

מסכת חלה

חלק א'

ציונים והערות ערוכים לפי סדר המשניות - חלה

חלק ב'

חידושי סוגיות בשמעתא דחלה.

ציונים והערות לפי סדר המשניות

1	מסכתא חלה פרק א
42	מסכתא חלה פרק ב
91	מסכתא חלה פרק ג
123	מסכתא חלה פרק ד

חידושי סוגיות

163	חידושי סוגיות
171	סימן א' קונטרס בגדרי ה' מינים, [פרק א' משנה א']
175	סימן ב' חידושים בדרכו של הגר"א בגדרי חמשה מיני דגן. [ריש מכילתין]
180	סימן ג' פלוגת ר"ת והרמב"ן בדין תחילתה סופגנין. [פרק א' משנה ה']
190	סימן ד' דברי הגר"ח ביסוד דינא דע"מ לחלק ובשורש פלוגת הרמב"ם וראב"ד בזה. [פרק א' משנה ז']
194	סימן ה' גדר הדין ארץ ישראל מוחזקות מאבותינו, ובפלוגתא בירושלמי בדין זה לגבי חיוב חלה בקמח וסולת שמצאו כשנכנסו לא"י. [פרק ב' משנה א']
211	סימן ו' בדין מביא גט בספינה דמדמינן למשנה בפרק ב' [משנה ב']
215	סימן ז' עמידה בברכת המצות, ובטעמא דישיבה בברכת הפרשת חלה. [פרק ב' משנה ג']
224	סימן ח' מחלוקת הראשונים ביסוד דין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא, ובדין לשמה במצה בדין זה, ובדין נתינת מים לגבי שיעור ה' רבעים ולגבי פטור עכו"ם והקדש. [פרק ג' משנה א']
231	סימן ט' בגדר הדין ש'חלה ותרומה' מעורבות בעיסה ובטבל, לגבי איסור משמרת בטבל. [פרק ג' משנה ב']
236	סימן י' בדברי הרמב"ן דמדמה מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש, ובגדר עקירת מחשבתו למפרע, ובישוב שיטת ר"ת במחשבת סופגנין דמאי שנא מכל המחשבות. [פרק ג' משנה ג']
241	סימן י"א מירות עכו"ם, האם תלוי בבעלות או במעשה או בשניהם, והחילוק בין מירות הקדש למירות לעכו"ם. [פרק ג' משנה ד']
254	סימן י"ב בדין כיבוש יחיד. [פרק ד' משנה ז']
262	סימן י"ג בגדר החלוקה של א"י לשלש ארצות. [פרק ד' משנה ח']

- סימן י"ד קונטרס בדין חלת חו"ל. [פרק ד' משנה ח']. 271
- סימן ט"ו ביכורים מסוריא וביכורים מירושלים ומפרורי שבירושלים. [פרק ד' משנה י"א]. 292 .

מסכת ערלה

חלק א'

ציונים והערות ערוכים לפי סדר המשניות - ערלה

חלק ב'

חידושי סוגיות בשמעתא דערלה.

ציונים והערות ערוכים לפי סדר המשניות.

- מסכתא ערלה פרק א 298
- מסכתא ערלה פרק ב 340
- מסכתא ערלה פרק ג 360

חידושי סוגיות

- קונטרס בגדר הדין ערלה ורבעי ובדין קנין לעכו"ם בא"י ובדין חו"ל, לגבי ערלה ורבעי. 374
- פרק א' ב' דינים בגדר רבעי, ובדין ערלה ורבעי בחו"ל. 375
- פרק ב' ביאור שיטת הר"ש והגר"א לחלק בין ערלה לרבעי ביש קנין לנכרי. 380
- פרק ג' דרכם של אחרונים בביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתא זו. 383
- פרק ד' דרכו של המשכנות יעקב ברמב"ם דסובר יש קנין בערלה ופליגי ברבעי, עפ"י הר"ש סיריליא דעכו"ם מפריש תרומה גם בתבואה פטורה. 385
- פרק ה מהלך חדש בשיטת הרמב"ם ברבעי של עכו"ם, ובפלוגתת הר"ש והרמב"ם בזה, דפליגי בחידושו של הכס"מ ביש קנין לעכו"ם. 387
- פרק ו' המקור של הרמב"ם בירושלמי דאין רבעי לעכו"ם אפילו בא"י, ובדברי הרמב"ם וירושלמי על מעש"ש ורבעי בסורי' דפטורים גם מדרבנן אפילו של ישראל. 389

מפתח מפורט בסוף הספר

עִיזָנִים

זֶה עֵרְזָה

מִסְכָּה

חֲלָה

מסכתא חלה פרק א

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א**

ענף א' הערות במשנה // כמה מקורות לחמשה מיני דגן. // שיטות הראשונים בדיני צירוף המינים. // הפרשה מחדש על ישן בבלול. // ביאורים שונים בדעת ריש לקיש שעיסה מתערובת מינים ליכא מלקות. // דין ביטול ברוב בה' מיני דגן. // איסור קצירה לפני העומר בזה"ז – וחקירה בעיקר הגדר של איסור קצירה לפני העומר. //

ענף ב' בגדר התנאי של באין לידי חימוץ. // במה שיש להסתפק בגדר הדין "בא לידי חימוץ". // בדברי האחרונים בזה. // מוכרח שברמב"ן יש ב' דינים בראוי לבא לידי חימוץ, דין מסוים במצה ודין כללי בכל הלכות לחם. // מוכיח שגם בדין כללי ב'מין' צריכים שבפועל היה יכול לבא לידי חימוץ עכ"פ בעיסה אחרת. // סתירת הרמב"ן בחקירה זו לגבי חלה מדבריו בהלכות 'גרירה' באורו לדבריו במצה שגילשוה במי פירות. // הוכחה לכל הנ"ל מהדין ביטול ברוב במינים שונים לגבי חיוב חלה. // קושי' בדברי הרמב"ן דמה שייך טעם כעיקר לטעמא דגרירה – ומהלך חדש בגרירה. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** // "נתערב אחד מהן בכל המינים" // דיני התורה שתלוים בחמשת מיני דגן. // בדין נודר מן הדגן ודיני דגן בכל התורה. // מעורר מהדין ברכת המוציא וברכת המזון שהושמט, וכן הדין בקטן שמרחיקים מצואתו. // חילוקי מינים לגבי כלאים חלה ותרומה – ולא לענין מצה. // ה' מינים לגבי חדש. // שיטת רבי יוחנן בן נורי, דאורז מין דגן הוא. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג**

ענף א פטור הפקר והקדש בתרו"מ. // בדין פטור הפקר והקדש בתרו"מ – ובחילוקים שביניהם. // מקור לחילוק מהירושלמי. // דברי הגר"ח בכל הנ"ל. // בדין הפקר לאחר מירוח. //

ענף ב' בחילוקין בפטור הפקר והקדש בין חלה לתרו"מ. // במקור לפטור הפקר – והאם עכו"ם והקדש הוי בגדר מיעוט ו'פוטור' או בגדר 'חסרון מחיב'. // הוספה חשובה. // דן בעיקר דין הפקר ולקט שכחה ופאה בשעת גלגול. // במה שיש להעיר דמאי שנא חלה מתרו"מ בפטור הקדש והפקר. // בדברי הגר"ח לחלק בין הפקר בחלה והפקר בתרו"מ – הדרך הראשונה. // הדרך השנייה בגר"ח שיש ב' דינים בהפקר ובחלה רק יליף דין אחד מתרו"מ. // ביאור במשנה על פי דברי הגר"ח לחלק בין הפקר בחלה להפקר בתרו"מ. // דיוק בדברי השנות אליהו ככל הנ"ל. // בלימוד מי"ד שנה של ירושה וישיבה להפקר בדין חלה. //

ענף ג' הערות במשנה. // בדין מעש"ר דניטלה תרומתו, ובעיסה של מעש"ש לגבי חלה. // בדין "מותר העומר" – ובהוכחת האבני נזר דשליש ביד הקדש חייב בחלה. // בדין פחות משליש ובהוכחת היונת אלם לדין ראוי לבא לידי חימוץ מהירושלמי בדין פחות משליש. // קושי' הדברי יחזקאל בגדר הדין גרירה מהירושלמי כאן – ובביאור פלוגתת ר"א ורבנן דלר"א ליכא כח החימוץ. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד**

ענף א' הערות במשנה. // מיני קטניות – פטורים גם מדרבנן. // שיטת רבי יוחנן בן נורי, דאורז מין דגן הוא. // פלוגתא דתנאי בהך שיעור של ה' רבעים, ופלוגתא אי תלוי בשיעור נתינה או לא. // פלוגתא הראשונים אי הוי שיעור בקמח או בתבואה. // בגדר השיעור של ה' רבעים, שיעור בעיסה ולא שיעור בחיוב, ובגדר צירוף סל [על פי הגר"ח]. //

ענף ב' בדין דימוע. // פלוגתא התוס' והר"ש בגדר הפטור דימוע מחלה. // מקור לחידוש זה מהתוס' ביבמות. // מקורות בראשונים ואחרונים לחידוש זה. // מה שיש לדון בחידוש זה עוד. // ביאור עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בתמורה דלשון 'דמעך' היינו תרומה. // בדין מזיק במדמע. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ציונים והערות משנה ה** //

ענף א' שיטת ר"ת בדין עיסה שתחילתה סופגנין ובב' מחייבים בחלה, לישא ואפייה. // הקדמה – ב' סוגים של לישא ואפייה. // פלוגתא ר"ת והרמב"ן. // ביאור דברי ר"ת שיש ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה. // תוספת דברים בדברי ר"ת. //

ענף ב' בשיטת הרמב"ן בתחילתו סופגנין, ודרכו של הגר"ח בב' מחייבים בחלה. // במה שיש לתמוה בשיטת הרמב"ן. // מבאי יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש. // הוספה חשובה. // הוכחה מקושי' הרמב"ן דהקדש אינו פוטר – אלא חסרון חיוב. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו** // 'המעיסה' – 'החליטה'. // בדין גלגול ע"מ להקדיש. // קושי' האבני נזר ממחשבה על זמן אפייה. // הוכחת הגר"א לדין ע"מ לחלק לכמה אנשים. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** //

ענף א' פלוגתת ר"י ור"ל, ובחילוקי דינים בע"מ לחלק. // פלוגתת ר"י ור"ל בירושלמי בטעמא דמתני', אי מצד שלא מדעתו אי מצד ע"מ לחלק, ובדין מירוח כרי של חבירו שלא מדעתו חבירו. // ביאור החילוק בין מחשבת נחתום למחשבת נשים בע"מ לחלק. // בטעמא דע"מ לחלקה. // בע"מ לחלקה לאחר אפייה. // מחלוקת הפוסקים בע"מ לחלק באדם אחד או באינו מקפיד. // במה שיש לדון מהמשנה להלן ב' נשים שעשו ב' קבין ונגעו זה בזה דפטורין. //

ענף ב' פלוגתת הרמב"ם וראב"ד ב'על מנת לחלק' ושוב נמלך. // פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בע"מ לחלק – והשגת הראב"ד מהחשש "שמא ימלך". // ביאורו של הגר"ח דנחלקו אי איכא פטור של ע"מ לחלק גם היכא דנמלך. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** //

ענף א' בעיקר הדין של עיסת הכלבים // בין עיסת הכלבים – אי בעירב בו או במחשבה, וראיה דמהני מחשבה לפוטרו. // דין מיוחד בלחם בכל דיני התורה דבעינן עומד לאכילת אדם – ויליף מקראי. // ישוב לשיטות הראשונים דילפינן מעריסותכם – על פי יסוד הגר"ח שהלחם של מחר מונח בעיסה של היום. // דרשה של - "לכם ולא לכלבים" – לגבי יו"ט. //

ענף ב' דרכו של הגר"ח ברמב"ם בדין לשמה במצה של עיסת הכלבים. // מביא את קושית הגר"ח על הרמב"ם דביאר דינא דעיסת הכלבים במצה מדין לשמה. // מביא את דברי הגר"ח ליישב דין שלא לשמה בעיסת הכלבים תלוי בדין הפקעה מתורת לחם בחלה. // מבאר את דברי הגר"ח בתרי אנפי, או דחסר בכוונה עצמה או דחסר בחפצא שתחול בו הלשמה. // מבאר דלמדנו ג' חידושים מהגר"ח, והכא המקור לחידוש הגר"ח בלשמה בנתינת מים. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **בציונים והערות משנה ט** //

ענף א' הערות קצרות. // בחידוש של ו'אסורים לזרים. // "טעונון רחיצת ידיים". // "מן הגמור" – לאחר גלגול. // האומר כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה לא אמר כלום עד שישיר מקצת – ומאי שנא ביכורים. //

ענף ב' פלוגתת הראשונים בדין מן הטמא על הטהור. // פלוגתת הראשונים אי מגזירה דשלא מן המוקף או מגזה"כ ובמה שיש להעיר בזה. // בדין תרומת מעשר. // ב' נפ"מ לדינא בין הנך תרי שיטות. // מתמה על הרמב"ם מהתוספתא. //

ענף ג' בדין מן המוקף. // פלוגתת הראשונים בטעמא דשלא מן המוקף. // בדברי הרשב"א בדין שלא מן המוקף בתרומת מעשר. // חידוש בשיטת רש"י בטעמא דשלא מן המוקף. //

משנה א

[א] חמשה דברים חייבים בחלה החטים והשעורים והכוסמין ושכולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה ואסורין בחדש מלפני הפסח ומלקצור מלפני העומר ואם השרישו קודם לעומר העומר מתירן ואם לאו אסורין עד שיבא העומר הבא :

רע"ב משנה א

חמשה דברים חייבים בחלה - דגמרינן חלה מפסח נאמר בפסח מצות לחם עוני [דברים טז] ונאמר לחם בחלה והיה באכלכם מלחם הארץ [במדבר טו] מה לחם האומר בפסח דבר הבא לידי חמוץ אף לחם האומר בחלה דבר הבא לידי חמוץ. ואין לך בא לידי חמוץ אלא אלו חמשת המינים בלבד :

ומצטרפין זה עם זה - להשלים שיעור העיסה החייבת בחלה. ולא שיצטרפו כולן יחד, דמין בשאינו מינו אינו מצטרף, כדתנן לקמן ריש פ"ד, אלא החטים מצטרפים עם הכוסמין בלבד מפני שהם מין, והשעורים מצטרפים עם הכל חוץ מן החטין, ואף על גב דכוסמין מין חטין הם, לאו מין חטין דוקא אלא מין שעורים ואף מין חטים, ומצטרפין עם החטים והשעורים. ובירושלמי משמע דאם נלושו יחד מצטרפין אפילו מין בשאינו מינו, אבל אם לא נלושו יחד אלא שאחר כך היו נוגעין העיסות זו בזו, מין במינו מצטרפין, שלא במינו אין מצטרפין :

ואסורים בחדש - כדכתיב [ויקרא כג] ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, וגמרינן לחם לחם מפסח :

ומלקצור מלפני הפסח - שאסור לקצור מאחד מחמשת המינים קודם קצירת העומר, דכתיב בעומר [שם] ראשית קצירכם שתהא תחלה לכל הנקצרים, ואתיא ראשית ראשית מחלה, כתיב התם [במדבר טו] ראשית עריסותיכם, וכתיב הכא ראשית קצירכם, מה להלן מחמשת המינים אף כאן מחמשת המינים :

ואם השרישו - אחד מחמשת המינים הללו, קודם קצירת העומר :

העומר מתירן - ומותר לקצרו אחר קצירת העומר, דכתיב [שמות כג] אשר תזרע בשדה, משעה שנזרע ונשרש בשדה :

ואם לאו - שלא השרישו אלא אחר קצירת העומר :

אסורים עד שיבא עומר הבא - של שנה הבאה :

ציונים והערות משנה א

ענף א'

הערות במשנה

כמה מקורות לחמשה מיני דגן.

מצאנו בירושלמי כמה מקורות לחמשה מיני דגן – וכדלהלן:

[א] "כתיב והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' יכול יהו כל הדברים חייבין בחלה, תלמוד לומר מלחם ולא כל לחם, אם מלחם ולא כל לחם אין לי אלא חטין ושעורין בלבד, כוסמין שיבולת שועל ושיפון מניין, תלמוד לומר ראשית עריסותיכם ריבה וריבה הכל".

[ב] בשם ר' ישמעאל¹ - "נאמר לחם בפסח ונאמר לחם בחלה מה לחם שנאמר בפסח דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ אף לחם שנאמר בחלה דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ, ובדקו ומצאו שאין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינים בלבד ושאר כל הדברים אינם באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סירחון".

[ג] רבי שמואל בר נחמן למד את הכל מהפסוק בישעי' - "ושם חיטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו" והילפותא היא כך - "שם חיטה אלו החטים, שורה זו שיבולת שועל ולמה נקרא שמה שורה שהיא עשויה כשורה, שעורה אלו השעורים, נסמן זה השיפון, וכוסמת זה הכוסמין, גבולתו לחם עד כאן גבולו של לחם".

ונראה דאיכא נפ"מ בין הדרשות - דלפי ר' ישמעאל דבעינן באים לידי חימוץ, לדידיה י"ל דאין כאן חשיבות במין מצד עצמו ומצד כח תזונתו המיוחדת - ורק מחמת זה שכחו להחמיץ הוא דמחייבין ליה בחלה, אבל לאידך דרשות אתינן עלה מצד החשיבות בגוף המין עצמו. אולם עיין להלן שהבאנו מהגרש"ק דע"כ שה'שם' המיוחד של כל מין ומין הוא המחייב בחיובא דחלה - ולכן מצאנו דשייך בזה דין ביטול ברוב.

זאת ועוד, דלדרך הראשונה חזינן עוד, דאיכא חשיבות במין המיוחדת של חיטה ושעורה יותר מכולם שהם העיקר, ואידך תלת מינים איתרבי בכללם - והיינו דבאים אחריהם בחשיבות, והפחותים כאורז ודוחן נתמעטו לגמרי - ולהלן בחידושי סוגיות [סימן ב' פרק א'] ביארנו שהדרגות השונות של חשיבות הם מצד 'אבות' ו'תולדות' דחיתין ושעורין אבות נינהו, ואידך תולדותיהן - ועיקר החלוקה הזו של אבות תולדות מצאנו בדברי הר"ש סיריליא - ועיי"ש שביארנו בזה כמה הלכות צירוף על פי חלוקה זו.

ונראה שיש כמה נפ"מ במקור לה' מינים והנפ"מ הם בכמה דינים שונים - וכדביארנו [שם].

שיטות הראשונים בדיני צירוף המינים.

במתניתין תנן שהמינים מצטרפין זה עם זה, ומשמע שכל אחד מהמינים מצטרף עם כל אחד משאר המינים להשלים השיעור, וכבר הקשו ממה דתנן לקמן [פ"ד מ"ב] שאין כל המינים מצטרפין זה עם זה אלא החטים מצטרפין רק עם כוסמין והשעורים מצטרפין עם הכל חוץ מחטים. ובישוב קושיא זו נאמרו כמה תירוצים - וכדלהלן:

[א] פ' א' בהרע"ב - שמה דתנן הכא שהמינים מצטרפין אין הכוונה שכל המינים מצטרפין זה"ז, אלא דינן שמצטרפין כסדר השנוייה לקמן [פ"ד מ"ב], וכ"כ רש"י מנחות [ע']. ועיין בהערה².
[ב] בירושלמי הקשה את הסתירה במשניות הללו, ותיירץ "כאן בבלול כאן בנשוח", והכוונה שאם נצטרפו כשהן קמח כל המינים מצטרפין להשלים השיעור ובטעמא דמילתא דאז 'נראה כמין אחד' - כן מבואר בש"ך [סימן שכ"ד ס"ק ז'] וכך המשמעות בר"ש ריש כלאים שהעיסות דומות - וזה דין בלול, אבל אם כבר נגמר עיסתן ומצרפם ע"י נשיכה זה בזה אינן מצטרפין אלא כסדר השנויה להלן [פ"ד מ"ב], ונשיכה - היינו שנדבקו עד כדי כך שאם בא להפרידן זו מזו נושכות מעט זו מזו וכדהביא הר"ש [פ"ב מ"ד] מהתוספתא טהרות [פ"א ה"ב], ויש להעיר - שגם הרע"ב הביא תי' זה אלא שכתב שאם לא נילושו יחד אינו מצטרפין אא"כ הן 'נוגעין' העיסות זו בזו - ובמשנה ראשונה הק' על מה שכ' 'נוגעין' דהלא בעינן נשיכה, וכ' להגיה "נושכות", מיהו גם במאירי כ' נגיעה.

[ג] עיין בספר הישר לר"ת [סי' תקי"ב] וביראים [סי' קמ"ח] שפירשו דמה דתנן הכא שהמינים מצטרפין לא נאמר דין זה לחובת חלה אלא לשאר הדברים הנזכרים במשנה, והרמב"ן בהל' חלה הביא פירוש זה ודחאו.

¹ לשון הירושלמי - "ר' יוסי בשם ר' שמעון תני רבי ישמעאל כן רבי יונה רבי זעירא רבי שמעון בן לקיש בשם רבי ישמעאל אמר רבי מנא אזלית לקיסרין ושמעית רבי אחווה ורבי זעירא ואבא הוה אמר ליה בשם רבי ישמעאל אומר" ובידבר שאל [א' ב'] כ' שרש"י ורע"ב פ' הכי דס"ל שהבבלי חולק על הירושלמי ממה שבמנחות הביא הש"ס דינא דמתניתין ומיד הביא הברייתא [כעין מתניתין פ"ד מ"ב] שלכא' סותר המשנה ולא פירש מיד, וע"כ היינו משום דהברייתא פירושי קמפרש להמשנה. ולפי הגר"א בשנות אליהו תירוצו זה הוזכר בירושלמי במה דאיתא התם ר' יוסי אמר ליה סתם, אבל שאר מפרשים פירשו דר"ל שאמר אותו התירוצו דלהלן אך לא אמרו בשם ר' יוחנן, וגם מדברי הרע"ב מבואר שתי' זה לא הוזכר בירושלמי שלאחר שהביא פ' א' כ' ובירושלמי משמע וכו', ומבואר שתירוצו הראשון אינו בירושלמי.

הפרשה מחדש על ישן בבלול.

והנה הבאנו בדין בלול דטעמא משום דאז הוי כמין אחד כיון דדומות זל"ז – ומכאן השיג העמודי אור [סוף סימן ע"א] על הדרך החיים [הלכות חלה] שחידש שמה שאמרו שאין מפרישין מן החדש על הישן היינו רק כשמצרפם ע"י נשיכה וצירוף כלי, אבל אם לש עיסה א' מתבואה חדשה וישנה או שעירב העיסות עד שנעשו גוף א' מצטרפין – והעיר בזה העמודי אור דכל מה דאהני לן בלול הוא משום דדומות זל"ז ולכן מצטרפין כמין אחד, אבל הכא ממילא הוי מין אחד אלא שיש חסרון מטעם אחר – והאיך יהני בלילה לצרפם.

ביאורים שונים בדעת ריש לקיש שעיסה מתערובת מינים ליכא מלקות.

דעת ריש לקיש בירושלמי שעיסה שנעשה מתערובת של מינים שונים אין לוקין זר האוכל חלתו, ונחלקו הראשונים ביסוד החידוש בזה – והיינו האם נתחדש שכל החיוב הפרשת חלה אינו אלא מדרבנן או שהחיוב הוא מה"ת אבל ליכא מלקות על האוכל את החלה.

והיינו ששיטת האור זרוע [סימן רי"ד] – וכך הבין נמי המהרי"ט אלגאזי [אות י"ח - ב'] בשיטת הר"ש סיריליאו [מובא בשדה יהושע] – שהחיוב חלה הוא מה"ת וממילא שהאיסור אכילה הוא מה"ת שהרי זה חלה מה"ת לגמרי, מ"מ אין לוקין על איסור זה משום שא"א להתרותו כראוי כיון שכל מין ומין בטל הוא במינים אחרים, ולכן א"א להתרותו לא על חלה של חטים ולא על של שעורים כיון שכל מין בטל, אולם המהרי"ט אלגאזי [שם] תמה בזה שאין חסרון של התראה, כיון שכל המינים הן בכלל איסור אחד של אכילת חלה.

ומאיידך – המהר"א פולדה פירש שמה שאין לוקין על התערובת הוא מחמת דמה"ת ליכא איסור, משום שמינים שונים אינם מצטרפין מה"ת לשיעור חלה, ובמהרי"ט אלגאזי ביאר את דבריו שהרי"ז כעין מה דתנן [פ"ב ערלה מ"י] שב' מינים מצטרפין אם הם מ'שם אחד, ולפי הרבה ראשונים פירושו של 'שם אחד' היינו איסור אחד, ובע"ז [ס"ו.] אמרינן דאין זה אלא במיני מתיקה דראויין הן לצרף זה עם זה למתק הקדירה, ומבואר דאל"ה אינן מצטרפין אף שהם מ'שם אחד, וחזינן שב' מאכלים שנשתנו טעמם זה מזה אינן מצטרפים – ומה"ט הכא ס"ל לר"ל דליכא איסור מה"ת בצירוף מינים, ויתחדש לפי טעם זה שאף אם אין במין א' רוב אלא הוי מחצה על מחצה מ"מ אינן מצטרפין.

דין ביטול ברוב בה' מיני דגן.

אולם עיין בביאור הגר"א על הירושלמי [שם] וכ"ה בתוס' הרי"ד [שם] שפירשו ג"כ שמה"ת ליכא איסור, אך כתבו שהוא מטעם ביטול ברוב – והמהרי"ט אלגאזי העיר שכן המשמעות הפשוטה בירושלמי שם.

ועיין בשערי יושר [שער ג' פרק י"ח ד"ה והנה עמוד רי"ט] שביאר בזה שלכל אחד מהמינים איכא סיבה מיוחדת הגורמת לו להתחייב בחלה, החטים מחמת שהן חטים, והשעורים מחמת שהן שעורים, ולמדנו הכא שמה שהן באים לידי חימוץ לבד אין מחייבם בחלה אלא השמות החלוקין של המינים עצמם, ולכן כל שנתערבו מינים שונים הרי כל מין בטל במינים אחרים, ומש"ה ליכא איסור מה"ת – ולפי טעם זה אם נתערבו רק ב' מינים זע"ז וליכא רובא אין כאן ביטול ולכן חייב בחלה מה"ת.

ובעיקר דברי הירושלמי עיין במהרי"ט אלגאזי [אות י"ג – ג'] דכיון דאיירי בלי שיש שיעור חלה מכל מין שוב ליכא בזה דין טעם כעיקר – ועיי"ש שהביא דנחלקו בזה בבלי וירושלמי.

ועיין בתורת זרעים בדין ה' עיסות נפרדות בה' מינים שונים ושוב עירבן דליכא בזה ביטול – והיינו דהכא ליכא ביטול למציאות של דגן, וביאר דאף אי יפקע החלות שם דגן אכן אחרי שחל כבר איסור טבל בעיסה בשעת גלגול שוב לא פקע, ולפי"ז חידש שבתרו"מ כה"ג דיפקע מהם ה'שם זרע הארץ אפי"ה האיסור טבל לא יפקע – דאיסורים לא מבטלים זא"ז כה"ג וממילא דחייב בהפרשה.

איסור קצירה לפני העומר בזה"ז – וחקירה בעיקר הגדר של איסור קצירה לפני העומר.

בדין איסור קצירה לפני העומר בזה"ז – עיין במשכנות יעקב [יו"ד סי' ס"ז] שכתב שגם בזה"ז נוהג איסור קצירה לפני העומר והיינו לפני ט"ז ניסן, וע' בשפת אמת מנחות [ע"א.] שנסתפק בזה, ועיין בשטמ"ק במנחות [פ"ד] שיש תקנה לקצור בחו"ל לפני העומר למ"ד דנוהג בחו"ל ע"י

מכירה לעכו"ם עד לאחר קצירה, ומבואר שאיסור קצירה נוהג אף בזה"ז – ועוד שהרי מעשה דאנשי יריחו [סו"פ מקום שנהגו] שקצרו שלא ברצון חכמים, והרי בתוס' במנחות [ע"א:] כתוב שאנשי יריחו היו לאחר הבית, וע' בשאגת אריה החדשות [סי' ח'] וע"ע מלבושי יו"ט [ח"ב חובת קרקע סימן י"א] ועולת שלמה מנחות [שם].

מיהו ברש"ש מנחות [ע"א.] כתב שבזה"ז מותר לקצור לפני העומר [והביא שזה דלא כהמשניות יעקב דלעיל] ובזה פירש למה שינה התנא בלשונו דבאיסור אכילה כתב "לפני הפסח" ובאיסור קצירה כתב מלפני העומר – ובא לומר בזה דבזה"ז ליכא עומר ובא לרמז דאיסור קצירה ליכא בזה"ז ותלוי בעומר – אולם יש גירסאות שונות במשנה – עיין בראשונים – וע"ע מה שנתבאר בחילוקי לשונות בזה בשנות אליהו, וע"ע ברש"י ותוס' במנחות [שם].

ובעיקר נידון זה יש להקדים בחקירה אחרת בגדר של איסור קצירה לפני העומר – יש לחקור האם חיילא איסור במעשה קצירה עצמה – והיינו דחיילא איסור בתבואה לקצירתה או שיש דין חיובי בקצירה של העומר שהוא יהיה הראשית – וקצירה אחרת היא ביטול של הדין הזה – וכתב התורת זרעים [כאן] שהנפ"מ בזה אי דין זה קיים גם בזה"ז, דאי חיילא איסור בתבואה עצמה שוב הוי ליה כמו איסור חדש ושפיר שייך גם בזה"ז, אולם אי הוי דין בקצירת העומר שתהיה ראשית – א"כ הרי ממילא שלא שייך בזה"ז, ועיין עוד בתורת זרעים מה שהאריך בזה להכריע חקירה זו מהירושלמי – והוכיח מהביאור הגר"א שיש איסור בזה.

ענף ב'

בגדר התנאי של באין לידי חימוץ.

במה שיש להסתפק בגדר הדין "בא לידי חימוץ".

יש לדון בגדר הך תנאי דבעינן שיבוא לידי חימוץ ויש בזה ג' צדדים – וכדלהלן:

א] בעינן שהעיסה תוכל בפועל לבוא לידי חימוץ.
ב] לא בעינן שהעיסה תוכל בפועל לבוא לידי חימוץ וסגי מה שהמין של העיסה הוא מין כזה שראויה לבא לדי חימוץ בעיסה אחרת, והגדר בזה שזה 'סימן' לסוג מינים שהם בכלל חובת חלה וכל שהוא מן המין שראוי לבוא לידי חימוץ הוא בר חיובא.

ג] יש לומר בזה צד שלישי – והוא שא"צ שהעיסה עצמה תוכל בפועל לבא לידי חימוץ, וגם לא בעינן שהמין של העיסה הוא סוג מין שבעיסה אחרת היה בא לידי חימוץ, וסגי בזה שהוא שייך למין מסויים שבהך מין יכולים לבא לידי חימוץ בעיסה אחרת אף שהוא עצמו כעת במצב שאינו יכול בשום פנים לבא לידי חימוץ בשום עיסה.

הנפק"מ בחקירה זו יהיה כך:

א] עיסה שנעשית מן החמשת המינים אבל העיסה נעשה באופן שלא יכולה לבוא לידי חימוץ מחמת סיבות אחרות שקשורות לעיסה, וכגון נילושה במי פירות [וכדיבואר להלן].

ב] עוד נפ"מ הפוכה – במין שאינו מחמשת המינים אבל המין ראוי לבוא לידי חימוץ מחמת עצמו או מחמת כח אחר שמעורב בו, וכגון באורז על ידי גרירה – [וכדיבואר להלן בהמשך דברינו].

ג] עוד נפ"מ במין שיכול לבא לידי חימוץ, אכן אי נימא דבפחות משליש אינו מחמיץ – א"כ מה דינו בזה והאם מהני מה שהוא חלק ממין שיכול לבא לידי חימוץ – [ויבואר].

בדברי האחרונים בזה.

ועיין בזה ביונת אלם [סי' ל"ד אות י"ח] שהסתפק בעיקר חקירה זו – והביא ראיה מלקמן [משנה ג'] דפירות שלא הביאו שליש חייבין בחלה, ואיתא בירושלמי שהטעם משום שראוי לבוא לידי חימוץ, ותמה דלמה לי טעם זה – הא ממילא הרי הם ממין שראויים לבא לידי חימוץ גם אי בלא הביאו שליש לא היו עדיין ראויים להחמיץ בעצמם, ומוכרח דמה שהם ממין זה שראוי להחמיץ לא סגי לן, וע"כ שיש תנאי דבעינן שהיה ראוי בפועל, ועיין בהערה ³ במה שהיה מקום לדחות בזה.

³ והיה מקום לדחות דכוונת הירושלמי שהוא ממין הראוי לבוא לידי חימוץ, אולם אין נראה כן מלשון הרע"ב שמשמע מדבריו משום דראוי הך עיסה לבוא לידי חימוץ, ומוכרח א"כ כנ"ל דאי לאו דאותו עיסה ראוי לבוא לידי חימוץ היה פטור מחלה אע"ג

והאחרונים הביאו בזה מה דפליגי הראשונים בתנאי זה של באין לידי חימוץ לגבי מצה – עיין בזה בדברי יחזקאל [סי' י"א] בארוכה, ובקצרה בקובץ שיעורים [פסחים אות קע"ז] - שהרמב"ן במלחמות בפסחים [ל"ו] כתב שמצה שנילושה במי פירות בלי מים אין יוצאים בה ידי"ח מצה משום שלא בא לידי חימוץ שמי פירות אין מחמיצין, אלמא דלגבי מצה לא סגי במה שהוא מן המין הראוי לבוא לידי חימוץ אלא צריך שיהא אותה העיסה עצמה ראויה לבוא לידי חימוץ. אך הרמב"ם [פ"ו חמץ ומצה ה"ה] שכתב שמצה שנילושה במי פירות יוצא ידי"ח בפסח, אבל אין לשין אותה בין ושמן או חלב משום לחם עוני ע"ש, ומבואר דאי לאו דבעינן לחם עוני יוצאים בה אף דלא ראוי לבוא לידי חימוץ בפועל, ומבואר דמה דבעינן שיהא ראוי לבוא לידי חימוץ אינו אלא סימן בעלמא לאיזה מין ראוי לצאת בה ידי חובת מצה, וכן כתב בהדיא בלחם משנה שם, וגם ברשב"א [פסקי חלה שער א' אות ה'] ובמאירי [פ"ב חלה ד"ה עיסה] כתבו בהדיא כמו שנתבאר בדברי הרמב"ם.

וכפשוטו היה נראה דבזה גופא נחלקו – ועיין בדברי יחזקאל [שם ס"ק ב'] שהביא פלוגתא זו והביא על זה את דברי המג"א [סימן תנ"ד סק"א] וז"ל "סובין פירש"י קליפת חיטים הנושרת בשעת כתישה ומורסן הנשאר בנפה עיי"ש, מוכח קצת דבא לידי חימוץ מדיוצאין בהן ידי"ח מצה לדעת רש"י, ואפשר לומר כיון שהוא ממין הבא לידי חימוץ יוצא בה ידי"ח עכ"ל, והעיר בזה דמבואר שנסתפק במה שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל.

ולכא' מוכרח כדברי הרמב"ם והרשב"א והמאירי ממה דתנן לגבי חלה – עיין בזה להלן [פרק ב' משנה ב'] שעיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה, אע"ג שאינו ראוי לבוא לידי חימוץ, ומבואר דסגי במה שהוא מן המין הראוי לבוא לידי חימוץ, וקשה על מש"כ הרמב"ן דבעינן שיהא בפועל ראוי לבוא לידי חימוץ.

ובקובש"ע [שם] הקשה כן ממה דילפינן כן גם לענין חדש - וכתב דלדעת הרמב"ן דמצה הנלושה במי פירות פסולה משום דאינה באה לידי חימוץ, דיש לומר שבחדש אינה מותרת, שי"ל, שכיון שכבר נאסר קודם לישא בעודו דגן, שוב אינה ניתרת אח"כ, אבל בחלה קשה כנ"ל, דהחוב הוא משעת גלגול, א"כ עיסה הנלושה במי פירות, תהא פטורה מחלה משום דאינה באה לידי חימוץ.

מוכרח שברמב"ן יש ב' דינים בראוי לבא לידי חימוץ, דין מסויים במצה ודין כללי בכל הלכות לחם.

ובדברי יחזקאל [שם אות ד'] חידש בשיטת הרמב"ן שע"כ איכא ב' דינים בראוי לבא לידי חימוץ במצה ולא ילפינן לדעלמא אלא מהלכה אחת, ונוסף קצת בביאור דבריו - וכדלהלן:

א] יש דין מסויים בהלכות מצה עצמה שתהא בפועל ראויה לבוא לידי חימוץ ואל"כ אינה מצב לענין קיום המצוה ואינו יוצא ידי"ח בלי שיהא אותה עיסה ראוי לבוא לידי חימוץ, ומדין זה לא ילפינן לכל דיני לחם שזה דין מסויים בהלכות מצה.

ב] יש דין נוסף במצה לגבי המין - שבלי שהמין ראוי לבא לידי חימוץ בעיסה אחרת לאו שמה "לחם", וכל שבא מסוג מין כזה שראוי לבוא לידי חימוץ - הרי"ז נכלל בשם "לחם" וזה תנאי בהלכות מצה שיחול בה תורת לחם, והדין הזה נלמד לכל ההלכות שצריכים תורת "לחם", הלכך שפיר יליף לה לחלה.

והנפ"מ בזה לגבי נילושה במי פירות, דשפיר חיילא בה תורת 'לחם' גם לדעת הרמב"ן, ובזה מודה לשיטת הרמב"ם, הלכך שפיר מהני לגבי חלה, וכל פלוגתת הרמב"ם והרמב"ן היא דהרמב"ן חידש שיש דין נוסף בהלכות מצה דבעינן ראוי בפועל לבא לידי חימוץ, ודו"ק.

מוכיח שגם בדין כללי ב'מין' צריכים שבפועל היה יכול לבא לידי חימוץ עכ"פ בעיסה אחרת.

אולם מעתה יש להקשות – דבחוב חלה הביא היונת אלם ראייה דבעינן ראוי בפועל לבא לידי חימוץ ולא סגי לן במין כזה שראוי לבא לידי חימוץ, דאל"כ למה לי תנאי זה שיוכל לבא לידי חימוץ בה' מינים שלא באו לידי שליש, הא מאי שנא מנילושה במי פירות.

דהוא ממין הראוי לבוא לידי חימוץ, ומוכרח דאין זה סימן בעלמא על המין אלא דין בכל עיסה ועיסה - שאינו חייב אא"כ ראוי לבוא לידי חימוץ.

ואין לדחות שתבואה שלא הביא שליש הוא מין תבואה אחר, דפשוט דמין אחד ניהו.

ונראה דמהכא מוכרח כהצד השלישי בחקירה – והוא שהסתפקנו שיש לומר שא"צ שהעיסה עצמה תוכל בפועל לבא לידי חימוץ, וגם לא בעינן שהמין של העיסה הוא סוג מין שבעיסה אחרת היה בא לידי חימוץ, וסגי בזה שהוא שייך למין מסויים שבהך מין יכולים לבא לידי חימוץ בעיסה אחרת אף שהוא עצמו כעת במצב שאינו יכול בשום פנים לבא לידי חימוץ בשום עיסה.

ונראה שלו יצויר וה' מינים לפני שליש לא היו יכולים לבא לידי חימוץ, דאז היה מוגדר כך, שלפני שליש הוא עדיין שייך למין כזה שיכול לבא לידי חימוץ בעיסה אחרת אף שהוא עצמו כעת במצב שאינו יכול בשום פנים לבא לידי חימוץ בשום עיסה, והירושלמי בא לשלול את הצד הזה ולומר שלא סגי לן בזה, אלא שצריכים להיות מין כזה שגם עכשיו עכ"פ בעיסה אחרת היה יכול לבא לידי חימוץ, אבל זה אינו סתירה לנילושה במי פירות דלא בעינן דבעיסה הזו צריכים את האפשרות שיכול כעת לבא לידי חימוץ, ודו"ק.

סתירת הרמב"ן בחקירה זו לגבי חלה מדבריו בהלכות 'גרירה' באורז לדבריו במצה שנילושה במי פירות.

ובאמת דמצאנו סתירה נוספת בדברי הרמב"ן בעצמו – בין דבריו במלחמות בפסחים [ל"ו] הנ"ל לגבי מצה שנילושה במי פירות לדבריו בהלכות חלה על המשנה של "העושה עיסה מן החטים ומן האורז – אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואדם יוצא בה יד"ח בפסח".

והרמב"ן מפרש את המשנה כך, שלמדנו הלכה שכל היכא דאיכא טעם של חטים, ואע"ג דמערבי ביה רוב אורז אכתי דינו כחיטין, דכן מבואר בזבחים [ע"ח] בהדי', ותמה בזה הרמב"ן דאף שטעם כעיקר ולא בטל, הא סו"ס כל היכא דליכא בכדי אכילת פרס לאו דאורייתא, ונהי נמי שהטעם לא בטל האיך יוצא בה יד"ח מצה בפסח אם עיקרו אורז – והביא מהירושלמי שלמדנו שיש הלכה של "גרירה" – וכך שנינו "אין לך בא לידי חמץ ומצה אלא חמשת המינין בלבד – ודכותה אין לך נגרר' עם כולן אלא חטים ושעורין בלבד, רבי הילא בשם ר"ל לא שנינו אלא העושה עיסה מן החטים ומן האורז ואינו נגרר אלא עם החטים בלבד" וכתב על זה הרמב"ן דאע"ג דעיסת האורז פטורה דלאו לחם היא – אכן אם הוא מערבו עם דגן ויש בו גם טעם דגן – אז הדגן גוררו לעשות הכל לחם להתחייב בחלה, דקים להו לרבנן דאינהו גוררין ומביאין אחרים לידי מצה וחמץ.

ומבואר בדבריו דעיקר טעמא דגרירה הוא שע"י החטים באין האורז עצמם לידי חימוץ, וכן מבואר ברא"ש [סוף הלכות חלה] וכן כתב הגר"א בשנות אליהו [פ"ג דחלה מ"ז] וכ"ה בביאור הגר"א [או"ח סימן תנ"ג סק"ט].

וממשיך הרמב"ן לומר שכל זה אינו סתירה למבואר בסוגי' בזבחים דטעם כעיקר, דאע"ג דחטים גוררין את האורז אכן אי טעמא בטיל א"כ האיך הוא גורר את אחרים אלא ודאי דטעמא לא בטיל – עכ"ל – ועיין בהערה ⁴ שהבאנו לשונו.

והעיר בזה בדברי יחזקאל [שם ס"ק ד'] שמבואר מזה דאף דעיקר טעמא דגרירה הוא שע"י החטים באין האורז לידי חימוץ, וכמבואר בכמה דוכתי, אפ"ה לא סגי לן בהך טעמא לבד להחשיב את האורז כלחם אי הוה ס"ל דטעם כעיקר לאו דאורייתא, אף דפעולת הגרירה עושה את שלה להשותו לבר חימוץ אף למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא – וקשה דלמה לי טעמא דטעם כעיקר, וע"כ משום שהאורז אינו בתורת לחם משום דבעי חמשת המינין ואי טעמא בטיל אין כאן חטים

⁴ וז"ל "הא מתניתין חזינא לפרושה ולברורה הכא משום דקשיא ועמומה היא, ודאי מדקתני יוצא בה יד"ח בפסח שמעינן מינה דמדאורייתא היא דהויא כשל חטים כל אימת דאיכא טעמא דחטים, ואע"ג דמערבי בגוה אורז טובא, וה"נ אסיקנא בגמרא פרק כל הזבחים [ע"ח] דמתניתין אפילו ברובא אורז היא ואפ"ה כיון דאיכא טעמא לא בטיל, וכיון דהכי איכא למידק הא קי"ל כזית בכא"פ בטעמו וממשו דאורייתא הא כל היכא דליכא בכא"פ דכו"ע לאו דאורייתא, ונהי נמי דטעמא לא בטיל האיך יוצא בה יד"ח מצה בפסח הא עיקרא אורז הוא, ואשכחן בתלמוד א"י פירושא דמלתא ופירוקא דקא פרישו טעמא דמתניתין משום גרירה, וה"ג התם בפ"ק דמכלתין דחלה כמה דאת אמר תמן אין לך בא לידי חמץ ומצה אלא חמשת המינין בלבד ודכותה אין לך נגרר עם כולן אלא חטים ושעורין בלבד רבי הילא בשם ר"ל לא שנינו אלא העושה עיסה מן החטים ומן האורז ואינו נגרר אלא עם החטים בלבד, שמעינן השתא דטעמא דמתניתין משום דאע"ג דעיסת האורז פטורה דלאו לחם היא ומיהו כי מערב לה בהדי דגן ואית בה טעם דגן הדגן גוררו לעשות הכל לחם להתחייב בחלה וכו', דקים להו לרבנן דאינהו גוררין ומביאין אחרים לידי מצה וחמץ וכו', ודקא מייתי ראייה מהא מתניתין בפרק כל הזבחים דמין בשאינו מינו בטעמא וטעמא לא בטיל קושטא הוא, ועל הדין אורחא נמי איתמר דאע"ג דחטים גוררין את האורז אי טעמא בטיל דבר שנתבטל מעצמו האיך גורר את אחרים א"ו טעמא לא בטיל וכיון דלא בטיל וחזי לאיצטרופי בדנפשיה כגון דאיכא כזית בכא"פ מצטרף לכל עונשין לגבי חלה, ומצה נמי גורר את האורז ליעשות לחם כטעמא דפרשין עכ"ל.

כלל אלא 'מין אחר' שבא לידי חימוץ וזהו אינו מועיל לענין מצה וחלה – והסיק שמכאן מוכרח דהיקשא דבא לידי חימוץ בא ללמד על ה'מינין' אתא ולא שזה תלוי ב'בפועל' אי מחמיץ או לא, וזה דלא כדברי הרמב"ן במלחמות בנילושה במי פירות.

וביאר הדברי יחזקאל כנ"ל – דע"כ דתרת ילפינן מהך היקשא דמצה לחמץ:

א] דין חמשת המינים מצד עצמותן ושאר מינים שאינן באין לידי חימוץ נפקו מכלל לחם אף אם ע"י מקרה באין לידי חימוץ, ומשו"ה אינו מועיל טעמא דגרירה לבד בלא דינא דטעם כעיקר וזהו דין כולל בין במצה ובין בחלה.

ב] דין פרטי לענין מצה דבעי שתהא הלישה באופן שיוכל לבא לידי חימוץ, ואל"ה אין אדם יוצא יד"ח מצה בזה ומשו"ה מצה הנילושה במי פירות לבד אין יוצאין בה יד"ח מצה משום דאינה באה לידי חימוץ, ואין הטעם משום דלא חשיב לחם אלא משום דל"ח מצה, דהא לענין חלה מבואר [פ"ב דחלה מ"ב] עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה וכנ"ל.

הוכחה לכל הנ"ל מהדין ביטול ברוב במינים שונים לגבי חיוב חלה.

ונראה שבאמת מוכרח שהדין ראוי לבא לידי חימוץ אינו אלא תנאי במין אבל המין עצמו הוא המחייב – דיעויין לעיל [ענף א'] מה שהבאנו מר"ל דבצירוף מינים ליכא מלקות, והרבה למדו דמדין ביטול ברוב אתינן עלה, והבאנו מהשערי יושר [שער ג' פרק י"ח] שביאר בזה שלמדנו הכא שלכל אחד מהמינים איכא סיבה מיוחדת הגורמת לו להתחייב בחלה, החטים מחמת שהן חטים, והשעורים מחמת שהן שעורים, וע"כ דמה שהן באים לידי חימוץ לבד אין מחייבם בחלה אלא השמות החלוקין של המינים עצמם, ולכן כל שנתערבו מינים שונים הרי כל מין בטל במינים אחרים, ודו"ק.

קושי' בדברי הרמב"ן דמה שייך טעם כעיקר לטעמא דגרירה – ומהלך חדש בגרירה.

יש כאן קושי' גדולה בעיקר דברי הרמב"ן בגרירה - דכתב שאם טעם היה בטל ברוב – א"כ "דבר שנתבטל מעצמו האריך גורר את אחרים" והקשה בזה הדברי יחזקאל שהרי דינא דטעם כעיקר לא מהני כאן מצד עצמותו - דהא סו"ס ליכא כזית בכדי אכילת פרס ועיקרו ע"כ הוא מדין גרירה להשוות את כולה לחיטין, וא"כ איך תליא טעמא דגרירה בדינא דטעם כעיקר, הרי תרתי נינהו.

וביאר בזה [שם ס"ק ה'] דלמדנו חידוש בשיטת הרמב"ן ביסוד דינא דגרירה.

וביאר בזה שיסוד דינא דגרירה אינו דבר מציאותי גרידא אלא דדינו לפעול בדיני הנגרר – והיינו שדבר הנגרר נעשה כמו דבר הגורר רק לענין זה דחל עליו דיני הגורר – ולא שחל עליו המציאות של הגורר ואז כתוצאה מזה ממילא חל בו דיני הגורר מצד עצמו – אלא דלכתחילה נגרר רק לענין הדינים, ומעתה ברור שאי כל הדין גורר מיתלי תלי בדיני הגורר – א"כ היכא דליכא דינים של חיוב או מצוה בגורר אז פשוט דלא עדיף הנגרר מהגורר.

וה"ט מצאנו שהרמב"ן הצריך שיהא בהחטים את השיעור של חיוב, דהיינו שיעור מצה או שיעור חלה, דאז כיון דאיכא גם דיני מצה וחלה על הגורר – שוב נהפך הנגרר להיות כמוהו בהנך דינים.

ולפ"ז יתחדש חידוש דין – והוא שבעושה עיסה משאור של חטים שכבר הורמה חלתה מהך עיסה, ועשאו להך עיסה עם עיסת אורז - אף דכאן איכא פעולת הגרירה ונהפך האורז לחטים - מ"מ ליכא חיוב על האורז דלא עדיפי מדבר הגורר וכיון שבדבר הגורר ליכא חיוב שוב ליכא חיוב בנגרר.

ועל פי זה מתבארים היטב דברי הרמב"ן דאי נימא ש'טעם' בטל - אם כן כבר נתבטל מהחטים את הדיני מצה והדיני חלה בעודן קמח ותו אינו מועיל כאן דין גרירה לחייב האורז הנגרר ע"י החטים – שפשוט שאין דבר הפטור מועיל לחייב ע"י גרירה אחרי דגרירה מיתלי תלי בדינים – ועיי"ש שציין לדברי המהרי"ט אלגאזי בשם ה"ה, וכן למחנה אפרים בהגותיו על הרמב"ם [פ"ו ביכורים הלכה י"א].

משנה ב

[ב] האוכל מהם כזית מצה בפסח יצא ידי חובתו כזית חמץ בהכרת נתערב אחד מהם בכל המינים הרי זה עובר בפסח הנודר מן הפת ומן התבואה אסור בהם דברי רבי מאיר וחכמים אומרים הנודר מן הדגן אינו אסור אלא מהן וחייבין בחלה ובמעשרות:

רע"ב משנה ב

יצא ידי חובתו - דכתיב [דברים טז] לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חמוץ אדם יוצא בהן ידי חובת מצה, דברים שאין באים לידי חמוץ אין אדם יוצא בהן ידי חובת מצה:

נתערב אחד מהן בכל המינים - נתערב אחד מחמשת המינים הללו בשאר תערובות, כגון כותח הבבלי ושכר המדי:

ה"ז עובר בפסח - על כל יראה ובל ימצא, אם הניחו ברשותו: **הנודר מן הדגן אסור בכל המינים** - דדגן כל דמידגן משמע, וקטנית וזרעים מידי דמידגן הוא:

אינו אסור אלא בהן - דדגן ותבואה אחד הוא. והלכה כחכמים: **וחייבים בחלה ובמעשרות** - איידי דבעי למיתני אלו חייבים בחלה ופטורים מן המעשרות ואלו חייבים במעשרות ופטורים מן החלה, תנא הכא וחיובים בחלה ובמעשרות:

ציונים והערות משנה ב**"נתערב אחד מהן בכל המינים"**

בדין "נתערב אחד מהן בכל המינים" נחלקו המפרשים אי קאי על כל יראה או אכילת חמץ בתערובת, עיין בזה ב' פירושים בשנות אליהו, ועיין נמי בראשונים כאן ובפסחים [ל"ה], ולענין כל יראה נחלקו הראשונים אי בעי כזית תוך כדי אכילת פרס

דיני התורה שתלויים בחמשת מיני דגן.

בב' המשניות הראשונות למדנו כמה הלכות שתלויות בהלכות דגן ולחם שתלויים בהנך ה' מינים, דלמדנו במשנה דלעיל דיני חלה שכתוב בו לחם, ויליף ממצה שג"כ כתוב בו לחם, דאחרי דמצה תלויה בה' מינים שוב יליף נמי לחלה, והמקור למצה הוא כדתנן בפסחים [ל"ה] במשנה – "אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחטים, בשעורים, בכוסמין, ובשיפון, ובשיבולת שועל", וטעמא מפורש בגמרא מחמת באין לידי חימוץ, וכנ"ל, ודין זה של מצה מבואר נמי במשנה זו.

ולהלן במשנה [שם] מצאנו דינים נוספים ששייכים לה' מינים, והיינו איסור חדש שגם שם כתוב לשון לחם - "ולחם וקלי וכרמל וכו'" וגמרינן 'לחם לחם' מפסח, וכן באיסור לקצור מלפני הפסח אכן שם לא תלוי בדיני לחם אלא דילפינן שאסור לקצור מאחד מחמשת המינים קודם קצירת העומר מגז"ש 'ראשית ראשית מחלה', ובמשנה הכא למדנו דין מצה ודין חמץ ודין כל יראה שכולם תלויים בהנך ה' מינים.

בדין נודר מן הדגן ודיני דגן בכל התורה.

עוד שנינו כאן דין "הנודר מן הדגן" – וזה כולל כל המינים דמשמע כל מידי ד"מידגן" – וגם קטנית וזרעים מידי דמידגן הוא, אולם כבר הביאו המפרשים את המשנה בנדרים [נ"ה]. שהנודר מן הדגן – דעת חכמים שאינו אסור אלא בחמשת המינים, ודעת רבי מאיר שהנודר מן התבואה – אינו אסור אלא מחמשת המינים, אבל הנודר מן הדגן – אסור בכל, ומותר בפירות האילן ובירק,

וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה כאן "ואין שום מחלוקת בין החכמים שהנודר מן הפת ומן התבואה אסור בחמשת המינים בלבד, ור' מאיר חולק על חכמים בנודר מן הדגן, שחכמים אומרים אינו אסור אלא בחמשת המינים בלבד, ור' מאיר אומר שהנודר מן הדגן אסור בכל ומותר בפירות האילן, שדגן לר' מאיר כולל תבואה וקטנית, ולחכמים אין הבדל בין תבואה ודגן".

והנה - ר' מאיר סובר שהנודר מן הדגן אסור בכל המינים אף בקטניות וזרעים, אולם פליגי הראשונים בביאור שיטת ר"מ, שי"א שמה שלר"מ תבואה כוללת אף שאר המינים אין זה אלא בלשון בני אדם, אבל בלשון התורה גם ר"מ מודה שרק חמשת המינים הן בכלל תבואה ולא שאר מילי, וכ"כ בראש"ש וברשב"א ובנמו"י בנדרים [שם], אבל הרמב"ן בב"מ [פ"ח. ד"ה ונופה], כתב שר"מ סובר שאף בלשון התורה שאר מילי הן בכלל דגן, ולפי"ז אף שאר המינים חייבין הן בתרומת ומעשרות אף מדאורייתא.

מעורר מהדין ברכת המוציא וברכת המזון שהושמט, וכן הדין בקטן שמרחיקים מצואתו.
 ויש להעיר מהדין ברכת המוציא וברכת המזון דנמי תלוי בלחם ופת – עיין ברמב"ם [ברכות פרק ג' הלכה א'] – "חמשה מינין הן, החיטין והשעורין והכוסמין ושכולת שועל ושיפון, הכוסמין ממין החיטין ושכולת שועל ושיפון ממין השעורים, וחמשה מינין האלו כשהן שבלים נקראים תבואה בכל מקום, ואחר שדשין וזורין אותן נקראין דגן, וכשטוחנין אותן ולשין את קמחן ואופין אותן נקראין פת, והפת הנעשה מאחד מהן היא הנקראת פת בכל מקום בלא לווי", ושם [הלכה ב'] – "האוכלן פת מברך לפניו ברוך אתה וכו' המוציא לחם מן הארץ, ולאחריה ארבע ברכות" – והמקור של הרמב"ם הוא ע"כ מהמשניות הכא, ועיין באור שמח על הרמב"ם [שם], ויש להעיר דלמה לא הביאו הלכה זו ביחד עם כל ההלכות הללו שנשנו כאן שתלויים בדיני פת ולחם וה' מיני דגן, וצ"ע.

עוד יש להעיר מהמבואר בתוספתא – מובא בסוכה [מ"ב] שקטן שיודע לאכול כזית דגן מרחיקים מצואתו, ומבואר ברש"י [שם] דהיינו מחמשת המינים, ויש להעיר שגם זה הושמט מהמשנה כאן, וצ"ע.

חילוקי מינים לגבי כלאים חלה ותרומה – ולא לענין מצה.

עיין במאירי בפסחים [ל"ה] שכתב שלענין שלשה דברים אנו צריכים לידע בחמשת המינים אם הם קרויים מין אחד או כל אחד מהם מין חלוק בפני עצמו או שמא קצתם מין אחד וקצתם מין אחר.

א] לענין אם הם כלאים זה עם זה בזריעתם, ב] לענין אם תורמין ומעשרין מזה על זה אם לאו, ג] לענין איזה מהם מצטרף עם חברו לשיעור חיוב חלה שמין בשאינו מינו אינו מצטרף. ושוב הביא – "ויש מפרשים לענין יציאת ידי חובת מצה – שאם לש חצי זית כוסמין וחצי זית חטים מצטרפין בכזית לצאת ידי חובת מצה" והמאירי דחה את דבריהם "ואף זו אינה שאף בכל חמשת המינים כן ואף ב'נגעו' זה בזה לבד שהרי במנחות פרק ר' ישמעאל [ע':] אמרו שהקמח והחטים והבצק מחמשת המינים מצטרפין לחיוב בעליה בחמץ וא"כ ודאי אף לענין מצה מצטרפין לצאת ידי חובה".

ה' מינים לגבי חדש.

בעיקר הילפותא של ה' מינים לגבי חדש – עיין ברש"י ותוס' במנחות [ע':] דנחלקו – דשיטת רש"י דקס"ד דבכל המינים איכא איסור ובא למעט דדווקא הנך ה' מינים, ושיטת התוס' איפכא דקס"ד דדווקא שעורים ובא לרבות ה' מינים.

שיטת רבי יוחנן בן נורי, דאורז מין דגן הוא.

והנה עיין בפסחים [ל"ה.] – "תניא, אמר רבי יוחנן בן נורי, אורז מין דגן הוא, וחייבין על חימוצו כרת, ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, וכן היה רבי יוחנן בן נורי אומר, קרמית חייבת בחלה", ולשיטתו גם מברכים בזה ברכת המוציא על פת של אורז וכמבואר בברכות [ל"ז]. ובטעמא דמילתא אמרו שם שהוא סובר שזה מחמיץ, ונחלקו האם התפיחה שיש באורז מוגדר כחימוץ או לא – עיין היטב בירושלמי כאן, ויש לדון בדינים אחרים באורז לפי ריב"נ.

משנה ג

ג] אלו חייבין בחלה ופטורים מן המעשרות הלקט והשכחה והפאה וההפקר ומעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו ומותר העומר ותבואה שלא הביאה שליש ר' אליעזר אומר תבואה שלא הביאה שליש פטורה מן החלה:

רע"ב משנה ג

הלקט והשכחה והפאה וההפקר - פטורים מן המעשרות. דכתיב [דברים יד] ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך, ממה שיש לך ואין לו אתה חייב ליתן לו, יצאו אלו שיש לו עמך: **ומותר העומר** - שהעומר היה בא משלש סאין, ומוציאין ממנו עשרון סלת מנופה בשלש עשרה נפה, והשאר נפדה ונאכל לכל אדם. וחייב בחלה ופטור ממעשר, לפי שבשעת מירוח היה של הקדש:

ותבואה שלא הביאה שליש - חייבת בחלה שאף היא באה לידי חמוץ, וכל דבר הבא לידי חמוץ לחם אקרי וחייב בחלה. ופטורה מן המעשרות, דבמעשרות כתיב [דברים יד] תבואת זרעך דבר שזורעים אותו וצומח, והאי אי זרעי ליה לא צמח:
תבואה שלא הביאה שליש פטורה מן החלה - דכתיב [במדבר טו] כתרומת גורן כן תרימו אותה, מה תרומה אינה באה מתבואה שלא הביאה שליש אף חלה אינה באה מתבואה שלא הביאה שליש. ואין הלכה כרבי אליעזר:

ציונים והערות משנה ג

ענף א

פטור הפקר והקדש בתרו"מ.

בדין פטור הפקר והקדש בתרו"מ – ובחילוקים שביניהם.

מבואר במשנה שיש פטור בחיוב תרו"מ בלקט שכחה ופאה והפקר, וכן במעשר ראשון שנטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שנפדו, ועיין בדברינו באמרות אברהם - זרעא קיימא ציונים והערות [תרומות פ"א מ"ה] מה שהבאנו בזה.

ועיין בשנות אליהו [כאן] שמתבאר מתוך דבריו שיש חילוק בין הקדש להפקר דבהקדש הפטור דווקא במירוח או בשליש שהם המחייבים בתרו"מ, אכן בהקדש ופדה בין שליש למירוח חייב – משא"כ בהפקר דכל ששעה אחת היה הפקר איכא פטור – ולהלן יבואר דדין זה מתבאר מתוך המשנה עצמה.

ועיקר דין זה בהקדש ועכו"ם דתלויים במירוח ושליש – כן מפורש בירושלמי פאה [פרק ד' הלכה ה'] חלה [פרק ג' הלכה ג'] וכן מתבאר מתוך דברי הרמב"ם [מעשר - פרק ב' הלכה ח' - ופרק ג' הלכה כ"ה] – עיי"ש במהר"י קורקוס.

וחידוש דין זה לגבי הפקר הביא הטורי אבן [ר"ה ט"ו. ד"ה פטורה] שכן מבואר בב"ק [כ"ח] ובנדרים [מ"ד:] דתניא המפקיר את כרמו ולשחר עמד ובצרו וכו' פטור מן המעשר, ומבואר דפטור של הפקר הוי אפי' קודם שנתלש, הרי אף שלא היה הפקר לא בשעת הבאת שליש ולא בשעת מירוח מ"מ פטור, ועיי"ש עוד בטורי אבן שהעיר שבלשון המשנה בפאה מדויק חילוק זה בין הקדש ובין הפקר.

מקור לחילוק מהירושלמי.

וגוף האי חילוק בין הפקר להקדש כבר מבואר להדיא בירושלמי [פ"א מעשרות ה"א] – עיין בזכר יצחק [ח"א סי' ל"א עמ' קמ"ב / קמ"ג], והוסיף הירושלמי להקשות מאי שנא הקדש שאינו פטור אלא בב' זמנים אלו, ומ"ש הפקר שפוטר לעולם, וז"ל, "מה בין הבקר מה בין הקדש - הבקר יצא ידי בעלים, הקדש לא יצא ידי הגזבר, אר"א אפי' ידי בעלים לא יצא מאחר שאמר לו פדה את ראשון".

וממה שתירץ הירושלמי שאף ידי בעלים לא יצא, מבואר שאף שהוא כבר ברשות הקדש, מ"מ עדיין שם בעלים הראשונים עליה כיון שקודמין בדין פדיון – כן ביאר בזכר יצחק [שם] ובאבי עזרי [מהדו"ק פ"י ביכורים ה"א], מיהו עיקר תירוצו של הירושלמי טעון ביאור.

והנה מה שהקדש פטור מתרו"מ הוא משום דדרשינן דגנך, ולא של הקדש, אך מה שהפקר פטור מתרו"מ ילפינן מקרא של ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך, יצא זה שידך וידו שוין, כמבואר בירושלמי מעשרות שם, וע' בדברי הר"ש סיריליאו בירושלמי מעשרות הנ"ל שכ' שאף הפקר איכא למיפטר מקרא של דגנך, שאף הפקר אינו דגנך, ואמאי בעינן קרא של ובא הלוי, אלא מהא שמעינן דאיכא פטור יתירה בהפקר שאינו בהקדש, והיינו אף שלא בשעת הבאת שליש או מירוח וכמשנ"ת, וכן כתב בתורת הארץ [אות פ"ב] ובחלת לחם [סי' ט' אות כ"ד].

דברי הגר"ח בכל הנ"ל.

ועיין היטב בדברי הגר"ח [פ"ח ביכורים ה"ו] שג"כ מבואר שהנך ב' פסוקים הם ב' סוגים שונים של פטור דלכן בהפקר לא תלוי בשעת שעת החובה עצמה – ועיין להלן מה שהבאנו מדבריו לחלק בזה בין חלה למעשרות, וע"ע שדיק נמי כדיוקו של הטורי אבן במשנה בפאה [פ"א מ"ו] דשם מרומז החילוק בין הפקר להקדש בזה.

ובעיקר החילוק בין הפקר להקדש – עיין היטב בדברי הגר"ח שהביא את הירושלמי הנ"ל [ריש דמעשרות] – "א"ר אילא מה נן קיימין אם בשנתמרח הכרי ברשות ההבקר וברשות ההקדש אמרה תורה ראשית דגנך ולא של הבקר ראשית דגנך ולא של הקדש אלא כי נן קיימין בשהבקר שיבלין וחזר וזכה בהן בהפקר פטור בהקדש חייב בהבקר פטור מן ההיא דא"ר בשם ר"י ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך וכו' יצא הבקר שידך וידו שוין בו".

וביאר בזה הגר"ח "הרי דבתרומות ומעשרות גופא איכא תרי גווני פטורי דהפקר, חדא דילפינן מקרא דדגנך ולא של הפקר, דבזה הפקר שוה להקדש, דכל פטורו הוא רק בשעת חובתו, ועוד איכא בהפקר פטור נוסף מקרא דובא הלוי וגו', דמיניה ילפינן דהפקר פטור לעולם, גם אם הפקר שבלים וחזר וזכה בהן, ולא תלי כלל בדין שעת חובתו" – הרי דלפי הגר"ח פשוט מה החילוק בין הקדש להפקר.

בדין הפקר לאחר מירות.

והנה בפשוטו מבואר בפאה [פ"א מ"ו] דהפקר לאחר מירות אינו פטור, דכיון שכבר נתחייב תו לא פקע כמ"ש כ"הר"ש שם, וכן מבואר בתוס' ב"מ [כ"א: ד"ה פטורות - פ"ח. ד"ה תבואת] ובעוד כמה ראשונים - עי' בארוכה בביאור ההלכה [תרומות פ"ב ה"א ד"ה וכן ההפקר].

אולם דעת הר"ש סירילאו פאה [סוף פ"א] ודמאי [פ"ג ה"ב] דהפקר פטור אף לאחר מירות, וכן הוא בחד תירוצא בר"ש [מע"ש פ"ג מ"ו], וגם האחרונים האריכו בזה טובא, עי' בשעה"מ [פ"ח מהל' לולב ה"ב] ובמנ"ח [מצוה שצ"ה - בנדמ"ח אות ז'], ועי' בדברי הר"ש סירילאו בפאה [שם] ובשעה"מ שכתבו שכ"ה דעת הרמב"ם, וכן האריך בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה [ח"א סי' שצ"ט] בדעת הרמב"ם, וכן יעויין בחי' האהא"ז [מעשר פ"ג ה"כ – נדפמ"ח] ⁵.

והקשה התורת זרעים בפאה [פ"א משנה ו'] מהירושלמי ריש תרומות דמספקא לן בתורם מן ההפקר אי מהני הפרשתו או דהוי כמו אינו שלו, והרי ע"כ מיירי לאחר מירות וחזינן דאינו פטור, ועיי"ש בתורת זרעים שתירץ ע"פ מה שחידש שם שיש ב' דיני פטור בהפקר מצד הבעלים ומצד הפירות - ולאחר מירות איכא רק פטור מצד הבעלים ולא מצד הפירות, וממילא אף שפטור מחיוב תרו"מ אכתי אם הפריש תרומתו תרומה.

ענף ב'

בחילוקין בפטור הפקר והקדש

בין חלה לתרו"מ.

במקור לפטור הפקר – והאם עכו"ם והקדש הוי בגדר מיעוט ו'פוטרי' או בגדר 'חסרון מחייב'.

למדנו במשנה שיש חילוק בין חלה לתרו"מ לגבי הפטור הקדש והפקר וכמו ששנינו – "אלו חייבין בחלה ופטורים מן המעשרות - הלקט וכו' וההפקר וכו' והקדש" – ומתחילה צריכים לדעת מה הדין של הפקר בחלה.

והנה – כפשוטו נקטינן שיש פטור הפקר בחלה - וכן מפורש במאירי להלן [פ"ג מ"ג] ובתשב"ץ בדיני חלה [פרק ג' סעיף ה'] וכ"ה בטור יו"ד [סימן ש"ל ס"ז] – ובתשב"ץ מבואר דיליף מעריסותיכם למעט הקדש והפקר ועכו"ם, וכ"ה בחלת לחם [סימן ט' ס"ק כ"ד], וכ"ה בתורת זרעים כאן.

אולם עיין במנ"ח [מצוה י"ח ס"ק ט"ז] שבתוך דבריו כתב דלא מצינו פטור הפקר בחלה דליכא פסוק בזה, שהרי 'עריסותכם' בא למעט הקדש ועכו"ם – ולא כתוב כן על הפקר, אולם עיין בחידושי ר' שמואל [פסחים סימן ד'] שיישב בזה דתלוי בעיקר הגדר של המיעוט של עכו"ם והקדש.

דהנה, עיין בתוס' בפסחים [ה':] שהק' - דלמה לי ב' מיעוטים מ"עריסותיכם" חד להקדש וחד לעכו"ם, ולא סגי לן במיעוט א', דמאי שנא חלה מכל יראה דהתם איכא מיעוטא חדא על חמצו של עכו"ם והקדש, ודחה בשאגת אריה דשאני ב"י שאין כאן מיעוט מצד הקדש ועכו"ם, וכל המיעוט

⁵ וע"ע במעדני ארץ [הל' י"א] בענין זה.

הוא רק משום דבעי של ישראל – והיינו דבעלות של ישראל מחייבת בב"י ועכו"ם והקדש אינם אלא ב' גווי דחסר בבעלות של הישראל, ולכן התם סגי במיעוט א', משא"כ בחלה שיש כאן מיעוט, שיסוד הדין הוא דין "פוטור" – דבעלות העכו"ם וההקדש פוטרים חיובא דחלה. והביא הגר"ש רוזובסקי זצ"ל מהמקור חיים, דאדרבה, דמהכא מוכרח דגם בחלה אינו בגדר "פוטור", אלא שהחיוב בא מזה שיש עליו בעלות ורשות המחוייבת בחלה. ועיי"ש עוד דהוכיח כן מתוס' בסוכה [ל"ה] דהתם מבואר שיש בטבל חלק הכהונה שמעורב בו ומהאי טעמא אמרינן דחסר בדין לכם באתרוג של טבל, ולגבי עיסה הטבולה למעשרות נקטו בתוס' דאי חסר בשיעור חלה בלי החלק המעורב בו של הכהונה, אז פטור מחלה, וביאר בזה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בטעמא דמילתא דבעיסה הטבולה למעשרות ליכא בעיסה זו רשות המחוייבת בחלה לחיבו, והיינו שאחרי שיש בטבל חלק הכהונה שמעורב בו, והרי חלק הכהונה אינו רשות נפרדת פרטית לכל כהן וכהן אלא 'רשות כללית', והרשות הזו בתור רשות כללית אינה רשות המחוייבת בחלה – דכל כהן בפני עצמו מחוייב ולא הרשות הכללית, הלכך פטרינן – אא"כ יש שיעור המחוייב בחלה גם בלי חלק הכהונה – וביאר דגם מזה מוכרח שאין עכו"ם והקדש בגדר מיעוט ו"פוטור", ואינו אלא חסרון חיוב – שבלי רשות המחוייבת בחלה ליכא התחלה לחיוב, ודו"ק.

ועל דרך זו ביאר נמי במנחת ברוך [סי' ע"ד ד"ה אמנם וד"ה תדע] למה סגי בדרשה חדא לעכו"ם והקדש, והוסיף דמה"ט ממעטינן נמי עיסת הפקר, והביא שהכס"מ מדמה להקדש, ומבואר הכא דכל שאינו ברשות ישראל לא מתחייב, ולא שיש מיעוט ו"פוטור" על רשות עכו"ם ורשות הקדש, וכעין זה כתב גם הגרי"ז [מנחות שם], וע"ע בחידושי ר' ראובן [השמטות פסחים]. [אולם – להלן הבאנו מהגר"ח דילפינן פטור הפקר מתרומה לחלה, ולא מעריסותיכם כיון דזה קאי בהקדש ועכו"ם, אולם בעיקר הילפותא מתרומה לחלה – אכן אין זה פשוט שאפשר ללמוד חדא מחברתא – וכדיבואר להלן מהירושלמי ודו"ק].

הוספה חשובה.

הרי שחקרנו האם הקדש ועכו"ם הם בגדר פטור או בגדר חסרון בחיוב ובמחייב, וזו נקודה מרכזית ויסודית בעיקר שמעתתא דחלה – ולהלן בציונים והערות [משנה ה'] איכא הוכחה דע"כ שזה בגדר פוטור ולא בגדר חסרון של חסרון מחייב ואל"כ למה לא מתחייב אח"כ בשעת אפייה – וכל זה יבואר בעזה"י בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'] – והרחבנו בזה עוד בחידושי סוגיות [סימן י'].

דן בעיקר דין הפקר ולקט שכחה ופאה בשעת גלגול.

וע"ע בתורת זרעים - דבא לחלק בין הפקר ללקט שכחה ופאה בחלה – דכיון דנתמעט גלגול של הפקר מחיוב חלה מעריסותיכם, א"כ בגלגל עיסה של לקט שכחה ופאה בשדה לפני זכיית העניים יהיה חייב – דעריסותיכם קרינא ביה כיון דהוי ממון עניים ולא גרע ממון שותפין.

אולם הוסיף דתלוי בפלוגתא רש"י ותוס' בב"ק [כ"ח] ⁶ דלדעת רש"י דהפטור לקט שכחה ופאה בתרו"מ ילפינן מהפטור הפקר והיינו ע"כ דהוי כהפקר לעניים וכעזיבה לעניים, שוב יש לומר שאינו שותפות של ממון עניים אלא הרי זה הפקר לעניים, ולא קרינא ביה עריסותיכם.

במה שיש להעיר דמאי שנא חלה מתרו"מ בפטור הקדש והפקר.

והנה למדנו במשנה שיש חילוק בין חלה לתרו"מ לגבי הפטור והפקר וכמו ששינו – "אלו חייבין בחלה ופטורים מן המעשרות - הלקט וכו' וההפקר וכו' והקדש" - ויש לעיין דבמה איירי הכא – הרי כמו שיש ב' זמני חיוב בתרו"מ – והיינו שליש ומירוח – וכשיש הקדש בהנך זמנים איכא פטור מהפרשת תרו"מ, כמו כן מצאנו זמני חיוב בחלה וגם בהם יש פטור בהקדש.

דיעויין במשנה להלן [פ"ג מ"ג] ששעת חובת החלה היא הגלגול ובשעה זו איכא באמת פטור הקדש, והכא ע"כ איירי בחלה כזו שחייב בחלה כיון שפדו את הקדושה לפני הגלגול – וכן מבואר במשנה ראשונה ותוס' יו"ט כאן, וכ"ה לגבי הפקר דאיירי בזכה בו קודם גלגול וכמבואר בתורת הארץ [פ"ד ס"ק ל"ד ל"ה] וע"ע בדברי מלכיאל [חלק א' סימן ו' ס"ק כ"ב].

⁶ ועיין בזה בקובש"ע [ח"ב סימן י"ד].

ומעתה קשה – דא"כ איך אמרו הכא במשנה שיש חילוק בפטור הקדש והפקר בין תרו"מ לחלה, הרי בתרומה הדין תלוי בשעת חובתם אלא דמתחלקים בשעת חובתם, דמירוח היא שעת החובה בתרו"מ וגלגול היא שעת החובה בחלה – וכל אחד כדניו יש לו פטור אי היתה בה קדושה בשעה זו שהיא שעת חובתה.

וכבר תמה בזה באבני נזר [יו"ד סימן תט"ז ס"ק א'] – וכתב בזה דאירי שהיתה בה קדושה בשעת 'שליש' – והיינו שבזה חלוקין חלה מתרו"מ, וחידוש בזה דחייב בחלה שהיה הקדש בשעת שלישי – ועיין להלן בציונים והערות [ענף ג'] שהבאנו את ראיית האבני נזר לדין זה מהמבואר במשנה בדין 'מותר העומר', אלא דבעיקר דין זה דחייב בחלה כה"ג שהיה הקדש בשעת שלישי – מצאנו בחזו"א שביעית [סימן ב' ס"ק ב'] שהסתפק בזה.

והאבני נזר ביאר את החילוק בין חלה לתרו"מ – למה חלה חייב אף שהיה שלישי ביד הקדש – דבתרומה ומעשר כתיב 'דגנך' וזו דרשה מפורשת למעט דגן הקדש ודיגון הקדש, ודרשה זו קאי בשליש⁷ – אבל בחלה דכתיב עריסותיכם ליכא מיעוט אלא על גלגול הקדש. אלא דלכא' צריכים להוסיף דזה גופא קמ"ל דלא נימא כסברת החזו"א שהגידול שלישי הוא חלק מהמחייבים גם בחלה – אלא דא"כ אין זה קולא לגבי הקדש במסויים – ויש ליישב.

בדברי הגר"ח לחלק בין הפקר בחלה והפקר בתרו"מ – הדרך הראשונה.

ובאופן אחר היה נראה – על פי דברי הגר"ח – וכדיבואר:

ונקדים בדברי הרמב"ם [ביכורים פרק ח' הלכה ו']⁸: "וכן המקדיש עיסתו או המפקיר אותה קודם שנתגלגלה ופדאה או זכה בה ואח"כ גלגלה, או הקדישה או הפקיר אותה אחר שנתגלגלה ופדאה או זכה בה הרי זה חייבת בחלה, הקדישה קודם שנתגלגלה ונתגלגלה ביד ההקדש ואח"כ פדאה פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה" עכ"ל – הרי דלמדנו פטור הפקר והקדש בחלה.

ועיין בדברי הגר"ח [שם] שביאר שיש חילוק בין הקדש להפקר מיניה וביה בתרו"מ עצמו, דהפקר פטור בשעה אחת בין שלישי למירוח, משא"כ הקדש דבעינן דווקא שתהיה בה קדושה בשעת חובתה – כמירוח וכדומה – וכל זה נתבאר לעיל [ענף א'].

ומעתה יש לדון – דמה הדין בזה לגבי חלה – והיינו האם איכא נמי לחילוק זה, דכל שהיה הפקר שעה אחת ליכא חיוב חלה, או דבחלה הפטור הפקר והקדש שוין ושניהם קאי בשעת גלגול.

וכתב בזה הגר"ח דלא משכחת לה היכי תימצא לחילוק זה בחלה – וז"ל:

"אלא דבאמת הך דינא לא יוכל להתקיים כלל גבי חלה, דאם בהפקיר אותה קודם שנעשית עיסה, הרי אינה עוד מענינא דדין חלה כלל, והרי היא כמו תבואה קודם הגידול, ואינה שייכה עוד לשום דין חיוב ופטור של חלה, ואם הפקיר אותה לאחר שנעשית עיסה דהיינו לאחר גלגול, הרי כבר נתחייבה בחלה, ושוב לא מיפטרא, והרי היא כתבואה לאחר מירוח דתנן דאין ההפקר פוטר בה, ונמצא דלא משכחת לה פטורא דהפקר מחלה רק בהיתה הפקר בשעת גלגול, דהוא שעת התחלת הדין עיסה, דאז הוא דהויא בת הכי של חלות דין פטור של חלה, והעיסה עוד לא נתחייבה מעולם בחלה, ואז הוא דמשכחת לה שפיר גבה הדין פטור של הפקר.

ולפ"ז נמצא דאע"ג דבחלה הפקר שוה להקדש דלא חייל פטורו כי אם בשעת גלגול, מ"מ חלוקין הן בעיקר דינן וטעמן, דבהקדש הוא זה מעיקר הדין דאין ההקדש פוטר רק בשעת חובתה, משא"כ בהפקר באמת הוי דינא דפוטר לעולם בין בשעת חובתה, ובין שלא בשעת חובתה, ורק דכיון

⁷ והוסיף האבני נזר לחלק בין עכו"ם להקדש – והיינו דדגן נכרי [שליש] ודיגון נכרי [מירוח] לא ממעטינן מחד קרא, ומאן דממעט דגן נכרי ס"ל מירוח נכרי אינו פוטר, ומאן דאית לי' מירוח נכרי פוטר ס"ל אין קנין לנכרי, ועיין בתוס' מנחות [ד"ה מירוח], ולכא' קשה דמאי שנא מהמיעוט של הקדש – ותירץ, דבשלמא בהקדש שקולין הם וימעטו שניהם, אבל בעכו"ם לאו שקולין נינהו – וביאר דמאן דס"ל למעט דגן נכרי ולא מירוח נכרי, היינו משום דס"ל יש קנין, וכשקנה הנכרי הקרקע נעשה חוץ לארץ וכמ"ש הרמב"ם שאפי' חזר ישראל וקנאו הו"ל כיבוש יחיד, ולמ"ד מירוח נכרי פוטר לא ממעט דגן נכרי משום דס"ל אין קנין לנכרי וכאילו לא גדל ברשות נכרי לענין קדושה, אבל מירוח נכרי פוטר משום שמירוחו הנכרי לדעת רמב"ם ורש"י, ולהתוס' בבכורות [י"א:]: דשלקחו הנכרי לגדיש קנאו לגמרי ודוחק קצת.

דהפטור לא מצי לחול כי אם בשעה שראויה לנהוג בה דין חלה, על כן ממילא דחלות פטורו הוא רק בשעת גלגול, וכמו שנתבאר⁸, וע"ע בהערה⁸ מה שהוסיף בזה.

הדרך השנייה בגר"ח שיש ב' דינים בהפקר ובחלה רק יליף דין אחד מתרו"מ.

אולם בהמשך דבריו הקשה דמצאנו דין נתינת מים – דזה דומה ל'שליש', דכמו שגלגול דומה למירוח כך נתינת מים דומה לשליש [דבשעת נתינת מים אי יפריש יחול החלות חלה אף דעדיין אינו חייב להפריש – ובזה דומה כעין שלישי] – וממילא דשוב משכחת לה זמן של זיקה לחיוב חלה – ובזה היה שייך לחלק בין הפקר להקדש דהפקר משעת נתינת מים עד שעת גלגול יפטור ודלא כהקדש דתלוי בגלגול עצמו⁹.

ותירץ באופן אחר בחילוק אחר בין חלה להתרו"מ – וז"ל:

"דלכא' מוכרח דפטורא דהפקר מחלה – אין זה כלל מקרא דובא הלוי וגו' הנאמר בתרומות ומעשרות, אלא שהוא פטור מסויים לענין דין חלה מקרא דעריסותיכם, והוי ככל פטורי דחלה דאזלינן רק בתר השעת חובה, וע"כ ממילא דתלוי רק בגלגול שהוא שעת חובה דחלה".

אלא ששוב הוסיף הגר"ח להוכיח מהירושלמי בריש מעשרות שיש ב' דיני פטור בהפקר, חדא דילפינן מקרא דדגנך ולא של הפקר, דבזה הפקר שוה להקדש, דכל פטורו הוא רק בשעת חובתו, ועוד איכא בהפקר פטור נוסף מקרא דובא הלוי וגו', דמיניה ילפינן דהפקר פטור לעולם, גם אם הפקיר שבלים וחזר וזכה בהן, ולא תלי כלל בדין שעת חובתו.

ועל פי זה חידש הגר"ח – "ולפי"ז הרי י"ל דהא דחלה ילפא מתרומות ומעשרות לענין הפטור של הפקר, הוא רק לענין הפטור דדגנך ולא דגן הפקר, אבל הפטור השני שיש בהפקר מקרא דובא הלוי וגו', בזה לא ילפא כלל חלה מתרומות ומעשרות, וא"כ ממילא דהדר דינא דהפטור של הפקר שבחלה הוא רק בשעת חובתה, כיון דעיקרו הוא מקרא דדגנך, וניחא היטב הא דפסק הרמב"ם דהפקיר קודם שתתגלגל וחזר וזכה בה חייבת בחלה, ולא חלק בין קודם נתינת מים לאחר נתינת מים, כיון דשאני פטור הפקר שבחלה דהוי רק בשעת חובתה דהוא זה שעת גלגול".

ביאור במשנה על פי דברי הגר"ח לחלק בין הפקר בחלה להפקר בתרו"מ.

לדרך זו של הגר"ח מתבארים דברי המשנה דמחלקים בין חלה לתרו"מ בפטור הפקר [גם בלי דברי האבני נזר לגבי שלישי] – שהנפ"מ הוא בהפקר שעה אחת בין הנך ב' זמנים של שעת החובה – דבתרו"מ איכא פטור בהפקיר בין שלישי למירוח אף שזכה בו לפני מירוח ובחלה ליכא פטור בהפקר וזכה בין נתינת מים לגלגול.

אולם לדרך זו אכתי קשה ממה דחילקו בין חלה למעשרות גם בפטור הקדש, והכא ליתא לכל הנ"ל, וע"כ צ"ל כהאבני נזר, וצ"ע.

ובעיקר חידוש של הגר"ח דליכא פטור הפקר בין נתינת מים לגלגול – ובזה חלוק חלה מתרומה – כן יוצא מתוך דברי התשב"ץ בדיני חלה [פרק ב' סעיף ה'] דמצד אחד הוא מחייב חלה בזוכה מן ההפקר ומאידך מצאנו להלן [שם פרק ג' סעיף ה'] שפוטור בהפקר בשעת גלגול, והיינו נמי כחילוק הנ"ל.

כעין חילוק זה של הגר"ח מבואר נמי באור שמח [ביכורים פרק ח' ה"ו] דליכא פטור הפקר בין נתינת מים לגלגול¹⁰ – וחלה שונה מתרומה – ובביאור הטעם לחלק ביניהם כתב – וז"ל: "ונראה דסברת רבינו דלא דמי חלה לתרומה, דאשכחן דפירות חו"ל שנכנסו לארץ, אף דבתרומה פטורין

⁸ ובדרך זו יישב קושי' בדברי הרמב"ם הנ"ל, שהרי מהא דהזכיר הרמב"ם ברישא גם הפקר – הרי מבואר דאם היתה הפקר בשעת גלגול פטורה, ורק בהפקר שלא בשעת גלגול הוא דחייבת בחלה, וא"כ צ"ע מאי שנא דבסיפא דבשעת חובתה היתה פטורה נקט הרמב"ם רק הקדש והשמיט דין הפקר, והלא תרומתו חד דינא להו, וצ"ע.

ועל פי הנ"ל תירץ – וז"ל: "ולפי זה מדויק היטב לשון הרמב"ם, דלפי המבואר הרי פטור הפקר של חלה, נהי דהוא רק בשעת גלגול, אבל אין זה משום דינא דשעת חובתה, אשר על כן בסיפא דהקדישה קודם גלגול ומשגלגלה פדאה פטורה השמיט הדין הפקר, דשם הא נקט עיקר הדין דבשעת חובתה היתה פטורה, ובזה הא נשתנה הפקר דהדין פטור שלו הוא גם שלא בשעת חובתה, משא"כ ברישא בפדאה קודם גלגול או הקדישה לאחר גלגול דחייבת שפיר כלל גם הפקר, כיון דעל כל פנים הרי שוה מיהא הפקר להקדש בזה דכל פטורו הוא רק בשעת גלגול ובלאו הכי חייבת".

⁹ ובהמשך דבריו חילק עוד בין נתינת מים לשליש דלא דמי זל"ז – וזו סוגי' גדולה, ויבואר להלן בציונים והערות [ריש פרק ג'].

¹⁰ ואף דבדבריו קאי על שעת נתינת מים אכן מכל מה שהביא שם על הזמן בין שלישי למירוח מבואר דקאי נמי על הזמן שבין נתינת מים לגלגול.

מה"ת, ואינן חייבין רק מדבריהם, כמו שפסק רבינו לעיל [פ"א מתרומות הכ"ב], מכל מקום בחלה חייבת מן התורה [חלה פ"ב מ"א], אף שנתערבה במים בחו"ל, כיון שלא נתגלגלה רק משנכנסה לארץ חייבת, וכמו דחו"ל אינו פוטר בה מן התורה, כן הוה"ד להפקר שאף שהיתה הפקר קודם הגלגול, כיון שזכה ונתגלגלה אצלו חייבת בחלה" - והסיק האור שמח בסוף דבריו - "ולכן חשב במשנתנו [חלה פ"א מ"ג] הפקר והקדש שנפדו כחדא, ודו"ק".

ובעיקר דברי האור שמח לדמות לפטור חו"ל - עיין להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף ג'] בגדרי הק פטור - ואכתי יש לעיין בזה.

דיוק בדברי השנות אליהו ככל הנ"ל.

והנה הבאנו מהשנות אליהו [כאן] שמתבאר מתוך דבריו שיש חילוק בין הקדש להפקר בתרו"מ - דבהקדש הפטור הוא דווקא במירוח או בשליש אכן בהקדש ופדה בין שליש למירוח חייב - משא"כ בהפקר דאי היתה שעה אחת בהפקר איכא פטור.

וכפשוטו היה נראה שלמד דין זה ממשנה זו דאל"כ האריך מחלקינן בין תרו"מ לחלה - והיינו על פי דרכינו הנ"ל לפי הגר"ח, אולם מינה וביה קשה - דמשמע מדבריו דלגבי הקדש קאי בשעת מירוח - ושוב צ"ע דגם חלה כה"ג בשעת גלגול פטור - וצ"ע.

בלימוד מי"ד שנה של ירושה וישיבה להפקר בדין חלה.

והנה - בי"ד שנה של ירושה וישיבה היו חייבים בחלה והיו פטורים בתרו"מ - כן מבואר בירושלמי הכא, ואמרו שם דמהכא ילפינן שחייבים בהפקר בחלה אף דפטורים בתרו"מ.

והיינו דמהאי טעמא חלוקין חלה ותרומה בפטור הפקר כמו שחלוקין לגבי הנך י"ד שנה - והאחרונים האריכו בביאור הדמיון הזה בירושלמי.

דעיין במקדש דוד [סימן נ"ה ס"ק א' ד"ה ובעיקר] ובצפנת פענח תרומות [פרק א' הלכה י"ג עמוד 24] שלמדו שהפטור מעשרות בהנך י"ד שנה היה כעין הפקר - והביאו כן מהראב"ד בתו"כ.

אולם ע"ע בזכר יצחק [סימן ע"ד] בביאור הירושלמי - ועיין נמי בביאור הגר"א על הירושלמי - וע"ע במרחשת [ח"א סימן מ"ו ענף ג' ס"ק י'] מה שכתב בכל הנ"ל - ועיין נמי בתורת הארץ [פרק ד' ס"ק ל"ה].

עכ"פ עיין בתורת זרעים [כאן] שכתב כחילוקו של הגר"ח ואור שמח - דעיקר פטור הפקר מצאנו בחלה בהיה הפקר בשעת גלגול - כמו בתרומה בהפקר בשעת מירוח, אכן לגבי הדין נוסף בין נתינת מים לגלגול - זה לא ילפינן מתרומה לחלה - אלא שהגר"ח והאור שמח ביארו את הדברים כל אחד על פי דרכו, והתורת זרעים ביאר - דאדרבה - מסברא היה שייך ללמוד את חלה מתרו"מ בשני הדינים של פטור הפקר, אלא דעל זה גופא בא הירושלמי, דילפינן מי"ד שנה של ירושה וישיבה לחלק בזה בין תרומה לחלה, ומיושב קושי הגר"ח שהקשה דלמה חלוקין נינהו לגבי הק דיין נוסף בהפקר - ולהנ"ל מיושב.

תוספת דברים מהחזו"א.

ומצאנו בחזו"א [זרעים ליקוטים סימן ז' ס"ק ד'] שהביא את הירושלמי הנ"ל - במה שהקשו מי"ד שנה של ירושה וישיבה, ורצה להוציא מזה חידוש גדול - שיתכן שמהחזו"א בי"ד שנה מוכרח דליכא דין גידול בחיוב - וממילא דיתחייב בחלה גם בשליש ביד עכו"ם והקדש.

אולם עיקר דרכו של החזו"א בנידון זה אינו כן - דדעת הגר"ח [תרומות פ"א הכ"ב] דהכל תלוי בגלגול ואין דיני גידול כלל וכלל בחלה, אולם החזו"א בגליונות על הגר"ח [שם] השיג עליו טובא - דודאי שיש הלכה של גידול של חיוב גם בחלה, והוכיח כן מכמה דוכתי, והדברים נמצאים גם בחזו"א [שביעית סימן ב' ס"ק ב'] - וע"ע במכתב החזו"א [נדפס בסוף חלק קדשים - עמוד 386] בקצרה, והארכנו בזה להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ד'].

ענף ג'

הערות במשנה.

בדין מעש"ר דניטלה תרומתו, ובעיסה של מעש"ש לגבי חלה.

בדין מעש"ר דניטלה תרומתו - עיין מה שהארכנו בזה באמרות אברהם - זרעא קיימא ציונים והערות [תרומות פ"א מ"ה], ובדין עיסה של מעש"ש לגבי חלה, יש לדון בגבולין לר"י, ועוד

ספקות בזה – ועיין בכל זה בשאגת ארי' [סימן צ"ז] ובמג"ח [מצוה שפ"ה], וע"ע פרי יצחק [ח"ב סימן ל"ג], וע"ע ברמב"ם [ביכורים פרק ו' הלכה ד'] לגבי עיסת מעש"ש ובמה שתמהו עליו המפרשים משיטתו שמעש"ש ממון גבוה.

בדין "מותר העומר" – ובהוכחת האבני נזר שליש ביד הקדש חייב בחלה.

כתב הר"ש בדין "ומותר העומר" – "שהעומר היה בא מג' סאין, ותנן במנחות [ס"ו]. דמוציאין ממנו עשרון שהוא מנופה ב"ג נפה, והשאר נפדה ונאכל לכל אדם, וחייב בחלה ופטור מן המעשרות, ור' עקיבא מחייב בחלה ובמעשרות".
ופירש רש"י [שם]: "וחייב בחלה – דחייב חלה היינו גלגול דעיסה וגלגול של זו ביד הדיוט הוא לאחר שנפדה", "ופטור מן המעשרות – דמירוח הוא ביד הקדש ומירוח הקדש פטור מן המעשר כדמפרש בגמרא".

והנה לעיל [ענף ב'] הקשינו שמה החילוק בין מעשר לחלה בפטור הקדש – והבאנו מהאבני נזר [יורה דעה סימן תט"ז] שמירי בפדה קודם מירוח, רק שהביא שליש ביד הקדש, וע"כ פטור ממעשרות וחייב בחלה כה"ג.

ורצה להוכיח דין זה מהכא במותר העומר שהוא ג"כ מצד פטור הקדש – והרי הגזבר היה זורע קודם הפסח ל' יום – כדאיתא במנחות [פ"ה]. עיין שם בתוס' [ד"ה אין מביאין] וא"כ ע"כ שהביא שליש ביד הקדש, ואעפ"כ חייב בחלה.

בדין פחות משליש ובהוכחת היונת אלם לדין ראוי לבא לידי חימוץ מהירושלמי בדין פחות משליש.

למדנו במשנה דין של תבואה שלא הביאה שליש שחייב בחלה ור' אליעזר חולק ולדידיה תבואה שלא הביאה שליש פטורה מן החלה.

ועיין לעיל בציונים והערות [משנה א'] שהבאנו מהיונת אלם [ס' ל"ד אות י"ח] שהסתפק בגדר התנאי של ראוי לחימוץ לענין חיוב חלה – והארכנו בזה שם, והביא ראייה מהכא שבלא הביאו שליש אכתי חייבין בחלה, ואיתא בירושלמי שהטעם משום שראוי לבוא לידי חימוץ, ותמה דלמה לי טעם זה – הא ממילא הרי הם ממין שראויים לבא לידי חימוץ גם אי בלא הביאו שליש לא היו עדיין ראויים להחמיץ בעצמם, ומוכרח דמה שהם ממין זה שראוי להחמיץ לא סגי לן, וע"כ שיש תנאי דבעינן שהיה ראוי בפועל.

והיה מקום לדחות דכוונת הירושלמי שהוא ממין הראוי לבוא לידי חימוץ, אולם אין נראה כן מלשון הרע"ב שמשמע מדבריו משום דראוי הך עיסה לבוא לידי חימוץ, ומוכרח א"כ כנ"ל דאי לאו דאותו עיסה ראוי לבוא לידי חימוץ היה פטור מחלה אע"ג דהוא ממין הראוי לבוא לידי חימוץ, ומוכרח דאין זה סימן בעלמא על המין אלא דין בכל עיסה ועיסה – שאינו חייב אא"כ ראוי לבוא לידי חימוץ, ואין לדחות שתבואה שלא הביא שליש הוא מין תבואה אחר, דפשוט דמין אחד נינהו.

קושי' הדברי יחזקאל בגדר הדין גרירה מהירושלמי כאן – ובביאור פלוגתת ר"א ורבנן דלר"א ליכא כח החימוץ.

עיין לעיל בציונים והערות [משנה א'] שהבאנו דין גרירה באורז – והבאנו מדברי הרמב"ן והרא"ש בהלכות חלה ומדברי הגר"א דעיקרו של גרירה הוא שעל ידי החטים באים האורז לידי חימוץ.

והנה בירושלמי הכא אמרינן דטעמא דרבנן דבאין לידי חימוץ, וכנ"ל, אכן מה טעם של ר"א – ועיין בירושלמי שאמרו שם – "מ"ט דר"א – כתרומת גורן כן תרימו אותה, מה תרומת גורן מתבואה שהביאה שליש אף זו מפירות שהביאו שליש".

ובהמשך הירושלמי הסתפקו בשיטת ר"א – וז"ל: "ר"ח בר יוסף שאל – על דעתיה דר"א מהו שיהא נגרר לענין חלה כעיסת האורז", עכ"ל, והיינו האם שייך גרירה מחיטין שיש בהם שליש לחיטין שאין בהם – וכדמצאנו באורז – והקשה הדברי יחזקאל [סימן י"א] מה דמאי גרירה שייך כאן כיון דבלא"ה באה לידי חימוץ – ועיקר פטורה דחלה הוא מגזה"כ שהוקשה חלה לתרומה – וצ"ע.

אולם באמת דלא קשה מידי – שנראה שהירושלמי חזר בו מהך דרשה בשיטת ר"א – דעיי"ש שלמדו שר"א ס"ל דגם לענין מצה לא מיקרי לחם בפחות משליש, ועיין בביאור הגר"א שפירש דע"כ דטעמו משום דס"ל דאין כח החימוץ בפחות משליש – הלכך לא מיקרי לחם לכל דיני התורה ועיי"ש עוד דהסתפקו נמי לגבי חדש – הרי דתלוי בדיני לחם בכל התורה, ושוב דנו נמי דיהני גרירה – וא"כ אדרבה – רק למסקנה דחסר בכח החימוץ הוא דדנו לענין גרירה, אלא שיש להעיר מלשון הר"ש שלא הביא את המשך הירושלמי.

משנה ד

[ד] אלו חייבין במעשרות ופטורים מן החלה האורז והדוחן והפרגים והשומשמין והקטניות ופחות מחמשת רבעים בתבואה הסופגנין והדובשנין והאסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורין מן החלה:

רע"ב משנה ד

ופרגין - קורין לו בערבי כשכא"ש, ובלע"ז פפאור"ו:
ופחות מחמשת רבעים בתבואה - תבואה שעושה פחות מחמשת רבעים קמח חייב במעשרות, והעיסה שנילושה מן הקמח ההוא פטורה מן החלה, לפי ששיעור העיסה להתחייב בחלה היא ה' רבעים קמח ועוד, כלומר מעט יותר מה' רבעים:
הסופגנים - לחם שביליתו רכה ועשוי כספוג. פ"א ריקקים דקים, תרגום וריקקי מצות, ואספוגין:
הדובשנים - מטוגנים בדבש, א"נ נילושים בדבש:
האסקריטין - תרגום צפיחית, אסקריטון. ובלילתו רכה מאד:
וחלת המשרת - חלה חלוטה במחבת, תרגום מחבת, משריתא:
המדומע - סאה של תרומה שנפלה לפחות מק' סאין של חולין, ונעשו כולן מדומע ואסורים לזרים, ופטור מן החלה דכתיב [במדבר טו] תרימו תרומה, ולא שכבר נתרמה:

ציונים והערות משנה ד

ענף א'

הערות במשנה.

מיני קטניות – פטורים גם מדרבנן.

עיין בר"ש שציין לדבריו בשביעית [פרק ב' משנה ז'] במה שפירש בהנך מינים – וז"ל: "אורז ודוחן – מיני קטניות הן וקורין אותן בלע"ז מיליון", "פרגין – פירש בערוך מקום בלשון כנען והוא כעין רמון מלא זרע והזרע מתקשקש בקליפתו כעין שומשמין", ויש להעיר הרי כולם קטניות ולמה חילק לחלק מהם, ועיין במלאכת שלמה ובמשנה ראשונה.
 והנה הנך מינים חייבים במעשרות רק מדרבנן, שהרי אינן אלא קטניות, ומבואר דמתניתין איירי אף בדיני דרבנן, ויש לדייק דממה דקתני שפטורין מחלה – מזה מבואר דאף מדרבנן לא החמירו להפריש חלה ממינים אלו, וכן מדויק בדברי הרמב"ם [פ"ו ה"ב] וז"ל, "אבל העושה פת אורז או דוחן וכיו"ב מן הקטניות אינן חייבין בחלה כלל", עכ"ל, ומבואר דאף מדרבנן ליכא חובה.
 ועיי"ש במהר"י קורקוס שכ' שאף שהחמירו חז"ל להפריש תרו"מ משאר מינים, מ"מ לא החמירו בחלה דלא שכיח לעשות עיסה ממה שאינה מז' המינים.

שיטת רבי יוחנן בן נורי, דאורז מין דגן הוא.

ובדין אורז – עיין בפסחים [ל"ה.] – "תניא, אמר רבי יוחנן בן נורי, אורז מין דגן הוא, וחייבין על חימוצו כרת, ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, וכן היה רבי יוחנן בן נורי אומר, קרמית חייבת בחלה", ולשיטתו גם מברכים בזה ברכת המוציא על פת של אורז וכמבואר בברכות [ל"ז].
 ובטעמא דמילתא אמרו שם שהוא סובר שזה מחמין, ונחלקו בזה, האם התפיחה שיש באורז מוגדר כחימוץ או לא – עיין היטב בירושלמי כאן, ויש לדון בדינים אחרים באורז לפי ריב"נ.

פלוגתת הראשונים אי הוי שיעור בקמח או בתבואה.

נחלקו הראשונים בשיעור זה, שהרא"ש בתשובות [כלל ב' סי' ט"ו] פירש שמשערין שיעור של חמשת רבעים בתבואה ולא בקמח, אבל הרשב"א בשו"ת [ח"א סי' תס"ה] כ' שמשערין בקמח,

ואף הרא"ש עצמו חזר בו מדבריו וכתב בפסקים [סי' ב'] כדברי הרשב"א שמשערין בקמח, וע' בטור [סי' שכ"ד] שפסק שמשערין בתבואה, ועיין מה שהקשה עליו בב"י שם, וע' בדרישה בשם המהרש"ל.

ועיין בזה להלן בציונים והערות [פ"ב מ"ד] – ושם הוספנו עוד בעיקר השיעור של חיוב חלה. **בגדר השיעור של ה' רבעים, שיעור בעיסה ולא שיעור בחיוב, ובגדר צירוף סל [על פי הגר"ח].**

עיין בדברי הגר"ח [חו"מ פ"ו ה"ה – הראשון – ד"ה ולפי המבואר] שייסד יסוד גדול בעיקר השיעור של ה' רבעים – שביאר שאין זה שיעור בחיוב עצמו – והיינו שרק בשיעור כזה מתחייבים בחיוב חלה, ובפחות מהשיעור אין בו כדי חיוב, אלא שזה שיעור בחפצא של העיסה המתחייבת.

והיינו שאין בעיסה 'שם עיסה' לענין חיוב כשאין בעיסה שיעור זה, אבל אחרי שיש בעיסה עצמה שיעור, שוב חייב בכל משהו ומשהו שבעיסה חיוב חלה – וגם אי יחול החיוב רק על חצי של העיסה שפיר חיילא דלא בעינן ה' רבעים של חיוב.

והגר"ח הוכיח כן מהירושלמי [פ"ד] בחצי קב חיטין חצי קב שעורין וחצי קב כוסמין שהדין בזה שהוא נוטל מן הכוסמין לפי שיעור הכוסמין, והיינו דמצטרפין החיטין והשעורין לחייב את הכוסמין אף שהם עצמם פטורים – הרי שיש כאן שיעור בחיוב עצמו בפחות מה' רבעים, ואעפ"כ אחרי שיש עיסה של ה' רבעים שוב חייב כל משהו של העיסה בפני עצמה.

ועיין בתורת זרעים [פ"ב – מ"ד] שחידש חידוש גדול על פי יסוד זה – והקדים בקושי' עצומה בדין צירוף סל דמהני להשלמת השיעור של ה' רבעים.

ותמה בזה – דהאיך מהני צירוף סל אחרי אפייה, הרי שעת חובת חלה היא שעת הגלגול ולכן גלגול עכו"ם וגלגול הקדש פוטר, א"כ כשלא היה בה שיעור ה' רבעים בשעת הגלגול ורק עשו צירוף סל אח"כ, האיך מתחייב, הרי בשעת הגלגול אכתי לא חיילא שום חיוב, ואיך באמת מתחייב אח"כ.

וביאר בזה עפ"י ב' יסודות, היסוד הראשון הוא שאין השיעור ה' רבעים שיעור בחיוב עצמו רק שהוא שיעור בחפצא של העיסה המתחייבת, וכנ"ל בשם הגר"ח.

והיסוד השני, הוא שאין הגלגול מחייב מצד עצם המעשה גלגול, רק דגלגול הוא מחייב מצד זה שע"י הגלגול הוא דנעשה לעיסה, ולכן לו יצויר שהיה מעשה אחר שיעשנה לעיסה, אז המעשה ההוא הוא יהיה המעשה המחייב.

והיינו, דודאי דבעינן מעשה המחייב בחלה, רק דלאו דוקא גלגול, אלא דכל מעשה שעל ידו נהיתה העיסה לעיסה – הוא מעשה המחייב.

ועפ"י ב' הנך יסודות ביאר, דכיון דאין עליה שם עיסה בלי ה' רבעים, א"כ ע"י הצירוף סל אית בה שיעור ובה נהיתה לעיסה [כמו דבלילה רכה נהיתה לעיסה ע"י האפייה, וכמבואר בספר התרומה], ונמצא דהצירוף סל עצמו הוא המעשה שעשאו לעיסה, ולכן הוא המעשה המחייב, דא"צ לגלגול דוקא, וכל מעשה שעשאה לעיסה הוא המחייב.

ועפ"י חידוש גדול, דאם היתה ברשות הדיוט בשעת גלגול ובשעת צירוף סל היתה ברשות הקדש דיפטר, דבשעת חובתה היתה פטורה, וזה חידוש גדול.

אולם עיין להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה ד' ענף ג'] שהארכנו לבאר את הגדרים בדין צירוף סל – ושם נתבאר ענין זה באופן אחר, וליתא לחידוש זה של התורת זרעים.

ועיין להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ד'] מה שהבאנו עוד ביסוד זה בפלוגתא ר"ע וחכמים.

"הסופגנין וכו' פטורין מן החלה".

מבואר במשנה דין "הסופגנין וכו' פטורין מן החלה" – ובגדר דין סופגנין שחייב בחלה נחלקו ר"ת והרמב"ן – עיין בזה להלן בציונים והערות [תחילת משנה ה'], וממילא דנחלקו נמי הכא במה איירי לגבי הפטור – עיי"ש היטב.

ענף ב' בדין דימוע.

פלוגתת התוס' והר"ש בגדר הפטור דימוע מחלה.

עיקר דין דימוע הוא דין דרבנן – והיינו דסאה של תרומה שנפלה לפחות מק' סאין של חולין – זה שנעשו כולן מדומע ואסורים לזרים הוא חומרא דרבנן דמה"ת בטל ברוב – ומבואר בנדה [מ"ז].
דפטור דימוע מחלה אינו אלא במקום שחובת חלה היא מדרבנן והטעם לזה – דאיתי דימוע דרבנן ומפקע ליה לחלה מדרבנן, אבל אם חלה היא מה"ת לא איתי דימוע דרבנן ומפקע מחלה דאורייתא.

ועיין בתוס' [ד"ה אתי], וז"ל, "מכאן הביא ריב"א ראייה דתרומה בטלה ברוב דאורייתא וכו' ומיהו ראייה דהכא יש לדחות דלעולם מדאורייתא הכל נאסר לזרים מטעם תערובת התרומה שאינה ניכר – אבל מה שגם החולין נחשבו כתרומה ליפטר מן החלה כאילו 'הכל תרומה' – זה אינו אלא מדרבנן" עכ"ל.

והיינו אפי' אם יש שיעור עיסה המחויב בחלה בחלק החולין לבד בלי חלק התרומה, מ"מ פטור מטעם שנחשב הכל כמו תרומה, וביאור דבריו שחלק החולין שבתערובת נחשב כתרומה אפי' לקולא לפוטרו מחובת חלה, ודין זה לא מצינו בשאר איסורים.

אולם הר"ש פי' שמה שמדומע פטור מן החלה היינו רק כשאין בחולין שיעור לחייב בחלה, ומבואר שסובר שאם יש בחולין שיעור לחייב בחלה לא אמרינן שנפטר ע"י שנעשה הכל למדומע, ודלא כמ"כ בתוס' נדה הנ"ל.

ומבואר שהר"ש חולק על מה שמבואר מדברי תוס' שדין דימוע אינו דומה לשאר תערובות, והר"ש ס"ל שכמו בשאר תערובות ההיתר בהיתרו והאיסור באיסורו, גם בדימוע אמרינן הכי – ועיין בהערה ¹¹ שהר"ש אזיל בזה לשיטתו.

מקור לחידוש זה מהתוס' ביבמות.

ויש מקור נוסף לשיטת התוס' דהכל נעשה לתרומה – דהנה – עיין ביבמות [פ"ב]. בתוס' [ד"ה שתי] שכתבו לגבי תערובת של תרומה בחולין דשייך בזה חזקת היתר, והקשה בקוה"ע [סימן ס' ס"ק ד'] דמה שייך בזה חזקה, הרי ברא"ש פרק גיד הנשה [חולין פ"ז סי' י"ט] כתב בשם הראב"ד, דגבי ירך שאינה מנוקרת מגיד דלא שייך בזה חזקת איסור, משום דהירך עצמו לא נאסר מעולם, וה"נ גבי תערובת, הרי ההיתר עצמו לא נאסר ע"י התערובת ¹², עוד הביא מהר"ש בפ"ז דתרומות [מ"ה ו'] דגבי קופות לא שייך חזקת היתר.

וביאר בזה בקוה"ע שהביאור בדברי התוס' ביבמות יבואר עפ"י מה שמבואר בתוס' בנדה [מ"ז]. ד"ה אתי] דבמדומע נתחדש תרתי, א] שחוששין לתרומה ולא בטל ויתכן שדין זה הוא מה"ת, ב] החידוש השני הוא שגם החולין נעשין תרומה, דמחמת החידוש השני מדומע פטור מחלה – וגם החולין שבו נעשית תרומה, ולפי"ז שפיר שייך חזקת היתר לגבי זה דלא נעשית לתרומה, אולם הקשה דסו"ס גם זה אינו אלא מדרבנן, כמבואר שם בדבריהם, והעיר לעיין בש"ש [ש"ג פ"ז].

מקורות בראשונים ואחרונים לחידוש זה.

ועיקר חידוש זה שגם החולין נהפך להיות תרומה ממש מדין ודאי ולקולא – כן מבואר נמי בכמה ראשונים, דעיין בזה בחידושי רבינו דוד בפסחים [ל"ז ד"ה והמדומע] דג"כ מפורש כן, ועיין היטב ברשב"א בפסקי חלה [שער ג' ¹³ – ד"ה הנוטל] ובמאירי חלה [פרק א' משנה ח'] דנמי מבואר

¹¹ והערני בזה ידידי הגאון הרב חיים קרויס שליט"א שהר"ש אזיל לשיטתו – דהנה בתוספתא בביכורים [פ"א ה"ט] תניא חומר בתרומה משא"כ במעשר שני וביכורים וכו' שתרומה מדמעת וכו' משא"כ במע"ש וביכורים. ובר"ש בביכורים [פ"ב מ"א] טרח ליישב שלא תקשי ממה דתנן שם שביכורים עולה בא' ומאה, ולפי מה שנתבאר בשיטת תוס' נראה שמיושב בפשיטות, שהמשנה לא קתני שמדמעת אלא שעולה בא' ומאה, ודין זה איכא גם בביכורים, משא"כ בתוספתא קתני "מדמעת" ולכן קתני שזה אינו נוהג אלא בתרומה ולא בביכורים, דהנה יעויין בספר פרי עץ חיים [סי' ל"ב] שנתבאר שאף להתוס' דאיכא דין מיוחד בדימוע – דאין זה אלא בתרומה שטובלת אבל לא בביכורים שאינו טובלת.

¹² ואפילו להסבירין דבכל האיסורין חתיכה עצמה נעשית נבילה, הרי כתב הר"ן [חולין מ"ג: מדפי הרי"ף] דאינה אלא מדרבנן – אלא שהעיר בזה מהתוס' בפרק גיד הנשה [ק:'] שהקשו לשיטה זו מגיעולי מדין, ומשמע מדבריהם לכאורה דס"ל דהוא מדאורייתא, וצ"ע.
¹³ [וי"ג שער ד'].

יסוד זה שכתבו שהתרומה וחלה בתערובת פטורים לגמרי ולא נגררין אחרי רוב עיסה אחרת עיי"ש היטב הסברא בזה.

וע"ע באחרונים בחידוש זה – עיין עונג יו"ט [סימן פ"א ד"ה מ"מ], ובשערי יושר [שער ב' פרק י"א] שכולם למדו כן בביאור התוס' ביבמות הנ"ל, וע"ע באבני נזר [יו"ד - סימן תי"ז].

מה שיש לדון בחידוש זה עוד.

ובעיקר חידוש זה עיין עוד בחלת לחם [סימן ב' ס"ק ב'] שרצה לחדש שכהן שאוכל דימוע דמברך ברכה, והיינו שנהיה ממש לתרומה ולא רק חשש בעלמא לחשוש לתרומה שבתערובת. אולם עיין בדברינו באמרות אברהם זרעא קיימא תרומות [ציונים והערות פרק ה' משנה א'] דמפריש תרומת מעשר ממדומע, ונתחדש שם חידושים בעיקר האי דינא, ועיין היטב שהבאנו שם מקור נוסף מהר"ש שחולק על עיקר חידוש זה של התוס' והראשונים.

עוד הוכחנו שם שיסוד זה מוכרח מדברי הירושלמי דמיירי בנפל תרומה טמאה או לחולין טהורין או לחולין טמאין והדין דירקבו, והקשו בירושלמי דבשלמא טהורין ירקבו אבל למה בנפלו לתוך טמאין ירקבו – הא דינו בשריפה, והקשה במשנת ר"א ב"ק [סימן ג' ס"ק ח'] דגם טהורין ישרף, דאין איסור לשרוף חולין טהורין, ולמה אמרו בזה דירקבו, והביא מהר"ש שמבואר הכא שהחולין עצמן נהיה לתרומה טהורה – מחמת דין דימוע, והרי תרומה טהורה אסורה בשריפה – ומפורש דדימוע נעשה לתרומה – עיי"ש¹⁴.

אולם עיין בזכר יצחק שיצא לחדש שאולי יש לחלק בחידוש זה שנעשה ממש לתרומה בין תערובת של יבש ביבש דליכא בזה קידוש, ורק בלח בלח איכא חידוש זה, ודו"ק.

ביאור עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בתמורה דלשון 'דמעך' היינו תרומה.

והנה - עיין רש"י בתמורה שכתב שלשון 'דמעך' בפסוק הוא לשון תרומה כיון שיש בו דין דימוע [ובפירושו על התורה כתב רש"י שלא יודע מה לשון זה], ותמהו עליו התוס' שהרי דימוע הוא מדרבנן, ובהגהות הגר"א כתב דכשאין בו שיעור ק' אז הדימוע הוא מה"ת, וכנראה דכוונתו לתערובת בלי ביטול כלל והיינו חד בחד, אכן זה תמוה, שהרי ממילא אסור בכל דיני התורה ואין זה חידוש דווקא בתרומה - ולמה תרומה מיקרי 'דמעך' מחמת זה.

ותירץ הגר"ד זצ"ל דנפ"מ דבתרומה התערובת נעשית לודאי תרומה, ונפ"מ דמוקמינן על חזקה, ופטור חלה ועוד, וזה לשון דמעך, ויתכן א"כ שהמקור לעיקר הך חידוש שהתערובת נעשית ממש לתרומה נלמד מהלשון דמעך, ודו"ק.

אכן יש כאן חידוש גדול בדברי הגר"ד – הרי התוס' הבינו שיתכן שעיקר הדין דלא בטל בק' הוא דאורייתא והדין שנעשית כודאי הוא דין דרבנן, אכן הכא נתחדש איפכא, דלרש"י לעולם עיקר הדין מדומע דלא בטל בק' הוא מדרבנן, ורק מה שנעשה כודאי כל היכא שלא בטל שזה מה"ת, וזה חידוש.

בדין מזיק במדמע.

והנה מצאנו בריש ב"ק דמדמע הוא אחד מהכ"ד אבות מזיקין, והגר"ש רוזנבסקי זצ"ל [ב"ק סימן ה' ס"ק ה'] יצא לדון דיתכן שאין דין מזיק בספק שעליו להחמיר לחשוש לאיסור שהחפצא לא הוזק.

ויישב על פי הנ"ל דמדומע הוא דין ודאי, ודן שם עוד דאי הכל מדרבנן אז יתכן שלפי רש"י ליכא דינים דרבנן בהנך כ"ד אבות, אכן יתכן דאדרבה - הרי רש"י לשיטתו למד דדין מדומע הוא דין תורה, ויתכן עוד דאף אי נימא שזה מדרבנן אכן נוסף כהגר"א עפ"י הסבר של הגר"ד שיש לדון דאולי זה מיקרי דאורייתא – ודו"ק – ואולי איירי במדומע של חד בתרי, ויש לעיין, וצ"ע.

¹⁴ וע"ע להלן בדברינו אמרות אברהם [תרומות שם - ציונים והערות פרק ה' משנה ו'] תוספת דברים מדברי המשנת ר"א בזה, והוכיח כנ"ל משיטת הרמב"ם, וליישב את שיטת הרא"ש למה לא קשה מיסוד זה.

ויש נפ"מ נוספת בחידוש זה – עיין להלן בציונים והערות [שם משנה ח' וט'] לגבי נפל לשחורות ולבנות – היכא דידע בשעת נפילה ועכשיו שכח – עיי"ש מה שביארנו בזה.

וע"ע להלן [שם ציונים והערות - פרק ה' משנה ח'] מהשערי יושר [שער ג' פרק י"א – עמוד קפ"ד] שהבאנו לדון האם גדר זה קיים גם כשיש כבר שיעור ביטול, אלא דאסור מחמת זה שעדיין לא היתה הרמה – [וכמבואר להלן שם בציונים והערות [פ"ה משנה ב'] שהבאנו מכמה ראשונים שאסור עד הרמה], ויש לדון מה הגדר באיסור זה.

ובעיקר האי מילתא דשייך מזיק בדימוע – עיין במשנת ר"א ב"ק [סימן ג' ס"ק ח'] שכתב שזה הוכחה לחידוש הנ"ל דנעשה ממש לתרומה, ודומה למטמא, ודן שם בדין מנסך שאינו כן.

משנה ה

[ה] עיסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה תחלתה עיסה וסופה סופגנין תחלתה סופגנין וסופה עיסה חייבין בחלה וכן הקנובקאות חייבות:

רע"ב משנה ה

עסה שתחלתה סופגנים - כגון עיסה שבלילתה רכה:
וסופה סופגנים - שמטגנים אותה בשמן ודבש, או מבשלה במים:
תחלתה עיסה וסופה סופגנים - שבלילתה עבה ואח"כ מטגנים אותה בשמן ודבש או מבשלה במים:
תחלתה סופגנין וסופה עיסה - בלילתה רכה, ואופה אותה בתנור:
קנובקעות - לחם שמחזירים אותו לסלתו, ועושים ממנו מאכל לתינוקות:

ציונים והערות משנה ה

ענף א'

שיטת ר"ת בדין עיסה שתחילתה סופגנין
ובב' מחייבים בחלה, לישא ואפייה.

הקדמה – ב' סוגים של לישא ואפייה.

נחלקו ר"ת והרמב"ן בדין זה של עיסה שתחילתה סופגנין וסופה סופגנין, ונקדים בזה - שפירושה של "תחילה" - היינו 'צורת הלישה', ופירושה של "סופה" - היינו צורת הגמר של הלחם - על ידי אפייה או בישול.

והיינו שיש ב' סוגים של לישא ושל אפייה – לישא כדרכו של לחם, ולישא כדרכו של סופגנין, ודרך סופגנין היינו שעשאה 'בלילה רכה' שזה סוג לישא שמתאים לסופגנין, ו'בלילה עבה' היא סוג לישא שמתאים ללחם, וגם בהכנת הלחם בסופה יש ב' דרכים, שבישול וטיגון שייכים בסופגנין ואפייה בתנור שייכת בלחם.

פלוגתת ר"ת והרמב"ן.

ונחלקו בזה - דדעת ר"ת - מובא בספר הישר [סי' שד"מ] ובפסחים [ל"ז: תוד"ה לכו"ע], ובברכות [ל"ז: בתוד"ה לחם] - דתחילתה סופגנין היינו שעשאה בלילה רכה שכאמור - זה סוג לישא שמתאים לסופגנין, ותחילתה וסופה סופגנין היינו שעשאה בלילה רכה וגם בישלה או טיגנה, אבל תחילתה עיסה וסופה סופגנין היינו שלש בלילה עבה כמו בכל לחם, אך בסופה הוא לא גמר בדרך לחם, ולכן במקום האפייה של לחם הוא בישלו או טיגנו, ותחילתה סופגנין וסופה עיסה - פירושו שעשאה בלילה רכה ובסוף אפאה בתנור.

אבל הרמב"ן [בהל' חלה] פירש שכל המשנה איירי בבלילה עבה, שזה הרי המשמעות של "עיסה", וע"כ שהחילוקים כאן בנויים על הכוונות של הלש לגבי צורת האפייה – וכך שיטת הרבה ראשונים בפסחים [שם], וכן היא שיטת הר"ש במשנה כאן.

והיינו כך:

'תחילתה סופגנין וסופה עיסה' היינו שבשעת לישא היה בדעתו לעשותה סופגנין היינו על דעת לבשלו או לטגנו, ולבסוף חזר בו ואפאו כדרך שגומרים עיסה עבה, ומה דתנן תחילתה וסופה סופגנין היינו שנתקיים מחשבתו ובישל את הבלילה עבה כדרך שגומרים סופגנין, ותחילתה עיסה וסופה סופגנין היינו שמתחילה חשב לאפות אותה ולכן עשאה בלילה עבה, אלא ששוב נמלך ממחשבתו הראשונה ובמקום לאפותו חזר בו ובשלו.

הנפ"מ לדינא בינייהו יהיה היכא שבשעת לישא היתה בלילה עבה והיה בדעתו לבשלו או לטגנו, דבזה לר"ת חייב כיון שבשעת לישא היה עבה, אבל לרמב"ן פטור כיון שהיה בדעתו לגומרו באופן הפטור.

ביאור דברי ר"ת שיש ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה.

ובביאור דברי ר"ת כבר ביאר בפמ"ג באו"ח [סי' קס"ח במשב"ז אות ט"ז] שיש ב' זמנים המחייבים את העיסה בחובת חלה, חדא, שעת הלישה, שאם באותה שעה היתה בלילה עבה חייבת בחלה, אע"ג שדעתו לבשלו ואף אם באמת בישלו, ושנית זמן אפייה שגם באותה שעה ראוי לחול חובת חלה, ומה"ט חייב בחלה היכא שאפאה, אע"ג שבשעת לישה היתה בלילה רכה. דבאמת איכא תרי לשונות בקרא, חדא "עריסותיכם", וב' "לחם הארץ", ולכן איכא למימר דאו הא או הא סגי לחייב בחלה, וכל שיש לו צורת בלילה עבה בשעת לישה הרי הוא בכלל "עריסותיכם", וכל שנאפית בתנור הוא בכלל "לחם".

ולפי"ז מה שתחילתה עיסה וסופה סופגנין חייב בחלה אין זה משום דאית ביה "שם לחם", אלא שהוא בכלל "שם עריסותיכם", נמצא שאין בטעם זה כדי לחייב לברך עליו ברכת המוציא, דהלא דין ברכת המוציא תלוי ב"שם לחם", וכל שאינו לחם אינו בכלל דין זה - ולפי"ז נחא מה דס"ד דתוס' דדינא דר"ת אינו אלא לדין חלה ולא לענין ברכת המוציא.

תוספת דברים בדברי ר"ת.

אולם יש לתמוה שהתוס' מסיק התם שגם לענין ברכת המוציא דינא הכי שתחילתה עיסה וסופה סופגנין מברכין עליו המוציא, וזה טעמא בעי כיון שאין לו שם לחם אלא שם עריסותיכם - וזה יבואר בחידושי סוגיות בארוכה [סימן ג' פרק ב'].

ובעיקר יסוד זה של הפמ"ג דמצאנו ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה - כן מבואר בתשובת הרשב"א - וגם זה יבואר בחידושי סוגיות בארוכה [סימן ג' פרק א'], ויש בזה הרבה נפ"מ וחילוקי דינים לגבי הפטור הקדש עכו"ם וחול'ל.

ענף ב'

בשיטת הרמב"ן בתחילתו סופגנין,

ודרכו של הגר"ח בב' מחייבים בחלה.

במה שיש לתמוה בשיטת הרמב"ן.

הבאנו לעיל את דעת הרמב"ן דהכל איירי כשהיה מחייב של לישה שהיתה בלילה עבה ואעפ"כ איכא פטור - וצ"ב דלמה לא מתחייב מצד חיובא דעיסה - ועוד דמה מהני המחשבה של אפייה בשעת הלישה לקלקל את המחייב שבלישה.

ומצאנו דברים בזה בדברי הר"ש [כת"י] במשנתנו - בביאור דין זה של מחשבת סופגנין דפוטרת, וביאר הר"ש, "ושמא היינו טעמא דעריסותיכם דאמר רחמנא משמע בסתם עיסה העשויה ללחם, וקרא אחרינא מוכיח עליו דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ", וסו"ס ק', הרי נתבאר ששני מחייבים ניהו, וא"כ קרא ד"עריסותיכם" וקרא ד"לחם" תרתי ניהו, ולמה ילפינן ממחייב דעיסה למחייב של לחם - וצ"ע.

ונראה שצריכים להקדים בדברי הגר"ח [ביכורים פ"ו ה"ט ד"ה ובעיקר פלוגתא], שביאר לנו יסוד חדש בעיקר חיובא דחלה, ובתוך דבריו ביאר את הגדר בהנך תרי קראי דעריסותיכם ולחם הארץ, ובדבריו מתחדש דרך חדשה בכל הנ"ל - וכדיבואר:

מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש.

הגר"ח קאי התם לבאר איך מהני גלגול במחשבת פטור בשעת האפייה, וכגון בגלגול במחשבה ע"מ לחלקה אח"כ באפייה לפוטרה, דקשה דמה שייכי אהדדי, והיינו דמה שייכי גלגול לאפייה דאח"כ דמהני מחשבה מזה לזה.

וז"ל הגר"ח, "דהוא דין מסויים בחיובא דחלה, וזה שסופה להיות פחות מכשיעור ולהיות פטורה מחיובא דחלה בשעת אפייה, שאז הוא חלות הדין לחם, זהו גופא פוטרתה השתא מחיוב חלה, ומשום דדין לחם הוא יסוד דין המחייב בחלה, וכדכתיב בקרא "מלחם הארץ", וע"כ חיוב חלה משעת עיסה מיתלי תלי בדין לחם העתיד להיות בה אח"כ, וע"כ כל שעומדת מעיקרא בשעת עיסה להיות פטורה מחיוב חלה בשעת חלות הדין לחם הוי זה דבר הפוטרה מחיוב חלה וכדתנן

דעיסה שתחילתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה, דהיינו שעשה את העיסה מתחילתה ע"מ לעשותה סופגנין, ופטורה מן החלה שאינה עיסה העומדת להיות לחם, עכ"ל. ולמדנו מדבריו כמה חידושים:

א] יסוד המחייב בחלה הוא בלחם, וזה ילפינו מקרא ד"לחם הארץ".
 ב] שעת החלות דין לחם היא בשעת האפייה והקרימה בתנור, וא"כ עיקר החיוב תלוי בשעת האפייה.

ג] ומעתה ק' דמהו דין גלגול דנאמר בקרא ד"עריסותיכם", ומוכרח שכל חיובא ד"עריסותיכם" מיתלי תלי בחיובא ד"לחם הארץ", ואינו דין ומחייב בפנ"ע, ותלוי בדין לחם העתיד להיות בה, והיינו דדנים את דיני העיסה כפי הלחם העתיד להיות בה, דעיסה שלא עומדת להיות לחם אינה חייבת בחלה.

יסוד זה הוכיח הגר"ח מעיקר דין מחשבת פטור בשעת גלגול, דמה אכפת לן מה דחישב בה לפוטרה אח"כ באפייה, שאם הם ב' מחייבים נפרדים, א"כ הגלגול היה בחיוב ומה לי מה שחשב אז לפוטרה במחייב דאפייה, הא האפייה היא כבר מחייב בפנ"ע, וע"כ דאינו כן, והשני המחייבים תלויים זה בזה דהעיקר הוא הלחם והאפייה.

ונראה שהן דברי הר"ש בכת"י בדין מחשבת סופגנין דפוטרת שביאר ד"עריסותיכם דאמר רחמנא משמע בסתם עיסה העשויה ללחם, וקרא אחרינא מוכיח עליו דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ, והקשינו – הרי לפי האחרונים שני מחייבים נינהו, - וא"כ קרא ד"עריסותיכם" וקרא ד"לחם" תרתי נינהו, ולמה ילפינו ממחייב דעיסה למחייב של לחם, וע"כ כהגר"ח, דעיקר המחייב דעיסה הוא מצד הלחם שעתיד להיות בה, וזהו גופא מה דגלי לן קרא.

הוספה חשובה.

דברים אלו של הגר"ח הם 'פתח גדול' להבנה חדשה בעיקר הפטור של עכו"ם הקדש והפקר וחול' – וכל זה יבואר בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'] – והרחבנו בזה עוד בחידושי סוגיות [סימן י'].

וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ח'] בעיסת הכלבים שגם שם הוכחנו יסוד זה.

הוכחה מקושי' הרמב"ן דהקדש אינו פוטר – אלא חסרון חיוב.

הרמב"ן בהל' חלה הקשה, דמאי שנא תחילתה סופגנין וסופה עיסה - דלפי הרמב"ן הביאור בזה הוא דחשב בשעת גלגול העיסה לעשותה אח"כ לסופגנין, דאינו לחם, ובסוף חזר בו ואפאה כלחם - דחייב - אף דתחילתה וסופה סופגנין פטור, וחזינו דמתחייב בסופה בקרימה בתנור, אף דליכא חיוב בשעת גלגול, [דגלגול במחשבת סופגנין פטור], והקשה דמאי שנא מפטור הקדש דמצאנו שגלגול הקדש פוטר אף דאח"כ בשעת קרימה בתנור כבר פדאו, ועיי"ש מה שתירץ, וגם הרא"ש בהל' חלה [סי' ב'] והר"ן [פרק כ"ש] הביאו להך רמב"ן.

והק' הגר"ש רזובסקי [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק ג'] דלמה לא חילקו בין הקדש שהוא "פוטר" לתחילתה סופגנין שהוא רק "חסרון חיוב", וע"כ דמוכרח מזה שגם הקדש אינו פוטר רק חסרון חיוב, וכבר קדמו בקושי' זו ב'משנה ראשונה' [פ"א מ"ח], [וע"ע בתורת הארץ פרק ד' ס"ק צ"ה בזה] – והרבה יש לדון בזה – וכל זה יבואר בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'].

ויש להוכיח כן עוד מהרשב"א בתשו' [תס"ב], דמבואר שם דבלא היה בה שיעור ה' רבעים בשעת גלגול ותפחה אח"כ בשעת אפייה לשיעור חלה, דאינו חייב, והרשב"א מדמה ליה לגלגול עכו"ם דפטור אף דאח"כ נתגייר לפני האפייה, וקשה דזה ודאי דאין חסרון שיעור "פוטר" וכדכתב כבר הגר"ח לחלק בין עכו"ם לחסרון שיעור, והכא חזינו שאינו כן, דהרשב"א מדמה להו אהדדי.

משנה ו

[ו] המעיסה בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין החליטה בית שמאי מחייבין ובית הלל פוטרין חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו פטור למכור בשוק חייב:

רע"ב משנה ו

המעיסה - קמח ע"ג מים רותחים:

החליטה - מים רותחים על גבי קמח, ומפורש בגמרא דתרי תנאי נינהו ומי ששנה זו לא שנה זו, דתנא אחד תנא מעיסה והוא הדין חליטה, וסבר בין מעיסה בין חליטה בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין, ואידך תנא, תנא חליטה והוא הדין מעיסה, וסבר בין חליטה בין מעיסה בית שמאי מחייבים ובית הלל פוטרין. ולענין פסק הלכה בין מעיסה בין חליטה אם נאפות בתנור חייבות בחלה, ואם במרחשת או במחבת ובכל דבר שהאור עוברת תחתיו פטורות מן החלה:

עשאו לעצמו - לצורך תודתו ונזירותו:

פטור - כיון דגלגלן לקדשן דכתיב עריסותיכם ולא עיסת הקדש:

למכור בשוק - לבני אדם שצריכים לחלות תודה ורקיקי נזיר:

חייב - דכל לשוק אימלוכי ממליך, אי מזביננא מזביננא ואי לא אכילנא להו אנא:

ציונים והערות משנה ו

'המעיסה' – 'החליטה'.

'המעיסה' – היינו 'קמח ע"ג מים רותחים', ו'החליטה', היינו 'מים רותחים על גבי קמח', והביאו מפסחים [ל"ז] דתרי תנאי נינהו ומי ששנה זו לא שנה זו – ועיין במשנה ראשונה דמירי דאח"כ אפאה בתנור – וע"ע בדברי הגר"א בשנות אליהו שפלוגתא זו שייכא למחלוקת אי 'תתאה גבר' או 'עילאה גבר' – וע"ע בתוס' בפסחים [שם] לגבי אפייה לאחר בישול.

בדין גלגול ע"מ להקדיש.

בעיקר הפטור של חלות תודה ורקיקי נזיר – כתב הר"ש שפטור משום שגלגול הקדש פטור – דכתיב עריסותיכם ולא עיסת הקדש, והקשה – דהא לא קדשי החלות אלא אח"כ בשחיטת הזבח ותירץ בזה ב' תירוצים, א' דאיכא בהו קדושה גם קודם אלא דליכא בזה קדושת הגוף עד השחיטה, ב' אפילו אי לא קדשי כלל אכתי פטירי כיון דגלגלן במחשבה כדי לקדשן – והוסיף דכן מצאנו בהמשך המשנה בעשאו למכור בשוק לצרכי תודה ונזירות דודאי לא הקדישן וכל מה דפטרין ליה היינו משום שלא תלוי בדעתו – והיינו דשמא ימצא לקוחות שיקנו – ונטבלו מיד – וע"כ דלא בעינן שיהיה בהם קדושה מיד – ואגב יש להעיר דלפי התירוצ' הראשון דין זה שעיסה של הקדש פטור שנינו להלן [פ"ג מ"ג] ומה נתחדש כאן, וצ"ע, ולתירוץ השני א"ש דכאן נתחדש מחשבת הקדש.

והנה – לעיל בציונים והערות [משנה ה'] הבאנו נחלקו הרמב"ן ור"ת בדין תחילתו סופגנין, ולפי הרמב"ן תלוי במחשבה לפטור – ור"ת חולק דליכא מחשבה לפטור – והר"ש שם הקשה מהכא שהמגלגל ע"מ להקדיש פטור וא"כ מאי שנא מהמגלגל ע"מ לעשותה סופגנין, וכמובן שקושי' זו תלויה בב' הפירושים במשנה האם באמת איכא מקור למחשבת הקדש מהכא.

אולם בעיקר דין זה של מחשבה להקדיש אח"כ – כבר תמה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [חידושי בפסחים – עמוד קע"ג] דלמה לא נימא דגם מחשבה לתת לעכו"ם יפטור – עיי"ש מה שכתב בזה – ובעיקר דין זה עיין באמרי בינה [פסח סימן כ"ד] שדן בדין זה והביא מהפמ"ג שודאי חייב אלא שיש להעיר מהמהר"ח או"ז [סימן קצ"ג] שהסתפק במחשבה לתת לעכו"ם.

קושי' האבני נזר ממחשבה על זמן אפייה.

האבני נזר [יו"ד סימן תי"ט] הקשה קושי' עצומה – דהרי לא נתכוין לקדשו אלא עד לאחר אפייה, וא"כ מאי שנא מקונבקות דלעיל [משנה ה'] דמה שחישב להחזירן לסולתן אינו פוטרו, וכן העושה עיסה על מנת לחלקה לאחר אפייה חייבת – וכמו שמדויק בלשון הירושלמי "על מנת לחלקה 'בצק' פטורה" – בצק דווקא, וכן כתב הב"י בשם הרשב"א בפסקי חלה להדיא דבצק דווקא – ולהלן בציונים והערות [משנה ז'] הבאנו מחלוקת בזה – עכ"פ לפי"ז קשה דה"ה הכא שאין דעתו לקדשו כי אם לאחר אפייה דלמה לא יתחייב, והניח בצ"ע.

הוכחת הגר"א לדין ע"מ לחלק לכמה אנשים.

עיין להלן בציונים והערות [משנה ז'] שהבאנו מהגר"א שהוכיח שהדין ע"מ לחלק היינו דווקא לחלקה לכמה אנשים, והוכיח כן נמי מהכא, שהרי הכא הוי ליה כע"מ לחלק שהרי בלחמי תודה אין שיעור של חיוב חלה בכל לחם – שהרי הכל ביחד הוא עשרה עשרונים ועושה מהם ל' חלות, ושיעור עיסה לחיוב חלה הוא עשרון, וא"כ למה חייב בעשאו למכור לשוק – והא הוי ליה כע"מ לחלק, וע"כ כנ"ל.

משנה ז

[ז] נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה :

רע"ב משנה ז

נחתום שעשה שאור לחלק - ויש בו כדי חיוב חלה, אלא שדעתו למכרו לבני אדם לחלקו לכמה עיסות ואין בכל חלק וחלק כשיעור :
חייב בחלה - שדעתו אם לא ימצא קונים שיעשו עיסה ויאפה אותה כולה כאחת :

ציונים והערות משנה ז

ענף א'

פלוגתת ר"י ור"ל,

ובחילוקי דינים בע"מ לחלק.

פלוגתת ר"י ור"ל בירושלמי בטעמא דמתני', אי מצד שלא מדעתו אי מצד ע"מ לחלק, ובדין מירוח כרי של חברו שלא מדעתו חברו.

הר"ש הביא את דברי הירושלמי שנחלקו ר"י ור"ל בביאור הדינים במשנה, דין הנחתום ודין הנשים, ולמה מחלקים בין נחתום לנשים, ופלוגתתם תלויה נמי בדין כללי בכל טבל – והיינו במירוח כרי של חברו שלא מדעתו חברו לחייבו משום טבל, דלדעת ר' יוחנן הוי טבל ולדעת ר"ל לא הוי טבל.

והיינו שר"ל הוכיח דין זה של מירוח שלא מדעתו ממשנה זו שלשיטתו זה הדין של נשים שנתנו לנחתום לעשות שאור שכיון שהנחתום מחייב את העיסה שלא מדעתן הלכך פטור – והרי זה דומה למירוח שג"כ בא לחייב את הכרי ולהשוותו לטבל – הלכך פטור – ובטעם הפטור במירוח שלא מדעתו – עיין בחזו"א [מעשרות סימן ד' ס"ק כ"ו] מה שכתב בזה.

ועיין בביאור הגר"א על הירושלמי שהכוונה בדמיון של הגמרא להכא היא - שאף שהכא הרי נתנם לנחתום לבלילה וזה מדעתם ובלילה דומה למירוח והכא הבלילה היתה מדעתו - אבל סו"ס לא נתנם לו לצרפם לשיעור של חיוב, ונמצא שהצירוף עצמו הוא המחייב – במקום הבלילה, הלכך דומה הך צירוף לשיעור עיסה למירוח, וזה מה שלמדנו הכא דלא מהני הצירוף לשיעור עיסה כיון שנעשה שלא מדעתו.

משא"כ ברישא שהנחתום עצמו עשה את הצירוף מדעת עצמו ועיסה ידידה היא – הלכך שפיר מצי מחייבו - זו דרכו של ר"ל במשנה.

אכן ר"י למד את המשנה באופן אחר – והוא – שכאן למדנו שיש פטור של 'עושה עיסה על מנת לחלקה' בעודנו בצק, ומהאי טעמא פטורה מן החלה – והיינו דמחשבת חלוקה להשוותו לפחות מכשיעור פוטרו.

אולם הקשו על ר"י דא"כ למה כתוב בנחתום שעשה שאור לחלק דחייב בחלה – דמאי שנא דבדידה לא מהני כוונה לחלוקה, ותירץ – "נחתום לא בדעתו הדבר תלוי, בדעת הלוקחות הדבר תלוי, שמא ימצא לקוחות והוא חוזר ועושה אותה עיסה".

ביאור החילוק בין מחשבת נחתום למחשבת נשים בע"מ לחלק.

בביאור החילוק בין נחתום בדעת לחלק לאשה שמסרה לנחתום בדעת לחלק – והיה מקום לדון שאולי זה דין דרבנן והיינו דחיישינן שמא ימלך הנחתום מחמת הלוקחות - ובאשה לא חיישינן שמא תמלך שהרי שכל אחת רוצה עיסה ידידה.

אולם הגר"ח על הרמב"ם [פ"ו ביכורים ה"ט וה"כ] ביאר שזה מה"ת, והיינו טעמא דבנחתום חסר בעיקר דעתו לחלק – והיינו דדעתו מעיקרא על ב' הדברים, או לחלקה אי ימצא לקוחות שירצו לחלקם לעיסות קטנות, או לעשותה פת בשיעור עיסה - דתלוי בלקוחות, הלכך עיסתו חייבת מדאורייתא בהפרשת חלה, שהרי דעתו היתה לכתחלה גם לעשותה פת, משא"כ באשה דעתה היא 'דעת מבוררת' לכתחלה רק לחלקה, ולכן היא פטורה מחלה מדאורייתא – אלא דאי

נמלכה – אז לאחר שנמלכה תתחייב בחלה, אולם קודם שנמלכה עדיין פטורה מדעתה עתה היא דעת מבוררת – כך ביאר הגר"ח.

ובחלת לחם [סימן ה' ס"ק י"ג] איכא בזה תוספת דברים – והוא – דיתכן שכל הדין של ע"מ לחלק הוא משום שכיון שעומד לחלוקה הוי כבר כחלוק – וזה דווקא אי עומד בוודאות לחלוקה אבל אי כעת אינו אלא ספק שוב לא מיקרי עומד לחלוקה – ודו"ק.

בטעמא דע"מ לחלקה.

אולם סברתו תלויה בעיקר טעמא למה מחשבה ע"מ לחלקה פוטרו – דעיין בהמשך בדברי הגר"ח [שם] שדן בזה אי משום דהוי כנחלקה או משום דהוי כמחשבת פטור – והוכיח דאינו משום שנחלקה, אולם המאירי והרשב"א בפסקי חלה [שער ב'] כתבו דטעמא דפטור זה משום שחשיב כנחלקה, וז"ל המאירי, "שכל ליחלק כמחולק מעכשיו דמי", וז"ל הרשב"א – "'הרי"ז כמחולק בשעת לישה ואינו מצטרפות", וכ"ה נמי בתשב"ץ [חלה פ"ג], ועיין בתורת זרעים לעיל [משנה ה'] שהוכיח כן מהירושלמי להלן [פרק ד'] שלשון הירושלמי בעושה ע"מ לחלק ש"אינו חיבור לחלה".

בע"מ לחלקה לאחר אפייה.

וע"ע בדברי הגר"ח שדייק שהעושה עיסה ע"מ לחלק לאחר אפייה לא נפטר בהכי – ודייק כן מלשון הירושלמי לחלקה "בצק" – וכן דייק נמי בב"י [יו"ד סימן שכ"ו], אולם עיין בט"ז [סי' שכ"ו סק"ב] שהביא מדברי הסמ"ג שפטור אף כשדעתו לחלק לאחר אפייה.

והגר"ח הוכיח מזה דאין הטעם מחמת זה שעומד לחלוקה כחלוק דמי דא"כ מה הנפ"מ אי עומד לחלוקה לאחר אפייה או מקודם, וע"כ דמדין מחשבת פטור אתינן עלה, וכדיבואר בארוכה בדברי הגר"ח – מובא להלן בחידושי סוגיות – סימן ד'.

אכן עיין במנחת שלמה [סי' ס"ח עמ' שס"ט] שדחה דכל העומד לחלוק כנחלק שייך רק כשהוא נמצא באותו מצב אבל לא כשעומד להתחלק במצב אחר, ולכן אין להתחשב במה שעומד לחלק לאחר אפייה.

עוד העיר בזה במנחת שלמה שעיקר הטעם של העומד ליחלק פטור מחלה הוא מחמת שכל שאין בו השיעור הרי חסר בחשיבות הלחם, אך אין זה אלא כשהוא על דעת לחלק בעיסה אבל כשיתחלק לאחר אפייה אין זה גריעותא בשם לחם כלל כיון שלחם עומד לחלק לאחר שנאפית.

מחלוקת הפוסקים בע"מ לחלק באדם אחד או באינו מקפיד.

בעיקר דינא דמתני' שהעושה עיסה ע"מ לחלק דפטור – פליגי הפוסקים בפרטי הדינים בזה – דהנה, כבר תמה הגר"א [יו"ד סימן שכ"ו ס"ק ז'] בעיקר הך דין מ"מנהג אבותינו ואבות אבותינו" דבערב שבת אופין שיעור חלה לחלקם לככרות קטנות לשם לחם משנה – ולמה אין בזה את הפטור של ע"מ לחלק – וכן הקשה בשנו"א כאן, ומחמת חידוש זה הוכיח דע"כ דבע"מ לחלק באדם אחד לא מיקרי ע"מ לחלק, ודווקא בע"מ לחלק לכמה אנשים מיקרי ע"מ לחלק.

וחידוש זה מצאנו בפוסקים – דיעויין בצ"ח [ברכות ל"ז:] דקאי שם על דברי רבינו יחיאל בתוס' בדין עושה בצק כדי לחלקה פטורה מן החלה, והקשה דמצד אחד דין זה נפסק להלכה ברמב"ם שו"ע דע"מ לחלקה פטור – ומאידך קשה – וז"ל: "והנה דבר זה הוא מתמיה על מנהגינו בכל תפוצות ישראל שעושים חלות לשבת וכל אשה מברכת בביתה על הפרשת חלה, והרי הם מחלקים העיסה לג' או לד' חלות כדי להיות לחם משנה בכל סעודה, ובשום חלה בפני עצמה ליכא שיעור חלה".

והביא הצ"ח "דנתעוררו האחרונים בזה, הלבוש ביו"ד [שם] וכן הש"ך [שם ס"ק ה'] שכתבו דלחלקה בבצק היינו לאנשים הרבה, עיי"ש, ולפ"ז הנשים שפיר עבדי, שהם אינם נותנים מאומה מהעיסה לאחרים".

בהמשך דבריו ביאר הצ"ח טעמא דהאי חילוק – וז"ל: "אומר אני שהפרש בין מחלק לאנשים הרבה למחלק לעצמו, כי החילוק לאנשים הרבה היא כריתות ששוב לא יבואו לצרף, משא"כ המחלק עיסתו לעצמו כיון שאפשר שיבוא גם אח"כ להצטרף יחד אפי' הוא מחלקם לאפותם בתנורים הרבה, הלא אפשר להם גם אחר האפיה לבוא לצירוף סל, לכן גם עתה אין החילוק מוציאם מידי חיוב חלה".

עיקר דין זה דייק הגר"א בשנו"א כאן ממה דהתנא לא הביא דין זה של ע"מ לחלק באשה אחת שדעתה כן – ולמה הביאו בנשים שהביאו לנחתום – וע"כ כנ"ל, ועיין לעיל בציונים והערות [משנה ו'] ראייה נוספת של הגר"א לדין זה.

אולם אף דכן כתבו הרבה אחרונים – אכן עיין בחלת לחם [פתיחה לסימן ה'] שהביא מהגהות מיימוניות [סוף זרעים] בשם רבינו שמחה שחולק, וכן דייק מרבינו יחיאל בתוס' ברכות [ל"ז:], וע"ע במהר"י קורקוס [פ"ז ה"ח] שלמד שיש בזה מחלוקת ראשונים.

ודעת החזו"א [ליקוטים סי' ב'] דאין נפ"מ בין ב' אנשים לאיש א' – והעיקר הוא דהיכא שמקפיד על תערובותן ועל נשיכתן קרינן בהו דעתו לחלק, אבל כשדעתו לחלק מטעם אחר אין זה פוטר מחלה.

ובעיקר דין זה – עיין בחלת לחם [פתיחה לסימן ה'] שהקשה דמי שלש עיסה בשיעור מצומצם – הרי דעתו להפריש ממנו את החלק של החלה לתת לכהונה – ונמצא שדעתו לחלק ולהפחית בה את השיעור של חלה – ולמה ליכא פטור של ע"מ לחלק, ורצה ליישב בזה בדרך חידוד – דאדרבה – אי נפטור אותו מחמת סברא זו שוב יתחייב, דכבר אינו בכלל ע"מ לחלק – הלכך שפיר מחייבין ליה.

במה שיש לדון מהמשנה להלן ב' נשים שעשו ב' קבין ונגעו זה בזה דפטורין.

והנה – תנן להלן [פ"ד מ"א] דב' נשים שעשו ב' קבין ונגעו זה בזה פטורין, והרי מבואר שכל היכא שמקפידין לחלק העיסות אין מצטרפין לשיעור, ובשלמא לר' יוחנן דאית ליה שהעושה עיסה על מנת לחלק פטור מתפרש הך דינא היטב שכיון שעומד לחלק העיסות אינן מצטרפות, אבל לר"ל דאית ליה שאף העושה עיסה ע"מ לחלק חייב, קשה ממשנה זו דמבואר שאין עיסות מצטרפות כשדעתו לחלק.

איברא בעיקר פירושא דמתניתין לר' יוחנן שהעושה עיסה ע"מ לחלק דפטור הבאנו לעיל מה דפליגי הגר"א והחזו"א מהו בכלל "לחלק", דשיטת הגר"א שכל שדעתו לחלק הוי בכלל דעתו לחלק אף שאינו מקפיד על תערובתן אלא רצונו בככרות קטנות – כההיא של ערב שבת [לולי זה שזה של אדם אחד], חזינן דגם זה בכלל דעתו לחלק, אבל החזו"א סובר דקאי על מקפיד ואינו מקפיד – ומעתה – בשלמא לדברי הגר"א יש לפרש דמה שר"ל החמיר בדעתו לחלק – דאין זה אלא היכא שרוצה לחלקם בלי שיקפיד על תערובתן, אבל היכא שמקפיד על תערובתן אולי גם ר"ל מודה שאינן מצטרפות, ולכן י"ל דמתני' להלן [פ"ד מ"א] דאיירי בב' נשים שבודאי מקפידות הן על עיסותיהן שלא יתערבו, וי"ל דהכא כו"ע מודי שפטור מחלה, אבל לדברי החזו"א א"א לפרש הכי שלשיתו גם ר' יוחנן שמפרש למתניתין שעושה העיסה ע"מ לחלק פטור, דאיירי רק כשמקפיד על תערובתן, ומבואר שר"ל דפליג חולק גם על זה ודעתו שאף כשמחלק מחמת הקפדה מ"מ חייב בחלה, וק' היאך יפרש מתני' דלהלן [פ"ד מ"א].

ולדברי החזו"א צ"ל שע"כ לא פליג ר"ל אלא היכא שיש עיסה א' שיש בו שיעור, ובזה שיטת ר"ל שא"א להפקיע שיעורו במה שדעתו לחלק, אבל להלן [פ"ד מ"א] איירי בב' עיסות נפרדות והספק הוא אם יצטרפו לעיסה אחת לחייב בחלה, ובזה יתכן שאף לר"ל לא יצטרפו, דקיל טפי לחלק ב' עיסות שעדיין לא נתחברו מלחלק עיסה א' לעיסות שונות.

ענף ב'

פלוגתת הרמב"ם וראב"ד

ב'על מנת לחלק' ושוב נמלך.

פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בע"מ לחלק – והשגת הראב"ד מהחשש "שמא ימלך".

והנה – נחלקו הרמב"ם וראב"ד בדין ע"מ לחלק, דיעויין ברמב"ם [פ"ו ביכורים הי"ט וה"כ] שפסק בהדיא כר' יוחנן, אך הראב"ד שם השיג על דבריו, עיי"ש.

ולכא' היה מקום לפרש שהראב"ד פסק כר"ל, אך מוכרח שאין זה שיטתו שהרי הרמב"ם [פ"ג מעשרות ה"ז] פסק שהממרח שלא מדעתו טובל – ולא השיגו הראב"ד, ומבואר שהראב"ד עצמו מודה דקי"ל כר' יוחנן.

וביאר בזה השער המלך דע"כ דדעת הראב"ד לפסוק כר"ל במה דס"ל לר"ל שהעושה עיסה ע"מ לחלק חייב, וסובר דלהלכה אנן מחייבין, אבל לא מטעמיה של ר"ל, דאילו לר"ל ליכא פטור של ע"מ לחלק כלל, ולדברי הראב"ד איכא פטור אבל מחייבים משום חשש דרבנן שמא ימלך ולא יחלק.

והראב"ד הוכיח שיטתו מהירושלמי בההיא איתתא ששם כתוב שיש חשש שמא ימלך – והיינו שלמד שהירושלמי איירי בעושה עיסה על מנת לחלק וכתב בזה שיש חשש שמא ימלך, אולם הרמב"ם חולק בביאור הירושלמי, ובאמת שהרי הרבה ראשונים מפרשים דקאי על העושה עיסה על מנת לעשותו סופגנין דמ"מ חיישינן שמא תמלך ותעשה עיסה – וכ"ה בר"ש [לעיל משנה ה'], וכך יש לפרש בשיטת הרמב"ם.

אולם הכס"מ למד שאף הראב"ד פירש דקאי הירושלמי על סופגנין – אלא שהוכיח ממה דחזינו דחיישינן לשמא תמלך לעשותו עיסה, כ"כ חיישינן שמא תחלק ולא תחלק העיסה.

וכ"כ הגר"ח על הרמב"ם [שם] – "והנה הך דאטרינא מתפרשת בתרי גווני, או דהיא על מנת לעשותה סופגנין, או דהיא על מנת לחלקה לעיסות פחותות מכשיעור, והשגת הראב"ד מתפרשת היטב לשני הפירושים, דהא על כל פנים חזינו דגזרינן שמא תמלך, וקשה על הרמב"ם שפסק דפטורה מן החלה".

ביאורו של הגר"ח דנחלקו אי איכא פטור של ע"מ לחלק גם היכא דנמלך.

וביאר בזה הגר"ח דבאמת לכו"ע חלוק נחתום מאשה, דנחתום דעתו מעיקרא על ב' הדברים, או לחלקה, או לעשותה פת בשיעור עיסה דתלוי בלקוחות, הלכך עיסתו חייבת מדאורייתא בהפרשת חלה, שהרי דעתו היתה לכתחלה גם לעשותה פת, משא"כ באשה דעתה מבוררת לכתחלה רק לחלקה, ולכן היא פטורה מחלה מדאורייתא כל זמן שלא נמלכה, ודווקא לאחר שנמלכה י"ל דחייבת בחלה, אולם קודם שנמלכה עדיין פטורה.

אולם הראב"ד השיג על הרמב"ם דמאי שנא מההיא איתתא דמבואר בירושלמי דהשתא כבר גזרינן שמא תמלך, וא"כ הוה ליה גם הכא למיגזר שמא תמלך ולחייבה מדרבנן.

ובישוב האי קושי' הביא הגר"ח על זה מחלוקת אחרת בין הרמב"ם וראב"ד ששורשה ביסוד דינא דע"מ לחלק – דהנה, מצאנו פטור של "בשעת חובתה היתה פטורה" – והיינו דבגלגול של הקדש ועכו"ם – הדין הוא דפטורים לעולם גם אי פדה והישראל קנה, והיתה כבר אפייה של הדיוט וישראל בחיוב – ויש לדון במחשבת לחלק בשעת חובתה ואח"כ חזרו בהם – האם עדיין פטור או לא.

והגר"ח הביא על זה מחלוקת הרמב"ם והראב"ד – דעיין בדברי הרמב"ם [פ"ז ביכורים ה"ט] וז"ל "אבל שני ישראלים שעשו כך וחזר כל אחד אחר שחלקו והוסיף על חלקו עד שהשלימו לשיעור – הרי זו פטורה שכבר היתה לה שעת חובה, והן היו פטורין באותה שעה – מפני שעשאו אותה לחלק" עכ"ל, והשיג עליו הראב"ד בהשגות וז"ל "ומה בין זה לעושה עיסתו קבין והשיכן או שצרפן בסל שהן חייבין", עכ"ל.

למדנו מהכא דפליגי הרמב"ם והראב"ד בעשה עיסה "על מנת לחלקה" – האם שייך בזה הך פטור של "בשעת חובתה היתה פטורה" כדי שתפטר לעולם כמו בגלגול של הקדש עכו"ם שפטורים לעולם אף אי תהיה אפייה של הדיוט וישראל – דבשעת חובתה היתה פטור – ושורש פלוגתא זו יבואר בארוכה בדברי הגר"ח – עיין בזה להלן בחידושי סוגיות סימן ד'.

ולפי"ז כתב הגר"ח הרי מבואר היטב פלוגת הרמב"ם והראב"ד גם הכא – דאזלי לשיטתייהו, דלשיטת הרמב"ם דכל שבשעת חובתה היתה דעתו לחלקה – הרי זו מיפטרא לעולם – א"כ ממילא הרי לא שייך הכא למיגזר כלל שמא תמלך לעשותה אח"כ כשיעור, דהרי גם אם תעשה אח"כ כשיעור אכתי תהיה פטורה מחלה, כיון דמתחלה היתה דעתה לחלקה, א"כ הרי היא פטורה לעולם על ידי זה מחלה, ולא דמי לההיא איתתא, דהתם היינו שחשבה לעשותה סופגנין, וא"כ אם תמלך לעשותה פת תחזור ותתחייב, וכדתנן דתחלתה סופגנין וסופה עיסה חייבת, ועל כן שפיר שייך למיגזר התם שמא תמלך.

זו שיטת הרמב"ם לחלק בין הנך תרי גווני, אכן הראב"ד דס"ל, דאף דהיה דעתו מתחלה לחלקה, מ"מ לא חייל בה על ידי זה הך דינא דבשעת חובתה היתה פטורה, ומתחייבת אח"כ בחלה אי יש

בה אח"כ כשיעור, ועל כן ס"ל דגם הכא חייבת משום דגזרינן שמא תמלך לעשותה כשיעור דחייבת אז מדין תורה בחלה, ודמי ממש לההיא איתתא במחשבת סופגנין - דגזרינן שמא תמלך.

משנה ח

[ח] עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה ומערבין בה ומשתתפין בה ומברכין עליה ומזמנין עליה ונעשית ביום טוב ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח אם אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה ואין מערבין בה ואין משתתפין בה ואין מברכין עליה ואין מזמנין עליה ואינה נעשית ביום טוב ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח בין כך ובין כך מטמאה טומאת אוכלין:

רע"ב משנה ח

עיסת כלבים - נעשית מקמח, ומורסן הרבה מעורב בה:
בזמן שהרועים אוכלים ממנה - שלא נתערב בה מורסן כל כך:
חייבת בחלה - דכיון דחזיא לרועים לחם קרינן בה:
ומערבין בה - ערובי חצרות, להוציא מן הבתים לחצר:
ומשתתפין בה - שתופי מבואות, להוציא מן החצרות למבוי:
ומברכין עליה - ברכת המוציא:
ומזמנין עליה - שלשה שאכלו ממנה כאחת חייבים לזמן:
ונאפית ביום טוב - משום חלק רועים:
ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח - לילה ראשונה שחייב לאכול כזית מצה:
אינה חייבת בחלה - דכתיב [במדבר טו] ראשית עריסותיכם שלכם חייבת ולא של חיה:
מטמאה טומאת אוכלין - כיון דעל ידי הדחק נאכלת לאדם, מטמאה, עד שתפסל מלאכול לכלב:

ציונים והערות משנה ח

ענף א'

בעיקר הדין של עיסת הכלבים

בין עיסת הכלבים – אי בעירב בו או במחשבה, וראיה דמהני מחשבה לפוטרו.
 שנינו כאן שעיסת הכלבים אינה ראויה לרועים - ונחלקו בירושלמי אי מיירי בעירב בו מורסן או שהיא עיסה רגילה רק שעשאה לאכילת כלבים, עיין בר"ש.
 ולפי הנך דסברי דקאי רק בכוונתו לכלבים – הרי דמהכא איכא הוכחה דמהני מחשבה לפוטרו, ועיין לעיל בציונים והערות [משנה ה'] דפליגי ר"ת והרמב"ן אי מהני מחשבה של סופגנין לפוטרו אף שהגלגול הוא גלגול גמור של בלילה עבה – והרמב"ן בהלכות חלה [שם] הוכיח כשיטתו מהכא דמהני מחשבה לכלבים לפוטרו.
 ועיי"ש בדעת הרמב"ן [שם] דנראה דכו"ע מודי דמהני מחשבה מה"ת, ורק נחלקו אולי בעינן מעורב בו מורסן מדרבנן – מדין היכר – או דאתי לאיחלופי – וכ"ה במהר"י קורקוס [בכורים פ"ו ה"ח].
 ובעיקר דין עירב בו מורסן – עיין בציונים והערות להלן [פרק ב' משנה ז] מה שנחלקו בזה לגבי צירוף מורסן לעיסה.

דין מיוחד בלחם בכל דיני התורה דבעינן עומד לאכילת אדם – ויליף מקראי.
 עוד מבואר במשנה שאין בה דין 'לחם' לכה"ת כולה, וגם מה דפטור מחלה הוא משום שאין בה דין 'לחם', דמבואר בר"ש וברא"ש דהיכא שהיא ראויה לרועים מהני כיון שהוא לחם, ומדויק דבאינה ראויה לרועים אינה 'לחם', וכן מפורש ברמב"ם בפ"ה המשנה כאן וביראים מצוה [קמ"ח - קפ"ג], ומה שהביאו הראשונים ממינוטא דעריסותיכם, כבר ביאר הגר"ח [ח"מ] דכל זה איכלל במיעוטא דלחם, עיי"ש.
 והרמב"ם בפ"ה המשנה והיראים הביאו בזה דרשה דקרא "והיה באכלכם מלחם הארץ", וז"ל היראים "וצריכה עיסה שתעשה לצורך אכילת אדם דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ", ועי' בתועפות ראם שהביא כן גם מהסמ"ג – והיינו דלכן בעומד לאכילת כלבים לאו שמה לחם.

אולם עיין בר"ש שכתב וז"ל: "בספרי זוטא דריש לה מדכתב 'עריסותיכם' - שלכם חייבת ושל כלב אינה חייבת", הרי דיליף לה מדין 'עיסה' שצריכים עיסה שעומד לאכילה של האדם – והרבה ראשונים פירשו כטעם זה – עיין ברא"ש [הלכות חלה סימן ג'] וברשב"א [פסקי חלה שער א' פרק א' ד"ה העושה] ובמאירי ובתשב"ץ [ח"א סימן רצ"א פ"ג].

ובתועפות ראם הביא דרשה זו - ודחה את דבריהם וז"ל, "וכן ממה שאמרו במשנה שעיסת הכלבים אין מברכין עליו [המוציא] ואין מזמנין עליו משמע כדברי רבינו דלא מיקרי לחם אם אין רועים אוכלים ממנו, והיינו מדכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ, פי' מה שנעשה לצורך אכילת אדם מיקרי לחם, ואי לא לא", עכ"ל – וכוונתו דהכא איירי בהלכות לחם של כל התורה לגבי המוציא וכדומה.

והמתבאר מתוך דבריו דהך דין בלחם דבעי נעשה לאכילת אדם נלמד גם לכה"ת כולה, וחלה הוא בנין אב לכה"ת כולה בענין זה.

ויש לדייק כדבריו מהרמב"ם בפי' המשנה, דלענין מצה כתב הרמב"ם דיליף לה מחלה, וקשה דתפוק ליה דגם במצה עצמה כתיב "לחם עוני", ובלי ילפותא מחלה בעי לזה דיני לחם, ולפי הנ"ל ניחא, דהך דין נוסף בלחם דבעינן עומד לאכילת אדם יליף לה למצה מחלה, וכמבואר בתועפות ראם, וא"ש.

ישוב לשיטות הראשונים דילפינן מעריסותיכם – על פי יסוד הגר"ח שהלחם של מחר מונח בעיסה של היום.

והנה התועפות ראם הקשה על הראשונים דהאיך הביאו את הדרשה של עריסותיכם – הא הכא איירי בהלכות לחם של כל התורה לגבי המוציא וכדומה.

וצריכים להקדים בזה את המבואר בדברי הגר"ח – מובא לעיל בציונים והערות [משנה ה – ענף ב'] - דיסוד המחייב בחלה הוא בלחם, וזה ילפינן מקרא ד"לחם הארץ", ועוד דשעת החלות דין לחם היא בשעת האפייה והקרימה בתנור, וא"כ עיקר החיוב תלוי בשעת האפייה, אולם לפי"ז ק' דמהו דין גלגול דנאמר בקרא ד"עריסותיכם", וביאר בזה הגר"ח דמוכרח שכל חיובא ד"עריסותיכם" מיתלי תלי בחיובא ד"לחם הארץ", ואינו דין ומחייב בפנ"ע, ותלוי בדין לחם העתיד להיות בה, והיינו דדנים את דיני העיסה כפי הלחם העתיד להיות בה, דעיסה שלא עומדת להיות לחם אינה חייבת בחלה – ורואים בעיסה את הלחם העתידי ונמצא שהלחם של 'מחר' בעיסה של 'היום' מחייב חלה.

ומעתה יש לומר דלעולם איכא תרי קראי בעיסת הכלבים, ובעינן לתרווייהו, דמקרא דלחם למדנו דתלוי "באכלכם" וזו הלכה כללית בכל התורה שתלוי בזה שעומד לאכילת אדם, אכן מזה משמע דבשעת האפייה ובשעת החלות שם לחם - אז בעינן עומד לאכילת אדם - ולא אכפת לן בזמן תחילת העיסה.

אכן מקרא דעריסותיכם יליף תוספת חידוש בזה - דכבר מתחילת העיסה בעינן עומד לאכילת אדם – דדרשינן עריסותיכם, עיסה שלכם - אולם אכתי בעינן קרא ד'לחם' ללמד שהגדר בזה הוא דבתחילת העיסה אין החסרון בתורת עיסה מצד עצמה, אלא דבתחילת העיסה החסרון הוא בתורת 'לחם' שבה.

והיינו דתמיד חיילא תורת 'אתחלתא דלחם' בעיסה – וכנ"ל מהגר"ח, ויש דין שכבר ב'אתחלתא' זו בעינן שזה עומד לאכילת אדם, ודו"ק.

דרשה של - "לכם ולא לכלבים" – לגבי יו"ט.

בטעם האיסור ביו"ט כשנעשה לכלבים – עיין בר"ש שהביא "משום דכתיב לכם ולא לעכו"ם לכם ולא לכלבים, ובירושלמי מוקי לה כרבי שמעון בן אלעזר דאמר בפ' ב' דביצה [ט"ז]. ממלאה אשה תנור פת מפני שהפת יפה בזמן שהתנור מלא".

ועיין בביצה [סוף כ"א]. שהביאו מחלוקת בדרשה זו – "דתניא, אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ממשמע שנאמר לכל נפש - שומע אני אפילו נפש בהמה במשמע, כענין שנאמר ומכה נפש בהמה ישלמנה, תלמוד לומר לכם, לכם - ולא לכלבים, דברי רבי יוסי הגלילי, רבי עקיבא אומר אפילו נפש בהמה במשמע, אם כן, מה תלמוד לומר לכם - לכם ולא לנכרים".

ועיי"ש בתוס' [ריש כ"א: ד"ה לכם ולא לכלבים], "אומר הר"ר שמואל מאייבר"א בשם אחיו הר"ר משה, דהלכה כר' יוסי הגלילי, ואף ע"ג דקיימא לן דהלכה כרבי עקיבא מחברו, דהא אשכחנא סתמא דמשנה כותיה במס' חלה [פ"א מ"ח] בההיא דמייתי לעיל עיסת כלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה נאפית ביום טוב ודוקא בזמן שהרועים אוכלין ממנה, הא לאו הכי לא, והכי איתא בספרי בהדיא, אבל אין הרועים אוכלין ממנה אין אופין אותה בי"ט".

ענף ב'

דרכו של הגר"ח

ברמב"ם בדין לשמה במצה של עיסת הכלבים.

מביא את קושית הגר"ח על הרמב"ם דביאר דינא דעיסת הכלבים במצה מדין לשמה.
הרמב"ם בהלכות חו"מ [פרק ו' ה"ה] כתב דטעמא דלא יוצא ידי"ח במצה בעיסת הכלבים הוא משום דבמצה איכא דין משומרת לשם מצה, ובעיסת הכלבים חסר בדין זה.

והקשה הגר"ח [שם] דלמה לי טעמא זו, הא תיפוק ליה מצד זה שחסר לו בדין לחם, וכאידך הלכות במשנה, וצייד לומר דאולי לא נאמר כאן דין "לחם", וראיה לזה ממה דפסול גם לעירובין, ואולי דכולהו דינים דרבנן נינהו, ובחלה המיעוט דעריסותיכם הוא גזה"כ בעלמא, וא"כ במצה שהיא דין דאורייתא בעינן טעם בפני עצמו.

אולם הקשה שהרי הרמב"ם בפירוש המשנה כתב דמצה יליף מחלה, ולמה לי טעם חדש, וכן מבואר בפסחים [ל"ז] דמצה יליף מחלה לגבי פטור מעשר שני, ולמה לא נילף נמי לענין עיסת הכלבים, ונראה להוסיף בזה עוד, דאי דין בפני עצמו הוא דלא שייך לחלה ולא שייך להלכות לחם, א"כ למה כתוב במשנה הכא בהדי' כולהו, הא בכולהו חסר בתורת לחם ובמצה זו הלכה אחרת מצד 'לשמה', והו"ל להביאו במשנה בפסחים [ל"ה] בהדי' הדין לחמי תודה דלא יצא ידי"ח כיון דחסר בדין לשמה, וצ"ע.

וביאר בזה הגר"ח דלעולם י"ל דנאמרה כאן הלכה בהלכות לחם, אלא דכל זה תלוי בכוונתו, דאי כוונתו לכלבים שוב חסר בהלכות לחם, ולפי"ז היכא דיחזור בו ויחליט אח"כ דרוצה להעמידה לאכילת אדם יהני, אכן כל זה בכל הדינים כעירוב וברכה וזימון, אבל בחלה לא תהני חזרתו אח"כ כיון שבשעת חובתו היתה פטורה, ובמצה דליתא להך דין בעינן לבא לדין לשמה לומר דלא יצא בה ידי"ח, דסו"ס בתחילת העשייה היה חסר בדין לשמה, [ולכא' כוונתו דחזר בו לפני אפייה, אבל חזרתו לאחר אפייה לא מהני גם בכולהו, דאל"כ הרי לענין ברכה תמיד מיירי דחזר בו לענין אכילה].

אולם הקשה הגר"ח דאי נימא כן נמצא דדין מצה לא שייך לאידך דינים ודין בפני עצמו הוא, ומה דשוין בזה דלתרווייהו איכא חסרון בתורת לחם ובזה מצה דומה לחלה, הא כל זה אהני לן רק עד שיחזור בו, אבל אח"כ מדין לשמה הוא דמופקע ותו לא, ונמצא דעיקר ההפקעה ממצותו הוא מצד הדין לשמה, ודו"ק, ונראה להוסיף, דעיקר הקושי' בזה הוא דמה שייטא להכא, דמקומו של דין זה הוא במשנה בפסחים בדיני לשמה, ודו"ק.

מביא את דברי הגר"ח ליישב דדין שלא לשמה בעיסת הכלבים תלוי בדין הפקעה מתורת לחם בחלה.

וביאר בזה הגר"ח דהדין לשמה במצה הוא דין דחיילא בעיקר המצה, דחוץ ממה דבעינן שימור מחמץ איכא דין נוסף דחיילא בעיקר המצה שתהא משומרת לשם מצה, ולעולם ילפינן מחלה למצה דחסר בתורת לחם שבמצה בעיסת הכלבים, אלא דרק אחרי דלמדנו מחלה דחסר בעיקר התורת לחם שבמצה, שוב אנו אומרים שחסר בלשמה, ונמצא דדין זה של לשמה במצה תלוי בדין חלה, וא"ש למה הביאוהו במשנה זו, וא"ש נמי איך דברי הרמב"ם בפירוש המשנה מתאימים לדבריו ביד החזקה, דבפירוש המשנה כתב דיליף מחלה למצה, ובהלכות כתב דחסר בלשמה, ומעתה א"ש דתרווייהו משלימים זה את זה, ודו"ק.

מבאר את דברי הגר"ח בתרי אנפי, או דחסר בכוונה עצמה או דחסר בחפצא שתחול בו הלשמה.

אולם עלינו לבאר את עומק כוונת הגר"ח דאיך באמת שני הדינים האלו תלויים זה בזה, וכד נעיין בדברים נראה שיש מקום לבאר את הדברים בתרי אנפי.

א] י"ל דתוכן המחשבה של לשמה במצה אינו לכוין לשם מצת מצווה רק לכוין 'לשם מצה' בעלמא, הלכך רק אחרי שעיסת הכלבים חסרה בתורת מצה מהילפותא מחלה שוב אמרינן דחסר נמי בדין לשמה דאין כאן כוונה 'לשם מצה', וא"ש דשני הדינים תלויים זה בזה.

ב] לעולם י"ל דלא חסר כלל בתוכן של הכוונה בלשם מצה, ולעולם איכא הכא כוונה, אלא שיש דין ב'לשמה' שה'לשמה' צריך לחול בחפצא של המצה להשוותה למצה, והכא חסר בחפצא שבה אמורה הכוונה לשמה לחול, והיינו דיליף מחלה דאין זו חפצא של לחם, ושוב ליכא חלות דין לחם במצה ושוב אין מקום לחלות דין לשמה, ודו"ק.

וראיתי בהררי קדם שהבין כדרך הראשונה, דהוציא מתוך דברי הגר"ח הכא דא"צ לכוין 'לשם מצת מצווה' וכמבואר ברש"י, אלא דסגי בכוונה 'לשם מצה' בלבד, אכן העירני בזה ידידי הגאון הרב ר' אריאב עוזר שליט"א דמכל האריכות בדברי הגר"ח לחדש דדין לשמה חיילא בחפצא, מכל זה מוכרח דעיקר כוונתו כדרך השניה לומר דחסר בחפצא ולכן כבר אין כאן חפצא של לחם כדי שתחול בו התורה לשמה.

ולדרך הראשונה תמוה דאי סגי בכוונה לשם מצה בלבד א"כ מה החסרון בכוונה לשם לחמי תודה ורקיני נזיר דמבואר בסוגי' בפסחים [ל"ח] דחסר בכוונה לשמה, וביאר שם רש"י דחסר בכוונה לשם מצת מצווה, אכן אי סגי בכוונה לשם מצה הרי סו"ס יש כאן מצה ויש כאן כוונה, וצ"ע, ועיין בהערה ¹⁵.

אולם גם לדרך השניה צריכים לעיין דלמה לא חסר באמת בתוכן של הכוונה, דאף דלמדנו דחסר בחפצא שבה תחול הכוונה לשמה וזה יליף מחלה, הא דל מהכא חסרון זה הרי סו"ס באמת אין לו כוונה למצת מצווה, ומאי שנא מכוונה ללחמי תודה דתרווייהו אינם בכלל מצת מצווה.

ואמר לי ידידי הגאון הרב ר' אריאב עוזר שליט"א דכנראה דהגר"ח למד דסגי בזה שהוא חושב על מצה של פסח, והיינו שמשומרת מצד איסור חמץ בפסח, והרי בעיסת הכלבים איכא איסור הנאה בפסח ושפיר שייך ביה שמירה מצד איסור חמץ בפסח משא"כ ברקיני נזיר, ודו"ק, ועיין עוד בהערה ¹⁶ בזה.

ונראה להוכיח כדרך השניה, דבשתי כוונות משמע ברמב"ם דלא מהני, דהרמב"ם דכתב דבכוונה לשם לחמי תודה לא מהני כיון דבעינן כוונה 'לשם מצה בלבד', ומצד שני מבואר ברמב"ם בפירוש המשנה דבכוונה לכלבים ולאכילת אדם דאינה בכלל עיסת הכלבים, ומשמע דגם לענין מצה הדין כן, ולכאן אי חסר בכוונה שוב ליכא לחלק בין שתי הכוונות, וע"כ דמצד הכוונה לא חסר כלום, ורק דהמחשבה לשם כלבים מפקיעה הימנו את השם 'לחם', דאין מקום לחלות דין לשמה, וממילא דדווקא באופן שיש רק מחשבה אחת לשם כלבים הוא דמפקיעה הימנו את השם לחם, אבל היכא דאיכא שתי מחשבות אז אהני לן המחשבה לאכילת אדם שלא להפקיע את השם לחם ע"י מחשבת כלבים.

מבאר דלמדנו ג' חידושים מהגר"ח, והכא המקור לחידוש הגר"ח בלשמה בנתינת מים.

ולמדנו מדברי הגר"ח הכא ג' חידושים:

א] עיסת הכלבים חסר לה בתורת לחם שבשעת העיסה, ומבואר דאיכא חלות דין אתחלתא דלחם כבר בתחילת העיסה, וזה כנתבאר לעיל [ענף א].

¹⁵ ואין לומר דחסר בתורת לחם ומצה בלחמי תודה שהרי כל מה דפטור מחלה הוא משום דמיקרי קודש וכמבואר ברמב"ם, וכן מבואר בר"ש [פ"א מ"ו], ומלבד כל זה הרי במצה של לחמי תודה דפטורה מצד שלא לשמה הרי מיירי שעדיין אינה קדושה, דאל"כ פטורה מחלה ויליף ממילא למצה וכמבואר כל זה בתוס' בפסחים [שם]. עכ"פ באופן זה באמת חייבת בחלה ומבואר דלא חסר בתורת לחם, [אלא דבר"ש פוטר מצד מחשבת הקדש], עיי"ש.

¹⁶ והיה אפשר לחדש דרך כוונה לחלות תודה מיקרי כוונה אחרת כיון שהוא חושב על מצה שיש לה דינים אחרים, משא"כ עיסת הכלבים, אכן קשה שהרי בקדשים אמרינן דמינה מחריב [מחשבת קודש] דלאו מינה לא מחריב [מחשבת חולין], ומבואר דעצם זה שאין דינים בחולין לא אכפת לן, ורק מצד לאו מינה אכפת לן, וזה לא שייך במצה, שהרי הכא מצה עצמה היא גם חולין ואין לדון בה מצד לאו מינה, ודו"ק.

[ב] עוד מבואר הכא דגם במצה איכא דין 'אתחלתא דלחם', ודין זה חל כבר בעיסה של מצה, ודין זה יליף מחלה.

[ג] עוד מבואר בגר"ח דהחפצא שבה חל הדין כוונה לשמה במצה היא התורת לחם שבה, והיינו דהיה מקום לומר דהלשמה חיילא בקמח או במים או בעיסה, וא"כ לא אכפת לן מה דליכא תורת לחם בעיסת הכלבים לגבי החלות דין לשמה, ומהגר"ח למדנו דהך "אתחלתא דלחם" בעיסה של החלה היא היא המקום חלות של הלשמה, וממילא דאי ליכא 'אתחלתא דלחם' בהך עיסה שוב ליכא חלות לשמה, ורק מחמת זה חשיבי עיסת הכלבים כאינה משומרת לשם מצה, ודו"ק.

תוספת דברים בכל הנ"ל.

ועיין להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה א'] ועיין עוד בחידושי סוגיות [סימן ח'] – ושם הארכנו בעיקר חיובא דחלה ב'נתינת מים' – ושם הבאנו את דרכו של הגר"ח בדין מצה בזה, ונתבאר דאזיל לשיטתו במה שביארנו הכא.

משנה ט

[ט] החלה והתרומה חייבין עליה מיתה וחומש ואסורים לזרים והם נכסי כהן ועולין באחד ומאה וטעונין רחיצת ידים והערב שמש ואין ניטלין מן הטהור על הטמא אלא מן המוקף ומן הדבר הגמור האומר כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה לא אמר כלום עד שישיר מקצת:

רע"ב משנה ט

חייבין עליהן מיתה - זר האוכלן מזיד חייב מיתה בידי שמים, דחלה אקריא תרומה ובתרומה כתיב [ויקרא כב] ומתו בו כי יחלוהו:

וחומש - האוכלן שוגג משלם קרן לבעלים וחומש לכל כהן שירצה:

ואסורים לזרים - בחנם היא שנויה, דכיון שחייבים הזרים עליהם מיתה וחומש פשיטא דאסורים לזרים. ולרבי יוחנן דאמר חצי שיעור מדאורייתא, מצינן למימר דתנא אסורים לזרים לחצי שיעור שאין בו לא מיתה ולא חומש, אבל איסורא דאורייתא מיהא איכא:

והן נכסי כהן - שיכול למכרן וליקח בהן עבדים וקרקעות ובהמה טמאה:

ועולין באחד ומאה - אם נתערבו במאה של חולין:

וטעונין רחיצת ידים - הבא ליגע בהן צריך ליטול ידיו תחלה, שסתם ידים פוסלות את התרומה, ואת החלה שאף היא נקראת תרומה:

והערב שמש - טמא שטבל אינו אוכל בתרומה עד שיעריב שמשו, כדכתיב [ויקרא כב] ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים, והוא הדין לחלה:

ואין ניטלים מן הטהור על הטמא - גזרה שמא יתרום שלא מן המוקף, משום דמסתפי שמא יגע הטמא בטהור ויטמאנו, ואנן בעינן שהתרום יתרום מן המוקף כדתנן בסמוך:

ואין ניטלין אלא מן המוקף - גרסינן, ופירוש מוקף קרוב וסמוך:

מן הדבר הגמור - שנגמרה מלאכתו, וחלה משתגלגל העיסה:

עד שישיר מקצת - דחלה ותרומה כתיב בהו ראשית, ובעינן שיהו שיריהן נכרים:

ציונים והערות משנה ט

ענף א'

הערות קצרות.

בחידוש של ו'אסורים לזרים'.

עיין בר"ש שביאר את מה שאמרו – "ואסורים לזרים" וז"ל: "בפרק ב' דביכורים תנן כי הא מתני' ומייתנין לה בהערל [ע"ג] - והתם ניהא דאע"ג דתנא חייבין עליהן מיתה תנא ואסורה לזרים, משום דבעי למיתני הרי אלו בתרומה ובכורים מה שאין כן במעשר דשרי לזר ואפי' איסורא ליכא, אבל הכא קשה, ועלה דההיא מפרש בירושלמי - מתני' מסייע לר' יוחנן דאסורה לזרים פתר לה פחות מכשיעור, כלומר לר' יוחנן דאמר בפ' בתרא דיומא [ע"ג]: חצי שיעור אסור מן התורה ויתכן האי שינוי' במתני' דהכא" – וכבר עמדו בקושי' זו הרבה ראשונים ביבמות [ע"ג] ובב"מ [נ"ג].

על דברי הר"ש העיר בתוס' יו"ט שהרי סו"ס גם ר"ל אוסר חצי שיעור עכ"פ מדרבנן ויש הרבה דינים מדרבנן שהוזכרו – ולכן הוא שינה את הגירס' בירושלמי - עיין בהערה ¹⁷ שהבאנו לשונו, ועיין בחת"ס [יומא ע"ג] שרצה לומר ששיטת הירושלמי דלפי ר"ל ליכא איסור חצי שיעור מדרבנן.

והמאירי ביבמות [שם] הביא הרבה דרכים בזה, ובתוך הדברים הביא: "ויש מפרשים, מיתה ב'טמא שאכלם' ואסורים לזרים 'בזר', ואף על גב דמדקאמר נמי בשוגג משלם חומש ממילא ידעינן דבמזיד איכא איסורא - דילמא הוה אמינא דבחומש לישתרי לכתחלה, וקמ"ל דאסור" - והמאירי דחה את דבריהם: "ואין זה כלום - שאין רגילות הלשון ליחס שם איסור לבד במה שחייבים בו מיתה".

"טעונין רחיצת ידיים".

בדין "טעונין רחיצת ידיים" עיין בר"ש שהביא שכאן החידוש שאפילו לאכילה של פירות בעינן נטילת ידיים, והיינו כדאמר' בחגיגה סוף אין דורשין [י"ח:] – שהרי לאכילת לחם אפי' מעשר וחולין נמי בעי נטילה, והעיר בזה הר"ש סיריליאן שחלה היא 'פת' וממילא צריך נטילת ידיים, ואגב גרידא הוזכר כאן – ודו"ק, והרע"ב חילק בין נגיעה אכילה, וכן היה משמע בתוס' בחגיגה [שם ד"ה הא], ועיין בעמק נצי"ב [ספרי סוף קרח] דאף דדרשינן דין נט"י מהפסוקים, אכן ע"כ דאינו אלא אסמכתא.

"מן הגמור" – לאחר גלגול.

עיין ר"ש שהדין 'מן הגמור' לגבי חלה היינו לאחר גלגול, וכ"ה בר"ש, ותמה מזה התורת זרעים על המבואר להלן [ריש פ"ג] שיש הפרשה כבר מהזמן של נתינת מים, והוסיף שאף שהר"ש שם כתב שזו תקנה אכן האיך תיקנו נגד דין דאורייתא.

האומר כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה לא אמר כלום עד שישיר מקצת – ומאי שנא ביכורים.

שינו במשנה – "האומר כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה לא אמר כלום עד שישיר מקצת", והנה הטעם שתרומה וחלה בעינן שיהיו שייריהן ניכרים אינה משום דכתיב "ראשית" שהרי בראשית הגז ג"כ כתיב "ראשית" ולא ילפינן מיניה שגם ראשית הגז צריך שיהא שיריה ניכרים, אלא דוקא היכא דכתיב "מראשית" דרשינן דבעינן שיהא שיריה ניכרים, ולכן בחלה דכתיב "מראשית" צריך שיריה ניכרים וילפינן תרומה מחלה, וע' בזה בתוס' חולין [קל"ו. ד"ה אף], ובתוס' רעק"א כאן.

וקשה ממה דתנן [פ"ב דביכורים מ"ד] – "עושה אדם כל שדהו ביכורים", ואמאי לא בעינן שיהא שיריה ניכרין בביכורים מאחר דכתיב ביה "מראשית" ועוד דילפינן ביכורים מתרומה.

ובגור אריה [ריש פ' כי תבוא] כתוב שביכורים אינן צריכים לפטור את שאר הפירות, אבל חלה ותרומה צריך שיהא פטור את השיריים, ואם אין שם שיריים אין כאן חלה ואין כאן תרומה, וראיה לזה שהפירות אינן טבל קודם הפרשת ביכורים א"כ אינו הפרשה לפטור את השיריים, אבל חלה ותרומה שהם טבל קודם, הפרשה שלהם מתקן את השיריים, ואם אין כאן שיריים אין כאן הפרשה, ולפיכך לא מסתבר כלל לדרוש לגבי ביכורים שאם עשה כל שדהו ביכורים שלא יהא ביכורים, עכתו"ד – וכעין זה בלבוש [יו"ד סימן של"ג ס"ו] – מובא במלאכת שלמה כאן שיסוד דינא שהפרשה בתרו"מ - היינו להבדיל בין הקודש לחול – ואי יפריש כולו הרי לא הבדיל כלום.

¹⁷ ז"ל התוספות יום טוב:

"וקשה לי דהא אף למאן דאמר דחצי שיעור דרבנן לא בחנם היא שנויה דנוקים לה מדרבנן דהא הכי נמי תני רחיצת ידיים דלאו דאורייתא אלא גזירה שביעית מ"ח דבר שפירש הר"ב במ"ד פ"ק דשבת. ואף דמוע פירש הר"ש לעיל במ"ד וכן בפ"ב דבכורים דהוא מדרבנן וקראי דילפינן מיניהו כדפירש הר"ב בפ"ד דתרומות וריש פ"ב דערלה אסמכתות ניהו וכן כתב הרמב"ם בסוף פרק י"ד מהל' תרומות שהוא מדרבנן. ושוב מצאתי כדברי בתוס' דפרק הערל [ע"ג.] שכתבו בשם הערוך ערך טען דאסור לזרים אצטריך לחצי שיעור דאסור למאן דאמר מדרבנן ולמאן דאמר דאורייתא עכ"ל. והירושלמי מצאתי בזה הלשון מתני' מסייע לר"י ואסורים לזרים פתר לה פחות מכשיעור.

ונראה בעיני שטעות סופר יש וצ"ל מתני' פליגא לר"י וקאי אדלעיל מיניה ר"ח בשם ר' יוחנן זר שאכל תרומה בעון מיתה וכו' מתני' פליגא על רב וכו'. ומשני לה כמו שהבאתיו לעיל. והשתא פריך מתני' על ר"י מדקתני ואסורים לזרים שמע מיניה דאין כאן עון מיתה אלא איסור בעלמא. ומשני דר"י פתר לה לאסורא בחצי שיעור. ולא קאי השתא למימרא אי מדאורייתא אי מדרבנן. אלא קאמר דהכי פתר ללישנא דאסורים כי היכי דלא תקשה עליה דאין מיתה לזר האוכל תרומה".

ועיין במהרי"ט אלגאזי [חלה אות ח'] שחקר בעיקר דין זה האם כדי להתיר שיריים הצריכו שיריים או דגזה"כ בעלמא הוא, ונפ"מ בשיריים בפחות מכזית דבלאו הכי ליכא איסור לר"ל דחצי שיעור מותר מה"ת, דלפי הצד הראשון לא חשיב שיריים, והרבה יש לדון בדבריו בזה, ועיין באתון דאורייתא [כלל כ"ה] בארוכה בזה, ובתחילת דבריו הביא את הסוגי' בפסחים [ל"ג] דלא מפרישין תרומה מחמץ דממילא אסור וחסר ב'ראשית שייריה ניכרים' – והביא את דברי רש"י [ריש עמוד ב'] שכתב "אמר קרא ראשית – משמע שתהא היא ראשית, ואלו שיריים ניכרים – שתהא היא מתירתן לישראל, ואי במפריש תרומת חמץ – מה היתר יש בשיריה שתהא ראשיתן עושה שיריים, כי הו' מעיקרא טבל הו' שרי בהנאה ואסורין באכילה – השתא נמי שרו בהנאה ואסורין באכילה משום חמץ, ולענין מאי הו' שיריים", עכ"ל. אולם בעיקר הדברים דרצה לומר דלכן לא מהני בפחות מכזית – בזה העיר האתון דאורייתא דמאן ימר שצריכים היתר בפועל – הא איכא מתיר לאיסור אף בפחות מכשיעור – שהרי אף שאינו מוזהר על האיסור הזה אכן איכא איסור בחפצא, אלא שצריכים לדעת דא"כ מאי שנא מתרומת חמץ – הרי גם התם העיכוב הוא בבפועל – ועיי"ש בארוכה [עמוד מ"ד ועוד] – וע"ע במעדני ארץ תרומות [פרק ג' הלכה ה' אות א'].

ענף ב'

פלוגתת הראשונים

בדין מן הטמא על הטהור.

פלוגתת הראשונים אי מגזירה דשלא מן המוקף או מגזה"כ ובמה שיש להעיר בזה. מבואר ברע"ב – וכ"כ הר"ש בתרומות [ריש פ"ב] – דטעמא דלא יתרום מן הטהור על הטמא משום דבעי מוקף – וגזרינן דלמא יתרום שלא מן המוקף כיון שהוא ירא דלמא נגע התרומה הטהורה בחולין הטמאים, וכ"ה ברע"ב [פ"ב ביכורים מ"ה] – ובתשו' הרשב"א [ח"א סי' ר"צ], שכל הדין הוא דין דרבנן גזירה מצד דינא דמן המוקף. אולם הרמב"ם חולק וז"ל בפיה"מ בתרומות [שם]: "אמר ה' את מקדשו ממנו, טול מן המקודש שבו. וכל מקום שנאמר באמת היא הלכה למשה מסיני", הרי דגזה"כ היא, וכן נראה מדבריו בהלכותיו [פ"ה ה"ז], וכן הביא במעדני ארץ [שם] מהתוס' רי"ד [ב"ק קט"ו], ועיין נמי במקדש דוד [סי' נ"ה ס"ק ח' עמוד 378] שהביא את דברי הרמב"ם בפיה"מ כאן שג"כ מבואר להדיא כמו שכ' כאן שדין שאין לתרום מן הטהור על הטמא אינו תלוי במה שצריך לתרום מן המוקף. והנה הפשטות בירושלמי בתרומות [שם] היא שהכל מה"ת – שהרי הביאו על זה פסוקים, אכן כבר כתב הר"ש [בתרומות שם] שכל הפסוקים הם אסמכתא ואינו אלא דין דרבנן, והרמב"ם ע"כ למד כפשוטו שזה מה"ת.

והמקד"ד [שם] הביא עוד שהרמב"ם אזיל לשיטתו בביכורים [פ"ב מ"ה] שכ' הטעם למה ביכורים נטלת מן הטהור על הטמא, וז"ל, "ואפשר בביכורים להפריש מן הטהור על הטמא אחר לקיטתן לפי שהפירות אינם מקבלות טומאה בעודם מחוברים לקרקע", ומבואר דאילו היה מקבלים טומאה במחובר לא היו מפרישין מן הטהור על הטמא, והנה בביכורים ל"צ להפריש מן המוקף כמבואר במשנה שם, ולפי הטעם שהזכיר הר"ש והרע"ב פשיטא שמפרישין ביכורים מן הטהור על הטמא ואמאי צריך טעם אחר, אלא מוכרח שהרמב"ם חולק על הרע"ב והר"ש וס"ל להרמב"ם שהאיסור לתרום מן הטהור על הטמא אינו משום שצריך לתרום מן המוקף.

והר"ש הוכיח שאינו אלא מדרבנן ממה שמותר בעיגול אחד, והר"ש עצמו דחה ראייה זו דהוא מהלכה למשה מסיני, וכ"כ הרמב"ם בפירושו במתניתין ובחיבורו שזה הלכה למשה מסיני – ועיין להלן מה שהבאנו להעיר בזה מהתוספתא.

בדין תרומת מעשר.

והנה בתרומת מעשר מותר לתרום מן הטהור על הטמא, וביאר הר"ש כיון דמצד גזירה אטו מן המוקף אתינן עלה – שוב א"ש – שהרי בתרומת מעשר ליכא דין מן המוקף, הלכך ליכא בזה גזירה דמן הטהור על הטמא, אכן לפי הרמב"ם שזה מה"ת קשה אלא דמבואר בירושלמי שיש פסוק על תרומת מעשר שיכול להפריש מן הטהור על הטמא – והרמב"ם הביא פסוק זה בהלכותיו

[שם] "ותורמין תרומת מעשר מן הטהור על הטמא לכתחלה שנאמר את מקדשו ממנו טול מן המקודש שבו", אלא שהקשה הר"ש על עיקר הך דרשה, דמשמע שחייב להפריש על הטהור ולא על הטמא, וא"כ גם מן הטמא על הטמא לא יפריש, ומזה הכריח שהכל אסמכתא בעלמא היא, וצ"ע על הרמב"ם.

אולם מהירושלמי באמת משמע כהרמב"ם שהרי מבואר בירושלמי שיש ב' פסוקים שכתבה התורה בתרומת מעשר וילפינן מתרומת מעשר לתרו"ג, אבל תרומת מעשר עצמו ליתא בהאי קרא [מלמד ואינו למידה], חדא מן הטהור על הטמא וחדא מן המוקף, ומשמע שיש בזה ב' דינים שונים ולדברי הר"ש שהכל אסמכתא הא סו"ס אין כאן ב' דינים שונים, וצ"ע.

ב' נפ"מ לדינא בין הנך תרי שיטות.

והעיר במעדני ארץ [שם] שיתכן לחדש שיש נפ"מ לדינא בין הנך ב' דרכים, דמה יהיה הדין במעשר שני ומעשר עני, והרי אין בהם דין מן המוקף ולכאוי' ליכא בהם דין זה לפי הראשונים, אכן לפי הרמב"ם שיש גז"כ מיוחדת בתרומת מעשר להתיר מן הטהור על הטמא א"כ ליתא לגז"כ זו במעשרות ולכאוי' יש לאסור, וצ"ע.

עוד העיר שם שיהיה נפ"מ נוספת בשבת – והיינו דמשום עונג שבת התירו להפריש שלא מן הוקף, ולכאוי' א"כ ה"ה דיתירו מן הטהור על הטמא, ודן אי גוזרין שבת אטו חול, והסיק דבאופן שיפריש בשבת שלא מן הוקף אז לכאוי' ודאי מותר מן הטהור על הטמא.

מתמה על הרמב"ם מהתוספתא.

יעויין בתוספתא [תרומות פרק ג' הלכה ז'] וז"ל: "ר' יוסה אומר כל בית גיתות תפיסה אחת כיצד גת אחת לשתי בורות שתי גיתות לבור אחת שתי גיתות לשתי בורות, בזמן שכולם תפיסה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה, ניטמא אחד מהן תורם מן הטהור שבו על הטמא שבו, אין כולם תפיסה אחת אין תורמין ומעשרין מזה על זה, ניטמא אחד מהם לא יתרום מן הטהור שבו על הטמא שבו וכו'".

הרי מפורש בירושלמי דכל שנקרא מן המוקף דשפיר מפרישים זע"ז והיינו בתפיסה אחת, כמו כן נמי דבדין טהור על הטמא מפרישים זע"ז, עיי"ש.

וקשה דבשלמא לפי הר"ש שהכל גזירה מצד מן המוקף, דאז א"ש למה שני הדינים תלויים זב"ז אכן לפי הרמב"ם שאינו אלא הלכה למשה מסיני דבערימה אחת מפריש מן הטהור על הטמא – א"כ מה זה שייך לדין מן המוקף, וצ"ע.

ענף ג'

בדין מן המוקף.

פלוגתת הראשונים בטעמא דשלא מן המוקף.

בטעמא דמן המוקף – עיין ברש"י בגיטין [ל': ד"ה מוקף] שכתב וז"ל: "אסור לחבר לומר תבואה שיש לי במקום פלוני תהא תרומה על זו שמא אותה שעה אינה בעין", והיינו דחיישינן שמא נאבדו מה שהוא עושה תרומה ונמצא אוכל טבלים, וכשעושה תרומה פירות של כאן על פירות של מקום אחר זה דבעינן מוקף צריך לומר משום דחיישינן שמא נאבדו ולא הועילה ההפרשה ונמצא הכהן אוכל טבלים.

אולם התוס' חולקים שם וסוברים שזה דין תורה ודלא כדמשמע מרש"י, והראשונים נקטו בשיטת רש"י שזה דין דרבנן, ועיין בר"ש ביכורים [פ"ה משנה ב'] מה שהאריך בשיטת רש"י ור"ת, וע"ע בריטב"א בגיטין [שם].

וז"ל התוס' [שם ד"ה לתרום שלא מן המוקף] "פי' בקונטרס דשמא באותה שעה אינה בעין ואין נראה דתרומה גדולה מדאורייתא בעי מוקף וא"כ אפילו שתיהן לפניו", וכ"כ הרשב"א והביא על זה את דרשת הספרי דיליף 'ממנו'.

עוד הוסיפו בתוס' "ובתרומת מעשר נמי דלא בעינן מוקף אלא מדרבנן נראה דהיינו משום גזירה אטו תרומה גדולה ובעינן מוקף אפילו שתיהן לפניו כמו בתרומה גדולה וגבי חלה נמי תנן מוקף אפילו שתיהן לפניו".

בדברי הרשב"א בדין שלא מן המוקף בתרומת מעשר.

בדין שלא מן המוקף בתרומת מעשר עיין בדברי הרשב"א [שו"ת חלק א' סימן ר"צ] וז"ל: "וממה שאתה צריך לדעת, דתרי גווי מוקף יש. חד שיהא מוקף לו ונוגע בו. וחד אף על פי שאינו נוגע אלא ששניהם לפניו. ומוקף דתרומה גדולה כעין נוגע מגזרת הכתוב מדכתיב ממנו. ובתרומת מעשר דבר תורה ניטלת אפילו אינן מוקפין לא בנגיעה ולא בפניו וכדרשינן מכל מעשרותיכם אפילו אחד ביהודה ואחד בגליל. אלא דמדרבנן צריך תרומת מעשר לכתחלה מוקף שיהו שניהם בפניו. דחיישינן דשמא נאבד ותורם מזה על מה שנאבד. והיינו דבשילהי פרק כל הגט [ל"ב] פרכינן על תרומת מעשר וכי נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף. ודברים אלו ארוכים אלא שזהו קצרן".

חידוש בשיטת רש"י בטעמא דשלא מן המוקף.

עיין במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק ח' עמוד 377] שהעיר שלפי שיטת רש"י א"ש ההיא דב"ק [קט"ו:] הרי שהיה טעון כדי יין כו' וראה שהן משתברות לא יאמר ה"ז תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי כו', והקשו בתוס' מאי אריא משתברות אפילו אינן משתברות אסור דאסור לתרום שלא מן המוקף ע"ש, ולפ"ז אדרבה כשהן משתברות ל"ש מוקף דאם היה רשאי לעשותן תרומה ומעשר כשהן משתברות לא בעי מוקף, דלמאי ניהוש לה בשמא נאבדו הפירות שיש לו בבית מאי אכפת לן דהא אותן שעושה תרומה ומעשר הן משתברות ולא יאכלנו כהן.

והוסיף - דבזה אתי שפיר מה דפסקינן ביו"ד [סי' של"א סעיף כ"ה] דבזה"ז דלאיבוד אזלא מפני הטומאה רשאי להפריש כשהן משתברות, והקשה הגר"א הא הוי שלא מן המוקף ע"ש, ולפ"ז כיון דבזה"ז רשאי לתרום כשהן משתברות ליכא חשש שלא מן המוקף, ולטעם הראב"ד דהטעם דבעינן מוקף הוא כדי שיוכל לכוין השיעור מאומד, בזה"ז דמפרישין כל שהוא כדפסקינן ביו"ד שם, ג"כ ל"ש טעם של מוקף, ודו"ק.

מסכתא חלה פרק ב

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א**

ענף א' בעיקר פלוגתת ר"א ור"ע, ובהוכחה מקמח שמצאנו כשנכסו לא"י [ירושלמי]. // **ב'** דרכים בפלוגתת ר"א ור"ע. // **בש"ט** בין ר"ע ור"א אי איכא הוכחה מקמח שמצאו בא"י בכניסתם לא"י, ונחלקו אי זכו בא"י למפרע מזן האבות או לא. // דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות ניהו. // הפלוגתא בירושלמי מתבארת בתלת אנפי. // דרך חדשה בזה. // בדברי הירושלמי לגבי איסור חדש. // אין עשה דוחה לא מעשה אא"כ היתה כתובה בצידה //

ענף ב' בדברי הירושלמי בספינה שבא מחו"ל, ובשני מחייבים בחלה, לישה ותנור, לגבי הקדש עכו"ם וחז"ל. // בדברי הירושלמי שר"ע למד שהפסוק איירי בספינה שבאה מחו"ל והגלגול בחז"ל והאפייה בא"י. // חילוקי דינים בשיטת ר"א ור"ע בהקדש ועכו"ם וחז"ל – לגבי גלגול ואפייה. // ביאור שיטת ר"ע שיש ב' מחייבים – עיסה ולחם, ובדברי התורה זרעים בזה. // מוכיח כנ"ל מדברי ר"ת בבבליה רכה, ומביא כן מהפמ"ג. // מוכיח כן עוד מגלגול חז"ל ואפאה בא"י לרבנן דר"ע. // מוכיח מכל הנ"ל שיש דין "פוטור" בעיסת עכו"ם [לרבנן דר"ע] ובעיסת הקדש [לכו"ע], ומתמה מכמה מקומות בדברי הראשונים, דמוכרח מדבריהם שאינם בגדר "פוטור". // מביא הוכחת האחרונים ממיעוטא ד"עריסותיכם" דכולל גם הקדש ועכו"ם וגם הפקר, ומבואר דבעי רשות המחוייבת לחיבו, ולא שיש "פוטור" בכולהו. // מתמה טובא בכל הנ"ל. //

ענף ג' פירות חז"ל שנכנסו לא"י לענין תרו"מ. // דין זה קאי גם בתרומה - ויש לדון האם בעינן גלגול ומירוח במקום החיוב והפטור לחייב ולפטור – או דגם לאחר מכן יש דין 'שמה'. // יש לדון האם יש חילוקי דינים בדרשה של 'שמה' בין תרומה לחלה, ומדייק ברמב"ם שיש לחלק ביניהם. // ב' דרכים של הכס"מ בזה. // תמיהא רבתי – דמה שייך לחייב תרו"מ בפירות שגדלו בחז"ל היכא שנתמרחו בא"י. // ביאורו של הגר"ח שבתרו"מ איכא שעת חובתה ב'שליש' משא"כ בחלה' ששליש אינו כלום. // דרך שניה של הגר"ח לחלק בין תרו"מ לחלה. //

ענף ד' בקושי' הגר"ח מאי שנא שלישי ביד עכו"ם משליש בחז"ל. // בקושי' הגר"ח לדרכו של הכס"מ שיש חיוב תרו"מ מה"ת בשליש בחז"ל ובמירוח בא"י. // ישובו של האחיעזר וחזו"א לקושי' הגר"ח מפירות חז"ל דמירחן בא"י. // חידוש האחיעזר ופלוגתת האחרונים בדין פירות עכו"ם בחוץ לארץ.

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב**

ענף א' בסוגי' דתרו"מ בספינה ובעציץ ע"ג יתידות [גיטין ז']. // פלוגתת ר"י ורבנן – ובמה איירי. // מק' טובא על עיקר הדמיון בין גט לתרו"מ, ומ"ש ממובלעות, ומ"ש גוששת מאין בו נקב. // פלוגתת רש"י והריטב"א בסוגיין דנחלקו בביאור פלוגתת ר"י ורבנן, אי מצד "יניקה", אי מצד "כמאן דמנחא". // בעציץ נקוב נתחדש תרתי, א' איכא יניקה להחשב כתולש להתחייב בשבת, ב' העפר בעציץ בטלה לאדמה שמתחתיו, וחל בו שם "שדה", וזה מהני לתרו"מ ופאה וכלאים. // דרכו של רש"י והריטב"א בסוגי' על פי הנ"ל, ובקושי' הגר"ח מטבל וחולין מעורבין זה בזה. // ביאור בדיחויים של רבא ומבאר דהכא מודי רש"י והריטב"א. // ביאור בטענת רנב"י, ודברי רש"י שם שתלה ביניקה. // מוסיף עוד לשיב עפ"י היסוד דחלוק "יניקה" מדין "שדה", ותרתי בעינן. // מבאר דברמב"ן מבואר דאיכא דין נוסף כלפי מחוסר קציצה [ליישב קושי' התוס' מחרס]. // ביאור בהוכחת התוס' מפרוזבול.

ענף ב' בדין עפר חז"ל ועפר א"י, בספינה ובעציץ. // ביאורם של האחרונים למה קאי הסוגי' דוקא בעפר שהגיע מחז"ל, ומביא דברי המלכי צדק שמביא ע"ז פסוק "דכל מקום אשר תדרוך". // דן ומקשה טובא בכל הנ"ל. // מהלך חדש בראשונים דלמדו דמיירי דוקא בעפר חז"ל. // דן בהוכחת המקד"ד מהירושלמי כחלה שקדושת א"י הוא "עפר" ולא "מקום". //

ענף ג' עציץ שאינו נקוב וספינה שאינה גוששת לדיני חלה. // ספינה שאינה גוששת ועציץ שאינה נקוב לענין חלה. // עציץ נקוב לענין חלה. // הערה לדעת הכס"מ. // ענף ד עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה, ובדין מצה בזה. // עיסה של מי פירות לענין ברכת המוציא. //

/ במחלוקת הראשונים בתנאי של באין לידי חימוץ במצה ומתמה ממשנה זו. / / מוכרח שברמב"ן יש ב' דינים בראוי לבא לידי חימוץ, דין מסויים במצה ודין כללי בכל הלכות לחם. / / תלייה בין מי פירות לענין חיבור לטומאה ולחיוב חלה. / /

משנה ג. / / רע"ב משנה ג. / / ציונים והערות משנה ג.

ענף א' עמידה בברכת המצות. / / שיטת המג"א דעומדים בכל ברכת המצות – ומתמה מהכא. / / מחלוקת בעיקר דין עמידה בברכת המצות. / / בדין עמידה בברכת השבח. / /

ענף ב' חידושים בדין הזכרת ש"ש בהפרשת חלה טהורה וטמאה ובגדר הברכה במצוה זו. / / מתמה טובא בביאור המשנה בדין ברכה בהפרשת חלה טמאה. / / מבאר שיש ב' דינים בברכה של תרומה, מצד ברכת המצות ומצד הדין הזכרת ש"ש על התרומה, ונפ"מ בדין עובר לעשייתן [שאלות]. / / ביאור החילוק בין הפרשה במחשבה להפרשה בקריאת שם, ונפ"מ גם בברכה. / / מבאר דבהפרשה בתרומה טמאה איכא דין 'לו ולא לאורו', דשריפת תרומה טמאה הוא פחות קיום דין מאכילת תרומה טמאה, דרך באכילה מתקיימת דין 'עבודה'. / / בעיקר הדין של מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה – שיעשנה קבין ואל יעשנה בטומאה. / /

משנה ד. / / רע"ב משנה ד. / / ציונים והערות משנה ד.

ענף א' הערות בדיני המשנה. / / בסוג' בפסחים ובדברי הראשונים בביאור המשנה. / / אם צירוף סל צריך נגיעה, ומה גדרי ההפסק בזה. / / טעמא ד'צירוף סל'. / / בביאור שיטת הרי"ף בדין צירוף סל – דמכאן הוכחה שעיקר החיוב הוא בשעת אפייה. / / קושי' התורת זרעים דהיכן שעת חובתה. / /

ענף ב' בשיעורא דה' רבעים, ובדין תפחה העיסה, וחידוש בגדר דין "צירוף סל". / / מביא את דברי הרא"ש בתשובה בעיסה שלא היתה בה שיעור ה' רבעים ותפחה בשעת אפייה, ועכשיו יש בה ה' רבעים, דלא אזלינן בתר השתא, אלא כדמעיקרא, ומחלק בין חלה לשכחה, ודבריו קשין דמה החילוק. / / מביא את דברי הרשב"א בתשו' שהוסיף על הרא"ש לפוטרו בכה"ג ולדמותו לעכו"ם, ומביא את דיוקו של האבני נזר דמדין "בשעת חובתה היתה פטורה" אתינן עלה, ומתמה בזה טובא מדברי הגר"ח דהוכיח מתרי טעמי דלא שייך כן בפחות מכשיעור. / / מביא את הוכחת הגר"ח מצירוף סל, ומביא מהרשב"א שכבר הק' כן, ומביא מה שתירץ בזה דנים את שתי הגלגולים של שני העיסות כאילו שהיו ביחד, ומעורר דלכא' דבריו תמוהין מאוד. / / מביא את דברי הגר"ח ביסוד דינא דחיוב חלה, שאין העיסה מחייבת מצד עצמה רק מצד הלחם שעתיד להיות בה. / / עפ"ז מבאר את דברי הרשב"א בהא דמדמה מיעוטא דעכו"ם לחסרון שיעור, דאין כוונתו שיש דין "בשעת חובתה היתה פטורה" בחסרון שיעור כמו בעכו"ם רק דבא לומר דדיינינן לשיעור של הלחם מ"אתחלתא דלחם". / / עפ"ז מבאר את דברי הרשב"א המחודשים דבצירוף סל דנים את ב' העיסות כאילו שהיו ביחד בגלגול, דכל הדין שיעור הוא מצד "אתחלתא דלחם". / / מביא מקור לכל זה מדברי המאירי בענין צירוף סל. / / מבאר עפ"ז את מה שחילק הרא"ש בין חלה לשכחה, דבשכחה איכא ב' מחייבים משא"כ בחלה.

ענף ג' עוד בגדרי צירוף סל, ובדין צירוף סל ברשות הקדש, ודין גלגול הקדש וצירוף סל דהדיוט. / / מביא את ביאורו של התורת זרעים בגדר דין צירוף סל, ומביא את מה שחידש בדין צירוף סל ברשות הקדש. / / עפ"י דברי התורת זרעים בגדר דין צירוף סל, יש לדון דאולי איכא מהלך חדש בביאור דברי הרשב"א בחילוק בין תפחה לצירוף סל. / / מבאר דעפ"י דברינו לעיל ברשב"א בגדר הדין צירוף סל נדחו דברי התורת זרעים. / / דן אי איכא פטור גלגול הקדש בעיסה פחות מכשיעור היכא דנעשה בה צירוף סל אחרי פדיון. / / מוסיף ב' הוכחות לעיקר יסוד דברינו עפ"י תשובת הרשב"א. / /

משנה ה. / / רע"ב משנה ה. / / ציונים והערות משנה ה. / / ב' פירושים בראשונים בחילוק בין תרומה לחלה דלמה מהני לפני מירוח [בתרומה] ולא מהני לפני לישא [בחלה]. / / דרכו של היראים בדין זה – דחידש דליכא חילוק בין חלה לתרו"מ בהקדימו בשבילים. / / בדברי האפיקי ים בזה ליישב סתירה בשיטת רש"י. / / דברי הרמב"ם בפירושו על הדין "אסורה לזרים" / /

משנה ו. / / רע"ב משנה ו. / / ציונים והערות משנה ו. / / בשיעור של ה' רבעים – לפי הקמח או לפי התבואה. / / ד' שיטות בתנאים בשיעור חיוב חלה. / / ביאור פלוגתתם – לדרכם של

התוס'. // ביאור פלוגתתם – לדרכם של ר"ת. // במה שיש להעיר בשיטת ר"ת. // בדין צירוף סובן ומורסן – בהוצאה בשבת, בחיוב חלה ובאכילת מצה, ובמאכלות אסורות. // מאי שנא צירוף מורסן לחיוב חלה מעיסת הכלבים. // עירב בה מורסן – כשיש כבר שיעור בלי המורסן. // **משנה ז** // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // ב' טעמים לחלק בין נחתום לבעה"ב. // דין בעה"ב שעשאו למכור. // חידוש הנו"ב לחלק בין שיעור חלה בפרשה ושיעור חלה בנתינה. // חידוש הנו"ב לחלק בדין שיעור חלה בנתינה – שיש בזה דין תורה ודין דרבנן. // בדברי בן המחבר שאין כאן ב' הפרשות – זה להתיר את הטבל וזה לנתינה. // חילוק של הנו"ב בין חלה לתרומה. // מקורות נוספים לעיקר חידושו של הנו"ב. // דן בלשונות הרמב"ם בדין זה ובדברי הרדב"ז. // בדברי ר"ת בדין הנו"ל – ולשיטתו בשיעור עיסה שמחוייב בחלה. // מבואר עוד שיעור א' ממ"ח הוא שיעור מה"ת. // **משנה ח** // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** // בדברי הר"ש ורש"י בביאור שיטת ר"א. // פלוגתת הראשונים אי מפריש חלה על הכל או רק על הטמאה. // בעיקר דין מוקף – נגיעה או נשיכה – ובחילוק בין חלה לתרומה בנוטל פחות מכביצה ונותנו באמצע. //

משנה א

[א] פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבים בחלה יצאו מכאן לשם ר' אליעזר מחייב ור' עקיבא פוטר:

רע"ב משנה א

פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין בחלה - דכתיב (במדבר טו) אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה, שמה אתם חייבים בין בפירות הארץ בין בפירות חוצה לארץ: **מכאן לשם** - מא"י לחו"ל: **ר"א מחייב** - דכתיב (שם) והיה באכלכם מלחם הארץ, בין שאתם אוכלים אותו בארץ בין שאתם אוכלים אותו בחו"ל, הואיל ולחם הארץ הוא, חייב בחלה: **ורבי עקיבא פוטר** - דשמה משמע ליה מיעוטא, שמה אתם חייבים, ואין אתם חייבים בחוצה לארץ, אף על פי שאתם אוכלים מלחם הארץ. והלכה כר"ע:

ציונים והערות משנה א'

ענף א'

בעיקר פלוגתת ר"א ור"ע,

ובהוכחה מקמח שמצאנו כשנכנסו לא"י [ירושלמי].

ב' דרכים בפלוגתת ר"א ור"ע.

בביאור פלוגתת ר"א ור"ע איכא ב' דרכים, ותלוי בדרשות, דמצד אחד "שמה" משמע שהכל תלוי במקום שהוא עכשיו שדווקא ב'ארץ ישראל' חייב, וזו דעת ר"ע דדריש "שמה" ללמד דלעולם אזלינן בתר המקום שהוא עכשיו – לפטור ולחייב. מאידך גיסא כתוב בפסוק "מלחם הארץ" ומכאן למד ר"א שתבואה שגדלה בא"י לעולם חייב אף כשכעת הוא בחו"ל, ולא תלוי במקום שהוא נמצא כעת. וכפשוטו היה משמע דא"כ ר"א פוטר תבואת חו"ל בא"י, דלר"ע הכל תלוי בדרשה של 'שמה' דאזלינן בתר מקום אכילה, ולר"א הכל תלוי בלשון לחם הארץ דתלוי במקום גידול – אולם המשמעות במשנה אינה כן, שהרי כתוב במשנה "פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבים בחלה" ובוזה לא נחלקו, ותחלת פלוגתתם בסיפא "יצאו מכאן לשם". ועיין בדברי הר"ש סיריליאן שגם ר"א מודה לדרשה של "שמה" והיינו ששמה בא"י חייבים גם על פירות חו"ל, ועיין נמי בעמק נצי"ב על הספרי [במדבר ט"ו י"ח].

אולם בירושלמי איכא ב' שיטות בזה ושיטת ר' יהודה דאדרבה – נחלקו ר"א ור"ע בתרתי, וכשם שר"ע דן רק כלפי המקום שהוא עכשיו כך ר"א דן רק כלפי מקום הגידול – ופוסט פירות חו"ל שבאו לא"י.

בשו"ט בין ר"ע ור"א איכא הוכחה מקמח שמצאו בא"י בכניסתם לא"י, ונחלקו אי זכו בא"י למפרע מזן האבות או לא.

עיין בירושלמי בפלוגתא זו:

וז"ל "כך משיב ר"ע את ר' ליעזר - אין את מודי לי בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמחין וסלתות שהן חייבין בחלה ולא גידולי פטור הן - והוא מקבל מיניה" – והיינו שגם אז גדלו בפטור קודם שנתקדשה הארץ בכניסתן, וכמו דחיילא קדושת הארץ על הכל בשעה שנכנסו כמו כן חיילא קדושת הארץ על עיסה שבאה מחו"ל לא"י.

"אר"י תמיהני איך ר"ע מוטיב את ר' ליעזר והוא מקבל מיניה - תנן עד שלא נכנסו לה' למפרע ירשו, דא"ר הונא בשם רשב"נ לזרעך 'אתן' אין כתיב כאן אלא לזרעך 'נתת' - כבר נתתי". וזה ברור שכל השו"ט הכא היינו רק לפי הך צד של ר' יהודה שסובר שר' אליעזר פוסט אף במה שנכנס לארץ, והיינו דר"א יליף שכל שהוא "מלחם הארץ" חייב וכל שאינו מלחם הארץ פטור, ואינו תלוי כלל וכלל על מקום שהוא נמצא עכשיו, ולר"ע דריש רק "שמה" והכל תלוי במקום שנמצא עכשיו.

ובביאור השו"ט בין ר"א ור"ע יש להעיר שהקשו על ר"א למה הודה – הרי סו"ס ירשו את א"י למפרע – והמשמעות בירושלמי שלא הקשו כן על ר"ע עצמו - אף שהוא הקשה משם ולא חילק דהתם היה למפרע – הלא דבר הוא.

ועיין בזה במלבי"ם בפירושו על הספרי [שם] שפי' שלר"ע י"ל שלא ירשו ישראל למפרע אלא מכאן ולהבא, אבל לר"א ליכא למימר הכי, שהרי גרסינן בב"ב [ק.] דמה דכתיב "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" היינו שקנה אברהם את א"י בהילוך – והסוגי' קאי בשיטת ר"א, וקשה שבקנין חזקה כל שלא קנאו עכשיו גם לאחר זמן לא קנה דכלתה קנינו, אע"כ צ"ל שקנאו תיכף ומיד, הרי מוכרח דלר"א ירשו א"י למפרע ולכן שפיר הק' הירושלמי לדידה. אבל לר"ע לק"מ שי"ל דס"ל כרבנן דהתם שלא קנה אברהם א"י באותה שעה, ולכן י"ל שלא זכו בא"י אלא מכאן ולהבא ומשו"ה ליכא לאקשווי על ר"ע.

דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות נינהו.

אולם במשנת ר' אהרן [זרעים סי' י"ז ס"ק ה', וסימן י"ח ס"ק א' וסימן ז' ס"ק ג' ובשו"ת סימן מ'] האריך בשו"ט כאן והרחיב בדברים – והקדים בהקדמה חשובה בביאור הקדושה בארץ בשנצרכת לחיוב חלה:

א] ב' מיני קדושות נינהו בקדושת א"י – קדושה דתלויה בירושה וישיבה וקדושה זו נצרכת לתרו"מ וקדושה זו מיתלי תלי בקיומו של הירושה וישיבה ופקע כשבטלה הירושה וישיבה, ותרו"מ תלויה בקדושה זו.

ב] גם חלה היא מצוה התלויה בארץ כמבואר בירושלמי – מובא בתוס' בקידושין [ל"ו] – שהקשו למה לא תני חלה במשנה שם ¹⁸, ומזה מוכרח שגם חלה תלויה בקדושת הארץ אף דלא מיתלי תלי בירושה וישיבה, אלא שע"כ שבנוסף לקדושה שחלה בירושה וישיבה לגבי תרו"מ איכא נמי קדושה עצמית שלא תלויה בירושה וישיבה, וכיון שהקדושה העצמית לא תלויה בירושה וישיבה שוב פשוט למה לא פקע מעולם, והרי דין 'חלה' תלויה בקדושה זו ולכן חיילא מיד כשנכנסו לא"י וגם לא פקע בגלות, ומדוייקים דברי הרמב"ם [פ"ו בית בחירה] שכתב שבטלה הקדושה "לגבי מעשרות ושביעית", וכ"ה ברמב"ם [סוף פרק א' דתרומות], ואף שיש הלכה של 'ביאת כולכם' בחיובא דחלה – ולכן בזה"ז חיוב חלה הוא מדרבנן, אכן זה אינו אלא תנאי בעלמא בחיוב חלה ולא הלכה בגוף הקדושה.

¹⁸ ועיי"ש שהביא שהמקנה חולק – ועיין שם מה שדחה בדבריו.

הפלוגתא בירושלמי מתבאר בתלת אנפי.

אחרי הקדמה זו ביאר [שם זרעים סי' י"ז ס"ק ו'] את הפלוגתא הנ"ל בירושלמי אי חיישינן לקושי' מחיוב חלה בקמח וסולת שמצאו כשנכנסו לא"י או לא דזכו בארץ למפרע - וביאר שמעתה פלוגתתם מתפרשת בתלת אנפי - והיינו דהאם הך קדושה חיילא מיד כשנכנסו - או דחיילא למפרע מהאבות מתפרשת בתלת אנפי:

א] י"ל דנחלקו אי א"י מוחזקת מאבותינו או לא מוחזקת מאבותינו אלא מאז שנכנסו - וכדנקט המלבי"ם.

ב] י"ל עוד דכו"ע מודי דמוחזקת מאבותינו וכדמוכרח מכמה סוגיות [לגבי אשירה בע"ז ולגבי מוחזקות של בכור ביש נוחלין], אכן יש לומר שכל זה הוא לגבי הדינים של 'קנינים', ולא לגבי הקדושה, ונחלקו אי הקדושה חיילא כשנכנסו או לא.

ג] אולם אחרי שנתבאר שיש ב' דיני קדושה - שוב יש לומר עוד - דכו"ע מודי דמוחזקת מאבותינו גם לקנין וגם לקדושה, אכן נחלקו האם 'ביאת כולכם' הוא תנאי ממש בקדושת הארץ לגבי חלה ולכן לא חלה הקדושה למפרע או שהוא תנאי צדדי לחיובא דחלה, אבל הקדושה תמיד היתה - גם למפרע - ודו"ק.

וע"ע להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ח' ענף א'] מה שנתבאר שיש דין קדושת א"י לחלה גם בעולי מצרים - אף דבפועל ליכא חיוב מה"ת בחלה זו כיון שחסר בתנאי של ביאת כולכם.

דרך חדשה בזה.

אולם נראה שיש להוסיף עוד בעומק הדברים דמה עיקר הזכות של אבותינו בארץ ישראל - ועיין בזה בחידושי סוגיות סימן ה' מה שהרחבנו בזה - והבאנו חילוקים נוספים מהאחרונים בזה.

בדברי הירושלמי לגבי איסור חדש.

עיין בירושלמי שהקשו: "בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמה לחה מהו שתהא אסורה משום חדש" והקשו כן גם על יבשה ואפילו קצורה וגם על חיטין בעלייה - וממילא שקשה דלא יאכלו ישראל מצה בלילי הפסח - ואמרו על זה דעשה דוחה לא תעשה - ונחלקו בזה אי איכא עדל"ת כשאין הלאו נכתב בצדה.

ועיין בש"ך [יו"ד סי' רצ"ג סק"ו] שהוכיח מכאן שחדש אסור אף בתבואת עכו"ם ואף מתבואת חו"ל, אבל במנחת יצחק [ח"ח סי' קט"ו] כ' דלכא' רק מוכרח דעכו"ם בא"י חייב משום דמוחזקת היא אבל ליכא ראייה לאסור חדש במה שגדל ברשות עכו"ם בחו"ל, והביא שם מש"כ בושב יעקב [סי' ס"א].

אין עשה דוחה לא מעשה אא"כ היתה כתובה בצידה

ועיין בתוס' בקידושין [ל"ח. ד"ה אקרוי] לגבי הנידון שאין מצות עשה דוחה הלא תעשה אא"כ היתה כתובה בצידה, שהכוונה שאין עשה של קודם הדיבור דוחה ללאחר הדיבור, ועיין בזה בקובץ הערות [סי' ז' ס"ק ב'], וע"ע בפנ"י ובמקנה [קידושין שם] ובאור זרוע [סימן רל"ג].

אולם הר"ש חולק על דברי תוס' בקידושין בזה שפירשו בתוס' ש"כתובה בצידה", היינו שאין עשה של קודם הדיבור דוחה לאחר הדיבור, והר"ש פירש כפשוטו שאין עשה דוחה לא תעשה אא"כ כתובה אצלו ממש, אבל חדש ומצה שאינן כתובין זה אצל זה אין העשה דוחה ה"ל"ת - והר"ש הק' ע"ז מגמ' בשבת [קל"ב:] שעשה דמילה דוחה ל"ת של צרעת אע"ג שאינה כתובה בצדה.

ובעיקר סוגי' זו - עיין בזכר יצחק [סימן פ' ס"ק ב'] ובאור שמח [פ"ו חמץ ומצה ה"ז] ובקה"י קידושין [סימן ל"ד].

ענף ב'

**בדברי הירושלמי בספינה שבא מחו"ל,
ובשני מחייבים בחלה, לישה ותנור,
לגבי הקדש עכו"ם וחז"ל.**

בדברי הירושלמי שר"ע למד שהפסוק איירי בספינה שבאה מחו"ל והגלגול בחז"ל והאפייה בא"י.

עיין בירושלמי שהקשו - דמה דורש ר"ע בפסוק של ר"א שדורשים "לחם הארץ" ואמרו שם שהוא למד מהכא דין ספינה שנכנסה לארץ וכבר היה בו גלגול חז"ל ועדיין לא היה בה אפייה, ואם קרמו פניה מן החוט ולפנים חייבת אבל מן החוט ולחוץ פטורה - וזה מיקרי "לחם הארץ". ואמרו שם עוד "על דעתיה דר"ע - היא ספינתה - היא עיסת הגוי - היא הכנסתן - שהכל הולך אחר קרימה בתנור, מודים חכמים לר"ע בהכנסתן לארץ שהכל הולך אחר קרימה בתנור". **חילוקי דינים בשיטת ר"א ור"ע בהקדש ועכו"ם וחז"ל - לגבי גלגול ואפייה.** ובביאור הדברים נקדים כך:

שנינו להלן [פ"ג - מ"ג] דבגלגול הקדש לא מתחייב אף דפדאה אח"כ לפני אפייה, ואפאה הדיוט, "דבשעת חובתה היתה פטורה", ולהלן [פ"ג - מ"ה] מצאנו דנחלקו ר"ע ורבנן בגלגול עכו"ם ונתגייר לפני קרימה בתנור, דלר"ע מתחייב בקרימה בתנור לאחר גירותו, ולרבנן פטורים, והר"ש הביא מהירושלמי דמודי ר"ע לרבנן בהקדש דגם אי בגלגול בהקדש ע"י הגזבר ופדאה לפני קרימה בתנור דלא מהני דאמרין "דבשעת חובתה היתה פטורה". עוד הביא הר"ש מהירושלמי דמודה ר"ע דעיקר דין טבל וחיובא דחלה חיילא בשעת גלגול ולא בשעת אפייה, ורק לגבי עכו"ם אזלינן בתר תנור.

ויש דין נוסף שג"כ תלוי בקרימה בתנור - והוא בירושלמי כאן - דר"ע מחייב בקרימה בתנור בא"י, ודרשין כן מקרא ד"לחם הארץ", ומבואר דר"ע דריש דבא לרבות עיסה שגילגלה בספינה בחז"ל והגיעה לא"י לפני שעת קרימה בתנור, דדריש "לחם" דקאי באפייה והך אפייה היתה בארץ, וזה סגי לחייבה בלי גלגול בארץ.

והן הן דברי הירושלמי שאמרו שר"ע אזיל לשיטתו בעכו"ם - והיינו דגם שם סגי בקרימה בתנור לאחר שנתגייר, "ע"ד ר"ע היא ספינתא היא עיסת גוי היא הכנסתן לא"י, שהכל הולך לאחר קרימה בתנור", ועיין בדברי הר"ש סיריליאן [ד"ה בספינה שנכנסה] דר"ע יליף דין קרימה בתנור בעכו"ם מהך דרשה דקרימה בתנור בחז"ל דיליף מ"לחם הארץ", וכן גם המשמעות בספר התרומה [מובא במהרי"ט אלגאזי חלה ס"ק י"ב אות א' ד"ה ובתוספתא] דיליף דין עכו"ם מגז"כ ד"לחם הארץ".

ביאור שיטת ר"ע שיש ב' מחייבים - עיסה ולחם, ובדברי התורת זרעים בזה.

ובביאור שיטת ר"ע עיין בתשו' הרשב"א [ח"א סי' נ"ד] דמחלק בין הקדש לעכו"ם, דמבואר הכא דתרי מחייבים שונים איכא בחלה דתרי קראי כתיבי, קרא ד"עריסותיכם" שהיא העיסה וזהו המחייב דגלגול, וקרא ד"לחם הארץ" והוא המחייב השני ע"י קרימה בתנור. וביאר בתורת זרעים [פ"ג - מ"ו] דכוונתו לומר, דהקדש הוא "פוטור" ולכן אף דאיכא מחייב חדש אח"כ בשעת התנור, אבל בשעת חובתה הראשונה בגלגול חיילא פטור בעיקר העיסה, ושוב לא מתחייב אח"כ, והיינו כלשון הגר"ח [ביכורים פ"ו - ה"ט בד"ה ונראה דדעת הראב"ד], וז"ל "ומשום דלא נאמרה הך דינא דפטור של שעת חובתה פוטרה לעולם אלא במידי דיש בו דין פטור בחפצא", והכוונה להקדש שאינו פוטור בגלגול אלא בגוף העיסה, ולהכי לא מתחייב אח"כ אף בדאיכא מחייב אחר, אבל עכו"ם ע"כ אינו פוטור והוא רק חסרון מחייב, ולכן י"ל דאף דלא חיילא חיוב בשעת הגלגול אכתי יחול אח"כ בשעת חיובא דקרימה בתנור.

וזה גם הדין שמבואר בגלגול חז"ל, דגם זה חסרון חיוב, ומתחייב באפייה בארץ ישראל, ולפי"ז כוונת הירושלמי דיליף מלחם הארץ, היינו דאין כאן גז"כ מיוחדת לגבי ארץ ישראל וחז"ל, אלא דגלי הך קרא דאיכא מחייב נוסף בחלה וממילא דאף דלא נתחייב בגלגול אכתי איכא מחייב אחר,

ומהכא יליף לכל אלו שלא נתחייבו בגלגול היכא דלא חיילא בהם פטור, והן הן דברי הר"ש סיריליא דר"ע יליף דינא דעכו"ם מהכא, ודו"ק.

מוכיח כנ"ל מדברי ר"ת בבליה רכה, ומביא כן מהפמ"ג.

ולעיקר יסוד זה גם רבנן מודי, דהא מבואר בר"ת בתוס' בפסחים [ל"ז] דאף דבליה רכה אינה גלגול כלל, אכתי מתחייב אח"כ בשעת אפייה בתנור אם נעשית אז ללחם, ומאידך, בבליה עבה א"צ תנור ואפייה אח"כ דכבר נתחייבה בשעת הגלגול, וביאר הפמ"ג [או"ח סי' קס"ח מ"ז ס"ק ט"ז] דתרי קראי איכא, קרא ד"עריסותיכם" וקרא ד"לחם הארץ", ובבליה עבה מתחייב כבר מקרא ד"עריסותיכם" ובבליה רכה רק מתחייב אח"כ בתנור מקרא ד"לחם הארץ" ודו"ק.

וצ"ל דלדין דפטרינן בנתגייר לאחר גלגול לפני קרימה בתנור כהקדש, דע"כ דלדין גם מיעוטא דעכו"ם הוא בגדר "פוטור" כמו הקדש, וכ"כ הגר"ח [ביכורים פ"ו - הי"ט בד"ה ונראה דדעת הראב"ד], וז"ל "ומשום דלא נאמרה הך דינא דפטור של שעת חובתה פוטרה לעולם אלא במידי דיש בו דין פטור בחפצא, כמו נכרי והקדש וכדומה", ולכא' כוונתו דר"ע פליג בעכו"ם, דאינו פטור.

מוכיח כן עוד מגלגול חו"ל ואפאה בא"י לרבנן דר"ע.

ויש לדון לגבי חו"ל מה שיטת רבנן, ועי' בירושלמי [שם ריש פ"ב] שאמרו דמודים רבנן לר"ע בקרימה בתנור בשעת כניסתן לארץ, והר"ש סיריליא והר"א פולדא למדו דקאי דוקא על זמן שנכנסו בני"א לא"י ומצאו שם בציקות של עכו"ם, וכן תפס המהרי"ט אלגאזי [הל' חלה ס"ק י"ב אות א' בד"ה ובתוספתא].

אבל ברידב"ז בירושלמי שם ובאו"ש [ביכורים פ"ו - הי"ב] למדו דקאי על כל עיסה שנכנסה מחו"ל לא"י, וכן נקט החזו"א [שביעית סי' ב' ס"ק ב' בד"ה איברא, עיי"ש בסוגריים] בדעת רבנן, עכ"פ לדבריהם צ"ל דלכו"ע חו"ל הוא רק חסרון חיוב, ולהכי מתחייב אח"כ בשעת הקרימה בתנור.

ויש קצת ראייה לשיטות דסברי דמודים חכמים בחו"ל מהתוספתא, שהמהרי"ט אלגאזי [שם] הק' שהתוספתא בסוף פ"ק מביאה פלוגתת ר"ע וריב"נ לענין גר שנתגייר אי מהני קרימה בתנור להתחייב, ולענין גלגול בחו"ל הביאו סתמא דמהני בקרימת תנור בא"י, והק' דלמה סתם כר"ע ועיי"ש מה שהביא בזה מספר התרומה, אולם לפי האחרונים א"ש בפשיטות.

מוכיח מכל הנ"ל שיש דין "פוטור" בעיסת עכו"ם [לרבנן דר"ע] ובעיסת הקדש [לכו"ע], ומתמה מכמה מקומות בדברי הראשונים, דמוכרח מדבריהם שאינם בגדר "פוטור".

והנה מכל הנ"ל מוכרח דמיעוטא דהקדש הוא "פוטור" לכו"ע, דאל"כ היא מתחייבת אח"כ בשעת הקרימה בתנור וכן מוכרח לדין במיעוטא דעכו"ם, דהיכא דאיכא רק חסרון מחייב מתחייבת אח"כ בתנור, וכ"כ הגר"ח [שם] להדי' לענין "חסרון שיעור" דאף דלא מתחייבת בשעת הגלגול, אכתי מתחייבת אח"כ, דחסרון שיעור אינו "פוטור", ושפיר מתחייבת אח"כ בצירוף סל, וכן נתבאר נמי לענין בליה רכה.

אולם יש הוכחה מדברי הרמב"ן דאינו כן, שהרמב"ן בהל' חלה הקשה, דמאי שנא תחילתה סופגנין וסופה עיסה [ולרמב"ן הביאור בזה הוא דחשב בשעת גלגול העיסה לעשותה אח"כ לסופגנין, דאינו לחם, ובסוף חזר בו ואפאה כלחם] דחייב אף דתחילתה וסופה סופגנין פטור, וחזינן דמתחייב בסופה בקרימה בתנור, אף דליכא חיוב בשעת גלגול, [דגלגול במחשבת סופגנין פטור], והקשה דמאי שנא מהקדש דגלגול הקדש פוטור אף דאח"כ בשעת קרימה בתנור כבר פדאו, ועיי"ש מה שתירץ, וגם הרא"ש בהל' חלה [סי' ב'] והר"ן [פרק כ"ש] הביאו להך רמב"ן.

והק' הגר"ש רזובסקי [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק ג'] דלמה לא חילקו בין הקדש שהוא "פוטור" לתחילתה סופגנין שהוא רק "חסרון חיוב", וע"כ דמוכרח מזה שגם הקדש אינו פוטור רק חסרון חיוב, וכבר קדמו בקושי' זו ב'משנה ראשונה' [פ"א מ"ח], [וע"ע בתורת הארץ פרק ד' ס"ק צ"ה בזה].

מביא הוכחת האחרונים ממיעוטא ד"עריסותיכם" דכולל גם הקדש ועכו"ם וגם הפקר, ומבואר דבעי רשות המחוייבת לחייבו, ולא שיש "פוטור" בכולהו.

עוד יש לתמוה דכבר הביא הגר"ש רוזובסקי [פסחים סי' ד'] ראייה ברורה מהתוס' דמיעוטא דהקדש ועכו"ם אינם בגדר "פוטור", דהק' התוס' דלמה לי ב' מיעוטים מ"עריסותיכם" חד להקדש וחד לעכו"ם, ולא סגי לן במיעוט א', דמאי שנא חלה מבל יראה דהתם איכא מיעוטא חדא, ודחה בשאגת אריה דשאני ב"י שאין כאן מיעוט מצד הקדש ועכו"ם, וכל המיעוט הוא רק משום דבעי של ישראל, ולכן סגי במיעוט א', משא"כ בחלה.

והביא הגר"ש רוזובסקי זצ"ל מהמקור חיים, דאדרבה, מהכא מוכרח דגם בחלה אינו "פוטור", רק דהחויב בא מזה שיש עליו בעלות ורשות המחוייבת בחלה, ועיי"ש עוד דהוכיח כן נמי מתוס' בסוכה [ל"ה] בעיסה הטבולה למעשרות דבעי רשות המחוייבת בחלה לחייבו, דחלק הכהנים אינו רשות לכל כהן וכהן רק רשות כללית ואין זו רשות המחוייבת בחלה, ומוכרח גם מזה דאין בעכו"ם והקדש מיעוט ו"פוטור", ואינו אלא חסרון חיוב, ודו"ק.

וכן הוא במנחת ברוך [סי' ע"ד ד"ה אמנם וד"ה תדע], שביאר למה סגי בדרשה חדא לעכו"ם והקדש, והוסיף דמה"ט ממעטינן נמי עיסת הפקר, וכמבואר ברמב"ם, ובכס"מ כ' דדומה להקדש, ומבואר הכא דכל שאינו ברשות ישראל לא מתחייב, ולא שיש מיעוט ו"פוטור" על רשות עכו"ם ורשות הקדש, וכעין זה גם בגרי"ז [מנחות שם].

עוד יש להוכיח כן מר"ע, דאיך יתכן ד"לכם" עכו"ם והקדש מתפרש בתרי אנפי, לגבי הקדש זה פוטור ולגבי עכו"ם זה חסרון חיוב, דמנלן לדרוש כן, כן העירני תלמיד אחד - וזו הוכחה נוספת דהגדר בכולם מצד חסרון חיוב, ונפ"מ נוספת ביניהם, ודו"ק, [ובתורת זרעים הביא עוד דרשה לגבי הקדש עיי"ש].

מתמה טובא בכל הנ"ל.

ומעתה הדרא הקושי, דלמה באמת לא מתחייב אח"כ בשעת האפייה, הא ע"כ מוכרח דאין כאן "פוטור" בעיסה, והרי לאחר הגלגול איכא מחייב חדש מצד "לחם הארץ", ומה אכפת לן שהגלגול לא חייבו, ועיי"ש בחי' הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [סי' ד' סוס"ק ג'] דנדחק בזה.

ולפי"ז הדרא הקושי דבאמת מאי שנא הקדש מעכו"ם ומאי שנא שניהם מהמבואר הכא לגבי קרימה בתנור בנכנס לא"י מחו"ל – הרי אי כולו בגדר חסרון חיוב למה מחלקינן ביניהם, וכל זה יבואר להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'] – והרחבנו בזה עוד בחידושי סוגיות [סימן י'].

ענף ג'

פירות חו"ל שנכנסו לא"י לענין תרו"מ.

דין זה קאי גם בתרומה - ויש לדון האם בעינן גלגול ומירוח במקום החיוב והפטור לחייב ולפטור – או דגם לאחר מכן יש דין 'שמה'.

הנה דינא במתניתין קתני לענין חלה, איברא דברמב"ם [תרומות פ"א הכ"ב] מבואר שדין זה נוהג גם לענין תרו"מ, ובאמת שיש שגורסין כן להדיא במתניתין, ע' במלאכת שלמה, וכאמור – הדין 'שמה' קאי לחיוב כשנכנסו לא"י ולפטור כשיצאו לחו"ל, ויש להסתפק האם המקום חיוב ופטור בדין 'שמה' נקבע דווקא בגלגול ומירוח במקום החיוב ומקום הפטור – או דגם אח"כ משתנה הדין לחוב ולפטור.

והגר"ח [שם] דייק דבירושלמי כאן מבואר דהך דינא ד'שמה' תלוי בתר השעת 'חובה' - אם היו אז בארץ ישראל או בחו"ל, שהרי לדעת ר' עקיבא הכל הולך אחר 'הקרימה בתנור' שהיתה בא"י או חו"ל, והיינו משום שלדעתו קרימה בתנור היא שעת כל חיובי ופטורי דחלה, הרי להדיא דהך דינא ד'שמה' תלוי רק בתר שעת חובתה – וא"כ ה"ה לגבי מירוח בתרו"מ נימא כן, ומעתה לגבי חלה דלדידן אזלינן בתר גלגול – הכל נקבע כשעת הגלגול – בא"י או בחו"ל, וכ"כ הר"ש סיריליאן ובשנות אליהו וכן הוא בתוס' רעק"א בשם המשנה למלך דתלוי בגלגול - וע"ע להלן בזה מהכס"מ.

אולם מצאנו חולקים – והיינו לענין פטור – דיתכן דביוצא לחו"ל יש לפטור גם אחרי מירוח וגלגול – דאף דבמשנה למלך הנ"ל מפורש דגם הכא תלוי במירוח – וכ"ה בדברי הר"ש סיריליאן

– אכן הב"ח [יו"ד סימן של"א] חולק – ולדידיה פטור גם אי יצאה לאחר מירוח, והסברא בזה קשה – דהאיך יפטר אחרי שכבר נתחייב, ועיין במנ"ח [רפ"ד] שג"כ צידד כהב"ח ברמב"ם, וביאר שמצאנו כיו"ב ברמב"ם בפטור לקוח דפטור לאחר מירוח – ונחלקו בזה הראשונים בתוס', וה"ה דבפטור חו"ל יש לומר כן.

ובעיקר דין זה יש מקום לומר שזה מחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד – שמדויק בדברי הראב"ד דהא דביצאו לחו"ל פטורין היינו דווקא בנתמרחו בחו"ל, שזהו הגזירת הכתוב ד'שמה' – דאזלינן בתר גמר חיובם אם הוא בארץ ישראל או בחו"ל – והגר"ח [שם] הקשה על הרמב"ם דפסק בסתמא דפירות ארץ ישראל "שיצאו לחו"ל" פטורין מתרומות ומעשרות ומחלה, וקשה דלמה לא הזכיר הרמב"ם דהוא רק אם היו בחו"ל בשעת גמר חיובם, וציין עוד לדברי הרמב"ם [פ"א תרומות ובפ"ב ופ"ג מהל' מעשר] לגבי פטורי דנכרי והקדש ושם ביאר הרמב"ם דהכל תלוי בתר 'מירוח' ובתר 'גילגול' והכא לגבי פטור חו"ל סתם את הדברים, הלא דבר הוא – וצ"ע, ועיין מה שכתב בזה הגר"ח.

אולם עיין במשנה למלך [כאן] ובמהר"י קורקוס [פי"ג מעשר ה"ד] שכתבו שגם הרמב"ם מודה להראב"ד דתלוי במירוח¹⁹ – אכן האבן האזל [נדפס בכרם ציון אוצר התרומות ח"ב עמ' ק"ל] העיר בזה דיתכן שהרמב"ם והראב"ד אזלי לשיטתייהו בדין לקוח – וע"ד המנ"ח – שהרי הראב"ד [פ"ב מעשר ה"ב] ס"ל שלקוח פוטר רק קודם מירוח ולכן לשיטתי' ס"ל שכל שנתחייב ע"י מירוח בא"י חייב אף שיצא אח"כ לחו"ל, איברא הרמב"ם [שם] ס"ל שלקוח פוטר לאחר מירוח ולשיטתי' שפיר י"ל שאע"ג שנתמרח בא"י וכבר נתחייב מ"מ אם אח"כ יצאו לחו"ל פטור. **יש לדון האם יש חילוקי דינים בדרשה של 'שמה' בין תרומה לחלה, ומדייק ברמב"ם שיש לחלק ביניהם.**

והנה – אף דלפי הרמב"ם הדין קאי גם בתרומה אכן לא ברור אי דין חלה ודין תרו"מ שוין לגמרי – והיינו שיש מקום לומר דאף דדין דיליף ר"ע מהדרשה של 'שמה' הוא גם דין של 'חיוב' וגם דין של 'פטור' – ד"שמה" משמע בא"י והכל תלוי אך ורק במקום שבו נמצא הטבל כעת – ופירות א"י פטורים כשהוציאם לחו"ל – והיינו לפטור ולחיוב, אכן כפשוטו היה נראה שהרמב"ם מחלק דבתרומה אינו הלכה של חיוב אלא של פטור, ונחלקו בזה הפוסקים – וכדיבואר. וז"ל הרמב"ם "פירות א"י שיצאו לחו"ל פטורין מן החלה ומן התרומות ומן המעשרות שנא' אשר אני מביא אתכם 'שמה', 'שמה' אתם חייבין ובחוצה לה פטורין, ואם יצאו לסוריא חייבין מדבריהם, וכן פירות חו"ל שנכנסו לארץ חייבין בחלה שנ' 'שמה', 'שמה' אתם חייבין בין בפירות הארץ בין בפירות חו"ל, ואם נקבעו למעשר ביד ישראל אחר שנכנסו לארץ חייבין במעשרות מדבריהם", עכ"ל.

הרי לנו דלענין פטור ביצא לחו"ל הרמב"ם כולל חלה ותרומה של 'שמה', ולגבי חיוב בנכנס לא"י הרמב"ם מחלק ביניהם.

וכבר עמד בדיוק זה בכס"מ – "לכאורה נראה מדברי רבינו שהוא מחלק בין חלה למעשרות בפירות ח"ל שנכנסו לארץ שחייבים בחלה מדאורייתא ובמעשרות אינו חייב אלא מדבריהם ויש לתמוה מאחר דמקרא דשמה יליף לפטור גם מתרומה ומעשרות פירות ארץ ישראל שיצאו לח"ל ממילא אית לן למילף לחייב מדאורייתא פירות ח"ל שנכנסו לארץ גם לענין תרומה ומעשרות וכל דכן הוא".

ב' דרכים של הכס"מ בזה.

הכס"מ הביא בזה ב' דרכים ליישב שבאמת אין לחלק בין חלה לתרו"מ, ונפ"מ טובא לדינא בין הנך דרכים.

בדרך הראשונה פירש הכס"מ דיש לומר שכל הדין של שמה אינו אלא פטור ולא חיוב – וגם בחלה וגם בתרומה חייבים רק מדרבנן – עיין בהערה²⁰ שהבאנו לשונו.

¹⁹ ובשו"ת מהרש"ם [ח"א סי' ע"ב] כתב שאף המשנה למלך שהחמיר במירוח בא"י היינו רק כשהיה דעתו לאוכלן בא"י אבל כשבדעתו להוציאם לאכלם בחו"ל אולי פטור, אבל החזו"א [דמאי סי' ה' סק"ג וסי' ט"ו סק"ד] דחה סברא זו.

²⁰ וז"ל הכס"מ – "ואפשר לומר דסבר רבינו דאע"ג דקרא דשמה אהני לפטור פירות א"י שיצאו לח"ל אינו כדאי לחייב מן התורה פירות ח"ל שנכנסו לארץ משום דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ והאי לאו מלחם הארץ הוא ובין בחלה ובין

בדרך השניה פירש ששניהם חייבים מה"ת – והיינו באופן שהיה גלגול ומירוח בארץ ישראל – ועיין בהערה ²¹ שהבאנו לשונו האיך מיישב את הדיוק בלשון הרמב"ם לפי דרך זו. הרי שיש נפ"מ בין הנך ב' דרכים אי תרווייהו חייבים מדרבנן או דתרווייהו חייבים מה"ת עכ"פ היכא שהיה מחייב של מירוח וקביעות וגלגול בא"י.

תמיהא רבתי – דמה שייך לחייב תרו"מ בפירות שגדלו בחו"ל היכא שנתמרחו בא"י.
וכבר תמהו רבותינו – שיש בזה תמיהא רבתי – דמה שייך לחייב תרו"מ בפירות שגדלו בחו"ל היכא שנתמרחו בא"י – הרי מצאנו בכמה סוגיות שדנו על יניקה בא"י – באילן מקצתו בחו"ל ומקצתו בא"י [גיטין כ"ב] – כן הקשה הגר"א ביו"ד [סימן של"א ס"ק כ"ט] והקשו עוד מהספק אי אזלינן בתר נופו בעציץ נקוב [שם] וכן להלן משנה ב' בספינה שבא לא"י ויש בו עפר חו"ל – עיין בכל זה במלבושי יו"ט [ח"ב חובת קרקע סימן י"ט] ובמנ"ח [רפ"ד] – ודרכו של הב"י צ"ע – אלא שהקשה הגר"א דסו"ס יש דרשה אחת של 'שמה' דקאי בתרווייהו והאיך נחלק ביניהם.
ביאורו של הגר"ח שבתרו"מ איכא שעת חובתה ב'שליש' משא"כ ב'חלה' ששליש אינו כלום.

ועיין בזה בדברי הגר"ח בתרומות [פ"א הכ"ב – השני] שג"כ חולק על הב"י – וחילק בין תרומה וחלה – דבאמת חלוק תרו"מ וחלה מסברא אף דתרווייהו יליף מחד קרא 'דשמה'. והיינו טעמא דבתרו"מ בעינן ב' דברים לחייבן, חדא הבאת שליש, והב' מירוח כמבואר בפ"ד דפאה הקדישן עד שלא נגמרו וגמרון הגזבר ואח"כ פדאן פטורין שבשעת חובתן היו פטורין, וכן מבואר בהרמב"ם [פ"ג מעשר הכ"ה], והדין הראשון נמי מבואר ברמב"ם – דעיין ברמב"ם [פ"ב מעשר ה"ח] שכל שהמקדיש פירות כשהן מחוברין ובאו לעונת המעשרות ביד הקדש ואח"כ פדאן פטורין, ומבואר דבעינן לחיובא גם הבאת שליש וגם המירוח, וכן מבואר בהא דדרשינן דגנך ולא דגן נכרי, ודיגונך ולא דיגון נכרי, דהיינו הבאת שליש וגם המירוח – כל זה בתרומה אבל בחלה בעינן רק חדא – והוא – שיהיה הגלגול בחיוב.

ומעתה הדרינן לדין 'שמה' בחיוב ופטור של חו"ל וא"י – והקדים הגר"ח דבירושלמי כאן מבואר דהך דינא ד'שמה' תלוי בתר השעת 'חובה' – אם היו אז בארץ ישראל או בחו"ל – [והיינו כדהבאנו לעיל ממה דלדעת ר' עקיבא הכל הולך אחר 'הקרימה בתנור' שהיתה בא"י או חו"ל] – ומעתה פשוט למה פירות חו"ל שנכנסו לארץ אף שדינם שוה בחלה ותרו"מ – דתרווייהו ילפינן להו מקרא ד'שמה' דתלוי רק במקום היותם, מ"מ לא נוכל לחייב תרו"מ כה"ג.

והיינו טעמא דמאחר דהשעת חובתה של תרו"מ כולל גם הבאת שליש וגם מירוח – והרי גדלו שליש בחו"ל – א"כ נמצא דבשעה שהביאו שליש היו בחו"ל, ואז אדרבה – הדין 'שמה' חל בהם לענין 'פטור' וממילא דלא שייך דין זה לענין 'חיובא'.

וזה דומה ממש כהיו ביד הקדש או היו של עכו"ם אז בשעת הבאת שליש, וה"נ היכא שהיו בחו"ל בשעת הבאת שליש, וממילא לא מצינו הדין ד'שמה' בתרו"מ אלא לענין פטור – והיינו באופן ההפוך – שפירות א"י שיצאו לחו"ל התם ילפינן לפטור – משא"כ בחלה דכל שעת חובה שלה מתחילה רק בגלגול – אז שפיר משכחת לה לדין ד'שמה' גם לחיובא, כגון שבשעת הגלגול היתה העיסה בא"י דלא היתה לה שעת חובה לפטור.

דרך שניה של הגר"ח לחלק בין תרו"מ לחלה.

עוד חילק הגר"ח בין חלה לתרו"מ באופן אחר – וכדלהלן:

דבאמת לא דמי עיקר חיובא דתרומות ומעשרות לחיובא דחלה, דחלה עיקר חיובה הוא ע"י מעשה הגלגול, ודינה תלויה ב'שם עיסה' וכדכתיב בקרא עריסותיכם, משא"כ בתרומות ומעשרות עיקר חיובם הוא בא רק מכח דין גידולם, וכדכתיב בקרא 'דגנך', ומעשה המירוח בתרו"מ הוא רק דבר

בתרומות ומעשרות פטור מן התורה ולפיכך הוא ז"ל מפרש דמאי דמן פירות ח"ל שנכנסו לארץ חייבין בחלה אינו אלא מדבריהם וה"ה לתרומה ומעשרות מדבריהם שכתב בסוף דבריו קאי גם לחלה".

²¹ וז"ל – "ואפשר לומר בענין אחר דאח"כ בפירות חו"ל שנכנסו לארץ חייבים בחלה מדאורייתא וה"ה לתרומה ומעשרות מיהו ה"מ שנכנסו לארץ קודם שנבעו למעשר דומיא דחלה דמירי בנכנסו לארץ קודם גלגול אבל אם נבעו למעשרות בח"ל ואחר כך נכנסו לארץ מאחר שבשעת קביעותן למעשרות היו בח"ל פרח מהם חיוב תרומה ומעשרות ופטורין מן התורה אבל חייבין מדבריהם – ולפי זה שיעור לשון רבינו כך הוא ואם נבעו למעשר ביד ישראל בעודם בח"ל חייבין במעשרות מדבריהם אחר שנכנסו לארץ".

המעכב' בחיובא דתרומות ומעשרות, דזה הוי תנאי בחיוב ודין בפני עצמו - דכל שלא נגמר מלאכתו לית ביה עדיין חיובא דתרומות ומעשרות, ומירוח גמר מלאכתו הוא, אבל לא דעיקר החיוב נעשה ע"י המירוח - ועיין בהערה ²² שהבאנו את הוכחת הגר"ח ליסוד זה. וממילא שזה החילוק ברמב"ם, דדווקא בחלה דהגידול אינו שייך כלל לדין חלה, ורק הדין עיסה ומעשה הגילגול הוא עיקר דינה, לכן שפיר שייך דין ד'שמה' גם לחיובא, דהכל תלוי בתר מקום שהם בשעת גילגול שהוא מקום שנעשית עיסה, משא"כ בתרומות ומעשרות דיסוד דינם הוא הגידול, א"כ הא ודאי דדין גידולם נקבע כפי היניקה אם היא מארץ ישראל או מחו"ל, וע"כ אף על גב דהקרא ד'שמה' קאי גם על תרומות ומעשרות, דחיובם תלוי במקום היותם, אבל מ"מ הא דאזלינן בהו בתר יניקה וגידול וזה לא פקע מהם, וממילא דהדין ד'שמה' לא מועיל בתרומות ומעשרות רק לפטורא ולא לחיובא, וזהו שפסק כן הרמב"ם דרק בחלה הוא דמועיל הדין ד'שמה' גם לחיובא, ולא בתרומות ומעשרות.

והסיק הגר"ח:

"ולפ"ז לא צריכין להא שכתבנו בתירוץ הראשון, דלהכי מיפטרי מתרומות ומעשרות משום דהיו בשעת הבאת שליש בחו"ל, ואף לא לטעמא דכבר נפטרו בשעת הבאת שליש, אלא דבלאו הכי ניחא, דכל שיניקתן מחו"ל שפיר פטורין הן מתרומות ומעשרות, ומשום דשאני תרומות ומעשרות בעיקר דינם מחלה, דחיובן בגידולן, שהוא זה תלוי רק ביניקה, אם מארץ ישראל אם מחו"ל, וכמו שנתבאר".

וע"ע עוד אריכות דברים בדברי הגר"ח בנידון זה מכח הסוגי' בגיטין [כ"ב] בנקבו בארץ ונפו בחו"ל.

הערת החזו"א.

בעיקר הנחת הגר"ח דשליש לא קובע כלום בחלה - כבר השיג עליו החזו"א ועיין בזה להלן בציונים והערות [פ"ד משנה ד].

ענף ד'

בקושי' הגר"ח

מאי שנא שליש ביד עכו"ם משליש בחו"ל.

בקושי' הגר"ח לדרכו של הכס"מ שיש חיוב תרו"מ מה"ת בשליש בחו"ל ובמירוח בא"י.
הנה בגדל שליש בבעלות של עכו"ם פטור למ"ד יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי מעשרות - אף במירוח של ישראל, דבשעת חובתה היתה פטור - אולם יש לעיין שהרי הגדר בפטור של עכו"ם מצד הדין 'יש קנין לעכו"ם' - היינו דהוי כחו"ל - ועיין בדברי הגר"א [יו"ד סימן של"א ס"ק ח'] שכתב בהדי' דלמ"ד יש קנין הרי זה כחו"ל ולכן בחזרו ולקחו הרי זה ככיבוש יחיד, וכלשונו שם, "משא"כ למ"ד יש קנין נפקעה מקדושת א"י ואף שלקחה אח"כ ממנו הוי כיבוש יחיד ואינו חייב אלא מדרבנן כסוריא".

והקשה הגר"ח בתרומות [פ"א הכ"ב - השני - ד"ה והנה] דא"כ מאי שנא פירות שגדלו שליש בחו"ל ומירוחן בא"י דלדעת הכס"מ מתחייבים בחיוב דתרו"מ, ולמה בגדלו שליש ביד עכו"ם לא מתחייב אח"כ במירוח ישראל.

וז"ל הגר"ח, "וא"כ הרי קשה דבכל קנין נכרי למ"ד יש קנין מ"מ כשלקחה ישראל ממנו להוי כפירות חו"ל שנכנסו לארץ, ולענין חיובא דחייבין גם פירות חו"ל הא לא מהני כלל פטורא דקנין נכרי, ובעל כרחך משום דההבאת שליש שהיה ברשות נכרי פוטרן מתרומות ומעשרות מטעמא דבשעת חובתן היו פטורין", והיינו דבחו"ל ממש ליכא דין דבשעת חובתן היה פטור ולכן נתחייב במחייב של מירוח ודלא כפירות עכו"ם שיש כאן שעת חובתן, ולכן נפטרו.

²² הגר"ח הוכיח דמירוח אינו אלא תנאי בחיוב ולא עיקר המחייב מזיתים וענבים - וז"ל:

"דכשחשב עליהן לעשות מהן יין ושמן אינן חייבין בתרומות ומעשרות עד שתגמר מלאכתן, ואם חשב עליהן לאכלן כמו שהן חייבין בתרומות ומעשרות מיד משום דלאו בני גורן נינהו וכמבואר בב"מ [פ"ח:] עיין שם, הרי להדיא דגמר מלאכה הוא רק דבר המעכב בחיובא דתרומות ומעשרות, דכל שלא נגמר מלאכתו לית ביה חיובא, אבל לא דמעשה המירוח הוא עיקר דין המחייב בתרומות ומעשרות, וכדחזינן דהיכא דלאו בני גורן נינהו חייבין בתרומות ומעשרות מיד".

ונראה דכוונתו דאף שהפטור ביש קנין לעכו"ם הוא מצד "פירות חוץ לארץ", אכן שאני חו"ל ממש שחסר בסיבת החיוב כיון שחסר בסיבת הקדושה ולכן זה כבר לא מיקרי שעת חובתו, ד'שליש' בחו"ל ממש הוא 'שליש' שאין בו את תחילת סיבת המחייב, ולכן זה לא נכלל בדין ד'בשעת חובתו היה פטור' שאין כאן שעת חובתו, ורק כשיש הפקעה בגוף הארץ לענין קדושת הפירות, התם אמרינן דכיון דמצד קדושת הארץ איכא סיבת החיוב בפירות, שוב הוי ליה "כשעת חובתו", וכיון שבשעת חובתו איכא 'הפקעה' - שוב לא מתחייבים אח"כ במירוח ישראל דנכלל בדין ד'בשעת חובתו היה פטור'.

ישובו של האחיעזר וחזו"א לקושי' הגר"ח מפירות חו"ל דמירחן בא"י.

ובעיקר קושי' הגר"ח - דמאי שנא פירות שגדלו שליש בחו"ל ומירחן בא"י דלדעת הכס"מ מתחייבים בחיוב דתרו"מ, ולמה בגדלו שליש ביד עכו"ם לא מתחייב אח"כ במירוח ישראל, ובאחיעזר [ח"ב סימן ל"ט ס"ק ה' וס"ק ו'] הביא שזה רבות בשנים ששמע קושי' זו בוולאזין מהגאון ר' חיים נ"י.

ויישב בזה בגדר חדש בפטור דגן עכו"ם, דחידש דלעולם דגנך ולא דגן עכו"ם הוא פטור בעלמא דחיילא בפירות, ופטור זה אינו הפקעה מהדין א"י להשוותן כפירות חו"ל רק פטור עצמי מצד דגן עכו"ם, אלא דלמ"ד יש קנין לעכו"ם, קנין העכו"ם מפקיע את קדושת הארץ והרי זה כחו"ל, ורק אז מיקרי הפירות דגן עכו"ם ורק אז חיילא בהו פטור דדגן עכו"ם, אבל למ"ד אין קנין לא פקע מהפירות קדושת הארץ ואינם בכלל פירות עכו"ם ולא קרינן ליה דגן עכו"ם.

ולמ"ד יש קנין, אחרי דפקע מהם דין א"י ואחרי דחיילא בהו דין דגן עכו"ם, אז גם אחרי מירוח ישראל בפטורם קיימי מצד הפטור המסויים של דגן עכו"ם דבפטור זה לא נאמר חידוש שמירוח ישראל שוב מחייב, דרק בפטור חו"ל נתחדש בגזה"כ ד"שמה" שמירוח בא"י מחייב משא"כ בפטור דגן עכו"ם דלא נאמר גזה"כ זה, וכו"ע מודי ששייך פטור דגן עכו"ם, רק דלמ"ד אין קנין הרי לאו שמיה דגן עכו"ם דלא חיילא שם דגן עכו"ם בפירות כיון שיש בהם קדושת ארץ ישראל.

חידוש האחיעזר ופולוגתת האחרונים בדין פירות עכו"ם בחוץ לארץ.

ולפי"ז חידש האחיעזר חידוש גדול, דהיכא דגדלו שליש אצל עכו"ם בחו"ל, דהתם מיקרי דגן עכו"ם כיון דאין בהם קדושת ארץ ישראל, והתם לכו"ע נתמעטו מכח הדין דגן עכו"ם, ולא מתחייב שוב, הרי לנו שדינו של הכס"מ שפירות חו"ל דמירחן בא"י לא נאמר בפירות עכו"ם בחו"ל דמירחן ישראל בא"י ושפיר מיושבת קושי' הגר"ח דלא קשה מכל פירות עכו"ם דמירחן ישראל דלא שייכי כלל לדינו של הכס"מ, וא"ש.

ולפי הגר"ח ליתא כל הנ"ל, והגר"ח נזהר מזה, והאריך בלשונו בהעמדת קושי' זו לאפוקי מסברת האחיעזר, ועיין בהערה ²³ שהבאנו לשונו בזה, ופשוט דלפי הגר"ח אין שום מציאות של דגן עכו"ם מחו"ל.

ועיין חזו"א [שביעית סימן ב' סוס"ק א'] שג"כ הקשה את קושי' הגר"ח דמאי שנא פירות חו"ל דמירחן בא"י בפירות עכו"ם שמירחן ישראל, ויישב דבפירות עכו"ם דגידולו בקדושה שפיר שייך בהו 'פטור' אבל פירות חו"ל לכתחילה מיתלי תלי אי יכנסו לא"י לחיובא דמירוח או לא, ולפי"ז דן בספיקת האחיעזר והוכיח דליכא פטור עכו"ם בחו"ל, עיי"ש, והיינו כהגר"ח, וע"ע בזה במעדני ארץ תרומות [פ"א הכ"ב ס"ק ט'].

משנה ב

[ב] עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה ונאכלת בידים מסואבות :

²³ "והנהיג דיןא דדגנך ולא דגן נכרי, אף דהוי זאת גזירת הכתוב לפטור דגן נכרי מתרומות ומעשרות, אבל מ"מ כל זה לא שייך אלא בדבר שחיובו תלוי בקדושת הארץ, וכמבואר בתשובות הרא"ש כלל ב', וכן מהא דקאמר הגמ' בגיטין דף מ"ז שם דהך מ"ד דס"ל אין קנין לנכרי יליף מדכתיב כי לי הארץ לי קדושת הארץ, הרי דהך דקנין נכרי תליא באם יש בו קדושת הארץ, א"כ ממילא דזה לא שייך אלא בדברים דליתנייהו בחו"ל, ולא בדברים דאיתנהו גם בחו"ל".

רע"ב משנה ב

עפר חו"ל הבא בספינה לארץ - בספינה נקובה איירי, ורגבי האדמה סותמין את הנקב שאין המים נכנסים בה:

חייבת במעשרות - אם זרע וצמחו הזרעים בעפר שבתוך הספינה. ואף על פי שמעפר חו"ל הוא, הואיל והיא נקובה הזרע יונק מלחות עפרה של א"י:

אימתי בזמן שהספינה גוששת - נוגעת בגושי העפר, כלומר שהיא דבוקה בארץ:

עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה - בירושלמי מוכיח קצת שאין הלכה כסתם משנה זו, ועיסה שנילושה במי פירות פטורה מחלה. הלכך אין ללוש עיסה שיש בה שיעור חלה במי ביצים או במי פירות לבדם בלא תערובת מים, הואיל ולא אתבריר הלכה אי חייבת בחלה או פטורה:

ונאכלת בידיים מסואבות - שאין אוכל מוכשר לקבל טומאה עד שיבואו עליו מים או אחד משבעה משקין, [ומה] שלא הוכשר לקבל טומאה אין הידיים מסואבות פוסלות אותה:

ציונים והערות משנה ב**ענף א'****בסוגי' דתרו"מ בספינה****ובעציץ ע"ג יתידות [גיטין ז']**

פלוגתת ר"י ורבנן - ובמה איירי.

פלוגתת ר"י ורבנן היא בספינה - ועיין בסוגי' בגיטין [ז:'] דר"ז מדמה גם לעציץ ע"ג יתידות - והוכיח הר"ש כאן דבנקובה מיירי כדמוכח ממה דמדמי התם ל"עציץ נקוב המונח על גבי יתדות" ואף שיש בו נקב אבל אין המים נכנסין לתוכה כיון "שרגבי אדמה כנגד הנקב וסותמין אותו".

ושוב הביא "ובקונטרס פי' שם דבספינה של חרס איירי דאינה צריכה לינקב אם היתה מונחת בקרקע כדמוכח במנחות [פ"ד:]", והעיר בזה שפירושו מגומגם דהא "סתם עציץ של חרס הוא ואפילו הכי בעי נקיבה כדאמרי' עציץ נקוב על גבי יתידות".

מק' טובא על עיקר הדמיון בין גט לתרו"מ, ומ"ש ממובלעות, ומ"ש גוששת מאין בו נקב. והנה בסוגי' בגיטין [ז:'] תלינן דין בפ"נ ובפ"נ במביא גט מחו"ל בדין תרו"מ בנהרות א"י, ופלוגתתם תלויה בפלוגתא זו בין ר"י ורבנן.

ויש לתמוה בזה טובא:

[א] הרי בפ"נ ובפ"נ תלוי בשכיחי ובקיא ולא בא"י וחו"ל, ואין זה ענין לתרו"מ.

[ב] גם אם בפ"נ ובפ"נ היה שייך לא"י וחו"ל אבל סו"ס אין לתלות בתרו"מ דוקא, דאף דאין תרו"מ בנהרות דא"י אבל מצות ישוב א"י ודין סמיכה ודאי איכא, ורק תרו"מ דתלוי ביניקה ליכא.

[ג] גם אם נאמר דבפ"נ ובפ"נ שייך לתרו"מ, הא אין לומר דנהרות אינם כא"י כלפי תרו"מ, דאדרבה, הרי ודאי דינם כא"י לתרו"מ רק דחסר בהם ה"היכי תימצוי" והאפשרות של יניקה, ואיך אפשר לתלות דיני בפ"נ ובפ"נ בזה.

[ד] גם אם נודה דבעינן אפשרות בפועל לקיים דיני תרו"מ כדי שנאמר בפ"נ ובפ"נ, אטו בכל סלע בא"י שלא שייך בו זריעה נתחייב באמירת בפ"נ ובפ"נ, ומ"ש נהרות מזה.

[ה] בתוס' מבואר דנהרות עדיפא מסמוכות ומובלעות וההוכחה לזה, דאל"כ היה אפשר לתלות פלוגתת הבריי' בפלוגתא דסמוכות ומובלעות, וכ"כ התפא"י, וקשה, הרי ודאי דנהרות יותר מובלעות ויותר סמוכות לא"י מכל סמוכות ומובלעות, מה נאמר, דחסר בהם דיני תרו"מ בפועל, הא גם סמוכות ומובלעות חסר בהם, ולא רק דחסר בהם תרו"מ בפועל אלא דהופקעו מכל דיני א"י, דחו"ל גמור נינהו, הרי דתרת קשה, חדא דנהרות יותר מובלעות וסמוכות ב"מציאות", ועוד, כל החיסרון בהל' תרו"מ שיש בנהרות הוא פחות חיסרון ממובלעות וסמוכות, דהתם זה חיסרון אמיתי, וצ"ע.

[ו] תוס' הק' מעלייה, ותי' דמתחתיו יש קרקע דראויה לזריעה, וראוי להתחייב בתרו"מ, לעומת נהרות שאינו יכול לזרוע שם, ויש לתמוה, דלפי"ז בעלייה מעל סלע דלא שייך בו זריעה, אטו מהך עלייה יתחייב באמירת בפ"ע ובפ"נ, ומאי שנא עיכובא דמים בנהר מעיכובא דסלע מתחת לעלייה.

ז] אם יש סברא לדון מצד הבפועל, א"כ איך אמרו בתוס' [סוד"ה עציץ] דלא דנים אם הספינה יש בו נקב או לא, דמה "שמחמת הכלי" אינו ראוי לתרו"מ אינה סיבה שיחשב כחול"ל, כ"כ התוס', וק' דאם דנים מצד הבפועל מאי שנא, דמאי שנא מחמת המים ומ"ש מחמת הכלי, ונוסיף בזה, הרי כמו דמחלקינן בין גוששת לאינו גוששת בר"י, וחזינן דדנים ממש כפי המצב הבפועל, א"כ ה"ה דנדון אם יש נקב או לא, ואם יש סלע מתחת העלייה או לא, או סתם בכותב גט על סלע, וצע"ג. הישוב לכל הנ"ל יבואר להלן בחידושי סוגיות [סימן ו'].

פלוגתת רש"י והריטב"א בסוגיין דנחלקו בבואר פלוגתת ר"י ורבנן, אי מצד "יניקה", אי מצד "כמאן דמנחא".

והנה - כפשוטו שורש פלוגתת ר"י ורבנן תלוי ביניקה - וזה הדמיון בין עציץ לספינה, וזה גם החילוק בין גוששת לאינה גוששת, דכולהו תלי ביניקה, דיניקה מהקרקע באופן שיש בין הזרעים לקרקע הפסק דמים או אור, הרי הך יניקה קלישא טובא, ופליגי תנאי מה דינו לענין חיוב תרו"מ. וכן מבואר בריטב"א בגיטין [שם ד"ה באנו למחלוקת] "דלרבנן יונק ואפי' למעלה מי" - וע' דבר אברהם [ריש סי' כ"ה] "ובודאי כוונתו דלמעלה מעשרה פסק כוח היניקה" - והיינו לר"י. וכן מבואר במאירי [שם] בגוששת, "שהספינה נוגעת בקרקע, ונמצאת יונקת מקרקע של א"י וכו'", ובהמשך בלי גוששת כתב "שאינן כאן יניקה". אולם מצאנו חולקים:

דיעויין בדברי השואל בתשו' הרשב"א [אלף ק"ע] נקט דודאי אין יניקה כשיש הפסק מים, והנידון ע"כ הוא רק "דאורא כמאן דמנחא אארעא דמי, ולא מתורת יניקה אתינן עלה, תדע, דהא בזמן שאין הספינה גוששת, מה יניקה שייכא", הרי דהנידון הוא האם "כמנחא דמי" או לא. וכן מתבאר מלשון רש"י בגיטין [שם] "לרבנן אורא כמאן דמנחא דמי, ולר"י לא מחייב וכו' עד דמנחא אארעא", ומשמע כהשואל ברשב"א דלא פליגי ביניקה - אולם תמוה, שהרי הרשב"א הק' בפשיטות מעציץ שאינו נקוב דודאי פטור, ומבואר דודאי בעי יניקה, וצ"ע שי' רש"י.

בעציץ נקוב נתחדש תרתי, א] איכא יניקה להחשב כתולש להתחייב בשבת, ב] העפר בעציץ בטלה לאדמה שמתחתיו, וחל בו שם "שדה", וזה מהני לתרו"מ ופאה וכלאים.

והנה, בתוס' בשבת [צ"ה:] ביארו שם בקושי' הגמ' על ר"ש דסובר דעציץ נקוב חשיב כתולש, דחלוק דיני פאה וכלאים ותרו"מ מדיני תולש בשבת, דלענין שבת רק בעי מחובר להתחייב בתולש, אבל בהנך בעי גם שיהיה "גדל בשדה".

והוכיח מכאן הדברי יחזקאל [סי' ב' ס"ק י'] דבכל עציץ נקוב נתחדש תרתי, א] איכא יניקה להחשב כתולש ועוקר דבר ממקום גידולו להתחייב בשבת, ב] העפר בעציץ בטלה ושייכא לאדמה שמתחתיו, וחל בו שם "שדה", וזה כבר סיבה להתחייב בתרו"מ ופאה וכלאים, ובחידוש זה יבואר כמה ענינים בסוגי' זו.

ראשית כל דלפי דבריו, י"ל דהך דין "כמאן דמנחא" הוא הדין השני, שיתבטל לארעא להיות לו דין "שדה" ודין א"י, וי"ל א"כ דודאי דרש"י מודה לרשב"א ולריטב"א דבעי יניקה, אלא דסובר דר"י ורבנן מודו דיש יניקה, ורק פליגי אי מתבטל לקרקע לדונו כדין "שדה" להתחייב בתרו"מ, וזה תלוי אי "כמאן דמנחא דמי" או לא, ודו"ק.

דרכו של רש"י והריטב"א בסוגי' על פי הנ"ל, ובקושי' הגר"ח מטביל וחולין מעורבין זה בזה.

ומעתה יתחדש, דלרש"י, פלוגתת ר"י ורבנן הוא רק בתרו"מ כלאים ופאה, אבל לענין שבת [לסתום את הנקב] כולהו מודי דחייב בתולש, אבל לריטב"א ומאירי י"ל דתרוייהו מודו דכמאן דמנחא דמי, ויש לו דין "שדה", אבל אין כאן יניקה לר"י, ולכן אין תרו"מ ואין תולש בשבת בסתימת הנקב לר"י, ולרבנן איכא תולש בסתימת הנקב, ופליגי גם לענין שבת.

וי"ל עוד, דגם הריטב"א מודה דלר"י אינו "שדה", דאי בטלה לארץ ונהיה שדה, הרי למה פטור מתרו"מ, הא יונק מעפר א"י בעציץ עצמו, וע"כ תלוי זה בזה, דרק דנים עפר לחלק מה"שדה" אחרי שהשדה שמתחתיו והעפר שבעציץ פועלים פעולה משותפת של יניקה, דרק אז דנים אותם כיחידה אחת, דכשאין כאן "ענין א"י" שמשתף אותם, שוב אין לדון את העפר כבטל לקרקע, ולהלן נוכיח סברא זו.

והגה, הגר"ח [עה"ש] והאפיקי ים [סי' מ"ג] הק', דלמה אין כאן טבל וחולין מעורבין זה בזה, שהרי חלק מהניקה הוא מהעפר שבעציץ, ולהנ"ל א"ש, שהרי העפר שבעציץ חל בו דין "שדה", וחל בו שם א"י, והיינו, דאחרי דמשניהם כאחד נהיה יניקה, שוב יש לדון לבטל את העפר כלפי הקרקע ולדונם כשדה א"י, ולרש"י פליגי רק בהך ביטול, ולריטב"א פליגי ביניקה, ממילא דכבר חסר בביטול ג"כ.

והשואל ברשב"א הוסיף להוכיח שיטתו מגוף הסוגי' דתלינן פלוגתתם במביא גט בספינה אי בעי לומר בפ"נ כמביא בחו"ל, והקשה - "דמה ענין יניקה אצל גט", אלא שצריכים להקדים - הרי ברור שהיתה תקנה לתלות דיני תרו"מ ודיני בפ"נ ובפ"ע במביא גט אהדדי דבתרווייהו יש הגדרה אחת שהמקום הוא "מקום ארץ ישראל גמור" - ומהאי טעמא לא סגי במקום שיש בו מצות ישוב א"י, ובעי גם "שם א"י לענין תרו"מ", דרק אז חשיב "כא"י גמור", והארכנו בכל הגדרים וראיות בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן ו'] להוכיח כן מהראשונים.

ונראה, דכל התקנה לתלות דיני תרו"מ ודיני בפ"נ ובפ"ע אהדדי, א"ש טפי לשואל ברשב"א ולרש"י, דרק מקום שכשיביאו לשם עפר, העפר נהיה "לאדמת א"י", רק זה "א"י גמור", דהך עפר מצטרף לחייב תרו"מ שלא יהיה טבל וחולין מעורבין זה בזה, וי"ל דגם הריטב"א ומאירי מודי, רק דסברי דחסר כבר ביניקה, וממילא דשוב חסר בכל הביטול, וכסברא הנ"ל, ושוב אינו "אדמת א"י" לגיטין.

ביאור בדיחויים של רבא ומבאר דהכא מודי רש"י והריטב"א.

והנה, ר"ז מדמה ב' הפלוגות [ספינה ועציץ] אהדדי, ורבא דחה לשני הצדדים, דספינה גרע דעשוי' לברוח, ועציץ גרע דהאזיר מפסיק ואינו כמים דבטל לקרקע.

וכפשוטו, ב' הסברות הם סברות בביטול לקרקע, [ואינם סברות ביניקה], דדבר שאין לו מקום כאן, "שכל שעה מהלכת" [כלשון רש"י], זה כבר סברא שלא יתבטל למקומו, וגם החילוק בין אויר למים, כפשוטו אינה סברא ביניקה רק בביטול למקום, והיינו דהמים ותחתית הנהר הם אחד, ולכן המונח במים מונח בקרקע, ודו"ק, וכבר עמד בזה בדברי יחזקאל שם [אלא דנקט דרש"י ותוס' לא למדו כן].

ולפי רש"י י"ל, דסברותיו של רבא הם היו לרש"י למקור דכל הפלוגתא קאי בדיני "כמאן דמנחא" ודין ביטול להיות שדה, ולא פליגי ביניקה, ולפי הריטב"א י"ל דאדרבה, דכל מה דר"ז תלה המחלוקת אהדדי הוא משום שהוא למד דפליגי ביניקה, ובזה גופא חולק עליו רבא, דפליגי בביטול לקרקע.

ביאור בטענת רנב"י, ודברי רש"י שם שתלה ביניקה.

אולם בהמשך הסוגי' דחה רנב"י את כל הדמיון בין גט לתרו"מ, ופירש"י "דמה ענין גט אצל יניקה", ומבואר מדבריו דפלוגתתם בדיני יניקה, וזה מה שקשה לרנב"י בדמיון לגיטין, וקשה דהיה אפשר לדחות ולומר, דבאמת אין שום שייכות בין יניקה לגיטין, והשייכות לגיטין הוא לזה שהאדמה בטילה לאדמת א"י, דרק באדמת א"י פטור מאמירת בפ"נ.

והבאנו לעיל דזה עיקר טענת השואל ברשב"א, "דמה ענין יניקה אצל גיטין", ולהכי למד דהכל תלוי בכמאן דמנחא, ומרש"י מבואר שזהו טענת רנב"י, אבל אחרי שלמדו עד עכשיו דלרבנן אמרינן כמאן דמנחא, א"כ מהו טענת רנב"י.

ואין לומר דבזה גופא פליג רנב"י, דסובר דלכו"ע לא אמרינן "כמאן דמנחא", ורק פליגי ביניקה, ולכן אין שייכות לגיטין, ולדידהו דאמרינן "כמאן דמנחא" שפיר מדמינן ליה, דזה אינו, דודאי דרנב"י לא פליג בעיקר היסוד דלתרו"מ בעי "שדה".

ואין לומר דלרבנן י"דאי דחשיב "שדה" דודאי בטל, ורק פליגי ביניקה, ולכן סובר דלתרווייהו דינו כא"י דנהיה כאן "אדמת א"י" ע"י הביטול וזה סגי לגיטין, דזה אינו, דאם מתבטלת לא"י וחשיב "שדה", שוב א"צ יניקה מא"י, דסגי ביניקה מהעציץ, ולמה פטור ר"י.

ומוכרח מהכא, דכל הסברא לומר דע"י ה"כמאן דמנחא" דאיכא שם "אדמת א"י" וחשיב "שדה", כל זה אחרי דהעפר עושה "פעולה משותפת" בהדי האדמה, דמתרווייהו כהדדי איכא יניקה, וכיון דפועלים כהדדי שוב יש לדון את העפר כבטל לאדמה, ושוב חיילא בו תורת "שדה" ע"י הכמאן

דמנחא, וסברא זו ביארנו לעיל בריטב"א בר"י, דלכן אין כמאן דמנחא לר"י אף דעיקר פלוגתתו רק ביניקה.

ובזה יבואר עומק טענת רנב"י, דהנה – בחידושי סוגיות [סימן ו'] יבואר דלגיטין לא סגי בא"י, אלא דבעי "שם א"י" ואדמת א"י, ומקום שיש בו "כל תורת א"י", ומה"ט לא סגי במקום שיש בו מצות ישוב א"י, ובעי גם "שם א"י לענין תרו"מ", וכדיבואר [שם], דרק אז חשיב "כא"י גמור", ומעתה נראה דבזה טוען רנב"י טענה אלימתא, דבשלמא אם היה העפר נהפך לא"י ע"י ה"כמאן דמנחא" עצמו, ושוב היה ממילא כא"י לתרו"מ, אז היה שייך לתלות בו דיני גיטין ולומר דגם חשיב א"י לגיטין, אבל כיון דרק ע"י "היניקה המשותפת" חשבינן ליה לא"י, הרי דאינו א"י באמת, ורק עד כמה שנוגע לדברים ששייכים ליניקה דיינינן ליה כאדמת א"י, והיינו דאינו באמת "שדה", רק דחשיב "שדה" כלפי דברים היונקים הימנו בהדי היניקה מא"י, ודו"ק, ומעתה, כשנדון כלפי גיטין, נצטרך לדון בלי היניקה, ובלי היניקה גם אינו א"י אפי' לתרו"מ, ואלו דברי רש"י, ודו"ק היטב.

מוסיף עוד ליישב עפ"י היסוד דחלוק "יניקה" מדין "שדה", ותרתי בעינן.

הרי לנו, דבדברי התוס' בשבת דמחלק בין שבת לכלאים פאה ותרומ' מ, ובביאורו של הדברי יחזקאל שיש גם דין יניקה וגם דין שדה, בזה נתבאר לן כמה נקודות חשובות בסוגי':

א] מבוארים דברי רש"י ב"כמאן דמנחא", וביסוד פלוגתת ר"י ורבנן.

ב] מבוארים סברות רבא בדיחויים כעשויים לברוח ובמפסיק אורא.

ג] איכא ביאור לדעת הריטב"א בפלוגתת רבא ור"ז.

ד] איכא ישוב לקושי הגר"ח דלמה אינו טבל וחולין מעורבין זה בזה.

ונראה דביסוד זה יבואר עוד, דעיין בתוס' [סוד"ה דילמא] דנקט, דלהניח עציץ ע"ג יתדות בשבת [כשהיה על הקרקע] דאינו תולש מה"ת רק מדרבנן, והנה תוס' שם אזיל לפי הצד ברבא דמחלקינן בין ספינה דפטור בתרו"מ לעציץ דחייב, וכדהוכיח מפרוזבול, והיינו לפי הסברא דעשויים לברוח, ולפי"ז הק' הדברי יחזקאל דבזמן שמוליך את העציץ הרי "עשויה לברוח", ואז דומה לספינה וחשיב תולש מה"ת.

ולפי הנ"ל ניחא, דלענין יניקה לא אכפת לן בבורח, וזה רק סברא בביטול לקרקע, וכיון שכן הרי לא חשיב כתולש בשבת, ודו"ק.

מבאר דברמב"ן מבואר דאיכא דין נוסף כלפי מחוסר קציצה [ליישב קושי' התוס' מחרס].

ביסוד זה יבואר נמי דברי הרמב"ן בגיטין [כ"א] - תוס' הק' בסוגיין על רש"י דסובר דחרס א"צ נקב, מהא דמצאנו בגיטין [כ"א] דבעציץ נקוב של חרס חשיב מחוסר קציצה, ולמה לי נקב, הא מיירי בחרס.

ותי' הרמב"ן, והקדים לבאר דין חרס דמהני לגבי תרו"מ בלי נקב, וביאר דיש יניקה מריח האדמה גם בלי נקב, והוסיף, דקרוי "אדמה" דיש קרקע למטה באדמה ויש קרקע למעלה בעציץ והחרס אינו חוצץ דמין במינו הוא, אבל בעץ זה אינו מינו וחוצץ.

ובדבריו מבואר דגם אחרי דיש יניקה אכתי בעינן עוד חידוש שיקרא "אדמה", והיינו הך דין "כמאן דמנחא" שיתבטל לאדמה להיקרא "שדה", וזה איכא בחרס בלי נקב, דמין במינו אינו חוצץ, וזה כיסוד הנ"ל, [אלא דיש לדחות, דכוונתו שם רק כלפי ביכורים דבעי "אדמה", עיי"ש, ואינו מוכרח].

ובאמת דכדברי הרמב"ן, כן מפורש נמי ברש"י במנחות [פ"ד:] שכתב בזה"ל, "בספינה של חרס מביא וקורא משום דשל א"י היא", ודו"ק.

וממשיך הרמב"ן שכל זה לענין תרו"מ, אבל לענין מחובר בדין מחוסר קציצה התם בעינן גם נקב, ומבואר דאיכא חידוש נוסף, שהרי לענין שבת סגי ביניקה, ולענין תרו"מ בעי גם יניקה וגם שדה, וזה איכא בלי נקב, ומהו הדין השלישי הכא לדין מחובר דגט.

והנראה בזה, ונקדים בחילוק בין חרס שיש בו נקב לאין בו נקב, דיעויין באפיקי ים [ח"ב ריש סי' מ"ג] דחידש דכשיש נקב בטלה תורת כלי גם בנקב קטן, עיי"ש, וי"ל אי"כ דחלוק קרקע ש"מונח בכלי", אף דאין חציצה, מקרקע ש"אינו מונח בכלי", ודו"ק.

ונקדים עוד, דשאני "מחוסר קציצה" מדין "תולש" דשבת, תולש הוא בעוקר דבר ממקום גידולו, ובפסיקת יניקה סגי לזה, אבל במחוסר קציצה בעינן שקוצץ ממקום חיבור. ואחרי הנך ב' הקדמות נראה, דבהך חידוש דהעפר בטל לקרקע שמתחתיו איכא ב' גדרים: א] י"ל דדין קרקע חיילא גם בעפר, דבטל וטפל לו.

ב] העפר בעציץ והקרקע שמתחתיו הם אחד. ובגדר הראשון, אין העפר והקרקע חדא, רק דגם על העפר יש דין קרקע, וזה סגי להיות "שדה", וזה סגי לתרו"מ, אבל "מקום חיבור" אין כאן, שזה רק "יונק" מהקרקע דמתחתיו אבל אינו "מחובר" אליו, שאינו "אחד" עמו, ואם העפר בעציץ והקרקע היו חדא, היו הזרעים כבר "מחוברים" אל הקרקע, והכלל הוא ש"עפר בכלי" לא נהיה חדא עם הקרקע, ורק כשיש נקב בטל הכלי, ונהיה חדא עם הקרקע, אבל כשאין נקב, אף דאין קציצה, ולכן חל תורת קרקע ושדה למעלה בעציץ, אבל סו"ס הרי"ז "עפר בתוך כלי" וזה לא נהיה חדא עם הקרקע.

ביאור בהוכחת התוס' מפרוזבול.

יסוד זה מוכרח מתוס', דתוס' הוכיח דע"כ קי"ל דעציץ נקוב ע"ג יתדות מיקרי מחובר, דכן מוכרח מפרוזבול, ומזה מוכרח דע"כ קי"ל כהך סברא דעשוי לברוח. וקשה, דלעולם י"ל דע"ג יתירות איכא יניקה, וחשיב מחובר, ולכן מתקיים בו דין קרקע בפרוזבול, אבל לתרו"מ לא מהני, דאין לו דין "שדה", וא"צ לומר דדוקא בספינה דעשוי לברוח דפטור מתרו"מ, ומהו הוכחת התוס'.

ומכאן מוכרח דיניקה מחשיב לה כמחובר רק לענין תולש בשבת, דסו"ס עקרו ממקום גידולו, אבל אין שני הדברים נחשבים כ"מחוברים" ע"י יניקה, ובפרוזבול צריך שיהיה לו דין קרקע ומחובר לקרקע, דרק אז יש עליו שעבוד, ובזה דומה לדין מחוסר קציצה שצריך שיהיה מחובר לקרקע.

ענף ב'

בדין עפר חו"ל ועפר א"י,

בספינה ובעציץ.

ביאורם של האחרונים למה קאי הסוגי' דוקא בעפר שהגיע מחו"ל, ומביא דברי המלכי צדק שמביא ע"ז פסוק "דכל מקום אשר תדרוך".

ע' משנה למלך [ביכורים פ"ב ה"ט בא"ד, ודע שרבינו עובדי' שכתב "דעפר חו"ל" שאמרו כאן לאו דוקא, דהעפר ע"ש המקום שנמצא בו, ושוה לעפר א"י.

אולם מהריטב"א ומאירי שהדגישו כאן בעציץ דמירי ב"עפר חו"ל", דמשמע דבעפר דא"י כו"ע מודי, וכן נקטו האחרונים בדעת הריטב"א ומאירי, והדבר צ"ע, דאיך יתכן דעפר א"י יחשב כא"י בחו"ל, ואם ננקוט דעפר חו"ל באויר א"י אינו א"י, דסו"ס אינו יונק מא"י, א"כ מה אהני לן עפר א"י לזה.

וביאר בזה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל עפ"י דברי המהר"י בן מלכי צדק על הך משנה דהטעם דחייב בתרו"מ הוא משום, "דכתיב, כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה, כלומר כל עפר שאתם דורכים רגליכם עליה בא"י לכם תהא".

מבואר דעפר שבא מחו"ל דנים אותו כחו"ל שנמצא בא"י, ואין בו קדושת הארץ כלל, ובעינן לגזה"כ להשוותו כא"י מדין "כל מקום אשר תדרוך" ודו"ק.

ולפי"ז מבואר דאיכא ג' חידושים בעפר חו"ל בעציץ נקוב, א] יש יניקה, ב] העפר נהיה חלק מהאדמה, ובטילה אליו, ג] כל זה עדיין לא מחייב בתרו"מ, דבעינן להופכו לעפר ולאדמת א"י, ושללא יהיה עליו דין "אדמת חו"ל" בא"י, וזה דין מגזה"כ ד"כל מקום אשר תדרוך".

ויתכן דעציץ ע"ג יתדות סגי לשני הדינים, ואכתי לא איכלל בכלל גזה"כ דאשר תדרוך, דלזה בעי שיהא מונח אצל כל הקרקע, דבעינן מונח ממש.

ויתכן לומר דפלוגתת ר"י ורבנן הוא רק בדין השלישי, ולזה התנו המאירי והריטב"א דמירי בעפר חו"ל, דאם העפר הוא מא"י, שוב א"צ להך גזה"כ ד"כל מקום אשר תדרוך", וליתא לדין השלישי, וליתא לכל פלוגתתם.

והוסיף דלפי"ז לק"מ קושי' התוס' מפרוזבול, דכלפי פרוזבול רק בעי אדמה, וא"צ "כל מקום אשר תדרוך", ולעולם י"ל דקיי"ל כר"י גם בספינה וגם בעציץ, ואפי"ה מהני עציץ לפרוזבול, ופשוט, עכתו"ד.

דן ומקשה טובא בכל הנ"ל.

אולם, יש לתמוה, הא לדעת הריטב"א מפורש דפליגי ביניקה, ולהנ"ל כו"ע מודי ביניקה, וכבר עמד בזה הגר"ש שם.

ונראה לומר, דודאי דאין כוונת ר"ז מצד "כל מקום וכו'" שהרי ר"ז תלה פלוגתתם ביניקה, אולם כבר ביארנו דרבא דדחה בסברות "דעשוי' לברוח", הרי ודאי דחולק, ולא למד מצד סברות דיניקה, וביארנו ברבא דלמד דנחלקו האם בכלל בטל לאדמה שיחול בו תורת "שדה", או לא, ולדרך זו יש ללמוד באופ"א קצת, וי"ל דהמחלוק' הוא כלפי "כל מקום אשר תדרוך", וסברותיו של רבא שייכי לזה, וכל מה שפי' הריטב"א כבר בר"ז, היינו לאוקמ' בגוונא ששייך שרבא ידחה, דאם היה בעפר א", אז רבא היה דוחה דשאני עציץ שיש בו עפר א"י ודלא כספינה שיש בו עפר חו"ל, ושוב אין מחלוק'.

אולם יש כאן דבר פלא, הרי למה צריך גוששת, הרי אם אך היתה גוששת פעם א' שוב נהיה בכלל "כל מקום אשר תדרוך", ושוב חייב בתרו"מ תמיד, ולא משמע כן מהמשנה, וצ"ע.

ועיקר הדברים צ"ע, שהרי אין א"י "עפר", דא"י הוא "מקום", ומה לי עפר או טיט או עפר שבא מחו"ל, הא לא מתיחסים כלל לעפר רק "למקום", ואם המקום הוא א"י, שוב אין לדון בזה עוד על העפר.

[והיה אפ"ל, דמצאנו בדומה לזה למ"ד דיש קנין לעכו"ם להפקיע מידי תרו"מ, דאף שהמקום הוא מקום א"י, אבל הך עפר שייך לעכו"ם, וה"ה די"ל ע"ד זה בעפר חו"ל.

אולם זו טעות, שהרי הקנין לעכו"ם מתיחס ל"מקום", שקנה את הקרקע, וקנין קרקע אינו קנין "עפר", רק קנין ב"מקום" עצמו, ולכן קנינו יכול להתיחס לקדושת א"י שג"כ תלוי ב"מקום", ודו"ק].

מהלך חדש בראשונים דלמדו דמיירי דוקא בעפר חו"ל.

ואולי ניתן לפרש את דברי הריטב"א באופן אחר, בלי שייכות למלכי צדק דיש דין שלישי "דכל מקום אשר תדרוך", די"ל דודאי דאין מושג של "עפר חול" ו"עפר א"י", דכל זמן שהוא נפרד מא"י אין בו דין א"י, וכשמחובר אליו ממילא דינו כא"י, אלא שהביאור כך.

דהנה, כבר נתבאר שיש חידוש בדין "שדה", שעפר מתבטל להיות חלק מהאדמה, ונתבאר עוד, דלבא ולדון עפר "כשדה" אף כשהוא ע"ג יתירות ובתוך ספינה, זה כבר חידוש, ובחידוש זה פליגי ר"י ורבנן, ונראה דבהך חידוש יש נפ"מ בין עפר וקרקע ש"חוזר למקומו" לעפר וקרקע שבא "למקום חדש", דעפר שהוציאוהו מא"י והעמידוהו בעציץ נקוב ע"ג יתירות, יותר קל לדונו "כחוזר למקומו" בלי שיתחבר ממש, וממילא דאם נדונו כבר כחוזר לאדמה, הרי כבר בטל למקומו, ודינו כאדמה, אבל עפר חו"ל שבא ממק"א, הכא אינו מתחבר ואינו מתבטל עד שיהא מונח בקרקע ממש, ודו"ק.

דן בהוכחת המקד"ד מהירושלמי כחלה שקדושת א"י הוא "עפר" ולא "מקום".

אולם, הך יסוד דשייך עפר חו"ל בא"י, וכהפשטות במלכי צדק ובריטב"א, [דלכן מודה ר"י בעפר א"י], אף אם נוכל לדחות את כוונת הריטב"א ומלכי צדק, אבל יש בזה דברים מפורשים.

דיעויין במקדש דוד [ריש תרומות] שהביא ירושלמי בחלה [פ"ד - ה"ד] דאמרינן שם דירדן שנתן אדמת א"י לסורי' דדינו לתרו"מ בחזקת א"י, וזה דין דאורי' כמבואר שם במפרשים, ולשון ר"ל בירושלמי, "והוא שמשך עפר", ומבואר דמיירי שלקח קרקע משם, וכתב המקד"ד, "וא"כ קדושת א"י אינו קדושת המקום כי אם קדושת העפר בכל מקום שהוא".

אולם עיי"ש בביאור הגר"א "ירדן שנטל מזה ונתן לזה, פי' היינו דהוביש מקום שהיה ירדן או ששטף הירדן היבשה" ואמרינן "מה שנתן נתן ומה שנטל נטל, פי' מקום שהוא ירדן הוא מא"י ומקום שנעשה יבשה הוא מחו"ל" ובהמשך "והוא שמשך עפר, פי' אז הוי דינו כיבשה, אבל לא כשהוא עדיין רפז וטיט, שאז אינו נחשב כיבשה" עכ"ל, ומדברי הגר"א נסתר כל ההוכחה.

והביא המקד"ד עוד בירושלמי כאן, דפלוגת ר"י ורבנן בעפר חו"ל בספינה תלוי במחלוק' אם אפשר לקדש חו"ל בכיבוש, ומבואר דהעפר אם היה של א"י היה ממילא קדוש, ודו"ק.

ענף ג'

עציץ שאינו נקוב

וספינה שאינה גוששת לדיני חלה.

ספינה שאינה גוששת ועציץ שאינה נקוב לענין חלה.

יש לעיין - אמאי קתני דינא דמתניתין בתרו"מ ולא בחלה, וע' בתוס' אנשי שם שכ' דחלה חייב אף כשאין הספינה גוששת כדקתני לעיל במשנה א' שכל שנכנס העיסה לא"י חייב בחלה. ועיין בתורת הארץ [פ"ד ס"ק ח'] שהביא מספר חסד לאברהם שכבר עמד בעיקר הערה זו - למה לא כתוב במשנה גם דין חלה דאף שחובת תרו"מ ליכא מה"ת אלא בעציץ נקוב, אבל בחלה חייב מה"ת אף בעציץ שאינו נקוב שהרי לא הוזכר בחלה דבעינן שיהא גידולו מן הארץ. נמצא לפי"ז שכשנכנסו לא"י חייב, דמפאת שנחשב בחו"ל מהני מה שהכניסו לא"י ומפאת שנחשב כתלוש הרי לא גרע מעציץ שאינו נקוב דמ"מ חייב בחלה מה"ת.

עציץ נקוב לענין חלה.

אולם יעויין בתורת הארץ להלן [שם ס"ק י"ד] שהביא מתוס' הרי"ד בירושלמי סוף מעשרות, שכ' סברא גם לאידך גיסא - שאף שלענין תרו"מ חייב מה"ת כל שגדל בעציץ נקוב, מ"מ בחלה אינו כן אלא כל שאינו ע"ג קרקע ממש פטור מה"ת וכדאמרין לענין ביכורים שפטור כשגדל גם בעציץ אף שהוא נקוב - כיון שכתוב 'ארצך' - ונקוב אינו בכלל 'ארצך', וחידוש דה"ה לענין חלה שג"כ כתוב לחם הארץ.

וכתב דלפי"ז א"ש מה דלא קתני דינא דספינה גוששת לענין חלה שהרי אין נפ"מ אם הוא עציץ נקוב או אינו נקוב, דבשניהם פטור מה"ת ובשניהם חייב מדרבנן, ולענין אם נחשב בגידולו א"י ג"כ ליכא נפ"מ כיון שהכניסו לא"י וכמשנ"ת - ובעיקר הספק בחובת חלה ממה שגדל בעציץ נקוב, עיין ברש"ש פסחים [ל"ו:].

הערה לדעת הכס"מ.

אולם העירני ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א דתקשי טובא לדעת הכסף משנה [פ"א תרומות הכ"ב] שכ' בתירוץ א' שחלה ותרומ"מ שוין הן לדין תבואת חו"ל שהכניסו לא"י - מובא לעיל בציונים והערות [משנה א'] - ולפי מה שנתבאר לעיל דלא קתני חלה במתניתין משום דליכא נפק"מ בדבר כיון שהכניסו לחו"ל קשה דגם בתרו"מ נימא הכי.

ובשלמא לתירוץ האחר בכס"מ דתרומ"מ אינן חייבין כשהכניסם לא"י אלא מדרבנן א"ש די"ל דמתניתין קתני רק דינא דאורייתא, ולכן נקט תרו"מ שפטור מה"ת והשמיט חלה דחיובו מה"ת כשהכניסם לא"י, ואין זה דוחק לאוקמי מתניתין רק בדיני דאורייתא שהרי כן מפורש בירושלמי שר"י מחייב מדרבנן מה שגדל בספינה שאינה גוששת, אבל לפי תי' האחר בכס"מ ק' מה לי חלה ומה לי תרו"מ.

ויישב בזה דלכא' בע"כ צ"ל ליישב דברי הכס"מ - דמה שספינה שאינה גוששת פטור לדעת ר"י הוא אף מטעם שהרי"ז כתלוש, וכמו שנתגדל בעציץ שאינה נקוב, וע"ז לא מהני מה שהכניסם לא"י וכנ"ל, ומה דלא נקט התנא חלה היינו משום דבחלה ליכא נפק"מ אם גדל בעציץ שאינה נקוב או אם גדל בעציץ נקוב וכמשנ"ת לעיל - שי"א דבשניהם פטורים מה"ת וי"א שבשניהם חייבים מה"ת, ורק בתרו"מ יש לחלק בין גוששת או לא דבתרו"מ מחלקינן בין עציץ נקוב או עציץ שאינה נקוב.

ענף ד

עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה,
ובדין מצה בזה.

עיסה של מי פירות לענין ברכת המוציא.

הנה כל שהוא בכלל לחם חייב בחלה, ומדקתני במתניתין שעיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה מבואר שמי פירות הוי בכלל לחם.

וקשה ממה דמצינו דלענין שאר דינים אין מי פירות בכלל לחם, כגון לענין ברכת המוציא דקי"ל באו"ח [סי' קס"ח ס"ז] שעיסה שנילושה במי פירות מברכין עליו מזונות, ואילו עיסה של מי פירות הוי בכלל לחם לכא' ראוי לברך עליו ברכת המוציא כעין דאמרין שכל שאפוי באופן שמברכין עליו המוציא חייב בחלה, הרי חזינן שכל שקרוי לחם לענין ברכה קרוי לחם לענין חלה. ולכא' צ"ל דלענין צורת לחם באופן עשייתו בזה מדמינן ברכה לחלה, דהיינו כל שנאפית בתנור וכדו', אך לענין ברכה לא די במה שיש לו צורת לחם אלא גם בעינן שיהא הדרך לקבוע עליו סעודה, וכל שאינו קובע סעודתו עליו אינו חייב בברכת המוציא, אך כל זה ניהא לענין ברכה ראשונה שחובתה אינו אלא מדרבנן בזה י"ל שלא תיקנו חכמים הברכה אלא במידי שדרכו שלא אדם לקבוע סעודתו עליו, אבל ק' מברכה אחרונה דהוי מדאורייתא, וכל שהוא בכלל לחם ראוי לברך עליו בהמ"ז.

ועיין בעמק ברכה בדין לחם לענין ברכה [עמ' נ"ט] שכ' שע"כ צ"ל שדין ברכה מדאורייתא ג"כ הוא רק במידי שקובע אדם סעודתו עליו, והביא שכ"כ בחי' רעק"א [או"ח סי' קס"ח], וע"ע בפרישה [יו"ד סי' שכ"ט סקי"ב].

במחלוקת הראשונים בתנאי של באין לידי חימוץ במצה ומתמה ממשנה זו.

והנה יש תנאי בה' מינים דיהיו באין לידי חימוץ – בחלה – עיין לעיל ריש מכילתין, ויליף לה ממצה - והאחרונים הביאו דפליגי הראשונים בגדר התנאי הזה לגבי מצה – דעיין בזה בדברי יחזקאל [סי' י"א] בארוכה, ובקצרה בקובץ שיעורים [פסחים אות קע"ז] - שהרמב"ן במלחמות בפסחים [ל"ו] כתב שמצה שנילושה במי פירות בלי מים אין יוצאים בה ידי"ח מצה משום שלא בא לידי חימוץ שמי פירות אין מחמיצין, אלמא דלגבי מצה לא סגי במה שהוא מן המין הראוי לבוא לידי חימוץ אלא צריך שיהא אותה העיסה עצמה ראויה לבוא לידי חימוץ.

אך הרמב"ם [פ"ו חמץ ומצה ה"ה] שכתב שמצה שנילושה במי פירות יוצא ידי"ח בפסח, אבל אין לשין אותה ביין ושמן או חלב משום לחם עוני עיי"ש, ומבואר דאי לאו דבעינן לחם עוני יוצאים בה אף דלא ראוי לבוא לידי חימוץ בפועל, ומבואר דמה דבעינן שיהא ראוי לבוא לידי חימוץ אינו אלא סימן בעלמא לאיזה מין ראוי לצאת בה ידי חובת מצה, וכן כתב בהדיא בלחם משנה שם, וגם ברשב"א [פסקי חלה שער א' אות ה'] ובמאירי [פ"ב חלה ד"ה עיסה] כתב בהדיא כמו שנתבאר בדברי הרמב"ם.

וכפשוטו היה נראה דבזה גופא נחלקו – ועיין בדברי יחזקאל [סימן י"א ס"ק ב'] שהביא פלוגתא זו והביא על זה את דברי המג"א [סימן תנ"ד סק"א] וז"ל "סובין פירש"י קליפת חיטים הנושרת בשעת כתישה ומורסן הנשאר בנפה עיי"ש, מוכח קצת דבא לידי חימוץ מדיוצאין בהן ידי"ח מצה לדעת רש"י, ואפשר לומר כיון שהוא ממין הבא לידי חימוץ יוצא בה ידי"ח עכ"ל, והעיר בזה דמבואר שנסתפק במה שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל.

ולכא' מוכרח כדברי הרמב"ם והרשב"א והמאירי ממה דתנן במשנה זו לגבי חלה שעיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה, אע"ג שאינו ראוי לבוא לידי חימוץ, ומבואר דסגי במה שהוא מן המין הראוי לבוא לידי חימוץ, וקשה על מש"כ הרמב"ן דבעינן שיהא בפועל ראוי לבוא לידי חימוץ.

ובקובש"ע [שם] הקשה כן ממה דילפינן במנחות [ע']. גם לענין חדש וכתב דלדעת הרמב"ן דמצה הנילושה במי פירות פסולה משום דאינה באה לידי חימוץ, דיש לומר שבחדש אינה מותרת, ש"ל, שכיון שכבר נאסר קודם לישה בעודו דגן, שוב אינה ניתרת אח"כ, אבל בחלה קשה כנ"ל, דהחויב הוא משעת גלגול, א"כ עיסה הנילושה במי פירות, תהא פטורה מחלה משום דאינה באה לידי חימוץ.

מוכרח שברמב"ן יש ב' דינים בראוי לבא לידי חימוץ, דין מסויים במצה ודין כללי בכל הלכות לחם.

ובדברי יחזקאל [שם אות ד'] חידש בשיטת הרמב"ן שע"כ איכא ב' דינים בראוי לבא לידי חימוץ, ונוסיף קצת בביאור דבריו - וכדלהלן:

א] יש דין מסויים בהלכות מצה עצמה שתהא בפועל ראויה לבוא לידי חימוץ ואל"כ אינה מצב לענין קיום המצוה ואינו יוצא ידי"ח בלי שיהא אותה עיסה ראוי לבוא לידי חימוץ.

ב] יש דין נוסף במצה לגבי המין - שבלי שהמין ראוי לבא לידי חימוץ בעיסה אחרת לאו שמה "לחם", וכל שבא מסוג מין כזה שראוי לבוא לידי חימוץ - הרי"ז נכלל בשם "לחם" וזה תנאי בהלכות מצה שיחול בה תורת לחם, והדין הזה נלמד לכל ההלכות שצריכים תורת "לחם", הלכך שפיר יליף לה לחלה.

והנפ"מ בזה לגבי נילוושה במי פירות, דשפיר חיילא בה תורת 'לחם' גם לדעת הרמב"ן, ובזה מודה לשיטת הרמב"ם, הלכך שפיר מהני לגבי חלה, וכל פלוגתת הרמב"ם והרמב"ן היא דהרמב"ן חידש שיש דין נוסף בהלכות מצה דבעינן ראוי בפועל לבא לידי חימוץ, ודו"ק - ועיין עוד בכל הנ"ל אריכות דברים בציונים והערות [פרק א' משנה א'].

תלייה בין מי פירות לענין חיבור לטומאה ולחיוב חלה.

תנן בטבול יום [פ"ג מ"ד] - "עיסה שהוכשרה במשקה ונילושה במי פירות ונגע בהן טבול יום, ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא אומר משום ר' יהושע פסל את כולה, ר' עקיבא אומר משמו לא פסל אלא מקום מגעו" ועיין בירושלמי כאן שמבואר דפליגי ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא ור"ע אי הוי מי פירות חיבור, שכל שהוא חתיכה א' נטמא כולו - אבל כל שאינה חתיכה א' לא נטמא אלא מקום מגעו, ולכן לר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא דס"ל שעיסה שנילושה במי פירות כשנגע במקצתו נטמא כולו אית ליה שמי פירות הוי חיבור, ולכן לענין חלה נמי מצטרף כל העיסה לחיוב חלה, אבל לר"ע דאית ליה שלא נטמא אלא מקום מגעו אית ליה שמי פירות אינן חיבור, ולכן לענין חלה ליכא חובת חלה.

אולם קשה לדברי ר"ע שמי פירות אינן מחברין ולכן ליכא שיעור חמשת רבעים בהעיסה - ותמוה דתינה דע"י לישא לא נתחברו אבל אמאי לא יצטרפו לחיובא ע"י צירוף סל כדתנן לקמן [משנה ד'] שהסל מצרף, ולכן כשמניחם בתנור אמאי לא אמרינן שהתנור יצטרפם.

וע' באור שמח [פ"ו ביכורים הי"ב] ובחלת לחם [סי' ח' אות ל'] שכתבו שעיסה שנילושה במי פירות לא חסר מידי בשיעור הכמות של הקמח או של העיסה, אלא שחסר ב'צורת עיסה כראוי', וכל שאינו בכלל 'עיסה' - אז אמרינן ד'שם קמח' עליו - וקמח לא נתחייב בחלה.

משנה ג

[ג] האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא יכולה לכסות עצמה אבל לא האיש מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה יעשנה קבין ואל יעשנה בטומאה ור' עקיבא אומר יעשנה בטומאה ואל יעשנה קבים שכשם שהוא קורא לטהורה כך הוא קורא לטמאה לזו קורא חלה בשם ולזו קורא חלה בשם אבל קביים אין להם חלק בשם:

רע"ב משנה ג

וקוצה חלתה ערומה - מפרשת חלה ומברכת על הפרשתה, והוא שפניה של מטה טוחות בקרקע וכל ערותה מכוסה. והעגבות אין בהן משום ערוה לענין ברכה. אבל האיש אינו יכול לברך ערום שאי אפשר לו לכסות ערותו שבולטים הביצים והגיד:

מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה - כגון שהוא טמא, ואין שם ארבעים סאה שיטבול בהן:

יעשנה קבין - יעשה כל עיסתו קב קב, כדי שלא תתחייב בחלה ויצטרך להפריש בטומאה: **יעשנה בטומאה -** דהכי עדיף טפי ממה שיפטור עיסתו מן החלה ולא יהיה בה חלק לשם. ואין הלכה כר"ע:

ציונים והערות משנה ג

ענף א'

עמידה בברכת המצוות.

שיטת המג"א דעומדים בכל ברכת המצוות – ומתמה מהכא.

שי' המג"א בהל' ציצית [סימן ח'] דכל ברכות המצוות בעמידה, ושי' זו כבר מובאת בארחות חיים בהל' ציצית בשם הירושלמי²⁴, וכן הוא בעיטור שם, וע' בב"י, וגם במצות מגילה ובדיקת חמץ דיושב במצוה, אכתי עומד בברכה - והק' המג"א ממשנה זו בחלה דמבואר שמותר לשבת בברכה של הפרשת חלה, והק' דמ"ש מכל ברכות המצוות.

ותי' "דאינה מצוה כ"כ דאינה עושה אלא לתיקון מאכלו דומי' דשחיטה", וע' בעיטור שם שהק' עוד מנטילת ידים דיושבים בברכה, [ומיירי בנט"י לסעודה עיי"ש], ויש ליישב ע"ד המג"א בחלה, דאינו אלא למי שרוצה לאכול והרי"ז לתיקון הידים ודומה לשחיטה והפרשת תרו"מ, וכן נוהגין בליל הסדר²⁵.

ויש לעיין בסברת המג"א, דאף דשאני מצות הפרשת חלה משאר מצוות, אכן כל הנך חילוקים שייכים לעיקר הנידון אם לתקן ברכה על מצוה זו או לא, שהרי בהרבה מצוות מצאנו דלא נתקנה בהם ברכה, אבל אחרי שנתקנה ברכה שוב אין לחלק ביניהם בהלכותיהן של הברכות מחמת חילוקים במצוה, דכמו דמצאנו דין "עובר לעשייתן" בברכת המצוות, ואין יוצא מן הכלל [חוץ ממצוות שלא שייך בהם כטבילה], ה"ה בדין עמידה למג"א שנאמר בכל ברכות המצוות, וא"כ, מה אכפת לן "שאינו מצוה כ"כ", דסו"ס יש כאן מספיק תורת מצוה כדי שיתחייב ברכה במצוה זו, ומנלן ולמה להקל בהלכות שנאמרו בהך ברכה – וצע"ג – ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] אריכות דברים בעיקר דין עמידה בברכת המצוות, ובישוב הקושי' מחלה.

מחלוקת בעיקר דין עמידה בברכת המצוות.

אולם עיקר קושי' זו תלויה במחלוקת בדין עמידה בברכת המצוות – דהנה, יעויין בשו"ע בהל' ציצית [ריש סי' ח'] שכתב, "עטיפת ציצית וברכתו בעמידה", ופי' בזה המג"א דנאמרו כאן ב' דינים נפרדים, א' מצות עטיפת ציצית בעי עמידה, וכמו"כ יש מצוות אחרות שצריכים עמידה כמילה שופר ולולב, וכדילפי לכולהו מגז"ש ד"לכם" מספירת העומר, ושם כתוב ב"קמה" ודרשינן ב"קומה", ועמידה בציצית שייך לכל המצוות הללו, ב' גם הברכה בעי עמידה, וזה כבר דין נפרד שלא שייך לדין עמידה דציצית, וזה הלכה בכל ברכות המצוות, גם באלו שהמצוות עצמן בישיבה.

מה"ט הק' המג"א על עצמו ממשנה זו בחלה – וכדלעיל – ובשיטת המג"א אזיל נמי בשו"ע הרב דכולהו ס"ל שכל ברכות המצוות בעי עמידה, וכן נקט במ"ב להלכה.

אכן הפמ"ג²⁶ ובשיטתו אזלי נמי הפנ"י במגילה [כ"א], וכ"ה במגן גיבורים ובמור וקציעה ובחכמת שלמה ובערוה"ש [כולהו בהל' ציצית שם], דכולהו נקטו דהמצוה והברכה שייכי אהדדי, ורק מצוה שדינה בעמידה מחייבת גם ברכה בעמידה, ובאמת דכן נקט הב"ח [הל' ציצית] בדעת הסמ"ק, עיי"ש, ונמצא דדינו של המחבר דבעי עמידה בציצית ובברכה, תרוייהו חד דין הוא, וכ"ה בפנ"י שם לענין מגילה דכ' בהדי' דכיון דמצות מגילה מתקיימת בישיבה, שוב גם הברכה אפשר בישיבה, וכ"כ הפמ"ג [סי' תל"ב שם] לענין מגילה, וכ"ה בהדי' במור וקציעה ומגן גיבורים לענין מגילה, אבל המג"א לשיטתו כ' בהלכות מגילה דאף דמצות קריאת המגילה בישיבה אבל הברכה

²⁴ ואגב יעויין בברכי יוסף סי' ח' בשו"ר ברכה ס"ק א' שהביא מהבית דוד שתמה דדין זה כל ימצא בירושלמי, ודחה הברכ"י דמה קושיתו, אטו נאמר שכל הראשונים "בדו מליכם ותלו בירושלמי ח"ו, ולא מסתייע דלא ידעי' לירושלמי אלא דניקום ונתיב עלה".

²⁵ [והק' בישועות יעקב דה"ה בציצית הוא רק חייב כשרוצה ללבוש, ורעק"א חילק דסו"ס אינו תיקון הבגד, וע"ע בט"ז בהל' שחיטה יו"ד סי' א' [ס"ק י"ז] דחילק בין שחיטה דרק שוחט כשרוצה לאכול, לתרומה שתמיד צריך להפריש, ורעק"א שם חולק, והביא מהמג"א כאן שמדמה שחיטה ותרומה]

²⁶ סי' תל"ב מ"ז ס"ק ג' באמצע שם "כלל העולה וכו'" ונראה דזהו ההכרעה ידיה, ודחה שם את המג"א, אף דבפתיחה להל' ברכות בס"ק י"ח הביא למג"א, וכ"ה בס' תר"צ בא"א ס"ק א', אמנם אכתי נראה דההכרעה ידיה כדבריו בס' תל"ב.

בעמידה, וזה לשיטתו בהל' ציצית, וע"ע בפמ"ג [הנ"ל] דברכת בדיקת חמץ בישיבה ג"כ, ופשוט דהמג"א יחלוק גם בזה.

להנך שיטות לא קשה מידי מהפרשת חלה, שכיון שמצות הפרשה גם בישיבה שוב ברכתה גם בישיבה – ופשוט.

בדין עמידה בברכת השבת.

והנה, הבאנו הכא דברכת המצוות בעמידה וידוע דברכת הנהנין בישיבה, ויש לעיין מהו הדין בברכת השבת, וע' בסידור בית יעקב להגר"י עמדין [לפני ברכת נטילת ידים שחרית] דמבואר שם דברכת השבת גם בעמידה.

והביא שם לדבריו במור וקציעה [ריש סי' ח'], דשם הקשה, על סברת המג"א דחלה גרע דאינה מצוה כ"כ, דמהו הסברא בזה, ועוד הק' דמ"ש ברכת הנהנין מברכת המצוות, ותירץ דכל הדין עמידה בברכת המצוות הוא משום "כבוד הזכרת השם", שיעמוד כשמברך על דבר שנעשה בעמידה, ונהנין הוא דוגמא של דבר הנעשה בישיבה, ומשום סכנתא, ולהכי נקטוהו כדבר שא"צ עמידה בברכתה, וזו היא גם הסברא בהפרשת חלה, דהברכה בישיבה כמו ההפרשה, עכתו"ד.

ולפי"ז כתב, דכל הדין דהברכה כעשייה, היינו בנהנין ומצוות, אבל בברכת השבת, שלא שייכי לשום עשייה, הכא צריך עמידה, עכתו"ד, וסברתו בזה צ"ב, דלהיכן אזיל הדין "כבוד שמים" שבברכת השבת, ולמה גרע מהם ברכת המצוות בהנך מצוות שדינם בישיבה, וסברתו צ"ע.

אולם, ע' בפמ"ג בפתיחה להלכות ברכות [אות י"ח] שכ' בהדי' "וברכת השבת רשאי יושב מלבד ברכת הלבנה מעומד".

וע"ע בפמ"ג סי' תל"ב [מ"ז ד"ה אמר הכותב] שהסתפק בברכת השבת, והסיק "ויראה דחז"ל תיקנו הברכה כדין העשייה בעמידה וכו' ובנהנין דליכא עשייה משו"ה הברכה בישוב, וה"ה שבת והודאה דלית עשייה י"ל הברכה בישוב, ומט"ו ברכות בבקר אין ראייה, דתיקנו על הסדר בעוד שהוא שוכב, ע' סי' מ"ו", עכ"ל, ומבואר דסגי בישיבה, ומבואר עוד נגד סברת המו"ק, ודו"ק.

ויש להעיר דלפי מה שנתבאר לעיל היה נראה כהפמ"ג דא"צ מעומד בברכת השבת, דלא מיבעי' לכל הפוסקים שהבאנו דסוברים דרק כשעומדים במצוה אז עומדים בברכה, ולכן יושב בברכת המגילה ובדיקת חמץ וכדומה, ונתבאר שם שדין עמידה דמצות חלה גם בברכה, אבל הברכה מצד עצמה אין בה שום דין עמידה, דלפי"ז ודאי דברכת השבת לא עדיף, אלא אף לפוסקים שהבאנו דעומדים בכל ברכת המצוות, הא סו"ס בחלה ושחיטה "שאינה מצוה כ"כ" אין עמידה, וכן במצוות דהנאה – עיין בזה בחידושי סוגיות [סימן ז'], הרי מבואר מזה דהמצוה היא הסיבה המחייבת את העמידה בברכה, וכמפורש נמי בדברי הארחות חיים שהבאנו שם לענין עמידה בשירות שהמצוה היא השירות, והברכה מצד עצמה אינה שירות, ולהכי משתנה דיני העמידה כפי המצוה, ואם ברכת השבת בעי ברכה, א"כ יתחייב בעמידה בברכה על כל מצוה, דעכ"פ לא גרע מברכת השבת, וזו טענה אלימתא.

והעירני בזה עוד ידידי הרה"ג ר' חיים לייב חרל"פ שליט"א, דמזה דדנו הפוסקים למה פסק הרמב"ם דעומדים בברכת הגומל, דהכס"מ תמה דמנלן זאת, והחת"ס [תשו' נ"א] האריך בזה, והב"ח [סי' רי"ט ד"ה ארבע] הביא על זה דרשה, וע' א"ר [ס"ק ג'] דדמי להלל, וכל הך גידון קשה, דאם כל ברכת השבת בעמידה, א"כ ברכת הגומל לא גרע מהם, ומהו כל הנידון בזה, וזו טענה גדולה.

שו"ר בהליכות שלמה [תפילה סוף סי' כ' בהערה] שהגרש"ז אויערבך זצ"ל דיקדק לעמוד בברכת אשר יצר.

ענף ב'

חידושים בדין הזכרת ש"ש
בהפרשת חלה טהורה וטמאה
ובגדר הברכה במצוה זו.

מתמה טובא בביאור המשנה בדין ברכה בהפרשת חלה טמאה.

שנינו במשנה דמשוין הפרשת חלה טמאה להפרשת חלה טהורה, ואמר ר"ע, "לזו קורא חלה בשם ולזו קורא לה חלה בשם", ומשוין להו אהדדי, ועי' מאירי ור"ש סיריליאן שם שהכוונה לברכה בהפרשה, ועי' רמב"ם [ביכורים פ"ה ה"א] דמברכים גם בחלה טמאה, וכ' הכס"מ והגר"א דהמקור הוא מהך משנה.

וקשה בזה תלת:

א] מה חדית לן ר"ע דמברכים בתרומה טמאה, אטו ליכא בזה מצוה, ולמה לא יברך על הך מצוה.
 ב] למה לא אמר התנא בהדי' לזו "קורא שם ומברך", ולמה פירש את הברכה ברמיזא בעלמא בלשון "קורא לה חלה בשם".

ג] לשון התנא צ"ע, דאמר "שכשם שהוא קורא לטהורה כך הוא קורא לטמאה, לזו קורא חלה בשם ולזו קורא לה חלה בשם", הרי דבא לומר דחד קריאת שם איכא להו, ומבאר שזה נמדד ע"י הברכה ששוה בשניהם, וצ"ע, דאיך מוכיחין שיש קריאת שם א' לשניהם בזה שיש ברכה לשניהם, וצ"ע.

ד] עיין היטב בלשון הר"ש דעדיף הקריאת שם מלהיות פטור, וז"ל "אבל עיסה פטורה - אין לשמים חלק בה", וזו כוונת התנא "אבל קבין - היינו פחות מכשיעור שהוא פטור - אין להם חלק בשם" - וצ"ב דמה ההדגשה "אין לשמים חלק בה".

מבאר שיש ב' דינים בברכה של תרומה, מצד ברכת המצוות ומצד הדין הזכרת ש"ש על התרומה, ונפ"מ בדין עובר לעשייתן [שאילתות].

ונקדים ביסוד גדול שנתחדש בדברינו באמרות אברהם תרומות [חידושי סוגיות פרק א'] בגדר ברכת המצוות בתרו"מ - שזה פשוט שיש בה דין ברכה ככל ברכות המצוות, דתרומה לא גרע משאר מצווה, אולם נראה דבתרומה איכא דין נוסף של ברכה, וזה עפ"י החידוש של הירושלמי שיש דין להזכיר ש"ש בהפרשת חלה.

וז"ל הירושלמי סוף פרק קמא דחלה "תרומה לה" - זה שם המיוחד ופירש הר"ש סיריליאן דדרשינן כן מקרא דתרימו תרומה לה', והיינו לשם ה', והרידב"ז הוסיף דמכאן ילפינן "דצריך לברך ולהזכיר שם המיוחד עליו", וכ' החזון יחזקאל על התוספתא [פ"ק דחלה] דלמדנו כאן שיש דין של הזכרת ש"ש בהפרשה ובקריאת שם, ודו"ק, ועי' בהערה ²⁷ שהבאנו שיש חולקים בזה. וכתב החזון יחזקאל [שם] דדין זה של הזכרת ש"ש מתקיים ע"י הברכה, והביא כן מהמלבי"ם [ריש כי תבא] דביאר כן את הפסוק שאומרים בוידי מעשרות "לא שכחת" דקאי על הברכה, והק' דברכת המצוות דרבנן, ותי' דהכא יש דין דאורייתא שמתקיימת בהך ברכה, שמקיים דין הזכרת ש"ש על ההפרשה, אלא דמה"ת א"צ ברכה וסגי בהזכרת ש"ש גרידא, אלא דע"י הברכה מתקיימת שפיר הדין הזכרת ש"ש, ועי' בהערה ²⁸ מה שיש לדון בזה.

הרי דלמדנו כאן שיש ב' דינים בברכה של תרומה, א' מצד ברכת המצוות, וא' מצד הדין המסויים של הזכרת ש"ש בקריאת שם והפרשה, ובדברינו יבואר דאיכא נפ"מ טובא בין הנך ב' דינים.

ונראה לבאר בזה את דברי ר' אחאי גאון בשאילתות, [שאילתא ע"ג], דכתב בזה"ל, "דמחייבין לבית ישראל להפריש מחלתא וכו' שנאמר וכו', ומיבעי ליה לברוכי בא"י אמ"ה אקב"ו על התרומה, והדר לימא תיהוי חלה, דאמר ר' יהודה אמר שמואל כל המצוות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה", וצ"ב דמה בא לחדש כאן, ועי' בהערה ²⁹ מה שהבאנו בזה מנצי"ב.

²⁷ ואולם עי' במהר"א פולדא ושדה יהושע שלמדו שזה רק דין כוונה ואינו דין הזכרה בפה.

²⁸ ויש להעיר מהסוגי' בברכות ט"ו דמפורש שהברכה בהפרשת תרומה היא דרבנן, וכבר יישבנו קושי' זו בקונטרס בדין ברכת המצוות בתרומה [באמרות אברהם ריש תרומות].

²⁹ והנצי"ב ביאר דבא לחדש דמברכים לאחר ההפרשה כיון דעדיין מחוסר קריאת שם, וזה מיקרי עדיין עובר לעשייתן כיון דאכתי לא קרא שם, והוסיף עוד שבוזה"ז דלא נוהגים לקרא שם, דמפרישין בלי קריאת שם, לכן מברכים לפני ההפרשה עצמה.

אולם נראה לבאר את דבריו באופן אחר, דכבר נתבאר דאיכא תרי דינים בברכה, ונראה דהדין ברכה מצד הזכרת ש"ש היינו צריכים לברך דוקא לאחר הקריאת שם, וטעמא דמילתא עפ"י מה שדייק המשך חכמה [שלח] בקרא "תרימו תרומה לה" שביאר דכוונת הפסוק שצריך לומר בשעת הפרשה שזה "תרומה לה", והיינו כדרשת הירושלמי הנ"ל שצריך הזכרת ש"ש, וביאר המשך חכמה דלכן כתיב הכא "תרימו תרומה לה" אף דבהמשך כתוב "תתנו לה" תרומה", וצ"ב השינוי לשון בין הפרשה לנתינה, וביאר דכמו דאיכא דין הזכרת ש"ש בקרבן ואמרינן בנדריים [י'] שיאמר "קרבן לה" ולא "לה" קרבן", כמו כן הכא בקריאת שם אמרינן "תרומה לה", ולא "לה" תרומה" כבנתינה, ודו"ק, הרי לנו דמצד הדין הזכרת ש"ש היינו צריכים להזכיר ש"ש דוקא אחרי הקריאת שם, וזו גם סיבה שהברכה תהיה אחרי הקריאת שם.

מעתה א"ש דזהו חידושו של ר' אחאי גאון, דכיון שמתקיים הדין הזכרת ש"ש ע"י הברכה, תו אמרינן דיברך לפני כן כדי לקיים בזה את הדין ברכת המצוות, דלזה בעינן עובר לעשייתן, וזהו שכתב שיברך "והדר לימא תיהוי חלה", והיינו שהקריאת שם תהיה אחרי הברכה, והוכיח כן מדלא מצאנו שום מצוה שלא מברכים עובר לעשייתן חוץ מטבילה, וע"כ דגם תרומה בכלל, ומזה הוכיח דע"כ דמתקיים הדין הזכרת ש"ש גם בברכה אף שהיא עובר לעשייתן, ונגרר הדין ברכה מצד הזכרת ש"ש אחרי הדין ברכה מצד ברכת המצוות, ודו"ק.

ביאור החילוק בין הפרשה במחשבה להפרשה בקריאת שם, ונפ"מ גם בברכה.

ובעיקר האי יסוד של דין הזכרת ש"ש בהפרשת תרו"מ - נראה לבאר את הגדר בזה, דנראה שאינו דין הזכרת ש"ש בעלמא בשעת הפרשה אלא שהוא דין מסויים בגוף הקריאת שם של תרומה וחלה, ובהפרשה במחשבה דליכא קריאת שם, התם אין בברכה דין הזכרת ש"ש, ואינו אלא ברכת המצוות, וכל זה נוכח מהמשנה בחלה כאן, וצריכים להקדים בעיקר הגדר של קריאת שם בהפרשת תרומה.

דהנה, כפשוטו לומדים דאיכא תרי אופנים שוין של הפרשת תרומה, ע"י פיו וע"י מחשבתו, אולם אינו כן, דהנה כבר כתבו האחרונים דלכתחילה יתרום בפה ולא במחשבה, דיעויין ברעק"א [תשו' קמא סוף סי' כ"ט] שהמשיב חידש שרק מברכים בהפרשה בדיבור ולא בהפרשה במחשבה, [וכבר הביא האו"ש סוף הל' מילה דנעלם ממנו דברי הרא"ש בע"ז פ"ד סי' ט' דמפורש דגם במחשבה איכא ברכה], ולפי"ז חידש עוד דתיקנו רבנן שיפריש לכתחילה בפיו כדי שיברך, ועי' חזו"א [ערלה סי' ה' ס"ק ט'] דחידש דהחמירו חכמים שיפריש בפיו ולא במחשבה גרידא, ורק בדמאי התירו לכתחילה שיפריש במחשבה, עכ"פ למדנו מהאחרונים דלכתחילה תורמין בפה מדרבנן.

אולם הנצי"ב בשאלות [ע"ג] ובחלת לחם [סי' ז' ס"ק ב'] חידשו בזה עוד, דגם בדאורי' איכא נפ"מ דלכתחילה בעי הפרשה בפה, והיי"ט דאיכא חלות ועשייה אחרת כיון דבפיו מתקיים בהפרשה דין "קריאת שם", וזה עשייה וחלות אחרת, דעיקר קדושת תרומה חיילא בקריאת שם, ונפ"מ לדינא, דבמפריש תרומה שלא תתקיים בה שום קיום דין, דתלך לאיבוד, התם עדיף להפריש במחשבה, דעדיף דלא תחול בה עיקר קדושתה, דעיקר קדושתה חיילא ע"י קריאת שם, ודו"ק, ועי' בביאור הדברים בהערה ³⁰ שהבאנו את יסודו הגדול של הנצי"ב שהביא לזה ג'

³⁰ הנצי"ב הק' ג' קושיות בדין קריאת שם בתרומה, א] הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם [פ"ה הל' ביכורים] כ' בזה"ל, "כ' ר' אחאי גאון ז"ל וקורא לה ואומר הרי זה תרומה", והיינו מדברים הנ"ל של ר' אחאי גאון, ותמה הנצי"ב, דלמה צריכים מקור לדין קריאת שם מר' אחאי גאון, הרי משנה מפורשת היא בנדה [ע"א] ובתוספתא תרומות [פ"ג ה"ב] ובמעשר שני [פ"ד ה"ז], [ב] עוד תמה על מנהג ישראל בזה"ז שמפרישין בלי קריאת שם, ולמה עבדינן כן, ג] עוד הק' דבמשנה בפסחים [מ"ז] נחלקו איך מפרישין חלה בטומאה ביו"ט, דלפי ר"א לא קורא לה שם עד אפייה, ולפי ר' יהושע מפרישה ומניחה עד הערב ואם החמיצה החמיצה, ודייק הנצי"ב דמלשוננו של ר' יהושע משמע שיש הפרשה בלי קריאת שם, ורק ר"א קאמר בפירוש שיש קריאת שם, הלא דבר הוא.

ותירץ דחלוקין נינהו הפרשה בקריאת שם בפיו מהפרשה בלב שהיא ההפרשה בלי קריאת שם, וז"ל "וזה ברור דאע"ג שיוצאים מידי טבל בהפרשה לחוד [וכוונתו בהפרשה במחשבתו], מ"מ לענין קדושת תרומה כדבעי יותר טוב ומובחר שיאמר הרי זה תרומה, שהרי קדשי מזבח דודאי מהני בגמר בליבן, מ"מ מצוה לענין הכשר הקרבן שיאמר הרי זה קרבן לה', ואפי' בכור שקדוש מרחם מצוה להקדישו בפה וכן שער הפנימי דיוה"כ שהגורל שקובעו לשם עושהו חטאת ומ"מ אומר לה' חטאת וכו', וה' בחלה ותרומה".

והוסיף, דלפי"ז, לדעת ר"א שאופין אותה ובסוף הכהן נהנה ממנו, הרי מתקיים בה דיני תרומה, ולהכי יש בו קריאת שם, דלא אכפת לן אי יגיע לקדושה גמורה, אבל לפי ר' יהושע שמניחה עד שתחמיץ, לדידיה אין שום הנאה לכהן, דחמץ אסור בהנאה,

הוכחות, והבאנו גם את חידושו של החלת לחם דשייך הפרשה נוספת בקריאת שם אחרי שכבר הפריש במחשבה, ויוכל לברך על הפרשה זו, [ומדמי לבכור שקדוש מאליו ואעפ"כ יש בו מצווה להקדישו].

ונראה להוסיף ביאור בחידוש הנ"ל, ובזה יבואר נמי דברי המשנה בחלה לגבי חלה טמאה, דכבר דייקנו בלשון התנא "שכשם שהוא קורא לטהורה כך הוא קורא לטמאה, לזו קורא חלה בשם ולזו קורא לה חלה בשם", דלמה לא אמר התנא בהדי' דמפריש בברכה, ולמה מרמז לזה בלשונו ש"קורא לה חלה בשם", ועוד, דלמה אמרין דברכה היא המודד דשיון תרומה טמאה ותרומה טהורה בקריאת שם, ועוד, דלמה הברכה היא חלק מהקריאת שם עד דאמרין "שכשם שהוא קורא לטהורה וכו'" והיינו דזה חלק מגוף הקריאה.

ונראה עפ"י מה שהבאנו שיש דין מסויים של הזכרת ש"ש בהפרשת תרומה, והבאנו עוד דמתקיים הך דין בברכה, ונראה דכל זה מבואר הכא במשנה, אלא דמבואר הכא עוד, דהך דין הזכרת ש"ש אינו דין בעלמא בשעת הפרשה, אלא שהוא דין בקריאת שם עצמו, ולפי"ז יתחדש דאף דאיכא ברכה גם בהפרשה במחשבה, וכדהבאנו מהא"ש שהוכיח כן מהרא"ש, אכן שאני הברכה בהפרשה ע"י קריאת שם מהברכה בהפרשה במחשבה, דבהפרשה במחשבה אין הברכה אלא דין

ולא נתקיים בה דיני תרומה, ולהכי עדיף שלא יחילו בה חלות גמור של תרומה בכל קדושתה, דממילא הולך לאיבוד, וזה הנפ"מ למעשה בין תרומה שיש בה קדושה גמורה או לא.

וכ' דלפי"ז בזה"ז שמאבדין את התרומה וזה עפ"י מה שכתב הרמ"א באו"ח [ס' תל"ז], א"כ "יותר טוב שלא להקדישה כ"כ אלא כדי לפטור את הטבל", ומטעם זה לא נהגו בזה"ז לעשות בה קריאת שם, וכדהסיק שם "משו"ה המנהג שלא לקרות שם שלא יהא בחומר קדושה", אכן ר' אחאי פוסק [שאלתא ק"ח] כהגאונים דלא מאבדין בזה"ז, ונותנים לכהן קטן לאכול, וא"כ לדידיה שפיר אפשר לעשות בו קריאת שם, שמתקיים בה דיני תרומה, ולשיטתו כ' שיש קריאת שם.

ובזה ביאר את דברי הראב"ד, שהביא מקור מר' אחאי גאון שיש קריאת שם ולא הביא משניות מפורשות, וביאר, דקס"ד שבזה"ז ליכא קריאת שם, דאף דאוכלו כהן קטן הא סו"ס לא מתקיים בו עיקר דינו כמצותה ממש כיון שלא נותנים אותה לכהן גדול, א"כ שפיר הוצרך להביא לזה מקור מר' אחאי, דאכתי עדיף בקריאת שם, ודו"ק, עכתו"ד.

ונראה דגם בחלת לחם מבואר כחידוש הנ"ל, דהנה מצאתי בחלת לחם [ס' ז' ס"ק ב'] שכל ליישב קושי' רעק"א בתשובה דמאי שנא ביטול חמץ שאין בה ברכה כיון דלא מברכין במצוות במחשבה לתרומה שיש בה הפרשה במחשבה ואפ"ה מברכין ביה, ותיירץ דהכא שאני דבתרומה עיקר המצוה הוא בפה בקריאת שם, עיי"ש שהביא לזה ראיות.

והוסיף בזה חידוש גדול, וכ' בזה"ל, "דתרומה אף דניטלת במחשבה, מ"מ עיקר מצוותה בפה, שהרי מצוה לקרות שם, אלא דגם במחשבה נעשית תרומה, ולפי"ז נראה לענ"ד, דכל שלא בירך על ההפרשה, אע"ג דמהני במחשבה, מ"מ הרי עיקר המצוה לקרות שם בפה, א"כ עדיין לא גמר המצוה, ולא גרע מאילו עוסק עדיין בנענוע הלולב, וכל שכן כאן שיש לו עדיין עיקר המצוה לעשות פשיטא שיכול עדיין לברך", עכ"ל.

ותמה עליו במענין ארץ [תרומות פ"ב-ה"ט ס"ק א'] דלא דמי לנענועים, דאף אי לכתחילה בעי הפרשה או דיבור, הא מיהא דאחרי שכבר חל התרומה ע"י מחשבה, איזה מצוה יש להפריש עוד ע"י דיבור, וצ"ע.

אולם לדברי הנצי"ב הדברים מבוארים, שיש מקום עדיין להוספת קדושה בעיקר החלות תרומה, דשאני חלות תרומה ע"י מחשבה מחלות תרומה ע"י קריאת שם, ונתחדש כאן עוד, דגם אחרי שכבר חל חלות תרומה, אכתי שייך להוסיף בה עוד קדושה, ודו"ק.

הרי לנו כמה חידושים, א] עצם זה שיש נפ"מ בקדושה בין הפרשה בפה להפרשה במחשבה הוא כבר חידוש, ב] זה שיש נפ"מ בקדושה אף שאין בזה שום נפ"מ לדינא, דכל האיסורים וחובים איתנהו בתרומה ע"י מחשבה, והיכן מצאנו חילוקים בקדושה גם בלי שיהיה נפ"מ ביניהם בדין, ג] ואחרי הנך תרי חידושים, חידוש החלת לחם בזה עוד, שגם אחרי שכבר החיל חלות קדושה מצד מחשבה אכתי איכא מקום להפרשה נוספת ולקדושה יתירה.

והמקור לכל זה הביא הנצי"ב ממה דמצאנו בבכור דאף דחיילא קדושתה בידי שמים, אבל אכתי איכא מצוה להקדישו, ובאמת לא ברור עיקר הגדר בהך מצוה להקדישו בפה, האם הוי מצוה בעלמא או דחיילא חלות קדושה על ידה, והנה, כבר הביא הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [נדרים ס' י"ב ס"ק ח'] ראייה מהלחם משנה [פ"א-ה"ט' דנדרים] ומחנ"א [נדרים ס' י'] דכל מה דבכור מיקרי דבר הנדור היינו דוקא באופן שהקדישו בפה, והוכיח מזה הגר"ש דע"כ דחיילא חלות קדושה ע"י הך הפרשה בפה, דאל"כ לא היתה משתנית בהפרשה לדבר הנדור, עיי"ש שהאריך להוכיח כן, אולם ביאר בזה בשם הגרש"ק זצ"ל שאין כאן ב' קדושות, אלא דאיכא סיבה נוספת לקדושה ראשונה, והיינו דמעתה קדושה גם מחמת עצמה וגם מחמת ההקדש בפה, ומה"ט הוי דבר הנדור.

הרי דבקדושה השניה שניתוספה ליכא תוספת דינים כלל, וכל מה דנתחדש הוא דהך קדושה עצמה היא גם קדושת פיו, וממילא כבר דייקנו ליה כדבר הנדור, [ואין נפ"מ זו נפ"מ בין הנך תרי קדושות, שהרי החילוק בין דבר נדור לדבר האסור אינה אלא תוצאה בעלמא ממה שיש קדושה נוספת, ופשוט].

ונראה דה"ה דבתרומה הוא כן, דבהלכה של קריאת שם שזו עיקר המצוה, בהלכה זו נתחדשה דהך קדושה עצמה דתמיד חיילא בלי קריאת שם, כשהיילא ע"י קריאת שם אית בה קדושה אחרת, ושאני קדושה זו דאית בה מעלת קריאת שם, וזה עצם דינה שהיא תרומה ע"י קריאת שם, אולם סו"ס דברי החלת לחם מחודשים דגם אחרי שכבר חיילא במחשבה דחיילא עוד בפה הוא אכתי חידוש גדול – ועיין בהמשך דברינו שזהו הביאור בדין נוסף של קדושה שיש בהפרשה ע"י קריאת שם דנתחדש בנצי"ב ובחלת לחם, דהכא איכא כבר הזכרת ש"ש בהפרשה – והכל מבואר במשנה עצמה – וזה גם הנפ"מ בהא דינא.

ברכת המצוות בעלמא, אבל בהפרשה ע"י קריאת שם התם מתקיים נמי הדין הזכרת ש"ש בברכה, ודו"ק, ולהכי כ' התנא "קורא לה חלה בשם" ולא אמר בפשיטות "ומברך", דפשיטא דמברך, וע"ע מה שהוספנו בהערה ³¹ דכבר מצאנו בחת"ס הוכחה מהשאלות שהברכה שייכא לקריאת שם.

ונראה דאלו דברי התנא "כשם שהוא קורא שם בטהורה וכו'", הרי שמקדים שהדין קריאת שם בשניהם שוה, שבשניהם הקריאת שם יש בו דין הזכרת ש"ש, והיינו משום שהברכה היא דין בקריאת שם עצמה שבזה יש הזכרת ש"ש, וזה היה פשוט לתנא שיש ברכה בטומאה ג"כ, ולא גרע הפרשה במחשבה שיש בברכה דין ברכת המצוות בלי דין הזכרת ש"ש, אבל התנא בא לחדש שיש גם את הדין נוסף של הזכרת ש"ש בברכה, דגם דין זה מתקיים בטומאה, דדוקא בדין זה היה מקום לחלק, ושפיר הוכיח דכבר שוין בקריאת שם, ודו"ק.

מבאר דבהפרשה בתרומה טמאה איכא דין 'לו ולא לאורו', דשריפת תרומה טמאה הוא פחות קיום דין מאכילת תרומה טמאה, דרק באכילה מתקיימת דין 'עבודה'.

הנה, נתבאר במשנה כאן שיש חידוש מסויים דגם בתרומה טמאה איכא הפרשה בברכה, וביארנו דהכוונה הכא לדין נוסף של ברכה מצד הזכרת ש"ש שיש בקריאת שם.

אולם אכתי לא נתבאר מהו החידוש בזה, ולמה קס"ד דלא יזכיר ש"ש בהפרשה בתרומה טמאה, ונראה דגם זה יבואר עפ"י דברי הנצי"ב, דכמו דביאר הנצי"ב דתרומה שלא בא לידי קיום דין, ומאבדין אותה, דליכא בה קריאת שם, ולדברינו הביאור דכבר לא מזכירין ש"ש על הך הפרשה, וכל הברכה היא רק מצד ברכת המצוות, דלא מזכירין ש"ש על תרומה שלא יבא לשום קיום דין, כמו כן ס"ד דבכל תרומה טמאה לא עבדינן כן, וזה חידש התנא דאעפ"י כן עבדינן כן גם בתרומה טמאה.

והביאור, דאף דמתקיים בו דין נתינה לכהן בזה שהכהן נהנה בשריפתה, ויש בזה קיום מצות תרומה, וכמפורש בנצי"ב שם, דגם בתרומה טמאה איכא דין נתינה לכהן וכמפורש ברמב"ם, ובאמת דבמק"א הארכנו בפלוגת הרמב"ם והתוס' האם הדין הנאת שריפה בתרומה טמאה היא היתירא בעלמא [שיטת התוס'] או שיש בזה קיום דין כמו אכילה בתרומה טהורה [רמב"ם], ונראה דאף לשיטת הרמב"ם שיש בזה קיום דין אכן אכתי חלוקין אכילה ושריפה ביסוד דינם, דבאכילה מצאנו דין נוסף והוא, דמבואר בפסחים [ע"ג] "וכי עבודה בזמן הזה מנין, א"ל, הרי הוא אומר "עבודת מתנה", עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודת ביהמ"ק", עכ"ל, ועיי"ש בפרש"י "עבודת מתנה - מתנת כהונה שנתתי לכם הרי הן כעבודה", ולשון הגמ' קאי ב"אכילת תרומה" ולא הוזכר שם שריפת תרומה טמאה, וראיתי בספר עטרת ראש [תרומות פ"ב - מ"ב אות ט"ז] דחידש דאף אי איכא מצוה בהך שריפה וכו' ל, אבל "עבודה" ליכא בזה, ודו"ק, וע"ע ברמב"ם [סוף הלכות תרומות].

עכ"פ, אחרי שנתבאר שעיקר הדין הפרשה בתרומה הוא שיתקיים בה הדין אכילה, והפרשה לשריפה הוא קיום דין אחר ופחות הימנו, א"כ היה אפשר לומר, דכמו דחידש הנצי"ב דכשאיין בו קיום דין בכלל דאז ליכא דין קריאת שם, וכן הביא מהראב"ד שכשיש בה קיום דין דאכילה ע"י כהן קטן, שיש חידוש שיש דין קריאת שם, כמו כן בחלה טמאה איכא חידוש שיש בזה קריאת שם, וא"ש.

וע"ע בהערה ³² תוספת דברים בכל הנ"ל.

³¹ דהנה, החת"ס בסוכה [ר"פ לולב הגזול, בד"ה אידי אפרש] הביא שכבר הק' סתירה בדברי השאלות, דמצד א' מבואר בשאלות שמברכים על הפרשת "תרומה", ובקריאת שם קורין לה שם "חלה", ומאידך, הרמב"ם מביא דמברכים על הפרשת "חלה", ועל זה הביא הראב"ד מהשאלות דקורין לה שם "תרומה", הרי שיש כאן סתירה, ולמה משתנה הברכה מהקריאת שם מלשון חלה ללשון תרומה, וביאר החת"ס, שיש חסירון בלשון תרומה דשייכא גם בתרומת גורן, ויש חסירון בלשון חלה דקאי נמי על העוגה עצמה, ולהכי בעינן תרומה, גם תרומה וגם חלה, וכיון שהברכה מצטרפת לקריאת שם, א"כ אהני לן הלשון תרומה בברכה להשלים הלשון חלה בקריאת שם, ואהני לן הלשון חלה בברכה להשלים הלשון תרומה בקריאת שם, והוסיף דלכן בזמן הזה ליכא קריאת שם, דכיון שהנוסח שלנו הוא להפריש תרומת חלה, להכי לא צריכים קריאת שם כלל, דהברכה היא הקריאת שם, ודו"ק, ובדעת הנצי"ב דלמד דליכא קריאת שם בזה"ז, צ"ל דלמד דאף דמצטרף הברכה לקריאת שם, אבל הך בחידוש הנוסף שהברכה מצד עצמה נעשית לקריאת שם, בזה פליג החת"ס.

³² ונראה להוסיף בזה עוד, דהנה מבואר במשנה בתרומות [פ"ב מ"ב] דאין מפרישין מן הטמא על הטהור, וביארו הר"ש והרא"ש והרע"ב וכן הוא ברש"י פסחים [ל"ג] וביבמות [פ"ט] דמצד פסידא דכהן אתינן עלה.

דרך אחרת בכל הנ"ל – ומבאר היטב את עיקר טענת ר"ע במשנה למה צריכים כאן הזכרת ש"ש.

והנה – הבאנו דנתחדש בנצי"ב ובחלת לחם שיש דין נוסף של קדושה בהפרשה ע"י קריאת שם, דהכא איכא כבר הזכרת ש"ש בהפרשה, ונראה שיש להוסיף בדבריהם עוד. די"ל שהתנא כאן הגדיר לנו את עצם מהותה של הך 'תוספת קדושה', דהתנא בא לטעון נגד התנא קמא שסובר שעדיף לא להתחייב בחלה היכא שיהיה בטומאה, דממילא ילך לשריפה, ועל זה טוען ר"ע ד"כשם שהוא קורא שם וכו'", והיינו דבא לומר דע"י זה שיפריש אז איכא עכ"פ חלק לשמים משא"כ כשאינו מתחייב כלל.

ועיין היטב בלשון הר"ש דעדיף מלהיות פטור, וז"ל "אבל עיסה פטורה - אין לשמים חלק בה", וזו כוונת התנא "אבל קבין - היינו פחות מכשיעור שהוא פטור - אין להם חלק בשם". ויתכן דבזה מוגדר החילוק בין הנך תרי קדושות, דתרומה בלי הזכרת ש"ש נתקדשה רק לענין זה שיתיר את השיריים, אבל כשיש בה הזכרת ש"ש, אז "יש לשמים חלק בה", ודו"ק, וזהו הביאור בחלת לחם, דאחרי שיש כבר קדושה ע"י מחשבה, אכתי יכל להוסיף קדושה בעצם התרומה לעשות שיהיה בה חלק לשמים.

ולפי"ז י"ל דאיכא כבר נפ"מ לדינא בין הנך תרי קדושות, שאם כל המעלה בלהתחייב בחלה בטומאה הוא רק משום שיש בה חלק לשמים, ולולי זה באמת היה עדיף לא להתחייב ולהביא את התרומה לידי שריפה, א"כ יתכן דבעי דוקא קריאת שם, דדוקא באופן זה איכא "חלק לשמים", דזו כל הסיבה שעדיף להתחייב בה, ודו"ק.

בעיקר הדין של מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה - שיעשנה קבין ואל יעשנה בטומאה. בעיקר הדין של "מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה" – הרי משכחת לה בגווני דהטומאה מצד המפריש או שהטומאה מצד העיסה – עיין במפרשים.

ויש לעיין האם הוא צריך לכתחילה לעשותו על ידי שליח, ועיין בר"ש שהביא מהירושלמי שצריך ללכת ד' מילין לטבול כדי לעשותו בטהרה, וע"ע חילוקי דינים בזה בפוסקים, ועיין ברמב"ם [ביכורים פ"ח ה"א] ובנושאי כלים וכן בתוס' יו"ט כאן.

אולם התוס' ביבמות [שם] הביאו מהריב"ן שפירש דכתיב "תתן לו ולא לאורו", וכן פירש רש"י בשבת [כ"ה:] וכן הוא בתוס' רי"ד בקידושין [נ"ח: ד"ה חטה אחת] ובמלכי צדק בפירושו לתרומות [שם], ותמהו התוס' [ביבמות] על הריב"ן, שהרי מפורש בהדי' בפסחים [ל"ג] דדוקא תרומה שלא היתה לה שעת הכושר שתלשה טמא ומשקה טופח עליו, דבכה"ג דרשינן "תתן לו ולא לאורו", ואז אינו תרומה גם בדיעבד, אבל הכא בשהיה לה שעת הכושר אלא דנטמאה אח"כ, בכה"ג ע"כ ליתא לדרשה הנ"ל, שהרי תרומתו תרומה וע"כ דלא שייך דין זה הכא, ועי' בזה במראה הפנים על הירושלמי [ריש פ"ב בד"ה אין תורמין מן הטמא].

וראיתי בספר עטרת ראש [שם אות ט"ו] דיישב קושי' התוס' ופ'ל דכוונת הריב"ן שיש גם דין לכתחילה דילפינן מהך קרא דתתן לו ולא לאורו, דילפינן מהך דרשה דתתן לו ותתן לאורו הם שתי נתינות ושתי הפרשות נפרדות, ולכן גם אי היה לו שעת הכושר אכתי לא עושים הפרשה כזו לכתחילה.

ונראה דהביאור בזה הוא עפ"י הנ"ל, דעיקר דין הפרשה הוא להפריש תרומה שיהיה בה דין מצוה ודין עבודה, ובשריפה ליכא דין עבודה אף דאית ביה קיום מצוה, וזה יסוד הדין "תתן לו", ויליף מזה תרתי, א' בלי שעת הכושר לא חיילא חיובא דהפרשה כל עיקר, ב' אכתי למדנו מהכא דגם כשיש בו שעת הכושר דלא יעשה כזה הפרשה לכתחילה, ולהכי רק מפרשינן מהטהור.

והנה - בריש פ"ח דתרומות מבואר במשנה דאשת כהן או עבד שאכלו ואמרו להם דמת בעלה או נתגרשה או שהעבד נשתחרר, וכן בכהן שאכל ונודע לו שהוא בן גרושה, דבכולהו נחלקו ר' אליעזר ור' יהושע אי משלם קרן וחומש או שהוא פטור, וטעמא דר' יהושע הביא הר"ש מסוף החולץ, דמייירי דוקא בערב פסח שהוא בהול, והוי ליה טעה בדבר מצוה, ועיין עוד בפסחים ע"ב שהביאו שם ב' טעמים, או מצד טעה בדבר מצוה או משום דתרומה איקרי עבודה, ועבודה רחמנא אכשר, וזה מקרא דברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה,

ועיין בשנות אליהו [במשנה שם], שהביא ירושלמי דנחלקו רב ור' יוחנן ב' טעמא דר' יהושע, דר' ינאי למד מגזה"כ דהכהן אשר יהיה בימים ההם, דילפינן שיש כהן שהוא כהן עכשיו ואינו כהן לאחר זמן, ורב למד מצד גזה"כ דפועל ידיו תרצה, ומבואר בירושלמי לפי גירסת הגר"א דאיכא ביניהם נפ"מ, דלפי רב בעינן כהן שכשר לעבודה, לאפוקי טמא וחולה, וכן בעינן נמי בזמן המקדש, ואל"כ פטורים מחומש, ונראה דהביאור הפשוט בדבריו הוא, דאף דתמידי איכא מצוה באכילת תרומה, אבל עבודה אין כאן אלא בכהן הראוי להקרב, ורק בכה"ג נאמר דינא דפועל ידיו תרצה.

ועי' להלן בדברינו אמרות אברהם [ציונים והערות בתרומות פרק שני משנה ב' ובמילואים שם] במשנה ד"מן הטמא על הטהור" שהרחבנו בחידוש זה להוכיח כן ושם הבאנו שדומה לדין בירושלמי שיפריש דוקא מן הטהור, דדרשינן "ונתת אותה לאהרן הכהן, עשה שינתן לאהרן בכהונתו", ו"בכהונתו" היינו שיתקיים נמי הדין עבודה, והיינו כנ"ל, ועיין באור שמח [פ"ד תרומות ה"א] שביאר "בכהונתו" דהיינו בראוי לעבודה, ודו"ק, וכל דברינו א"ש לפי הרמב"ם שנתנה כלולה בתוך הפרשה.

ובכל כה"ג הדין הוא ש"יעשנה קבין ואל יעשנה בטומאה" – והיינו שלא יכניס עצמו לחיוב חלה, ונאמרו בזה כמה טעמים, א] הר"ש סיריליאו כתב שאסור לטמא חלה, ב] במשנה ראשונה מבואר דהוי כמאבד חלה דמביא אותו לשריפה, וע"ע במפרשים.

והירושלמי [פ"ג ה"א] למד מכאן שתמיד אסור להפקיע עצמו מחיוב זה לעשותו קבין קבין – ודווקא בטומאה עושה כן – וכ"ה בשו"ע יו"ד [סימן שכ"ד סעיף י"ד] "אסור לעשות עיסתו פחות מכשיעור כדי להפקיע ממנו חיוב חלה", ועיין בש"ך שכתב "דוקא כדי לפטרה קאמר דאסור לעשותו אבל אם אין לו קמח שיעור חלה פשיטא דמותר לאפותו בלא חלה, פרישה, ומ"מ נהגו הנשים להדר בכל ערב שבת אחר שיעור חלה".

ובעיקר דין הפרשה בטומאה – יש לעיין דבתרומה טמאה בלי שעת הכושר דרשינן לו ולא לאורו – עיין פסחים [ל"ג], וכן הקשה בשאגת ארי' [חדשות הלכות חדש סימן י"ב], ועיין בזה באחיעזר [ח"ב סימן ל"ח ס"ק י'] ובחזו"א זרעים [ליקוטים סימן ג' ס"ק ג'], ובקה"י [זרעים סימן י"ט].

משנה ד

[ד] העושה עיסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו רבי אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה :

רע"ב משנה ד

קבים - קב קב בפני עצמו :

ונגעו זה בזה - אין הנגיעה מצרפתן להתחייב בחלה :

עד שישוכו - שיתדבקו זה בזה כל כך שאם בא להפרידם נתלש מזו לזו :

אף הרודה ונותן לסל - הרודה חלות מן התנור לאחר שנאפו ונותנם בסל :

הסל מצרפן לחלה - ואף על פי שאין נושכות. והלכה כרבי אליעזר. והא דמצרכי רבנן נשיכה ור' אליעזר נגיעה, הני מילי לצרף שני עיסות יחד שאין בכל אחת כשיעור, אבל לענין לתרום [מן] המוקף אף נגיעה לא בעי, רק שיהיו סמוכים זה לזה. ובשלהי פרקין דאמר רבי אליעזר נותן פחות מכביצה באמצע כדי לתרום מן המוקף, אלמא בעינן נגיעה לענין מוקף, טהורה וטמאה שאני מפני שהוא דבר שמקפיד על תערובתו אין הכלי מצרף :

ציונים והערות משנה ד

ענף א'

הערות בדיני המשנה.

בסוגי' בפסחים ובדברי הראשונים בביאור המשנה.

בעיקר דין עושה עיסתו קבים – והיינו שהוא עושה כל קב בפני עצמו ולא מתחייב בחלה כיון שהשיעור חלה הוא חמש רבעים, ונאמר כאן דמתחייב כשישוכו, ופירש הר"ש "שדבוקות זו בזו דאם בא להפרידן נתלש מזו לזו כדתניא בתוספתא דטהרות [פ"א] "איזהו הנשוך התולש ממנו משהו", ור"א מוסיף – "אף הרודה ונותן לסל" וזה הדין צירוף סל.

אולם בעיקר דבר זה פליגי אמוראי בפסחים [מ"ח:] דגרסינן התם "ר' אליעזר אומר הרודה ונותן לסל הסל מצרפן וכו' אמר ר' יהושע בן לוי לא שנו אלא ככרות של בבל שנושכות זו מזו אבל כעכין לא הא איתמר עלה א"ר חנינא אפי' כעכין".

הרי דלדעת ריב"ל לר"א תרתי בעינן, צירוף סל ונשיכה, אבל צירוף סל לחודיה אינו מצטרף, אבל לדעת ר"ח ר"א ס"ל שגם צירוף סל לחוד מצטרף לחייב בחלה.

ולדעת ריב"ל ק' מה דתנן "ר' אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן" דמאי "אף" והלא ר"א בא להקל על דברי הת"ק דאילו לת"ק נשיכה לחוד מצטרף ולר"א בעי גם צירוף סל, ובתוס' שם כ' דלא גרסינן אף הרודה וכו' אלא הרודה וכו', ובאמת בגמ' דילן בפסחים שם ליכא לתיבת "אף".

מיהו בר"ש כ' שאף לריב"ל ר"א מחמיר טפי מלת"ק, דאילו לת"ק אין נשיכה מצטרף אלא בעיסה שבזה נדבקות העיסות היטב אבל לר"א נשיכה מצטרף אף בשעת אפייתן אף דבאותה שעה אין הככרות מתדבקות יחד כ"כ מ"מ הרי הן מצטרפות לחייב, ובזה ר"א מחמיר טפי מלת"ק.

והנה אף שכתבו בתוס' דלא גרסינן "אף", אין זה אלא לדעת ריב"ל אבל לדעת ר"ח גם תוס' מודה דגרסינן "אף", וע' בתוס' חדשים שכ' דכן מדויק בדברי תוס' שם שכ' ואי לא "גרס", ולא כתב ואי לא "גרסינן", הרי מבואר דלא כ"כ אלא לדעת ריב"ל ולא אליבא דר"ח. ומה שכתב הר"ש שאין נשיכה מצטרף אלא בעיסה - עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שחולק דמפורש דמהני נשיכה לת"ק גם אח"כ בתנור - וכן פסק בהלכותיו [ביכורים פ"ו הי"ז].

אם צירוף סל צריך נגיעה, ומה גדרי ההפסק בזה.

והנה בפסחים [שם] וכן בנדה [ח.] מבואר דקי"ל כר"א ולא כת"ק, ואנן קי"ל כר"ח דצירוף סל לחודיה מצטרף ולא כריב"ל, וכמבואר בשו"ע [סי' שכ"ה סעי' א'].
 אלא דפליגי הראשונים אי בעינן מיהת נגיעה או לא - דכבר דן בזה הר"ש לומר דלעולם לא מהני צירוף סל לבד להתחייב אלא אם כן נגע - ולא אתא ר' אליעזר אלא לאפוקי דלא בעינן נשיכה, ודחה - דלא יתכן לומר כן - מדקתני סל 'מצרפן' ולא קתני 'מחברן' [ועיין מה שדן בדיוק זה], והוסיף דהא דתנן לקמן [פ"ה מ"א] "שתי נשים שעשו קבים ו'נגעו' זה בזה אפי' הן ממין אחד פטורין" - אותה 'נגיעה' היינו 'נשיכה' למאן דאית ליה או צירוף סל למאן דאית ליה - אולם עיין בדברי הרע"ב דלר' אליעזר בעי גם נגיעה, והוסיף התוס' יו"ט דכן כתב סמ"ג [עשין סימן קמ"א].

וע' בש"ך בנקודות הכסף [סי' שכ"ה] מה שהאריך בדין זה ומסיק שצריך נגיעה, אבל בט"ז או"ח [סי' תנ"ז סק"ב] פסק שא"צ נגיעה, ובחק יעקב [שם] כ' דמעיקר הדין א"צ נגיעה אבל לכתחילה יצרפם ע"י נגיעה ג"כ, וכן פסק בשער הציון [סי' תנ"ז סק"ט].
 ולהנך שיטות דלא בעינן נגיעה יש לדון האם מהני גם כשיש דבר המפסיק ביניהם - וזה נוגע למעשה בהרבה עוגות שכל אחת יש בו פחות מן השיעור וכל אחד בכלי בפני עצמו אלא שהניחן במקרה אחד, האם עכשיו נצטרפו יחד לשיעור דחויבא, ועיין במשפטי ארץ [חלה פרק ב' סעיף ט"ז הערה 39] מה שהביא ממרנן הגרי"ש אלישיב והגרש"ז זצ"ל בזה לגבי מקפאי ומקרר, ולגבי כלים שונים בתוך כלי אחד עיי"ש [סעיף י"ז הערה 41] ממרנן בעל הקה"י והגרש"ז זצ"ל.

טעמא ד'צירוף סל'.

וטעמא דצירוף סל - מפורש בברייתא - הביאה הרי"ף בפסחים [מ"ח] - דכתיב והיה באכלכם מ'לחם הארץ' חלה תרימו - ופירש הר"ן "אלמא דזימנין דלא מחייב מעיסה ומחייב בתר הכי דהוי לחם והיינו על ידי צירוף סל" כ"ה בתוס' יו"ט כאן,

ועיין בדברי המאירי בפסחים [מ"ח:] שהביא שיש שי' בראשונים דצירוף סל לא מהני זמן רב אחרי אפייה, אלא דבעינן צירוף סל מהתנור לתוך הסל בשעת רדייה, והמאירי הביא שהיתה להם גירסא בגמ', "הסל מצרפם דכתיב והיה באכלכם מ'לחם הארץ", והוסיף שם, "ופירשו הדברים כלומר שעיקר החיוב הוא משנעשית לחם והיא שעת הרדייה" עכ"ל, ועיין להלן [ענף ב'] מה שיש לבאר בדבריהם.

בביאור שיטת הרי"ף בדין צירוף סל - דמכאן הוכחה שעיקר החיוב הוא בשעת אפייה.

שנינו במשנה בפסחים [מ"ו] "כיצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב" - והיינו דכיון דאיירי בנטמאת העיסה, ושוב אין חלה הניטלת ממנה ראויה לאכילת כהן, כיצד מפרישין אותה ביום טוב של פסח, הרי אין יכול לאפותה מאחר שאינה ראויה לאכילה, ולשהותה לשורפה לערב אי אפשר שלא תחמיץ, ולשורפה או להאכילה לכלבים אי אפשר, שאין שורפין קדשים ביום טוב [רש"י] ונאמרו בזה ג' שיטות, ושיטת רבי אליעזר הא שהיא "שלא תקרא לה שם [חלה] עד שתאפה" - וכן בתירא אומר "תטיל בצונן", ושיטת רבי יהושע - "לא זה הוא חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה ובבל ימצא, אלא מפרישתה ומניחתה עד הערב, ואם החמיצה - החמיצה" - ועיי"ש בסוגיא הגמרא.

ועיין ברי"ף שכתב שפוסקים כר"א כיון דאזיל לשיטתו כאן בדין צירוף סל וקיי"ל כוותיה כאן בדין צירוף סל, וכבר תמהו עליו הראשונים - [בעל המאור מאירי ובר"ן על הרי"ף] - דהתם לא איירי בפחות מכשיעור דבעי צירוף סל להשוותו כשיעור, וכל הנידון שם אינו אלא לענין מלאכת יו"ט ואיירי התם בעיסה שיש בה שיעור חלה בלי צירוף סל - ומה כוונת הרי"ף.

ועיין במאירי בתירוץ אחד וכ"ה במהר"ם חלאווה שחידשו חידוש גדול, שיש לומר שהרי"ף לומד דנחלקו שם תנאי בעיקר דין הפרשת חלה אי מפרישים דווקא מעיסה וזו שיטת בן בתירא ור"א

חידש שאפשר להפריש גם לאחר אפייה – ובזה אזיל לשיטתו שצירוף סל מצרף לחיוב לאחר אפייה וע"כ דמהני הפרשה היא לאחר אפייה.

ועיין בדברי מלכיאל [ח"ג סימן פ'] שרצה לפרש בזה עוד דנחלקו מתי עיקר החיוב הפרשת חלה, באפייה או בעיסה – ולר"א עיקר החיוב בהפרשה – אלא שדבריו הם דלא כמבואר בטור יו"ד [סימן שכ"ז] שלכתחילה מפרישין דווקא מן העיסה.

וע"ד זה מבואר נמי בהעמק שאלה [שאלתא ע"ג ס"ק י'], והוסיף שזה הביאור בראשונים שסוברים שצירוף סל צריך להיות סמוך לאפייה – וכדהבאנו לעיל מהמאירי – והיינו טעמא דזו עיקר שעת החיוב.

קושי' התורת זרעים דהיכן שעת חובתה.

התורת זרעים כאן הק' קושי' עצומה בדין צירוף סל, דכיון דהשעת חובה דחלה היא בגלגול ולכן גלגול עכו"ם והקדש פוטר, א"כ כשלא היה בה שיעור ה' רבעים בגלגול ורק עשו צירוף סל אח"כ, האיך מתחייב, הרי בשעת הגלגול אכתי לא חיילא שום חיוב, ואיך באמת מתחייב אח"כ – ועין מה שנתבאר בזה להלן [ענף ג'].

ענף ב'

בשיעורא דה' רבעים, ובדין תפחה העיסה, וחידוש בגדר דין "צירוף סל".

מביא את דברי הרא"ש בתשובה בעיסה שלא היתה בה שיעור ה' רבעים ותפחה בשעת אפייה, ועכשיו יש בה ה' רבעים, דלא אזלינן בתר השתא, אלא כדמעיקרא, ומחלק בין חלה לשכחה, ודבריו קשין דמה החילוק.

דין צירוף סל הוא דין שצריכים לבאר את הגדר שלו – ונראה דשורש דין צירוף סל מתבאר מתוך דברי הראשונים בדין עיסה שאין בה שיעור אלא שתפחה העיסה וכעת יש לה שיעור – ויש שו"ט בראשונים בדין זה, ומתוך דריבם נוכל להבין שורש דין צירוף סל – ונקדים בדין תפחה העיסה. הרא"ש בתשו' [כלל ב' סי' י"ד] הביא שאלה בעיסה שהיתה פחותה משיעור ה' רבעים בשעת הגלגול, ושוב תפחה בשעת האפייה כפליים מכל עיסה, ופסק הרא"ש שהדין דפטור, דאזלינן בתר מעיקרא, והשואל רצה לחייבו כמו בנתגייר בין קצירה לעימור, דאף דפטור משכחת קצירה אבל אכתי חייב בשכחת עמרים, דתרי מחייבים נינהו, והכא נמי נימא כן הכא, ודחה הרא"ש דהתם אה"נ הקצירה והעימור תרי מחייבים נינהו, דמשכחת לה שכחת עמרים גם אחרי שהיתה כבר שכחת קצירה, משא"כ בחלה שרק מתחייב בחלה א'.

ויש לעיין, שהרי הכא בחלה נמי איכא ב' מחייבים, בשעת גלגול ובשעת קרימה בתנור, וזה מוכרח לר"ע בקרימה בתנור לאחר שנתגייר, ומוכרח נמי לדידן בקרימה בתנור בא"י, וכנתבאר לעיל בשם התשו' הרשב"א – עיין בזה בציונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף ב'], וכן הבאנו שם לגבי בלילה רכה דמתחייב אח"כ באפייה לר"ת וכדביאר בזה הפמ"ג דזה מצד קרא דלחם וזה כבר מחייב חדש, ומ"ש משכחה, הרי בתרווייהו איכא ב' מחייבים³³.

ומעתה קשה, דמה חילק הרא"ש בין שכחה לחלה, הרי בתרווייהו איכא מחייב וחייב נוסף, זה בעמרים וזה באפייה, וא"כ למה לא נחייבו אח"כ אי באופן שהיה באפייה שיעור ה' רבעים.

³³ והיה אפשר לומר דסו"ס לאחר שכבר קיים דין ההפרשה בגלגול, שוב ליכא חיוב נוסף בתנור, דרק מפריש חלה חדא, משא"כ הכא בשכחה דמשכחת לה אח"כ בעמרים גם לאחר דשכח כבר בקצירה, וכן היא המשמעות ברא"ש.

אולם נראה דמזה אין להוכיח דבשכחה איכא ב' מחייבים, שהרי מה דשייך שכחה אחר שכחה ולא שייך חלה אחר חלה הוא מסיבה אחרת, שהרי השכחה שכבר שכח בהך תבואה לא באה לפטור את כל התבואה מחיובא דשכחה, דאדרבה, כל מה שיוסיף לשכוח יתחייב לעזוב לעניים שיש שכחה לאחר שכחה, ולכן פשוט למה שכשהוסיף עוד שכחה בהך תבואה בשעת העומרים דשפיר מתחייב עוד, שהרי שכח עוד, ומה אכפת לן מה שכבר שכח בקצירה, ומאי שנא ממי שמוסיף עוד שכחה בשעת הקצירה עצמה, ומזה אין להוכיח דחיובא דעמרים הוא חיוב חדש.

וממה דאינו כן בחלה אינה ראיה, שהרי בחלה כל מה שהפריש בא לפטור את כל העיסה מחיובא דחלה ושוב אינו מוסיף בה עוד הפרשה, ומה"ט אין הפרשה נוספת בשעת האפייה, דאף דהאפייה היא מחייב חדש, אבל אין כאן חפצא חדשה שמתחייבת, דהך חפצא שמתחייבת בגלגול היא שמתחייבת באפייה, והרי יש הפרשה בהך חפצא, ושוב לא מתחייב, דכבר נפטרה ע"י הפרשה קמייתא.

מביא את דברי הרשב"א בתשו' שהוסיף על הרא"ש לפוטרו בכה"ג ולדמותו לעכו"ם, ומביא את דיוקו של האבני נזר דמדין "בשעת חובתה היתה פטורה" אתינן עלה, ומתמה בזה טובא מדברי הגר"ח דהוכיח מתרי טעמי דלא שייך כן בפחות מכשיעור.

ועי' רשב"א בתשו' [תס"א] שהרא"ש שאלו בדין הנ"ל, והרשב"א נקט נמי כהרא"ש דפטור, אלא שהוסיף הרשב"א לדמות לעכו"ם שנתגייר לאחר גלגול לפני אפייה, והיינו דהכא כבר מוכרח דחלוקין שכחה מחלה, דבשכחה בכה"ג שנתגייר בין קצירה לעימור באמת חייב, ורק בחלה פטור בנתגייר בין גלגול לאפייה, וע"כ דאזלינן בתר מעיקרא בחלה, ומזה הוכיח הרשב"א דה"ה דלענין שיעורא ניזיל בתר מעיקרא.

וכבר העיר באבני נזר [יו"ד תל"ב] דחלוקין הרא"ש והרשב"א בטעמיהן, דהרשב"א מדמה לעכו"ם, ומה דעכו"ם פטור גם בסוף היינו משום "בשעת חובתה היתה פטורה", ולכן פטור גם אח"כ בשעת האפייה, וצ"ל דה"ה דבפחות מכשיעור אתינן עלה מצד זה "בשעת חובתה היתה פטורה", והיינו דאף בשעת האפייה יש בה שיעור אבל כבר חיילא בה פטור משעת חובתה, אבל הרא"ש לא ביאר כן, ורק כתב "דאזלינן בתר מעיקרא", וכוונתו דגם עכשיו דיינינן ליה כפחות מכשיעור - עכתו"ד.

ודברי הרשב"א תמוהין מאוד, דכבר ביאר הגר"ח [ביכורים פ"ו - הי"ט בד"ה ונראה], למה לא שייך כללא ד"בשעת חובתה היתה פטורה" בפחות מכשיעור, ורק שייכא בעכו"ם והקדש, והוא מתרי טעמי, א' רק "בשעת חובתה" שייכא הך פטור, וכשאין שיעור לחיוב בגלגול אכתי לא הגיע העיסה לשעת חובתה, ב' רק בעכו"ם והקדש שייכא דין זה שהם בגדר "פוטרים", ופוטרים את עיקר העיסה ושוב לא מתחייב אח"כ במחייב דאפייה, אבל חסרון שיעור אינו חפצא של "פוטרי", וא"כ מה שהיתה פחותה מכשיעור לא יעכב אח"כ מלהתחייב באפייה.

ודברי הרשב"א דמדמה להו אהדדי צ"ע, דהרי פשוט דלא שייכי אהדדי, וכנתבאר בגר"ח, וצ"ע, וע"כ דאיכא כוונה עמוקה בדברי הרשב"א, וכדיבואר.

מביא את הוכחת הגר"ח מצירוף סל, ומביא מהרשב"א שכבר הק' כן, ומביא מה שתירץ בזה דדנים את שתי הגלגולים של שני העיסות כאילו שהיו ביחד, ומעורר דלכא' דבריו תמוהין מאוד.

והנה דברי הגר"ח לחלק בין עכו"ם לחסרון שיעור בדין "בשעת חובתה היתה פטורה" בנויים על הדין צירוף סל, והיינו דלמדנו מזה דאף דלא היה בה שיעור לא בשעת גלגול ולא בשעת אפייה, דאכתי מהני אח"כ לצרפו לכשיעור אף דהיתה חסר בה שיעור בשעת חיובו, ומוכרח א"כ שלא נאמר בחסרון שיעור דין "בשעת חובתה היתה פטורה".

ומעתה תמוהין טובא דברי הרשב"א דאיך מהני צירוף סל אח"כ, הא אי מדמינן חסרון שיעור לעכו"ם הא אמרינן דפטור גם אח"כ, ומאי שנא תפחה מצירוף סל, ועיי"ש בהמשך דברי הרשב"א, שהרשב"א עצמו הק' כן, וחילק ביניהם.

ותוכן החילוק הוא, דשאני צירוף סל שמביא עיסה ולחם נוסף ממקום אחר, ודלא כתפחה דהך עיסה עצמה תפחה, והרשב"א ביאר את החילוק, דכשבא לצרף סל ממק"א, אז אמרינן "דנעשה כאילו ערסן יחד", והיינו דדיינינן ליה דכבר בשעת הגלגול היו ב' עיסות ביחד, ונמצא דאז היה בה שיעור, אבל בתפחה אינו כן דאין כאן עיסה נוספת, והך עיסה עצמה לא היה בה שיעור בשעת הגלגול, עכתו"ד.

אולם אף דהרשב"א מצא ביניהם חילוק, אבל דבריו אינם מובנים כלל ותמוהין הן עד מאוד, דאיך שייך לומר על שתי עיסות נפרדות דרק הצטרפו לאחר האפייה דדיינינן להו אהדדי כבר בשעת הגלגול, הא סו"ס תרתי נינהו, וצ"ע"ג, ועיין להלן בדין צירוף סל בהקדש [ענף ג'] מה שיש לדון בזה באופן אחר.

ואשר מוכרח מזה דהרשב"א למד דהך שיעור של ה' רבעים דבעינן בשעת הגלגול, לא מודדים את השיעור בעיסה עצמה באותה שעה שהוא מגלגל, רק דבלחם הנאפה אנו מודדים לראות אם איכא בלחם דלפנינו גלגול בשיעור ה' רבעים, ודו"ק, וא"כ היכא דאיכא בלחם אחד [דהצטרף ע"י צירוף סל] ב' גלגולים, ובתרווייהו ביחד יש שיעור ה' רבעים, שוב אמרינן דאיכא בלחם שיעור ה'

רבעים בגלגול, אבל בתפחה לא שייך כן, דגם בשעת הלחם אין בלחם גלגול שיש בו שיעור, ודו"ק.

אולם זה עצמו תמוה, דאי דיינינן לפי שעת הגלגול, וכדמוכרח ממה דתפחה פטור, א"כ למה נדון את שעת הגלגול ביחס ללחם של אח"כ ולא ביחס לגלגול עצמו, וצע"ג.

מביא את דברי הגר"ח ביסוד דינא דחיוב חלה, שאין העיסה מחייבת מצד עצמה רק מצד הלחם שעתיד להיות בה.

ונראה בביאור הדברים עפ"י דברי הגר"ח ביסוד דינא דחלה:

הגר"ח [ביכורים פ"ו ה"ט ד"ה ובעיקר פלוגתא] ביאר לנו יסוד חדש בעיקר חיובא דחלה, וז"ל "ומשום דדין לחם הוא יסוד דין המחייב בחלה, וכדכתיב בקרא "מלחם הארץ", וע"כ חיוב חלה משעת עיסה מיתלי תלי בדין לחם העתיד להיות בה אח"כ, וע"כ כל שעומדת מעיקרא בשעת עיסה להיות פטורה מחוב חלה בשעת חלות הדין לחם הוי זה דבר הפטורה מחיוב חלה וכדתנן דעיסה שתחילתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה, דהיינו שעשה את העיסה מתחילתה ע"מ לעשותה סופגנין, ופטורה מן החלה שאינה עיסה העומדת להיות לחם", עכ"ל.

ולמדנו מדבריו כמה חידושים, דאף דלמדו האחרונים [הבאנו דבריהם לעיל] דאיכא ב' מחייבים נפרדים בחלה, חדא מקרא ד"עריסותיכם" והיא חיובא דגלגול, ועוד חיוב מקרא ד"לחם הארץ" והיא חיובא דאפייה, אבל בגר"ח מבואר דאינו כן.

א [למדנו דיסוד ועיקר המחייב בחלה הוא דוקא בלחם, וזה ילפינן מקרא ד"לחם הארץ".

ב [עוד למדנו דשעת החלות דין לחם היא בשעת האפייה והקרימה בתנור, וא"כ עיקר החיוב תלוי בשעת האפייה.

ג [ומעתה ק' דמהו דין גלגול דנאמר בקרא ד"עריסותיכם", ומוכרח שכל חיובא ד"עריסותיכם" מיתלי תלי בחיובא ד"לחם הארץ", ואינו דין ומחייב בפנ"ע, ותלוי בדין לחם העתיד להיות בה. וביארנו לעיל דנתחדש בציונים והערות [פרק א' משנה ה' ענף ב'] הכא בגר"ח דדנים כבר בעיסה את הלחם העתיד להיות בה, וזהו המחייב בעיסה, ולכן עיסה שלא עומדת להיות לחם אינה חייבת בחלה.

ודברים אלו של הגר"ח הם 'פתח גדול' להבנה חדשה בעיקר הפטור של עכו"ם הקדש והפקר וחול' – וכל זה יבואר בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'] – והרחבנו בזה עוד בחידושי סוגיות [סימן י'].

והוא דעפ"י יסוד הגר"ח נתחדש גדר חדש בעיקר מיעוטא דהקדש ועכו"ם, והוא - דכיון דהלחם העתיד להיות הוא המחייב ולא העיסה מצד עצמה, א"כ גם המיעוטים דהקדש ועכו"ם הם מצד הלחם שעתיד להיות בה, ולפי"ז ע"כ דגדר המיעוט הוא דהשם "לחם עכו"ם" והשם "לחם הקדש" נקבעו ב"אתחלתא דלחם" והיינו בשעת הגלגול, ולהכי יש פטור גם בשעת האפייה, דאף דכבר פדאו, אבל כיון דכבר חיילא בה שם הקדש, שוב לא פקע שמו, ועיי"ש שהרחבנו ביסוד זה להוכיח כן וליישב הרבה קושיות וסתירות.

ועיקר נקודת החידוש בזה הוא דאף אי הקדש ועכו"ם אינם בגדר "פוטרים", אפי"ה לא מתחייב אח"כ באפייה כיון שנקבע שמו בגלגול כ"לחם הקדש", ושמו לא פקע הימנו גם אח"כ באפייה, ועיי"ש מה שביארנו בזה.

עפ"י ז' מבאר את דברי הרשב"א בהא דמדמה מיעוטא דעכו"ם לחסרון שיעור, דאין כוונתו שיש דין "בשעת חובתה היתה פטורה" בחסרון שיעור כמו בעכו"ם רק דבא לומר דדיינינן לשיעור של הלחם מ"אתחלתא דלחם".

ומעתה נראה לבאר את דברי הרשב"א דמדמה מיעוטא דעכו"ם לחסרון שיעור, ודייק האבני נזר דזה דלא כהרא"ש, דהרא"ש רק כתב דלא מהני חסרון שיעור היכא דתפחה כיון דאזלינן בתר מעיקרא, אבל הרשב"א הוסיף לדמות לעכו"ם, ודייק מזה דע"כ דפליג על הרא"ש וסובר דכמו דבמיעוטא דעכו"ם אנו באים לכללא ד"בשעת חובתה היתה פטורה", כמו"כ איכא כלל זה בחסרון שיעור, ותמהנו בזה, שהרי לא שייך הך כלל בחסרון שיעור שאין זה שעת חובתה כלל, ודלא כעכו"ם שיש כאן שעת חיובא רק דעיסת עכו"ם נתמעטה.

עוד יש לעיין דנראה דהרשב"א סותר את עצמו מיניה וביה בנקודה זו, דע"י היטב בלשון הרשב"א שכשהביא את הדין דבגלגול עכו"ם פטור אף דנתגייר לפניי אפייה לדמותו לחסרון שיעור, כתב על זה הרשב"א, "אלמא אין הולכין בחלה בתר השתא אלא בתר מעיקרא", והיינו ממש כלשון הרא"ש, וקשה דלמה לא כתב "אלמא כל דבשעת חובתה היתה פטורה פטורה" וכדינא דעכו"ם, הלא דבר הוא, דפתח בדין "שעת חובתה" [בעצם הדמיון לעכו"ם] וסיים בדין "ביתר מעיקרא" [וכהרא"ש], הרי דאיכא סתירת הדיוקים אי כהאבני נזר או לא.

וע"כ דמבואר דהכא בחסרון שיעור לא שייך הך כלל ד"בשעת חובתה היתה פטורה", דכלל זה רק שייך בפטור דעכו"ם וכטענת הגר"ח, ואין כוונת הרשב"א להשוותם לענין הך כלל, ולכן לא כתב הרשב"א הך כלל בחסרון שיעור, וכל כוונת הרשב"א בדמיון לחסרון שיעור הוא רק לגבי עיקר יסוד הגר"ח בחיובא דחלה, דכל החיוב הוא מצד הדין לחם שבו, וגם בשעת עיסה דיינינן מצד הלחם שעתיד להיות בה, ויסוד זה למדנו מעכו"ם ויסוד זה מדמינן לחסרון שיעור.

וכוונת הרשב"א היא, דעיקר החידוש דנתחדש בהך דין בפטור עכו"ם דכל "בשעת חובתה היתה פטורה" הוא דאחרי דנקבע שם הלחם ב"אתחלתא דלחם" כלחם פטור, שוב לא פקע שמו ודיינינן ליה כן גם בסופו כלחם פטור, ומזה הוציא הרשב"א יסוד גדול, דחזינן מהכא דדיינינן ללחם כ"אתחלתא דלחם", וזו כוונת הרשב"א ב"ביתר מעיקרא", דבא לומר דאין כאן מחייב ד"עיסה" ואח"כ מחייב אחר ד"לחם", רק מחייב חדא איכא מצד "לחם" שהתחלתו היא כבר בעיסה, ורואים מכאן דדנים כפי ההתחלה.

ומזה למדנו חידוש גם לענין חסרון שיעור, דאף דהכא אין כאן "קביעת שם" על הלחם כמו בעכו"ם, דלא נקבע שמו כלחם פחות משיעור, שאין בשיעורים "שם" על הלחם כמו בלחם עכו"ם והקדש, דסו"ס אינו אלא חסרון שיעור בעלמא ותו לא, רק דמפטור עכו"ם למדנו הך יסוד שאין כאן "עיסה" ואח"כ "לחם", רק דכבר מתחילתו דיינינן מצד ה"לחם" שבו, ושוב י"ל דהתורה לכתחילה קבעה את השיעור בלחם כפי התחלת הלחם, וזהו היסוד ד"ביתר מעיקרא אזלינן", ולהכי אין לחייבו בתפחה – ודו"ק³⁴.

עפ"י"ז מבאר את דברי הרשב"א המחודשים דבצירוף סל דנים את ב' העיסות כאילו שהיו ביחד בגלגול, דכל הדין שיעור הוא מצד "אתחלתא דלחם".

ועפ"י"ז נראה לבאר גם את דברי הרשב"א בצירוף סל, דודאי דאין כאן צירוף למפרע בגלגול, דסו"ס בשעת הגלגול היו כאן ב' עיסות נפרדות, רק דכוונתו בזה, דהגם דבעיסה בשעת גלגול בעינן כבר שיעור ה' רבעים, אבל אין זה דין מצד העיסה עצמה שהיא רק מחייבת חלה כשיש בה שיעור זה, זה אינו שהרי בלאו הכי אין העיסה מצד עצמה מחייבת כלום, וכל המחייב הוא רק מצד הלחם שעתיד לבא, וא"כ, ע"כ דכל מה דבעי שיעור בעיסה הוא משום דשיעורו של הלחם נמדד מעיקרו ב"אתחלתא דלחם", דכך היא גזתה כ"בשיעור חיובא דחלה, וכנתבאר, דלחם שיש בו שיעור א' בסופו ושיעור אחר בתחילתו, דנמדד לפי שיעורו בתחילתו, דאזלינן בתר מעיקרא, ולזה לא מהני תפחה באפייה, דסו"ס ב"אתחלתא דלחם" לא היה בה שיעור.

אולם לענין זה גופא מהני צירוף סל, דלדברינו מבואר דבכל צירוף סל איכא לפנינו לחם א' שיש בו כמה וכמה התחלות, דא"א לדון על גלגול אחד לומר שגלגול זה הוא ה"אתחלתא דלחם", דאינו כן, אלא דכל הנך גלגולים כהדדי הן הן ה"אתחלתא דלחם", וממילא פשוט, שכיון שנתחדש בדין צירוף סל דהך לחם באמת התחיל בתרי עיסות נפרדות, א"כ אם בגלגול דשתיהם ביחד איכא שיעור, שוב אנו רואים שיעור ה' רבעים בהך לחם מתחילתו, ונמצא שהרי זה "כאילו עירסם ביחד" וכלשון הרשב"א, דסו"ס איכא בהך לחם לפנינו שיעור ה' רבעים בגלגול ידידה.

ועי' להלן [ענף ג'] מה שנתחדש עפ"י"ז בדין צירוף סל ברשות הקדש לסתור את דברי התורת זרעים.

³⁴ ולהלן בציונים והערות [פרק ג' משנה א'] נוכיח דבאמת ה"מעיקרא" דפטור עכו"ם חלוק מה"מעיקרא" דשיעור ה' רבעים, דבאמת תרי דינים נינהו, ודין ד"בשעת חובתה היתה פטורה" רק שייך בגלגול והשיעור ה' רבעים שייך כבר בשעת נתינת המים, והכל עפ"י המבואר כאן.

מביא מקור לכל זה מדברי המאירי בענין צירוף סל.

ונראה דאיכא מקור לכל זה מדברי המאירי בפסחים [מ"ח:], דהנה יש שי' בראשונים דצירוף סל לא מהני זמן רב אחרי אפייה, אלא דבעינן צירוף סל מהתנור לתוך הסל בשעת רדייה, והמאירי הביא שי' זו, והביא שהיתה להם גירסא בגמ', "הסל מצרפם דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ", והוסיף שם, "ופירשו הדברים כלומר שעיקר החיוב הוא משנעשית לחם והיא שעת הרדייה" עכ"ל.

הרי לנו דהיסוד בצירוף סל בנוי על זה שעיקר המחייב בחלה הוא בגמר האפייה והיא שעת הרדייה מהתנור, ולכא' ק' דעיקר החיוב בחלה הוא בשעת הגלגול דאז נעשית לעיסה ואז חייבים עליה מיתה ואז חייבים בהפרשתה, וכדכתיב בקרא "עריסותיכם", ומה הביא המאירי מקרא ד"לחם הארץ", וע"כ דכוונתו כהגר"ח, דגם חיובא דגלגול מדין "עריסותיכם" הוא רק על שם הלחם שעתיד להיות בה, וזה האוסר וזה המחייב, ולכן עיקר החיוב הוא באמת מצד זה שעומד להיות לחם, ולהכי דיינינן לצירוף ושיעור בשעת האפייה.

אלא דאכתי ק', דאי נימא דכוונת המאירי דהא דמהני שיעור ה' רבעים ע"י צירוף סל הוא משום שעיקר החיוב הוא באפייה ואז איכא שיעור, א"כ יתחדש דלא כהרא"ש ורשב"א בעיסה שאין בה שיעור בגלגול ושוב תפחה באפייה לכשיעור, דכיון דאזלינן כדהשתא בגמר האפייה חייב בחלה כמו בצירוף סל, וזה נגד מה שדייק הרשב"א מהמשניות דתמיד משערין כ"א תחלתא דלחם" והוא בקמח, וצ"ע.

וע"כ כנתבאר כאן ברשב"א, דאין כוונתו דסגי בשיעור ה' רבעים בשעת האפייה, רק כוונתו, דבשעת האפייה איכא לחם ובעינן דבאתחלתא דהך לחם היה מעיקרא שיעור ה' רבעים, ולהכי מהני צירוף סל עכשיו כיון שעכשיו נגמר הלחם ועכשיו רואים שהיו בו ב' עיסות וביחד איכא שיעור, אבל בתפח לא יהי, דסו"ס לא היה בו שיעור באתחלתא דהאי לחם, ודו"ק.

מבאר עפ"י זאת מה שחילק הרא"ש בין חלה לשכחה, דבשכחה איכא ב' מחייבים משא"כ בחלה.

ונראה דזו כוונת הרא"ש ורשב"א שהבאנו בתחילת דברינו לחלק בין שכחה לחלה, דקצירה ועמרים הם שני מחייבים שונים לעומת חלה שאין כאן רק מחייב א', ותמהנו, שהרי גם בחלה איכא תרי מחייבים, מצד עיסה ומצד לחם, ולהנ"ל א"ש דתרווייהו מצד הלחם של אח"כ, דהתם איכא "קציר" ואיכא "עמרים", ותרווייהו מתחייבים בשכחה, לעומת חלה שרק הלחם מתחייב, וגם המחייב בעיסה הוא רק משום דבעיסה איכא כבר "אתחלתא דלחם", ודו"ק.

ענף ג'**עוד בגדרי צירוף סל,****ובדין צירוף סל ברשות הקדש,****ודין גלגול הקדש וצירוף סל דהדיוט.**

מביא את ביאורו של התורת זרעים בגדר דין צירוף סל, ומביא את מה שחידש בדין צירוף סל ברשות הקדש.

התורת זרעים כאן הק' קושי' עצומה בדין צירוף סל, דכיון דהשעת חובה דחלה היא בגלגול ולכן גלגול עכו"ם והקדש פוטר, א"כ כשלא היה בה שיעור ה' רבעים בגלגול ורק עשו צירוף סל אח"כ, האין מתחייב, הרי בשעת הגלגול אכתי לא חיילא שום חיוב, ואין באמת מתחייב אח"כ – ועיין בהערה ³⁵ במה שיש ליישב בזה.

³⁵ והיה אפשר לתרץ שגלגול בפחות מן השיעור אינו פוטר את העיסה שלא יתחייב לעולם, שי"ל שמה שהקדש ועכו"ם פוטר בשעת גלגול, היינו כיון שראוי היה שיתחייב בחלה אלא שחל עליהו דין 'פטור' ובזה אמרין ש'פטור' והפקעת חיוב שחל בשעת גלגול תו לא פקע, משא"כ היכא דליכא שיעור אין בזה דין פטור שחל בשעת גלגול, אלא 'העדר חיוב' ע"י חסרון שיעור, ולכן איכא למימר שכל שבא לידי חיוב אח"כ שפיר יתחייב בחלה. וע' בזה בחי' הגר"ח הלוי [פ"ו ביכורים הי"ט].
מיהו תירוץ זה יתכן רק אי נפרש שפטור של שעת גלגול היינו שחל "פטור" והפקעה מחיוב בשעת גלגול, אבל עיין מה שכתבנו לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף ב'] להוכיח בדעת הרמב"ן ובדעת התוס' שרשות הקדש ועכו"ם בשעת גלגול אין זה בגדר "פטור" מהחיוב של חלה אלא 'העדר חיוב' – דמה דפטרינן מחלה כל שאינו בכלל "עריסותיכם", דרשינן

וביאר בזה עפ"י ב' יסודות, היסוד הראשון הוא שאין השיעור ה' רבעים שיעור בחיוב עצמו רק שהוא שיעור בחפצא של העיסה המתחייבת, והיינו שאין בה שם עיסה לענין חיוב כשאין בה שיעור זה, אבל אחרי שיש בה שיעור, שוב חייב בכל משהו ומשהו שבעיסה חיוב חלה, וכן הביא מהגר"ח, והביא לזה הוכחות, עיי"ש.

והדברים מבוארים בדברי הגר"ח [חו"מ פ"ו ה"ה – הראשון – ד"ה ולפי המבואר] – והוכיח כן מהירושלמי [פ"ד] בחצי קב חיטין חצי קב שעורין וחצי קב כוסמין שהדין בזה שהוא נוטל מן הכוסמין לפי שיעור הכוסמין, והיינו דמצטרפין החיטין והשעורין לחייב את הכוסמין אף שהם עצמם פטורים – הרי שיש כאן שיעור בחיוב עצמו בפחות מה' רבעים, ואעפ"כ אחרי שיש עיסה של ה' רבעים שוב חייב כל משהו של העיסה בפני עצמה.

היסוד השני, הוא שאין הגלגול מחייב מצד עצם המעשה גלגול, רק דגלגול הוא מחייב מצד זה שע"י הגלגול הוא דנעשה לעיסה, ולכן לו יצויר שהיה מעשה אחר שיעשה נעשה לעיסה, אז המעשה ההוא הוא יהיה המעשה המחייב.

והיינו, דודאי דבעינן מעשה המחייב בחלה, רק דלאו דוקא גלגול, אלא דכל מעשה שעל ידו נהיתה לעיסה הוא מעשה המחייב.

ועפ"י הנך ב' יסודות ביאר, דכיון דאין עליה שם עיסה בלי ה' רבעים, א"כ ע"י הצירוף סל אית בה שיעור ובוזה נהיתה לעיסה [כמו דבלילה רכה נהיתה לעיסה ע"י האפייה, וכמבואר בספר התרומה], ונמצא דהצירוף סל עצמו הוא המעשה שעשאו לעיסה, ולכן הוא המעשה המחייב, דא"צ לגלגול דוקא, וכל מעשה שעשאו לעיסה הוא המחייב.

ועפ"י חידוש גדול, דאם היתה ברשות הדיוט בשעת גלגול ובשעת צירוף סל היתה ברשות הקדש דיפטר, דבשעת חובתה היתה פטורה, וזה חידוש גדול.

וע' בספר חלת לחם [סי' ד' סק"ח וסי' ט' סקי"ז] שג"כ כ' הכי, אבל עיין במנחת שלמה [סי' ס"ח ד"ה ונראה דלפי], שהשיג על דין זה דלא מצינו בשום מקום דין זה דצירוף ברשות עכו"ם או הקדש פוטר, והטעם בזה מפני שהצירוף אינו עושה שום שינוי בגוף העיסה, והרי"ז דומה להכנסה לבית גבי מעשר דבב"מ [פ"ח:] איקרי גמר מלאכה ומ"מ אין הכנסה לבית בפטור פוטרת כיון שבגוף הדבר לא מחסרי מיד.

עפ"י דברי התורה זרעים בגדר דין צירוף סל, יש לדון דאולי איכא מהלך חדש בביאור דברי הרשב"א בחילוק בין תפחה לצירוף סל.

[והעירני בזה ידידי הגאון הרב ר' נחום בר חיים שליט"א, דיתכן דזו כוונת הרשב"א בתשובה שהבאנו לעיל [ענף ב'] דכתב דשאני צירוף סל מתפחה דבצירוף סל אנו דנים שהרי זה כאילו עירסן יחד לכל העיסות, ולמדנו דמהני למפרע כיון דשעת הגלגול היא שעת "אתחלתא דלחם", אולם לפי הנ"ל א"צ לומר כן, די"ל דכיון דהצירוף סל עצמו עומד במקום הגלגול, א"כ כיון דבשעת הצירוף של כולו נמצאים ביחד א"כ הרי זה כגלגול לכולם ביחד.

אלא דמלשון הרשב"א מדוקדק כדברינו, דהרשב"א הוסיף לחלק בין צירוף סל לתפחה, דבצירוף סל הוא צירף עיסה נוספת וכעת איכא כבר שיעור מעוד עיסה, [ולכן דיינינן ליה כגלגול ביחד על כל השיעור], לעומת תפחה שלא צירף עוד עיסה אליה, הרי דמזה משמע כדרכינו, דלפי דרכו של התורה זרעים א"צ לכל זה, דה"ה דבתפחה ע"י 'מעשה' נמי מהני לחיבה, דהאי מעשה נמי חשיב כגלגול כמו צירוף סל, דמאי שנא, ומ"ל שהביא וצירף עוד עיסה, ודו"ק].

מבאר דעפ"י דברינו לעיל ברשב"א בגדר הדין צירוף סל נדחו דברי התורה זרעים.

אולם לדברינו לעיל בביאור דברי הרשב"א ליתא לכל הנ"ל, ולא ק' עיקר קושיית התורה זרעים מגלגול, דיסוד הקושי' הוא דהיכן המעשה המחייב, דגלגול בפחות מה' רבעים אינו גלגול שמחייב, ואיך יתחייב בלי גלגול ובלי אפייה.

ולנה"ל א"ש, דהרשב"א הוכיח דשיעור ה' רבעים נמדד רק בשעת הנתינת המים, והק' דא"כ איך מהני אח"כ צירוף סל, ותירץ דבצירוף סל דיינינן דבהך לחם שעומד לפנינו אחרי הצירוף דנעשה בו גלגול כשיעור, וזה ע"י ב' העיסות כהדדי, והביאור, דגם כשאומרים שהשיעור ה' רבעים הוא

שרק מה שהוא "לכם" חייב בחלה, וכל שאינו שלכם נתמעט, ואין זה דרשא מיוחדת למעט ולפטור רק רשות הפקר או רשות הקדש, ולפי"ז הדרא קושיא לדוכתיה דהיאך יתחייב בחלה ע"י נשיכה וצירוף סל לאחר שכבר נעשה העיסה ונתגלגל בפטור.

בתחילת העיסה, אבל אין הכוונה דהשיעור נאמר בעיסה מצד עצמה, רק דזהו השיעור ב"אתחלתא דלחם" שיש בעיסה, ולכן אח"כ בצירוף סל אנו דנים שהיה ללחם זה שני גלגולים שביחד עשאוהו ל"אתחלתא דלחם", והיינו, דאף דבשעת מעשה היו ב' גלגולים נפרדים, אבל בסוף מתברר שהם אלו שפעלו כהדדי והגיעו ביחד לאשוויי ללחם א', כן הביאור בדברי הרשב"א.

ומעתה נראה, דלעולם י"ל דהגלגול דבכל עיסה הוא המעשה המחייב, דאף דבשעת המעשה גלגול לא היה בו תורת מעשה המחייב, אבל השתא איגלאי מילתא דהיה בגלגולים "אתחלתא דלחם", ומעכשיו הוא דדיינינן להו למעשים הללו שהם מחייבים הפרשה, הרי לנו דגם בכה"ג בצירוף סל איכא גלגול בעיסה, ודו"ק, ומתיישבת קושי' התורת זרעים.

ומעתה כבר אין מקום לחידושו של התורת זרעים, דאיתברר דאין הצירוף סל "מעשה המחייב" כלל, ולא אכפת לן שהלחם הוא ברשות הקדש בשעת צירוף סל.

דן אי איכא פטור גלגול הקדש בעיסה פחות מכשיעור היכא דנעשה בה צירוף סל אחרי פדיון.

ונראה עוד דיש מקום לדון, בעיסת הקדש היכא דבשעת הגלגול לא היתה בה כשיעור ושוב פדאוהו ואפאוהו, ושוב עשו בה צירוף סל, דלפי התורת זרעים פשיטא דחייב, כיון דלדידיה הגלגול אינו מחייב כלל, ופשוט א"כ שאינו יכול לפטור, ולדידיה שייך מיעוט הקדש רק אח"כ בצירוף סל.

ולדברינו נראה דאינו כן, דאיגלאי מילתא דהגלגול הוא המחייב, וגלגול הקדש אינו יכול לחייב, אולם יש לדון דמטעם אחר יתחייב, דלכא' פשוט דהאפייה תחייבו אח"כ, שהרי כל מה שאין אפיית הדיוט מחייבת אחרי גלגול הקדש, היינו משום שבשעת חובתה היתה פטורה, והכא לא היתה כאן "שעת חובתה", ואיך יחול "פוטור" בזמן שאין שיעור לחיוב חלה.

אולם נראה דלדברינו להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'] – והרחבנו בזה עוד בחידושי סוגיות [סימן י'] - שנתחדש שהקדש ועכו"ם אינם בגדר "פוטרים", ואפי"ה לא מתחייב אח"כ באפייה כיון שנקבע שמו בגלגול כ"לחם הקדש", ושמו לא פקע הימנו גם אח"כ באפייה, עיי"ש מה שביארנו בזה, ונראה, דאף דבשעת הגלגול עצמו לא היה הגלגול "מעשה המחייב" אבל סו"ס חיילא על ידו שם "לחם הקדש", וזה לא פקע גם בשעת האפייה, ולאחר צירוף סל אכתי שמו עליו ולא מתחייב ע"י הצירוף סל, ודו"ק.

אולם עי' בקה"י זרעים [סי' ל"ג בד"ה חלה פ"ד] דהוכיח דבכה"ג חייבים, עיי"ש, וכן הוא באבני נזר [יו"ד סי' תכ"ח ס"ק ג'] ובחלת לחם [סי' ה' ס"ק ל"ג].

ונראה דהביאור בזה הוא, דשעת חובתה היינו דאז נקבע שמו של הלחם שעתיד להיות, ונראה דבשלמא כשיש לפנינו בגלגול שיעור עיסה דה' רבעים, אז י"ל דכבר מעכשיו מונח בעיסה הלחם העתיד להיות, ושפיר נקבע שמו עליו, אבל אם אין כאן שיעור ורק נהיה שיעור ע"י צירוף סל, אז אין הביאור דאיגלאי דלמפרע היה כל גלגול וגלגול מעשה המחייב בפני עצמו, אלא דמהשתא אנו דנים בלחם דלאחר צירוף סל את הגלגול כגלגול המחייב, והיינו דאז למפרע בשעת הגלגול עצמו באמת לא היתה עליו תורת 'מעשה המחייב', ורק אח"כ בשעת הצירוף סל חיילא בלחם שם לחם ע"י הגלגול דמעיקרא, ואז כבר לא היה הקדש, ופשוט למה בכה"ג אין הגלגול יכול לקבוע שמו בלחם הקדש, שהרי בשעה דחיילא בו תורת "אתחלתא דלחם" כבר אין בו הקדש.

מוסיף ב' הוכחות לעיקר יסוד דברינו עפ"י תשובת הרשב"א.

והוסיף לי ידידי הגאון הרב ר' משה הלר שליט"א ב' הוכחות לכל דברינו:

א' עיין במשנה [פ"ג מ"א], "כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה", ולכאורה צ"ב שהרי בנתינת מים אין העיסה מודבקת להיות גוש אחד אלא הקמח נעשה פירורים פירורים [עי' ברש"ס הובא במלאכת שלמה], וא"כ איך אפשר להפריש חלה להמבואר בירושלמי ובראשונים שחל עכשיו חלות חלה, והרי אין כאן צירוף לשיעור ה' רבעים, ולא מצאתי מעוררים בזה, וצ"ע.

ועפ"י הנ"ל י"ל שאולי יש מכאן ראי' לנתבאר ברשב"א בתשובה [ח"א סו"ס תס"א] שכתב דמה דמהני צירוף ס"ל היינו דעי"ז חזינן למפרע כאילו עירסן להכל כאחד עיי"ש, וא"כ ה"נ כיון שאח"כ בשעת הלישה יהיה שיעור הרי זה מועיל למפרע דחשיב כבר השתא שיש בזה שיעור להצטרף לה' רבעים, אלא דהתם גבי צירוף ס"ל א"א להפריש קודם כיון שאין העיסה ראשית של

הלחם, אבל הכא דנתינת מים חשיבא ראשית של העיסה כמש"כ הראשונים בזה חלה ההפרשה מיד, ואכתי צ"ע.

[ב] עיין במשנה [פ"ג מ"ב], "נדמעה עסטה עד שלא גלגלה פטורה ומשגלגלה חייבת", ודעת הר"ש והרא"ש [פ"א מ"ד] דהא דמדומע פטור מן החלה היינו רק אם אין בעיסה ה' רבעים חולין והתרומה היא חלק מה' רבעים עיי"ש, והקשו האחרונים מהמשנה כאן, דממנ"פ, אם יש בחולין ה' רבעים בלא התרומה למה עד שלא גלגלה פטורה, ואם אין ה' רבעים בחולין למה משגלגלה חייבת והרי ליכא שיעור לומר שכבר נתחייבה בחלה.

ועפ"י הרשב"א הנ"ל שביאר לענין צירוף סל שאף שא"א להתחייב אח"כ, ומ"מ מהני הצירוף כיון דע"י זה חזינן שכבר נתחייב כבר בשעת הגלגול מיושב, דאם היה גלגול פחות מכשיעור ואח"כ בשעת הצירוף סל תהיה ברשות הקדש או נכרי יהיה חייב כיון דחזינן ששעת החיוב היה למפרע, ודלא כמו שנקט התורת זרעים כאן, עיי"ש, וא"כ ה"ה לענין מדומע להר"ש, דודאי מיירי שאין שיעור בלא התרומה אלא דאח"כ עשה צירוף סל, וע"ז אמרינן דאם נפל התרומה לאחר הגלגול קודם הצירוף סל כבר נתחייב למפרע, ודו"ק.

משנה ה

[ה] המפריש חלתו קמח אינה חלה וגזל ביד כהן העיסה עצמה חייבת בחלה והקמח אם יש בו כשיעור חייבת בחלה ואסורה לזרים דברי ר' יהושע אמרו לו מעשה וקפשה זקן זר אמר להם אף הוא קלקל לעצמו ותיקן לאחרים:

רע"ב משנה ה

אינה חלה - דראשית עריסותיכם כתיב:
וגזל ביד כהן - וצריך להחזירה לבעלים, שאם תשאר בידו יהיה סבור שעיסתו פטורה:
העיסה עצמה - שהפריש חלתה קמח חייבת בחלה:
והקמח - שבא ליד כהן בתורת חלה:
אם יש בו כשיעור - חמשת רבעים קמח, חייבת בחלה:
ואסורה לזרים - כל הקמח שבא ליד כהן, וחומרא בעלמא הוא, לפי שראו שבא ליד כהן שלא יאמרו ראינו זר אוכל חלות:
וקפשה זקן זר - חטפה זקן זר ואכלה:
קלקל לעצמו - דאכלה ואיענש:
ותיקן לאחרים - שאחרים אוכלין ותולין בו, ומוצאים פתח להתיר, לפי שראוהו שאכל:

ציונים והערות משנה ה

ב' פירושים בראשונים בחילוק בין תרומה לחלה דלמה מהני לפני מירות [בתרומה] ולא מהני לפני לישא [בחלה].

בעיקר האי דינא שאין מפרישין חלה מקמח – היינו טעמא "משום דכתיב עריסותיכם דהיינו לאחר גלגול" והקשו הראשונים דבתרומה אינו כן.
 וז"ל הרשב"א בקידושין [מ"ו]:

"ואיכא דקשיא ליה והא תרומה דכתיב ביה דגנך דמשמע דאידיגן ואפ"ה קי"ל שאם הקדימו בשבלין שתרומתו תרומה דבר תורה, אלמא כי כתיב קרא לכתחלה ולמצוה מן המובחר הא דיעבד עבד, א"נ לומר שלא נתחייב עד שעת דיגון הא אם הקדימו יצא, הכא נמי נימא שאם הקדימה בקמח יצא".

ותירץ בזה הרשב"א "וי"ל דבתרומה רחמנא רבייה מדכתיב והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר ודרשינן מיני' ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר, והיכי דמי בשהקדימו בשבלין כדמוקמי' לה בברכות [מ"ז]. ובפסחים [ל"ה:], וממילא שמעי' מינה דאם הקדימו בשבלין דחיל עליה שם מעשר".

עוד תירץ הרשב"א - "והרמב"ן נר"ו כתב דאף חלה כתרומה היא מה התם דגן ולא פחות משליש אף הכא עיסה ולא קמח, ומה התם אוכלין עראי עד שימרח ואם תרם תרומתו תרומה אף ה"נ אוכלין עראי עד שתתגלגל, ומשנתנה מים אם הפרישה חלתה חלה", ועיין בקצרה בר"ש כאן – ועיין להלן בציונים והערות [ריש פרק ג'] בגדרי נתינת מים – ותלוי בהנ"ל.

דרכו של היראים בדין זה – דחידש דליכא חילוק בין חלה לתרו"מ בהקדימו בשבליים.
אולם מצאנו דרך חדשה בזה ביראים – דחידש דליכא חילוק בין חלה לתרו"מ בהקדימו בשבליים – והוא במצות חלה [סי' קמ"ח] - ז"ל שם:

"בשבת במפנין [קכ"ז] אמר ר"א אמר רשב"ל מעשר ראשון שהקדימו בשבליים פטור מתרו"ג וכו' למדנו שהתורם בעודו פטור שפטור, כגון שאמר לא יחול שם תרומה 'עד שימרח' ויגיע לחיוב וכענין הזה מועיל, דקיי"ל כר"א בן יעקב דאמר בקידושין בפ' האומר יותר על כן אמר ראב"י פירות ערוגה זו מחוברת יהי' תרומה על פירות ערוגה זו תלושה לכשיביאו שלישי ויתלשו והביאו שלישי ונתלשו דברי קיימין".

והיינו שחידש שכל הדין של הקדימו בשבליים היינו שאומר כן שיחול אח"כ - ועל פי חידוש זה כתב לבאר משנה זו – דהמפריש חלתו קמח אינה חלה "פירוש שאמר בעודו קמח יחול עלי' שם חלה. אבל הפריש קמח ואמר כשתעשה עיסה יחול עלי' שם חלה, חלתו חלה אע"פ שהיא פטורה עתה".

ועיין בתועפות ראם שפירש כנ"ל - שהרא"ם באמת חולק על כל הראשונים בזה דס"ל דאין חילוק בין מעשר לחלה, ודלא כהראשונים הנ"ל, דכולם כתבו לחלק בטעמא דמעשר חל אפי' בשבליים ומפריש חלתו קמח אינה חלה משום דבמעשר גזוה"כ הוא, והרא"ם ס"ל דשויין המה מעשר וחלה בזה - ומעשר ראשון שהקדימו בשבליים מיירי דווקא שאמר שלא יחול עדיין שם תרומה, וכוונתו, שלא יחול עד שתמרח וכענין זה מועיל גם במפריש חלה קמח.

בדברי האפיקי ים בזה ליישב סתירה בשיטת רש"י.

ועיין באפיקי ים [ח"א סימן מ"ד ס"ק י"ד] שכתב "והנה אם באמת צדק המפרש בכוונת ושיטת הרא"ם ז"ל, ה' ניחא בזה לתרץ דברי רש"י ז"ל שדברי' סותרים לכאורה מאד משבת [קכ"ז]: [לביצה [י"ג].] - דבשבת שם כתב דבמקדים מעשר לתרומה בשבליים אינו לוקה, ובביצה כתב דגם בשבליים איכא לאו דלא תאחר.

ולפי הנ"ל י"ל דס"ל כשי' הרא"ם ז"ל בזה דמעשר ראשון בשבליים אינו חל תכף דהוי כמפריש חלה קמח. ורק דמיירי דאמר לא יחול שם מעשר עד שתמרח. וא"כ נמצא דעבירת ההקדמה דמעשר לתרומה נגמרה רק כשמירח. ואז חל ההפרשה דמעשר ואיכא הקדמה אבל כ"ז שלא מירח דלא חל המעשר עדיין אינו בלאו עוד, ולבסוף גם כשמירח ובא לידי חלות המעשר אף דאיכא לאו, מ"מ מלקות ליכא, דכשנתמרח נמצא דעובר למפרע על הפרשתו ואין כאן התראת ודאי בשעת הפרשה דאולי לא ימרח כלל וכשמירח אין להתרות בו, משום דהתראה בשעת עשיית האיסור בעינן כמבואר במכות [ט"ו] בסוגיא דקיימו ולא קיימו, א"כ א"ש מאד בדיוק דרש"י ז"ל שכתב בשבת דמקדים מעשר בשבליים ליכא מלקות, אבל באמת הלאו איכא כשמירח לבסוף דעובר אז למפרע, וא"ש דברי' ז"ל בביצה שם".

אולם שוב דחה את הדברים מכל וכל – "אמנם לדעתי אין לומר כן גם בשי' הרא"ם ז"ל דהוא נגד סוגיא ערוכה בביצה [י"ג].] עיי"ש מה שהרחיב בזה – והסיק "וע"כ דטעות סופר הוא ביראים" עיי"ש מה שתיקן את הדברים.

דברי הרמב"ם בפירושו על הדין "אסורה לזרים"

מה שכתב במשנה "ואסורה לזרים" – פירשו הראשונים דקאי על כל הקמח שבא ליד כהן וזה חומרא בעלמא, עיין בר"ש ורע"ב ועוד.

אולם עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שפירש את החידוש שהחלה אסורה לזרים "ואין אומרים שעיסה זו פטורה מן החלה הואיל וקמחה לשם חלה הופרש ולא נתקיימו דבריו אלה - אלא הופרשה חלה מן העיסה הראשונה, וכאלו אותה חלה הראשונה על כל הקמח הופרשה, על זה שלש ועל זה שהפריש לשם חלה".

הרי שהרמב"ם פירש שלא כל הקמח הניתן לכהן נאסר, אלא מתנאי' אשמעינן דלאחר שחזר הקמח לישראל והשלימו לשיעור ועשה ממנו עיסה - חייב להפריש חלה מכל עיסתו ולא אמרינן שמה שכבר בא ליד הכהן נפטור מחלה.

אולם קשה לפירוש זה דפשיטא דמאי קמ"ל, ועוד אמאי פליגי חכמים על ר' יהושע, דמאיזה טעם יש לפטור הכ' קמח מחלה, ועיין בחלת לחם [סי' ו'] שכ' שכיון שהגיע הקמח ליד הכהן ומעיקר

הדין א"צ הכהן להחזירו, ומה שחכמים תקנו שחוזר לבעלים היינו מדין הפקר ב"ד הפקר, נמצא שהיה ברשות הפקר וכל שהיה ברשות הפקר נפטר מחלה כדאיתא בתוספתא [פ"א ה"י] וברמב"ם [פ"ח ה"ו] ולכן י"ל דמהאי טעמא רבנן פטרי מחלה – ויש לדון בדבריו בגדרי הפקר ב"ד – ואכמ"ל.

משנה ו

[ו] חמשת רבעים קמח חייבים בחלה הם ושארן וסובן ומורסנן חמשת רבעים חייבין ניטל מורסנן מתוכן וחזר לתוכן הרי אלו פטורין :

רע"ב משנה ו

חמשת רבעים - של קב חייבין בחלה, דכתיב (במדבר טו) ראשית עריסותיכם, ועיסת מדבר היתה עומר לגלגולת, והעומר עשירית האיפה הוא, האיפה שלש סאין, והסאה ששה קבין, הרי י"ח קבין באיפה, והקב ד' לוגין, הרי ע"ב לוגין. עשירית ע' ז' לוגין, ועשירית שני לוגין הוא ביצה וחומש ביצה, שהלוג הוא ששה ביצים. כשבאו לירושלים והוסיפו שתות על המדות נמצא ו' לוגין [הם] ה', ולוג הז' [צ"ל ולוג הוא] חמשה ביצים, שכל ששה נעשים חמשה, וביצה וחומש ביצה נעשית ביצה. נמצא העומר שהיה במדבר שבעה לוגים וביצה וחומש ביצה, נעשה בירושלים ששה לוגין. כשבאו לציפורי והוסיפו שתות על המדות של ירושלים, נעשו ה' לוגין חמשה. והיינו חמשת רבעים קמח. ונקראו הלוגין רבעים, לפי שהלוג הוא רובע הקב, שהקב ד' לוגין :

הן ושארן - השאר שנותנין לתוכן :

וסובן - הוא הדק :

מורסנן - הוא הגס. כולן מצטרפין עם הקמח להשלים השיעור, שכן עני אוכל פתו בעיסה מעורבת עם סובין ומורסנן :

ניטל מורסנן מתוכן וחזר לתוכן הרי אלו פטורים - שאין דרך עיסה להחזיר מורסנן לתוכה לאחר שנטל ממנה :

ציונים והערות משנה ו

בשיעור של ה' רבעין – לפי הקמח או לפי התבואה.

בעיקר השיעור של ה' רבעין – יש לדון האם השיעור לפי הקמח או לפי התבואה – וכבר דנו בזה הראשונים ודייקו מהמשנה כאן דקאי בקמח – וז"ל הרא"ש בפירושו – לעיל [פרק א' משנה ד'].

"ופחות מה' רבעים" - לכאורה היה נראה דה' רבעים יש למודדן בתבואה דכך היתה עיסת מדבר מלא העומר מן היו לוקטים ואח"כ טוחנן ברחיים. וראיתי באשכנז שגודשים מדת הקמח לשיעור חלה, ותליתי הדבר בזה בשביל שנפח הקמח רב מנפח התבואה, וקצת משמע כן לישנא דמתני' [פ"א משנה ד'] - ופחות מה' רבעים בתבואה - אלמא בתבואה משערינן, ומיהו אינה ראייה כ"כ דלפי שהזכיר תחלה מיני קטניות דחייבים במעשר ופטורים מן החלה תנא בתר הכי גם בתבואה תמצא דבר חייב במעשר ופטור מחלה כגון פחות מה' רבעים".

וממשיך הרא"ש – "ולקמן בפרק ב' תנן - ה' רבעים 'קמח' חייבים בחלה הן וסובן ומורסנן ה' רבעים חייבים" והיינו משנה דידן – ודייק הרא"ש מהכא דתלוי בקמח – וכלשונו - "מהתם משמע דבקמח משערינן מדהזכיר 'קמח', ועוד אי בתבואה משערינן מאי איצטריך לאשמועינן הן וסובן ומורסנן ה' רבעים, פשיטא דסובן ומורסנן בכלל הן כיון דמדדינן ה' רבעים בתבואה, ועוד דקתני סיפא ניטל מורסנן וחזר לתוכן הרי אלו פטורים ואי משערינן בתבואה אמאי פטורים הרי יש כאן ה' רבעים תבואה כבתחלה, אלא ודאי בקמח משערינן ואשמועינן ברישא דאע"ג דה' רבעים קמח בעינן - סובן ומורסנן מצטרף בהדיה בעוד שלא ניטל מתוכן - אבל ניטל מתוכן קתני בסיפא דאינו מצטרף", עכ"ל.

ועיין בשו"ת הרא"ש [כלל ב' סימן ט"ו] שכתב שצריכים כפי תבואה ולא כפי קמח – וכלשונו "גם כן היה לנו לשער ולהצריך קמח הנטחן מחמשת רבעים תבואה, ויהיה פירוש חמשת רבעים הבא מחמשת רבעים תבואה. ואם יגדשו המדה ניהא טפי כי ספק ברכה לבטלה איכא", ועל זה השיב הרשב"א [שו"ת ח"א סימן תס"ה] "דאין לך בו אלא חמשת רבעים קמח שבשיעור העומר אמרה תורה לא בשעור קמח הבא מחמשת רבעים תבואה" - ואף הרא"ש עצמו חזר בו מדבריו

וכתב בפסקים [סי' ב'] כדברי הרשב"א שמשערין בקמח, וע' בטור [סי' שכ"ד] שפסק שמשערין בתבואה, ועיין מה שהקשה עליו בב"י [שם], ועיין בדרישה בשם המהרש"ל. וז"ל החתם סופר [שו"ת או"ח חלק א' סימן קכ"ז] – "והנה הרא"ש שאל מהרשב"א והוא בתשובות הרא"ש [כלל ב' סימן ט"ו] ובתשובות הרשב"א [סימן תס"ה] ומייתי ליה ב"י באורח חיים [סימן תנ"ו], כיון דהכלי המחזיק עומר מן היה מחזיק עשירית האיפה 'חטים' שהרי המן טחנוהו ודכוהו במדוכה – וא"כ משנעשה קמח נתרבה טפי משיעור מ"ג ביצים וחומש, וא"כ הלש קמח הנעשה ממ"ג ביצים חטים הוא דחייב בחלה, והעלה הרא"ש דמש"ה נהגו הנשים לפני כל הגדולים לגדוש המדה כדי להשלים בהגודש מה שחסר לפי הנ"ל, והרשב"א דחה, ד'קמח' אמרו ולא 'חטין' עיין שם".

ובישוב האי קושי' כתב החת"ס כך: "ונראה לי – דהמן היה דק ככפור וגם היה רך כמו כפור כדכתיב [שמות ט"ז – כ"א] וחם השמש ונמס, ואף על גב דדכו במדוכה מ"מ היה קרוב לקמח גריסין, ולא קשה כ"כ קושית הרא"ש" – ועיין בהערה³⁶ תוספת דברים מהחת"ס. ועיין בכל דברי החת"ס [שם] ועיין בחזו"א [זרעים – ליקוטים סימן ה'] מה שכתב על דבריו, וע"ע לעיל בציונים והערות [משנה ד'] בדין תפחה העיסה לאחר גלגול – ומאי שנא מצירוף סל. ד' שיטות בתנאים בשיעור חיוב חלה.

עיין בר"ש שהביא מחלוקת תנאים בשיעור חיוב חלה – דאף דהכא תנן ה' רבעין, אכן מצאנו דעות נוספות בתנאים, וכמבואר בפ"ק דעדיות [מ"ב] – ומובא נמי בפ"ק דשבת [ט"ו]. ונחלקו שם הלל ושמאי – ולהלן השיטות:

דעת שמאי שהשיעור הוא קב אחד.

דעת הלל שהשיעור ב' קבין.

דעת חכמים "קב ומחצה חייבת", אבל "משהגדילו המדות אמרו ה' רבעים קמח חייבת בחלה", ודעת ר' יוסי "ה' פטורה ה' ועוד חייבת".

ביאור פלוגתתם – לדרכם של התוס'.

והר"ש הביא שיש מפרשים – וכ"ה בתוס' בשבת [שם] דטעמא דהלל משום דעומר היינו ב' קבין, וזה משום שאיפה היינו י"ח קבין, ועשירית האיפה הוא עישור מלבר ולא מלגאו – והיינו שני קבין.

עוד הוסיפו דכל מה ששמאי חולק הוא משום ששמאי סובר שמשערים לפי חציו של העומר – והיינו משום שהיה נחלק לשתי סעודות, אחת שחרית ואחת בין הערבים ולכן השיעור הוא קב אחד – דאזלינן כפי סעודת מדבר.

וע"ע בר"ש בדעת חכמים דעולה "קב ומחצה" דהיינו ירושלמית – ש"הוסיפו שתות שהן ז' ועוד מדבריות דקסברי עשירית האיפה מלגיו ועולה העישור של י"ח קבין ז' רבעים וביצה וחומש ביצה וכשבאו לירושלים שהוסיפו שתות נכנסו בקב ומחצה דהיינו ששה לוגין וכשבאו לציפורי חזרו והוסיפו שתות ונעשו ה' לוגין דהיינו ה' רבעים".

ומוסיף בדעת ר"י דבעי "חמש ועוד" וזה משום דקסבר דראשית עריסותיכם דהיינו עיסת מדבר בעינן שישאר שיעור עיסה מדברית לאחר שהורמה חלתה".

ויש כאן תוספת דברים בראב"ד בעדיות [שם] שכתב שהמקור של ב"ש הוא ממה שכתוב "עריסותיכם" שמשמע ב' עיסות, וכל אחד מהב' עיסות חייבות בחלה, והלל מפרש שהלשון רבים קאי על העיסות של כלל ישראל – והעיסה של כל אחד היא עיסה של ב' קבין וחייבת חלה בשיעור ב' קבין.

³⁶ והוסיף החת"ס "ובזה יש מקום ליישב דברי רבינו ירוחם התמוהים שכתב למלאות ביצה מ"ג פעמים מים והכלי המחזיק הוא שיעור חלה, ותמה בד"מ [א"ח סי' תנ"ו] הא חסרו לי' הקליפות. ולהנ"ל יש מציאות לזה השיעור ולהרשב"א הא דמשערין בקמח והרא"ש העיד שנוהגין לגדוש המדה, והגודש הוא תילתא [שבת ל"ה.], והמהרי"ל העיד בסדר הגדה דב' ביצים בלא קליפה הוא כמו ביצה ומחצה בקליפה וכ"כ מג"א [סי' ר"י ס"ק ב' בשם של"ה], ואך כתב זה השיעור לגודשים המדה ואינך שיעורים שכתב מיירי נמי בלא קליפה כמ"ש ד"מ אף על פי שאין משמע כן מלשונו מ"מ טוב לקיים דברי חכמים, ולקמן אי"ה נעשה סמוכים לדברי מהרי"ל מש"ס".

ביאור פלוגתתם – לדרכם של ר"ת.

עוד הביא הר"ש דרך אחרת בפלוגתת ב"ה וב"ש מר"ת – ועיין בדבריו בספר הישר בחלק החידושים [סימן קע"ד] – ועיין נמי בראשונים ברמב"ן וברשב"א בשבת [שם].
ודרכו בזה שתחילת החשבון של החיוב חלה תלוי בשיעור בהפרשה – ואם לפי השיעור בהפרשה איכא בחלה שיעור כביצה – שוב חייבים בעיסה זו בהפרשה, וזה משום שכביצה הוא שיעור שיש בו "כדי נתינת כהן", ומעתה שורש פלוגתתם אי אזלינן בתר שיעור בעה"ב או בת שיעור נחתום – עיין להלן [משנה ז'] דנתחלקו השיעורים בין בעה"ב לנחתום – א' מכ"ד או א' ממ"ח. ומעתה השיעור לב"ש הוא לפי מדת בעל הבית [א' מכ"ד] בהפרשה ובית הלל משער לפי מדת נחתום [א' ממ"ח] בהפרשה – ומעתה – הקב הוא כ"ד ביצים ונמצאת חלתו של בעה"ב היא כביצה – וזו שיטת ב"ש, ודעת הלל ב' קבין, ואז בשיעור אחד ממ"ח איכא כביצה לנתינה.

במה שיש להעיר בשיטת ר"ת.

ובדעת ר"ת צריכים להבין כמה נקודות:

א] מה המקור דשיעור נתינה בכביצה ולמה לא סגי בכלשהו – ועיין בלשון הרשב"א [שם] שכתב "ושיעור אוכלין כביצה".

ב] עיקר השיעור א' מכ"ד וא' ממ"ח הם מדרבנן, ועיין מה שנתבאר בזה להלן בציונים והערות [משנה ז'], ולמדנו חידוש גדול בדעת ר"ת, ושם מבואר שיש מקור לשיעור נתינה של כביצה מדברי ר"ת עצמו.

אולם עיין בר"ש שסיים אחרי דברי ר"ת – "וצריך לומר לפירוש זה דמדאורייתא השיעור גדול יותר – ואחמור רבנן בהנך שיעורין – דכל זה אינו אלא סברות בעלמא" ולא ברור כונתו אכן כנראה שרוצה לפרש שהשיעור עיסה לחיוב מה"ת הוא שיעור גדול, והשיעור של קב וקביים שנחלקו בזה הוא שיעור שהוא חומרא דרבנן, והחומרא בנויה על פי סברות דרבנן, ואכתי צ"ב לשונו בזה.

ג] מה שורש פלוגתת ב"ש וב"ה אי אזלינן בתר נחתום או בעה"ב – ויש לעיין אי נחלקו מה רוב עיסות או עיקר בעיסות, ולא אתברר לי האי מילתא – וצ"ע.

בדין צירוף סובן ומורסן – בהוצאה בשבת, בחיוב חלה ובאכילת מצה, ובמאכלות אסורות.

שנינו במשנה שחמשת רבעים קמח חייבים בחלה "הם ושארין וסובן ומורסן", הרי לנו ש"סובן ומורסן" מצטרפין לשיעור – ולעומת זאת – עיין בשבת [ע"ו:] "המוציא אוכלים כגרוגרת – חייב, ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשיעוריהן, חוץ מקליפתן, וגרעיניהן, ועוקציהן, וסובן ומורסן", הרי לנו שלענין שיעור הוצאה לא מצטרפין, וכבר הקשו כן בגמרא שם – ועיין מה שתירצו "אמר אביי, שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה", ופירש"י – "בלוסה – מעורבת בסובנה ובמורסנה, הלכך, 'לחם הארץ' קרינן ביה, ומיהו, לענין שבת – מידי דחשיב בעינן, וסתמייהו דהני לאו אוכל נינהו".

ועיין בשפת אמת [שם] שתמה "ואין מובן – למה לענין הוצאה אינו כן מהאי טעמא" ותירץ דאף דדרכו של עני בכך, מ"מ "הסובין עצמם אינם מזון – דמורסן וסובין לא הוי מאכל כלל" והוכיח כן ממה דאיתא בתרומות [פי"א מ"ה] דמורסן וסובין של תרומה שאין בהן קמח מותרין לזרים – ובשבת בעינן דבר חשוב – ושיהיה עליו תורת אוכל.

מהאי טעמא רצה לחדש עוד דגם באכילת איסור אינו לוקה אלא בכזית בלי הסובין ומורסן, וחידש עוד שכמו כן במצה אין מצרפין המורסן לכזית, אלא שהביא מהמג"א [סי' תנ"ד] דמשמע דס"ל בפשיטות דמצרפין המורסן כ"ז שלא נטלו מתוכן, והסיק "ואיני יודע מנ"ל הא – דברמב"ם ושאר פוסקים שם כתבו רק דיוצאין בפת מורסן, ומ"מ י"ל דצריך כזית לבד המורסן, אך דעת המג"א רחבה מדעתי הקלה".

אולם לא גילה לנו השפת אמת למה בחיוב חלה א"צ שיהיה עליו תורת אוכל – וסגי במה שדרכו של עני בכך, ואכתי צ"ב.

מאי שנא צירוף מורסן לחיוב חלה מעיסת הכלבים.

והנה לעיל [פרק א' משנה ח'] שנינו שעיסת הכלבים אינה ראויה לרועים – ונחלקו בירושלמי אי מיירי בעירב בו מורסן או שהיא עיסה רגילה רק שעשאה לאכילת כלבים, עיין בר"ש – ולפי הנך

דסברי דקאי רק בכוונתו לכלבים – הרי דמוכרח מהכא דמהני מחשבה לפוטרו, ועיין בציונים והערות [שם] שהבאנו דפליגי ר"ת והרמב"ן אי מהני מחשבה של סופגנין לפוטרו אף שהגלגול הוא גלגול גמור של בלילה עבה – והרמב"ן בהלכות חלה [שם] הוכיח כשיטתו מהדין הזה, דמהני מחשבה לכלבים לפוטרו.

ועיי"ש בדעת הרמב"ן [שם] דנראה דכו"ע מודי דמהני מחשבה מה"ת, ורק נחלקו אולי בעינן מעורב בו מורסן מדרבנן – מדין היכר – או דאית לאיחלופי – וכ"ה במהר"י קורקוס [בכורים פ"ו ה"ח].

ומבואר שם עוד שאין בעיסה זו דין 'לחם' לכה"ת כולה, וגם מה דפטור מחלה הוא משום שאין בה דין 'לחם', והרמב"ם בפ' המשנה והיראים הביאו בזה דרשה דקרא "והיה באכלכם מלחם הארץ", וז"ל היראים "וצריכה עיסה שתעשה לצורך אכילת אדם דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ", ועי' בתועפות ראם שהביא כן גם מהסמ"ג – והיינו דלכן בעומד לאכילת כלבים לאו שמה לחם.

והנה אי נלך לפי השיטה שהמחשבה פוטרת – אז פשוט דהכא ע"כ איירי שהיה בה מחשבה לאכילת אדם, וכדרכו של עני, אכן אי נפרש דמירי בעירב בה מורסן הלכך אינה ראויה לאכילת אדם – א"כ מאי שנא דהתם פטרינן והכא מחייבינן.

ועיין בב"י [סוף שימן ש"ל] שהביא קושי' זו מהרשב"א, ותירץ בזה בב' דרכים – וזה לשונו: "וכתב הרשב"א בפסקי חלה שלו [שער א] דהא דאמר ר"ל כל שלא עירב בה מורסן אי אפשר לפרש שכל שיש בה מורסן אינה חייבת בחלה שהרי שנינו [חלה פ"ב מ"ו] ה' רבעים קמח חייבין בחלה הם וסובנן ושאורן ומורסנן, אלא היינו לומר דפעמים מערבין בה מורסן כל כך שאינה ראויה לרועים, אי נמי יש לפרש שעירב בתוכה מורסן לאחר שניטל מתוכה לפי שאין דרך בני אדם לעשות כן וכדתנן [שם] נטל מורסנן מתוכן וחזר לתוכן הרי אלו פטורים" – הרי לנו ב' דרכים בישוב המשניות.

עירב בה מורסן – כשיש כבר שיעור בלי המורסן.

ובעיקר נידון זה יש לדעת דכפשוטו עיקר דינא דעירב בה מורסן דלא מהני – היינו כשאין שיעור ה' רבעין בלי המורסן, אכן כשיש כבר שיעור בלי המורסן אז לא אכפת לן – וכן מפורש ברשב"א עצמו בפסקי חלה [שער א' סימן ב'] בהמשך, והביאו מהר"י קורקוס [פ"ו הי"ח], ודייק כן מהרמב"ם, אולם הגר"א בביאורו לירושלמי הכא כתב דגם כשיש כבר שיעור המורסן פטור כיון שאין זו דרך עיסה לצרף בה אח"כ מורסן – וכל זה נפ"מ לגבי המשנה של עיסת הכלבים. ועיין בתורת זרעים לעיל [פ"ב מ"ד - בסוף דבריו] במה שדן בדברי הרשב"א על פי הירושלמי שדן מצד גרירה – עיי"ש היטב.

משנה ז

[ז] שעור החלה אחד מעשרים וארבעה העושה עיסה לעצמו והעושה למשתה בנו אחד מעשרים וארבעה נחתום שהוא עושה למכור בשוק וכן האשה שהיא עושה למכור בשוק אחד מארבעים ושמונה נטמאת עיסתה שוגגת או אנוסה אחד מארבעים ושמונה נטמאת מזידה אחד מעשרים וארבעה כדי שלא יהא חוטא נשכר:

רע"ב משנה ז

אחד מעשרים וארבעה - לפי שבעל הבית עיסתו מעוטה, ובפחות מאחד מעשרים וארבעה אין בה כדי מתנה, והתורה אמרה תתנו שיהא בו כדי נתינה:
והעושה למשתה בנו - אף על פי שעושה עיסה מרובה לא פלוג בעיסת בעל הבית:
נחתום העושה למכור בשוק - עיסתו מרובה, ובאחד ממ"ח יש בה כדי מתנה:
וכן האשה העושה למכור - אף על פי שעיסתה מעוטה לא פלוג בפת העשוי למכור:
נטמאת - הואיל ולשריפה עומדת א' ממ"ח:

ציונים והערות משנה ז

ב' טעמים לחלק בין נחתום לבעה"ב.

עיין בר"ש בשם הירושלמי "תני אמר ר' יהודה מפני מה אמרו בעל הבית אחד מכ"ד מפני שעינו יפה בעיסתו ונחתום עינו רעה בעיסתו".

עוד אמרו "וחכמים אומרים לא משום זה אלא בעל הבית עיסתו מעוטה ואין בה כדי מתנה לכהן נחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן".

והקשו בירושלמי – "והתנן העושה עיסה למשתה בנו אחד מכ"ד" – ותירצו – "שלא לחלוק בעיסת בעל הבית", עוד הקשו "התנן וכן האשה שהיא עושה למכור בשוק א' ממ"ח" – ותירצו "בשעה שהיא עושה לביתה עינה יפה בעיסתה בשעה שהיא עושה למכור עינה רעה בעיסתה", עכ"ל.

דין בעה"ב שעשאו למכור.

ז"ל הטור [יו"ד ריש סימן שכ"ח]: "שיעור חלה לבעל הבית אחד מכ"ד בין אם עושה עיסה לעצמו או למוכרה, ולנחתום אחד ממ"ח בין אם עושה למכור או לעצמו".

ומבואר דתלוי ברגילות של האי אדם אי הוי בעה"ב או נחתום, ולא תלוי בעיסה המסויימת הזו אי עשאה למכור או לעצמו – אולם קשה – הרי במשנה כתוב בהדי' "וכן האשה שהיא עושה למכור בשוק אחד מארבעים ושמנה" והיינו דאף שהמשנה באה לחדש בזה דגם אי העיסה היא קטנה – ודלא ככל עיסת נחתום, דאכתי לא חילקו בעשאו למכור – והיינו דתמיד דין עיסת נחתום עליו אף בעיסה קטנה, אכן הא מיהת למדנו מהכא דין אחר – דגם בעה"ב – בעשאו למכור דין העיסה כדין נחתום, ודלא כהמשמעות בטור.

ועיין בב"י שכתב כן בהדי' – "ומתניתין היא נחתום שהוא עושה למכור בשוק וכן האשה שהיא עושה למכור בשוק אחד ממ"ח כלומר אף על גב דעיסת אשה מעוטה כיון שעושה למכור בשוק הוה לה כנחתום ושיעורה אחד ממ"ח, וכ"כ הרמב"ם ז"ל [בכורים פ"ה הל' ב – ג], וכך הם דברי רבינו שכתב ולנחתום אחד ממ"ח אם עושה למכור או לעצמו כלומר שלא לחלוק בעיסת נחתום". ועיין בתשב"ץ [דיני חלה – ריש פרק ו'] שמפורש שנחתום שעשה עיסה לאכול "דינו כבעה"ב" ובעה"ב שעשאה שעשה עיסה למכור "דינו כנחתום", וצ"ע לשון הטור בזה.

חידוש הנו"ב לחלק בין שיעור חלה בפרשה ושיעור חלה בנתינה.

ז"ל הנו"ב [מהדו"ת – יו"ד סימן ר"א]:

"ואומר אני שמה שברור למעלתו שאין לחלה שום שיעור מן התורה אין אני מסכים עמו לחלוטין ויש לי לומר בזה דבר חדש לא קדמני בזה שום מפרש או פוסק והוא זה, כי המצוה הזאת של הפרשת חלה אם כי היא מצוה אחת יש בה שני ענינים, הענין האחד הוא להפקיע איסור טבל מן העיסה כי קודם ההפרשה היא אסורה באכילה וע"י הפרשת החלה מן העיסה כבר הופקע איסור טבל והותרה העיסה באכילה ואף אם אח"כ יחזיק בעל העיסה את החלה לעצמו ולא יתננה לכהן אין כאן אלא גזל השבט והעיסה הותרה באכילה. ואמנם המצוה העיקרית ליתנה לכהן, וזה הענין השני שאמרתי שיש במצוה זו.

ושני ענינים האלו חלוקים זה מזה – שלפטור העיסה אין לו שיעור כלל מן התורה ואפילו משהו פוטר העיסה כתרומת גורן שחטה אחת פוטרת כל הכרי, ואמנם הענין השני לקיים מצות נתינה לכהן זהו יש לו שיעור מן התורה כיון דכתיב 'תתנו' – צריך שיהיה כדי נתינה – והשיעור הזה שהוא אחד מכ"ד או אחד ממ"ח".

למדנו שהשיעור של א' מכ"ד וא' ממ"ח הוא שיעור מה"ת בנתינה ושיעור מדרבנן בהפרשה.

חידוש הנו"ב לחלק בדין שיעור חלה בנתינה – שיש בזה דין תורה ודין דרבנן.

אולם הוסיף שם עוד – דלפי סברא הנ"ל יתחדש שבנתינה עצמה יש כאן שיעור גם מה"ת וגם מדרבנן ותלוי בגודל העיסה – וכדביאר שם וז"ל:

"ואמנם זהו השיעור אחד מכ"ד בעשרון שהוא שיעור חלה – וכשיש אחד מכ"ד בעשרון כבר הוא כדי נתינה ושוב אין חלוק מן התורה בין אם העיסה היא רק עשרון אחד ובין אם העיסה היא ממאה סאה, כי לענין לפטור העיסה אפילו משהו פוטר ולענין נתינה לכהן הרי יש כאן כדי נתינה ומה לו להכהן אם העיסה קטנה או גדולה, וזהו הצד שהוא השיעור מן התורה שהוא חלק כ"ד מן עשירית האיפה".

והיינו דמה"ת כל הפרשה שיש בה כדי נתינה סגי לן – בלי שייכות לשיעור ולגודל העיסה – ודו"ק.

אולם ברור שיש כאן תוספת שיעור מדרבנן – וכלשונו: "אמנם הצד שהוא מדרבנן הוא - שחז"ל תיקנו שצריך שיתנו חלק כ"ד מן העיסה כמות שהיא - ואם העיסה היא גדולה כ"ד עשרונות צריך שיתן לכהן עשרון שלם שהוא חלק כ"ד מן אותה העיסה - זהו מה שנלע"ד בשיעור חלה".

בדברי בן המחבר שאין כאן ב' הפרשות – זה להתיר את הטבל וזה לנתינה.

ועיי"ש בהגה"ה לבן המחבר, וז"ל:

"דע שמה שחידש אאמ"ו הגאון המחבר ז"ל בחלה ובתרומה דלהוציא מידי טבל חטה אחת פוטרת כל הכרי אבל מ"מ צריך לקיים מצות נתינה שיהיה בכדי נתינה לכהן, אין הכוונה שיש כאן שתי הפרשות זו אחר זו ואם הרים משהו הותר הכרי בתרומה והעיסה בחלה ואח"כ צריך להוסיף עוד ולהפריש שיעור כדי נתינה לכהן, זה אי אפשר לומר משום כמה טעמים" – עיי"ש אריכות דברים בזה – מובא בהערה ³⁷.

ופירש בזה וז"ל: "מכל זה מוכח שאין כאן אלא הפרשה אחת דודאי אם עבר ותרם כל שהוא כבר הותרו העיסה והכרי ושוב אין שם תרומה וחלה על מה שיוסיף ואם יתן לכהן חולין הוא נותן. ואמנם כוונת אאמ"ו הגאון ז"ל במה שכתב שיש שני שיעורים כוונתו שלכתחלה צריך לתרום שיהיה כדי נתינה ולא בשביל להתיר השיריים שבשביל זה היה סגי בכל שהוא אך שהכתוב הצריך שיעור כדי לקיים נתינה לכהן ואם עבר והפריש רק חטה אחת כבר הותר הכרי וכן בחלה כבר הותרה העיסה והוא מעוות שלא יוכל לתקון לקיים עוד מצות נתינה שכבר עבר ההפרשה וגם יש נפקא מינה בכהן עצמו שיש לו כרי או עיסה שגם הכהן אסור לאכול טבל אינו צריך להפריש כי אם כל שהוא להתיר הכרי והעיסה אבל מצות נתינה לכהן לא שייך לגבי עצמו שהוא כהן".

חילוקו של הנו"ב בין חלה לתרומה.

אולם עיי"ש בנו"ב שהביא שהתוס' בכמה דוכתי - פסחים [ל"ב: ד"ה ואין נתינה], גיטין [כ'. ד"ה דילמא], וב"מ [מ"ז. ד"ה קונים] - חולקים וס"ל דלעולם גם הדין הפרשה וגם הדין נתינה היא כלשהו – אלא שרצה לחלק בדבריהם מיניה ביה בין תרומה לחלה - וז"ל:

"ועוד אני אומר דאפילו יהיבנא לרבתינו בעלי התוס' דבתרומת גורן לא בעינן כדי נתינה היינו משום שאפילו אין לו אלא מעט חטים שאין בכל הטבל כדי נתינה אפ"ה אסור עד שיפריש ממנו תרומה ושאר מתנות ובודאי צריך ליתן לכהן תרומתו וא"כ ע"כ לא הקפידה התורה על כדי נתינה, וגם בזה אינני מודה לחלוטין והיכא דאי אפשר שאני אבל היכא דאפשר ליתן כדי נתינה חייב ליתן כדי נתינה.

אבל בחלה שהתורה לא חייבה בחלה רק אם יש שיעור חלה וביעור הזה יש בחלק מ"ח ממנו או עכ"פ בחלק כ"ד ממנו כדי נתינה חייב ליתן כדי נתינה, והיינו לצאת ידי נתינה לכהן, באופן שאני נשאר שריר וקיים בדעה זו ששיעור הזה הוא מה"ת".

והנו"ב מסיק שלפי"ז יש ג' פרטים בהפרשת חלה:

א [להתיר העיסה באכילה אפילו לא הרים אלא כ"ש לחלה הותרה העיסה".

ב [לצאת ידי נתינה לכהן חייב מן התורה ליתן חלק א' ממ"ח או מכ"ד מעשרון לכהן ואפילו העיסה גדולה מאה עשרונות יוצא בחלק המגיע בעשרון אחד".

³⁷ וז"ל "חדא דבמסכת שבת [כ"ה]. ובמסכת יבמות [ע"ד]. דרשינן משמרת תרומותי שתרומה טמאה מותרת בהנאה ודרש תרומותי בשתי תרומות הכתוב מדבר אחת תרומה טהורה ואחת תרומה טמאה ובבכורות [ל"ד] דרשינן משמרת תרומותי בשתי תרומות אחת תרומה טהורה ואחת תרומה תלויה. ומקשים התוס' במס' שבת ובמסכת בכורות שם איך יליף שלש תרומות מקרא זה טהורה וטמאה ותלויה ומתמצים התוס' דמלך דריש אתרומה טמאה להתיר בהנאה ומשמרת שייך בתלויה עיי"ש.

ומעתה אי צריך בכל תרומה שתי הפרשות אחת להתירה מטבל ואחת למצות נתינה לכהן אכתי קשה מנ"ל למידרש תרומה טמאה דלמא תרומותי דהיינו שתי תרומות קאי אחד על תרומת כל שהוא שמתיר מטבל ושני אתרומת שיעור כדי נתינה.

ועוד שם בבכורות פריך הגמ' ור' יהושע ומשני תרומותי כתיב אמאי לא משני דר"א ור"י פליגי בזה דר"א מוקי משמרת תרומותי שתי תרומות לטהורה ולתלויה ור"י מוקי לשתי תרומות אחת שבא להתיר מטבל ואחת הניתנת לכהן,

ועוד איך אפשר לומר דבהפרשת כל שהוא הותר הכרי בתרומה והעיסה בחלה הא כל זמן שחסר עוד הפרשה דבכדי נתינה עדיין אסור הכרי והעיסה כדילפינן במס' סנהדרין [פ"ג]. מנין לטבל שהוא במיתה דכתיב ולא יחללו את קדשי בנ"י אשר ירימו לה' בעתיד לתרום הכתוב מדבר ע"ש וחלה ותרומה מחזק קרא נפקא לן כדאיתא בפ"א ממסכת חלה משנה ט' וע"ש בפירוש המשנה להרמב"ם ובברטנורה שם, וא"כ האי הפרשת כל שהוא מה טיבו הא עדיין לא הותר כל זמן אשר עתיד לתרום ממנו ועדיין הוא באזהרה מקרא ולא יחללו את קדשי בנ"י אשר ירימו לה'".

[ג] "מדרבנן החיוב על כל עיסה לפי גדלה חייב הבעה"ב ליתן אחד מכ"ד בכל העיסה והנחתום אחד ממ"ח בכל העיסה".
וע"ע אריכות דברים בנו"ב בסוגי זו.

מקורות נוספים לעיקר חידושו של הנו"ב.

וכבר תמהו על הנו"ב בזה שכתב שחידוש זה "לא קדמני בזה אדם מעולם" – הרי כבר מצאנו כן במשנה למלך [פ"ו מהל' מתנות עניים ה"ז] בשם התוס' רי"ד [סוף פרק ב' דקידושין].
ועוד שהמלבי"ם כבר דייק כן מהספרי [פרשת שלח] שיש סתירה, דמתחילה בפסוק תרימו תרומה לה' מבואר שחיטה אחת פוטרת ובהמשך בפסוק של תתנו לה' תרומה, ומבואר בספרי שם שכדי לקיים מצות נתינה לכהן זה איכא שיעור דכתיב "תתנו" וצריך "שיהא בו כדי נתינה", וביאר המלבי"ם שבתחילה איירי בהפרשה ובזה סגי חטה אחת, ושוב איירי בנתינה ובזה בעינן שיעור נתינה של שו"פ, דחלוקין נינהו, וחלוקין נינהו לגבי השיעור פרוטה וכו"ל.

עוד הוסיף המלבי"ם שחידוש זה מובן עפ"י הרמב"ן בהשגותיו לספר המצות [שורש י"ב] שכתב שמה"ת יש ב' מצות, א' להפריש ולתקן טבל ולזה סגי במשהו, ושנית איכא מצוה לתת לכהן נתינה חשובה, ומעתה יש לומר – שהפסוק של תרימו תרומה לה' איירי בהפרשה – ובזה מקיים מצוותו בחיטה אחת לעומת הפסוק תתנו תרומה להק' דאיירי בנתינה, וא"ש.
ועצם החידוש מבואר נמי במהר"ם חלוואה [פסחים ל"ב] שיש חילוק בין נתינה להפרשה בזה, וכמו שנתחדש בתוס' רי"ד ובנו"ב.

דן בלשונות הרמב"ם בדין זה ובדברי הרדב"ז.

וז"ל הרמב"ם [ביכורים פרק ה' הלכה א']: "מצות עשה להפריש תרומה מן העיסה לכהן שנאמר ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה, וראשית זו אין לה שיעור מן התורה אפילו הפריש כשעורה פטר את העיסה, והעושה כל עיסתו חלה לא עשה כלום עד שישיר מקצתו".

ולהלן [הלכה ב']: "ומדברי סופרים שמפרישין אחד מארבעה ועשרים מן העיסה כדי שיהיה בה כדי מתנה לכהן שנאמר תתן לו תן לו דבר הראוי ליתנו מתנה, והנחתום העושה למכור בשוק מפריש אחד משמונה וארבעים, לפי שעיסתו מרובה יש בשיעור זה כדי מתנה" – וכבר עמד בנו"ב שם על הלשונות בדברי הרמב"ם כאן ובפירוש המשנה.

והקשה שם הרדב"ז: "וקשיא לי כיון שחטה אחת פוטרת את הכרי היכי מתקיים קרא שנאמר תתן לו תן לו דבר הראוי לתתו במתנה.

וי"ל דהכי קאמר ראשית עריסותיכם וגו' וכתב ראשית דגנך ללמדנו שחטה אחת פוטרת הכל אבל אם בא לעשות המצוה כתקנה תן לו כדי נתינה ושיעור חכמים כמה הוא כדי נתינה לכל דבר ודבר".

ועיין באפיקי ים [ח"א סימן מ"ד ס"ק י"א] שכוונתו לדרכו של הנו"ב, וע"ע בעמק נצי"ב על הספרי [שם] שמה שכתב הרמב"ם שזה מדרבנן – היינו כהדין האחרון שכתוב בנו"ב שצריך שיעור זה מכל עיסה – וכמדויק בלשונו – "ומדברי סופרים שמפרישין אחד מארבעה ועשרים מן העיסה", כדי שיהיה בה כדי מתנה לכהן שנאמר תתן לו תן לו דבר הראוי ליתנו מתנה", אבל יתכן שעיקר השיעור הוא שיעור מה"ת.

ונראה בביאור הדברים שלכאורה היה משמע מהנו"ב שחכמים הוסיפו על הדאורייתא וחידשו דין חדש, שמה"ת יש שיעור בגוף הנתינה עצמה ותו לא – וא"כ אין מקום לחדש דין זה כלפי השיעור של העיסה – דסו"ס יש כאן נתינה חדא מכל העיסה – וע"כ שחידשו חכמים שיעור הפרשה מכל עיסה בלי שייכות לקיום בנתינה.

אולם ברמב"ם מדויק שהדין דרבנן שנמדד כלפי העיסה וכמו שדייק הנצי"ב – שגם דין זה כלול בחשיבות בנתינה – וכלשונו – "כדי שיהיה בה כדי מתנה לכהן שנאמר תתן לו תן לו דבר הראוי ליתנו מתנה" – וכנראה שאינו דין חדש – אלא שחידשו שהדין תורה של חשיבות בנתינה שמתייחס לכל העיסה בכללותה – וזה סגי מה"ת – אכן מדרבנן חידשו דהך דין עצמו יתקיים ויתייחס כלפי השיעור של כל עיסה בפני עצמה.

בדברי ר"ת בדין הנ"ל – ולשיטתו אזיל במשנה הקודמת – לגבי השיעור עיסה שמחוייב בחלה.

ועיין בתועפות ראם על היראים [מצוה קנ"א] שהביא מספר מנחת יהודה על פרשת שלח בשם ר"ת דעיקר השיעור של נתינה הוא תמיד בכל שהוא אבל בחלה יש שיעור של כביצה – והוא למד כן ממה שנאמרה הלכה של נתינה בחלה ולכאן זה מיותר שאחרי שכתוב שהחלה היא תרומה והרי בתרומה כבר כתוב דין נתינה – וע"כ שכאן נאמר דין נתינה לחדש "שיש שיעור לחלה". הרי לנו שיש חילוק בין תרומה לחלה – ואף דגם בנו"ב חילק כן – אכן הכא בר"ת מבואר דמצד הדרשות מחלקינן כן, עכ"פ עיקר האי חידוש שיש שיעור נתינה מה"ת מבואר בר"ת, ובתועפות ראם העיר עוד דהרמב"ן בספר המצוות חילק מצות הפרשה ונתינה לתרתי – גם בתרומה, והכא בר"ת מחלקינן בזה בין תרומה לחלה.

וביאר שם עוד שר"ת אזיל בזה לשיטתו – דעיין לעיל בציונים והערות [משנה ו'] שהבאנו ב' דרכים בראשונים בביאור פלוגת הלל ושמאי בשיעור עיסה שמחוייבת בחלה – קב או ב' קבין, ושיטת ר"ת ששורש פלוגתם הוא דבעינן בעיסה שיעור שיתחייבו להפריש ממנו חלה ושיהיה בחלה שיעור נתינה ושיעור נתינה היינו כביצה – ונחלקו הלל ושמאי אי השיעור בעיסה בנוי על פי החשבון של הנתינה של בעה"ב – והיינו א' מכ"ד של העיסה – או שהשיעור בעיסה בנוי על פי החשבון של הנתינה של נחתום – א' ממ"ח, ודו"ק.

אלא שכל דבריו רק שייכים אחרי שנתבאר שיש שיעור נתינה מה"ת של כביצה – דשוב אפשר לעשות חשבון בשיעור של העיסה על פי הך שיעור בנתינה – ואזיל בזה לשיטתו.

מבואר עוד שיעור א' ממ"ח הוא שיעור מה"ת.

אלא דלפי"ז ע"כ יתחדש עוד שהשיעור בנתינה של א' מכ"ד – שיעור זה ע"כ שהוא גם מה"ת – ואז נוכל לעשות חשבון כמה שיעור העיסה ביחס לשיעור הנתינה, שאם הנתינה היא כביצה והשיעור נתינה היא א' מכ"ד – דאז בזה משערינן את השיעור בעיסה – ודו"ק.

אולם יש לדחות – דלעיל הבאנו שיתכן שכל המהלך של ר"ת הוא מדרבנן – עיין לעיל מהר"ש – ודו"ק, וא"כ גם השיעור נתינה של כביצה הוא שיעור חשוב – אבל יתכן שזה מדרבנן – אלא שזה כבר מפורש בר"ת ששיעור זה הוא מה"ת.

אלא דבעיקר נידון זה – עיין בנו"ב שהוכיח בשיטת רש"י ובשיטת הרמב"ם – שיש שיעור מה"ת של א' ממ"ח – דהנה עיין בסוגי' במנחות [ע"ז:] – שדנו בשיעור של תרומת לחמי תודה – כמה השיעור לכהנים, ובתוך הלימודים רצו ללמוד משיעור חלה א' ממ"ח – והתם הסוגי' היא מה"ת – ולולי דרכו של רש"י בסוגי' היינו צריכים לפרש שרצו ללמוד מחלה שאין שיעור מה"ת – ומוכרח עכ"פ שרש"י למד שהשיעור של א' ממ"ח הוא שיעור מה"ת.

וגם בשיטת הרמב"ם הוכיח כן – דז"ל הרמב"ם [ביכורים פ"ה ה"ג] – "והנחתום שעשה עיסה קטנה – אחד מארבעים ושמונה שלא לחלק בעיסת הנחתום", והיינו דאף דטעמא דנחתום א' ממ"ח הוא משום שעיסתו מרובה ולכן תמיד איכא שיעור חשוב גם בא' ממ"ח, אכן גם באופן שהעיסה תהיה קטנה הדין כן – וביאר הרמב"ם דהיינו טעמא כדי דלא לחלק בין העיסות – ואי היה דין א' מכ"ד מה"ת בעיסה קטנה – אז טעם זה לא היה סגי להקל בא' ממ"ח.

משנה ח

[ח] רבי אליעזר אומר נטלת מן הטהור על הטמא כיצד עיסה טהורה ועיסה טמאה נוטל כדי חלה מעיסה שלא הורם חלתה ונותן פחות מכביצה באמצע כדי שיטול מן המוקף וחכמים אוסרין:

רע"ב משנה ח

נטלת מן הטהור על הטמא – ולא חיישינן שמא יגעו זה בזה :
נוטל כדי חלה – שיעור חלה שצריך ליטול מן הטהור והטמא, נוטל מאותה עיסה הטהורה שלא הורמה חלתה :

ונותן פחות מכביצה באמצע – בין הטמאה והטהורה, דפחות מכביצה אינו מטמא, ומניח החלה על אותו פחות מכביצה המחבר בין הטמאה והטהורה, שאין החלה מקבלת טומאה בכך :

כדי שיטול מן המוקף - שתהיה הטמאה מחוברת לטהורה ע"י אותו פחות מכביצה, וכאילו הטמאה וטהורה עיסה אחת:
וחכמים אוסרין - ליתול מן הטהורה על הטמאה, דחיישינן שמא יגע זו בזו אלא נוטל מן הטהור לעצמו ומן הטמא לעצמו. והלכה כחכמים:

ציונים והערות משנה ח

בדברי הר"ש ורש"י בביאור שיטת ר"א.

פלוגתא זו שנינו בתרומות [ריש פרק ב'] "אין תורמין מטהור על הטמא ואם תרמו תרומתן תרומה וכו' רבי אליעזר אומר תורמין מן הטהור על הטמא", ועיי"ש בר"ש שהאריך בדין זה דאף דהביאו על זה פסוקים אבל אינו מה"ת – וכתב "ועיקר טעמא משום דבעי מוקף וגזרינן דלמא תרם שלא מן המוקף משום דמסתפי דלמא נגע טהור בטמא ותרומת מעשר ניטלת מטהור על הטמא משום דתרומת מעשר לא בעיא מוקף".

ועיין עוד בר"ש שם שהביא את המשנה כאן בחלה והביא מהסוג' בסוטה [ל']. שמביא משנה זו בחלה, ופירש שם בקונטרס דקנסא היא, והכוונה של משנה זו היא כהמשך למשנה הקודמת – ד"נטמאת עיסתה שוגגת או אנוסה אחד ממ"ח נטמאת מזידה אחד מכ"ד שלא יהא חוטא נשכר" ובוזה קאי ר"א לומר דהיכא דנטמאת 'מזידה' תילוש אחרת בטהרה ותתננה מן הטהורה על הטמאה. והר"ש כתב ד"קשה לפירושו - דמתני' דהכא לא מיירי כיצד נטמא אם בשוגג אם במזיד, אדרבה רבנן מחמרי טפי מדרבי אליעזר דמאי דאסרי רבנן שרי רבי אליעזר, דרבנן אסרי לתרום מן הטהור על הטמא דלמא אתי לתרום שלא מן המוקף, כדפרשינן, ורבי אליעזר שרי דלא גזרי וכל שכן דאית ליה תורם מן הטמא על הטמא, דהכי עדיף טפי, והיינו טעמא דתרומה ודחלה וכולה סוגיא דסוטה" עיי"ש המשך הדברים.

ועיין עוד בעיקר סוג' זו בסוטה [שם] בשיטת ר"א אי כביצה או פחות מכביצה.

פלוגתת הראשונים אי מפריש חלה על הכל או רק על הטמאה.

עיין במשנה ראשונה שדייק דנחלקו הראשונים אי מפריש חלה על הכל או רק על הטמאה, והביא כאן את לשון רש"י בסוטה [ל']. וז"ל:

"ונותנת פחות מכביצה באמצע כדי לתרום מן המוקף - מוקף לשון מחובר וכו' הילכך צריכה להקיף 'החלה' אצל 'העיסה' קודם שתקרא לה שם, והכי מקיפה לה, נותנת בעריבה לצד אחד - ונותנת מן העיסה הטהורה פחות מכביצה בין 'החלה הטהורה' ובין 'העיסה הטמאה' - והאמצעית נוגעת בשתייהן, ומצרפתן וקורא שם על החלה ומסלקת עם קריאת השם, ופחות מכביצה אינו מטמא את החלה", עכ"ל – ודייק מכאן המשנה ראשונה שבא להפריש ולהתיר רק את העיסה הטמאה.

אולם מאידך מפורש ברמב"ם בפירוש המשנה שמפריש על שתי העיסות וז"ל:

"ר' אליעזר סובר שלוקח מעיסה טהורה שלא הורמה חלתה שעור התרומה הראויה 'לעיסה הטמאה ולעיסה הטהורה', ואח"כ יקח פחות מכביצה מעיסה טמאה ויבדילנו, ויתן בצדו מכאן עיסה טהורה ובצדו מכאן עיסה טמאה שיהיה אותו החלק שהוא פחות מכביצה באמצע, ואח"כ נותן חכמות שיש בו כדי שעור 'שתי החלות' על אותו החלק הטמא שהוא פחות מכביצה, ואח"כ מפרישו לשם חלה על 'שתי העיסות', ונמצא שתרם מן המוקף לפי שכבר נתחבר הכל, ונשארה החלה טהורה וגם העיסה טהורה בטהרתה, לפי שכל אחת מהן נגעה בפחות מכביצה אוכל טמא, וכבר ביארתי לך שכל אוכל טמא שהוא פחות מכביצה אינו מטמא טומאת אוכלין. ויתבאר זה היטב במסכת טהרות", עכ"ל.

בעיקר דין מוקף – נגיעה או נשיכה - ובחילוק בין חלה לתרומה בנוטל פחות מכביצה ונותנו באמצע.

זה לשון התוס' נדה [ז]. סוד"ה ומקפת] – "וצ"ע אי חשוב מוקף בנגיעה גרידא בלא צירוף הכלי או בלא נשיכה - דנותן פחות מכביצה באמצע מצינן למימר דהיינו נשיכה" – הרי לנו שפירש שכאן יתכן דאיירי בנשיכה, ותמה בזה במשנה ראשונה דא"כ הוי ליה כולה עיסה אחת וכולה טמאה.

ויש להעיר – הרי נתבאר לעיל דר"א במשנה זו ור"א במשנה דתרומות חדא הוא – וקשה דא"כ למה לא אמרו במשנה בתרומות הך דין ששנינו כאן שנוטל פחות מביצה ונותן באמצע – כדי שיטול מן המוקף, ועיין במשנה ראשונה שבתרומות הדרך להפריש בגורן ועדיין לא הוכשרו לטומאה.

ועיין במרכבת המשנה [פ"ז הי"ב קרוב לסוף דבריו] שחלוק הדין מן המוקף בחלה ותרומה דבתרומה לא בעינן נוגעין – והדברים מבוארים בראשונים בב' אופנים, או דחלה שונה מתרומה דדרשינן "ראשית עריסותיכם" ובלי נגיעה אינו ראשית העיסה – או שהחילוק הוא בין עיסה לשאר דברים ונפ"מ במפריש חלה מלחם ובמפריש תרומה מהעיסה – עיין בזה בריטב"א בנדה [ז']. ובמהר"י קורקוס [פרק ז' ביכורים הלכה י"ב], ועיין במעדני ארץ [תרומות פרק ג' הלכה י"ח] שהרחיב בזה.

מסכתא חלה פרק ג

משנה א // רע"ב משנה א // ציונים והערות משנה א //

ענף א' מחלוקת הראשונים ביסוד דין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא. // מביא מחלוקת הראשונים בהילכתא דנתינת מים, אי עושה בה הפרשה מה"ל או לא. // מביא דגם אי ההפרשה היא מה"ל, אבל אכתי נחלקו אי הוי כהבאת שליש בתבואה לגבי תרו"מ או לא, ומביא את דברי הגר"ח בזה. //

ענף ב' דברי הגר"ח והמ"ב בדין לשמה במצה בנתינת מים // דן בנתינת מים במצה האם יש בה דין שימור לשם מצה או לא, ומביא בזה פלוגתא בין המ"ב לגר"ח האם מדמינן לנתינת מים בחלה או לא, ומבאר דהגר"ח אזיל בזה לשיטתו בדמיון להבאת שליש. // נפ"מ למעשה בפלוגתת הראשונים בחלה האם נתינת מים בעי גס התחילת עירוב. // נפ"מ בהנ"ל בין המ"ב והגר"ח בלשמה בנתינת מים אי בעי תחילת העירוב. // מבאר דיסוד פלוגתתם הוא האם דין לשמה הוא דין במעשה לישא או דין בחפצא של העיסה, ופלוגתתם תלויה בפלוגתת הרמב"ם ורש"י. // דרך אחרת בעיקר פלוגתת הראשונים בנתינת מים, ודרך אחרת בדברי הגר"ח לגבי הדין לשמה במצה. //

משנה ב // רע"ב משנה ב // ציונים והערות משנה ב // הקדמה למשניות הבאות – חיובא דגלגול וחלות פטור שחל בשעת חיוב גלגול. // בפטור מדומע כשיש שיעור לחיוב חלה מלבד התרומה – ומה שיש לתמוה כאן במשנה. // ביאור דינא דמתני' בעיסה שנולד לה ספק טומאה – ובדין משמרת תרומותי בחולין הטבולין לחלה. // ב' דינים של טומאה בטבל, מצד משמרת, ודין נוסף מצד "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו". // בהא דמבואר מהכא דתרומה וחלה מעורבות בטבל. // שיטת הריטב"א דליכא דין משמרת בטבל – וכל הנידון אינו אלא מצד הדין נוסף ד"עשה שינתנו לאהרן בכהונתו". // מחלוקת ראשונים בדין "אין בוצרין עם ישראל העושה פירותיו בטומאה" – ופליגי אי איכא דין משמרת לאחר שליש לפני מירוח. // שיטת הראב"ד [מובא ברמב"ן בע"ז] – שאין איסור תורה לטמא טבל, לא מצד משמרת ולא מצד "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו", וכל האסור אינו אלא מדרבנן. // מחלוקת ראשונים לגבי טומאה לפני גלגול לאחר נתינת מים. // סיכום המחלוקת הראשונים שיוצאים מהדינים שהוזכרו במשנה. //

משנה ג // רע"ב משנה ג // ציונים והערות משנה ג //

ענף א' בגדר דין ד"בשעת חובתה היתה פטורה" בגלגול עכו"ם והקדש. ובחילוקים מה מיקרי פטור ומה מיקרי חסרון במחייב. // מביא מהתשו' הרשב"א שהוכיח משי"ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא. // מוכיח כהנ"ל מדברי ר"ת בבבליה רכה, ומביא כן מהפמ"ג, ומוכיח כן עוד מגלגול חו"ל ואפאה בא"י לרבנן דר"ע. // סיכום החילוקי דינים – מתי הוי בגדר פטור ומתי הוי בגדר חסרון במחייב. // מתמה מכמה מקומות בדברי הראשונים, דמוכרח מדבריהם שאינם בגדר "פוטור". // מביא הוכחת האחרונים ממיעוטא ד"עריסותיכם" כדולל גם הקדש ועכו"ם וגם הפקר, ומבואר דבעי רשות המחייבת לחייבו, ולא שיש "פוטור" בכולהו. //

ענף ב' דרך חדשה בגדר הדין "בשעת חובתה היתה פטורה", ומתבאר עפ"י יסוד הגר"ח בעיקר חיובא דחלה. // מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש. // תוספת דברים ביסוד הגר"ח. // עפ"י דברי הגר"ח מבאר עוד דכל המחייב של הגלגול אינו מצד הגלגול כלל, רק מצד הלחם העתיד שיש בו עיסה, והעיסה והגלגול מצד עצמם כלום, ומבאר בזה מהלך חדש בדין דבשעת חובתה היתה פטורה לגבי הקדש ועכו"ם, דנתחדש דנקבע שמו של הלחם בשעת הגלגול. // מבאר בזה את דברי הרמב"ן דמחלק בין הקדש לתחילתה סופגנין, דכל הנדון הוא מצד הפקעת שם. // תוספת דברים בכל הנ"ל. // עפ"י מבאר את הגזוז"כ ד"לחם הארץ" לרבות קרימה בתנור בחו"ל, ומזה הוא דיליף ר"ע לקרימה בתנור בעכו"ם, ומבאר ביאור חדש בכונת הרשב"א בתשו' בשי"ר"ע ובכונת הפמ"ג בבבליה רכה בהנך ב' קראי ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ". // ביאור פלוגתת רבנן ור"ע האם מדמינן חו"ל לעכו"ם או לא, וסברת ר"ע לחלק בין הקדש לעכו"ם. // מוכיח דגם לדידן איכא חילוק בין מחשבת הקדש למחשבת עכו"ם. //

ענף ג' תוספת עומק בעיקר פלוגתת ר"ע וחכמים, על פי דרך הנ"ל. // עפ"י הנ"ל מיישב קושי' המהרי"ט אלגאזי מהספרי לירושלמי, ומוסיף לבאר עוד בשורש פלוגתת ר"ע ורבנן האם מדמינן ליה עכו"ם לחו"ל או לא. // מביא ראיה ברורה לדברינו ממיעוטא דעכו"ם לר"ע, דלמה לא מתחייב באפייה דעכו"ם אח"כ. // מעורר מדברי התשו' הרשב"א דמדמה חסרון שיעור לעכו"ם. //

משנה ד // רע"ב משנה ד // ציונים והערות משנה ד // בפטור תרו"מ בהקדש – גם בשליש וגם במירוח. // בדין פטור הפקר בתרו"מ – ובחילוק בין הפקר להקדש. // חילוק בין חלה לתרו"מ בהנ"ל. // מקשה להנך דלמדו דנתינת מים דומה להבאת שליש, דלמה אין בה פטור דעכו"ם והקדש והפקר, ומעורר דלפי"ז הרשב"א סותר משנתא אי נתינת מים הוי כהבאת שליש או לא. // במה שיש לתמוה לפי השיטות דמירוח עכו"ם תלוי במעשה המירוח ולא בבעלות – ומאי שנא מפטור הקדש ומאי שנא מגלגול עכו"ם. //

משנה ה // רע"ב משנה ה // משנה ו // רע"ב משנה ו // ציונים והערות משנה ה ומשנה ו //

ענף א הערות במיעוט של עכו"ם מחלה. // עיקר המיעוט של עכו"ם והקדש. // מביא מתשו' הרשב"א שהוכיח משי"ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא. // דרך חדשה בכל הנ"ל. // בדין מחשבת עכו"ם – ובחילוק בין מחשבת הקדש למחשבת עכו"ם. // חידוש בש"ך דמהני מעות קונות של הישראל לחייבו בחלה, או דמהני מה שדעתו לתת לישראל. // בקושי' הירושלמי מעיסת ארנונה – ומחדש דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו. // מביא סוגי' דפסחים [ו']. ומוכיח דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו. //

ענף ב בדין שותפות העכו"ם לגבי חיוב תרומה וחיוב חלה. // פלוגתת הראשונים בדין עושה עיסה עם העובד כוכבים ויש בשל ישראל כשיעור חלה. // בגדר שותפות שיש בעלות אחת משותפת. // ראיות נוספות ליסוד זה. //

משנה ז // רע"ב משנה ז // ציונים והערות משנה ז // טעמא דבבלי מצד 'טעם כעיקר' וטעמא דירושלמי מצד 'גרירה'. // כמה דרכים בזה – לבאר דתרווייהו איצטרכיא ליה. //

משנה ח / / **רע"ב משנה ח** / / **ציונים והערות משנה ח** / / כמה פרטים בביאור המשנה – [מאירי]. / / ביאורים שונים למה השאור לא בטל ברוב. / / בביאור החילוק בין הרישא לסיפא – כנגד כולה או לפי חשבון השאור. / / מתמה - דלמה לי טעמים אחרים לחלק בין הפרשה ממקום אחר להפרשה מיניה וביה. / /

משנה ט / / **רע"ב משנה ט** / / **ציונים והערות משנה ט** / / ביאור הדינים במשנה. / / המשניות הללו איירי כשיש בילה. / /

משנה י / / **רע"ב משנה י** / / **ציונים והערות משנה י** / / במקור וטעם לדין "הטבל אוסר כל שהוא". / / ביאור דברי התנא - "אם כן למה אמרו - הטבל אוסר כל שהוא".

משנה א

[א] אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים גלגלה בחטים וטמטמה בשעורים האוכל ממנה חייב מיתה כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה ובלבד שלא יהא שם חמשה רבעי קמח:

רע"ב משנה א

אוכלין עראי עד שתתגלגל - שתתערב יפה, לפי שאין שם עיסה עליה קודם גלגול:
ותטמטם בשעורים - לפי שעיסת השעורים מתפרדת ואינה מתערבת יפה כעיסה של חטים אלא מטמטם ביד:
חייב מיתה - דנגמרה מלאכתה וטבל הוא במיתה:
מגבהת חלתה - תקנת חכמים היא בעיסה טהורה למהר להפריש חלה בטהרה, שמא תטמא העיסה, דעיקר מצוה היא להמתין עד אחר גמר לישא:
ובלבד שיהא שם חמשת רבעים קמח - שנתערבו במים, דבפחות מהן לא הגיעה העיסה לכלל חיוב חלה. ואית ספרים דגרסי ובלבד שלא יהיה שם חמשת רביעית קמח, כלומר שלא ישארו חמשת רביעיות קמח שלא נתערבו במים, דאם נשארו חמשת רביעיות לא נפטרו בחלה שהפריש קודם שנתגלגלו. ובירושלמי מוכיח שאם אמר ה"ז חלה על השאור ועל העיסה ועל הקמח הנשאר לכשתתגלגל העיסה כולה תתקדש זו שבידי לשם חלה, הרי זה מותר. וכן ילמד אדם בתוך ביתו לנשים לומר כן כשמפרישות חלה מיד אחר גלגול העיסה קודם עריכת הלחם:

ציונים והערות משנה א

ענף א'

מחלוקת הראשונים

ביסוד דין נתינת מים

אי דינה כהבאת שלישי או לא.

מביא מחלוקת הראשונים בהילכתא דנתינת מים, אי עושה בה הפרשה מה"ת או לא.
שנינו במשנה דאף דרך בגלגול חייבים בהפרשת חלה, ועד אז מותר באכילת עראי, אבל בנתינת מים כבר שייכת הפרשת חלה, וכבר אז איכא איסור אכילת קבע, עיין בר"ש בשם הירושלמי, וילפינן כן מגז"כ ד"ראשית עירסותיכם".
ועי' בתורת הארץ [פ"ד ס"ק ע"ח] שהביא מחלוקת ראשונים האם איכא כבר זיקת חלה מה"ת משעת נתינת מים, וכן נראה ממה דילפינן כן מ"ראשית עירסותיכם" דמבואר מזה דכבר בראשית העיסה דהיינו בנתינת מים אית ביה הפרשה, או דחיילא חלה רק מדרבנן ו"ראשית עירסותיכם" היא אסמכתא בעלמא.
והר"ש [במשנה ובמשנה ב'] הביא ב' תירוצים, ומבואר שם דנחלקו ב' התירוצים בהגך ב' צדדים, ועיי"ש עוד דדייק מתוס' [נדה ו': גיטין ס"א ובמהר"ם ש"ף שם] דסובר שהכל רק מדרבנן, ומאידיך הביא מהרשב"א וריטב"א [גיטין ס"א] דסוברים דאית ביה זיקת חלה מה"ת.

והביא שם עוד דמהרמב"ן וריטב"א [קידושין ס"ו] מבואר דנתינת מים בחלה דמי להבאת שליש בתרו"מ, דכמו דמותר באכילת ארעי לאחר הבאת שליש ואכתי שייכת בה הפרשה מה"ת בהקדמו בשבליים, כמו"כ בנתינת מים חיילא כבר הפרשה אף דאכתי מותר באכילת ארעי, והכל מה"ת. **מביא דגם אי ההפרשה היא מה"ת, אבל אכתי נחלקו אי הוי כהבאת שליש בתבואה לגבי תרו"מ או לא, ומביא את דברי הגר"ח בזה.**

אולם יש בזה תוספת דברים – דבאמת גם בשיטות שסוברות שחלה החלות דין חלה מה"ת, אכן אכתי איכא ב' שיטות בראשונים בגדר הדברים, וכדיבואר:

הנה, הגר"ח [הל' ביכורים פ"ח - ה"ו] ביאר דאין לדמות נתינת מים להבאת שליש, דאף דאיכא חלות דין חלה מה"ת כבר בנתינת מים כמו ששייך חלות דין תרומה מהבאת שליש, אבל אכתי אין לדמותם וחלוקים נינהו ביסוד דינם, דבהבאת שליש איכא כבר "דגנך" וזו החפצא שמתחייבת בתרו"מ, אבל אכתי ליכא חיובא עד גמר מלאכה שזה "דיגונך" והיינו מירוח, אבל סו"ס הדין הבאת שליש הוא חלק מהמחייב כיון דעל ידו איכא כבר חפצא המתחייבת בהפרשה, ורק בעינן למחייב נוסף שהוא הגמר מלאכה במירוח, משא"כ הכא בחלה שהחפצא המתחייבת היא העיסה, ובנתינת מים אכתי ליכא עיסה כלל, ונמצא דכל המחייב הוא רק בגלגול, וע"כ דבנתינת מים נתחדש הלכה מסויימת בחלות דין חלה מקרא ד"ראשית עריסותיכם" אף לפני המחייב, עכתו"ד. ודבריו הם דלא כנתבאר ברמב"ן וריטב"א דמדמה להו בהדי' להבאת שליש, אלא דדברי הגר"ח מפורשים בפירוש הרא"ש [כאן].

דהנה - מבואר בירושלמי דטעמא דמילתא דלאחר נתינת מים אסור לאוכלה אכילת קבע הוא משום ד"שמא יערים", והקשה הרא"ש דלמה לי הך טעמא ד"שמא יערים", הא כיון דכבר יכול להפריש חלה מה"ט כבר אסור באכילת קבע, ול"ל טעמא ד"שמא יערים", ותיירץ הרא"ש דאף דיכול להפריש אבל אינו כהבאת שליש דאסור באכילת קבע, "דאין שם עיסה עליה", ולהכי בעי טעמא ד"שמא יערים".

וכבר הק' עליו במהרי"ט אלגאזי [חלה אות ט', א'] דמאי שנא הבאת שליש מנתינת מים, הא חדא נינהו, והביא שכן הק' נמי הרשב"א [פסקי חלה שער רביעי סוף פ"ק].

וביאר הגרי"ז [מנחות ס"ז] דכוונת הרא"ש ע"ד הגר"ח הנ"ל, וכן הביא הגר"ש רוזובסקי [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק ח'] בשם אחיו הגאון ר' יוסף, והרשב"א והמהרי"ט אלגאזי אזלו בזה כאידך ראשונים דמדמינן להו אהדדי³⁸.

ענף ב'

דברי הגר"ח והמ"ב

בדין לשמה במצה בנתינת מים

דן בנתינת מים במצה האם יש בה דין שימור לשם מצה או לא, ומביא בזה פלוגתא בין המ"ב לגר"ח האם מדמינן לנתינת מים בחלה או לא, ומבאר דהגר"ח אזיל בזה לשיטתו בדמיון להבאת שליש.

והנה, בעשיית מצה יש דין שימור לשם מצה וחייבים בזה משעת לישא ואילך, ודומה בזה לחיוב חלה שחיבו בגלגול, ועיין במ"ב [סי' ת"ס ס"ק ד'] דדן לחייב שימור לשם מצה כבר בנתינת מים לפני הלישה שהרי נחלקו הראשונים האם נתינת מים כלישה בשבת, והביא על זה פלוגתת הפוסקים בשו"ע [סימן שכ"ד] בזה האם באמת דין נתינת מים בכלל לישא לענין מלאכת לישא בשבת או לא, ונטה להחמיר שלא יתנו הקטנים מים ע"ג קמח, עיי"ש.

³⁸ ויש להעיר, דנתחדש הכא ברא"ש דשייכת קריאת שם וחלות חלה גם לפני האיסור טבל באכילת קבע, וע"כ דלא שייכי אהדדי, ונראה דגם בתרומה הוא כן, דהנה, מצאתי בירושלמי ריש פ"ט דתרומות דכמו דלא חיילא שם תרומה בגדולי תרומה אלא מהבאת שליש ואילך, כמו כן ילפינן מהכא דליכא קריאת שם לפני הבאת שליש, כן מבואר שם בביאור הגר"א, ויש לעיין דכבר מפורש במשניות ריש מעשרות דחייבים במעשר משעת הבאת שליש, ולמה אמרו דילפינן כן מהמשנה בגדולי תרומה, אלא דהתם במעשרות אמרינן כן לענין החיוב הפרשה לענין אכילת קבע, ובירושלמי אמרינן כן לענין החלות קריאת שם, ומבואר דתרתני נינהו, ודו"ק, וא"כ ה"ה דבחלה תרתני נינהו.

אולם הגר"ח היה דן בספק זה מצד אחר, דראיתי מביאים שהגר"ח היה נוהג לשלוח בניו לאפיית מצות, ופעם א' שאלו בנו הגאון ר' משה האם צריכים לדקדק בשימור לשם מצה כבר מנתינת המים או רק מהלישה עצמה, והשיב הגר"ח דשפיר בעינן בנתינת מים לשמה כיון דאפשר כבר להפריש חלה מזמן נתינת המים, ולאחר שיצא הגר"מ החזיקו הגר"ח ואמר לו שנית, שהדבר תלוי בב' הפירושים בירושלמי, ולאחר זמן אמר לו הגר"ח דנתכוין לירושלמי הנ"ל בדרשה ד"ראשית עריסותיכם", ועיין בהערה ³⁹.

והכוונה היא להנך ב' פירושים שזו המחלוקת ראשונים הנ"ל האם זה כבר חפצא של עיסה או לא, ופשוט.

והיה אפשר לחלק, דהכא הרי מפורש בחלה שזו גזה"כ מיוחדת מדין "ראשית עירסותיכם", ומנלן דמדמינן להו אהדדי, והיינו דהכא נתחדש בגזה"כ מיוחדת דכבר בתחילת העיסה חיילא דין הפרשה ואיסור אכילת קבע, ומאן יימר דדין לשמה במצה מתחיל בתחילת העיסה, ויתירא מזו, הרי ע"כ דאין כאן עיסה גמורה שהרי עדיין ליכא איסור אכילת ארעי, ומנלן דמצה תליא בדין תחילת העיסה ולא בדין עיסה גמורה, וצ"ע.

ונראה דהגר"ח אזיל בזה לשיטתו, דהנה, כבר הבאנו דהגר"ח דס"ל כפשוטו כסברת הרא"ש דאין לדמות נתינת מים להבאת שליש, דתרתני ניהו, וביאר הגר"ח דהבאת שליש היינו רק אחרי שיש כאן את החפצא המתחייבת, והמירוח הוא רק לגמר החיוב, אבל כבר הושלמה ה"חפצא שמתחייבת" בהבאת שליש, ומירוח לא בא להוסיף ולגמור את החלות שם תבואה, וסובר הגר"ח דפשיטא דכל זה ליתא בנתינת מים דפשיטא דאכתי אין כאן תורת עיסה בנתינת מים, והרי העיסה היא החפצא המתחייבת, ופשיטא א"כ דאין לדמותו להבאת שליש, עכתו"ד.

ולפי"ז ע"כ דהראשונים שסוברים דמדמינן נתינת מים להבאת שליש ע"כ חולקים וסברי ד'תערובת מים וקמח' היא העיסה עצמה, וזו החפצא המתחייבת, והא דליכא איסור אכילת ארעי היינו משום שעדיין לא נגמר המחייב לגמרי כמו במירוח, ולמדנו מדבריהם דגדר הגזה"כ ד"ראשית עירסותיכם" הוא דגלי קרא דמדמינן נתינת מים להבאת שליש לענין זה שהושלם כבר החפצא המתחייבת, וע"כ דזו עיסה, והגלגול לא מוסיף כלום בעצם השם עיסה כמו שמירוח לא מוסיף כלום בעצם השם תבואה, ואינם אלא גמר החיוב ותו לא, וממילא דגם במצה איכא כבר שם עיסה גמורה בהבאת מים, והגלגול הוא רק גמר החיוב, ואין לומר שזה דין מיוחד מגזה"כ בחלה, דאינו כן דהכא גלי קרא דדמי להבאת שליש ונפ"מ דכבר אסרוהו באכילת קבע בהבאת שליש, הרי שזה דין כללי, וממילא דגם לענין מצה נקטינן שזו עיסה גמורה, ודו"ק.

ועיין להלן בציונים והערות [פרק ג' משנה ב' ענף ב'] בדין טומאה בטבל לאחר גלגול – ומה הדין לאחר נתינת מים, והבאנו בזה מחלוקת ראשונים, וכנראה דתלוי בהנ"ל.

נפ"מ למעשה בפלוגתת הראשונים בחלה האם נתינת מים בעי גמ התחילת עירוב.

ונראה דאיכא נפ"מ למעשה בין המ"ב לגר"ח, דהנה, בלשון הרמב"ם [ביכורים פ"ח] בעיקר דין גלגול הוסיף שם הרמב"ם "ויתערב הקמח במים", ולעיל מיניה [הל' ב'] בדין נתינת מים כתב הרמב"ם ג"כ הך לשון "שיתערב הקמח במים", ותמה בזה הכס"מ, דנתינת מים היא ע"כ לפני הגלגול, והכא משמע דחדא ניהו, דאין כאן ב' זמנים שונים, ועיי"ש מה שתירץ, והנצי"ב [העמק נצי"ב ספרי שלח עמוד כ"ח] כתב דבנתינת מים צריכים לגרוס ברמב"ם "ויתערב הקמח במים", וכן העתיק בשו"ע [שם סעיף ב'].

וביאר הנצי"ב, "שכשהוא נותן מים בקמח צריך לגלגל קצת ולערבם יחד, אבל עדיין ניכר המים וקלוש מאוד עד גמר הלישה שמתערב הקמח במים ואין ניכר כלל", עכ"ל, ויש משמעות כדבריו גם במהר"י קורקוס.

והנה, דוקא לענין חלה מצאנו להך תנאי דעירוב קצת, [אבל לענין מלאכת לישה בשבת לא הוזכר תנאי זה], והסברא בזה כהגר"ח, דאיכא למימר דהרמב"ם באמת למד כהראשונים דמדמינן להבאת שליש, וע"כ דאיתרבי בכלל עיסה, ולהכי סובר הרמב"ם דבעינן תחילת העירוב, דלולא זה כו"ע מודי דלא חיילא תורת עיסה בנתינת מים בעצמו, דזו באמת טענת הגר"ח דפשיטא ליה

³⁹ והעירני ידידי הרה"ג ר' יוסף שלמה כהן שליט"א מלשונות של המנ"ח דמשמע דתמיד מיירי בנתינת מים עיי"ש ה.

דלא חיילא תורת עיסה בנתינת מים, ולמדנו הכא דגם החולקים מודים, אלא דלמדו דביחד עם תחילת העירוב כבר מהני, ודו"ק.

הרי לנו נפ"מ לדינא בפלוגתת הראשונים בנתינת מים האם דינה כהבאת שליש או לא, דנפ"מ אי בעינן נמי תחילת העירוב, דלפי הרא"ש דלאו מצד הבאת שליש אתינן עלה, א"כ י"ל דאין כאן אפילו תחילת עיסה, ולא בעי תחילת העירוב להחיל שם עיסה עליו, ורק לראשונים דמדמי להבאת שליש וע"כ שיש כאן עיסה, לדידהו י"ל דצריך תחילת העירוב.

נפ"מ בהנ"ל בין המ"ב והגר"ח בלשמה בנתינת מים אי בעי תחילת העירוב.

אכן כל זה בחיוב חלה לענין החלות 'שם עיסה', לא כן לענין מעשה מלאכת לישא בשבת דבזה לא צריכים תחילת המעשה עירוב, ומעתה נראה דתהיה נפ"מ בזה לענין שימור דלישה מחימוץ, דלמ"ב ליתא לתנאי זה וחייבים בשימור לשמה ואסור ע"י קטנים כבר בגוף הנתינת מים עצמה דרך דיינינן מצד המעשה, ולפי הגר"ח דמדמינן לחלה אפשר דמהני ע"י קטנים אם תחילת העירוב יעשה הגדול, ודו"ק.

ויש לעיין, דלכא' הנך ב' פלוגתות בראשונים לא תלויות זו בזו, והיינו דלעולם י"ל דנתינת מים חשיבא כלישה בשבת ולא חשיבא כלישה בחלה, וכן איפכא, דדינה כגלגול בחלה ואינה כלישה בשבת, דבשבת אנו דנים מצד הגברא האם הוא מעשה מלאכה או לא, ובחלה הכל תלוי בחפצא האם חיילא הכא חלות חפצא דעיסה או לא, ומתחלקים זה מזה, וכדביארנו בהערה ⁴⁰, ויש בזה קצת הוכחה לדברי הנצי"ב, עיי"ש.

עכ"פ לסיכום למדנו שיש ג' נפ"מ:

א) נפ"מ האם שייך לאסור אכילת קבע מטעם זה דכבר איכלל בכלל עיסה, או דאינה עיסה כלל ובעינן לטעמא ד"שמא יערים".

ב) נפ"מ לגבי שימור לשם מצה משעת נתינת המים לדרכו של הגר"ח.

ג) נפ"מ האם בעינן תחילת העירוב של המים עם הקמח בלשמה במצה - או לא, ודו"ק.

מבאר דיסוד פלוגתתם הוא האם דין לשמה הוא דין במעשה לישא או דין בחפצא של העיסה, ופלוגתתם תלויה בפלוגתת הרמב"ם ורש"י.

עכ"פ נראה דשורש פלוגתת הגר"ח והמ"ב הוא האם הדין לשמה בלישה במצות תלוי בחפצא דעיסה דחיילא מכוח הלישה, או דתלוי במעשה לישא עצמו, ועיין בהערה ⁴¹, ודו"ק.

ובעיקר פלוגתתם האם זה דין במעשה או דין בחפצא של עיסה, י"ל דפליגי האם זה דין כוונה בעלמא בגברא כעין מצוות צריכות כוונה דאז פשיטא דדנים מצד המעשה, או שהוא חלות לשמה בחפצא כשאר דיני חלות לשמה, ונבאר את הדברים:

דהנה, כבר הבאנו לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ח' ענף ב'] דמהרמב"ם מוכרח דבעינן כוונה למצה בלבד ולא לכוונה אחרת, אכן ברש"י [פסחים ל"ח:] מבואר דמהני במצה גם בשתי כוונות, עיי"ש בשפת אמת, וכבר תמהו האחרונים על רש"י מהתוס' במנחות [מ"ב] דמבואר דלא מהני ב' כוונות בלשמה, עיין בזה בקרן אורה [מנחות שם] ואור שמח [הלכות גירושין], וצ"ע.

⁴⁰ ונבאר את הדברים, דבשבת אנו דנים האם ע"י מעשיו חיילא כאן שם עיסה דשוב הוו מעשיו בכלל לישא, ואף אי עדיין לא חיילא שם עיסה בנתינת מים עצמה, אבל אכתי מיקרי מלאכת לישא כיון שמעשה זה הוא הכנה למעשה שלאחריו שעל ידו חיילא כאן עיסה, [והיינו דאחרי שתהיה עיסה בלישה עצמה אז איגלאי דגם המעשה נתינת מים גרם לתורת עיסה], וממילא דחיילא במעשה זה תורת מלאכה גם באופן שלא לשו בסוף כיון דסו"ס מעשה זה מכינה את המעשה ואתחלתא דהך מעשה הוא, הלכך שם מלאכה עליו, ודו"ק, וכל זה בשבת, אבל לענין חלה אינו כן, דרק כשחלה תורת עיסה עליו בפועל אז הוא דחייב בחלה אף דכבר איכא מעשה מלאכת לישא מצד הגברא.

וי"ל גם לאידך גיסא, דצריכים לומר דאף דכבר חיילא תורת עיסה בנתינת מים, אמנם י"ל דאכתי לא חשיב מלאכת לישא, דמלאכת לישא היינו דוקא בהושלמה ונגמרה העיסה, דלישה עצמה מוסיפה תוספת שלמות מעבר לנתינת מים, ואף דשמה עיסה אכתי יש להוסיף עוד בהנך מעשים.

אולם י"ל עוד, דלדברי הנצי"ב בביאור דברי הרמב"ם י"ל דכו"ע מודי דבנתינת המים עצמה אכתי לא חיילא תורת עיסה בלי תחילת העירוב קמח ומים, וממילא י"ל דכו"ע מודי דתחילת העירוב קמח ומים הוי בכלל לישא בשבת, וכל פלוגתתם היא אך ורק בנתינת מים בלי תחילת העירוב, ודו"ק.

⁴¹ ואכתי יש לעיין בשיטת המ"ב דמאן יימר דלישה בשבת שייכת לתורת עיסה ולמצה, הא ענינה של מלאכת לישא היא אך ורק דיבוק החלקים כהדדי בלי שייכות לעיסה, משא"כ במצה שתלויה בעשייה דלחם שבזה בעינן עיסה, וצ"ע, ויש ליישב.

וביארנו בארוכה ליישב שיטתו עפ"י דברי הברכ"ש בגיטין שהביא כמה הוכחות דחלוקה כוונה מחלות לשמה, ולשמה במצה חלוק מכל דיני לשמה שהוא רק כוונה בגברא, ודומה לכוונה של מצוות צריכות כוונה, דהנך תרי כוונות לא חיילו בחפצא לייחדו למטרה מסוימת כמו כל דיני לשמה שהחלות מייחדו למטרה שלה, אם לס"ת אם לציצית אם לגירושין של אשה זו, וממילא דרך בכוונה מהני ב' כוונות לא כן בחלות לשמה ששם חסר בכל היחוד למטרה של הלשמה. הרי דזה שורש פלוגתתם, דהרמב"ם למד שיש לזה דין של לשמה בכל התורה, הלכך לא מהני בזה בב' כוונות, ולעומת זאת, רש"י חולק וסובר שזה דין כונה בגברא, ולכן מהני בזה ב' כוונות, וכל זה עפ"י ביאורו של הברכ"ש.

ונראה דיתכן דכל דברי הגר"ח הם דווקא בשיטת הרמב"ם דלמד שזה חלות במצה עצמה, דלכן למד הרמב"ם דבעינן שיחול דין לחם בעיסה כדי שתחול בה חלות לשמה, אבל לרש"י יתכן דא"צ לכל זה, ויתכן שהמ"ב הבין כדרך השניה, וכנתבאר בשיטת רש"י, ואכמ"ל.

דרך אחרת בעיקר פלוגתת הראשונים בנתינת מים, ודרך אחרת בדברי הגר"ח לגבי הדין לשמה במצה.

אולם עיקר המהלך בזה בביאור שורש פלוגתת הראשונים - אי נתינת מים כהבאת שליש או לא - אינו פשוט כלל וכלל - ולהלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] יבואר שורש פלוגתתם באופן אחר. ויבואר בזה דלא כהגר"ח - והיינו דאף אי נתינת מים דומה להבאת שליש, אכן פשיטא דלא הוי עיסה ממש, ולא יתכן לחייבו בדין לשמה במצה מצד פרשה זו, ורק מצד סברת המ"ב יש מקום לחייבו, עיי"ש מה הרחבנו בזה.

משנה ב

[ב] נדמעה עיסתה עד שלא גלגלה פטורה שהמדומע פטור ומשגלגלה חייבת נולד לה ספק טומאה עד שלא גלגלה תעשה בטומאה ומשגלגלה תעשה בטהרה:

רע"ב משנה ב

נדמעה עיסתה - נתערב בה תרומה בפחות ממאה חולין:
משגלגלה חייבת - דכיון דנתחייבה בחלה כבר, תו לא פקע ע"י דמוע:
עד שלא גלגלה תעשה בטומאה - כיון דאפילו אם תעשה בטהרה אין הכהן רשאי לאכלה מפני ספק שנולד בה, יכול לטמאתה מיד קודם גלגול:
משגלגלה תעשה בטהרה - אם נולד בה ספק לאחר הגלגול אסור לטמאותה, דחולין הטבולים לחלה כחלה דמו, ותרומה תלויה צריכה שמור:

ציונים והערות משנה ב

ענף א

הערות במשנה.

הקדמה למשניות הבאות - חיובא דגלגול וחלות פטור שחל בשעת חיוב גלגול.
יש להקדים הקדמה קצרה למשניות הבאות:
המחייב בחיובא דחלה הוא הגלגול - ולכן באופן שיש פוטור בשעת הגלגול שוב פטרינן ליה, והמשניות הבאות מתעסקות באופנים שונים של פטור בשעת המחייב של גלגול.
להלן [משנה ג'] איירי בפטור הקדש בשעת גלגול, ולהלן [משנה ה'] איירי בפטור עכו"ם בשעת גלגול, והכא במשנה קאי בפטור דימוע [שעירוב בה תרומה] בשעת גלגול.
ויש לעיין בכל הנ"ל לגבי נתינת מים - דלעיל בציונים והערות [משנה א' ענף א'] חקרנו אי דינו כמחייב נוסף בחלה דומי' להבאת שליש בתרו"מ שהוא מחייב נוסף מלבד המירוח - או לא דאינו מחייב, ולכא' אמור להיות נפ"מ בכל הפטורים הללו - אי שייכי נמי בנתינת מים - או לא, וכפשוטו תלוי בספק הנ"ל.

וכבר העירו בזה האחרונים לגבי הפטור עכו"ם והקדש והפקר - עיין בזה בדברי הגרי"ז [מנחות ס"ז] ובתורת הארץ [פ"ד אות ע"ט], ובדברי הגר"ש רוזנבסקי [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק י'] -

והארכנו בכל זה בחידושי סוגיות [סימן ח'], ובתורת הארץ שם דן נמי לגבי הפטור דימוע בנתינת מים.

בפטור מדומע כשיש שיעור לחיוב חלה מלבד התרומה – ומה שיש לתמוה כאן במשנה.
בעיקר פטור דימוע מחלה – נחלקו התוס' והר"ש – האם הכל פטור אף אי איכא כשיעור חיוב חלה בלי התרומה המעורבת בה וזו שיטת התוס' או דכה"ג חייב וכן סובר הר"ש, ולפי הר"ש ע"כ דאיירי הכא דליכא שיעור חלה בעיסה שנתערבה בה הך תרומה – ועיין מה שנתבאר בזה לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ד' ענף ב'] דשורש פלוגתתם תלוי בגדר פטור מדומע – אי גזרו על הכל.

ולשיטת הר"ש המשנה הכא תמוה – וכבר עמד בזה באבני נזר [יו"ד סימן תי"ז] וז"ל:
"וקשה לפי' הר"ש הא דתנן נדמעה עיסתה עד שלא גלגלה פטורה שהמדומע פטור, משגלגלה חייבת – במאי עסקינן, אי לא היה בה קודם שנדמעה כשיעור, משגלגלה אמאי חייבת, וע"כ כשהיה בה כשיעור ואעפ"כ עד שלא גלגלה פטורה" – וזה דלא כהר"ש שמחייב במדומע כשיש בו כשיעור.

וכתב על זה האבני נזר – "ובדוחק יש ליישב דלעולם שהיה בה כשיעור אלא שהיתה טבול לתרומה ועד שלא גלגלה הפריש ממנה תרומה ולא קבע לה מקום ונדמעה, או שקבע מקום ואח"כ נדמעה ובצר לה שיעורא, מ"מ פשט המשנה דאפי' יש בחולין כשיעור פטורה" – ועיין שם מה שהרחיב בזה.

והיה מקום לדון דלא היה בה שיעור אבל יש נפ"מ כשהיה צירוף סל אח"כ – דזה מהני לחייב גם אי היה גלגול בפחות מכשיעור, אכן כה"ג לכא' יהיה חייב אף דהיה דימוע קודם גלגול – דמאי שנא גלגול כשיש בו שיעור שמחייב בחלה ולא פטרינן ליה מצד הדימוע, מצירוף סל של אח"כ – וצ"ע.

עוד יש לתמוה על הר"ש במשנה להלן [פרק ד' משנה ג'] – ועיין בציונים והערות [שם].

ענף ב'

שיטות הראשונים,

בדין טומאה בטבול לחלה ולתרומה.

ביאור דינא דמתני' בעיסה שנולד לה ספק טומאה – ובדין משמרת תרומותי בחולין הטבולין לחלה.

כאמור – במשניות הללו למדנו דינים של פטור בשעת גלגול שהוא המחייב בחלה, דימוע הקדש ועכו"ם, והכא למדנו דין נוסף דג"כ תלוי בדין גלגול בתור מחייב של חיוב חלה.

דהנה שנינו במשנה שעיסה שנולד לה ספק טומאה – ויש מקום לדון דאי ממילא איכא בה טומאה א"כ שפיר יכול לטמאותה גם בודאי טומאה, דממילא יש בה ספק טומאה – אכן מאידך יש דין משמרת תרומותי שאסור לטמאות תרומה וחלה – ויש לדון האם דין זה יאסור לטמאותה – גם במצב של ספק טומאה וגם לפני ההפרשה של החלה – ובדין זה עסקינן הכא.

ואמרו במשנה שיש נפ"מ בדין זה של משמרת תרומותי לגבי זמן הגלגול, והיינו האם בא לטמאותה לפני הגלגול – אז שפיר מצי לטמאותה – "תעשה בטומאה", ואי בא לטמאותה לאחר הגלגול – אז לא מצי לטמאותה – "תעשה בטהרה".

והגמרא בנדה [סוף ו'] מבארת את החילוק הזה, ד"עד שלא גלגלה – תעשה בטומאה – חולין נינהו, ומותר לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל", והיינו שדין העיסה לפני גלגול [דהיינו קמח] ככל חולין אחרים שמותר לטמאותה, ומה שאמרו "תעשה בטומאה" – פירש"י דהיינו שאם ירצה מותר לטמאותה כיון דסוף סוף חלת ספק היא – וממילא לא תאכל.

וכל זה לפני גלגול – אבל לאחר גלגול מבארת הגמרא ד"תעשה בטהרה" – חולין הטבולין לחלה כחלה דמו, ואסור לגרום טומאה לחלה", והיינו שחל דין חלה בעיסה מחמת זה שהוא טבל לחיוב חלה – ואסור לטמאותה מחמת זה, אף שממילא יש בה ספק טומאה וממילא לא יאכל – ופירש"י בטעמא דמילתא – "ואל יטמאנה ביד – ואף על פי דסוף סוף חלתה אסורה – אסור לטמאה ביד

הואיל ונגמרה מלאכתה לחלה אסור לגרום לה טומאה ודאית, דכתיב ואני נתתי לך את משמרת תרומותי ודרשינן בבכורות [ל"ד] שתי תרומות במשמע טהורה ותלויה ואמר קרא שומרנה".

הרי לנו שבדין משמרת תרומותי נתחדש שאסור לטמאות תרומה וחלה – והכא במשנה נתחדשו ב' דינים בעיקר דין זה של משמרת תרומותי.

א] אסור לטמאות תרומה וחלה עוד לפני ההפרשה של החלה, והיינו בעודה טבול לחלה, ונתחדש שחולין הטבולין לחלה כחלה דמו.

ב] עוד נתחדש שיש דין משמרת גם בתרומה וחלה שיש בה ספק טומאה.

ודין זה מישך שייכי לכל המשניות הללו דעסקינן במחייב של חלה כשהיה בו פוטר – והיינו – הקדש עכו"ם ודימוע – בשעת גלגול, דמה"ט

נמי חיילא דין משמרת בשעת גלגול.

והנה לעיל הבאנו להסתפק דמה הדין בנתינת מים בעכו"ם והקדש ודימוע – וכפשוטו דבר זה תלוי בחקירה בעיקר דינא דנתינת מים אי דומה להבאת שליש או לא – וה"ה שיש לדון הכא לגבי הדין שחולין הטבולין לחלה כחלה דמו – האם זה בשעת גלגול או כבר לפני כן בשעת נתינת מים, ודו"ק – ולהלן הבאנו בזה מחלוקת ראשונים.

ב' דינים של טומאה בטבל, מצד משמרת, ודין נוסף מצד "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו".

והנה למדנו במשנה דלפני גלגול יעשה בטומאה – אכן יש בזה תנאי – והוא – שנולד בזה ספק טומאה – והבאנו מרש"י שמותר לטמאותה כיון דממילא חלת ספק היא – וממילא לא תאכל, וביאר בזה הרא"ש – "שאם לא נולד בה ספק טומאה אסור לטמאותה משום הפסד כהן – דגרסינן בירושלמי ר' יוסי בשם ר' הילא – בדין הוא שיטמא אדם את טבלו דבר תורה דכתיב משמרת תרומותי תרומה צריכה שימור ואין הטבל צריך שימור, ומה אני מקיים ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן, עשה שינתנו לאהרן בכהונתו, וכאן הואיל ואי אתה יכול ליתנו לכהן בכהונתו אתה רשאי לטמאותה".

למדנו כאן שיש ב' דינים באיסור לטמא טבל – דמלבד הדין משמרת תרומתי שדינו דווקא לאחר שטבול לחלה ותרומה ודין זה חל רק בגלגול, אכן קודם לכן יש דין נוסף, והיינו – מדין "ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן, עשה שינתנו לאהרן בכהונתו".

ומדברי הרא"ש משמע שבאמת יש כאן ב' דינים, דין משמרת ודין "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו", דבהמשך המשנה בדין לאחר גלגול דאסור גם אי ממילא הוי ספק טמא – כתב הרא"ש – "אף על גב שאינה ראויה לכהן – דחולין הטבולים לחלה כחלה דמי ותרומה תלויה צריכה שימור" – ומלשון זה משמע שזה דין אחר של משמרת – הרי לנו ב' דינים.

בהא דמבואר מהכא דתרומה וחלה מעורבות בטבל.

וחזינן דחלוקין נינהו הנך תרי דינים, שהדין משמרת אינו אלא לאחר גלגול – ובטעמא דמלתא כתב התוס' בנדה [שם] "ואין לאסור משום משמרת תרומותי – דקודם גלגול אכתי לא פתיכא ביה חלה כמו המפריש חלתו קמח דלא עשה ולא כלום", הרי שהדין שמעורב בה חלה ותרומה בטבל לא מתחיל לפני גלגול, אכן מאידך הדין של "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו" חיילא כבר לפני גלגול.

ויסוד לדברי התוס' מבואר שם להלן [ז']. שאמרו בגמרא "התם פתיכא בהו תרומה" ופירש"י "פתיכא – מעורבת", וע"ע ברש"י גיטין [סוף ס"א.], וע"ע בפירוש המשנה להרמב"ם [גיטין סוף פרק ה'] על מה שאסור לטמא עיסה של טבל וכתב "שבזאת העיסה חיוב התרומה והיא הקדש ודע זה" – הרי לנו שהדין משמרת בטבל הוא תוצאה ממה שיש דין תרומה וחלה מעורבת בתוך הטבל.

שיטת הריטב"א דליכא דין משמרת בטבל – וכל הנידון אינו אלא מצד הדין נוסף ד"עשה שינתנו לאהרן בכהונתו".

אולם הריטב"א בגיטין [ס"א] חולק וס"ל דליכא דין משמרת בטבל כלל וכלל – וכל הדין בזה אינו אלא בתרומה לאחר הפרשה – וביאר דינא דמתני' מצד ההלכה של "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו", ובדין זה איכא חילוק בין לפני גלגול ללאחר גלגול – וז"ל:

"דכי אמרינן דאסור משום משמרת תרומותי – דוקא תרומה אבל טבל כיון שנטמא אינו אסור לטמאו אח"כ, נהי דאסור לטמאו מתחילה קודם שנטמא, לאו משום דכתיב משמרת תרומותי דהא

אינו עדיין תרומה, אלא מדכתיב 'ונתתם אותה לאהרן הכהן עשה שתתננה לאהרן הכהן בכהונתו, וכן הוא בירושלמי [חלה פ"ג ה"ב], ומייתי לה ר' שמשון ז"ל בפירוש המשניות שלו במסכת חלה, ואיסור זה דאורייתא כשהוטבלו אבל קודם לכן אף על פי שהגיע עונתן לתרומה אינו אסור לטמאן אלא מדרבנן, אבל כיון שנטמאו ודאי מותר לטמאן דלא הזהירה התורה אלא בתרומה שכבר הופרשה שאע"פ שנטמאת שלא יטמאו אותה".

הרי לנו שאין דין משמרת כלל בטבל - והחילוק בין לפני גלגול ולאחר גלגול הוא - דדווקא לאחר גלגול איכא דין "עשה שתתננה לאהרן הכהן בכהונתו" מה"ת - ולפני כן אינו אלא מדרבנן. ובוזה ביאר את המשנה כאן "והיינו הא דתנן התם במסכת חלה [פ"ג מ"ב] נולד לה ספק טומאה בעיסה עד שגלגלה תעשה בטומאה לאחר שגלגלה העיסה תעשה בטהרה, וע"כ לא אמרו אחר שגלגלה תעשה בטהרה אלא משום דאינה טומאה ודאי - וכיון דמדאורייתא אסור לטמאה כיון דטבולה לחלה, מספיקא לא מטמאינן לה, אבל קודם שגלגלה דאינו אסור לטמאה אלא מדרבנן - אפילו בנולד לה ספק טומאה לחוד מטמאין לה".

מחלוקת ראשונים בדין "אין בוצרין עם ישראל העושה פירותיו בטומאה" - ופליגי אי איכא דין משמרת לאחר שליש לפני מירוח.

במשנה מבואר שיש חילוק בין לפני גלגול ללאחר גלגול לגבי הדין משמרת - אכן הקשו בתוס' בנדה [ו:] מסוגי' דע"ז [נ"ו]. ששם מבואר שגם לפני גלגול איכא משמרת - שהרי למדנו שם ש"אין בוצרין עם ישראל העושה פירותיו בטומאה" והביאו מרש"י שפירש "שאסור לגרום טומאה לתרומה משום משמרת תרומותי" - וקשה דמירוח בתרו"מ כגלגול בחלה, והתם קאי לפני המירוח שהרי גמר מלאכה דפירות "עד שיקפה או עד שישלה, עיי"ש בריש מעשרות - וצ"ע.

ותירצו בתוס' דהתם קאי בפירות שכבר גדלו יותר משליש - והשיעור שליש בתרו"מ הוי תחילת החיוב אף דהוי לפני מירוח, ולא דמי ללפני גלגול בחלה דאינו אלא קמח ואין כאן כלום, וראיה לחילוק זה ממה דמהני הפרשת תרו"מ לאחר שליש לפני מירוח ולא מהני לפני גלגול.

וז"ל התוס' - "וי"ל דהתם אם הפריש אפילו קודם שיקפה או שישלה [גמר מלאכה] הוי תרומה כמו בהקדימו בשבלין אבל הכא אם הפריש חלה קודם גלגול הוי כמו הפריש חלתו קמח דאמר בהאי מקדש [מ"ו] דלא עשה ולא כלום, ולכך לא מיקריא טבולה לחלה", וכן תירץ הר"ש כאן בתירוצו השני.

ועיין בריטב"א בגיטין [ס"א] שהוסיף בביאורו הך תירוצו דזה דמהני חלות תרומה בהקדימו בשבלין - דמזה מוכרח "דטביל למעשר קצת" - והיינו שהגדר בזה הוא שחל דין טבל - במקצת - אף דעדיין לא נעשה בו מירוח.

עוד תירצו בתוס' [שם] "אי נמי יש לפרש דהתם נמי לא אסור משום משמרת תרומותי כפירש"י כיון דאכתי לא הוקבע לתרום אלא משום הפסד כהן אסר לה, אבל הכא כבר נולד לה ספק וליכא הפסד", וכן תירץ הר"ש הכא בתירוצו הראשון - ונראה שהך דין של "הפסד כהן" - היינו הדין בירושלמי שחל חיובא ד"ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן - עשה שינתנו לאהרן בכהונתו".

הרי שיש כאן מחלוקת יסודית - האם איכא דין משמרת לאחר שליש לפני מירוח או לא - והיינו שנחלקו בעיקר האי חידוש שנתחדש במשנה שאסור לטמאות תרומה וחלה עוד לפני ההפרשה של החלה, והיינו בעודה טבולה לחלה - והיינו טעמא ש"חולין הטבולין לחלה כחלה דמו" - ונחלקו אי דין זה חל במירוח מאז שיכול להחיל חלות תרומה או שחל דווקא לאחר מירוח שאז חיילא בה איסור טבל דאסור אפילו באכילת ארעי.

שיטת הראב"ד [מובא ברמב"ן בע"ז] - שאין איסור תורה לטמא טבל, לא מצד משמרת ולא מצד "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו", וכל האסור אינו אלא מדרבנן.

עוד שיטה מצאנו בראשונים - והיא שיטת הראב"ד מובא ברמב"ן בע"ז [נ"א], שהקשה דמאי שנא חלה לפני גלגול דמותר לטמא מפירות לפני מירוח שאסור לטמא, וחידוש שאין איסור תורה לטמא טבל, לא מצד משמרת ולא מצד "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו", וכל האיסור אינו אלא מדרבנן, וכלשונו "דטומאת חולין דרבנן היא" - וביאר את החילוק כך, וז"ל:

"ואיכא למימר דשאני התם [בחלה] - שכיון שנולד לה ספק טומאה לא גזור רבנן, דטומאת חולין דרבנן היא, אבל משהוקבעו לגמרי, אף על פי שנולד לה ספק טומאה, גזור ביה רבנן משום

דהו"ל כמטמא תרומה, כך פי' ה"ר אברהם ז"ל" – והיינו שהנפ"מ הוא מתי גזרו ומתי לא גזרו שהרי כל הדין הוא רק מדרבנן, והתם בפירות גזרו כיון שאין בו ספק טומאה, והכא לאחר גלגול גזרו לאסור לטמא – משום שאחרי שנקבע בגלגול – אז הוי כבר כמטמא תרומה ובכה"ג אסרו מדרבנן.

מחלוקת ראשונים לגבי טומאה לפני גלגול לאחר נתינת מים.

והנה לעיל הבאנו שיש לדון בכל דינים של פטור – דימוע הקדש ועכו"ם מה דינם בנתינת מים – וה"ה שבדין זה של טומאה יש לדון בזה, וכבר עמד בזה בריטב"א בנדה [שם] וז"ל: "ויש מפרשים דלאו דוקא משגלגלה אלא משעת הטלת מים שהוא הכשר לגלגול, ואף על גב דאינה חייבת בחלה עד שתגלגל בחטים, מ"מ כבר נכנסה בזיקת חלה" – שאם הפריש ממנה חלה חלתה חלה, משא"כ קודם לכן שהמפריש חלתו קמח אינה חלה". הריטב"א הביא מקור לחידוש זה מהמשנה סוף פרק הנזקין [ס"א.] – "אשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ, ובוררת ומרקדת עמה, ומשתטיל מים לא תגע עמה" והיינו משום טומאת עם הארץ ושללא תהא מסייעת לעוברי עבירה וכדמפרש התם, וכתב על זה הריטב"א – "אלמא משעת הטלת מים אסור לגרום טומאה בחולין".

עוד הביא הריטב"א שיש מפרשים דדוקא קתני לשון משגלגלה במשנה הכא – ולא דנים בנתינת מים, וביארו במשנה דהתם בגיטין יש סיבה אחרת להחמיר משעת נתינת מים – וז"ל: "שאני התם שעשו גזירה שאם היא עושה עמה משתטיל מים – שהיא תחלת עיסה – אף היא גומרת עמה בגלגול, ואף על גב דהכא כיון שהתחיל בטומאה קודם גלגול יגמור בטומאה, הא לא קשיא ואפי' למאי דפרישנא שתעשה בטומאה בכשיעור, דשאני הכא שנטמאת ודאי קודם גלגול וכדאמרן תעשה בטומאה, אבל התם ספק טומאת עם הארץ הוה כחלה תלויה שאין לנו לגרום לה שום טומאה ואפי' טומאת ספק".

ועיין ברשב"א בגיטין [שם] שהביא מחלוקת זו – "ומשתטיל מים – משתגלגל קאמר, דעד שתתגלגל לא הוטבלו לחלה, אי נמי – משתטיל בה את המים ממש קאמר דמכי נתנה בה מים יכולה להגביה חלתה".

ויש להעיר מלשון רש"י במשנה בגיטין [שם] שכתב על הדין "ומשתטיל מים לא תגע עמה" – "לפי שמשגלגלה הוטבלה לחלה" – ולכא' יש לדייק דכנראה שלמד שנתנית מים דהתם הכוונה לגלגול – וכדברי הרשב"א בתירוץ הראשון.

מחלוקת כללית בגדר נתינת מים.

ויש להעיר דכנראה דלוגתא זו לגבי נתינת מים תלויה בעיקר הגדר בנתינת מים – אי הוי כשליש או לא – ועיין בזה בציונים והערות משנה א' ענף ב'.

סיכום המחלוקות בראשונים שיוצאים מהדינים שהוזכרו במשנה.

למדנו שיש כמה מחלוקות בראשונים בדיני טומאה לטבל – בטבל לתרומה ובטבל לחלה – וכדלהלן:

א) יש שיטות בראשונים דתמיד איכא דין משמרת בטבל, דגם לפני מירוח איכא דין משמרת – עכ"פ לאחר שליש [שיטת רש"י מובא בתוס' בנדה].

ב) יש שיטות בראשונים דלאחר שליש לפני מירוח ליכא משמרת, ורק לאחר מירוח וגלגול יש משמרת [שיטת התוס' בנדה שם].

ג) יש שיטות בראשונים דלאחר שליש לפני מירוח איכא דין "עשה שינתן לאהרן בכהונתו", והדין משמרת חל דווקא לאחר מירוח וגלגול, וגם בקמח לפני גלגול איכא דין "עשה שינתן לאהרן בכהונתו" [כן משמע ברא"ש].

ד) יש שיטות בראשונים דליכא משמרת כלל בטבל, אלא דלפני מירוח וגלגול איכא כבר דין דרבנן, ולאחר גלגול ומירוח איכא דין "עשה שינתן לאהרן בכהונתו" [ריטב"א בגיטין ס"א].

ה) יש שיטות שאין איסור תורה לטמא טבל, לא מצד משמרת ולא מצד "עשה שינתן לאהרן בכהונתו", וכל האיסור אינו אלא מדרבנן, "דטומאת חולין דרבנן היא" [רמב"ן בשם הראב"ד ע"ז נ"א].

ו] יש שיטות שחידשו שיש נפ"מ בין לפני נתינת מים לאחר נתינת מים בחלה [שיטה אחת ריטב"א בנדה ושיטה אחת ברשב"א בגיטין].

משנה ג

[ג] הקדישה עיסתה עד שלא גילגלה ופדאתה חייבת משגילגלה ופדאתה חייבת הקדישתה עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ואחר כך פדאתה פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה:

רע"ב משנה ג

עד שלא גלגלה ופדאתה - ולאחר שפדאתה גלגלה, חייבת, כיון דבשעת הגלגול לא היתה הקדש:

שבשעת חובתה היתה פטורה - דגלגול הקדש פוטר, דכתיב עריסותיכם ולא עיסת הקדש:

ציונים והערות משנה ג

ענף א'

בגדר דין ד"ב בשעת חובתה היתה פטורה"

בגלגול עכו"ם והקדש,

ובחילוקים מה מיקרי פוטר ומה מיקרי חסרון במחייב.

מביא מהתשו' הרשב"א שהוכיח משי' ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא.

מבואר במשנה דבגלגול הקדש לא מתחייב אף דפדאה אח"כ לפני אפייה, ואפאה הדיוט, ובטעמא דמילתא אמרו - "דבשעת חובתה היתה פטורה", ולהלן [משנה ה'] מצאנו דנחלקו ר"ע ורבנן בגלגול עכו"ם ונתגייר לפני קרימה בתנור, דלר"ע מתחייב בקרימה בתנור לאחר גירותו, ולרבנן פטורים, והר"ש הביא מהירושלמי דמודי ר"ע לרבנן בהקדש דגם אי בגלגול בהקדש ע"י הגזבר ופדאה לפני קרימה בתנור דלא מהני - דבזה אמרינן "דבשעת חובתה היתה פטורה", אבל בעכו"ם לא אמרינן כן, וצ"ב דמאי שנא עכו"ם מהקדש.

עוד הביא הר"ש מהירושלמי דמודה ר"ע דעיקר דין טבל וחיובא דחלה חיילא בשעת גלגול ולא בשעת אפייה, ורק לגבי עכו"ם אזלינן בתר תנור, וצ"ב, דאי גלגול הוי שעת חובתה א"כ למה באמת אין כאן פטור של עכו"ם.

ויש דין נוסף שג"כ תלוי בקרימה בתנור, דבירושלמי לעיל [ריש פ"ב] דנו בביאור פלוגתא ר"ע ור"א בעיסה שבאה לא"י מחו"ל, ור"ע מחייב בקרימה בתנור בא"י, ועיי"ש לגבי הדרשה דדרשינן מקרא ד"לחם הארץ", עכ"פ מבואר שם דר"ע דריש "לחם הארץ" דבא לרבות עיסה שגילגלה בספינה בחו"ל והגיעה לא"י לפני שעת קרימה בתנור, דדריש "לחם" דקאי באפייה והך אפייה היתה בארץ, וזה סגי לחייבה בלי גלגול בארץ.

עוד הוסיפו שם דר"ע אזיל לשיטתו בעכו"ם דגם שם סגי בקרימה בתנור לאחר שנתגייר, "ע"ד ר"ע היא ספינתא היא עיסת גוי היא הכנסתן לא", שהכל הולך לאחר קרימה בתנור, ועיי"ש בר"ש סיריליאן [ד"ה בספינה שנכנסה] דר"ע יליף דין קרימה בתנור בעכו"ם מהך דרשה דקרימה בתנור בחו"ל דיליף מ"לחם הארץ", וכן גם המשמעות בספר התרומה [מובא במהרי"ט אלגאזי חלה ס"ק י"ב אות א' ד"ה ובתוספתא] דיליף דין עכו"ם מגזה"כ ד"לחם הארץ".

ובביאור שיטת ר"ע עיין בתשו' הרשב"א [ח"א סי' נ"ד] דמחלק בין הקדש לעכו"ם, דמבואר הכא דתרי מחייבים שונים איכא בחלה דתרי קראי כתיבי, קרא ד"עריסותיכם" שהיא העיסה וזהו המחייב דגלגול, וקרא ד"לחם הארץ" והוא המחייב השני ע"י קרימה בתנור.

וביאר בתורת זרעים [פ"ג - מ"ו] דכוונתו לחלק בין המיעוט של הקדש למיעוט של עכו"ם, דהמיעוט של הקדש הוא בגדר "פוטר" ולכן אף דאיכא מחייב חדש אח"כ בשעת התנור, אבל בשעת חובתה הראשונה בגלגול חיילא פטור בעיקר העיסה, ושוב לא מתחייב אח"כ, והיינו כלשון הגר"ח [ביכורים פ"ו - ה"ט בד"ה ונראה דדעת הראב"ד], וז"ל "ומשום דלא נאמרה הך דינא דפטור של שעת חובתה פטורה לעולם אלא במידי דיש בו דין פטור בחפצא", והכוונה להקדש שאינו פוטר בגלגול אלא בגוף העיסה, ולהכי לא מתחייב אח"כ אף בדאיכא מחייב אחר.

וכל זה בהקדש – אולם בעכו"ם אינו כן דע"כ אינו בגדר "פוטור" והוא רק חסרון במחייב, ולכן י"ל דאף דלא חיילא חיוב בשעת הגלגול אכתי יחול אח"כ בשעת חיובא דקרימה בתנור. וזה גם הדין שמבואר בגלגול חו"ל, דגם זה בגדר חסרון בחיוב, ומתחייב באפייה בארץ ישראל, ולפי"ז כוונת הירושלמי כשאמרו דר"ע יליף מלחם הארץ, כוונתם בזה שאין כאן גזה"כ מיוחדת לגבי ארץ ישראל וחו"ל, אלא דגלי הך קרא דאיכא מחייב נוסף בחלה - וממילא ידעינן מזה דאף דלא נתחייב בגלגול אכתי איכא מחייב אחר, ומהכא יליף לכל אלו שלא נתחייבו בגלגול היכא דלא חיילא בהם פטור – לאפוקי מהקדש, והן הן דברי הר"ש סיריליא דר"ע יליף דינא דעכו"ם מהכא, ודו"ק.

מוכיח כהנ"ל מדברי ר"ת בבבליה רכה, ומביא כן מהפמ"ג, ומוכיח כן עוד מגלגול חו"ל ואפאה בא"י לרבנן דר"ע.

ובאמת - דלעיקר יסוד זה גם רבנן מודי, דהא מבואר בר"ת בתוס' בפסחים [ל"ז] דאף דבבבליה רכה אינה גלגול כלל, אכתי מתחייב אח"כ בשעת אפייה בתנור אם נעשית אז ללחם, ומאידיך, בבבליה עבה א"צ תנור ואפייה אח"כ דכבר נתחייבה בשעת הגלגול, וביאר הפמ"ג [או"ח סי' קס"ח מ"ז ס"ק ט"ז] דתרי קראי איכא, קרא ד"עריסותיכם" וקרא ד"לחם הארץ", ובבבליה עבה מתחייב כבר מקרא ד"עריסותיכם" ובבבליה רכה רק מתחייב אח"כ בתנור מקרא ד"לחם הארץ" ודו"ק.

וצ"ל דלדידן דפטרינן בנתגייר לאחר גלגול לפני קרימה בתנור כהקדש, דע"כ דלדידן גם מיעוטא דעכו"ם הוא בגדר "פוטור" כמו הקדש, וכ"כ הגר"ח [ביכורים פ"ו - הי"ט בד"ה ונראה דדעת הראב"ד], וז"ל "ומשום דלא נאמרה הך דינא דפטור של שעת חובתה פוטרה לעולם אלא במידי דיש בו דין פטור בחפצא, כמו נכרי והקדש וכדומה", ולכא' כוונתו דלדידן נכרי והקדש שוין, אבל ר"ע פליג בעכו"ם, דאינו בגדר "פוטור".

ויש לדון לגבי חו"ל מה שיטת רבנן בזה, ועיין בירושלמי [שם ריש פ"ב] שאמרו - שמודים רבנן לר"ע בקרימה בתנור בשעת כניסתן לארץ, והר"ש סיריליא והר"א פולדא למדו דקאי דוקא על זמן שנכנסו בנ"י לא"י ומצאו שם בציקות של עכו"ם, וכן תפס המהרי"ט אלגאזי [הל' חלה ס"ק י"ב אות א' בד"ה ובתוספתא], אבל ברידב"ז בירושלמי שם ובאו"ש [ביכורים פ"ו - הי"ב] למדו דקאי על כל עיסה שנכנסה מחו"ל לא"י, וכן נקט החזו"א [שביעית סי' ב' ס"ק ב' בד"ה איברא, עיי"ש בסוגריים] בדעת רבנן, עכ"פ לדבריהם צ"ל דלכו"ע חו"ל הוא רק חסרון חיוב, ולהכי מתחייב אח"כ בשעת הקרימה בתנור.

ויש קצת ראייה לשיטות דסברי דמודים חכמים בחו"ל מהתוספתא, שהמהרי"ט אלגאזי [שם] הק' שהתוספתא בסוף פ"ק מביאה פלוגתא ר"ע וריב"נ לענין גר שנתגייר אי מהני קרימה בתנור להתחייב, ולענין גלגול בחו"ל הביאו סתמא דמהני בקרימת תנור בא"י, והק' דלמה סתם כר"ע ועיי"ש מה שהביא בזה מספר התרומה, אולם לפי האחרונים א"ש בפשיטות.

סיכום החילוקי דינים – מתי הוי בגדר פוטור ומתי הוי בגדר חסרון במחייב.

מכל הנ"ל מוכרח דמיעוטא דהקדש הוא "פוטור" לכו"ע, דאל"כ היא מתחייבת אח"כ בשעת הקרימה בתנור וכן מוכרח לדידן במיעוטא דעכו"ם, דהיכא דאיכא רק חסרון מחייב מתחייבת אח"כ בתנור, וכ"כ הגר"ח [שם] להדי' לענין "חסרון שיעור" דאף דלא מתחייבת בשעת הגלגול, אכתי מתחייבת אח"כ, דחסרון שיעור אינו "פוטור", ושפיר מתחייבת אח"כ בצירוף סל, וכן נתבאר נמי לענין בבבליה רכה. ולסיכום:

הקדש לכו"ע הוי בגדר פוטור, בעכו"ם נחלקו אי הוי בגדר פוטור, חו"ל כו"ע מודי דהוי בגדר פוטור, וכן בבבליה רכה וכן בחסרון שיעור.

מתמה מכמה מקומות בדברי הראשונים, דמוכרח מדבריהם שאינם בגדר "פוטור".

אולם יש הוכחה מדברי הרמב"ן דאינו כן, שהרמב"ן בהל' חלה הקשה, דמאי שנא תחילתה סופגנין וסופה עיסה [ולרמב"ן הביאור בזה הוא דחשב בשעת גלגול העיסה לעשותה אח"כ לסופגנין, דאינו לחם, ובסוף חזר בו ואפאה כלחם] דחייב אף דתחילתה וסופה סופגנין פטור, וחזינן דמתחייב בסופה בקרימה בתנור, אף דליכא חיוב בשעת גלגול, [דגלגול במחשבת סופגנין

[פסוק], והקשה דמאי שנא מהקדש דגלגול הקדש פוטר אף דאח"כ בשעת קרימה בתנור כבר פדאו, ועיי"ש מה שתירץ, וגם הרא"ש בהל' חלה [סי' ב'] והר"ן [פרק כ"ש] הביאו להך רמב"ן. והק' הגר"ש רזובסקי [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק ג'] דלמה לא חילקו בין הקדש שהוא "פוטר" לתחילתה סופגנין שהוא רק "חסרון חיוב", וע"כ דמוכרח מזה שגם הקדש אינו פוטר רק חסרון חיוב, וכבר קדמו בקושי' זו ב'משנה ראשונה' [פ"א מ"ח], [וע"ע בתורת הארץ פרק ד' ס"ק צ"ה בזה].

[ויש להוכיח כן עוד מהרשב"א בתשו' [תס"ב], דמבואר שם דבלא היה בה שיעור ה' רבעים בשעת גלגול ותפחה אח"כ בשעת אפייה לשיעור חלה, דאינו חייב, והרשב"א מדמה ליה לגלגול עכו"ם דפטור אף דאח"כ נתגייר לפני האפייה, וקשה דזה ודאי דאין חסרון שיעור "פוטר" וכדכתב כבר הגר"ח לחלק בין עכו"ם לחסרון שיעור, והכא חזינן שאינו כן, דהרשב"א מדמה להו אהדדי].

מביא הוכחת האחרונים ממיעוטא ד"עריסותיכם" דכולל גם הקדש ועכו"ם וגם הפקר, ומבואר דבעי רשות המחוייבת לחיבו, ולא שיש "פוטר" בכולהו.

עוד יש לתמוה דכבר הביא הגר"ש רזובסקי זצ"ל [פסחים סי' ד'] ראה ברורה מהתוס' דמיעוטא דהקדש ועכו"ם אינם בגדר "פוטר", דהק' התוס' דלמה לי ב' מיעוטים מ"עריסותיכם" חד להקדש וחד לעכו"ם, ולא סגי לן במיעוט א', דמאי שנא חלה מכל יראה דהתם איכא מיעוטא חדא, ודחה בשאגת אריה דשאני ב"י שאין כאן מיעוט מצד הקדש ועכו"ם, וכל המיעוט הוא רק משום דבעי של ישראל, ולכן סגי במיעוט א', משא"כ בחלה.

והביא הגר"ש רזובסקי זצ"ל מהמקור חיים, דאדרבה, מהכא מוכרח דגם בחלה אינו "פוטר", רק דהחיוב בא מזה שיש עליו בעלות ורשות המחוייבת בחלה, ועיי"ש עוד דהוכיח כן נמי מתוס' בסוכה [ל"ה] בעיסה הטבולה למעשרות דבעי רשות המחוייבת בחלה לחיבו, דחלק הכהנים אינו רשות לכל כהן וכהן רק רשות כללית ואין זו רשות המחוייבת בחלה, ומוכרח גם מזה דאין בעכו"ם והקדש מיעוט ו"פוטר", ואינו אלא חסרון חיוב, ודו"ק.

וכן הוא במנחת ברוך [סי' ע"ד ד"ה אמנם וד"ה תדע], שביאר למה סגי בדרשה חדא לעכו"ם והקדש, והוסיף דמה"ט ממעטינן נמי עיסת הפקר, וכמבואר ברמב"ם, ובכס"מ כ' דדומה להקדש, ומבואר הכא דכל שאינו ברשות ישראל לא מתחייב, ולא שיש מיעוט ו"פוטר" על רשות עכו"ם ורשות הקדש, וכעין זה גם בגרי"ז [מנחות שם].

עוד יש להוכיח כן מר"ע, דאיך יתכן ד"לכם" עכו"ם והקדש מתפרש בתרי אנפי, לגבי הקדש זה פוטר ולגבי עכו"ם זה חסרון חיוב, דמגלן לדרוש כן, וזו הוכחה נוספת דהגדר ככולם מצד חסרון חיוב, ונפ"מ נוספת ביניהם, ודו"ק, [ובתורת זרעים הביא עוד דרשה לגבי הקדש עיי"ש].

ומעתה הדרא הקושי', דלמה באמת לא מתחייב אח"כ בשעת האפייה, הא ע"כ מוכרח דאין כאן "פוטר" בעיסה, והרי לאחר הגלגול איכא מחייב חדש מצד "לחם הארץ", ומה אכפת לן שהגלגול לא חייבו, ועיי"ש בחי' הגר"ש רזובסקי זצ"ל [סי' ד' סוס"ק ג'] דנדחק בזה.

ענף ב'

דרך חדשה בגדר הדין

"בשעת חובתה היתה פטורה",

ומתבאר עפ"י יסוד הגר"ח בעיקר חיובא דחלה.

מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש.

והנראה בכל זה, דהגר"ח [ביכורים פ"ו הי"ט ד"ה ובעיקר פלוגתא] ביאר לנו יסוד חדש בעיקר חיובא דחלה, ובתוך דבריו ביאר את הגדר בהנך תרי קראי דעריסותיכם ולחם הארץ, ובדבריו מתחדש דרך חדשה בכל הנ"ל.

והגר"ח שם קאי התם לבאר איך מהני גלגול במחשבת פטור בשעת האפייה, וכגון בגלגול במחשבה ע"מ לחלקה אח"כ באפייה לפוטרה, דקשה דמה שייכי אהדדי, והיינו דמה שייכי גלגול לאפייה דאח"כ.

וז"ל הגר"ח, "דהוא דין מסויים בחיובא דחלה, וזה שסופה להיות פחות מכשיעור ולהיות פטורה מחיובא דחלה בשעת אפייה, שאז הוא חלות הדין לחם, זהו גופא פוטרתה השתא מחיוב חלה, ומשום דדין לחם הוא יסוד דין המחייב בחלה, וכדכתיב בקרא "מלחם הארץ", וע"כ חיוב חלה משעת עיסה מיתלי תלי בדין לחם העתיד להיות בה אח"כ, וע"כ כל שעומדת מעיקרא בשעת עיסה להיות פטורה מחיוב חלה בשעת חלות הדין לחם הוי זה דבר הפוטרה מחיוב חלה וכדתנן דעיסה שתחילתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה, דהיינו שעשה את העיסה מתחילתה ע"מ לעשותה סופגנין, ופטורה מן החלה שאינה עיסה העומדת להיות לחם", עכ"ל.

ולמדנו מדבריו כמה חידושים:

א] יסוד המחייב בחלה הוא בלחם, וזה ילפינן מקרא ד"לחם הארץ".

ב] שעת החלות דין לחם היא בשעת האפייה והקרימה בתנור, וא"כ עיקר החיוב תלוי בשעת האפייה.

ג] ומעתה ק' דמהו דין גלגול דנאמר בקרא ד"עריסותיכם", ומוכרח שכל חיובא ד"עריסותיכם" מיתלי תלי בחיובא ד"לחם הארץ", ואינו דין ומחייב בפנ"ע, ותלוי בדין לחם העתיד להיות בה, והיינו דדנים את דיני העיסה כפי הלחם העתיד להיות בה, דעיסה שלא עומדת להיות לחם אינה חייבת בחלה.

יסוד זה הוכיח מעיקר דין מחשבת פטור בשעת גלגול, דמה אכפת לן מה דחישב בה לפוטרה אח"כ באפייה, שאם הם ב' מחייבים נפרדים, א"כ הגלגול היה בחיוב ומה לי מה שחשב אז לפוטרה במחייב דאפייה, הא האפייה היא כבר מחייב בפנ"ע, וע"כ דאינו כן, והשני המחייבים תלויים זה בזה דהעיקר הוא הלחם והאפייה.

ונראה דהדברים מפורשים בר"ש כת"י [פ"א-מ"ה] בדין מחשבת סופגנין דפוטרת, וביאר הר"ש, "ושמא היינו טעמא דעריסותיכם דאמר רחמנא משמע בסתם עיסה העשויה ללחם, וקרא אחרינא מוכיח עליו דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ", וק', דלפי האחרונים דשני מחייבים נינהו, א"כ קרא ד"עריסותיכם" וקרא ד"לחם" תרתי נינהו, ולמה ילפינן ממחייב דעיסה למחייב של לחם, וע"כ כהגר"ח, דעיקר המחייב דעיסה הוא מצד הלחם שעתיד להיות בה, וזהו גופא מה דגלי לן קרא.

תוספת דברים ביסוד הגר"ח.

ובעיקר יסוד הגר"ח הארכנו כבר לבאר כמה וכמה דינים בחלה:

עיין בזה בחידושי סוגיות [סימן ח' פרק א'] לגבי פלוגתת הראשונים בגדר הדין והמחייב בנתינת מים בחלה – ויישבנו בזה הרבה סתירות.

עוד נתבאר שם עיקר דינא דלשמה במצה ובמחשבת לשמה בנתינת מים.

עיין עוד בחידושי סוגיות [סימן ג'] דעל פי יסוד זה הרחבנו בביאור פלוגתת הרמב"ן ור"ת בתחילתו סופגנין.

עפ"י דברי הגר"ח מבאר עוד דכל המחייב של הגלגול אינו מצד הגלגול כלל, רק מצד הלחם העתידי שטמון בעיסה, והעיסה והגלגול מצד עצמם כלום, ומבאר בזה מהלך חדש בדין דבשעת חובתה היתה פטורה לגבי הקדש ועכו"ם, דנתחדש דנקבע שמו של הלחם בשעת הגלגול.

ונראה דעפ"י דברי הגר"ח יבואר דרך חדשה בדין "דבשעת חובתה היתה פטורה" בעכו"ם והקדש, ונקדים דבאמת דברי הגר"ח מתפרשים בכמה אנפי, וכדיבואר בהמשך, ובעזה"י נתבאר את הדברים באופן מסויים, ועפ"י יבואר גדר חדש בדין "דבשעת חובתה היתה פטורה", ונוכל כבר לומר דאף דעכו"ם והקדש אינם בגדר פטור, רק בגדר חסרון מחייב דאעפ"כ אין לחייבם אח"כ בשעת האפייה, ודו"ק.

ונראה - דכפשוטו היה מקום לומר שבאמת שני מחייבים חלוקין נינהו, רק דהמחייב של האפייה עיקר, ולכן המחייב דגלגול תלוי במחייב של אפייה דטפל אליו, הלכך מהני ביה מחשבת פטור כלפי האפייה.

אולם נראה דהדברים יותר עמוקים, דבאמת ליכא בעיסה מחייב בפני עצמה, דאין עיסה מתחייבת בחלה, אלא דבקרא ד"עריסותיכם" נאמר דכבר בגלגול חיילא תורת לחם שעתיד להיות בה, ורואים בה את הלחם העתידי, וחיילא בעיסה שם "אתחלתא דלחם", ונמצא דאין העיסה מתחייבת מצד עצמה, רק מצד הלחם שעתיד להיות בה.

לפי"ז ע"כ מוכרח דמיעוטא דקרא ד"עריסותיכם ולא הקדש ולא עכו"ם", דלא באה למעט עיסת הקדש ועיסת עכו"ם מצד העיסה שבה, אלא דהגדר במיעוט דנתמעטה הכא "לחם" הקדש ו"לחם" עכו"ם, אלא דכבר באתחלתא דלחם נאמר המיעוט, ודו"ק.

ועי' להלן שהבאנו הבנה אחרת בדברי הגר"ח דלא כדביארנו הכא, ודחינו את הדברים. ונראה שהגדר בזה הוא כך:

נאמר בהך מיעוט של עכו"ם והקדש דנקבע שמו של הלחם כבר ב"אתחלתא דלחם" בהיותו עדיין בעיסה, וגם אם אופה לאחר שנתגייר ולאחר שיפדה אכתי שמו הראשון עליו, דכיון דבגלגול עומד לאפייה וכבר בגלגול חיילא חלות שם "אתחלתא דלחם", הלכך כבר נקבע שמו של הלחם כדמעיקרא, ולא מהני מה שהוא אופה אח"כ בתורת ישראל כיון דכבר חיילא שם לחם עכו"ם בהך לחם מתחילתו ותו לא פקע.

ומעתה א"ש, דשוב א"צ לומר כהאחרונים שהקדש ועכו"ם הוא "פוטור" בעיקר העיסה ולהכי לא מתחייבת אח"כ בשעת האפייה, דגם אי אינו "פוטור" אלא בגדר חסרון מחייב – והיינו דבעינן את המחייב של "לחם ישראל", אולם אכתי אין לחייבה אח"כ בשעת האפייה, דאף דאפאו ישראל – אבל לא מהני אפיית ישראל לשנות את שמו ולקבוע בו שם חדש – דאכתי שמו הראשון עליו, והיינו דנקבע שמו בתחילתו כלחם הקדש ועכו"ם, ותו לא פקע הך שם בגמר השם לחם.

וא"ש נמי מה שהוכיחו האחרונים מהראשונים שלמדו עכו"ם והקדש ממיעוטא חדא, וע"כ שהוא חסרון חיוב ולא פוטור, דבעי רשות המחוייבת לחייבו, ואפי"ה נפטרו בגלגול גם לאח"כ בשעת האפייה, והיינו טעמא דאחרי דנקבע שמו בגלגול, שוב לא פקע גם באפייה.

מבאר בזה את דברי הרמב"ן דמחלק בין הקדש לתחילתה סופגנין, דכל הנדון הוא מצד הפקעת שם.

ומעתה א"ש קושי' הרמב"ן דהק' מה בין תחילתה סופגנין לתחילתו הקדש, דגם בתחילתה סופגנין שחשב בשעת עיסה לאפותה כסופגנין, גם התם נימא דנקבע שמו כ"לא לחם", וממילא דקשה דגם האפייה לא תהני להשוותה ללחם.

ותירץ הרמב"ן "התם [בהקדש] מחוסר מעשה פדייה, הכא [מחשבת סופגנין] במחשבה ⁴² בעלמא תלי' מילתא, מעשה שבסוף [אפייה] מוציא מידי מחשבה [סופגנין] עכ"ל.

ונראה לבאר דכוונתו כנ"ל, והיינו דנקבע השם לחם כהתחלתו כ"לחם הקדש" ושוב לא פקע גם בשעת אפייה, וכוונת הרמב"ן לחדש דכל זה כשנקבע שמו ע"י מעשה, אבל אם נקבע שמו ע"י מחשבה, שפיר נעקר שמו אח"כ במעשה אפייה.

ולדבריו פשוט דה"ה דגלגול במחשבת הקדש דפוטור כמבואר בר"ש [פ"א-מ"ו] דגם הכא חלוק מגלגול הקדש ויהיה באמת חייב אח"כ אם נמלך ואפאה בלי להקדישה.

ונראה עוד דמדבריו מוכרחים כל דברינו ביסוד פטור הקדש ודלא כהאחרונים, דמתבאר בהדי' מתוך דבריו דהא דבהקדש עצמו לא מתחייב אח"כ באפייה, היינו משום שאין מעשה מוציא מידי מעשה, והיינו שאין האפייה דחולין מוציאה ומפקיעה מידי גלגול דהקדש.

ואי נלמוד כהאחרונים דהקדש הוא "פוטור" וכבר חיילא "פוטור" בגוף העיסה ע"י הגלגול הקדש, וזהו כלל "דבשעת חובתה היתה פטורה", דכבר חיילא "פוטור", א"כ מהו כל הנדון, ומה שייך טעמא דאין מעשה מוציא מידי מעשה – למה לי סברא זו – הא בפשיטות י"ל דחיילא "פוטור" – והאיך נחייבו.

⁴² [כך תיקן הרא"ש מובא בתורת הארץ פרק ד' ס"ק צ"ה].

וע"כ דאין כאן "פוטור", וכל הדין לא בא לחדש אלא דבגלגול חיילא שם "לחם הקדש" בעיסה מצד זה שהיא "אתחלתא דלחם", והפטור באפייה הוא מחמת ה"שם הקדש" דחיילא כבר בגלגול ואכתי קיים בה בשעת האפייה עצמה, ועל זה אמרו דשוב לא פקע ממנה הך שם ע"י האפייה דחולין, דכך נקבע שמו של הלחם, ואין מעשה מוציא מידי מעשה לקבוע בה שם אחר, והן הן דברי הרמב"ן.

תוספת דברים בכל הנ"ל.

וע"ע להלן בחידושי סוגיות [סימן י'] דהרחבנו עוד בביאור דברי הרמב"ן עפ"י דברינו הכא, ליישב איך סובר הרמב"ן דאיכא מחשבות שנעקרות למפרע ע"י המעשה⁴³.

עפי"ז מבאר את הגזה"כ ד"לחם הארץ" לרבות קרימה בתנור בחו"ל, ומזה הוא דיליף ר"ע לקרימה בתנור בעכו"ם, ומבאר ביאור חדש בכוונת הרשב"א בתשו' בשי' ר"ע ובכוונת הפמ"ג בבבליה רכה בהנך ב' קראי ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ".

ומעתה נראה דבקרא ד"לחם הארץ" דנתחדש דגם בגלגול בחו"ל מתחייב אח"כ בקרימה בתנור בא"י, דסו"ס קרינן ביה "לחם הארץ", אין הפשט דבהך קרא רק יליף דאיכא מחייב חדש מצד לתא דלחם – וכדלעיל מהתורת זרעים, אלא דבהך קרא נתחדש דאף דכבר נקבע שמו בגלגול כ"לחם חו"ל", אבל אהני לן האפייה להפקיע שמו ולקבוע שמו כ"לחם הארץ", דכל מה שבגלגול חיילא כבר תורת לחם לא היה אלא מחמת זה שעתידה להיות בה אפייה, והכא נתחדש דאדרבה, דאתי אפייה ועוקרת ומפקיעה שמו, ומחיל בה שם "לחם הארץ".

והיינו דלולי הך קרא אמרינן דאין להפקיע שמו שחל בה ב"אתחלתא דלחם", וכדברי הרמב"ן דאפשר להוציא מידי מחשבה וא"א להוציא מידי מעשה, וזו כל הגזה"כ ד"עריסותיכם ולא הקדש ועכו"ם", וע"ז בא קרא דבמיעוט דחו"ל שפיר אפשר להפקיע שמו אח"כ.

ור"ע למד מחו"ל לעכו"ם, וכדהבאנו מהר"ש סיריליאן, והיינו דלמד דהגם דבגלגול כבר קבע שמו ל"לחם עכו"ם" אבל האפייה מהני לעקור שמו ולקובעו כלחם ישראל, ושוב מתחייב בזמן האפייה בתנור, ולמדנו מזה ביאור חדש בדברי הרשב"א שיש ב' מחייבים בעיסה ולחם, דאין הכוונה דהקדש צריך לפוטרו מב' החיובים, וכדרכם של האחרונים, רק דבהנך תרי קראי כתיב דכך שמו של הלחם דגם באפייה שמו נמשך, אלא דבעכו"ם נתחדש דקובע שמו מחדש במחייב השני שאז נשלם בו השם לחם.

והיינו דכמו דמסברא מהני בתחילתה סופגין לעקור שמו ולקובעו בשעת אפייה ללחם, וכדברי הרמב"ן דאתי מעשה ומוציא מידי מחשבה, כמו"כ ילפינן מגזה"כ בחו"ל ובעכו"ם דמעשה מפקיע מידי שמו שחל כבר בשעת גלגול.

ביאור פלוגתת רבנן ור"ע האם מדמינן חו"ל לעכו"ם או לא, וסברת ר"ע לחלק בין הקדש לעכו"ם.

ונראה דגם רבנן מודי לזה, רק דסברי דגזה"כ ד"לחם הארץ" היא גזה"כ מסויימת לענין חו"ל דרק בזה אפשר להפקיע שמו, ור"ע חולק דאפשר ללמוד הימנו עכו"ם.

ושורש פלוגתתם הוא דר"ע סובר דנאמר בזה 'בנין אב' דתמיד מעשה מפקיע מידי מעשה כמו דפשיטא ליה לרבנן דמעשה מוציא מידי מחשבה, ולהכי מדמינן עכו"ם לחו"ל, ורבנן למדו דליכא בנין אב דלעולם הסברא הפשוטה היא דאין מעשה מוציא מידי מעשה ולגבי חו"ל איכא גזה"כ מסויימת להפקיעו.

אולם גם ר"ע דיליף מהכא דאיכא בנין אב לכל מקום, אבל גם הוא מודה דלא ילפינן להקדש, והחילוק, דכמו דלדידן איכא חילוק בין מעשה למחשבה, כמו כן לר"ע איכא חילוק בין מעשה אלימתא למעשה קלישא, דשאני הקדש דחיילא דיני קדושה בחפצא ומחמת הנך דינים הוא דחיילא

⁴³ אולם לפי"ז יש לדון בתחילתה סופגין ממש, וכגון בבבליה רכה ושוב אפאה, דהתם אינה מחשבה רק מעשה ואפי"ה אפייה מהני ביה אח"כ לחייבה, ומבאר דמעשה מוציא מידי מעשה, ומ"ש מהקדש, אכן נראה דעל זה לא היה ק' לרמב"ן, דהתם לא היה גלגול מתחילתה, ואין כאן שעת חובתה כלל, ונמצא דמעולם לא היה כאן "אתחלתא דלחם" דבבליה רכה אינה עומדת מצד עצמה לאפייה ותנור, וא"כ איך שייך שיקבע שמו של הלחם אז, ולהכי א"צ לעקור שמו, דמעולם לא נקבע שמו של הלחם בבבליה, ודו"ק. ודע דעיקר הקושי' בבבליה רכה היא רק לשיטות שסוברות שגם לרמב"ן חייבים בבבליה רכה ואח"כ אפאה, ועי' בזה במהר"ם חלואה פסחים [ל"ז: דנקט כן, אבל לפי מה שמבאר ברבינו דויד [שם] שלדעת הרמב"ן אין שום חיוב חלה בתחילתה בבליה רכה, א"כ קושי' מעיקרא ליתא.

בלחם שם לחם הקדש, הלכך מעשה ידיה אלימתא ולא נעקר כלל, ורק דין לחם עכו"ם וחז"ל דליכא שום דינים בחפצא, והיינו דכל מה ש'שם הלחם' נקבע כלחם עכו"ם וחז"ל הוא מחמת 'מקומו' של הלחם ומחמת 'בעלותו' של הלחם, בכל כה"ג אין הקביעת שם אלא 'מעשה קלישא' בעלמא, והכא שפיר אמרין דמעשה מוציא מידי מעשה, ודו"ק.

מוכיח דגם לדידן איכא חילוק בין מחשבת הקדש למחשבת עכו"ם.

ונראה להביא מקור לחילוק זה ממה דמצאנו במחשבת הקדש, דמבואר בר"ש [פ"א מ"ו] דגלגול במחשבה להקדישו באפייה פטור, והיינו דגם זה נכלל בכלל מחשבת פטור לפוטרו בגלגול, ותמה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [חידושו לפסחים בהערות בסוף, עמוד קע"ג] דלא מצאנו דמחשבה למוכרו לעכו"ם בשעת האפייה פטור – ועיין בהערה⁴⁴, ומאי שנא הרי תרוייהו נתמעטו מגזה"כ ד"עריסותיכם".

ונראה דלפי הנ"ל א"ש החילוק, ד'שם' הקדש ועכו"ם רק חיילו ע"י מעשה או עכ"פ ע"י מחשבה דשייכת לדינים של החפץ, והיינו מחשבת הקדש, אבל מחשבה דלא שייכא לדיני החפץ כמחשבת עכו"ם לא קובעת בה שם אחר.

ענף ג'

תוספת עומק

בעיקר פלוגתת ר"ע וחכמים,

על פי דרך הנ"ל.

עפ"י הנ"ל מיישב קושי' המהרי"ט אלגאזי מהספרי לירושלמי, ומוסיף לבאר עוד בשורש פלוגתת ר"ע ורבנן האם מדמינן ליה עכו"ם לחז"ל או לא.

אולם נראה שיש מקום להעמיק עוד בשורש פלוגתתם, ונקדים בזה בדברי הספרי ששם מבואר שורש פלוגתת ר"ע וחכמים, ובזה יתישב דברי הספרי דכפשוטם נסתרין מהירושלמי, וכדיבואר. דהנה, בספרי [שלח] מבואר דנחלקו ר"ע וריב"נ אי קרימה בתנור הוי גמר מלאכה או דגלגול הוי גמר מלאכה, ומשמע דנחלקו מתי נהיה לטבל - דלר"ע הכל תלוי בקרימה בתנור ומותר באכילת קבע עד הקרימה בתנור.

והק' במהרי"ט אלגאזי [הל' חלה ס"ק י"ב אות א' בד"ה איברא דראיתי] דזה נגד הירושלמי דמבואר דמהני גלגול לר"ע לענין דטובל ולענין פטור הקדש, וצ"ע, [ועי' בהעמק נצי"ב מה שפי' בזה].

ולפי הנ"ל יש מקום לומר שאין כאן שום סתירה, אלא דהכא כתוב שורש פלוגתת ר"ע ורבנן, דבאמת כו"ע מודי דיסוד המחייב הוא בקרימה בתנור מגזה"כ ד"לחם הארץ", אלא דלמדנו מקרא ד"עריסותיכם" דכיון דמציאותה של עיסה שעומדת להיות לחם, לכן אית בה כבר "אתחלתא דלחם" לענין דמתחייב וטובל לחלה, וממיעוטא ד"עריסותיכם" דממעט עכו"ם למדנו עוד דמהני כבר לקבוע שמו כלחם עכו"ם, זה לכו"ע.

אלא דחידוש זה מתפרש בתרי אנפי – וכדלהלן:

א] מצד אחד יש לומר דאחרי דנתחדש דנקבע שמה של העיסה כ"אתחלתא דלחם", דהגדר בזה הוא דהגלגול הוא כבר חלק מהמחייב, והיינו דלחם מתחיל בגלגול ונגמר באפייה, דתרי פעולות כהדי מחילות שמו כלחם, דהתחלתו של הלחם חיילא בגלגול וסופו חיילא באפייה.

ב] מאידך י"ל - דאדרבה, דכיון דכל מה דהגלגול הוא המחייב הוא רק משום שהעיסה עומדת לאפייה, הרי האפייה היא העיקר והיא המחייב, והגלגול מצד עצמו הוא כלום, ולא דיינינן ליה כתחילת האפייה, רק דתמיד חייב מזמן הגלגול כיון דחזינן ליה לאפייה העתידות כבר בגלגול.

⁴⁴ ובדין זה עיין במשנה ראשונה [פרק ג' משנה ה'] - וז"ל השו"ת מהר"ח אור זרוע [סימן קצ"ג] - "ונסתפקי דהעושה עיסה ליתנה לגוי אחר שתאפה אם תתחייב בחלה - דכי היכא דמעטין עיסת כלבים בספרי זוטא מעריסותיכם, שלכם חייבת ושל חיה אינה חייבת הכי נמי נמעט של גוי. כדדרשינן ביום טוב לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים אלמא כי הדדי נינהו - ושמא לאו מעריסותיכם דריש ליה. דפ' ראשית הגז [קל"ה:] מסיק עריסותיכם כדי עיסתכם, אלא מכולה עריסותיכם דריש ליה עיסה העשויה לאכילת אדם דהיינו כעבין ולא העשויה לאכילת כלבים דלא קפיד בה ועושה כלוחין לכותח. וא"כ העושה עיסה ליתנה לגוי שעושה ללחם וכעבין תתחייב. ושמא יש לדמותה לעושה עיסה להקדישה דלאו לאוכלא איהו עביד לה ותיפטר" - הרי דרוצה לדמות להקדש - ולא איתברר כוונתו.

ונראה דזה שורש פלוגתת ר"ע וחכמים, וזו כוונת הספרי, והיינו שכשאמרו בדעת ר"ע דקרימת תנור היא הגמר מלאכה, כוונתם שהוא גוף המחייב, דאף דודאי דמודה דמשעת גלגול כבר טובל ואסור באכילת עראי, אכן היינו משום לתא דאפייה, דיסוד המחייב בקרימת תנור הוא למפרע כבר מזמן הגלגול, אבל רבנן אומרים שהגלגול מצד עצמו הוא כבר מעשה של התחלת הלחם, והוא מיקרי גמר מלאכה, ולר"ע הגמר מלאכה הוא האפייה.

ונראה דמה"ט סובר ר"ע דילפינן בנין אב מקרא ד"לחם הארץ" דמהני קרימה בתנור בא"י לחייבו בגלגול חו"ל וכמו כן מהני קרימה בתנור בנתגיייר בגלגול עכו"ם, דס"ל דכל שנקבע שמו בגלגול כלחם שפטור וכלחם שמופקע לגמרי מפרשת חלה, [והיינו בעכו"ם ובחו"ל], שוב יש לחייבו אח"כ ע"י האפייה שהיא עיקר גמר מלאכתה והיא עיקר המחייב, דעיקר שמו כהאפייה גם בזמן הגלגול, ולכן האפייה שבסוף מגדירה את האפייה מתחילתה, ושפיר עוקרת שמו ממנו, [חוץ מהקדש דמעשה אלימתא היא, וכנתבאר].

אבל חכמים פליגי, ולדידהו הגלגול עכו"ם פוטרו ואין להפקיע שמו אח"כ באפייה, דלדידהו תחילת המחייב הוא בגלגול מצד זה שגלגול עצמו הוא תחילת הלחם, ואין סיבה שאפייה תעקור שמו שכבר חיילא ביה, וע"כ דדרשה ד"לחם הארץ" לחייבו בקרימה בתנור בחו"ל היא גזה"כ מסוימת לענין חו"ל דוקא, ושוב אין לילף מיניה כלל.

מביא ראיה ברורה לדברינו ממיעוטא דעכו"ם לר"ע, דלמה לא מתחייב באפייה דעכו"ם אח"כ.

ובעיקר הדברים נראה דאיכא ראיה ברורה לכל דברינו דהשם עיסה מחייב רק מצד הלחם שבו וזה הביאור במיעוטים – ודלא כדרכם של האחרונים, ועיין מה שהרחבנו בזה בהערה ⁴⁵.

מעורר מדברי התשו' הרשב"א דמדמה חסרון שיעור לעכו"ם.

ונראה דאכתי יש להעיר מדברי הרשב"א בתשובה לענין חסרון שיעור, דהבאנו מהרשב"א דמדמה חסרון שיעור למיעוטא דעכו"ם דבתרומיהו אזלינן בתר מעיקרא אף אי בשעת האפייה היה מקום לחייבו, דכבר לא היה של עכו"ם וכבר היה בו שיעור, ומכאן הוכחנו דלא כהאחרונים שלמדו שעכו"ם הוא "פותר".

אולם נראה, דהכא קשה גם לדברינו, שהרי בחסרון שיעור לא שייך לומר דאיכא קביעת שם בלחם, דאינו אלא הלכה של חסרון שיעור ותו לא ואיך נאמר שנקבע כלחם "שאין בו שיעור".

ועי' לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ד' ענף ב'] – ושם ביארנו עיקר דברי הרשב"א בגדר השיעור ה' רבעים בחיובא דחלה, ושם מתיישבת נמי קושי' זו.

משנה ד

[ד] כיוצא בו המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדאן חייבין ומשבאו לעונת המעשרות ופדאן חייבין הקדישן עד שלא נגמרו וגמרון הגזבר ואחר כך פדאן פטורין שבשעת חובתן היו פטורין:

⁴⁵ דהנה יש לעיין דאם נימא כהתורה זרעים וזכרון שמואל דתרי מחייבים שונים נינהו, מצד עיסה ומצד לחם, א"כ מנלן דאיכא מיעוט דעכו"ם באפייה, דעיסה לחוד ולחם לחוד, והרי רק מצאנו מיעוטא מצד "עריסותיכם", וכמו דמיעוטא ד"לחם הארץ" רק ממעט קרימה בתנור בחו"ל ולא עיסת חו"ל, ד"לחם" כתיב, כמו"כ נימא איפכא במיעוטא דעכו"ם מצד "עריסותיכם" דהמיעוט הוא רק בעיסה, ובשלמא לרבנן סגי לן גלגול דעכו"ם לפוטרו גם בשעת האפייה, דדין "פותר" הוא, אבל לר"ע דאינו פותר, א"כ למה אינו חייב אח"כ באפייה דעכו"ם מצד המחייב ד"לחם הארץ".

[ואין לדחות דלר"ע ע"כ דמוכרח דילפינן מיעוטא דעיסה למיעוטא ללחם, דאל"כ לא משכחת לה נפ"מ למיעוטא דעכו"ם בגלגול, דתמיד יתחייב אח"כ באפייה, וע"כ דגלי קרא דילף אהדדי, זה אינו, דמשכחת לה בגלגול עכו"ם בא"י, ושוב אפאה ישראל בחו"ל, דליכא מחייב מצד האפייה דפטור מצד חו"ל, וליכא מחייב בגלגול מצד מיעוטא דעכו"ם, ולהכי אהני לן הך מיעוט, ושוב אין הכרח דילפינן להו אהדדי ויתירא מזו, הרי גם בגלגלה עכו"ם ואפאה עכו"ם איכא נפ"מ, דכיון דנתמעט גלגול עכו"ם לא מתחייב בחלה עד האפייה ומי שאוכלה אין לו מיתה וגם לא מהני הפרשה עד האפייה וכמו שכתב החזו"א [שביעית סי' ב'] לר"ע באפאה ישראל, וה"ה דנימא כן באפאה ישראל].

ולדברינו א"ש, שהרי עיקר מיעוטא ד"עריסותיכם" אינו מצד העיסה שבה, רק מצד הלחם שעתידי להיות בה, ושוב ע"כ מוכרח דממעטינן "לחם עכו"ם", וכש"כ דאפייה דעכו"ם לא יחייבו, ודו"ק. ויש להעיר כאן בעיקר ההבנה בדברי הגר"ח, דלעיל ביארנו דכוונת הגר"ח דהמחייב בעיסה הוא מצד הלחם שעתידי להיות בה, ואין העיסה מצד עצמה מחייבת שום הפרשה, אולם היה מקום לפרש דאינו כן, רק דהמחייב הוא העיסה עצמה, רק דהסיבה שהעיסה מחייבת היא מצד זה שעתידי להיות ללחם, כך שמעתי לפרש, אולם מהכא מוכרח כדברינו, דלפי"ז היה אפ"ל דהמיעוט הוא בעיסה עצמה ולא בלחם שעתידי להיות, ודו"ק.

רע"ב משנה ד

עד שלא באו לעונת המעשרות - כל אחד כמשפט המפורש בפ"ק דמעשרות:

וגמרן הגזבר - שנגמרו בעודן תחת יד הגזבר:

שבשעת חובתן היו פטורים - דכתיב דגנך, ולא דגן הקדש:

ציונים והערות משנה ד

בפטור תרו"מ בהקדש – גם בשליש וגם במירוח.

שנינו כאן פטור הקדש מתרו"מ – והנה - מה שהקדש פטור הוא או הקדש בשעת הבאת שליש או הקדש בשעת מירוח, אבל אם הקדישו בין הבאת שליש ובין מירוח, וחזר ופדאו קודם מירוח הרי"ז חייב בתרו"מ, ודבר זה מבואר ממה דתנן בפאה [פ"ד מ"ז], הקדיש קמה ופדה קמה חייב, עומרים ופדה עומרים חייב, קמה ופדה עומרים פטורה, שבשעת חובתה היתה פטורה.

הרי שאינו פטור אלא אם היה הקדש בשעת מירוח, אבל קודם מירוח לא נפטר, אך לא נתבאר ממשנה זו שפטור אף בשעת הבאת שליש, אך תנן מתני' אחריתי – וזה המשנה כאן בחלה – "כיו"ב המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדאן חייבין, ומשבאו לעונת מעשרות ופדאן חייבין, הקדישן עד שלא נגמרו וגמרן הגזבר ואח"כ פדאן פטורין, שבשעת חובתן היו פטורין".

ובירושלמי [פ"ד פאה ה"ה - דף כ"ב.] וכן בירושלמי בחלה [פ"ג ה"ג - דף י"ז.] הק' דהנך תרי משניות למה לי - ומשני אחת למירוח ואחת לשליש, הרי מבואר להדיא שהקדש פטור בין בשעת הבאת שליש ובין בשעת מירוח אך לא בנתיים.

גם ברמב"ם מבואר הכי - שכתב [מעשרות פ"ב ה"ח] - המקדיש פירותיו כשהן מחוברין עד שלא באו לעונת המעשר ופדיין ואחר שפדיין הגיעו חייבין במעשר, ואם באו לעונת המעשרות והם ביד הגזבר ואח"כ פדיין פטורין, עכ"ל.

ולהלן [שם פ"ג הכ"ה] כ' המקדיש פירות תלושין ופדיין קודם שתגמר מלאכתן חייב לעשר, ואם נגמרה מלאכתן ביד ההקדש ואח"כ פדיין פטורין מן המעשרות שבשעת חובתן היו פטורין וכו', עכ"ל.

וקשה דתרתני למה לי, אך לפי מה דמבואר ששני פטורים נינהו י"ל דחדא קאי על שעת הבאת שליש וחדא קאי על שעת מירוח, ובאמת דכן מדויק בלשון הרמב"ם גופה, דבפ"ב כ' עד שלא באו לעונת המעשרות, והיינו שעת הבאת שליש, ובפ"ג כ' קודם שתגמר מלאכתן, והיינו שעת מירוח, וחדא מב' זמנים אלו פטור אם היה באותה שעה ברשות הקדש.

ושיטת הר"ש צ"ב בזה שהרי בין בהמשנה בפאה ובין בהמשנה בחלה הביא רק הפטור של שעת מירוח, ומשמע קצת דס"ל שהבאת שליש ברשות הקדש אינו פטור, וקשה דהיאך יפרש דברי הירושלמי הנ"ל, וע' בחזון יחזקאל [פ"ב פאה ה"י] ובתורת הארץ [פ"ג אות ל"ט בהגה שם].

בדין פטור הפקר בתרו"מ – ובחילוק בין הפקר להקדש.

והנה גם בהפקר מצאנו פטור בתרו"מ – אלא דהכא שאני – והיינו שיש חילוק בין הקדש להפקר – דאף דבהקדש הפטור הוא דווקא במירוח או בשליש שהם המחייבים בתרו"מ, וכנ"ל - אכן בהפקר - כל ששעה אחת היה הפקר איכא פטור – ועיין בזה בשנות אליהו לעיל [פרק א' משנה ג'] – וכ"ה בטורי אבן [ר"ה ט"ו. ד"ה פטורה] – והביא שכן מבואר בב"ק [כ"ח] ובגדרים [מ"ד:] דתניא המפקיר את כרמו ולשחר עמד ובצרו וכו' פטור מן המעשר, ומבואר דפטור של הפקר הוי אפי' קודם שנתלש, הרי אף שלא היה הפקר לא בשעת הבאת שליש ולא בשעת מירוח מ"מ פטור, ועיי"ש עוד בטורי אבן שהעיר שבלשון המשנה בפאה מדויק חילוק זה בין הקדש ובין הפקר – וע"ע מה שהארכנו בביאור האי מילתא לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ג' ענף א].

חילוק בין חלה לתרו"מ בהנ"ל.

והנה אף דמחלקינן בין הפקר להקדש בתרו"מ – אכן בחלה לא מחלקינן כן – ועיין מה שהארכנו בזה בציונים והערות [פרק א' משנה ג' ענף ב].

מקשה להנך דלמדו דנתינת מים דומה להבאת שלישי, דלמה אין בה פטור דעכו"ם והקדש והפקר, ומעורר דלפי"ז הרשב"א סותר משנתו אי נתינת מים הוי כהבאת שלישי או לא. והנה כמו דבתרו"מ המחייב הוא במירוח ולכן מירוח הקדש פוטר בו, כמו כן בחלה הגלגול הוא המחייב ולכן גלגול הקדש פוטר בו – וכמו ששנינו לעיל [משנה ד'] בגלגול ובמשנה כאן אמרו – "כיוצא בו - המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות וכו'" – אולם לפי"ז – כמו דבתרו"מ איכא תרתי – שלישי ומירוח - כמו כן בחלה איכא תרתי – גלגול דומה למירוח ונתינת מים דומה לשלישי.

והיינו דלעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה א'] הבאנו מחלוקת ראשונים בגדר הדין נתינת מים – האם הוי כעין שלישי או לא, והיינו דנחלקו בטעמא דמצי מפריש חלה בנתינת מים – האם מהני כמו דמהני חלות תרו"מ בהקדימו בשבלים לאחר שלישי או לא.

ודעת הרא"ש דלא דמי לשלישי ודעת רוב ראשונים דדמי לשלישי – ולכאוי' לפי רוב ראשונים דדומה לשלישי – א"כ ה"ה דהכא היה צריך להיות פטור הקדש בנתינת מים אכן המשמעות הפשוטה במשניות היא דתלוי אך ורק בגלגול, ולא תלוי בנתינת מים, וקושי' זו הקשה הגרי"ז [מנחות ס"ז] וכ"ה בתורת הארץ [פ"ד אות ע"ט], וכן תמה גם הגר"ש רוזובסקי [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק י'].

ובאמת דכעין זה כבר תמה הגר"ח לענין פטור הפקר, וע"ז חידש הגר"ח דשאני נתינת מים מהבאת שלישי דנתינת מים לא שייכא למחייב דחלה, אלא דגזה"כ דחיילא על ידו הפרשה, ורק בהבאת שלישי דאיכא לפנינו "דגנך" וזהו המתחייב, שוב שייכא ביה פטורא דהפקר, וכתבו הגרי"ז זצ"ל והגר"ש רוזובסקי זצ"ל דלפי"ז מתיישב נמי למה אין פטור הקדש בנתינת מים. אולם – פשוט שכל זה לדרכו של הגר"ח דאזיל בזה כהרא"ש, אבל לאידך ראשונים דסברי דנתינת מים דומה להבאת שלישי לגבי איסור אכילת קבע – לדידהו אכתי לא מיושב, ולדידהו הדרא קושי' לדוכתא, דלמה לא נפטרנו גם בפטור הקדש.

וכעין זה קשה נמי לענין פטור עכו"ם דג"כ מצאנו בו ב' פטורים, חד בהבאת שלישי וחד במירוח, ועיין בהערה ⁴⁶ שאין זה פשוט [דפטרין מצד הבאת שלישי], אבל עכ"פ כן נקטו גדולי האחרונים, ואי ננקוט כדבריהם שוב קשה דמאי שנא חלה, דלמה ליכא פטור כזה בנתינת מים ע"י עכו"ם, ולמה רק פטרינן גלגול עכו"ם.

ובתורת הארץ [שם אות פ"ה] הביא דבהדי' מבואר בפסקי הרשב"א דנתינת מים ע"י עכו"ם אינה פוטרת ורק גלגול עכו"ם פוטר, והכא כבר אין לומר כהגר"ח הנ"ל, שהרי הבאנו מהרשב"א עצמו דכתב בהדי' לדמות נתינת מים להבאת שלישי, ואיך סובר הרשב"א הכא דחלוקין לענין פטור עכו"ם, וצע"ג.

ועיין בכל זה בהרחבה בחידושי סוגיות [סימן ח' פרק א'] מה שנתבאר בגדר נתינת מים בישוב האי קושי'.

במה שיש לתמוה לפי השיטות דמירוח עכו"ם תלוי במעשה המירוח ולא בבעלות – ומאי שנא מפטור הקדש ומאי שנא מגלגול עכו"ם

בדין מירוח עכו"ם דפוטר נחלקו הראשונים אי תלוי בבעלות העכו"ם או במעשה מירוח של העכו"ם או בתרווייהו – ועיין בכל זה להלן בחידושי סוגיות [סימן י"א] שהבאנו את השיטות בזה. ועל הראשונים שסוברים שהכל תלוי במעשה המירוח יש לתמוה:

⁴⁶ ואף שהגר"ש רוזובסקי זצ"ל [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק ט'] הוכיח מסוגי' דגיתין [מ"ז] דתלוי באין קנין ויש קנין לעכו"ם להפקיע מידי תרו"מ, ומשמע דמצד עצם ההבאת שלישי ע"י עכו"ם אין פטור, אבל ראיתי בתורת הארץ [פ"ד אות פ'] דביאר דודאי דהפטור הוא מצד הבאת שלישי בעכו"ם, רק דבשאין קנין לעכו"ם שוב לא חשיב כהבאת שלישי דעכו"ם, ודו"ק, ומרהיט דברי הגר"ח [תרומות פ"א - הכ"ב ד"ה ונראה] מבואר נמי דנקט שזה דין פטור עכו"ם בהבאת שלישי וכעין מירוח עכו"ם, ודלא כהגר"ש, וכן הוכיח נמי החזו"א ריש שביעית עיי"ש, ושם [סי' ב' ס"ק ב' סוד"ה איברא] מדמה לגלגול לר"ע דמחייב בקרימה בתנור.

א] בשטמ"ק במנחות [ס"ז] הוכיח ממירוח הקדש דלא תלוי במעשה המירוח של הקדש אלא בבעלות של הקדש בשעת מירוח, וזו תימא גדולה על כל הראשונים דבעכו"ם תלוי במעשה, ועיין בהערה ⁴⁷.

ב] עוד תמה במהרי"ט אלגאזי [תחילת ס"ק א'] דלענין גלגול חלה מפורש דגלגול עכו"ם נמדד בבעלות הממונית בשעת גלגול, ולא סגי במגלגל ישראל, והגמרא במנחות [ס"ז] מדמה מירוח עכו"ם לגלגול עכו"ם, וקשה על הראשונים דמירוח עכו"ם תלוי במעשה הממרח, וכן תמה נמי בשטמ"ק במנחות [ריש ס"ז].

ובהגהות חלקת יואב על המהרי"ט אלגאזי [שם] ציין לדברי האור זרוע [רל"ה] דמחלק דבגלגול כתוב 'עריסותיכם' למיעוטי עכו"ם והקדש, ולא כתוב לשון גלגול, ולכן במיעוט תלוי בבעלות בעיסה, והיינו עיסה שלכם או עיסה של עכו"ם והקדש, משא"כ במירוח דלשון דיגון קאי במעשה דיגון שהוא מעשה המירוח, וכן תירץ בשטמ"ק במנחות [ריש ס"ז], אולם אכתי קשה ממירוח הקדש דתלוי בבעלות ולא דנים מצד מעשה המירוח.

ג] עוד יש לתמוה שיש משמעות בראשונים דאף דתלוי במעשה מירוח של עכו"ם אכן אכתי תלוי נמי בבעלות העכו"ם ותרתי בעינן, בעלות עכו"ם ומעשה עכו"ם, וכמבואר ברשב"א בתשובה [ח"ה סימן נ"ו], ואך שהמשמעות בריטב"א בב"ב [ס"ג] היא דתלוי אך ורק במעשה המירוח לקולא ולחומרא, אכן ברשב"א מבואר דבעינן תרתי לגריעותא, דמעשה מירוח של עכו"ם ביחד עם בעלות העכו"ם כהדדי מיקרי מירוח עכו"ם.

ועיקר סברת הרשב"א - דלכן לא סגי במירוח עכו"ם ברשות ישראל להפטר ובעי גם בעלות העכו"ם, בזה טוען הרשב"א "דדגנך כתיב כלומר שתהא תבואתך כדגנך ולאפוקי דגן נכרי וכו', ולהכי נקט דגן, משום דדגן הוא שקובע למעשר", ודבריו צ"ב דאי אתינן עלה מצד המעשה מירוח וכפשטי' דלשון דיגון עכו"ם דקאי על הפעולה, א"כ מה שייטא להכא בעלות על חפצא דדגן, ומשמע מדבריו דלגבי עכו"ם דרשינן דגנך בשעת דיגון וגם פעולת דיגוןך ב' דרשות כהדדי, גם החפצא וגם המעשה, ורק בהקדש דרשינן רק דגנך בשעת דיגון, וצ"ע. ועיין בחידושי סוגיות [סימן י"א] מה שנתבאר בזה בהרחבה.

משנה ה

[ה] עובד כוכבים שנתן לישראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה נתנה לו מתנה עד שלא לגלגל חייב ומשגילגל פטור העושה עיסה עם העובד כוכבים אם אין בשל ישראל כשיעור חלה פטורה מן החלה:

רע"ב משנה ה

פטורה מן החלה - שאין גלגולו של ישראל מחייב העיסה של עובד כוכבים. וכן עיסה של ישראל אין גלגול העובד כוכבים פוטרת:
אם אין בשל ישראל כשיעור - שחייבין להפריש ממנה חלה, שהן ה' רביעיות:

משנה ו

[ו] גר שנתגייר והיתה לו עיסה נעשת עד שלא נתגייר פטור ומשנתגייר חייב ואם ספק חייב ואין חייבין עליה חומש רבי עקיבא אומר הכל הולך אחר הקרימה בתנור:

רע"ב משנה ו

ספק חייב - משום דהוי ספק איסורא, ולחומרא, ומפריש חלה ומוכרה לכהן:
ואין חייבין עליה חומש - זר האוכלה אינו משלם את החומש, אבל הקרן משלם, דתשלומי תרומה כפרה נינהו, הלכך מפריש תשלומין ומכפרים מספק, ומוכרן לכהן:

⁴⁷ וכתב בזה הקה"י [זרעים סימן י'] דיתכן דגזבר כאפוטרופוס, וידו כיד הקדש ומירוח הקדש ע"י גזבר חשיב כמעשה מירוח של הקדש ג"כ, וממילא י"ל דכבר לא אכפת לן במעשה המירוח דבמירוח של אחר תמיד יחשב כמירוח של גזבר והמירוח תמיד יתייחס להקדש, ולא משכחת לה מירוח של אחר ברשות הקדש, ואכתי צ"ב הסברא בזה, ובשיטה לא נודע למי [מובא להלן] מפורש דמירוח ברשות הקדש תמיד דמי למירוח ישראל ברשות עכו"ם דלא משכחת לה מעשה מירוח של הקדש, וכן נקט בשטמ"ק שהקשה כן על הראשונים, אולם בתשובת הרשב"א [ח"ה סימן נ"ו] משמע קצת שיש משמעות למעשה של הגזבר, ולכאור' יש לעיין מהסוגי' בירושלמי מעשרות [פ"ג ה"ה] דדן במירוח שלא מדעת בעלים ומה דינו של הגזבר בזה, ואכתי צ"ע.

אחר הקרימה בתנור - דסבר ר"ע אין גמר מלאכתה של חלה עד שיקרמו פני הפת בתנור, וזו היא עונתה לחלה, הלכך אם נתגייר קודם שיקרמו פני הפת בתנור, חייב בחלה. ואין הלכה כר"ע:

ציונים והערות משנה ה ומשנה ו

ענף א

הערות

במיעוט של עכו"ם מחלה.

עיקר המיעוט של עכו"ם והקדש.

לעיל [משנה ג'] למדנו שיש מיעוט של עיסת הקדש – והכא למדנו שיש מיעוט של עיסת עכו"ם – ועיין במנחות [ס"ז] שיש ב' מיעוטים מ"עריסותיכם" – חד למיעוטי הקדש וחד למיעוטי עכו"ם – ועיין בתוס' בפסחים [ו':] דהק' התוס' דלמה לי ב' מיעוטים מ"עריסותיכם" – ולמה לא סגי לן במיעוט א', דמאי שנא חלה מכל יראה דהתם איכא מיעוטא חדא, ודחה בשאגת אריה דשאני ב"י שאין כאן מיעוט מצד הקדש ועכו"ם, וכל המיעוט הוא רק משום דבעי של ישראל, ולכן סגי במיעוט א', משא"כ בחלה.

והביא הגר"ש רוזובסקי זצ"ל מהמקור חיים, דאדרבה, מהכא מוכרח דגם בחלה אינו "פוטר", רק דהחיוב בא מזה שיש עליו בעלות ורשות המחוייבת בחלה, ועיין עוד בזה בציונים והערות [משנה ג'].

מביא מתשו' הרשב"א שהוכיח משי' ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא.

והנה לעיל [משנה ג'] מבואר דבגלגול הקדש לא מתחייב אף דפדאה אח"כ לפני אפייה, ואפאה הדיוט, ובטעמא דמילתא אמרו – "דבשעת חובתה היתה פטורה".

והכא במשניות [ה' ו'] מצאנו דנחלקו ר"ע ורבנן בגלגול עכו"ם ונתגייר לפני קרימה בתנור, דלר"ע מתחייב בקרימה בתנור לאחר גירותו, ולרבנן פטורים, והר"ש הביא מהירושלמי דמודי ר"ע לרבנן בהקדש דגם אי בגלגול בהקדש ע"י הגזבר ופדאה לפני קרימה בתנור דלא מהני – דבזה אמרינן "דבשעת חובתה היתה פטורה", אבל בעכו"ם לא אמרינן כן, וצ"ב דמאי שנא עכו"ם מהקדש.

עוד הביא הר"ש מהירושלמי דמודה ר"ע דעיקר דין טבל וחיובא דחלה חיילא בשעת גלגול ולא בשעת אפייה, ורק לגבי עכו"ם אזלינן בתר תנור, וצ"ב, דאי גלגול הוי שעת חובתה א"כ למה באמת אין כאן פטור של עכו"ם.

ויש דין נוסף שג"כ תלוי בקרימה בתנור, דבירושלמי לעיל [ריש פ"ב] דנו בביאור פלוגתת ר"ע ור"א בעיסה שבאה לא"י מחו"ל, ור"ע מחייב בקרימה בתנור בא"י, ועיי"ש לגבי הדרשה דדרשינן מקרא ד"לחם הארץ", עכ"פ מבואר שם דר"ע דריש "לחם הארץ" דבא לרבות עיסה שגילגלה בספינה בחו"ל והגיעה לא"י לפני שעת קרימה בתנור, דדריש "לחם" דקאי באפייה והך אפייה היתה בארץ, וזה סגי לחייבה בלי גלגול בארץ.

עוד הוסיפו שם דר"ע אזיל לשיטתו בעכו"ם דגם שם סגי בקרימה בתנור לאחר שנתגייר, "ע"ד ר"ע היא ספינתא היא עיסת גוי היא הכנסתו לא"י, שהכל הולך לאחר קרימה בתנור", ועיי"ש בר"ש סיריליאן [ד"ה בספינה שנכנסה] דר"ע יליף דין קרימה בתנור בעכו"ם מהך דרשה דקרימה בתנור בחו"ל דיליף מ"לחם הארץ", וכן גם המשמעות בספר התרומה [מובא במהרי"ט אלגאזי חלה ס"ק י"ב אות א' ד"ה ובתוספתא] דיליף דין עכו"ם מגז"ה כ"ד לחם הארץ".

ובביאור שיטת ר"ע עיין בתשו' הרשב"א [ח"א סי' נ"ד] דמחלק בין הקדש לעכו"ם, דמבואר הכא דתרי מחייבים שונים איכא בחלה דתרי קראי כתיבי, קרא ד"עריסותיכם" שהיא העיסה וזהו המחייב דגלגול, וקרא ד"לחם הארץ" והוא המחייב השני ע"י קרימה בתנור.

וביאר בתורת זרעים [פ"ג - מ"ו] דכוונתו לחלק בין המיעוט של הקדש למיעוט של עכו"ם, דהמיעוט של הקדש הוא בגדר "פוטר" ולכן אף דאיכא מחייב חדש אח"כ בשעת התנור, אבל בשעת חובתה הראשונה בגלגול חיילא פטור בעיקר העיסה, ושוב לא מתחייב אח"כ, והיינו כלשון

הגר"ח [ביכורים פ"ו - הי"ט בד"ה ונראה דדעת הראב"ד], וז"ל "ומשום דלא נאמרה הך דינא דפטור של שעת חובתה פוטרה לעולם אלא במידי דיש בו דין פטור בחפצא", והכוונה להקדש שאינו פוטר בגלגול אלא בגוף העיסה, ולהכי לא מתחייב אח"כ אף בדאיכא מחייב אחר. וכל זה בהקדש – אולם בעכו"ם אינו כן דע"כ אינו בגדר "פוטור" והוא רק חסרון במחייב, ולכן י"ל דאף דלא חיילא חיוב בשעת הגלגול אכתי יחול אח"כ בשעת חיובא דקרימה בתנור. וזה גם הדין שמבואר בגלגול חו"ל, דגם זה בגדר חסרון בחיוב, ומתחייב באפייה בארץ ישראל, ולפי"ז כוונת הירושלמי כשאמרו דר"ע יליף מלחם הארץ, כוונתם בזה שאין כאן גזה"כ מיוחדת לגבי ארץ ישראל וחו"ל, אלא דגלי הך קרא דאיכא מחייב נוסף בחלה - וממילא ידעינן מזה דאף דלא נתחייב בגלגול אכתי איכא מחייב אחר, ומהכא יליף לכל אלו שלא נתחייבו בגלגול היכא דלא חיילא בהם פטור – לאפוקי מהקדש, והן הן דברי הר"ש סיריליא דר"ע יליף דינא דעכו"ם מהכא, ודו"ק.

דרך חדשה בכל הנ"ל.

אולם עיין בכל זה לעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'] – ושם הקשינו הרבה קושיות בזה – וסללנו דרך חדשה בביאור עיקר פטור עכו"ם והקדש – וביארנו שם את עומק פלוגת רבנן ור"ע בשמעתא זו.

בדין מחשבת עכו"ם - ובחילוק בין מחשבת הקדש למחשבת עכו"ם.

והנה – מצאנו דהקדש פוטר ועכו"ם פוטר אכן בהקדש מצאנו עוד – דגם מחשבה בשעת גלגול שיהיה הקדש באפייה – דגם זה פוטר – עיין בזה בר"ש [פ"א מ"ו] דגלגול במחשבה להקדישו באפייה פטור, והיינו דגם זה נכלל בכלל מחשבת פטור לפוטרו בגלגול. ותמה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [חידושו לפסחים בהערות בסוף, עמוד קע"ג] דלא מצאנו דמחשבה למוכרו לעכו"ם בשעת האפייה פטור, ומאי שנא הרי תרומתו נתמעטו מגזה"כ ד"עריסותיכם". ובעיקר דין זה – עיין במשנה ראשונה [פרק ג' משנה ה'] שדייק מהמשנה דגם בעשאה לעכו"ם חייב⁴⁸ – והיינו כדנקט הגר"ש רוזובסקי זצ"ל – אולם עיי"ש שהביא דיבורים מפורשים מהשו"ת מהר"ח אור זרוע [סימן קצ"ג], וז"ל:

"ונסתפקתי דהעושה עיסה ליתנה לגוי אחר שתאפה אם תתחייב בחלה, דכי היכא דממעטינן עיסת כלבים בספרי זוטא מעריסותיכם, שלכם חייבת ושל חיה אינה חייבת הכי נמי נמעט של גוים. כדדרשינן ביום טוב לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים אלמא כי הדדי נינהו – ושמא לאו מעריסותיכם דריש ליה. דפ' ראשית הגז [קל"ה]: מסיק עריסותיכם כדי עיסתכם, אלא מכולה עריסותיכם דריש ליה עיסה העשויה לאכילת אדם דהיינו כעבין ולא העשויה לאכילת כלבים דלא קפיד בה ועושה כלוחין לכותח. וא"כ העושה עיסה ליתנה לגוי שעושה ללחם וכעבין תתחייב" – וממשיך עוד להסתפק – "ושמא יש לדמותה לעושה עיסה להקדישה דלאו לאוכלא איהו עביד לה ויתפטר" – הרי שהאור זרוע רוצה לדמותה להקדש – ולא איתברר כוונתו.

אולם בעיקר קושי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל – עיין מה שנתבאר בזה בדברינו בציונים והערות [משנה ג' ענף ב'] לחלק בין הקדש לעכו"ם – עיי"ש בהרחבה. אלא דיעויין בחלקת יואב [כרך ב' – בהגהותיו על החינוך – מצוה שפ"ה] דנקט דאדרבה – שהמשנה קאי דווקא מצד המחשבה – שעשאו לצורך העכו"ם, דבעלות העכו"ם בשעת הגלגול אינו פוטר, ובעי דווקא מחשבתו עבור העכו"ם – עיי"ש.

חידוש בש"ך דמהני מעות קונות של הישראל לחייבו בחלה, או דמהני מה שדעתו לתת לישראל.

עיין בש"ך [סימן ש"ל ס"ק א'] וז"ל:

"עיסת עובד כוכבים פטורה – דכתיב עריסותיכם ולא של עובד כוכבים וכתב הדרישה ובמקומות שהנשים קונות בצק מאופה עובד כוכבים ולוקחים ממנה חלה נראה דאסור כו' אם לא שנאמר שיש לסמוך על זה הואיל ומדאורייתא מעות קונות והם נותנין המעות קודם הגלגול, עי"ל כיון דדרכן כך אפשר בלא נתינת מעות קודם לכן מותר כיון דהעובד כוכבים יודע מנהג ישראל

⁴⁸ אלא דמדוייק בדבריו דחייב דווקא באופן שנמלך לא לתת לעכו"ם אבל בלא נמלך באמת פטור – וכן דייק בדבריו בתורת הארץ [פרק ד' ס"ק נ"ט].

ואדעתא דהכי לש מתחלה ודינו כאילו נתנו לישראל במתנה קודם שגלגלו ע"כ ובתשובת משאת בנימין סוף סימן א' כתב דלאו שפיר עבד ויש לבטל המנהג עיין שם".

בקושי' הירושלמי מעיסת ארנונה – ומחדש דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו.

והנה הראשונים הביאו את הירושלמי כאן שהביא את הדין עיסת ארנונה – שהיא עיסה שעשויה לארוחת חיל המלך על פי ציווי המלך – והדין בזה שפטור מחלה, והקשו בירושלמי דמאי שנא מגלגול עכו"ם – ותירצו שכיון שמשכחת לה שהמלך נמלך – ולא יביא את חיילותיו בדרך זו – דשוב ליכא פטור כיון שאינו אלא ספק – ותמה בזה התורת הארץ [פרק ד' ס"ק נ"ט] דלמה לא חילקו בפשיטות דהכא העיסה היא בבעלותו של העכו"ם והתם אינו בבעלותו של המלך עבור חיילותיו – ותירץ שם דכיון דדינא דמלכותא דינא – הרי זה כאילו שהעיסה היא 'ברשותו' של המלך.

ונראה שאין הכוונה שיש כאן בעלות ממש אלא שיש למלך 'שליטה' והחזקה דינית – וסגי בזה להחשיבו כ'ברשותו' – ו'רשותו' של עכו"ם סגי בתור פטור.

ועיין לעיל [סימן ה' פרק ב'] בענין א"י מוחזקת מאבותינו – שמתבאר שם שיש מושג של 'רשות' ושליטה והחזקה דינית – שזה סגי לקבוע דיני התורה – וקדושת א"י לענין חלה שייך על ידי השליטה הזו של אבותינו, ויש לחדש נמי שמיעות של עכו"ם סגי לן ב'רשות' ושליטה של עכו"ם – ולא בעי בעלות עכו"ם ממש.

מביא סוגי' דפסחים [ו']. ומוכיח דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו.

ובאמת שנראה שיש מקור נוסף לזה – דהנה בסוגי' בפסחים [ו'] מבואר דבהמת ארנונה פטורה מן הבכורה, ועיסת ארנונה חייב בחלה – ויש ב' לישנות – וללישנא בתרא בשיטת רש"י באו לומר כך, דבהמת ארנונה פטורה מן הבכורה, ואף על גב דמצי מסלק ליה בזוזי – והיינו טעמא דמיקרי שיש שייכות לעכו"ם בבכורה אף דמצד מסלקו בזוזי – כן פירש רש"י, ומאידך – עיסת ארנונה חייבת – ואף על גב דלא מצי מסלק ליה – וקשה הרי אי לא מצי מסלק בזוזי א"כ יש לעכו"ם שייכות בגוף העיסה – ועל זה אמרו בגמרא דחייב בחלה מדרבנן כיון שאין קול ולא ידעו שזה שייך לעכו"ם, ומחלקינן בזה בין בהמה לעיסה – "בהמה אית לה קלא, עיסה לית לה קלא".

והעיר בקובש"ע [שם] – הרי בחלה החיוב הוא רק מדרבנן כיון דמעיקר הדין יש לחעכו"ם בעלות בעיסה – והקשה שבשלמא בלא מצי מסלקו יש לומר שיש לו מקצת בעלות אבל במצי מסלקו הרי זה ככל חוב בעלמא שיש שעבוד ומצי מסלקו בדמים, ואין סיבה לחייבו – ותירץ דא"נ דכה"ג חייב מה"ת, וכוונת הגמרא מדרבנן דווקא דמצי מסלקו בדמים דאז פטור מה"ת דחשיב שיש כאן בעלות של עכו"ם – אבל במצי מסלקו חייב מה"ת.

וזה חידוש בפשט הגמרא – וראיתי בראש יוסף [שם] שביאר על עיקר סברת הגמרא דבמצי מסלקו פטור בבכורה מה"ת כיון דשאני מלך דהוי כבא לרשותו כבר, ומה"ט פירש דגם בחלה פטור מה"ת גם במצי מסלק ורק מדרבנן מחייבינן ליה – והיינו כנ"ל דהוי כבא לרשותו – והיינו כנ"ל דלא בעינן בעלות אלא "רשות ושליטה" של עכו"ם סגי לן לפוטרו – ומצי מסלק הוא נפ"מ בהדיוט בחוב אבל לא במלך – ודו"ק – ועיין מה שהבאנו בזה בהערה ⁴⁹ מהחוט המשולש.

⁴⁹ והנה מצאנו נידון זה בשו"ת חוט המשולש [חלק א' סימן יד] – וז"ל: "והיה נראה בעיני לחלק. משום דבמכס שהיה למלך עצמו. דינא דמלכותא הוא שהסחורה משועבדת למלך עד כדי קצבתם דומיא דאמרינן בפסחים [ו'] בהמת ארנונה פטורה מן הבכורה ואף על גב דמצי מסלק ליה בזוזי וכן עיסת ארנונה היתה פטורה מן החלה אי לאו משום דלית לה קלא. והיינו טעמא משום דיש למלך 'זכות' בגוף הבהמה והעיסה עד שיסלק לו בזוזי, ודומיא דהכא בכל ענין מסי המלך מן הסחורות יש למלך 'זכות ושעבוד' בגוף הסחורה עד שיסלק ליה בזוזי – וכיון שכן הוי דומיא דאמרינן בע"ע משום דגופו קנוי ה"ל גזילו כשמפקיע א"ע ממנו" – הרי דעמד בזה דלא בעינן בעלות ממש אבל לא סגי לן בנעשה לצורך עכו"ם – אלא דבעינן שיהיה לעכו"ם זכות ורשות בזה.

ענף ב

בדין שותפות העכו"ם
לגבי חיוב תרומה וחיוב חלה.

פלוגתת הראשונים בדין עושה עיסה עם העובד כוכבים ויש בשל ישראל כשיעור חלה.
למדנו במשנה שאם עושה עיסה עם העובד כוכבים – אז הדין תלוי – שאם אין בשל ישראל כשיעור חלה פטורה מן החלה, ועיין בר"ש שהקשה מהסוגי' בחולין [קל"ה:] – דהתם פטרינן שותפות נכרי מן החלה – ותירץ דהיינו דווקא היכא שאין בחלקו של ישראל כשיעור, וכ"כ הראשונים, עיין בתשובת הרשב"א [ח"א סימן תקכ"ו] וברא"ש הלכות חלה.
וז"ל השו"ע [יו"ד סימן ש"ל סעיף ג']: "ישראל שהוא שותף עם העובד כוכבים, אם אין בחלק הישראל כשיעור, פטורה, ואם יש בה כשיעור, חייבת, ויכול להפריש מינה וביה".
ועיין בביאור הגר"א [ס"ק ה'] שהביא כן מהרא"ש שהקשה מהסוגי' בחולין וכתב "וכל דבריו תמוהין – מה שהקשה מחולין שם, לא נזכר כלל שותפות עובד כוכבים בחלה, אלא בתרומה, ומתרומה הקשה סה"ת וש"פ, והתם א"א לומר כתירוץ הרא"ש, דהא תרומה אף בכל שהוא חייב" – והיינו דהתם בסוגי' לא קאי כלל בחלה אלא בתרומה ואי נימא דיליף מתרומה לחלה – א"כ אחרי דבתרומה חייב בכל שהוא – אז תמיד יש שיעור לחיוב הישראל – ואעפ"כ פטור.
אולם בעיקר שיטת הראשונים הנ"ל מצאנו חולקים – ומדמי חלה לתרומה – ונמצא שתמיד יש פטור – דעיין בזה בב"ח [ריש סימן ש"ל] שהביא בזה מחלוקת.
ובתחילה הביא את הראשונים הנ"ל – וז"ל:

"והר"ש כתב – וכי פטרינן בראשית הגז שותפות גוי מן החלה בשאין בחלקו של ישראל כשיעור עכ"ל וכן כתב הרא"ש ומביאו בית יוסף – משמע דסבירא ליה דביש בחלקו של ישראל כשיעור חייבת בחלה אפילו הגוי עומד עליו ומפורסם שיד הגוי באמצע והכי נקטינן ודלא כמ"ש בכל בו לפטור את הישראל כשמפורסם שיד הגוי באמצע ומביאו בית יוסף".

ובהמשך הביא חולקים וז"ל: "עוד כתב בספר התרומה דהיא דראשית הגז אפילו יש בשל ישראל כשיעור פטורה – דמיירי שקנו הקמח יחד הישראל והגוי דבכל פורתא יש לגוי חלק בו ומתניתין דמחייבת ביש בשל ישראל כשיעור מיירי בדקנו כל אחד לבדו הקמח ואחר כך לשו קמחן יחד והביא ראייה מהירושלמי ומשמעות הפוסקים דלא כוותיה אלא בכל ענין אם יש בישראל כשיעור חייבת בחלה אפילו קנו הקמח יחד".

ועיין בחלת לחם [סימן ה' ס"ק מ"ח] שביאר את החילוק כך, דבנשתתפו בקמח הרי זה עיסת של 'שותפות' וכשחל שותפות פטרינן ליה לכל העיסה – אבל בלא נשתתפו לא חל כאן שום שותפות – ואין כאן אלא עירבובי של בעלויות שהחלקים והבעלויות מסויימים אלא שהם מעורבים.

בגדר שותפות שיש בעלות אחת משותפת.

ולמדנו מדבריו שבשותפות יש בעלות ורשות אחת, ולא שמורכבים ב' בעלויות כהדדי ורק הכא כשכל אחד בא בקמח שלו לא מיקרי שותפות כלל הלכך ליכא פטור.

והדברים מבוארים בחי' ר' ראובן [ב"ב סי' ג'] שביאר דינא דשותפות, דשותפות אינה "שכינות" של ב' חלקין לא מבוררים, אלא שבשותפות נתחדש שיש קנין ובעלות א' על הכל, וזה סוג קנין חדש, וחצי מהך בעלות על כולו הוא של ראובן וחציו הוא של שמעון, וכן הביא מהגר"ד זצ"ל.

וביאר בחידושי ר' ראובן [שם], דזה דומה לחילוק בין חצי אשה שאינה מקודשת למקדש לאחר ל' ב"שרגא דליבנא" דהיום יש מקצת קידושין ואין בזה חסרון של חצי אשה, וכמובן דלא שייך לעשות חצי קידושין גרידא בלי שזה חלק מהקידושין גמורים, וזה "שרגא דליבנא", וה"ה כאן, שיש כאן קנין גמור, אלא שחצי הקנין והבעלות שייך לא' וחציו שייך לשני.

ויסוד זה הוכיח [שם] מהסוגי' הנ"ל בחולין דמבואר שיש לישנא בגמרא דשותפות של עכו"ם פוטר מתרו"מ, ויש צד שאינו פוטר, עיי"ש ברש"י ותוס' ובפלוגתת אמוראי בזה – וכל דברי הראשונים הכא לגבי חלה אזלי להך צד דפוטר.

ולכא' צ"ב, הא עד כמה שהישראל הוא בעלים הרי יש לו חיוב גמור, וחלק העכו"ם הוא חלק בפנ"ע שאינו מבוררת, ואיך זה פטר את החלק של הישראל שהוא חלק שחל בו חיובא בלי פטור עכו"ם.

ואשר מוכרח מזה שהעכו"ם הוא שותף בכל התבואה לגמרי ולכן הוא פוטר את הכל, והצד שהוא אינו פוטר הוא משום דמאן יימר ד"קנין שאינו גמור" של עכו"ם, והיינו "חצי קנין" של עכו"ם, מאן יימר שזה פוטר בכלל.

ויש ראייה נוספת לזה באור שמח [הלכות ספר תורה פרק ז' הלכה א'], וז"ל, "ועיין סוכה דף [כ"ז] ע"ב ברש"י [ד"ה כל] דמפיק מהא דיוצאין כל ישראל בסוכה אחת, וא"א דאית ביה ש"פ לכל חד, דשואל כשר, ואף על גב דבפחות מש"פ יוצא באתרוג, דבאתרוג שהוא פחות מש"פ יוצא בודאי, כמו ערבה, וטעמו משום דבצירוף ממון הוא מתחלק לפחות מפרוטה, ובצירוף ממון גם האתרוג שפחות מפרוטה הוא שלו, ודו"ק היטב".

ולמדנו מדבריו דחלוק שותפות שיש לכל שותף פחות משו"פ דחסר ב'לכם' מבעלים פרטיים שלא חסר ב'לכם' בפחות משו"פ, וכוונתו בזה לדחות את קושי' המנ"ח [מצווה שכ"ה אות ט'] דלפי רש"י איך יוצאים ידי לכם בערבות שלא שוות פרוטה, ולהנ"ל מיושב.

והסברא לחלק היא, דשותפות הוא ממון בפני עצמו ואינו מצטרף לכלל ממון לומר שיש לו בעלות בזה היכא דליכא בעלות של שו"פ לכל אחד ואחד בשותפות, אבל אתרוג של פחות משו"פ מצטרף לכל בעלותו על כל ממון וכעת יש לו בעלות של יותר משו"פ.

ראיות נוספות ליסוד זה.

לעיקר יסוד זה מצאתי בקונטרסי השיעורים נדרים [שיעור כ"ו] שהביא לזה כמה ראיות מוכרחות, וכלדהלן:

א] יעויין בשער המשפט [ריש סימן ער"ה] שכתב ששותף של גר זוכה בחלקו של הגר כשמת בלי לדעת שהוא מת, וע"כ משום שזה בעלות אחד.

ב] נראה מקור לזה מהטור [ריש קע"ו] שכתב ששותפין צריכים קנין בהתחלה שנותנים את המעות של שניהם ביחד בכיס אחד, אכן הב"ח הביא מהמרדכי דא"צ וסגי בדיבור, והמהרי"ק [שורש כ'] מחלק בין תחילת השותפות דבעי קנין להמשך השותפות שכבר לא בעי וסגי בדיבור, וקשה דאיך ראובן קונה חצי בעלות במעות שמביא שמעון בדיבור בעלמא, וע"כ שיש רשות של שותפות, והך רשות שייכת לשניהם, והממון שייך לרשות הלכך לא בעינן מעשה קנין להכניסו לרשות הפרטית של כל אחד ואחד.

ג] יסוד זה מוכרח נמי מדברי הרא"ש בתשובה [כלל צ"ט סוף אות ג'] דראובן שהוא שותף עם שמעון אינו יכול למכור חלקו שיזכה לאחר חלוקת השותפות ללוי דדומה לשדה זו לכשאקחנה תהא קנויה לד', ומפורש דחלוקה היא כעין הקנאה חדשה ולכן מיקרי הקנאה על דבר שלא בא לעולם, [ואין להקשות ממה שהביא הרשב"א [ב"ב קכ"ו:] ששותף יכול למכור חלקו, "וכדאמרינן בפרק המוכר את הבית [ס"ב ב'] פלגא דאית לי בארעא פלגא אלמא יכול הוא למכור", דהתם מיירי במוכר חלקו כעת ולא את החלק שיקח לאחר חלוקה], וע"כ שהבעלות של השותפות היא בעלות אחרת משותפת.

ד] עיין בקצוה"ח [ריש קע"ו] דאף דחצר השותפין לא מהני לקנות זה מזה, אבל ששותף אחד יזכה חצי של ממון חבירו להיות עימו שותף, זכייה זו שפיר מהני בחצר השותפין, ותמה בזה הנתה"מ דמאי שנא, ולהנ"ל א"ש דהכא נוצר כאן בעלות חדשה.

ועיי"ש עוד בקונטרסי השיעורים שהאריך בזה והביא בזה עוד ראיות.

חידוש גדול בשותפות עכו"ם בעיסה לגבי חלה.

בעיקר דין שותפות עם העכו"ם – עיין מה שהאריך בזה בתורת זרעים הכא בשיטת הרמב"ם והראב"ד – יוצא לחדש דגם אי עיסת העכו"ם פטור אכתי היה שייך בזה צירוף לחיוב – כעין הדין גרירה באורז לפי דרכו של הגר"ח בגרירה – עיי"ש חידוש גדול.

משנה ז

[ז] העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח ואם אין בה טעם דגן אינה חייבת בחלה ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח:

רע"ב משנה ז

אורז - לאו מין דגן הוא, וכל שאינו מין דגן פטור מן החלה, ואין אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח:
אם יש בה טעם דגן חייב בחלה - ואף על גב דאין בדגן כשיעור חלה:

ציונים והערות משנה ז

טעמא דבבלי מצד 'טעם כעיקר' וטעמא דירושלמי מצד 'גרירה'.
 אורז אינו מהה' מיני דגן, ופשוט שאינו חייב בחלה וגם פשוט שלא יוצאים בה ידי"ח במצה – הלכך טעמא בעי מה אהני לן מה שיש כאן חיטין עם האורז, ומצאנו ב' סוגיות בביאור טעמא דמתני' – בבבלי מצד טעם כעיקר ובירושלמי מצד 'גרירה'.
 א] הראשונים הביאו מהסוגי' בזבחים [ע"ח]. בביאור טעמא דמתני' דבאמת איירי הכא אפילו כשיש רוב אורז – ואפי"ה חייב בחלה ויוצאים ידי חובת מצה, כיון שיש באורז את הטעם של חיטין, הלכך טעמא דחיטין לא בטל.
 ב] בירושלמי מצאנו בזה ביאור אחר – והוא דמתני' משום 'גרירה', שאמרו שם "אין לך בא לידי חמץ ומצה אלא ה' המינים בלבד, ודכוותה אין לך 'נגרר' עם כולן אלא חיטין ושעורין בלבד", עוד אמרו שם "לא שנינו אלא העושה עיסה מן החיטין ומן האורז – אין נגרר אלא עם החיטין בלבד", ודייקו מהכא הראשונים שלא שנינו במשנה אלא מן ה'חיטין' ומן ה'אורז' – ואלו היה מין אחר 'נגרר' או מין אחר 'גורר' הוה תני ליה במתניתין – ומדלא קתני אלא חיטין ואורז ש"מ שאין לך אחר נגרר וגורר.
 והמהלך בזה הוא שע"י החטים באין האורז עצמם לידי חימוץ, וכן מבואר ברמב"ן וברא"ש [סוף הלכות חלה] וכן כתב הגר"א בשנות אליהו [פ"ג דחלה מ"ז] וכ"ה בביאור הגר"א [או"ח סימן תנ"ג סק"ט].

כמה דרכים בזה – לבאר דתרווייהו איצטרכיא ליה.

ובביאור הדברים נחלקו הרמב"ן והרא"ש ותרווייהו נקטו דהנך תרי טעמים משלימים זא"ז – ונחלקו בגדרים בזה, ופלוגתתם היא גם בגדרי טעם כעיקר וגם בגדרי גרירה – וכל זה נתבאר בארוכה בחידושי סוגיות [סימן י"ב] – ובקצרה – לפי הרמב"ן למדנו שמה שמחייב להאורז הוא דין גרירה ומה דבעינן גם לדין טעם כעיקר הוא דאל"ה לא שייך דין גרירה – דבגרירה נתחדש שהאורז מקבל את הדינים של חיטים, ולדעת הרא"ש – האורז נתחייב בחלה מחמת הדין טעם כעיקר – ומה דבעינן גרירה הוא כדי שיבא לידי חימוץ – הרי דתרווייהו למדו ששתי הסוגיות משלימות זא"ז – והבאנו שם דרך שלישית בזה מהגר"ח על הרמב"ם שחילק בין הדין לחם לדין דגן ודבר המחמץ.
 אולם יש להעיר מהשו"ת בית אפרים [או"ח סימן י"ג ד"ה הדרינן] בדעת הסמ"ק [מצוה רי"ט] דנקט דנחלקו הבבלי וירושלמי – וע"ע במנחת ברוך [סימן ס"ח].
 עוד יש להעיר על הר"ש שהביא רק את הטעם של הבבלי בלי להביא טעמא דגרירה.

משנה ח

[ח] הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן לתוך עיסה שהורמה חלתה אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לאו מוציא חלה אחת על הכל:

רע"ב משנה ח

אם יש לו פרנסה ממקום אחר - אם יש לו קמח אחר חוץ מעיסה זו, מביא קמח כשיעור שאם יצרפנו לשאור זה שחייב בחלה יהיה בו חמשת רבעים שהוא שיעור חלה, ולש עיסה ומערב עם העיסה שיש בה השאור, ומוציא ממנה כשיעור חלה שצריך להפריש מחמשת רבעים:
ואם לאו - שאין לו קמח, מוציא חלה אחת מכ"ד על כל העיסה, דטבל אוסר בכל שהוא במינו, ונעשית כולה טבולה לחלה:

ציונים והערות משנה ח

כמה פרטים בביאור המשנה – [מאירי].

בביאור המשנה – עיין במאירי שפירש:

"עיסה זו שנטל השאור ממנה היה בה שיעור חלה ולא הורמה חלתה, ונטל ממנה קודם הרמת חלתה שאור, לחמץ ע"י זו האחרת שכבר הורמה חלתה, והרי נמצא שאותו שאור שהתערב בזו היה חייב בחלה – ולפיכך צריך להפריש עליו ממקום המחוייב בו".
והקשה המאירי שלמה לא יפריש מאותה עיסה עצמה שממנה נטל את השאור – ויפריש לשם העיסה ולשם השאור הנטל ממנה – והוסיף – "ואם מפני שאין השאור בעין שיקפנו לה, יקיף כל העיסה שהשאור בתוכה או שיטול שלא מן המוקף דהואיל ובדיעבד אין הקפה מעכבת במקום הדחק מותר".

ותירץ המאירי "אפשר שאבדה או נאכלה או שמא כבר הרים חלתה ולא לשם השאור הנטל ממנה, והלכך אנו צריכים לתקנה זו הנזכרת".

ביאורים שונים למה השאור לא בטל ברוב.

והנה שנינו במשנה שיש תקנה שאם יש לו פרנסה ממקום אחר יפריש ממנו, והיינו – שיש לו עיסה ממקום אחר החייבת בחלה, יוציא ממנה לשם שאור זה לפי חשבון השאור ר"ל אחד מכ"ד שבשאור – והקשה המאירי – דלמה לא נימא "שהשאור הזה בטל במיעוטו מן התורה בתוך העיסה שהורמה חלתה, ונפטר מן החלה בדין תורה, והאיך הוא מפריש עליו מן העיסה המחוייב לגמרי – והרי הוא מן החיוב על הפטור" – וכן הקשו שאר ראשונים.

ותירץ בזה הר"ש – "ואין זה כמפריש מן החיוב על הפטור דאורייתא – שאין השאור בטל בעיסה – דטעם כעיקר דאורייתא", וכן הביא המאירי מהתוס' "דלדעת האומר טעם כעיקר דאורייתא", וכ"ה בתשב"ץ [ח"ב סימן רצ"א פ"ה] – עוד תירץ המאירי "או שיש שם כזית שאור בכדי אכילת פרס" – הלכך לא בטל מה"ת.

בביאור החילוק בין הרישא לסיפא – כנגד כולה או לפי חשבון השאור.

והנה בסיפא איירי דאין לו פרנסה ממקום אחר – ואז הדין שהוא מוציא חלה אחת מכ"ד על כל העיסה, וביארו הראשונים [רע"ב ורא"ש] "דטבל אוסר בכל שהוא במינו, ונעשית כולה טבולה לחלה" ומהאי טעמא מפריש על הכל – ולא סגי כפי חשבון.

ויעויין בש"ך [סימן שכ"ד ס"ק כ'] שביאר דזה נמי טעמא דרישא למה כשמפריש ממקום אחר מפריש לפי חשבון ולא בטל ברוב – ודלא כהראשונים שפירשו מחמת טעם כעיקר.

והיינו דמתחילה הביא הש"ך את לשון הר"ש והרא"ש – "דאין זה כמפריש מן החיוב על הפטור שאין השאור בטל בעיסה" – ותמה בזה – "ולכאורה קשה – דל"ל להך טעמא דאינו בטל בעיסה – תיפוק ליה דנעשה כולו טבל וכן נראה מדברי הב"ח", עכ"ל.

וכבר תמה עליו במחנ"א [מעשר י"ב י"ח] דטעמא דנעשה כולו טבל אינו אלא מדרבנן, וא"כ בבא להפריש ממקום אחר שוב חוזרת הקושי' דהוי מן החיוב על הפטור, הלכך בעינן לטעמא דלא בטל דטעם כעיקר – אלא שכתב שם בתוך הדברים שא"צ לפרש שכוונת הר"ש ורא"ש שזה ממש כהאי דינא של טעם כעיקר דבכל הש"ס – והיינו דווקא מחמת 'טעם כעיקר' וממילא דווקא מין בשאינו מינו ודווקא באין בו שישים – אלא דהכא מסיבה אחרת לא בטל דשאור "מחמץ" וכמבואר במשנה בערלה – עיי"ש.

ובביאור החילוק בין הרישא דסגי לפי חשבון לסיפא דבעי לפי כולו – מצאנו תוספת דברים בט"ז [סימן שכ"ד ס"ק י"ב] שכתב "לפי שאין השאור בטל ועושה הכל טבל, על כן אם מפריש ממקום אחר די בהפרשה לפי שיעור השאור לחוד, דהא השאור הוא הגורם החיוב והוא מפריש עליו ממקום חיוב גמור דהיינו ממקום אחר".

ובדין של הסיפא שאין לו ממקום אחר ומפריש מיניה וביה – בזה כותב הט"ז – "וצריך להפריש מיניה גופיה – כיון שאינו מפריש ממקום שחייב בחלה רק מחמת שקבלה העיסה טעם מהשאור – ונעשה כולה חייבת – על כן יפריש כשיעור מן העיסה 'כולה' דאזלינן בתר מעשה הפרשתו, כן נראה ל"י – והיינו דהכא לא מהני לפי חשבון.

מתמה - דלמה לי טעמים אחרים לחלק בין הפרשה ממקום אחר להפרשה מיניה וביה.
 אולם באמת כל הפירושים תמוהין – דלמה לן לטעמים חדשים לחלק בין הפרשה ממקום אחר להפרשה מיניה וביה לבאר למה מיניה וביה צריכים להחמיר כנגדו כולו – הרי ממילא צריך להיות כך, שהרי כשנוטל מיניה וביה – הרי במה שנטל איכא תערובת של פטור וחוב, ונמצא שחלק ממה שנטל בא מהחלק בעיסה שפטור – ורק החלק של השאור עצמו שהיה חייב הוא טבול לחלה, ולכן בנוטל מיניה וביה ע"כ שצריך ליטול כנגד כל העיסה כולה – דממילא חלק מנטילתו היא נטילה בלי חוב ובלי קיום – ורק בחלק שכנגד השאור יקיים חיובו.
 ובאמת דכן מפורש במאירי שכתב וז"ל: "ואם אין לו עיסה ממקום אחר מוציא מעיסה זו שנתערב בה השאור אחד מכ"ד כנגד כלה אף על פי שהעיסה היתה פטורה" ומסיים המאירי בטעמא דמילתא – "כדי שיהא בשיעור נטילתה אחד מכ"ד כנגד השאור גם כן" – והן הן הדברים – וצ"ע על הראשונים ועל הט"ז שפירשו טעמים שונים בזה.

בדברי הירושלמי.

עיין היטב בירושלמי דנחלקו ר"י ור"ל אי נשוך מה"ת או לא – ועיי"ש דמדמי לחיבור בטבול יום, ועיין מה שהאריך בזה התורת זרעים ביסוד גדול בחיבורי אוכלין לגבי טומאה אי איכא דין מסויים בטומאה או דהוי כחיבור דכל התורה, ועיי"ש מה שהביא בזה פלוגתת הבבלי וירושלמי, ונפ"מ נמי בחיבור לדין 'שלמות' בברכת המוציא.

משנה ט

[ט] כיוצא בו זיתי מסיק שנתערבו עם זיתי ניקוף ענבי בציר עם ענבי עוללות אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לאו מוציא תרומה ותרומת מעשר לכל והשאר מעשר ומעשר שני לפי חשבון :

רע"ב משנה ט

זיתי מסיק - זיתים שבעל הבית מלקט. ולקטית הזיתים קרויה מסיקה :
זיתי נקוף - זיתים שעניים מלקטים. כמה דאת אומר (ישעיה יז) כנוקף זית שנים שלשה גרגרים, והם פטורים מן המעשר :
ענבי בציר - שחייבים במעשר :
עם ענבי עוללות - שפטורים מן המעשר :
אם יש לו - טבל אחר כיוצא בזה, מוציא ממנו לפי חשבון כשיעור מה שצריך להוציא מזיתי מסיק, או מענבי בציר שחייבים במעשר :
ואם לאו - אם אין לו טבל אחר, רואים אותו כאילו כולו טבל, ומוציא תרומה ותרומת מעשר על הכל :
 והשאר מעשר - ראשון :
ומעשר שני - או מעשר עני, אין מוציא אלא לפי חשבון. ולא שלא יפריש אלא לפי חשבון, דהא אי אפשר להפריש תרומת מעשר עד שיפריש תחלה מעשר על הכל, ועוד אי לא מפריש מעשר על הכל הרי כל מה שמעשר יש בהן חולין לפי חשבון, ונמצא מפריש מן הפטור על החוב, אלא כל המעשרות צריך להפריש על הכל, אבל א"צ ליתן ללוי ולעני אלא לפי חשבון, והשאר מערב עם פירותיו. וכן מע"ש א"צ לפדות אלא לפי חשבון, אבל תרומה ותרומת מעשר שהן במיתה. כשמפריש על הכל נמצאו חולין שבהן מדומעין, וצריך שיתן הכל לכהן :

ציונים והערות משנה ט

ביאור הדינים במשנה.

בביאור דינא דמתני', הרי איירי כשנתערבו פירות שחייבים במעשרות עם פירות שפטורים – וטעם הפטור משום שהם ממון עניים – והרע"ב פירש הכא כעין מה שפירש במשנה דלעיל לגבי חלה בחילוק בין פרנסה ממק"א להפרשה מיניה וביה, וכן נראה בר"ש וברא"ש.
 אולם המשנה מחלקת בדין זה בין הדין תרומה ותרומ"מ לדין מעשר ראשון ומעשר שני או מעשר עני שאין מוציאין אלא לפי חשבון.
 וביאר הר"ש שמה שאמרו שבמעשר ראשון ומעשר שני או מעשר עני דאין מוציאין אלא לפי חשבון – "לא שיפריש אלא לפי חשבון, דהא אי אפשר להפריש תרומת מעשר על הכל עד

שיפריש תחלה מעשר ראשון על הכל, ועוד דכל מעשרותיו טבולים, ואם לא היה מעשרן על הכל אם כן אין פירותיו מתוקנין - דכל מה שמעשר יש בהן חולין לפי חשבון - ונמצא מפריש מן הפטור על החיוב - אלא ודאי כל מעשרותיו נוטל על הכל".

אלא דמעתה קשה דמה כוונת התנא לפי חשבון - וביאר הר"ש "והא דאמרינן לפי חשבון היינו דאין צריך 'ליתן' ללוי ולעני - אלא לפי חשבון - והשאר מערב עם פירותיו, אבל תרומה ותרומת מעשר כשמפריש על הכל נמצאו חולין מדומעין, דאסורין לזרים ונותן הכל לכהן או מוכר לו היתרות לפי חשבון".

ובאופן אחר פירש הר"ש - "ועוד יש לפרש - דבלא קריאת שם 'מוציא' תחלה כדי תרומה ותרומת מעשר על הכל אבל שאר המעשרות אין צריך 'להוציא' כלל - אלא קורא שם לצפוננו או לדרומו".

המשניות הללו איירי כשיש בילה.

עוד הקשה הר"ש - "וא"ת והאמר שמואל בפ"ק דראש השנה [י"ג:] דלכל 'אין בילה' חוץ מיין ושמן - ודוחק להעמידה כמאן דאמר יש בילה" - וא"כ האיך מפריש מיניה וביה - ותירץ "ויש לומר דתחלה דורך ענבים וכותש זיתים - ועושה מענבים יין ומזיתים שמן ואח"כ מפריש" והיינו דשוב אמרינן יש בילה, והר"ש לא העיר בזה במשנה הקודמת בשאור - ועיין בהמשך שהבאנו מהרמב"ן דהכא פשיטא וכלשונו - "דבשאור וכיוצא בו - שהוא כלול ומעורב בכולה עיסה".

ובחידושי הרמב"ן [ע"ז ע"ג:] האריך בזה עוד - וז"ל: "ויש לי לפרש שלא אמרו מפריש חלה אחת על הכל אלא בשאור וכיוצא בו שהוא כלול ומעורב בכולה עיסה, ובכל מקום שהוא מפריש נמצא מפריש מן הפטור שבו על הפטור שבו ומן החיוב שבו על החיוב שבו, וסיפא דקתני כיוצא בו זיתי מסיק וכו' - קיימתיה בשמן של זיתי מסיק שנתערב בשמן של זיתי ניקוף וכך העמידה בירושלמי, אבל ביבש כיון שאין לו פרנסה ממקום אחר אי אפשר להפריש עליו מיניה וביה שמא יעלה בידו פטור, וכי הא דאמרינן בפרק קמא דר"ה [י"ג:] לכל אין בילה חוץ מיין ושמן".

משנה י

[ג] הנוטל שאור מעיסת חטים ונותן לתוך עיסת אורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואם לאו פטורה אם כן למה אמרו הטבל אוסר כל שהוא מין במינו ושלא במינו בנותן טעם :

רע"ב משנה י

הנוטל שאור מעיסת חטין - שלא הורמה חלתה :

ואם לאו פטורה - דאין הטבל אוסרה, כיון דליכא טעם :

א"כ למה אמרו הטבל אוסר בכל שהוא - דאמרן לעיל כשאין לו פרנסה שמביא על הכל. הני מילי במינו, אבל שלא במינו כי האי דחטין באורז, בנותן טעם, דטעמא דטבל בכל שהוא. משום דכהתירו דחטה אחת פוטרת את הכרי כך איסורו, והאי טעמא לא שייך אלא מין במינו :

ציונים והערות משנה י

במקור וטעם לדין "הטבל אוסר כל שהוא".

במקור וטעם לדין "הטבל אוסר כל שהוא" - עיין בזה בע"ז [ע"ג:] - "כל איסורין שבתורה, בין במינן בין שלא במינן בנותן טעם, חוץ מטבל ויין נסך, במינן במשהו, שלא במינן בנותן טעם" - הרי שהטבל אוסר בכל שהוא - והקשו בגמרא "בשלמא יין נסך, משום חומרא דעבודת כוכבים, אלא טבל מ"ט, כהיתירו כך איסורו, דאמר שמואל חטה אחת פוטרת את הכרי".

וביארנו בתוס' [שם ד"ה טבל מאי טעמא דכהיתירו כך איסורו] - ופירשו - "מה היתירו במשהו כשמואל דאמר שמואל חטה אחת פוטרת את הכרי, וכי היכי דכל שהוא חשוב להתירו חשוב נמי לאסרו".

והקשו בתוס' "ותימה דהכא משמע דטעמא דטבל במשהו דכהיתירו כך איסורו, ובירושלמי קאמר דטעמא משום דטבל יש לו מתירין וכל דבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל כגון טבל ושביעית ומעשר והקדש כשהן במינן, אבל שלא במינן בנותן טעם והשתא תרי טעמי למה לי".

ותירצו התוס' – "ויש לומר דצריכי תרווייהו – דאי ליכא אלא חד טעמא דיש לו מתירין הוי אמינא דוקא היכא דהבעלים בעיר דאז יש לו מתירין שהבעלים יכולים להפריש, אבל אי ליכא בעיר אף על גב דיכול לילך במקום שהבעלים שם מ"מ כיון שיש לו טורח והוצאה הוי כשאין לו מתירין, כמו שפר"ת בפ' הזהב [נ"ג]. דלא מיקרי יש לו מתירין אלא בלא טורח ויציאה, הלכך אצטריך טעמא דהכא משום דכהתירו כך איסורו, ואי ליכא אלא טעמא דהכא, הוי אמינא דלא הוי במשהו אלא טבל גמור דהתירו במשהו כדשמואל, אבל מעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר דהתירו לא הוי במשהו דהא מעשר מן המעשר בעי אפרושי, הוי אמינא דאיסורו לא הוי במשהו – לכך אצטריך טעמא דירושלמי דיש לו מתירין".

וכתב המנחת חינוך [רפ"ד] דלפי"ז במתערב טבל הטבול לתרומת מעשר – והבעלים אינו כאן, דכבר ליתא להנך תרי טעמים – דכה"ג באמת אין טעם לאסור במשהו.

ביאורו של הראב"ד למה טבל אינו דבר שיש לו מתירין.

עיין בריטב"א ב"מ [נ"ג. ד"ה יש מתירין] שחידש בשם הראב"ד – וכ"ה בפירוש הראב"ד בע"ז [ע"ג]. – שטבל אינו דבר שיש לו מתירין, אף שמבואר בירושלמי שטבל לא בטל משום שהוא דבר שיש לו מתירין, אכן בבבלי [ע"ז שם] מבואר דמטעמא אחרינא לא בטיל, וכבר תמהו בזה הראשונים.

וביאר הראב"ד שהטבל הטבול לתרומה אינו נקרא דבר שיש לו מתירין, לענין שיאסור את התערובת בכל שהוא, והיי"ט שאין הטבל יותר חמור מהמתירים שלו, וכיון שהתרומה עצמה, שהיא המתיר של טבל בטלה, שוב לא יתכן שהטבל שאותה תרומה מעורבת בו לא יתבטל, ולכן אמרו בו טעם אחר שאינו בטל, והא דאמרו שטבל הוא דבר שיש לו מתירין היינו דווקא באופן שניטלה תרומתו ולא נשאר בו אלא מעשר שני בלבד, עיי"ש.

למדנו מדבריו שהאוסר של תרומה היינו הטבל שבו ולכן דנים את הטבל כתרומה לגבי הלכות ביטול ואין לו מעלת יש לו מתירין, ועיין בדברינו באמרות אברהם תרומות [חידושי סוגיות סימן א / ב] בארוכה.

ביאור דברי התנא – "אם כן למה אמרו – הטבל אוסר כל שהוא".

בביאור דברי התנא – "אם כן למה אמרו הטבל אוסר כל שהוא" – פירשו הר"ש והרא"ש – דקאי על מה דאמרינן לעיל במשניות הקודמות שחילקו – שכשיש לו פרנסה ממק"א מפריש לפי חשבון, ובשאיין לו פרנסה, כל העיסה נאסרת ומוציא על הכל – ועל זה בא לבאר שדין זה שהכל נאסר קאי דווקא התם דהוי מין במינו, אבל הכא במשנה זו דהוי חטים באורז ונותן טעם, הכא לא שייך הטעם הנ"ל, דטעמא דטבל בכל שהוא – היינו משום דכהתירו – דחטה אחת פוטרת את הכרי, כך איסורו – וזה ליתא במין בשאינו מינו.

דבר שיש לו מתירין לא בטל דווקא בתערובת של מין במינו.

חכמים החמירו בדבר שיש לו מתירין שאינו בטל אפילו במשהו – אבל הכלל בזה הוא שזה דווקא כשנתערב מין במינו, אבל אם נתערב בשאינו מינו, אז שפיר בטל.

והנה יעויין בדברי הר"ן בנדרים [תחילת נב]. שהביא כלל זה – והביא שהמקור הוא מהמשנה כאן – ועיין נמי בע"ז [עג:] ובתוס' [שם ד"ה טבל] שהביא כלל זה בלי לציין למשנה כאן.

והנה עיין בלשון הרמב"ם [מאכלות אסורות פט"ו הי"ב] שהביא חילוק זה בין מין במינו לאינו מינו – וכתב הלכה זו בתור "יראה לי" – וכבר השיג עליו הראב"ד בהשגות [שם] זו משנה שלמה, וכוונתו למשנה זו – ויעויין בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תק] שיישב את לשון הרמב"ם, ועיין עוד בתוס' בביצה [לח. ד"ה ולבטיל], וכן להלן שם [לט. ד"ה משום], וכן בשטמ"ק בב"מ [נג.] בשם הריטב"א והרא"ש והתוס' שאנן, ועיין נמי בשו"ת הרא"ש [כלל ב סי' א] ובמאירי בביצה [לט.] ובחולין [צז.] ובטוש"ע [סימן קב א].

טעם החילוק בין מין במינו למין בשאינו מינו.

ובטעמא דמילתא עיין היטב בשטמ"ק בב"מ [שם] בשם תוס' שאנן והתוס' הרא"ש שכתבו שכיון שנתערב שלא במינו ואינו נותן טעם שבטלו בשישים – שוב אין שמו עליו ולכן הוא בטל אפילו שיש לו מתירין – ועיין בפנ"י בביצה [לח:] שהוסיף שהרי זה כאילו הוכר האיסור ונסתלק משם

וכאילו אינו כאן - וע"ע בזה בתורת חטאת [כלל ט דין ו] - מובא בט"ז [סימן קא ס"ק יב- ובש"ך
[סי' קב ס"ק ד].

טעמו של הר"ן בכל הנ"ל.

והנה יש ב' טעמים למה דבר שיש לו מתירין אסור, א] טעמו של רש"י בריש ביצה שעד שתאכלנו
באיסור תאכלנו בהיתר - ולטעמו של הר"ן [בנדרים נב] דבר שיש לו מתירין אינו בטל הוא מפני
שדומה למין במינו.

ביאור דבריו שהרי לפי ר"י מין במינו לא בטל כיון שדווקא כששני דברים הם משונים זה מזה אז
יש בהם ביטול, ולכן מין במינו אינו בטל שהם שווין, אבל לדידן אף מין במינו מיקרי שהם
משונים זה מזה כיון שאחד אסור ואחד מותר, וממילא פשוט שבאיסור כזה שיש לו צד היתר שוב
לא מיקרי שהם משונים זה מזה מחמת האיסור והיתר - שהרי האיסור עצמו כבר דומה להיתר.

ועל פי זה ביאר הר"ן מה החילוק בין במין במינו לשאינו מינו בדבר שיש לו מתירין, שהטעם
באינו מינו שבטל הוא שכיון שאינם דומים זה לזה בעצם, אף על פי שדומים בשם באיסור והיתר
מחמת הצד היתר של היש לו מתירין, מכל מקום הרי עכשיו הוא אסור, אלא שחסר קצת מאיסורו
במה שעתיד להיות נותר, ולכן אותו חסרון של איסור שיבא לידי היתר, שאינו אלא חסרון מועט -
הושלם החסרון המעט במה שהם שונים בעצם, שהרי הם ב' מינים חלוקים.

שיטות הראשונים דלא מחלקים בין מין במינו לאינו מינו.

ובעיקר חידוש זה שבמין במינו דבר שיש לו מתירים אינו בטל - כבר מצאנו חולקים שסוברים
שאף במין בשאינו מינו דבר שיש לו מתירין לא בטל - דיעויין בזה ברי"ף בחולין [פ"ז] בפת
שאפאה עם הצלי, ועיין בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תק] בדעתו, וע"ע בספר הישר לר"ת [סי'
תקא], ועי' בטור יו"ד [סי' קב] בשם ר"ת להיפך.

ועיין עוד בתוס' רי"ד בנדרים [פ"ז אות ו] ובשו"ת הרדב"ז [סי' תריז], ועיי"ש עוד [סי' תפז].
ועיין במרדכי ביצה [פ"א סי' תרמ] בשם ראבי"ה ובב"ח או"ח [סי' תקיג].

מסכתא חלה פרק ד

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** // נגיעה בצירוף סל. // חקירה בגדר הדין מקפידות. // דרכו של הר"ש דגם בלישה של עיסה אחת נאמר דין זה - והוי מדין ע"מ לחלק. // דרכו של הרמב"ם דאיכא דין מסויים של קפידה שמעכב דין צירוף. // תוספת דברים. // בדברי הירושלמי בדמיון בין חלה לטבול יום. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** // שיטות הראשונים בדיני צירוף המינים. // ביאור האחרונים בתוס' במנחות דמבואר דמינים שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, דב'נשוק' לא נהיה לעיסה אחת. // מתמה בעיקר הדמיון בין תרומה לחלה בדין מין על שאינו מינו. // יסוד השערי יושר שלכל אחד מהמינים איכא סיבת המחייב, ואיכא שמות חלוקין של המינים, ולא שיש מחייב אחד בזה שבאים לידי חימוץ. // שיטת ריב"נ - ובדעת הגר"א בפלוגתא רבנן ור' ישמעאל בצירוף הה' מינים בנשוק. // מתמה טובא בכל הלכות הצירופים בה' מינים דמה שורשם ובמה מתחלקים זה מזה. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // משנה - דרגות שונות של שייכות לחיוב חלה - לענין צירוף לשיעור. // דרגות נוספות של שייכות לחיוב חלה לענין צירוף, ובגדר קפידה דמעכבת צירוף - אך ורק לגבי העיסות שיש ביניהם קפידה. // חילוק בין חלה להקדש, ובחילוק בין טבל לחלה לעצמה. // חידוש באבני נזר בצירוף הקדש - דווקא בלי שיש בה שיעור. // בהשוואת הירושלמי בין צירוף למעשר בהמה לצירוף של חלה כשיש ביניהם בהמות של פטור. //

משנה ד // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד** // **ענף א' פלוגתא הגר"ח והחזו"א האם חיובא דחלה תלוי בדיני גידול בא"י או לא.** // במקור לדין חדש על הישן בחלה. // בדברי הגר"ח שהדין 'גידול' בארץ לא שייך לגבי חיוב חלה. // מחלוקת יסודית בין הגר"ח לחזו"א בעיקר הדיני גידול בארץ לענין חיוב חלה, וכמה הוכחות מהחזו"א דחיובא דחלה שייכא בגידול. // דעת החזו"א דליכא קדושת הארץ כלפי חלה - רק כלפי תרומה. // תוספת דברים מהחזו"א - מדברי הירושלמי על הי"ד שנה שחייבים בחלה. // דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל - דתרי מיני קדושות נינהו. // סיכום ג' דרכים - בגדר השייכות בין גידולי א"י לחיוב חלה. **ענף ב פלוגתא ר' ישמעאל ות"ק בעיסת חדש וישן.** // פלוגתא ר' ישמעאל ות"ק בחדש וישן אי מפריש באמצע. // דיוק הירושלמי שהדין חדש על הישן בחלה הוא רק מדרבנן, ובתרומה זה מה"ת. // דרך אחרת בירושלמי ליישב קושי' זו. //

ענף ג פלוגתא ר"ע וחכמים בהפרשה על פחות מכשיעור. // פלוגתא ר"ע וחכמים במפריש פחות מכשיעור. // בדברי הירושלמי בשורש פלוגתא ר"ע וחכמים. // ביאור פלוגתאם האם לדמות ללפני שלישי או לאחר שלישי - ומוכרח שה' רבעין הוא שיעור בעיסה. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // **ציונים והערות משנה ה** // בפלוגתא ר"ע וחכמים בחזר וצירף ב' העיסות - ובמה שיש לתמוה בזה. // דרכו של המהרי"ט אלגאזי לדמות למעכשיו, וחיילא למפרע - ובמה שיש לדון בזה. // השגת האחרונים על המהרי"ט אלגאזי. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו** // דרכו של הרמב"ם. // דרכו של הר"ש. // שיטת המקור חיים שהפרשת חלה מעיסה פוטרת את כולה. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // סורי - כיבוש יחיד, וג' דרכים בפלוגתא ר"ג ור"א. // תוספת דברים. // דין סורי' בשביעית. // בפלוגתא הרמב"ם ורש"י ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, אי מצד השוואת תורת חו"ל כלפי הפירות, אי מצד ניתוק הזיקה לבר חיובא. // נפ"מ בין הנך תרי דרכים האם מדמינן סורי' לא"י בזה"ז. // בדין שתי חלות בחוצה לארץ. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** // **ענף א' חילוקי דינים בג' ארצות.** // הקדמה - בביאור הדינים השונים בג' ארצות לחלה ששנויים במשנה בחלה [פ"ד]. // מביא סוגי' דכתובות דחלה שונה מתרומה - ולא תלוי בכיבוש וחילוק, אבל תלוי בביאת כולם. // שיטות שזה מה"ת ממש דשאני חלה דלא תלוי בא"י של כיבוש וחילוק. // תוספת הבנה - דגם אי הוי מדרבנן - אכן מצד הארץ הוי מה"ת. // בטעמא דהנך ב' חלות - ובחילוק בין הארצות. //

ענף ב' חילוקי דינים בב' חלות. // תוספת חידוש שמבואר בסוגי' דבכורות [כ"ז] שיש ארץ הרביעית, ויש גם חילוק דינים אחרים בג' ארצות. // מבאר דחלת האור היא החלה העיקרית בכל הארצות. // שיטת הרמב"ם בזה. // מבאר דבאופן שיש כהן קטן, אז איכא חלה אחת, והוא אוכל רק לשל אור. // שיטת הרמב"ם בזה. //

ענף ג' בדיני טומאה בחלת חו"ל. // בביאור דברי הבבלי והירושלמי בטעמא דא' לאור וא' לכהן, לדרכו של הר"ש. // שי' הרא"ש בביאור הבבלי וירושלמי. // סתירה בדברי הרא"ש בדין טומאת בארץ העמים בארץ השניה. // שיטת הרמב"ם בכל הנ"ל. // בדין חלה בזה"ז. //

ענף ד' עוד פרטי דינים בב' חלות. // מבאר דרך בחלת חו"ל ליכא נתינה בחלת האור, אבל בחלת האור בארץ השניה איכא נתינה בחלת האור. // מבאר את דברי רש"י התמוהין בחלה הנאכלת לכהן שהוא בן י"ג שנה. // מביא דינא דשמואל דאוכל ואח"כ מפריש, ומביא מהאחרונים דליכא איסור טבל בחלת חו"ל, ומביא מהמהרי"ו ועוד אחרונים דחולקים. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ציונים והערות משנה ט** // **ענף א' כמה פרטי דינים במשנה.** // פלוגתא הראשונים אי נותנים לעם הארץ. // תוספת דברים בדברי הראשונים בזה. // בדין חרמים - קרקע ומטלטלין, לאנשי המשמר או לכל הכהנים. // בדברי הגרי"ז בדין מתנו"כ בבכורות - מחזים לכל כהן ולאחר שחיטה לאנשי המשמר. // בדברי הגר"ח והחזו"א בזה. // בדין שמן שריפה. //

ענף ב' פלוגתא ר"י ורבנן בביכורים. // בדברי המפרשים בביאור פלוגתא ר"י ורבנן בדין ביכורים לאנשי המשמר. // שיטת ר"י דאינו קדשי מקדש הלכך לא מתחלקים לאנשי המשמר - ומביא ד' נידונים בביכורים שתלויים בזה. // ראה שכל הנידון כאן הוא מה"ת - ובדברי הגר"ח בזה. // מתמה טובא בכל הנ"ל, דמבואר בהדי' דלביכורים איכא גם דיני קרבן וגם דיני תרומה, והכא רואים דתלוי בפלוגתא דתנאי. //

ענף ג' בדין כרשינים. // כרשינים – מה"ת או מדרבנן – שיטת הרמב"ם בזה. // מקור מהר"ש שכרשינים הם תרומה מה"ת. // בדין משמרת וטומאה בכרשינים. //

משנה י // **רע"ב משנה י** // **ציונים והערות משנה י**. // במקום 'ביתר' ו'אלכסנדר'. // זמן הבאת ביכורים – בשבועות או אחרי שבועות. // הבאת ביכורים קודם עצרת. // ביאור בלשון הפסוק – "וביום הבכורים". // הבאת ביכורים קודם עצרת. // קריאה כשמביא קודם עצרת. //

משנה יא // **רע"ב משנה יא** // **ציונים והערות משנה י"א**.

ענף א' בהא דאין מקבילים ביכורים מיין ושמן. // דין מיני משקין. // בדברי הרמב"ם. // דברי הירושלמי. // ישוב דברי הרמב"ם. // מקור אחר לדברי הרמב"ם. // דברי שאר ראשונים. // פלוגתת רש"י ורמב"ה. // פלוגתת רש"י ותוס'. // דברי הרא"ש והמכילתא. // תוספת דברים במשנה

משנה א

[א] שתי נשים שעשו שני קבין ונגעו זה בזה אפילו הם ממין אחד פטורים ובזמן שהם של אשה אחת מין במינו חייב ושלא במינו פטור:

רע"ב משנה א

אפילו הן ממין אחד פטור - ואין נשיכה וצירוף סל מצרפן, כיון שמקפידות. ואפילו לשו שני קבין כאחד, כיון דסופן ליחלק פטורות. וסתם מתני' כבית הלל דאמרי קביים לחלה, ואינה הלכה, דקיימא לן דחמשה רבעים הוא שיעור חלה:

ובזמן שהן של אשה אחת - סתם אשה אחת אינה מקפדת אם העיסות נוגעות זו בזו:

מין במינו חייב - בנשיכה או בצירוף סל:

ציונים והערות משנה א

נגיעה בצירוף סל.

כבר העירו ברע"ב שמה שאמרו ב' קבין – היינו לפי ב"ה דאמר דשיעור חלה בב' קבין, אכן הר"ש סיריליאן כתב דגם לדידן קב הוא פחות מה' רבעין ונמצא דלכל אחד ליכא שיעור חיוב.

עוד יש להעיר דמבואר בר"ש ברא"ש וברע"ב שהנידון של צירוף הכא היינו בנשיכה או בצירוף סל, ולדבריהם ע"כ נגיעה לאו דווקא – וכ"כ הר"ש בהדי' לעיל [פ"ב מ"ד] וזה לשונו – "והא דתנן לקמן [פ"ד מ"א] - שתי נשים שעשו קבים 'ונגעו' זה בזה אפי' הן ממין אחד פטורין ובזמן שהן של אשה א' מין במינו חייב, אותה 'נגיעה' היינו 'נשיכה' למאן דאית ליה או 'צירוף סל' למאן דאית ליה".

אולם עיין ברע"ב [שם] שמבואר דבעי נגיעה בצירוף סל, וכן דעת הגר"א - ולמד דהכא קאי בשיטת ר"א ולר"א צירוף סל בעי נגיעה – והרי קי"ל כר"א - דיעויין בביאור הגר"א [סימן שכ"ה ס"ק ג'] וז"ל בתוך דבריו – "ומ"מ נגיעה בעי אף בסל לר"א - כמ"ש בסמ"ג, וכ"כ הרא"ש [שם] להדיא עיי"ש בס"ד, וכ"כ הר"ש במתני' שם ועי"ל, וכו' – וזהו שאמרו בריש פרק ד' 'ונגעו זה בזה' - אף על גב דנגיעה לבד אינה כלום, ואי משום ת"ק לבד הל"ל ונשכו, אלא משום ר"א ג"כ, וכן בפרק ב' [שם] העושה וכו' ונגעו וכו' דלכאורה ונגעו מיותר, דהל"ל ונשכו חייבים, דממילא שמעינן דדוקא נשיכה אלא משום ר"א", וכ"ה בספר התרומה [אות פ"ב].

וכן דעת הש"ך בנקודות הכסף [סי' שכ"ה] – עיי"ש שהאריך בדין זה ומסיק שצריך נגיעה אבל בט"ז [או"ח סי' תנ"ז סק"ב] פסק שא"צ נגיעה, ובחק יעקב [שם] כ' דמעיקר הדין א"צ נגיעה, אבל לכתחילה יצרפם ע"י נגיעה ג"כ, וכן פסק בשער הציון [סי' תנ"ז סק"ט].

חקירה בגדר הדין מקפידות.

בעיקר דין מקפידות יש לדון – האם הוי סברא בשיעור חיוב חלה – שכל שרצונו לחלק לשנים שוב לא נהיה כאן שיעור של חיוב, או דילמא דכל הדין בזה הוא דכשבאים לעשות מעשה צירוף של סל או נשוך – כל הכח צירוף בכה"ג אינו אלא בלי שמקפידות – דסו"ס תרתי נינהו הלכך ע"כ דבעי כח מסויים של צירוף, וזה מהתנאים של הכח צירוף שלא יהיה בזה קפידה – והנפ"מ בין הנך תרי צדדים יהיה בלישה של עיסה אחת – ודו"ק.

ונראה דמצאנו הנך ב' דרכים בראשונים כאן – וכדיבואר:

דרכו של הר"ש דגם בלישה של עיסה אחת נאמר דין זה – והוי מדין ע"מ לחלק.
 דהנה, עיין בר"ש וברשב"א [שער ב' ד"ה דברים אלן] וברא"ש [הלכות חלה סי' י'] וכן משמעות
 הלבוש [סימן שכ"ו – א'] שהכוונה שמקפידות לחלק את העיסות, והיינו דכיון דאירי בב' נשים
 שאינן רוצות שישארו העיסות כאחד דדעתן לחלקן – וזה הדין של ע"מ לחלק שהוזכר [פ"א מ"ז]
 – וכ"כ הר"ש בהדי' – "ואפי' לשין שני הקבין בבת אחת – כיון דסופו ליחלק כדפרשי' [פ"א מ"ז]
 גבי נחתום שעשה שאור לחלק", והיינו כנ"ל.

לפי"ז כתב במשנה ראשונה – דבע"כ איירי כשדעתן לחלק כבר בבצק – דאילו בדעתן לחלק רק
 לאחר אפייה אין זה בכלל הפטור של דעתו לחלק.

דרכו של הרמב"ם דאיכא דין מסויים של קפידה שמעכב דין צירוף.
 אולם לרמב"ם יש דרך אחרת בנידון זה – דהנה, עיין ברמב"ם [ביכורים ריש פרק ז'] – [הלכה
 א'] – "שתי עיסות שיש בשתייהן שיעור החייב בחלה, ואין באחת מהן כשיעור ונגעו זו בזו ונשכו
 זו את זו, אם היו של שנים אפילו הן ממין אחד פטורין מן החלה, שסתם שנים מקפידין, ואם ידוע
 שאינן מקפידין על עירוב העיסות הרי אלו מצטרפות" – [הלכה ב'] – "היו שתייהן של איש אחד
 אם היו ממין אחד מצטרפין וחייבות בחלה ואם משני מינין היו אין מצטרפין, שסתם אחד אינו
 מקפיד, ואם היה מקפיד שלא תגע עיסה זו בזו ולא תתערב עמה אפי' היו ממין אחד אין
 מצטרפות".

והנה בהלכה א' כתב שאם היו של שנים פטורין כיון שסתם שנים מקפידין, אכן "אם ידוע שאינן
 מקפידין על עירוב העיסות הרי אלו מצטרפות" – ועיין בביאור ההלכה [שם] שהביא את קושי'
 הגר"א דלא מהני מה דלא מקפידין – הרי בשנים סופן לחלק וזה הפטור – ולא מהני מה דליכא
 קפידה בזה.

ותירץ הגר"א דאירי בדעתן לחלק לאחר האפייה – וזה לא מועיל מדין דעת לחלק, דבעינן דעת
 לחלק בלישה – וכנ"ל, ונראה דכוונת הגר"א כך, דמה שכתב הרמב"ם "אם ידוע שאינן מקפידין
 על עירוב העיסות" – היינו דאף דהוי ע"מ לחלק – אכן סו"ס בתור 'עיסה' הם עדיין יהיו ביחד עד
 לאחר האפייה – וזו כוונתו שהוא לא מקפיד על 'עירוב עיסות' – הלכך שפיר מצטרפות, והיינו
 דכה"ג לא מהני דינא דע"מ לחלק – ועיין בהערה ⁵⁰.

ובספר דברי דוד [סימן מ"ה ס"ק ו' – הגה"צ ד' דוד קרונגלס זצ"ל] ראיתי דרך אחרת בביאור
 דברי הרמב"ם – והוא דתרי מיני קפידות מצאנו, שבעיסה אחת יש דין של ע"מ לחלק, אבל בב'
 עיסות שבא לצרפם בנשוך או סל – הכא איכא דין נוסף, דגם בלי התנאים של ע"מ לחלק אכתי
 לא מצטרף כל דמקפיד שלא יצטרפו – הלכך בב' עיסות מהני גם בע"מ לחלק לאחר אפייה, והן הן
 דברי הרמב"ם "שלא יגע" – היינו שאינו רוצה את הצירוף ולכן אינם מתחברים, וכה"ג חילק
 בשיטת ר"ל דס"ל דליכא פטור של ע"מ לחלק – ופירש בזה – דכל זה בלישה של עיסה אחת – לא
 כן בלישה של ב' עיסות שמצרפם בנשוך וסל, דהכא קפידה ידיה מעכב לצירוף, והכא מודה ר"ל
 דמהני כוונה זו.

ודין זה ראיתי נמי בחלת לחם [סימן ה' ס"ק י'] שהוכיח כן מהתרומת הדשן – והיינו דכה"ג מהני
 גם אי קפידה ידיה אינו אלא שלאחר אפייה לא יגעו דכל כה"ג חסר בעיקר כח הצירוף.

ועיין להלן בציונים והערות [משנה ב'] מה שנתבאר מהיונת אלם דחלוק עיסה אחת מב' עיסות
 שמצטרפין על ידי נשוך דלא נהיו לעיסה אחת אלא לחיוב אחד – וזה תוספת הסבר לדברים הללו.

⁵⁰ אולם צריכים לעיין בדין השני של הרמב"ם [הלכה ב'] – "ואם היה מקפיד שלא תגע עיסה זו בזו ולא תתערב עמה אפי' היו
 ממין אחד אין מצטרפות" – וקשה דלמה לי קפידה עד כדי כך דאינו רוצה שיתערבו ורוצה שלא יגעו – הא ע"מ לחלק סגי,
 ולפי הדרך הנ"ל צ"ל שהרמב"ם בא לומר – שלא רק שכוונתו ע"מ לחלק – אלא שהחלוקה תהיה לפני האפייה, דאל"כ לא
 חשיב ע"מ לחלק.

אולם לפי"ז לשון הרמב"ם עדיין קשה, דלמה הוסיף שמקפיד שלא תגע – הא שפיר יכולים לגעת בזמן הלישה – והעיקר
 שלפני האפייה תהיה חלוקה, ולמה הוסיף קפידה זו שלא יגעו כלל וכלל – אולם ע"כ דמה שכתב הרמב"ם שלא יגעו לאו דווקא
 – דלעיל בדין הראשון כשאירי על הקפידה – לא הוסיף שלא יגעו אלא שלא יתערבו – ועיין בחלת לחם [סי' ה' ס"ק ט"ז] שפי'
 שמקפידות שלא יגעו פן יבואו להתערב יחד, אך העיקר הוא ההקפדה על התערבות.

תוספת דברים.

ובעיקר סוגי' זו של ע"מ לחלק – עיין לעיל בדברינו בציונים והערות [פ"א משנה ז'] מה שהארכנו בזה.

בדברי הירושלמי בדמיון בין חלה לטבול יום.

יעיין בירושלמי – "יש דברים שהן חיבור בחלה ואינן חיבור בטבול יום, חיבור בטבול יום ואינן חיבור בחלה, חיבור בחלה דתנינן ובזמן שהן של אשה אחת מין במינו חייב ושלם במינו פטור וכו'" – ועיין היטב בדברי הגר"א, ועיין בתורת זרעים מה שהאריך בזה.

משנה ב

[ב] איזה הוא מין במינו החטים אינן מצטרפות עם הכל אלא עם הכוסמין והשעורים מצטרפות עם הכל חוץ מן החטים רבי יוחנן בן נורי אומר שאר המינים מצטרפין זה עם זה:

רע"ב משנה ב

החטים אינן מצטרפות עם הכל – אם היו שתי עיסות אחת של חטים ואחת של מין אחר מחמשת המינים, ואין באחת מהן שיעור חלה ונושכות זו בזו: **השעורים מצטרפות עם הכל** – אף עם הכוסמין, ואף על גב דמין חטים הן, לאו דוקא מין חטים אלא מין שעורים ואף מין חטים, והכי פרישנא לה בריש פ"ק: **שאר המינים מצטרפין זה עם זה** – כגון כוסמין ושבולת שועל ושיפון. והלכה כר' יוחנן בן נורי:

ציונים והערות משנה ב**שיטות הראשונים בדיני צירוף המינים.**

הנה – במתניתין ריש מכילתין שנינו שיש ה' מיני דגן, ומבואר שם שכל המינים מצטרפין זה עם זה, ומשמע שכל אחד מהמינים מצטרף עם כל אחד משאר המינים להשלים את השיעור, וכבר הקשו ממה דתנן במשנה הכא – שאין כל המינים מצטרפין זה עם זה אלא החטים מצטרפין רק עם כוסמין והשעורים מצטרפין עם הכל חוץ מחטים. ובישוב קושיא זו נאמרו כמה תירוצים – וכדלהלן:

[א] פ' א' בהרע"ב [שם] – דמה דתנן התם שהמינים מצטרפין – אין הכוונה שכל המינים מצטרפין זה עם זה, אלא דינן שמצטרפין כסדר השנויה כאן במשנה – וכ"כ רש"י מנחות [ע.], ועיין בהערה ⁵¹. [ב] בירושלמי [שם] הקשה את הסתירה במשניות הללו, ותירץ "כאן בבלול כאן בנשוק", והכוונה שאם נצטרפו כשהן קמח כל המינים מצטרפין להשלים השיעור ובטעמא דמילתא דאז 'נראה כמין אחד' – כן מבואר בש"ך [סימן שכ"ד ס"ק ז'] וכך המשמעות בר"ש ריש כלאים שהעיסות דומות – וזה דין בלול, אבל אם כבר נגמר עיסתן ומצרפם ע"י נשיכה זה בזה אינן מצטרפין אלא כסדר השנויה במשנה כאן, ולדרך זו המשנה כאן היא המשך של המשנה הראשונה בפרק דאיירי בצירוף ב' עיסות על ידי נשוק.

ויש להעיר – שגם הרע"ב [שם] הביא תי' זה אלא שכתב שאם לא נילושו יחד אינו מצטרפין אא"כ הן 'נוגעין' העיסות זו בזו – ובמשנה ראשונה [שם] הק' על מה שכ' "נוגעין" דהלא בעינן נשיכה, וכ' להגיה "נושכות", מיהו גם במאירי כ' נגיעה.

[ג] עיין בספר הישר לר"ת [סי' תקי"ב] וביראים [סי' קמ"ח] שפירשו דמה דתנן התם שהמינים מצטרפין לא נאמר דין זה לחובת חלה אלא לשאר הדברים הנזכרים במשנה, והרמב"ן בהל' חלה הביא פירוש זה ודחאו.

⁵¹ ובדבר שאול [א' ב'] כ' שרש"י ורע"ב פ' הכי דס"ל שהבבלי חולק על הירושלמי ממה שבמנחות הביא הש"ס דינא דמתניתין ומיד הביא הברייתא [כעין מתניתין פ"ד מ"ב] שלכא' סותר המשנה ולא פירש מיד, וע"כ היינו משום דהברייתא פירושי קמפרש להמשנה. ולפי הגר"א בשנות אליהו תירוצו זה הוזכר בירושלמי במה דאיתא התם ר' יוסי אמר ליה סתם, אבל שאר מפרשים פירשו דר"ל שאמר אותו התירוצו דלהלן אך לא אמרו בשם ר' יוחנן, וגם מדברי הרע"ב מבואר שתי' זה לא הוזכר בירושלמי שלאחר שהביא פ' א' כ' ובירושלמי משמע וכו', ומבואר שתירוצו הראשון אינו בירושלמי.

ביאור האחרונים בתוס' במנחות דמבואר דמינים שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, דב'נשוך' לא נהיה לעיסה אחת.

במשנה כאן ובברי' במנחות [ע'] מבואר דשעורין מצטרף עם הכל חוץ מחיטין, והיינו לענין צירוף לחיוב חלה בנשוך, דבבלול מהני מכל המינים כהדדי.

והק' בתוס' במנחות [שם] שיש חלוקת מינים לגבי כלאים איזה מינים אסורים זה עם זה, ויש חלוקת מינים לגבי תרומה דממה תורמין על מה, ומבואר עוד דכל שהוא כלאים זה עם זה אין תורמין מזה על זה, ושם מבואר ששעורין הוא כלאים עם כולם חוץ מש"ש, ולכן ע"כ דאין תורמין משעורין על כולם חוץ מש"ש – ומעתה קשה – דלמה בחלה מצאנו ששעורין מצטרף עם כולם חוץ מחיטה, ותירצו בתוס' דהכא בחלה מהני כיון שסו"ס העיסות דומות, וכן הק' ות' הר"ש ריש כלאים – וכ"ה ברא"ש בהל' חלה ובפ' למשנה.

והק' הרש"ש דמה הקושי' – הא מתני' וברי' מיירי לענין צירוף לשיעור חלה, והך כלל בכלאים ותרומה הוא דין במעשה הפרשה, וראיה לזה – שהרי בתרומה ליכא דין שיעור, וע"כ שזו הלכה במעשה הפרשה שיהיה ממין אחד, וא"כ י"ל דלעולם מצטרפין שעורין וכוסמין לשיעור אחד, אבל במעשה הפרשה יצטרך להפריש שעורין משעורין וכוסמין מכוסמין.

ות' בקה"י [זרעים סי' ו'] [דמזה מוכרח דכל שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, והוכיח כן מחולין [קל"ו] דאמרו שם דאין חדש וישן מצטרפין לשיעור ראשית הגז כיון שמצאנו בתרומה שאין מפרישין מזה לזה, ומוכרח דתלינן זה בזה.

וביונת אלם [ל"ד י"ז] הוסיף בזה ביאור, שאם ע"י נשוך היה כאן עיסה אחת, שוב ליתא לסברא הנ"ל, דסו"ס איכא בעיסה שיעור וחייבת בהפרשה, אבל כיון שנשוך רק מצרפן לדין שיעור אף דאין כאן 'עיסה אחת', להכי אמרינן דמה דאין מפרישין זה על זה מבטל את הצירוף לשיעור.

ונראה דעל פי דבריו מובן יותר מה שנתחדש לעיל בציונים והערות [משנה א'] ברמב"ם ובחלת לחם – לחלק בין קפידה דצירוף דנשוך לסברת ע"מ לחלק בעיסה ולישה אחת – עיי"ש.

ונראה עוד דדבריו מוכרחים להלן בציונים והערות [משנה ג'] שעיסת אשה אחרת דמקפדת לא מפסיקה אתה צירוף בין ב' עיסות שבשני הצדדים – ומוכרח כדברי הינות אלם – עיי"ש היטב.

ונראה שיש נפ"מ נוספת בזה – דיעויין בדרך החיים [הלכות חלה] – דמה דאמרינן שאין מפרישין מן החדש על הישן, היינו רק כשמצרפם ע"י נשיכה וצירוף כלי, אבל אם לש עיסה א' מתבואה חדשה ותבואה ישנה או שעירב העיסות עד שנעשו גוף א', שפיר מצטרפין, ומבואר מדבריו שפירש דמה דאמרינן בירושלמי שבבלול מצטרף אף מין על שאינו מינו אין זה רק מינים שונים אלא אף מן החדש על הישן – ולפי המהלך הנ"ל א"ש – דהכא הוי עיסה אחת ונשוך אינה עיסה אחת.

מתמה בעיקר הדמיון בין תרומה לחלה בדין מין על שאינו מינו.

הנה בעיקר הדין שמינים שונים אינן מצטרפות זה עם זה לחיוב חלה – כפשוטו היה נראה שהמקור לזה מתרומה ממה שאין מפרישין ממין על שאינו מינו⁵², וי"ל שגם בחלה דינא הכי, ואף שדין זה בתרומה ילפינן לה מקרא כדאיתא בשלהי בכורות [נ"ג:]: מקרא דכל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן, אמרה תורה תן חלב לזה וחלב לזה, כמש"כ הרע"ב בתרומות [פ"ב מ"ד] ובחלה לא מצינו ילפותא לזה, מ"מ אפשר דילפינן חלה מתרומה כעין שאר דינים דלא כתיבי בחלה וילפינן להו מתרומה דגם חלה איקרי תרומה, כגון מה שאסור לזרים וזר האוכלה חייב מיתה וחומש ועוד. אולם יש להעיר – דסו"ס חלוקין נינהו, דבשלמא בתרומה דכתיב בקרא דגנך תירושך ויצהריך, חזינן שהמינים הן המחייבים בתרומה, אבל בחלה לא כתיב שום מין בקרא – אלא כתיב "לחם" ודרשינן שרק החמשת המינים הן בכלל לחם משום שבאים לידי חימוץ – אבל כל שאר המינים באין רק לידי סרחון, כדאיתא בפסחים [ל"ה:]: נמצא שאין המין מחייב בחלה דנימא דשאני מין א' מחבירו, ולכן ק' אמאי אין מצטרפין ואין מפרישין ממין א' על חבירו – הא כולו חדא נינהו דכולו מין שמביא לידי חימוץ.

⁵² ואף בדיעבד אינו חל, כדאיתא בתרומות [פ"ב מ"ד].

יסוד השערי יושר שלכל אחד מהמינים איכא סיבת המחייב, ואיכא שמות חלוקין של המינים, ולא שיש מחייב אחד בזה שבאים לידי חימוץ.

ונראה דמכאן מקור למה שהבאנו לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א' ענף א'] מהשערי יושר [שער ג' פרק י"ח ד"ה והנה עמוד רי"ט] שביאר שלכל אחד מהמינים איכא סיבה מיוחדת הגורמת לו להתחייב בחלה, החטים מחמת שהן חטים, והשעורים מחמת שהן שעורים, ולמדנו הכא שמה שהן באים לידי חימוץ לבד אין מחייבם בחלה אלא השמות החלוקין של המינים עצמם.

יסוד זה הוכיח בשערי יושר מדעת ריש לקיש בירושלמי שעיסה שנעשה מתערובת של מינים שונים אין לוקין זר האוכל חלתו, ונחלקו הראשונים ביסוד החידוש בזה – והבאנו מביאור הגר"א על הירושלמי וכ"ה בתוס' הרי"ד שפירשו שמה"ת ליכא איסור, וכתבו שהוא מטעם ביטול ברוב.

וביאר בזה בשערי יושר – דאי כל המחייב היה המין שמביא לידי חימוץ א"כ מה שייך שמין אחד יבטל את חברו, אכן כיון שלמדנו שכל מין מחייב מצד עצמו, חיטין מצד החיטין שבו וכו', הלכך כל שנתערבו מינים שונים הרי כל מין בטל במינים אחרים, ומשו"ה ליכא איסור מה"ת.

ונראה דמהכא מקור נוסף ליסוד זה – דאי כל המינים חדא נינהו מצד זה שבאים לידי חימוץ א"כ מה המקור שאין מפרישין זה על זה ולמה לי צירוף, הא כולהו חדא נינהו, וע"כ כנ"ל, ושוב דומה ממש לתרומה שהמין עצמו הוא המחייב.

שיטת ריב"נ - ובדעת הגר"א בפלוגתת רבנן ור' ישמעאל בצירוף הה' מינים בנשוך.

למדנו במשנה דנחלקו תנאי בצירוף הה' מיני דגן, ואף דבריש מכילתין כולהו מצטרפין אהדדי, היינו משום דהתם בבלול – אבל הכא בנשוך, ולכן לא מצטרפין כולהו אהדדי.

וריב"נ חולק – ולא איתברר מה שיטתו בזה, וכבר דנו האחרונים בשיטת הרמב"ם האם ס"ל דריב"נ חולק או לא, ועיין בזה במהר"י קורקוס [ביכורים פרק ז' הלכה ג'] ובמשנה ראשונה.

ולדרכו של הגר"א יש מהלך בפני עצמו בריב"נ, ובאמת שהוא מפרש את השיטות השונות והצירופים השונים במשנה בדרך חדשה – עיין בכל זה בירושלמי ריש מכילתין ובביאור הגר"א [שם].

ודרכו בזה כך:

מבואר במשנה דחיטין מצטרפין רק עם כוסמין ושעורין מצטרף עם כולם חוץ מחיטין, אבל שאר הפרטים אינם ברורים, ופירש הגר"א, דכו"ע מודי דחיטה מצטרף רק עם כוסמין וכמבואר במשנה וכו"ע מודי דשעורין מצטרפת עם כולם חוץ מחיטין, וגם זה מבואר במשנה, אלא דבש"ש איכא חידוש, דש"ש מצטרף רק עם שעורין ולזה כו"ע מודי - ובהמשך דבריו מבואר דהבבלי חולק בחידוש זה ולדידהו ש"ש מצטרף נמי עם שיפון, ונחלקו רבנן ור' ישמעאל [בירושלמי לעיל מיניה] - האם כוסמין ושיפון מצטרפין זה עם זה, דלרבנן מצטרפין דהוי מין אחד ולר' ישמעאל אינם מצטרפין שהם שני מינים.

נמצא, דלר' ישמעאל כוסמין ש"ש ושיפון לא מצטרפין זה עם זה, וכולם מצטרפין בשעורין, אלא דבכוסמין איכא דין נוסף שמצטרף גם עם חיטין, ורבנן מודי לכל זה אלא שחידשו שכוסמין ושיפון מצטרפין כיון שהם מין אחד.

והחידוש דריב"נ הוא דכל הנך ג' מינים, שיפון כוסמין וש"ש - דגם הם מותרים זה בזה, גם לרבנן וגם לר' ישמעאל.

מתמה טובא בכל הלכות הצירופים בה' מינים דמה שורשם ובמה מתחלקים זה מזה.

ולא אתברר כאן טעמא דכל האופנים של הצירוף, דלמה שעורין מצטרף עם כל הג' והם אינם מצטרפין זה עם זה, והיינו שאם כולם מין שעורין ולכן שעורין מצטרפין עם כולם – א"כ למה אין כולם מצטרפין זה עם זה.

ועוד דמר' ישמעאל מוכח שאין כולם שעורים, דלדידה כל החמשה ה' מינים נינהו, וגם לרבנן מוכרח כן, דרק לענין כוסמין ושיפון אמרינן דמין אחד נינהו לשי' רבנן, ולפי"ז ק' דמהו הדין צירוף המיוחד של שעורין עם כולם.

עוד צ"ב בעיקר דינא דכוסמין, דמצד א' שוה לשעורין דמצטרף זה לזה, ומאידיך רואים בו מעלה וחסרון כלפי שעורין, דשעורין עדיפא דמצטרף עם הנך ג', משא"כ כוסמין, וכוסמין עדיפא דמצטרף עם חיטין משא"כ שעורין, וצ"ע.

עוד צ"ב, דמה שורש שי' ריב"נ, דלמה לדידיה כולהו מצטרפין - אטו נחלקו בגדרי מינים. ועיין לעיל בחידושי סוגיות [סימן ב' פרק ב'] - ושם הרחבנו בזה ויצאנו לחדש שיש ב' מיני צירוף, שיש צירוף מצד אבות ותולדות ויש צירוף מצד מינים, עיי"ש בהרחבה.

משנה ג

[ג] שני קבים וקב אורז או קב תרומה באמצע אינן מצטרפין דבר שנטלה חלתו באמצע מצטרפין שכבר נתחייב בחלה:

רע"ב משנה ג

שני קבין - של א' מחמשת המינים שחייבין בחלה:
וקב אורז או תרומה - שאין חייבין בחלה באמצע:
אין מצטרפין - להתחייב בחלה:

ציונים והערות משנה ג

משנה - דרגות שונות של שייכות לחיוב חלה - לענין צירוף לשיעור.
למדנו כמה חילוקי דינים במשנה בדיני צירוף ע"י עיסה אחרת בין ב' עיסות שבשניהם חסר בשיעור לחיוב חלה, והעיסה השלישית בא לצרפם, ויש חילוקי דינים בהך עיסה אמצעית מתי מצרפם ומתי לא.

והיינו דבאורז או תרומה באמצע - אין העיסות בחוץ מצטרפין, אבל בעיסה שכבר הפרישו ממנה חלתו - אם היא באמצע אז שפיר מצטרפין כיון שכבר נתחייב בחלה.

והביאור הפשוט במשנה הוא - דכדי לצרף לחיוב חלה צריכים שייכות לחיוב חלה ואל"כ אינו מצרף אלא מפסיק, ויש כמה דרגות בזה, דתרומה ואורז שמופקעים מחיוב חלה מפסיקות ועיסה שניטלה חלתו שייכת לחיוב - הלכך שפיר יכול לצרף.

ובירושלמי הוסיפו בזה עוד ע"ד הנ"ל, והיינו דמתחילה פירשו למה א"א ללמוד אורז ותרומה זה מזה - וע"כ שגם בדידהו איכא חידוש - דגם בדידהו קס"ד שיש להם שייכות לחיוב חלה - ושפיר מצרפם.

והיינו דבעיסת אורז איכא סברא של גרירה - וכדלעיל [פ"ג מ"ז], דעל ידי גרירה דחיתין הרי היא עיסת האורז מתחייבת, וקס"ד דגם זה מיקרי 'שייכות' לחיוב חלה לענין זה.

לאידך גיסא - בתרומה - התם קס"ד דכיון דסו"ס הוי מין שמתחייב בחלה - ורק קדושת תרומה מעכבת, הלכך שפיר קס"ד דמצרפת - ועדיפא מאורז.

ומבואר במשנה דדבר שניטלה חלתו באמצע עדיפא - שכבר התחייב ונתקיים דינו - הלכך אף אי בפועל לא שייך ביה חלה - אכן כל זה אינו אלא מחמת זה שנתקיים דינו - ואדרבה - מה שאין בה חלה הרי היא כתוצאה מ'השייכות' שלה לחיוב חלה.

דרגות נוספות של שייכות לחיוב חלה לענין צירוף, ובגדר קפידה דמעכבת צירוף - אך ורק לגבי העיסות שיש ביניהם קפידה.

עוד מבואר בירושלמי - דמדומע אינו מצטרף - וכבר תמהו מהכא על הר"ש שסובר שהפטור מדומע אינו אלא בשיעור שיש בה תרומה - אבל החולין שבמדומע חייב ואי יש בו שיעור חייב וקשה דא"כ הך חולין יצרף את העיסות שבשני הצדדים, וצ"ע.

עוד מבואר בירושלמי שקב העכו"ם באמצע אינו מצרף, ומאידך מבואר דקב אשה אחרת - אף במקפידות - דג"כ מצרף, והיינו כנ"ל דעכו"ם ומדומע פטור מחלה, אבל אשה חייבת אלא דמחמת הקפידה ליכא צירוף הלכך הכא חייב.

אכן דינא דאשה צ"ע מיניה וביה - הרי סו"ס אי קפידה דאשה מעכבת את הצירוף של העיסה שלה עם עיסת חברתא - א"כ האיך מצטרפין עיסות של חברתא שבשני הצדדים.

ולמדנו הכא נקודה עמוקה - והיא - דקפידה לא מעכבת את המציאות של הצירוף וחיבור שיש בנשיכה - אלא את ה'כח' וה'דין' של הצירוף והחיבור שיש בנשיכה - ועוד - שהעיכוב של הקפידה חיילא אך ורק בין הנך ב' עיסות שיש ביניהם קפידה - וכלפי עיסות אחרות אין שום משמעות להך קפידה - וגם המציאות וגם הדין של הנשוך ממשיך כלפי העיסות שלא נתייחס אליהם הקפידה.

ומעתה נמצא - שיש ב' נשיכות בשני הצדדים של העיסה של האשה האחרת - וכל נשיכה לא פועלת את הדין וכח חיבור וצירוף שלה כלפי חיובא דאמצעי - אכן סו"ס המציאות של הנשיכות הללו אכתי קיימת - עכ"פ כלפי כל דבר שאין כלפיו קפידה - וממילא שבכחן של ב' הנשיכות כהדדי לפעול דין חיבור לעיסות שמבחוץ, דקפידה רק מבטלת את הכח והדין חיבור כלפי העיסות שיש ביניהם קפידה - לא בין העיסות שאין ביניהם קפידה.

ונראה דמהכא מוכרח מה שהבאנו לעיל בציונים והערות [משנה ב'] למה שחידש היונת אלם [ל"ד י"ז] שע"י נשוך ליכא עיסה אחת, אלא שנשוך רק מצרפן לדין שיעור אף דאין כאן 'עיסה אחת' - ועיי"ש מה שנתבאר בזה - ונראה דאי הגדר בנשוך היה שעל ידי נשוך היה נעשה הכל לעיסה אחת וממילא מצטרפין - א"כ לא שייך בעיסת אשה אחרת באמצע - וע"כ דמדיני צירוף אתינן עלה ויש הלכה של 'כח צירוף' - ודו"ק - אולם עיין לעיל בציונים והערות [סוף המשנה] שיש מקום לחלק בין נשוך על ידי דבר אחר לכל נשוך ישיר דדילמא על ידי דבר אחר הוא רק מדרבנן.

חילוק בין חלה להקדש, ובחילוק בין טבל לחלה לעצמה.

עוד מבואר שם "תני ר' חלפתא בן שאול - קב הקדש מצרף קב חלה אינו מצרף", והקשו - "מה בין הקדש לחלה - הקדש ראוי הוא לפדותו ולחייבו חלה, אינו ראוי לפדותה ולחייבה".

והקשה באבני נזר [יו"ד סימן תכ"ח] - דמאי שנא דבר שנטלה חלתו באמצע שמצטרפין כין דסו"ס כבר נתחייב בחלה, וקב חלה אינו מצרף - והא הך חלה ג"כ היה בו חיוב תחילה.

ותירץ - דנראה משום דכל קדושה שנסתלקה 'הניחה רושם קדושה' במקומו, ומה"ט תשמישי קדושה לאחר זמן מצוותם נגנזין, ע"כ 'טבל' שנעשה חולין הואיל וטבל יש בו קדושת תרומה 'בקצת' כשנסתלק ונעשה חולין יש בו עדיין את הרושם של הטבל ושפיר מצרף, ורושם זה עדיין קיים בו במה שנפטר ונעשה חולין. כעין תשמישי קדושה - אבל אם נעשה חלה - א"כ "עליה עליה לקדשתו" - ומשום זה לא שייך בו חיוב, ע"כ אינו מצרף.

ונוסיף ביאור - דלכא' קשה - דחלה עצמה ודאי כוללת בה גם את הדרגא של חלה שבטבל של חלה - דבכלל מאתיים מנה - אלא אדרבה - דהיא הנותנת - עצם זה שיש בה יותר קדושה שכבר פוטרה מחיוב הרי הופקעה מהחיוב, אכן בטבל שנהיה חולין - התם יש בה עדיין את ה'רושם' של ה'חיוב' והמחייב בחלה - דלא נתקיימה אצלה קדושת חלה.

ומדברי הרא"ש הלכות קטנות [חלה - סימן י"ב] היה נראה שנתקשה בעיקר קושי' זו - ולכן פירש את הדין של דבר שנטלה חלתה באופן אחר - והוא - דלא סגי במה שהיה בה חיוב אלא בזה שעדיין ראוי להתחייב עכשיו - וכדיבואר.

וז"ל: "חלה אין ראוי לפדותה ולחייבה, אבל דבר שנטלה חלתה ראוי להתחייב - אם נתן בו שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ואין לה פרנסה ממקום אחר", ודו"ק.

חידוש באבני נזר בצירוף דהקדש - דווקא בלי שיש בה שיעור.

עוד העיר באבני נזר שם במה שמבואר בירושלמי דקב הקדש מצרף הואיל וראוי לפדותו ולחייבו, ותמוה - שהרי גם אם יפדנו אכתי יפטור - הואיל בשעת גילגול היה של הקדש - הרי חיילא בה פטור של גילגול הקדש ולעולם לא יבא לידי חיוב.

וביאר האבני נזר דלא חשיב שעת חובתה היה בפטור - כיון שאין בהקדש רק קב - ואין בו כשיעור, ואף שמחובר להשני קבין חטין, והך חיבור היה צריך לקבוע בה שעת חובה לענין זה - אכן בזה יש סברא אחרת.

והיא - דהלא הקדש וחולין ודאי מקפיד - ואין הנשיכה מצרפן, אלא שסו"ס השני קבין שמזה ומזה מצטרפין זה עם זה כיון שאינו מקפיד עליהם, וזה דומה ממש לקב אשה אחרת באמצע שמצרף - אף דסתם אשה אחרת מקפדת, דמ"מ הצדדים מצטרפין - וממילא דהקב הקדש בעצמו דמקפיד עליו לא חשיב כשיעור ולא קרינא ביה שעת חובתה.

ולפי"ז יתחדש חידוש דין - והוא - דאם היה כשיעור חיוב בהקדש - שהיה קב ומחצה הקדש באמצע - דאז גרע טפי ואז כבר אינו מצרף - כיון דאי אפשר לבוא לכלל חיוב על ידי פדיון - וזה דבר חדש.

בהשוואת הירושלמי בין צירוף למעשר בהמה לצירוף של חלה כשיש ביניהם בהמות של פטור.

עוד מבואר בירושלמי – "ר' יונה בעי אף לעניין מעשר בהמה" – והיינו שיש צירוף בהמות במקומות שונים לשיעור חיוב מעשר בהמה, דבהמות תוך ט"ז מיל מצטרפין ויותר מכן לא מצטרפין, ומבואר בבכורות דחמש של חיוב בכפר חנניה וחמש של חיוב בכפר בעותנאי שהמרחק ביניהם הוא ל"ב מיל – אכן באמצע יש עוד חמש של חיוב בציפורין – אז הרי הם מצטרפין זל"ז. ומעתה יש להסתפק – אם היו לו חמש של חיוב בכפר חנניה וחמש של חיוב בכפר בעותנאי והחמש בציפורין הם של פטור – שכבר הפרישו עליהם – הכא יש לדמות לסיפא שכבר ניטלה ממנה חלתו וה"ה התם כבר הפרישו עליה.

אולם דחו – "מצינו חלה מהלכה – לא מצינו מעשר בהמה מהלכה" – ולמדו המפרשים שענין הך צירוף הוא מדרבנן, ומצאנו חיוב חלה מדרבנן בסורי' הלכך נתחדש גם הכא צירוף דרבנן, אבל לא מצאנו חיוב מעשר בהמה מדרבנן – הלכך לא נתחדש הכא הצירוף מדרבנן. ועיין במהרי"ט אלגאזי [חלה סוס"ק י"ט] שהעיר שאחרי שכאן מצאנו דנשך על ידי דבר אחר הוא מדרבנן – שוב יש להסתפק – דאולי דתמיד הדין נשך על ידי דבר אחר הוא צירוף מדרבנן, או דילמא דדווקא נשך על ידי דבר אחר באופן שכבר אין לה אפשרות להתחייב בפועל – שכבר פטרו אותה – דהכא דווקא אמרינן שהצירוף הוא מדרבנן.

והנה לעיל הוכחנו דממה דמהני צירוף באשה אחרת – מזה מוכרח כהיונת אלם דנשך לא הוי עיסה אחת ממש – אכן לפי הך צד דכל נשך על ידי דבר אחר הוא מדרבנן – הכא י"ל דתמיד נשך הוא עיסה אחת ורק על ידי דבר אחר הוי דרבנן, ודווקא הכא לא הוי עיסה אחת – ודו"ק.

משנה ד

[ד] קב חדש וקב ישן שנשכו זה בזה רבי ישמעאל אומר יטול מן האמצע וחכמים אוסרים הנוטל חלה מן הקב רבי עקיבא אומר חלה וחכמים אומרים אינה חלה :

רע"ב משנה ד

יטול מן האמצע - ממקום שנושכין זה את זה, נמצא מפריש משתייהן :
וחכמים אוסרים - שהרואה סבור שמותר לתרום ולעשר מן החדש על הישן ומן הישן על החדש. והלכה כחכמים :

מן הקב - שאין בו שיעור חלה :
ר"ע אומר חלה - והוא שהשלים על העיסה אחר כן כשיעור חלה, דכיון שנשלם השיעור הויא חלה למפרע :
אינה חלה - כיון שבשעה שהפרישה היתה העיסה פטורה. והלכה כחכמים :

ציונים והערות משנה ד

ענף א'

פלוגת הגר"ח והחזו"א

האם חיובא דחלה

תלוי בדיני גידול בא"י או לא.

במקור לדין חדש על הישן בחלה.

מבואר במשנה שיש דין חדש וישן בחלה – והיינו שלא מפרישים חלה מתבואה שגדלה משנה אחרת, וכדמצאנו כן נמי בתרומה, דהתם כתיב שנה שנה – וע"כ צ"ל דיליף חלה מתרומה – וכן כתב בתורת הארץ [פרק ד' ס"ק י"ט] אף שהביא שיש שדנו בזה לומר שבחלה הדין הוא רק מדרבנן.

ועיין להלן [ענף ב'] שהבאנו שיש דיוק בירושלמי שזה רק מדרבנן – ועיי"ש מה שדחו. ועיין באבני נזר [יו"ד סימן תכ"ט] שג"כ דן בזה והעלה צד דאולי זה דין דרבנן, והביא שמהלבוש וט"ז [סי' שכ"ד סק"ח] מבואר שזה דין דאורייתא, ובתורת הארץ [שם ס"ק כ"א] חידש שתלוי אי יש שיעור לכל אחד או לא, דהיכא דליכא שיעור ומצטרפין ישן וחדש – התם י"ל דמה"ת

מפרישים ישן על חדש ורק מדרבנן לא מפרישין, אבל כשיש שיעור שלם של ישן ושל חדש - התם לא מצטרפין לחיוב אחד ולא מפרישין חדש על ישן מה"ת.

אולם בעיקר דין זה העיר באבני נזר [שם] - דלכא' תלוי במחלוקת תנאים אי יליף חלה מתרומה - דהנה, לעיל [פרק א' משנה ג'] נחלקו ר"א ור"ק בתבואה שלא הביא השליש, ודעת ר"א דתבואה שלא הביאה שליש פטורה מן החלה - ויליף כן ממה שאמרו "כתרומת גורן כן תרימו אותה - מה תרומה אינה באה מתבואה שלא הביאה שליש אף חלה אינה באה מתבואה שלא הביאה שליש", הרי דמקיש חלה לתרומה, ולא קי"ל כר"א, וע"כ דלחכמים לא מקישין לכל דבר, ומה הראיה דמקישין לגבי חדש וישן - דמאי שנא.

וחילק האבני נזר - דדווקא לענין החסרון במחייב לא ילפינן - והיינו שלא מקישין לומר שלא יתחייב בחלה מה שאינו מחוייב בתרומה - דממילא חלוקין נינהו בעיקר המחייב - שהרי בשבע שכבשו ובשבע שחלקו נתחייבו בחלה אף דלא נתחייבו בתרומה, הלכך שפיר י"ל דהמחייב של חלה קיים גם בפחות משליש - אף דבתרומה פטורים על פחות משליש, אכן הכא יש כאן נידון אחר - והיינו דלקבוע על מה מפרישין ועל מה לא מפרישין - בזה שפיר מודי כולם דילפינן זה מזה, ולכן מה שאין תורמין מהחדש על ישן בתרומה שפיר מקשינן לחלה, ועיין בתורת הארץ דמדמה חדש וישן למה דילפינן מין על שאינו מינו מתרומה לחלה.

בדברי הגר"ח שהדין 'גידול' בארץ לא שייך לגבי חיוב חלה.

ויש מחלוקת יסודית בין הגר"ח לחזו"א סביב הך דין של חדש וישן בחלה - ונקדים בדברינו לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף ג'] ששם הבאנו את יסוד דברי הגר"ח [תרומות פ"א הכ"ב - השני] לחלק בין חלה לתרומה.

והיינו שלמדנו בגזה"כ של 'שמה' - שהחיוב והפטור של תרומה וחלה תלויים היכן הם נמצאים בשעת גלגול ובשעת מירוח - דבחו"ל פטור ובא"י חייב וזה יליף מהפסוק של 'שמה' - והיינו ששם בא"י חייבים וממילא דבחו"ל פטורים - ולא תלוי על מקום הגידול אלא על מקום המירוח וגלגול.

והגר"ח בא לבאר דבשיטת הרמב"ם מוכרח דחלוק חלה מתרומה - דבתרומה א"א לחייב במירוח בא"י היכא שהגידול היה בחו"ל, וע"כ שכל הדין 'שמה' אינו אלא בגדר פטור - והיינו דהיכא שהגידול היה בא"י והמירוח היה בחו"ל אז למדנו מהפסוק שיש פטור.

ובטעמא דמילתא כתב - דלא דמי עיקר חיובא דתרומות ומעשרות לחיובא דחלה, דחלה עיקר חיובה הוא ע"י מעשה הגלגול, ודינה תלויה ב'שם עיסה' וכדכתיב בקרא עריסותיכם, משא"כ בתרומות ומעשרות עיקר חיובם הוא בא רק מכה דין גידולם, וכדכתיב בקרא 'דגנך', ומעשה המירוח בתרו"מ הוא רק 'דבר המעכב' בחיובא דתרומות ומעשרות, דזה הוי תנאי בחיוב ודין בפני עצמו - דכל שלא נגמר מלאכתו לית ביה עדיין חיובא דתרומות ומעשרות, ומירוח גמר מלאכתו הוא, אבל לא דעיקר החיוב נעשה ע"י המירוח - ועיין בהערה ⁵³ שהבאנו את הוכחת הגר"ח ליסוד זה.

וממילא שזה החילוק ברמב"ם, דדווקא בחלה דהגידול אינו שייך כלל לדין חלה, ורק הדין עיסה ומעשה הגלגול הוא עיקר דינה, לכן שפיר שייך דין ד'שמה' גם לחיובא, דהכל תלוי בתרומות שהם בשעת גלגול שהוא מקום שנעשית עיסה אף אי גדל שליש בחו"ל, משא"כ בתרומות ומעשרות דיסוד דינם הוא הגידול, א"כ הא ודאי דדין גידולם נקבע כפי היניקה אם היא מארץ ישראל או מחו"ל, וע"כ אף על גב דהקרא ד'שמה' קאי גם על תרומות ומעשרות, דחיובם תלוי במקום היותם, אבל מ"מ הא אזלינן בהו בתר יניקה וגידול וזה לא פקע מהם, וממילא דהדין ד'שמה' לא מועיל בתרומות ומעשרות רק לפטורא ולא לחיובא, וזהו שפסק כן הרמב"ם דרק בחלה הוא דמועיל הדין ד'שמה' גם לחיובא, ולא בתרומות ומעשרות.

⁵³ הגר"ח הוכיח דמירוח אינו אלא תנאי בחיוב ולא עיקר המחייב מזיתים וענבים - וז"ל:

"דכשחשב עליהן לעשות מהן יין ושמן אינן חייבין בתרומות ומעשרות עד שתגמר מלאכתן, ואם חשב עליהן לאכלן כמו שהן חייבין בתרומות ומעשרות מיד משום דלאו בני גורן נינהו וכמבואר בב"מ [פ"ח:] עיין שם, הרי להדיא דגמר מלאכה הוא רק דבר המעכב בחיובא דתרומות ומעשרות, דכל שלא נגמר מלאכתו לית ביה חיובא, אבל לא דמעשה המירוח הוא עיקר דין המחייב בתרומות ומעשרות, וכדחזינן דהיכא דלאו בני גורן נינהו חייבין בתרומות ומעשרות מיד".

מחלוקת יסודית בין הגר"ח לחזו"א בעיקר הדיני גידול בארץ לענין חיוב חלה, וכמה הוכחות מהחזו"א דחיובא דחלה שייכא בגידול.

אולם החזו"א בגליונות על הגר"ח [שם] השיג עליו דודאי שיש הלכה של גידול של חיוב גם בחלה, והוכיח כן מכמה דוכתי, והדברים נמצאים גם בחזו"א [שביעית סימן ב' ס"ק ב'] – [וע"ע במכתב החזו"א] [נדפס בסוף חלק קדשים – עמוד 386] בקצרה:

א] כן מוכרח ממשנה זו בדין ישן וחדש – והיינו שעיקר האי דינא בנוי על יסוד שחיוב של חדש וחיובא דישן שני מחייבים שונים נינהו – שנה בשנה – וכל אחד כלפי חבריו מיקרי פטור על החיוב – ומי שגידולו בארץ לא שייך לחיובו א"כ במה הוא שייך לשנה הזו – ובמה מיקרי ישן וחדש,

ב] אם אין לחלה שום קשר לגידול בא"י – א"כ במה מיקרי מצוה התלויה בארץ – והביא את לשון רש"י בקידושין [ל'].

ג] מאי שנא מיתה וחומש ואין מפרישין ממין על שאינו מינו דכולהו ילפינן חלה מתרומה וה"ה הדין גידול נלמד זה מזה.

ד] יש להוכיח שגידול שליש בידי עכו"ם פטור מחלה למ"ד יש קנין לעכו"ם בא"י – אף דעיקר המחייב בגלגול בשעת עיסה – דהנה – ראשית הגז ילפינן מתרומה לענין דגדל הגז ביד עכו"ם פטור – והרי גם התם עיקר המחייב הוא בשעת גיזה בצירוף שיעור גז של חמשה צאן – וא"כ ה"ה דבחלה – אף דעיקר החיוב תלוי בעיסה וכדהביא הגר"ח – אכן סו"ס גם הגידול קשור למחייב – דמאי שנא מראשית הגז.

ה] מכח זה הסיק החזו"א שפשוט שגידול בחו"ל – שוה בתרומה ובחלה דתרווייהו מיתלי תלי בגידול.

דעת החזו"א דליכא קדושת הארץ כלפי חלה – רק כלפי תרומה.

אולם אף דדעת החזו"א שיש דינים בגידול בא"י לגבי חלה – אעפ"כ איכא חילוק יסודי בדין א"י של חלה ובדין א"י של תרומה – והוא דבחזו"א [שביעית סימן ג' ס"ק ב'] העיר דקדושת הארץ תלויה בכיבוש – מדחזינן דבטלה הקדושה כשבטלה הכיבוש, וא"כ חיוב חלה דלא תלוי בכיבוש וגם בי"ד שנה כבר נתחייבו מיד בחלה – הרי ע"כ דגם בלי קדושה חייבים בחלה וע"כ שעיקר הדין א"י לגבי חיוב חלה הוא רק בזה שא"י ניתנה לאברהם אבינו – גם בלי הקדושה שבה – ושם א"י עליה לגבי חלה, ובזה חלוק מתרו"מ דבזה בעינן גידול בא"י שיש בה קדושת א"י – ודו"ק, ועיין בהערה ⁵⁴.

תוספת דברים מהחזו"א – מדברי הירושלמי על הי"ד שנה שחייבים בחלה.

במאמר המוסגר – מצאנו בחזו"א [זרעים ליקוטים סימן ז' ס"ק ד'] שהביא את הירושלמי [חלה פ"א ה"ג] בכל השו"ט שם במה שהקשו מי"ד שנה של ירושה וישיבה, ורצה להוציא מזה חידוש – שיתכן שמהחיוב בי"ד שנה בחלה אף דפטור מתרומה – דמזה הוכיחו בירושלמי דליכא דין גידול בחיוב – והיינו ממש כסברת הגר"ח.

וממילא דיתחייב בחלה גם בשליש ביד עכו"ם והקדש – אלא דשוב הקשה מראשית הגז – ובביאור הירושלמי מצאנו דיבורים אחרים – ועיין בתורת הארץ [פרק ד' ס"ק ל"ה], וע"ע בציונים והערות [פ"א משנה ג'] שהבאנו כמה דרכים בזה מהאחרונים.

דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות נינהו.

עכ"פ הבאנו מהחזו"א שהדין א"י לגבי גידול שמחייב חלה הוא א"י בלי קדושה – אולם במשנת ר' אהרן [זרעים סי' י"ז ס"ק ה', וסימן י"ח ס"ק א' וסימן ז' ס"ק ג' ובשו"ת סימן מ'] סובר דגם בחלה בעינן גידול בקדושה – וע"כ דב' מיני קדושות נינהו בקדושת א"י, והעמיד בזה כמה יסודות.

א] יש קדושה דתלויה בירושה וישיבה וקדושה זו נצרכת לתרו"מ וקדושה זו מיתלי תלי בקיומו של הירושה וישיבה ופקע כשבטלה הירושה וישיבה.

⁵⁴ ויש להעיר – שמצאנו חידוש גדול ברש"י [חולין י"ז.] שכל שאע"ג שבי"ד שנה של כיבוש וחילוק כבר נתחייבו במצות חלה, מ"מ ליכא איסור טבל, וחובת הפרשה הוי כמו חובת נתינה של זרוע לחיים וקיבה דלית בהו דין טבל, עיי"ש – ודו"ק, ולכאור' חזינן מזה שמתחלקים דיני חלה אי תלוי בקדושה או לא.

ב] גם חלה היא מצוה התלויה בארץ כמבואר בירושלמי – מובא בתוס' בקידושין [ל"ו] – שהקשו למה לא תני חלה במשנה שם⁵⁵, וע"כ שגם חלה תלויה בקדושת הארץ אי הוי מצוה שתלויה בארץ.

ג] מזה מוכרח דע"כ – שבנוסף לקדושה שחלה בירושה ושיבה איכא נמי קדושה עצמית שלא תלויה בירושה ושיבה, ולכן הקדושה העצמית לא פקע מעולם, ודין 'חלה' תלויה בקדושה זו ולכן חיילא מיד כשנכנסו לא"י ולא פקע בגלות.

ד] עוד הוסיף בזה שהדברים מדויקים בדברי הרמב"ם [פ"ו בית בחירה] שכתב שבטלה הקדושה "לגבי מעשרות ושביעית", וכ"ה ברמב"ם [סוף פרק א' דתרומות], ואף שחלה בזה"ז הוא מדרבנן אכן אין זה אלא מחמת ההלכה של 'ביאת כולכם' והלכה זו אינו אלא תנאי בעלמא בחיוב חלה ולא הלכה בקדושה – הלכך ברור שיש קדושה עצמית לארץ בלי כיבוש ובלי ביאת כולכם.

ועיין לעיל במלואים [סימן ה'] בנידון של א"י מוחזקת מאבותינו מה שנתבאר בזה.

סיכום ג' דרכים – בגדר השייכות בין גידולי א"י לחיוב חלה.

ולסיכום – מצאנו ג' דרכים בשייכות בין גידולי א"י לחיוב חלה, א] דעת הגר"א קוטלר שיש גם דיני קדושה בארץ לגבי חיוב חלה, ב] דעת החזו"א שהכל תלוי אך ורק בבעלות שלנו בא"י, ג] דעת הגר"ח דבחלה ליכא דינים של גידול בא"י כלל, וממילא דליתא לכל הנידון, לא מצד הקנין בארץ ולא מצד הקדושה בארץ.

ענף ב

פלוגתת ר' ישמעאל ות"ק

בעיסת חדש וישן.

פלוגתת ר' ישמעאל ות"ק בחדש וישן אי מפריש באמצע.

שנינו במשנה "קב חדש וקב ישן שנשכו זה בזה, רבי ישמעאל אומר יטול מן האמצע וחכמים אוסרים", והיינו דדעת ר' ישמעאל דיטול מן האמצע ממקום שנושכין זה את זה, וממילא דנמצא דמפריש משתיהן, אכן חכמים אוסרים – וביאר הר"ש – דלדעת חכמים "צריך להפריש על כל אחת ואחת מעיסה אחרת שלא הורמה חלתה מחדש על החדש ומישן על הישן" – ובטעמא דמילתא כתבו הראשונים שיש כאן גזירה, שהרואה סבור שמותר לתרום ולעשר מן החדש על הישן ומן הישן על החדש.

והר"ש הביא מהירושלמי שבאו לסייע לסברת ר' ישמעאל – שהרי כוסמים וחיטין שני מינין הן, והדין הוא דכיון שדומים זל"ז שפיר מצטרפין זל"ז, וא"כ קשה דחדש וישן לא כל שכן שמצטרפין זל"ז, וא"כ פשוט שמפריש מזה על זה כשמצטרפין – והיינו כר' ישמעאל.

וביאר בירושלמי דע"כ דטעמא דרבנן משום גזירה שיאמרו שמותר להפריש מזה על זה ובגזירה זו חלוקין כוסמין וחיטין מחדש וישן.

והיינו – דבשלמא בכוסמין וחיטין ששני מינין הן – שוב אין בני אדם טועים לומר שתורמין ומעשרין מזה על זה, הלכך לא אכפת לן לומר דמצטרפין זל"ז וממילא דמפרישים מזה על זה – ולכן לא גזרינן בזה – שכולם ידעו שבאופן שלא מצטרפין לעיסה אחת דשוב אין מפרישין, אבל חדש וישן 'מין אחד הוא' – ואי נימא בזה דמפרישין מהאמצע – א"כ יטעו לומר שתורמין ומעשרין מזה על זה גם כשלא מצטרפין לעיסה אחת.

והבאנו מהר"ש שביאר בשיטת חכמים "צריך להפריש על כל אחת ואחת מעיסה אחרת שלא הורמה חלתה מחדש על החדש ומישן על הישן" – ויש לדון האם יכול להפריש בהך עיסה עצמה – בשני הצדדים, והיינו מן הישן על הישן בהך עיסה עצמה ומן החדש על החדש בהך עיסה עצמה – ועיין בזה בתפארת ישראל [הלכתא גברתא] ובחלת לחם [סימן ג' ס"ק נ"ה].

ועיין היטב בלשון הרמב"ם [ביכורים פרק ז' הלכה ד'] – ומה שדקדק בזה במהר"י קורקוס וברדב"ז ובריי"ט אלגאזי [חלה ס"ק כ'].

⁵⁵ ועיי"ש שהביא שהמקנה חולק – ועיין שם מה שדחה בדבריו.

דיוק הירושלמי שהדין חדש על הישן בחלה הוא רק מדרבנן, ובתרומה זה מה"ת.
 והנה יש כאן דקדוק גדול בדברי הירושלמי – דבעיקר הגזירה של חדש על ישן אמרו דיטעו לומר "שתורמין ומעשרין מזה על זה" ולמה לא אמרו שיטעו לומר דמפרישים חלה על זה באופן שלא מצטרפין – וכבר תמהו בזה האחרונים – מובא בתורת הארץ [פרק ד' ס"ק כ"א] – והביא שיש שרצו לדקדק מהכא דשיטת הירושלמי דבחלה ליכא איסור מה"ת להפריש חדש על הישן. ועיין לעיל [ענף א'] שהבאנו שדנו האחרונים האם יש מקור לחלה לאסור חדש על ישן מה"ת – ואלו שסוברים שהכל מדרבנן דקדקו כשיטתם מהכא.

דרך אחרת בירושלמי ליישב קושי' זו.

אולם התורת הארץ דחה דקדוק זה – ופירש את הירושלמי על פי דרכו של המראה פנים בירושלמי, ורצה לומר דאף אי נימא שאין מפרישין מן החדש על הישן מה"ת – אכן בדליכא שיעור חלה ומצטרפים חדש וישן לשיעור החיוב – כל כה"ג מותר מה"ת להפריש זע"ז – דהוי ליה כגוף אחד וכמחייב אחד.

ומעתה יש לומר שכוונת הירושלמי דאין חשש שבמקום אחר יבואו לומר שמפרישים מחדש על ישן או שתורמין מחדש על ישן – שהרי יודעים לחלק בין עיסה שבה הצטרפו החדש והישן להיות עיסה אחת וגוף א' דהתם שפיר מפרישים זה על זה משא"כ כשלא הצטרפו לחיוב אחד דהתם ודאי לא מפרישין זע"ז – ולא יטעו בזה.

ועיקר הגזירה אינה אלא מיניה וביה – והיינו באופן שיש עיסה אחת והצטרפו לשיעור א' של חלה ששם באמת מפרישין מן החדש על הישן, אכן בגוונא זו לו יצויר והוא עדיין לא הפריש תרו"מ עד אחרי הפרשת חלה – הכא יבואו לומר שהוי ליה כגוף אחד גם לגבי תרו"מ – וזה כל הגזירה – הלכך שפיר אמרינן שהגזירה לתרומה ולא לחלה דגם דלא גזרינן למקום אחר שלא הצטרפו למחייב אחד – ודו"ק.

ענף ג

פלוגתת ר"ע וחכמים

בהפרשה על פחות מכשיעור.

פלוגתת ר"ע וחכמים במפריש פחות מכשיעור.

הנוטל חלה מן הקב והיינו שאין בו שיעור חלה – נחלקו בזה רבי עקיבא וחכמים דדעת ר"ע שזה חלה וביאר הרע"ב שזה דווקא באופן שלאחר מכן השלים והוסיף על העיסה להשוותו לעיסה שהיא שיעור חלה, דכיון שנשלם השיעור הוא חלה למפרע, ולדעת חכמים אינה חלה, כיון שבשעה שהפרישה היתה העיסה פטורה.

ועיין בר"ש שכתב שמה שאמר ר"ע שזה חלה – היינו דווקא בדיעבד אבל לכתחלה לא – דהא לעיל [פ"ב מ"ג] אר"ע יעשנה בטומאה ואל יעשנה קבין – והיינו דלכתחילה לא עושין עיסה פחות מכשיעור גם אי צריכים לעשותו בטומאה – וכש"כ בטהרה שאין לעשות כן – וע"כ דהכא בדיעבד – וכל זה מפורש בירושלמי לעיל [פ"ב].

בדברי הירושלמי בשורש פלוגתת ר"ע וחכמים.

ובעיקר פלוגתתם הביא הר"ש מהירושלמי שמפרש שורש פלוגתתם – דדעת ר"ע דפחות מכשיעור דומה לפירות שלא נגמרה מלאכתן, והדין שם שכשעבר והפריש מהן תרומה הרי זו תרומה – ורבנן מדמו לה לתבואה שלא הביאה שליש ששם הדין שאם עבר והפריש ממנה תרומה שאינה תרומה.

וממשיך הירושלמי – ששוב חזרו בו בירושלמי לומר שבאמת אינן דומין לא לזה ולא לזה, דלא דומין לפירות שלא נגמרה מלאכתן כיון שאלו נגמרה מלאכתן, ולא דומין לתבואה שלא הביאה שליש שהרי אלו הביאו שליש.

אלא דשורש פלוגתתם באופן אחר, והוא – דר"ע מדמי ליה לאומר 'הרי זו תרומה על פירות הללו לכשיתלשו ונתלשו' – דבכה"ג חיילא כשיתלשו – ורבנן מדמו לה לאומר 'הרי זו תרומה על פירות הללו המחוברין' – ולא חל גם כשיתלשו.

והנה זה ברור שמה שאמר הרע"ב דרך הוי חלה כשישלים השיעור – דכל זה אינו אלא למסקנת הירושלמי – דבהפרשה לפני גמ"מ ליכא דין שחל רק אח"כ כשגומר מלאכה, ודו"ק. וכן מפורש ברא"ש – שאחרי שהביא את הירושלמי כתב "ומתוך הירושלמי משמע דלר' עקיבא נמי לא הוי חלה עד שישלים כל העיסה כשיעור" – אולם עיין בזה במהרי"ט אלגאזי [חלה ס"ק כ"א] ובחזון יחזקאל על התוספתא [פ"ב ה"ג] מה שכתבו בזה.

ומה שהוסיף הרע"ב דאז חיילא למפרע – עיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ה']. ובעיקר פלוגתתם למסקנה אי הוי מדמינן ליה לאומר "לכיתלו" או לא – כפשוטו משמע דנחלקו באומדנא – וצ"ב למה לא נימא כן גם במפריש בקמח ולא רק בחצי שיעור, ולמה לא נימא כן נמי בתרומה במחבר – ועיין בזה במשנה ראשונה מה שחילק – וע"ע בחזו"א [ליקוטים סימן ג' ס"ק ד'].

ביאור פלוגתתם האם לדמות ולפני שליש או לאחר שליש – ומוכרח שה' רבעין הוא שיעור בעיסה.

בעיקר השו"ט בתחילת הירושלמי לדמות ולפני שליש ולפני מירוח – עיין בזה בתורת זרעים [פ"ב מ"ד] שביארו על פי יסוד גדול מהגר"ח בעיקר השיעור של ה' רבעים – מובא לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ד' ענף א'].

דהנה, עיין בדברי הגר"ח [חו"מ פ"ו ה"ה – הראשון – ד"ה ולפי המבואר] שביאר ששיעור זה אינו שיעור בחיוב עצמו – והיינו שרק בשיעור כזה מתחייבים בחיוב חלה, ובפחות מהשיעור אין בו כדי חיוב, אלא שזה שיעור בחפצא של העיסה המתחייבת.

והיינו שאין בעיסה 'שם עיסה' לענין חיוב כשאין בעיסה שיעור זה, ויתחדש לפי"ז שאחרי שיש בעיסה עצמה שיעור, שוב חייב בכל משהו ומשהו שבעיסה חיוב חלה – וגם אי יחול החיוב רק על חצי של העיסה שפיר חיילא כיון דלא בעינן ה' רבעים של חיוב כיון שאינו שיעור בחיוב.

הגר"ח הוכיח כן מהירושלמי [פ"ד] בחצי קב חטין חצי קב שעורין וחצי קב כוסמין שהדין בזה שהוא נוטל מן הכוסמין לפי שיעור הכוסמין, והיינו דמצטרפין החטין והשעורין לחייב את הכוסמין אף שהם עצמם פטורים – הרי שיש כאן שיעור בחיוב עצמו בפחות מה' רבעים, ואעפ"כ אחרי שיש עיסה של ה' רבעים שוב חייב כל משהו של העיסה בפני עצמה – ועיין בהערה ⁵⁶ נפ"מ חשובה וחידוש גדול שיוצא מדברי הגר"ח.

ועל פי חידוש זה ביאר התורת זרעים דזה שורש פלוגתת ר"ע וחכמים – ונוסיף בזה ביאור, והיינו, שכמו שהנפ"מ בין לפני שליש לאחר שליש אינו נפ"מ בחיוב הפרשה אלא בחלות תרומה – והיינו דלא חיילא לפני שליש וחיילא רק לאחר שליש – והרי ממילא ליכא חיוב אלא לאחר מירוח – ומוכרח שלא דנו על החיוב אלא על האפשרות האם יכול לחול חלות חלה או לא –

⁵⁶ ובתורת זרעים [שם] חידש חידוש גדול על פי יסוד זה – והקדים בקושי' עצומה בדין צירוף סל דמהני להשלמת השיעור של ה' רבעים.

ותמה בזה – דהאיך מהני צירוף סל אחרי אפייה, הרי שעת חובת חלה היא שעת הגלגול ולכן גלגול עכו"ם וגלגול הקדש פוטר, א"כ כשלא היה בה שיעור ה' רבעים בשעת הגלגול ורק עשו צירוף סל אח"כ, האיך מתחייב, הרי בשעת הגלגול אכתי לא חיילא שום חיוב, ואיך באמת מתחייב אח"כ.

וביאר בזה עפ"י ב' יסודות, היסוד הראשון הוא שאין השיעור ה' רבעים שיעור בחיוב עצמו רק שהוא שיעור בחפצא של העיסה המתחייבת, וכנ"ל בשם הגר"ח.

והיסוד השני, הוא שאין הגלגול מחייב מצד עצם המעשה גלגול, רק דגלגול הוא מחייב מצד זה שע"י הגלגול הוא דנעשה לעיסה, ולכן לו יצויר שהיה מעשה אחר שיעשנה לעיסה, אז המעשה ההוא הוא יהיה המעשה המחייב.

והיינו, דודאי דבעינן מעשה המחייב בחלה, רק דלאו דוקא גלגול, אלא דכל מעשה שעל ידו נהיתה העיסה לעיסה – הוא מעשה המחייב.

ועפ"י ב' הנך יסודות ביאר, דכיון דאין עליה שם עיסה בלי ה' רבעים, א"כ ע"י הצירוף סל אית בה שיעור ובזה נהיתה לעיסה [כמו דבליה רכה נהיתה לעיסה ע"י האפייה, וכמבואר בספר התרומה], ונמצא דהצירוף סל עצמו הוא המעשה שעשאו לעיסה, ולכן הוא המעשה המחייב, דא"צ לגלגול דוקא, וכל מעשה שעשאו לעיסה הוא המחייב.

ועפ"י חידש חידוש גדול, דאם היתה ברשות הדיט בשעת גלגול ובשעת צירוף סל היתה ברשות הקדש דיפטר, דבשעת חובתה היתה פטורה, וזה חידוש גדול.

אולם עיין לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ד' ענף ג'] שהארכנו לבאר את הגדרים בדין צירוף סל – ושם נתבאר ענין זה באופן אחר, וליתא לחידוש זה של התורת זרעים.

ולכא' שורש פלוגתא זו הוא האם חיילא בהם 'שם עיסה' לענין זה שיכול לחול בה החלות דין חלה או לא – והיינו ממש כהגר"ח.

אולם יש דרך אחרת בירושלמי במהרי"ט אלגאזי [ס"ק כ"א] שפירש את דברי הירושלמי שהפרשת חלה על פחות מכשיעור דומה לחצי שיעור שאסור מה"ת, והוסיף שאף ריש לקיש דס"ל שאינו אסור אלא מדרבנן אין זה אלא היכא שלא היה בדעתו לגמור לשיעור שלם, אבל היכא שמתכוין לגמור לשיעור שלם – הכא גם לר"ל אסור מה"ת, ולכן כיון דחזינן דחצי שיעור אסור מה"ת אמרינן שיש בו כבר 'זיקת חלה' ולכן אם קרא עלה 'שם חלה' שפיר חיילא. וע"ע במה שיש לדון בפלוגתא זו של ר"ע ורבנן ובדמיון לשליש וללפני שליש – באחיעזר [ח"ב סימן ל"ח ס"ק ג' ד"ה ולכא'] דדן האם יש לחלק בין לפני גלגול דמיקרי שאין לה זיקה לחיוב חלה משא"כ לאחר גלגול כשאין שיעור – דיתכן דאז מיקרי שיש לה זיקה לחלה – ודן על פי הירושלמי הכא.

משנה ה

[ה] שני קבין שנטלה חלתו של זה בפני עצמו ושל זה בפני עצמו חזר ועשאו עיסה אחת רבי עקיבא פוטר וחכמים מחייבין נמצא חומרו קולו :

רע"ב משנה ה

ר"ע פוטר - ואזדא לטעמיה דהדרא והויא חלה למפרע :
נמצא חומרו קולו - חומרו של ר"ע דאמר לעיל בנוטל חלה מקב דהויא חלה וקדשה, גורם לו להקל ולפטור בשני קבים שנטלה חלתו של זה בפני עצמו ושל זה בפני עצמו :

ציונים והערות משנה ה

בפלוגתא ר"ע וחכמים בחזר וצירף ב' העיסות – ובמה שיש לתמוה בזה.
שנינו במשנה ששני עיסות פחות מכשיעור – ונטלה חלתו של זה בפני עצמו ושל זה בפני עצמו – ושוב חזר ועשאו לעיסה אחת, דרבי עקיבא פוטר מלהפריש שוב דאזדא לטעמיה דס"ל דהפרשת חלה על פחות מכשיעור שפיר חיילא, [והוסיף הרע"ב דחיילא החלה למפרע – וכדבריו לעיל משנה ד'] - וחכמים מחייבין לשיטתייהו דלא חיילא כלום מעיקרא – ואמרינן בסוף המשנה ד"נמצא חומרו קולו", והיינו שחומרו של ר"ע דאמר לעיל בנוטל חלה מקב דהויא חלה וקדשה, זה גורם לו להקל ולפטור היכא שצירפם אח"כ לשני קבים שנטלה חלתו של זה בפני עצמו ושל זה בפני עצמו.

ועיין במהרי"ט אלגאזי שנתקשה טובא בביאור משנה זו, שאיזה חומרא וקולא איכא הכא, דלר"ע די בקריאת שם בשעה שהיתה רק קב ולרבנן צריך לחזור ולקרוא שם לאחר שהשלימו לקביים, אבל ק' לפרש שזהו חומרא וקולא, שהלא ליכא בינייהו שום הפסד ממון – דלתרווייהו איכא הפרשת חלה – אלא דפליגי מה הזמן הראוי שיחול קריאת שם – לפני כן או אח"כ – והאיך שייך בזה חומרא וקולא.

דרכו של המהרי"ט אלגאזי לדמות למעכשיו, וחיילא למפרע - ובמה שיש לדון בזה.
וביאר בזה על פי מה שכתב הרע"ב שקדושת חלה חל למפרע, דהנה כתבו הראשונים - תוס' ב"מ [ט"ו] ותוס' בקידושין [ס"ג] - שהמקנה דשלב"ל יכול לחזור בו כל זמן שעדיין לא בא לעולם, מ"מ אם אמר מעכשיו תו לא מצי לחזור בו, וכן יש מהראשונים דס"ל שאם נקרע השטר ג"כ קונה כל שאמר מעכשיו – ויש לומר שר"ע ס"ל שהפרשת חלה מן הקב דומה כאילו אמר מעכשיו, ומעתה שפיר יש כמה חומרות בשיטת ר"ע וכדלהלן:

[א] מה הדין אם נאבד החלה שהפריש בשעה שהוא קב, דלר"ע יתחדש דמהני בהפרשה ראשונה אף אם נאבד כמו דמהני באומר מעכשיו אף דנקרע השטר.

[ב] יש לדון האם רשאי לאכול מן החלה קודם שהשלים השיעור, דלר"ע אסור דכבר מעכשיו הוי ליה חלה - ואילו לחכמים מותר.

[ג] האם רשאי לחזור בו, דלר"ע אסור ולחכמים מותר, ואין להקשות ממה דאיתא בתוספתא [פ"ב דתרומות ה"ז] שהמפריש תרומה המחובר לכשיתלש רשאי לחזור בו ורשאי לאוכלו, דהיינו דווקא היכא שלא אמר מעכשיו.

ובמגיה על המהרי"ט אלגאזי הביא מה שכ' בספר דברי חיים [אה"ע סי' ל"ג] להקשות עליו ממה דאיתא בר"ן בנדרים [כ"ט:] שכל אמירה להקדש הוי כמסירה להדיוט כשאמר מעכשיו, ואילו תרומה גם הוא בכלל הקדש לזה וכמוש"כ התוס' ביבמות [צ"ג. ד"ה קנויה], ולכן קשה אם היכא שאמר מעכשיו אינו יכול לחזור בו ואסור לזר לאכול ממנו א"כ גם היכא שלא אמר מעכשיו דינו כאילו אמר מעכשיו, ושוב ק' ממה דתניא בתוספתא שהביא המהרי"ט אלגאזי שאם הפריש תרומה במחובר יכול לחזור בו ומותר באכילה לזר קודם שנתלש.

וכ' המגיה לבאר ע"פ מש"כ בחי' הגרשש"ק בנדרים [סי' כ"ב] דמה דמהני מעכשיו שאינו יכול לחזור בו וליכא כלתה קנינו היינו רק היכא שהקנה דבר שלב"ל, אבל בהקנה דבר שבא לעולם אע"פ שאמר מעכשיו מ"מ ליכא הק' מעליותא שא"א לחזור בו וגם אמרינן כלתה קנינו. וביאור הדברים - שע"י שאמר מעכשיו נחשב כאילו המעשה קנין נגמר, אך זה שייך רק בדשלב"ל שעשה כל מה שהוא בידו לעשות אבל היכא דהוי דבר שבא לעולם ליכא למימר שנגמר המעשה לגמרי דא"כ אמאי אינו חל מיד אע"כ שעשה שיוור ועיכוב במעשה קנין שלא יגמר לגמרי - הלכך שפיר חוזר בו שאין כאן קנין מושלם.

ומה דאמרינן דבהקדש א"א לחזור בו משום דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט כשאמר מעכשיו אע"ג דהוי דבר שבא לעולם, אין זה מחמת הדין הרגיל של מעכשיו - דהא הוי בעולם - והכא אינו אלא מחמת זה דנעשה לדיבור אלים - וכל דאלים קנינו ודיבורו א"א לחזור בו - כעין מה דאיתא בריש פ"ג דקידושין.

ומעתה יש לומר שמה שבתרומה אמרינן דהוי כהקדש וא"א לחזור בו מטעם דהוי כמסירה להדיוט כשאמר מעכשיו, היינו רק מטעם מעכשיו שנעשה לדיבור אלים, וע"ז הוסיף הרי"ט אלגאזי דלר"ע הפרשת חלה מן הקב דומה להיכא שאמר מעכשיו ממש - דהכא הוי בדשלב"ל - ולזה יש דין נוסף דחשיב כמו דין של מעכשיו הנזכר בראשונים - דהוי כאילו נגמר המעשה קנין לגמרי - והכא ליכא דין כלתה קנינו והכא א"א לחזור בו.

השגת האחרונים על המהרי"ט אלגאזי.

מיהו על עיקר דברי המהרי"ט אלגאזי - מצאנו שכבר השיגו האחרונים, - עיין במערכת הקנינים [סי' ב'] ובאחיעזר [ח"ב סי' ל"ח ס"ק ח' וט'].

ותוכן השגתם הוא שלא יתכן לפרש שחלות תרומה חיילא במחובר קודם שנתלש אף שאמר מעכשיו - דגזה"כ דלא חיילא במחובר - ולכן פשיטא שאם קידם והפריש ממקום אחר עליו שהפרשה שנייה חלה, ודלא כמוש"כ המהרי"ט אלגאזי שהפרשה ראשונה חלה כשאמר מעכשיו ולא הפרשה שנייה.

ועוד השיג במערכת הקנינים שם שמה שהקנין חל כשאמר מעכשיו אע"ג שנקרע השטר - היינו משום שהמעשה קנין נגמר - ויש דין שמעשה קנין של היום יכול לחול מחר אף דכבר אין כאן שטר, אבל תרומה וחלה אינם בגדר מעשה קנין - והיינו שעיקר חלות תרומה וחלה הוא מה שהתרומה והחלה חלו בפועל ובמה שחלו בפועל במקצת מהתבואה ועיסה בזה פוטרם את השיריים, וממילא דכל שלא חלה התרומה או החלה בפועל שוב אינה תרומה כל עיקר - ואין כאן מעשה קנין שיכול לחול גם אח"כ - כמו בנקרע השטר.

משנה ו

[ו] נוטל אדם כדי חלה מעיסה שלא הורמה חלתה לעשותה בטהרה להיות מפריש עליה והולך חלת דמאי עד שתסרח שחלת דמאי ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף :

רע"ב משנה ו

נוטל אדם כדי חלה וכו' - הרוצה ללוש כמה עיסות של דמאי טמא, יכול לקבוע חלתו מעיסה טהורה שלא הורמה חלתה ושתהיה זאת העיסה הטהורה קבועה לחלה על כל עיסות שילוש מן הדמאי הטמא :

עד שתסרח - עיסה זו ולא תהיה ראויה למאכל אדם, שבדמאי הקילו לתרום מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף, והקילו נמי לתרום מן הרע על היפה. וחלת דמאי היינו הלוקח תבואה מעם הארץ ומאכילה לעניים ולאכסניא, כדתן מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי. וחלה שמפרישים ממנה היא חלת דמאי :

ציונים והערות משנה ו

דרכו של הרמב"ם.

יש ב' דרכים בראשונים בביאור המשנה – דרכו של הרמב"ם ודרכו של הר"ש – ונחלקו אי כל המשנה בבא אחת היא או לא – ונתחיל בדרכו של הרמב"ם. הרמב"ם פירש שכל המשנה בבא אחת היא, ור"ל שיכול להניח עיסה של טבל טהור להפריש ממנה על עיסות אחרות של דמאי ואפי' אם הן טמאות, ואע"ג שחלת ודאי אין מפרישין שלא מן המוקף ומן הטהור על הטמא מ"מ בחלת דמאי הקילו. ומה דקתני "עד שתסרח" אינו נוגע לדינא דמתניתין אלא מילתא אגב אורחא קמ"ל שחלת דמאי נטלת גם מן הרע על היפה, ועיין בדבר שאול [סי' כ"ד ס"ק א']. וקשה שאם הוא מפריש על עיסה זו לפטור עיסות של דמאי אולי העיסה של דמאי כבר הופרשה חלה ממנה והוי מן החיוב על הפטור, וכתב בבית מאיר שגם עיסה זו שמיחד להפריש על עיסות אחרות הוי מן הדמאי, וקשה שגם מן הדמאי על הדמאי אין מפרישין כדתנן בדמאי [פ"ה משנה י"א], וע' מש"כ במשנה ראשונה ועיין נמי בחזו"א דמאי [סי' ו' ס"ק ד']. ומה דקתני "כדי חלה" היינו השיעור שצריך להפריש להעיסות שעליהן מפריש, ולכא' מבואר לפי"ז דחלת דמאי צריך שיעור וכתב בדבר שאול [סי' כ"ד ס"ק ג'] שאף בעה"ב א"צ להפריש בחלת דמאי אלא א' ממ"ח, מיהו עיין במנחת ביכורים על התוספתא [פ"א ה"ז] מה שכ' בשיעור חלת דמאי.

דרכו של הר"ש.

מיהו הר"ש והרא"ש פירשו את המשנה שיש כאן ב' בבות נפרדות במשנה – שהרישא איירי בעיסה שנעשית בכלי שהוא טבול יום ולכן א"א לקרות שם חלה כל זמן שעדיין הוא בכלי זה שא"כ יטמא החלה, ולכן הוא מפריש שיעור חלה כפי השיעור שחייב להפריש מעיסה זו ומניחה ע"ג העיסה שעדיין מוטל בכלי טבול"י וקורא עליה שם חלה, שכיון שאין החלה נוגע בכלי אינו נטמא, ואע"ג שמונה ע"ג העיסה המונה בתוך בכלי, מ"מ אין בזה חיבור לטמא טומאת טבול"י כדתנן בהדיא בטבול יום [פ"א מ"א]. והסיפא נקט דין אחר לגמרי – והוא שמותר להפריש חלת דמאי עד שתסרח, דכמו שהקילו להפריש שלא מן המוקף ומן הטהור על הטמא כמו כן הקילו גם לתרום מן הרע על היפה. והא דעריב ותני הנך ב' דינים במשנה א' – אף דלכא' אין בהם צד השוה כלל – היינו משום דתרווייהו מיירי בעצה טובה להפריש חלה בטהרה, אך כאו"א כדינו, [ארץ הבחירה]. ולפי"ז יתכן שלא הרישא ולא הסיפא איירי במפריש מעיסה א' על אחרות, אבל לפי"ז ק' מה דקתני "להיות מפריש והולך", ולכן אולי יש לפרש דהסיפא איירי שפיר במפריש מעיסה א' על אחרות, ואולי הסיפא מתחיל מתיבות אלו "להיות מפריש והולך". ומה דקתני "כדי חלה" היינו השיעור שצריך להפריש מן אותו עיסה שנעשית בכלי שטמא בטומאת טבול יום.

שיטת המקור חיים שהפרשת חלה מעיסה פוטרת את כולה.

עיין באחיעזר [יו"ד סי' ל"ז] שהביא את שיטת המקור חיים [או"ח סי' תנ"ז ס"ק ב'] שחידש שכל שנעשית לעיסה א' אע"ג שחלקו לשתים והעיסות מונחות בב' מקומות בשעת הפרשה, מ"מ הפרשה על אחת מהן פוטרת את העיסה השנייה, והטעם שכל שהן עיסה א' אין צריך להפריש מן המוקף ולכן ההפרשה קאי על שניהם, והוסיף שאפי' אם נתכוון להדיא שהפרשתו לא יפטור את העיסה שמונחת במקום אחר – אין מחשבתו מועלת כלום וההפרשה שהפריש מעיסה א' פוטרת בע"כ עיסה זו.

ובאחיעזר [שם] תמה על דבריו ממתניתין – דמבואר הכא שמפריש מעיסה א' על עיסות אחרות, ולפי המקו"ח מיד כשהפריש הפרשה ראשונה מן העיסה – חלה אותה הפרשה על כל העיסה אפי' בע"כ, ואם אח"כ חוזר ומפריש מעיסה זו על עיסות אחרות הוי מן הפטור על החיוב, ומבואר שאף מעיסה א' אין הפרשה ממקצת פוטרת את שאר העיסה בעל כרחו.

וכ' באחיעזר שיש לחלק בדין זה, שאם הפריש על מקצת העיסה ונתכוון ששאר העיסה ישאר בטבול, בזה איכא למימר כדברי המקו"ח, אבל אם הפריש מן העיסה על מקומות אחרים, בזה

ההפרשה ראשונה אינה פוטרת את כל מה שנלוש יחד, דהנה זה פשוט שאם מפריש בבת אחת מעיסה א' על עיסות שונות שכאן ברור שהפרשתו חלה כפי כוונתו - וכל העיסות נפטרו, ובזה גם המקו"ח מודה, ולכן י"ל שאע"פ שהפריש מעיסה זו על עיסות אחרות זה אחר זה, מ"מ כולן חלין למפרע ושוה כאילו הפריש בבת אחת ועיין בהערה ⁵⁷.

אכן בחלת לחם [סי' ג' ס"ק ד'] כתב שמדברי המקור חיים גופיה מבואר שלא נחית לחילוק זה, ועיי"ש מה שהשיג טובא על דברי המקו"ח אלו, וע"ע במנחת יצחק [ח"ו סי' קי"ז].

משנה ז

[ז] ישראל שהיו אריסין לעובדי כוכבים בסוריא רבי אליעזר מחייב פירותיהם במעשרות ובשביעית ורבן גמליאל פוטר רבן גמליאל אומר שתי חלות בסוריא ורבי אליעזר אומר חלה אחת אחזו קולו של רבן גמליאל וקולו של רבי אליעזר חזרו לנהוג כדברי רבן גמליאל בשתי דרכים:

רע"ב משנה ז

בסוריא - ארצות שכבש דוד, ואינה קדושה כקדושת א"י:
רבי אליעזר מחייב וכו' - קסבר עשו סוריא כא"י לענין מעשרות ושביעית:
ורבן גמליאל פוטר - דסבר לא עשו סוריא כא"י, ואינו חייב במעשרות בסוריא אלא בזמן שהקרקע של ישראל ואין לעובד כוכבים חלק בו:
ר"ג אומר שתי חלות בסוריא - כדרך שמפרישים שתי חלות בחוצה לארץ, האחת נשרפת מפני שהיא טמאה בטומאת ארץ העמים, והשנית תנתן לכהן כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל:
ור' אליעזר אומר חלה אחת - ר' אליעזר לטעמיה דאמר עשו סוריא כארץ ישראל ואין עפרה מטמא כעפר ארץ העמים, הלכך חלה אחת ותו לא:
אחזו קולו של רבן גמליאל - דפוטר סוריא ממעשרות ושביעית:
וקולו של ר' אליעזר - דאומר בסוריא חלה אחת. ואנן קי"ל שהעושה כקולי דמר וכקולי דמר רשע, הלכך חזרו לעשות כרבן גמליאל בשתי דרכים, שאין סוריא כא"י לא לענין מעשרות ושביעית כשיש לעובד כוכבים חלק בקרקע, ולא לענין חלה. וכן הלכה:

ציונים והערות משנה ז

סורי' - כיבוש יחיד, וג' דרכים בפלוגתת ר"ג ור"א.
 סורי' היינו הארצות שכבש דוד שלא מארץ ישראל - והם נקראים כיבוש יחיד - ונחלקו תנאים האם כיבוש יחיד הוי כיבוש או לא - עיין בזה בגיטין [ח:]: ובעיקר הגדר מה נקרא כיבוש יחיד עיין בחידושי סוגיות [סימן י"ב] מה שהארכנו בזה.
 ודעת ר"ג דהוי כיבוש יחיד וכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, וסורי' אינה אלא מדרבנן, הלכך יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי מעשרות, וזה מבואר בגיטין [מ"ז], ולכן אף מדרבנן ליכא שום חיוב מעשרות.

ונחלקו בביאור דעת ר"א - וכדלהלן:

א] עיין במלאכת שלמה שהביא מהר"ש סיריליא דנחלקו אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא.
 ב] עיין בר"ש בשם הירושלמי דכו"ע מודי דלאו שמיה כיבוש - אלא דלדעת ר"א קנסו לחייבו ופירש הר"ש "ושמא לפי שהיו אריסין לנכרי אי נמי שלא ישתקעו בסוריא".
 ג] עיין בחזו"א [שביעית סימן ד' ס"ק ו'] שהביא את הר"ש בשם הירושלמי, אלא שרצה לפרש פלוגתתם באופן אחר - וכתב דלעולם כו"ע מודי דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, וסורי' אינה אלא מדרבנן, הלכך יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי מעשרות, וכדאמרינן בגיטין [מ"ז], ולכן אף מדרבנן ליכא שום חיוב מעשרות, מיהו בישראל אריס ס"ל לר"א דחייבת מדבריהם, אע"ג דבעיקר הדין שכירות לא קני' ואריס אינו אלא בגדר שכירות, ולכן לא חשיבא כחזר ולקחה מהעכו"ם, ובא"י

⁵⁷ אולם כל זה ניחא אם ההפרשה הראשונה נעשית בטהרה, אבל הבאנו לעיל מה שפירש הר"ש והרא"ש שאירי כשהעיסה הוא בכלי טמא, ואי נימא שהפרשתו חל למפרע נמצא שכל מה שהפריש לחלה נטמאת. והעירנו בזה ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א - דלק"מ שלפי הרמב"ם והרע"ב לא הוזכר שהעיסה הוא בכלי טמא, ולפי הר"ש והרא"ש לא הוזכר ברישא מיהת שמפריש על עיסות אחרות, ולדידהו קושיא מעיקרא ליתא.

כה"ג אין כאן אלא חיוב דרבנן, אלא דסו"ס יש כאן מקום להחמיר – והיינו טעמא דכבר חיילא חיוב מתחילה, אלא שקנין העכו"ם מעכב בו, והשכירות מיקרי עכ"פ "שחזרה במקצת ליד ישראל".

ועיין במשנה ראשונה דמודה ר"ג דחייב היכא שהישראל הוא שותף עם העכו"ם – אלא שדייק שמשמע מהרמב"ם בפירוש המשנה דחולקים גם בכה"ג.

תוספת דברים.

וע"ע בדברינו באמרות אברהם זרעא קיימא [מעשרות - חידושי סוגיות סימן ו'] מה שהארכנו בדין כיבוש יחיד בסורי' בקנין העכו"ם להפקיע מידי מעשרות בשיטת הר"ש סיריליאו על המשנה [מעשרות פ"ה משנה ה'].

דין סורי' בשביעית.

למדנו במשנה שדיני שביעית נוהגות אף בפירות בסורי' – ועיין במעדני ארץ [שביעית סי' ח' ס"ק ד' וסק"ז] מש"כ בזה, וע"ע בחזו"א [שביעית סימן ג' ס"ק כ"ב] בזה, וע"ע במה שביארנו בזה בדברנו באמרות אברהם – זרעא קיימא [שביעית פרק ו' משנה ב' ענף ד'].

בפלוגת הרמב"ם ורש"י ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, אי מצד השוואת תורת חו"ל כלפי הפירות, אי מצד ניתוק הזיקה לבר חיובא.

למדנו במשנה דיש קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת א"י בסורי' – אף דקיי"ל דאין קנין בא"י – וזה משום שסורי' אין בה קדושה אלא מדרבנן – וכמבואר בגיטין [מ"ז], ויש לדון האם א"י בזה"ז שקדושתה אינו אלא מדרבנן – האם גם הכא הדין כן, או דחלוק הדין דרבנן בא"י בזה"ז מסורי' – ונחלקו בזה – וכדיבואר.

ונראה להקדים בביאור עיקר דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, ויסוד הדברים כבר נתבארו בדברינו באמרות אברהם - זרעא קיימא [דמאי - ציונים והערות פרק ה' משנה ט'] – ועיי"ש שהבאנו שיש ב' דרכים בעיקר הסברא האיך מהני קנין העכו"ם להפקיע א"י מחיוב תרו"מ, ולהלן עיקר הדברים.

דרכו של הגר"ח וחזו"א ברמב"ם הוא שהקנין של העכו"ם סותר לירושא וישיבה שזו סיבת הקדושה, ובזה ממילא אמרינן שקנינו מהני להשוותה לחו"ל – וכלפני ירושה וישיבה דמי, ונחלקו אי בקרא ד'לי קדושת הארץ' נתחדש שהקדושה לא פוקעת ואין קנינו סותרת לירושא וישיבה להשוותה לחו"ל או לא, ועיין תוספת דברים בהגדרה זו בהערה ⁵⁸.

הדרך השניה היא דרכו של רש"י [סוף השולח] שחולק על הרמב"ם, ולדידיה אין נידון של חו"ל להפקיע את הירושא וישיבה, ולדידיה א"א להפקיע ירושה וישיבה, ולדרך זו נתחדש שכל הנידון של יש קנין לעכו"ם הוא דכיון שתוכן הקדושה הוא קדושה לענין המצוות התלויות בארץ, וחזק ממה שהמצוות והקדושה חיילא בפירות הם חלים גם ביחס לבר חיובא שמחוייב בדיני המצוות שחלים על הפירות, א"כ קרקע שמופקעת מ'זיקה' ומ'שייכות' לבר חיובא פקע ממנה קדושה זו, וגרע מקרקע של הפקר שכאן יש 'הפקעה חיובית' מבר חיובא ע"י קנינו של העכו"ם שהוא 'לאו בר חיובא', וזה כבר מפקיע את הקרקע מקדושתה כלפי הפירות הללו שגדלו שליש תחת קנינו של העכו"ם.

נפ"מ בין הנך תרי דרכים האם מדמינן סורי' לא"י בזה"ז.

ונראה לומר שיש נפ"מ גדולה בין הנך תרי דרכים כלפי סורי', והיינו דמבואר בסוף השולח דאף למ"ד שאין קנין בא"י אבל יש קנין בסורי' למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, ואי נימא שהכח של הקנין של העכו"ם הוא לבטל את הירושא וישיבה להשוותה לחו"ל, א"כ א"ש כפשוטו, דכו"ע מודי שכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש מתבטל ע"י הקנין של העכו"ם, ורק פליגי בירושא וישיבה, אבל אי נימא שהכח של יש קנין היינו אך ורק לנתק את ה'זיקה' וה'שייכות' לבר חיובא, א"כ ליכא חילוק ברור בין סורי' לא"י וצריכים לחלק שבחיוב דרבנן הקילו ולכן הכא ביטול הניתוק פוטר.

⁵⁸ והיינו דפשיטא דלא נהיה ממש לחו"ל, דא"כ גם בעכו"ם שקנה ומכר שוב לישראל לפני שליש דאכתי יחשב כחו"ל – וע"כ שאין זה כחו"ל ממש אלא דכלפי הקדושה שהארץ מחילה בפירות אמרינן שמופקע קדושתה ודינו כחו"ל בתורת 'הפקעה' מהחיוב, ולכן לא מהני להתחייב אח"כ במירוה, אף דבשליש בחו"ל ממש מהני להתחייב אח"כ במירוה ישראל כיון שחו"ל ממש אינו 'הפקעת החיוב' אלא שחסר בעיקר סיבת המחייב.

ולפי"ז אזלי הרמב"ם ורש"י לשיטתייהו האם מדמינן את א"י בזה"ז שהוא רק מדרבנן לסורי' לגבי הדין יש קנין לעכו"ם, והיינו שהרמב"ם [פאר הדור] אזיל לשיטתו בהלכות, שלפי הרמב"ם כל הנידון הוא מצד להשוותו לחו"ל ולכן הוא לא דימה את סורי' לא"י בזה"ז, ורש"י [סנהדרין כ"ו] מדמה את סורי' וא"י בזה"ז ואזיל לשיטתו בגיטין [מ"ז] שכל הנידון הוא מצד השייכות והניתוק של הקדושה לבר חיובא, ועיי"ש שהרחבנו בזה עוד, ועיין בהערה ⁵⁹ שהבאנו עוד כמה נפ"מ בין הנך תרי שיטות בגדר הדין יש קנין לעכו"ם.

בדין שתי חלות בחוצה לארץ.

בדין שתי חלות בחוצה לארץ – עיין להלן בציונים והערות [משנה ח'] מה שנתבאר בזה.

משנה ח

[ח] רבן גמליאל אומר שלש ארצות לחלה מארץ ישראל ועד כזיב חלה אחת מכזיב ועד הנהר ועד אמנה שתי חלות לאור ואחת לכהן של אור יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור מן הנהר ועד אמנה ולפנים שתי חלות לאור ואחת לכהן של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור וטבול יום אוכלה רבי יוסי אומר אינו צריך טבילה ואסורה לזבים ולזבות לנדה ולילודות ונאכלת עם הזר על השלחן ונתנת לכל כהן :

רע"ב משנה ח

שלש ארצות - חלוקות בדין חלה :

מא"י ועד כזיב - כלומר כל א"י עד כזיב, שהיא רצועה היוצאה מעכו לצד צפון, וכבשוה עולי בבל וקדשה קדושה שניה :

מפרישים חלה אחת - וניתנת לכהן ואוכלה בטהרה :

מכזיב ועד הנהר - לצד מזרח ומכזיב ועד אמנה לצד מערב. ואינה א"י ממש לפי שכבשוה עולי מצרים ולא כבשוה עולי בבל וקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא.

מפרישין שתי חלות - הראשונה נשרפת לפי שהיא טמאה בטומאת ארץ העמים כיון שלא כבשוה עולי בבל והשניה נאכלת לפי שאין טומאת החלה הראשונה מפורסמת שהרי אינה ארץ העמים גמורה ואם לא היו מפרישין חלה שניה הנאכלת יאמרו תרומה טהורה נשרפת אבל כשמפרישין חלה שניה ונאכלת הרואה נותן על לבו להבין טעם הדבר, או שואל לחכמים ואומרים לו :

של אור יש לה שיעור - מפני שזאת הארץ היתה קדושה כבר, נראית חלתה כשל תורה, הלכך יפריש כשיעור שמפרישים מעיסה טמאה, א' מכ"ד או ממ"ח :

ושל כהן אין לה שיעור - לפי שהיא מדברי סופרים :

מן הנהר ומן אמנה ולפנים - כלומר מתחלת הנהר ולפנים ממנה, וכן מתחלת אמנה ולפנים ממנו, חוצה, לארץ ממש, ומפרישין שתי חלות ושתייהן מדברי סופרים :

אחת לאור - שהיא טמאה בטומאת ארץ העמים ממש :

ואחת לכהן - כדי שלא תשתכח תורת חלה שנתנת לכהן :

של אור אין לה שיעור - הואיל ושתייהן מדברי סופרים, מוטב להרבות באותה שנותנין לכהן שנאכלת ולא בנשרפת :

וטבול יום אוכלה - לחלת האור של חו"ל. וטבול יום דקאמר הכא הוא כהן שטבל לקריו, שאין חלת האור של חו"ל אסורה אלא למי שטומאה יוצאה עליו מגופו, אבל טמא בשאר טומאות מותר בה. הלכך בחו"ל היכא דאיכא כהן קטן שלא ראה קרי מימיו או כהן גדול בשנים שטבל לקריו, מפריש חלה אחת בלבד ונותנה לכהן. ואי ליכא כהן קטן או כהן שטבל לקריו ואיכא כהן בעל קרי מפריש שתי חלות אחת לאור ואין לה שיעור ואחת לכהן

⁵⁹ ולהלן כמה נפ"מ נוספות:

א] איכא נפ"מ בין רש"י לרמב"ם בדין ביכורים, דאף לפי הצד שביכורים הוא חובת גברא האם שייך חיוב על המוכר, דרך לרש"י שייך לחיובו למ"ד יש קנין אבל לרמב"ם לא שייך לומר כן, דלפי הרמב"ם אין נידון האם דנים את הקדושה אצל המוכר או לא.

ב] הבאנו מקור לסברא זו שצריכים זיקה לבר חיובא מהראשונים בב"ב האם שייך קנין של לאו בר חיובא אחר חוץ מגוי שיפקיע את הקדושה, וכגון קרקע של גר כלפי ביכורים, וברור שאין קנין של גר סותר ומפקיע את הירושה וישיבה.

ג] איכא נפ"מ גדולה בכל הנ"ל לגבי ערלה, ששם זה לא מצווה רק איסורים, ורק מצוות צריכות שייכות לבר חיובא.

ד] איכא נפ"מ נוספת האם הדין עבודת קרקע בשביעית שייכת למחלוקת של יש קנין ואין קנין, דמצד אחד יש לדון שזה תלוי במצוות שביתת הארץ, וזה א"ש לרש"י, ואזיל לשיטתו בזה בסנהדרין [כ"ו], ומאידך ביארנו דלפי הגר"ח ברמב"ם ע"כ מה שאין עודדין בקרקע של עכו"ם הוא לכו"ע, ודו"ק.

ויש לה שיעור, אחד מארבעים ושמנה, כדין כל עיסה שנטמאה באונס דטומאת ארץ העמים טומאת אונס היא, ואוכלה הכהן בקריו כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל: **אינו צריך טבילה** - ובעל קרי מותר בחלת חו"ל. ואין הלכה כרבי יוסי: **ואסורה לזבים ולזבות** - רבנן קאמרי לה, דאילו לר' יוסי שריא לזבים ולזבות כי היכי דשריא לבעל קרי:

ונאכלת עם הזר על השלחן - דלא גזרינן העלאה אטו אכילה: **ונתנת לכל כהן** - בין לכהן חבר בין לכהן עם הארץ כך פי' רמב"ם. ואין שיטת הגמרא מוכחת כן, אלא בין לכהן שאוכל חוליו בטהרה, בין לכהן שאינו אוכל חוליו בטהרה. אבל לעם הארץ אין נותנין שום מתנה ממתנות כהונה דכתיב [דה"ב לא] לתת מנת הכהנים והלויים למען יחזקו בתורת ה' אין נותנין מנה אלא לכהנים המחזיקים בתורת ה'. וכן הא דתנן לקמן אילו נתנין לכל כהן, לאו לכהן עם הארץ, אלא לכל כהן אף על פי שאינו אוכל חוליו בטהרה:

ציונים והערות משנה ח

ענף א'

חילוקי דינים בג' ארצות.

הקדמה - בביאור הדינים השונים בג' ארצות לחלה ששנויים במשנה בחלה [פ"ד]. שנינו במשנה "ר"ג אומר ג' ארצות לחלה, מא"י ועד כזיב חלה אחת, מכזיב ועד הנהר ועד אמנה שתי חלות א' לאור וא' לכהן של אור יש לה שיעור, ושל כהן אין לה שיעור, מן הנהר ועד אמנה ולפנים שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן, של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור". והמתבאר מזה דאיכא ג' ארצות לחלה, ודיניהם שונים:

הארץ הראשונה היא א"י שיש בה גם קדושה ראשונה וגם קדושה שניה והיינו קדושה מכיבוש של עולי מצרים ושל עולי בבל, ושם מפרישין חלה אחת, והכא חייבין מה"ת [ולהלן יבואר שאינו דאורייתא ממש].

הארץ השניה היא א"י שיש בה קדושה ראשונה [עולי מצרים] בלי קדושה שניה [עולי בבל], ושם מפרישין ב' חלות, א' לאור [לשריפה] וא' לכהן [הנאכלת], והחלה לאור היא מה"ת [ולהלן יבואר בזה עוד] והחלה לאכילה היא רק מדרבנן.

והנה - יש כמה חילוקים באופן הכיבוש בין כיבוש מצרים לכיבוש עולי בבל – וכן בפרטי דינים, וגם ביסוד הקידוש שחל על ידי הכיבוש, וכל זה נתבאר בארוכה להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ג].

הארץ השלישית היא חו"ל ממש, שאין בה שום קדושה, ומפרישין בה ב' חלות, א' לאור וא' לכהן, והחייב בשניהם הוא רק מדרבנן.

עוד מבואר במשנה דאיכא חילוק בין הארץ השניה והשלישית לענין השיעור חלה, דבארץ השניה איכא שיעור דוקא בחלה של אור, והחלה ההיא היא העיקרית, ופירשו בירושלמי דהכא החיוב חלה היא מה"ת, לעומת הארץ השלישית שאין בה שיעור בשל אור, רק בשל אכילה, וביארו בירושלמי, דהתם תרוייהו מדרבנן, ואמרו "מוטב" להרבות בשל אכילה ולכן איכא שיעור בנאכלת.

עכ"פ מדברי הירושלמי היה משמע שבארץ השניה החיוב חלה הוא מה"ת, אולם כבר פי' הרא"ש [בפי המשנה ובהל' חלה סי' י"ד] שהארץ השניה אינה מחוייבת מה"ת ממש, אלא ש"נראית כשל תורה" הואיל והיתה בה קדושה מעיקרא, משא"כ בארץ השלישית, שאין בה אפילו "ריח של תורה".

מביא סוגי' דכתובות דחלה שונה מתרומה – ולא תלוי בכיבוש וחילוק, אבל תלוי בביאת כולכם.

ובביאור דברי הרא"ש נקדים בביאור סוגי' בכתובות [כ"ה]. - "אמר רב הונא בריה דרב יהושע - אשכחתינהו לרבנן כבי רב דיתבי וקאמרי, אפילו למאן דאמר תרומה בזמן הזה דרבנן, חלה דאורייתא, שהרי ז' שכיבשו וז' שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו בתרומה".

וביארם האחרונים – דכל מה דליכא תרומה בזה"ז מה"ת – היינו משום שקדושת תרומה תלויה בכיבוש והרי בטלה הכיבוש – אולם חלה דתחילת חיובה לא תלויה בכיבוש הראשון שהרי נתחייבו גם בז' שכיבשו וז' שחילקו – א"כ ממילא קדושתה ממשיכה גם אח"כ מה"ת – ועיין בחזו"א [שביעית סימן ג' ס"ק ס"ב] – ועיין בזה במלבושי יו"ט [ח"ב חובת קרקע ריש סימן י"ז] דמהאי טעמא החיוב יהיה חיוב מה"ת גם היכא דמעיקרא היה כיבוש של עולי מצרים ומעולם לא היה כיבוש של עולי בבל, דלגבי זה כו"ע מודי דלא פקע קדושת א"י מהכיבוש עולי מצרים, שמתחילת קדושתה אינה תלויה בכיבוש עולי מצרים.

שוב הוסיפו בגמרא שרב הונא בריה דרב יהושע אמר איפכא מרבנן – דאדרבה – שהדין בזה אינו כן – "ואמינא להו אנא, אדרבה, אפילו למ"ד תרומה בזמן הזה דאורייתא – חלה דרבנן" והיינו דחלה גרע טפי – וביאר בטעמא דמילתא – "דתניא – 'בבואכם' אל הארץ – אי בבואכם, יכול משנכנסו לה שנים ושלושה מרגלים, ת"ל 'בבואכם' – בביאת כולכם אמרתי, ולא בביאת מקצתכם, וכי אסקינהו עזרא, לאו כולהו אסוק", עכ"ל – והיינו דמעולם לא נתחייבו מה"ת גם בעולי בבל כיון דלא נתקיים בהם דינא דביאת כולכם.

ועיין ברשב"א בפסקי חלה [שער ד'] שכתב דלכן מוכרח דמה שאמרו בירושלמי שבארץ השניה החלה של אור היא מה"ת – דאין הכוונה מה"ת ממש אלא כעין של תורה, שהרי לאחר שחזרו בעולי בבל ע"כ שאינו מה"ת – שלא היה כאן ביאת כולכם, וע"כ שנתנו לזה דין תורה כיון דלפני הגלות של עולי בבל היה מה"ת דאז היה ביאת כולכם, וצ"ל דגם הארץ הראשונה כך – דבשניהם לא נתקיים דין ביאת כולכם לאחר שחזרו בכיבוש שני.

והן הן דברי הרא"ש שכתבו ש'נראית כשל תורה' – כיון דלפני הגלות של עולי בבל היה מה"ת דאז היה ביאת כולכם, ופשוט.

שיטות שזה מה"ת ממש דשאני חלה דלא תלוי בא"י של כיבוש וחילוק.

והנה – במשנה ראשונה הביא מהתוס' בחולין [ק"ד] שמשמע שסובר שזה מה"ת ממש – והקשה עליו – דהאיך מפרש את הירושלמי כפשוטו שזה מה"ת ממש – הא ע"כ שאינו אלא מדרבנן דליכא ביאת כולכם – ועיין במלבושי יו"ט [שם] דאדרבה – דשיטת הירושלמי כשיטת רבנן בסוגי' בכתובות [שם] ודלא כרב הונא ב"ר יהושע – הלכך הוי מה"ת בזה"ז – והוי מה"ת גם במקומות שלא כבשו עולי בבל – ודו"ק, וכ"כ במשנת ר"א זרעים [סימן ז' ס"ק ג'] בהדי' בביאור שיטת הירושלמי שלכן זה מה"ת, וזה דלא כהראשונים שפירשו שהכוונה שנראית כשל תורה

והביא את דברי הרמב"ם בפירוש המשנה כאן שכתב "שהיא מן התורה שנ' באכלכם מלחם הארץ, והיה צווי זה בזמן שהיו אוכלין את המן, וכשאכלו את הדגן נתחייבו בחלה, ולפיכך צריך להפרישה כשעור" – וביאר במשנת ר"א שמה שאמר שהיו אוכלין את המן – הכוונה שעדיין לא כבשו וחילקו – והוסיף עוד דקאי אפילו על הזמן שעדיין לא נכנסו לא"י – דקדושת א"י לגבי חלה היא קדושה עצמית – ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף א'] שהבאנו את דברי המשנת ר"א לגבי הב' דיני קדושה בא"י – ודו"ק.

תוספת הבנה – דגם אי הוי מדרבנן – אכן מצד הארץ הוי מה"ת.

ועיין בדברי דוד [סימן נ"ט ס"ק ב' – הגה' צ הרב ר' דוד קרונגלס זצ"ל] שהוסיף כאן תוספת עומק בכל הענין – והיינו שאף הראשונים שלמדו שזה מדרבנן – ואין כאן אלא ריח של תורה ונראית כשל תורה – אולם סו"ס אין זה אלא משום שלא נתקיים בזה תנאה דביאת כולכם – ולולי תנאי זה היה מה"ת – ונמצא דלשיטתייהו כוונת הירושלמי היא דלא רק דנראית כשל תורה כיון שפני כן היה מה"ת – וכמבואר ברשב"א לעיל – אלא דגם עכשיו – הרי מצד הארץ עצמה באמת הוי דאורייתא גם במקום שלא כבשו עולי בבל כלל – שהרי הקובע של קדושת הארץ לגבי חלה לא שייכא לעולי בבל כלל, וכנ"ל, וזה שהוא מדרבנן אינו אלא מחמת תנאי צדדי של ביאת כולכם, ו'הריח של תורה' – היינו שיש כאן מחייב מצד הארץ עצמה גם עכשיו – אף דבפועל ליכא חיובא מחמת חסרון צדדי.

ויש לדייק כן מדברי הרמב"ם – דהנה יעויין בדברי הרמב"ם [ביכורים פרק ה' הלכה ה'] – "אין חייבין בחלה מן התורה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו', ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם, לפיכך חלה בזמן הזה אפילו בימי

עזרא בארץ ישראל אינה אלא מדבריהם כמו שביארנו בתרומה" – הרי מפורש שהיוב הוא מדברבן ולא מה"ת דחסר בתנאי זה.

וע"ע להלן ברמב"ם [שם הלכה ח'] – בדין שלש ארצות, ובארץ השנייה כתב כך: "ושאר א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ולא עולי בבל וכו' מפרישין בה שתי חלות, האחת נשרפת והאחת נאכלת".

והרמב"ם מבאר דין זה – "ומפני מה מפרישין בה שתי חלות מפני שהחלה הראשונה טמאה שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, וקדושה ראשונה בטלה משגלו, והואיל 'והיא ארץ ישראל' מפרישין בה חלה אחד מארבעים ושמונה ושורפין אותה, ומפרישין חלה שנייה ונותנין אותה לכהן לאכלה, כדי שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת שהרי נשרפה הראשונה אף על פי שלא נטמאה טומאה ידועה לכל, וזו שנייה אין לה שיעור אלא כל שרוצה מפריש מפני שהיא מדבריהם".

הרי לנו שעל השנייה כתב שהיא מדברבן – ומשמע שהראשונה היא מה"ת – וכן משמע ממה שכתב עלה ראשונה "הואיל 'והיא ארץ ישראל' מפרישין בה חלה אחד מארבעים ושמונה ושורפין אותה", והיינו שיש בה שיעור כיון שהיא ארץ ישראל – והיינו שזה מה"ת, אולם זה סותר לדבריו לעיל [הלכה ה'].

ולהנ"ל א"ש – הרי מצד דיני הארץ – יש כאן מחייב מה"ת שזה ארץ ישראל ממש לחיוב חלה, ומאידך – בפועל אין חיוב דאורייתא אלא חיוב דרבנן כיון שיש תנאי צדדי מצד ביאת כולכם – ודו"ק.

בטעמא דהנך ב' חלות – ובחילוק בין הארצות.

הרי לנו ב' דרכים בארץ הראשונה והשנייה – או ששניהם דאורייתא [וכמשמעות התוס' בחולין והרמב"ם בפירוש המשנה], או ששניהם דרבנן [כמשמעות הרשב"א והרא"ש והרמב"ם בהלכות – ורוב ראשונים], ובטעם החילוק ביניהם, ולמה בכלל יש ב' חלות בארץ השנייה – עיין בירושלמי – דהא דמפרישין פעמיים א' לאור וא' לכהן, ולא סגי בחלה אחת, היינו משום שיש בארץ השנייה טומאה – דגזרו טומאת ארץ העמים בכיבוש עולי מצרים [רא"ש ורע"ב], וחיישין שיאמרו שחלה טמאה נאכלת, ולכן הצריכו לשרוף, ומאידך חששו שלא ידעו על הטומאה, ויאמרו ראינו חלה טהורה נשרפה, הילכך הצריכו א' לאכילה, ולכן הצריכו לעשות את שניהם כדי שיבואו וישאלו – וע"ע להלן בזה.

ומעתה נמצא דכל החילוק בין הארץ הראשונה והשנייה – עולי בבל ועולי מצרים – לא שייך לדרגא של החיוב חלה שכאמור שלרוב ראשונים בשניהם החיוב הוא מדברבן כיון שבשניהם ליכא ביאת כולכם, ושניהם היו חייבים מה"ת בכיבוש הראשון שאז היה ביאת כולכם, ונמצא שאחרי הכיבוש שני שניהם מדברבן אבל יש לשניהם 'ריח של דאורייתא', כיון שמצד הארץ שניהם חייבים מה"ת, וע"כ שכל החילוק ביניהם הוא דאיכא טומאת ארץ העמים בכיבוש עולי מצרים, ורק בכיבוש של עולי בבל לא היה טומאה זו – הלכך רק התם ליכא ב' חלות.

והן הן דברי הרמב"ם [שם] שכתב – "ומפני מה מפרישין בה שתי חלות מפני שהחלה הראשונה טמאה שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, וקדושה ראשונה בטלה משגלו", והיינו דמה שבטלה הקדושה ראשונה לא שייכא לחיוב חלה אלא לדין טומאה בארץ זו.

ענף ב'

חילוקי דינים בב' חלות.

תוספת חידוש שמבואר בסוגי' דבכורות [כ"ז] שיש ארץ הרביעית, ויש גם חילוק דינים אחרים בג' ארצות.

והנה – גרסינן בסוגי' בבכורות [כ"ז] – "אמר שמואל אין תרומת חו"ל אסורה אלא למי שהטומאה יוצאה מגופו, וה"מ באכילה אבל בנגיעה לית לן בה".

מכאן זה למד רבינא ב' חידושי דינים, א' [אמר רבינא הילכך נדה קוצה לה חלה] והיינו שכאן מותר כיון דלא אכפת לן בנגיעה אף שהיא טמאה בטומאה היוצאה מגופו.

ב' [ואוכל לה כהן קטן] והיינו דגדול לא אוכל מפני שטומאת קרי היא טומאה שיוצאה מגופו, וקטן לא ראה קרי, אבל אי טבל הגדול לקריו דינו כקטן – כן מבואר ברש"י ותוס'.

ושבו הוסיפו בזה חידוש לגבי הב' חלות – "ואי ליכא כהן קטן, שקלה לה בריש מסא ושדיא בתנורה [והיינו שריפה], והדר מפרשה חלה אחריתי, כי היכי דלא אשתכח תורת חלה ואוכל לה כהן גדול [היינו כהן שטומאה יוצאה מגופו]", עכ"ל הגמרא.

הרי דגם בסוגי' הכא מבואר דאיכא ב' חלות בחו"ל, א' לאור וא' לכהן, אלא דאיכא הכא חידוש, דהיכא דאיכא כהן שהוא טהור מטומאות היוצאות מגופו, [כגון כהן קטן שלא ראה קרי], דאז א"צ ב' חלות, וסגי בחלה אחת לכהן, ולהלן יבואר דין זה.

והנה נחלקו הראשונים האם כוונת הגמ' הכא להך ארץ השלישית שבמשנה ואז יתחדש דכל הדין במשנה דבעי ב' חלות היינו רק כשאין כהן טהור, וכן הוא שי' הרמב"ם [ביכורים פ"ה - ה"ח], או דשני דינים נינהו, והיינו דהמשנה בארץ השלישית מיירי במקומות הקרובים לא"י, והתם נראית החלה כחלת א"י כיון דקרובה ולכן תמיד איכא שני חלות, והגמ' מיירי במקומות הרחוקים, ורק במקומות הרחוקים מחלקינן דהיכא דאיכא כהן טהור דסגי בחלה אחת, וכן הוא שי' התוס' בבכורות [שם] ובחולין [ק"ד], ועי' בר"ש וברא"ש במשנה שהביאו להנך ב' פירושים.

ועי' בתוס' בבכורות [שם ד"ה הילכך] וברא"ש בחולין [ק"ד] שחידשו דשאני הנך ב' חלות שבארץ הרביעית דבתרומתו ליכא שיעור, ודלא כארץ השלישית, ועי' בהערה ⁶⁰ מה שנתחדש בזה.

ובדעת הרמב"ן, עי' בזה ברמב"ן הל' חלה [דף כ"ב] דס"ל ביסוד הדברים כהתוס' רק דלדידיה לא איתרבו כל המקומות הקרובים בארץ השלישית, אלא דוקא סורי' בלבד, ובאמת דגם לדברי התוס' דאיתרבו כל המקומות הקרובים, הא כבר הביא החלת לחם דלא איתברר בשום מקום מה מיקרי קרוב ורחוק לענין זה, ודו"ק.

מבאר דחלת האור היא החלה העיקרית בכל הארצות.

והנה הבאנו דחלת האור היא העיקרית בארץ השניה כיון שהיא כעין של תורה, ולכן אית בה שיעור, אבל בארץ השלישית שניהם מדבריהם, והתם לא מבואר איזה העיקר, וכפשוטו היה משמע דהתם העיקר היא הנאכלת כיון שיש בה שיעור.

אולם לא נראה כן מהראשונים, דבתוס' בבכורות [שם] קרי ליה לנאכל "שניה" כמו בארץ השני, וכן מדויק בלשון הרא"ש הלכות חלה, "ואע"ג דהחמירו בחלה 'השניה' של סמוכין לא"י לאוסרה לזבין ולזבות וכו'".

ועוד, דאפשר להוכיח דין ארץ השלישית מארץ הרביעית, דהנה, בארץ הרביעית מפורש ופשוט בהדי' בדברי הראשונים דהעיקרית היא החלת אור, דעי' ברא"ש [פי' המשנה בד"ה ואסורה לזבים] דקרי ליה לנאכלת "שניה" כמו דבארץ השניה קרי ליה לנאכלת "שניה", וע"ע ברא"ש [הל' חלה סי' י"ד] דכ' "כש"כ חלה זו השניה שאינה אלא להיכירא בעלמא", ומבואר דבארץ הרביעית העיקרית והראשונה היא הנשרפת אף דאיכא שיעור בנאכלת.

ובתוס' בבכורות [שם] הביא צד דאפשר דלא בעינן קריאת שם בחלה הנאכלת בארץ הרביעית, והיינו דאינה עיקר כלל, והוא רק שלא תשתכח, ובתוס' בחולין [שם] אמרו דלא דמי הך חלה שניה [הנאכלת] בארץ הרביעית לחלה השניה [הנאכלת] במשנה דהכא מותר לזב וזבה "והיא קלה ביותר, אלא שאסורה לזרים דלא אשכחן דשרי לה אלא לכהנים", הרי דהוצרכו התוס' לומר שיש בה איסור זרות, וע"כ דאינו עיקר כלל, ורק חייבוהו לתת לכהן שלא תשתכח תורת חלה.

ויתירא מכל זה, הרי מפורש ברא"ש הל' כלאים [סי' י"ד] דאיכא תרי קולות בהך חלה שניה הנאכלת, ועי' בש"ך [סי' שכ"ג ס"ק ג'] שהביאו:

א' יש היתר לאוכלו לישראל בתערובת של שוה בשוה, אף דבחלה הראשונה אין היתר אלא לטמא ע"י תערובת של רוב, וכן מבואר בתוס' בבכורות [ריש כ"ז:], וכן הביא הגר"א [סי' שכ"ג ס"ק ג'].

ב' ההיתר לתת לכהן עם הארץ הוא דוקא בחלה השניה, ודו"ק.

ומצאתי בזה עוד, דמפורש בט"ז [סי' שכ"ב] דאף דאיכא איסור זרות בהך חלה שניה, אבל אין בה קדושה, עייש"ה.

⁶⁰ והנה, הך חידוש דייקו התוס' ממה דנקטו כהן קטן ולא גדול שטבל, ולפי מה שמבואר ברמב"ם דקאי על ארץ השלישית ושם מפורש שיש שיעור לנאכלת, וע"כ דחולק על הך דיוק, ולשיטתו [תרומות פ"ז - ה"ט] ביאר החידוש באופן אחר.

ונראה דאפשר להוכיח מארץ הרביעית דבארץ השלישית העיקר הוא של אור, דאף דחלוקין נינהו לענין אכילה לזב וזבה וכו' וחלוקין נינהו אי אית בהו שיעור או לא, אכן כ' התוס' והרא"ש דכל מה דקפדינן בנאכלת בארץ השלישית טפי מארץ הרביעית היינו משום שקרוב לא"י ונראית כמותה, והיינו דשורת הדין שיהיה כהרביעית והחמירו בה כהשניה, וא"כ ממנפ"ש, כמו דברביעית ובשניה העיקר היא החלת אור, כמו כן בשלישית העיקר היא החלת אור, והיינו, דאף דהנאכל יש בה שיעור ולאור אין בה שיעור, אבל העיקר היא החלת אור.

שיטת הרמב"ם בזה.

והנה – אף שהוכחנו שכפשוטו העיקרית היא החלת האור – אכן עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ד פרק ג'] ששם יבואר בדרכו של המהר"י קורקוס בשיטת הרמב"ם דחולק, ולדידיה העיקר היא החלה הנאכלת, עיי"ש.

מבאר דבאופן שיש כהן קטן, אז איכא חלה אחת, והוא אוכל רק לשל אור.

והנה, באופן שיש כהן קטן או כהן שטבל, אז מבואר בבכורות [כ"ז] דרק מפרישין חלה אחת, ומבואר בראשונים דהיינו של האור, והטהור אוכל של אור, וליכא הפרשה של הנאכלת. דהנה, ז"ל התוס' בחולין [ק"ד בתחילת העמוד ב'] "והיכא דליכא כהן קטן ששורפה ומפריש שניה נותנה לכהן טמא אפי' הוא זב וכו', ולא דמי' לחלה שניה בסמוכין לא"י דהתם לעולם צריך להפריש, אבל ברחוקים אי איכא כהן קטן או גדול שטבל לקרי' א"צ להפריש חלה שניה כלל, והיא קלה ביותר אלא שאסורה לזרים וכו'", הרי דאיירי בשניה הנאכלת לומר שהיא קלה ביותר דאסורה לזר ומותרת לטמא, ומבאר דכשיש קטן אז ליכא לחלה זו כלל, וכן מבואר בתוס' בבכורות דקרי ליה לשניה בארץ השלישית "חלה קבועה" לעומת הארץ הרביעית דקרי לה "אינה קבועה", ומבואר מכל דבריהם שהקטן אוכל לעיקר ההפרשה שהיא החלת אור, ולכן השניה אינה קבועה.

וכן הוא בלשון הרא"ש בהל' חלה "שהרי השניה קבועה בסמוכין להפריש לעולם, וברחוקין א"צ להפרישה כשיש כהן קטן וכו'" עכ"ל.

שיטת הרמב"ם בזה.

אולם עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ד סוף פרק ה'] שהוכחנו וביארנו דבש' הרמב"ם אינו כן, ואין אכילת הקטן מתייחסת לא לאור ולא לנאכלת, רק דבכה"ג לא מתחילה כל פרשת ב' חלות.

ענף ג'

בדיני טומאה בחלת חו"ל.

בביאור דברי הבבלי והירושלמי בטעמא דא' לאור וא' לכהן, לדרכו של הר"ש.

והנה כבר הבאנו מהירושלמי – דהא דמפרישין פעמיים א' לאור וא' לכהן, ולא סגי בחלה אחת, היינו משום שיש בארצות הללו טומאה, וחיישין שיאמרו שחלה טמאה נאכלת, ולכן הצריכו לשרוף, ומאידיך חששו שלא ידעו על הטומאה, ויאמרו ראינו חלה טהורה נשרפה, הילכך הצריכו א' לאכילה, ולכן הצריכו לעשות את שניהם כדי שיבואו וישאלו – ועיין בהערה ⁶¹ תוספת דברים מהגר"א.

והנה, בבבלי בבכורות [כ"ז] מבואר דהא דא' לכהן, היינו משום "שלא תשתכח תורת חלה", וכ' הר"ש דאין זה טעם אחר, אלא הכוונה ממש כהירושלמי שלא יאמרו ראינו חלה טהורה נשרפת, והוסיף הר"ש דלהכי כ' "תשתכח תורת חלה", והיינו דבאמת עיקר דין חלה לא תשתכח שהרי תמיד איכא עכ"פ הפרשה לאור, אבל "תורת חלה" תשתכח, והיינו דישכחו את ה"הלכות" דישכחו דקאי לאכילה ולא לשריפה.

אולם, הר"ש לא כתב דהבבלי והירושלמי חדא נינהו, דסו"ס בסוגי' בבכורות רק אמרו "שלא תשתכח" על החלה הנאכלת ולא על החלה של אור, ומשמע דלחלת אור א"צ לבא לשמא ישתכח

⁶¹ והגר"א [בירושלמי] ביאר בזה עוד, דיאמרו שחלה טהורה נשרפת שיאמרו שבא מא"י, ויאמרו טמאה נאכלת שיסברו שבא מחו"ל, והיינו דהטעות באה מזה שלא יודעים מהיכן באה החלה, ולכא' טעות זו שייכת גם בארץ השניה וגם בארץ השלישית, ואחרי שיעשו ב' הפרשות יבואו וישאלו ויאמרו להם שאינה כא"י ואינה כחו"ל, והיינו בארץ השניה.

ויש לומר שהיא נשרפת מעיקר הדין, והיינו דלא כהירושלמי, דבירושלמי מבואר דאיכא גזירה בשניהם, אבל בבלי מבואר דרק בנאכלת איכא גזירה, דחלת האור נשרפת מעיקר הדין, וכל זה א"ש לנתבאר דהעיקר היא של אור, ושל אכילה אינה עיקר, ויתכן א"כ שהירושלמי חולק בזה, ולדידהו שניהם עיקר, וכדיבואר.

שי' הרא"ש בביאור הבבלי וירושלמי.

וחילוק זה מדויק טפי בלשון הרא"ש, דהנה הרא"ש לא כ' כהר"ש דטעמא של הירושלמי והבבלי חדא נינהו, וכשנדייק בדברי הרא"ש נראה דלמד שיש כאן ב' מהלכים שונים בבבלי ובירושלמי, דהנה בחולין [ק"ד] ביאר הרא"ש דכיון שקרוב לארץ העמים ואינם יכולים לשמור מטומאה, הילכך חלותיהן טמאות ובעי שריפה כדן חלות טמאות, ובחלה זו לא הביא את הגזירה של הירושלמי, ולעומת זאת בהל' חלה ובפירושו במשנה התם בא לפרש את הירושלמי, ושם פי' דיאמרו שיש בה טומאה מחמת טומאת ארץ העמים ולמה נאכלת, והיינו שהוא גזירה, הרי דאיירי בנשרפת, וכשבא לפרש את הירושלמי כ' שהוא גזירה, וכשבא לפרש את הבבלי כ' דנשרפת מעיקר הדין.

וזה מוכרח נמי מהמשך דבריו, דאיכא נפ"מ גם בדין הנאכלת, דבחולין [ק"ד] נקט דטעמא דנאכלת היינו משום "שלא תשתכח", והיינו כטעמא דהבבלי, ולא ביאר כהירושלמי משום שלא יאמרו ראינו חלה טהורה נשרפת, ומכל זה משמע דלמד דאיכא ב' מהלכים בבבלי ובירושלמי, ולא כ' שטעם א' לשניהם וכדנקט הר"ש, אלא דלמד דלטעם של הירושלמי שני החלות, גם נאכלת וגם נשרפת, מחמת גזירה שלא יאמרו טהורה נשרפת ושל לא יאמרו טמאה נאכלת, אבל בבבלי טעמא דנאכלת מחמת שלא תשתכח תורת חלה, וטעמא דנשרפת הוא מעיקר הדין, ואינו מחמת גזירה "שלא יאמרו ראינו וכו'" כהירושלמי, ופשוט.

סתירה בדברי הרא"ש בדין טומאת בארץ העמים בארץ השניה.

אולם אכתי איכא סתירה בדברי הרא"ש, דברא"ש בחולין [ק"ד] פי' דטעם הטומאה והשריפה בארץ השניה הוא משום שהוא קרוב לארץ העמים וא"ל לשמור פירותיהן בטהרה, ולכן טעונות שריפה, וכ"כ התוס' [שם], ומשמע דנקט דבאמת ליכא בהו טומאת ארץ העמים, ורק בחו"ל ממש איכא טומאת העמים, וזה דלא כדבריו בהל' חלה ובפירושו למשנה דכ' דאית ביה טומאת ארץ העמים, ולהכי טמאות.

ובנידון זה כבר הביא המשנה למלך [טומאת מת פי"א - ה"ו] סתירה גדולה ברמב"ם, דמסברא נראה דאין בה טומאת ארץ העמים, וכן דייק מהרמב"ם [תרומות פ"א - ה"ז], ולעומת זאת הביא מהמהרי"ט דאית ביה טומאת ארץ העמים, והוסיף דמדברי הרמב"ם בדין חלת חו"ל משמע שבאמת יש בזה טומאה, והניח בצ"ע, ועי' בהערה ⁶², עכ"פ בדברי הרא"ש איכא סתירה בזה, וצ"ע.

ועל דרך הפשט נראה לבאר דלעולם ליכא סתירה, והרא"ש מודה דגם לבבלי וגם לירושלמי איכא להך טומאה, דהנה כבר הק' ב"משנה ראשונה" דאין שריפה בטומאת אוירה, רק בטומאת גושה והך חלה לא נגעה בגושה, ותי' דכיון שהאדם נגע, והוא נטמא בגושה, שוב נטמא, וצריכים שריפה, ומעתה ק' דאם בכל תרומת וחלת א"י חייבין לחשוש לטומאת גושה א"כ איך אוכלים תרומת חו"ל, הא טמאה בטומאת גושה, ומוכרח דלא הצריכו שריפה מחמת טומאה זו, ועי' בחלת לחם שהוכיח כן כהנ"ל, ונראה דמה"ט לא אמרו בירושלמי כפשוטו שנשרפת מחמת הך טומאה אלא שביארו שמה ששורפים אותה מחמת טומאת ארץ העמים, ע"כ שהוא רק "גזירה" שיאמרו שטעון שריפה מחמת טומאה זו, ולמה אוכלים, אבל מעיקר הדין אין חלה זו מחויבת בשריפה.

אבל בבבלי נקטו שיש חיוב שריפה מדרבנן, ולא רק משום גזירה שלא יאמרו, ומצד ארץ העמים ליכא לטמא וכהנ"ל, ולכן הוצרך הרא"ש להוסיף דבחלה עצמה גזרו טומאה מיוחדת משום שלא נזהרים כלל בטהרה לא בחו"ל ולא במקומות הסמוכים לחו"ל, ודו"ק, ולהכי לא הביא הרא"ש בבאורו לבבלי טעמא דטומאת ארץ העמים.

⁶² וכבר יישב המשנה יוסף [שביעית פ"ו - מ"א] את סתירת הרמב"ם, עפ"מש"כ הכפתור ופרח [פט"ו], דהכא לענין חלה אין כוונת הרמב"ם לטומאת ארץ העמים רק לטומאת הנכרים שנטמא כשגלו לבבל, וכן משמע בפי' המשנה הכא, ולא קידשו אלא את מה שכיבשו עולי בבל.

שיטת הרמב"ם בכל הנ"ל.

עכ"פ ביארנו דאיכא ב' דרכים בראשונים [ר"ש ורא"ש] בדין ב' חלות בחלת חו"ל אי פליגי בזה הבבלי וירושלמי, אכן עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ד פרק ג'] שיבואר ברמב"ם דאית ליה מהלך אחר בכל הנ"ל, ולדידיה הבבלי וירושלמי חדא נינהו, והירושלמי מתפרשת חלקו בארץ השניה וחלקו בארץ השלישית.

בדין חלה בזה"ז.

יעיין בתוס' בבכורות [כ"ז: בד"ה וכי הזאה יש לנו, בסוף דבריו] שהביא מההלכות גדולות דחלה בזמן הזה בא"י שאין הזאה מפרישין חלה אחת ונשרפת, והתוס' חולקים עליו, דבעי חלה שניה כמו הארץ השניה "שלא תשתכח תורת חלה", ודעת הרמב"ם [בכורים פ"ה - ה"ט] כדעת ההלכות גדולות, וצ"ב שורש פלוגתתם, ועיין מה שנתבאר בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ד פרק ד'] בארוכה.

ענף ד'**עוד פרטי דינים בב' חלות.**

מבאר דרך בחלת חו"ל ליכא נתינה בחלת האור, אבל בחלת האור בארץ השניה איכא נתינה בחלת האור.

מבואר בסוג' בבכורות דהיכא דאיכא דין ב' חלות, "דשקליה בריש מסא ושדי' בתנור", ומפורש שהישראל שורפו באור, ואינו נותנו לכהן, והק' הגרי"ז [שם בד"ה דשקליה, השני] דגם בטמאה איכא דין נתינה לכהן שיהנה בשריפתה, וכמבואר ברמב"ם תרומות [פ"ב - ה"ד], וא"כ ק' דלמה הישראל שורפה בעצמו.

ותירץ, דכיון דנתקנו ב' חלות שוב י"ל דמעיקרא תיקנו דיתקיים הדין נתינה בחלה השניה הנאכלת, אולם תמה דמלשון המשנה "א' לאור" משמע כהגמ' דזה לאור לא ניתן לכהן, והמשנה קאי גם בארץ השניה שהא' לאור היא מה"ת והנאכלת לכהן הוא רק מדבריהם ורק בשל אור איכא שיעור, והתם ק' דאיך מתקיים הדין נתינה בחלה מדרבנן היכא דמתחייב בחלה מה"ת, וצ"ע, ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ד פרק ו'] מה שכתבנו בזה בארוכה.

מבאר את דברי רש"י התמוהין בחלה הנאכלת לכהן שהוא בן י"ג שנה.

והנה מבואר בבכורות [כ"ז:] דבדליכא כהן קטן מפרישין ב' חלות, א' לאור וא' יהבינן לכהן גדול, וכ' רש"י "כהן שהגיע לכלל מצוות", ותמה בזה הגרי"ז טובא, דמה שייך כאן גדלות של מצוות, הא העיקר הוא שרואה קרי, ואין זה ענין לגדלות למצוות.

והנראה בזה, דבקצוה"ח [רמ"ג] הביא מהפר"ח דהא דנותנים מתנות כהונה לכהנים קטנים אתינן עלה מדין דעת אחרת מקנה, אולם הקצוה"ח דחה דבריו והוכיח מהתשו' מיימוני דכיון דטובת הנאה לאו ממון, שוב ליכא דעת אחרת מקנה במתנת כהונה, וביאר בזה הקצוה"ח באופן אחר, דכיון דתרו"מ הם "חלף עבודתכם" ומבואר בתוס' בסנהדרין דקטן קונה ממונא דשכר פעולה, א"כ שפיר מתקיים מצות הנתינה גם בכהן קטן, דאף שהוא פסול לעבודה, אבל כל שבט הכהונה הם פועלים של הישראלים בזה.

ונראה לחדש, דכבר חידשו התוס' דליכא קריאת שם בהך חלה השניה שאינה אלא מחמת שלא תשתכח, שאינו עיקר החלה, וצידדו דליכא אפילו איסור לזרים, וי"ל, דאף אם רש"י חולק בכל הנ"ל, אבל גם רש"י מודה דאיכא חידוש בהך חלה, וא"כ יש לומר שרש"י סובר דבחלה ד"שלא ישתכח" לא נתחדש מעיקרא דינא ד"חלף עבודתכם", ולהכי לא מהני ביה נתינה לכהן קטן, ולהכי בעינן גדול שהגיע למצוות, ורש"י דייק כן מלשון הגמ' "כהן גדול" - ועיין בדברינו בחידושי סוגיות [סימן י"ד פרק ז'] מה שהוספנו בזה.

מביא דינא דשמואל דאוכל ואח"כ מפריש, ומביא מהאחרונים דליכא איסור טבל בחלת חו"ל, ומביא מהמהרי"ו ועוד אחרונים דחולקים.

מבואר בסוג' בבכורות [כ"ז:] דשמואל אמר דתרומת חו"ל אוכל ואח"כ מפריש ונחלקו האחרונים בביאור הך דין, דעי' במהרי"ט אלגאזי [פרק ד' אות מ"ז ס"ק ב'] דביאר דאין כאן טבל כלל, ורק תיקנו מצות הפרשה בלי דין טבל, ומדמה למעשר בהמה שיש מצות הפרשה ונתינה אף דליכא דין

טבל, וכן הוכיח החזו"א [דמאי סי' י"ג ס"ק י"ד] ממה דהתירו להפריש חלת חו"ל ביו"ט דאין כאן תיקון הכרי, והיינו משום שאינו טובל, וכן מפורש בבית מאיר [ריש סי' שכ"ג] דגם אי אכלה כולה אין בה איסור טבל, ורק ביטל מצות הפרשה מדרבנן, ודו"ק.
אולם בבית מאיר [שם] ובחזו"א [שם] הביאו שי' המהרי"ו [תשו' מ"ח] מובא בדרכי משה [סי' שכ"ג], דבאמת איכא איסור טבל, ורק דמהני מה שאוכל ואח"כ מפריש מדין ברירה דיש ברירה באיסור דרבנן, וכן מבואר שם בש"ך [ס"ק ו'] דאם אכל כולה דעבר בזה על איסור טבל.
ועיין בחידושי סוגיות [סימן י"ד פרק ח'] מה שביארנו בזה – ועיי"ש עוד שהבאנו דאיכא ג' הוכחות מפורשות בראשונים כדרכו של המהרי"ו דאית ביה איסור טבל.

משנה ט

[ט] ואלו נתנין לכל כהן החרמים והבכורות ופדיון הבן ופדיון פטר חמור והזרוע והלחיים והקיבה וראשית הגז ושמן שרפה וקדשי המקדש והבכורים ר' יהודה אוסר בבכורים כרשיני תרומה רבי עקיבא מתיר וחכמים אוסרים:

רע"ב משנה ט

החרמים - לכהנים כדכתיב [במדבר יח] כל חרם בישראל לך יהיה:
והבכורות - אי תם הוא הרי זה קדשי מקדש ואי בעל מוס הוא כתיב [דברים יב] הטמא והטהור יאכלנו:
ופדיון פטר חמור - פודהו בשה ואין בו קדושה:
ראשית הגז - דכתיב [שם יח] וראשית גז צאנך תתן לו:
ושמן שרפה - שמן תרומה שנטמא:
וקדשי מקדש - דלא אסרו לתת לכהן שאינו נזהר מטומאה אלא דבר שיש בו איסור טומאה בגבולין, כגון תרומה ותרומת מעשר וחלה אבל קדשי מקדש ובכורים שמביאין אותם לעזרה, לא חששו, דטהורי מטהר נפשיה:
ר' יהודה אוסר בבכורים - דחייש דלמא לא מזדהר בהו, הואיל ואין עושין בהן עבודה. ואין הלכה כר"י:
ר"ע מתיר - ר"ע לטעמיה, דאמר בפרק שני דמעשר שני דכרשינן כל מעשיהן בטומאה דלא חשיבי אוכל:
וחכמים אוסרים - דחשיבי להו אוכל הואיל והן נאכלין בשנות רעבון. והלכה כחכמים:

ציונים והערות משנה ט

ענף א'

כמה פרטי דינים במשנה.

פלוגתת הראשונים אי נותנים לעם הארץ.

כתב המאירי – "המשנה השביעית - ואינה מענין הפרק והמסכתא - אלא מתוך שנאמר בחלת חוצה לארץ שנתנת לכל כהן והוא שאמר ואלו נתנין לכל כהן החרמים והבכורות ופדיון הבן וכו".
ובמה שאמרו "ניתנין לכל כהן" נחלקו הראשונים האם נותנים לכהן ע"ה – או לא - ועיין בר"ש שכתב "לאו לכהן עם הארץ - דבפרק הזרוע [ק"ל]: משמע הזרוע והלחיים והקיבה אין ניתנין לעם הארץ - משפט כתיב בהו המחזיקים בתורת ה' יש לו מנה, אלא הכא בחבר אלא דאינו אוכל חוליו בטהרה כההוא דר"מ בשלהי הניזקין [ס"א.א.] – וכ"כ הרא"ש כאן ובתוס' הרא"ש בחולין [שם].

אולם עיין בתוס' [שם] שחולק – וז"ל – "מנין שאין נותנין מתנות לכהן ע"ה כו' - היינו דווקא כשיש כהן חבר, אבל אי ליכא כהן חבר אלא עם הארץ יתנו לו ואל ימתין עד שיזדמן לו חבר" וטוס' הוכיח דין זה מהמשנה הכא "כדתנן במסכת חלה [פ"ד מ"ט] אלו נותנין לכל מי שירצה החרמים והבכורות וכו'", וכן הוא בהרבה ראשונים בחולין [שם] – רמב"ן רשב"א ור"ן, ולהלן בדין שמן שריפה הבאנו דנחלקו הרמב"ם והראב"ד בפלוגתא זו.

תוספת דברים בדברי הראשונים בזה.

עוד הוסיף התוס' "ואין לפרש לכל כהן בין לאנשי משמר בין לשאר כהנים דהא בירושלמי בפרק שתי נשים קאמר דיש מהן ניתנין לכל כהן ויש מהן ניתנין לאנשי משמר א"כ ע"כ לכל כהן

דקאמר היינו בין כהן חבר בין כהן ע"ה והיינו היכא דליכא חבר או איכא ואין רוצה לקבל כדפרישית בריש כל הבשר" – ודרך זו – דאולי מיירי בכהנים שאינם אנשי משמר – כן הביאו נמי הראשונים [שם].

עוד הוסיף בזה הר"ש לחלק בין תרומה ותרומת מעשר דאסור לתת לחבר שאינו מקפיד בטהרה, שבאמת אסור לתת תרומה כה"ג בכל מתנה שניתנת בגבולין כתרומה ותרומת מעשר – אבל בכורים וקדשי המקדש מותר כיון שאלו דברים שבמקדש – והכא לא חששו שכאן הוא מטהר את עצמו.

בדין חרמים – קרקע ומטלטלין, לאנשי המשמר או לכל הכהנים.

עיין בירושלמי בדין חרמים לאנשי המשמר – "רבי אחא רבי אבהו בשם רבי יוחנן, כל חרם קודש קדשים הוא לה', מה קדשי קדשים לאנשי משמר אף חרמים לאנשי משמר, מעתה אף המטלטלין, דתני מה בין הקרקעות למטלטלין אלא שהקרקעות לאנשי משמר והמטלטלין לכל כהן" – הרי דדווקא קרקע מתחלק לאנשי משמר ולא מטלטלין.

ודרשינן ליה מקראי – "רבי יוסי בי רבי בון רבי חייה בשם רב ששת אשי ה' ונחלתו יאכלון מה אישים לאנשי משמר אף נחלה לאנשי משמר", ועיין בביאור הגר"א דמטלטלין לא מיקרי נחלה – וע"ע בערכין [סוף כ"ח]. "א"ר חייא בר אבין, החרים מטלטלין נותנן לכל כהן שירצה, שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה, החרים שדותיו נותנן לכהן שבאותו משמר, שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו, וגמר לכהן לכהן מגזל הגר", ובגזל הגר יש ילפותא מקרא ד"לה' לכהן – קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר" עיי"ש בביאור הילפותא – ועיי"ש דתלוי בפלוגתא ר"י ור"ש.

בדברי הגרי"ז בדין מתנו"כ בבכורות – מחיים לכל כהן ולאחר שחיטה לאנשי המשמר.

בדין בכור יש לדון אי לכל כהן או לאנשי המשמר – והנה עיין בירושלמי כאן שכתוב "יש מהן נותנין לאנשי משמר ויש מהן נותנין לכל כהן בבכורות והביכורים לאנשי משמר ושאר כולהן לכל כהן", ועיין בחידושי הגרי"ז על הרמב"ם [בכורות – עמוד נ"ד] שהביא שכן מבואר נמי בתוספתא בסוכה [פ"ד ה"א].

אולם הביא עוד שכבר הקשו מהמשנה בבכורות [כ"ו] דמוכרח דניתן לכל כהן שירצה, וכן מבואר בערכין [כ"ח] אומדין כמה אדם רוצה ליתן וכו'.

ויישב בזה הגרי"ז על פי היסוד המפורסם של הגרי"ז – שיש ב' דינים במתנו"כ של בכור, והוא – שיש בו דין זכייה כקדשי מקדש משלחן גבוה ואז שייך לאנשי המשמר, ויש בכור שהוא לכהן מחיים גם בלא תורת הקרבה, ובזה דינו כתרומה וכשאר מתנו"כ דאינן בכלל קדשי מקדש דניתנין לכל כהן שירצה, ונמצא דבאמת מתחלקים הדיני נתינה שלו, דמחיים ניתן לכל כהן שירצה – ולאחר שחיטה ניתן לאנשי המשמר כמו חזה ושוק.

אולם כיון שיש דין על כהן שמקריב קרבנותיו שנוטל חלקו ולא מתחלק באנשי המשמר – וילפינן כן מקראי, א"כ כל שניתן לכהן מחיים שוב ממילא פקע הימנו הדין חלוקה של אנשי המשמר – אבל אי לא קיים בו דין נתינה מחיים, אלא הבעלים הקריבו, או שנתנו לכהן שאינו ראוי לעבודה, דאז חזר הדין משמר – וביאר הגרי"ז דהן הן דברי הירושלמי שמתחלקים לאנשי המשמר בהנך תרי גווני.

ועיין בדברינו באמרות אברהם זרעא קיימא – מעש"ש בציונים והערות [פרק א' משנה ב' ענף ב'] שהרחבנו עוד בדברי הגרי"ז הללו.

בדברי הגר"ח והחזו"א בזה.

אולם בחידושי הגר"ח על הרמב"ם [ערכין] הביא את הירושלמי כאן, והביא שהרמב"ם חולק – והביא כן מהרמב"ם [פ"א ביכורים ה"י] דמפורש שאין דין של אנשי המשמר, ועיי"ש מה שביאר על פי זה – וע"ע בגליונות החזו"א שהביא נמי את קושי' הגרי"ז מערכין [כ"ח] – וביאר שהסוגי' בערכין איירי מעיקר הדין שאין דין משמר, והירושלמי איירי מתקנה שתיקנו דין משמר.

בדין שמן שריפה.

ז"ל הרמב"ם תרומות [פ"ו ה"ב] – "תרומה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחס, אבל כהני חזקה אוכלין בתרומה של דבריהן בלבד, ותרומה טהורה בין תרומה גדולה בין תרומת מעשר בין

של תורה בין של דבריהן אינה ניתנת אלא לכהן תלמיד חכם, מפני שאסור לאכול תרומה טמאה, וכל עמי הארץ בחזקת טומאה לפיכך נותנין תרומה טמאה לכל כהן שירצה".

ועיין בהשגת הראב"ד – "וכל ע"ה וכו' עד לכל כהן שירצה. א"א זה אינו מחזור", ועיין בכסף משנה שביאר את פלוגת הרמב"ם והראב"ד בזה:

וז"ל - "ומה שכתב לפיכך נותנין תרומה טמאה לכל כהן שירצה. בפרק ד' דחלה [מ"ט] אלו ניתנים לכל כהן תני בהדיהו שמן שריפה, ופירש רבינו לכל כהן בין חבר בין ע"ה ור"ש פירש דלא לע"ה קאמר אלא לחבר אף על פי שאינו אוכל חולין בטהרה וזה דעת הראב"ד שכתב א"א זה אינו מחזור עכ"ל ובירושלמי מוכיח כדברי רבינו", והיינו פלוגת הר"ש והתוס' שהבאנו בתחילת דברינו.

עוד הוסיף הכס"מ "ומה שכתב לפיכך נותנין תרומה טמאה לכל כהן שירצה [קשה] דהא איכא למיחש שמא יאכלנה ואסור לאכול תרומה טמאה כמו שקדם וצריך עיון".

ותירץ בזה באור שמח [שם] "פירוש דעם הארץ אינו חשוד לאכול תרומה טמאה, רק שמחזיק עצמו לטהור, ואינו יודע דיני הטומאות, ואוכל התרומה שלו אף על גב דטמאה היא, ומפני זה אמרו יבמות [ק"ד.] אצל אבי אמו כהן ע"ה כו' יאכלנו תרומה טמאה, וכן אמר בפרק חומר בקודש [תגיגה כב:] אומר לך שלי טהור ושלך טמא, אבל כי נותן לו תרומה בחזקת שהיא טמאה אינו חשוד לאכלה בשאמר לו שהיא טמאה, ופשוט", וע"ע במנ"ח [מצוה רע"ט ס"ק ו'].

ענף ב'

פלוגת ר"י ורבנן בביכורים.

בדברי המפרשים בביאור פלוגת ר"י ורבנן בדין ביכורים לאנשי המשמר.

והנה עיין ברע"ב בפלוגת ר"י ורבנן דבשיטת רבנן כתב דבקדשי מקדש וביכורים כיון שמביאין אותם לעזרה, לא חששו שיטמא – כיון דטהורי מטהר נפשיה כשבאים לעזרה, אכן ר' יהודה אוסר בביכורים – כיון דחייש דלמא לא מזדהר בהו, הואיל ואין עושין בהן עבודה – ומשמע שכל המחלוקת הכא אינו אלא מדרבנן.

ולפי דברי הרע"ב נמצא שחכמים מקילין בדבר ורשאי הבעלים ליתנו לבני המשמר, אבל ר"י מחמיר ולדידיה צריך ליתנו דוקא לכהן חבר, אך בחזו"א בליקוטים [ס' ח' אות ד'] כתב שלחכמים מה שנותנין לאנשי משמר הוא 'עצה טובה' שעי"ז חמיר להו לכהן, ומש"כ הרמב"ם [פ"א ה"י] שהוא חיוב ליתן לאנשי משמר, כ' החזו"א שהוא מדרבנן, נמצא דלפי הרמב"ם רבנן מחמירין טפי מר"י.

שיטת ר"י דאינו כקדשי מקדש הלכך לא מתחלקים לאנשי המשמר – ומביא ד' נידונים בביכורים שתלויים בזה.

עכ"פ מכל דבריהם מבואר שכל הנידון כאן הוא מדרבנן – אולם כפשוטו מדברי הירושלמי לא נראה כן – דהנה - עיין בירושלמי כאן שמבואר בשיטת ר"י – דשורש שיטתו דאזיל לשיטתו בסוף ביכורים – ר' יודה אוסר בביכורים - רבי יודה כדעתיה, דו רבי יודה אמר אין נותנין אותן אלא לחבר בטובה" – וכוונתו לדעת ר"י בסוף ביכורים דתנן, "ר' יהודה אומר אין נותנים אותם אלא לחבר בטובה, וחכמים אומרים נותנים אותם לאנשי המשמר והן מתחלקין ביניהם כקדשי מקדש".

ובביאור פלוגתא זו – עיין בירושלמי ריש ביכורים [פ"א ה"ב] דמבואר דפליגי במחלוקת יסודית בעיקר דיני ביכורים – והיינו דתחילת פלוגתתם אי מתחלקין כקדשי מקדש לאנשי אותו משמר או כקדשי הגבול לכל כהן שירצה - ותלינן בזה בירושלמי כמה הילכתא טובא.

דהנה - בריש ביכורים [שם] הסתפקו בירושלמי באשירה שביטלה אי מביא מפירותיה ביכורים, וכו"ע מודו דאין מביאים ממנה עצים למערכה, דפסולים לגבוה, וריש לקיש הסתפק אי מקיים בה מצות לולב, ותלוי אי מצוות כגבוה או לא, ופשוטו דאין מצוות כגבוה וכשר ללולב, אבל שאני ביכורים משאר מצוות דתלוי אי הוי כקדשי מקדש או כקדשי תרומה, וזה תלוי בפלוגת רבנן ור"י הנ"ל, ולרבנן פסול.

ובירושלמי ריש תרומות [פ"א - סוף ה"א] תלו בזה פלוגתא נוספת, דדנו למ"ד דמופלא סמוך לאיש מקדיש ואינו תורם, האם יכול להביא ביכורים או לא, ואמרו שם דתלוי אי ביכורים כקדשי מקדש או כקדשי הגבול, ולר"י דהוי קדשי הגבול אינו יכול להביא ביכורים כמו שאינו מפריש תרומה, ולרבנן שפיר מביא, עיי"ש.

והרמב"ם אזיל בפלוגתא זו לשיטתו, דהרמב"ם [פ"ג - ה"א] פסק דמתחלקין לאנשי משמר "כקדשי מקדש", ולעיל [פ"ב - ה"ז] פסק שאין מביאים ביכורים מעצי אשירה "שהביכורים קדשי מקדש הן", וכבר העיר בזה האו"ש [ביכורים ריש פ"ג] דאזיל לשיטתו ועפ"י הירושלמי, ונראה דאיכא הלכה נוספת דגם תלוי בפלוגתא זו והרמב"ם אזיל בזה לשיטתו.

דהנה הרמב"ם [פ"ב שם] פסק דביכורים שנטמאו אינו מסיק תחת תבשילו ודלא כתרומה טמאה, והטעם בזה כ' הרמב"ם "מפני שהם כקדשי מקדש", ודין זה מפורש בסוגי' בהערל, וק' טובא דהרמב"ם הקדים בהלכה זו בלשון "יראה לי", והא גמ' מפורשת היא, ועי' בכס"מ שנתעורר בזה, ותירץ דרק לענין הטעם "דהוי כקדשי המקדש" אמר הרמב"ם "יראה לי", ונראה דכוונת הכס"מ בזה הוא דלפי ר"י דאינו קדשי מקדש, אלא הוי כקדשי הגבול וכתרומה, לדידיה מותר להסיק תחת תבשילו.

ושו"ר בר"ש סיריליאן [בריש פ"ב] שג"כ הביא הך דין דאין מדליקין ביכורים שנטמאו, ובזה לא שוו לתרומה, וכתב על זה, "והטעם דקדשי מקדש הן", עכ"ל, והיינו כהרמב"ם הנ"ל. הרי לנו ד' נידונים במשנה בירושלמי וברמב"ם דתלויים אי הוי כקדשי מקדש או כקדשי הגבול, ולמאי דקיי"ל כרבנן נתחדש, א' מתחלקין לאנשי המשמר, ב' פסולים באשירה שביטלה, ג' מופלא סמוך לאיש מביא, ד' אינו מסיק תחת תבשילו.

ראיה שכל הנידון כאן הוא מה"ת – ובדברי הגר"ח בזה.

עכ"פ למדנו שיש כאן מחלוקת יסודית בין ר"י לרבנן בעיקר דין ביכורים, והירושלמי כאן מדמה את שיטת ר"י מהתם להכא, ולא משמע כהרע"ב וכהחזו"א שלמדו שהכל מדרבנן. אולם עיין בדברי הגר"ח על הרמב"ם [ערכין] שכתב שודאי שיש דין דרבנן בשיטת ר"י דר"י חייש לטומאה וגוזר לא לתת לכל כהן, ורבנן לא חיישי – אכן תחילת פלוגתא ר"י ורבנן בדין דאורייתא.

וז"ל הגר"ח [שם]: "וטעמא דר' יהודה משום סרך טומאה, ונראה דעיקר הפלוגתא הויא בדאורייתא, דלחכמים דס"ל דהביכורים ניתנין לאנשי משמר א"כ הא איכא גזירת הכתוב דלכל בני אהרן תהיה דאין חולקין זה כנגד זה ומכל שכן דאין ניתנין לאחד.

ואך דר"י ס"ל דביכורים לית בהו זכות משמר ויש בהן טובת הנאה לבעלים ליתנם לכל כהן שירצה, ועל כן מועיל בהו גזירת טומאה דנותנם לכהן חבר" – הרי ודאי שיש גזירה בשיטת ר"י מחמת סרך טומאה – אכן רק לשיטתו שייך לגזור ומהני לגזור, ודו"ק, וצ"ל דתחילת פלוגתתם אי שייך לאנשי המשמר או לא – היינו אי ביכורים הוי קדשי הגבול או קדשי מקדש, וכנ"ל.

מתמה טובא בכל הנ"ל, דמבואר בהדי' דלביכורים איכא גם דיני קרבן וגם דיני תרומה, והכא רואים דתלוי בפלוגתא דתנאי.

אולם סו"ס יש לתמוה בכל מה שנתבאר בשורש פלוגתא ר"י ורבנן אי הוי קדשי מקדש או קדשי גבול – הרי הבאנו באמרות אברהם זרעא קיימא [ריש ביכורים] שיש כמה מקורות דכו"ע מודי שיש בהם דיני קרבן, ולא מצאנו דנחלקו בזה ר"י ורבנן – וכדלהלן:

א' הטו"א הוכיח דתנופה בביכורים כעבודה מדמצאנו דין "ממשקה בנ"י" בביכורים.

ב' הטו"א הוכיח מכאן דבתנופה בביכורים בעינן דווקא "יום" כיון שיש בזה דין עבודה.

ג' התורת זרעים הוכיח כנ"ל ממה דאיכא דין דחוי בביכורים כמו בקרבן.

ד' המנ"ח נקט דלאחר תנופה הוי כקרבן לאחר זריקה ול"מ בהו שאלה.

ה' בתוס' ב"ב מבואר דתנופה והגשה כעבודה לענין דין חולין בעזרה.

ו' הרמב"ן עה"ת למד דמפורש בקרא בנשא דאיכא הקרבה בביכורים וכדכתיב "אשר יקריבו", ובאמת דכן מבואר בקרא בהדי' בויקרא [ב' - י"א, י"ב] "כי כל שאור וכל דבש וכו' קרבן ראשית תקריבו אתם לה" ופירש"י דראשית קאי בשתי הלחם לענין שאור ובביכורים לענין דבש, הרי בהדי' דחשיב כקרבן והקרבה.

[ז] כן הבאנו נמי לענין שירה מהתוס' והרא"ש והרש"ש בסוגי' דערכין, דיש לו דין שירה על הקרבן.

והנה זה ברור דלא פליגי ר"י ורבנן בכל הנ"ל – וע"כ שהד' נדונים של הירושלמי בפלוגתא ר"י ורבנן לא שייכים לכל הפרטי דינים הללו – ועיין בזה בדברינו באמרות אברהם זרעא קיימא [ריש ביכורים] מה שנתבאר בזה.

ענף ג'

בדין כרשינין.

כרשינים – מה"ת או מדרבנן – שיטת הרמב"ם בזה.

הנה בעיקר דין כרשינין צריכים לעיין האם זה תרומה מה"ת או מדרבנן – ועיין בר"ש בטעמא דחכמים דאסרי לטמא כרשינין וזה לשונו – "וחכמים אוסרים – דחשבי להו אוכל – וגזרו על הכהנים שלא יאכילו לבהמתם, ואין נותנין אותן לכהן עם הארץ מידי דהוה אשאר תרומה משום דלא זהירי בטומאה, ומפרש בירושלמי אימתי גזרו על הכרשינין, ר' יוסי בר בון אמר בימי רעבון, ר' חנינא בשם ר' פנחס בימי דוד, אמרינן היא הדא היא הדא – כלומר דבימי דוד משום רעב דכתיב [שמואל ב' פרק כא] ויהי בימי דוד רעב שלש שנים" – ונחלקו בביאור דברי הירושלמי.

והנה – עיין בלשון הרמב"ם [תרומות פרק ב' הלכה ב'] "הכרשינין אף על פי שאינם מאכל אדם הואיל ואוכלין אותן בשני רעבון חייבין בתרומה ומעשרות" ועיין בקרית ספר שהכוונה בזה מה"ת וזה לשונו "מה שהוא אוכל בשני רעבון חייב דקרינא ביה שפיר אוכל דומיא דדגן תירוש ויצהר ותרומת ירקות אינה מן התורה דכתיב בה דגןך תירושך ויצהרך כל הדומה לאלו" ומכל לשונו משמע שזה מה"ת.

אולם ז"ל הרדב"ז: "הכרשינין אף על פי שאינם מאכל אדם וכו', ירושלמי דחלה [פרק אחרון] – אימתי גזרו על הכרשינין רבי יוסי אומר בימי רעבון ר' חנניה בשם רב בימי דוד אמרינן הי הדא הי הדא וכיון שגזרו עליהם חייבין אפילו שלא בימי רעבון שאינו בדין שיהיו בזמן אחד חייבין וזמן אחר פטורין ותנן פי"א דתרומות כרשיני תרומה מאכילין אותן לבהמה ולחיה ומפני שעיקרן לבהמה מאכילין אותן לבהמה דאי עיקרן לאדם אסור ליתנן לבהמה משום הפסד תרומה" – וכפשוטו משמעות דבריו שכרשינים הם תרומה מדרבנן, ולמד כן מהירושלמי הנ"ל, ולא הוי גזירה על עיקר הפרשת תרומה בכרשינין.

וכן המשמעות בלשון הכס"מ שכתב כאן – "זהו פירוש למה שאמרו בירושלמי סוף חלה אימתי גזרו על הכרשינים בימי רעבון" – ועיין בחזו"א [מעשרות סימן א' הלכה כ"ב] שכרשינים הוא תרומה מדרבנן – אף בחישוב עליהם לאכילת אדם.

ובצפנת פענח [תרומות עמוד 56] נקט דכוונת הרמב"ם שזה מה"ת – וע"ד המבואר בקרית ספר – וציין לתוס' ב"מ [צ.]. – ודו"ק, ודחה דכוונת הירושלמי שיש גזירה דרבנן לטמאותה, עיי"ש.

מקור מהר"ש שכרשינין הם תרומה מה"ת.

אולם נראה שיש מקור שזה מה"ת מדברי הר"ש [תרומות פרק י"א משנה ט'] – דהנה, עיין בר"ש שהביא מהר"ם משה בר' אברהם "דהא דאין מאכיל ישראל לבהמתו כרשיני תרומה משום דכתי' [ויקרא כ"ב] וכהן כי יקנה נפש קנין כספו – ואפילו נפש בהמה במשמע, כדאמר בפ"ב דביצה [כ"א:] אך אשר יאכל לכל נפש ומשמע דוקא דכהן אבל דישאל לא ובתורת כהנים דרש' לה גבי בהמה בפרשת אמור – ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו הם אוכלים ואין בהמה אוכלת יכול לא תאכל בכרשינים ת"ל נפש – ובגמרא נמי מיייתי הכא בירושלמי".

הרי לנו דרשה מפורשת בתו"כ ובירושלמי להתיר אכילת בהמה של כהן בכרשינים ומשמע שזה מה"ת, וכבר עמד בדיוק זה בצפנת פענח [תרומות עמוד 54] והוכיח מהכא שזה מה"ת, אלא שהוסיף שם שהטבל הוא טבל מדרבנן ואעפ"כ התרומה היא תרומה מה"ת.

ובאמת דמלשון הר"ש במשנה כאן – מובא לעיל – משמע שהגזירה לא היתה על עצם הדין תרומה של כרשינין אלא על האיסור להאכילו לבהמתו ולא לטמאותה – וכלשונו – "וגזרו על הכהנים שלא יאכילו לבהמתם, ואין נותנין אותן לכהן עם הארץ מידי דהוה אשאר תרומה משום דלא זהירי בטומאה, ומפרש בירושלמי אימתי גזרו על הכרשינין" – והיינו כדהבאנו לעיל

מהצפנת פענח, אלא שבתוס' שאנץ על התו"כ [אמור] מבואר שהירושלמי איירי בגזירה על עיקר הדין להפריש תרומה מכרשינין וכדהבאנו מהכס"מ ורדב"ז, וע"ע בכל זה במעדני ארץ [תרומות פ"ב ה"ב] – וע"ע בדרך אמונה וביאור ההלכה [שם] שהביא פלוגתא זו בביאור הירושלמי – והעיר שאם גזרו בימי דוד לא להאכיל לבהמתו – א"כ כל המשניות שמאכילין לבהמה – היינו ע"כ לפני גזירת דוד – עיי"ש.

בדין משמרת וטומאה בכרשינים.

נחלקו תנאי האם מותר לטמאות כרשינים, עיין בזה במעשר שני [פ"ב מ"ד], וכן הוא בעדיות [פ"א מ"ח], והכא במשנה מצאנו שר"ע מתיר לתת לכהן ע"ה – ואמרו המפרשים שר"ע לטעמיה, דאמר בפרק שני דמעשר שני דכרשינין כל מעשיהן בטומאה דלא חשיבי אוכל. והנה – אף אי אסור לטמאותם – אכן מה"ת מותר לטמאותם – וביאר בזה הדרך אמונה [פ"ב ס"ק נ"ז] דכיון דגם אי יטמאנו אכתי יכול הבהמה לאוכלה, הרי דלא הופקע מקיום דינו ע"י הך טומאה, וממילא פשוט למה מותר לטמאותה, והיינו דלא שייכא הכא משמרת כלל. איברא, דיעויין בראב"ד בפירושו [עדיות שם] שפירש דהא דליכא משמרת בכרשינים, היינו משום שאינו מאכל אדם, וכתיב "ואני הנה נתתי לך" משמרת תרומותי, תרומה שהיא 'ראויה לך' אתה צריך לשומרה מן הטומאה, אבל כרשינין מאכל בהמה הן, ואינו מוזהר על שמירתן, עכ"ל, ולכא"ז צ"ע, דאחרי דמותר לבהמה לאוכלה בטומאה א"כ שוב למה נקטינן מסברא דלולי הפסוק דאית ביה דין משמרת, הא מה שייכא ביה משמרת בכה"ג. ועיין בדברינו אמרות אברהם – זרעא קיימא [תרומות חידושי סוגיות – קונטרס הראשון בדין משמרת תרומותי – פרק ג'] שהוכחנו שיש ב' דינים שונים של משמרת, א' לא לטמאותה, ב' ולא להפסידה – והוכחנו כן מדברי הראב"ד הנ"ל. ועיין בדרך אמונה [פרק י"ב ס"ק ז'] שדייק מהר"ש [מעש"ש שם] דאסור להפסיד כרשינים, וראיתו ממה שאמר הר"ש שמותר לאוכלם צמחונין – וכנראה שכוונתו לדייק שיש מקום לאסור לאוכלם שלא כדרכם – ודווקא בצמחונין מותר, ומשמע דביסוד הדבר איכא איסור הפסד – [אולי זו כוונת מרן שליט"א] – עכ"פ לכא"ז יש לתמוה מלשון הראב"ד הנ"ל דנראה דליכא בזה שום משמרת – גם טומאה וגם הפסד.

משנה י

[י] ניתאי איש תקוע הביא חלות מביתר ולא קבלו ממנו אנשי אלכסנדריא הביאו חלותיהן מאלכסנדריא ולא קבלו מהם אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם קודם עצרת ולא קבלו מהם מפני הכתוב שבתורה [שמות כג] וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה:

רע"ב משנה י

מביתר - שם מקום בחו"ל:

ולא קבלו ממנו - דלאכלן אי אפשר שהרי נטמאו בארץ העמים. ולשרפן אי"א לפי שאין טומאה זו ידועה, שמא יאמרו ראינו תרומה טהורה נשרפת להחזירן למקומן אי"א שלא יאמרו תרומה יוצאה מא"י לחו"ל, אלא מניחן עד ערב פסח ושרפן:
וחג הקציר בכורי מעשיך - דשתי הלחם אקרו בכורים, ומתירין את החדש במקדש:

ציונים והערות משנה י⁶³.

במקום 'ביתר' ו'אלכסנדרי'.

בדין זה של חלות שהביאו מביתר ומאלכסנדרי – שהדין שלא מקבלים מהם – הביא הר"ש מהירושלמי – "תני רבי חייא גזרו עליהן והחזירום למקומם, אמר רבי בא בר זבדא – אי אפשר – לאוכלה אין את יכול שלא יהו אומרים ראינו תרומה טמאה נאכלת. לשורפה אין את יכול שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת, להחזירה למקומה אין את יכול שלא יהו אומרים ראינו תרומה יוצאה מא"י לחו"ל כיצד הוא עושה מניחה עד ערב הפסח ושרפה".

⁶³ הציונים והערות במשנה זו הם מכתבי ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א.

והנה מה שאינה נשרפת – הר"ש הביא – "לשורפה אין את יכול שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת" – והרע"ב ביאר "ולשרפן א"א לפי שאין טומאה זו ידועה".

ועיין בתוס' יו"ט שתמה בזה טובא: "לעיל במשנה ח' בדין השלישי מפרש דטומאת ארץ העמים היא טומאה ידועה דדוקא אותו חלק מן הארץ שלא כבשו עולי בבל מקרי טומאה שאינה ידועה. ומצאתי בספר כפתור ופרח [פרק י"א] שכתב למערב ירושלים דרומי כשלוש שעות הוא ביתר ע"כ, ואם לביתר שבמשנתנו נתכוין נוכל לומר דגם בכלל ארץ ישראל שלא כבשו עולי בבל היא שהרי סמוכה לירושלים היא ומהארץ תחשב, אבל באלכסנדריא קשיא לפי שהיא לערך תשעים פרסאות ארצנו למערב ארץ ישראל כפי מה שראיתי במפות העולם, וגם נראה שביתר זו היא אותה ששנינו בסוף תענית. ואין סברא שהיתה קרובה כל כך לירושלים, [ובפ' הניזקין דף נז דביתר רחוקה מיל מים הגדול] ובעל כפתור ופרח לא לזו נתכוין".

עוד הוסיף בזה התוס' יו"ט להקשות מהרמב"ם – "ועוד שהרמב"ם כתב בכל חלת חוצה לארץ שהובאה לארץ ישראל שמניחה עד הפסח ותשרף כתרומה. ובספ"ב מהלכות תרומה כתב ולא תשרף שלא יאמרו תרומה שאינה נטמאת נשרף וכו' אלא מניחן וכו' או עד שיבא ערב פסח וכו'". והסיק בזה התוס' יו"ט – "וצ"ל דאע"ג דכשהיא בארץ העמים הו"א טומאה ידועה ונשרפת מ"מ כשהובאה לארץ ישראל מיקרי אינה ידועה דלאו כו"ע ידעי מאיזה מקום הובאת אם מארץ העמים אם מהארץ שלא כבשו עולי בבל".

ועיין בלחם שמים שכל שביתר ואלכסנדריא הנזכרים במתניתין מקומן בא"י והן בכלל מה שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל.

זמן הבאת ביכורים – בשבועות או אחרי שבועות.

הנה זמן הבאת ביכורים הוי לאחר הבאת שתי הלחם בשבועות, ולכא"ו בחג השבועות עצמו יכול להביא ביכורים וכן כתוב ברמב"ם [פ"ד ה"ו].

אמנם בבכורות [כ"ו:] בשטמ"ק [אות כ"ט] כ' וז"ל, "ויש לומר דביכורי יחיד לא מייתי עד לאחר עצרת [עיי"ש דלפי"ז מיישב קושית תוס' שם ד"ה מלאתך].

ועיין במהרי"ט אלגאזי [שם] שהביא שיטה זו בשם תוס' חיצוניות וטרח לבאר למה אין מביאין ביכורים בשבועות, וכתב שם משום דלכתחלה מביאין קרבן עם הביכורים, ואולי כיון שאינו מעכב אינו כמו שלמי שמחה וחגיגה שמקריבים ביו"ט מפני שהן חובה אלא כנדריים ונדבות דאין מקריבין ביו"ט, יעיי"ש עוד מה שכתב בזה.

וע' במנחת חינוך [מצוה י"ח ומצוה צ"א] – דפליג וס"ל דרשאי להביא קרבן זה ביו"ט כיון דיוצא משום שמחת יו"ט עיי"ז כיון דנקרא קרבן שמחה, ועיי"ש שטרח לפרש שיטה זו בע"א דכיון דהדרך להביא עולות כמבואר במשנה לקמן [פ"ג מ"ה], ועולות העוף בודאי אין מקריבים ביו"ט, משו"ה אין מביאין ביכורים בשבועות.

ובאגרות משה [קדשים סי' א'] כתב דפשיטא שאין מביאין קרבן הבא עם הביכורים ביו"ט משום שאין מערבין שמחה בשמחה, וע"ע תוספת דברים בהערה ⁶⁴ בדברי רש"י במנחות בזה – ונפ"מ בטעמים.

⁶⁴ וידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א הביא בזה תוספת דברים מאביו הגאון הרב ר' גבריאל קרויס שליט"א – וכדלהלן. "יש לבאר שיטה זו עפ"י מה שכתב רש"י כת"י מנחות [פ"ד:] על הא דאיתא בגמ' – ומנין שתהא [שתי הלחם] קודמת לביכורים ת"ל וחג שבועות תעשה לך ביכורי קציר חטים, ע"כ – ובפשוטו הפירוש היינו מה שמביאין בשבועות, דהיינו שתי הלחם, יהיה קודם לביכורים, וכן פירש ברש"י, וברש"י כת"י בפירוש השני, אבל רש"י בכת"י בפירושו הראשון פי' בע"א וז"ל, וחג השבועות תעשה לך וכו' תחלה ואח"כ מותר להביא ביכורי קציר חטים וכו' עכ"ל, היינו דמקודם צריך לעשות "חג השבועות" ואח"כ רשאי להביא ביכורים, ולפי"ז נמצא שרק לאחר שנגמר חג השבועות יכול להביא ביכורים, ושפיר כ' השטמ"ק ותוס' חיצוניות דאין מביאין ביכורים אלא ביום שאחר עצרת.

[מיהו איכא לאקשוויי ממה שאין מביאין ביכורים קודם ב' הלחם, דא"ב שמביאין ביכורים בעצרת גופיה א"ש מה דבעינן נמי שתי הלחם, אבל לפי שיטת רש"י הנ"ל שבעצרת אין מביאין ביכורים כלל ליכא נפק"מ במה שאין מביאין ביכורים קודם לשתי הלחם, שהרי אף כשהביאו ב' הלחם מ"מ אין מביאין ביכורים עד למחר. מיהו י"ל דנפק"מ בדין ב' הלחם הוא אם לא הביאו ב' הלחם כלל בשנה זו אין מביאין ביכורים כלל לעזרה, מיהו יש לעיין בדין זה אי לא הקריבו שתי הלחם במקדש אם רשאי להביא ביכורים לכתחילה אחר עצרת בשנה זו או לא, וע' בטורי אבן ר"ה [ז': ד"ה מידי] שנסתפק בכה"ג אם רשאי להביא מנחה מתבואה חדשה או לא, וע"ע מנחת חינוך [מצוה ש"ז]. ודו"ק].

הבאת ביכורים קודם עצרת.

בירושלמי כאן מבואר שאנשים חשובים שהביאו ביכוריהם קודם עצרת אין מקבלים מהן אבל מאנשים אחרים אם הביאו מקבלים מהם, אבל דעת הרמב"ם [פ"ב ה"ו] אינו כן שכ' "אין מביאין ביכורים קודם עצרת שנאמר ו'חג הקציר בכורי מעשיך' ואם הביא אין מקבלים ממנו אלא יניחם שם עד שתבוא עצרת ויקרא עליהן", עכ"ל.

הרי שלא חילק בזה אלא כל שהביא קודם עצרת אין מקבלים מהם, והוא לפי פשטות המשנה כאן - וכן הוא בתוספתא [פ"א ביכורים ה"א] שלא חילקו כלל בין אם הוא אדם מסויים או לא. אבל קשה על הרמב"ם ממשנה במנחות [ס"ח:] דתנן שאם הביא כשר, וזהו קושית הירושלמי כאן, והרמב"ם [פ"ז תמידין ומוספין ה"ז] הביא את דברי המשנה, וע' ברמב"ם [פ"ב איסורי מזבח ה"י], וע"ע בחי' הגרי"ז במנחות [ע"ב].

ביאור בלשון הפסוק - "וביום הבכורים".

הנה בפרשת פנחס [פרק כ"ח פסוק כ"ו] כתיב "וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה וגו'", ובביאור פסוק זה פליגי הראשונים, שרש"י [שם] פי' דמה ששבועות נקראת יום הביכורים הוא בגלל הבאת שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש, אבל בסנהדרין [י"א:] ברש"י [ד"ה ועל פירות האילן] מבואר שפירש שמה שנקרא יום הביכורים הוא בגלל הבאת ביכורים של כל יחיד ויחיד, וכ"כ בקרית ספר [פ"ד ביכורים] ששבועות איקרי יום הביכורים כיון שמאז והלאה מותר להביא ביכורים.

וע' בסנהדרין [שם] ביד רמ"ה שהשיג על פירוש זה ופירש הפסוק כמו שפירש רש"י בפירושו עה"ת שהכוונה להבאת שתי הלחם, והוסיף ביד רמ"ה שממה דתנא דידן הביא הקרא של "וחג הקציר ביכורי מעשיך אשר תזרע בשדה" ולא הביא הקרא של "וביום הבכורים" מוכרח שפירושו של "וביום הבכורים" הוא שתי הלחם ולא ביכורי יחיד.

הבאת ביכורים קודם עצרת.

תנן במנחות [ס"ח:] - אין מביאין וכו' וביכורים וכו' קודם לעומר, אם הביא פסול, קודם לשתי הלחם לא יביא ואם הביא כשר. ובגמ' מנחות [פ"ד:] וברמב"ם [פ"ב ביכורים ה"ו] משמע דהא דאין מביאין ביכורים קודם עצרת הוי מדאורייתא, אמנם בשו"ת שואל ומשיב [ח"ו סי' ט"ז] כ' דהא דאין מביאין קודם עצרת אינו אלא מדרבנן.

הנה במתניתין כאן שנינו - אנשי הר צבועים הביאו ביכוריהם קודם לעצרת ולא קבלו מהן מפני שכתוב בתורה וחג הקציר מעשיך אשר תזרע בשדה, וע"ז הק' בירושלמי שם דהא אם הביא כשר ותי' הירושלמי שלא יקבע הדבר החובה, ולכא' דברי הירושלמי צ"ב דאע"ג דאם הביא כשר, מ"מ לא יקבלו מהם משום דלכתחילה אין להביא.

ונראה דמבואר מהכא דכיון שכבר הביאום לעזרה נתקיים מצות הבאה, והוי עתה במצב של בדיעבד וע"ז תנן ואם הביא כשר, שבדיעבד אינו דוקא לאחר הנחה ונתניה לכהן אלא אפי' לאחר שנכנסו לעזרה גם זה בכלל בדיעבד וכשר מדאורייתא, ויכול להניחם וליתנם לכהן, ומשו"ה הוצרך הירושלמי לפרש דרך משום שלא יקבע הדבר לחובה לא קבלו מהם.

וכעין זה מוכרח ממה דאמרין במנחות [ה.] ורשב"ל אמר מנחת העומר שקמצה שלא לשמה כשרה ושיריה אין נאכלין עד שיביא מנחת העומר אחרת, ותתירנה מקרב היכי קרבה ממשקה ישראל מן המותר לישראל, אראב"א קסבר ר"ל אין מחוסר זמן לכו ביום.

וקשה תינח דאיסור חדש ליכא משום דאין מחו"ז לכו ביום, מיהו למזבח הלא אסור חדש קודם הקרבת שתי הלחם, וכיון שעל מנחה זו ליכא שם מנחת העומר וצריכה מנחת עומר אחרת להתירה, ה"ה שאסורה למזבח קודם הקרבת ב' הלחם, וק' מקרב היכי קרבה, אלא מבואר שכל שהביאו למזבח וקמצו הרי"ז בכלל בדיעבד, ותנן במתני' דבדיעבד שפיר מצי להקריב, אכן מגמ' זו חזינן רק דלאחר קמיצה הרי"ז בכלל בדיעבד, אבל מדברי הירושלמי הנ"ל מבואר שאף בהבאה לחוד לעזרה הרי"ז בדיעבד.

ויש נפקותא לדינא בין פירושים אלו בדברי רש"י ושטמ"ק, דלפי המהרי"ט אלגאזי אין מביאין ביכורים עם הקרבן גם בשאר יו"ט כגון בסוכות ולא רק בעצרת, וכן לפי המנ"ח והאג"מ, אבל לפי מה דמבואר מדברי רש"י במנחות הנ"ל רק בשבועות אין מביאין ביכורים אבל בסוכות שפיר מביאין.

קריאה כשמביא קודם עצרת.

הנה צריך לברר בהא דקתני שאם הביא קודם עצרת כשר, מה דינו לענין קריאה, שהרי חובת קריאה אינה אלא בזמן שמחה דהיינו עד חג הסוכות, ויש לעיין מתי מתחיל זמן שמחה, אם מתחיל רק לאחר שבועות שאין זמן שמחה אלא לאחר עצרת ולכן מביא ואינו קורא או דלמא זמן שמחה איכא אפילו מקודם לכן.

ומצאתי בספר משכיל לדוד [לר' דוד פרדו] בפ' כי תבוא [כ"ו י"א] שכ' דקודם עצרת נמי איכא שמחה דליקוט התבואה מתחיל מניסן, ולכא' לפי"ז מביא וקורא, אך מדברי החזו"א בליקוטים [סי' ה' סוף אות א'] נראה דזמן שמחה ליכא אלא מן העצרת ואילך, וכן הוא בהדיא בר' בחיי ריש פ' כי תבוא, וז"ל, "וע"ז אמר הכתוב ושמחת בכל הטוב, וזמן שמחה הוא מעצרת עד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו", עכ"ל.

ובאו"ש [ביכורים - פ"ד הי"ג] ציין למה שכתב רש"י בפסחים שם וז"ל בד"ה זמן שמחה, בזמן קצירה ולקיטה שאדם לוקט תבואתו ולבו שמח הצריכו הכתוב קריאה וכו', עכ"ל, ובד"ה ועד החג כ' וז"ל, שבתוך הזמן הזה זמן לקיטה ושמחה במעשיו עכ"ל, הרי דלרש"י מה שהוא זמן שמחה היינו משום שמחת לקיטת פירות – ומבואר שרש"י נידד מלפרש כמו שפירש באו"ש שמה שהוא זמן שמחה הוא מחמת שבעצרת כתוב שמחה וכן בחג.

משנה יא

[יא] בן אנטינוס העלה בכורות מבבל ולא קבלו ממנו יוסף הכהן הביא בכורי יין ושמן ולא קבלו ממנו אף הוא העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלים והחזירוהו שלא יקבע הדבר חובה אריסטון הביא בכוריו מאפמיא וקבלו ממנו מפני שאמרו הקונה בסוריא כקונה בפרוור שבירושלים:

רע"ב משנה יא

העלה בכורות מבבל ולא קבלו ממנו - דכתיב [דברים יד] ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך ממקום שאתה מביא מעשר דגן אתה מביא בכורות מחו"ל שאי אתה מביא מעשר דגן אין אתה מביא בכורות:

הביא בכורים יין ושמן ולא קבלו ממנו - לפי שלא בצרום מתחלה לכך דאילו בצרום מתחלה לכך שרי, דהכי תנן פרק בתרא דתרומות אין מביאין בכורים משקה אלא היוצא מן הזיתים וענבים בלבד:

פסח קטן - פסח שני. ובניו קטנים היו ובפסח ראשון בלבד הן חייבים שהכל חייבים בראיה כדכתיב [שמות כג] יראה כל זכורך אבל לא בפסח שני:

מאפמיא - גרסינן, והוא שם מקום בסוריא:

כקונה בפרוורי ירושלים - מגרשי ירושלים וכפרים שסביבותיה. תרגום מגרשיה פרווהא:

ציונים והערות משנה י"א⁶⁵.

ענף א'

בהא דאין מקבלים ביכורים מיין ושמן.

דין מיני משקין.

תנן [פי"א תרומות משנה ג'] שאין מביאין ביכורים משקין אלא מן הזיתים ומן הענבים, והנה משנה זו סותר למה דתנן במשנה כאן - יוסף הכהן הביא ביכורי יין ושמן ולא קבלו ממנו, ומבואר שאף יין ושמן אין מקבלים.

ובירושלמי כאן מתרץ שמה דתנן בתרומות שמביאין יין ושמן איירי כשבצרן מתחילה ע"מ לדורכן ומה דתנן בחלה שלא קבלו יין ושמן מיוסף הכהן איירי כשלא בצרם על מנת לדורכם, וז"ל הירושלמי: "תנינן תמן אין מביאין ביכורים משקין, ר' הילא בשם ר' לעזר כיני מתניתא אין עושין ביכורים משקין אפילו משזכו בהן בעלים, והתני דרך ביכורים משקה להביאן, מנין שיביא

⁶⁵ הציונים והערות במשנה זו הם מכתבי ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א.

ת"ל תביא, תיפתר שלקטן משעה הראשונה ע"מ כן וכאן לא לקטן משעה ראשונה ע"מ כן. ומבואר שמה שמביא משקין הוא דוקא אם בצרן מתחילה לכך.

ונראה דלדברי הירושלמי אם בצרן מתחילה לכך יכול להביא משקין לכתחילה, וכן נראה מסתימת דברי תוס' בערכין [י"א. ד"ה מנין], והר"ש כאן, אבל בשטמ"ק ערכין [שם אות יא] כ' שגם לפי הירושלמי דוקא אם דרכן בדיעבד יכול להביא משקין, אבל אין לדורכם לכתחילה, וע' מש"כ ברדב"ז [פ"ב ה"ד].

אגב בר"י בן מלכי צדק [פי"א תרומות מ"ג] כ' וז"ל, ואין מביאין ביכורים משקין, פי' כשבצרן מתחילה לכך עכ"ל, ואזיל בשיטת הירושלמי שתלוי בכוונתו בשעת בצירה, אך דבריו אמורים על יין ושמן ולא על שאר משקין דבהני אף כשדרכם מעיקרא על מנת לדורכם עדיין אינן בר הבאה, וכנראה חסר איזה תיבות בדיבור המתחיל ואולי צ"ל "ואין מביאין ביכורים משקין, וכו'" ובא לפרש הסיפא לדין יין ושמן.

בדברי הרמב"ם.

אך הרמב"ם [ביכורים פ"ב ה"ד] סתם הדברים וז"ל "אין מביאין ביכורים משקין חוץ מזיתים וענבים בלבד" - עכ"ל, ומבואר שלא חילק הרמב"ם בין בצרן מתחילה ע"מ לדורכן או לא, ובכסף משנה על הרמב"ם הנ"ל הקשה אמאי לא הביא הרמב"ם לדברי הירושלמי שאף יין ושמן אין מביאין אלא כ' בצרן מתחילה ע"מ לדורכן.

ובכס"מ הביא מה שהרמב"ם בפירושו על המשנה בתרומות [שם] פי' דפליגי תנאי בדין זה ופסק הרמב"ם כמשנה דחלה, אך בחיבורו מבואר שפסק כמשנה דתרומות, וע"ש בכס"מ מה שיש גורסים ברמב"ם בפירושו לתרומות שאין הלכה כר"י, וע' ברדב"ז מה שכתב שג' מחלוקת איכא בדבר, וע' חולין [ק"כ:].

דברי הירושלמי.

והנה דברי הירושלמי טעונים ביאור, דמאיזה טעם נימא שאין מביאין ביכורים ממשקין אלא כשהיה בדעתו בשעת בצירה לדורכן, דמאי שייטא לשעת בצירה לקביעת דיני הבאה אם יכול להביא משקין או לא.

ובאור שמח [פ"ב ה"ד] ביאר דמה שנתמעטו משקין ממצות ביכורים הוא מקרא של "פרי האדמה" ופרי היינו פרי כמשמעו ולא משקין, וקרא זו איירי במצות קריאת פרשת ביכורים ומזה נתמעטו משקין, ומה דמרבין יין ושמן שהן בכלל מצות ביכורים הוא מקרא של "אשר תביא מארצך" ומקרא זה קאי על מצות הבאת ביכורים בלי חובת קריאה כדאיתא בספרי דקאי על ביכורים שדינן הוא שמביא ואינו קורא.

והנה במכילתא פ' משפטים על הפסוק "ראשית ביכורי אדמתך וגו'" איתא שכשהביא ביכורים ממשקה מביא ואינו קורא, וצ"ע אי קאי על כל המינים ולא רק על יין ושמן, וסובר שיש חובת הבאה אפי' במשקין משאר מינים, או דלמא קאי על יין ושמן וסובר שאינו קורא, אך לפי דברי האו"ש הנ"ל מתפרשין היטב דברי המכילתא על יין ושמן שמביא ואינו קורא וכמשנ"ת.

נמצינו למדים שאף שמביא ביכורים ממשקין של יין ושמן מ"מ מביא ואינו קורא, נמצא שאם בצרן ע"מ להביאן כשהן פירות ולא משקין הרי ראויין הן להבאה ולקריאה, ואם דרכן אח"כ למשקין תו אין בהן חובת קריאה, ואיתא בירושלמי [פ"א ה"ה] דכל היכא דמעיקרא היה בהן דין הבאה וקריאה ועכשיו אין בהן אלא דין הבאה בלי קריאה כל כי האי ירקבו.

וז"ל הירושלמי "רבי זעירא רבי אמי רבי שמעון בן לקיש בשם ר' הושעיה בשלקטן לשלחן ביד אחר אבל אם לקטן להביאן הוא לא ישלחן ביד אחר שכל ביכורים שנראו ליתור בקרייה אינן ניתנים אלא בקריאה, וכו', הפריש ביכוריו ואח"כ מכר שדהו מביא ואינו קורא, קיימונה כשנתן דעתו למסור משעה ראשונה וכו'".

ולפי הירושלמי כל מה דתנן שמביא ואינו קורא מחמת פסול שאירע להן כגון יבש המעיין או מכר שדהו דינן שירקבו אלא כ' היה דעת הבעלים מעיקרא בשעת בצירה להביאם באופן שאין בהן חובת קריאה ולכן כיון שמעולם לא היו עומדין למצות קריאה אין בהן פסול של דיחוי.

ולפי זה אזיל הירושלמי לשיטתו כיון שנתבאר שהמביא ביכוריו משקין מביא ואינו קורא נמצא דלא משכחת לן הבאת משקין אא"כ בצרן מתחילה ע"מ לדורכן דמעיקרא לא היו עומדים לקריאה, אבל אל"ה דינן שירקבו וכמשנ"ת.

ישוב דברי הרמב"ם.

ולפי דברי האו"ש אולי יש ליישב דעת הרמב"ם ממה שהקשה עליו בכס"מ שהבאנו לעיל אמאי לא הביא הרמב"ם לדברי הירושלמי שאף יין ושמן אין מביאין אא"כ בצרן מתחילה ע"מ לדורכן, דהנה הבאנו לעיל דעת הירושלמי שכל שנראו להבאה וקריאה ונדחו מקריאה ירקבו ולכן לא משכחת לן שמביא ואינו קורא אא"כ בצרן מתחילה ע"מ לשלחן באופן דלית בהו חובת קריאה, אמנם הרמב"ם חולק על הירושלמי בזה שהרמב"ם [פ"ד הי"ג] כ' שהמביא ביכורים מאחר חג הסוכות ועד חנוכה אע"פ שהפרישן קודם החג מביא ואינו קורא, עכ"ל, ומדלא התנה דאיירי כשבצרן מתחילה לכך מבואר שחולק על הירושלמי ודעתו שאפי' אם לא בצרן מתחילה לכך מ"מ מביא ואינו קורא, ועיין בפרי עץ חיים [סי' ל"ו אות ה'] מה שמבואר שיטת הרמב"ם בזה.

ומבואר שהרמב"ם לית ליה פסול דיחוי בביכורים, ולכן מבואר הדבר כמין חומר שמה שהירושלמי כ' שאין מביאין ביכורים ממשקין אא"כ בצרן מתחילה ע"מ לדורכן אינו אלא לשיטתו דאית ליה דין דיחוי, אבל הרמב"ם לית ליה דין דיחוי כזה, ולכן שפיר השמיט לדינא דירושלמי דבעינן דעתו לדורכן, ולדעת הרמב"ם אף כשלא היה דעתו בשעת בצירה לדורכן מ"מ כשר להביא ביכורים ממשקין ודינן שמביא ואינו קורא וכמשנ"ת. ושוב מצאתי כדברינו בצפנת פענח⁶⁶ [ח"ב מהד"ת עמ' נ"ה: ריש טור א'].

מיהו לפי"ז נראה שאע"ג שאם דרכן מביא אף כשלא בצרן מעיקרא על דעת לדורכן, מ"מ לכתחילה אין לדורכן שהרי מבטל מצות קריאה עי"ז שאם היה מביאם בלי דריכה היה מביא וקורא, וגם הרמב"ם מודה שלכתחילה אסור לבטל מצות קריאה כמו שביארנו בס' ל"ו אות ה' שהרמב"ם מודה שלכתחילה לא ישלח הביכורים ע"י שליח וטעמו משום שע"ז יבטל מצות קריאה שכבר חלה עליו בשעת תלישה, והרמב"ם אזיל בשיטת השטמ"ק הנ"ל שלכתחילה אין לדורכן [ולאו מטעמיה שהשטמ"ק כ"כ גם לדעת הירושלמי וזה צ"ע].

ומה שכתבנו לעיל דמשמע מתוס' ומהר"ש שלכתחילה מותר לדורכן א"ש היטב לפי מה שנראה מדבריהם דס"ל כהירושלמי דסובר שיש פסול דיחוי בביכורים, ע' בדברי תוס' גיטין [מ"ז: ד"ה מביא] ובר"ש [פ"א ביכורים מ"ה], אבל הרמב"ם חולק עליהו לפי מה דפסיק דלא כהירושלמי וכמשנ"ת. מיהו לפי"ז צריך לדחוק קצת לשון הרמב"ם שמפשות דבריו נראה שסובר שלכתחילה מותר להביא יין ושמן, אבל לדברינו צ"ל שאסור להביא יין ושמן לכתחילה. מיהו אם בצרן מתחילה ע"מ לדורכן יתכן שבזה גם הרמב"ם מודה שמותר לדורכן כיון שקבע עליהו שאין בהן דין קריאה.

איברא עיקר דברי האו"ש שפירש שבמשקים מביא ואינו קורא קשין דהנה בערכין [י"א]. אמרינן שביכורים טעונין שירה, ופריך הש"ס שאין אומרים שירה אלא על היין ומשני שהביא ענבים ודרכן, ולפי דברי האו"ש המביא ביכוריו משקין מביא ואינו קורא, נמצא שלא משכחת לן מצות שירה בביכורים אלא בביכורים של בדיעבד שמביא ואינו קורא, אמנם י"ל דאיירי כשהביא ביכורים של כמה מיני פירות ביחד, ואע"ג שדרך הענבים מ"מ שאר פירות ראויים הן לקריאה שהרי אין אדם קורא אלא פעם אחת אע"פ שהביא כמה מינים כדתנן [ביכורים פ"א מ"ז ומ"ט], ואף כשלא הביא אלא ענבים לחודיהו אכתי משכחת לן שמביא וקורא כגון שדרך מקצת ענביו וקורא על השאר שעדיין הן ענבים.

מקור אחר לדברי הרמב"ם.

ויתכן לפרש את המקור לדברי הרמב"ם בענין אחר, דאיתא בחולין [ק"כ:]: דתני ר' יוסי דילפינן מ"תביא" הנאמר לענין ביכורים דמשקין היוצאין מענבים כמותן וילפינן מיניה לשאר מילי כגון תרומה וטבל וחדש ועוד.

⁶⁶ ועיי"ש עוד שפירש לדברי המכילתא הנ"ל דקאי על יין ושמן וכמו שביארנו לעיל ע"פ דברי האו"ש.

והנה ברמב"ן ב"מ [פ"ח:] דן אי רק יין ושמן חייב בתרו"מ מה"ת או אף ענבים וזתים שעומדין לאכילה, והוכיח מהך שמעתתא דחולין דאף ענבים וזתים שעומדין לאכילה חייבין בתרו"מ מה"ת וז"ל, "ועל זה אמרו בתרומה משקין היוצאין מהן כמותן ולוקין עליהן ביין ושמן כדאיתא פ' העור והרוטב וליכא לפרושי כשהפריש יין ושמן דמאי משקין היוצאין מהן עיקר תרומה הוא בתירוש ויצהר כתיב, אלא כשהפריש ענבים ועשה מהן יין והרי פרישנא לה בדוכתא וש"מ דתרומת ענבים דאורייתא היא שהרי אמרו משקין היוצאין מהן כמותן ולוקין עליהם, וליכא למימר נמי דהתם כשדעתו לעשות מהן יין והקדים תרומתו בענבים כדרך שמקדימין תרומת דגן בשבלין בההיא נמי עיקר תרומה לתירוש ויצהר היא ולא מיקרו משקין היוצאין מהן", עכ"ל.

ומבואר מדברי הרמב"ן שכיון שיש בדעתו לא לאכול הפירות אלא להוציא מהן יין ושמן אין זה בכלל משקין היוצאין מהן אלא הוי כאילו יש לו משקין מעיקרא ושם תרומה שפיר חל על המשקין נחשב כאילו לעולם יש משקין ולא חל שם ביכורים על הפרי גופיה. וצ"ע דלפי דברי הירושלמי בחלה הנ"ל דדין הבאת ביכורים מיין ושמן איירי כשבדעתו לדורכן א"כ גם בביכורים ליכא מקור לדין משקין היוצאין מהן כמותן, דהוי כאילו קרא שם ביכורים על המשקין ולא על הפירות.

ומעתה י"ל דמזה הוכיח הרמב"ם דבע"כ צ"ל דהבבלי חולק על הירושלמי וסובר הבבלי שמה שמביאין ביכורים מיין ושמן איירי אף היכא כשלא היה דעתו לכך מעיקרא, ומשו"ה השמיט הרמב"ם את דברי הירושלמי אלו, ומיושב תמיהת הכס"מ.

אכן יש לדחות ראיה זו, דהנה מש"כ הרמב"ן דאם חשב להוציא יין ושמן נחשב לעיקר תרומתו על המשקין ולא על הפירות, אין זה אלא לענין תרומה לפי מה דסובר הרמב"ן שאין מפרישין תרו"מ מתאנים וענבים כשעומדין הן לאכילה, נמצא דשם תרו"מ חל רק על המשקה שבהן כשבדעתו לדורכן, אבל ביכורים אינן כן, דודאי שם ביכורים חל על פירות של תאנים וענבים ג"כ, ולכן אפי' אם חישב לדרכן מ"מ השם ביכורים חל על הפירות וכדורך הפירות אח"כ נחשב המשקין כמשקין היוצא מהן, ולכן מחוורתא כדשנינן בקמייתא בדעת הרמב"ם.

דברי שאר ראשונים.

ומעתה נבוא לבאר דברי שאר הראשונים, דעת רש"י בערכין [י"א.] שאינו מביא ביכורים ממשקין אלא אם דורכן לאחר שכבר באו לתוך העזרה וע' שם ברגמ"ה שפירש על פי דרכו של רש"י אך מה שכ' רש"י שאינו מביא אא"כ דרכן בתוך העזרה ע"ז חולק הרגמ"ה ולדידיה סגי אם דרכן לאחר שבאו לירושלים.

אבל תוס' [שם] כ' שלכתחילה אין לדורכן אבל אם בדיעבד דרכן מביאן, ויש לעיין אם תוס' איירי דוקא כשדרכן לאחר שכבר הפרישן לביכורים או דלמא ה"ה כשדרכן קודם שהפרישן, וע' מה דפליגי בזה בעולת שלמה והפלאה שבערכין בתוס' שם, אבל פשיטא שלתוס' אם דרכן לאחר שנתקדשו אף שעדיין לא הגיעו לירושלים שמביאין מהן, ודלא כרש"י ורגמ"ה הנ"ל דס"ל שאינו מביא אא"כ כבר נתקדשו בבואם לירושלים או לעזרה.

פלוגתת רש"י ורגמ"ה.

וראיתי לבאר מה דפליגי רש"י ורגמ"ה דתרווייהו מצרכי שתחול על הפירות קדושת ביכורים קודם שידרכום, אלא שנחלקו אימתי חלה הקדושה על הפירות, וכבר ביארנו בפרי עץ חיים [פ"ב מ"א] מה דפליגי הראשונים בזה שלרמב"ם חלה הקדושה משעה שנכנסו לירושלים, אבל לר"ש חלה הקדושה משעה שהגיעו לעזרה, ולכן רש"י שכ' שדרכום לאחר שבאו לעזרה אזיל בשיטת הר"ש שקדושה חלה רק כשנכנסו לעזרה, ואזיל רש"י לשיטתו במכות [י"ח: בד"ה משיראו] שכ' בהדיא שהקדושה חלה כשבאו לעזרה, ולכן כ' כאן דבעינן דוקא שידרכום לאחר שבאו לעזרה שכבר נתקדשו, אבל י"ל שרגמ"ה אזיל בשיטת הרמב"ם שהקדושה חלה כבר משבאו לירושלים ולכן כ' דסגי כשדרכום לאחר שנכנסו לירושלים.

פלוגתת רש"י ותוס'.

והנה ראיתי בספר ברכת כהן [ערכין י"א.] שהוסיף לבאר מה דפליגי תוס' על רש"י בזה דלרש"י מה דיין ושמן כשרין לביכורים הוא דוקא כשדרכם לאחר שכבר נתקדשו, אבל לפי מה שפירש בהפלאה שבערכין הנ"ל לתוס' מביאין יין ושמן אף כשדרכם קודם שנתקדשו, ש"ל שתוס'

בערכין שם הוכיח מחולין [ק"כ:] שזיתים וענבים אפי' דרכם קודם שקדשו נמי קדשי, והנה בחולין שם אמרינן "תני ר' יוסי פרי, פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה, הביא ענבים ודרכם מנין, ת"ל תביא", וי"ל דפליגי רש"י ותוס' במה נתחדש לן במה דמרינן יין ושמן, דלתוס' בפסחים [כ"ד: ד"ה אלא] ילפינן שדוקא בשאר פירות המשקה הוא זיעה משא"כ בזיתים וענבים יש להמשקה דין פרי, אך מרש"י נראה שפירש שגם אחר הלימוד משקה היוצא מזיתים אינו חשיב פרי אלא דמ"מ כיון שכבר חלה קדושה על הפירות אינה נפקע אף כשדרכם.

נמצא שתוס' אזלי לשיטתייהו ולכן כ' שאף קודם שנתקדשו אמרינן שראויין משקין של זיתים וענבים לביכורים כיון דילפינן שהן בכלל פרי, אך לרש"י ורגמ"ה אף לאחר הלימוד אין למשקין של זיתים וענבים חשיבות של פרי ומה שמביאין ביכורים מהן היינו רק משום דלאחר שנתקדשו לא פקעה קדושתן ומשו"ה מביאין מהן רק כשנדרכו לאחר שנתקדשו.

דברי הרא"ש והמכילתא.

ובחי' ר' מאיר שמחה חולין [ק"כ:] הביא מדברי הרא"ש ברכות [פ"ו סי' ג'] שכ' שאפי' היכא שמביאין מייין ושמן זה דוקא אם יש קצת ממשות של הזיתים והענבים מעורבין בה.

תוספת דברים במשנה.

בדין ביכורים מסורי' – ובדין ביכורים מירושלים – עיין בחידושי סוגיות [סימן ט"ו] מה שנתבאר בזה.

חידושי סוגיות

סימן א' קונטרס בגדרי ה' מינים, [פרק א' משנה א'].

סימן ב' חידושים בדרכו של הגר"א בגדרי חמשה מיני דגן. [ריש מכילתין].

סימן ג' פלוגתת ר"ת והרמב"ן בדין תחילתה סופגנין. [פרק א' משנה ה'].

סימן ד' דברי הגר"ח ביסוד דינא דע"מ לחלק ובשורש פלוגתת הרמב"ם וראב"ד בזה. [פרק א' משנה ז'].

סימן ה' גדר הדין ארץ ישראל מוחזקות מאבותינו, ובפלוגתא בירושלמי בדין זה לגבי חיוב חלה בקמח וסולת שמצאו כשנכנסו לא"י. [פרק ב' משנה א'].

סימן ו' בדין מביא גט בספינה דמדמינן למשנה זו. [פרק ב' משנה ב'].

סימן ז' עמידה בברכת המצוות, ובטעמא דישיבה בברכה דהפרשת חלה. [פרק ב' משנה ג'].

סימן ח' מחלוקת הראשונים ביסוד דין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא, ובדין לשמה במצה בדין זה, ובדין נתינת מים לגבי שיעור ה' רבעים ולגבי פטור עכו"ם והקדש. [פרק ג' משנה א'].

סימן ט' בגדר הדין ש'חלה ותרומה' מעורבות בעיסה ובטבל, לגבי איסור משמרת בטבל. [פרק ג' משנה ב'].

סימן י' בדברי הרמב"ן דמדמה מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש, ובגדר עקירת מחשבתו למפרע, ובישוב שיטת ר"ת במחשבת סופגנין דמאי שנא מכל המחשבות. [פרק ג' משנה ג'].

סימן י"א מירוח עכו"ם, האם תלוי בבעלות או במעשה או בשניהם, והחילוק בין מירוח הקדש למירוח לעכו"ם. [פרק ג' משנה ד'].

סימן י"ב בדין מצה וחלה מן החיטין ומן האורז, ובגדרי טעם כעיקר ובדיני גרירה. [פרק ג' משנה ז'].

סימן י"ג בדין כיבוש יחיד. [פרק ד' משנה ז'].

סימן י"ד בגדר החלוקה של א"י לשלש ארצות. [פרק ד' משנה ח'].

סימן י"ה קונטרס בדין חלת חו"ל. [פרק ד' משנה ח'].

סימן ט"ו ביכורים מסוריא וביכורים מיורשלים ומפרוורי שבירושלים. [פרק ד' משנה י"א].

סימן א' קונטרס בגדרי ה' מינים, [פרק א' משנה א']. / /
פרק א' ביסוד דינא דה' מיני דגן, לחלה ומצה. / / מביא כמה מקורות לדין ה' מיני דגן בחלה, ומבאר את הנפ"מ שביניהם. / / מביא מהרידב"ז דנפ"מ לענין ביטול ואי לוקין בחלה, ונפ"מ במצה. / / נפ"מ אי מתני' ה' מינים או ה' דברים. / / ביאור פלוגתת הבבלי וירושלמי בצירוף בנשוך. / / ישוב לשי' המאירי מהירושלמי, וישוב שי' רש"י במנחות מקושי' תוס' מהירושלמי. / /

פרק ב' ביאור בדברי התוס' במנחות [ע'], ובר"ש ריש כלאים. / / ביאור האחרונים בתוס' במנחות דמבואר דמינים שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, דב'נשוך' לא נהיה לעיסה אחת. / / מתמה בדברי האחרונים מיניה וביה בתוס'. / / מוכיח דע"כ דצירוף מדין אבות ותולדות אתינן עלה. / / דרך נוספות על פי הסברות של 'מקפדת'. / /

סימן ב' חידושים בדרכו של הגר"א בגדרי חמשה מיני דגן. [ריש מכילתין]. / /
פרק א' שיטת הגר"א בדיני החמשה מינים לגבי חלה כלאים ומנחת העומר. / / שו"ט בירושלמי לדרכו של הגר"א. / / ביאור סברת ר' יוסי, דאף אי ש"ש ושעורה מין אחד נינהו, אבל דומה לתאנה שחורה ולבנה, ומבאר שיש מושג של מין אחד בב' צורות – וכדמצאנו כה"ג בכלאים. / / ביאור הקס"ד לר' ישמעאל להכשיר מנחת העומר בכוסמין ש"ש ושיפון, דמדין תולדות אתינן עלה. / / סיכום הג' שיטות בה' מיני דגן. / /

פרק ב' בפלוגתת הבבלי וירושלמי בצירוף הה' מינים בנשוך, לדרכו של הגר"א. / / דעת הגר"א בפלוגתת רבנן ור' ישמעאל בצירוף הה' מינים בנשוך. / / מתמה טובא בכל הלכות הצירופים בה' מינים דמה שורשם ובמה מתחלקים זה מזה. / / מבאר כל החילוקי דינים בצירוף בנשוך עפ"י המבואר דחיתין ושעורין אבות נינהו, ויש ב' מיני צירוף, מצד אבות ותולדות ומצד מינים. / / הוכחה נוספת דמשנה דריש פרק ד' איירי באבות ותולדות. / / ביאור בשיטת ריב"נ על פי הנ"ל. / / שיטת הגר"א בבבלי – ומתמה טובא דלדרכו איכא סברות הפוכות בין הבבלי לירושלמי. / / ביאור בשי' הבבלי, דלדרכו של הגר"א נתחדש צירוף של תולדות זה עם זה. / / ביאור בשיטת הטור בכל הנ"ל. / /

סימן ג' פלוגתת ר"ת והרמב"ן בדין תחילתה סופגנין. [פרק א' משנה ה']. / /
פרק א' שיטת ר"ת בתחילתו סופגנין ובב' מחייבים בחלה, דין 'עריסותיכם' ודין 'לחם'. / / הקדמה – ב' סוגים של לישה ואפייה. / / פלוגתת ר"ת והרמב"ן. / / ביאור דברי ר"ת שיש ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה. / / מביא מהתשו' הרשב"א שהוכיח משי' ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא. / / נחלקו בגדר הפטור של עכו"ם הקדש וחול"ל, ונפ"מ לגבי המחייב של קרימה בתנור. / / מקור גדול לפמ"ג. / / הוספה חשובה. / /

פרק ב' פלוגתת הגר"ח והחזו"א בשיטת ר"ת. / / הרחבה בשיטת ר"ת דאיכא ב' מחייבים, מצד עיסה ומצד לחם, ובשיטתו באילפס ואח"כ אפאו בתנור. / / מביא את החידוש של החזו"א "דבישולו זה אפייתו" – ומוכיח דלפי"ז איכא תרי מחייבים בבליילה עבה שבישולו, גם מצד 'עריסותיכם' וגם מצד 'לחם'. / / מביא כמה נפ"מ בין הנך תרי מחייבים. / / דברי הגר"ח [בשי' ר"ת] דכבר בעיסה חיילא דין לחם, ונפ"מ לביטול ע"י תערובת של מינים. / / תוספת ביאור בדבריו – "לחם שבעיסה", דאכתי לא נתקיים בו תנאי דתוריתא דנהמא. / / ביאור הוכחת הגר"ח מדברי הרא"ש בר"ת, דאיך ילפינן דין לחם דברכת המוציא מדין גלגול דמחייב בחלה. / / מבאר דאיכא נפ"מ לדינא בין הגר"ח לחזו"א. / / הוכחה ברורה לדרכו של הגר"ח מכל הנידון בתוס' בשי' ר' יהודה דבעי תנור אחד. / / מבאר עיקר סברת ר"ת לדרכו של הגר"ח. / / מבאר עוד דנמצא דלפי הגר"ח דין 'עריסותיכם' ודין 'לחם' אינם ב' דינים, וב' מחייבים, אלא דביסודם תרוייהו דין א' נינהו. / / סיכום בדברי הגר"ח. / /

פרק ג' ביאור שיטת הרמב"ן בתחילתו סופגנין, ודרכו של הגר"ח בב' מחייבים בחלה, ותוספת ביאור בשיטת ר"ת. / / פלוגתת ר"ת והרמב"ן. / / במה שיש לתמוה בשיטת

הרמב"ן. / / מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש. / / הוספה חשובה. / / ביאור בדברי הגר"ח עפ"י דבריו בהלכות חמץ ומצה, וביאור שורש פלוגת הרמב"ן ור"ת בגלגול בבליה עבה ע"מ לבשלה. / / עפ"י הנ"ל מבאר שורש פלוגת הר"ש ור"ת בע"מ לחלקה דלא פליגי בסברות הפוכות. / /

סימן ד' דברי הגר"ח ביסוד דינא דע"מ לחלק ובשורש פלוגת הרמב"ם וראב"ד בזה. [פרק א' משנה ז'] / / דרך הראשונה של הגר"ח דנחלקו אי מחשבת חלוקה כנחלקה וליכא שיעור חלה – ונפ"מ אי הוי שעת חובתה עכשיו או לא. / / דחיית הגר"ח ממחשבת חלוקה לאחר אפייה. / / דחייה שניה של הגר"ח ממה דמהני חלות הפרשה – דמוכרח דלא חשיב כנחלקה. / / ביאור הגר"ח בדברי הראב"ד דמדמה מחשבת חלוקה לעושה עיסתו קבין – דליכא הכא 'מחשבת פוטר'. / / חידוש בדברי הגר"ח דאיכא פוטר בחובת ההפרשה ואעפ"כ חיילא חלות הפרשה. / / ביאור הגר"ח בהשגה השניה של הראב"ד מדיחוי אצל מצוות. / / ביאורו של הגר"ח בשיטת הרמב"ם דמחשבה לחלקה מתייחסת לשעת 'לחם של אח"כ' וזה הפוטר גם עכשיו. / / ביאור שיטת הרמב"ם דמחלק בין מחשבת סופגין למחשבה דע"מ לחלקה. / /

סימן ה גדר הדין ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, ובפלוגתא בירושלמי בדין זה לגבי חיוב חלה בקמח וסולת שמצאו כשנכנסו לא"י. [פרק ב' משנה א'] / / **פרק א' דרכם של האחרונים בדין מוחזקת מאבותינו לגבי חלה.** / / בשו"ט בין ר"ע ור"א בדין מוחזקת מאבותינו לגבי חלה. / / כמה מקורות שא"י מוחזקת מאבותינו. / / קנין למפרע דווקא בגוף ולא בפירות. / / דברי האחרונים בחלוקה בין קנין וקדושה בזכות של 'מוחזקת מאבותינו'. / / דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות נינהו. / / הערה גדולה משיטת הגר"ח בנידון זה. / / הפלוגתא בירושלמי מתבארת בתלת אנפי. / / סיכום. / / **פרק ב' כמה תמיהות בעיקר האי חידוש, שא"י מוחזקת מאבותינו.** / / כמה קושיות בעיקר הזכות שמוחזקת לנו מאבותינו – דמוכרח דלא היו בעלים ממש. / / במה שיש להעיר על הדמיון בין קריאת ביכורים לוידי מעשרות. / / דברי הגר"ח בחילוק בין אשה לגר בוידי מעשרות וקריאת ביכורים. / / מבאר שבדברי הגר"ח מבואר שיש ב' סוגים שונים של בעלות בא"י – הדין שחל ע"י ירושה וישיבה והדין שחל בדין מוחזקת מאבותינו, וכן מוכרח מיניה וביה בדברי היד רמה. / /

פרק ג' דרך חדשה בגדר הדין מוחזקת מאבותינו, דבעלות לחוד ורשות ושליטה לחוד. / / נראה שהדין מוחזקת מאבותינו הוא בגדר 'שליטה' ולא בגדר 'בעלות' – כעין הזכויות של שומר בפקדון, וכעין זכות של הרבים ברשה"ר. / / בגדר ממון עניים, שזה הפקר מצד אחד ומאידך הרי זה ברשותם ובשליטתם שאין למנוע אותם. / / מביא סוגי דפסחים [ו']. ומוכיח דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטר. / / בניחותא של בעל הקרבן על ההכשר לטומאה. / / מחדש ששייך החזקה דינית גם כשאין שום החזקה מציאותית – ויש לזכות תביעה על החזקה זו. / / סיכום – 'החזקה דינית' בא"י של כל הדורות מאברהם אבינו – וזה מתממשת לבעלות ממש – על ידי הדורות המסויימים שיזכו בבעלות של א"י, ומדמה החזקה זו לכעין אפותיקי. / / ישוב לקושיות האחרונים על הדין מוחזקת מאבותינו. / / מבאר את ההבדל בין מה דליכא זכות לרועי אברהם ויש זכות לקבורה של שרה. / /

פרק ד' בגדר הדין 'מוחזקת מאבותינו' כלפי ירשות בכור דהוי כ'מוחזק' ולא כ'ראוי', והספק בירושלמי לגבי קדושת א"י לחלה. / / מתמה טובא בעיקר הדין 'מוחזק' בירושת הארץ לגבי הזכות בכור, א] קשה עלה רשב"ם שלמד שהכל מיוצאי מצרים, ועיקר הדברים תמוהין דמתים ירשו את החיים ולמה אינו ראוי. / / הירושא היא לאחר מיתה של יוצאי מצרים – ואעפ"כ מיקרי מוחזק ולא ראוי – ולא פליגי הרשב"ם והיד רמה מהיכן המוחזקת. / / ביאור הפלוגתא בירושלמי על פי הנ"ל – שיש ב' דרגות במוחזקת – ובזה פליגי לענין מה שהקדושה תלויה בקנין. / /

סימן ו' בדין מביא גט בספינה דמדמינן למשנה זו. [פרק ב' משנה ב'] / / מק' טובא על עיקר הדמיון בין גט לתרו"מ, ומ"ש ממובלעות, ומ"ש גוששת מאין בו נקב. / / ביאור עפ"י התוס' והריטב"א דהנידון מצד "לא תחלוק, ומהו חל עליו" שם חו"ל, ונהרות ועליות "חולקות רשות לעצמם" בהך תקנה. / / מבואר למה לא דנים על כל סלע, ומה מעלת גוששת ומה החילוק בין מובלעות וסמוכות. / / בדברי התוס' בעלייה. / / תוספת ביאור לסברא דנהרות חולקות רשות לעצמן, ותוספת ביאור למה עדיף סמוכות ומובלעות מנהרות, וביאור בדין הכותב גט "על נהרות בבל". / /

סימן ז' עמידה בברכת המצוות, ובטעמא דישיבה בברכה דהפרשת חלה. [פרק ב' משנה ג'] / / מביא פלוגתא הפוסקים אם כל ברכת המצוות בעמידה או דווקא במצוות דדינים בעמידה גם ברכתן בעמידה. / / מוכיח דלפי הצד שעומדים דווקא במצוה שעומדים בה, דתליית הברכה במצוה לענין עמידה היא מעיקר הדין. / / מבאר דכיון דהברכה שייכת למעשה המצוה, שוב שייכי דיני עמידה דמעשה המצוה לברכה מעיקר הדין. / / מביא שי' הראשונים דכל ברכות המצוות בעי עמידה – ומתמה במה שתירצו על הפרשת חלה. / / מביא טעמו של הארצות חיים שעומדים בברכת המצוות כיון שדומה לשירת הלויים, ומתמה בזה טובא. / / מבאר דבריו עפ"י מה שייסדנו דהברכה והמצוה חדא נינהו – ומתחברים השרות ועבודה שיש במצוות להזכרת ש"ש שיש בברכה להיות שרות שיש בה הזכרת ש"ש – כעין שירה. / / מביא חידושו של המג"א שבמצוות שהם לתיקון ולהכשר נמי אין דין עמידה, ומבאר דבריו. / / מביא סברת הראשונים שבמצוות שיש בהם הנאה אין דין עמידה בברכה שלהם, ומתמה בדבריהם. / / מבאר את החילוק בין מצוות דהנאה לשאר מצוות, דבמצוות דהנאה אין בהם תורת שירות, ובמצוות שאין בהם הנאה איכא תורת שירות, ונפ"מ לדין מצוות צריכות כוונה. / / מביא את דברי הבעל העיטור בדין עמידה בברכת להכניסו בבריתו של א"א. / / מביא סתירה בדין שומע כעונה אי יש בזה דין עמידה לשומע או לא, ויש בזה סתירה בין ברכת המגילה לספירת העומר, ומבאר עפ"י יסוד דינא דעמידה בעבודה וקדשים עפ"י סוגי' דזבחים ט"ז, שזה דין בעובד, וכן הוא בברכת המגילה, לעומת הדין עמידה דספירת העומר. / /

סימן ח' מחלוקת הראשונים ביסוד דין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא, ובדין לשמה במצה בדין זה, ובדין נתינת מים לגבי שיעור ה' רבעים ולגבי פטור עכו"ם והקדש. [פרק ג' משנה א'] / /

פרק א' ביאור חדש בפלוגתא הראשונים בגדר הדין נתינת מים. / / בפלוגתא הראשונים ביסוד דינא דנתינת מים, ומעורר שיש מקום ללמוד דלא כהגר"ח בביאור פלוגתתם, וכן מדויק בלשונות של הראשונים. / / מקשה להנך דלמדו דנתינת מים דומה להבאת שליש, דלמה אין בה פטור דעכו"ם והקדש והפקר, ומעורר דלפי"ז הרשב"א סותר משנתו אי נתינת מים הוי כהבאת שליש או לא. / / מביא את יסוד הגר"ח בעיקר חיובא דחלה, ומבאר עפ"י"ז את שורש פלוגתא הראשונים בדין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא. / / מבאר עפ"י"ז את החילוק בין פטור עכו"ם והקדש בהבאת שליש לפטור עכו"ם והקדש בנתינת מים, וחילוק זה הוא גם לראשונים דהשוו נתינת מים להבאת שליש, ומיישב בזה את סתירת הרשב"א. / / תוספת ביאור בזה. / / מוסיף בזה לבאר דבאמת גם בעכו"ם אזלינן בתר נתינת המים, ודומה ממש להבאת שליש, רק דמהני אח"כ גלגול דישאל להפקיע את השם לחם עכו"ם, וכדחזינן בלחם חו"ל. / /

פרק ב' עוד בהנ"ל, ובישוב סתירת הרשב"א. / / מתמה עוד ברשב"א, דמצד א' הרשב"א מדמה שיעור זה' רבעים לפטור עכו"ם דבתרווייהו אזלינן בתר מעיקרא, ומאידיך סובר דחלוקין נינהו, דהרשב"א סובר דלענין עכו"ם אזלינן רק בתר גלגול, ולענין ה' רבעים מפורש בדבריו דאזלינן בתר נתינת מים. / / מבאר עפ"י הנ"ל למה חלוקין מיעוטא דעכו"ם והקדש דבעינן לזה גלגול משיעור ה' רבעים דסגי כבר בנתינת מים. / /

פרק ג' בדין לשמה במצה בנתינת מים. / / דן בדברי הגר"ח לענין שימור לשם מצה בנתינת מים, דיתכן דתלוי בעיסה ולא באתחלתא דלחם, ונסתרו דברי הגר"ח. / / בדברי הגר"ח בסוגי' דעיסת הכלבים - בגדר דין לשמה - דלמדנו ג' חידושים מהגר"ח, והכא המקור לחידוש הגר"ח בלשמה בנתינת מים. / / מכאן מקור לדבר הגר"ח ללמוד דין לשמה בנתינת מים מהדין נתינת מים בחלה. / / סיכום דברי הגר"ח בזה. / /

סימן ט' בגדר הדין ש'חלה ותרומה' מעורבות בעיסה ובטבל, לגבי איסור משמרת בטבל.
[פרק ג' משנה ב']. / / מצאנו במשנה שתרומה מעורבת בטבל וחלה מעורבת בעיסה לאחר גלגול. / / מביא את יסוד הראשונים ואחרונים שתרומה מעורבת כבר בתוך הטבל, ומביא כמה מקורות לזה מהאיסור אכילה וחיוב מיתה ודיני ממון ואיסור לטמאה, ומהדין דבר הנדור, ודבר האסור. / / מתמה טובא בעיקר היסוד – שהרי מוכח שיש חילוקים בין הטבל לתרומה, ומוכרח גם שיש 'נדר' בהפרשה ומקדישו בהפרשה, ויש בזה סתירות מיניה וביה. / / מתמה מכמה דינים בטבל לפני מירוח, ובחילוקי דינים במשמרת תרומתי לפני הפרשה.

סימן י' בדברי הרמב"ן דמזמה מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש, ובגדר עקירת מחשבתו למפרע, ובישוב שיטת ר"ת במחשבת סופגנין דמאי שנא מכל המחשבות. **[פרק ג' משנה ג']**. / / מביא דברי הרמב"ן בקושי' מה בין מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש שפוטרה, ומבאר דמכאן מוכרח שאין הקדש בגדר פוטר. / / עפי"ז מבאר את תירוצו של הרמב"ן דמעשה מוציא מידי מחשבה, ומוכיח מכאן כדברינו לעיל בביאור הך כללא "דבשעת חובתה היתה פטורה", דנקבע שמו מתחילתו בגלגול כ"לחם הקדש" ושוב לא פקע שמו. / / תוספת דברים ביסוד זה. / / עפי"ז מבאר את שיטת הרמב"ן בתחילתה סופגנין ממש, [ולא במחשבת סופגנין בעלמא]. / / מביא שיש לדון אי בתחילתה במחשבת פטור ונמלך, האם הוא מתחייב למפרע או לא, ומוכיח מהרמב"ן דמהני רק מכאן ולהבא, ומביא בזה מהר"ש ורשב"א דמהני למפרע, ומביא על זה חידוש להלכה בהפרשת חלה ב"קוגעל" מבעל המנחת יצחק. / / מעורר דחידוש זה ב"קוגעל" הוא דלא כהרמב"ן הנ"ל דמעשיו מוציאים מידי מחשבתו, ולפי"ז לא יהני הפרשת חלה ב"קוגעל" לפני אפייה, ולא נהגו עלמא כהרמב"ן, ותולה בזה פלוגתא אחרת, האם העינן אפייה ממש להתחייב, או דסגי בנמלך לאפות. / / מתמה בכל הנ"ל מדברי הרא"ש דמוכרח דע"כ דגם הרמב"ן מודה דמתחייב למפרע. / / מקדים להקשות בעיקר שיטת ר"ת דמאי שנא מחשבת סופגנין מכל המחשבות הפוטרות, ומחדש עפ"י הגר"ח דיתכן דר"ת מודה בכל המחשבות חוץ ממחשבת סופגנין, דמחשבה זו סותרת לעיקר החלות אתחלתא דלחם דחיילא בעיסה מגזה"כ. / / עפי"ז מבאר דגם לרמב"ן אף דמעשיו מוציאים מידי מחשבתו, אבל שוב הדרא לן גלגולו לחייבו למפרע דבמחשבתו הוא שוב קובע כקביעת התורה דאית ביה תורת א"תחלתא דלחם", ויתחדש דרך במחשבה זו ס"ל לרמב"ן דנעקר למפרע לא כן בכל המחשבות, ודו"ק. / /

סימן י"א מירוח עכו"ם, האם תלוי בבעלות או במעשה או בשניהם, והחילוק בין מירוח הקדש למירוח לעכו"ם. **[פרק ג' משנה ד']**. / /

פרק א' פלוגתת רש"י והראשונים במירוח ישראל ברשות עכו"ם. / / סוגית הגמרא בגיטין [מ"ז] ובמנחות [ס"ו] לגבי מירוח עכו"ם והקדש. / / פלוגתת הראשונים אי מירוח ישראל ברשות עכו"ם בכלל מירוח ישראל הוא או בכלל מירוח עכו"ם הוא, ומתמה בשיטת רש"י דלמה מירוח תלוי בבעלות. / / מתמה על הראשונים ממיעוט של עכו"ם בחלה וממיעוט של הקדש בתרומה, ומתמה ברשב"א דבעי גם בעלות עכו"ם וגם מעשה עכו"ם. / / ישובו של המהריט"ץ לשיטת רש"י ד'דיגונך' היינו 'דגנך' בשעת דיגון. / / בביאור בשיטת הראשונים – מקדים בביאור דעת הסוברים דקצירת עכו"ם לצורך ישראל חשיבא כקצירת ישראל בחיובא דפאה, וקצירה לצורך חו"ל חשיבא כקצירת חו"ל בחיובא דפאה, ומבואר שהכל תלוי ב"שם קציר" ולא ב"מעשה קציר", ובעינן שהחפצא של קציר יהיה "קציר ישראל" ו"קציר א"י". / / מבאר דגם במירוח מצאנו בראב"ד דתלוי אי נעשה עבור הישראל או לא, והיינו דבעינן שיחול 'שם ישראל'

על "הדגן הגמור" והיינו על הדגן של שעת דיגון, ועפ"י מחלק בין הקדש לעכו"ם. / / ישוב קושי' האחרונים דמאי שנא מירוח עכו"ם ממירוח נמלים. / /

פרק ב' שיטת הרמב"ם במירוח עכו"ם ברשות ישראל, וסתירת הר"י במירוח ישראל ברשות עכו"ם. / / שיטת הרמב"ם ושיטה לא נודע למי דתרי גווי מירוח עכו"ם משכחת לה, מצד הרשות ומצד המעשה, ותרווייהו נתמעטו דתרי דיגונך כתיב. / / דרכו של המהריט"ץ בשיטת הרמב"ם דגם לרבה דלא דריש 'דגנך' רק 'דיגונך' אבל מודה לדרשה של דגנך בשעת דיגונך. / / סתירת הר"י וישובו של המהריט"ץ אלגאזי. / / דרך חדשה בזה עפ"י המהריט"ץ. / / דרכו של הגר"ח ברמב"ם [ביכורים פרק ב' הלכה ט"ו], שיש דין דגנך ודין דיגונך. / /

סימן י"ב בדין מצה וחלה מן החיטין ומן האורז, ובגדרי טעם כעיקר ובדיני גרירה. [פרק ג' משנה ז']. / / טעמא דבבלי מצד טעם כעיקר וטעמא דירושלמי מצד גרירה. / / בדברי הרמב"ן דתרווייהו איצטרכיא ליה – טעם כעיקר שלא יתבטל, ושוב בעינן גרירה להשוות את כולה ללחם. / / הוכחה של הדברי יחזקאל דבאין לידי חימוץ הוא רק מצד קביעת המין, ומבאר שיש ב' דינים במצה. / / קושי' בדברי הרמב"ן דמה שייך טעם כעיקר לטעמא דגרירה – ומוכיח שיש מהלך חדש בגרירה – שמתייחסים לדינים של הגורר ולא למציאות של הגורר. / / ביאור שיטת רשב"ג. / / שיטת הרא"ש דחולק בדין טעם כעיקר דמהני להפוך היתר לאיסור – ונתחדש דין ברא"ש דבעינן באים לידי חימוץ מחמת עצמות המין, ומחמת זה בעינן דינא דגרירה. / / סיכום פלוגתת הרמב"ן והרא"ש. / / הערה בשיטת הרא"ש. / / הערה – שהכל תלוי במחלוקת רבנן ורשב"ג. / / דרך חדשה בזה מהגר"ח לחלק בין הדין ה' מינים ל"שם לחם". / /

סימן י"ב בדין כיבוש יחיד. [פרק ד' משנה ז']. / / **פרק א' שיטת רש"י ותוס' בכיבוש יחיד.** / / שיטות רש"י ותוס' מהו כיבוש יחיד. / / בדברי רש"י מה נקרא כיבוש יחיד. / / בדברי הרמב"ם מה נקרא כיבוש יחיד. / / ביאור בדין של הספרי, ומה זה שייך לכיבוש יחיד. / / ב' דרכים בתוס' עפ"י הספרי אי מצד סדר הכיבוש אי מצד שלא ברשות. / / ביאור חדש בשי' רש"י האיך למד את הספרי – דלא שייך למחלוקת בכיבוש יחיד. / / מוכיח ממה שרש"י מצריך אורים ותומים אף דתמיד לא בעינן אורים ותומים. / / ישוב קושי' המקד"ד דאי קנין של יחיד שמיה כיבוש א"כ כל קנין של ישראל יחול בו דין כיבוש. / /

פרק ב' שיטת הרמב"ם בכיבוש יחיד. / / דרכו של הדבר אברהם בישוב דעת הרמב"ם בכיבוש יחיד. / / דרכו של המשנת ר"א בעיקר הפלוגתא אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא – דנפ"מ אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'. / / בדברי הקרן אורה דכיבוש יחיד היינו סמוך לגבול. / / דרך נוספת ברמב"ם – קרן אורה. / /

פרק ג' כיבוש עולי בבל בסורי. / / בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד אי היה קידוש של עולי בבל בסורי, ושיטת הר"ש בזה. / / קושית הגר"ח דמה נפ"מ אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא. / / בדברי המקד"ד לדון האם החסרון של כיבוש יחיד בכיבוש ראשון בסורי' היה חסרון נמי בכיבוש שני בסורי'. / / ישוב לעיקר הקושי' – שיש לומר שלא היה להם רשות לקדש בכיבוש שני רק מה שנתקדש בראשון. / / ביאור שיטת הראב"ד דמה מהני כיבוש יחיד בסורי' אי לא היה בו כיבוש עולי בבל. / / בדברי הקה"י שיש נפ"מ לשאר דינים התלויים בקדושת הארץ. / / חומר דסוריא יותר משאר המקומות הסמוכים לא"י. / /

סימן י"ג בגדר החלוקה של א"י לשלש ארצות. [פרק ד' משנה ח']. / / **פרק א' ג' ארצות, והנפ"מ בין כיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל.** / / ג' ארצות – עולי בבל עולי מצרים וארץ השלישית. / / קדושה ראשונה – עולי מצרים או לא. / / במהות הקדושה – וכמה דעות באופן הקידוש בקדושה שנייה. / / בפלוגתת רש"י ותוס' בכיבוש עולי

בבל אי בעי כיבוש וקידוש או לא. / / חילוק בנידון הנ"ל - בין תוך גבולות א"י לחוץ לגבולות. / / קדושה ראשונה היתה בלי קידוש – וסגי בכיבוש לחודי. / / בדברי רש"י בחומש לפרש טעמא דגבולות הארץ בתורה. / / בדברי המקד"ד לפרש שיטת רש"י בסורי' דלא היה אורים ותומים, וקידוש בעי אורים ותומים. / /

פרק ב' בדברי הרמב"ם דקדושה ראשונה כיון שגלו בטלה קדושתו, כיון שתלויה בכיבוש, ודלא כקדושה שניה. / / בדברי הרמב"ם לחלק בין קדו"ר לקדו"ש אי ע"י כיבוש או חזקה. / / מקור וביאור בשיטת הרמב"ם – ובדברי הקוה"ע בזה. / / דברי הגר"ח בזה – דאיכא תנאי בכיבוש ראשון שיהיה בלי עול מלכות וזה מה שנתחדש בדין "והטיבך והרכך מאבותיך". / / ישוב הגר"ח לקושי' מסוריא – ונתחדש שכל שלא היה בו קדו"ר בכיבוש, שוב לא חיילא ביה קדושה שניה בלי כיבוש. / / בדברי הר"ש שהחילוק בין כיבוש ראשון לשני אי איכא מצוה או לא. / / ישוב המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין קדושה ראשונה [כיבוש] לקדושה שניה [חזקה]. / / שיטת הרמב"ם לגבי קדושת שכינה בארץ ישראל דלא בטלה לעתיד לבא. / /

פרק ג בדין הרבה כרכים שהניחום עולי בבל. / / בדברי רש"י דהרבה כרכים הניחום ומותר לחרוש ולזרוע, ובדברי המהר"י קורקוס. / / דברי החזו"א ומקד"ד בזה – דהנך כרכים הם נידון בפני עצמו – ולא שייכי לשאר כיבוש עולי מצרים. / / הוכחת המקד"ד לחלק בין הנך כרכים לשאר כיבוש עולי מצרים, ממה דחלוקין נינהו לגבי טומאת ארץ העמים ולגבי האיסור לצאת לשם. / / חידוש לגבי עבר הירדן. / / דעת הרמב"ם דאין לחלק בין הנך כרכים לכל כיבוש מצרים. / /

סימן י"ד קונטרס בדין חלת חו"ל. [פרק ד' משנה ח']. / /

פרק א בביאור דין א' לאור וא' לכהן. / / הקדמה - בביאור הדינים השונים בג' ארצות לחלה ששנויים במשנה בחלה [פ"ד]. / / מביא סוגי' דכתובות דחלה שונה מתרומה – ולא תלוי בכיבוש וחילוק, אבל תלוי בביאת כולכם. / / שיטות שזה מה"ת ממש דשאני חלה דלא תלוי בא"י של כיבוש וחילוק. / / תוספת הבנה – דגם אי הוי מדרבנן – אכן מצד הארץ הוי מה"ת. / / בטעמא דהנך ב' חלות – ובחילוק בין הארצות. / / תוספת חידוש שמבואר בסוגי' דבכורות [כ"ז] שיש ארץ הרביעית, ויש גם חילוק דינים אחרים בג' ארצות. / / מבאר דחלת האור היא החלה העיקרית בכל הארצות. / / מבאר דבאופן שיש כהן קטן, אז איכא חלה אחת, והוא אוכל רק לשל אור. / / בביאור דברי הבבלי והירושלמי בטעמא דא' לאור וא' לכהן, לדרכו של הר"ש. / / שי' הרא"ש בביאור הבבלי וירושלמי. / / סתירה בדברי הרא"ש בדין טומאת בארץ העמים בארץ השניה. / / שיטת הרמב"ם בכל הנ"ל. / /

פרק ב ביאור החילוק בין תרומה לחלה בדין ב' חלות. / / בטעמא של הירושלמי ושל התוס' בחילוק בין תרומה לחלה, דאין ב' תרומות אף דאיכא ב' חלות. / / מבאר עוד דפלוגתת התוס' והירושלמי תלוי בבלי וירושלמי. / /

פרק ג' ביאור שי' הרמב"ם בגדר הב' חלות בחלת חו"ל. / / דרכו של הרמב"ם בביאור טעמא דב' חלות, דהירושלמי והבבלי משלימים זה את זה בטעמיהם, וקושי' החזו"א בזה. / / הערות נוספות בדברי הרמב"ם. / / דרכו של המהר"י קורקוס בביאור שי' הרמב"ם בהנך ב' חלות. / / מבאר דפליגי הרמב"ם והראשונים איזה חלה עיקר, ומבאר דב"ש מא תשתכח" נתחדש חלות דין חדש של חלת חו"ל. / / ביאור בהקדמת הרמב"ם לעיקר דין חלת חו"ל. / / ישוב לקושי' החזו"א על הרמב"ם. / / מבאר את פלוגתת הראשונים בתערובת חלת חו"ל ובהיתר נתינה לכהן עם הארץ. / /

פרק ד בפלוגתת הראשונים בדין חלה בזה"ז בא"י ובחו"ל. / / מביא פלוגתת הרמב"ם והתוס' בחלה בזה"ז בא"י. / / מביא את פלוגתת הרמב"ם והרא"ש בטעמא ד"ש מא ישתכח". / / עפ"י הנ"ל מבאר פלוגתתם בחלת א"י בזה"ז. / / מבאר למה לא שייך חלה הנאכלת כמו בארץ השניה, וגם בזה אזיל הרמב"ם לשיטתו. / / ביאורו של הגרי"ז בזה. / / פלוגתת הראשונים בחלת חו"ל בזה"ז. / / בדין ברכת המצות באכילת חלת חו"ל בזה"ז. / /

פרק ה' ביאור שני הרמב"ם בהא דבכהן קטן [טהור] סגי בחלה אחת. / / קושי' הגרי"ז על הרמב"ם מהדין בכהן קטן. / / מתמה טובא בעיקר דברי המהר"י קורקוס ממה דהתירו זב וזבה בחלה הנאכלת. / / מוסיף ביאור בשני הרמב"ם עפ"י דרכו של המהר"י קורקוס, דשני דינים נאמרו בחלת חו"ל. / / ישוב קושי' הגרי"ז בשני הרמב"ם בדין כהן קטן. / / ישוב לתמיהא בשני המהר"י קורקוס דחידש דהנאכלת היא העיקר, דהרמב"ם חולק על הראשונים, ולדידיה אין הכהן קטן אוכל את חלת האור. / / מדייק כדברינו ברמב"ם. / /

פרק ו' במצות נתינה בחלת ותרומת חו"ל. / / מבאר דרך בחלת חו"ל לייכא נתינה בחלת האור, אבל בחלת האור בארץ השניה איכא נתינה בחלת האור. / / מביא את פלוגת הרמב"ם ורמב"ן בדין נתינה בתרומה, ומבאר דפליגי לשיטתייהו בפלוגתתם בהוכחה מתרומת וחלת חו"ל. / /

פרק ז' ביאור חדש בשני רש"י בדין נתינה לקטן בחלת חו"ל. / / מביא את קושי' הראשונים דלמה הביאו דין כהן קטן. / / מבאר את דברי רש"י התמוהין בחלה הנאכלת לכהן שהוא בן י"ג שנה. / / מוכיח דע"כ דרש"י למד כדברינו ברמב"ם. / /

פרק ח' בדין תרומת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש. / / מביא דינא דשמואל דאוכל ואח"כ מפריש, ומביא מהאחרונים דליכא איסור טבל בחלת חו"ל, ומביא מהמהרי"ו ועוד אחרונים דחולקים. / / מביא ג' הוכחות ברורות מהראשונים דאיכא איסור טבל בתרומת חו"ל. / /

סימן ט"ו ביכורים מסוריא וביכורים מיורשלים ומפרוורי שבירושלים. [פרק ד' משנה י"א]. / / בהא דאין מביאין ביכורים מסוריא. / / בהא שאמרו - הקונה בסוריא כקונה בפרוורי שבירושלים. / / הבאת ביכורים ממה שגדל בירושלים. / / גדרי בעלות בירושלים. / / ראייה לחייב ירושלים. / / שיטת הרמב"ם. / / בעלות בירושלים בזמן בית שני. / / קושיות על חילוק זה. / / ביאור דברי רש"י. / / גדרי בעלות להבאת ביכורים. / / איסור נטיעה וזריעה בירושלים. / / דברי הרמב"ם. / / דברי שאר האחרונים בדין ביכורים בירושלים.

סימן א'

קונטרס בגדרי ה' מינים,
[פרק א' משנה א']

פרק א' ביסוד דינא דה' מיני דגן, לחלה ומצה. / / מביא כמה מקורות לדין ה' מיני דגן בחלה, ומבאר את הנפ"מ שביניהם. / / מביא מהרידב"ז דנפ"מ לענין ביטול ואי לוקין בחלה, ונפ"מ במצה. / / נפ"מ אי מתני' ה' מינים' או ה' דברים'. / / ביאור פלוגתת הבבלי וירושלמי בצירוף בנשוק. / / ישוב לשי' המאירי מהירושלמי, וישוב שי' רש"י במנחות מקושי' תוס' מהירושלמי. / /

פרק ב' ביאור בדברי התוס' במנחות [ע'], ובר"ש ריש כלאים. / / ביאור האחרונים בתוס' במנחות דמבואר דמינים שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, דב'נשוק' לא נהיה לעיסה אחת. / / מתמה בדברי האחרונים מיניה וביה בתוס'. / / מוכיח דע"כ דצירוף מדין אבות ותולדות אתינן עלה. / / דרך נוספות על פי הסברות של 'מקפדת'.

פרק א'

**ביסוד דינא דה' מיני דגן,
לחלה ומצה.**

מביא כמה מקורות לדין ה' מיני דגן בחלה, ומבאר את הנפ"מ שביניהם.
בעיקר המקור לה' מינים, דדוקא הנך מינים, לא אורז ודוחן - עיין בדברי הגר"א בשנו"א ריש מכילתין שהביא בזה ג' מקורות בירושלמי:

א) דכתיב מלחם ודרשינן ולא כל לחם, אין לי אלא חיטין ושעורין כוסמין ש"ש ושיפון מנלן - וילפינן ליה מראשית עריסותיכם.

ב) בשם ר' ישמעאל אמרו לחם דדומה ללחם האמור בפסח דבעינן דבר הבא לידי חימוץ, והנך מביאים לידי סירחון.

ג) רשב"ג יליף לה מקרא דכל הה' מינים כתובים בקרא - והפסוק מסיים "גבולתו לחם" ודרשינן "עד כאן גבולתו של לחם". עוד הביא דבמנחות [ע'] הביאו דרשה דר' ישמעאל דבעינן באים לידי חימוץ, עיי"ש.

ונראה דאיכא נפ"מ בין הדרשות - דלפי ר' ישמעאל דבעינן באים לידי חימוץ, לדידיה י"ל דאין כאן חשיבות במין מצד עצמו ומצד כח תזונתו המיוחדת - ורק מחמת זה שכתו להחמין הוא דמחייבין ליה בחלה, אבל לאידך דרשות אתינן עלה מצד החשיבות בגוף המין עצמו.

[אולם עיין בציונים והערות [פרק א' משנה א' ענף א'] שהבאנו מהגרש"ש"ק דע"כ שה'שם' המיוחד של כל מין ומין הוא המחייב בחיובא דחלה - ולכן מצאנו דשייך בזה דין ביטול ברוב.

זאת ועוד, דלדרך הראשונה חזינן עוד, דאיכא חשיבות במין המיוחדת של חיטה ושעורה יותר מכולם שהם העיקר, ואידך תלת מינים איתרבי בכללם - והיינו דבאים אחריהם בחשיבות, והפחותים כאורז ודוחן נתמעטו לגמרי - ולהלן [סימן ב' פרק א'] ביארנו - שהדרגות השונות של חשיבות הם מצד אבות ותולדות דחיטין ושעורין אבות נינהו, ואידך תולדותיהן - וביארנו בזה כמה הלכות צירוף על פי חלוקה זו.

ונראה שיש כמה נפ"מ במקור לה' מינים והנפ"מ הם בכמה דינים שונים - וכדיבואר.

מביא מהרידב"ז דנפ"מ לענין ביטול ואי לוקין בחלה, ונפ"מ במצה.

דהנה, עיין בירושלמי [פ"א ה"א] שדנו אי לוקה על חלה הנעשית מבבילה בחמש המינים או לא, ור"ל אמר דאינו לוקה, דכמו שאיסורים מבטלים זא"ז בפיגול ונותר וטמא, כמו כן הה' מינים מבטלים זה את זה, ודנו שם אם ר' יוחנן שחולק בפיגול יודה הכא או לא.

ובהמשך הירושלמי - "אמר ר' יעקב בר זבדי - זאת אומרת שלוקין על חלתן דאורייתא" - וביאר הגר"א דמדקתני דיוצא ידי חובתו במצה מוכרח שלוקין על חלתן, "אלמא דכשהן מעורבין נקראין לחם" - ודחה ר' ירמ' דדילמא יצא ידי"ח רק כשהוא כזית מכל מין בפנ"ע אבל במעורבין אינו לחם, ולעולם בחלה לא לקי.

"אמר רבי יוסי - אפי' תימר כזית מכולהון - שני' היא שכולהן לשם חמץ" - וביאר הגר"א דהכא שאני דחייב לכו"ע כיון דאית להו 'שם חמץ'.

ולא איתברר מה כוונת ר' יוסי הכא בדין חמץ - דעד השתא איירי לענין מצה, ועוד דלגבי חמץ דמצטרפין לכזית אין ראייה דאולי אין מלקות.

וראיתי ברידב"ז שפי' דר' יוסי אזיל לשיטתו דלמד מלחם, ולא כל לחם, וממילא דאיכא נפ"מ בין חלה למצה, דבחלה יליף מלחם ולא כל לחם, ובמצה יליף מדבר שבא לידי חימוץ א"כ א"צ "שם המינים" ולא שייך ביטול ודווקא בחלה שייך ביטול, דזהו גופא מה שדחה.

ולדבריו צ"ל דר' יעקב בר זבדי למד שיש מלקות על חלתן ד"ת דסובר דגם במצה בעינן 'שם המין', והיה שייך בזה ביטול, ודו"ק.

עכ"פ לדבריו מבואר נפ"מ בין הדרשות.

נפ"מ אי מתני' ה' 'מינים' או ה' 'דברים'.

ונראה דנפ"מ נוספת איכא בזה, דבמשנה מבואר דאיכא ה' מינים, ואמרו ריב"פ דזה רק לר' ישמעאל בן ר' יוחנן בן ברוקה, אבל בריש כלאים למדנו דאיכא רק ג' מינים, דחיתין אסור בכולם ושעורין מותר רק בש"ש, וכוסמין מותר בשיפון, והיינו ג' מינים, ומבואר דלר' ישמעאל כולם אסורים זה בזה, דה' מינים נינהו, והוכיחו כן מדסובר דאין למדים דמנחת העומר בשעורים קאי גם בש"ש ונתמעט בק"ו, וע"כ דב' מינים נינהו, דאי מין אחד פשיטא דילפינן ולא ממעטינן בק"ו. ומתבאר בזה ב' דינים:

א] לר' ישמעאל דה' מינים נינהו אסורים כולם זה בזה בכלאים, ולרבנן מותרים אלו שהם מין אחד.

ב] לרבנן מביאים מנחת העומר גם מש"ש, דמין אחד הוא.

עכ"פ בעיקר דברי ריב"פ דנקט דע"כ דמתני' דלא כרבנן, בזה חולקים רבנן דקיסרין ופירשו דאין ראייה, דה' 'דברים' שנינו במשנה - וה' 'מינים' לא שנינו.

ונראה דפלוגתא זו בין ריב"פ לרבנן דקיסרין נמי תלוי בהנ"ל, דאם בחלה ליכא חשיבות למין עצמו, והיינו דיליף מדברים הבאים לדי חימוץ, א"כ החמשה הם חמשה 'דברים' ולא חמשה 'מינים', אבל לריב"פ הילפותא היא מ'לחם ולא כל לחם' - ויש התייחסות למינים עצמן בתור מינים, ואף דלשון במשנה 'דברים' אבל ע"כ הכוונה ל'מינים', ודו"ק.

ביאור פלוגתת הבבלי וירושלמי בצירוף בנשוך

ובזה נראה לבאר את פלוגתת הבבלי וירושלמי בדין צירוף בנשוך, דהנה, להלן [סימן ב' פרק ב'] הבאנו מהגר"א כמה דרכים בצירוף בנשוך, דהנה, במשנה [ריש פרק ד'] מבואר דלכו"ע שעורין מצטרף בהדי כולהן חוץ מחיתין, וחיתין עצמו רק מצטרף בהדי כוסמין ונחלקו באידך מינים, שהירושלמי סובר דכוסמין ש"ש ושיפון לא מצטרפין זה עם זה, אף שכולהו מצטרפין עם שעורין, ורק לרבנן דר' ישמעאל מצטרפין כוסמין ושיפון כיון דמין אחד נינהו.

איברא, דבבבלי מבואר איפכא, דכוסמין לא מצטרף בהדי שיפון אף דמינו הוא, ורק ש"ש ושיפון מצטרפין, וזה תמוה, דאיכא בזה סברות הפוכות.

ונראה פשוט דנחלקו ביסוד הדין דה' מיני דגן, דלפי הבבלי בעינן רק שיוכלו לבא לידי חימוץ - וע"כ דאין חילוקי שמות ביניהם לענין החיוב, ולהכי לא היה שייך בזה ביטול, וכנתבאר מהרידב"ז, משא"כ לריב"פ שהביא פלוגתת ר' ישמעאל ורבנן, לדידיה ילפינן מלחם ולא כל לחם, ואיכא חילוקי שמות ולכן כשדנים לצרף בנשוך בעינן צירוף גם כלפי החילוקי שמות דגם הם איתרבי בהדי החיוב.

ומעתה נראה, דהנה - להלן [סימן ב' פרק ב'] נתחדש שיש ב' מיני צירוף, שיש צירוף מצד אבות ותולדות ויש צירוף אחר מצד המינים, ולהכי כל התלת מצטרפין עם שעורין דכולהו תולדות ידיה נינהו, וכוסמין הוא גם תולדה דחיתין ולהכי מצטרף נמי בהדי, אבל אין שום צירוף בין הנך תלת - דג' מינים נינהו, כמו דחיתין ושעורין ב' מינים נינהו - רק דלרבנן דר' ישמעאל איכא צירוף בין כוסמין לשיפון כיון דסו"ס מין אחד נינהו.

והבבלי חולק בכל זה, דלדידיה אין שום התייחסות למינים ואין שום התייחסות לאבות ותולדות, דאין זה נוגע כלל להלכות חלה, וכל הדין הוא רק מצד באים לידי חימוץ, וע"כ דלפי הבבלי כל ענינו של צירוף ד'נשוך' חלוק ויש בזה מהלך אחר.

והיינו דנראה דלפי הבבלי הנידון הוא נידון של 'מקפדת', דיש מינים שדומין זה לזה ולכן לא מקפידין הלכך שפיר מצטרפין, ויש מינים שמקפידין ולכן לא מצטרפין – ועיקר סברא זו מבוארת במאירי [פ"ה משנה ג'] וכן דייק החלת לחם [סימן ה' ס"ק י"ד] מהלבוש [ריש סימן שכ"ו] וע"ע בפמ"ג או"ח [מ"ז ריש סימן תמ"ז] עיי"ש.

ובענין זה שאני, דלא שייך כאן מינים דכלאים וגם לא שייך כאן אבות ותולדות, ודוקא שיפון וש"ש לא מקפידים, וכן שעורין עם כולם לא מקפידים, וא"ש. [ועיין להלן [סימן ב' פרק ב'] מהלך אחר בביאור פלוגתת הבבלי וירושלמי.

ישוב לשי' המאירי מהירושלמי, וישוב שי' רש"י במנחות מקושי' תוס' מהירושלמי
ונראה ראייה ברורה לחידוש זה, דהנה בירושלמי פירשו "כאן דנשוך הא בבלול" והק' בחלת לחם דבבלול ע"כ שאין מקפדת, ושוב אין לאוקמי' בבלול דוקא, דתיפוק ליה דכבר אינה מקפדת, ונראה, דאה"נ, אלא שהירושלמי לשיטתו תירץ כן – ולבבלי אינו כן, דלבבלי ע"כ שכל החילוק הוא אי מקפדת או לא.

ולפי"ז א"ש מה שיש לתמוה בדברי רש"י במנחות [ע'] – שכתב שם שהבריי' מפרש את המשנה – ונראה דהך סברא היא דווקא לבבלי וכמוש"כ הגר"א – ולדידיה ע"כ שזה רק ענין של מקפדת – וא"ש.

פרק ב'

ביאור בדברי התוס' במנחות [ע'],

ובר"ש ריש כלאים.

ביאור האחרונים בתוס' במנחות דמבואר דמינים שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, דב'נשוך' לא נהיה לעיסה אחת.

במשנה בחלה [בריש פרק ד'] ובבריי' במנחות [ע'] מבואר דשעורין מצטרף עם הכל חוץ מחיטין, והיינו לענין צירוף לחיוב חלה בנשוך, דבבלול מהני מכל המינים כהדדי.

והק' בתוס' במנחות שם דמבואר דכל שהוא כלאים זה בזה אין תורמין מזה לזה, ושעורין הוא כלאים עם כולם חוץ מש"ש, ואיך תורמין משעורין על כולם, ותירצו בתוס' דהעיסות דומות, וכן הק' ות' הר"ש ריש כלאים וכ"ה ברא"ש בהל' חלה ובפי' למשנה.

והק' הרש"ש דמה הקושי' – הא מתני' ובריי' מיירי לענין צירוף לשיעור חלה, והך כלל בכלאים ותרומה הוא דין במעשה הפרשה, שהרי בתרומה ליכא דין שיעור, וע"כ שזו הלכה במעשה הפרשה שיהיה ממין אחד, וא"כ י"ל דלעולם מצטרפין שעורין וכוסמין לשיעור, אבל במעשה הפרשה יצטרך להפריש שעורין משעורין וכוסמין מכוסמין.

ות' בקה"י [זרעים סי' ו'] דמזה מוכרח דכל שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, והוכיח כן מחולין [קל"ו] דאמרו שם דאין חדש וישן מצטרפין לשיעור ראשית הגז כיון שמצאנו בתרומה שאין מפרישין מזה לזה, ומוכרח דתלינן זה בזה.

וביונת אלם [ל"ד י"ז] הוסיף בזה ביאור, שאם ע"י נשוך היה כאן עיסה אחת, שוב ליתא לסברא הנ"ל, דסו"ס איכא בעיסה שיעור וחייבת בהפרשה, אבל כיון שנשוך רק מצרפן לדין שיעור אף דאין כאן 'עיסה אחת', להכי אמרינן דמה דאין מפרישין זה על זה מבטל את הצירוף לשיעור.

מתמה בדברי האחרונים מיניה וביה בתוס'.

אולם לפי דבריהם נראה שיצא חידוש, דלדבריהם הרי מבואר בתוס' דזה דקביעת וחלוקת המינים בכלאים שונה מקביעת וחלוקת המינים בחלה מעולם לא היה קשה לתוס' – והיינו דמה שאמרו בבריי' דכולם מין שעורין וכוסמין מין חיטין בדין צירוף בחלה אינו סתירה לחלוקת המינים בכלאים, אלא שהיה קשה קושי' אחרת – דהאין מצטרפין כפי קביעת המינים הזו אם לא יוכלו להפריש מזה על זה, דבחלוקת המינים לדין הפרשה אזלינן בתר כלאים, והיינו דעומק הקושי' הוא דמטעם אחר יתבטל הצירוף, וקשה דלמה באמת שונה קביעת המינים לענין צירוף לחלה.

והיה אפ"ל דעיסות שונה מתבואה, ובעיסה משתנים המינים, וב' מינים בתבואה ככוסמין וחיתין, ושעורין ושיפון, משתנים למין אחד בעיסה, אולם אם נימא כן – אז ממילא דלא הקשו כלל מכלאים ותרומה, דממילא דכבר מפרישין זה על זה מטעם הנ"ל, ומזה מוכרח דחלוקת המינים לדיני צירוף לא שייך כלל לדין עיסות דומות, ודו"ק, וצ"ע דמאיזה דין זה.

מוכיח דע"כ דצירוף מדין אבות ותולדות אתינן עלה.

ונראה דעפ"י מה שנתבאר לעיל דחוץ מקביעת המינים איכא נמי דין אב ותולדה, דנראה דזהו ענינו של ברי' זו, שכולהו מין שעורים היינו דכולהו תולדות ידיה, ושפיר שייך צירוף דנשוח באופן זה.

ומעתה נראה דלענין עיסות דומות לעולם י"ל דכולהו דומין אהדדי, ולא דוקא לפי מה שחילקו בברי', דעיסות דומות הוא סברא מסויימת לענין ההפרשה, ותו לא, וי"ל דבעיסה אף חיתין דומה לשעורין אלא דסו"ס לא מהני לענין צירוף דנשוח דבעינן עכ"פ אבות ותולדות.

ולפי"ז יתחדש - שכשיש שיעור עיסה דחיתין ושיעור עיסה דשעורין, דאז לא בעינן צירוף – דאז באמת שפיר מפרישין זה על זה, ודו"ק.

דרך נוספות על פי הסברות של 'מקפדת'.

איברא דנראה דאפשר לדחות, ועפ"י מה שנתבאר לעיל [פרק א'] בשי' הבבלי, דלדידהו כל ענין הנך מינים מצד קפידה אתינן עלה, ולפי"ז י"ל דתוס' תמיד ידעו דהנך מיקרי עיסות דומות ולכן ליכא קפידה, רק דהיה ק' לתוס' דסברא זו לא מהני כלל לענין ההפרשה דסו"ס אין מפרישין מזה על זה, ואיכא סברא חדשה למה לא יהיה בזה צירוף.

ותירצו התוס' דגם להלכה של מפרישין זה על זה מהני הך דעיסות דומות, דזהו כבר סברא לענין חילוקי מינים, ודו"ק.

סימן ב'

חידושים בדרכו של הגר"א

בגדרי חמשה מיני דגן.

[ריש מכילתין].

פרק א' שיטת הגר"א בדיני החמשה מינים לגבי חלה כלאים ומנחת העומר. / / שו"ט בירושלמי לדרכו של הגר"א. / / ביאור סברת ר' יוסי, דאף אי ש"ש ושעורה מין אחד נינהו, אבל דומה לתאנה שחורה ולבנה, ומבאר שיש מושג של מין אחד בב' צורות – וכדמצאנו כה"ג בכלאים. / / ביאור הקס"ד לר' ישמעאל להכשיר מנחת העומר בכוסמין ש"ש ושיפון, דמדין תולדות אתינן עלה. / / סיכום הג' שיטות בה' מיני דגן. / /

פרק ב' בפלוגתת הבבלי וירושלמי בצירוף הה' מינים בנשוק, לדרכו של הגר"א. / / דעת הגר"א בפלוגתת רבנן ור' ישמעאל בצירוף הה' מינים בנשוק. / / מתמה טובא בכל הלכות הצירופים בה' מינים דמה שורשם ובמה מתחלקים זה מזה. / / מבאר כל החילוקי דינים בצירוף דנשוק עפ"י המבואר דחיתין ושעורין אבות נינהו, ויש ב' מיני צירוף, מצד אבות ותולדות ומצד מינים. / / הוכחה נוספת דמשנה דריש פרק ד' איירי באבות ותולדות. / / ביאור בשיטת ריב"נ על פי הנ"ל. / / שיטת הגר"א בבבלי – ומתמה טובא דלדרכו איכא סברות הפוכות בין הבבלי לירושלמי. / / ביאור בשי' הבבלי, דלדרכו של הגר"א נתחדש צירוף של תולדות זה עם זה. / / ביאור בשיטת הטור בכל הנ"ל.

פרק א'

שיטת הגר"א בדיני החמשה מינים

לגבי חלה כלאים ומנחת העומר.

שו"ט בירושלמי לדרכו של הגר"א.

בשנו"א הביא ירושלמי ריש פירקין, ומבאר דאיכא מחלוק' יסודית בענין הה' מינים, ונבאר את הדברים לדרכו של הגר"א ולגירסתו – והעולה מן הדברים שלפי שיטת רבנן בריש כלאים איכא ג' מינים, א' חיתין, ב' שיפון וכוסמין, ג' שעורין וש"ש, אולם שיטת ר' ישמעאל הוא דכל החמשה ה' מינים נפרדים נינהו – ולהלן השו"ט בזה.

"ר' יודא בר פזי בשם ר' יונתן, דר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה היא", והיינו דר' יודא בר פזי סובר דמשנה דידן אתי' כר' ישמעאל – דר' ישמעאל חידש דכל החמשה דגנים חמישה מינים נפרדים נינהו וכל אחד הוא מין בפנ"ע לעומת רבנן דריש כלאים דסברי דאין כאן אלא ג' מינים. "דתני' ר"י בנו של ריב"ב אומר, יכול מביא מן הכוסמין וש"ש והשיפון" והיינו, דקס"ד לר' ישמעאל שמנחת העומר שכשירה בשעורין דיהני בו גם כוסמין ש"ש ושיפון.

ואמרו בזה – "ודין הוא – ומה אם חיתין שכשרו לשאר כל המנחות – לא כשרו למנחת העומר, כוסמין ש"ש ושיפין שלא כשרו לשאר מנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר". ודחה, דק"ו מחיתין שפסול למנחת העומר, "השעורים יוכיחו שלא כשרו לשאר כל המנחות וכשרות וכשרו למנחת העומר – לא אם אמרת בשעורין שמנחת סוטה באה מהן תאמר כוסמין וש"ש והשיפון שאין מנחת סוטה באה מהן".

ודחו דשאני שעורין שיש להם מעלה לענין מנחת סוטה מה שאין בכוסמין וש"ש⁶⁷.

"יצאו חיתין מן הכתוב וכוסמין וש"ש והשיפון בק"ו", והיינו דמסקינן דבמנחת העומר ליכא חיתין מגזה"כ, דכתי' שעורין, והנך אחרינא אתמעטו מק"ו, וריב"פ הוכיח ממה דלא מהני מנחת העומר משאר המינים דע"כ דה' מינים נינהו, דאי הוי מין אחד ודאי דהוי מהני.

"ברם דרבנן ג' מינים הן השיפון מין כוסמין ש"ש מין שעורין", והיינו דכיון דלמדנו בריש כלאים דחיתין וזונין מותרים⁶⁸, ושעורין בש"ש מותרין ושיפון בכוסמין מותרין, מכל זה מוכרח דאיכא ג' מינים ולא ה' מינים.

⁶⁷ והא דפשיטא לענין סוטה, עיין בדברי הר"ש סיריליאו שכתב שמנחת קנאות היא מיעוטא.

עפי"ז נבאר בהמשך להלן [פרק ב'] את שי' הגר"א במה שפירש במשנה בריש פרק ד' דחלה. הנה מבואר דלריב"פ מותר להביא מנחת העומר גם מש"ש אף דבמנחת סוטה פשיטא דאין להביא ש"ש והטעם צ"ל משום שבמנחת סוטה איכא מיעוט, אבל הפירכא במנחת עומר לא קיים לש"ש דמין שעורין הוא, ומזה דלר' ישמעאל איכא פירכא מוכרח דאינו מין א', וזהו ראיית ריב"פ.

ביאור סברת ר' יוסי, דאף אי שי"ש ושעורה מין אחד נינהו, אבל דומה לתאנה שחורה ולבנה, ומבאר שיש מושג של מין אחד בב' צורות – וכדמצאנו כה"ג בכלאים.

וממשיך הירושלמי - "א"ר יוסי מסבר סבר ריב"פ שמנחת העומר בא מש"ש - אלו מאן דאמר תאנים שחורות עלי שמא אינו מותר בלבנות, אלא שחורות אמר לבנות לא אמר, אוף הכא 'שעורה אביב' אמר ש"ש אביב לא אמר".

והיינו דלר' יוסי פשיטא דש"ש פסול למנחת עומר, ומדמה לתאנים שחורות ולבנות – וצ"ב הכוונה בזה - ונראה שהביאור בזה עפ"י הר"ש בכלאים [פ"א ה"ז]⁶⁸ דקס"ד לאסור בכלאים בתאנים שחורות ולבנות, דאף דמין אחד נינהו אבל סו"ס ב' צורות נינהו, והקב"ה חקק בבריאתו צורות שונות, וקמ"ל שאין בהם כלאים, ורק במינים שונים איכא כלאים.

וע"ד זה הכא דאמר ר' יוסי, דאף אי שי"ש ושעורה מין אחד נינהו, אבל סו"ס דומה לתאנה שחורה ולבנה, דהוי ב' צורות ולהכי שייך בו פירכא אף אי מין אחד נינהו, וריב"פ חולק בזה גופא.

וע' בגר"א דכוונת ר' יוסי לבאר דגם רבנן דסבירא להו דאיכא ג' מינים מודי להך משנה - "דאיכא למימר דלכך חשיב ליה כל א' מין בפנ"ע אף שכולם מין אחד ואתי' אפי' כרבנן".

וכוונתו נראה עפ"י הנ"ל, דאף דליכא חילוקי מינים אבל אכתי איכא חילוקי צורות, ולענין חלה חשבינן להו כשנים.

"רבנן דקיסרין בעין, מה תנינן ה' מינים לא ה' דברים, שני דברים מין אחד, ושני דברים מין אחד", והיינו שהם באו לתרץ דאין מקור בכלל מהמשנה דחשיבי ה' מינים דרק כתוב ה' דברים, ותו לא - וא"ש גם כרבנן דריש כלאים, ונראה דלדידהו גם אי חשיבי כצורה אחת ומביאין ממנו מנחת העומר, אבל אכתי א"ש המשנה.

ועיין לעיל [סימן א' פרק א'] מה שנתבאר בחילוק זה בין לשון 'דברים' ללשון 'מינים'.

ביאור הקס"ד לר' ישמעאל להכשיר מנחת העומר בכוסמין שי"ש ושיפון, דמדין תולדות אתינן עלה.

ויש לעיין, דלפי ר' ישמעאל למה קס"ד דש"ש וכוסמין ושיפון יהיו כשרים למנחת העומר, דכמו דפשיטא להו דחיתין פסולים דכתיב אביב ואביב היינו שעורים, כמו"כ נימא כן לענין ש"ש וכוסמין ושיפון, וז"פ דאין קס"ד דכולהו מין אחד נינהו, דא"כ לא היה שייך על זה מיעוט, דכמו דס"ל לריב"פ דלחכמים דש"ש ושעורין חדא נינהו דבאמת כשרין, וליכא על זה פירכא, א"כ כמו"כ נימא כן לר' ישמעאל, וצ"ע.

והנראה בזה, דבעיקר הריבוי דה' מינים לחלה, קס"ד בירושלמי ריש מכילתין דכיון דכתי' "מלחם ולא כל לחם" דדוקא חיתין ושעורין, ותו לא, וקמ"ל "ראשית עריסותיכם" - דמרבין כוסמין שיפון וש"ש ג"כ, וקשה דמהו הקס"ד דדוקא בהנך תרי מיקרי לחם.

ונראה, דמהכא איכא מקור לסברא שמבוארת בדברי הר"ש סיריליא ושה יהושע להלן [ריש פ"ד] דחיתין ושעורין הם 'אבות' וכוסמין שיפון וש"ש 'תולדות' נינהו, ונראה דלהכי קס"ד דדוקא הנך חשיבה מ'לחם הארץ'.

ומעתה א"ש נמי דברי ר' ישמעאל, דהנך תלת הם תולדות דשעורין, ואף דאינם מין שעורין אבל תולדות דידהו נינהו, ואף דכל החמשה הם חמשה מינים נפרדים - אבל סו"ס איתרבו כתולדות דשעורין, וע"ז ממעטינן להו מק"ו דסו"ס חמיר שעורין לענין מנחת סוטה, ודו"ק.

ונראה דגם רבנן מודי דתולדות נינהו, אלא דחוץ מזה חשיבי נמי ש"ש ושעורין כמין א', וכוסמין שיפון כמין אחד, וא"ש.

⁶⁸ דזונין באים מחיתין בזנות הארץ בדור המבול.

⁶⁹ וכן הוא בקצרה [פ"א ה"א].

סיכום הג' שיטות בה' מיני דגן.

הרי לנו ג' שיטות בדין החמשה מינים.

א] לדעת ר' ישמעאל כולם ה' מינים נפרדים נינהו, אלא דש"ש וכוסמין ושיפון הם תולדות דשעורין.

ב] רבנן מודה דתולדות דשעורין נינהו, אלא דסברי דש"ש ושעורין חד מין נינהו, וכוסמין ושיפון חד מין.

ג] לענין מנחת העומר איכא ב' שיטות, דריב"פ סובר דלשי' רבנן מנחת העומר כשר בש"ש, אלא דבשיטת רבנן חידש ר' יוסי דאיכא ה' צורות להנך מינים, ונפ"מ למנחת העומר, ורבנן דקיסרי לא הוסיף פרט זה, ויתכן דמודה לריב"פ.

פרק ב'**בפלוגתת הבבלי וירושלמי בצירוף הה' מינים בנשוח,****לדרכו של הגר"א.****דעת הגר"א בפלוגתת רבנן ור' ישמעאל בצירוף הה' מינים בנשוח.**

בריש פ"ד דחלה נחלקו תנאי בצירוף הה' מיני דגן, ואף דהכא בריש מכילתין כולו מצטרפין אהדדי, היינו משום דהכא בבבלי – אבל התם בנשוח, ולכן לא מצטרפין כולו אהדדי.

ורבי"נ במשנה שם חולק – ולא איתברר מה שיטתו בזה, ועיין בירושלמי, ויש גירסא בזה בדברי הגר"א, ונראה ששיטתו וגירסתו שם בנויה על דרכו בפלוגתת ר' ישמעאל בנו של ריב"ב ורבנן, וכמו שציין שם, ונבאר את הדברים עפ"י מה שביארנו כאן בפלוגתת רבנן ור"י ישמעאל.

דהנה – במשנה מבואר דחיתין מצטרפין רק עם כוסמין ושעורין מצטרף עם כולם חוץ מחיתין, אבל שאר הפרטים אינם ברורים, והגר"א מבאר כך:

כו"ע מודי דחיתא מצטרף רק עם כוסמין וכמבואר במשנה וכו"ע מודי דשעורין מצטרפת עם כולם חוץ מחיתין, וגם זה מבואר במשנה, אלא דבש"ש איכא חידוש, דש"ש מצטרף רק עם שעורין ולזה כו"ע מודי – ובהמשך דבריו מבואר דהבבלי חולק בחידוש זה ולדידהו ש"ש מצטרף נמי עם שיפון וזה יבואר.

ופלוגתת רבנן ור' ישמעאל היא האם כוסמין ושיפון מצטרפין זה עם זה, דלרבנן מצטרפין דהוי מין אחד ולר' ישמעאל אינם מצטרפין שהם שני מינים.

נמצא, דלר' ישמעאל כוסמין ש"ש ושיפון לא מצטרפין זה בזה, וכולם מצטרפין בשעורין, אלא דכוסמין איכא דין נוסף שמצטרף גם עם חיתין, ורבנן מודי לכל זה אלא שחידשו שכוסמין ושיפון מצטרפין כיון שהם מין אחד.

והחידוש דריב"נ הוא דכל הנך ג' מינים, שיפון כוסמין וש"ש – דגם הם מותרים זה בזה, גם לרבנן וגם לר' ישמעאל.

מתמה טובא בכל הלכות הצירופים בה' מינים דמה שורשם ובמה מתחלקים זה מזה.

ולא אתברר כאן טעמא דכל האופנים של הצירוף, דלמה שעורין מצטרף עם כל הג' והם אינם מצטרפין זה עם זה, והיינו שאם כולם מין שעורין ולכן שעורין מצטרפין עם כולם – א"כ למה אין כולם מצטרפין זה עם זה.

ועוד דמר' ישמעאל מוכח שאין כולם שעורים, דלדידה כל החמשה ה' מינים נינהו, וגם לרבנן מוכרח כן, דרק לענין כוסמין ושיפון אמרינן דמין אחד נינהו לשי' רבנן, ולפי"ז ק' דמהו הדין צירוף המיוחד של שעורין עם כולם.

עוד צ"ב בעיקר דינא דכוסמין, דמצד א' שוה לשעורין דמצטרף זה לזה, ומאידך רואים בו מעלה וחסרון כלפי שעורין, דשעורין עדיפא דמצטרף עם הנך ג', משא"כ כוסמין, וכוסמין עדיפא דמצטרף עם חיתין משא"כ שעורין, וצ"ע.

עוד צ"ב, דמה שורש שי' ריב"נ, דלמה לדידה כולו מצטרפין – אטו נחלקו בגדרי מינים.

והיה אפשר לומר שאין כאן נידון כלל של חילוקי מינים, וכל הנידון הוא רק לענין עיסות דומות, אולם ע' לעיל [סימן א' פרק ב'] דמבואר – דמיניה וביה בראשונים מוכרח שאינו כן.

מבאר כל החילוקי דינים בצירוף דנשוך עפ"י המבואר דחיתין ושעורין אבות נינהו, ויש ב' מיני צירוף, מצד אבות ותולדות ומצד מינים.

ונראה דעפ"י הנ"ל יש מקום ליישב הכל – ונראה לחדש שיש ב' מיני צירוף, שיש צירוף מצד אבות ותולדות ויש צירוף מצד מינים, ומעתה א"ש, דמצד אחד כולו תולדות דשעורין ולכן כולו מצטרפין אליו, דתולדה מצטרף לאב אבל אין התולדות מצטרפין זה לזה, חוץ משיפון וכוסמין דלרבנן דר"י מצטרפין וזה מטעם אחר, דמין אחד נינהו ומצטרפי מצד צירוף דמינים, ופשוט. ולפי"ז צ"ל, דכוסמין הוא תולדה דשעורין ולכן מצטרף עמו, וכן מוכרח מהסוגי' בירושלמי לגבי מנחת העומר – מובא לעיל [פרק א'] – וחוז' מזה כוסמין הוא גם תולדה דחיתין [ובר"ש סיריליאז מבואר שזה תולדה דחיתין].

ומהאי טעמא כוסמין עדיף משעורין לצירוף חיתין שהוא תולדה דידיה משא"כ שעורין דלא מצטרף עם חיתין, ומאידיך שעורין עדיפא לענין הצירוף עם שיפון וש"ש דכולו תולדות דידיה נינהו, ודו"ק – ולהלן יבואר דריב"נ חולק בצירוף תולדות זה לזה.

הוכחה נוספת דמשנה דריש פרק ד' איירי באבות ותולדות.

ומעתה תתייבש תמיהא רבתי, דהנה, במשנה להלן [ריש פרק ד'] מבואר דרק מין במינו מצטרפין, ואיירי בנשוך, וכדלעיל, וקשה, דלפי"ז מבואר דחיתין וכוסמין הם מין אחד, ועוד מבואר דשעורין עם כולם מין אחד חוץ חיתין, וזה כבר שי' חדשה, דבירושלמי הביאו רק את שי' ר' ישמעאל דאיכא ה' מינים נפרדים, ושי' רבנן דאיכא ג' מינים, והכא המשנה הוא דלא כמאן – וצע"ג. ונראה דלפי הנ"ל ניחא טובא "דמין במינו" במשנה שם אין הכוונה שהם מין אחד, אלא הכוונה שהם אבות ותולדות – ודו"ק.

ביאור בשיטת ריב"נ על פי הנ"ל.

ובזה א"ש נמי שי' ריב"נ, שהוא בא לחדש שכמו שהם חידשו שבחלה יש דין נוסף של צירוף – והיינו צירוף דאבות ותולדות, כמו כן חידש ריב"נ דאיכא נמי צירוף בתולדות עצמם, ואין כאן מחלוקת חדשה בגדרי המינים, וכל פלוגתתם היא רק בצירוף לגבי חלה ואי היינו לומדים דסובר דכולו מין אחד, א"כ ריב"נ היה חולק גם בכלאים, אבל להנ"ל ניחא דכלאים וחלה תרתי נינהו באבות ותולדות, וכל הדמיון ביניהם אינו אלא לגבי מינים.

שיטת הגר"א בבבלי – ומתמה טובא דלדרכו איכא סברות הפוכות בין הבבלי לירושלמי.

והנה – בגר"א מבואר שבבבלי יש שיטה חדשה, והיינו דבמנחות [ע] ובפסחים [ל"ה] הביא ברי' – תנא "כוסמין מין חיתין וש"ש ושיפון מן שעורים", ולמד הגר"א דמבואר כאן בבבלי חידוש, והיינו כך:

לענין חיתין שעורין אין מחלוקת בבלי וירושלמי, דחיתין מצטרף רק עם כוסמין, ושעורין מצטרף לכולם חוץ מחיתין, אבל בצירוף בין ש"ש כוסמין ושיפון איכא פלוגתא ואיכא סברות הפוכות, דבירושלמי מבואר שפשוט שש"ש לא מצטרף בהדיא אחרינא, ורק בכוסמין ושיפון איכא צד דמין אחד נינהו ומצטרפין, ובבבלי מבואר איפכא דודאי דש"ש ושיפון מצטרפין אבל כוסמין ודאי שאינו מצטרף עמהם.

[ונראה דלמד כן מהברי', דכשאמרו בברי' "דש"ש ושיפון מין שעורין" ע"כ לא בא לומר דשניהם תולדות לענין זה דמצטרפין בהדי' שעורין, דא"כ מבואר דכוסמין לא מצטרף עם שעורים וזה נגד המשנה בחלה דכולו מצטרפין עם שעורין, וזה כולל כוסמין, וע"כ דמין שעורין נינהו לענין זה דמצטרפין זה עם זה, וממילא דכוסמין לא מצטרף בהדיהו, אבל שעורין שפיר מצטרף גם עם כוסמין].

עכ"פ מבואר דאיכא סברות הפוכות בענין שיפון – אי מצטרף דוקא עם ש"ש ולא עם כוסמין או איפכא, דמצטרף דוקא עם כוסמין ולא עם ש"ש.

ביאור בשי' הבבלי, דלדרכו של הגר"א נתחדש צירוף של תולדות זה עם זה.

ונראה כך, דסברת הבבלי הוא כעיקר סברת ריב"נ בירושלמי שתולדות מצטרפין זה עם זה, והיינו שהבבלי סובר שכשם שאבות מצטרפין בהדי' תולדות בנשוך, כמו"כ תולדות מצטרפין אהדי בנשוך, אלא דהבבלי חולק בדין כוסמין, דלפי הירושלמי מבואר דכוסמין הוא תולדה דשעורין, וכן הוכחנו מהירושלמי ריש מכילתין במנחת העומר, ולפי הבבלי כוסמין אינו תולדה דשעורין.

ומעתה א"ש, דלכן שיפון וש"ש ששניהם תולדות דשעורין, שפיר מצטרפין זה עם זה, משא"כ כוסמין, וע"כ דהא דכוסמין מצטרף עם שעורין אינו מדין צירוף אב ותולדה, אלא דדין אחר הוא, וכן הוא בהדי' בדברי הגר"א שם שכ' "דדומים".

ביאור בשיטת הטור בכל הנ"ל.

וזהו נמי הביאור בשי' הטור – שהביא הגר"א - שסובר שגם כוסמין מצטרף בהדי' ש"ש ושיפון, וכתב הגר"א דלמד "כוסמין מין חיטין" שהכוונה בזה - "אף מין חיטין", וכ"ה בתוס' במנחות [ע:], והביאור כנ"ל – דמין חיטין היינו תולדה דחיטין, ואם נימא שהוא גם תולדה דשעורין א"כ כבר מצטרף בהדי' התולדות האחרים – וא"ש.

ועיין לעיל [סימן א' פרק א'] שביארנו את פלוגתת הבבלי וירושלמי על פי עיקר פלוגתתם ביסוד דינא דחמשה מיני דגן.

סימן ג'

פלוגתת ר"ת והרמב"ן

בדין תחילתה סופגנין.

[פרק א' משנה ה']

פרק א' שיטת ר"ת בתחילתו סופגנין ובב' מחייבים בחלה, דין 'עריסותיכם' ודין 'לחם'. / / הקדמה – ב' סוגים של לישא ואפייה. / / פלוגתת ר"ת והרמב"ן. / / ביאור דברי ר"ת שיש ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה. / / מביא מהתשו' הרשב"א שהוכיח משי' ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא. / / נחלקו בגדר הפטור של עכו"ם הקדש וחו"ל, ונפ"מ לגבי המחייב של קרימה בתנור. / / מקור גדול לפמ"ג. / / הוספה חשובה. / /

פרק ב' פלוגתת הגר"ח והחזו"א בשיטת ר"ת. / / הרחבה בשיטת ר"ת דאיכא ב' מחייבים, מצד עיסה ומצד לחם, ובשיטתו באילפס ואח"כ אפאו בתנור. / / מביא את החידוש של החזו"א "דבישולו זה אפייתו" – ומוכיח דלפי"ז איכא תרי מחייבים בבליילה עבה שבישולו, גם מצד 'עריסותיכם' וגם מצד 'לחם'. / / מביא כמה נפ"מ בין הנך תרי מחייבים. / / דברי הגר"ח [בשי' ר"ת] דכבר בעיסה חיילא דין לחם, ונפ"מ לביטול ע"י תערובת של מינים. / / תוספת ביאור בדבריו – "לחם שבעיסה", דאכתי לא נתקיים בו תנאי דתוריתא דנהמא. / / ביאור הוכחת הגר"ח מדברי הרא"ש בר"ת, דאיך ילפינן דין לחם דברכת המוציא מדין גלגול דמחייב בחלה. / / מבאר דאיכא נפ"מ לדינא בין הגר"ח לחזו"א. / / הוכחה ברורה לדרכו של הגר"ח מכל הנידון בתוס' בשי' ר' יהודה דבעי תנור אחד. / / מבאר עיקר סברת ר"ת לדרכו של הגר"ח. / / מבאר עוד דנמצא דלפי הגר"ח דין 'עריסותיכם' ודין 'לחם' אינם ב' דינים, וב' מחייבים, אלא דביסודם תרוייהו דין א' נינהו. / / סיכום בדברי הגר"ח. / /

פרק ג' ביאור שיטת הרמב"ן בתחילתו סופגנין, ודרכו של הגר"ח בב' מחייבים בחלה, ותוספת ביאור בשיטת ר"ת. / / פלוגתת ר"ת והרמב"ן. / / במה שיש לתמוה בשיטת הרמב"ן. / / מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש. / / הוספה חשובה. / / ביאור בדברי הגר"ח עפ"י דבריו בהלכות חמץ ומצה, וביאור שורש פלוגתת הרמב"ן ור"ת בגלגול בבליילה עבה ע"מ לבשלה. / / עפ"י הנ"ל מבאר שורש פלוגתת הר"ש ור"ת בע"מ לחלקה דלא פליגי בסברות הפוכות.

פרק א'

שיטת ר"ת בתחילתו סופגנין

ובב' מחייבים בחלה, דין 'עריסותיכם' ודין 'לחם'.

הקדמה – ב' סוגים של לישא ואפייה.

נחלקו ר"ת והרמב"ן בדין זה של עיסה שתחילתה סופגנין וסופה סופגנין, ונקדים בזה – שפירושה של "תחילה" – היינו 'צורת הלשון', ופירושה של "סופה" – היינו צורת הגמר של הלחם – על ידי אפייה או בישול.

והיינו שיש ב' סוגים של לישא ושל אפייה – לישא כדרכו של לחם, ולישא כדרכו של סופגנין, ודרך סופגנין היינו שעשאה 'בלילה רכה' שזה סוג לישא שמתאים לסופגנין, ו'בלילה עבה' היא סוג לישא שמתאים ללחם, וגם בהכנת הלחם בסופה יש ב' דרכים, שבישול וטיגון שייכים בסופגנין ואפייה בתנור שייכת בלחם.

פלוגתת ר"ת והרמב"ן.

ונחלקו בזה – דדעת ר"ת – מובא בספר הישר [סי' שד"מ] ובפסחים [ל"ז: תוד"ה לכו"ע], ובברכות [ל"ז: בתוד"ה לחם] – דתחילתה סופגנין היינו שעשאה בלילה רכה שכאמור – זה סוג לישא שמתאים לסופגנין, ותחילתה וסופה סופגנין היינו שעשאה בלילה רכה וגם בישלה או טיגנה,

אבל תחילתה עיסה וסופה סופגנין היינו שלש בלילה עבה כמו בכל לחם, אך בסופה הוא לא גמר בדרך לחם, ובמקום האפייה של לחם הוא ביטלו או טיגנו, ותחילתה סופגנין וסופה עיסה - פירושו שעשה בלילה רכה ובסוף אפאה בתנור.

אבל הרמב"ן [בהל' חלה] פירש שכל המשנה איירי בבלילה עבה, שזה הרי המשמעות של "עיסה", וע"כ שהחילוקים כאן בנויים על הכוונות של הלש לגבי צורת האפייה, וכך שיטת הרבה ראשונים בפסחים [שם], וכן היא שיטת הר"ש במשנה כאן והיינו כך:

'תחילתה סופגנין וסופה עיסה' היינו שבשעת לישה היה בדעתו לעשותה סופגנין היינו על דעת לבשלו או לטגנו, ולבסוף חזר בו ואפאו כדרך שגומרים עיסה עבה, ומה דתנן תחילתה וסופה סופגנין היינו שנתקיים מחשבתו ובישל את הבלילה עבה כדרך שגומרים סופגנין, ותחילתה עיסה וסופה סופגנין היינו שמתחילה חשב לאפות אותה ולכן עשה בלילה עבה, אלא ששוב נמלך ממחשבתו הראשונה ובמקום לאפותו חזר בו ובשלו.

הנפ"מ לדינא ביניהו יהיה היכא שבשעת לישה היתה בלילה עבה והיה בדעתו לבשלו או לטגנו, דבזה לר"ת חייב כיון שבשעת לישה היה עבה, אבל לרמב"ן פטור כיון שהיה בדעתו לגומרו באופן הפטור.

ביאור דברי ר"ת שיש ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה.

ובביאור דברי ר"ת כבר ביאר בפמ"ג באו"ח [סי' קס"ח במשב"ז אות ט"ז] שיש ב' זמנים המחייבים את העיסה בחובת חלה, חדא, שעת הלישה, שאם באותה שעה היתה בלילה עבה חייבת בחלה, אע"ג שדעתו לבשלו ואף אם באמת ביטלו, ושנית זמן אפייה שגם באותה שעה ראוי לחול חובת חלה, ומה"ט חייב בחלה היכא שאפאה, אע"ג שבשעת לישה היתה בלילה רכה. דבאמת איכא תרי לשונות בקרא, חדא "עריסותיכם", וב' "לחם הארץ", ולכן איכא למימר דאו הא או הא סגי לחייב בחלה, וכל שיש לו צורת בלילה עבה בשעת לישה הרי הוא בכלל "עריסותיכם", וכל שנאפית בתנור הוא בכלל "לחם".

ולפי"ז מה שתחילתה עיסה וסופה סופגנין חייב בחלה אין זה משום דאית ביה "שם לחם", אלא שהוא בכלל "שם עריסותיכם", נמצא שאין בטעם זה כדי לחייב לברך עליו ברכת המוציא, דהלא דין ברכת המוציא תלוי ב"שם לחם", וכל שאינו לחם אינו בכלל דין זה.

לפי"ז ניהא מה דס"ד דתוס' דדינא דר"ת אינו אלא לדין חלה ולא לענין ברכת המוציא, אולם יש לתמוה שהתוס' מסיק התם שגם לענין ברכת המוציא דינא הכי שתחילתה עיסה וסופה סופגנין מברכין עליו המוציא, וזה טעמא בעי כיון שאין לו שם לחם אלא שם עריסותיכם – וזה יבואר להלן [פרק ב'].

מביא מהתשו' הרשב"א שהוכיח משי' ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא.

ובעיקר יסוד זה של הפמ"ג דמצאנו ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה – כן מבואר בתשובת הרשב"א – ויש בזה כמה חילוקי דינים – וכדיבואר.

ונקדים, דהנה, שנינו בחלה [פ"ג - מ"ג] דבגלגול הקדש לא מתחייב אף דפדאה אח"כ לפני אפייה, ואפאה הדיוט, "דבשעת חובתה היתה פטורה", ולהלן שם [פ"ג - מ"ה] מצאנו דנחלקו ר"ע ורבנן בגלגול עכו"ם ונתגייר לפני קרימה בתנור, דלר"ע מתחייב בקרימה בתנור לאחר גירותו, ולרבנן פטורים, והר"ש הביא מהירושלמי דמודי ר"ע לרבנן בהקדש דגם אי בגלגול בהקדש ע"י הגזבר ופדאה לפני קרימה בתנור דלא מהני דאמרינן "דבשעת חובתה היתה פטורה", וצ"ב דמ"ש עכו"ם מהקדש.

עוד הביא הר"ש מהירושלמי דמודה ר"ע דעיקר דין טבל וחיובא דחלה חיילא בשעת גלגול ולא בשעת אפייה, ורק לגבי עכו"ם אזלינן בתר תנור, וצ"ב, דאי גלגול הוי שעת חובתה א"כ למה באמת אין כאן פטור של עכו"ם.

ויש דין נוסף שג"כ תלוי בקרימה בתנור, דבירושלמי [ריש פ"ב] איכא ב' דרכים בביאור פלוגתת ר"ע ור"א בעיסה שבאה לא"י מחו"ל, ור"ע מחייב בקרימה בתור בא"י, ועיי"ש לגבי הדרשה דדרשינן מקרא ד"לחם הארץ", ומבואר שם דר"ע דריש דבא לרבות עיסה שגילגלה בספינה

בחול'ל והגיעה לא"י לפני שעת קרימה דתנור, דדריש "לחם" דקאי באפייה והך אפייה היתה בארץ, וזה סגי לחייבה בלי גלגול בארץ.

עוד הוסיפו [שם] דר"ע אזיל לשיטתו בעכו"ם דגם שם סגי בקרימה בתנור לאחר שנתגייר, "ע"ד ר"ע היא ספינתא היא עיסת גוי היא הכנסתן לא"י, שהכל הולך לאחר קרימה בתנור", ועיי"ש בר"ש סיריליאן [ד"ה בספינה שנכנסה] דר"ע יליף דין קרימה בתנור בנתגייר מהך דרשה דקרימה בתנור בנכנס לא"י דיליף מ"לחם הארץ", וכן גם המשמעות בספר התרומה - מובא במהרי"ט אלגאזי [חלה ס"ק י"ב אות א' ד"ה ובתוספתא] - דיליף דין עכו"ם מגזה"כ ד"לחם הארץ".

ובביאור שיטת ר"ע עיין בתשו' הרשב"א [ח"א סי' נ"ד] דמחלק בין הקדש לעכו"ם, דמבואר הכא דתרי מחייבים שונים איכא בחלה דתרי קראי כתיבי, קרא ד"עריסותיכם" שהיא העיסה וזהו המחייב בגלגול, וקרא ד"לחם הארץ" והוא המחייב השני ע"י קרימה בתנור.

וביאר בתורת זרעים [פ"ג - מ"ו] דכוונתו לומר, דהקדש הוא "פטר" ולכן אף דאיכא מחייב חדש אח"כ בשעת התנור, אבל בשעת חובתה הראשונה בגלגול חיילא פטור בעיקר העיסה, ושוב לא מתחייב אח"כ, והיינו כלשון הגר"ח [ביכורים פ"ו - ה"ט בד"ה ונראה דדעת הראב"ד], וז"ל "ומשום דלא נאמרה הך דינא דפטור של שעת חובתה פטורה לעולם אלא במידי דיש בו דין 'פטור' בחפצא" - והכוונה להקדש שאינו פטר חסרון מחייב בגלגול אלא "פטר" בגוף העיסה, ולהכי לא מתחייב אח"כ אף בדאיכא מחייב אחר, אבל עכו"ם ע"כ אינו פטר והוא רק חסרון מחייב, ולכן י"ל דאף דלא חיילא חיוב בשעת הגלגול אכתי יחול אח"כ בשעת חיובא דקרימה בתנור.

וזה גם הדין שמבואר בגלגול חו"ל, דגם זה חסרון חיוב, ומתחייב באפייה בארץ ישראל, ולפי"ז כוונת הירושלמי דיליף מלחם הארץ, היינו דאין כאן גזה"כ מיוחדת לגבי ארץ ישראל וחו"ל, אלא דגלי הך קרא דאיכא מחייב נוסף בחלה וממילא דאף דלא נתחייב בגלגול אכתי איכא מחייב אחר, ומהכא יליף לכל אלו שלא נתחייבו בגלגול היכא דלא חיילא בהם פטור, והן הן דברי הר"ש סיריליאן דר"ע יליף דינא דעכו"ם מהכא, ודו"ק.

נחלקו בגדר הפטור של עכו"ם הקדש וחו"ל, ונפ"מ לגבי המחייב של קרימה בתנור.

אלא דלפי"ז קשה דמה פלוגתת ר"ע וחכמים בעכו"ם.

וצ"ל דלדידן דפטרין בנתגייר לאחר גלגול לפני קרימה בתנור כהקדש, דע"כ דלדידן גם מיעוטא דעכו"ם הוא בגדר "פטר" כמו הקדש, וכ"כ הגר"ח [ביכורים פ"ו - ה"ט בד"ה ונראה דדעת הראב"ד], וז"ל "ומשום דלא נאמרה הך דינא דפטור של שעת חובתה פטורה לעולם אלא במידי דיש בו דין פטור בחפצא, כמו נכרי והקדש וכדומה", ולכא' כוונתו דר"ע פליג בעכו"ם, דאינו "פטר".

ויש לדון לגבי חו"ל מה שיטת רבנן, ועי' בירושלמי [שם ריש פ"ב] שאמרו דמודים רבנן לר"ע בקרימה בתנור בשעת כניסתן לארץ, והר"ש סיריליאן והר"א פולדא למדו דקאי דוקא על זמן שנכנסו בני"א לא"י ומצאו שם בציקות של עכו"ם, וכן תפס המהרי"ט אלגאזי [הל' חלה ס"ק י"ב אות א' בד"ה ובתוספתא], אבל ברידב"ז בירושלמי שם ובאו"ש [ביכורים פ"ו - ה"ב] למדו דקאי על כל עיסה שנכנסה מחו"ל לא"י, וכן נקט החזו"א [שביעית סי' ב' ס"ק ב' בד"ה איברא, עיי"ש בסוגריים] בדעת רבנן, עכ"פ לדבריהם צ"ל דלכו"ע חו"ל הוא רק חסרון חיוב, ולהכי מתחייב אח"כ בשעת הקרימה בתנור.

ויש קצת ראייה לשיטות דסברי דמודים חכמים בחו"ל מהתוספתא, שהמהרי"ט אלגאזי [שם] הק' שהתוספתא [סוף פ"ק] מביאה פלוגתת ר"ע וריב"נ לענין גר שנתגייר אי מהני קרימה בתנור להתחייב, ולענין גלגול בחו"ל הביאו סתמא דמהני בקרימת תנור בא"י, והק' דלמה סתם כר"ע ועיי"ש מה שהביא בזה מספר התרומה, אולם לפי האחרונים א"ש בפשיטות.

מקור גדול לפמ"ג.

וכל זה מקור גדול לדברי הפמ"ג בביאור שיטת ר"ת דבחלה איכא ב' מחייבים - ובליילה רכה בגדר חסרון במחייב ולא בגדר פטר - הלכך א"ש למה מתחייב אח"כ - כעין חו"ל לכו"ע וכעין עכו"ם לר"ע.

הוספה חשובה.

צריכים להעיר כאן הערה גדולה – הרי לעיל בציונים והערות [משנה ג' ענף ב'] הבאנו מהאחרונים שהדין פטור בעכו"ם והקדש אינו אלא בגדר חסרון בחיוב ולא בגדר פוטר – וזה סתירה גדולה לכל המבואר הכא – והישוב לכל הנ"ל יבואר בדרך חדשה – עיין בזה בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'].

פרק ב'**פלוגת הגר"ח והחזו"א****בשיטת ר"ת.**

הרחבה בשיטת ר"ת דאיכא ב' מחייבים, מצד עיסה ומצד לחם, ובשיטתו באילפס ואח"כ אפאו בתנור.

נתבאר לעיל בשיטת ר"ת דאיכא ב' מחייבים בחיוב חלה, מצד עיסה ומצד לחם, ולכן בשעת הלישה – אם באותה שעה היתה בלילה עבה חייבת בחלה, אע"ג שדעתו לבשלו ואף אם באמת בישלו, ושנית זמן אפייה שגם באותה שעה ראוי לחול חובת חלה, ומה"ט חייב בחלה היכא שאפאה, אע"ג שבשעת לישה היתה בלילה רכה. דבאמת איכא תרי לשונות בקרא, חדא "עריסותיכם", וב' "לחם הארץ", ולכן איכא למימר דאו הא או הא סגי לחייב בחלה, וכל שיש לו צורת בלילה עבה בשעת לישה הרי הוא בכלל "עריסותיכם", וכל שנאפית בתנור הוא בכלל "לחם".

ולפי"ז מה שתחילתה עיסה וסופה סופגנין חייב בחלה אין זה משום דאית ביה "שם לחם", אלא שהוא בכלל "שם עריסותיכם", נמצא שאין בטעם זה כדי לחייב לברך עליו ברכת המוציא, דהלא דין ברכת המוציא תלוי ב"שם לחם", וכל שאינו לחם אינו בכלל דין זה.

ע"ד זה מצאנו עוד – דהנה – בפסחים [ל"ו]. נחלקו ר"י ור"ל במעשה אילפס – והיינו דלחם בעי תנור וכדפירש רש"י [שם] דכתיב לחמכם בתנור אחד, ולכן לכו"ע עשאם בחמה אין כאן מעשה תנור ואינו לחם, ואין כאן חלה, ונחלקו במעשה אילפס – והיינו שהאור מתחתיו וכמבואר בתוס' [ל"ו: ד"ה דכו"ע בשם הירושלמי] – אי הוי מעשה תנור או לא, ונפ"מ בחלה וכן במצה דכתיב ביה לחם עוני.

ולמסקנה מצאנו פלוגתא אחרת – דגם אי לא מהני מעשה אילפס [וכר"ל], אבל אי אפאו בתנור אחרי המעשה אילפס, דבהא נחלקו רבנן ור"י, ולר"י לא מהני דילפינן מהך קרא דבעינן "לחם האפוי בתנור אחד".

ור"ת חידש [בתוס' שם] דכל הנידון הוא בבליילה רכה, דבבליילה עבה מתחייב בחלה גם בחמה וגם בבישול וטיגון, דעיקר חיוב דחלה הוא בגלגול, וזו בלילה עבה, ולא אכפת לן האיך אפאה אח"כ, והביא לזה מקור מהדין תחילתו עיסה וסופו סופגנין.

הרי לנו שוב דתרי מחייבים מצאנו בחלה – מצד עיסה ומצד לחם דבבליילה רכה ליכא גלגול ולהכי עדיין בעי תנור, ובבליילה עבה דאיכא גלגול לא בעינן תנור דמתחייב מדין גלגול, והיינו כנתבאר לעיל מהפמ"ג דאיכא תרי מחייבים.

מביא את החידוש של החזו"א "דבישולו זה אפייתו" – ומוכיח דלפי"ז איכא תרי מחייבים בבליילה עבה שבישולו, גם מצד 'עריסותיכם' וגם מצד 'לחם'.

אולם יש לתמוה, דאחרי דר"ת חידש הך חידוש בבליילה עבה בחלה, שוב חידש דגם לענין ברכת המוציא מהני להיות דינו כלחם, ועיי"ש עוד במאירי ומהר"ם חלוואה דה"ה לענין מצה דבעי לחם עוני דמהני, וכן הוא במהרש"א [שם], וביראים מבואר דה"ה לברהמ"ז ועירוב ונט"י.

וקשה, דאם כל החידוש בר"ת הוא מצד דאיכא מחייב מצד "עריסותיכם", חוץ מהמחייב מצד "לחם", א"כ אדרבה, הרי אין דינו כלחם ואפי"ה חייב בחלה, ואיך מהני לענין ברהמ"ז והמוציא ומצה דבעינן דוקא לחם, וצ"ע.

וע' בחזו"א [גליונות על הגר"ח חו"מ פ"ו – ה"ה, בסוף] דכ' דיסוד החידוש בר"ת הוא דדינו כלחם אחרי הטיגון ובישול, דנתחדש דבבליילה עבה הטיגון והבישול "זהו אפייתו", עיי"ש,

ולדבריו א"ש למה מהני גלגול בלילה עבה לכל הנך דינים, דע"י גלגול דבלילה עבה איכא אח"כ לחם.

איברא, דלפי"ז מבואר שיש ב' דינים שונים בחלה עצמה להתחייב בבלילה עבה אף דאח"כ בישול:

א] בחידוש הראשון חידש ר"ת דמדין גלגול חייב בלי תנור דגלגול הוא המחייב בחלה בכל מקום, והיינו מדין עריסותיכם וכדביאר הפמ"ג.

ב] עוד מעלה איכא בבלילה עבה דע"י הגלגול אמרינן דכשיעשו בו בישול אח"כ ד"בישולו זהו אפייתו", ומדין "לחם" מתחייב אח"כ, דלא גרע מלחם לענין ברהמ"ז והמוציא.

הרי לנו, דכמו דחילק הפמ"ג בין בלילה עבה שבישלה דמתחייב מדין עריסותיכם לבלילה רכה שאפאה בתנור דמתחייב מדין לחם, כמו"כ אנו מחלקים מיניה וביה בבלילה עבה שבישלה, דהנך ב' דינים איתנהו בה.

מביא כמה נפ"מ בין הנך תרי מחייבים.

ויהיה נפ"מ בגלגול חו"ל או אפי' בגלגול נכרי לר"ע, ושוב בישולו בא"י או ע"י ישראל, דאין לחייבו בחלה מחמת החידוש הראשון כיון שזה בחו"ל, אבל אפשר לחייבו מחמת החידוש השני, שהבישול מהני מדין קרימת פניו בתנור בא"י וע"י ישראל דמהני.

ואיכא נפ"מ גם לאידך גיסא, דהנה עיין בתוס' בסוף דבריו דפי' ר"ת דלענין המוציא בעינן "תוריתא דנהמא", והיינו דבלי צורת לחם ליכא ברכת המוציא, ומה"ט כתב ר"ת דעל "גרימזל" אין ברכת המוציא, והוסיף "אע"ג דמסתמא חייב בחלה".

ומבואר מדבריו דגם בלי צורת לחם חייב בחלה, וכ"כ התוס' בברכות [ל"ז: בסוף] לענין ורימשי"ש, וביארו שם דלענין חלה כבר נתחייב מדין "עריסותיכם" כשהיה כבר עיסה, עייש"ה, ונראה, דעד כמה שחייב מהחידוש הראשון מדין עריסותיכם, שוב לא אכפת לו אי אית ליה "תוריתא דנהמא" או לא, אבל אם נחייבו מצד זה שבישולו "זהו אפייתו", מצד זה ודאי דבעינן "תוריתא דנהמא", דלא עדיף מברכת המוציא וברהמ"ז.

ולפי"ז, משכחת לה אופן אחד שבו יהיה נפ"מ מהדין "תוריתא דנהמא" גם בחלה, דכשיהיה גלגול בחו"ל, ושוב בישולו בא"י ואין בו "תוריתא דנהמא", הכא כבר ליכא חיוב חלה, דמדין "עריסותיכם" אין לחייב דהוי גלגול חו"ל, ומדין "בישולו זהו אפייתו" אין לחייב שהרי אין בו "תוריתא דנהמא".

דברי הגר"ח [בשי' ר"ת] דכבר בעיסה חיילא דין לחם, ונפ"מ לביטול ע"י תערובת של מינים.

עד כאן דרכו של החזו"א בביאור שיטת ר"ת.

אולם, הגר"ח למד את ר"ת במהלך אחר, ואיכא נפ"מ טובא בעיקר הבנת דברי ר"ת, ונקדים ביסוד גדול שלמד הגר"ח מדברי ר"ת.

דהנה, עיין בר"ת לעיל מיניה [סוף ל"ו:]: שכתב לגבי בלילה רכה בזה"ל "מיירי בבלילתו רכה דקודם אפיה לאו 'לחם' הוא כלל, ואחר אפיה הוא דחשיב לחם".

ומדבריו משמע דבבלילה עבה חשיב 'לחם' כבר לפני האפייה, וכן דייקו מהסוגי' ביבמות שאמרו "כיון דהדר אפייה בתנור וכו' לחם קרי' ביה", ומשמע דקודם לכן אינו לחם דוקא בבלילה רכה.

וכתב הגר"ח [חמץ ומצה פ"ו – ה"ה ד"ה ונראה] על דברי ר"ת הללו, "הרי דשי' הר"ת דבלילתו עבה, משעת עיסה הוא דאית ביה דין לחם", וחידש הגר"ח דלא מהני לבטל 'שם לחם' ע"י תערובת שאר המינים אחרי דכבר חיילא בין דין 'לחם', אחרי שנעשית לעיסה לר"ת דכבר חיילא בו דין לחם ולכן לא יהני בו ביטול.

תוספת ביאור בדבריו – "לחם שבעיסה", דאכתי לא נתקיים בו תנאי דתוריתא דנהמא.

והוסיף הגר"ח דגם מדברי ר"ת הללו במה שחידש לענין המוציא – גם נוכל ללמוד יסוד זה, וז"ל: "וכן עיין ברא"ש שם דלשיטת ר"ת גם לענין חלה וברכת המוציא דין לחם ביה משעה שנעשה עיסה".

וקשה, דמה ראה הגר"ח ברא"ש יותר מהתוס' עצמו שהביאו כן מר"ת, ועוד, דכבר תמה החזו"א דמפורש ברא"ש בשם ר"ת דבעינן "תוריתא דנהמא" ובעדיין עיסה ליכא תוריתא דנהמא, דזה

חיילא רק לאחר אפייה, ומוכרח א"כ דאין בו דין לחם עכשיו - ורק לאחר אפייה חיילא ביה דין לחם.

ונראה פשוט דבר"ת לעיל [ל"ו] - דמיניה דייק הגר"ח דכבר חשיב לחם בבליילה עבה, עיי"ש היטב דר"ת הדגיש דבבליילה רכה קודם אפייה ד"לאו לחם הוא כלל", ומדויק דגם בבליילה עבה קודם אפייה דהוי לחם אבל אינו 'לחם גמור', והיינו דיש כאן חפצא של לחם לענין המוציא וברהמ"ז וחלה אבל סו"ס אכתי אינו "לחם גמור".

ונראה שנתחדש כאן גדר חדש של לחם שאינו לחם גמור ואינו אלא בגדר "לחם שבעיסה" - והיינו שחל בו 'שם לחם' מחמת זה שעומד להיות לחם [והמקור והגדר לזה יבואר בהמשך], ולחם שבעיסה אינו לחם גמור כיון דסו"ס אכתי לא נתקיים בו תנאי ד'תוריתא דנהמא', ולהכי עדיין לא יברך עליו המוציא וברהמ"ז עד אחר בישולו, אבל אחרי דהושלם בו הך תנאי, אז אין הכוונה דמעכשיו הוא דנעשה ללחם, אלא שהגדר בזה הוא שה'לחם שבעיסה' הושלם ונגמר, ולמד הגר"ח דהך דין "לחם שבעיסה" סגי לענין זה דכבר ליכא ביטול ע"י תערובת דשאר המינים.

ביאור הוכחת הגר"ח מדברי הרא"ש בר"ת, דאיך ילפינן דין לחם דברכת המוציא מדין גלגול דמחייב בחלה

ובזה מבואר מה דהוכיח מהרא"ש, שהרא"ש שינה לשונו מלשון התוס', שהתוס' כתבו בחידוש השני "ונראה לר"ת דהכי נמי מברכין עליו המוציא", והיינו, דאף דבסוגי' [שם] משמע דאילפס אינו כלום לר"ל, אפי"ה חידש ר"ת דגם לענין חלה וגם לענין ברכת המוציא יהני בבליילה עבה, אבל כל א' מטעם אחר, וכדהבאנו לעיל.

אולם הרא"ש כ' "ועוד היה ר"ת אומר, דכי היכי דמחייב בחלה ה"נ מברך עליו המוציא לאחר הבישול", ונראה דנתקשה הגר"ח בלשון זה של הרא"ש, דמהו הלשון "כי היכי", הא בחלה זה מדין גלגול דזה מחייב חדש מצד "עריסותיכם", ואין זה ענין כלל לברכת המוציא, ודברי הרא"ש אינם מובנים, הרי לדרכו של החזו"א זה שייך לדין לחם, וזה מחייב אחר לגמרי מהמחייב מצד עריסותיכם, ומאי קאמר הרא"ש, וזה תימא גדולה לדרכו של החזו"א.

ועפ"י מש"כ הדברים מתבארים באופן זה - דבאמת אין ב' מחייבים בחלה, דאין הדין עריסותיכם והדין לחם תרי דינים נפרדים, דזה אינו דאדרבה - חד דינא נאמר בחלה וזה דין 'לחם', ואין מחייב אחר, אלא דב' עריסותיכם' גלי לן קרא דאהני לן הדין "לחם שבעיסה" דחיילא ע"י גלגול להתחייב כבר בהפרשה, וא"צ "לחם גמור" שיש בו כבר תוריתא דנהמא.

ומעתה מוסברים היטב דברי הרא"ש דלעולם טיגון ובישול אינם אפייה, ואינם אפייה גם בבליילה עבה - ודלא כחידושו של החזו"א "דבישולו זה אפייתו", אלא דר"ת בחידוש השני חידש שיש דין לחם לענין ברכת המוציא בלי אפייה כלל, דכמו דבעיקר המחייב של חלה נתחדש דבגלגול כבר חיילא דין "לחם שבעיסה" אף דאכתי לא נאפה בתנור, כמו"כ יש לחדש עוד דלאחר בישולו דנתקיים בה תנאה ד"תוריתא דנהמא", דאז דינו כלחם גמור אף דליכא ביה אפייה וליכא תנור, ולהכי יברך בזה ברכת המוציא ודו"ק.

אלא דבנקודה זו חלוק דין חלה מדין המוציא, דבברכת המוציא בעינן גם צורת לחם, ולזה אהני בישול, אבל עצם החפצא של לחם באמת נגמר לגמרי בלי אפייה כלל, כמו לענין חלה.

מבאר דאיכא נפ"מ לדינא בין הגר"ח לחזו"א.

נמצא, דלדרכו של החזו"א איכא ב' חידושים בר"ת בחלה עצמה:

א] יש מחייב דגלגול, וזה בלי דין לחם.

ב] יש מחייב דתנור ובזה יש דין לחם.

ובזה חידש ר"ת שהדין לחם מתקיים על ידי אפייה מחודשת - והוא בבישול וטיגון, דאהני לן בישול דבליילה עבה להיות כאפייה, אכן לפי הגר"ח אינו כן, דהחידוש השני של ר"ת הוא רק בברכת המוציא, דהחידוש הראשון הוא דיש דין לחם בגלגול עצמו בלי אפייה כלל וכלל, וזה סגי לחלה גם בלי תוריתא דנהמא, וזה למדנו מגזה"כ דעריסותיכם, והחידוש השני הוא דהך דין לחם בלי אפייה מהני גם בברכת המוציא אם יש לו תוריתא דנהמא, אף דאין בו אפייה כלל.

ומעתה נראה דהיכא דהוי גלגול בחו"ל ושוב בישולו בא"י, וכן לר"ע כשהיה גלגול עכו"ם ושוב בישולו ישראל, דלפי החזו"א ביארנו דיתחייב בחלה, דבישולו זהו אפייתו ומהני כקרימת פניו

בתנור, אולם לדרכו של הגר"ח אינו כן, דהכא ליכא אפיה כלל, ואין תנור כלל, וכל המחייב אינו אלא על ידי גלגול, והגלגול היה בפטור.

הוכחה ברורה לדרכו של הגר"ח מכל הנידון בתוס' בשי' ר' יהודה דבעי תנור אחד.

ונראה להביא ראיה מוכרחת לדברי הגר"ח מיניה וביה מתוך דברי התוס', שיש לתמוה טובא על התוס' בהמשך שהק' על ר' יהודה דמחייב רק בלחם האפוי בתנור אחד, דהק' דאיך מחלק ר"י בין בלילה רכה לבלילה עבה, וכוונתו, דאחרי דידעינן דבלילה עבה מחייב בלי אפייה כלל, וגם אי רק בישלו בסוף מהני או בגלל דבישולו זהו אפייתו, או אפי' בלי אפייה כלל, הרי כל זה סתירה לגז"ח דלחם האפוי בתנור אחד.

ותירץ, דיליף מקרא דסגי בעיסה שעומד לתנור אחד - ויש להעיר דודאי דלא הק' מכל הנך משניות דמתחייב משעת גלגול, די"ל דהיכא דאפאה בסוף נתחייב למפרע מהגלגול, דתנור הוא תנאי, אבל הכא בר"ת רואים דא"צ תנור כלל.

ותימא, הרי איכא ב' מחייבים נפרדים, חדא מדין עיסה וחדא מדין לחם, וכל דברי ר"י הם רק במחייב מדין לחם דבזה יש דין תנור, אבל במחייב מדין עיסה, מה אכפת לו דליכא תנור, וזו תימא רבתי, [וע"ע בשפת אמת מה שהקשה בדומה לזה].

ועל פי הנ"ל א"ש קושי' התוס' משיטת רבי יהודה, דתוס' הק' דאיך מהני לר' יהודה בלילה עבה שהרי ר' יהודה יליף מקראי דבעי "לחם האפוי בתנור אחד".

ולפי הנ"ל הביאור בקושי' היא - דלעולם גם הדין עריסותיכם הוא דין לחם, רק דחידשה התורה דגם בלחם שבעיסה איכא דין לחם לענין זה, וא"צ אפילו תוריתא דנהמא, ושפיר הק' התוס', דבשלמא לדין דכל הדין תנור בלחם הוא רק מסברא, ואינו מגז"ח, א"כ שפיר י"ל דיש לו דין לחם בזה גופא שעומד להיות בתנור, אבל לר"י דילפינן מגז"ח דלחם תלוי בדין תנור עד כדי כך דכבר לא מהני בב' תנורים, א"כ כש"כ דלא יהני הך דין לחם שבעיסה, דחסר לגמרי בדין תנור, ומה אהני לן מה שעומד לתנור.

ותירצו התוס' דכל הך גז"ח דבעינן תנור אחד, אין זה אלא לאפוקי מהיכא דהתנור עצמו קעביד ליה ללחם, וכגון שהיה בלילה רכה, ונהיה ללחם רק על ידי התנור, אכן סתם עיסה שהיא בלילה עבה, הרי איכא ביה דין לחם מחמת זה דמצד עצמו הוא עומד להיות אפוי בתנור, ורואים בו את הדין תנור כבר כשהוא עיסה בעלמא, ולהכי לא אכפת לן מה שבישלו אח"כ.

מבאר עיקר סברת ר"ת לדרכו של הגר"ח.

ונראה דמדברי התוס' הנ"ל למדנו יסוד בהבנת סברת ר"ת עפ"י הגר"ח, דבאמת, כל האי חידוש דנהיה כבר ללחם בעיסה הוא דבר מחודש מאד, שהרי פשוט שסתם לחם היינו לאחר אפייה. ונראה דבתוס' כתוב כאן, דגם לר"י דבעי תנור מגז"ח [ולהכי לא מהני בב' תנורים], אפי"ה מודה שמה שעומד להיות בתנור סגי לזה, והיינו דנתחדש כאן דעיסה היא חפצא דמצד עצמה עומדת להיות לחם ע"י האפיה בתנור, ומחמת זה חיילא בו דין לחם כבר משעת הוייתו לעיסה, דרואים ודנים בעיסה עצמה את האפייה של מחר, ולא אכפת לן מה דבישלו אח"כ דסו"ס בשעתו עמד לאפייה וזה סגי להשוותו ללחם.

ומתחילה חידש ר"ת דדין זה הוא דין מסויים בהלכות חלה - והיינו דלענין חיובא דחלה דיינינן ליה כבר כללם, ושוב חידש עוד דגם לגבי כה"ת כולה חיילא דין לחם בעיסה, אלא דחסר ב'תוריתא דנהמא' ולזה לא בעי אפייה, וסגי בבישול, וא"ש.

ומצאתי סמוכין לסברא זו ממה שנקט התורת הארץ [פרק ד' ס"ק צ"ד] דגם לר"ת דבבלילה עבה חייב אף דבישלו אח"כ, אבל כל זה בבלילה עבה שעומדת לאפיה, אבל בקמח קלי מבואר בירושלמי דרק באפיה חייב, כיון שאינה עומדת לאפייה כלל אף שהוא בלילה עבה, וגם ר"ת יודה לזה, וע"כ שהביאור הוא כנ"ל, והיינו דבלילה עבה חייב רק עד כמה שאפשר לדונו כלחם וזה רק באופן שעומדת לאפייה.

מבאר עוד דנמצא דלפי הגר"ח דין 'עריסותיכם' ודין 'לחם' אינם ב' דינים, וב' מחייבים, אלא דביסודם תרוייהו דין א' נינהו.

עכ"פ למדנו מכאן דדין "עריסותיכם" ודין "לחם" אינם ב' מחייבים נפרדים, דאינו כן אלא שבאמת כל המחייב הוא 'לחם', אלא שלמדו מ'עריסותיכם' שהדין 'לחם' בחיוב חלה מתחיל כבר

בעיסה אף דאכתי אין בו עדיין 'תוריתא דנהמא', ודוקא בשאר דיני התורה בעינן גם 'תוריתא דנהמא', ודו"ק.

הרי לנו, דאף דבליילה עבה בלי תנור חייב מקרא ד'עריסותיכם' ובליילה רכה שאפאו בתנור חייב מקרא ד'לחם', וכמו שכתב הפמ"ג, אבל אין כאן ב' מחייבים שונים, שהמחייב בשניהם הוא "לחם", ורק דבעריסותיכם יש גילוי דהך דין 'לחם' חיילא בו כבר משעת עיסה בבליילה עבה.

סיכום בדברי הגר"ח.

ובאמת דעיקר חידוש זה שיוצא מדברי הגר"ח שדנים בעיסה את הלחם העתידי מפורש בדברי הגר"ח במק"א גם בלי לבא לשיטת ר"ת – ולהלן [פרק ג'] ביארנו שיטתו בזה, ושם ביארנו נמי מה נקודות החידוש של ר"ת בעיקר הגדרה זו.

פרק ג'

**ביאור שיטת הרמב"ן בתחילתו סופגנין,
ודרכו של הגר"ח בב' מחייבים בחלה,
ותוספת ביאור בשיטת ר"ת.**

פלוגתת ר"ת והרמב"ן.

כבר נתבאר דנחלקו ר"ת והרמב"ן בדין עיסה שתחילתה סופגנין דדעת ר"ת דתחילתה סופגנין היינו שעשאה בלילה רכה ותחילתה עיסה וסופה סופגנין היינו שלש בלילה עבה כמו בכל לחם, אך בסופה הוא לא גמר בדרך לחם, ובמקום האפייה של לחם הוא בישלו או טיגנו, ותחילתה סופגנין וסופה עיסה – פירושו שעשה בלילה רכה ובסוף אפאה בתנור.

אבל הרמב"ן [בהל' חלה] פירש שכל המשנה איירי בבליילה עבה, שזה הרי המשמעות של "עיסה", וע"כ שהחילוקים כאן בנויים על הכוונות של הלש לגבי צורת האפייה, וכך שיטת הרבה ראשונים בפסחים [שם], וכן היא שיטת הר"ש במשנה כאן והיינו כך:

'תחילתה סופגנין וסופה עיסה' היינו שבשעת לישה היה בדעתו לעשותה סופגנין היינו על דעת לבשלו או לטגנו, ולבסוף חזר בו ואפאו כדרך שגומרים עיסה עבה, ומה דתנן תחילתה וסופה סופגנין היינו שנתקיים מחשבתו ובישל את הבליילה עבה כדרך שגומרים סופגנין, ותחילתה עיסה וסופה סופגנין היינו שמתחילה חשב לאפות אותה ולכן עשאה בלילה עבה, אלא ששוב נמלך ממחשבתו הראשונה ובמקום לאפותו חזר בו ובשלו.

הנפ"מ לדינא בינייהו יהיה היכא שבשעת לישה היתה בלילה עבה והיה בדעתו לבשלו או לטגנו, דבזה לר"ת חייב כיון שבשעת לישה היה עבה, אבל לרמב"ן פטור כיון שהיה בדעתו לגומרו באופן הפטור.

במה שיש לתמוה בשיטת הרמב"ן.

וכבר נתבאר לעיל [פרק א'] דבשיטת ר"ת למדנו שיש ב' מחייבים, חיובא מצד עריסותיכם, וחיובא מצד לחם, וכל אחד בפני עצמו הוא מחייב, וכן הבאנו מהפמ"ג – והרחבנו בזה. אולם כעת צריכים להבין את שיטת הרמב"ן – דסו"ס למה לא מתחייב מצד חיובא דעריסותיכם – ומה אכפת לן שחשב מחשבות אחרות בעיסה לגבי התורת לחם שבו – דמה מהני המחשבה של אפייה ששייכת לתורת 'לחם' שבו בשעת הלישה שהיא שעת המחייב של עריסותיכם – והיינו דהאיך דיני ה'לחם' יקלקלו את המחייב שיש בעיסה.

ומצאנו דברים בזה בדברי הר"ש [כת"י] במשנתנו – בביאור דין זה של מחשבת סופגנין דפוטרת, וביאר הר"ש, "ושמא היינו טעמא דעריסותיכם דאמר רחמנא משמע בסתם עיסה העשויה ללחם, וקרא אחרינא מוכיח עליו דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ", הרי דשייכי זל"ז, אלא דסו"ס ק', הרי נתבאר ששני מחייבים נינהו, וא"כ קרא ד"עריסותיכם" וקרא ד"לחם" תרתי נינהו, ולמה ילפינן ממחייב דעיסה למחייב של לחם – וצ"ע.

ונראה שצריכים להקדים בדברי הגר"ח [ביכורים פ"ו הי"ט ד"ה ובעיקר פלוגתת], שביאר לנו יסוד חדש בעיקר חיובא דחלה, ובתוך דבריו ביאר את הגדר בהנך תרי קראי דעריסותיכם ולחם הארץ, ובדבריו מתחדש דרך חדשה בכל הנ"ל – וכדיבואר:

מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש.

הגר"ח קאי בכעין זה לבאר איך מהני גלגול במחשבת פטור כלפי שעת האפייה, וכגון בגלגול במחשבה ע"מ לחלקה אח"כ באפייה לפוטרה [והיינו שחושב שכבר לא יהיה בו שיעור לחיוב חלה באפייה], והקשה הגר"ח דמה שייכי אהדדי, והיינו דמה שייך גלגול לאפייה דאח"כ דמהני מחשבה מזה לזה.

וז"ל הגר"ח, "דהוא דין מסויים בחיובא דחלה, וזה שסופה להיות פחות מכשיעור ולהיות פטורה מחיובא דחלה בשעת אפייה, שאז הוא חלות הדין לחם, זהו גופא פוטרתה השתא מחיוב חלה, ומשום דדין לחם הוא יסוד דין המחייב בחלה, וכדכתיב בקרא "מלחם הארץ", וע"כ חיוב חלה משעת עיסה מיתלי תלי בדין לחם העתיד להיות בה אח"כ, וע"כ כל שעומדת מעיקרא בשעת עיסה להיות פטורה מחיוב חלה בשעת חלות הדין לחם הוי זה דבר הפוטרה מחיוב חלה וכדתנן דעיסה שתחילתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה, דהיינו שעשה את העיסה מתחילתה ע"מ לעשותה סופגנין, ופטורה מן החלה שאינה עיסה העומדת להיות לחם", עכ"ל.

ולמדנו מדבריו כמה חידושים:

א] יסוד המחייב בחלה הוא בלחם, וזה ילפינן מקרא ד"לחם הארץ".

ב] שעת החלות דין לחם היא בשעת האפייה והקרימה בתנור, וא"כ עיקר החיוב תלוי בשעת האפייה.

ג] ומעתה ק' דמהו דין גלגול דנאמר בקרא ד"עריסותיכם", ומוכרח שכל חיובא ד"עריסותיכם" מיתלי תלי בחיובא ד"לחם הארץ", ואינו דין ומחייב בפנ"ע, ותלוי בדין לחם העתיד להיות בה, והיינו דדנים את דיני העיסה כפי הלחם העתיד להיות בה, דעיסה שלא עומדת להיות לחם אינה חייבת בחלה.

יסוד זה הוכיח הגר"ח מעיקר דין מחשבת פטור בשעת גלגול ומדמה ע"מ לחלקה למחשבת סופגנין, והיינו כשיטת הרמב"ן דקאי במחשבת פטור, והקשה קושי' זו - דמה אכפת לן מה דחישב בה לפוטרה אח"כ באפייה, שאם הם ב' מחייבים נפרדים, א"כ הגלגול היה בחיוב ומה לי מה שחשב אז לפוטרה במחייב דאפייה, הא האפייה היא כבר מחייב בפנ"ע, וע"כ דאינו כן, והשני המחייבים תלויים זה בזה דהעיקר הוא הלחם והאפייה.

ונראה שהן הן דברי הר"ש בכת"י בדין מחשבת סופגנין דפוטרת שביאר ד"עריסותיכם דאמר רחמנא משמע בסתם עיסה העשויה ללחם, וקרא אחרינא מוכיח עליו דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ, והקשינו - הרי לפי האחרונים שני מחייבים ניהו, - וא"כ קרא ד"עריסותיכם" וקרא ד"לחם" תרתי ניהו, ולמה ילפינן ממחייב דעיסה למחייב של לחם.

וע"כ דמוכרח כהגר"ח, והיינו דעיקר המחייב דעריסותיכם בעיסה הוא מצד הלחם שעתיד להיות בה, וזהו גופא מה דגלי לן קרא - וא"ש.

הוספה חשובה.

דברים אלו של הגר"ח הם 'פתח גדול' להבנה חדשה בעיקר הפטור של עכו"ם הקדש והפקר וחול' - וכל זה יבואר בציונים והערות [פרק ג' משנה ג'] - והרחבנו בזה עוד להלן [סימן י'].

ביאור בדברי הגר"ח עפ"י דבריו בהלכות חמץ ומצה, וביאור שורש פלוגתת הרמב"ן ור"ת בגלגול בבבליה עבה ע"מ לבשלה.

ונראה להוסיף ביאור בדברי הגר"ח, דהנה, כבר הבאנו לעיל [פרק ב'] מהגר"ח [חו"מ פ"ו - ה"ה] דבאמת כבר חיילא דין לחם בעיסה עצמה, וכבר אית ביה דין לחם לענין דלא מתבטל הימנו תורת לחם בתערובת, וזה למד בשיטת ר"ת בפסחים, דדינו כלחם לכה"ת כולה, לברכת המוציא וברכת המזון וכו', וביארנו דבבבליה עבה דבסוף בישולו, אין הפשט שדין הבישול כדין אפייה וכמו דנקט החזו"א, רק דע"י הבבליה עבה לבד נהיתה ללחם, ולא פקע ע"י הבישול.

וביארנו שם דגם ר"ת מודה דודאי דלחם תלוי בתנור ובאפייה, רק דחדית לן קרא ד'עריסותיכם' שיש חלות דין לחם כבר בגלגול, דאל"כ סתרי קראי אהדדי, אלא שהדין 'לחם' דחיילא כבר בעיסה חיילא ביה מחמת זה דסתם עיסה עומדת לאפייה, וזה הוכחנו מדברי ר' יהודה דסובר שיש

גזה"כ "דתנור אחד" ואפי"ה מהני גלגול בבבליה עבה אף דבישלו אח"כ בלי תנור, וע"כ דע"י זה דבעיסה נאמר דין שעומד ל'תנור אחד' בזמן האפייה, ומחמת זה חיילא בו דין לחם כבר היום. ונראה, דדברי הגר"ח [הלכות חו"מ] בשיטת ר"ת משלימים את דברי הגר"ח [הלכות ביכורים] בביאור שיטת הרמב"ן במחשבת סופגנין – שהגר"ח [הלכות ביכורים] למד שמחשבת גלגול פוטרו כיון דכל עיקר הדין עריסותיכם מיתלי תלי בדין לחם, וכל זה בלי שיטת ר"ת, אבל לפי מה שביארנו בדברי ר"ת הדברים יותר פשוטים, דלא רק דמחייב דגלגול מיתלי תלי בדין לחם, אלא דכל החפצא של לחם דחיילא ונהיה ע"י גלגול הוא מחמת זה שעומד לאפייה ועומד להיות לחם גמור, וא"כ פשיטא דמחשבה דשעת גלגול בע"מ לחלקה בשעת אפייה דודאי דזה פוטרו, דכל מה שגלגול משווהו ללחם היא מחמת זה דעומד להיות לחם,

עפ"י הנ"ל מבאר שורש פלוגתת הר"ש ור"ת בע"מ לחלקה דלא פליגי בסברות הפוכות.

אלא דמעתה איכא סתירה מיניה ביה בר"ת, דלמה חולק במחשבת סופגנין על הרמב"ן – ועוד דאיכא סברות הפכות בין הרמב"ן לר"ת – דהנה, דעת הר"ש כהרמב"ן והר"ש טוען טענה גדולה נגד ר"ת – והיא דאם מצאנו דע"י מחשבה לחלקה הוא יכול לפטור, א"כ כש"כ דע"מ לעשותה סופגנין דיכול לפטרה, דזה כבר שינוי בגוף העיסה, ופשוט דחמיר טפי ממחשבת לחלקה שאינו אלא שינוי ב'שיעור' העיסה ולא בגופו, ור"ת ע"כ סובר לאידך גיסא דמחשבה ע"מ לחלקה חמיר טפי – ותמוה דמה סברתו בזה, ונמצא דפליגי בסברת הפוכות – דע"מ לחלקה גרע טפי – וכל זה צ"ע.

ונראה אדרבה – דלפי מה שנתבאר לעיל ניחא, דלעולם כו"ע מודי דחיובא דעריסותיכם מיתלי תלוי בשעת חיובא דלחם הארץ, ומה"ט מחשבה שחשב לקובעו כלחם שיהיה פטור פוטרו אף דמחשבה זו היתה בשעת חיובא דעריסותיכם, והיינו בגלגול, וזהו דין מחשבת ע"מ לחלק, ובזה א"ש טענת הר"ש – דא"כ כש"כ דכשבא להפקיע אותה לגמרי מלהיות לחם, דאז ודאי דפטור, דחסר בעיקר המחייב – וזו מחשבת סופגנין.

ונראה דלעיקר סברא זו מודה ר"ת, דודאי דהפקעת שם לחם גרע טפי מפטור צדדי, אלא דאדרבה, דכיון דזה גופא מה דחידש לנו קרא דעריסותיכם, והיינו דכבר נקבע שמו כלחם משעת גלגול מחמת הלחם העתידה להיות בה, שוב לא שייך להפקיע הך דין לחם, ושפיר חייב – והיינו דבטלה דעתו למציאות שקבעה התורה שהרי לר"ת הרי זה לחם גמור לגבי כל דיני התורה – ומציאות זו קבעה התורה מחמת ה'סתמא' – שכל עיסה עומדת להיות לחם – והרי זה כמחליט על לחם שאינו לחם כיון שהוא רוצה לעשות בו שימוש אחר – דלא אהני בזה מחשבתו כלל – וה"ה הכא, [ולא אכפת לן דסיבת קביעת התורה בנויה על 'סתמא' והרי הוא לא הולך עם הסתמא], והרמב"ן ודעימיה אזלי לשיטתייהו, והיינו דפליגי על דינו של ר"ת, ולדידהו אין בבבליה עבה דין לחם בכל התורה כולה, ואין עליה ברכת המוציא וכדו' – ואף שפשוט שגם הם מודי דכל המחייב בעיסה הוא ה'לחם' העתידי – וכמפורש בדברי הגר"ח, אכן לשיטת הרמב"ן נתחדש דבעריסותיכם איכא כבר "אתחלתא דלחם", אבל סו"ס "אתחלתא דלחם" אינו לחם לשום דין, ורק דגלי לן קרא דאהני לן 'אתחלתא דלחם' להתחייב כבר בחיובא דחלה – אף דביסודו הוא רק מתחייב בלחם גמור, וזהו הביאור למה תלוי מחשבתו בגלגול ע"מ לאפותו בפטור, דמיתלי תלי בו וכדבהבאנו מהגר"ח והביאור, דאיכא ביה חלות שם "אתחלתא דלחם".

ומעתה נראה דמה"ט גופא חולקים על ר"ת וסוברים דמה דמהני מחשבת ע"מ לחלקה בגלגול הוא משום שכל המחייב בגלגול הוא משום שהיא 'אתחלתא דלחם', וא"כ ק"ו הוא, דודאי דאין לחייבו ב'אתחלתא דלחם' אם דעתו שלא יושלם כל עיקר הדין לחם ידיה כמו בסופגנין – וזה ק"ו ברור, ודווקא לר"ת אינו ק"ו – דלשיטתו כבר חיילא בו דין לחם גמור לגבי כה"ת וה"ה לחלה, וממילא דשוב לא שייך לבטל ולהפקיע הימנו דין זה – ודווקא במחשבת ע"מ לחלקה מהני, ופשוט.

סימן ד'
דברי הגר"ח
ביסוד דינא דע"מ לחלק
ובשורש פלוגתת הרמב"ם וראב"ד בזה.
[פרק א' משנה ז']

דרך הראשונה של הגר"ח דנחלקו אי מחשבת חלוקה כנחלקה וליכא שיעור חלה – ונפ"מ אי הוי שעת חובתה עכשיו או לא. / / דחיית הגר"ח ממחשבת חלוקה לאחר אפייה. / / דחייה שניה של הגר"ח ממה דמהני חלות הפרשה – דמוכרח דלא חשיב כנחלקה. / / ביאור הגר"ח בדברי הראב"ד דמדמה מחשבת חלוקה לעושה עיסתו קבין – דליכא הכא 'מחשבת פוטר'. / / חידוש בדברי הגר"ח דאיכא פטור בחובת הפרשה ואעפ"כ חיילא חלות הפרשה. / / ביאור הגר"ח בהשגה השניה של הראב"ד מדיחוי אצל מצוות. / / ביאורו של הגר"ח בשיטת הרמב"ם דמחשבה לחלקה מתייחסת לשעת 'לחם של אח"כ' וזה הפוטר גם עכשיו. / / ביאור שיטת הרמב"ם דמחלק בין מחשבת סופגין למחשבה דע"מ לחלקה.

דרך הראשונה של הגר"ח דנחלקו אי מחשבת חלוקה כנחלקה וליכא שיעור חלה – ונפ"מ אי הוי שעת חובתה עכשיו או לא.

עיינ בדברי הרמב"ם [פ"ז ביכורים ה"ט] וז"ל "אבל שני ישראלים שעשו כך וחזר כל אחד אחר שחלקו והוסיף על חלקו עד שהשלימו לשיעור – הרי זו פטורה שכבר היתה לה שעת חובה, והן היו פטורין באותה שעה – מפני שעשאו אותה לחלק" עכ"ל, והשיג עליו הראב"ד בהשגות וז"ל "ומה בין זה לעושה עיסתו קבין והשיכן או שצרפן בסל שהן חייבין", עכ"ל.

למדנו מהכא דפליגי הרמב"ם והראב"ד בעשה עיסה "על מנת לחלקה" – האם שייך בזה הך פטור של "בשעת חובתה היתה פטורה" כדי שתפטר לעולם כמו בגלגול של הקדש עכו"ם שפטורים לעולם אף אי תהיה אפייה של הדיוט וישראל – דבשעת חובתה היתה פטור – ועיין בציונים והערות [פרק א' משנה ז'] שהבאנו מהגר"ח בספרו [פ"ו ביכורים ה"ט] שביאר דאזלי לשיטתייהו בחשש שמא ימלך – עיי"ש היטב.

אולם עיקר פלוגתא זו צ"ב – דבמה נחלקו האם נאמר דין בשעת חובתה היתה פטור או לא במחשבה זו – ועיי"ש בדברי הגר"ח שביאר את הדברים כך:

יש לחקור בעיקר הך דינא דעושה עיסה על מנת לחלקה דפטורה מן החלה, האם יסוד דין זה הוא בדין עיסה, והיינו דמחשבת חלוקה משוי לה כחלוקה מהשתא, וכל שדעתו לחלקה בטל מינה השתא צירוף של שיעור עיסה, ומשום הכי פטורה מן החלה, כיון דהוי כשתי עיסות נפרדות שכל אחת מהן פחותה מכשיעור.

ומאידיך י"ל דבאמת אין במחשבת חלוקה דין חלוקה כלל מהשתא, וכל זמן שלא נתחלקה עדיין הרי היא בצירוף ובדין שיעור עיסה שלה, אלא שיש כאן דין מסויים בעיקר חיוב חלה, והוא – שזוה שסופה להיות פחותה מכשיעור ולהיות פטורה מחיוב חלה בשעת אפייה, שאז הוא שעת חלות הדין לחם, זהו גופא פוטרתה השתא מחיוב חלה, ומשום דדין לחם הוא יסוד דין המחייב בחלה, וכדכתיב בקרא מלחם הארץ, ועל כן חיוב חלה שמשעת עיסה מיתלא תלוי בדין לחם העתיד להיות בה אח"כ, ועל כן כל שעומדת מעיקרא בשעת עיסה להיות פטורה מחיוב חלה בשעת חלות הדין לחם הוי זה דבר הפוטרה מחיוב חלה, וכדתנן "עיסה שתחלתה סופגין וסופה סופגין פטורה מן החלה", דהיינו שעשה את העיסה מתחלה על מנת לעשותה סופגין, ופטורה מן החלה משום דאינה עיסה העומדת להיות לחם, וזהו ג"כ הך דינא דעושה עיסה על מנת לחלקה דפטורה משום זה שלא יהא בה שיעור חיוב דלחם.

וביאר הגר"ח דזהו פלוגתת הרמב"ם והראב"ד כאן – שהראב"ד הרי הקשה דמה בין זה שעשה לחלק לעושה עיסתו קבין שפטור כיון שאין בעיסה שיעור שמתחייב בחלה, הרי דמוכרח דס"ל דגם מחשבת חלוקה משוי לה לעיסה כנחלקה עכשיו וכעיסה שאין בה שיעור חיוב – ואי נימא כן

שוב י"ל שאין זה שעת חובתה כלל – שהרי כעת אין כאן עיסה לפנינו בשיעור החיוב, וממילא דחוזרת ומתחייבת כשהשלימה לשיעורא שהרי כעת היה חסר בשיעור.

אולם בדעת הרמב"ם י"ל דסבירא ליה דמחשבת חלוקה לא משוי לה כחלוקה, וממילא דהויא עיסה שלמה בשיעור עיסה שחייבת, וע"כ שהפטור של מחשבת על מנת לחלק הוא רק בגדר "פטור מחשבה", מה שחשב עליה שלא יהא בה שיעור חיוב בשעת לחם, ועל כן שפיר מיקריא השתא בעודה בשיעורה שעת חובתה וממילא דמיפטרא לעולם.

דחיית הגר"ח ממחשבת חלוקה לאחר אפייה.

הגר"ח דחה מהלך זה – דע"כ דאין לפרש כן, דלא יתכן דמחשבת חלוקה משוי דין חלוקה מהשתא, דדייק מהירושלמי שכתוב ש"העושה עיסה על מנת לחלקה 'בצק' פטורה" – ומלשון זה דייק שאם עשה לחלקה "לאחר אפייה" דאז באמת חייבת – והשתא יש לעיין – דאי נימא דכל שחשב עליה לחלקה חשיבא מהשתא כחלוקה, א"כ מאי שנא לאחר אפייה מלפני אפייה, דגם בחשב לחלקה לאחר אפייה נמי תפטר מחיוב חלה, כיון דהיא כחלוקה כעת, וכעת לית בה שיעור עיסה, שאם הסברא בהך פטור הוא משום שמחשבת חלוקה 'עושה חלוקה' הרי לא שייך כלל לחלק בין אם מחשבתו היא על לאחר אפייה או על קודם אפייה.

ומהכא הוכיח הגר"ח דודאי דאין במחשבת חלוקה דין חלוקה מהשתא כלל, ורק דהוא דין בחיוב חלה, דזה שסופה להיות מחולקת ופטורה מחיוב חלה בשעה שתהא לחם, זהו הפוטרה עכשיו מחיוב חלה, ועל כן שפיר מחלקינן, דכל זה הוא בחשב לחלקה 'בצק', אבל בחשב לחלקה לאחר אפייה, שאז כבר נגמרה חובתה ונגמר כל הדין לחם שבה, ע"כ דאז לא אכפת לן עוד במה שיעשה בה אח"כ, ואין מחשבה כזאת פוטרה מחיוב חלה.

דחייה שניה של הגר"ח ממה דמהני חלות הפרשה – דמוכרח דלא חשיב כנחלקה.

עוד דחה הגר"ח דמיניה וביה הדברים נסתרינן – שהרי מדברי הראב"ד בעצמו שכתב דהיכא דעשה על מנת לחלקה צריך להפריש מדרבנן, משום 'גזרה' דשמא תמלך, מזה מוכרח דגם קודם שנמלכה שאם אז קרא שם – שהקריאת שם חיילא מדין תורה, דאל"כ איך מחייבין להפריש כעת מחמת הגזירה שמא תמלך לעשותה כשיעור, והרי אם באמת תמלך ותעשנה אח"כ כשיעור תתחייב אז בחלה מדין תורה דאז נהיתה לשיעור, וא"כ כבר לא תהני ההפרשה שמקודם שאז היתה מחייבת רק מדרבנן, ומאי מהני ההפרשה של עכשיו כלפי החשש דשמא תמלך, כיון דסוף סוף אם תמלך ותעשנה כשיעור תהא צריכה הפרשה אחרת, אלא ודאי דגם קודם שנמלכה הקריאת שם חל מדין תורה, וההפרשה מועילה שגם אם תעשנה אח"כ כשיעור תהא נפטרת בהפרשה זו, כיון דהויא קריאת שם גמור מדין תורה.

ומעתה – דאם נימא דלדעת הראב"ד מחשבת חלוקה משוי לה כחלוקה ממש מהשתא, א"כ איך חיילא בה הפרשה מדין תורה, והרי בעיסה פחותה מכשיעור תנן [פ"ד חלה מ"ד] דלא חיילא הפרשה כלל, אלא ודאי דאין מחשבת חלוקה עושה אותה כחלוקה, ורק דמחשבתו לחלקה הוא בגדר "דבר הפוטרה", ועל כן לא מהני אלא לפוטרה מחיובה, אבל לא שתהא מופקעת גם מחלות קריאת שם דחלה.

וממילא דשוב צ"ע דברי הראב"ד שהקשה מעושה עיסתו קבין דמתחייב אח"כ, כיון דהכא בעושה על מנת לחלק היא עיסה גמורה כשיעור, ורק פטורא בעלמא הוא דרמי עליה, ושפיר צריך להיות דינא דנפטרת לעולם, מטעמא דבשעת חובתה היתה פטורה.

ביאור הגר"ח בדברי הראב"ד דמדמה מחשבת חלוקה לעושה עיסתו קבין – דליכא הכא 'מחשבת פטור'.

וביאר הגר"ח דע"כ דסברת הראב"ד כך – דמה דמדמה לעושה עיסתו קבין – אין כוונתו דבמחשבה זו דומה כעת לעיסה שאין בה שיעור דהוי שמחשבת חלוקה כחלוקה – אלא כוונתו להגדיר את סוג המחשבה של ע"מ לחלק שהוא בגדר 'חסרון במחייב' ולא בגדר 'פוטור' – וביאור הדברים כך.

והיינו דנתקשה הראב"ד דלמה בחסרון שיעור מהני אח"כ להתחייב בהשלימה לשיעור – הא מקודם לא היה חייב כשלא היה בו שיעור – וע"כ משום שאין חסרון שיעור בגדר 'דבר הפוטור' כעין עיסה ולישה של הקדש ועכו"ם – אלא שחסר בעיקר המחייב ולכן שפיר מתחייב אח"כ

כשבא לכלל חיוב, וממילא דה"ה דמחשבת ע"מ לחלק לא מיקרי מחשבה על דבר ה"פוטור" כיון דלחלק הוא מחשבת 'פחות מכשיעור' ופחות מכשיעור אינו דבר הפוטור. ושיטת הראב"ד דעיקר הגדר של מחשבה שפוטורו כשבשעת חובתה היתה פטור – היינו כשיש מחשבה שהיא בגדר 'פוטור' בעיקר החפצא כעין פוטור דעכו"ם והקדש – לא כן בחסרון במחייב – וזה מה שבא להוכיח מעושה עיסתו קבין – אף דמודה הראב"ד שאין מחשבת חלוקה כנחלקה ממש – [וכדמוכח מלאחר אפייה וממה דחל ההפרשה עכשיו] – אכן סו"ס גדר המחשבה הוא כגדר 'מצב של חלוקה' והיינו שמחשבתו מחיל דין של 'חסרון במחייב' ולא מחשבה שיש בו 'פוטור'. והוסיף בזה ביאור – בעושה עיסתו קבין דחוזרת ומתחייבת בהשלמת שיעורא, דזה לכולי עלמא וכדתנן [פ"ב דחלה], דזה מתחייב משני טעמים, חדא משום דלא היה לה שעת חובה, ושנית משום דלא חל עליה שם פטור, ולא נפטרה כלל, דאין בחסרון שיעורים שום 'שם פטור'. וזו נמי סברת הראב"ד במחשבה ע"מ לחלקה – והיינו דס"ל דעצם מחשבת חלוקה שבשעת לחם מיקרי חסרון והפקעת חובת שיעור – דאין זה כחלוקה ממש אלא שהוא מחיל דין חלוקה לענין לפטור את החיוב – והיינו משום שס"ל שהשיעור חלה שבעיסה בלא השיעור שיהיה בלחם אח"כ אינו מועיל להתחייב בחלה, וע"כ שפיר ס"ל להראב"ד דלא מיקרי כעת שעת חובתה מחמת מחשבתו – וגם לא מיקרי 'מחשבת פטור', והיינו משום שאף דחיילא המחשבה – אכן הגדר של המחשבה הוא בגדר 'הפקעת חובתה' – והרי זה כדין 'חסרון שיעור' במחייב בחלה – ולא שייך בזה דין בשעת חובתה היתה פטור דלזה בעינן שעת חובה – ושיחול בחובה פוטור על ידי מחשבתו – וחסר גם בשעת חובה וגם בפוטור.

חידוש בדברי הגר"ח דאיכא פטור בחובת ההפרשה ואעפ"כ חיילא חלות הפרשה.

בדברי הגר"ח יש תוספת דברים – שבאמת יתחדש דשפיר חיילא חלות קריאת שם של חלה וכמו שדייק הגר"ח מהחשש שמא ימלך – וזה משום שאין בזה חסרון שיעור ממש – דרק לענין הפטור בחיוב מיקרי חסרון שיעור – ולכן חיילא חלות קריאת שם. וממילא שיש כאן חידוש – שלפי הראב"ד שפיר שייך חלות קריאת שם גם בזמן הפטור – וכבר עמד בזה החזו"א בגליונות דהאיך יתכן לומר כן.

ביאור הגר"ח בהשגה השניה של הראב"ד מדיחוי אצל מצוות.

על דרך זו ביאר הגר"ח את ההשגה השניה של הראב"ד מדיחוי אצל מצוות – שזה לשון הראב"ד: "ועוד דקי"ל אין דיחוי אצל מצות ואחד זה ואחד זה כיון שהשלים עליו חייב", עכ"ל – ודבריו אינם מובנים – דמה שייטיה להכא בחלה הדין דאין דיחוי אצל מצות, והלא בחלה תנן דאם היתה פטורה בשעת חובתה פטורה עולמית – ולא אמרינן שחוזר ומתחייב כמו במצוות שאינם נדחים וחוזרים ומתחייבים – וצע"ג.

וביאר בזה הגר"ח דאדרבה – דבריו מתפרשים דווקא על דרך זו – דבאמת חלוק עיקר הך דין של "בשעת חובתה היתה פטורה" מהדין דיחוי, דלדין בשעת חובתה היתה פטורה צריכין דוקא שיחול בה "דבר הפטורה" – וכנ"ל, ולא בחסרון שיעורא בעלמא, דלית בזה שום חלות דין של פוטור, מה שאין כן בדין דיחוי שאינו כן, שהרי התם כל שלא חל בה על כל פנים החיוב של חלה, יהיה מאיזה טעם שיהיה, חל בה דין דיחוי.

והן דברי הראב"ד בהשגתו מהא דאין דיחוי אצל מצות, דכוונתו בזה שהדין דבשעת חובתה היתה פטורה בלאו הכי לא שייך בפטור של חסרון שיעור, כיון דלית בזה שום חלות דין של פטור ואין בו הפקעה בעצם החפצא, וממילא שכל מה שהיה שייך לדון בזה הוא רק מטעם דיחוי – וכיון דקיימא לן אין דיחוי אצל מצות ע"כ אחד זה ואחד זה כיון שהשלים עליו חייב – והיינו דדברי הראב"ד הם בגדר ממנפ"ש.

ולשון הגר"ח בזה "שתי השגות הם – חדא דמה בין זה לעושה עיסתו קבין, ר"ל דלא חשיבא שעת חובתה כלל, וכמבואר ברמב"ם שם דכל פחות מכשיעור לא חשיב שעת חובה כלל לפטורה לעולם, ועוד דקיימא לן אין דיחוי אצל מצות, ר"ל דאף אם היתה חשובה שעת חובתה על כל פנים לית בזה רק דין דיחוי בלבד, וקיימא לן דאין דיחוי אצל מצות".

ביאורו של הגר"ח בשיטת הרמב"ם דמחשבה לחלקה מתייחסת לשעת 'לחם של אח"כ' וזה הפוסט גם עכשיו.

ובשיטת הרמב"ם ביאר הגר"ח כך:

הרמב"ם ס"ל שהפסוק בעושה עיסה על מנת לחלקה - דאין יסוד דינו מחמת מחשבתו שלא יהא בה שיעור בשעת לחם, דאי משום הא לא איכפת לן, דכיון דעל כל פנים איכא שיעור חלה בעודה עיסה שהוא שעת חיובה ולכן שפיר מועיל זאת להתחייב בחלה - וע"כ שיסוד הפסוק בעל מנת לחלקה הוא - דאע"ג דשעת עיסתה גורמת לה להתחייב בחלה - אכן עיקר המחייב של שעת העיסה היא מצד הלחם העתידי שעומד להיות בה, וממילא שכיון שחשב עליה שבשעת חלות דין לחם שבה תהא פטורה - ממילא מיפטרא גם מהשתא, דלענין זה אהני לן עיקר חיוב חלה דתלוי בשם 'לחם', והיינו דכל שחשב עליה להיות במצב של פטור בעת שחל בה דין לחם דמחמת זה נפטרה גם עכשיו.

ונמצא דבמחשבת חלוקה חל בה 'פטור' של 'מחשבת פטור' של שעת לחם, אבל לא חסר עכשיו בעיקר השיעור במחייב דחלה, ולכן שפיר מיקרי 'שעת חובתה' ולכן מחשבת פטור פוטרה לעולם, כיון דבאמת חל בה עכשיו דין שיעור שמחייב בחלה, ורק דנפטרה משום מחשבת פטור של שעת לחם.

אולם הראב"ד ס"ל דעצם מחשבת חילוק שבשעת לחם מיקרי מחשבה שפועלת חסרון חיוב והפקעת חובת שיעור כבר עכשיו, וזה משום ששיעור חלה שבעיסה בלא לחם אינו מועיל להתחייב בחלה - וע"כ דשפיר ס"ל דלא מיקרי שעת חובתה וגם לא מחשבת פטור, כיון דכל הפקעת חובתה גם עתה הוא מדין חסרון שיעור המחייב בחלה.

ביאור שיטת הרמב"ם דמחלק בין מחשבת סופגנין למחשבת דע"מ לחלקה.

על פי כל הנ"ל יישב הגר"ח סתירה ברמב"ם בדין מחשבת סופגנין.

דהנה בדין עיסה שתחלתה סופגנין וסופה עיסה שחייבת בחלה, עיין ברמב"ם שפירש דהיינו שלשה תחלה במחשבה לאפותה סופגנין [בחמה] והשלימה אח"כ לעשותה מעשה פת, ויש לדייק מהרמב"ם שכשנפטרה מחמת מחשבה של שעת לחם חזינן דאעפ"כ דחוזרת ומתחייבת, וע"כ דס"ל כהראב"ד דלא חשיבא שעת חובתה מחמת מחשבה של פטור - ולפי"ז צ"ע דמאי שנא מעל מנת לחלקה דלדעת הרמב"ם נפטרת לעולם.

וביאר הגר"ח דלפי המבואר ניחא, דשאני התם דכלא 'שם לחם' אין מעשה עיסה גורם שום צד חיוב של חלה, ונמצא דחסר בה מהשתא עיקר מעשה עיסה המחייבה בחלה, וע"כ אין זה שעת חובתה, ושפיר חוזרת ומתחייבת בהשלימה לעשות בה מעשה פת, משא"כ בעל מנת לחלקה דאדרבה - התם ה'שם לחם' לא פקע מינה, והשיעור של שעת עיסתה ראוי לחייבה בחלה, ורק דנפטרת משום 'מחשבת פטור' של שעת לחם שבה, ע"כ שפיר מיקרי שעת חובתה ונפטרת לעולם.

סימן ה

**גדר הדין ארץ ישראל מוחזקות מאבותינו,
ובפלוגתא בירושלמי בדין זה
לגבי חיוב חלה בקמח וסולת שמצאו כשנכנסו לא"י.
[פרק ב' משנה א']**

פרק א' דרכם של האחרונים בדין מוחזקות מאבותינו לגבי חלה. / / בשו"ט בין ר"ע ור"א בדין מוחזקות מאבותינו לגבי חלה. / / כמה מקורות שא"י מוחזקת מאבותינו. / / קנין למפרע דווקא בגוף ולא בפירות. / / דברי האחרונים בחלוקה בין קנין וקדושה בזכות של 'מוחזקת מאבותינו'. / / דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות ניהו. / / הפלוגתא בירושלמי מתבארת בתלת אנפי. / / סיכום. / /

פרק ב' כמה תמיהות בעיקר האי חידוש, שא"י מוחזקת מאבותינו. / / כמה קושיות בעיקר הזכות שמוחזקת לנו מאבותינו – דמוכרח דלא היו בעלים ממש. / / במה שיש להעיר על הדמיון בין קריאת ביכורים לוידי מעשרות. / / דברי הגר"ח בחילוק בין אשה לגר בוידי מעשרות וקריאת ביכורים. / / מבאר שבדברי הגר"ח מבואר שיש ב' סוגים שונים של בעלות בא"י – הדין שחל ע"י ירושה ושיבה והדין שחל בדין מוחזקות מאבותינו, וכן מוכרח מיניה וביה בדברי היד רמה. / /

פרק ג' דרך חדשה בגדר הדין מוחזקת מאבותינו, דבעלות לחוד ורשות ושליטה לחוד. / / נראה שהדין מוחזקת מאבותינו הוא בגדר 'שליטה' ולא בגדר 'בעלות' – כעין הזכויות של שומר בפקדון, וכעין זכות של הרבים ברשה"ר. / / בגדר ממון עניים, שזה הפקר מצד אחד ומאידך הרי זה ברשותם ובשליטתם שאין למנוע אותם. / / מביא סוגי' דפסחים [ו']. ומוכיח דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו. / / בניחותא של בעל הקרבן על ההכשר לטומאה. / / מחדש ששייך החזקה דינית גם כשאין שום החזקה מציאותית – ויש לזכות תביעה על החזקה זו. / / סיכום – 'החזקה דינית' בא"י של כל הדורות מאברהם אבינו – וזה מתממשת לבעלות ממש – על ידי הדורות המסויימים שיזכו בבעלות של א"י, ומדמה החזקה זו לכעין אפותיקי. / / ישוב לקושיות האחרונים על הדין מוחזקת מאבותינו. / / מבאר את ההבדל בין מה דליכא זכות לרועי אברהם ויש זכות לקבורה של שרה. / /

פרק ד' בגדר הדין 'מוחזקת מאבותינו' כלפי ירשות בכור דהוי כ'מוחזק' ולא כ'ראוי', והספק בירושלמי לגבי קדושת א"י לחלה. / / מתמה טובא בעיקר הדין 'מוחזק' בירושת הארץ לגבי הזכות בכור, א] קשה עלה רשב"ם שלמד שהכל מיוצאי מצרים, ועיקר הדברים תמוהין דמתים ירשו את החיים ולמה אינו ראוי. / / הירושה היא לאחר מיתה של יוצאי מצרים – ואעפ"כ מיקרי מוחזק ולא ראוי – ולא פליגי הרשב"ם והיד רמה מהיכן המוחזקת. / / ביאור הפלוגתא בירושלמי על פי הנ"ל – שיש ב' דרגות במוחזקת – ובזה פליגי לענין מה שהקדושה תלויה בקנין. / /

פרק א'

דרכם של האחרונים

בדין מוחזקות מאבותינו לגבי חלה.

בשו"ט בין ר"ע ור"א בדין מוחזקות מאבותינו לגבי חלה.

עיין בצינונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף א'] שהרחבנו בדברי הירושלמי בפלוגתא ר"ע ור"א בחיוב חלה לגבי תבואה שגלדה בחו"ל ונכנסה לא"י שר"ע מחייב ור"א פוטר. וז"ל: "כך משיב ר"ע את ר' ליעזר – אין את מודי לי בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמחין וסלתות שהן חייבין בחלה ולא גידולי פטור הן – והוא מקבל מיניה" – והיינו שגם אז כשנכנסו לארץ ישראל ומצאו קמח – הרי התבואה הזו גדלה בפטור קודם שנתקדשה הארץ בכניסתן, וכמו

דחיילא קדושת הארץ על הכל בשעה שנכנסו כמו כן חיילא קדושת הארץ על עיסה שבאה מחו"ל לא"י.

"אר"י תמיהני איך ר"ע מותיב את ר' ליעזר והוא מקבל מיניה - תנן עד שלא נכנסו לה' למפרע ירשו, דא"ר הונא בשם רשב"נ לזרעך 'אתן' אין כתיב כאן אלא לזרעך 'נתת' - כבר נתת". למדנו מכאן שא"י מוחזקת מאבותינו וממילא שכבר היתה קדושה בארץ לגבי התבואה הזו מזמן אבותינו - ויש להעיר שמבואר כאן שהקשו על ר"א למה הוא הודה לר"ע - הרי סו"ס ירשו את א"י למפרע - והמשמעות בירושלמי שלא הקשו כן על ר"ע עצמו - אף שהוא הקשה משם והוא לא חילק דהתם היה למפרע - הלא דבר הוא - ולמדנו מכאן שיש מחלוקת בירושלמי האם יש הוכחה מהכא לגבי חלה שנכנסה מחו"ל - או לא דמוחזקת מאבותינו - וצ"ע.

ועיין בזה במלבי"ם בפירושו על הספרי [שלח] שפי' שלר"ע י"ל שלא ירשו ישראל למפרע אלא מכאן ולהבא, אבל לר"א ליכא למימר הכי, שהרי גרסינן בב"ב [ק.] דמה דכתיב "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" היינו שקנה אברהם את א"י בהילוך - והסוגי' קאי בשיטת ר"א, וקשה שבקנין חזקה כל שלא קנאו עכשיו גם לאחר זמן לא קנה דכלתה קנינו, אע"כ צ"ל שאברהם אבינו קנאו תיכף ומיד, הרי שמוכרח דלר"א ירשו את א"י למפרע ולכן שפיר הק' הירושלמי לדידה.

אבל לר"ע לק"מ שי"ל דס"ל כרבנן דהתם שלא קנה אברהם א"י באותה שעה, ולכן י"ל שלא זכו בא"י אלא מכאן ולהבא ומשו"ה ליכא לאקשווי על ר"ע.

הרי לנו דנקט דבזה גופא נחלקו - האם מוחזקת מאבותינו או לא, דר"ע סובר שאינו מוחזקת מאבותינו, ור"א אזיל בזה לשיטתו.

והנה זה צריכים להוסיף דחלוק חלה מתרו"מ, דתרו"מ תלויה בירושה וישיבה - והיינו לאחר י"ד שנה, וחלה חייב מיד דתלוי בדין 'בבואכם' - אכן מזמן האבות אף אי היתה מוחזקת אכן לא היה כאן קיום דין של בבואכם, והביאור פשוט - דאה"נ, דאין צד שהיה חיוב חלה מזמן האבות דאיכא תנאי בחיוב חלה דבעינן בבואכם, אכן לענין תבואה שגדלה בא"י או חו"ל - לענין זה תלוי אך רק בקדושת הארץ עצמה לענין חלה - ובזה פליגי אי היתה מוחזקת מזמן האבות ואיכא קדושה או לא - אף דודאי לא היה חיוב בפועל.

כמה מקורות שא"י מוחזקת מאבותינו.

אולם קשה לומר דנחלקו בזה - שהרי מצאנו שהיה כבר קנין לכלל ישראל בא"י לפני שנכנסו, דיעיין בב"ב [קי"ט] שבחלוקת הארץ בימי יהושע, הבכור נוטל פי שנים מאחיו, ואף על פי שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבוא אלא במוחזק אצל האב בשעה שמת - אכן "ארץ ישראל מוחזקת היא", והיינו כדכתיב "ונתתי אתה לכם מורשה" - "ירושה היא לכם מאבותיכם", ועיין ביד רמה [שם] שפירוש 'מאבותיכם' - היינו מאברהם יצחק ויעקב, שזכו בה האבות והורישוה לזרעם כשאר נכסים המוחזקים, אולם עיין ברשב"ם [שם ד"ה לעולם וד"ה מוחזקת] שמפרש 'מוחזקת לכם מאבותיכם' - היינו מיציאת מצרים ואילך - ופלוגתא זו יבואר בהמשך.

עכ"פ כדברי היד רמה מצאנו מפורש בע"ז [נ"ג]: שארץ ישראל ירושה היא מהאבות, שעל כן אותן אשרות שהיו בשעת ביאת ישראל לארץ טעונות שריפה ככתוב, מדפלחו ישראל לעגל וגילו בדעתם דניחא להו בעבודת כוכבים, הא לאו הכי אין בכח הגוי לאסור האשירות שהרי הארץ וכל המחובר לה ירושה היא לישראל מאבותיהם, וגויים שבאו לאחר ההבטחה לאברהם אבינו, לא היו יכולים לאסרן בהשתחואה שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, כדפרש"י, הרי שעוד קודם כניסת ישראל לא"י היתה הארץ שייכת להם בירושה מהאבות.

וכן מבואר בב"ב [ק.] דאמרינן מאי טעמיה דרבי אליעזר שהילוך קונה בקרקע - דכתיב "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה", ורבנן, "ההוא משום חביבותא דאברהם הוא דקאמר ליה הכי, כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו" הרי שלמדו קנין הילוך מהליכת אברהם - עכ"פ מבואר מכל זה שהאבות קנו את ארץ ישראל, ומהם היא ירושה לנו.

[וכבר תמה בקובש"ע בב"ב [אות שנ"ה] דלמה פירש הרשב"ם [קי"ט] דקאי על יוצאי מצרים, הרי ברור שהיתה מוחזקת גם קודם יציאת מצרים מימי אברהם אשר לו ניתנה הארץ, כדילף ר"א דהילוך קונה מדכתיב קום התהלך בארץ - וכדלעיל - וקשה גם מאשירה, ותירץ בזה, דאף

דניתנה לאברהם, אבל אפשר שתתקיים הבטחת הקב"ה לאחר דורות הרבה, וביציאת מצרים הבטיחם שתנתן הארץ להם ולא לדורות מאוחרין, וע"י הבטחה הזאת נעשו מוחזקין, דאמירת הקב"ה היא כאילו נתונה, ולהלן יבואר בזה בדרך אחרת]. ומעתה קשה דמה המחלוקת כאן בירושלמי אי חלה הקדושה למפרע לגבי חלה – הרי ברור דא"י מוחזקת היא לנו מאבותינו – וכדמוכרח מכל הני דוכתי.

קנין למפרע דווקא בגוף ולא בפירות.

ונאמרו כמה דרכים בביאור פלוגתא זו:

דיעויין בדברי המלבושי יו"ט [ח"ב סי' י'] שהאריך בכל זה – ולדבריו גם ר' עקיבא מודה שזכו בא"י למפרע, אך אין זה אלא על גוף הקרקע ולא על הפירות, ולכן כל זמן שהפירות היו ברשות עכו"ם לא נתחייבו בחלה אף שהקרקע היה ברשות ישראל, והביא יסוד זה בשם הפרשת דרכים [דרוש ט'] – ולהלן נביא המקור לחלוקה זו ובמה שיש לדון בזה.

ובעיקר יסוד זה עיין בחזו"א [יו"ד סימן ס' סוף ס"ק ז'] שג"כ חידש שזכו בגוף בלי הפירות, והביא הוכחה ברורה מדברי הנמוקי יוסף בב"ב [קט"ז]: שכתב שהנותן לחברו גוף מהיום ופירות לאחר מות הנותן, ומת המקבל ואח"כ מת הנותן – נוטל הבכור של המקבל פי שנים.

והנמו"י למד דין זה מבנות צלפחד שנטלו חלק בכורה בנכסי אביהם כי א"י מוחזקת להם אבותיהם – ומוכח דסגי בקנין הגוף להחשיבו מוחזק הגם שהפירות אינם שלו אלא לאחר מיתה. הרי מבואר מדבריו שא"י ניתנה גוף לאברהם אבינו והפירות לאחר שיכבשו, שאם ניתן הכל לגמרי מה ראייה לנידון הנ"ל, וזה מתאים עם יסוד הפרשת דרכים והמלבושי יו"ט, והוסיף החזו"א שהאילנות של אשירה שהיו בזכות ישראל ע"כ שהם בכלל 'גוף' ולא בכלל 'פירות' כיון שהם יכולים לעמוד עד שיכנסו ישראל לא"י.

ועיין במלבושי יו"ט [שם] שמתחילה רצה לפרש דבזה נחלקו בירושלמי אי איכא ראייה מאבותינו שנכנסו לא"י או לא דנחלקו אי זכו למפרע גם בפירות או רק בגוף, ואף אי גם הפירות שייכי לאבותינו – אכן דינו של עכו"ם כעין אריס, והביא כן מהאחרונים שלמדו כן בדברי התוס' בר"ה [י"ג], וזה פלוגתתם שם.

ושוב דחה שיש לומר דכו"ע מודי שלא זכו האבות בקנין פירות אלא דנחלקו אי בעינן קנין פירות לקדושת הארץ לחיוב חלה או דילמא דלא בעינן קנין פירות, ותלוי אי קנין פירות כקנין הגוף או לא.

דברי האחרונים בחלוקה בין קנין וקדושה בזכות של 'מוחזקת מאבותינו'.

ועיין בחזו"א [שביעית סימן ג' ס"ק ב'] ובקוה"ע [סימן ס"ב] מה שהעירו בזה – והעולה מדבריהם הוא – שדנו בביאור פלוגתתם באופן אחר – והיינו – דאף שהיתה ירושה וקנין מאבותינו אבל י"ל שהקדושה לא התחילה עדיין – ואולי נחלקו אי בעי קדושה בארץ לחיוב חלה או לא, דלכאנ' עיקר קדושת הארץ תלויה בכיבוש – מדחזינן דבטלה הקדושה כשבטלה הכיבוש, וא"כ חיוב חלה דלא תלוי בכיבוש אין קדושה בארץ כלפי חיוב זה – וכן במוחזקת מאבותינו ליכא קדושה, וי"ל דבזה נחלקו האם באמת חלה תלויה בקדושה – והרי ליכא קדושה למפרע – או דלא תלויה בקדושה וסגי לן בקנין עצמו – עיי"ש – ועיין בהערה ⁷⁰.

דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות נינהו.

אולם במשנת ר' אהרן [זרעים סי' י"ז ס"ק ה', וסימן י"ח ס"ק א' וסימן ז' ס"ק ג' ובשו"ת סימן מ'] האריך בכל הסברות הללו – וסלל בזה לעצמו דרך חדשה – וביאר דבאמת ב' מיני קדושות נינהו בקדושת א"י – וכדלהלן:

א [קדושה דתלויה בירושה וישיבה וקדושה זו נצרכת לתרו"מ וקדושה זו מיתלי תלי בקיומו של הירושה וישיבה ופקע כשבטלה הירושה וישיבה.

⁷⁰ ויש להעיר – שמצאנו חידוש גדול ברש"י [חולין י"ז.] ש' שאע"ג שבי"ד שנה של כיבוש וחילוק כבר נתחייבו במצות חלה, מ"מ ליכא איסור טבל, וחובת הפרשה הוי כמו חובת נתינה של זרוע לחיים וקיבה דלית בהו דין טבל, עיי"ש – ודו"ק, ולכאנ' חזינן מזה שמתחלקים דיני חלה אי תלוי בקדושה או לא.

ב] גם חלה היא מצוה התלויה בארץ כמבואר בירושלמי – מובא בתוס' בקידושין [ל"ו] – שהקשו למה לא תני חלה במשנה שם ⁷¹, וע"כ שגם חלה תלויה בקדושת הארץ אי הוי מצוה שתלויה בארץ.

ג] מזה מוכרח דע"כ – שבנוסף לקדושה שחלה בירושה וישיבה איכא נמי קדושה עצמית שלא תלויה בירושה וישיבה, ולכן הקדושה העצמית לא פקע מעולם, ודין 'חלה' תלויה בקדושה זו ולכן חיילא מיד כשנכנסו לא"י ולא פקע בגלות.

ד] עוד הוסיף בזה שהדברים מדויקים בדברי הרמב"ם [פ"ו בית בחירה] שכתב שבטלה הקדושה "לגבי מעשרות ושביעית", וכ"ה ברמב"ם [סוף פרק א' דתרומות], ואף שחלה בזה"ז הוא מדרבנן אכן אין זה אלא מחמת ההלכה של 'ביאת כולכם' והלכה זו אינו אלא תנאי בעלמא בחיוב חלה ולא הלכה בקדושה – הלכך ברור שיש קדושה עצמית לארץ בלי כיבוש ובלי ביאת כולכם.

הערה גדולה משיטת הגר"ח בנידון זה.

במאמר המוסגר – הרי יש כאן הערה גדולה – הכא הבאנו מחלוקת יסודית בין החזו"א להגר"א קוטלר האם איכא דין קדושה בארץ לגבי חלה או לא, דלפי החזו"א הכל תלוי אך ורק בבעלות שלנו בא"י – אולם עיין להלן בציונים והערות [פרק ד' משנה ד'] שהבאנו את שיטת הגר"ח בזה – דבחלה ליכא דינים של גידול בא"י כלל, וליתא לכל הנידון, לא מצד הקנין בארץ ולא מצד הקדושה בארץ.

הפולגתא בירושלמי מתבארת בתלת אנפי.

על פי כל ההקדמות הללו ביאר [שם זרעים סי' י"ז ס"ק ו'] את הפולגתא בירושלמי – אי חיישינן לקושי' מחיוב חלה בקמח וסולת שמצאו כשנכנסו לא"י או לא – וביאר שפולגתתם מתפרשת בתלת אנפי – והיינו דנחלקו האם הך קדושה חיילא מיד כשנכנסו – או דחיילא למפרע מהאבות, וזה מתפרש בתלת אנפין:

א] נחלקו אי א"י מוחזקת מאבותינו או לא מוחזקת מאבותינו אלא מאז שנכנסו – וכתבאר במלבי"ם.

ב] כו"ע מודי דמוחזקת מאבותינו וכדלעיל לגבי אשירה ומוחזקות של בכור – וכל זה קודם שנכנסו, אכן יש לומר שכל זה הוא לגבי הדינים של קנינים, ולא לגבי הקדושה, ונחלקו אי הקדושה חיילא כשנכנסו או לא.

ג] כו"ע מודי דמוחזקת מאבותינו גם לקנין וגם לקדושה, אכן נחלקו האם ביאת כולכם הוא תנאי בקדושת הארץ לגבי חלה או שהוא תנאי צדדי לחיובא דחלה, ודו"ק.

סיכום.

אולם נראה לסלול דרך חדשה בביאור פולגתא זו – ונראה להקדים בביאור הגדרים במוחזקות שהיה לאבותינו בארץ ישראל שיש בזה הרבה קושיות, ובזה יבואר לנו גם מה שורש פולגתתם כאן.

פרק ב'

כמה תמיהות בעיקר האי חידוש,

שא"י מוחזקת מאבותינו.

כמה קושיות בעיקר הזכות שמוחזקת לנו מאבותינו – דמוכרח דלא היו בעלים ממש.

דהנה – בעיקר הקנין של האבות יש לעיין שמצד אחד איכא כמה ראיות שהיה להם קנין, ומאידך איכא כמה קושיות והוכחות דע"כ דלא היה להם קנין. להלן הראיות שהיה להם קנין.

א] מהסוגי' בב"ב [ק"ט] דא"י מוחזקת לגבי בכור פי שנים.

ב] מהסוגי' בע"ז [נ"ג] לגבי אשירה דלא יכלו לאסור את האילנות באשירה מזמן אברהם אבינו. עיין ברש"י ריש חיי שרה – לגבי הקבורה של שרה שאברהם אבינו אמר שבדין הוא יכול לזכות בשדה עפרון לקבורה מחמת הזכות שלו בא"י.

⁷¹ ועיי"ש שהביא שהמקנה חולק – ועיין שם מה שדחה בדבריו.

ג] ההילוך של אברהם אבינו היה בגדר מעשה קנין, וכמו שהביא המלבי"ם מהסוגי' בב"ב [ק'] להוכיח דין זה.

אולם מאידך רבו הקושיות לאידך גיסא – וכדלהלן:

א] הקשה הדבר אברהם [סימן י' ס"ק ט"ו] שהלא כיבוש מלחמה קונה וכמבואר בגיטין [ל"ח], והרי באותה שעה שהובטחה הארץ לאברהם אבינו, היתה הארץ כבושה תחת יד הכנעני, וא"כ איזה קנין יש לאבות בארץ, הלא אילו החזיקו בה האבות בפועל ושוב היתה נכבשת מהם על ידי הכנעני, היתה נקנית לכנענים בכיבוש, וא"כ כשהארץ כבושה ועומדת תחת יד הכנעני, לא כל שכן שהיא קנויה להם, והביא שם שכבר עמד בזה בדרוש לציון [דרוש י"א], וצ"ע.

ב] עוד הביא הדבר אברהם [שם] מה שהקשו המהרי"ט והמקנה בקדושין [כ"ו], על מה שאמרו בגמרא [שם] דמנלן דחזקה קונה בקרקע, "דבי ר' ישמעאל תנא - 'וירשתם אתה וישבתם בה' - במה ירשתם ביישיבה".

וקשה, דלמה היה צריך חזקה לארץ ישראל והלא מוחזקת היתה מאבותיהם והבכור נוטל בה פי שנים כבמוחזק, וצריכים להוסיף דא"א לומר שהיה להם גוף בלי פירות ועשו חזקה עבור הפירות – דזה אינו – דא"כ הזכות בגוף לא היתה משמעותית בכלל – שהרי היה לכנענים פירות לעולם – לולי הקנין של ישראל בפירות – וא"כ איזה גוף קיבלו.

והמקנה פירש שחזקה זו הוצרכה לקנין החלקים הפרטיים של כל אחד ואחד ולא לקנות מהכנעניים אלא לקנות זה מזה, ועל פי זה כתב לעיל [י"ד]: שאין מועיל קנין חזקה מהנכרי, אמנם כבר הרגיש המהרי"ט בזה בתוך דבריו - ודחה שהחלקים הפרטיים זכו בהם על פי הגורל ואורים ותומים, וכדאמרינן בב"ב [ק"ו]: האחים שעלה הגורל לאחד מהם - זכו כולם, ומייתי מתחילת ארץ ישראל שהיתה על פי הגורל – ושוב הדרא קושי' לדוכתא⁷².

ג] עוד קשה מה שהקשה הפרשת דרכים [דרוש ט'] דמבואר בתוס' בקידושין [ס"א]: דבני גד ובני ראובן נסתלקו מזכותם בארץ – וקשה דלא שייך סילוק מבעלות.

ד] עוד קשה מה שהקשה בפרשת דרכים [שם] שכתוב בפרשת לך לך - והיה ריב וגו' והכנעני והפריזי אז יושב הארץ, ופרש"י בשם המדרש שלא היה רשות לרועי לוט לרעות בהמתם בשדות דא"י משום שעדיין לא זכה בה אברהם.

ובאמת דמיניה וביה זה סותר למה שטען אברהם שמן הדין יש לו רשות למקום קבורה, שאברהם אמר לבני חת "גר ותושב אנכי עמכם" ופרש"י בשם המדרש שאם לא יתמצו ליתנו לו יטלנה מן הדין שנא' לזרעך אתן את הארץ הזאת - וכבר תמה בזה המזרחי.

ה] הכא מצאנו מחלוקת בירושלמי לגבי הקדושה בארץ לגבי החיוב חלה למפרע.

במה שיש להעיר על הדמיון בין קריאת ביכורים לוידי מעשרות.

ומכאן כל הנ"ל היה נראה שעיקר הך זכות לאברהם בא"י אינה כפשוטו – ואין לאברהם בעלות פשוטה ככל בעלות שממשיכה לכלל ישראל – ומוחזקת ובעלות תרתי ניגהו, והיתה כאן מוחזקת ולא היתה כאן בעלות.

ונראה להוכיח עוד כעין הך חלוקה מעוד מקומות.

דהנה מצאנו שיש דין שיהיה לו חלק בארץ לגבי וידי מעשרות וכן לגבי מקרא ביכורים, ובמשנה ראשונה [סוף מעש"ש] כתוב שדיני וידי מעשר ודיני קריאת ביכורים שוין הם דמי שמתודה קורא, אך יש לדון טובא בזה, שיש סתירה במשניות – ויש מקום ליישב את הסתירות וכבר הארכנו בזה בדברינו באמרות אברהם מעש"ש [חידושי סוגיות סימן י"ב].

אולם ברמב"ם אכתי איכא סתירה גדולה - שהרי הרמב"ם [פ"ד ביכורים ה"ג] פסק דגר מביא וקורא [ולא פי' דוקא אמו מישראל או מבני קנין], והרמב"ם פסק [פי"א מעשר שני הי"ז] שאין גרים מתודים וידי מעשר שני מפני שאין להם חלק בארץ והרי הוא אומר ואת האדמה אשר נתת לנו, וקשה דמ"ש דיכול לקרות קריאת ביכורים אע"ג דכתיב לתת לנו⁷³.

⁷² ואכתי קשה מה שהקשה שם המהרי"ט דלמה היו צריכים לקנות בחזקה – הא הרי קנו כבר בכיבוש מלחמה.

⁷³ ובמשנה למלך [פ"ד ביכורים ה"ג] הביא מספר כפות תמרים [סוכה ל"ח]. דכ' דלעתיד לבוא יטלו גרים חלק בא"י כדכתיב ביחזקאל [פרק מ"ז], א"כ בביכורים דכתיב לשון עתיד "לתת לנו" הרי הגרים הם בכלל ויכולים לקרות, משא"כ בוידי

ובאמת דמצאנו שוידוי מעש"ש וקריאת ביכורים הוי תרתי דסתרי לגבי הדין נשים והדין גרים, דדעת הרמב"ם דאשה מתודה וידוי מעש"ש והרי גר לא מתודה, ומעתה קשה דמאי שנא ביכורים דגר קורא ולא אשה, ולענין וידוי מעשר הדין איפכא - שגר אינו מתודה ואשה מתודה - וכבר עמד בכל זה בכתבי הגר"ח על הש"ס [בדין גר מביא וקורא ב"ב פ"א].

דברי הגר"ח בחילוק בין אשה לגר בוידוי מעשרות וקריאת ביכורים.

וביאר הגר"ח בזה דבנטילת חלק בארץ נאמרו ב' הלכות:

א] כדי ליטול חלק בארץ צריך להיות כלול בזכות אברהם בא"י, וזה הדין מוחזקת מאבותינו.

ב] כדי ליטול חלק בארץ אנו זקוקים למעשה ירושה וישיבה.

והביאור - דבראשונה נאמר תנאי דכדי ליטול חלק בארץ צריך להיות כלול בזכות אברהם בא"י שניתנה לאברהם ולזרעו אחריו בדין ירושה היא מאבותינו ומגזה"כ לך אתננה ולזרעך, ואם א' מופקע הוא מהזכות ירושה מאבותינו אז אינו נוטל חלק בארץ, אך אין זכות ירושה מאבותינו וחלוקתה מתאימה עם דיני זכיה וחלוקה שנאמרו בפ' נחלות אלא שנאמר זכיה וחלוקה מיוחדת בפ' חלוקת הארץ, דהרי נחלקו תנאים אם ליוצאי מצרים או לבאי הארץ נתחלקה, ופלוגתא זו שייכא רק לדין המיוחד של זכיה וחלוקת הארץ.

מלבד זה נאמר תנאי נוסף והוא - דכדי ליטול חלק בארץ אנו זקוקים למעשה ירושה וישיבה דהנוטל חלק בארץ יטול ע"י ירושה וישיבה.

על פי זה ביאר שזה החילוק בין גר לאשה, דגר הוא בכלל כיבוש וחילוק, והרי הוא מצווה ע"ז כמו כל איש ישראל, אלא שאינו כלול בזכות אברהם בא"י, שניתנה לאברהם ולזרעו אחריו, אבל אשה אינה כן דבדאי היא בכלל זרע אברהם, אלא מה שנתמעטה מליטול חלק בארץ הוא מדין שאינה בר כיבוש וחילוק.

ומה דבעינן חלק בא"י לענין ביכורים אינו כמו וידוי מעשר, דביכורים ילפי' מקרא "אשר נתת לי" כמבואר [פ"א דביכורים מ"ה] וא"כ אין אנו דנין על זכיית ירושה מאברהם ודין מוחזקת בידיו מאבותינו, אלא אנו דנים על עצם זכיית הארץ "אשר נתת לי" דהיינו ע"י ירושה וישיבה ע"י כיבוש או חזקה, אבל וידוי מעש"ש ילפינן מקרא "אשר נשבעת לאבותינו" כמבואר במשנה במעש"ש [פרק ה' משנה י"ג], וא"כ אנו דנין על דין ירושה מאברהם וע"פ הלכה של מוחזקת היא מאבותינו.

נמצא לפי"ז דנשים נתמעטו מקריאה דביכורים דהוא תלוי בדין ירושה וישיבה אבל לא נתמעטו מוידוי מעשר כיון שהן בכלל מוחזקת מאבותינו, אבל לענין גר הוא להיפך דהם בכלל קריאת ביכורים כיון שהן בכלל כיבוש וחלוקה אבל לא בכלל וידוי מעשר שאינן בכלל מוחזקת מאבותינו, וע"ע מש"כ הגר"ח לבאר הדרשות אם הם מפסוק של "נשבעת לאבותינו" או "נתת לנו" - וע"ע בהערה ⁷⁴ חילוקים נוספים ביניהם.

אבל עיין בחינוך [מצוה תר"ו] שכ' שרק זכרים מתודין, אכן אין ראייה מהחינוך נגד עיקר דברי הגר"ח, דדברי הגר"ח אמורים לענין עיקר דין ירושת הארץ, ויתכן שהחינוך מודה לזה אלא שפוטר נשים מטעם דהוי מעשהז"ג.

מבאר שבדברי הגר"ח מבואר שיש ב' סוגים שונים של בעלות בא"י - הזדין שחל ע"י ירושה וישיבה והדין שחל בדין מוחזקות מאבותינו, וכן מוכרח מיניה וביה בדברי היד רמה.

והנה בדברי הגר"ח מבואר דהדין מוחזקת מאבותינו והדין ירושה וישיבה תרתי נינהו - עד כדי כך שנשים ליתנהו בירושה וישיבה ואיתנהו במוחזקת מאבותינו, ובגרים זה איפכא - אכן זה

מעשרות דכתיב בלשון עבר "אשר נתתה" אין הגרים בכלל שעדיין אין להם חלק, אבל במשנה ראשונה בביכורים הק' שגם בפ' ביכורים כתיב לשון עבר, "אשר נתתה לי", והדרא קושיא לדוכתיה דמ"ש ביכורים מוידוי מעש"ש.

⁷⁴ דז"ל הרשב"ם ב"ב [ק"ג. ד"ה ואיירי], "וידוי מעשר אע"ג דכתיב ביה השקיפה ממעון קדשך וגו' ואת האדמה אשר נתתה לנו [וגו'] אפי' אין לו קרקע יתוודה דהאי 'לנו' אכל ישראל קאי' כדתנן במסכת מעשר שני מכאן אמרו ישראל וממזרים מתודין אבל לא גרים ועבדים משוחררים שאין להם חלק בארץ אלמא אפי' אין לו קרקע אלא שיהא ראוי הוא ואבותיו ליטול חלק בארץ", עכ"ל.

ומבואר מדבריו דביכורים דכתיב "אשר נתתה לי" בעינן שיהא לו קרקע, אבל בוידוי מעשרות דלא כתיב בלשון יחיד, אלא כתיב "אשר נתתה לנו", קאי על כל ישראל וכל שראוי לירש בא"י בכלל זה, וכן דעת רש"י ב"ב [כ"ז.] וקידושין [כ"ו.] ותוס' [שם], אבל תוס' ב"ב [כ"ז.] פליגי ע"ז, וכן דעת הר"ש [פ"ג פאה מ"ו].

עכ"פ מבואר בתוך דבריו דהמוחזקת אינה קנין גמור מבורר – דא"כ מה צריכים להוסיף עוד בקנין של ירושה וישיבה.

וע"כ כנ"ל שהמוחזקת אינו בתורת קנין גמור – ומוחזקת ובעלות תרתי נינהו, והיתה כאן מוחזקת ולא היתה כאן בעלות.

גם בדברי היד רמה בב"ב [שם] מוכרח שאינו כפשוטו – הרי לעיל [פרק א'] הבאנו שיש דין מוחזק ולא ראוי ומבואר בנמו"י דמדמי לקנין מהיום ופירות לאחר ל' – והמקור לזה ממוחזקות בארץ ישראל דג"כ הוי כעין זה – ודברי הנמו"י נלקחים מהיד רמה.

והנה, לעיל [פרק א'] הבאנו שכנראה שהחזו"א הבין בדבריו כפשוטו – שא"י היה זכות של גוף לאברהם ופירות לבניו – וע"ד הפרשת דרכים ומלבושי יו"ט, אולם כד נעיין בדברי היד רמה יבואר דמינה וביה בדבריו משמע שאין זו כוונתו [אף שמסקנת החזו"א מתוך דבריו אכתי א"ש].

והיינו שהאריך לבאר – שכיון שנתנה הקב"ה א"י לזרע אברהם יצחק ויעקב, שוב לא יחזור בו דלא אדם הוא להנחם, והקשה דסו"ס היו דורות שהכעיסו את הקב"ה ולכן באמת לא זכו בארץ, ותיירץ – דכיון שסו"ס הוא מוכרח לתת להם ולזרעו, שוב אמרינן ד"איגלאי מלתא למפרע דמעיקרא זכו בה אבות", ועל זה הוסיף דכבר 'דומה' לאקני ליה לאיניש קרקע 'מהיום ולאחר זמן פלוני' או 'מהיום ולכשיהיה כך וכך'.

ולא יתכן לומר שכוונתו כפשוטו שבאמת היה כאן קנין בגוף – דא"כ למה היה צריך לומר שהקב"ה לא יחזור בו מהבטחתו – הרי קנה את הגוף ולא שייך לחזור בו וגם מה היה צריך להוסיף שיש דורות שהכעיסו, הא סו"ס היתה כאן בעלות של ישראל בגוף כבר אצל אברהם – וכבר עמד בכל זה הדבר אברהם, וע"כ צ"ל דבעלות ומוחזקת תרתי נינהו – ואעפ"כ מדמה לגוף מהיום ופירות לאחר מיתה וצריכים להבין מה פשר השוואה זו – ויבואר – עכ"פ מאריכות דבריו מבואר שדאיקה כוונה כפשוטו, ודו"ק.

ונוסיף להוכיח כן עוד – הרי באמת לא יתכן לומר שהיה קנין ובעלות ממש לאברהם אבינו – שהרי כל קנינו של אברהם אבינו נובע מהבטחת הקב"ה ליתן הארץ לזרעו, וההבטחה היא שהקנתה לו, וא"כ אין בקנין יותר ממה שיש בהבטחה, והלא ההבטחה היא הבטחה כללית לזרעו בתור כלל, ולא לאנשים פרטים ולא לזמנים מסויימים – וכטענת היד רמה שיש דורות שמכעיסים לפניו, ואם זו ההבטחה א"כ זה גם הקנין, והקנין של אברהם אבינו רק מתייחס לכלל ישראל בתור כלל, ואינו קנין פרטי של אברהם אבינו בתור בעלות פרטית – אלא לכלל ישראל בתור 'כלל' מזרע אברהם עד סוף כל הדורות שכולם נחשבים כגוף אחד – ולכולם בתור כלל יש דינים בארץ ישראל – ומה שייך לומר שיש בעלות פרטית לאברהם אבינו.

מה נאמר – דשמא היתה כאן בעלות – אלא שהיא בעלות כללית – וכעין מה דמצאנו בבני העיר דמהני סילוק כיון שאינו בעלות פרטית וכן בתפוסת הבית וממון שבט – ועוד.

אכן כל זה אינו – דהכא ודאי גרע מהבעלות של 'בני העיר' – שאף ששם נתחדש בעלות שאינה מבוררת למישהו מסויים – אכן סו"ס יש לעיר בני העיר והם הבעלים על הנכסי העיר – אכן הכא מי הבעלים – אטו שייך בעלות לציבור מסויים שלא ידוע מתי יוולדו ולכמה שנים יהיו ראויים לבעלות זו – הרי א"י שייכא רק לדורות מסויימים וכעת כולם בעלים כלפי הדורות הללו – ולא נראה שייך בעלות היום על דבר כזה.

וע"כ כנ"ל שבאמת לא היה קנין של ממש – אלא זה בגדר מוחזקת – ומוחזקת ובעלות תרתי נינהו – וכנ"ל.

אלא דסו"ס עיקר הגדר בזה תמוה – וצ"ע – וסו"ס הדברים אינם מוגדרים.

פרק ג'

דרך חדשה בגדר הדין מוחזקת מאבותינו,
דבעלות לחוד ורשות שליטה לחוד.

נראה שהדין מוחזקת מאבותינו הוא בגדר 'שליטה' ולא בגדר 'בעלות' – כעין הזכויות של שומר בפקדון, וכעין זכות של הרבים ברשה"ר.

ובהגדרת הדברים היה נראה על פי הקדמה חשובה – והארכנו בזה באמרות אברהם שנים אוחזין [סימן פ"ו] – ששם ביארנו מושג חדש של שייכות ממונית לחפץ בלי בעלות ממש – וכגון כח של הרבים ברשה"ר ואת הכח של עניים בלקט שכחה ופאה, ובאמרות אברהם [ריש המפקיד] הוספנו עוד לבאר כן להגדיר את הכח הממוני של שומר בפקדון, ויש להוסיף גם לבאר כן בדינא דמלכותא דינא – ולהלן הדברים:

רגילים לומר שבעלות היינו שליטה ובעלות בלי שליטה אינה כלום – אכן יש הרבה הוכחות שאינו כן – ועיין בהערה ⁷⁵.

וכנראה שבעלות קיימת ולא פקע גם במצבים שאין כבר שליטה – והגדרה של בעלות הוא בעצם זה שהחפץ 'אמור' וצריך 'לעמוד לו' – להחזקתו ולשימושו ולכל מה שבעלות נותנת, ולכן לא אכפת לן מה שבפועל לא ניכר שהחפץ עומד לו מחמת עיכובים אחרים – דהא סו"ס אי כלפי האמת החפץ 'עומד לו' הרי יש לו בחפץ בעלות.

הרי לנו שיש מושג של בעלות, ובעלות קיימת גם בלי שליטה, אכן יש דרגות שונות בזה – ויש גרעון מסויים בבעלותו מחמת הגרעון שליטה.

והיינו כך:

הרי זה ברור שחפץ שאינו ברשותו שאינו יכול לא להקנות לא להקדיש ולא להפקיר – וכל זה מחמת החסרון שליטה – והך חסרון מגרע ברמה מסויימת בבעלותו, וזה באינו ברשותו מצד גזלן שיש כאן שליטה שלא כדין – ובזה נחלקו ר"י ור"ל, אכן יש 'שליטה כדין' של אחרים שזה מגרע

⁷⁵ להלן הראיות שיש בעלות בלי שליטה:

א] למה לי פסוק על זוטו של ים – הא ודאי שאין לו שליטה – ורחוק לומר שהפסוק בא לגלות מה נקרא בעלות, ועוד דלפי הרמב"ם דווקא כשיש יאוש הותר ולא בצוות – ועיין בביאור שיטתו בשיעורי הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל [ב"מ ח"ב – סימן ח' וט'] – וקשה שהרי אין לו שליטה כלל וכלל, ומוכרח ששייך בעלות גם בזוטו של ים.

ב] כן מוכרח נמי משית הרמב"ם דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא ואין לו כלום מה"ת בהך ממון מלבד מה שהבעלים דרבנן אינו בעלים מה"ת, והרי הוא אסור להשתמש בו שיש גזילה כלפי הבעלות דרבנן של חבירו ולחבירו התירו לו את הגזילה וכדלעיל באבני מילואים.

ג] בדין זרק כלי מראש הגג – הרי אי לא אזלינן בתר מעיקרא אז בא השני לשבר השני חייב תשלומי נזיקין – הרי דשלו הוא ויש בו ממון אף במצב כזה, ועיין בברכ"ש [ב"ק סימן י"א] דאמר הגרי"ז שאין כאן זוטו של ים כיון שיש עדיין שברים – והיינו דבעלותו לא פקע לגמרי אף דודאי ישבר, הרי שאין לו שום שליטה והחפץ ודאי שיבר ואעפ"כ בעלותו עדיין קיימת.

ד] מצאנו דין בב"מ [ז'] שאינו יכול להוציא בדיינים שאינו יכול להקדיש וכו', והיה מקום לדון דאינו יכול להוציא בדיינים כבר חשיב כאינו שלו – אולם עיין בקצוה"ח [סימן ר"א סו"ק ב'] דנקט בהדי' דאינו יכול להוציא בדיינים מדין אינו ברשותו אתינן עלה, וכן הוא בנתה"מ [סימן שע"א ס"ק א'], וכן נקטו האמרי משה [סימן ל"ד סו"ק י"א] והדבר אברהם [ח"א סימן א' ס"ק י"א] בפשיטות, ועיין היטב באו"ש עדות [ד' – ג'] דקצת משמע דאי' להוציא בדיינים הוא הוא דין אחר – עכ"פ הריז ה' שלו אף דאין לו שימושים ושליטה בזה.

ה] איסורי הנאה דרבנן מיקרי שלו וברשותו – עיין מה שהוכיח כן הגרש"ש"ק [שער א' פרק י'] מרש"י בפסחים [ז']. ויכול לקדש בו אשה לולי זה דאפקעינהו רבנן לקידושין מיניה.

ו] איסורי הנאה דאורייתא – אף דאין לו בזה דין ממון לקדש בו אשה וחשיב כאינו ברשותו – אבל סו"ס לא יצא מבעלותו – וחשיב כשלו – וכמבואר בקצוה"ח [סימן ת"ו ס"ק ב'] בשם כמה ראשונים, וכן ביאר בבית הלוי [ח"א סימן מ"ח] בארוכה דהוי כיאוש שלא יצא מבעלותו אבל אפשר לזכות בזה – ועדיין שלו הוא אף אין לו שום שליטה ושימושים.

ז] בעלות של ספק כלפי שמאי שמחייב ביכורים חשיבא כספק בעלות אמיתי אף שאין לו שום שליטה בהך קרקע דנפסק כנגדו בחושן משפט – עיין בזה בדברינו באמרות אברהם ב"מ [סימן מ"ט], הרי לנו בעלות מה"ת שאין לו בהם שום שליטה.

ח] בעלות של ספק ש"אילו יבא אליהו" בגיטין [מ"ב] בקנין כספו – עיין בזה בדברינו באמרות אברהם ב"מ [סימן מ"ט], והרי אין לו שום שליטה בזה כיון שנפסק כנגדו בחושן משפט ואעפ"כ מיקרי ספק בעלות 'ממונית' לגבי קנין כספו – [גם לפי הצד דלא סגי בקנין איסור להאכיל תרומה].

ט] הפקר לר"י לא יצא מרשותו והוא הבעלים ואחרים יכולים לזכות בו ואינו מונע מהם – וכן הפשטות בכל יאוש שאינו מונע מאחרים אבל עדיין שלו וכמבואר בנתה"מ, הרי לענין מה נשאר בעלותו בחפץ אי אחרים יכולים לזכות בהם כנגד רצונו.

עוד יותר בבעלותו - והכא גם ר"ל מודה וכדמצאנו בממון שא"א להוציא בדיינים, ועיין בזה בהערה⁷⁶.

עד כאן למדנו שיש מושג של בעלות, ובעלות קיימת גם בלי שליטה, וחסרון שליטה מגרע בדרגות שונות בבעלותו - אולם כעת נראה לבאר מושג חדש - והוא שיש גם מושג חיובי של 'שליטה' בתור דרגא מסוימת בבעלות שקיימת בלי בעלות, והיינו כך:

הרי מצאנו שיש שליטה לגזלן - אכן מצאנו כן לענין זה דלכן הוא מגרע את הבעלים דלכן לא מיקרי ברשותו של הבעלים - ורשות הגנב אהני לן 'לשלוש שליטה' - אכן מאן יימר דמצאנו מושג של שליטה בתור מצב חיובי והיינו מצב שנותן לאדם 'שייכות' ו'דינים' בחפץ בלי שהוא בעלים על החפץ.

ונראה להביא מקור לזה שהשליטה עצמה היא 'סוג שייכות' - והיא 'מעין בעלות', אף דאין בה שום 'זכויות ממוניות'.

דהנה כבר האריכו האחרונים להוכיח שיש דינים לשומר בפקדון - וידועים בזה דברי הגר"ח והברכ"ש [גיטין] בשם הגרי"ז - ובאהא"ז בכמה מקומות חזר על יסוד זה והביא הרבה ראיות לזה, ואף שאין לו שום בעלות - והמפקיד יכול להקדיש והשומר אינו יכול להקדיש - אבל ס"ס הרבה דינים ששייכים לבעלות חלים עליו מכח הזכות החזקה ומכח השליטה הדינית שיש לו בפקדון, ועיין בהערה⁷⁷ שהבאנו את הדברים בקצרה - והארכנו בכל זה באמרות אברהם ריש המפקיד.

עוד מצאנו כעין זה כשבאים להגדיר את עצם המושג של 'רשות הרבים', שהרי זה ברור שרשה"ר אינו כהפקר ממש וגם אינו כנכסי בני העיר - ונבאר את הדברים.

דעיינ בדברי הרמב"ם [זכיה ומתנה פרק א' הלכה א'] - וז"ל: "ההפקר כל המחזיק בו זכה, וכן המדברות והנהרות והנחלים 'כל שבהן הפקר' וכל הקודם בהן זכה, כגון העשבים והעצים והפירות של אילנות של יער וכיוצא בהן".

וכבר דייק בשו"ע הרב שהמדברות והנהרות והנחלים עצמם אינם הפקר לכל אלא שדקדק הרמב"ם ש'כל שבהן הפקר' - בהם ולא הם - וזה באמת האיסור קילקול רשה"ר.

והיינו שהפקר לא שייך לאף אחד ואין מי שיעכב את חבירו מלקלקל דבר של הפקר שאינו משועבד לאף אחד - אבל רשה"ר עצמו שייך לרבים ומעכבים אותו, הרי אין לקחת לעצמו את כל 'מי הנחלים' לבעלותו הפרטית כמו שזוכים בהפקר אף דאין מי שקנה את הנחלים עבור הרבים.

⁷⁶ והיינו כך - דבדין אינו ברשותו נחלקו ר"י ור"ל, ולדעת ר"ל שפיר מצי מקדיש חפץ הנגזל, וע' תוס' ב"ק [ע' ד"ה אמטלטלין] דהוכיחו דקיי"ל כר"י מדהקשו בב"מ [ז'] לר"נ מר"י דלא מצי מקדיש אינו ברשותו - ומוזה משמע דקיי"ל כוותיה, והעיר הגאון ר' זלמן סנדר זצ"ל בזכר יצחק [ח"א ס' ל' - ב' עמוד קל"ב בחדש] דהו"ל להתוס' להוכיח כן מעצם הדין דפסקו במסותא דאינו יכול להקדיש כיון שא"י להוציא בדיינים, ומדלא הוכיחו כן משמע דגם ר"ל דחולק על ר"י מודה בדין אינו יכול להוציא בדיינים, וע"ע בנחל יצחק [ל"ט ס"א ענף ב'] דג"כ נקט כן, וע"ע בדבר אברהם [סוף ח"א במסגרת זהב, בהתחלה] שהביא בקצרה את דברי אביו הגאון ר' זלמן סנדר זצ"ל.

ובגמ' בכורות מבואר דרצו לאסור כל ממון שבעולם בגלל ממון ביהמ"ק שנתערב בהם, וקשה דלמה לא חיללו את ההקדש, וע"כ דחשיב אינו ברשותו אולם ק' מריש לקיש וע"כ שא"י להוציא בדיינים כיון שאין עדים, ור"ל ע"כ מודה בזה, כן שמעתי מידידי הרה"ג ר' עמנואל רייניץ שליט"א - בשם הגאון הגדול הרב ר' דוב לאנדו שליט"א.

ובביאור הדברים היה נראה דר"ל מודה לעיקר האי דינא דחפץ שאינו ברשותו דלא מצי להקדישו - דחסרון שליטה מגרע בכח קנין, אלא דס"ל לר"ל דרק חפץ שהוא אינו ברשותו בצורה מוחלטת אז אינו יכול להקדישו, והיינו באינו יכול להוציא בדיינים הוא כן.

ונראה עוד דמה דמבואר דחפץ בפסח אינו ברשותו של אדם ואינו מבטל - דלא מצאנו שזה תלוי בפלוגתת ר"י ור"ל, ונראה דגם הכא מיקרי רמה מוחלטת של אינו ברשותו כיון שזה מדיני החפץ, ולכן ליכא בזה כח בעלים להפקר גם לר"ל.

⁷⁷ הביטוי והנפ"מ של הזכויות הוא בזה שהוא לא צריך להחזיר לשליח בלי הרשאה [גרי"ז], ודווקא בהולך כזכי הוא לא מחייבו להחזירו לו [גרי"ז], ודנו האם מתחשבים בדעתו בהקנאה של מעמד שלשתן [ברכ"ש], וכשהוא מעמיד שומר אחר במקומו השומר חייב לו ד'קניא במיתה' [גר"ח], ושאפשר להקנות לו את הפקדון באמירה בעלמא [אהא"ז], והוא חייב על נזקי הפקדון כבעלים [אהא"ז], ולכן יש בל יראה בחמץ [אהא"ז] ומה"ט מהני ביה משיכה להתחייב בשמירה [עפ"י רעק"א וקצוה"ח], וזה נמי הדין בע"ד שמצאנו בשומר לענין הודאת בע"ד אליו ולענין זכותו [שו"ח] וחובתו [שו"ש] לתבוע את הגנב [ב"ק ק"ח], ולהכי הוא זוכה בקרן וכפל כשהוא משלם על הגניבה [אהא"ז בירושלמי], ולכן הוא זוכה בשור תם להשתלם מגופו [הגר"ח], וזה הנתינה של קטן שממנו למדנו לכל מתנות אחרות של קטן [ירושלמי מעש"ש], ומה"ט יש דיון שא"א להעמיד שומר על דבר שאינו ברשותו [חזו"א] וכן על אינו שלו אף ששומר יכול להעמיד שומר אף שאינו שלו, ויאוש של שומר [קצוה"ח ומהרי"ל דיסקין] והפקעת הלוואתו בפקדון של עכו"ם [מחנ"א].

אולם מאידך גיסא - אף שודאי אסור לקלקל רשה"ר כיון שיש לרבים שייכות בזה אולם אינו כבעלות של בני העיר ששם יש לכולם בעלות מסויימת, [אף דאינו כשותפות] ולכן מצאנו בחזקת הבתים [ב"ב מ"ג] שאחד בני העיר אינו מעיד על ממון בני העיר מחמת בעלותו בהם דמעיד על עצמו, אבל פשוט שמעידים על הרשה"ר עצמו [באופן שרחובה של עיר אינה בבעלות של בני העיר] - הרי לנו שיש לו שייכות לרשה"ר אבל אינה בבעלותו של אף אחד.

ונוסיף - מבואר שם שהוא יכול להסתלק מחלקו בנכסי העיר ואז הוא יכול להעיד אבל לא נראה ששייך סילוק מרשה"ר - ולא נראה שצריכים סילוק מרשה"ר כדי להעיד עליהם, והרי שומר מעיד על הפקדון [וכמבואר בראשונים בריש ב"מ בעד המסייע - שהשומר הראשון יעיד לשני], אף שיש לו דינים בפקדון - הרי לנו דהפקדון ורשה"ר ונכסי בני העיר תלת נינהו.

ונראה שהגדר בזה הוא שיש לרבים 'שליטה' בדברים שמיועדים לרבים בתור שימוש של רבים - יש 'שליטה לרבים' במי הנחלים עצמם כיון שמעצם מציאותם הם עומדים ומיועדים לרבים - הם משמשים את הרבים בתור רבים, כך הם נבראו בעולם, ואף שיש איסור מקלקל מחמת הפגיעה של הקילקול בהך 'רשות' - אבל יכולים להעיד על משהו שנטל את כל מי הנחלים לעצמו ולא צריכים להסתלק מהזכות שלהם בנחלים.

והעירני תלמיד אחד לדברי המשנה בנדרים [מ"ז:]: "הריני עליך ואת עלי - שניהם אסורין, ושניהם מותרין בדבר של עולי בבל, ואסורים בדבר של אותה העיר, ואיזהו דבר של עולי בבל, כגון הר הבית, והעזרות, והבור שבאמצע הדרך, ואיזהו דבר של אותה העיר, כגון הרחבה והמרחץ ובית הכנסת וכו'".

הרי לנו שנכסים שהפקירו עולי בבל לכלל ישראל הם סוג מסויים של 'רשות' ושליטה - כעין רשה"ר - וחלוק מבעלות של בני העיר שכל אחד שייך לבעלות זו.

כאמור - אין רשה"ר דומה לחפץ של הפקר שכל שימוש עומד אך ורק ליחיד - וכל יחיד יכול לזכות בו וממילא שאינם תחת שליטתם של הרבים, ולכן דווקא רשה"ר מיקרי רשה"ר ולא כל הפקר - וזה משום שרשה"ר היא בשליטתם של הרבים - 'רשות' היינו 'שליטה', וע"ע בהערה ⁷⁸ מה שהוספנו בזה.

בגדר ממון עניים, שזה הפקר מצד אחד ומאידך הרי זה ברשותם ובשליטתם שאין למנוע אותם.

כעין הגדר הזה מצאנו נמי בלקט שכחה ופאה - דאיכא בהם דין של הפקר לעניים - ולמדנו גדר הפקר לעניים מהכא, אכן מאידך מוכרח שיש זכויות לעניים וזה ממונם, ויש לזה כמה ראיות.

א[עיינ רמב"ן ב"מ י']. ששיטת ר"י דמגביה מציאה לחבירו קונה חבירו - היינו דר"י מחלק בין תופס חוב דהתם איכא חסרון של חב לאחרינא למציאה דאינו אלא מניעת הרווח ולכן ליכא בזה חסרון של חב לאחרינא.

⁷⁸ והנה - בסוף חזקת הבתים מצאנו משנה דנחלקו ר"א וחכמים אי מצי חופר בורות תחת רשה"ר באופן שאין לחשוש שמא יפלו שם, ולר"א מותר דאינו חושש.

ואמרו במשנה בריש ביכורים דלדעת ר"י מי שהבריך אילן מרשותו דרך רשה"ר ושוב לרשותו דמביא ביכורים דקרינן ליה אדמתך - אף דדרך רשות חבירו אינו עושה כן, והירושלמי מדמה להך מחלוקת, ור"י אזיל בשיטת ר"א דמותר - והיינו דנחלקו עד כמה יש שליטה לרבים לרשה"ר לעכב הך הברכה מתחת רשה"ר, ועד כמה שלא מעכבים לו אז כבר מיקרי אדמתך, ואף דמבואר בירושלמי שם שאחרים עדיין יכולים להשתמש שם והוא לא זכה בה בהך הברכה, ולכן גם הוא אינו קורא את פרשת ביכורים לר"י, אכן כיון שלא מעכבים לו שוב עדיין מיקרי אדמתך לגבי חיוב הבאה.

ונראה שכל הנידון היינו כלפי השליטה הזו של בני רשה"ר דעד כמה שהוא לא פוגע בשליטתם עדיין לא נגרע מיניקה ידידה בכל האילן, אף דלא זכה - דסו"ס שליטתם קיימת.

ויש לעיין - הרי סו"ס הך יניקה בא מרשות הרבים, ואף דליכא גזילה בזה שהוא לוקח מהם יניקה אכן למה מיקרי יניקה ידידה, ונראה ד'הברכה' דרך רשות של הפקר קני ליה לקרקע ממילא לענין הך יניקה ויניקה ידידה הוא, ובשלמא אי היה קונה נמי את הרשה"ר אז היינו מדמים להפקר אכן אינו קונה וראיה לזה מדלא קורא, ואעפ"כ הוי ליה כדידיה לענין הבאה, ומה זה שייך לר"א וחכמים אי מותר לעשות כן או לא אי ממילא לא קונה אתה מקום.

ונראה דרשה"ר לא קני לרבים אלא שזה בשליטתם, ועד כמה שהשימוש שלו לא סותר את השימוש והשליטה של הרבים, שוב אין שליטתם סותרת את השימוש שלו ושוב הוי ליה שימוש זה ברשותו ובשליטתו - ודומה כאילו שכלפי שימוש זה הרי הוא כל הרבים וכל הרשות והשליטה של הרבים מתייחד אצלו.

וכל זה לר"א אבל לחכמים שליטת הרבים סותר לשליטתו ולכן אינו ברשותו לענין הך שליטה ולא קרינן ליה אדמתך, אבל לר"א שפיר הוי ליה אדמתך להבאה ולא לקריאה.

וקשה מפאה דהתם איכא חסרון של חב לאחרינא, וביאר בזה בחידושי ר' ראובן [ב"מ סימן י' ס"ק ב'] דמוכרח דבמתנות עניים איכא זכות לעניים לזכות.

ב] עוד הביא ראיה לזה מהמשנה בפאה במי שמונע את העני מללקט דאיכא דין 'גוזל את העניים' – כן לשון המשנה.

ג] מצאנו בריש אלו מציאות ששייך יאוש ממתנות עניים בנמושות – וע"כ שיש להם זכויות בזה. ד] כן מצאנו נמי בר"ש [סוף פ"ק דפאה] דמיקרי 'תבואת זרעך' של העניים – כבר בגידול שליש – ולכן לולי הפטור של ובא הלוי ליכא פטור של לקוח, ודו"ק.

וכבר תמה בכל זה בקובש"ע [ח"ב] שזה תרתי דסתרי – או שזה בבעלותם או שזה הפקר לעניים, דאי הוי בבעלותם שוב אין ללמוד מכאן גדרי הפקר לעניים ולא לעשירים מפאה – ומוכרח שיש להם זכויות בהך הפקר – וקשה דמה שייך זכויות בדבר שהוא הפקר כלפיו – הא שייך זכויות לזכות בשל חבירו ולא מצאנו כן בלזכות בשל הפקר, ועוד שבמשנה [פאה פרק ה' משנה ו'] הביא דין זה כך "הרי זה גוזל את העניים – על זה נאמר [משלי כ"ב] אל תסג גבול עולים" ועיין בהערה ⁷⁹, ולשון זה מצאנו נמי להלן [פרק ז' משנה ג'] – וקשה למה לא הביאו פסוק בתורה על גזילה.

ונראה שאין הממון בבעלותם ולא שיש להם זכות ממונית בחו"מ – אלא שהתורה העמידה את ההפקר לעניים בשליטתם ו'ברשותם' הוא ואין בזה גזילה דאורייתא – אלא שזה ב'גבולם' – גבול עולים – 'רשותם' – וזה כעין האיסור קילקול רשה"ר – אף דתרתני ניהו, ולכן אחרי היאוש שלהם שפקע שליטתם, שוב אינו של הבעה"ב לעכב את העשירים מלזכות – וע"ע באמרות אברהם ב"מ [סימן פ"ז] שביארנו עוד בעיקר גדר זה מה הגדרים של קנין חצר שגם זה בנוי על רשות ושליטה ולא על בעלות.

והעירני תלמיד אחד דמהאי טעמא מהני הכא יאוש של קטנים אף דלא מהני בכל יאוש דעלמא – וכבר תמה כן רעק"א בריש אלו מציאות – ולהנ"ל דניחא – דאינו אלא בגדר שליטת והחזקתם של העניים ולא שלהם ממש.

מביא סוגי' דפסחים [ו']. ומוכיח דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו.

עוד מצאנו כעין זה בדינא דמלכותא דינא – דהנה בסוגי' בפסחים [ו']. מבואר דבהמת ארנונה פטורה מן הבכורה, ועיסת ארנונה חייב בחלה – והיינו עיסה שעשויה לארוחת חיל המלך על פי ציווי המלך – ויש כאן כח של עכו"ם בעיסה זו.

ויש ב' לישנות – וללישנא בתרא בשיטת רש"י באו לומר כך, דבהמת ארנונה פטורה מן הבכורה, ואף על גב דמצי מסלק ליה בזוזי – והיינו טעמא דמיקרי שיש שייכות לעכו"ם בבכורה אף דמצד מסלקו בזוזי – כן פירש רש"י, ומאידך – עיסת ארנונה חייבת – ואף על גב דלא מצי מסלק ליה – וקשה הרי אי לא מצי מסלק בזוזי א"כ יש לעכו"ם שייכות בגוף העיסה – ועל זה אמרו בגמרא דחייב בחלה מדרבנן כיון שאין קול ולא ידעו שזה שייך לעכו"ם, ומחלקינן בזה בין בהמה לעיסה – "בהמה אית לה קלא, עיסה לית לה קלא".

והעיר בקובש"ע [שם] – הרי בחלה החיוב הוא רק מדרבנן כיון דמעיקר הדין יש לעכו"ם בעלות בעיסה – והקשה שבשלמא בלא מצי מסלקו יש לומר שיש לו מקצת בעלות אבל במצי מסלקו הרי זה ככל חוב בעלמא שיש שעבוד ומצי מסלקו בדמים, ואין סיבה לחייבו.

ותירץ דאה"נ דכה"ג חייב מה"ת, וכוונת הגמרא מדרבנן דווקא דבמצי מסלקו בדמים דאז פטור מה"ת דחשיב שיש כאן בעלות של עכו"ם – אבל במצי מסלקו חייב מה"ת – וזה חידוש בפשט הגמרא.

וראיתי בראש יוסף [שם] שביאר את עיקר סברת הגמרא דבמצי מסלקו פטור בבכורה מה"ת כיון דשאני מלך דהוי כבא לרשותו כבר, ומה"ט פירש דגם בחלה פטור מה"ת גם במצי מסלק ורק מדרבנן מחייבין ליה – והיינו כנ"ל דהוי כבא לרשותו – והיינו כנ"ל דלא בעינן בעלות אלא "רשות ושליטה" של עכו"ם סגי לן לפוטרו – ומה דמצי מסלק בזוזי הוא נפ"מ בהדיוט בחוב אבל לא במלך – ודו"ק – עכ"פ למדנו עוד שיש מושג של שליטה והחזקת דינית שנותנת כח ומעין

⁷⁹ וז"ל הרע"ב "כלומר אל תקרי עולם אלא עולים, אית דמפרשי אלו עולי מצרים שלא תשנה האזהרות שבתורה שנתנה ליוצאי מצרים, ואית דמפרשי עולים אלו בני אדם שירדו מנכסיהם, וקרי להו עולים לשון כבוד, כדרך שקורין לעור סגי נהור".

בעלות לפטור חיוב חלה מה"ת מצד עיסת עכו"ם - ועיין מה שהבאנו בזה בהערה ⁸⁰ מהחוט המשולש - וסברא זו הוכיח נמי בתורת הארץ [פרק ד' ס"ק נ"ט] מכח השו"ט בירושלמי בעיסת ארנונה - דסגי ברשות העכו"ם לפוטרו.

בניחותא של בעל הקרבן על ההכשר לטומאה.

עוד מצאנו הגדרה זו בקרבן - דהנה, הקצוה"ח [סימן ת"ו] הקשה שקרבן אינו בבעלותו של בעל הקרבן למ"ד ממון גבוה הוא, וקשה מהמבואר בחולין [ל"ו] דמשכחת לה טומאה בבשר קדשים על ידי הכשר מים - והרי הכשר מים בעי רצון בעלים - וכמפורש ברמב"ם [פרק י"ב טומאת אוכלים ה"א] - [והרשב"א חולק], ובחזו"א במכשירין [סימן א' ס"ק י"ב] תירץ דשומר ואפטרופוס וגזבר של הקדש - אף שאין להם בעלות ממש סגי בדין זה - דא"א דבר שאינו שלו, אבל מי שיש לו שליטה בזה סגי לכך - וזה הדין בבעל הקרבן.

מחדש ששייך החזקה דינית גם כשאין שום החזקה מציאותית - ויש לזו כות תביעה על החזקה זו.

הרי לנו שליטה שמייעדת שימושים לרבים או לעניים - והשימושים הם ברשותם ברמה כזו שא"א לקחת מהם - אעפ"י שאין להם בעלות.

ונראה שההחזקה הדינית הזו קיימת גם באופן שאינה קיימת מציאותית - והיינו - כגון מה דמצאנו בב"ק [ק"ח: - אתמר נגנבה באונס, אביי וכו'] דמבואר שם דש"ש שנשבע ונפטר והוכר הגנב דהש"ש צריך להעמיד את הגנב לדין, ושו"ח אינו חייב להעמידו לדין, ויכול להעמידו בדין ויכול לעמוד בשבועתו, ועיין בשטמ"ק בשם הרמה דמדיני שומרים הוא דלא כלתה השמירה ולכן השו"ש חייב, דכשנגנב הדין הוא דשו"ש חייב למצא את הגנב והשבועה היא רק לפוטרו מלשלם מיד, אבל זה לא מסלק ממנו את הדין שומר לגמרי.

ובשו"ח שאינו חייב לטרוח למצא את הגנב, בדידיה מהני שבועתו לגמרי, ונראה דהא מיהת דנשאר עליו תורת שומר גם בשו"ח לענין זה שאין הגנב יכול לומר לשומר חנם דלאו בע"ד ידידי את אם השו"ח מעמידו לדין, וכן נראה מדברי הגר"ח מטעלז [עמוד קנ"ח] שביאר כן, [אף דהמשמעות ברמה הוא דבשו"ח באמת כבר כלתה השמירה] - וכל זה מבוסס על יסוד רבותינו בגדר הדין שומר, ששומר 'מחזיק' את החפץ לענין השמירה, והוא בע"ד על החפץ לענין השמירה, ולהכי הוא ממשיך להיות שומר גם אח"כ לענין תביעת הגזלן, וחזינן הכא דאף דבפועל ליכא שליטה מציאותית לענין החזקת הפקדון - אכן יש לו זכות תביעה על החזקה זו - והיינו לתבוע שיחזירו לו פקדון זה לתוך החזקתו.

ופשוט שכן יהיה נמי ברשה"ר כשיש נהר שאין שליטה ושימוש מציאותי לרבים - אכן עצם זה שבאיזה שהוא שלב יוכלו לממש את שליטתם - סגי לן בזה להיות מוגדרים כשייכים לממון זה.

סיכום - 'החזקה דינית' בא"י של כל הדורות מאברהם אבינו - וזה מתממשת לבעלות ממש - על ידי הדורות המסויימים שיזכו לבעלות של א"י, ומדמה החזקה זו לכעין אפותיקי.

אחרי ההקדמות הללו נראה לחדש - שזה גם הגדר של א"י מוחזקת לנו מאבותינו, והיינו שאין כאן אנשים מסויימים ודור מסויים ומבורר שיממש את הבעלות של הך הבטחה - אכן ההבטחה עצמה יוצרת 'שליטה כללית' ו'החזקה כללית' של כל הדורות - כלפי המימוש של הדור ההוא שיזכו לממש את ההחזקה ולהשוותו לבעלות ממש על הארץ על ידי ירושה וישיבה.

משל - בדברי הר"ח ריש המפקיד מבואר שיש מושג של שומר שיקנה פקדון באמירה של המפקיד - וכן הוא שיטת הרמב"ם, והיינו שההחזקה והשליטה הדינית שיש להם להחזיק בתור שומר - החזקה זו היא כח ממוני בפקדון שיכול להתממש להיות בעלות ממש על ידי האמירה של המפקיד - וכך נמי הגדר בהחזקה של כלל ישראל בא"י - החזקה של כל הדורות בארץ - והיינו

⁸⁰ והנה מצאנו נידון זה בשו"ת חוט המשולש [חלק א' סימן יד] - וז"ל: "והיה נראה בעיני לחלק. משום דבמכס שהיה למלך עצמו. דינא דמלכותא הוא שהסחורה משועבדת למלך עד כדי קצבתם דומיא דאמרינן בפסחים [ו'] בהמת ארנונא פטורה מן הבכורה ואף על גב דמצי מסלק ליה בזוזי וכן עיסת ארנונא היתה פטורה מן החלה אי לאו משום דלית לה קלא. והיינו טעמא משום דיש למלך 'זכות' בגוף הבהמה והעיסה עד שישלם לו בזוזי, ודומיא דהכא בכל ענין מסי המלך מן הסחורות יש למלך 'זכות ושעבוד' בגוף הסחורה עד שישלם ליה בזוזי - וכיון שכן הוי דומיא דאמרינן בע"ע משום דגופו קנוי ה"ל גזילו כשמפקיע א"ע ממנו" - הרי דעמד בזה דלא בעינן בעלות ממש אבל לא סגי לן בנעשה לצורך עכו"ם - אלא דבעינן שיהיה לעכו"ם זכות ורשות בזה.

שהארץ מופקדת אצלם לענין האפשרות של מימוש ההחזקה לבעלות כשהדור יהיו ראויים – וכל דור יש לו זכות ואפשרות כזו לעשות את עצמם ראויים לכך – והארץ מוחזקת אצלם לענין זה. דוגמא לסברא זו העירני בני הרב ר' מאיר שמחה נ"י מדברי הר"י מיגאש [ב"ב קל"ה:] שכתב "דדברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמו – וכאלו נמסרו הנכסים לידו מחיים דמי – שיקנה אותם אם ימות המצווה" – הרי דנתחדש הכא דדנים ד"נמסרו הנכסים לידו מחיים דמי לענין שיקנה אותם אח"כ" – והר"י מיגאש ביאר בזה דמהאי טעמא לא צריכים לומר "מהיום" – וביאר – "בכולהו לא צריך מהיום דהא כמסורין לידו מחיים דמו" – והיינו כנ"ל – וכאן מצאנו את עצם הגדר שנמסרין לו כלפי האפשרות של זכייה אח"כ.

וזה למדנו בדברי הגר"ח – שהנשים התייחסו לכלל ישראל כלפי זכייה זו של שליטה כללית בארץ ישראל – וזה סגי לביכורים, אכן גרים לא זכו בזה, אלא שהם זכו בבעלות לאחר המימוש של הבעלות בירושה וישיבה – והבעלות הזו היא בעלות כללית בכל ארץ ישראל – וכלל בתור כלל – וזה חל על ידי קנין חזקה של הכלל, ויש גם קנין שלישי – והיינו הגורל – שכאמור לעיל [ריש פרק ב'] הוא כבר ענין שלישי – שבהם זכו בחלק המסויים של כל אחד ואחד.

ע"ד זו ממש – אלא באופן אחר קצת – היה ניתן לדמות מצב זה לכעין אפוזיקי מפורש שיש זכות גבייה שהיא מימוש הזכות אפוזיקי – ולכלל הדורות ניתנה א"י בתור ארץ שעומדת להם 'לגבות' אותה ולהשוותה לארץ תחת בעלותם ממש – ונמצא שגם בדורות שלא זכאין לכך וגם לזמנים שעדיין אינו שלהם אכן תמיד הארץ עומדת להם בתור מקום לגבות – וכעין זכויות של אפוזיקי מפורש

ישוב לקושיות האחרונים על הדין מוחזקת מאבותינו.

בזה מיושבת הקושיות של האחרונים על הזכות של מוחזקת מאבותינו – וכדלהלן: הרי הדבר אברהם [סימן י' ס"ק ט"ו] הקשה שכיבוש מלחמה קונה ובאותה שעה שהובטחה הארץ לאברהם אבינו, היתה הארץ כבושה תחת יד הכנעני, וא"כ איזה קנין יש לאבות בארץ, הלא אילו החזיקו בה האבות בפועל ושוב היתה נכבשת מהם על ידי הכנעני, היתה נקנית לכנענים בכיבוש, וא"כ כשהארץ כבושה ועומדת תחת יד הכנעני, לא כל שכן שהיא קנויה להם. עוד הקשו המהרי"ט והמקנה בקדושין [כ"ו] על מה שאמרו בגמרא [שם] דמגלן דחזקה קונה בקרקע, "דבי ר' ישמעאל תנא – 'וירשתם אתה וישבתם בה' – במה ירשתם בישיבה" – וקשה, דלמה היה צריך חזקה לארץ ישראל והלא מוחזקת היתה מאבותיהם והבכור נוטל בה פי שנים כבמוחזק.

עוד הקשינו דמה שייך "על מנת כן הנחיל יהושע את הארץ" – הרי מה הוא הקנה לנו שלא היה לנו קודם, עוד הקשו דמה שייך סילוק של בני גד ובני ראובן אי היתה כאן בעלות. ולפי הנ"ל ניחא – שא"י היא ברשות ובשליטה ובהחזקה הדינית של כלל ישראל אבל לא בבעלותם – ודומה לכעין אפוזיקי – וכיבוש מלחמה לא סותרת ל'רשותם' ו'זכות' 'שליטה' שמייצגת את הארץ להם לזמנים שראויים לזכות בה – ומה לי מה שעכשיו יש לאחרים בהם קנין של כיבוש או שליטה מכח כיבוש – והקנין של כיבוש מלחמה אינו אלא סתירה לבעלות ממש – והרי ממילא לא היה להם בעלות עד הירושה וישיבה, והדבר דומה לרשה"ר או לקט שכחה ופאה שהמונות והבעלות הוא במצב של הפקר, או פקדון או ארנונה שהבעלות שייכת לבעלים, או בקרבן שהמונות שייכת לגבוה – והרי בכל הנ"ל ליכא סתירה לשליטה ולהחזקה הדינית שלהם. הרי גם באפוזיקי ניתן למכור את האפוזיקי עד זמן הגבייה של האפוזיקי – וכל הזמן הרי הוא עומד לגבייה תחת בעלות אחרים.

וה"ה בא"י – הבעלות של הכנעני לא סותרת למצב של מוחזקת של אברהם אבינו וזרעו אחריו – ודו"ק, וממילא דשפיר היו צריכים קנין אח"כ על ידי חזקה, וכעת היה שייך סילוק ויהושע מיקרי זה שמקנה להם את הקרקע להתנות בה תנאים – ומאידך – ההילוך של אברהם היה בתור קנין לזכות בהך שליטה להעמיד את א"י במצב שעומד לנו בתור שליטה והחזקה דינית כדי לזכות בה אח"כ על ידי קנין – וגם להחיל זכות כזו נמי בעינן מעשה קנין בגדרי מעשה קנינים, וכעין מה שמצאנו נמי בשומרים שצריכים מעשה קנין להכניס את הפקדון לרשותם.

ויש כאן חידוש – דאחרי שלמדנו מתורתו של החזו"א דבעל הקרבן קובע את האיסור בחפצא – ואין כלפיו דין אא"א דבר שאינו שלו מחמת השליטה שלו בתור בעל הקרבן, א"כ ה"ה דנימא איפכא – דכנענים שיש להם בעלות בארץ לא יכולים לאסור את העצים שהם תחת ההחזקה הדינית של כלל ישראל – דכלפיהם חיילא דינא דאא"א דבר שאינו שלו.

ופשוט ששומר לא מעכב את הבעלים מלאוסרו – אכן הכא השליטה היא כזו שבעצם כל דור יכול לממש זכות להיות ראויים לזכות להיות בעלים גמורים – וכך זה הוא הכח המעכב את הבעלים האמתי לאוסרו, וצריכים לבדוק מה הדין באפותיקי כה"ג – ודו"ק.

החלוקה בין נשים לגרים הוא בזה – שנשים היו שייכות למוחזקת ולא לבעלות על ידי כיבוש וירושה וגרים שייכים לבעלות שעל ידי כיבוש ולא למוחזקת – ופשוט.

מבאר את ההבדל בין מה דליכא זכות לרועי אברהם ויש זכות לקבורה של שרה.

ובזה מובן בפשיטות למה ליכא זכות לרועי אברהם ולוט בארץ – אכן עדיין קשה מהקבורה של שרה – שלמה יש לאברהם זכות לקחת בדין את הקבורה הזו – הרי סו"ס אין לו גוף או פירות וצ"ע.

נראה פשוט שחלק והשלמה של הבעלות והדירין של כלל ישראל בתור כלל בארץ ישראל – שזכו לקנות בה קנין גמור – קברי אבות האומה הם השלמה לבעלות זו – ולכן כמו שכל דור ודור - מתי שהוא יהיה ראוי – אז הוא זוכה בירושה וישיבה לממש את ההחזקה הכללית להשוותו לבעלות ממשית, כמו כן זכו גם האבות לממש זכות זו ולהשוותו לבעלות - לזכות בארץ ישראל בתור נקברים שם – וזה בא גם בתור השלמת הזכות של כלל ישראל בארץ ישראל – וכלפי האבות המימוש היה בקבורה שלהם.

הרי א"י בתור 'אפותיקי' ניתן ל'גבייה' ולמימוש הזכויות בכל דור אי יהיה ראוי לכך – והרבה 'גבייות' שונות שייכות מתוך כך זכות כפי הזכויות של כלל ישראל בזה, הלכך ניתן ל'גבייה' גם כשיכנסו כל כלל ישראל וגם שייך 'גבייה חלקית' עבור קבורת האבות בתור מצטרף לעיקר הגבייה – כיון שגם זה כלול כחלק מהצרכים של הגבייה העקירית.

פרק ד'

בגדר הדין 'מוחזקת מאבותינו'

כלפי ירשות בכור דהוי כ'מוחזק' ולא כ'ראוי',

והספק בירושלמי לגבי קדושת א"י לחלה.

מתמה טובא בעיקר הדין 'מוחזק' בירושת הארץ לגבי הזכות בכור, א] קשה עלה רשב"ם שלמד שהכל מיוצאי מצרים, ועיקר הדברים תמוהין דמתים ירשו את החיים ולמה אינו ראוי.

הדרנא לעיקר הדין מוחזקת לאבותינו שנתחדשה בירושה של באי הארץ – ובזה הם זכו בחלק בכור – שדין זה קבע שהחלקים בא"י היו בגדר 'מוחזק' ולא 'ראוי', וסוגי' זו עמומה עד מאד – וכדלהלן:

א] היד רמה [ב"ב קי"ט] ביאר שהפירוש במוחזקת 'מאבותיכם' – היינו מאברהם יצחק ויעקב, שזכו בה האבות והורישוה לזרעם כשאר נכסים המוחזקים, אולם עיין ברשב"ם [שם ד"ה לעולם וד"ה מוחזקת] שמפרש 'מוחזקת לכם מאבותיכם' – היינו מציאת מצרים ואילך וכבר תמה בקובש"ע בב"ב [אות שנ"ה] דלמה פירש הרשב"ם [קי"ט] דקאי על יוצאי מצרים, הרי ברור שהיתה מוחזקת גם קודם יציאת מצרים מימי אברהם אשר לו ניתנה הארץ, כדיליף ר"א דהילוך קונה מדכתיב קום התהלך בארץ – וכדלעיל – וכן קשה גם מאשירה בסוגי' בע"ז [נ"ג]⁸¹.

ב] עוד הקשה בקובש"ע [שם] ובאמרי משה [סימן ל"ח ס"ק י"ח] – דמה שייך לומר שבאי הארץ ירשו פי שנים דהוי מוחזק ולא ראוי – הרי מבואר בסוגי' לעיל מיניה שהאבות שהם יוצאי מצרים ירשו את החלק בא"י מהבנים – בתור ירושה בקבר – והיינו ששם נתחדש שמתים יורשים את החיים וכידוע - וירושה זו הורישו שוב לבאי הארץ, ובזה נתחדש שכשהיו ב' אחים יוצאי מצרים

⁸¹ ותירץ בזה, דאף דניתנה לאברהם, אבל אפשר שתתקיים הבטחת הקב"ה לאחר דורות הרבה, וביציאת מצרים הבטיחם שתנתן הארץ להם ולא לדורות מאוחרין, וע"י הבטחה הזאת נעשו מוחזקין, דאמירת הקב"ה היא כאילו נתונה.

והיה לאחד מהם ג' בנים מבאי הארץ ולשני בן אחד, חוזרים הד' חלקים לב' אחין שיצאו ממצרים ושוב מורישים חצי חצי לבאי הארץ.

ולכא' קשה - דברור שזה ע"כ לאחר מיתתם - ונמצא שכלפי האבות ודאי שהיה בגדר 'ראוי' - שהרי מעולם לא היתה להם בעלות בזה בחייהם עד ירושה זו בקבר, ועיין בהערה ⁸² ב' דרכים מהאחרונים בזה - ונראה ששניהם אינם כהפשט הפשוט שבאמת ירשו המתים מהחיים.

ג] עוד יש לתמוה בסתירות מיניה וביה בדברי היד רמה בסוגי' זו - דכבר הקשינו שמוכרח שאין כוונתו כפשוטו, דמצד אחד מבואר דמדמי לקנין מהיום ופירות לאחר ל', ויליף מהכא דזה מיקרי מוחזק ולא ראוי, ונראה שהחזו"א הבין דבריו כפשוטו - שא"י היתה בגדר זכות של גוף הארץ לאברהם והפירות לבניו - וע"ד הפרשת דרכים ומלבושי יו"ט, אולם כד נעייין בדברי היד רמה יבואר דמיניה וביה בדבריו משמע שאין זו כוונתו, דא"כ למה האריך לבאר - שכיון שנתנה הקב"ה א"י לזרע אברהם יצחק ויעקב, שוב לא יחזור בו דלא אדם הוא להנחם, והקשה דסו"ס היו דורות שהכעיסו את הקב"ה ולכן באמת לא זכו בארץ, ותיירץ - דכיון שסו"ס הוא מוכרח לתת להם ולזרעו, שוב אמרינן ד"איגלאי מלתא למפרע דמעיקרא זכו בה אבות", ועל זה הוסיף דכבר 'דומה' לאקני ליה לאיניש קרקע 'מהיום ולאחר זמן פלוני' או 'מהיום ולכשיהיה כך וכך'.

ולמה האריך בכל זה - הרי לא יתכן לומר שכוונתו כפשוטו שבאמת היה כאן קנין בגוף - דא"כ למה היה צריך לומר שהקב"ה לא יחזור בו מהבטחתו - הרי קנה את הגוף ולא שייך לחזור בו וגם מה היה צריך להוסיף שיש דורות שהכעיסו, הא סו"ס היתה כאן בעלות של ישראל בגוף כבר אצל אברהם - וכבר עמד בכל זה הדבר אברהם.

הירושה היא לאחר מיתה של יוצאי מצרים - ואעפ"כ מיקרי מוחזק ולא ראוי - ולא פליגי הרשב"ם והיד רמה מהיכן המוחזקת.

ולפי דרכינו נראה ברור - דודאי דלא היתה כאן בעלות - וכל הדין בזה אינו אלא בתור זכות החזקה - וזכות החזקה זו מתממשת בסוף לבעלות גמורה כשזוכים וכשראוים לכך, וכעין אפותיקי שגובים אותה בסוף, ונתחדש דין בראוי ומוחזק שכל קרקע שיש סיבה ודאית להיות שלו - שוב מיקרי מוחזק בו עוד לפני שחל הבעלות - אלא שיש בזה תנאי דלא מהני קנין לאחר ל' - דדווקא אם התחיל התהליך של המימוש והגבייה - והיינו שיש לו כבר תחילת קנין בקרקע - כל כה"ג אמרינן דמיקרי מוחזק אף שהשלמת הקנין חיילא אח"כ.

ב' דוגמאות מצאנו בזה - קנין בגוף מהיום ופירות לאחר מיתה - הרי השויר לעכב את הפירות מחיים הוא שויר בשלמות הקנין בקרקע - אלא שתחילת הקנין התחיל בגוף מחיים, וזה מיקרי מוחזק ולא ראוי.

עוד מצאנו כזה בא"י שמוחזקת לנו על ידי הבטחה - שזכות ההחזקה שיש מכח ההבטחה היא תחילת מימוש התהליך של הגבייה של א"י - וכעין אפותיקי, והרי גם במלוה בשטר דנו לומר שמיקרי מוחזק ולא ראוי - ונחלקו בזה, וכש"כ החזקה זו בא"י לענין הזכות לקנותה אח"כ.

והן הן דברי היד רמה - שהיד רמה מדמה גוף מהיום ופירות לאחר מיתה לדין שא"י מוחזקת מאבותינו - שבשניהם אין קנין מושלם אצל המוריש - ובשניהם התחיל כבר התהליך של הקנין. ומעתה נראה דלפי דברינו תמיד א"י היתה בגדר מוחזקת מהאבות, ובירושה וישיבה זכו באי הארץ בפועל בקנין מושלם - והדין של הזכייה הזו היתה לזכות עבור המתים יוצאי מצרים - מתים יורשים את החיים - ושוב לזכות מהם על ידי ירושה - הרי לנו תרתי, א] מוחזקת מאברהם יצחק ויעקב, ב] בעלות מוחלטת מכח הירושה והישיבה דרך יוצאי מצרים.

ומעתה - אי נימא דהנך תרתי לא שייכי זל"ז - א"כ שפיר הוי ראוי ולא מוחזק, דמצד אחד הבעלות עצמה מכח הירושה וישיבה היא בגדר ראוי - והמוחזקת מהאבות ממילא לא שייכא לגוף

⁸² ותיירץ בזה בקובש"ע דע"כ דירשו למפרע - ונמצא שמה שאמרו חז"ל שירשו בקבר ומתים יורשים את החיים - אין זה ממש בקבר - אלא שירשו מחיים למפרע אחרי שהיו כבר בקבר עיי"ש - ונראה שזה דוחק גדול - ולא נראה כן בפשט דברי חז"ל. ובאמרי משה חידש בזה - דאין הכוונה שהיתה כאן ירושה ממש למתים מהחיים - אלא שהמתים היה להם את א"י מהאבות - אכן כל זה בתור קנין של כל הארץ לכולם - לא בתור זכויות לחלקים פרטיים, וכעת צריכים לקבוע כמה זכות יש לכל אחד באופן פרטי שיוריש זכות חלוקה זו לבניו באי הארץ, ורק לענין קביעה זו אמרינן שהחיים קובעים למתים כמה זכות יש להם ממה שקיבלו מאבותיהם - אבל לא קיבלו כלום מהחיים לאחר מיתתם - וממילא דאין כאן ראוי - ונראה שגם זה לא נראה בפשט דברי חז"ל שמשמע שהיתה כאן ירושה מהחיים למתים.

הירושה, אכן לדברינו – הרי כל הבעלות יוצאת ומתממשת מתוך ומכח ההחזקה והמוחזקות לנו מאבותינו – כעין גוף מהיום שמכחו יש פירות לאחר מיתה – וכעין גבייה של אפותיקי – הרי כל כה"ג אמרינו שהבעלות של יוצאי מצרים היא בגדר מוחזק מחמת המצב של 'מוחזקת מאבותינו'. והן הן דברי היד רמה שכאן אינו גוף מהיום ופירות לאחר מיתה אלא מהלך של הבטחה – אלא דדומים זל"ז – ודו"ק.

ובזה מוסבר מה שמצאנו פלוגתת הרשב"ם והיד רמה אי מוחזקת מאבותינו קאי על יוצאי מצרים או על האבות, והקשו שמהסוגי' בע"ז מוכרח דקאי על אברהם יצחק ויעקב – וכן ממה דאמר לאברהם קום התהלך בארץ מוכרח כן, ולדברינו נראה שאין מחלוקת – דמצד אחד תרומתו מודי שמורשים את הבעלות על א"י, לא את המצב של ה'מוחזקת' – והרי הבעלות עצמה אינה אלא ביוצאי מצרים שרק הם זכו בתור מתים מחיים בירושה וישיבה – וכו"ע מודי שהסיבה שבעלות זו אינה בגדר ראוי דהיינו מחמת המצב של המוחזקת מזמן אברהם יצחק ויעקב – ונמצא דתרווייהו כהדדי משלימים את הירושה להיות בתור מוחזק ולא בתור ראוי.

ונמצא שמה שהרשב"ם אמר שהירושה מוחזקת מיוצאי מצרים – הכוונה שהירושה עצמה היא בגדר 'מוחזק' ולא בגדר ראוי וזה קיים רק ביוצאי מצרים – ש'מוחזקת' מכח האבות עביד ליה לבעלות של יוצאי מצרים למוחזק – ודו"ק.

[וצריכים להוסיף – היה מקום לומר שההחזקה והשליטה עצמה מגדירה את הממון כמוחזק ולא ראוי – בלי זה שהבעלות מאה מכח הך החזקה – אכן זה אינו – דלמשל – נכסים שהיו בגדר 'ראוי' לא דנים אותם כמוחזק אי האב היה שומר עליהם מחיים, אלא דהכא עדיפא – דהכא המוחזקת מאבותם היתה בגדר זיקה ושייכות בממון שמחמתו מתממשת הבעלות עצמה – ודו"ק].

ביאור הפלוגתא בירושלמי על פי הנ"ל – שיש ב' דרגות במוחזקת – ובזה פליגי לענין מה שהקדושה תלויה בקנין.

על פי זה יבואר המחלוקת בירושלמי בדיון מוחזקת מאבותינו האם מהני לגבי חלה או לא – ונחזור על הדרכים דלעיל – דכבר הבאנו מהגר"א קוטלר ג' דרכים בזה:

א) נחלקו אי א"י מוחזקת מאבותינו או לא מוחזקת מאבותינו אלא מאז שנכנסו.
 ב) כו"ע מודי דמוחזקת מאבותינו וכדלעיל לגבי אשירה ומוחזקות של בכור – וכל זה קודם שנכנסו, אכן יש לומר שכל זה הוא לגבי הדינים של קנינים, ולא לגבי הקדושה, ונחלקו אי הקדושה חיילא כשנכנסו או לא.

ג) כו"ע מודי דמוחזקת מאבותינו גם לקנין וגם לקדושה, אכן נחלקו האם ביאת כולכם הוא תנאי בקדושת הארץ לגבי חלה או שהוא תנאי צדדי לחיובא דחלה, ודו"ק.
 ולדרכינו היה נראה שהביאור כך:

א) כו"ע מודי שהיתה מוחזקות.
 ב) כו"ע מודי שקנין בא"י הוא סיבה לקדושה.

ג) כו"ע מודי שהמוחזקת לא היתה אלא בגדר שליטה והחזקה ולא בגדר בעלות, ורק בירושה וישיבה נתחדשה בעלות ממש [למתים ושוב לחיים] – והמוחזקות היא רק תחילת התהליך שעל ידו יזכו בו בניו בירושה וישיבה – וזה סגי לן להיות מוחזקת בידם לגבי ירושה בבכור – וזה סגי גם לעכב את האיסורים של אשירה.

ומעתה שורש פלוגתתם בזה – האם השליטה וההחזקה הדינית – שהיא מקצת בעלות ומעין בעלות – האם גם זה סגי לן לחדש קדושה או לא – ודו"ק.

ונראה שהדברים מוכרחים מטעם אחר – דאי לא סגי לן במוחזקת מאבותינו אז מבואר בגמרא דמיד בכניסתן יש מוחזקת, וקשה שאף שכתוב 'בבואכם' והיינו לפני ירושה וישיבה – אכן סו"ס איזה בעלות קיבלו בארץ עכשיו לפי ירושה וישיבה שעל ידו חיילא קדושת הארץ מיד בבואכם.

ונראה דלפי הנ"ל א"ש – דאה"נ – שהבעלות עצמה רק קיבלו בקנין חזקה בירושה וישיבה לאחר מכן – אכן יש דרגות שונות במוחזקת מאבותינו – והיינו שהמוחזקת היא בגדר זיקה לארץ – וזיקה זו היא האפשרות לממש את הזכות של ההחזקה בארץ על ידי ירושה וישיבה, וזה ברור שזיקה מכח ההחזקה מתחזקת בכנסתן לארץ דאז חיילא עליהו 'בפועל' חיובא דירושה וישיבה – ועד אז – הרי הרבה דורות לא זכו לממש זכות זו כלל הכא חיילא הציווי בפועל על זכות זו –

הלכך חיילא כבר קדושת הארץ לענין חלה בכניסתן – וזה מתקיים מיד במצב של 'בבואכם' –
ודו"ק – וא"ש

סימן ו'

בדין מביא גט בספינה

דמדמינן למשנה בפרק ב' [משנה ב']

מק' טובא על עיקר הדמיון בין גט לתרו"מ, ומ"ש ממובלעות, ומ"ש גוששת מאין בו נקב. / / ביאור עפ"י התוס' והריטב"א דהנידון מצד "לא תחלוק, ומהו חל עליו "שם חו"ל", ונהרות ועליות "חולקות רשות לעצמם" בהך תקנה. / / מבואר למה לא דנים על כל סלע, ומה מעלת גוששת ומה החילוק בין מובלעות וסמוכות. / / בדברי התוס' בעלייה. / / תוספת ביאור לסברא דנהרות חולקות רשות לעצמן, ותוספת ביאור למה עדיף סמוכות ומובלעות מנהרות, וביאור בדין הכותב גט "על נהרות בבל".

מק' טובא על עיקר הדמיון בין גט לתרו"מ, ומ"ש ממובלעות, ומ"ש גוששת מאין בו נקב.
עיי' בסוגי' בגיטין [ז':] דתלינן דין בפ"נ ובפ"נ במביא גט מחו"ל בדין תרו"מ בנהרות א"י, ופלוגתתם תלויה בפלוגתא זו בין ר"י ורבנן.
ויש לתמוה בזה טובא:

א] הרי בפ"נ ובפ"נ תלוי בשכיחי ובקאי ולא בא"י וחו"ל, ואין זה ענין לתרו"מ.
ב] גם אם בפ"נ ובפ"נ היה שייך לא"י וחו"ל אבל סו"ס אין לתלות בתרו"מ דוקא, דאף דאין תרו"מ בנהרות דא"י אבל מצות ישוב א"י ודין סמיכה ודאי איכא, ורק תרו"מ דתלוי ביניקה ליכא.
ג] גם אם נאמר דבפ"נ ובפ"נ שייך לתרו"מ, הא אין לומר דנהרות אינם כא"י כלפי תרו"מ, דאדרבה, הרי ודאי דינם כא"י לתרו"מ רק דחסר בהם ה"היכי תימצוי" והאפשרות של יניקה, ואיך אפשר לתלות דיני בפ"נ ובפ"נ בזה.

ד] גם אם נודה דבעינן אפשרות בפועל לקיים דיני תרו"מ כדי שנאמר בפ"נ ובפ"נ, אטו בכל סלע בא"י שלא שייך בו זריעה נתחייב באמירת בפ"נ ובפ"נ, ומ"ש נהרות מזה.
ה] בתוס' מבואר דנהרות עדיפא מסמוכות ומובלעות וההוכחה לזה, דאל"כ היה אפשר לתלות פלוגתת הבריי' בפלוגתא דסמוכות ומובלעות, וכ"כ התפא"י, וקשה, הרי ודאי דנהרות יותר מובלעות ויותר סמוכות לא"י מכל סמוכות ומובלעות, מה נאמר, דחסר בהם דיני תרו"מ בפועל, הא גם סמוכות ומובלעות חסר בהם, ולא רק דחסר בהם תרו"מ בפועל אלא דהופקעו מכל דיני א"י, דחו"ל גמור נינהו, הרי דתרת קשה, חדא דנהרות יותר מובלעות וסמוכות ב"מציאות", ועוד, כל החיסרון בהל' תרו"מ שיש בנהרות הוא פחות חיסרון ממובלעות וסמוכות, דהתם זה חיסרון אמיתי, וצ"ע.

ו] תוס' הק' מעלייה, ותי' דמתחתיו יש קרקע דראויה לזריעה, וראוי להתחייב בתרו"מ, לעומת נהרות שאינו יכול לזרוע שם, ויש לתמוה, דלפי"ז בעלייה מעל סלע דלא שייך בו זריעה, אטו מהך עלייה יתחייב באמירת בפ"ע ובפ"נ, ומאי שנא עיכובא דמים בנהר מעיכובא דסלע מתחת לעלייה.

ז] אם יש סברא לדון מצד הפועל, א"כ איך אמרו בתוס' [סוד"ה עציץ] דלא דנים אם הספינה יש בו נקב או לא, דמה "שמחמת הכלי" אינו ראוי לתרו"מ אינה סיבה שיחשב כחו"ל, כ"כ התוס', וק' דאם דנים מצד הפועל מאי שנא, דמאי שנא מחמת המים ומ"ש מחמת הכלי, ונוסיף בזה, הרי כמו דמחלקינן בין גוששת לאינו גוששת בר"י, וחזינן דדנים ממש כפי המצב הפועל, א"כ ה"ה דנדון אם יש נקב או לא, ואם יש סלע מתחת העלייה או לא, או סתם בכותב גט על סלע, וצ"ע.
ביאור עפ"י התוס' והריטב"א דהנידון מצד "לא תחלוק, ומהו חל עליו "שם חו"ל", ונהרות ועליות "חולקות רשות לעצמם" בהך תקנה.

ההקדמה לישוב הסוגי' מפורש ומבואר שם בתוס' [סוד"ה עציץ], וז"ל "מדהוי' ליה חו"ל לענין מעשר חשיבא נמי חו"ל לענין גט, היינו משום כיון דשם חו"ל על המקום צ"ל בפני נכתב, ואע"ג דשכיחי וגמירי כדי שלא תחלוק במדה"י", עכ"ל, ועוד ההקדמה מבואר בריטב"א, וז"ל "שהמים חלקו רשות לעצמם, ודינם כחו"ל", עכ"ל.

ומבואר הכא, דאין הנידון בעיקר סברות דשכיחי וגמירי, רק דהיתה תקנה כללית בחו"ל, כדי "שלא תחלוק במדה"י, [וע' פנ"י שהביא כן גם מתוס' במנחות, וכ"כ החת"ס כהקדמה לסוגי'], ובתקנה זו היו כללים על איזה מקום חל "שם חו"ל" ועל איזה מקום חל "שם א"י" וכלשון התוס', דאינו ענין לדון א"י ממש רק ל"שם א"י" ו"שם חו"ל" כלפי הך תקנה, וכנראה שהיה לחז"ל סיבה בעיקר תקנתם שרק מקום ש"נראה ממש כא"י" לכל הלכותיה, גם לישוב א"י וסמיכה וגם לתרו"מ, דרק מקום כזה כללו בתוך א"י להפטר מאמירת בפ"נ, ומקום שנראה כחו"ל חל בו "שם חו"ל" לענין גיטין.

ומהאי טעמא צריכים לדון בפועל, האם בפועל מתקיימים בו דיני תרו"מ או לא, אולם, זה פשוט דלא יתכן לדון על כל ד' אמות בפנ"ע לתת בו "שם א"י" או "שם חו"ל", ורק מקום "שחולק רשות לעצמו" כלשון הריטב"א, רק כזה מקום שייך לדון בו וצריכים לדון בו האם חל בו שם א"י או שם חו"ל כלפי גיטין, אבל מקום שלא חולק רשות לעצמו לא דנים עליו מעיקרא, ודינו כשאר המקום מסביבו.

ואחרי הקדמה זו מתחילה סוגי' דנהרות דא"י, דכיון דהמים הוא רשות ומקום בפנ"ע, דיש יבשה ויש מים, והם ב' רשויות, הכא יש כבר מקום לדיון האם חל בו שם א"י, ולמ"ד דפטור מתרו"מ יש לדון כבר כמקום בפנ"ע ב"שם חו"ל".

וזהו לשון רש"י "שהנהר אין לו תורת יבשה לכל תורת הארץ", ומבואר בדבריו תרתי:

א] הנידון הוא "תורת יבשה" ו"תורת הנהר" דשני מקומות ושתי רשויות חלוקין נינהו שיהיה בהם שתי 'תורות', כתורת א"י ותורת חו"ל.

ב] בעינן "כל תורת הארץ" לחול בו תורת א"י לענין פטור בפנ"ע, וישוב א"י וסמיכה לא סגי לזה, דבעינן גם לענין תרו"מ.

מבואר למה לא דנים על כל סלע, ומה מעלת גוששת ומה החילוק בין מובלעות וסמוכות.

ומה"ט פשוט שאין לדון על כל סלע וסלע, דאינו חולק רשות לעצמו, ואין לדון בספינה דחרס ועץ, ויש בו נקב או אין בו נקב, דבפרטים הללו לא משתנה הך "רשות של מים", דאם רק שייך בו תרו"מ כשיש נקב או כשיש חרס [לרש"י] או עץ [לתוס'], שוב אין הרשות מופקעת מא"י, ושייך בהך רשות כל תורת הארץ, ואין הכלי מעכב, ולעומת זאת, גוששת ולא גוששת שפיר מהני, דבגוששת אמרינן דאין הספינה "בנהר", רק הספינה ב"תחתית הנהר", דזהו מעליותא דגוששת גם לענין תרו"מ, וכדיבואר, ו"תחתית הנהר" אינו חולק רשות לעצמו, דזה יבשה כשאר היבשה מסביב, ורק הנהר חולק רשות לעצמו, ודו"ק.

וזהו כוונת התוס' בסמוכות ומובלעות, דבדידהו אין לומר "דחולק רשות לעצמו", דגוף א' נינהו בהדי א"י, ואף דמצד ההפקעה מתורת הארץ, הרי ודאי דמופקע יותר מנהרות, ומצד עצם הסמוכות והמובלעות הרי הנהרות יותר סמוכות ויותר מובלעות מהנך עיירות, אכן מאידך, הרי אין בסמוכות ומובלעות הך מציאות ש"חולקים רשות לעצמם", ומובלעות ממילא לתוך "שם א"י" כלפי גיטין, דכיון דמעלת א"י לגיטין הוא שכיחי ובקיא, והך שכיחי ובקיא קיימא בהם כמו בא"י עצמו, הרי דממילא אית להו תורת א"י, אבל נהרות, אחרי שחולקים רשות לעצמם, יש כבר סיבה "לדון" אותם, להיכן שייכים, ואחרי הנידון מצריכים כבר כל דיני א"י, ודו"ק.

ויש להוסיף בזה עוד, דבסמוכות ומובלעות אפשר "להרחיב" את ה"גבולות" כלפי גיטין ולכלול אותם, ולעומת זאת, הנהרות אינם ענין ל"גבולות", דמצד הגבולות הרי אדרבה, הם בפנים ממש, רק דיש לדון האם הגבולות "מתיחסים" להם בכלל, דהגבולות מתיחסים ל"יבשה" כלפי גיטין, ולא מתיחסים למים, ולא שייך כאן "הרחבת הגבולות", ודו"ק, [וע' להלן סברא נוספת בעדיפות של סמוכות ומובלעות על פני נהרות].

בדברי התוס' בעלייה.

ובקושי' התוס' מעלייה, דגם נאמר על "אור" דלמעלה מי' דתמיד חשיב "רשות לעצמה", וגם יש לדון כמים ונהרות וברשות בפנ"ע, וזהו קושי' התוס', וע"ז אמרו, דכיון דשייך בו תורת הארץ ע"י זה שזורע מתחתיו, שוב אין "לדון" כרשות שלא שייך בו תורת הארץ בפועל, דכיון דשייך מתחתיה לא מופקע בפועל, ופשוט דלפי"ז לא קשה מסלע מתחת עלייה, דכיון דהקושי' לא היה מכל עלייה ועלייה בפנ"ע, רק מכל הרשות דלמעלה מי', א"כ סגי לן מה שיש עלייה א' שאין

מתחתיו סלע, וכמו דלא דנים מצד הספינה משל חרס או משל עץ, כמו"ב בנד"ד – ועיין בהערה ⁸³ תוספת דברים.

וע' להלן דהוספנו בכל זה תוספת ביאור, וביארנו יותר את הלשונות ברש"י.

תוספת ביאור לסברא דנהרות חולקות רשות לעצמן, ותוספת ביאור למה עדיף סמוכות ומובלעות מנהרות, וביאור בדין הכותב גט "על נהרות בבל".

והנה, שאלוני תלמיד אחד – הרי יש לדון במי שכותב גט "על נהרות בבל", והרי פשוט שר"י יודה לרבנן דהתם אין מה לחלק בין בבל לנהרותיו, ופטורים מבפ"נ ובפ"נ, ומעתה יצא מילתא דתמיהא, דנהרות דא"י גריעי מנהרות בבל, וזו קושי' עצומה, הרי למה אין לנהרות א"י עכ"פ את הדין של נהרות בבל, ולמה צריכים להיות דוקא בבבל שיהיה בו דין זה.

ונראה דבישוב קושי' זו מתבארים ומתלבנים כמה נקודות בסוגי' שהזכרנו עד כה.

דהנה, הריטב"א כ' "דנהרות חולקין רשות לעצמם", והנה זה פשוט שאין פלוגתא ר"י ורבנן בתרו"מ שייך לסברות ד"נהרות חולקין רשות לעצמן", וזה מוכרח, דאם בעי סברא זו לר"י א"כ איך דימו לזה עציץ נקוב, וכשהגמ' דחתה לא דחו מצד זה שעציץ נקוב אינו רשות לעצמו, ומוכרח ע"כ דכל הסברא ד"חולקין רשות לעצמן" היא רק לענין גיטין, ומעתה קשה, דאם מדמין גיטין לתרו"מ, א"כ איך יתכן דבגיטין נאמר תנאי זה דחולק רשות לעצמו.

ואשר פשוט בזה, וכבר נתבאר בזה לעיל, דבהך כלל דלא תחלוק במדה"י נאמר שכל א"י שאין לו "כל הלכות הארץ", כולל תרו"מ, אין עליו שם א"י, ולא חל בו פטור דבפ"נ ובפ"נ, והיה אפשר לחייב כל מקום בא"י שאין בו יניקה, רק דאין סיבה "לבא ולדון" על כל סלע וסלע בא"י האם יש בו הנך דינים או לא, דכל הנך מקומות ממילא בטלים ושייכים לא"י, ולמה לחלקם, ורק נהרות, שהם מעצמם טבעם לא שייכי ליבשה, וחולקים לעצמם רשות ומציאות נפרדת, דכל התורה מקום ידידה הוא ביחס ליבשה ידידה, באלו יש סיבה "לבא ולדון" עליהם האם דינם כא"י או חו"ל, דמצד עצמם הרי הם מציאות נפרדת, ואחרי שדנים אותם, שוב נחלקו ר"י ורבנן, דלרבנן דיינינן להו ככל א"י ולר"י דיינינן ליה לחו"ל, ודו"ק, [וכבר ביארנו לעיל מה הסברא בעליה].

אבל בתרו"מ ליתא לכל הך ענין, דהתם רק תלוי בב' דינים, א' האם יש יניקה, ב' האם חיילא קדושת א"י או דין שדה על הך עפר, ופלוגתתם לא תלויה בזה שנהרות חולקים רשות לעצמם, ודו"ק.

ומשל לחילוק זה שמעתי מידידי הגאון הרב ר' יצחק קליימן שליט"א שטען דפשיטא דמקוה מים אינו חולק רשות בפנ"ע כנהרות, ולענין גיטין פשיטא דכא"י נינהו, אף דפשיטא דנחלקו ר"י ורבנן גם בהנ"ל, וזה חילוק נכון.

ומעתה יש להוסיף, דכפשוטו היינו אומרים שמה שנתנו דין ו"שם א"י" לנהרות לרבנן משום דחייבים בתרו"מ, שזה משום שזה דינו של הנהר מצד עצמו, דכיון דיש לנהר דיני תרו"מ ככל א"י תו לא גרע משאר א"י.

אולם נראה דאינו כן, רק דמה שיש לו דיני תרו"מ זה רק סברא להגרר אחרי היבשה, דיש סברא שאומרת שנהר הוא מציאות נפרדת ולא קובע מקום לעצמו והך סברא אכתי קיימא, ולכן מה שיש לו דיני תרו"מ אינו סיבה לדונו כא"י מצד עצמו, והוא רק סיבה לגררו אחרי היבשה שלו, שיחול בו דיני היבשה, ולא יקבע מקום לעצמו.

נמצא לפי"ז, שאין שום גמ' שמחייב שיהיה על המקום כל דיני א"י כולל תרו"מ כדי שיחול בו "שם א"י" לגיטין, ורק בנהרות אמרו כן, דבדידהו "שם א"י" עליו משום שנגרר אחרי היבשת שלו, ולזה צריך כל דיני הך יבשה, ולפי"ז פשוט למה סמוכות ומובלעות שאני ועדיפי מנהרות, דבהם אפשר לתת "דין עצמי" של א"י לגיטין, שהוא מקום בפנ"ע וחל בו דיני מקום בלי להיות תלוי במקום מסביב, לעומת נהרות דכל הנידון בהם האם להגרר אחרי היבשה.

⁸³ עכ"פ נתבאר הכא דהך "לא תחלוק" דנאמרה בנהרות לא שייך להך "לא תחלוק" דמובלעות וסמוכות, וי"ל דרבנ"י בסוף הסוגי' חזר בו מכל הך "לא תחלוק" דנהרות, וע' רמב"ן סוף ה': דהכריע דאין "לא תחלוק" והביא כן מרבנ"י בסוף הסוגי', אכן ברש"י מבואר דאין זו כוונת רבנ"י, ומבואר דלדידה אכתי איכא "לא תחלוק". והנה, בגיטין לעיל מיניה [י.] בקושי' התוס' על רש"י בבבלי, הר"ן הביא שרש"י לומד דקושי' הגמ' מעכו ולצפון הוא מסברת "לא תחלוק", עיי"ש, ורש"י אזיל לשיטתו דסובר הכא דגם רבנ"י מודה לסברת "לא תחלוק", ובדעת התוס' י"ל דסובר כהרמב"ן.

והוסיף לי הגאון הרב ר' יצחק עהרענפלד שליט"א, דלשון רש"י בר"י ורבנן כלפי תרו"מ הוא "שהנהרות שבא"י הרי הם כא"י" ולשון רש"י בר"י ורבנן כלפי גיטין הוא "שהנהר אין לו תורת יבשה לכל תורת הארץ", הרי דבגיטין איירי מצד "יבשה ונהר", דזה כל הדין תרו"מ הכא, שיחול בו דינים של היבשה שלו כדי שהנהר יגרר אחרי היבשה, אבל אינו נידון מצד א"י וחול"ל, דאינו דין עצמו, ודו"ק.

ולפי"ז א"ש הקושי מ"נהרות בבל", דאם הנהרות בבל היו מקבלים דין בבל מצד עצמם, ופטורים מצד עצמם מבפ"נ ובפ"נ אף דלית להו חיוב תרו"מ, אז היה ק' טובא דלמה נהרות א"י גריעי ובעי תרו"מ, דלמה לא חיילא בהם עכ"פ דין בבל, ולמה צריכים להיות בבבל לקבל דין בבל, אבל כיון דהדין דנהרות בבל כבבל הוא רק משום ש"נגררים" אחרי בבל, דנהר נגרר אחרי יבשה דידה, שוב פשוט למה חלוקין נהרות בבל מנהרות א"י, ופשוט וע"ע בהערה ⁸⁴ תירוצים נוספים לקושי' ז.

⁸⁴ וידידי הגאון הרב ר' יהודה בן שלמה שליט"א יישב את עיקר הקושי' מנהרות בבל באופן אחר, דא"י הוא "אדמה" ו"קדושה" ואינו "מדינה", לעומת בבל שהוא "מדינה" ואין אדמת בבל וקדושת בבל, וכשהנידון הוא "אדמת א"י", התם יש נהרות שחולקות רשות לעצמן, אבל כשהנידון הוא "מדינה", התם הנהרות והיבשה חדא נינהו, וזו סברא נכונה. אולם נראה באופן אחר לגמרי, דנראה דבעיקר הקושי' מנהרות בבל איכא טעות מעיקרא, שהרי באמת הקושי' היא כבר מבבל עצמו שהרי ההקדמה להך סוגי' היא "לא תחלוק במדה"י", ולמה ליכא בבבל עצמו דין "לא תחלוק במדה"י", ובאמת דכן למד הר"ן בדעת רש"י שם בסוגי', וביאר הר"ן דתשובת הגמ' "לבר מבבל" בא לומר דכיון דבבל קבע שם לעצמו, והוא מקום חשוב, שוב הופקע מכלל כל ה"לא תחלוק", ומעתה י"ל דרק בנהרות א"י יש לדון מצד "לא תחלוק", אבל נהרות בבל אית להו הך מעלה דבבל דהופקעו מכלל ה"לא תחלוק".

ונראה עוד, דהנה יעויין בתוס' שם שהק' על רש"י דלמד דהכל התחיל מרב, והק' דא"כ מה הקשו בגמ' מהמשנה, ות"י הר"ן "לא תחלוק", ותוס' דלא ת"י כן ע"כ סובר דלא אמרינן "לא תחלוק", וע"כ דלמד כהרמב"ן [ה"י:] דהוכיח דלא אמרינן "לא תחלוק" ממסקנת הסוגי' ברב נחמן בר יצחק, ומבואר מהרמב"ן דלפי הסוגי' רמזמה גיטין לתרו"מ הרי ע"כ אית להו "לא תחלוק" וא"כ כל מה שתוס' הק' על רש"י הוא לפי המסקנה דלא קיי"ל "לא תחלוק", וע"כ דלמד דסוגי' דבבל כמסקנה דסוגי' דידן, ושוב לא ק' מעיקרא כל הקושי' מ"נהרות בבל", ודו"ק.

סימן ז'

עמידה בברכת המצות,

ובטעמא דישיבה בברכת הפרשת חלה.

[פרק ב' משנה ג']

מביא פלוגתת הפוסקים אם כל ברכת המצות בעמידה או דווקא במצוות דדינא בעמידה גם ברכתן בעמידה. / / מוכיח דלפי הצד שעומדים דווקא במצוה שעומדים בה, דתליית הברכה במצוה לענין עמידה היא מעיקר הדין. / / מבאר דכיון דהברכה שייכת למעשה המצוה, שוב שייכי דיני עמידה דמעשה המצוה לברכה מעיקר הדין. / / מביא שי' הראשונים דכל ברכות המצוות בעי עמידה – ומתמה במה שתירצו על הפרשת חלה. / / מביא טעמו של הארזות חיים שעומדים בברכת המצוות כיון שדומה לשירת הלויים, ומתמה בזה טובא. / / מבאר דבריו עפ"י מה שייסדנו דהברכה והמצוה חדא נינהו – ומתחברים השרות ועבודה שיש במצוות להזכרת ש"ש שיש בברכה להיות שרות שיש בה הזכרת ש"ש – כעין שירה. / / מביא חידושו של המג"א שבמצוות שהם לתיקון ולהכשר נמי אין דין עמידה, ומבאר דבריו. / / מביא סברת הראשונים שבמצוות שיש בהם הנאה אין דין עמידה בברכה שלהם, ומתמה בדבריהם. / / מבאר את החילוק בין מצוות דהנאה לשאר מצוות, דבמצוות דהנאה אין בהם תורת שירות, ובמצוות שאין בהם הנאה איכא תורת שירות, ונפ"מ לדין מצוות צריכות כוונה. / / מביא את דברי הבעל העיטור בדין עמידה בברכת להכניסו בביתו של א"א. / / מביא סתירה בדין שומע כעונה אי יש בזה דין עמידה לשומע או לא, ויש בזה סתירה בין ברכת המגילה לספירת העומר, ומבאר עפ"י יסוד דינא דעמידה בעבודה וקדשים עפ"י סוגי' דזבחים ט"ז, שזה דין בעובד, וכן הוא בברכת המגילה, לעומת הדין עמידה דספירת העומר.

מביא פלוגתת הפוסקים אם כל ברכת המצוות בעמידה או דווקא במצוות דדינא בעמידה גם ברכתן בעמידה.

מבאר במשנה [פ"ב משנה ג'] שהאשה יכולה לברך ברכת המצוות בהפרשת חלה בישיבה – ויש לדון בזה ממה שמצאנו בפוסקים שיש דין עמידה בברכת המצוות.

ונקדים בעיקר הדין עמידה בברכת המצוות דמצאנו בזה מחלוקת יסודית:

יעויין בשו"ע בהל' ציצית [ריש סי' ח'] שכתב, "עטיפת ציצית וברכתו בעמידה", ופי' בזה המג"א דנאמרו כאן ב' דינים נפרדים, א' מצות עטיפת ציצית בעי עמידה, וכמו"כ יש מצוות אחרות שצריכים עמידה כמילה שופר ולולב, וכדילפי לכולהו מגז"ש ד"לכם" מספירת העומר, ושם כתוב ב"קמה" ודרשינן ב"קומה", ועמידה בציצית שייך לכל המצוות הללו, ב' גם הברכה בעי עמידה, וזה כבר דין נפרד שלא שייך לדין עמידה דציצית, וזה הלכה בכל ברכות המצוות, גם באלו שהמצוות עצמן בישיבה.

מה"ט הק' המג"א על עצמו ממשנה זו בחלה דמפורש במשנה דברכתו בישיבה, והק', דאף דהמצוה של הפרשת חלה היא בישיבה אבל למה אין הברכה בעמידה, ועיי"ש בדגול מרבבה, ותירצו של המג"א וביאור שיטתו יבואר להלן.

ובשיטת המג"א אזיל נמי בשו"ע הרב דכולהו ס"ל שכל ברכות המצוות בעי עמידה, וכן נקט במ"ב להלכה.

אכן הפמ"ג⁸⁵ ובשיטתו אזלי נמי הפנ"י במגילה [כ"א], וכ"ה במגן גיבורים ובמור וקציעה ובחכמת שלמה ובערוה"ש [כולהו בהל' ציצית שם], דכולהו נקטו דהמצוה והברכה שייכי אהדדי, ורק מצוה שדינה בעמידה מחייבת גם ברכה בעמידה, ובאמת דכן נקט הב"ח [הל' ציצית] בדעת הסמ"ק, עיי"ש, ונמצא דדינו של המחבר דבעי עמידה בציצית ובברכה, תרוייהו חד דין הוא, וכ"ה

⁸⁵ עיין בדבריו [סי' תל"ב מ"ז ס"ק ג'] באמצע שם "כלל העולה וכו'" ונראה דזהו ההכרעה ידידיה, ודחה שם את המג"א, אף דבפתיחה להל' ברכות [ס"ק י"ח] הביא למג"א, וכ"ה להלן מ[סי' תר"צ בא"א ס"ק א'], אמנם אכתי נראה דההכרעה ידידיה כדבריו [סי' תל"ב].

בפנ"י שם לענין מגילה דכ' בהדי' דכיון דמצות מגילה מתקיימת בישיבה, שוב גם הברכה אפשר בישיבה, וכ"כ הפמ"ג [סי' תל"ב שם] לענין מגילה, וכ"ה בהדי' במור וקציעה ומגן גיבורים לענין מגילה, אבל המג"א לשיטתו כ' בהלכות מגילה דאף דמצות קריאת המגילה בישיבה אבל הברכה בעמידה, וזה לשיטתו בהל' ציצית, וע"ע בפמ"ג [הנ"ל] דברכת דיקת חמץ בישיבה ג"כ, ופשוט דהמג"א יחלוק גם בזה.

להנך שיטות לא קשה מידי מהפרשת חלה – ופשוט.

ובדעת הגר"א, נראה דדעתו כהפמ"ג ופנ"י, ע' היטב בדבריו [סי' כ"ה סעיף י"א], וכן בדבריו [סי' ח'] שאינם מכריעים, ובא"ר [סי' תר"צ] נראה כהמג"א, אכן בהל' ציצית צידד קצת בשם הכלבו דתלוי במצוה, כהפנ"י, ולא ברור.

ובאמת דהב"י כבר הביא כאן מהארחות חיים לר' אהרן מלוניל בהל' ציצית [עיי"ש בסעיף כ"ז וסעיף כ"ח] שהביא ב' דעות הללו [האם דין עמידה תלוי במצוה או שזה דין בכל ברכות המצוות], וכ"ה בעיטור שם בהל' ציצית [שער ג' ח"ב ד"ה גרסינן בתוספתא], ומפורש בעיטור דלשיטה זו דה"ה במגילה צריכים לעמוד, וכדברי המג"א בהל' מגילה, עיי"ש⁸⁶.

מוכיח דלפי הצד שעומדים דווקא במצוה שעומדים בה, דתליית הברכה במצוה לענין עמידה היא מעיקר הדין.

והנה בסברת הפמ"ג ודעימי' דהמצוה והברכה תלויים זה בזה, כ' החכמת שלמה שזו סברא צדדית כדי שלא יזלזלו בברכה, וכעין זה משמע במור וקציעה שם שזה מצד כבוד הזכרת ש"ש שלא יהיה פחות מהמצוה, אכן נראה דבראשונ' מבואר דמעיקר הדין הוא, דהנה הדין עמידה בספירת העומר דרשינן מדרשה דבקמה, ודרשינן בקומה, וע' רא"ש סוף ערבי פסחים שהביא את כל הדרשה הנ"ל על "ברכה" דספירת העומר, במקום להביאו על עיקר הדין ספירה⁸⁷, וע' סמ"ק [סי' קמ"ה] שגם הביא עיקר דין דספירה במעומד על "הברכה" של הספירה, וכ"ה בשיבלי הלקט סי' רל"ד, [אף דפשוט דבספירה עצמה איכא דין עמידה וכמפורש בשיבלי הלקט עצמו בסי' שס"ו].

וכן מצאנו בגזירה שוה ד"לכם" דילפינן לכל המצוות מספירת העומר דדינן במעומד, וע' בזה במחזור ויטרי סי' שע"ו שהביא את הגז"ש על "הברכה" של כל הנך מצוות [כל מצוה שכתוב בה לכם "מברכין" מעומד כגון לולב ציצית ומילה] וכ"ה בשיבלי הלקט סי' שס"ו [לולב] וכ"ה בכל בו הל' ציצית דעיקר הגז"ש מובאת על הברכה, וכ"ה בבעל העיטור שם בהל' ציצית [ו"כתב ר' טובי' וצריך "לברך" מעומד דכתי' והיה לכם לציצית דיליף לכם מספירת העומר], הרי דהשמיטו את הגז"ש על המצוה עצמה וכתבוהו רק על הברכה, ופשוט שכוונתם דאם לברכה בעי עמידה דק"ו למצוה עצמו.

וע' ברמ"א בהל' מילה ביו"ד [ריש סי' רס"ה] ובהלכות לולב באו"ח [סי' תנ"א] שג"כ הביא לעיקר דין עמידה בברכה ולא במצוה, וכ' רעק"א [שם בהל' מילה] דכוונתו דכש"כ על הברכה, והפמ"ג בהל' ציצית תמה על הרמ"א הנ"ל דלמה כ' את הדין עמידה דווקא לברכה שהיא רק מדרבנן ולא לעיקר המצוה, והקושי' היא באמת קושי' על כל הראשונ' הנ"ל.

עכ"פ מכל זה רואים דהתלייה בין הברכה למצוה אינה סברא צדדית וכסברת החכמת שלמה ומור וקציעה מחמת זילזול, רק דמעיקר הדין הוא, דעיקר הגז"ש קאי על הברכה כמו דקאי על המצוה, וכן מוכרח מכל הראשונים.

מבאר דכיון דהברכה שייכת למעשה המצוה, שוב שייכי דיני עמידה דמעשה המצוה לברכה מעיקר הדין.

אולם, כל זה תמוה וכדהקשה כבר הפמ"ג הנ"ל, וק' בזה בתרתי, א' ברכת המצוות הן רק מדרבנן וא"כ איך קאי גזירה שוה עליהו, ב' אפ"ל אי ברכת המצוות היתה מה"ת [וכשיטת הירושלמי],

⁸⁶ [וע' ברכי יוסף שהאריך בזה, והביא שהארחות חיים מביא המקור לכל ברכת המצוות מהירושלמי, אבל אין מקור לחלוק על הירושלמי, וכ' הברכ"י דהחולקים ס"ל דהבבלי חולק, וזה מבואר ממה שאמרו בבבלי בסנהדרין על ברכת לבנה דיש בה קבלת פני השכינה הילכך צריך מעומד, ובלא זה א"צ עמידה ככל הברכות, ודחה הברכ"י דאינו ראייה, דאולי בברכת לבנה בעי עמידה לחיוב ולעיכובא, ובכל ברכות המצוות בעי עמידה רק למצוה [וכן הביא מאבודרהם]]

⁸⁷ "וכי מברכים מברכים מעומד דכתיב בקומה", וג"ז נזמנא ברא"ש ובב"י [סי' תפ"ט], אבל במהר"י קורקוס [תמידין ומוספין פ"ז הלכה כ"ג] הביא לשון הרא"ש על הספירה עצמה, ואולי ס"ל כהמג"א דבלאו הכי כל הברכות בעמידה.

אבל מהיכתי תיתי לומר שהברכה תהיה כלולה בגז"ש, דהדין עמידה נאמר במצוה ומה השייכות לברכה שזה דין בפנ"ע שמתקיים בזמן המצוה.

ומוכרח מזה ב' יסודות, א' אין הברכה קיום דין בפנ"ע, אלא דהברכה היא חלק מהמצוה, ומצוה שלא בירכו עליו חסר בגוף המצוה, וכדהארכנו בזה באמרות אברהם בכרת המצוות [סי' ח'], והבאנו בזה כמה וכמה ראיות, ב' עוד מוכרח מזה, דהברכה מתייחסת ומצטרפת למעשה המצוה להיות חלק ממנה, וכשמתחלקין המעשה מצוה והקיום מצוה לתרי גברא או לתרי זמנים, הברכה נגדרת אחרי המעשה, וכדהארכנו בזה לעיל [שם סי' א'].

ומעתה פשוט, דלמשל במצות לולב יוצאים ידי"ח מה"ת בלקיחה בעלמא, ונענועים דהלל הם כבר הוספה מדרבנן, וזה הרחבה מדרבנן של המצות לקיחה ואינו דין חדש בפנ"ע⁸⁸, והנה זה פשוט דבנענועים דהלל בעינן עמידה [חוץ מהדין עמידה דהלל], דכיון שזה גם בכלל מצות הלקיחה מדרבנן הרחיבו את הלקיחה, שוב ממילא שייכי כל הלכות המעשה לקיחה גם לנענועים, והרי"ז גם בכלל הגז"ש דלכם, כן נראה פשוט, ומעתה נראה דה"ה לענין הברכה, שהלכות ותנאים שנאמרו ב"מעשה" המצוה עצמו, אף שהם נלמדו מגז"ש מה"ת, אפי"ה שייכי "ממילא" לברכה, שאחרי שחז"ל הרחיבו את "מעשה" המצוה בברכה, ממילא שייכי בו ההלכות של מעשה המצוה, ומיושב בפשיטות דברי הראשונים.

שו"ר דהדברים מפורשים בפמ"ג בסי' תל"ב [מ"ז בס"ק ב'] שכ' "העיקר ילפותא [דעמידה] בעשייה, וברכה ממילא, כדין המצוה כך דין הברכה", והוא כנ"ל. ולפי"ז יתחדש, דברכת המצוות שאינה חלק ממעשה המצוה, התם נאמר דגם אם מעשה המצוה יהיה בעמידה, אפי"ה הברכה לא תהיה בעמידה.

ודוגמא לדבר זה יבואר בסוף דברינו מתוך דברי הבעל העיטור דמחלק בין דין עמידה בברכת "על המילה" לעמידה בברכת "להכניסו".

מביא שי' הראשונים דכל ברכות המצוות בעי עמידה – ומתמה במה שתירצו על הפרשת חלה.

אחרי הקדמה הדרגתית לשיטת המג"א:

הרי הבאנו את שי' המג"א בהל' ציצית דכל ברכות המצוות בעמידה, והבאנו ששי' זו כבר מובאת בארצות חיים בהל' ציצית בשם הירושלמי⁸⁹, וכן הוא בעיטור שם, וע' בב"י, וגם במצות מגילה ובדיקת חמץ דיושב במצוה, אכתי עומד בברכה [וכדהארכנו בזה שם], והק' המג"א ממשנה זו בחלה דמבואר שמותר לשבת בברכה של הפרשת חלה, והק' דמ"ש מכל ברכות המצוות.

ותי' "דאינה מצוה כ"כ דאינה עושה אלא לתיקון מאכלו דומי' דשחיטה", וע' בעיטור שם שהק' עוד מנטילת ידיים דיושבים בברכה, [ומיירי בנט"י לסעודה עיי"ש], ויש ליישב ע"ד המג"א בחלה, דאינו אלא למי שרוצה לאכול והרי"ז לתיקון הידים ודומה לשחיטה והפרשת תרו"מ, וכן נוהגין בליל הסדר⁹⁰.

וכבר הקשינו בעיקר סברתו, דאף דשאני מצות הפרשת חלה משאר מצוות, אכן כל הנך חילוקים שייכים לעיקר הנידון אם לתקן ברכה על מצוה זו או לא, שהרי בהרבה מצוות מצאנו דלא נתקנה בהם ברכה, אבל אחרי שנתקנה ברכה שוב אין לחלק ביניהם בהלכותיהן של הברכות מחמת חילוקים במצוה, דכמו דמצאנו דין "עובר לעשייתן" בברכת המצוות, ואין יוצא מן הכלל [חוץ ממצוות שלא שייך בהם כטבילה], ה"ה בדין עמידה למג"א שנאמר בכל ברכות המצוות, וא"כ,

⁸⁸ וזה מוכרח ממה דהשיעור לולב בעי כדי לנענע בו, וראה זו הביא א' לפני הגר"ח, וע' בזה בגרי"ז ערכין ב': [בד"ה קטן] שמבאר בזה למה השיעור חינוך דלולב תלוי בידע לנענע בו, דבעינן שיהיה שייך לכל פרטי המצוה, וזה מוכרח נמי ממה דמי שהגביה ולא בירך דעדיין מיקרי עובר לעשייתן כיון שלא נענע עדיין וכמבואר בתוס' בפסחים [ז'], וע' בזה באבי עזרי מהדו"ת ברכות [יא - ט"ו].

⁸⁹ ואגב יעויין בברכי יוסף [סי' ח' בשו"ר ברכה ס"ק א'] שהביא מהבית דוד שמתה דדין זה בל ימצא בירושלמי, ודחה הברכ"י דמה קושיתו, אטו נאמר שכל הראשונים "בדו מליבם ותלו בירושלמי ח"ו, ולא מסתייע דלא ידעי לירושלמי אלא דניקום ונותיב עלה".

⁹⁰ והק' בישועות יעקב דה"ה בציצית הוא רק חייב כשרוצה ללבוש, ורעק"א חילק דסו"ס אינו תיקון הבגד, וע"ע בט"ז [שחיטה יו"ד סי' א' ס"ק י"ז] דחילק בין שחיטה דרק שוחט כשרוצה לאכול, לתרומה שתמיד צריך להפריש, ורעק"א שם חולק, והביא מהמג"א כאן שמדמה שחיטה ותרומה.

מה אכפת לך "שאינו מצוה כ"כ", דסו"ס יש כאן מספיק תורת מצוה כדי שיתחייב ברכה במצוה זו, ומנלן ולמה להקל בהלכות שנאמרו בהך ברכה – וצע"ג.

מביא טעמו של הארחות חיים שעומדים בברכת המצוות כיון שדומה לשירת הלויים, ומתמה בזה טובא.

ונקדים בזה – דלכא' טעמא בעי דלמה צריכים עמידה בכל ברכת המצוות – והראשונים לא הביאו טעם לזה – אלא שראיתי בארחות חיים לר' אהרן מלוניל [ציצית] שכתב טעם מעצמו, וז"ל שם, "וכן מצאנו נמי בלויים דכתי' לעמוד לשרת מכאן אמרו אין שירות אלא מעומד והשירות שלנו בעשותינו המצוות א"כ מברך מעומד".

והנה שירת הלויים בעי עמידה, וכן מפורש בשבולי הלקט [סימן קצ"ח] ודייק כן מהפסוק בדברי הימים [א' פרק ט"ו], וכן דייק בפרדס יוסף [החדש] מרש"י בפרשת קרח [על הפסוק המעט מכס], והיינו שרש"י פירש דקאי על שירה והרי מפורש בפסוק לעמוד, ועיין נמי בתפארת ישראל על מדות [פרק ו' בחומר בקודש] דמבואר שיש דין עמידה בשיר של יום בסוף התפלה, ופשוט א"כ שזו כוונת ר' אהרן מלוניל כאן.

אולם דבריו מרפסין איגרא, וצריכים עיון גדול:

א] ה"שירות" הוא המצוה ולא הברכה וכמפורש בדבריו, וא"כ למה עומד דווקא בברכה ובמצוה יושב [כבדיקת חמץ ומגילה], וזה פלא גדול.

ב] מה מצא דווקא בעמודה של הלויים ולא הביא עמידה של כהנים בעבודה, ועיין בהערה ⁹¹.

ג] הך קרא דלעמוד לשרת באמת לענין כהנים נאמר, וצ"ע.

מבאר דבריו עפ"י מה שייסדנו דהברכה והמצוה חדא נינהו – ומתחברים השרות ועבודה שיש במצוות להזכרת ש"ש שיש בברכה להיות שרות שיש בה הזכרת ש"ש – כעין שירה. ונראה לומר בזה דבר חדש:

הנה - בערכין [י"א] מבואר דשירה מיקרי עבודת עבודה, והיינו משום עבודה של שירה היא עבודה בתוך עבודת הקרבנות, ולחד מ"ד זה מעכב את ההקדבה, ונראה לחדש שכל התורה עבודה שחל בשירה היינו מחמת הצטרפותה לעבודה של הקרבן, ושוב חיילא בה דין עמידה מצד היותה עבודה – אבל אין הכוונה שעד כמה שהיא חלק מהעבודה שוב חיילא בה דין עמידה של הקרבן אלא שהיא עצמה עבודה מחמת העבודה של הקרבן וכעת היא מצד עצמה מחייבת שירה.

עוד נראה להקדים – דכבר נתבאר בדברינו באמרות אברהם ברכת המצוות [סימן ח'] בארוכה שהברכה מצטרפת למצוה להיות חלק ממנה, ונאמרו בזה ג' חידושים:

א] דיני הפסק ודיני צירוף בין הברכה למצוה שונים בברכת המצוות מברכת הנהנין.

ב] עוד נתבאר דחיילא דיני וגדרי המצווה על הברכה וכגון בסיפור יציאת מצרים הברכה נכללת בכלל הדין מתחיל בגנות ומסיים בשבח, וחיילא גם מעלת דאורייתא בברכה דרבנן לגבי מצ"כ ולגבי חוסף מצווה.

ג] עוד נתבאר דחיילא גדרי ברכה במצווה ואמרינן שיש הזכרת ש"ש במצווה מכח הברכה – עיי"ש היטב.

ומעתה יש לומר שזה הדמיון בין שירה לברכתה מצווה ששניהם חיילא בהו תורת עבודה לענין עמידה מחמת זה שהם מצטרפים לעבודה ובה חיילא בהו שם עבודה, ומצד עצמם כבר מחייבים עמידה – וא"ש היטב הדמיון, וא"ש היטב למה הביא הפסוק של לעמוד לשרת שכתוב בעבודת הקרבן, שהרי ס"ל שהמקור של הדין עמידה היינו מחמת הדין עמידה בעבודת הקרבן – מכח הך פסוק של לעמד לשרת.

⁹¹ וכלפי קושי' זו היה אפשר לומר בפשיטות - דשירות דלויים שייך גם בישראלים וממזרים למ"ד עיקר שירה בפה [וכן קי"ל], [ויש לעיין אם רק להצטרף בכלי אפשר בישראלים או גם לעיקר השירה בפה, וע' בתוס' תענית [כ"ז].] דמשמע דאף השיר בפה שייך בישראלים וכ"ה במהרש"א, אמנם ע' ברש"ש שודאי הכוונה רק שיצטרפו בכלי ולא בפה וכ"ה בהגהות ר"ש מדעסויא שם], עכ"פ כולם שייכי להך שירות, ואם מדמינן מצוות דשייכי בהו כל בני"ל ל"שירות", ע"כ לשירות דלויים מדמינן, דגם שם כולהו שייכי בזה השירות, ודו"ק.

אמנם אין זה ברור, דיש לעיין מדין עמידה בתפילה, דע' בשו"ע [סי' צ"ח סעיף ד'] דאיתנין עלה מצד עבודת קרבן דכהנים, ומ"ש ממצוות דמדמינן דווקא ללויים, ויש לדחות עפ"י המבואר להלן בדברינו.

אמנם ממנפ"ש צ"ע שהרי כאן אין עמידה במצוה אף שהיא ה'שרות' והיא העבודה – והסברא בזה היא שהמצוה גרע מהברכה, שכאן הברכה עצמה חשיבא כעבודה של שירה אבל המצוה אינה כעבודה של קרבנות, והרי באמת מצאנו בעמידה בתפילה שהביא השו"ע [סי' צ"ח סעיף ד'] דאיתנין עלה מצד עבודת קרבן דכוהנים, וע"כ דחלוק מכל המצוות דב' ונשלמה פרים שפתינו" נתחדש ד"תפילה" היא "במקום" קרבן וממילא שייכא לעבודת הקרבן, אבל "מצוות" אינם "במקום" עבודה, אלא שהם עוד אופן אחר של עבודה, ואינם דומים לעבודת הקרבנות, ובאופן הזה ליכא עמידה, אולם אהני לן מה שמצוות הם עבודה לא כלפי עצמה אלא כלפי הברכה להשוותה לעבודת עבודה – והיינו לעבודה שהצטרפה לעבודה אחרת ומחמת זה נהיתה לעבודה – ונמצא שהברכה היא בגדר "ונשלמה שירה שפתינו" וא"ש.

ונראה להוסיף בזה עוד – שלכא' יש להקשות דאיך עדיפא הברכה מהמצוה – עכ"פ כלפי העמידה של שירת הלויים – דאי מצי מחיל תורת עבודה בברכה לחייב בה עמידה האין היא עצמה גרע ממנה – ונראה שיש ביניהם חילוק גדול לגבי עבודה של שירה – וכדיבואר:

הרי בשירת הלויים מבואר בערכין [שם] דדרשינן מקרא, "ושרת בשם ה' אלוקיו", איזהו שירות שהוא בשם ה' הוי אומר זה שירה, ועיין רש"י "שמזכירין בו ש"ש", הרי דבשירת הלויים איכא ב' תנאים, א] שירות, ב] הזכרת ש"ש, ויש לדון בדמיון של הארחות חיים בין מצוות לשירת הלויים, האם המצוות וברכותיהן דומים גם להנך פרטים בשירת הלויים או לא, ונראה דמתחלקין חדא מחברתא, דהמצוות עצמם, אף דהם "שירות" אבל אינם "בשם ה' אלוקיו"⁹², ומאידך גיסא, ברכת המצוות הם איפכא, דאף דבמטבע של הברכה איכא הזכרת ש"ש "בשם ה' אלוקיו", ובזה דומה ממש לשירת הלויים שהרי בברכות יש דין להזכיר "שם ואדנות", וזה כלשון הקרא בלויים "בשם ה' אלוקיו"⁹³, אבל מצד שני אין כאן "שירות", דמדויק בארחות חיים דהמצוות הם השירות ולא הברכות.

הרי לנו דבמצוה חסר בהזכרת ש"ש אף דאיכא שירות, ובברכה חסר בשירות אף דאיכא הזכרת ש"ש.

ומעתה א"ש – דאיך עדיפא הברכה מהמצוה – עכ"פ כלפי העמידה של שירת הלויים – דאי מצי מחיל תורת עבודה בברכה לחייב בה עמידה האין היא עצמה גרע ממנה – ולפי הנ"ל אדרבה – הרי שירה עצמה חיילא בה תורת עבודה מחמת הצטרפותה למצוה, וה"ה דברכת המצוה חיילא בה תורת עבודה לא מצד עצמה אלא מצד היותה חלק מהעבודה של המצוה, ואף שהעבודה של המצוה לא דומה מצד עצמה לעבודה של הקרבן לחייב עמידה, הא מיהת אית לה תורת עבודה לענין זה שיחול תורת עבודה בברכה, אולם אחרי שחיילא בה דין שירות – הרי החלק של השירות שהיא בשם ה' אלוקיו היינו דווקא החלק של הברכה, ולא המצוה, הלכך גרע ממנה לגבי עמידה של שירת הלויים, וע"ע בהערה⁹⁴ מה שהוספנו בזה.

ביסוד זה יבואר דכל הדין עמידה בברכת המצוות רק נאמר בברכה שהיא חלק מהמצוה, אבל לו יצויר ויהיה ברכת המצוות שהברכה והמצוה הם תרתי, התם לא יהיה שייך דין עמידה בברכה, דבברכה מתקיים שפיר תנאה ד"בשם ה'" אבל אין כאן שירות, ומאידך במצוה איכא "שירות" בלי "שם ה'" וממנפ"ש אין כאן דין עמידה, וביסוד זה יבואר כמה תמיהות בשיטת המג"א, וכדיבואר להלן.

⁹² וכבר נתבאר דאף דשירות דכהונה [קרבנות] מחייב עמידה גם בלי להיות "שירות בשם ה'", אולם הכא אינו בגדר "ונשלמה" – אינו בתורת "במקום" הקרבן, ורק ברכה היא במקום.

⁹³ והעירני בזה עוד ידידי הרה"ג ר' שלמה ליכטיג זצ"ל, דדרשינן מאה ברכות מקרא "דמה ה' אלוקיך שואל" "ומה" מלשון "מאה", וקשה דאיך ידעינן דקאי על ברכות דווקא, ואולי במצוות אחרות וע"כ דזה ילפינן מההמשך "מה ה' אלוקיך", שם ואדנות, והדברים נפלאים,

⁹⁴ דצריכים להוסיף עוד – שיש לחקור דמה הגדר של שירות של שירה, האם זה שירות שיש בו הזכרת ש"ש או האם זה הזכרת ש"ש דרך שירות, ונראה שהברכה נחשבת כהזכרת ש"ש דרך שירות והמצוה היא שירות שיש בה הזכרת ש"ש, וכנראה דהארחות חיים נקט דשירה היינו הזכרת ש"ש דרך שירות, הלכך רק הברכה צריכה עמידה ולא המצוה, וא"ש.

מביא חידושו של המג"א שבמצוות שהם לתיקון ולהכשר נמי אין דין עמידה, ומבאר דבריו.

ובזה א"ש מה שהקשינו לעיל – הרי המג"א הקשה מחלה שמותר לשבת בברכה של הפרשת חלה, דמ"ש מכל ברכות המצוות, ותי' "דאינה מצוה כ"כ דאינה עושה אלא לתיקון מאכלו דומי' דשחיטה" – והקשינו – דאף דשאני מצות הפרשת חלה משאר מצוות, אכן כל הנך חילוקים שייכים לעיקר הנידון אם לתקן ברכה על מצוה זו או לא, שהרי בהרבה מצוות מצאנו דלא נתקנה בהם ברכה, אבל אחרי שנתקנה ברכה שוב אין לחלק ביניהם בהלכותיהן של הברכות מחמת חילוקים במצוה – ומעתה קשה דמה אכפת לן "שאנינו מצוה כ"כ", דסו"ס יש כאן מספיק תורת מצוה כדי שיתחייב ברכה במצוה זו, ומנלן ולמה להקל בהלכות שנאמרו בהך ברכה. ולהנ"ל א"ש טובא, שהרי ברכת המצוות מצד עצמן לא מחייבי עמידה, ורק עד כמה דחיילא בברכה שם "שירות" מהמצוה הוא דבעי עמידה, ובשלמא מצוה דרמי אקרקפתא דגברא י"ל שהוא "שירות", אבל מצוה דרמי אמאכל לתיקונו, ולא מתחייב בו הגברא, בזה ליכא למימר שהוא "שירות", ודו"ק, וזהו כוונת המג"א "אינו מצוה כ"כ", והגדר בזה, דיש כאן "מצוה" אבל חסר בתורת "שירות" שבמצוה, ושוב יש כאן "בשם ה'" אבל אין כאן "שירות" ודו"ק.

מביא סברת הראשונים שבמצוות שיש בהם הנאה אין דין עמידה בברכה שלהם, ומתמה בדבריהם.

עוד יש לתמוה בעיקר שי' המג"א, דלמה בישיבת סוכה אנו יושבים גם בברכה וכן באכילת מצה ומרור, ובשלמא לפמ"ג ופנ"י ודעימי' [הובאו לעיל] דדין הברכה כדין המצוה לענין עמידה, א"ש, אבל למג"א דכל ברכות המצוות בעמידה ק', וע' בפרישה ובא"ר [סי' ח'] ובפמ"ג [סי' תל"ב] ובשפת אמת מגילה ריש פ"ג שהק' קושי' זו⁹⁵.

והאמת היא דקושי' זו לק"מ, וא"צ למצוא סיבות צדדיות למה ליכא דין עמידה בברכת לישוב בסוכה ואכילת מצה ומרור, שהרי בעיקר הכלל דברכת המצוות בעמידה נאמר מיעוט כלפי מצוות שיש בהם הנאה, דעי' בארחות חיים [שהוא המקור לעמידה בכל ברכת המצוות, וכדהבאנו לעיל מדבריו בהל' ציצית] שכ' להלן בהל' לולב [סעיף כ"א] "וכתב גאון, ומברכים על נטילת לולב מעומד וכן בכל מצוה שאין בהם הנאה", הרי דמיעט מצוות דהנאה, וכן הוא בעיטור בהל' ציצית, שכ', "והרב חביבי אמר, כל מצוה שלא נתנו ליהנות מברך מעומד כגון ספירת העומר וברכת הלל ונטילת לולב ונט"י [שחרית - עיי"ש בשער חדש] ומילה ותקיעת שופר ומגילה", הרי דשניהם הדגישו דרך במצוות "שאין בהם הנאה" עומדים, וע' בלשון הארחות חיים בהל' ציצית שכתב דעומדים רק בברכת המצוות "ולא בברכת הנהנין", ונראה דכוונתו לאפוקי מברכת המצוות במצוות שיש בהם הנאה [ואין כוונתו על ברכות הנהנין ממש], וכן מפורש מתוך דברי הב"ח שם בהל' ציצית, שרצה לומר ש"ברכת ציצית" מיקרי לענין זה "ברכת הנהנין" כיון שהיא מצוה שיש בה הנאה, ודו"ק, וכ"ה בפמ"ג [תר"צ בא"א ס"ק א'] וז"ל "והכלל, כל ברכה שאין בה הנאה לגוף, בעמידה" עכ"ל.

עכ"פ, לפי דבריהם דמחלקינן בין מצוות שיש בהם הנאה למצוות שאין בהם הנאה, לפי"ז מבואר למה הברכות בסוכה ומצה ומרור אינם בעמידה, דהו"ל כנהנין, שו"ר בפמ"ג [תל"ב] שיישב כן על סוכה "דהוי כנהנין", ופשוט דכוונתו לכלל הנ"ל, וא"ש, וכ"ה בפמ"ג [פתיחה להלכות ברכות אות י"ח] וז"ל "ואכילת מצה, י"ל דומה לנהנין, ובסי' תרמ"ג ס"ב לישוב בסוכה מיושב, י"ל דמ"מ על אכילה והנאה מברך", עכ"ל, וא"ש.

אולם עיקר הך חילוק תמוה.

א [איזה נפ"מ מצאנו בין מצוות שיש בהם הנאה וי"שניתן להנאה" כלשון העיטור] למצוות שאין בהם הנאה.

⁹⁵ והפמ"ג רצה לדמות לחלה, אכן לפי רעק"א [הנ"ל] אין לדמות, ודומה לציצית, ובאמת שהם רק הק' על סוכה ולא על מצה ומרור וי"ל דהא דלא הקשו על מצה ומרור הוא משום דמדמינן להו להלל שבלייל הסדר שיושבין בו אף דהלל בעמידה, והטעם דיושבין בהלל, משום דבלייל הסדר הכל דרך "הסיבה", ואף דאין "הסיבה" בהלל, אבל לא עומדים, דעמידה היא "סתירה" להסיבה, וע' בחק יעקב שמדמה דין ישיבה בהלל לישיבה בקידוש והבדלה שבלייל הסדר, וה"ה די"ל כן לענין ברכות המצוות, אולם אכתי ק' מסוכה, וצ"ע, ושו"מ בשפת אמת [מגילה ריש פ"ג] דהק' גם ממצה וגם מסוכה.

[ב] אף אם נמצא נפ"מ ביניהם, אבל מהו הנפ"מ בברכותיהן של הנך מצוות.
 [ג] מה כל זה שייך לדין "עמידה" דברכותיהן, דכמו דבעובר לעשייתן אין נפ"מ, למה בעמידה יהיה נפ"מ.

מבאר את החילוק בין מצוות דהנאה לשאר מצוות, דבמצוות דהנאה אין בהם תורת שירות, ובמצוות שאין בהם הנאה איכא תורת שירות, ונפ"מ לדין מצוות צריכות כוונה.

והנראה בזה, דכמו דמצוות הפרשת חלה שהיא לתיקון המאכל לכן אין בו תורת שירות כמו כן מצוות אכילה שהם המאכל עצמו שגם בהם לא חיילא תורת שירות, ואף שיש כאן מצווה גמורה אבל אכתי אינו מעשה שעומד אך ורק כ'שירות' של העבד לאדונו, רק שאדונו אומר לו איך לקיים הנאת עצמו, הרי מצאנו שהרמב"ם סותר משנתו בדין מצוות צריכות כוונה, דהרמב"ם [הל' שופר ב' - ד'] פסק דמצוות צריכות כוונה בשופר, ובמצה פסק [חו"מ ו' - ג'] דמצוות א"צ כוונה, ויישב הכס"מ וכו"ה בר"ן [ר"ה כ"ח], דסברת הרמב"ם דמחלקינן בין שופר למצה היא כהחילוק שמבואר שם בגמ' בראש השנה [כ"ח], דכיון דבמצה יש "הנאה", שוב א"צ כוונה.
 וי"ל שהגדר בכל הנ"ל הוא שמצוות של הנאה שאינם של שירות אין בהם דין כוונה וכל הדין כוונה שייכא אך ורק למצוות של שירות, ודו"ק, ומהאי טעמא ליכא ברכה בעמידה – ודו"ק.

מביא את דברי הבעל העיטור בדין עמידה בברכת להכניסו בבריתו של א"א.

והנה – עיין בבעל העיטור בהל' מילה [שער ג' ח"ד] שכ' דבמילה צריך לעמוד, והוסיף דגם בברכה על המילה צריך עמידה, ובהמשך דבריו שם הוסיף דאבי הבן מברך "להכניסו", והוסיף דצריך לעמוד בברכה זו כדי שהעם יברכוהו בברכה "דכשם שנכנס לברית כן יכנס וכו'", וכבר תמה בזה המגיה שם דמה זה שייך לעמידה, וביאר הטעם "שיראו אותו ויברכוהו", עכ"פ דברי העיטור צ"ב, דכשם שפשיטא ליה שברכת "על המילה" היא בעמידה מעיקר הדין כמו המילה עצמו, א"כ ה"ה דברכת "להכניסו בבריתו" נמי בעי עמידה מטעם זה, ול"ל טעם נוסף, ודברי הבעל העיטור תמוהין – וקושי' זו קשה לב' הדרכים, גם לדרך שהכל תלוי במצוה של עמידה וגם לדרך שבכל ברכת המצוות עומדים.

[והיה אפ"ל דלהכניסו היא ברכת השבח, וע' בזה בתוס' בפסחים [ז'].] שהביא בזה ב' שיטות, ואם זה ברכת השבח, שוב לא שייך למצוה, ובעי טעם אחר לעמידה, וא"ש, אולם מהמשך דברי העיטור שם מוכרח דלמד דזה ברכת המצוות שהרי דן שם מצד עובר לעשייתו, ומוכרח שזה ברכת המצוות, אולם לפי מה שדייק המהרש"א שם בתוס' בפסחים [שם] דבברכת השבח כה"ג נמי בעי עובר לעשייתו, שוב אינה ראייה].

ונתחיל לישב לפי השיטות שהכל תלוי במצוה של עמידה – דרך התם עומדים והרי הכא במילה עומדים – אלא שביארנו דזה משום שהברכה מצטרפת למצוה הלכך עומדים בה כמו במצוה.

והעירני ידידי הגאון ר' יהודה בן שלמה שליט"א דלפי"ז א"ש, דע"כ דשאני ברכה זו משאר ברכת המצוות, דבברכה זו מתחלקת הברכה ממעשה המצוה, דהמל עושה את המצוה ומברך ברכת "על המילה" והאב מברך ברכה זו ד"להכניסו".

והנה עיקר הראיה דהברכה תלויה במעשה המצוה ולא בקיום המצוה היא מדברי המג"א בבדיקת חמץ בשליח ומשלח, דהשליח מברך ולא המשלח, דמכאן מוכרח דברכה שייכת למעשה המצוה ולא לקיום המצוה, וכדביאר שם המג"א בעצמו, וההוכחה ליסוד זה הביא המג"א מהמל שהוא המברך אף דאין לו קיום מצוה, רק מעשה מצוה, בברכת "על המילה".

ולפי"ז, מיניה וביה מוכרח דשאני בנקודה זו ברכת "להכניסו" דע"כ דזה לא שייך למעשה המצוה, שהרי בברכה זו מצאנו דהאב מברך ולא המל, ודו"ק, וע"כ שכאן אין ברכת המצוות חלק ממעשה המצוה, ולכן אין הברכה על "עושה" המצוה רק על "מקיים" המצוה, ומה"ט פשוט דא"צ מעומד מעיקר הדין, ומה"ט הוצרך הבעל העיטור להביא טעם אחר לעמידה בברכה זו, וזו ראייה נפלאה.

ומעתה נוסיף עוד – דגם לפי הדרך שעומדים בכל ברכת המצוות א"ש – דכבר נתבאר דגם לפי השיטה דכל ברכות המצוות בעמידה, אכתי בעינן דהברכה תצטרף למצוה, דרך בזה חיילא תורת "שירות בשם ה'" שהשרות של המצוה והשם ה' שבברכה מצטרפין להיות אחד, וכיון דברכת "להכניסו" אינה חלק ממעשה המצוה, שוב לא שייך בה דין "שירות בשם ה'".

הרי שיש ב' תנאים, שרות וגם צירוף של שרות עם הזכרת שם ה', ובחלה יש צירוף של שם ה' אבל ליכא שרות ובלהכניסו ליכא צירוף של שם ה' אף דאיכא שרות.

מביא סתירה בדין שומע כעונה אי יש בזה דין עמידה לשומע או לא, ויש בזה סתירה בין ברכת המגילה לספירת העומר, ומבאר עפ"י יסוד דינא דעמידה בעבודה וקדשים עפ"י סוגי' דזבחים ט"ז, שזה דין בעובד, וכן הוא בברכת המגילה, לעומת הדין עמידה דספירת העומר. והנה, יש לעיין בדיני עמידה, האם יש דין עמידה גם במי שיוצא ידי"ח בדין שומע כעונה, או דרך מי שמברך בעצמו צריך עמידה, והעירני בזה ידידי הגאון הרב ר' אפרים בש שליט"א שמצאנו בזה סתירה, דבמ"ב [ריש סי' תר"צ] בשעה"צ [ס"ק א'] הביא מהמחצית השקל דכמו שהמברך צריך לעמוד בברכת המגילה, כמו"כ השומעים את ברכתו עומדים, דמדין שומע כעונה הרי הם כמברכים, וע"ד זה מצאנו נמי בחזרת הש"ץ דכ' הרמ"א [סי' קכ"ד סעיף ד'] דהקהל צריכים לעמוד, וביאר שם במ"ב דמדין שומע כעונה הרי הוא כמתפלל ושפיר בעי לעמוד, ומאידך גיסא מצאנו בספירת העומר דכשהש"ץ מוציא את הציבור ידי חובתם בספירה ובברכתה, דא"צ העם לעמוד, וכמבואר בביאור הלכה [ריש סי' תפ"ט], והוא בשם הרי"ץ גיאות, וצע"ג.

ולכא' צ"ל דנחלקו הכא בגדרי שומע כעונה, אכן נראה דלדברינו דלעיל מתיישבין הדברים בלי חילוקים הנ"ל, ונקדים ביסוד א', דהנה בעבודה יש דין עמידה מגוה"כ ד"לעמוד לשרת", ונראה דאין תחילת הדין בעבודה עצמה, רק מדיני העובד הוא, רק דהך דין בעובד מעכב בעבודה, דיעויין בזבחים [ט"ז]: דהובא יושב כפסול עבודה בהדי זר אונן וטבו"י וכו', וע' בזבחים [ט"ז] דילפינן דזר מחלל עבודה ק"ו מיושב עיי"ש, וע"ע בזה להלן שם [כ"ג]: דמפורש "דיושב כזר" וע' רש"י "כי בו בחר ה' וכו' לעמוד וכו' וכיון דלא נבחרו הוו להו זרים", והיינו שיש "בחירה" בעובד בעמידה, והעירני לזה ידידי הרה"ג ר' יהודה שינדלר שליט"א, ונראה, דכמו דכהונה וזרות הם דינים ב"עובד", רק דהדינים ב"עובד" מעכבין בגוף העבודה, כמו"כ עמידה הוא דין ב"עובד", רק דהך דין מעכב בעבודה, [וע' שם דשינה עליו הכתוב לעכב], אבל אין תחילת דינו מצד העבודה עצמה שצריכה עמידה, ודו"ק, ומאידך נראה דבספירת העומר, הך דין עמידה דילפינן מבקמה, אין זה הלכה ב"סופר", דאין שום דיני "סופר", רק הלכה היא בספירה עצמה שתהא בעמידה. והנה, דין עמידה דתפילה ילפינן מעבודה וכמבואר במרדכי [פ"ק דברכות סי' י"ד], ודין עמידה דברכת המצוות במגילה הוא רק למג"א ודעימיה דעומדים בכל ברכות המצוות [וכמבואר לעיל], שהרי לפמ"ג ופנ"י יושבים בברכת המגילה כקריאתה, והך דין עמידה דכל ברכת המצוות ילפינן משירת הלויים דגם עמידה דידהו יליף מ"לעמוד לשרת" כעין עבודה, וכדהבאנו לעיל, אכן ברי"ץ גיאות [שהביא הביאור הלכה] י"ל דסובר כהראשונים דרק עומדים בברכה שמצותה בעמידה, דדין הברכה כדין המצוה, וכדהארכנו לעיל, ונמצא דהדין עמידה בספירה ובברכתה תרוייהו ילפינן מבקמה.

ולפי"ז חלוקין נינהו הנך דיני עמידה, דבחזרת הש"ץ וברכת המגילה, הדין עמידה הוא בגברא שהוא ה"מתפלל" והוא ה"משורר" בברכתו, מדין "לעמוד ולשרת" ובספיה"ע הדין עמידה הוא בספירה עצמה, וברכת הספירה היא חלק מהספירה.

ומעתה נראה, דבדין שומע כעונה, אף דודאי דחשיב השומע כמברך, אבל אין זה "ברכה ידידה", רק דהרי הוא כמברך "בברכתו של חברו", דמי שבירך בפועל הרי ברכתו הוא, אלא דמדין שומע כעונה נעשה גם השומע כמברך בברכת חברו, ודו"ק, והארכנו בזה במק"א לבאר הגדרה זו בשומע כעונה.

ולפי"ז נראה, דהיכא דהדין עמידה הוא דין בגברא, כתפילה וברכת המגילה, וכעין דין עמידה דעבודה, התם צריכים עמידה גם בשומע כעונה, שהרי השומע יש לו דין "מתפלל" ויש לו דין "משורר" ועובד, אכן בספירת העומר, דהתם הדין עמידה הוא בספירה, הרי התם רק הש"ץ בעי עמידה, דספירה ידידה הוא, וגם אחרי דין שומע כעונה אינו ספירת הציבור, רק דהציבור סופרים בספירת הש"ץ, ופשוט למה אין בזה דין עמידה, ודו"ק.

ולפי"ז צריכים להוסיף, דלפי מה שפסק המ"ב כדעת המג"א דתמיד עומדים בברכת המצוות, א"כ דין ברכה של הספירה עדיף מהספירה עצמה, ודינו כברכת המגילה, וגם הציבור יעמדו בברכה, ורק בדעת הרי"ץ גיאות י"ל כנ"ל, וכל מה שהביאו המ"ב אינו אלא לענין שומע כעונה, עיי"ש,

אבל בעיקר דין עמידה בשומע כעונה יחלוק המ"ב, ודו"ק – ועיין בהערה ⁹⁶ במה שיש להוסיף בזה.

⁹⁶ וכשהרציתי את הקושי לפני הגאון ר' מיכל שורקין שליט"א, אמר לי דאפשר ליישב את הקושי בפשיטות עפ"י מה שמבואר בשו"ע בסי' תרפ"ט סעיף ה' "דכשאינ מנין של עשרה, אם א' יודע והאחרים אינם יודעים אחד פוטר את כולם, ואם כולם יודעים כל אחד קורא לעצמו", ומקורו מהארחות חיים, וכתב במג"א [ס"ק י'], וז"ל "משמע דס"ל דאין היחיד מוציא חבירו אלא בעשרה, וצ"ל דלא דמי לשופר, דקריאת המגילה הוי כמו תפילה דבעינן עשרה" עכ"ל, והביאור בזה אמר בשם רבו הגר"ד דקריאת המגילה יש בו דין הלל [מגילה י"ד], ובהלל כ' המג"א [סי' תכ"ב ס"ק ה'] שאין היחיד מוציא את הבקי בהלל, דכתפילה דמי, וא"כ ה"ה בקריאת המגילה הוא כן, והוסיף בזה, דיש צורה של קריאה וענייה במגילה כהלל, ואלו הד' פסוקים של גאולה שהציבור אומרים בקול רם, ובביאור הגר"א [סי' תר"צ סעיף י"ז] מדמה הנך ד' פסוקים לש"ץ שמוציא את הציבור בברכות קריאת שמע וכשמגיע ל"מי כמוכה" כולם אומרים ביחד, וביאר, דצורה זו היא צורה של תפילה והלל ומגילה, וזהו הדין ציבור של עשרה בכל הנך, והאריך עוד בזה בספרו הררי קדם [ח"א סי' קצ"ב].

ועפ"י דברי רבו רצה לחדש דיש ב' דינים חלוקים בשומע כעונה, דבמגילה וכן ברכת המגילה שהיא גם חלק מהמגילה, וכן בתפילה, בהנך הציבור הם חלק ממש מהתפילה והמגילה אחרי הדין שומע כעונה, לעומת שומע כעונה בספירת העומר, דהתם אין הציבור חלק מהספירת העומר, דאין בזה דין עשרה וצורת קריאה וענייה, ולכן רק בברכת המגילה ותפילה אמרינן דגם הציבור צריכים לעמוד דזה מחמת הדין נוסף בשומע כעונה, משא"כ בספירת העומר שזה שומע כעונה פשוט, ודו"ק, עכ"ל.

ויש לדון בדבריו, דכיון דהדין עמידה דברכת המגילה לא שייך להלכות מגילה, ואדרבה, מצד הלכות מגילה אמרינן דמגילה בישיבה, והדין עמידה שייך להלכות ברכות המצוות, שוב י"ל דאף דברכת המגילה היא חלק מהמגילה עצמה, אבל כלפי דין עמידה דידה ע"כ דלא דנים אותה כחלק מהמגילה, ודין ציבור וצורת קריאה וענייה דמגילה אין בו דין עמידה כלל, ודו"ק.

סימן ח'

מחלוקת הראשונים

**ביסוד דין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא,
ובדין לשמה במצה בדין זה,
ובדין נתינת מים לגבי שיעור ה' רבעים
ולגבי פטור עכו"ם והקדש.
[פרק ג' משנה א']**

פרק א' ביאור חדש בפלוגתת הראשונים בגדר הדין נתינת מים. / / בפלוגתת הראשונים ביסוד דינא דנתינת מים, ומעורר שיש מקום ללמוד דלא כהגר"ח בביאור פלוגתתם, וכן מדויק בלשונות של הראשונים. / / מקשה להנך דלמדו דנתינת מים דומה להבאת שליש, דלמה אין בה פטור דעכו"ם והקדש והפקר, ומעורר דלפי"ז הרשב"א סותר משנתו אי נתינת מים הוי כהבאת שליש או לא. / / מביא את יסוד הגר"ח בעיקר חיובא דחלה, ומבאר עפ"י את שורש פלוגתת הראשונים בדין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא. / / מבאר עפ"י את החילוק בין פטור עכו"ם והקדש בהבאת שליש לפטור עכו"ם והקדש בנתינת מים, וחילוק זה הוא גם לראשונים דהשוו נתינת מים להבאת שליש, ומיישב בזה את סתירת הרשב"א. / / תוספת ביאור בזה. / / מוסיף בזה לבאר דבאמת גם בעכו"ם אזלינן בתר נתינת המים, ודומה ממש להבאת שליש, רק דמהני אח"כ גלגול דישאל להפקיע את השם לחם עכו"ם, וכדחזינן בלחם חו"ל. / /

פרק ב' עוד בהנ"ל, ובישוב סתירת הרשב"א. / / מתמה עוד ברשב"א, דמצד א' הרשב"א מדמה שיעור זה' רבעים לפטור עכו"ם דבתר ווייהו אזלינן בתר מעיקרא, ומאידיך סובר דחלוקין נינהו, דהרשב"א סובר דלענין עכו"ם אזלינן רק בתר גלגול, ולענין ה' רבעים מפורש בדבריו דאזלינן בתר נתינת מים. / / מבאר עפ"י הנ"ל למה חלוקין מיעוטא דעכו"ם והקדש דבעינן לזה גלגול משיעור ה' רבעים דסגי כבר בנתינת מים. / /

פרק ג' בדין לשמה במצה בנתינת מים. / / דן בדברי הגר"ח לענין שימור לשם מצה בנתינת מים, דיתכן דתלוי בעיסה ולא באתחלתא דלחם, ונסתרו דברי הגר"ח. / / בדברי הגר"ח בסוגי' דעיסת הכלבים - בגדר דין לשמה - דלמדנו ג' חידושים מהגר"ח, והכא המקור לחידוש הגר"ח בלשמה בנתינת מים. / / מכאן מקור לדבר הגר"ח ללמוד דין לשמה בנתינת מים מהדין נתינת מים בחלה. / / סיכום דברי הגר"ח בזה.

פרק א'

ביאור חדש בפלוגתת הראשונים

בגדר הדין נתינת מים.

בפלוגתת הראשונים ביסוד דינא דנתינת מים, ומעורר שיש מקום ללמוד דלא כהגר"ח בביאור פלוגתתם, וכן מדויק בלשונות של הראשונים.
עיין בציונים והערות [פרק ג' משנה א'] שהבאנו את פלוגתת הראשונים - האם מדמינן נתינת מים להבאת שליש או לא, דלפי הרא"ש אינה כהבאת שליש, ולפי הרמב"ן וריטב"א ורשב"א דינה כהבאת שליש.
והבאנו בזה ג' נפ"מ:
א) נפ"מ האם שייך לאסור אכילת קבע מטעם זה דכבר איכלל בכלל עיסה, או דאינה עיסה כלל ובעינן לטעמא ד"שמא יערים".
ב) נפ"מ לגבי שימור לשם מצה משעת נתינת המים לדרכו של הגר"ח.
ג) נפ"מ האם בעינן תחילת העירוב של המים עם הקמח בלשמה במצה - או לא, ודו"ק.
וכל זה לנתבאר עפ"י הגר"ח דלמ"ד דלמדנו דהבאת שליש דע"כ דחשיב כעיסה ממש, דומי' דהבאת שליש, איברא דנראה להוכיח דאינו כן, דלדרכו של הגר"ח לא נתברר שורש פלוגתתם,

והגר"ח באמת נתקשה טובא בסברת השיטות דמדמינן להו אהדדי, דסו"ס אין כאן חפצא של עיסה בנתינת מים עצמה, ומה"ט נקט הגר"ח מסברא כהרא"ש, ותמוה סברת דחשיב כעיסה, וצ"ע. וכפשוטו היה נראה דבאמת אינה בכלל עיסה, ואף דמדמינן להבאת שליש אבל אכתי אינה בכלל עיסה, דכן מדויק בר"ש, שהרי הר"ש כתב דיליף מ"ראשית עריסותיכם" ויליף מזה "דמשעת נתינת מים קרינא ביה עריסותיכם", והרא"ש דנקט כהגר"ח כתב "דאין שם עיסה עליה", ונראה דהמעין בדברי הר"ש יראה שלא כתוב בדבריו שהוא חולק וסובר "שיש כאן עיסה", אלא דכתב "דקרינא ביה עריסותיכם", ומשמע שזה לא גילוי בעיקר ה'שם עיסה', והיינו די"ל דכו"ע מודי דאינו בכלל עיסה ופלוגתתם בנקודה אחרת, ובעזה"י יבוארו הדברים.

מקשה להנך דלמדו דנתינת מים דומה להבאת שליש, דלמה אין בה פטור דעכו"ם והקדש והפקר, ומעורר דלפי"ז הרשב"א סותר משנתו אי נתינת מים הוי כהבאת שליש או לא.

ונראה להוכיח עוד דע"כ דאינו דין הבאת שליש ממש, דהנה, הקדש פטור בתרו"מ גם במירוח וגם בהבאת שליש ולהכי איכא ב' משניות נפרדות בפטור זה – עיין בהערה ⁹⁷ – וגם הרמב"ם חילקם לשתי הלכות – בהל' מעשר [סוף פ"ב] בהבאת שליש ולהלן שם [סוף פ"ג] לגבי מירוח.

ויש לעיין דלמה לא נאמר ב' פטורים גם בחלה, חד בנתינת מים וחד בגלגול, דהכא למדנו פטור הקדש בחלה במשנה [פ"ג-מ"ג], ואין על זה ב' משניות, והמשמעות שם היא דתלוי אך ורק בגלגול, ולא תלוי בנתינת מים, וכן הקשה הגרי"ז [מנחות ס"ז] וכ"ה בתורת הארץ [פ"ד אות ע"ט], וכן תמה גם הגר"ש רוזובסקי [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק י'].

ובאמת דכעין זה כבר תמה הגר"ח הנ"ל לענין פטור הפקר, וע"ז חידש הגר"ח דשאני נתינת מים מהבאת שליש דנתינת מים לא שייכא למחייב דחלה, אלא דגזוה"כ דחיילא על ידו הפרשה, ורק בהבאת שליש דאיכא לפנינו "דגנך" וזהו המתחייב, שוב שייכא ביה פטורא דהפקר, וכתבו הגרי"ז זצ"ל והגר"ש רוזובסקי זצ"ל דלפי"ז מתיישב נמי למה אין פטור הקדש בנתינת מים.

אולם כל זה לדרכו של הגר"ח דאזיל בזה כהרא"ש, אבל לאידך ראשונים דסברי דנתינת מים דומה להבאת שליש לגבי איסור אכילת קבע – לדידהו אכתי לא מיושב, ולדידהו הדרא קושי' לדוכתא, דלמה לא נפטרנו גם בפטור הקדש.

וכעין זה קשה נמי לענין פטור עכו"ם דג"כ מצאנו בו ב' פטורים, חד בהבאת שליש וחד במירוח, ועיין בהערה ⁹⁸ שאין זה פשוט [דפטרינן מצד הבאת שליש], אבל עכ"פ כן נקטו גדולי האחרונים, ואי ננקוט כדבריהם שוב קשה דמאי שנא חלה, דלמה ליכא פטור כזה בנתינת מים ע"י עכו"ם, ולמה רק פטרינן גלגול עכו"ם, ובתורת הארץ [שם אות פ"ה] הביא דבהדי' מבואר בפסקי הרשב"א דנתינת מים ע"י עכו"ם אינה פוטרת ורק גלגול עכו"ם פוטר, והכא כבר אין לומר כהגר"ח הנ"ל, שהרי הבאנו מהרשב"א עצמו דכתב בהדי' לדמות נתינת מים להבאת שליש, ואיך סובר הרשב"א הכא דחלוקין לעינן פטור עכו"ם, וצ"ע.

מביא את יסוד הגר"ח בעיקר חיובא דחלה, ומבאר עפי"ז את שורש פלוגת הראשונים בדין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא.

ואשר נראה בכל זה, ונקדים במה שנתבאר בהרחבה להלן בציונים והערות [משנה ג' ענף ב'] מהגר"ח ביסוד חיובא דחלה, דאין ב' מחייבים נפרדים בחלה, חד מצד "עיסה" וחד מצד "לחם", אלא דכל המחייב הוא אך ורק מצד הלחם שבה, אלא דבאר ד"עריסותיכם" נתחדש דדיינינן ליה ללחם העתיד להיות כבר מתחילת העיסה, דעיסה עומדת להיות לחם.

ובהקדמה זו אפשר לבאר את שורש פלוגת הראשונים אי מדמינן נתינת מים להבאת שליש או לא, דלכאוו' מסברא צריכים לדמותם, דאי מצאנו דבשתיהן אפשר להפריש ואסור באכילת קבע, א"כ ע"כ דשון, אלא דבזה טוען הגר"ח דע"כ דאין לדמותן, דבהבאת שליש איכא לחפצא של

⁹⁷ ע"י בפאה [פ"ד - מ"ח] דקאי בהבאת שליש ובחלה [פ"ג - מ"ד] דקאי במירוח, ובירושלמי בחלה שם ביארו כן.
⁹⁸ ואף שהגר"ש רוזובסקי זצ"ל [זכרון שמואל סי' ט' ס"ק ט'] הוכיח מסוגי' דגיטין [מ"ז] דתלוי באין קנין ויש קנין לעכו"ם להפקיע מידי תרו"מ, ומשמע דמצד עצם ההבאת שליש ע"י עכו"ם אין פטור, אבל ראיתי בתורת הארץ [פ"ד אות פ'] דביאר דודאי דהפטור הוא מצד הבאת שליש בעכו"ם, רק דבשאין קנין לעכו"ם שוב לא חשיב כהבאת שליש דעכו"ם, ודו"ק, ומרהיט דברי הגר"ח [תרומות פ"א - הכ"ב ד"ה ונראה] מבואר נמי דנקט שזה דין פטור עכו"ם בהבאת שליש וכעין מירוח עכו"ם, ודלא כהגר"ח, וכן הוכיח נמי החזו"א ריש שביעית עיי"ש, ושם [סי' ב' ס"ק ב' סוד"ה איברא] מדמה לגלגול לר"ע דמחייב בקרימה בתנור.

"דגנך" שזו חפצא שמתחייבת בתרומה, משא"כ הכא בחלה ליכא חפצא של "עיסה", ואלו ממש כדברי הרא"ש "דאין שם עיסה עליה", אולם מאידך אומר הר"ש דסו"ס ילפינן מגזה"כ "דקרינא ביה עריסותיכם", וצ"ב דבמה נחלקו.

ועפ"י הנ"ל הדברים מבוארים, דהר"ש לא אמר "שיש עליה שם עיסה", רק "דקרינא ביה עריסותיכם", והיינו דפשוט דכו"ע מודי להרא"ש דאין בזה שם עיסה - וכטענת הגר"ח, דפשוט ד"תערובת קמח ומים" אינה עיסה, אלא דאכתי אפשר לדון בו "דין עריסותיכם", והיינו דכמו ד"עריסותיכם" אינו מחייב מצד עצמו אלא מצד הלחם שעתידי להיות בה, הרי דנתחדש מהלך של "אתחלתא דלחם" בעיקר המחייב של חלה, כמו כן נתחדש עוד דכיון דנתינת מים היא אתחלתא דעיסה, ועיסה היא אתחלתא דלחם, א"כ י"ל דכבר בנתינת מים איתרבי בכלל "עריסותיכם" לענין זה דחיילא ביה שם 'אתחלתא דאתחלתא'.

ובתוספת ביאור - נתחדש בהאי קרא דדיינינן ב'אתחלתא דאתחלתא' מצד הלחם שעתידי להיות בה - וזו כוונת הר"ש "דקרינא ביה עריסותיכם" ולא פירש "שיש עליה שם עיסה", דרק תורת "אתחלתא דלחם" אית ביה מצד זה שיש כבר 'אתחלתא דעיסה', ודו"ק.

ועל זה טוען הרא"ש "שאין בה שם עיסה", והיינו שכיון דאכתי אינה עיסה – שוב לא שייך לדון בה מצד הלחם שעתידי להיות, דרק לאחר גלגול מיקרי עיסה, ורק אז יש בה "אתחלתא דלחם", דרק אז עומד ממש לאפייה, [והא דאכתי מותר באכילת ארעי היינו משום דעדיין לא נגמר כל החיוב עד הגלגול כמו דבשליש אכתי בעינן מירוח].

ולשיטת הרא"ש כיון שאינה בכלל עיסה לכן אינה אפי' בכלל "עריסותיכם", ורק לפי הר"ש איכלל ב"עריסותיכם", והדברים מדוקדקין מאד - דעיין ברא"ש בפירושו [בהמשך במשנה] שכתב שזה בכלל "ראשית עריסותיכם", והיינו לפני "עריסותיכם", ודלא כהר"ש שכתב שזה בכלל "עריסותיכם" – ולשיטתיהו אזלי.

ומעתה א"ש, דגם להנך דמדמינן להבאת שלישי, אין זה מצד העיסה עצמה, וכטענת הגר"ח, אלא דאחרי חידוש הגר"ח דדיינינן בעיסה מצד הלחם שעתידי להיות, אז יש כבר מקום לומר שגם בנתינת מים איכא כבר "לאתחלתא דלחם", ושוב הדרא להיות כהבאת שלישי, דכמו דבהבאת שלישי איכא כבר להך חפצא שמתחייבת, כמו כן בנתינת מים חיילא כבר תורת "אתחלתא דלחם", שהיא החפצא שמתחייבת בחלה.

מבאר עפ"י זאת החילוק בין פטור עכו"ם והקדש בהבאת שלישי לפטור עכו"ם והקדש בנתינת מים, וחילוק זה הוא גם לראשונים דהשוו נתינת מים להבאת שלישי, ומיישב בזה את סתירת הרשב"א.

ומעתה יבואר נמי למה חלוקין הבאת שלישי ונתינת מים בפטור הקדש ועכו"ם, דהאחרונים ביארו למה חלוקין הבאת שלישי מנתינת מים לפי שיטות הראשונים דסברי דנתינת מים אינה כהבאת שלישי לענין ההפרשה ולענין אכילת קבע, דלהכי פשיטא דחלוקין נמי לענין פטור עכו"ם והקדש, אבל לדברינו הדברים מבוארים גם לראשונים דמדמי נתינת מים להבאת שלישי לענין ההפרשה ולענין אכילת קבע, ואכתי חלוקין נינהו לענין הפטור עכו"ם והקדש.

ונקדים ביסוד נוסף שביארנו בציונים והערות [פרק ג' משנה ג' ענף ב'] - והוכחנו כן מכמה מקומות – וביסוד זה נתחדש מהלך חדש בעיקר מיעוטא דעכו"ם והקדש – וזה עפ"י הגר"ח הנ"ל והבאנו בזה לבאר למה גלגול עכו"ם והקדש פוטר גם באפייה דישראל והדיוט "דבשעת חובתה היתה פטורה".

ושורש הדברים בזה הוא - דאין זה משום שגלגול עכו"ם והקדש הוא בגדר "פוטר" וכמו שלמדו כל האחרונים – וזה פוטר גם כשחל מחייב אחר, אלא דע"י הגלגול כבר חיילא שם "לחם עכו"ם" ושם "לחם הקדש" בעיסה, והיינו טעמא דלפי הגר"ח נתחדש שכבר בעיסה דיינינן ליה ללחם שעתידי להיות בה, וזהו כבר "אתחלתא דלחם", דשם הלחם איקבע בהתחלתו.

ועל פי זה יש לומר דגם באפייה אכתי חשיב כ"לחם עכו"ם", דלא פקע שמו מיניה שכבר חל עליו מקודם בזמן הלישה – דכבר אז היה עליו שם לחם מחמת הלחם העתידי להיות בה, ורק לר"ע נתחדש בגזה"כ דאפשר להפקיע שמו באפייה מלחם עכו"ם ללחם ישראל, ואנן מודי ליה בלחם

חו"ל מגזה"כ ד"לחם הארץ", דמהני קרימת פנים בתנור בא"י, ויסוד זה הוכחנו שם מכמה מקומות - ויישבנו בזה כמה וכמה קושיות וסוגיות.

ומעתה י"ל דאף לפי הראשונים דנתינת מים היא כהבאת שליש, אבל כבר נתבאר דאין זה מחמת השם עיסה מצד עצמה, שהרי אין שם עיסה כלל בנתינת מים, וכל דינה הוא רק מחמת הלחם שעתיד להיות בה, וי"ל דאתחלתא דלחם קובע שמו של הלחם, אבל אתחלתא דאתחלתא לא קובע שמו, דגלגול הוא הוא האתחלתא עצמו של הלחם שיש כאן עיסה, אבל נתינת מים היא אתחלתא דעיסה ורק בזה הוא דחשיב כאתחלתא דלחם, וזה קליש טפי להחיל שם על הלחם.

תוספת ביאור בזה.

ונוסיף בזה ביאור - דעד כאן לא נחלקו הרשב"א והראשונים עם הרא"ש דדיינינן כבר בנתינת מים את הלחם שעתיד להיות אלא כלפי עצם ההפרשה וכלפי איסור אכילת קבע, אבל לגבי קביעת שם עכו"ם והקדש בלחם, לגבי זה מודי כולוהו לדעת הרא"ש דאין כאן דין לחם לענין זה, דרק בשעת עיסה וגלגול עומד להיות לחם עד כדי כך שאפשר כבר לקבוע את כל שמו של הלחם. ובתוספת ביאור י"ל עוד, דזה דנקבע כל השם לחם ב"אתחלתא דלחם" הוא חידוש, שהרי במציאות אין כאן יותר מעיסה, וחידוש זה ילפינן מגזה"כ ד"עריסותכם - ולא עיסת הקדש ועכו"ם" - ולמדנו דבעיסה כבר נקבע שם של הלחם, וי"ל דרק באופן זה שנהיתה כבר לעיסה איתרבי, כיון דאז כבר עומד להיות לחם ומחוסר רק אפייה, ואף דב"ראשית עריסותיכם" איתרבי תורת לחם לענין הפרשה בנתינת המים דגם אז עומד קצת להיות לחם, אבל אכתי לא עומד להיות לחם לענין קביעת שמו לפוטרו.

מוסיף בזה לבאר דבאמת גם בעכו"ם אזלינן בתר נתינת המים, ודומה ממש להבאת שליש, רק דמהני אח"כ גלגול דישראל להפקיע את השם לחם עכו"ם, וכדחזינן בלחם חו"ל.

ובאמת די"ל בזה עוד ויתחדש בזה חידוש דין, דיש מקום לומר דנתינת מים דומה להבאת שליש ממש גם לענין פטור עכו"ם והקדש, אלא דאעפ"כ יתחייב אח"כ בגלגול ישראל, ודווקא בגלגול עכו"ם לא מתחייב אח"כ ע"י אפיית ישראל, ונבאר את הדברים.

והביאור בזה, דבאמת, כמו דחיילא תורת לחם לענין הפרשה בנתינת המים, כמו כן חיילא שם לחם עכו"ם והקדש בנתינת מים, אבל כיון דאינה עיסה ממש, א"כ כשיגלגלה ישראל יפקיע הימנה את השם עיסת עכו"ם, והיינו דכמו דמצאנו בחו"ל דאף דחיילא שם "לחם חו"ל" בגלגול בחו"ל, אבל שוב ילפינן מגזה"כ ד"לחם הארץ" דפקע שמו בקרימת תנור בא"י, כן ביארנו בציונים והערות [פרק ג' משנה ג' ענף ב'] - ושם ביארנו דזה כבר המקור לר"ע בלחם עכו"ם דמהני גלגול עכו"ם וקרימה בתנור ע"י ישראל להתחייב - דגלי קרא דאפשר להפקיע שמו, וחכמים פליגי בחידוש זה.

ומעתה י"ל - דעד כאן לא פליגי אלא בין גלגול לאפייה, אכן כו"ע מודי ליסוד זה לגבי קביעת שמו בנתינת מים, דהכא אף בלי גזה"כ יכול להפקיע שמו הימנו אח"כ, דלא אלימא התורת לחם בנתינת מים לענין זה שלא יהני בו הפקעת שמו, דסו"ס גמר האתחלתא דלחם הושלם בגלגול בזמן החלות שם עיסה, ודו"ק.

והיינו דאף דהרשב"א חולק על הרא"ש וחידש שכבר חיילא תורת לחם בעיסה כבר בנתינת מים, אבל לזה מודה להרא"ש דקליש התורת לחם שבנתינת מים לענין זה דיכול אח"כ להפקיע שמו להשוותו כלחם ישראל.

ולפי"ז יתחדש חידוש דין - דכמו דלא מהני הפרשת חלה לאחר גלגול בחו"ל אף דנכנס לא"י לפני הקרימת תנור בא"י, ורק לאחר אפייה יתחייב, [עי' בזה בחזו"א שביעית סי' ב' ס"ק ב' ד"ה והא דפירות] ופשוט - כמו כן נימא אנן דלאחר נתינת מים ע"י עכו"ם אינו יכול להפריש ממנו חלה עד שיגלגלו ישראל, דלפני גלגול הרי זה "לחם פטור", וגרע מכל נתינת מים דמהני ביה הפרשה לפני גלגול.

[אולם העירוני דאף לדרך הראשונה הדין כן, דאף אי אין שום קביעת שם בלחם בשעת הנתינת מים, אבל פשוט שאין נתינת מים דעכו"ם יכול להחיל כאן חלות לחם שבפרשת חלה, דלא עדיף מגלגול דקובע עיקר שמו של הלחם].

פרק ב'

עוד בהנ"ל,

ובישוב סתירת הרשב"א.

מתמה עוד ברשב"א, דמצד א' הרשב"א מדמה שיעור זה' רבעים לפטור עכו"ם דבתרווייהו אזלינן בתר מעיקרא, ומאידיך סובר דחלוקין נינהו, דהרשב"א סובר דלענין עכו"ם אזלינן רק בתר גלגול, ולענין ה' רבעים מפורש בדבריו דאזלינן בתר נתינת מים. ונראה להוכיח את כל דברינו בגדר הבאת שליש בשיטת הרשב"א עפ"י סתירה אחרת בדברי הרשב"א, דבאמת יש לתמוה, דהבאנו לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ד' ענף ב'] מתשו' הרשב"א [תס"א] שכתב דשיעור ה' רבעים אזלינן בתר מעיקרא, ולכן בעיסה שלא היו בה ה' רבעים בגלגול ותפחה לשיעור ה' רבעים באפייה, דפטור, והרשב"א מדמה לגלגול עכו"ם ואפאה ישראל דפטור, והיינו דחזינן בעכו"ם דאזלינן בתר מעיקרא, ולהכי לא מהני אפייה דישאל, וה"ה דלא מהני תפחה לכשיעור באפייה, דסו"ס בשעת גלגול לא היה בה כשיעור, וכבר הארכנו לבאר דבריו בזה.

ומדמיון זה היה משמע, דכמו דבפטור עכו"ם אזלינן בתר מעיקרא מזמן הגלגול ולא מזמן הנתינת מים וכדהבאנו מפסקי הרשב"א, כמו כן אזלינן בתר מעיקרא בשיעור ה' רבעים מזמן הגלגול ולא מזמן הנתינת מים, ויתחדש לפי"ז, דאי תפחה בין הנתינת מים לגלגול והיינו כגון דטימטמה דאכתי לא חשיב גלגול לגבי חיטין [והוא רק גלגול לגבי שעורין וכמבואר בריש פ"ג דחלה] ואז המתין עד דתפחה ושוב גילגלה, דאז מודי הרא"ש והרשב"א דאזלינן בתר גלגול ואז היה בה שיעור. אולם מדברי הרשב"א מבואר דאינו כן, וז"ל "ובחלה נמי ראשית עריסותיכם כתיב, דהיינו משתטיל מים לעיסה, הא אין בה שיעור בראשית דהיינו חמישה רבעים פטורה", ומפורש דאזלינן בתר נתינת מים, ובאמת דכן מוכרח מכל דבריו שהוכיח מלשונות במשנה דתמיד מודדים בקמח ולא במה שתפחה אח"כ, ומכאן מוכרח דהרשב"א בא גם לאפוקי תפחה קודם גלגול, דרק בשעת הנתינת מים אפשר למדוד בקמח, וכן מבואר נמי מדברי הרשב"א להלן [תס"ה] דהכל תלוי בקמח.

ועי' להלן דהוכחנו שם מבלילה רכה דשיעור ה' רבעים הוא ע"כ משעת נתינת מים, ולא משעת גלגול.

ומעתה קשה, דמצד א' הרשב"א מדמה פטור עכו"ם לחסרון שיעור דבתרווייהו אזלינן בתר מעיקרא, ומאידיך הרשב"א מחלק ביניהם לענין שעת המעיקרא, דבעכו"ם מבואר ברשב"א [פסקי חלה] דאזלינן רק בתר גלגול, ובחסרון שיעור מבואר בתשו' הרשב"א דאזלינן בתר נתינת מים, וצ"ע.

מבאר עפ"י הנ"ל למה חלוקין מיעוטא דעכו"ם והקדש דבעינן לזה גלגול משיעור ה' רבעים דסגי כבר בנתינת מים.

ועפ"י דברינו דלעיל א"ש הכל, ויבואר למה לענין פטור עכו"ם אזלינן בתר גלגול ולענין שיעור ה' רבעים אזלינן בתר נתינת מים, אף דהרשב"א מדמה להו אהדדי דבתרווייהו אזלינן בתר מעיקרא, והרי למד מעכו"ם לה' רבעים דאזלינן בתר מעיקרא אף דתרי דינים שונים נינהו. והביאור בזה, שכוונת הרשב"א היא ללמוד ממיעוטא דעכו"ם את יסוד דינא דחיובא דחלה, דאין בחיובא דחלה ב' מחייבים שונים, מחייב דעיסה ומחייב דלחם, רק דלחם של אח"כ נמצא כבר בתחילתו בעיסה, ותמיד הלחם שבה הוא המחייב.

וביאר הרשב"א דיסוד זה למדנו ממה דיכול כבר לקבוע את שם הלחם מעיקרא בעיסה לפוטרה בתורת לחם עכו"ם, וע"ז אמר הרשב"א דגם לענין שיעור ה' רבעים אזלינן בתר תחילת הלחם, והשיעור הוא מתחילתו, ולעיל הרחבנו בביאור זה בדברי הרשב"א.

אולם אף דילפינן להו זה מזה אכתי מתחלקין ותרתי נינהו, והיינו דלענין קביעת השם לחם שבעיסה, לזה בעינן עיסה גמורה לאחר גלגול דכבר עומדת ממש לאפייה, ואז איכא כבר תורת לחם בעיסה לענין קביעת שמו, אבל בנתינת מים אינו קובע שמו, דאף דאיכא כבר בנתינת מים תורת לחם לענין הפרשה ולענין אכילת קבע, אבל לענין קביעת שמו כ"ל לחם פטור" לא סגי לזה

נתינת מים, אבל אם יש הלכה דמשערינן לשיעור הלחם בתר מעיקרא, בזה שפיר אזלינן בתר מעיקרא ממש, והיינו משעת הנתינת מים⁹⁹. ולדרך השניה דחידשו דבאמת חיילא תורת לחם עכו"ם כבר בנתינת מים, אלא דע"י גלגול אפשר להפקיע שמו, לדרך זו א"ש הדמיון בין שיעור ה' רבעים לפטור עכו"ם כפשוטו, דבאמת בתרווייהו אזלינן בתר מעיקרא והיינו הנתינת מים, רק דבעכו"ם אכתי מהני גלגול ישראל לחייבו כיון דמפקיע שמו הימנו, אבל בשיעור ה' רבעים ליכא שום קביעת שם, דאינו אלא שיעור בעלמא ולהכי לא יתחייב בתפח עד הגלגול, ודו"ק.

פרק ג'

בדין לשמה במצה בנתינת מים.

דן בדברי הגר"ח לענין שימור לשם מצה בנתינת מים, דיתכן דתלוי בעיסה ולא באתחלתא דלחם, ונסתרו דברי הגר"ח.

עפ"י כל הנ"ל נסתרו דברי הגר"ח בדין שימור לשם מצה בנתינת מים, דכבר הבאנו לעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה א' ענף ב'] מהגר"ח דחידש דהדין שימור לשם מצה בזמן הנתינת מים תלוי בפלוגת הראשונים בגדר האיסור אכילת קבע מזמן נתינת מים, האם דינה כהבאת שליש או לא, וביארנו, דהגר"ח לשיטתו, דסובר כפשוטו כסברת הרא"ש דאין לדמות נתינת מים להבאת שליש, כיון דהבאת שליש היא רק אחרי שיש כאן את החפצא המתחייבת, והמירוח הוא רק לגמר החיוב, אבל כבר הושלמה ה"חפצא שמתחייבת" בהבאת שליש, ולכאן כל זה ליתא בנתינת מים דפשיטא דאכתי אין כאן תורת עיסה בנתינת מים והרי עיסה היא החפצא המתחייבת, עכתו"ד.

ולפי"ז ע"כ דהראשונים שסוברים דמדמינן נתינת מים להבאת שליש ע"כ חולקים וסברי ד'תערובת מים וקמח' היא העיסה עצמה, וזו החפצא המתחייבת, וע"כ דלמדנו מדבריהם דגדר הגזה"כ ד"ראשית עריסותיכם" הוא דגלי קרא דמדמינן נתינת מים להבאת שליש לענין זה שהושלמה כבר החפצא המתחייבת, וע"כ דזו עיסה, וממילא דגם במצה איכא כבר עיסה, כן נתבאר לעיל בדברי הגר"ח, ודו"ק.

אולם כל זה כפי הבנת הגר"ח, אכן לדברינו דחיילא הכא תורת אתחלתא דלחם עוד לפני העיסה, וע"כ דאכתי לא חיילא תורת עיסה דא"כ למה ליכא פטור עכו"ם והקדש, דמאי שנא מהבאת שליש בעכו"ם הוקדש, וע"כ דכל זה בנוי על החידוש דבחויב הפרשת חלה נתחדש דהדין אתחלתא דלחם סגי לענין חלה, וכל החידוש של נתינת מים הוא דין בהלכות אתחלתא דלחם, ומאן יימר דגם במצה נאמר דין זה דאתחלתא דלחם וכפשוטו הכל תלוי בדין עיסה, ולא באתחלתא דלחם ובאתחלתא דאתחלתא, ודו"ק, ודברי הגר"ח לדמותם וצ"ע.

בדברי הגר"ח בסוגי' דעיסת הכלבים - בגדר דין לשמה - דלמדנו ג' חידושים מהגר"ח, והכא המקור לחידוש הגר"ח בלשמה בנתינת מים.

אולם - עיין לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ח' ענף ב'] דנתבאר מדברי הגר"ח [הלכות חמץ ומצה] בעיסת הכלבים דין זה דאתחלתא דלחם וגם נתבאר שם החידוש דאיכא אתחלתא דאתחלתא, וכל זה נתחדש בחלה ויליף למצה - וביארנו שם דלמדנו מדברי הגר"ח ג' חידושים: א] עיסת הכלבים חסר לה בתורת לחם שבשעת העיסה, ומבואר דאיכא חלות דין אתחלתא דלחם כבר בתחילת העיסה, וזה כנתבאר בכמה דוכתי בדברינו - עיין בציונים והערות [פרק ג' משנה ג' ענף ב' - ועוד].

ב] עוד מבואר הכא דגם במצה איכא דין 'אתחלתא דלחם', ודין זה חל כבר בעיסה של מצה, ודין זה יליף מחלה.

⁹⁹ ואין להקשות דא"כ הו"ל ללמוד הך דין "מעיקרא" בשיעור ה' רבעים מדין הפרשה ומאיסור אכילת קבע בנתינת מים, דתרווייהו דומין ממש, אולם זו טעות, שהרי בדין זה אכתי לא חזינו דחויבא דעיסה מצד הלחם שבה הוא, ואכתי י"ל דעיסה ולחם תרתי נינהו ואז כבר אין סיבה לומר שהשיעור ה' רבעים יהיה כהעיסה, שהרי הלחם הוא מחייב חדש בפנ"ע, וכשאין שיעור בעיסה ויש שיעור בלחם אכתי יתחייב, ולזה הביא דין פטור עכו"ם דמהתם רואים שיש כבר חיובא דלחם בעיסה, וחדא נינהו, ודו"ק.

ג] עוד מבואר בגר"ח דהחפצא שבה חל הדין כוונה לשמה במצה היא התורת לחם שבה, והיינו דהיה מקום לומר דהלשמה חיילא בקמח או במים או בעיסה, וא"כ לא אכפת לן מה דליכא תורת לחם בעיסת הכלבים לגבי החלות דין לשמה, ומהגר"ח למדנו דהך "אתחלתא דלחם" בעיסה של החלה היא היא המקום חלות של הלשמה, וממילא דאי ליכא 'אתחלתא דלחם' בהך עיסה שוב ליכא חלות לשמה, ורק מחמת זה חשיבי עיסת הכלבים כאינה משומרת לשם מצה, ודו"ק.

מכאן מקור לדבר הגר"ח ללמוד דין לשמה בנתינת מים מהדין נתינת מים בחלה.

ונראה דמכל זה איכא מקור לחידושו של הגר"ח דבנתינת מים במצה איכא כבר חיוב לשמה, עוד לפני הלישה, והביאור, דבנתינת מים כבר חיילא התורת 'אתחלתא דלחם' בחלה ומהכא למדנו כבר למצה, דכל דיני התורת 'אתחלתא דלחם' דאיכא בחלה למדנו למצה וכמבואר בדין עיסת הכלבים, ודו"ק, וה"ה דנתינת מים שזה אתחלתא דאתחלתא לכל הדינים נמי יליף למצה, והיינו דגם כלפי הדין הפרשה והדין איסור אכילת קבע וגם כלפי השיעור של ה' רבעים דאזלינן בתר מעיקרא, בכולהו אזלינן בתר הך אתחלתא דחיילא בנתינת מים, ורק כלפי הפוסט דעכו"ם והקדש אזלינן בתר גלגול, ונתבאר כבר הטעם לזה לעיל, עכ"פ כלפי כל הדינים אזלינן בתר הנתינת מים. וכי תימא דהך חידוש נוסף באתחלתא דלחם דנתינת מים חשיבא כאתחלתא דאתחלתא לכל הדינים הוא כבר דין מסויים בחלה דווקא, וזה כבר לא יליף למצה, ונראה דזה אינו, שהרי הבאנו בציונים והערות [פרק ג' משנה א'] את דברי הגר"ח שכתב דלהנך ראשונים דמדמינן נתינת מים להבאת שליש, ע"כ דנאמר בזה דכבר הושלם החפצא שמתחייבת, והיינו שיש כאן עיסה בנתינת מים, אולם תמהנו על זה טובא, וביארנו לעיל דהנך ראשונים למדו שהחפצא המתחייבת בחלה היא האתחלתא דלחם לא העיסה, והך אתחלתא דלחם כבר קיימת לגמרי בנתינת מים דחיילא ביה תורת אתחלתא דאתחלתא, אף דשם עיסה אין כאן, וזה כבר דומה להבאת שליש, וזה כבר דין כללי בכל התורה, ודו"ק.

והיינו דכמו דמדמינן את התורת אתחלתא דלחם בחלה להבאת שליש לענין זה שיש איסור אכילת קבע, הרי דזה ע"כ דין כללי ולא גזה"כ מיוחדת בהלכות חלה, כמו כן אמרינן דחיילא ביה שם אתחלתא דלחם לכל דיני התורה, וזה כולל גם את הדין לשמה במצה שגם זה חיילא בחפצא של אתחלתא דלחם שיש במצה, ודו"ק.

סיכום דברי הגר"ח בזה.

הרי לנו דדברי הגר"ח [בדברים שנמסרו בעל פה] בדין לשמה במצה בנתינת מים בנויים על כמה יסודות מדברי הגר"ח [בספרו]:

א] תחילת הדברים בנויים על דברי הגר"ח לגבי עיסת הכלבים שנתחדש שם שיש דין אתחלתא דלחם גם בחלה וגם במצה וילפי למצה מחלה לענין זה.

ב] גם כלפי הדין לשמה נאמר דין אתחלתא דלחם, וכמבואר שם בכל דבריו.

ג] הגר"ח בהלכות ביכורים חידש דכל החפצא בשלמותה נמצאת כבר בהבאת שליש, וממילא דלמ"ד דמדמינן הבאת נתינת מים להבאת שליש, לדידהו ע"כ מוכרח דגם אתחלתא דלחם חיילא בנתינת מים, ועל זה חיילא הדין לשמה.

סימן ט'

**בגדר הדין ש'חלה ותרומה'
מעורבות בעיסה ובטבל,
לגבי איסור משמרת בטבל.
[פרק ג' משנה ב']**

מצאנו במשנה שתרומה מעורבת בטבל וחלה מעורבת בעיסה לאחר גלגול. / / מביא את יסוד הראשונים ואחרונים שתרומה מעורבת כבר בתוך הטבל, ומביא כמה מקורות לזה מהאיסור אכילה וחיוב מיתה ודיני ממון ואיסור לטמאה, ומהדין דבר הנדור, ודבר האסור. / / מתמה טובא בעיקר היסוד – שהרי מוכח שיש חילוקים בין הטבל לתרומה, ומוכרח גם שיש 'נדר' בהפרשה ומקדישו בהפרשה, ויש בזה סתירות מיניה וביה. / / מתמה מכמה דינים בטבל לפני מירוח, ובחילוקי דינים במשמרת תרומתי לפני הפרשה.

מצאנו במשנה שתרומה מעורבת בטבל וחלה מעורבת בעיסה לאחר גלגול.

מבואר במשנה [פרק ג' משנה ב'] שיש איסור לטמא עיסה של טבל – ונחלקו הראשונים בטעמא דאיסור זה – אי מצד משמרת אי מצד "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו", עכ"פ מתוך הדברים אנו רואים שיש חילוק בין לפני גלגול ללאחר גלגול, ובטעמא דמילתא שהדין משמרת אינו אלא לאחר גלגול כתבו התוס' בנדה [שם] "ואין לאסור משום משמרת תרומותי - דקודם גלגול אכתי לא פתיכא ביה חלה כמו המפריש חלתו קמח דלא עשה ולא כלום", הרי שהדין שמעורב בטבל חלה ותרומה לא מתחיל לפני גלגול – ורק אחרי הגלגול והמירוח חיילא דין זה שהתרומה והחלה מעורבת בה – ועיין בכל זה בהרחבה בציונים והערות במשנה [שם].

ומהכא מקור ליסוד הידוע דשורש האיסור אכילה של טבל הוא מחמת התרומה שמעורבת כבר בטבל לפני ההפרשה, וההפרשה רק מוציאה את התרומה שכבר היתה בה מתחילה, והכא בדין טומאה למדנו עוד ששייך איסור משמרת כבר בתרומה שמעורבת בטבל.

ולהלן יבואר שיש כמה קושיות על עיקר האי יסוד – והכא במסויים לגבי משמרת נמי איכא קושיות על האי יסוד – וכדיבואר:

מביא את יסוד הראשונים ואחרונים שתרומה מעורבת כבר בתוך הטבל, ומביא כמה מקורות לזה מהאיסור אכילה וחיוב מיתה ודיני ממון ואיסור לטמאה, ומהדין דבר הנדור, ודבר האסור.

ונקדים דבעיקר האי יסוד מצאנו ברבינו מנוח [חמץ ומצה פ"ו ה"ז] שהביא ג' פירושים בלשון "טבל", ובפירוש השלישי פירש שהכוונה בזה ללשון תערובת, והיינו כנ"ל שמעורב בו תרומה, ויש לדון בגדר הדברים בב' אופנים, עיין בהערה ¹⁰⁰, עכ"פ יש הרבה מקורות וראיות ליסוד הזה – וחלק מהראיות נמצאות באתון דאורייתא [כלל ב'] – ונבארם אחד אחד דבר דבור על אופניו:

א [מפורש כן ברש"י ביבמות פ"ו] דלהכי טבל אסור, מחמת התרומה שמעורבת בו, ולהלן הבאנו מהתוס' שהקשו עליו.

ב [בהתפסה בנדרים מצאנו חילוק בין התפסה בדבר הנדור – דהיינו איסור שהאדם חידש בנדר או בהקדש – להתפסה בדבר האסור – דהיינו איסור שחל מאליו כחזיר ונבילה, עכ"פ למדנו משם שיש ב' סוגים של איסור, איסורים שחלים מעצמם ואיסורים שחידשו אותם האדם, ומבואר במשנה בנדרים [ריש פ"ב] שתרומה היא דבר האסור ואינה בכלל האיסורים שחידשם האדם, וזה תמוה, הרי האדם אוסרו בהפרשה כמו בכל הקדש ונדר, ופירשו בזה הרא"ש ותוס' בנדרים [י"ב]

¹⁰⁰ והיינו - א [התרומה מעורבת בכל משהו ומשהו, וע"י ההפרשה כולה מרוכזת למקום אחד, ב] יש לומר שהתרומה נמצאת במקום אחד בטבל, ויש איסור על כל הכרי או על כל הפרי כיוון שמעורבת בו תרומה, והאיסור הזה דומה לאיסור תרומה כיוון שהוא בא מכח תרומה, וע"י ההפרשה הוא מבררו ומוציא אותה, ויתכן שיש נפ"מ בין הנך ב' דרכים בחלק מהראיות ובחלק מהקושיות.

דהא דתרומה אינה 'דבר הנדור' רק 'דבר האסור', הוא משום שהאיסור שבו היה כבר בטבל, וההפרשה אינה כי אם להתיר.

[ג] ע"ד זה אמרו בתוס' בפסחים [ל"ח]. ותוס' בסוכה [רי"ש ל"ה]: שיש שותפות לכהן בטבל ולכן אתרוג של טבל אינו לכם ומה"ט אינו יוצא בזה ידי"ח, וזה מחמת התרומה המעורבת בו.

[ד] ע"ד זה ביאר הר"ן בנדרים [פ"ד]: לבאר את הך מ"ד שחלקת בין טבל שחייבים להפריש ממנו מעשר עני וסובר שאינה אסורה באכילה, לטבל שחייבים להפריש ממנו תרומה שאסורה באכילה, והיינו טעמא דטבל למעשר עני אין בו איסור כיון שהמעשר עני עצמו שעתיד לצאת ממנו אינו אסור והוי חולין גמורין, ורק תרומה שהיא עצמה אסורה טובלת ולמדנו שכיון שתרומה שהיא עתידה לצאת ממנו אסורה לכן גם היא אסורה מחמת התרומה שמעורבת בו – והיינו שהדינים של התרומה כבר נמצאים בו לפני ההפרשה, ועיין היטב בלשונו שכתב שמוערב בו – מובא בהערה 101

ה' שיטת הרמב"ם [מאכ"א פ"י הי"ט] שטבל שלא הפרישו ממנו תרומה או תרומת מעשר חייבים עליה מיתה אבל אי הפרישו כבר עליהם תרומה ולא מעשר לא חייבים מיתה, ומבואר בדבריו שהמיתה של הטבל תלויה בזה שהתרומה עצמה יש בה מיתה, והיינו כנ"ל.

[ו] כבר הבאנו שבמעשר עני אין איסור זרות ואעפ"כ קיי"ל שיש איסור על הטבל שבו, ולכא' כאן היה מקום לומר שזה ע"כ סוג אחר של איסור, ועוד היה אפשר לומר שכאן המעשר אינו מעורב בטבל כלל, אכן בדברי התוס' דבפסחים [ל"ח] – מובא לעיל – מבואר שגם חלק העני מעורב בו תחילה לגבי הממונות כלפי הדין לכם, ויתירא מזו, הרי ברש"י [מכות ט"ז: ד"ה מה להלן] מבואר שהדרשה שאוסרת טבל למעשר עני היא "והכי קאמר, לא תוכל לאכול טבל בעוד המעשר בתוכו", ומבואר שהמעורב בו אוסר אף שהוא עצמו אינו אסור.

[ז] בדרשה בסנהדרין [פ"ג] שמשם לומדים את האיסור טבל – מבואר שהאיסור הוא מחמת התרומה העתידית שצריכה לצאת מהטבל, דלפינן לה מקרא ד"ולא יחללו את קדשי בני"א את אשר ירימו" וזה קאי בתרומה "ד'עתידין לתרום", והיינו תרומה לפני ההפרשה וזה טבל, ושם מבואר ברש"י שכל זה מחמת התרומה המעורבת בטבל, עיין בהערה 102 שהבאנו את הסוגי' ודברי רש"י בזה, וע"ע במשך חכמה על הפסוק שם לאחריו בפרשת אמור שלמד מתוך הפסוק עצמו שיש קודשה שחל כבר בתוך הטבל שמעורבת בו תרומה.

[ח] עיין בר"ש מעש"ש [פ"ה מ"ח] לגבי חובת ביעור – שחייבים להוציא את התרומה מן הבית בזמן הביעור, ושם נתחדש שגם טבל שהגיע לעונת המעשרות חייבים להפריש ולתת שגם זה איכלל בדין ביעור, כיון דטבל נמי איקרי קודש, וכן אמרו מפורש בירושלמי שם דלכן גם בזה שייך דין "ביערת את הקודש מן הבית" דטבל איקרי קודש, ועיין בביאור הגר"א שם בירושלמי שביאר "איקרי קודש – הקודש שבתוכו", ומבואר כנ"ל שבתוכו איכא קודש, והיינו הקודש העתידי שמעורב בו שמחייבו להפרישו ולהוציאו.

[ט] עיין במכות [כ']. שיש קליטת מחיצות לטבל למעש"ש שכבר אסור לפדות את המעש"ש שיפרישו מהטבל הזה, ודומה למעש"ש עצמו שנכנס שלא פודים אותו מחמת הקליטת מחיצות, וע"כ דמחמת המעש"ש שמעורב בטבל חייל כבר קליטת מחיצות.

[י] עוד מבואר כן בקצוה"ח [סי' רמ"ג ס"ק ז'] דנקט כהר"ן דאפטרופוס רק מהני בחלוקת הארץ ולא במקח ומתנה וכיו"ב וכל הדינים של אפטרופוס אינם אלא מדרבנן מלבד חלוקה שזו מה"ת כיון שאין כאן אלא בירור החלקים ואין כאן חלות ועשייה חדשה ולכן מהני באפטרופוס, והק'

¹⁰¹ וז"ל: "ובעניי נראה דמאן דסבירא ליה אינו טובל היינו טעמא משום דסבירא ליה אי אפשר שיהא הכרי עצמו חמור מפני מעשר עני 'המעורב בו' יותר ממעשר עני עצמו דבשלמא תרומה בדין הוא שתהא טובלת דכיון שהיא עצמה אסורה ראוי הוא 'שתאסור תערוכתה' דכיון דעל כרחו צריך להרימה מן הכרי אינה מתבטלת שם ומש"ה אוסרת אבל מעשר עני שהוא עצמו מותר לזרים היאך יהא תעורבתו חמור ממנו היינו טעמא דמאן דסבירא ליה אינו טובל ומאן דסבירא ליה טובל מפי' ליה טובל מדרשא וכו'".

¹⁰² דהיינו ששם בסוגי' היה ספק בדרשה אם חייבים מיתה על טבל, שאפשר להקיש חילול חילול מנורת ויהיה בו לאו בעלמא, ואפשר להקיש חילול חילול מכהן טמא שאכל תרומה שדינו במיתה, ולמסקנה מדמין לכהן טמא שאכל תרומה כיון דיותר דומה לו, ועיי"ש בסוגי' דא' מהשוואות בין טבל לתרומה לכהן טמא שאכל תרומה הוא "דזה תרומה וזה תרומה" ופירש"י "זה תרומה [היינו כהן טמא בתרומה] וזה תרומה מעורבת בו [והיינו טבל]", הרי מפורש בסוגי' שיש תרומה מעורבת בטבל.

הש"ך מתרומה ע"י אפוטרופוס¹⁰³, עכ"פ מוכרחה שהפרשת תרומה שייכא גם באפוטרופוס, וביאר הקצוה"ח שגם כאן אינו אלא בירור החלקים, והיי"ט שהתרומה כבר נמצאת בתוכו, וממילא דאין כאן חלות ועשייה חדשה ולכן מהני באפוטרופוס. ועיין עוד בדברינו באמרות אברהם תרומות - חידושי סוגיות – [סימן א'] שהארכנו בזה עוד להביא ראיות נוספות לחידוש זה.

מתמה טובא בעיקר היסוד – שהרי מוכח שיש חילוקים בין הטבל לתרומה, ומוכרח גם שיש 'נדר' בהפרשה ומקדישו בהפרשה, ויש בזה סתירות מיניה וביה.

אולם אף שהדברים מוכרחים וברורים אכן רבו בזה התמיהות, ומכל זה יהיה מוכרח שאין הדברים כפשוטם, ולהלן הקושיות - דבר דבור על אופניו:
א] התוס' ביבמות [שם] הקשה על רש"י שאם תרומה נמצאת בטבל והיא האוסר את הטבל, א"כ איך טבל אסור לכהנים אם תרומה מותרת לכהנים¹⁰⁴, ועיין באתון דאורייתא [כלל ב'] שהביא את הרמב"ם [תרומות פי"ב הי"ט] שכהנים אכלי משולחן גבוה, וא"כ א"ש שכל קרבן שיש בו דין שלחן גבוה אסור לכל עד הזריקה שמתרת, וצ"ב כל השו"ט הזה, ומה שורש פלוגתת רש"י ותוס' בזה.

ב] הר"ן בנדרים [י"ב] הבין שתרומה היא דבר האסור מטעם אחר ודלא כנתבאר לעיל מהתוס' והרא"ש מחמת התרומה המעורבת כבר בטבל, וזה תמוה, הרי אי מוכרח מכל הנך דוכתי שהתרומה מעורבת בטבל א"כ פשיטא דכבר אינו דבר הנדור, שהרי לא עשה ולא כלום, ומה צריכים טעמי אחרוני בזה, ועוד שהר"ן עצמו מודה לעיקר יסוד זה, וכדהבאנו לעיל מדבריו בנדרים [פ"ד] וסותר דברי עצמו.

ג] גם ברא"ש ותוס' שלמדו שזה דבר האסור מחמת התרומה שמעורבת בו, אכתי מוכרח דמחלקי בין התרומה המעורבת בו שהיא רק 'אסורה' להך תרומה שחלה אחרי ההפרשה שהיא כבר בגדר 'קדושה', כן מפורש בלשונם – עיין בהערה¹⁰⁵ - ומבואר לכאן דתירתי ניגהו, - וע"ע היטב בר"ש סיריליאן בדמאי [ריש פ"ד] על הנאמנות של ע"ה בתרומת מעשר, כיון שיש בה קדושה, ומשמע שזה לעומת הטבל שאסורה בלי קדושה - ובאמת שיש כאן סתירה מיניה וביה בתוס', דמצד אחד כתבו בסוף דבריהם שההפרשה אינה אלא להתיר ומאידך כתבו בהדי' שהתרומה אית בה קדושה משא"כ הטבל, ומוכרח שההפרשה באה להקדיש ולא רק להתיר, וכל זה צ"ע.

ד] הרי באמת פשיטא דא"א לומר שההפרשה רק באה להתיר, שהרי הפרשת תרומה מיקרי 'נדר' – ומה"ט איתא בשאלה עד שבא ליד כהן, וכן מבואר מהדין מופלא סמוך לאיש בתרומה כמו בנדר [ריש תרומות], וע"ע נפ"מ בזה בהערה¹⁰⁶, והתוכן של הנדר הוא כעין הקדש לגבוה, והדברים מפורשים ברש"י נדה [מ"ו: ד"ה תרומה דאורייתא] בשיטת רבי יוסי ריש תרומות שקטן שהגיע לעונת נדרים תרומתו תרומה, ופירש"י בטעמא דמילתא, "ותרומה והקדש ונדר חדא היא דמקדשה בדבורו שקורא עליה שם", ומבואר שזה נדר של הקדש לגבוה ומה"ט יש בה קדושה ומקודם לא היתה בה קדושה, וכנ"ל שהיה איסור וכעת זה קדושה.

ובאמת דמיניה ביה הדברים נסתרים, הרי מצד אחד דין ההפרשה עצמה כנדר דאיתא בשאלה ועוד דינים שוין לנדר, וכנתבאר, ומאידך לא הוי דבר הנדור.

¹⁰³ והיינו דלמה הוצרכו למעט אפוטרופוס שלא יתרום מה"ת, ועוד שיש גם אופנים דלמסקנה מהני - לכמה דיעות – שיוכל להפריש מה"ת גם אחרי המיעוט של אפוטרופוס.

¹⁰⁴ וז"ל התוס' שם "מה תרומה טובלת - פי' בקונטרס בשלא הופרשה חייבין מיתה על אכילתו של טבל דהא תרומה מיתה כתיבא ביה וקשה לר"י מעשר ראשון נמי כתיבא ביה תרומת מעשר ועוד אי מטעם זה לא ליתסר טבל לכהן כיון דתרומה שריא ליה ופי' ריב"ן משו' דדרש' בפ' הנשרפין [סנהדרין פ"ג.] ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו ב'עתידין לתרום' הכתוב מדבר ויליף חילול מתרומה".

¹⁰⁵ וז"ל התוס' שם: "וא"ת והלא 'קדושת' התרומה חלה על ידי דיבור והפרשה וא"כ הוי דבר הנדור וי"ל מ"מ אין 'האיסור' שבתרומה בא ע"י הפרשה שהרי קודם לכן היה אסור משום טבל דהפרשת התרומה אינה כ"א להתיר", ומפורש כנ"ל, שוב ראיתי שכבר עמד בדיוק זה באתון דאורייתא [כלל ב' ד"ה ואחד מתלמידי].

¹⁰⁶ והיינו דזה נמי הביאור בפלוגתת ב"ש וב"ה בריש תרומות [פ"א מ"ד] בתרומה דלא חייל כולה אי מחייל מקצתה, דפליגי כה"ג נמי בנדר דחיילא באופן זה, עיין ברש"י ותוס' אנשי שם ובמשנה ראשונה שפירשו דגם תרומה היא נדר, ופשוט.

עוד יש כאן סתירה נוספת מיניה וביה, הרי מצד אחד מבואר שאין בו עדיין קדושה, ואעפ"כ מצאנו מאידך גיסא דאיקרי קודש לגבי הדין ביערתי את הקודש מן הבית, וכדהבאנו לעיל מהירושלמי סוף מעשר שני ופירש הגר"א 'הקודש שבתוכו', וכן לגבי משמרת תרומתי שזה גם מדיני הקדושה שלא לטמאותה, ודו"ק.

ה' יש לעיין - הרי בחזולין [ק"כ:] מבואר שטבל הוא איסור בידי שמים ותרומה היא אסור בידי אדם, ולפי הנ"ל ליתא שהתרומה עצמה כבר נמצאת בטבל, וצ"ע, ומשמע כנ"ל שהוא מוסיף קדושה בהפרשה.

ו' מצאנו מחלוקת בבלי וירושלמי באיסור הפרשת תרו"מ בשבת - אי מדין מתקן או גם מדין מקדיש, והרמב"ם כהבבלי שיש גם מקדיש וגם מתקן - והארכנו בזה בדברינו באמרות אברהם [תרומות חידושי סוגיות], והבאנו מהאור שמח [שבת פכ"ג] שמפרש שהצד של הירושלמי למה ליכא מקדיש היינו משום שהתרומה כבר מעורבת בטבל, ובאמת שזו טענה פשוטה ומוכרת שאיזה מקדיש יש כאן אי רק מברר חלקים, ומוכרח שהבבלי סובר שאף שזה בירור חלקים אבל אכתי איכא בזה חלות של מקדיש, וצ"ע.

מתמה מכמה דינים בטבל לפני מירוח, ובחילוקי דינים במשמרת תרומתי לפני הפרשה.

עוד יש לתמוה מכמה דינים שכבר קיימים לפני מירוח אף שעדיין אין איסור טבל ומוכרח שיש מציאות ודינים של תרומה מעורבת בטבל גם לפני המירוח.

ז' בתוס' רעק"א [נדרים ריש פ"ב] וברש"ש [שם י"ב.] הקשו קושי' עצומה, הרי בהפרשת תרומה לפני מירוח [מקדים בשבלים] נתחדש שחלה התרומה ואפשר כבר אז להפריש תרומה אף לפני שהטבל אסור, [ורק מדרבנן נאסר באכילת קבע ¹⁰⁷ ועדיין מותר באכילת ארעאי], ולא דמי לחלה לפני גילגול שא"א, ויש לתמוה, דמה שייך לומר בכה"ג שהתרומה היא דבר האסור, הרי ודאי דהכא הוא חידש את כל האיסור שהרי מקודם לכן היה מותר, ותמוהין דברי הרא"ש ותוס' דלא הוי דבר הנדור מחמת התרומה המעורבת בו.

ובאמת דקושי' זו היא קושי' גדולה על הירושלמי - מובא לעיל באור שמח - דאיך אמרו שהוא רק מתיר את הטבל ולא אוסר כלום, הרי במקדים בשבלים זה ודאי אינו כן, וצ"ע"ג.

ח' בעיקר דברי רעק"א יש לתמוה, שהרי יש משמעות בדבריו שבא לומר שאין תרומה מעורבת בו לפני מירוח, אכן מצאנו שיש דינים לפני מירוח מחמת המעורב בו, שהרי לגבי ביעור הבאנו לעיל שחל כבר בטבל דאיקרי קודש, והרי במשנה שם מבואר שבמשנה ראשונה סברו שגם לפני מירוח בהקדימו בשבלים חייבים בביעור ורק למסקנה נקטינן דרק מיקרי קודש לאחר מירוח, ומה השו"ט בזה, אטו נחלקו אי תרומה מעורבת בטבל כבר לפני מירוח או לא, ואי מעורב בו האידך באמת מותר לאכול.

ט' וע"ד זה יש להעיר עוד, דאף דהבאנו מרש"י ותוס' [נדה ו':] שיש משמרת בטבל לגבי טומאה מחמת התרומה המעורבת בו, אכן נחלקו שם אי דין זה קיים לפני מירוח או לא, עיי"ש בב' התירוצים של התוס' וברש"י, וכל זה צ"ע וכנ"ל.

ולסיכום:

הרי לנו ג' הערות על קודם מירוח דכפשוטו היה נראה שכיון שמותר באכילה דשוב מוכרח דאין תרומה מעורבת בו לפני מירוח, אלא דלפי"ז קשה: א' למה הוי דבר האסור בתורם לפני מירוח, ב' מה הצד שיש משמרת לא לטמאותה לפני משמרת, ג' מה הצד שיש דין ביעור בטבל לפני מירוח.

ועיין בעונג יו"ט [סימן קי"ד] שמעצם זה שאפשר לתרום לפני מירוח מוכרח שמעורב בו תרומה אף שאינו אסור, עיי"ש מה שהעיר בזה ע"ד רעק"א הנ"ל.

י' אף שהבאנו לעיל מרש"י ותוס' שיש דין משמרת בטבל לגבי האיסור לטמא טבל, אכן יש לדון בדין משמרת של איבוד שזה דין אחר, ובאמרות אברהם [תרומות חידושי סוגיות] הרחבנו בב' הדינים הללו של משמרת, ועיין בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ב'] דנקט דמותר לשרוף טבל, ומבואר

¹⁰⁷ עיין בזה רש"י ברכות [ל"א.] ופסחים [ט']. ועוד.

דלדעתו אין בזה דין משמרת¹⁰⁸, אולם הערוה"ש [מעשרות סי' ק"ד סעיף ז'] חולק בזה על החזו"א ולדידה איכא איסור משמרת לא לאבד טבל בידים¹⁰⁹, וגם הכא יש לעיין דעד כמה שיש תרומה מעורבת בו ואוסר לאוכלו דא"כ למה מותר לאבדו.

למדנו עכ"פ דאיכא ג' חילוקי דינים בטבל, דין איבוד דין טומאה ודין אכילה, ובאכילה מצאנו חילוק בין לפני מירוח ללאחר מירוח, ובטומאה מצאנו שיש צד שתמיד אסור, גם לפני מירוח, ובאיבוד נקט החזו"א דתמיד מותר, הלא דבר הוא.

וזה באמת תמיהא גדולה, דעד כמה שיש צד שגם לפני מירוח קיים האיסור הזה של משמרת לא לטמאותה, וע"כ שיש בו קדושה היום מחמת התרומה המעורבת בו, ואעפ"כ מותר לאוכלו לפני מירוח, והאיך אסור לטמאותו כשמותר לאוכלו.

י"א עוד יש להעיר שבעיקר הדין משמרת לא לטמא טבל מצאנו חולקים, שאף שמבואר ברש"י ותוס' [נדה] ובפירוש המשנה להרמב"ם [גיטין] שיש תרומה מעורבת בה ולכן אסור לטמאותה מה"ת, וכדהבאנו לעיל, אכן הבאנו לעיל שיש בזה חולקים - עיין מה שהבאנו מהראב"ד מובא ברמב"ן [ע"ז נ"ו] שזה רק מדרבנן [דדומה למטמא את התרומה], וגם הפשטות בלשון הירושלמי דילפינן ליה מדרשה - "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו" - וליכא דין משמרת, ועוד דבתוספי הרא"ש בנדה [גליון הגמרא שם סוף העמוד] משמע שהגדר בירושלמי הוא רק מחמת הדין הפסד הכהן, וקשה אטו כל הנך שיטות שחולקים בטעמא דמשמרת חולקים נמי בעיקר החידוש של התרומה המעורבת בטבל, וצ"ע.

עוד יש להעיר מדברי הכס"מ על הרמב"ם [פרק ט"ז מהלכות טומאת אוכלין ה"ט] שחילק בין האיסור לטמא בידים לאיסור לגרום טומאה עיי"ש, ומבואר מדבריו שמצד אחד האיסור טומאה בטבל שייכא לזה שתורמה מעורבת בה אבל אכתי קיל טפי מתרומה עצמה שבתרומה עצמה יש איסור גם על הגורם, לעומת טבל שזה רק על הבידים, וצ"ע.

בישוב סוגי' זו עיין בדברינו באמרות אברהם תרומות - חידושי סוגיות - מה שהארכנו בזה לבאר את עיקר הגדר של תרומה מעורבת בטבל.

¹⁰⁸ אלא דדן שם החזו"א מצד אחר דע"י שריפתו הוא מבטל בידים מצות הפרשת תרומת ומעשרות, וזה דוקא בבעלים ששורף, ועיי"ש שתלה דין זה בנידון של האחרונים אי איכא מצוה חיובית בהפרשת תרומה או דכל המצוה היא רק באופן שרוצה לאכול, ועיין באבי עזרי [תניינא מעשר פ"ו ה"ב] שהביא את דברי האור שמח דמותר להאכיל בהמתו טבל גמור, ומבואר דלשיטת הרמב"ם ליכא דין הנאה של כליו בטבל טהור, והק' כעין הערת החזו"א דסו"ס הוא מבטל למצות הפרשת תרומה, ועיי"ש שהעמיד דין זה באופנים דליכא מצוה, והחזו"א העיר שאם יש בל תאחר וביעור גם בטבליהו מוכרח שיש מצוה שמצות ביעור לא מחדשת מצוה בהפרשה.

¹⁰⁹ ובעיקר האי חידוש יש לעיין, דלכא' כל זה הוא רק אחרי מירוח, ונראה דזה תלוי בדברי התוס' בנדה [ו':] לענין האיסור טומאה בטבל, ויש להעיר מהמשנה [ריש פרק ט'] לענין גידולי תרומה לאחר שליש, ולכא' קשה דתיפוק ליה מצד טבל, וע"כ דטבל עצמו אסור רק לאחר מירוח, ודו"ק.

איברא, דאף דליכא משמרת לדעת החזו"א בהפסד טבל, אכן זה פשוט דאיכא עכ"פ איסור דרבנן להפסיד טבל, וזה מבואר בחזו"א [דמאי סי' ד' ס"ק ט"ו] שהביא כן מהתוספתא, ובעיקר דין הפסד טבל הראני בזה ידידי הרה"ג ר' משה הלר שליט"א דכן מבואר ברמב"ם בפי' המשנה [מעשרות פ"א מ"ח] וברמב"ם בהלכותיו [מעשרות ריש פ"א] וכמבואר במהר"י קורקוס וכו"מ [שם], ודו"ק, אלא דיתכן שזה רק דין דרבנן, וכדהביא החזו"א מהתוספתא, ורק הערוה"ש חידש דאיכא בזה דין משמרת מה"ת, וגם מהמשנה ראשונה [פי"א מ"ג] מבואר דאיכא איסור הפסד גם בטבל דמפסיד את האשפרות להפריש ממנו. ומעצם הדין המבואר במשנה [מעשרות פ"א מ"ח] דפירשו הרמב"ם בפי' המשנה מצד הפסד, פירוש זה אינו מוכרח וכמבואר בר"ש [שם] ובמהר"י קורקוס [מעשרות ריש פ"א].

**סימן י'
בדברי הרמב"ן
דמדמה מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש,
ובגדר עקירת מחשבתו למפרע,
ובישוב שיטת ר"ת
במחשבת סופגנין דמאי שנא מכל המחשבות.
[פרק ג' משנה ג']**

מביא דברי הרמב"ן בקושי' מה בין מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש שפוטר, ומבאר דמכאן מוכרח שאין הקדש בגדר פוטר. / / עפ"י מבאר את תירוצו של הרמב"ן דמעשה מוציא מידי מחשבה, ומוכיח מכאן כדברינו לעיל בביאור ההך כללא "דבשעת חובתה היתה פטורה", דנקבע שמו מתחילתו בגלגול כ"לחם הקדש" ושוב לא פקע שמו. / / תוספת דברים ביסוד זה. / / עפ"י מבאר את שיטת הרמב"ן בתחילתה סופגנין ממש, [ולא במחשבת סופגנין בעלמא]. / / מביא שיש לדון אי בתחילתה במחשבת פטור ונמלך, האם הוא מתחייב למפרע או לא, ומוכיח מהרמב"ן דמהני רק מכאן ולהבא, ומביא בזה מהר"ש ורשב"א דמהני למפרע, ומביא על זה חידוש להלכה בהפרשת חלה ב"קוגעל" מבעל המנחת יצחק. / / מעורר דחידוש זה ב"קוגעל" הוא דלא כהרמב"ן הנ"ל דמעשיו מוציאים מידי מחשבתו, ולפי"ז לא יהני הפרשת חלה ב"קוגעל" לפני אפייה, ולא נהגו עלמא כהרמב"ן, ותולה בזה פלוגתא אחרת, האם העינן אפייה ממש להתחייב, או דסגי בנמלך לאפות. / / מתמה בכל הנ"ל מדברי הרא"ש דמוכרח דע"כ דגם הרמב"ן מודה דמתחייב למפרע. / / מקדים להקשות בעיקר שיטת ר"ת דמאי שנא מחשבת סופגנין מכל המחשבות הפוטרות, ומחדש עפ"י הגר"ח דיתכן דר"ת מודה בכל המחשבות חוץ ממחשבת סופגנין, דמחשבה זו סותרת לעיקר החלות אתחלתא דלחם דחיילא בעיסה מגזה"כ. / / עפ"י מבאר דגם הרמב"ן אף דמעשיו מוציאים מידי מחשבתו, אבל שוב הדרא לן גלגולו לחייבו למפרע דבמחשבתו הוא שוב קובע כקביעת התורה דאית ביה תורת א"תחלתא דלחם", ויתחדש דרך במחשבה זו ס"ל לרמב"ן דנעקר למפרע לא כן בכל המחשבות, ודו"ק.

מביא דברי הרמב"ן בקושי' מה בין מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש שפוטר, ומבאר דמכאן מוכרח שאין הקדש בגדר פוטר.

הרמב"ן בהל' חלה פי' את המשנה [פ"א-מ"ה] דתחילתה סופגנין וסופה עיסה חייב דלא כר"ת [פסחים ל"ז] דלמד דתחילתה בלילה רכה, אלא שפירש שהמשנה איירי בדין מחשבה – והיינו דתחילתו היתה בלילה עבה כעיסה, אלא שמחשבתו היתה לעשותה סופגנין והיינו ע"י בישול או טיגון, וזו מחשבה הפוטרת, ואם בכה"ג היה גם סופה סופגנין, אז פטור, דדעת סופגנין מתחילה היתה פטורה, וגם לא מתחייב אח"כ דסופה היה סופגנין, אבל אם נמלך בסופה ואפאה בתנור כעיסה ולא כסופגנין, אז מתחייב בסופה.

והקשה שם הרמב"ן, "וכי תימא מאי שנא מהא דתנן הקדישה עד שלא גילגלה וגלגלה הגזבר ואח"כ פדאה דפטורה, שבשעת חובתה היתה פטורה", והיינו דגם במחשבת סופגנין היינו צריכים לפטורה מהדין "דבשעת חובתה היתה פטורה".

ולעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה ג' ענף א'] הבאנו מהגר"ש רוזובסקי שהוכיח מקושי' זו דהקדש אינו בגדר "פוטר" וכדברי האחרונים, שהם למדו דהך כלל "דבשעת חובתה היתה פטורה" שייך רק ב"פוטר", דנאמר בהך כלל שאחרי שחל "פוטר" בעיסה תו לא מתחייב אח"כ באפייה, ולפי דבריהם לא קשה מידי ממחשבת סופגנין, דכמו דסופגנין הוא רק "חסרון מחייב", כמו"כ מחשבת סופגנין היא רק "חסרון מחייב", ומה הק' הרמב"ן.

וביארנו שם [ענף ב'] דיסוד הפטור "דבשעת חובתה היתה פטורה" בנוי על החידוש של הגר"ח דעיקר חיובא דחלה מצד הלחם, והוספנו לחדש דחיובא דעיסה הוא רק מצד השם "אתחלתא דלחם" דחיילא ביה, ועפ"י ביארנו דנקבע שמו כ"לחם הקדש" בשעת הגלגול דאז חיילא ביה שם

אתחלתא דלחם, ואחרי דחיילא ביה הכ שם תו לא פקע גם אח"כ, וגם בשעת האפייה אכתי שמו עליו.

ועפי"ז א"ש קושי' הרמב"ן, דהק' מה בין תחילתה סופגנין לתחילתה הקדש, דגם בתחילתו סופגנין שחשב בשעת עיסה לאפותה כסופגנין, גם התם נימא דנקבע שמו כ"לא לחם", וגם האפייה לא יהני להשוותה ללחם.

עפי"ז מבאר את תירוצו של הרמב"ן דמעשה מוציא מידי מחשבה, ומוכיח מכאן כדברינו לעיל בביאור הכ כללא "דבשעת חובתה היתה פטורה", דנקבע שמו מתחילתו בגלגול כ"לחם הקדש" ושוב לא פקע שמו.

ותירץ הרמב"ן "התם [בהקדש] מחוסר מעשה פדייה, הכא [מחשבת סופגנין] במחשבה ¹¹⁰ בעלמא תלי' מילתא, מעשה שבסוף [אפייה] מוציא מידי מחשבה [סופגנין], עכ"ל. ועפ"י דברינו דלעיל ביסוד דין "דבשעת חובתה היתה פטורה", היינו דנקבע השם לחם כהתחלתו כ"לחם הקדש" ושוב לא פקע גם בשעת אפייה, עפי"ז ביארנו את כוונת הרמב"ן דכוונתו לחדש דכל זה כשנקבע שמו ע"י מעשה, אבל אם נקבע שמו ע"י מחשבה, שפיר נעקר שמו אח"כ במעשה אפייה.

ולדבריו פשוט דה"ה דגלגול במחשבת הקדש דפוטר כמבואר בר"ש [פ"א-מ"ו] דגם הכא חלוק מגלגול הקדש ויהיה באמת חייב אח"כ אם נמלך ואפאו בלי להקדישו.

והוספנו דמדבריו מוכרח כל דברינו ביסוד פטור הקדש ודלא כהאחרונים, דמתבאר בהדי' מתוך דבריו דהא דבהקדש עצמו לא מתחייב אח"כ באפייה, היינו משום שאין מעשה מוציא מידי מעשה, והיינו שאין האפייה דחולין מוציאה ומפקיעה מידי גלגול דהקדש.

ואי נלמד כהאחרונים דהקדש הוא "פוטר" וכבר חיילא "פוטר" בגוף העיסה ע"י הגלגול הקדש, וזהו כללא "דבשעת חובתה היתה פטורה", דכבר חיילא "פוטר", א"כ מהו כל הנידון, ומה שייך לומר שאין מעשה מוציא מידי מעשה, הא סו"ס חיילא "פוטר" בגוף החפצא ושוב לא מתחייב, וע"כ דאין כאן "פוטר", רק דבגלגול חיילא שם "לחם הקדש" בעיסה מצד זה שהיא "אתחלתא דלחם", והפטור באפייה הוא מחמת ה"שם הקדש" דחיילא כבר בגלגול ואכתי קיים בה בשעת האפייה עצמה, ועל זה נאמר ברמב"ן דלא פקע ממנו ע"י האפייה דחולין, דכך נקבע שמו של הלחם, ואין מעשה מוציא מידי מעשה, ואלו דברי הרמב"ן.

תוספת דברים ביסוד זה.

ועיקר האי יסוד ששייך להפקיע שמו של הלחם אח"כ, כך מצאנו בגז"כ ד"לחם הארץ" לענין חו"ל, שביארנו לעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה ג' ענף ב'] דהכא נתחדש דשפיר מצי לעקור את השם "לחם חו"ל".

עוד נתבאר כן להלן [סימן ח' פרק א'] דשייך כן גם לענין "נתינת מים" דאין בה תורת "לחם אלימא", דרק משעת גלגול דעומד ממש לתנור הוא דחיילא ביה שם "אתחלתא דלחם" באופן שנקבע שמו ושוב לא נפקע, אבל בנתינת מים איתרבי תורת "אתחלתא דלחם" קלישא, ולהכי מהני אח"כ להפקיע שמו הימנו.

עפי"ז מבאר את שיטת הרמב"ן בתחילתה סופגנין ממש, [ולא במחשבת סופגנין בעלמא]. אולם לפי"ז יש לדון בתחילתה סופגנין ממש, וכגון בבליה רכה ושוב אפאה, דהתם אינה מחשבה רק מעשה ואפי"ה אפייה מהני ביה אח"כ לחיובה, ומבואר דמעשה מוציא מידי מעשה, ומ"ש מהקדש.

אכן נראה דזה לא היה ק' לרמב"ן, דהתם לא היה גלגול מתחילתה, ואין כאן שעת חובתה כלל, ונמצא דמעולם לא היה כאן "אתחלתא דלחם" דבליה רכה אינה עומדת מצד עצמה לאפייה ותנור, וא"כ איך שייך שיקבע שמו של הלחם אז, ולהכי א"צ לעקור שמו, דמעולם לא נקבע שמו של הלחם בבליה, ודו"ק.

¹¹⁰ [כך תיקן הרא"ש מובא בתורת הארץ פרק ד' ס"ק צ"ה]

ודע דעיקר הקושי מבלילה רכה היא רק לשיטות שסוברות שגם לרמב"ן חייבים בבלילה רכה ואח"כ אפאה, ועי' בזה במהר"ם חלוואה פסחים [ל"ז:]: דנקט כן, אבל לפי מה שמבואר ברבינו דויד [שם] שלדעת הרמב"ן אין שום חיוב חלה בתחילתה בלילה רכה, א"כ קושי מעיקרא ליתא. מביא שיש לדון אי בתחילתה במחשבת פטור ונמלך, האם הוא מתחייב למפרע או לא, ומוכיח מהרמב"ן דמהני רק מכאן ולהבא, ומביא בזה מהר"ש ורשב"א דמהני למפרע, ומביא על זה חידוש להלכה בהפרשת חלה ב"קוגעל" מבעל המנחת יצחק.

והנה, למבואר הכא ברמב"ן דבתחילתה ע"ד סופגנין ולבסוף אפאה, דמעשה עוקר מידי מחשבה, א"כ היכא דנמלך ואפאה עיסה, אז לכאורה הוא רק מתחייב מכאן ולהבא, אבל לפני שנמלך ואפאה בחיוב אכתי לא מתחייב, דאכתי צריך לעקור שמה הימנה.

וראיה לזה מחו"ל, דגוונא זו דומה ממש לחו"ל שרק מתחייב אח"כ משעת האפייה בא"י, דרק אז נקבע שמו כ"לחם הארץ", ושם הדין שאינו מפריש חלה עד האפייה בא"י וכמבואר בהד"ל בחזו"א [שביעית סי' ב'] דלא מתחייב עד אז, וא"כ ה"ה הכא דאינו מפריש עד שעת האפייה דרק אז האפייה מוציאה מידי מחשבת פטור.

ולכאורה מוכרח מיניה וביה מדברי הרמב"ן דמהני רק מכאן ולהבא, שהרי מבואר ברמב"ן שאם היה מהני מעשה לעקור מידי מעשה, אז גם בהקדש היה מתחייב אח"כ, ופשוט שזה היה רק מכאן ולהבא, וא"כ ה"ה עכשיו דמהני להפקיע במחשבה זו רק מכאן ולהבא.

אולם בר"ש לא נראה כן, דבר"ש מבואר שאח"כ כשאפאה מתחייב למפרע, דיעוין בר"ש [פ"א-מ"ה] שהביא את דברי הירושלמי בהדיא אשה שרצתה ללוש עיסתה ע"מ לעשות ממנה "איטרי", ורצה רבי מנא לפוטרה מהפרשת חלה, ואמר לו אביו שחייבת שמא תמלך לעשותה בתנור, וביאר הר"ש דמיירי שלקחה חלק ממנה פחות מכשיעור חלה ואפאתו, וחייבה להפריש שמא תמלך על כולה לאפותה דאז שפיר היתה מתחייבת, ויש לעיין דאיך נחייבה מעכשיו להפריש, הא אכתי לא נמלכה, ומשמע שאם תפריש עכשיו תהני הפרשתה גם על הזמן שלאחר שתתחייב, והא הוי מן הפטור על החיוב, ומוכרח דמהני מה שתמלך להתחייב למפרע.

וראיתי במנחת יצחק [ח"ח תשו' ק"ח] שהביא הוכחה זו דמהני ההפרשה למפרע, וע"כ דמתחייב למפרע, וביאר בזה, דכיון דכל הפטור היה מחמת מחשבתה, א"כ היכא דלא נתקיימה מחשבתה בטל הפטור וחל החיוב למפרע, וביאר איך נהגו עלמא להפריש חלה ב"קוגעל" לפני האפייה, הא האיטריות נעשו לבישול וזו "מחשבת סופגנין", ורק מקצתן עושים בהם אח"כ "קוגעל" ע"י אפייה, ואיך מפרישין לפני האפייה, וע"כ משום דמתחייב אח"כ למפרע.

ובאמת דמפורש כן ברשב"א [פסקי חלה שער הראשון ד"ה וגרסינן בירושלמי] שהביא לירושלמי הנ"ל, וביאר "שמא תמלך ותעשה כל העיסה בתנור ונמצאת חייבת למפרע, וכדתנן תחילתה סופגנין וסופה עיסה חייבת", ומפורש בדבריו שמתחייב למפרע.

מעורר דחידוש זה ב"קוגעל" הוא דלא כהרמב"ן הנ"ל דמעשיו מוציאים מידי מחשבתו, ולפי"ז לא יהני הפרשת חלה ב"קוגעל" לפני אפייה, ולא נהגו עלמא כהרמב"ן, ותולה בזה פלוגתא אחרת, האם העינן אפייה ממש להתחייב, או דסגי בנמלך לאפות.

והיה מקום לומר שבאמת יש כאן מחלוקת ראשונים אי אתינן עלה מצד "דלא נתקיימה מחשבתו" וכסברת המנח"י דאז שפיר חיילא למפרע וזה לר"ש ורשב"א, או מצד "דמעשה מפקיע מידי מחשבה", וזה לרמב"ן, ואז נימא דחיילא רק מעכשיו, ולפי"ז לא נהגו עלמא בהפרשת חלה ב"קוגעל" כפי סברת הרמב"ן, והרי הרבה ראשונים הביאו את הדברי הרמב"ן הללו.

ובאמת, דיש לתלות פלוגתא זו בפלוגתא אחרת, דיש להסתפק אי בעינן נמלך לאפותה וגם אפאה כדי להתחייב או דסגי בנמלך לאפותה להתחייב.

דיעווי' בתורת הארץ [פרק ד' ס"ק צ"ו] דדייק מדברי הרמב"ן כאן דבעינן דוקא אפייה, ולא סגי בנמלך דכ' בהד"ל "מעשה מוציא מידי מחשבה" וכן הביא מהחלת לחם שג"כ דייק כהנ"ל ברמב"ן, אולם הביא שם מהט"ז [יו"ד סי' שכ"ט ס"ק ד'] שכתב דחייב תיכף לאחר ההמלכה אף לפני האפייה, ודייק כן בהד"ל מלשון השו"ע, והביא שהחלת לחם כבר השיג עליו מלשון הרמב"ן הנ"ל.

וע"ע בתורת הארץ [שם ס"ק צ"ג], שהביא את דברי הגמ' ב"ק [פ"ט] בלש ואופה שמפריש חלה ומברך, והק' שם התוס' דלמה נקט אופה, הא מתחייב כבר בלישה, ותירצו משום דמשכחת לה

בבליה רכה ושוב אפאה דרק מתחייב באפייה, וכ' שם בתורת הארץ דגם לרמב"ן מיירי בע"מ לעשותה סופגנין דאז רק מתחייב אח"כ בנמלך לאפייה, ובעינן אפייה לחיבו.

ונראה דתלוי בהנ"ל, דהט"ז למד דאתינן עלה מצד זה "שלא נתקיימה מחשבתו", ולזה א"צ שיעקור מחשבתו ע"י מעשה וסגי בנמלך ממחשבתו הראשונה, אבל הרמב"ן לשיטתו לומד דבעינן שיעקור מחשבתו ע"י מעשה, ושיקבע בלחם שם לחם, ולזה בעינן מעשה אפייה.

מתמה בכל הנ"ל מדברי הרא"ש דמוכרח דע"כ דגם הרמב"ן מודה דמתחייב למפרע.

אולם זה אינו, דסו"ס איך יפרש הרמב"ן את הירושלמי דחייבוה להפריש מחמת הנמלך, ומוכרח דמהני למפרע, ועוד, דהרא"ש בהל' חלה [סוף סי' ב'] הביא את דברי הרמב"ן הנ"ל דמעשה מוציא מידי מחשבה, ומיד אח"כ הביא להך ירושלמי, והביא שכן הנהיג רבינו מאיר בביתו שכשגילגלו עיסה ע"מ לבשלה היו מיד מפרישים מחמת החשש נמלך, ומבואר דגם הרמב"ן יודה ע"כ דמהני למפרע, וצ"ע.

מקדים להקשות בעיקר שיטת ר"ת דמאי שנא מחשבת סופגנין מכל המחשבות הפוטרות, ומחדש עפ"י הגר"ח דיתכן דר"ת מודה בכל המחשבות חוץ ממחשבת סופגנין, דמחשבה זו סותרת לעיקר החלות אתחלתא דלחם דחיילא בעיסה מגזה"כ.

ואשר נראה בזה, ונקדים בקושי' אחרת, דהנה, שיטת ר"ת דלא מהני מחשבת סופגנין בשעת גלגול לפוטרה, וכבר הקשו הראשונים ממחשבה ע"מ לחלק, וכן הקשו ממחשבת עיסת הכלבים, והר"ש הק' גם ממחשבת הקדש, דבכל אלו המחשבות נאמר דהיכא דחישב מחשבת פטור בשעת הגלגול דפטור, וקשה דמאי שנא מחשבת סופגנין מכולהו, וכבר דנו בשיטתו, ועיין במשנה ראשונה שיישב דע"כ דר"ת חולק בדין מחשבת הקדש, ומבאר את המשנה כפירוש הראשון בר"ש, ובעיסת הכלבים כבר תירץ הרמב"ן, וכבר תמהו עליו, ואכמ"ל.

ונראה לסלול דרך חדשה בזה, דלעולם מודה ר"ת דכל מחשבת פטור מהני, חוץ ממחשבת סופגנין, והביאור כך, דלפי המבואר בדברי הגר"ח דיסוד החיוב בחלה בעיסה אינו מצד העיסה עצמה רק מצד הלחם שעתידי לבוא מהעיסה, וביארנו דנתחדש בזה דחיילא תורת אתחלתא דלחם בעיסה וזה המחייב, וזה גלי לן קרא דעריסותיכם דחיילא תורת אתחלתא דלחם בעיסה ועל זה בנוי חיובא דחלה בזמן הגלגול, ונראה דעפ"י יש מקום לבאר דגרע מחשבת סופגנין מכל המחשבות.

דנראה לומר דמחשבה זו באה לקבוע דהלחם הוא "לא לחם", והיינו שבאנו לקבוע בו שם כנגד קביעת התורה, דהתורה קבעה דבכל עיסה חיילא תורת אתחלתא דלחם ומחשבתו באה להפקיע חלות דין זה, וסברת ר"ת דלא שייך שמחשבתו יפקיע חלות דין זה, ובזה גרע מכל המחשבות, דמחשבת הקדש ועיסת הכלבים וע"מ לחלק לא עומדות כנגד עיקר החלות שם "אתחלתא דלחם" שהחילה התורה בעיסה בהך גזה"כ, ורק מוסיפים בה שם עיסת הכלבים והקדש וחסרון שיעור, ודו"ק.

עפ"י מבאר דגם לרמב"ן אף דמעשיו מוציאים מידי מחשבתו, אבל שוב הדרא לן גלגולו לחייבו למפרע דבמחשבתו הוא שוב קובע כקביעת התורה דאית ביה תורת א"תחלתא דלחם", ויתחדש דרק במחשבה זו ס"ל לרמב"ן דנעקר למפרע לא כן בכל המחשבות, ודו"ק.

ומעתה י"ל, דגם לרמב"ן דחולק על ר"ת וסובר דמהני מחשבתו בזה לקבוע שמו כ"לא לחם", אבל בזה מודה לר"ת דהיכא שהוא בא להפקיע מחשבתו ע"י מעשה ועשאו שוב ללחם באפייה, הרי במעשה זה הוא מחזיר את קביעת התורה, דהתורה כבר קבעה דמתחילתה חיילא בה תורת לחם אלא שהוא עקר חלות זה, אבל כעת באפייה הוא מחזיר את מה שהתורה קבעה מתחילה, והכא מצטרפת קביעת התורה להפקעה ידיה לעקור את המחשבה למפרע, ודו"ק.

ולפי"ז יתחדש דבשאר המחשבות וכגון מחשבת הקדש ועיסת הכלבים וע"מ לחלק, בכולהו מודי הרמב"ן דרק נעקרו מכאן ולהבא, והכא כללא דמעשה מוציא מידי מעשה מהני בפני עצמו בלי להצטרף לקביעת התורה, ודו"ק.

וממילא דמה דמשמע מהרמב"ן דבהקדש אין מעשה מוציא מידי מעשה, היינו דאי היה מוציא היה רק מוציא מכאן ולהבא, ומכאן ילפינן דמחשבת הקדש שפיר נעקרת וילפינן דומי' דהקדש דבאמת רק מתחייבת מכאן ולהבא, ורק במחשבת סופגנין אמרינן דפקע למפרע, וא"ש. ולפי"ז אכתי איכא נפ"מ בין ב' הדרכים, דלפי מה שמבואר בט"ז דנמלך לאפות סגי לחייבו ולא בעי אפייה ממש, מזה מוכרח דלא כהרמב"ן וגם בלי סברא דאתי מעשה ומוציא מידי מחשבה פקעה המחשבה, וע"כ דס"ל כסברת המנחת יצחק דמחשבה דלא נתקיימה בטלה למפרע, ולדידיה גם בשאר המחשבות נימא כן, ודו"ק.

סימן י"א**מירוח עכו"ם,****האם תלוי בבעלות או במעשה או בשניהם,****והחילוק בין מירוח הקדש למירוח לעכו"ם.****[פרק ג' משנה ד']**

פרק א' פלוגתת רש"י והראשונים במירוח ישראל ברשות עכו"ם. / / סוגית הגמרא בגיטין [מ"ז] ובמנחות [ס"ו] לגבי מירוח עכו"ם והקדש. / / פלוגתת הראשונים אי מירוח ישראל ברשות עכו"ם בכלל מירוח ישראל הוא או בכלל מירוח עכו"ם הוא, ומתמה בשיטת רש"י דלמה מירוח תלוי בבעלות. / / מתמה על הראשונים ממיעוט של עכו"ם בחלה וממיעוט של הקדש בתרומה, ומתמה ברשב"א דבעי גם בעלות עכו"ם וגם מעשה עכו"ם. / / ישובו של המהריט"ץ לשיטת רש"י ד'דיגונך' היינו 'דגנך' בשעת דיגון. / / בביאור בשיטת הראשונים – מקדים בביאור דעת הסוברים דקצירת עכו"ם לצורך ישראל חשיבא כקצירת ישראל בחיובא דפאה, וקצירה לצורך חו"ל חשיבא כקצירת חו"ל בחיובא דפאה, ומבואר שהכל תלוי ב"שם קציר" ולא ב"מעשה קציר", ובעינן שהחפצא של קציר יהיה "קציר ישראל" ו"קציר א"י". / / מבאר דגם במירוח מצאנו בראב"ד דתלוי אי נעשה עבור הישראל או לא, והיינו דבעינן שיחול 'שם ישראל' על "הדגן הגמור" והיינו על הדגן של שעת דיגון, ועפי"ז מחלק בין הקדש לעכו"ם. / / ישוב קושי' האחרונים דמאי שנא מירוח עכו"ם ממירוח נמלים. / /

פרק ב' שיטת הרמב"ם במירוח עכו"ם ברשות ישראל, וסתירת הר"י במירוח ישראל ברשות עכו"ם. / / שיטת הרמב"ם ושיטה לא נודע למי דתרי גווני מירוח עכו"ם משכחת לה, מצד הרשות ומצד המעשה, ותרומתו נותנתו דתרי דיגונך כתיב. / / דרכו של המהריט"ץ בשיטת הרמב"ם דגם לרבה דלא דריש 'דגנך' רק 'דיגונך' אבל מודה לדרשה של דגנך בשעת דיגונך. / / סתירת הר"י וישובו של המהריט"ץ אלגאזי. / / דרך חדשה בזה עפ"י המהריט"ץ. / / דרכו של הגר"ח ברמב"ם [ביכורים פרק ב' הלכה ט"ו], שיש דין דגנך ודין דיגונך. / /

סימן י"ב בדין מצה וחלה מן החיטין ומן האורז, ובגדרי טעם כעיקר ובדיני גרירה. [פרק ג' משנה ז']. / / טעמא דבבלי מצד טעם כעיקר וטעמא דירושלמי מצד גרירה. / / בדברי הרמב"ן דתרווייהו איצטרכיא ליה – טעם כעיקר שלא יתבטל, ושוב בעינן גרירה להשוות את כולה ללחם. / / הוכחה של הדברי יחזקאל דבאין לידי חימוץ הוא רק מצד קביעת המין, ומבאר שיש ב' דינים במצה. / / קושי' בדברי הרמב"ן דמה שייך טעם כעיקר לטעמא דגרירה – ומוכיח שיש מהלך חדש בגרירה – שמתייחסים לדינים של הגורר ולא למציאות של הגורר. / / ביאור שיטת רשב"ג. / / שיטת הרא"ש דחולק בדין טעם כעיקר דמהני להפוך היתר לאיסור – ונתחדש דין ברא"ש דבעינן באים לידי חימוץ מחמת עצמות המין, ומחמת זה בעינן דינא דגרירה. / / סיכום פלוגתת הרמב"ן והרא"ש. / / הערה בשיטת הרא"ש. / / הערה – שהכל תלוי במחלוקת רבנן ורשב"ג. / / דרך חדשה בזה מהגר"ח לחלק בין הדין ה' מינים ל'שם לחם'. / /

פרק א'**פלוגתת רש"י והראשונים****במירוח ישראל ברשות עכו"ם.****סוגית הגמרא בגיטין [מ"ז] ובמנחות [ס"ו] לגבי מירוח עכו"ם והקדש.**

נחלקו תנאי אי מירוח עכו"ם פוטר מדין דיגונך ולא דיגון עכו"ם או דכיון דתרי דיגונך כתיב אמרינן דאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ולכן חייבים גם במירוח עכו"ם, עיין בזה במנחות [ס"ו].

עוד מבואר שם דכו"ע מודי דממעטינן מירוח הקדש מלשון דיגונך ולא דיגון הקדש, ופירש רש"י דהקדש בעי פדיון ודלא כעכו"ם שאפשר לאכול ברשות העכו"ם בלי פדיון, וצ"ע הסברא בזה, דמה זה ענין לדרשה דדיגון עכו"ם והקדש.

עוד נחלקו אמוראי בגיטין [מ"ז] בגדלה שליש ביד עכו"ם אי ממעטינן מדגנך ולא דגן עכו"ם, דזה תלוי אי יש קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשרות, דרק למ"ד דמפקיע אז דרשינן דכבר בשליש אינו דגן ישראל.

והמשמעות ברש"י היא דשני המחלוקות תלויות זב"ז, דמאן דדריש דגנך לא דריש דיגונך וסובר דמירוח עכו"ם חייב, אכן כבר העירו התוס' שם דבמנחות מבואר דכו"ע מודי לדרשה של דיגונך ורק נחלקו אי לרבות ולחייב או למעט ולפטור, עיי"ש, וצ"ב שיטת רש"י.

עכ"פ הפשטות דדיגונך שהוא פעולה של מירוח, ולכן הדרשה דדיגונך תלויה גם בפעולה והיינו במי שעשה את המעשה מירוח, ודרשה דדגנך בשעת שליש דקאי על החפצא של דגן דזה תלוי בבעלות על הדגן, ושני דינים נפרדים נינהו, אכן להלן יבואר דאינו כן.

פלוגתת הראשונים אי מירוח ישראל ברשות עכו"ם בכלל מירוח ישראל הוא או בכלל מירוח עכו"ם הוא, ומתמה בשיטת רש"י דלמה מירוח תלוי בבעלות.

דהנה, יש לעיין דמה הדין במירוח עכו"ם ברשות ישראל ובמירוח ישראל ברשות עכו"ם, ונחלקו בזה הראשונים, וכדיבואר.

המהרי"ט אלגאזי בכורות [פרק ד' אות נ"א] הביא מהראשונים בקידושין [מ"א:]- [רמב"ן ריטב"א ורשב"א] בזה דכולהו ס"ל דמירוח ישראל ברשות עכו"ם מיקרי מירוח ישראל, דאזלינן בתר האדם הממרח, וכן מבואר בתוס' שם, ועיין בזה ברשב"א בתשובה [ח"א תת"ד], והביא נמי מר' בצלאל אשכנזי [תשובה א'] לדייק כדבריהם מהפשטות בסוגי' בבכורות [י"א] דמרחינהו ישראל ברשות עכו"ם, דקרינן ליה מירוח ישראל.

אכן הגר"ב אשכנזי דייק מדברי רש"י בבכורות [שם] דחולק, ולכן רש"י דיקדק דמיירי בישראל אריס דתבואה ידידה היא, דאל"כ באמת חשיב כמירוח עכו"ם דאזלינן בתר הרשות, ועיין בשטמ"ק בבכורות שם [אות כ"ד] שהביא מהרא"ש שכבר דייק כן בשיטת רש"י דזו כוונתו, וכן מדויק נמי ברש"י בהשולח [מ"ז]. דלא סגי במירוח ישראל אלא דבעי גם רשות ישראל, עיי"ש היטב שכתב "שאם מירוח עובד כוכבים והן שלו בשעת מירוח שהוא גמר מלאכתו למעשר מירוח העובד כוכבים פוטרן", והרא"ש ביאר את שיטת רש"י דכיון דמירוח עכו"ם ברשות ישראל מיקרי מירוח ישראל דאזלינן בתר רשות, כמו"כ מירוח ישראל ברשות עכו"ם מיקרי מירוח עכו"ם.

ורש"י אזיל שוב לשיטתו בקידושין [מ"א] דפירש דהא דתרומת עכו"ם אינה תרומה לר"ש הוא משום דמירוח עכו"ם פטור, ותמהו עליו הראשונים [רמב"ן ריטב"א ורשב"א] דיתכן דמירוחו ישראל ברשות עכו"ם, ורש"י לשיטתו חולק, ובתוס' הרא"ש [שם] גם תמה על רש"י דיתכן דהקדים בשבלים, ולא היה מירוח כל עיקר, ולא הקשה ממירוח ישראל, ולשיטתו אזיל דמירוח ישראל ברשות עכו"ם חשיב כמירוח עכו"ם, והיינו כרש"י.

ופליגי בזה עוד ברש"י במנחות [סוף ס"ז]. ובשטמ"ק [שם] בגזירת בעלי כיסין, האם בעי גם רשות עכו"ם או דסגי במעשה מירוח של העכו"ם, עיי"ש.

ולכא' שיטת רש"י תמוה, דדרשה דדיגון לחוד ודרשה דדגן לחוד, דדגן בשעת שליש ודיגון בשעת מירוח, ודגן קאי על הבעלות ודיגון קאי על המעשה וכתבאר, ולמה א"כ תלה רש"י דיגון בבעלות בשעת דיגון ולא במי שעושה את המירוח, וצ"ע.

מתמה על הראשונים ממיעוט של עכו"ם בחלה וממיעוט של הקדש בתרומה, ומתמה ברשב"א דבעי גם בעלות עכו"ם וגם מעשה עכו"ם.

אולם גם על הראשונים שסוברים שהכל תלוי במעשה המירוח יש לתמוה:

א [בשטמ"ק [שם] הוכיח כרש"י ממירוח הקדש דלא תלוי במעשה המירוח של הקדש אלא בבעלות של הקדש בשעת מירוח, וזו תימא גדולה על כל הראשונים, ועיין בהערה ¹¹¹.

¹¹¹ וכתב בזה הקה"י [זרעים סימן י'] דיתכן דגזבר כאפטרופוס, וידו כיד הקדש ומירוח הקדש ע"י גזבר חשיב כמעשה מירוח של הקדש ג"כ, וממילא י"ל דכבר לא אכפת לן במעשה המירוח דבמירוח של אחר תמיד יחשב כמירוח של גזבר והמירוח תמיד יתייחס להקדש, ולא משכחת לה מירוח של אחר ברשות הקדש, ואכתי צ"ב הסברא בזה, ובשיטה לא נודע למי [מובא להלן] מפורש דמירוח ברשות הקדש תמיד דמי למירוח ישראל ברשות עכו"ם דלא משכחת לה מעשה מירוח של הקדש, וכן נקט

[ב] עוד תמה במהרי"ט אלגאזי [תחילת ס"ק א'] דלענין גלגול חלה מפורש דגלגול עכו"ם נמדד בבעלות הממונית בשעת גלגול, ולא סגי במגלגל ישראל, והגמרא במנחות [ס"ז] מדמה מירוח עכו"ם לגלגול עכו"ם, וקשה על הראשונים דמירוח עכו"ם תלוי במעשה הממרח, וכן תמה נמי בשטמ"ק במנחות [ריש ס"ז].

ובהגהות חלקת יואב על המהרי"ט אלגאזי [שם] ציין לדברי האור זרוע [רל"ה] דמחלק דבגלגול כתוב 'עריסותיכם' למיעוטי עכו"ם והקדש, ולא כתוב לשון גלגול, ולכן במיעוט תלוי בבעלות בעיסה, והיינו עיסה שלכם או עיסה של עכו"ם והקדש, משא"כ במירוח דלשון דיגון קאי במעשה דיגון שהוא מעשה המירוח, וכן תירץ בשטמ"ק במנחות [ריש ס"ז], אולם אכתי קשה ממירוח הקדש דתלוי בבעלות ולא דנים מצד מעשה המירוח.

[ג] עוד יש לתמוה שיש משמעות בראשונים דאף דתלוי במעשה מירוח של עכו"ם אכן אכתי תלוי נמי בבעלות העכו"ם ותרתי בעינן, בעלות עכו"ם ומעשה עכו"ם, וכמבואר ברשב"א בתשובה [ח"ה סימן נ"ו], ואך שהמשמעות בריטב"א בב"ב [ס"ג] היא דתלוי אך ורק במעשה המירוח לקולא ולחומרא, וכן יבואר להלן בשיטת הרמב"ם דס"ל דמירוח עכו"ם בבעלות ישראל פטור, אכן ברשב"א מבואר דבעינן תרתי לגריעותא, דמעשה מירוח של עכו"ם ביחד עם בעלות העכו"ם כהדדי מיקרי מירוח עכו"ם.

ועיקר סברת הרשב"א נגד הרמב"ם דלכן לא סגי במירוח עכו"ם ברשות ישראל להפטר ובעי גמ בעלות העכו"ם, בזה טוען הרשב"א "דדגנך כתיב כלומר שתהא תבואתך כדגנך ולאפוקי דגן נכרי וכו', ולהכי נקט דגן, משום דדגן הוא שקובע למעשר", ודבריו צ"ב דאי אתינן עלה מצד המעשה מירוח וכפשטי' דלשון דיגון עכו"ם דקאי על הפעולה, א"כ מה שייטא להכא בעלות על חפצא דדגן, ומשמע מדבריו דלגבי עכו"ם דרשינן דגנך בשעת דיגון וגם פעולת דיגוןך ב' דרשות כהדדי, גם החפצא וגם המעשה, ורק בהקדש דרשינן רק דגנך בשעת דיגון, וצ"ע.

ישובו של המהריט"ץ לשיטת רש"י ד'דיגונך' היינו 'דגנך' בשעת דיגון.

ובישוב שיטת רש"י מצאנו במהריט"ץ [סוף סימן ז'] שביאר שרש"י לשיטתו בגיטין דדרשה דדגנך ודיגונך תלויות זב"ז, ועיין בהערה ¹¹² שהבאנו לשונו.

ונראה דכוונתו כך, דכו"ע מודי דלשון הפסוק הוא דגנך דקאי על בעלות, רק דלמ"ד דלא דריש דגנך בשעת שליש שאין קנין לעכו"ם בארץ ישראל, א"כ הדרשה של דגנך קאי בדיגונך, והיינו דבשעת הדיגון נקבע שמו כדגנך, ולפי"ז דבעינן בעלות בשעת דיגון ותו לא, ואה"נ דלמ"ד שיש קנין ודריש דגנך בשעת שליש, לדידיה ליכא דרשה של דיגונך, דעיקר הדרשה של דיגונך היינו בעלות בשעת מירוח ולדידיה ה'קביעת שם' דגנך הוא בגידול שליש, ודו"ק.

ולפי"ז י"ל שהראשונים חולקים לשיטתייהו דס"ל דגם למ"ד דדרשינן דגנך דרשינן דיגונך, ולדידהו אמרינן דדיגונך היינו המעשה דיגון, ולכן זה תלוי במי עשה את מעשה המירוח.

בביאור בשיטת הראשונים – מקדים בביאור דעת הסוברים דקצירת עכו"ם לצורך ישראל חשיבא כקצירת ישראל בחיובא דפאה, וקצירה לצורך חו"ל חשיבא כקצירת חו"ל בחיובא דפאה, ומבואר שהכל תלוי ב"שם קציר" ולא ב"מעשה קציר", ובעינן שהחפצא של קציר יהיה "קציר ישראל" ו"קציר א"י".

ובביאור שיטת הראשונים, דבעכו"ם זה תלוי במעשה הדיגון דא"כ מאי שנא מהקדש, וגם בעכו"ם בעינן בעלות ומעשה ודלא כהקדש דסגי בבעלות, וכל זה צ"ב, ונקדים בזה הקדמה קצרה בגדר הדין קצירה בפאה.

בשטמ"ק שהקשה כן על הראשונים, אולם בתשובת הרשב"א [ח"ה סימן נ"ו] משמע קצת שיש משמעות למעשה של הגזבר, ולכאן יש לעיין מהסוג' בירושלמי מעשרות [פ"ג ה"ה] דדן במירוח שלא מדעת בעלים ומה דינו של הגזבר בזה, ואכתי צ"ע. ¹¹² וז"ל: "שמה שכתב כן הרא"ש הוא לדברי רש"י דלא סבירא ליה דבעינן דגן ודיגון אלא דהא תליא מילתא מאן דסבר יש קנין לגוי דריש דגנך ולא דריש דיגון הילכך דיגון לא מהני ומאן דסבר אין קנין דריש דיגונך ולא דריש דגנך ולא איכפת לן אי הוי דגנו אי לא דעיקרא דמילתא תלי בדיגון הילכך כתב דכיון דלא מהני מירוח גוי למפטר תבואת ישראל הכי נמי לא מהני דיגון ישראל לחיובי דגן גוי".

דהנה, יעויין בפאה [פרק ב' משנה ז'] דתנן דקצרוה נכרים פטורה מפאה, ובירושלמי מבואר דנכרי שקצר לצורך ישראל ודאי דחייב ישראל, [והוכיחו כן מהתוספתא], ואף דהמיעוט הוא "ובקצרכם, פרט לקצירת נכרי", מ"מ לא חשיבא קצירת נכרי אם היא לצורך ישראל. והמחנ"א הל' שלוחין [סי' י"א] ס"ל בדעת הירושלמי דמדין יד פועל כיד בעה"ב אתינן עלה, והו"ל קצירת ישראל, והוכיח מזה דה"ה במעקה כששכר ישראל פועל עכו"ם לבנות מעקה מברך עליו, דמעשה דא"י הוא.

אמנם בהגהות רעק"א על המחנ"א שם, וכן בתוס' רעק"א למשניות שם הביא מהפר"ח דא"צ להשכיר את הפועלים, ועצם זה דעשאוהו לצורך ישראל מחייבו אף כשאננם פועליו, וכן דחה הנתה"מ [סי' קפ"ח סוס"ק א'] את דברי המחנ"א, עוד תמהו עליו השער המלך [תרומות פ"א] ושער המשפט [ריש סימן קפ"ב] מקושי' הגמרא מהיכא משכחת לה בור של ב' שותפין, ולמה לא מוקמינן לה בפועל של שניהם, ומכל זה מוכרח דכל כה"ג לא אמרינן יד פועל כיד בעה"ב, וכסברת רעק"א, וה"ה דבנד"ד ליכא דין כזה.

אולם סו"ס קשה דלכא' מסברא היה נראה כהמחנ"א, דאם הקצירה היא המחייבת ונתמעתה קצירת עכו"ם, א"כ מה מהני מה שהיא לצורך ישראל להיחשב כקצירת ישראל, וצ"ע.

והנה, בירושלמי להלן שם הסתפקו על קצירת חו"ל, ועי' בביאור הגר"א שם שפי' דמירי דקצרו לצורך חו"ל, ולמסקנא פטור כיון שאין זה "קציר ארצכם", ותמוה, דמה מהני מה שהוא לצורך חו"ל, וכבר תמה בזה במקד"ד [סימן ס"ב ס"ק א' עמ' רל"ט], והירושלמי מדמה לנכרי שקצרו לצורך עצמו [עיי"ש בהגר"א] דנמי פטור, וצ"ב, דהתם המיעוט כשקצר הנכרי, ואמרינן דקצירתו אינה מחייבת, והיאך נימא כן הכא דקצירה גמורה היא, ומאי נפ"מ לאיזה צורך קצר.

והנראה בזה עפ"י דברי התורת זרעים [פאה פ"ג - מ"ד] דהביא את קושי' המהרי"ט אלגאזי שהקשה, דמאי שנא קצירת פאה ולקט מאיסור קצירה לפני העומר לענין דין תולש, דבדין קצירה לפני עומר אמרינן דאין תולש כקוצר, אבל לענין פאה חייב, ותירץ התורת זרעים דבעומר נאסר מעשה קצירה ובלקט ופאה תלוי אי חיילא שם קציר על התבואה, וע"י תלישה נמי חיילא שם קציר על התבואה, עכתו"ד.

ומעתה נראה דכיון דאין הנידון בפאה ולקט על מעשה הקצירה, אלא על התבואה אי חיילא בה 'שם קציר' או לא, א"כ ה"ה במיעוט של קצירת חו"ל הנידון הוא האם לצורך חו"ל חשיב הקציר כ"קציר חו"ל" או לא, וכמו"כ בקצירת נכרי, אם קצרוה לצורך נכרי הו"ל "קצירת נכרי", אבל אם קצרוה לצורך ישראל, אף דאין שליחות על המעשה קצירה להחשיבו כקצירת ישראל, ואינו פועל שלו דנימא יד פועל כיד בעה"ב, אבל כיון דהקצירה היתה לצורך ישראל, הרי"ז קצירת ישראל, דהכא אין הנידון על המעשה קצירה, אלא על החלות תורת קציר בתבואה.

וע"ע בדברינו ב'זרעא קיימא' - פאה [סימן ז'] שהארכנו עוד ביסוד זה ליישב כמה קושיות, ועי' להלן [שם סי' י"א ס"ק ג'] שביארנו בזה את דברי הר"ש סיריליאני בירושלמי [ריש פ"ד], ועיין בהערה ¹¹³ דכעין זה מצאנו נמי בערלה.

מבאר דגם במירוח מצאנו בראב"ד דתלוי אי נעשה עבור הישראל או לא, והיינו דבעינן שיחול 'שם ישראל' על "הדגן הגמור" והיינו על הדגן של שעת דיגון, ועפ"י"ז מחלק בין הקדש לעכו"ם.

למדנו משם שיש 'חפצא' של תבואה, ויש 'פעולה' של קצירה, ויש 'חפצא' שמוגדרת עפ"י 'פעולה', והיינו 'שם קציר' שחל בתבואה ע"י פעולת קצירה, ונראה שיש מקור שגם במירוח אמרינן כן.

דהנה המחנ"א [שם] הביא נמי ממירוח עכו"ם שבכס"מ [תרומות פ"א הי"א] מובא שיטת הראב"ד דאף אי מעשה מירוח של עכו"ם יפטור אכן היכא שזה לצורך ישראל מיקרי מירוח ישראל וגם

¹¹³ ומצאתי סברא כעין זו במלבושי יו"ט חובת קרקע [סימן ב' ד"ה אמנם ראיתי] שהביא מהרמב"ם בפירוש המשנה ריש ערלה דנטיעה דנטעה נכרי יש בה משום ערלה רק באופן שנטעה עכו"ם לצורך ישראל, וביאר דמצד גזה"כ דונטעתם אתינן עלה, ונראה דגם הכא הגדר הוא כנ"ל דלא בעינן נטיעה שהמונות של הנטיעה שייכא לישראל, אלא ש'השם נטיעה' שבו עומדת ומיועדת לישראל, ודו"ק.

הכא רצה לפרש כנ"ל דהכל תלוי ביד פועל כיד בעה"ב, ועיין במאירי גיטין [מ"ז]: דמבואר שם דפועלים עכו"ם לישראל אין להם דין מירוח עכו"ם, והיינו כנ"ל.

אולם לפי הנ"ל נצטרך לומר דגם הגדרים של "מירוח" הם כמו הגדרים של "קציר", והיינו דאי דרשינן דיגון אף דקאי במעשה המירוח אכתי תלוי האם נעשה עבור ישראל או עבור העכו"ם, דמירוח עכו"ם אינו הלכה במעשה מצד עצמו, אלא שהמעשה מגדיר את החפצא, והיינו שעל ידי מירוח חל 'שם דגן גמור', דכמו שתבואה שנעשה בה קצירה חיילא בה 'שם קציר', כמו כן דגן שנעשה בו דיגון חיילא ביה 'שם דגן גמור' [דגן מדוגן] שהוא דגן שיש בו גמר מלאכה, אלא שה'שם דגן' הזה עומד ומיועד לישראל בזה שהישראל עצמו עשה מעשה דיגון או דעכו"ם עשה מעשה דיגון עבור הישראל.

ונראה דבזה מבואר החילוק בין מירוח עכו"ם למירוח הקדש, דכבר הבאנו מרש"י בסוגיא במנחות דלמסקנה אף דמאן דמחייב במירוח עכו"ם פוטר במירוח הקדש כיון דבעי פדיון לאוכלה, וסברתו צ"ב, ונראה דהחילוק בזה דמירוח הקדש יותר מופקע מדגנך ממירוח עכו"ם, והוא משום, דכמו דלצורך ישראל מיקרי מירוח ישראל, דחיילא שם ישראל בתורת 'דגן גמור' שלו כיון שעומד לו לצורכו, כמו כן לאידך גיסא דגם ממורח בתורת עכו"ם אכתי עומד קצת לישראל בזה שיכול לאוכלו, אבל ממורח בבעלות הקדש כיון דא"א לאוכלו בלי פדיון הרי יותר מופקע מלהיות עומד להדיט, שיותר עומד ויותר מיועד להקדש ממה שעכו"ם מיועד לעכו"ם, ודו"ק.

וע"ד זה יש לפרש את שיטות הראשונים דמירוח עכו"ם תלוי במעשה עכו"ם, והוסיף הרשב"א בתשובה דתלוי גם בבעלות וגם במעשה דסו"ס דגנך כתיב, לעומת הקדש דסגי בבעלות הקדש, דמאי שנא, ועפ"י הנ"ל ניחא, דשורש הדברים הוא דכו"ע מודי לרש"י דסו"ס דגנך כתיב אף דדרשינן דיגונך, והיינו דגנך בשעת דיגון, רק דרש"י למד שזה תלוי על הבעלות הממונית בשעת דיגון, והראשונים למדו שתלוי על ה"שם דגן גמור", והיינו החפצא שמוגדר ע"י פעולת המירוח, שזה מיועד ועומד לעכו"ם, ולזה בעי תרתי, גם בעלות וגם מעשה, משא"כ בהקדש דמצד עצמו זה עומד להקדש דבלי פדיון א"א לאוכלו שוב אמרינן דתמיד קרינן ביה דיגון הקדש ואפילו במעשה דיגון ע"י הדיט, ודו"ק.

ועיין היטב בתשובה שם שמשמע דבעינן תרתי, גם מעשה וגם בעלות, ובכל דבריו הוא מדמה תרומה לחלה ודקדק דגם שם בעינן שניהם, אלא דבסוף דבריו הביא תוספתא בחלה דמהני פועלים עכו"ם של ישראל להתחייב ופועלים ישראל אצל עכו"ם להפטר, ולכאן זה סותר לכל דבריו דלמה פוטרם פועלים ישראל אצל עכו"ם הא סו"ס יש מעשה של הישראל, ולפי הנ"ל א"ש, דשאני פועל של עכו"ם דמיקרי מירוח עכו"ם ביחד עם הבעלות של העכו"ם דכהדי חיילא ביה שם "דגן גמור" של עכו"ם.

שוב מצאתי בשו"ת הרא"ש [כלל ב' אות ב'] דמבואר התם דמלבד מה דמיעוטא דעכו"ם בגלגול תלוי בבעלות העכו"ם, מלבד כל זה היתה גם סברא דגלגול עכו"ם לצורך ישראל דהוי בכלל 'עריסותיכם', ויליף כן מקצירה של פאה מדין ובקוצרכם, עיי"ש, והן הן הדברים שכתבנו.

ישוב קושי' האחרונים דמאי שנא מירוח עכו"ם ממירוח נמלים.

ועפ"ז נראה ליישב קושי' עצומה, דכבר תמהו החזו"א [דמאי סימן י"ב ס"ק י"ט ד"ה ישראל שמורח] והאבי עזרי [בכורות מהדו"ק פ"ד ה"א] בשיטת הרמב"ם דמעשה מירוח דעכו"ם פוטר אף בלי בעלות דעכו"ם, מהמבואר בירושלמי [מעשרות פ"ה ה"ג] דנמלים דמירוחו כרי דשפיר מיקרי מירוח לחיובא, והוכיחו מהכא דמהני מירוח שלא מדעת הבעלים, עכ"פ מבואר הכא דלא בעינן מעשה מירוח אלא שהמצב והמציאות של כרי ממורח מחייב, וא"כ מה שייך בזה מיעוטא דעכו"ם.

ועומק קושייתם הוא, דבשלמא אי בעינן מעשה מירוח לחיובא אז י"ל שצריכים מירוח ישראל וממילא דלא מהני מירוח עכו"ם ובאופן אחר י"ל דאף אי לא בעינן מירוח ישראל אכן סו"ס בעינן 'מעשה מירוח' לחיובא, ומירוח דעכו"ם ממועט מכלל מעשה המירוח המחייב, אכן אי מהני בלי מעשה בכלל, רק שהמצב של כרי ממורח הוא המחייב, שוב לא חיילא הכא מיעוטא דנכרי, דלא גרע ממורח מעצמו.

ולדברינו א"ש, דאף דלא בעינן מעשה מירוח, רק שהחפצא של "דגן גמור" שנעשה בו גמר מלאכה, חפצא זו חיילא ע"י המירוח, וחפצא זו צריכה להתייחס לישראל ולא לעכו"ם, ולכן מהני פעולה של עכו"ם עבור ישראל, אבל בנעשה ע"י עכו"ם בעלמא הרי שהחפצא של "דגן גמור" מתייחס לעכו"ם, אכן נראה דבזה חלוק מירוח דנמלים דממילא דמתייחס לבעל התבואה, שזה ככרי שנעשה בו מירוח מעצמו דבכה"ג פשיטא שה'שם ממרוח' מתייחס לבעלים, וא"ש.

פרק ב'

שיטת הרמב"ם במירוח עכו"ם ברשות ישראל, וסתירת הר"י במירוח ישראל ברשות עכו"ם.

שיטת הרמב"ם ושיטה לא נודע למי דתרי גווי מירוח עכו"ם משכחת לה, מצד הרשות ומצד המעשה, ותרוייהו נתמעטו דתרי דיגונך כתיב.

בשיטת הרמב"ם מצאנו סתירה, דיעויין ברמב"ם [תרומות פרק א' הלכה י"ג] שכתב: "ישראל שמכר פירותיו לעכו"ם קודם שיבואו לעונת המעשרות וגמרן העכו"ם פטורין מן התרומה ומן המעשרות ואם אחר שבאו לעונת המעשרות אף ע"פ שגמרן העכו"ם חייב בכל מדבריהם, וכן העכו"ם שגמר פירות ישראל הואיל ודיגונן ביד עכו"ם אינן חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן", ומפורש דמירוח עכו"ם ברשות ישראל פטור, והיינו כסברת הראשונים לאידך גיסא.

אולם כבר תמה המרכבת המשנה [פ"א סוף ה"א בשם המהרי"ט צהלון סימן ז'] דהרמב"ם סותר משנתו האם תלוי במעשה מירוח או בבעלות, דמצד אחד מבואר ברמב"ם הנ"ל דתלוי במעשה המירוח, ומאידך מבואר ברמב"ם לעיל [שם הלכה י"א]: "פירות העכו"ם שגדלו בקרקע שקנה בא"י, אם נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם ומרחן העכו"ם פטורין מכלום שנאמר דגן ולא דגן עכו"ם, ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרן ישראל חייבין בכל מן התורה", ומדוייק הסדר ברמב"ם "שלקחן ישראל וכו' קודם שתגמר מלאכתן וגמרן ישראל" והיינו דווקא בשגמרן לאחר שלקחו, אבל אי גמרן בלי לקיחה אז איכא מירוח של ישראל ברשות עכו"ם וזה לא מהני דמירוח עכו"ם חשיבא, וזה נגד הראשונים הנ"ל.

ומבואר ברמב"ם דדיגון עכו"ם היינו בין במעשה מירוח של עכו"ם ובין בבעלות של עכו"ם בשעת המירוח אף אי מירוחן ישראל, וצ"ע.

והיינו דברשב"א מבואר דבעינן תרתי, בעלות עכו"ם ומעשה עכו"ם, וברמב"ם מבואר דחדא מתרתי מיקרי דיגון עכו"ם, או בעלות או מעשה, וצ"ע.

ועיין בהערה ¹¹⁴ שהבאנו מהשיטה לא נודע למי ומהמהרי"ט אלגאזי דאיכא למימר דשני דינים נאמרו בדיגונך דאיכא שני פסוקים של דיגונך, אלא דקשה מהסוגי' במנחות, עיי"ש.

¹¹⁴ דהנה, המהרי"ט אלגאזי צידד [שם סוף ס"ק א'] עפ"י מה שמדוייק ברש"י בקידושין [מ"א:]: דאף דאיכא מ"ד דמירוח עכו"ם חייב דתרי דיגונך כתיב ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, וכמבואר במנחות, אכן למ"ד דמירוח עכו"ם פטור, כתב רש"י דאיצריכא ליה הנך תרי מיעוטים, וחידש המהרי"ט אלגאזי דהיינו לתרי הנך גווי, הרי לנו דאיכא באמת ב' מיעוטים במירוח עכו"ם, גם לבעלות של עכו"ם וגם למעשה המירוח למ"ד מירוח עכו"ם פטור.

וע"ד זה מבואר נמי בשיטה לא נודע למי [קידושין שם - מובא בשו"ת הגר"ב אשכנזי שם ובמהרי"ט אלגאזי] דתרי גווי מירוח עכו"ם משכחת לה, ברשות עכו"ם אף במרחן ישראל ובמעשה מירוח של עכו"ם ברשות עכו"ם, והוסיף בזה חידוש גדול, דבסוגי' מבואר דפליגי אי מירוח עכו"ם פטור ממיעוטא דדיגונך או שהוא חייב כיון דמיעוט אחר מיעוט לרבות, וחידש דהך מיעוט אחר מיעוט לרבות רק מרבה מירוח ישראל ברשות עכו"ם דזה דומה למירוח גזבר ברשות הקדש וקיל טפי "כיון שבאה שעת החיוב על יד הישראל" [הממרח], אבל מירוח עכו"ם ברשות עכו"ם [או מירוח עכו"ם ברשות ישראל - כן נראה לדויק מדבריו עיי"ש היטב] חמיר טפי ונתמעט לכו"ע.

עכ"פ גם בדבריו מבואר דאיכא תרי מיעוטים, גם מצד רשות עכו"ם גם מצד מירוח עכו"ם, אלא דחילק דגם למ"ד דליכא פטור מירוח ישראל ברשות עכו"ם מודה דמירוח עכו"ם ממש ודאי פטור, וברמב"ם ליכא מקור לחידוש הנוסף, אבל גם ברמב"ם מבואר לכא' דאיכא תרי מיעוטים.

איברא דתמה בכל זה המהרי"ט אלגאזי דמבואר במנחות [ס"ז] דמקישין חלה לתרומה דלר"מ דמירוח עכו"ם חייב ה"ה דגילגול עכו"ם חייב, ולפי"ז ה"ה למ"ד דמירוח עכו"ם פטור דהיינו צריכים ללמוד לגילגול עכו"ם דפטור, ואי נתחדש פטור נוסף במעשה מירוח של העכו"ם בתבואת ישראל, א"כ ה"ה דבגילגול עכו"ם בעיטת ישראל היינו צריכים ללמוד כן, ומה"ט דחה פירוש זה ברמב"ם.

דרכו של המהריט"ץ בשיטת הרמב"ם דגם לרבה דלא דריש 'דגנך' רק 'דיגונך' אבל מודה לדרשה של דגנך בשעת דיגונך.

והישוב בזה כמבואר במהריט"ץ [סימן ז'] בביאור שיטת הרמב"ם, והוא שכבר נחלקו האם יש קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי מעשרות או לא, ונחלקו האם דרשינן דגנך למיעוטי בעלות עכו"ם בשעת שליש, ואי לא דרשינן כן, דאין קנין לעכו"ם, אז דרשינן דיגונך למעט מירוח עכו"ם עכ"פ, וביארו התוס' דכו"ע מודי להך דרשה דמירוח, [או לרבות מירוח עכו"ם או למעט מירוח עכו"ם] וכמבואר בסוגי' במנחות.

והוסיף המהריט"ץ לאידך גיסא, דכמו דכו"ע מודי לדרשה של דיגונך למירוח, כמו"כ כו"ע מודי לדרשה של דגנך, דבעינן בעלות של ישראל, ורק פליגי האם בעינן הך בעלות בשעת שליש וזה רק שייך למ"ד שיש קנין לעכו"ם להפקיע, או דעכ"פ בעינן בעלות זו בשעת מירוח, דאל"כ קשה דלמה לא כתוב לשון 'דיגון' ולמה כתוב לשון 'דגן', וע"כ כנ"ל.

וזה לשון המהריט"ץ, "דדרשינא דיגונך פי' דיגונך כדגנך שלכל הפחות יהיה הדגן בשעת דיגון שקנאה מהגוי קודם מירוח".

הרי לנו דאיכא בזה ג' דרכים, דברש"י מבואר דאין כאן אלא 'דגנך' ותו לא, ורק נחלקו אי דגנך בשעת דיגון או בשעת שליש, ובראשונים דס"ל דאיכא דין דיגון דתלוי במעשה היינו אך ורק כדי שיחול בו שם דגנך ולא במעשה מצד עצמו, והכא ברמב"ם מבואר דגם אי איכא דרשה נפרדת על דיגון עכו"ם, אכן גם דרשינן דרשה ד'דגנך' ולא דגן עכו"ם אלא דדרשינן כן לדגן של שעת דיגון, ודו"ק, עכ"פ לדעת הרמב"ם שני דינים נפרדים ניהו.

והדברים מפורשים ברמב"ם דכבר עמדו על לשון הרמב"ם שכתב "אם נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם ומרחן העכו"ם פטורין מכלום שנאמר דגנך ולא דגן עכו"ם" ולכא' לא דרשינן דגנך רק דיגונך, ומפורש כדבריו דאיכא דין דגנך בשעת דיגון. ולהלן הבאנו בזה מהלך נוסף עפ"י הגר"ח.

סתירת הר"י וישובו של המהרי"ט אלגאזי.

וע"ד זה נראה ליישב את שיטת הר"י בהאי ענינא דכבר תמהו דסותר דבריו מקידושין לבכורות, וכדיבואר.

דהנה, בדברי הר"י בתוס' בקידושין [מ"א] מבואר דאף אי יש קנין לעכו"ם בא"י להפקיע, אכתי משכחת לה חיוב, והיינו בגדלה שליש ביד ישראל, והגוי קנאו לפני מירוח ולכן ליכא פטור לקוח, והישראל מירחו ביד עכו"ם ולכן ליכא פטור מירוח עכו"ם, ומבואר דמירוח ישראל מיקרי ולא תלוי בבעלות, ומאידך, השטמ"ק בכורות [י"א] הביא מהר"י דכמו דמירוח הקדש היינו מירוח הדיוט ברשות הקדש וקרינן ליה מירוח הקדש, כמו כן מירוח עכו"ם היינו מירוח ישראל ברשות עכו"ם וקרינן ליה מירוח עכו"ם, איפכא מדבריו בקידושין, הרי דדבריו סתרי אהדדי.

ותירץ המהרי"ט אלגאזי [שם] דדברי הר"י בבכורות קאי בתבואה ברשות עכו"ם מתחילה ובזה לא מהני מירוח ישראל לחיבו, דבזה סגי בבעלות עכו"ם לקיימה במצב של פטור כיון שמעולם לא נתחייבה הך תבואה דגדלה שליש ביד עכו"ם, ומעשה מירוח ע"י ישראל לא סגי לחיבו, אבל דברי הר"י בקידושין קאי בגדלה ביד ישראל, וכבר נתחייבה, ובזה סגי במירוח ישראל.

והיינו דתרי גווני מירוח עכו"ם מצאנו, דלהפקיעו מידי חיובו הקודם בעינן מירוח עכו"ם לגמרי, והיינו בעלות עכו"ם ומירוח עכו"ם, אבל היכא דלא נתחייבה בשליש ובעי מירוח לחיבו, התם גם בעלות עכו"ם בשעת מירוח סגי כמו שבעלות הקדש בשעת מירוח סגי אף במירוח הדיוט.

אכן אין הדברים ברורים מתרי טעמי:

א) היכן מצאנו בזה ב' דרגות, יותר מירוח עכו"ם ופחות מירוח עכו"ם וכשיש כבר חיוב בעי מירוח גמור, ומה המקור לכל זה.

ב) עוד יש להעיר, דנתחדש במהרי"ט אלגאזי דאף למ"ד דאין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע אכתי מיקרי דלא נתחייבה בשליש כיון שהיא בבעלות העכו"ם, רק דאהני לן מה שאין קנין דמצי עוד להתחייב במירוח, וכיון דבעי מירוח לחיבו שוב בעינן מירוח ישראל ובעלות ישראל, ואין זה ברור, דאי לא דרשינן דגנך בשעת שליש, א"כ אין שום תנאי של בעלות ישראל בשליש ולמה לא

נתחייב ומה אכפת לן שבעליו עכו"ם ואין גברא שמחוייב בחיובא דתבואה, הא סו"ס חיילא בתבואה חיובא דתרומה, וצ"ע.

ועל הקוש' השניה, עיין להלן במה שהבאנו מהגר"ח בביאור שיטת הרמב"ם, דבאמת חידש כן שיש דין דגנך בשליש לכו"ע, וכפשוטו היה נראה דדברי המהרי"ט אלגאזי ודברי הגר"ח עולין לדבר אחד, רק שלא ברור האם סברא זו עולה יפה בישוב שיטת הר"י דסו"ס מאי שנא הנך תרי סוגים של מירוח, וצ"ע.

דרך חדשה בזה עפ"י המהריט"ץ.

ונראה דלפי המהריט"ץ ברמב"ם א"ש וא"צ לחידושו של המהרי"ט אלגאזי, דהמהריט"ץ חידש ברמב"ם דשני דינים נאמרו, דיגונך שזה המעשה דיגון, ודגנך שזו הבעלות בשעת דיגון, ושיטת הרמב"ם דשני דינים נפרדים נינהו ולכן כל אחד לבד סגי, והיינו שיש שני דינים גם דין דגנך בשעת דיגון וגם דין דיגונך מצד עצמו.

ונראה דהר"י חולק בפרט אחד, דחידש הר"י דבעי תרתי, גם דגנך של ישראל וגם דיגונך של ישראל, ולא כהרמב"ם דדגן עכו"ם פוטר ודיגון עכו"ם פוטר, ולא כהרשב"א דבעינן תרתי אבל דין אחד הוא שבבעלות ופעולה אמרינן שה'שם דגן גמור' מתייחס לעכו"ם, אלא דשני דינים נינהו אלא דבעינן לשניהם.

ועפ"ז י"ל שחידש הר"י דאף דלא חיילא שם דגן עכו"ם בשליש לפטור כיון שאין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מידי תרומה, אכן אכתי שייך שיחול 'שם דגן ישראל' בשעת גידול שלישי, והיינו כך, שאין הלכה של בעלות ב'זמן' הדיגון, אלא דבעינן שהדגן הגמור יהיה של ישראל, והיינו 'דגנך גמור', והיכא דכבר חיילא ביה שם דגן ישראל בשעת שלישי שוב אמרינן דכך שמו, דגן ישראל, וגם בשעת דיגון לא פקע מיניה שם זה, [שאין הלכה שיהיה בעלים בפועל בשעת המעשה דיגון].

וממילא דאהני לן מה שהיה לו בעלות של ישראל בשעת שלישי ביחד עם מירוח של ישראל בדיגון, ותרי הנך דינים נתקיימו בשעת דיגון, וזו שיטתו בקידושין, אבל בבכורת קאי בלי שהיה שלישי ביד ישראל, א"כ לא חיילא תורת דגן ישראל לא בשעת שלישי ולא בשעת דיגון, הלכך לא מהני בזה מעשה דיגון של ישראל.

דרכו של הגר"ח ברמב"ם [ביכורים פרק ב' הלכה ט"ו], שיש דין דגנך ודין דיגונך.

גם הגר"ח [ביכורים פרק ב' הלכה ט"ו] עמד על זה שיש שני דינים של מירוח עכו"ם, חדא בבעלות וחדא במעשה מירוח, עוד העיר שבדין בעלות כתוב לשון דגנך ולא דיגונך, וחידש ע"ד המהריט"ץ דגם למ"ד אין קנין נאמרו שני דינים דין דגנך ודין דיגונך, אלא דלדעת המהריט"ץ שני הדינים הם בשעת דיגון, אכן הגר"ח חידש שהדין 'דגנך' הוא דין בשלישי גם למ"ד שאין קנין בארץ ישראל.

ודבריו הם חידוש גדול, דכפשוטו מבואר בסוג' דרק דרשינן דגנך ולא דגן עכו"ם בשעת שלישי אי יש קנין, ואם אין קנין אז דרשינן דיגונך במירוח, והמהריט"ץ חידש שיש גם דגנך בשעת דיגון, וכן ביארנו בכל הראשונים רק דברמב"ם יש שני דינים, עכ"פ שני הדינים הם בשעת מירוח דלא שייך דרשה דדגנך בשלישי, דרק אי יש קנין להפקיע שייך דין זה.

והגר"ח חידש שיש מיעוטא דדגן עכו"ם בתורת פטור בעלמא על הפירות, ויש מיעוטא בתורת הפקעה מעיקר המחייב, ויש נפ"מ ביניהם האם אפשר להתחייב אח"כ ע"י מירוח, דרק בפטור בעלמא מתחייב אח"כ מה שאין כן בהפקעה מעיקר הפרשה דלא מתחייב אח"כ, ודו"ק, ורק בתורת הפקעה הוא דבעינן יש קנין בגוף הארץ, אבל בתורת פטור סגי בבעלות העכו"ם על הפירות.

והן הן דברי הרמב"ם, שהדין מירוח הפוטר דנלמד מדיגונך, דין זה תלוי במעשה המירוח, והדין בעלות שפוטר היינו בעלות עכו"ם בשלישי, ולא סגי בבעלות במירוח, וזה נלמד מדגנך כמו למ"ד יש קנין, אלא דנחלקו אי בתורת הפקעה או בתורת פטור.

ועיין לעיל שהבאנו את דברי המהרי"ט אלגאזי בישוב שיטת הר"י, והמעין בדבריו יראה דדבריו ודברי הגר"ח עולין לדבר אחד, ודו"ק.

סימן י"ב

**בדין מצה וחלה מן החיטין ומן האורז,
ובגדרי טעם כעיקר ובדיני גרירה.
[פרק ג' משנה ז']**

טעמא דבבלי מצד טעם כעיקר וטעמא דירושלמי מצד גרירה.

שנינו במשנה [פרק ג' משנה ז'] - העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח ואם אין בה טעם דגן אינה חייבת בחלה ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח.

והנה - אורז אינו מהה' מיני דגן, ופשוט שאינו חייב חלה וגם פשוט שלא יוצאים בה ידי"ח במצה - הלכך טעמא בעי מה אהני לן מה שיש כאן חיטין עם האורז, ומצאנו ב' סוגיות בביאור טעמא דמתני' - בבבלי מצד טעם כעיקר ובירושלמי מצד 'גרירה'.

א' הראשונים הביאו מהסוגי' בזבחים [ע"ח]. בביאור טעמא דמתני' דבאמת איירי הכא אפילו כשיש רוב אורז - ואפי"ה חייב בחלה ויוצאים ידי חובת מצה, כיון שיש באורז את הטעם של חיטין, הלכך טעמא דחיטין לא בטל.

ב' בירושלמי מצאנו בזה ביאור אחר - והוא דמתני' משום 'גרירה', שאמרו שם "אין לך בא לידי חמץ ומצה אלא ה' המינים בלבד, ודכוותה אין לך 'נגרר' עם כולן אלא חיטין ושעורין בלבד", עוד אמרו שם "לא שנינו אלא העושה עיסה מן החיטין ומן האורז - אין נגרר אלא עם החיטין בלבד", ודייקו מהכא הראשונים שלא שנינו במשנה אלא מן ה'חיטין' ומן ה'אורז' - ואלו היה מין אחר 'נגרר' או מין אחר 'גורר' הוה תני ליה במתניתין - ומדלא קתני אלא חיטין ואורז ש"מ שאין לך אחר נגרר וגורר.

והמהלך בזה הוא שע"י החטים באין האורז עצמם לידי חימוץ, וכן מבואר ברמב"ן וברא"ש [סוף הלכות חלה] וכן כתב הגר"א בשנות אליהו [פ"ג דחלה מ"ז] וכ"ה בביאור הגר"א [או"ח סימן תנ"ג סק"ט].

בדברי הרמב"ן דתרווייהו איצטרכיא ליה - טעם כעיקר שלא יתבטל, ושוב בעינן גרירה להשוות את כולה ללחם.

ובביאור הדברים נחלקו הרמב"ן והרא"ש ותרווייהו נקטו דהנך תרי טעמים משלימים זא"ז - ונחלקו בגדרים בזה, ופלוגתתם גם בגדרי טעם כעיקר וגם בגדרי גרירה - וכדלהלן: ואגב יש להעיר מהשו"ת בית אפרים [או"ח סימן י"ג ד"ה הדרינן] בדעת הסמ"ק [מצוה רי"ט] דנקט דנחלקו הבבלי וירושלמי - וע"ע במנחת ברוך [סימן ס"ח].

והנה - יש לעיין ברמב"ן בהלכותיו בביאור משנה זו - וע"ע ברא"ש בסוף הלכות קטנות שהביא את הרמב"ן בביאור משנה זו - על פי הבבלי והירושלמי, - ועיין בהערה ¹¹⁵ שהבאנו כל לשונו של הרמב"ן.

¹¹⁵ וז"ל "הא מתניתין חזינא לפרושה ולברורה הכא משום דקשיא ועמומה היא, ודאי מדקתני יוצא בה ידי"ח בפסח שמעינן מינה דמדאורייתא היא דהויא כשל חטים כל אימת דאיכא טעמא דחטים, ואע"ג דמערבי בגוה אורז טובא, וה"נ אסיקנא בגמרא פרק כל הזבחים [ע"ח] דמתניתין אפילו ברובא אורז היא ואפ"ה כיון דאיכא טעמא לא בטיל, וכיון דהכי איכא למידק הא קיי"ל כזית בכא"פ בטעמו וממשו דאורייתא הא כל היכא דליכא בכא"פ דכו"ע לאו דאורייתא, ונהי נמי דטעמא לא בטיל האידך יוצא בה ידי"ח מצה בפסח הא עיקרא אורז הוא, ואשכחן בתלמוד א"י פירושא דמלתא ופירוקא דקא פרישו טעמא דמתניתין משום גרירה, וה"ג התם בפ"ק דמכלתין דחלה כמה דאת אמר תמן אין לך בא לידי חמץ ומצה אלא חמשת המינים בלבד ודכוותה אין לך נגרר עם כולן אלא חטים ושעורין בלבד רבי הילא בשם ר"ל לא שנינו אלא העושה עיסה מן החטים ומן האורז ואינו נגרר אלא עם החטים בלבד, שמעינן השתא דטעמא דמתניתין משום דאע"ג דעיסת האורז פטורה דלאו לחם היא ומיהו כי מערב לה בהדי דגן ואית בה טעם דגן הדגן גוררו לעשות הכל לחם להתחייב בחלה וכו', דקים להו לרבנן דאינהו גוררין ומביאין אחרים לידי מצה וחמץ וכו', ודקא מייתי ראייה מהא מתניתין בפרק כל הזבחים דמין בשאינו מינו בטעמא וטעמא לא בטיל קושטא הוא, ועל הדין אורחא נמי איתמר דאע"ג דחטים גוררין את האורז אי טעמא בטיל דבר שנתבטל מעצמו האידך גורר את אחרים א"ו טעמא לא בטיל וכיון דלא בטיל וחזי לאיצטרופי בדנפשיה כגון דאיכא כזית בכא"פ מצטרף לכל עונשין לגבי חלה, ומצה נמי גורר את האורז ליעשות לחם כטעמא דפרשין" עכ"ל.

ובתחילה העמיד דע"כ שזה דין דאורייתא כיון דמהני לצאת ידי חובתו בפסח, והביא מהסוגי' בזבחים דאיירי אפילו ברוב אורז - ואפ"ה כיון דאיכא טעם של חיטים - הלכך לא בטל - והיינו דמדין טעם כעיקר אתנן עלה וטעם כעיקר הוא דין דאורייתא דילפינן מקראי.

ותמה בזה הרמב"ן דסו"ס האיך יוצא ידי חובתו - דהא קיימא לן דבעינן עכ"פ שיעור של כזית בכדי אכילת פרס בטעמו וממשו מדאורייתא - אבל אי ליכא כזית בכדי אכילת פרס לאו דאורייתא - וא"כ מה מהני דין זה דטעמא לא בטיל - דסו"ס האיך יוצא ידי חובה בפסח - הא עיקרה אורז הוא ואין כאן אכילה של כזית תוך כדי אכילת פרס.

ובישוב קושי' זו הביא את הירושלמי דמפרש טעמא דמתני' משום גרירה - וכנ"ל - והסיק "דשמעינן השתא דטעמא דמתני' משום דאע"ג דעיסת האורז לאו לחם הוא מיהו כי מערב לה בהדי דגן ואיתביה טעם דגן - הדגן גוררו לעשות 'הכל לחם' להתחייב בחלה" ולכן בעינן דווקא אורז ודווקא חיטין וזה משום "שאיין לך אחר גרר וגורר" - ומעתה א"ש האיך יוצא ידי חובתו במצה שהרי לאחר הגרירה הכל מצה - והרי אכל כזית בכדי אכילת פרס.

והוסיף הרמב"ן דאכתי א"ש טעמא דבבלי דטעמא לא בטיל - דטעם כעיקר - דלולי טעם כעיקר לא אהני לן טעמא דגרירה, דאי נימא דטעמא בטיל - א"כ "היאך דבר שנתבטל בעצמו יגרור אחרים" - אלא ע"כ דטעמא לא בטיל - ומעתה כיון דלא בטיל שוב מהני מה דגורר את האורז לעשותו לחם.

הרי לנו צירוף בין הנך תרי טעמי - מקודם לא בטל - ושוב מהני דין גרירה. **הוכחה של הדברי יחזקאל דבאין לידי חימוץ הוא רק מצד קביעת המין, ומבאר שיש ב' דינים במצה.**

והעיר בזה בדברי יחזקאל [סימן י"א ס"ק ד'] שמבואר מזה דאף דעיקר טעמא דגרירה הוא שע"י החטים באין האורז לידי חימוץ, אפ"ה לא סגי לן בהך טעמא לבד להחשיב את האורז כלחם אי הוה ס"ל דטעם כעיקר לאו דאורייתא, אף דפעולת הגרירה עושה את שלה להשוותו לעיסה שהיא 'בר חימוץ' - דזה אמת אף למ"ד טעם כעיקר לאו דאורייתא - וקשה דא"כ למה לי טעמא דטעם כעיקר.

ומהכא הוכיח דלא סגי לן בדבר המחמיץ לעשות עיסה לחיוב חלה ומצה - אלא שיש דין במין שבא לידי חימוץ - ועיין בזה לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א'] - וההוכחה היא מהכא, דכיון שהאורז אינו בתורת לחם משום דבעי דווקא מהנך חמשת המינים - ואי טעמא בטיל אין כאן חטים כלל אלא 'מין אחר' שבא לידי חימוץ וזהו אינו מועיל לענין מצה וחלה - והסיק שמכאן מוכרח דהיקשא דבא לידי חימוץ בא ללמד על ה'מיני' אתא ולא שזה תלוי ב'בפועל' אי מחמיץ או לא.

והקשה עליו מהרמב"ן במלחמות לגבי מצה שנילושה במי פירות דלא מחמיץ ולא מהני לצאת ידי חובתו, ותמוה - הא סו"ס המין מחמיץ והעיקר הוא המין.

וביאר הדברי יחזקאל כנ"ל - דע"כ דתרת ילפינן מהך היקשא דמצה לחמץ:

א] דין חמשת המינים מצד עצמותן ושאר מינים שאינן באין לידי חימוץ נפקו מכלל לחם אף אם ע"י מקרה באין לידי חימוץ, ומשו"ה אינו מועיל טעמא דגרירה לבד בלא דינא דטעם כעיקר וזהו דין כולל בין במצה ובין בחלה.

ב] דין פרטי לענין מצה דבעי שתהא הלישה באופן שיוכל לבא לידי חימוץ, ואל"ה אין אדם יוצא יד"ח מצה בזה ומשו"ה מצה הנלושה במי פירות לבד אין יוצאין בה יד"ח מצה משום דאינה באה לידי חימוץ, ואין הטעם משום דלא חשיב לחם אלא משום דל"ח מצה, דהא לענין חלה מבואר [פ"ב דחלה מ"ב] עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה וכנ"ל - ועיין מה שהארכנו בזה לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א'].

קושי' בדברי הרמב"ן דמה שייך טעם כעיקר לטעמא דגרירה - ומוכיח שיש מהלך חדש בגרירה - שמתייחסים לדינים של הגורר ולא למציאות של הגורר.

אולם הקשו הדברי יחזקאל [שם] ובשערי יושר [ש"ג פי"ז] דאכתי תמוה - ויש כאן קושי' גדולה בעיקר דברי הרמב"ן בגרירה - שהאיך כותב הרמב"ן שאם טעם היה בטל ברוב אז לא היה מהני הגרירה וכלשונו - "דבר שנתבטל מעצמו האיך גורר את אחרים" - וקשה - הרי דינא דטעם

כעיקר לא מהני כאן מצד עצמותו - דהא סו"ס ליכא שיעור לאכילה, ועיקרו ע"כ הוא מדין גרירה להשוות את כולה לחיטין, וא"כ איך תליא טעמא דגרירה בדינא דטעם כעיקר, הרי גם אי טעם לאו כעיקר הרי כולו נגרר להיות חיטין.

וביאר בזה הדברי יחזקאל [שם ס"ק ה'] והשערי יושר [שם] דלמדנו חידוש בשיטת הרמב"ן ביסוד דינא דגרירה.

וביאר בזה שיסוד דינא דגרירה אינו דבר מציאותי גרידא אלא דדינו לפעול בדיני הנגרר - והיינו שדבר הנגרר נעשה כמו דבר הגורר רק לענין זה דחל עליו הדינים של דבר הגורר - ולא שחל עליו המציאות של דבר הגורר ואז כתוצאה מזה ממילא חל בו דיני הגורר מצד עצמו - אלא דלכתחילה נגרר רק לענין הדינים של הגורר, ובתוספת ביאור - זה ודאי שיש כאן שינוי הטבע בכח החימוץ, אכן שינוי הטבע לחוד אינו מועיל להעשות דין אורז כחיטים - אלא שמועיל להיות 'נטפל ונמשך' לדין הדגן שנטפל עמו בעיסה זו.

ומעתה ברור שאי כל הדין גורר מיתלי תלי בדיני הגורר - א"כ היכא דליכא דינים של חיוב או מצוה בגורר אז פשוט דלא עדיף הנגרר מהגורר.

חידוש זה דייק הדברי יחזקאל עוד מדברי הרמב"ן - הרי אחרי שחידש הרמב"ן שיש צירוף בין הנך תרי טעמי - שוב הוסיף הרמב"ן תנאי בדין זה - וז"ל:

"אלא טעמא לא בטיל - וכיון דלא בטיל - וחזי איצטרופי כדנפשיה כגון דאיכא כזית בכדי אכילת פרס - מצטרף לכל עונשים שבתורה לחלה ומצה נמי דגורר את האורז לעשותו לחם" - הרי שיש כאן תנאי נוסף בדין גרירה - והוא - דלא מהני מה דחיטין לא בטיל - אלא דבעינן תנאי נוסף, שיהיה שיעור מסויים בהך חיטין - והוא - ד"חזי איצטרופי כדנפשיה - כגון דאיכא כזית בכדי אכילת פרס" - והיינו שיעור לקיום מצות מצה - ולמה לי תנאי זה - וביאר - דכיון דאיכא 'דיני מצה' על הגורר - שוב נהפך הנגרר להיות כמוהו בהנך דינים - אבל בפחות מהשיעור חסר בדיני מצה בגורר.

ולפ"ז הוסיף דיתחדש חידוש דין - והוא שבעושה עיסה משאור של חטים שכבר הורמה חלתה מהך עיסה, ועשאו להך עיסה עם עיסת אורז - אף דכאן איכא פעולת הגרירה ונהפך האורז לחטים - מ"מ ליכא חיוב על האורז דלא עדיפי מדבר הגורר וכיון שבדבר הגורר ליכא חיוב שוב ליכא חיוב בנגרר.

ועל פי זה מתבארים היטב דברי הרמב"ן דאי נימא ש'טעם' בטל - אם כן כבר נתבטל מהחטים את הדיני מצה והדיני חלה בעודן קמח - ותו אינו מועיל כאן דין גרירה לחייב האורז הנגרר ע"י החטים - שפשוט שאין דבר הפטור מועיל לחייב ע"י גרירה - שהרי התהליך של גרירה מיתלי תלי בדינים.

ביאור שיטת רשב"ג.

עוד הוסיף בזה בשערי יושר לבאר את המשך דברי הרמב"ן שחידש בשיטת רשב"ג - דס"ל שאינו חייב בחלה אא"כ יש שיעור של ה' רבעים בחיטין לחוד - ובפשוטו היה נראה שהכוונה בזה דלית ליה כלל גרירה ולכן חייב רק על החיטין לחוד, ומשו"ה צריך שיעור שלם.

אולם הרמב"ן פירש דגם רשב"ג אית ליה דין גרירה אלא דסובר דלא אמרינן גרירה אא"כ יש שיעור של 'חיובא' או עיסה שכבר 'נתחייב', וכן מבואר ממה שכ' בהל' חלה - "וה"פ סיפא דמתני' הנוטל שאור מעיסת חיטין ולא קתני הנותן שאור של חיטים בעיסת האורז - ש"מ דמתני' רשב"ג היא דאמר בעינן דגן כשיעור", עכ"ל.

וכוונת הרמב"ן למשנה להלן [פרק ג' משנה י'] דתנן הנוטל שאור מעיסת חיטין - ופ"י הרמב"ן דמשמע דווקא 'מעיסה' שכבר נתחייב - וכוונתו דבהך דמשנה י' חייב על שאור של עיסת חיטים שנתערב באורז - אע"ג דליכא שיעור של חובת חלה בשל חיטים, מ"מ כיון שכבר נתחייב החיטים יש בו דין גרירה לחייב כל האורז.

שיטת הרא"ש דחולק בדין טעם כעיקר דמהני להפוך היתר לאיסור - ונתחדש דין ברא"ש דבעינן באים לידי חימוץ מחמת עצמות המין, ומחמת זה בעינן דינא דגרירה.

הנה הרא"ש [הלכות קטנות - סוף הלכות חלה] חולק על הרמב"ן וכתב על דברי הרמב"ן וז"ל:

"ולא ידענא מאי קשה ליה למה יוצא בו כיון דליכא כזית בכדי אכילת פרס, חיטי איתא בטעם וממש דטעם כעיקר בשאין מינו דאורייתא וכיון שנתנו החיטים טעם באורז הפך הטעם את האורז להיותו כמו חיטה וקרינן ביה טעמו וממשו חיטה".

יסוד השגתו בנוי על מחלוקת ראשונים בדין טעם כעיקר - דהנה פליגי הראשונים בגדר דינא דטעם כעיקר במה דאמרינן שהאיסור לא בטל ואסור מה"ת, האם הכוונה דרך האיסור הוא מה שאסור ולכן אינו חייב אא"כ אכל שיעור מן האיסור, או דלמא דע"י טעם כעיקר נתהפך אף ההיתר ונעשית לאיסור ולכן אסור אף ההיתר וגם מצטרף לשיעור דחויב וחייב אף אם אכל כזית של מה שקבל טעם מן האיסור - דעת הרמב"ן בחולין [צ"ח:] ובפסחים [מלחמות ריש פרק ג'] דלא אמרינן שנתהפך ההיתר להיות כאיסור, ולכן לשיטתו שפיר הק' דהיאך יתחייב בחלה אף אם ליכא שיעור דחויבא בחיטים לחודיה, וכבר עמדו בזה באבי עזרי חו"מ [תליתאה פ"ו ה"ה] ובקובש"ע [פסחים ס"ק קע"ו].

אולם הרא"ש הקשה עליו לפי מה דס"ל שע"י טעם כעיקר נתהפך כל ההיתר להיות כאיסור, ולפי"ז מובן שפיר מה שהאורז מצטרף לחיטים, מאחר שיש בו טעם חיטים דינן כחיטים לכל דבר, ולפי"ז ק' אמאי צריך לדין גרירה.

וביאר בזה הרא"ש - "והירושלמי שפירש הטעם משום גרירה - משום דהוה קשה ליה - נהי דאזלינן בתר טעם וחשיב כולן חיטים, מכל מקום כיון דרובה אורז אין בא לידי חימוץ והיאך יוצא בה משום מצה, ולכך הוצרך לפרש הטעם החיטה גורר את האורז וגורם לבוא לידי חימוץ" עכ"ל - וביארו בדברי יחזקאל [סי' י"א ס"ק ז'] ובמנחת ברוך [סי' ס"ט] דמה דלא סגי בגרירה לחוד היינו משום דלא סגי במה שבא לידי חימוץ בפועל אלא צריך שיבוא לידי חימוץ מחמת עצמות המין, ולכן בעינן גם לדין טעם כעיקר.

סיכום פלוגתת הרמב"ן והרא"ש.

נמצא דפליגי הרמב"ן והרא"ש בתרתי, חדא פליגי בגדר דינא דטעם כעיקר, דלהרמב"ן רק האיסור הוא מה שאסור ואינו חייב אא"כ אכל שיעור האיסור, אבל הרא"ש ס"ל דע"י טעם כעיקר נתהפך אף ההיתר ונעשית לאיסור ולכן אסור אף ההיתר וגם מצטרף לשיעור דחויב וחייב אף אם אכל כזית של מה שקבל טעם מן האיסור, ולכן לפי הרמב"ן עיקר טעמא דמתני' הוא גרירה ולדברי הרא"ש עיקר טעמא הוא משום טעם כעיקר.

ועוד פליגי בכח של גרירה, דלפי הרמב"ן אין גרירה דין מציאותי לחוד אלא ע"י הגרירה נטפל הנגרר להמגרר וקבל דיניו, מיהו להרא"ש אין הכרח לפרש כן אלא הוא כח מציאותי לחוד דמהני שיבואו האורז לידי חימוץ - ודו"ק.

לפי הרא"ש מבואר דבעינן תרתי, א' שיבוא לידי חימוץ וע"ז מהני גרירה, ב' ועוד שהיא ממין מחמשת המינים, וע"ז מהני טעם כעיקר.

ולפי הרמב"ן - בודאי בעינן שיבוא לידי חימוץ, וע"ז מהני גרירה מיהו יש להסתפק אי בעינן גם שיהא ממין חמשת המינים, ולעיל הבאנו מהדברי יחזקאל [שם ס"ק ד'] שהוכיח מדברי הרמב"ן דבעינן גם שיהא מחמשת המינים ממה דלא מהני גרירה אי לאו דטעם כעיקר מה"ת, והלא פעולת חימוץ איכא גם אי טעם כעיקר לאו מה"ת, אע"כ דבעינן גם שיהא מה' המינים, וע"ש שכ' דלדברי הרמב"ן תרתי בעינן.

הערה בשיטת הרא"ש.

ויש לדעת דנחלקו האחרונים בשיטת הרא"ש אי בעי טעמא דגרירה גם בחלה וגם במצה או דילמא רק במצה בעינן גרירה ובחלה סגי לן בטעם כעיקר - עיין היטב בזה בדברי חמודות על הרא"ש [שם ס"ק מ"ג] ובפמ"ג [פתיחה להלכות פסח חלק ב' ס"ק ו'] - וע"ע במנחת ברוך [סימן ס"ח].

הערה - שהכל תלוי במחלוקת רבנן ורשב"ג.

ויש לדעת שהרמב"ן פירש את משנתנו כשיטת רשב"ג לפי גרסתו דגרס מתני' רשב"ג, מיהו הרא"ש פי' מתניתין לרבנן, ולפי"ז - כל מה דפליגי הרמב"ן והרא"ש בכחו של גרירה - דלפי הרמב"ן אין גרירה דין מציאותי אלא ע"י הגרירה נטפל הנגרר להמגרר וקבל דיניו, ולהרא"ש הוא כח מציאותי לחוד - דמהני שיבואו האורז לידי חימוץ - לכאן' כפשוטו היה נראה דאין זה

פלוגתת הרמב"ן והרא"ש אלא פלוגתת חכמים ורשב"ג, שהרמב"ן פירש לדברי רשב"ג, אבל הרא"ש פסק כרבנן ולדידהו די בכח המחמיץ לחוד.

ובעיקר סוגי' זו עיין היטב בארוכה במנחת ברוך [סימנים – ס"ח, ס"ט, ע'] – ששו"ט בדברי הראשונים הללו, וע"ע בחשק שלמה במנחות [כ"ג:] טעם חידוש בדין גרירה.

דרך חדשה בזה מהגר"ח לחלק בין הדין ה' מינים ל'שם לחם'.

והנה - הגר"ח [פ"ה חמץ ומצה ה"ו] הלך בזה בדרך אחרת – וכתב לבאר שיש ב' דינים שונים לענין חובת חלה, א' שיהא מחמשת המינים ושיבוא לידי חימוץ, ב' שיהא עליו תורת לחם, והיינו שלא כל דבר שהוא מחמשת המינים ושבא לידי חימוץ חייב בחלה, כעין סופגנין שאף שהוא מה' המינים מ"מ פטור מחלה מחמת שאינו בכלל לחם, וע' במנחת ברוך [ס"י ע'] שג"כ ביאר על דרך הגר"ח.

והנה הגר"ח האריך לבאר דשאני דין טעם כעיקר משאר דברים שאינן בטליון, דבשאר דינים כגון מין במינו למ"ד שאינו בטל, הגדר בזה שהוא עומד לעצמו ואינו בכלל דין התערובת, אבל טעם כעיקר מה שאינו בטל אינו כן, דבאמת ראוי ליבטל אלא שנתחדש דין שגם טעם אסור כמו עיקר, ובתוצאה מדין זה גם לא נתבטל, מיהו אין זה אלא לענין מה שחל עליו 'שם טעם כעיקר', וע"ז הוכיח הגר"ח שלא לכל דבר נאמר הדין של טעם כעיקר, וע"ע מש"כ בזה בארוכה [פט"ו מאכ"א ה"א].

ולפי"ז כתב שאף דאמרינן בזבחים לפרש מתניתין מדין טעם כעיקר - מ"מ אין זה אלא לענין חמשת המינים ומה שיבוא לידי חימוץ - שהן בכלל דינא דטעם כעיקר, אבל 'שם לחם' אינו בכלל הדין של טעם כעיקר, וע"ז בעינן לדין גרירה, ומה דלא סגי בדין גרירה לחוד - היינו משום דגרירה מהני רק לענין 'שם לחם', אבל לא לענין שיהא בכלל חמשת המינים ושיבוא לידי חימוץ.

וראיה לזה ממה שכתב הרמב"ם שהאוכל תערובת חמץ בפסח לוקה דווקא אם אכל כזית בכדי אכילת פרס, ואי נימא דגרירה מהני לחודיה הרי האוכל תערובת חיטים ואורז יתחייב אף בפחות מכזית בכא"פ של חיטים - שהרי האורז נעשה כחיטים, ומוכרח מכאן דגרירה לא מהני לענין שאר מילי, ולזה בעינן דווקא לדין טעם כעיקר, ולדעת הרמב"ם אינו לוקה על טעם כעיקר אא"כ אכל כזית בכא"פ.

נמצא דלפי הגר"ח גרירה לא מהני אלא לענין 'שם לחם', אבל דין טעם כעיקר מהני בין לדין חמשת המינים ובין לדין שיהא בכלל בא לידי חימוץ, מיהו לפי הרמב"ן והרא"ש טעם כעיקר לא מהני לענין שיבוא לידי חימוץ.

ומה דפליגי רבנן ורשב"ג אי בעינן שיעור בחיטין, היינו משום דלכו"ע בעינן לדין גרירה, דאל"ה אף החיטים יפסידו שם לחם כיון שהוא בתערובת, ולרבנן מהני גרירה גם על האורז ומשו"ה משלים האורז לשיעור, אבל לרשב"ג גרירה מהני רק להחיטים שיהא עליו שם לחם, אבל לא מהני לקבוע על האורז שם לחם ולכן צריך שיעור שלם של חיטים.

ובעיקר דרכו של הגר"ח – עיין בתורת זרעים לעיל [פרק ג' משנה ה'] מה שביאר בזה – ורצה לדמות גרירה דאורז לעיסת עכו"ם לענין צירוף ב'שם עיסה' – עיי"ש חידוש גדול.

סימן י"ב

בדין כיבוש יחיד.

[פרק ד' משנה ז].

פרק א' שיטת רש"י ותוס' בכיבוש יחיד. / / שיטות רש"י ותוס' מהו כיבוש יחיד / / בדברי רש"י מה נקרא כיבוש יחיד. / / בדברי הרמב"ם מה נקרא כיבוש יחיד. / / ביאור בדין של הספרי, ומה זה שייך לכיבוש יחיד. / / ב' דרכים בתוס' עפ"י הספרי אי מצד סדר הכיבוש אי מצד שלא ברשות / / ביאור חדש בשי"י האיך למד את הספרי – דלא שייך למחלוקת בכיבוש יחיד. / / מוכיח ממה שרש"י מצריך אורים ותומים אף דתמיד לא בעינן אורים ותומים. / / ישוב קושי המקד"ד דאי קנין של יחיד שמיה כיבוש א"כ כל קנין של ישראל יחול בו דין כיבוש. / /

פרק ב' שיטת הרמב"ם בכיבוש יחיד. / / דרכו של הדבר אברהם בישוב דעת הרמב"ם בכיבוש יחיד. / / דרכו של המשנת ר"א בעיקר הפלוגתא אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא – דנפ"מ אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'. / / בדברי הקרן אורה דכיבוש יחיד היינו סמוך לגבול. / / דרך נוספת ברמב"ם – קרן אורה. / /

פרק ג' כיבוש עולי בבל בסורי. / / בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד אי היה קידוש של עולי בבל בסורי, ושיטת הר"ש בזה. / / קושית הגר"ח דמה נפ"מ אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא. / / בדברי המקד"ד לדון האם החסרון של כיבוש יחיד בכיבוש ראשון בסורי היה חסרון נמי בכיבוש שני בסורי. / / ישוב לעיקר הקושי – שיש לומר שלא היה להם רשות לקדש בכיבוש שני רק מה שנתקדש בראשון. / / ביאור שיטת הראב"ד דמה מהני כיבוש יחיד בסורי אי לא היה בו כיבוש עולי בבל. / / בדברי הקה"י שיש נפ"מ לשאר דינים התלויים בקדושת הארץ. / / חומר דסוריא יותר משאר המקומות הסמוכים לא"י.

פרק א'

שיטת רש"י ותוס' בכיבוש יחיד.

שיטות רש"י ותוס' מהו כיבוש יחיד

נחלקו התנאים [פ"ד משנה ז'] בדיני חלה בסורי – וצריכים לבאר את עיקר הגדר בסורי – דמה מיוחד בה למה יש לו מחומרי א"י יותר משאר מקומות – וזה משום שהוא כיבוש יחיד, וכמבואר בהדי' בסוגי' בגיטין [ח.], ונחלקו הראשונים מהו כיבוש יחיד, ונאמרו בזה כמה שיטות ונבארם אחד אחד דבר דבור על אופניו.

בדברי רש"י מה נקרא כיבוש יחיד.

כתב רש"י בטעמא דכיבוש יחיד – "דדוד – שלא היו כל ישראל ביחד כדרך שהיו בכיבוש יהושע שהיו כולם וכבשוהו לצורך כל ישראל, קודם חלוקה, אבל דוד לא כבש אלא לצורכו". מבואר בדברי רש"י שיש כאן ב' תנאים, א' שיהיו כולם ביחד, ב' וכבשה לצורך כולם, והכא בדוד היה חסר בשני התנאים, ויש להסתפק מה היה אי דוד לבד היה כובשו אבל לצורך כולם או מאידך אי כולם כבשוהו לצורך דוד, האם דינו כרבים או כיחיד, וע' רש"י בגיטין [סוף מ"ז]. שהביא רק את התנאי דכולם היו או כולם לא היו, והשמיט אי היה לצורך כולם או לא, וצ"ע. והיה נראה בזה דביסוד הדברים איכא רק תנאי אחד, והוא שיהיה כיבוש של הרבים אלא שזה מתקיים בב' אופנים, א' בזה שכולם כובשים בפועל, ב' בזה שהכיבוש נעשה לצורך כולם, דאז הכובש חשיב כשלוחם שכובש עבורם, ושפיר הזכיר רש"י רק תנאי דלא היו כולם, דמה שלא נעשה לצורכם הוא רק סיבה שלא חשיב שכולם היו בכיבוש.

והנה מה שהוסיף רש"י "קודם חלוקה" כוונתו בזה, דאי לאחר חלוקה, א"כ היות וכא"א כבש חלק ידידה, שוב לא היה חשיב שכולם היו בכיבוש, דנתחלקו כא"א בחלקו שלהם, וגם לא היה "לצורך" כולם, דסו"ס כא"א כבש לצורך עצמו.

בדברי הרמב"ם מה נקרא כיבוש יחיד.

וע' רמב"ם תרומות [פרק א' הלכה ב'] דלא התנה שיהיו כולם רק כתב, "כובש אותם מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל", ואיכא בזה כמה דיקדוקים דלא כרש"י דמשמע דא"צ שכולם יהיו בכיבוש וסגי במלך, וגם א"צ שיהיה לצורך כולם וסגי בזה שזה לדעתם, וגם א"צ כולם וסגי ברובם [ומסתמא דגם רש"י מודה דרובו סגי], ובסוף דבריו כ' שם "ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים ואעפ"י שלא נכבשה כדי שלא תהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו", והכא משמע איפכא מרש"י שהרי כתב שחילקו קודם.

אכן עיקר הטעם בזה לא מובן, וכבר תמה בדבריו במהר"י קורקוס, ובחזו"א שביעית [סימן ג' – ס"ק א'] הוסיף דאדרבה היה יותר לצורך כולם לפני חלוקה.

וי"ל דרש"י כתב "לצורך" והר"מ כתב "לדעת", והיינו דאי לא היו חולקים בחלוקה, אז לא היה כא"א מסכים לכיבושו של שבט פלוני במקום פלוני, דאף דכבר ידעו את החלקים, ויהושע ידע שכא"א ילך לכבוש חלקו, אכן הואיל ולא היתה חלוקה, א"כ הגבולות ביניהם עדיין לא היו ברורים וא"כ לא תהיה הסכמה על הכיבוש במקום הגבולות שבין החלקים, ושוב לא מהני מה שאח"כ יתברר ע"י החלוקה, דסו"ס עצם הכיבוש היה בלי הסכמת כלל ישראל ובלי דעתם, ומה"ט סובר הרמב"ם שהוצרכו לחלק לפני כן.

אולם לרש"י שצריכים לצורך כולם – לדידה מוכרחים שהכיבוש יהיה לפני החלוקה, וכנ"ל, אכן העירני תלמיד אחד שיש לדחות, שגם לפי רש"י שייך חלוקה קודם, שהכיבוש בא לקיים את החלוקה, והחלוקה היא לצורך כולם.

ביאור בדין של הספרי, ומה זה שייך לכיבוש יחיד.

שיטת התוס' בגיטין [שם ד"ה כיבוש] אינו כרש"י והרמב"ם, וכתב שאף מה שיחיד כובש הוא בכלל כיבוש לגמרי כדדרשינן מקרא של "כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם", אלא כיבוש יחיד הוא מה שנכבש קודם שכבשו כל א"י שהובטח לאברהם כדדרשינן בספרי "סמוך לפלטורא שלך לא הורשת - פירוש יבוס - ואתה הולך וכובש סוריא", וכ"כ בתוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש יחיד].

ולדברי הספרי מבואר דהמחלוקת דכיבוש יחיד אי שמי' כיבוש או לא הוא האם הך תנאי דבעינן סמוך לפלטורין הוא לעיכובא, דלכן לא חיילא קדושת א"י או לא.

והנה לפירושו צ"ב מהו הלשון כיבוש "יחיד ורבים", ועיין ברמב"ן [סוף פ' עקב] שפי' דלספרי מיקרי כיבוש יחיד – מה שמדעת עצמו דאם היה כדין וכסדר התורה אז ממילא היה עפ"י רבים דהיינו עפ"י סנהדרין ואו"ת, אכן היה שלא כסדר התורה וממילא לא היה עפ"י סנהדרין ואו"ת, וזה מיקרי כיבוש יחיד, שהוא דעת יחיד.

ויש לעיין, דסו"ס אין החיסרון בזה שהוא "יחיד", רק בזה שהוא שלא כסדר ושלא כמצות התורה, וכן הוא ממש לשון הרמב"ן שם, "ומפני שלא נעשה הכיבוש ההוא כמצות התורה אמרו מקצתם לא שמי' כיבוש", ומה הדגישו הכא יחיד ורבים.

ועיין בריטב"א גיטין [ב'. בסוד"ה אשקלון] שביאר כהרמב"ן אבל בשינוי קצת, ומשמע שם דמה שהוא שלא כפי הסדר שצריכים לכבוש הוא רק סיבה שאין כאן "הסכמת כלל ישראל" ואינו חיסרון מצד עצמו, והחיסרון בהסכמת כלל ישראל דממילא הרי"ז כיחיד, וצ"ל "דיחיד" אין הכוונה לאפוקי מרבים, אלא "יחיד", הכוונה עפ"י החלטתו ודעת עצמו, ואם זה עפ"י תורה א"כ אין זה דעת "עצמו" ודו"ק, וכן נראה מדברי התוס' בב"ב [צ': ד"ה כך] עיי"ש היטב - ונכון ופשוט הוא.

ולפי"ז א"צ לומר דפליגי אי הסדר בכיבוש הוא לעיכובא, דיש לומר דכולם מודי שלא מעכב, ורק דעי"ז נעשה לכיבוש יחיד, ופליגי בכיבוש יחיד.

ואגב יש לדקדק ברמב"ן שכ' על כיבוש יחיד דאי לאו שמיה כיבוש "דינו כחול" למצוות", והוא כלשון הרמב"ם [פ"א - ה"ב] שכ', "אינו נקרא כא"י כדי שינהגו בו המצוות", והביא המהר"י קורקוס את דברי הכפתור ופרח שדייק ששאר מעלות דא"י יש לו.

ב' דרכים בתוס' עפ"י הספרי אי מצד סדר הכיבוש אי מצד שלא ברשות

אולם במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק א' עמוד 362] הבין שיש כאן ב' דרכים שונים בשיטת התוס' עפ"י הספרי - דבתוס' בגיטין משמע שיש הלכה בסדר הכיבוש, ואין זה ענין לאם עשה כדין או ברשות או שלא עשה ברשות, אבל בתוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש] כתבו מפני שהיה הכיבוש 'שלא ברשות', והיינו דלא היה להם רשות לכבוש שאר מקומות קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, ועיי"ש שיהיה נפ"מ לגבי סורי' בכיבוש שני שלא מוטל עליהם כיבוש כלל, עיי"ש - וזה יבואר להלן.

ביאור חדש בשי' רש"י האיך למד את הספרי - דלא שייך למחלוקת בכיבוש יחיד.

ולכא' לרש"י צ"ע מהספרי, וכקושי' התוס', ונקדים בזה בדברי רש"י בע"ז [כ"ז:] וז"ל: - "סוריא - ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחיברה לקדושת ארץ ישראל שלא על פי הדבור ובלא ששים ריבוא וקרי ליה כיבוש יחיד".

הרי שהזכיר גם שלא היה עפ"י אורים ותומים וגם שלא היה ששים ריבוא, ויתכן לפרש דכוונתו לתרתי, א] החיסרון של ששים ריבוא הוא הטעם דהו"ל יחיד, ב] מה שהוסיף דלא היה עפ"י הדיבור כוונתו לספרי, אלא דצ"ב מהו הצירוף.

ואולי יש לומר כהריטב"א דמה שלא היה עפ"י הדיבור הוא סיבה שלא היה הסכמת כלל ישראל, אכן לפי מה שנתבאר לעיל שלפי רש"י הכל תלוי ב"צורך" ולא ב"הסכמה" - ודלא כהרמב"ם - אין לומר כן - ושוב צ"ב.

ונראה עפ"י מה שמצאתי שם במאירי שנקט מפורש שכיבוש יחיד היינו שלא עפ"י דעת רוב ישראל, וכתב דאף למ"ד דכיבוש יחיד שמיה כיבוש, סו"ס אינו כא"י ממש, ומה"ט הקילו בו לדונו כחול"ל לענין שכירות בתים ולענין טומאת ארץ העמים, והטעם דאינו כא"י ממש היינו משום הטעם של הספרי, דכיון שזה היה שלא כסדר התורה לכך לא חיילא בו קדושה גמורה כא"י ממש. ואולי זהו נמי שי' רש"י ליישב הספרי, ואולי זהו כוונתו שזה היה שלא עפ"י דיבור, דהיינו טעם הספרי, דבא לבאר למה הקילו שם לענין שכירות בתים למ"ד שמיה כיבוש.

מוכיח ממה שרש"י מצריך אורים ותומים אף דתמיד לא בעינן אורים ותומים.

ונראה שהדברים מוכרחים - הרי דיעויין במקד"ד [ריש תרומות סימן נ"ה ס"ק א' ד"ה כתב רש"י ז"ל עמוד 361] שהביא את דברי רש"י הללו דמשום הכי חשיב סוריא כיבוש יחיד מפני שלא היה עפ"י הדיבור - והיינו דלא היה ע"י האורים ותומים ע"ש.

ותמה בדבריו - דהא בכיבוש עזרא לא היו שם אורים ותומים ולא אשתמיט בשום מקום דקדושת עזרא חשיב כיבוש יחיד, וביאר בזה עפ"י מה שחילק לעיל בין מה שהוא בתוך גבולות ארץ ישראל למה שהוא לא בתוך הגבולות, דבתוך הגבולות לא בעינן קידוש וסגי בכיבוש ומחוץ לגבולות בעינן קידוש.

ולפ"ז אתי שפיר דברי רש"י אלו דרק לגבי הדין קידוש הוא דצריכים אורים ותומים, וכמו קידוש העזרה דבעינן אורים ותומים, וזה דוקא בסוריא שהיא מחו"ל והוסיפה על ארץ ישראל ולכך צריכה גם קידוש.

ודייק שכן נראה ממה שכתב רש"י [שם] סוריא ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחיברה לקדושת ארץ ישראל כו' ע"ש, היינו דעביד תרתי א] כיבשה ב] חיברה לקדושת ארץ ישראל, ולזה צריך אורים ותומים, אבל קדושת עזרא היתה בארץ ישראל עצמה הלכך א"צ לזה רק כיבוש ולא בעינן לזה אורים ותומים.

ומעתה יש לעיין - שאם מטעם אחר לא מהני הכיבוש של סורי' - א"כ מה זה שייך למחלוקת של כיבוש יחיד - הא בלאו הכי איכא חסרון אחר מצד זה שחסר באורים ותומים וא"א לחברה לארץ ישראל.

וע"כ שבא לבאר למה גם למ"ד דשמיה כיבוש אכתי אינה בדרגת א"י, כיון דלא היה בה קידוש כדי לחברה לארץ ישראל, אלא דלמ"ד לאו שמיה כיבוש נתחדש עוד, דלא רק דחסר ב'קידוש'

לחברה אלא שחסר בעיקר הכיבוש עצמו, וכל סברת הספרי אינו אלא לבאר למה לא היה בה קידוש כדי לחברה לארץ ישראל – דהיה שלא עפ"י הדיבור.

ישוב קושי' המקד"ד דאי קנין של יחיד שמיה כיבוש א"כ כל קנין של ישראל יחול בו דין כיבוש.

עפ"י יסוד זה יישב המקד"ד קושי' חמורה – דהנה, כתב הרמב"ם [תרומות פ"א ה"י] דעכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצות אלא ה"ה בקדושתה לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות כו' ע"ש, ומדברי הרמב"ם נראה דקנין חשיב ככיבוש, דאם יש קנין לעכו"ם אם חזר ולקח ישראל היה חשיב ככיבוש יחיד, ועיין בהערה ¹¹⁶ שהבאנו את המקור לזה.

אולם יש להקשות – דלפי מה שנתבאר דיחיד שקנה קרקע שאין בה קדושה חשיב ככיבוש יחיד, א"כ למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש יחיד שקנה קרקע בחו"ל תתחייב במעשרות מן התורה מדין כיבוש יחיד, ולא שמענו לשום מ"ד דקרקע של ישראל בחו"ל תהיה חייבת במעשרות מן התורה. אולם לפי הנ"ל א"ש דנהי דקנין יחיד חשיב כמו כיבוש – אך בחו"ל לא סגי ב'כיבוש' דבעינן גם 'קידוש' ומשום הכי יחיד שקנה קרקע בחו"ל פטורה לכ"ע, אבל דברי הרמב"ם איירי בארץ ישראל דא"צ קידוש כי אם כיבוש, ולכן אם קנה הישראל אחר שהופקעה מקדושתה שפיר הוי כיבוש יחיד.

פרק ב'

שיטת הרמב"ם בכיבוש יחיד.

דרכו של הדבר אברהם בישוב דעת הרמב"ם בכיבוש יחיד.

והנה, ש' הרמב"ם תמוהה, וכבר תמה בזה בדבר אברהם [ח"א סי' י' ס"ק ח'], דהרמב"ם כתב בהדי' [שם הל' ב'] דבעינן כיבוש רבים מדעת רוב ישראל ושוב הביא [בהל' ג'] דהטעם בסורי' הוא מטעם הספרי, וצ"ב.

ואין לומר ע"ד הרמב"ן בתוס' שיחיד הכוונה דעת יחיד והספרי הוא טעם שנעשה לדעת יחיד, דמפורש בתוס' שיחיד שיעשה כדין תורה מהני וברמב"ם מפורש שיש תנאי של רבים, ואין לומר ע"ד המאירי ברש"י, שהרי זהו למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש, והרי הרמב"ם פסק בהדי' דלאו שמי' כיבוש.

ותי' בדבר אברהם שבאמת היה כיבוש רבים, דכתב הרמב"ם שהיה עפ"י ביי"ד הגדול – וזה מיקרי דעת רבים ורוב ישראל, וכן מפורש בהל' מלכים [פ"ו ה"ה] שזה מיקרי רבים, רק דהיות ונעשה שלא כדין בטל הביי"ד הגדול, וממילא אין כאן רבים.

נמצא דהחילוק בין הרמב"ם להתוס' הוא דאף דלשניהם הספרי הוא סיבה להפוך את דוד ליחיד, אכן הנפ"מ היא, דלפי התוס' 'יחיד' היינו דעת יחיד 'נגד התורה', ומהני דעת יחיד כשאנו נגד התורה, ולרמב"ם 'יחיד' היינו דעת יחיד גם בלי שיהיה נגד התורה, רק דהכא היה ע"י רבים בזה שהורו ביי"ד, ומה שהיה כנגד התורה ביטל את הדין רבים.

ונראה לדייק ברמב"ם שאין זו כוונתו, שהרי על כיבוש יחיד כתב הרמב"ם "שאנו כא"י למצוות", ובסורי' כתב "דמכלל חו"ל יצא ולהיות כא"י לא הגיע", ומשמע דגם לגבי עיקר מעלתה חסר, ודלא ככיבוש יחיד דרק חסר במצוות – וכדייק הכפתור ופרח – ומשמע דתרתני ניהו.

דרכו של המשנת ר"א בעיקר הפלוגתא אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא – דנפ"מ אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'.

והגר"א קוטלר [אוסף חידו"ת ומשנת ר"א סימן ז'] ביאר באופן אחר, דיש לעיין דאף דלא היה כסדר, הא סו"ס גירשו את הז' עממין ולמה לא מהני מה שישבו שם ישראל אח"כ, וע"כ צ"ל דיש

¹¹⁶ והמקד"ד הביא מקור לחידוש זה דקנין חשיב ככיבוש – דמקורו הוא מהירושלמי [דמאי פ"ה ה"ח] בההיא דמעשרין משל ישראל על של עכו"ם, ואמרינן שם מתני' דר"מ דאמר אין קנין לגוי בארץ ישראל לפוטרו מן המעשרות כו', ר"א בשם ר"ל טעמא דר"מ והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה הקיש אחוזה לעבדים, מה עבדים אתם קונין מהם ואין הם קונין מכם אף אחוזה אתם קונין מהם והם אין קונין מכם ע"ש, והיינו לענין קדושה, ואמרינן דהם אין קונין מכם להפקיע מקדושתה אבל אתם קונין מהם לקדושה, ומוכח דקנין מחייב במעשרות כמו כיבוש, ויחיד שקנה הוי כמו כיבוש יחיד.

הלכה דגוף "המעשה כיבוש" מקדש והיכא דלא היה "מעשה כיבוש" רק שהיא כבושה תחת ידיהם זה לא סגי.

אלא די"ל דזה תלוי בפלוגתא דכיבוש יחיד, דלעולם י"ל דכולהו מודי דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, אכן מחמת כן אינו מעשה כיבוש, אבל סו"ס קשה שאף דחסר במעשה כיבוש אבל מה שהיא כבושה תחת ידי ישראל יהני שיתקדש, וע"כ צ"ל שנאמרה הלכה שצריכים דווקא "מעשה כיבוש", וי"ל א"כ דהך מ"ד דסובר דשמיה כיבוש מודה שאין כאן מעשה כיבוש בכיבוש יחיד – אלא שהוא חידוש דא"צ מעשה כיבוש, ושורש פלוגתתם הוא אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'.

ולפי"ז לעולם החיסרון בכיבוש שלא כסדר אינו חיסרון דכיבוש יחיד, ומה דתלתה הגמ' בהך פלוגתא, היינו משום דתרווייהו תלויין בספק זה, האם צריכים מעשה כיבוש או לא.

בדברי הקרן אורה דכיבוש יחיד היינו סמוך לגבול.

ועי קרן אורה ביבמות [פ"ב: ד"ה ארץ ישראל, סוד"ה ונראה דע"י קנין] שהק' על ר"מ שאכל בבית שאן הואיל ולא כבשום עולי בבל, דהא ס"ל לר"מ דכיבוש יחיד שמ"י כיבוש, והקרקע שם היה של ישראל, ותירץ דצריך להיות דוקא ע"י כיבוש, וזהו דלא כהגרא"ק דלמד דאין הלכה של מעשה כיבוש למ"ד כיבוש יחיד שמ"י כיבוש, אכן הק' על עצמו מלשון הרמב"ם בתרומות [פרק א' – הלכה ח'] דמבואר דבחזר ישראל ולקח קרקע שמכר לעכו"ם מיקרי כיבוש יחיד, ותי' הקושי' על ר"מ שא"א לעשות כיבוש יחיד רק על דבר שקרוב וסמוך לגבול, ולא באמצע חו"ל – וע"ע לעיל מה שהבאנו בזה מהמקד"ד שיש שני דינים בכיבוש וקידוש – ולכן לא מהני קנין של יחיד בכל מקום בחו"ל.

והנה ז"ל רש"י בע"ז "סמוכה לא"י וכיבשה דוד וחיברה לקדושת א"י" – ונראה דעיקר דינו של הקרן אורה מפורש כאן בדברי רש"י, ועוד נראה לדייק דגדר הכיבוש יחיד הוא "חיבור לקדושת א"י", שממשיך את הקדושה מא"י, ולפי"ז מובנים עיקר יסוד דברי הגרא"ק זצ"ל למה א"צ מעשה כיבוש, דמה שצריך מעשה כיבוש היינו להחיל בתחילה את עיקר קדושת א"י, ולכך בעי מעשה כיבוש, משא"כ הכא דרק "ממשיך" את הקדושה.

דרך נוספת ברמב"ם – קרן אורה.

ולענין הקושיא הנ"ל אמאי לדעת הרמב"ם תלינן סוריא בדין כיבוש יחיד והלא עיקר הטעם הוא שכבשו קודם שכבש מקומות הסמוכין, עיין בקרן אורה [שם] בקצרה – והרחיבו בזה בחי' ר' שמואל [גיטין ח:]: ובמעדני ארץ [פ"א מהל' תרומות ה"ג ס"ק א' ד"ה וגם] שביארו בטעמא דספרי שזה מפני החטא שלא גמר לכבוש מה שמחוייב לכבוש קודם ולכן לאו שמיה כיבוש, מיהו חובת כיבוש רמיא על הרבים ולא היחיד, ולכן טעמא דספרי שייך רק על הציבור, אבל יחיד שכבש ליכא למימר דלאו שמיה כיבוש מחמת האי טעמא, שהרי אין עליו שום חטא, ולכן הוצרך לטעם שגם מה שכבש יחיד לאו שמיה כיבוש.

פרק ג'

כיבוש עולי בבל בסורי'.

בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד אי היה קידוש של עולי בבל בסורי', ושיטת הר"ש בזה.
הנה קי"ל דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, אבל קדושה שנייה קדשה לעתיד לבוא, ויש לעיין אי סוריא היא בכלל קדושה שנייה או לא, ופליגי בזה הרמב"ם והראב"ד [פ"ד שמיטה ויובל הכ"ח], דלדעת הרמב"ם כבשו עולי בבל את סוריא ולפי הראב"ד לא כבשוה. והר"ש ג"כ ס"ל דעולי בבל כבשו את סוריא, דהנה כ' הר"ש דתנא דידן ס"ל דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש מדמקיל בסוריא יותר מבא"י ואי שמיה כיבוש אין להקל, וכ' במעדני ארץ [סימן ח' ס"ק ג'] דדבריו קשים שהרי הר"ש בשביעית [פרק ו' משנה א'] כתב דגבולות עולי מצרים שלא כבשו עולי בבל שוין לסוריא משום דקדושה ראשונה בטלה, וא"כ אפי' למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש מ"מ כיון דלא כבשוה עולי בבל שוה לדין מקומות שכבשו עולי מצרים ולא עו"ב. ובע"כ צ"ל דס"ל להר"ש דעולי בבל כבשו גם את סוריא, ולכן למ"ד שכיבוש יחיד שמיה כיבוש הרי הוא כא"י גמור וחמור טפי ממקומות שכבשו עולי מצרים ולא עו"ב, וקו' הר"ש היא למה דין

סוריא אינו חמור כמו מקומות שכבשו גם עולי בבל, וע"כ הוכרח לפרש דמתני' אזלא למ"ד דכיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש.

קושיית הגר"ח דמה נפ"מ אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא.

הנה הגר"ח הקשה קושיא עצומה [בח"י על הש"ס גיטין דף מ"ז] שאם עולי בבל קנו את סוריא מהו הנפק"מ אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא, והלא אפי' אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש מ"מ אינו אלא קדושה ראשונה וקדושה זו בטלה, ומה שנתקיים לעולם הוא קדושה שנייה וכיון שקנו עולי בבל גם את סוריא הוי בכלל א"י אפי' אם כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש – ועיין בזה להלן [סימן י"ג] – שהבאנו את תשובת הגר"ח בזה, והבאנו תירוץ נוסף מהמקד"ד.

בדברי המקד"ד לדון האם החסרון של כיבוש יחיד בכיבוש ראשון בסוריא היה חסרון נמי בכיבוש שני בסוריא.

אולם כבר העיר בזה במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק א' עמוד 362] דעיקר הקושי' תלויה בטעמים למה סוריא היא כיבוש יחיד – וכדלהלן:

מתחילה העיר דלפי מה שהבאנו בשיטת רש"י בע"ז [כ' סוף ע"ב] י"ל דלעולם כבשוה עולי בבל אלא דכמו דקדושה ראשונה היה כיבוש יחיד משום שלא היה על פי אורים ותומים ה"נ קדושה שניה דבימי עזרא הרי לא היו אורים ותומים, מיהו קידוש שאר ארץ ישראל שנעשה ע"י עזרא א"צ לאורים ותומים, אך סוריא שהיא מחו"ל וצריך להוסיפה על ארץ ישראל צריכים גם לקדשה, א"כ כמו שבקדושה ראשונה שהיה שלא באורים ותומים היה כיבוש יחיד, ה"ה שגם בכיבוש שני איכא להאי חסרון עצמו, ועיין בהערה ¹¹⁷.

עוד העיר בזה לשיטת התוס' [גיטין ח'. ד"ה כיבוש יחיד] ועוד ראשונים דסוריא הוא כיבוש יחיד מפני שדוד כיבשה קודם שכבש את כל ארץ ישראל, וא"כ יש לומר דלעולם סוריא כבשוה עולי בבל ומ"מ הוי כיבוש יחיד משום דגם עולי בבל כבשוה קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, דהא אמרינן בחולין [ז']. דהרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל.

עוד יצא לדון בזה דלדרכו של התוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש] משמע דלא כהתוס' בגיטין – שאף ששניהם למדו עפ"י הספרי – אכן בתוס' בע"ז מבואר שעיקר הסברא בזה היא מפני שהיה הכיבוש 'שלא ברשות', והיינו דלא היה להם רשות לכבוש שאר מקומות קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, ולא שהוא דין בעלמא בסדר הכיבוש שלא חל שלא כסדר – אלא שלא חייל כיון שזה שלא ברשות ושלא כדין.

והעיר הערה גדולה – דלפי"ז היה נראה דזהו דווקא בראשון שהיה עליהם 'חובה' לקדש את כל ארץ ישראל כמו שכתבו התוס' יבמות [פ"ב: ד"ה ירושה], אבל בשני שלא היה עליהם חובה לקדש את כל ארץ ישראל וכמו שכתבו התוס' שם, א"כ היו רשאים לכבוש את שאר המקומות אף קודם שכבשו כל ארץ ישראל דלא היתה מוטלת עליהם החובה כלל לכבוש את כל ארץ ישראל, דאלת"ה צריך לומר דאף בשני עשו שלא ברשות במה שהחזיקו בסוריא קודם שהחזיקו בכל ארץ ישראל וקשה לומר כן.

עוד יצא לדון בזה לפי שיטת רש"י [גיטין ח': ד"ה כיבוש] דמשום הכי חשיב סוריא כיבוש יחיד משום דדוד כבשה לצורכו ולא לצורך כל ישראל, וא"כ ודאי קשה דאי כבשוה עולי בבל א"כ היה אז הכיבוש לצורך כל ישראל.

ישוב לעיקר הקושי' – שיש לומר שלא היה להם רשות לקדש בכיבוש שני רק מה שנתקדש בראשון.

ויישב בזה במקד"ד דאפשר דכיון דקדושת עזרא מפקינן לה בסדר עולם מדכתיב אשר ירשו אבותיך וירשתה כו', לא היה להם רשות לקדש רק מה שנתקדש בקדושה ראשונה, וא"כ הנושא אם נתקדשה סוריא בקדושת עזרא תלוי אם נתקדשה בקדושה ראשונה, וזה תלוי אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש.

¹¹⁷ והיינו שיש להעיר בדברי המקד"ד אינם עולים יפה לפי מה שרצינו לחדש לעיל ברש"י דטעמא דאורים ותומים אינו ענין לכיבוש יחיד – אלא דזה בא לבאר למ"ד שמיה כיבוש למה אינה בדרגת שאר א"י.

ביאור שיטת הראב"ד דמה מהני כיבוש יחיד בסורי' אי לא היה בו כיבוש עולי בבל.
אולם אכתי דעת הראב"ד צ"ב, שלפי מה שהוא סובר דלא כבשו עולי בבל את סוריא – א"כ מה מהני שכיבוש יחיד שמייה כיבוש והלא קדושה ראשונה בטלה, ואמאי אמרינן שלמ"ד כיבוש יחיד שמייה כיבוש אין קנין לעכו"ם בסוריא יותר משאר מקומות שבחו"ל, ואמאי פליג המ"ד דכיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש וס"ל שיש קנין לעכו"ם בסוריא.

ועיין בזה במשנת ר"א [זרעים – סוף סימן ז'] שאף שהדינים של קדושה ראשונה בטלו מ"מ 'שם ארץ ישראל' לא בטלה, שאף אם חובת תרו"מ הוא מדרבנן דבטלה קדושה ראשונה – מ"מ עצם הקדושה של ארץ ישראל באשר הוא א"י הוא עדיין מה"ת וכעין זה מצאנו ברמב"ם שתרומה אף בזמן עזרא אינו אלא מדרבנן דבעינן כל יושביה עליה, ומ"מ פשוט שאין קנין לעכו"ם בא"י, והיינו דאין עצם הקדושה נפקעת כיון דעצם הקדושה הוא מה"ת וממילא לא נפקע גם החיוב מדרבנן ע"י הקנין של העכו"ם.

ומעתה יש לומר עוד – דכיבוש עולי מצרים אחרי דקדוש מה"ת לענין חלה אף שאינו קדוש לגבי מעשר – אבל החיוב דרבנן תלוי בקדושת הארץ דאורייתא דכל דחשיב א"י מה"ת חייבו חכמים בתרו"מ מדרבנן, וכיון דלגבי עצם הקדושה אין קנין לעכו"ם להפקיע שהיא דבר תורה, ממילא חייב מדרבנן, אבל אי כיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש א"כ כל הקדושה היא מדרבנן ושפיר יש קנין לעכו"ם להפקיע מתרו"מ.

בדברי הקה"י שיש נפ"מ לשאר דינים התלויים בקדושת הארץ.

עוד ביאר בזה בקה"י [שביעית סימן י"ד] דאף אי קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא אבל אכתי איכא הרבה דינים של א"י שקיימים בכיבוש של עולי מצרים, והדברים מתבארים עפ"י מה שחילקנו באמרות אברהם [שביעית – חידושי סוגיות – סימן י"ד] שיש ב' דינים בקדושת ארץ ישראל, דין הקדושה ששייכת לשכינה ולסגולות שיש בארץ ישראל, ויש גם את דין הקדושה לגבי המצוות שבארץ ישראל, ותרתי נינהו, ונתבאר שם דמתחלקים הדינים זה מזה בכיבוש עולי מצרים שלא נכבש ע"י עולי בבל, דליכא קדושה לענין המצוות, ואיכא קדושה לגבי שכינה וסגולות ארץ ישראל, ובעבר הירדן הדין הפוך, ששם יש מצוות התלויות בארץ, וליכא קדושת שכינה.

ובזה מתבארים דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין [פרק ד', הלכה ו'] שסמיכת זקנים שהיא נוהגת בארץ בלבד, נוהגת בכל מקום שהחזיקו בו עולי מצרים, ואעפ"י שלענין תרומות ומעשרות וכדומה הקובע הוא מקום שהחזיקו בו עולי בבל, כתב הרדב"ז [שם] שלענין מינוי סמוכים הולכים אחר החזקת עולי מצרים כי קדושת הארץ שווה בכל המקומות, וכן לענין מעלות הדר בארץ ישראל וכמו שכתב הכפתור ופרח, והיינו שקדושה התלויה בשכינה קבועה וקיימת ואינה בטילה כשבטל הכיבוש, וסמיכת זקנים אינה שייכת למצוות התלויות בארץ אלא לעצם קדושתה שנובעת מהשראת שכינה בתוכה.

ועפ"י זה ביאר הקה"י דלענין זה אהני לן כיבוש יחיד להיות כיבוש – דנפ"מ לגבי כל הדינים הללו, והוסיף דה"ה דדינא דהכל מעלין לארץ ישראל אכתי קיים אף בלי קדושה שניה, וכן דין ארץ ישראל לגבי ערלה, וכמבואר במלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן ב' וסימן י"ז באורך].
ועיי"ש עוד שציין לדברי החזו"א [סימן ד' ס"ק כ"ו] בביאור שיטת הראב"ד.

חומר דסוריא יותר משאר המקומות הסמוכים לא"י.

והנה אף למ"ד כיבוש יחיד לאו שמייה כיבוש וסוריא אינה חייבת בתרו"מ אלא מדרבנן, מ"מ חמיר טפי משאר מקומות הסמוכים לא"י כמש"כ בחלת לחם [סי' א' סוף ס"ק נ"ז].
עוד חומרא איכא בסוריא דרק סוריא נתנו לה דין א"י מדרבנן – עיין זה בחי' הגר"ח [פ"א מהל' תרומות הכ"ב], אבל בשאר מקומות אף שחייבים במצות התלויות בארץ מדרבנן מ"מ אינן בכלל א"י אף מדרבנן.

ולפי זה כ' הגרי"ז במנחות [מהדו"ת מ"ה:]: ליישב הקושיא דמ"ש עמון ומואב ומצרים ובבל שאע"פ שהן חייבין בתרומות ומעשרות מדבריהם אבל אין מביאין מהן ביכורים, משא"כ סוריא חייב בביכורים, וכתב שאלו המקומות הסמוכים לא"י אין להן דין קדושת א"י ומ"מ חייבין הן בתרו"מ מדרבנן, ומה שתקנו חכמים לחייב מיהת מדרבנן שייך רק בתרו"מ שאינו תלוי בקדושת

א"י, אבל ביכורים תלוי בקדושת א"י ולכן אין לחייב מקומות אלו בהבאת ביכורים, ורק סוריא שנתנו לה דין א"י מדרבנן – התם איכא לחייב בביכורים דרבנן, ועיין מה שנתבאר בזה בפרי עץ חיים [ביכורים סי' מ"א].

סימן י"ג
בגדר החלוקה של א"י
לשלש ארצות.
[פרק ד' משנה ח']

פרק א' ג' ארצות, והנפ"מ בין כיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל. / / ג' ארצות – עולי בבל עולי מצרים וארץ השלישית. / / קדושה ראשונה – עולי מצרים או לא. / / במהות הקדושה – וכמה דעות באופן הקידוש בקדושה שנייה. / / בפלוגתא רש"י ותוס' בכיבוש עולי בבל אי בעי כיבוש וקידוש או לא. / / חילוק בנידון הנ"ל – בין תוך גבולות א"י לחוץ לגבולות. / / קדושה ראשונה היתה בלי קידוש – וסגי בכיבוש לחודי'. / / בדברי רש"י בחומש לפרש טעמא דגבולות הארץ בתורה. / / בדברי המקד"ד לפרש שיטת רש"י בסורי' דלא היה אורים ותומים, וקידוש בעי אורים ותומים. / /

פרק ב' בדברי הרמב"ם דקדושה ראשונה כיון שגלו בטלה קדושתן, כיון שתלויה בכיבוש, ודלא כקדושה שניה. / / בדברי הרמב"ם לחלק בין קדו"ר לקדו"ש אי ע"י כיבוש או חזקה. / / מקור וביאור בשיטת הרמב"ם – ובדברי הקוה"ע בזה. / / דברי הגר"ח בזה – דאיכא תנאי בכיבוש ראשון שיהיה בלי עול מלכות וזה מה שנתחדש בדין "והטיבך והרבך מאבותיך". / / ישוב הגר"ח לקושי' מסוריא – ונתחדש שכל שלא היה בו קדו"ר בכיבוש, שוב לא חיילא ביה קדושה שניה בלי כיבוש. / / בדברי הר"ש שהחילוק בין כיבוש ראשון לשני אי איכא מצוה או לא. / / ישוב המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין קדושה ראשונה [כיבוש] לקדושה שניה [חזקה]. / / שיטת הרמב"ם לגבי קדושת שכונה בארץ ישראל דלא בטלה לעתיד לבא. / /

פרק ג בדין הרבה כרכים שהניחום עולי בבל. / / בדברי רש"י דהרבה כרכים הניחום ומותר לחרוש ולזרוע, ובדברי המהר"י קורקוס. / / דברי החזו"א ומקד"ד בזה – דהנך כרכים הם נידון בפני עצמו – ולא שייכי לשאר כיבוש עולי מצרים. / / הוכחת המקד"ד לחלק בין הנך כרכים לשאר כיבוש עולי מצרים, ממה דחלוקין נינהו לגבי טומאת ארץ העמים ולגבי האיסור לצאת לשם. / / חידוש לגבי עבר הירדן. / / דעת הרמב"ם דאין לחלק בין הנך כרכים לכל כיבוש מצרים.

פרק א'
ג' ארצות,
והנפ"מ בין כיבוש עולי מצרים
לכיבוש עולי בבל.

ג' ארצות – עולי בבל עולי מצרים וארץ השלישית.

המשנה מחלקת ג' ארצות לדינים שונים בחלה – וכזה מצאנו נמי בשביעית [ריש פרק ו'] וכבר ציין הר"ש כאן לדבריו [שם] – והחלוקה היא כדלהלן:

א [מארץ ישראל ועד כזיב חלה אחת] – הכוונה שהקידוש היה ע"י עזרא וסייעתו בבית שני. אולם דעת המור וקציעה [סימן ש"ו בגדר ישוב א"י] דמה שכבשו כל ימי בית שני הוי כלל עולי בבל, אף אחרי דורו של עזרא, וגם בזמן בית חשמונאי, אבל התבואת הארץ [פ"א עמוד' כ'] חולק, ובמעדני ארץ [שביעית סימן י"ב ס"ק א'] תמה משיטת הראב"ד דסובר דסורי' אינה מכיבוש עולי בבל, והרי בימי מלכי בית שני כבשו כל סורי' ומוכרח דלא כהמור וקציעה.

ובטעמא דמילתא דלא נמשך הכיבוש של עולי בבל לכל הדורות – ביאר בזה באדמת קודש [סופ"ח] דעולי בבל הניחו הרבה כרכים שלא קידשום כדי שיהא בשביעית לעניים – וכדיבואר

להלן – וזה היתה תקנה שלהם עפ"י רוח הקודש – וממילא אין בכח הבאים אחריהם לעשות כנגד האי תקנה – ועיין בהערה ¹¹⁸.

ובמעדני ארץ [שביעית סימן ח' ס"ק ג'] ביאר באופן אחר – וכ"ה במנחת שלמה [תניינא סימן מ"ו ס"ק ג'], דיתכן שעזרא קידש את מה שכיבש, ומה שכבשו אח"כ כיבשו אבל לא קידשו, דבלאו הכי מבואר בתוס' ביבמות [פ"ב:] וכן הוא בר"ש כאן שלא היו מחוייבים לקדש את מה שכיבשו והם בעצמם הניחו כמה כרכים ולא קידשו, ויש לומר שבדורות אח"כ לא קידשו וגם את סורי' לא קידשו, [ולהלן ביארנו מה אופן הקידוש – והאם צריכים קידוש בפה או לא – עיי"ש], אבל אה"נ דאי היו מקדשים היו יכולים להמשיך את הקדושה שניה.

[ב] "מכזיב ועד הנהר ועד אמנה שתי חלות אחת לאור ואחת לכהן" – הכוונה הכא למקום שנקדש על ידי הכיבוש של עולי מצרים שהיה ע"י יהושע, ועיין בכפתור ופרח [פרק י"א – עמוד רנ"ט] דעולי מצרים כבשו את כל גבולות הארץ המפורשים בתורה בפרשת מסעי – מן הקצה עד הקצה, ולא באו רבותינו אלא ללמד מה כבשו עולי בבל מתוכם, אלא שהקשה על עצמו שזה ברור שבימי דוד עדיין לא נכבשה כל הארץ – וזה הרי כל הנידון של סורי' – ותירץ דמ"מ בימי שלמה נשלם הך כיבוש – ולמדנו מדבריו דמהני הכיבוש של הדורות אחרי יהושע להשלים את הכיבוש הראשון.

ובמעדני ארץ [תרומות פרק א' הלכה ט' ס"ק ד'] תמה דמאי שנא כיבוש עולי בבל דלא נמשך הכיבוש בדורות אחרי עזרא ודלא ככיבוש של עולי מצרים שנמשך גם אח"כ.

ונראה פשוט עפ"י מה שהוא בעצמו פירש לעיל למה לא נמשך בקדושה שניה כל הדורות, דבשאר הדורות לא היה קידוש, ויש לומר דבזה שאני כיבוש עולי מצרים דסגי בכיבוש בלי קידוש – עיין להלן מהחזו"א שהבאנו כך, הלכך כל מה שהוסיפו דוד ושלמה שפיר הוי בכלל קדושה ראשונה.

[ג] "מן הנהר ועד אמנה ולפנים שתי חלות אחת לאור ואחת לכהן" – עיין ברא"ש ובמאירי שגורסים "מן הנהר ומן אמנה ולפנים", ועיין בדברי הר"ש סיריליאן בשביעית [ריש פרק ו'] דאין הכוונה הכא לחו"ל, אלא לתוך גבולות א", וע"ע בדברי הר"ש סיריליאן כאן.

וכפשוטו היה נראה דאין זה כנתבאר לעיל מהכפתור ופרח דמה שכתוב שעולי מצרים כבשו את כל גבולות הארץ המפורשים בתורה היינו דבימי שלמה נשלם הכל, דא"כ ליכא ארץ השלישית בתוך גבולות א"י.

ועיין ברמב"ן בהלכות חלה [כ"ב ב'] שפירש את המשנה בחלה בג' ארצות שהארץ השלישית היא סורי' אבל בשביעית [ריש פרק ו'] הכא פירש שא"א לומר כן כיון שסורי' מובאת במשנה הבאה, וכבר העיר בזה החזו"א [סימן ה' ס"ק ו'].

קדושה ראשונה – עולי מצרים או לא.

והנה 'קדושה ראשונה' היינו עולי מצרים ו'קדושה שניה' היינו עולי בבל, וכן דעת רוב הראשונים, מיהו יש שיטה מחודשת בתוספות יבמות [פ"ב:] ד"ה ירושה ראשונה ושניה יש להן וכו' [שהביא מה שפי' ר"ח וז"ל "ראשונה ירושת אברהם יצחק ויעקב – שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם" עכ"ל, ותוס' דחו את דבריו.

במהות הקדושה – וכמה דעות באופן הקידוש בקדושה שנייה.

כתב בכפתור ופרח [פ"י עמ' ר"ס] וז"ל, "לשון קדושה שאז"ל קדושה ראשונה ושנייה וכן על אדמת קודש וכיו"ב יש לנו לחפש על זה אם הוא מלשון קודש לה' א"כ יהיה לשון איסור, אם הוא לשון המתקדשים ומטהרים או מתקדשת מטומאה, זה לא יתכן ¹¹⁹, אבל הנכון שהוא מלשון הקדישו את קדש בגליל, שהוא לשון הכנה והזמנה וכמו שפי' אבן גנאה ז"ל וכמו שהוא לשון חכמים הרי את מקודשת לי שהוא מלשון וקדשתם היום כלומר ותזמנו וכו'", ויש לעיין דגם לשון קידושין היינו דאסר לה אכו"ע כהקדש – והוא גם לשון איסור, וצ"ע.

¹¹⁸ ויש להעיר דזה תלוי אי הניחו כרכים מסויימים או הניחו את כל שאר הכיבוש של עולי מצרים – ונחלקו בזה וכדיבואר להלן.

¹¹⁹ וכוונתו פשוטה דאי מתקדשת מטומאה והיינו מטומאת ארץ העמים הלא אין זה אלא טומאה דרבנן דחכמים גזרו על ארץ העמים ומשמע ליה דלשון זה הוא מה"ת, ואם הכוונה לטהר משאר טומאות הלא שאר טומאות נוהגות אף בא"י.

ויש לדון היאך קדשו את ארץ ישראל בקדושה שנייה, דגרסינן במסכת שבועות [ט"ז]. דלמ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא כשעלו בני הגולה מצאו [כרכים] אלו וקידשו, אבל ראשונות בטלו משבטלה הארץ, וכ' רש"י [ד"ה וקידשו], "לא פירש לי במה מקודשים ערי ארץ ישראל", עכ"ל, ונאמרו בזה כמה דרכים:

א] בחזו"א [שביעית ריש סי' ג'] כתב דמדברי הרמב"ם משמע שהחזיקו בה ע"מ לקדשה.
ב] הרדב"ז [פ"א מהל' תרומות ה"ה] כתב דבעי קידוש פה, ועיין נמי במאירי [מגילה ט':] "קדוש במאמר ובחזקה", ועיין מה שכתב בזה בדבר אברהם [ח"א סימן י' ענף ב' ס"ק י'].

ג] עיין במאירי בחגיגה [ג':] שכתב שהקידוש הוא ב"הודות ושיר", ובחולין [ז':] כתב שהוא ב"תודות" ושיר, וביבמות [ט"ז]. כתב "בתורתנו" ושיר והמגיה כתב 'בתודות' – וכתב על כל זה במנחת שלמה [תניינא סוף סימן מ"ז] דדברי תימא דלא מצינו תודות ושיר אלא בהוספה על ירושלים והעזרה, וכן מפורש במאירי עצמו במגילה [שם] ש"אינו בתודות ובשיר".

ד] במהרי"ט [ח"א סי' כ"ה] כתב דסגי בכיבוש גרידא כדכתיב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, אבל גם לדידיה בעינן מיהת כוונת קידוש – עיין מנחת שלמה [שם].

ה] בשיטת רש"י נתחדש במקד"ד ב' חידושים, 1] כיבוש עולי בבל לא בעי קידוש, וסגי בכיבוש, אבל כל זה בתוך הגבולות של הארץ, אבל מחוץ לגבולות בעינן גם קידוש, 2] עוד חידש שהך קידוש דמחוץ לגבולות בעי אורים ותומים.

ו] מצאנו חידוש במור וקציעה [או"ח סי' ש"ז] שהקשה שהרי המלכים בבית שני כבשו הרבה יותר מהמלכים בבית ראשון – עיין בכסף משנה [פ"ד מהל' שמיטה ויובל הכ"ח] וקשה ממה דאמרין שעולי מצרים כבשו יותר מעולי בבל, ויצא לחדש שרק מה שנשאר ביד ישראל לכל משך תקופת בית שני נתקדש בקדושת עולי בבל, אבל מה שלא נשאר בידם כל הזמן לא נתקדש בקדושתם – הרי שהוסיף תנאי בעיקר הקידוש שיהיה בידם כל זמן הבית שני, ובעיקר קושיתו כבר הבאנו בתחילת דברינו דבעולי מצרים יש המשך לקדושה כל ימי דוד ושלמה משא"כ בעזרא דרק מה שהוא וסייעתו כיבשו נתקדש.

בפולגת רש"י ותוס' בכיבוש עולי בבל אי בעי כיבוש וקידוש או לא.

כתבו התוס' ביבמות [פ"ב: ד"ה ירושה] על הא דאמרין דבימי עזרא 'מאליהן' קיבלו את המעשרות, דאין זה דמעשרות אין נוהגין בבית שני רק מדרבנן, רק שלא היה עליהן 'חובה לקדש' את כל ארץ ישראל כדאמרין הרבה כרכים כו', וכמו שהניחו במקצת היו רשאים להניח הרבה יותר או שמא הכל אם היו רוצים ואעפ"כ חייבו עצמן מאליהן וקדשו, וכיון שקדשו קדשה מן התורה ע"ש.

ויש לדייק דמדברי התוס' נראה דכיבוש לבד אינו מועיל וצריכים ג"כ לקדש, ואם היו רוצים היו יכולים שלא לקדש את כל ארץ ישראל, אולם המהרי"ט [ח"א סי' כ"ה] לא נחה דעתו בדברי התוס' וכתב דכיון דעומדות רגלינו בשערי ירושלים ממילא מתקדש ע"ש.

אולם במקד"ד [ריש תרומות סימן נ"ה ס"ק א' ד"ה הנה התוס' יבמות עמוד 361] דייק שנראה מדברי רש"י כהמהרי"ט דא"צ קידוש וסגי בכיבוש, דלהלן הבאנו מרש"י בחולין על ההיא דהרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל כו' "דלכך לא כבשום דלא רצו שיחזרו לקדושתן כדי שיהיו מותרין בשביעית לחרוש ולזרוע כדי שיסמכו עליהן עניים", והקשה, דא"כ היה אפשר להם לכבוש ולא לקדש, ודייק דנראה דס"ל כהמהרי"ט דא"צ קידוש וסגי בכיבוש לחוד.

חילוק בנידון הנ"ל – בין תוך גבולות א"י לחוץ לגבולות.

ועיי"ש במקד"ד שהוסיף לחדש בזה עוד – דמבואר בב"ב [נ"ו.] דכל שהראה הקדוש ברוך הוא למשה חייב במעשר, ואמרין למעוטי מאי, ערדסקית אסיא ואספמיא.

ותמה בזה דמאי נפ"מ למעשר בין מה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה משאר מקומות, דהא ארץ ישראל עצמה ג"כ טעונה כיבוש, ודוקא כיבוש רבים וכיבוש רבים הא מהני גם לשאר מקומות להתחייב במעשר [ועיין בכל זה ברמב"ם ריש תרומות], א"כ אין נפ"מ בין מה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה לשאר מקומות.

ותירץ עפ"י רש"י הנ"ל – שיש לומר שכל מה שפירש רש"י שא"צ קידוש – זה דווקא בארץ ישראל עצמה דארץ ישראל חייבת בכל המצוות התלויות בארץ אלא שמחוסר תנאי והוא הכיבוש

הלכך בכיבוש לחוד מהני ובלי קידוש דממילא הרי הוא חלק מארץ ישראל, אבל בשאר ארצות אינו כן, דנהי דאפשר להוסיף על ארץ ישראל - אך ע"ז לא מהני כיבוש לבד דבדידהו צריך גם לקדשן בקדושת ארץ ישראל וגם להכניסן לכלל ארץ ישראל, ולזה בעינן נמי קידוש.

ועפ"י זה מיושב, דזה החילוק בין מה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה [דחייב במעשרות] לשאר מקומות, דמה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה א"צ קידוש, וסגי בכיבוש, משא"כ בשאר מקומות דצריך לקדשן ולהכניסן לכלל ארץ ישראל עכתו"ד המקד"ד.

קדושה ראשונה היתה בלי קידוש – וסגי בכיבוש לחודי'.

עד כאן נתבאר דין כיבוש שני – ויש לדון בכיבוש ראשון מה דינו – ועיין בחזו"א [שביעית ריש סי' ג'] שדייק מלשון הרמב"ם דקדושה ראשונה היתה בלי קידוש וסגי בזה בכיבוש לחוד.

והחזו"א הוכיח דקדושה ראשונה תלויה בכיבוש גרידא ממה דאיתא בקידושין [ל"ז]. ללמדך שכ"מ שנאמר מושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה, וביאר החזו"א "דכל הסוגיא שם דבעי קרא במידי דתלויה בארץ - אימת נתחייבו אם תיכף בכניסתן או לאחר ירושה וישיבה, ובחלה נתחייבו מיד, ואם איתא דבעי קידוש אין מקום לחלק בין מצוה למצוה ולא היה ראוי להתחייב בשום מצוה מן התלויות בארץ עד שעת קידוש, אלא שלא היה קידוש בקדושה ראשונה אלא הארץ נתקדשה בכיבוש, ולפיכך בעינן קרא להורות אם בכיבוש כולו או מקצת וכו' עכ"ל.

אולם בקוה"ע [סימן ס"ב ס"ק ב'] תמה לאידך גיסא, דאי תלוי בכיבוש לחודי', א"כ מה שייך לחייב חלה לפני שהיה כיבוש, ובשלמא אי בעי קידוש אז שפיר יש לחלק בין חלה לכולהו, ש"ל שבאמת היה קידוש ולכן נתחייבו בחלה, אלא שיש תנאי נוסף של כיבוש לגבי המצוות האחרות, אבל אי סגי בכיבוש לחוד בלי קידוש - הא ס"ס לא היה כיבוש ואין דינה כא"י אף לגבי חלה – ומהחזו"א נראה דמיקרי מקצת כיבוש וזה סגי לחלה.

בדברי רש"י בחומש לפרש טעמא דגבולות הארץ בתורה.

בפרשת מסעי כתוב גבולות הארץ, וצריך להבין לאיזה דין נאמרו הגבולות, והלא כל שכבשו ישראל כיבוש רבים נתקדש בקדושת הארץ לכל דיניה וכל שלא כבשוה לא נתקדש אפי' אם היה בתוך הגבולות, והיה אפשר לפרש דהקרא בא בתור ציווי - דאיזה מקומות חייבין לכבוש.

אולם ברש"י [במדבר פרק ל"ד פסוק ב'] כתב – "וזאת הארץ אשר תפול לכם וגו' לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב, לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות" עכ"ל, ודבר זה צ"ע.

ולפי דברי המקד"ד הנ"ל א"ש – והיינו דנפ"מ בכיבוש שני של עולי בבל – האם בעי נמי קידוש או דסגי בכיבוש לחודי', שהגבולות הללו הם הגבולות שבזה כבר נקרא ארץ ישראל וחייב במצוות בתנאי שיהיה כיבוש – הלכך לא בעי קידוש, אבל מחוץ להנך גבולות צריכים גם קידוש לשוותו כארץ ישראל למצוות.

בדברי המקד"ד לפרש שיטת רש"י בסורי' דלא היה אורים ותומים, וקידוש בעי אורים ותומים.

עיין שם במקד"ד בהמשך דבריו שהביא את דברי רש"י [ע"ז כ': ד"ה סוריא] דמשום הכי חשיב סוריא כיבוש יחיד מפני שלא היו שם אורים ותומים ע"ש.

ותמה בדבריו - דהא בכיבוש עזרא לא היו שם אורים ותומים ולא אשתמיט בשום מקום דקדושת עזרא חשיב כיבוש יחיד, וביאר בזה עפ"י מה שחילק לעיל בין מה שהוא בתוך גבולות ארץ ישראל למה שהוא לא בתוך הגבולות, דבתוך הגבולות לא בעינן קידוש ומחוץ לגבולות בעינן קידוש – עיין בזה לעיל.

ולפ"ז אתי שפיר דברי רש"י הכא דרק לגבי הדין קידוש הוא דצריכים אורים ותומים, וכמו קידוש העזרה דבעינן אורים ותומים, וזה דוקא בסוריא שהיא מחו"ל והוסיפו על ארץ ישראל לכך צריכה גם קידוש.

ודייק שכן נראה ממה שכתב רש"י [שם] סוריא ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחזקיהו לקדושת ארץ ישראל כו' ע"ש, היינו דעביד תרתי א' כיבשה ב' חזקיהו לקדושת ארץ ישראל, ולזה צריך אורים ותומים, אבל קדושת עזרא היתה בארץ ישראל עצמה הלכך א"צ לזה רק כיבוש ולא בעינן לזה אורים ותומים.

ועיין לעיל [סימן י"ב פרק א'] מה שהבאנו עוד מהמקד"ד שהוסיף בכל זה לענין כיבוש יחיד על ידי קנין בעלמא.

פרק ב'

בדברי הרמב"ם

**דקדושה ראשונה כיון שגלו בטלה קדושתן,
כיון שתלויה בכיבוש, ודלא כקדושה שניה.**

בדברי הרמב"ם לחלק בין קדו"ר לקדו"ש אי ע"י כיבוש או חזקה.

הרמב"ם מחלק בין עולי מצרים לעולי בבל – ובזה מבאר את החילוק למה רק קדושה שניה קידשה לעתיד לבא.

וז"ל הרמב"ם [תרומות פרק א' הלכה ה'] וז"ל, "כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא" עכ"ל.

וביתר אריכות כ' הרמב"ם [בית הבחירה פרק ו' הלכה ט"ז] וז"ל "חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה", עכ"ל.

מקור וביאור בשיטת הרמב"ם – ובדברי הקוה"ע בזה.

האחרונים טרחו לבאר מקור לדברי הרמב"ם בחילוק זה, ועיין בחזו"א [ריש סי' ג'], ועיין בכסף משנה שהק' שהרי בימי יהושע היה גם חזקה וכי גרע מה שיש עוד כיבוש, וע' בתוס' יו"ט [פ"ח עדיות מ"ו] ובמלא הרועים [קדושה ראשונה אות ט'] מה שכתבו לחלק בין חזקה שבא ע"י דעת אחרת או לא.

ועיין בקובץ הערות [ריש סימן ס"ב] שהביא את התוס' יבמות [פ"ב: ד"ה ירושה] שהביא מהמדרש דמבואר דלגבי מעשרות אמרינן ד"כיון שגלו נפטרו, והם חייבו עצמן מאליהן", ופירשו ד"כיון שגלו נפטרו, היינו דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא, ולא היה חובה עליהם לקדש את כל א"י וכו', וכמו שהניחו במקצת היו רשאים להניח הרבה וכו', ואע"כ חייבו עצמן וקידשו, אבל כיון שקידשו קדשה מהתורה, וחייבים במעשרות מן התורה, וכן מבואר בר"ש כאן.

ועפ"י זה ביאר את הרמב"ם, דאפשר דכוונתו כהתוס', דבקדושה ראשונה לא הוצרכו לקדש את הארץ, שנתקדשה מאליה ע"י הכיבוש, ולכן היתה הקדושה תלויה בכל שעה בהכיבוש, וכיון שבטל הכיבוש בטלה הקדושה, אבל בקדושה שניה לא היה כיבוש והוצרכו לקדש את הארץ, הלכך קידשוה לעולם, והיינו כדהבאנו לעיל מהחזו"א לחלק בין כיבוש ראשון לשני אי בעי קידוש או לא.

אולם לא משמע כדבריו ברמב"ם דברמב"ם משמע שעיקר החילוק הוא בין חזקה לכיבוש ולא בין כיבוש לקידוש, וצ"ע.

דברי הגר"ח בזה – דאיכא תנאי בכיבוש ראשון שיהיה בלי עול מלכות וזה מה שנתחדש בדין "והטיבך והרבך מאבותיך".

ובכתבי הגר"ח בגיטין [מ"ז] כתב שהמקור לדברי הרמב"ם הוא מירושלמי – מובא הכא בר"ש – וז"ל הירושלמי – "והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה הקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מדבר תורה, והטיבך והרבך מאבותיך, אבותיך פטורין היו ונתחייבו ואתם פטורין הייתם ונתחייבתם, אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכות".

הרי שקדושה ראשונה צריכה להיות באופן דליכא עול מלכות עליהם והיינו כיבוש – משא"כ קדושה שנייה יתכן להיות אפילו בעול מלכות עליהם דהיינו חזקה.

ולדברי הגר"ח הירושלמי הוא מקור לדברי הרמב"ם וגם ישוב לקו' הכס"מ דלמה גרע כיבוש ראשון הלא סו"ס היה בו גם חזקה, ולפי הירושלמי מבואר דלקדושה ראשונה יש תנאי דבעינן שיהא אך ורק באופן שאין עליהן עול מלכות, הלכך אין חזקה מועלת להם דבעינן דווקא כיבוש, ולכן לא נשאר קדושה לאחר שחרב הבית וגלו דבטל הכיבוש, דצריך דוקא שיהא באופן של כיבוש בלי מלכות אחרת עליהם, ולכן דכל שמוטל עליהם עול מלכות עכו"ם פקע קדושה ראשונה.

ישוב הגר"ח לקושי' מסוריא – ונתחדש שכל שלא היה בו קדו"ר בכיבוש, שוב לא חיילא ביה קדושה שניה בלי כיבוש.

עוד מצאנו בדברי הגר"ח שיישב בזה קושיא עצומה, דקשה טובא - שאם עולי בבל קנו סוריא מהו הנפק"מ אם כיבוש יחיד שמה כיבוש או לא, והלא אפי' אם כיבוש יחיד שמה כיבוש מ"מ אינו אלא קדושה ראשונה וקדושה זו בטלה, ומה שנתקיים לעולם הוא קדושה שנייה וכיון שקנו עולי בבל גם סוריא הוי בכלל א"י אפי' אם כיבוש יחיד לאו שמה כיבוש.

וכ' הגר"ח ליישב קו' זו, וכדבריו כ' גם במשנת ר' אהרן [זרעים סוף סי' ז'], דמה דאמרינן שכל מה שכבשו עולי מצרים הוא קדושה ראשונה וכל מה שקנו עולי בבל הוא קדושה שנייה, אין הכוונה דמה שאירע בתקופת עולי מצרים אין לו תוקף להתקיים לעולם אבל מה שכבשו עולי בבל עדיף מיניה, דהנה איתא בירושלמי כאן שמן הראוי שקדושה שנייה לא תהני שהרי עול מלכי האומות עליהם, ומה שבאמת נתקדש היינו מריבוי דקרא של "והטיבך מאבותיך".

נמצא שמה שקדושה שנייה חיילא היינו רק מה שבא אחר קדושה ראשונה – ואז הרי הוא בגדר והטיבך מאבותיך, ולכן למ"ד דכיבוש יחיד שמה כיבוש, נמצא שבזמן עולי בבל קנו את סוריא שנית ולכן שפיר חל עליו קדושה שנייה, אבל למ"ד כיבוש יחיד לאו שמה כיבוש, נמצא דמה שקנו עולי בבל את סוריא היא הפעם הראשונה, וכל כי האי לא מצי למיחל עליה קדושת א"י כיון שישאל היו תחת ממשלת העכו"ם – והדברים נפלאים.

והוסיף בזה במשנת ר' אהרן לבאר דין זה משום שאף שהיה נראה לומר שקדושה ראשונה בטלה, וא"כ כל קדושה שניה היא תמיד קדושה ראשונה ובעינן תנאי דכיבוש – אולם זה אינו – דכל מה שבטלה - היינו אך ורק לגבי מה שחל עליו הדינים הבאים מחמת הקדושה, אבל עצם הכיבוש ראשון הועיל גם שארצות שנכבשו יהיו בכלל ארץ ישראל, וזה הרי לא בטל אף דבטלה קדושה ראשונה, וכל מה שהוא בכלל א"י חל עליו קדושה שנייה מריבויא דקרא וכמשנ"ת, וגם מה שנכבש ע"י כיבוש יחיד אם שמה כיבוש חל עליו שם א"י, ולכן קדושה שנייה חיילא עליו בשעת עולי בבל. וע"ע בקהלות יעקב [סי' י"ז].

אולם עיין לעיל מה שהבאנו מהמקד"ד [תרומות ריש סימן נ"ה עמוד 361] בדין סורי' דבתוך הגבולות מעולם לא היו צריכים לקבוע שהארצות שנכבשו יהיו בכלל ארץ ישראל – ואדרבה, זו התוספת שיש בארצות מחוץ לגבולות של הארץ.

בדברי הר"ש שהחילוק בין כיבוש ראשון לשני אי איכא מצוה או לא.

הר"ש כאן ציין לדבריו בשביעית – ועיי"ש שהביא בארוכה את כל דברי הירושלמי דמחלק בין כיבוש ראשון לשני ובכיבוש שני כתוב לשון - 'מאליהן קבלו', וכתב בזה הר"ש [שם]:

"ומיהו תימה הוא לומר שיאמר שום אדם דבבית שני לא נהגו מדאורייתא תרומות ומעשרות - אלא ודאי מדאורייתא נהגו והא דקאמר שקיבלו מאליהם וכו' חשיב מאליהם לפי שיהושע 'נצטוה' לקדש כל מה שבתוך תחומין אבל בימי עזרא לא קידשו אלא מה 'שרצו' כדאמרינן וכו' ולהכי קאמר רבי אליעזר ד'מאליהן קבלו' – והיינו נמי כדהבאנו מהתוס' ביבמות.

וממשיך הר"ש – "אבל ר' יוסי אמר מדבר תורה 'נתחייבו' - 'שנצטוו' לקדש, ונפקא מינה דלרבי יוסי דקדושה במצות הקב"ה, קיימת אפי' בזמנא ד'אע"פ שחרוב הבית אבל לר"א דמאליהן קבלו בטלה עכשיו קדושת הארץ דסתמא לא היה בלבן אלא בזמן שהבית קיים הואיל והדבר תלוי בהם", עכ"ל.

ותמה בתורת זרעים [שביעית שם] דצ"ע דמה הכרח הוא לומר דמפני שהקידוש היה חובה לא בטלה אף בזה"ז, והלא אף קדושה ראשונה היתה חובה ואעפ"כ בטלה – ומאי שנא קדושה ראשונה משניה בזה.

וכתב התורת זרעים דגם הר"ש ס"ל כדעת הרמב"ם הנ"ל – דאיכא חילוק בין חזקה [שניה] לכיבוש [ראשונה] ולכן שפיר כתב דאם קדושה שנייה הוא בחיוב חל לעולם, ולא פקע בחורבן הבית והיינו משום דקדושתה ע"י חזקה, אבל קדושה ראשונה הוא מחמת כיבוש ולכן כשגלו פקעה הקדושה.

ישוב המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין קדושה ראשונה [כיבוש] לקדושה שנייה [חזקה].
הבאנו לעיל את קושי' הכס"מ על הרמב"ם שכתב דקדושת יהושע שהיתה בכיבוש כיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה ממעשרות וכשעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה וזה לא בטל אף שנלקחה הארץ, והקשה הכס"מ הא בכיבוש יהושע היתה ג"כ חזקה שהרי החזיקו בה ואטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש ע"ש.
וביאר בזה שמגרע גרע דהכיבוש הוא קודם החזקה שמחזיקין בה, וכיון דבימי יהושע היה שם כיבוש ונעשה שלהם ע"י כיבוש א"כ החזקה אח"כ א"י לקדש, דאינה חזקה מיד עכו"ם ובעינן חזקה מיד עכו"ם דזהו המקדש, וא"כ לא קידש רק הכיבוש בלבד, אבל בימי עזרא שלא היה שם כיבוש כלל כדאמרינן בירושלמי שביעית כאן – שהיתה עליהם עול מלכות בשעה שקידשו ע"ש, וקידשו בהחזקה שהחזיקו במקצת ארץ ישראל כמו שכתב הרמב"ם, א"כ היתה החזקה מיד עכו"ם וזהו מקדש.

ובזה יישב נמי הך דסורי' – שהקשה דאף אי סוריא חשיבא כיבוש יחיד מפני שדוד כבשה קודם שכבש את היבוס כדאמרינן בספרי, הא מ"מ אח"כ כשכבש את היבוס תתקדש אז סוריא שהרי נשארה בידם.

ותירץ דרק תחילת הכיבוש מקדש היינו כשכובשים אותה מיד עכו"ם, אבל מה שנשארת כבושה בידם אינו מקדש, והיינו כנתבאר הכא לגבי קדושת חזקה שמבואר ברמב"ם דקדושת יהושע היתה בכיבוש וקדושת עזרא היתה בחזקה ומבואר דמה שמחזיקים אותה מיד העכו"ם זהו מקדש, אבל אין הקידוש חל כל שעה ושעה מה שהוא בידם, וה"ה דבכיבוש הוא כן דרק תחילת הכיבוש מיד העכו"ם מהני.

שיטת הרמב"ם לגבי קדושת שכינה בארץ ישראל דלא בטלה לעתיד לבא.

עוד יש לדעת שיש חידוש בשיטת הרמב"ם לגבי קדושת שכינה בארץ ישראל דלא בטלה לעתיד לבא אף דבטל הכיבוש – עיין בזה בדברינו באמרות אברהם [זרעא קיימא – שביעית - חידושי סוגיות, סימן י"ד].

פרק ג

בדין הרבה כרכים שהניחום עולי בבל.

בדברי רש"י דהרבה כרכים הניחום ומותר לחרוש ולזרוע, ובדברי המהר"י קורקוס.

שנינו במשנה את הדין של כיבוש עולי מצרים שלא היה בה כיבוש של עולי בבל – ובדין זה מצאנו סוגי' בחולין [ז']. ואמרו שם – "הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית".

וכתב רש"י [ד"ה הרבה כרכים כבשו עולי מצרים], "וקדשום בקדושת הארץ ולא כבשום עולי בבל לקדשם בשניה ולכך לא כבשום דקסברי הואיל והותרו הותרו דקדושה ראשונה בטלה דכי קדשה יהושע לשעתה קדשה ולא לעתיד לבא כשגלו בימי נבוכדנצר ולא רצו להחזיר קדושתה כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית שאין נוהגת בחוצה לארץ ויסמכו עליהן עניים ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני וכו'" עכ"ל, וכן פרש רש"י בחגיגה [ג':] וביבמות [ט"ז:], וכ"ה במאירי בכל הני דוכתי, ועיין נמי ברבינו גרשום [חולין שם] ובמהרי"ט [ח"א סימן מ"ז] שג"כ מבואר דמותר בחרישה.

ועיין במהר"י קורקוס [פ"א מהל' תרומות ה"ה] ובמשנה למלך [שביעית פ"ד הכ"ז] שתמהו על מש"כ רש"י שמותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית דהלא תנן במתניתין [ריש פרק ו' דשביעית] "וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד" הרי להדיא דאסור לעבוד, וכתב המהר"י קורקוס דאפשר דדעת רש"י דסוגי' דהתם קאי למ"ד דקדושה ראשונה לא

קידשה לעתיד לבא, "אבל מתניתין אתיא כמ"ד דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא ולכן אף מקום שלא כבשו עולי בבל אינו נעבד ומ"מ לא החמירו בה לומר שלא יהיה נאכל כאשר החמירו בשנייה דשנייה ודאי חמירא טפי, אבל לדידן דקדושה ראשונה לא קדשה לע"ל נאכל ונעבד כמו בחו"ל דהרי היא כחו"ל לענין שביעית, ולא רמו להחמיר בו יותר מחו"ל, ובודאי שזה דוחק", עכ"ל.

ודבריו תמוהין – הרי אי מתני' אזלא אליבא דמ"ד דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא א"כ למה חמור טפי המקומות שכבשו גם עולי בבל, והלא קדושה ראשונה עדיין קיימת, ומה נתוסף במה שקדושה שנית בזמן עזרא, ובמהר"י קורקוס כ' דודאי שנייה חמור טפי, ודבריו צ"ב.

דברי החזו"א ומקד"ד בזה – דהנך כרכים הם נידון בפני עצמו – ולא שייכי לשאר כיבוש עולי מצרים.

אולם עיין בחזו"א [סימן ג' ס"ק כ"ד] דמה ששנינו במשנה ד"כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד" אינו ענין להרבה כרכים הללו, ותרתי נינהו, דאף דהנך כרכים אית להו קדושת הארץ ולא כבשום עולי בבל בקדושה שניה – אכן הכא היה להם ענין להניחם להיתר זריעה וחרישה, מחמת העניים, אבל חוץ מהנך כרכים, יש עוד מקומות בכיבוש של עולי מצרים שלא היה שם כיבוש של עולי בבל – ולא הניחום לעניים, ובזה תיקנו איסור עבודה מדרבנן, והחמירו דלא נעבד לא החמירו באכילה.

ובמקד"ד [ריש סימן נ"ט] ביאר כנ"ל והוסיף בזה ביאור – דבאמת עיקר גזירת שביעית בסורי' היא במחובר ולא בתלוש, וטעם הגזירה כדי שלא ילכו שם להשתקע, וכן מבואר ברמב"ם [פ"ד הכ"ז] ובר"ש בשביעית [פרק ו' משנה ב'], וממילא בכיבוש של עולי מצרים שלא היה כיבוש של עולי בבל, התם נמי גזרו מטעם זה שהרי דינו כסורי' שגזרו רק במחובר ולא בתלוש, וזה טעמא דאיסור עבודה מדרבנן בהנך מקומות כדי שלא ילכו שם להשתקע.

ומעתה יש לומר דהנך כרכים שנמצאים בתוך הגבולות של כיבוש עולי בבל, לא אכפת להם שילכו להשתקע שם, ולכן הניחום ולא גזרו בהם שביעית - ופשוט.

הוכחת המקד"ד לחלק בין הנך כרכים לשאר כיבוש עולי מצרים, ממה דחלוקין נינהו לגבי טומאת ארץ העמים ולגבי האיסור לצאת לשם.

והמקד"ד הוכיח את הדברים מיניה וביה – דהרי מצאנו תרי גזירות בכיבוש מצרים שהם מחמת זה שלא רצו שילכו להשתקע שם.

א] אסור לצאת למקום שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד אמנה אף שלא החזיקו שם עולי בבל, ומוכרח כן מהתוס' ריש גיטין [ב'. ד"ה ואשקלון] שהוכיחו דעכו כבשוה עולי בבל מדאמרינן דכי מפטרי רבנן מהדדי בעכו הוי מפטרי, דאסור לצאת מא"י לחו"ל דעכו כצפון ע"ש, דאי עכו לא כבשוה עולי בבל היה אסור לצאת לשם.

ב] עוד איכא חילוק בין כיבוש עולי בבל לעולי מצרים לגבי טומאת ארץ העמים דדין טומאה ואיסור יציאה אחד הוא, והוכיח כן מהתוס' נזיר [נ"ד: ד"ה ארץ העמים] דגזרו טומאה על ארץ העמים שלא יצאו לחו"ל - ועיין מל"מ [פי"א מהל' טו"מ] – והרי מכזיב ועד אמנה אסור לצאת לשם וטמאה משום ארץ העמים והמקור לזה ממשנה דידן כאן בחלה – ששנינו שיש ג' ארצות לחלה כו' מכזיב ועד הנהר ועד אמנה ב' חלות ואחת לאור כו', וזה משום דנטמאת בארץ העמים כמ"ש בפירוש הרא"ש כאן, וע"ע בנידון זה בשיעורי ר' שמואל [גיטין ח': ס"ק קי"ב] מה שהאריך בזה.

ומעתה כיון דאסור לצאת מכזיב ולהלן למקום שהחזיקו עולי מצרים הלכך עושין רק בתלוש ואין עושין במחובר כדי שלא יצאו לשם כמו בסורי' כדאמרינן בירושלמי, אך זה רק על מקומות דנקט במשנה שם מכזיב ועד אמנה ועד הנהר, אולם לגבי העיירות שהן מכזיב ולפנים והן מובלעות בגבול א"י ומכל מקום לא כבשום עולי בבל, להנך עיירות אין איסור לצאת ואין מטמאין משום ארץ העמים, הלכך לא גזרו נמי בשביעית.

והמקד"ד הוכיח כן מהרמב"ם [פי"א מהל' ט"מ הי"ב] דעיירות המובלעות בא"י כגון סיסית וחברותיה אעפ"י שפטורות מן המעשרות ומן השביעית אין בהם משום טומאת ארץ העמים כו',

וזה דהתיר רבי את בית שאן משום שהוא מכזיב ולפנים רק לא כבשום עולי בבל¹²⁰, והוכיח כן נמי מקסרין, דמצד אחד מבואר בירושלמי [דמאי פ"ב ה"א] דרבי התיר קסרין ורבי התיר בית גוברין רבי התיר כפר צמח, ומ"מ אף דקסרין פטורה מן המעשרות מכל מקום אינה טמאה משום ארץ העמים, וגם מותר לצאת לשם כדאמרינן בתוספתא שלהי אהלות [פי"ח ה"ט], עיי"ש. עוד הוכיח דאיסור לצאת לשם וטומאת ארץ העמים תליא הא בהא מהירושלמי שביעית [כאן] דשקלינן וטרינן אי אשקלון טמאה משום ארץ העמים כיון דפטורה מן המעשרות, ומקשינן וכי צור אינו אסור לילך לשם והקונה שם אינו מתחייב ע"ש, והיינו דדייקנן דאינה טמאה משום ארץ העמים מדאינו אסור לילך לשם, וכן אמרינן [שם] מפני מה לא גזרו על אותו הרוח שבגדריקו, היינו מפני מה לא גזרו טומאה, ר' סימן בשם ריב"ל שנוויה רע, היינו דליכא למיחש שילכו לשם כמו שכתבו המפרשים - עיי"ש, חזינן דהטעם דגזרו טומאה הוא כדי שלא יצאו לשם.

חידוש לגבי עבר הירדן.

הוסיף המקד"ד עוד - דכן נמי לגבי עבר הירדן דאינו טמא משום ארץ העמים וזה מוכרח מההיא דחגיגה [כ"ה]. דאמרינן שם עבר הירדן והגליל הרי הן כיהודה, נאמנין על היין בשעת היין כו', ומוכח דאיכא טהרות בעבר הירדן, ואם כן מותר גם להכנס לשם.

ולפי"ז הסיק דלשיטת רש"י דעבר הירדן לא כבשום עולי בבל - ודלא כהתוס' - מותר גם לחרוש ולזרוע שם, וזה דאין עושין במחובר הוא רק מכזיב ועד אמנה משום דאסור לצאת לשם.

דעת הרמב"ם דאין לחלק בין הנך כרכים לכל כיבוש מצרים.

אולם ברמב"ם תרומות [פ"א ה"ה] מפורש שהניחו כל הכיבוש של עולי מצרים - ועיין בקה"י [שביעית סימן י"ג] מה שהביא בזה מהמשנה למלך [שביעית פ"ד הכ"ז] לבאר בשיטתו.

¹²⁰ והוכיח כן דאם היתה מכזיב ולחוץ למה צריך לעדותו של ר"י בן זריו על ר"מ הא כל שהוא מכזיב ולחוץ לא כבשום עולי בבל כדאמרינן במתני'.

סימן י"ד
קונטרס בדין
חלת חו"ל.
[פרק ד' משנה ח']

פרק א בביאור דין א' לאור וא' לכהן. / / הקדמה - בביאור הדינים השונים בג' ארצות לחלה ששנויים במשנה בחלה [פ"ד]. / / מביא סוגי דכתובות דחלה שונה מתרומה – ולא תלוי בכיבוש וחילוק, אבל תלוי בביאת כולכם. / / שיטות שזה מה"ת ממש דשאני חלה דלא תלוי בא"י של כיבוש וחילוק. / / תוספת הבנה – דגם אי הוי מדרבנן – אכן מצד הארץ הוי מה"ת. / / בטעמא דהנך ב' חלות – ובחילוק בין הארצות. / / תוספת חידוש שמבואר בסוגי דבכורות [כ"ז] שיש ארץ הרביעית, ויש גם חילוק דינים אחרים בג' ארצות. / / מבאר דחלת האור היא החלה העיקרית בכל הארצות. / / מבאר דבאופן שיש כהן קטן, אז איכא חלה אחת, והוא אוכל רק לשל אור. / / בביאור דברי הבבלי והירושלמי בטעמא דא' לאור וא' לכהן, לדרכו של הר"ש. / / שי' הרא"ש בביאור הבבלי וירושלמי. / / סתירה בדברי הרא"ש בדין טומאת בארץ העמים בארץ השניה. / / שיטת הרמב"ם בכל הנ"ל. / /

פרק ב ביאור החילוק בין תרומה לחלה בדין ב' חלות. / / בטעמא של הירושלמי ושל התוס' בחילוק בין תרומה לחלה, דאין ב' תרומות אף דאיכא ב' חלות. / / מבאר עוד דפלוגתת התוס' והירושלמי תלוי בבלי וירושלמי.

פרק ג' ביאור שי' הרמב"ם בגדר הב' חלות בחלת חו"ל. / / דרכו של הרמב"ם בביאור טעמא דב' חלות, דהירושלמי והבבלי משלימים זה את זה בטעמיהם, וקושי' החזו"א בזה. / / הערות נוספות בדברי הרמב"ם. / / דרכו של המהר"י קורקוס בביאור שי' הרמב"ם בהנך ב' חלות. / / מבאר דפליגי הרמב"ם והראשונים איזה חלה עיקר, ומבאר דב"ש מא תשתכח" נתחדש חלות דין חדש של חלת חו"ל. / / ביאור בהקדמת הרמב"ם לעיקר דין חלת חו"ל. / / ישוב לקושי' החזו"א על הרמב"ם. / / מבאר את פלוגתת הראשונים בתערובת חלת חו"ל ובהיתר נתינה לכהן עם הארץ.

פרק ד בפלוגתת הראשונים בדין חלה בזה"ז בא"י ובחו"ל. / / מביא פלוגתת הרמב"ם והתוס' בחלה בזה"ז בא"י. / / מביא את פלוגתת הרמב"ם והרא"ש בטעמא ד"ש מא ישתכח". / / עפ"י הנ"ל מבאר פלוגתתם בחלת א"י בזה"ז. / / מבאר למה לא שייך חלה הנאכלת כמו בארץ השניה, וגם בזה אזיל הרמב"ם לשיטתו. / / ביאורו של הגרי"ז בזה. / / פלוגתת הראשונים בחלת חו"ל בזה"ז. / / בדין ברכת המצות באכילת חלת חו"ל בזה"ז. / /

פרק ה ביאור שי' הרמב"ם בהא דבכהן קטן [טהור] סגי בחלה אחת. / / קושי' הגרי"ז על הרמב"ם מהדין בכהן קטן. / / מתמה טובא בעיקר דברי המהר"י קורקוס ממה דהתירו זב וזבה בחלה הנאכלת. / / מוסיף ביאור בשי' הרמב"ם עפ"י דרכו של המהר"י קורקוס, דשני דינים נאמרו בחלת חו"ל. / / ישוב קושי' הגרי"ז בשי' הרמב"ם בדין כהן קטן. / / ישוב לתמיהא בשי' המהר"י קורקוס דחידש דהנאכלת היא העיקר, דהרמב"ם חולק על הראשונים, ולדידיה אין כהן קטן אוכל את חלת האור. / / מדייק כדברינו ברמב"ם. / /

פרק ו במצות נתינה בחלת ותרומת חו"ל. / / מבאר דרק בחלת חו"ל ליכא נתינה בחלת האור, אבל בחלת האור בארץ השניה איכא נתינה בחלת האור. / / מביא את פלוגתת הרמב"ם ורמב"ן בדין נתינה בתרומה, ומבאר דפליגי לשיטתייהו בפלוגתתם בהוכחה מתרומת וחלת חו"ל.

פרק ז ביאור חדש בשי' רש"י בדין נתינה לקטן בחלת חו"ל. / / מביא את קושי' הראשונים דלמה הביאו דין כהן קטן. / / מבאר את דברי רש"י התמוהין בחלה הנאכלת לכהן שהוא בן י"ג שנה. / / מוכיח דע"כ דרש"י למד כדברינו ברמב"ם. / /

פרק ח בדין תרומת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש. / / מביא דינא דשמואל דאוכל ואח"כ מפריש, ומביא מהאחרונים דליכא איסור טבל בחלת חו"ל, ומביא מהמהרי"ו ועוד אחרונים דחולקים. / / מביא ג' הוכחות ברורות מהראשונים דאיכא איסור טבל בתרומת חו"ל.

פרק א

בביאור דין א' לאור וא' לכהן.

הקדמה - בביאור הדינים השונים בג' ארצות לחלה ששנויים במשנה בחלה [פ"ד].
שנינו במשנה בחלה [פ"ד – מ"ח], "ר"ג אומר ג' ארצות לחלה, מא"י ועד כזיב חלה אחת, מכזיב ועד הנהר ועד אמנה שתי חלות א' לאור וא' לכהן של אור יש לה שיעור, ושל כהן אין לה שיעור, מן הנהר ועד אמנה ולפנים שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן, של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור".

והמתבאר מזה דאיכא ג' ארצות לחלה, ודיניהם שונים:
הארץ הראשונה היא א"י שיש בה גם קדושה ראשונה וגם קדושה שניה והיינו קדושה מכיבוש של עולי מצרים ושל עולי בבל, ושם מפרישין חלה אחת, והכא חייבין מה"ת.
הארץ השניה היא א"י שיש בה קדושה ראשונה [עולי מצרים] בלי קדושה שניה [עולי בבל], ושם מפרישין ב' חלות, א' לאור [לשריפה] וא' לכהן [הנאכלת], והכא החיוב הוא רק מדרבנן.
הארץ השלישית היא חו"ל ממש, שאין בה שום קדושה, ומפרישין בה ב' חלות, א' לאור וא' לכהן, וגם הכא החיוב הוא רק מדרבנן.

עוד מבואר במשנה דאיכא חילוק בין הארץ השניה והשלישית לענין השיעור חלה, דבארץ השניה איכא שיעור דוקא בחלה של אור, והחלה ההיא היא העיקרית, ופירשו בירושלמי דהכא החיוב חלה היא מה"ת, לעומת הארץ השלישית שאין בה שיעור בשל אור, רק בשל אכילה, וביארו בירושלמי, דהתם תרומתהו מדרבנן, ואמרו "מוטב" להרבות בשל אכילה ולכן איכא שיעור בנאכלת.

עכ"פ מדברי הירושלמי היה משמע שבארץ השניה החיוב חלה הוא מה"ת, אולם כבר פ' הרא"ש [בפי המשנה ובהל' חלה סי' י"ד] שהארץ השניה אינה מחויבת מה"ת ממש, אלא ש"נראית כשל תורה" הואיל והיתה בה קדושה מעיקרא, משא"כ בארץ השלישית, שאין בה אפילו "ריח של תורה".

מביא סוגי' דכתובות דחלה שונה מתרומה – ולא תלוי בכיבוש וחילוק, אבל תלוי בביאת כולכם.

ובביאור דברי הרא"ש נקדים בביאור סוגי' בכתובות [כ"ה]. - "אמר רב הונא בריה דרב יהושע - אשכחתינהו לרבנן בבי רב דיתבי וקאמרי, אפילו למאן דאמר תרומה בזמן הזה דרבנן, חלה דאורייתא, שהרי ז' שכיבשו וז' שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו בתרומה".

וביאר האחרונים – דכל מה דליכא תרומה בזה"ז מה"ת – היינו משום שקדושת תרומה תלויה בכיבוש והרי בטלה הכיבוש – אולם חלה דתחילת חיובה לא תלויה בכיבוש הראשון שהרי נתחייבו גם בז' שכיבשו וז' שחילקו – א"כ ממילא קדושתה ממשכה גם אח"כ מה"ת – ועיין בחזו"א [שביעית סימן ג' ס"ק ס"ב] - ועיין בזה במלבושי יו"ט [ח"ב חובת קרקע ריש סימן י"ז] דמהאי טעמא החיוב יהיה חיוב מה"ת גם היכא דמעיקרא היה כיבוש של עולי מצרים ומעולם לא היה כיבוש של עולי בבל, דלגבי זה כו"ע מודי דלא פקע קדושת א"י מהכיבוש עולי מצרים, שמתחילת קדושתה אינה תלויה בכיבוש עולי מצרים.

שוב הוסיפו בגמרא שרב הונא בריה דרב יהושע אמר איפכא מרבנן - דאדרבה – שהדין בזה אינו כן – "ואמינא להו אנא, אדרבה, אפילו למ"ד תרומה בזמן הזה דאורייתא - חלה דרבנן" והיינו דחלה גרע טפי – וביאר בטעמא דמילתא – "דתניא – 'בבואכם' אל הארץ - אי בבואכם, יכול משנכנסו לה שנים ושלושה מרגלים, ת"ל 'בבואכם' - בביאת כולכם אמרתי, ולא בביאת מקצתכם, וכי אסקינהו עזרא, לאו כולהו אסוק", עכ"ל – והיינו דמעולם לא נתחייבו מה"ת גם בעולי בבל כיון דלא נתקיים בהם דינא דביאת כולכם.

ועיין ברשב"א בפסקי חלה [שער ד'] שכתב דלכן מוכרח דמה שאמרו בירושלמי שבארץ השניה החלה של אור היא מה"ת - דאין הכוונה מה"ת ממש אלא כעין של תורה, שהרי לאחר שחזרו בעולי בבל ע"כ שאינו מה"ת – שלא היה כאן ביאת כולכם, וע"כ שנתנו לזה דין תורה כיון דלפני הגלות של עולי בבל היה מה"ת דאז היה ביאת כולכם, וצ"ל דגם הארץ הראשונה כך – דבשניהם לא נתקיים דין ביאת כולכם לאחר שחזרו בכיבוש שני.

והן הן דברי הרא"ש שכתבו ש'נראית כשל תורה' - כיון דלפני הגלות של עולי בבל היה מה"ת דאז היה ביאת כולכם, ופשוט.

שיטות שזה מה"ת ממש דשאני חלה דלא תלוי בא"י של כיבוש וחילוק.

והנה - במשנה ראשונה הביא מהתוס' בחולין [ק"ד] שמשמע שסובר שזה מה"ת ממש - והקשה עליו - דהאיך מפרש את הירושלמי כפשוטו שזה מה"ת ממש - הא ע"כ שאינו אלא מדרבנן דליכא ביאת כולכם - ועיין במלבושי יו"ט [שם] דאדרבה - דשיטת הירושלמי כשיטת רבנן בסוגי' בכתובות [שם] ודלא כרב הונא ב"ר יהושע - הלכך הוי מה"ת בזה"ז - והוי מה"ת גם במקומות שלא כבשו עולי בבל - ודו"ק, וכ"כ במשנת ר"א זרעים [סימן ז' ס"ק ג'] בהדי' בביאור שיטת הירושלמי שלכן זה מה"ת, וזה דלא כהראשונים שפירשו שהכוונה שנראית כשל תורה והביא את דברי הרמב"ם בפירוש המשנה כאן שכתב "שהיא מן התורה שנ' באכלכם מלחם הארץ, והיה צווי זה בזמן שהיו אוכלין את המן, וכשאכלו את הדגן נתחייבו בחלה, ולפיכך צריך להפרישה כשעור" - וביאר במשנת ר"א שמה שאמר שהיו אוכלין את המן - הכוונה שעדיין לא כבשו וחילקו - והוסיף עוד דקאי אפילו על הזמן שעדיין לא נכנסו לא"י - דקדושת א"י לגבי חלה היא קדושה עצמית - ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה א' ענף א'] שהבאנו את דברי המשנת ר"א לגבי הב' דיני קדושה בא"י - ודו"ק.

תוספת הבנה - דגם אי הוי מדרבנן - אכן מצד הארץ הוי מה"ת.

ועיין בדברי דוד [סימן נ"ט ס"ק ב' - הגה"צ הרב ר' דוד קרונגלס זצ"ל] שהוסיף כאן תוספת עומק בכל הענין - והיינו שאף הראשונים שלמדו שזה מדרבנן - ואין כאן אלא ריח של תורה ונראית כשל תורה - אולם סו"ס אין זה אלא משום שלא נתקיים בזה תנאה דביאת כולכם - ולולי תנאי זה היה מה"ת - ונמצא דלשיטתייהו כוונת הירושלמי היא דלא רק דנראית כשל תורה כיון שפני כן היה מה"ת - וכמבואר ברשב"א לעיל - אלא דגם עכשיו - הרי מצד הארץ עצמה באמת הוי דאורייתא גם במקום שלא כבשו עולי בבל כלל - שהרי הקובע של קדושת הארץ לגבי חלה לא שייכא לעולי בבל כלל, וכנ"ל, וזה שהוא מדרבנן אינו אלא מחמת תנאי צדדי של ביאת כולכם, ו'הריח של תורה' - היינו שיש כאן מחייב מצד הארץ עצמה גם עכשיו - אף דבפועל ליכא חיובא מחמת חסרון צדדי.

ויש לדייק כן מדברי הרמב"ם - דהנה יעויין בדברי הרמב"ם [ביכורים פרק ה' הלכה ה'] - "אין חייבין בחלה מן התורה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו', ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם, לפיכך חלה בזמן הזה אפילו בימי עזרא בארץ ישראל אינה אלא מדבריהם כמו שביארנו בתרומה" - הרי מפורש שהיוב הו מדרבנן ולא מה"ת דחסר בתנאי זה.

וע"ע להלן ברמב"ם [שם הלכה ח'] - בדין שלש ארצות, - ובארץ השניה כתב כך: "ושאר א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ולא עולי בבל וכו' מפרשינן בה שתי חלות, האחת נשרפת והאחת נאכלת".

והרמב"ם מבאר דין זה - "ומפני מה מפרשינן בה שתי חלות מפני שהחלה הראשונה טמאה שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, וקדושה ראשונה בטלה משגלו, והואיל 'והיא ארץ ישראל' מפרשינן בה חלה אחד מארבעים ושמונה ושורפין אותה, ומפרשינן חלה שנייה ונותנין אותה לכהן לאכלה, כדי שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת שהרי נשרפה הראשונה אף על פי שלא נטמאה טומאה ידועה לכל, וזו שנייה אין לה שיעור אלא כל שרוצה מפריש מפני שהיא מדבריהם".

הרי לנו שעל השניה כתב שהיא מדרבנן - ומשמע שהראשונה הוא מה"ת - וכן משמע ממה שכתב עלה ראשונה "הואיל 'והיא ארץ ישראל' מפרשינן בה חלה אחד מארבעים ושמונה ושורפין אותה", והיינו שיש בה שיעור כיון שהיא ארץ ישראל - והיינו שזה מה"ת, אולם זה סותר לדבריו לעיל [הלכה ה'].

ולהנ"ל א"ש - הרי מצד דיני הארץ - יש כאן מחייב מה"ת שזה ארץ ישראל ממש לחיוב חלה, ומאידך - בפועל אין חיוב דאורייתא אלא חיוב דרבנן כיון שיש תנאי צדדי מצד ביאת כולכם - ודו"ק.

בטעמא דהנך ב' חלות – ובחילוק בין הארצות.

הרי לנו ב' דרכים בארץ הראשונה והשניה – או ששניהם דאורייתא [וכמשמעות התוס' בחולין והרמב"ם בפירוש המשנה], או ששניהם דרבנן [כמשמעות הרשב"א והרא"ש והרמב"ם בהלכות – ורוב ראשונים], ובטעם החילוק ביניהם, ולמה בכלל יש ב' חלות בארץ השניה – עיין בירושלמי – דהא דמפרישין פעמיים א' לאור וא' לכהן, ולא סגי בחלה אחת, היינו משום שיש בארץ השניה טומאה – דגזרו טומאת ארץ העמים בכיבוש עולי מצרים [רא"ש ורע"ב], וחיישין שיאמרו שחלה טמאה נאכלת, ולכן הצריכו לשרוף, ומאידך חששו שלא ידעו על הטומאה, ויאמרו ראינו חלה טהורה נשרפה, הילכך הצריכו א' לאכילה, ולכן הצריכו לעשות את שניהם כדי שיבואו וישאלו – וע"ע להלן בזה.

ומעתה נמצא דכל החילוק בין הארץ הראשונה והשניה – עולי בבל ועולי מצרים – לא שייך לדרגא של החיוב חלה שכאמור שלרוב ראשונים בשניהם החיוב הוא מדרבנן כיון שבשניהם ליכא ביאת כולכם, ושניהם היו חייבים מה"ת בכיבוש הראשון שאז היה ביאת כולכם, ונמצא שאחרי הכיבוש שני שניהם מדרבנן אבל יש לשניהם 'ריח של דאורייתא', כיון שמצד הארץ שניהם חייבים מה"ת, וע"כ שכל החילוק ביניהם הוא דאיכא טומאת ארץ העמים בכיבוש עולי מצרים, ורק בכיבוש של עולי בבל לא היה טומאה זו – הלכך רק התם ליכא ב' חלות.

והן הן דברי הרמב"ם [שם] שכתב – "ומפני מה מפרישין בה שתי חלות מפני שהחלה הראשונה טמאה שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, וקדושה ראשונה בטלה משגלו", והיינו דמה שבטלה הקדושה ראשונה לא שייכא לחיוב חלה אלא לדין טומאה בארץ זו.

תוספת חידוש שמבואר בסוגי' דבכורות [כ"ז] שיש ארץ הרביעית, ויש גם חילוק דינים אחרים בג' ארצות.

והנה – גרסינן בסוגי' בבכורות [כ"ז] – "אמר שמואל אין תרומת חו"ל אסורה אלא למי שהטומאה יוצאה מגופו, וה"מ באכילה אבל בנגיעה לית לן בה".

מכאן זה למד רבינא ב' חידושי דינים, א' "אמר רבינא הילכך נדה קוצה לה חלה" והיינו שכאן מותר כיון דלא אכפת לן בנגיעה אף שהיא טמאה בטומאה היוצאה מגופו.

ב' "ואוכל לה כהן קטן" והיינו דגדול לא אוכל מפני שטומאת קרי היא טומאה שיוצאה מגופו, וקטן לא ראה קרי, אבל אי טבל הגדול לקריו דינו כקטן – כן מבואר ברש"י ותוס'.

ושוב הוסיפו בזה חידוש לגבי הב' חלות – "ואי ליכא כהן קטן, שקלה לה בריש מסא ושדיא בתנורה [והיינו שריפה], והדר מפרשה חלה אחרית, כי היכי דלא אשתכח תורת חלה ואוכל לה כהן גדול [היינו כהן שטומאה יוצאה מגופו]", עכ"ל הגמרא.

הרי דגם בסוגי' הכא מבואר דאיכא ב' חלות בחו"ל, א' לאור וא' לכהן, אלא דאיכא הכא חידוש, דהיכא דאיכא כהן שהוא טהור מטומאות היוצאות מגופו, [כגון כהן קטן שלא ראה קרי], דאז א"צ ב' חלות, וסגי בחלה אחת לכהן, ולהלן יבואר דין זה.

והנה נחלקו הראשונים האם כוונת הגמ' הכא להך ארץ השלישית שבמשנה ואז יתחדש דכל הדין במשנה דבעי ב' חלות היינו רק כשאין כהן טהור, וכן הוא שי' הרמב"ם [ביכורים פ"ה – ה"ח], או דשני דינים נינהו, והיינו דהמשנה בארץ השלישית מיירי במקומות הקרובים לא"י, והתם נראית החלה כחלת א"י כיון דקרובה ולכן תמיד איכא שני חלות, והגמ' מיירי במקומות הרחוקים, ורק במקומות הרחוקים מחלקינן דהיכא דאיכא כהן טהור דסגי בחלה אחת, וכן הוא שי' התוס' בבכורות [שם] ובחולין [ק"ד], ועי' בר"ש וברא"ש במשנה שהביאו להנך ב' פירושים.

ועי' בתוס' בבכורות [שם ד"ה הילכך] וברא"ש בחולין [ק"ד] שחידשו דשאני הנך ב' חלות שבארץ הרביעית דבתרומיהו ליכא שיעור, ודלא כארץ השלישית, ועי' בהערה ¹²¹ מה שנתחדש בזה.

ובדעת הרמב"ן, עי' בזה ברמב"ן הל' חלה [דף כ"ב] דס"ל ביסוד הדברים כהתוס' רק דלדידיה לא איתרבו כל המקומות הקרובים בארץ השלישית, אלא דוקא סורי בלבד, ובאמת דגם לדברי התוס' ¹²¹

¹²¹ והנה, הך חידוש דייקו התוס' ממה דנקטו כהן קטן ולא גדול שטבל, ולפי מה שמבואר ברמב"ם דקאי על ארץ השלישית ושם מפורש שיש שיעור לנאכלת, וע"כ דחולק על הך דיוק, ולשיטתו [תרומות פ"ז – ה"ט] ביאר החידוש באופן אחר, ועי' להלן [פרק ז'] בקונטרס זה שביארנו – דלרש"י איכא מהלך אחר בזה, וגם לדידיה ליכא הוכחה לחידוש הזה של התוס'.

דאיתרבו כל המקומות הקרובים, הא כבר הביא החלת לחם דלא איתברר בשום מקום מה מיקרי קרוב ורחוק לענין זה, ודו"ק.

מבאר דחלת האור היא החלה העיקרית בכל הארצות.

והנה הבאנו דחלת האור היא העיקרית בארץ השניה כיון שהיא כעין של תורה, ולכן אית בה שיעור, אבל בארץ השלישית שניהם מדבריהם, והתם לא מבואר איזה העיקר, וכפשוטו היה משמע דהתם העיקר היא הנאכלת כיון שיש בה שיעור.

אולם לא נראה כן מהראשונים, דבתוס' בבכורות [שם] קרי ליה לנאכל "שניה" כמו בארץ השני, וכן מדויק בלשון הרא"ש הלכות חלה, "ואע"ג דהחמירו בחלה 'השניה' של סמוכין לא"י לאוסרה לזבין ולזבות וכו'".

ועוד, דאפשר להוכיח דין ארץ השלישית מארץ הרביעית, דהנה, בארץ הרביעית מפורש ופשוט בהדי' בדברי הראשונים דהעיקרית היא החלת אור, דעי' ברא"ש [פי' המשנה בד"ה ואסורה לזבין] דקרי ליה לנאכלת "שניה" כמו דבארץ השניה קרי ליה לנאכלת "שניה", וע"ע ברא"ש [הל' חלה סי' י"ד] דכ' "כש"כ חלה זו השניה שאינה אלא להיכירא בעלמא", ומבואר דבארץ הרביעית העיקרית והראשונה היא הנשרפת אף דאיכא שיעור בנאכלת.

ובתוס' בבכורות [שם] הביא צד דאפשר דלא בעינן קריאת שם בחלה הנאכלת בארץ הרביעית, והיינו דאינה עיקר כלל, והוא רק שלא תשתכח, ובתוס' בחולין [שם] אמרו דלא דמי הך חלה שניה [הנאכלת] בארץ הרביעית לחלה השניה [הנאכלת] במשנה דהכא מותר לזב וזבה "והיא קלה ביותר, אלא שאסורה לזרים דלא אשכחן דשרי לה אלא לכהנים", הרי דהוצרכו התוס' לומר שיש בה איסור זרות, וע"כ דאינו עיקר כלל, ורק חייבוהו לתת לכהן שלא תשתכח תורת חלה. ויתירא מכל זה, הרי מפורש ברא"ש הל' כלאים [סי' י"ד] דאיכא תרי קולות בהך חלה שניה הנאכלת, ועי' בש"ך [סי' שכ"ג ס"ק ג'] שהביא:

א' יש היתר לאוכלו לישראל בתערובת של שוה בשוה, אף דבחלה הראשונה אין היתר אלא לטמא ע"י תערובת של רוב, וכן מבואר בתוס' בבכורות [ריש כ"ז:], וכן הביא הגר"א [סי' שכ"ג ס"ק ג'].

ב' ההיתר לתת לכהן עם הארץ הוא דוקא בחלה השניה, ודו"ק.

ומצאתי בזה עוד, דמפורש בט"ז [סי' שכ"ב] דאף דאיכא איסור זרות בהך חלה שניה, אבל אין בה קדושה, עייש"ה.

ונראה דאפשר להוכיח מארץ הרביעית דבארץ השלישית העיקר הוא של אור, דאף דחלוקין נינהו לענין אכילה לזב וזבה וכו' וחלוקין נינהו אי אית בהו שיעור או לא, אכן כ' התוס' והרא"ש דכל מה דקפדינן בנאכלת בארץ השלישית טפי מארץ הרביעית היינו משום שקרוב לא"י ונראית כמותה, והיינו דשורת הדין שיהיה כהרביעית והחמירו בה כהשניה, וא"כ ממנפ"ש, כמו דברביעית ובשניה העיקר היא החלת אור, כמו כן בשלישית העיקר היא החלת אור, והיינו, דאף דהנאכל יש בה שיעור ולאור אין בה שיעור, אבל העיקר היא החלת אור.

והנה – אף שהוכחנו שכפשוטו העיקרית היא החלת האור – אכן להלן [פרק ג'] יבואר בדרכו של המהר"י קורקוס בשיטת הרמב"ם דחולק, ולדידיה העיקר היא החלה הנאכלת, עיי"ש.

מבאר דבאופן שיש כהן קטן, אז איכא חלה אחת, והוא אוכל רק לשל אור.

והנה, באופן שיש כהן קטן או כהן שטבל, אז מבואר בבכורות [כ"ז] דרק מפרישין חלה אחת, ומבואר בראשונים דהיינו של האור, והטהור אוכל של אור, וליכא הפרשה של הנאכלת.

דהנה, ז"ל התוס' בחולין [ק"ד בתחילת העמוד ב'] "והיכא דליכא כהן קטן ששורפה ומפריש שניה נותנה לכהן טמא אפי' הוא זב וכו', ולא דמי' לחלה שניה בסמוכין לא"י דהתם לעולם צריך להפריש, אבל ברחוקים אי איכא כהן קטן או גדול שטבל לקריו א"צ להפריש חלה שניה כלל, והיא קלה ביותר אלא שאסורה לזרים וכו'", הרי דאירי בשניה הנאכלת לומר שהיא קלה ביותר דאסורה לזר ומותרת לטמא, ומבאר דכשיש קטן אז ליכא לחלה זו כלל, וכן מבואר בתוס' בבכורות דקרי ליה לשניה בארץ השלישית "חלה קבועה" לעומת הארץ הרביעית דקרי לה "אינה קבועה", ומבואר מכל דבריהם שהקטן אוכל לעיקר ההפרשה שהיא החלת אור, ולכן השניה אינה קבועה.

וכן הוא בלשון הרא"ש בהל' חלה "שהרי השניה קבועה בסמוכין להפריש לעולם, וברחוקין א"צ להפרישה כשיש כהן קטן וכו'" עכ"ל.

אולם עיין להלן [סוף פרק ה'] שהוכחנו וביארנו דבש' הרמב"ם אינו כן, ואין אכילת הקטן מתייחסת לא לאור ולא לנאכלת, רק דבכה"ג לא מתחילה כל פרשת ב' חלות.

בביאור דברי הבבלי והירושלמי בטעמא דא' לאור וא' לכהן, לדרכו של הר"ש.

והנה כבר הבאנו מהירושלמי - דהא דמפרישין פעמיים א' לאור וא' לכהן, ולא סגי בחלה אחת, היינו משום שיש בארצות הללו טומאה, וחיישינן שיאמרו שחלה טמאה נאכלת, ולכן הצריכו לשרוף, ומאידיך חששו שלא ידעו על הטומאה, ויאמרו ראינו חלה טהורה נשרפה, הילכך הצריכו א' לאכילה, ולכן הצריכו לעשות את שניהם כדי שיבואו וישאלו – ועיין בהערה ¹²² תוספת דברים מהגר"א.

והנה, בבבלי בבכורות [כ"ז] מבואר דהא דא' לכהן, היינו משום "שלא תשתכח תורת חלה", וכ' הר"ש דאין זה טעם אחר, אלא הכוונה ממש כהירושלמי שלא יאמרו ראינו חלה טהורה נשרפת, והוסיף הר"ש דלהכי כ' "תשתכח תורת חלה", והיינו דבאמת עיקר דין חלה לא תשתכח שהרי תמיד איכא עכ"פ הפרשה לאור, אבל "תורת חלה" תשתכח, והיינו דישכחו את ה"הלכות" דישכחו דקאי לאכילה ולא לשריפה.

אולם, הר"ש לא כתב דהבבלי והירושלמי חדא נינהו, דסו"ס בסוגי' בבכורות רק אמרו "שלא תשתכח" על החלה הנאכלת ולא על החלה של אור, ומשמע דלחלת אור א"צ לבא לשמא ישתכח ויש לומר שהיא נשרפת מעיקר הדין, והיינו דלא כהירושלמי, דבירושלמי מבואר דאיכא גזירה בשניהם, אבל בבלי מבואר דרק בנאכלת איכא גזירה, דחלת האור נשרפת מעיקר הדין, וכל זה א"ש לנתבאר דהעיקר היא של אור, ושל אכילה אינה עיקר, ויתכן א"כ שהירושלמי חולק בזה, ולדידהו שניהם עיקר, וכדיבואר.

שי' הרא"ש בביאור הבבלי וירושלמי.

וחילוק זה מדויק טפי בלשון הרא"ש, דהנה הרא"ש לא כ' כהר"ש דטעמא של הירושלמי והבבלי חדא נינהו, וכשנדייק בדברי הרא"ש נראה דלמד שיש כאן ב' מהלכים שונים בבבלי ובירושלמי, דהנה בחולין [ק"ד] ביאר הרא"ש דכיון שקרוב לארץ העמים ואינם יכולים לשמור מטומאה, הילכך חלותיהן טמאות ובעי שריפה כדין חלות טמאות, ובחלה זו לא הביא את הגזירה של הירושלמי, ולעומת זאת בהל' חלה ובפירושו במשנה התם בא לפרש את הירושלמי, ושם פ' דיאמרו שיש בה טומאה מחמת טמאת ארץ העמים ולמה נאכלת, והיינו שהוא גזירה, הרי דאיירי בנשרפת, וכשבא לפרש את הירושלמי כ' שהוא גזירה, וכשבא לפרש את הבבלי כ' דנשרפת מעיקר הדין.

וזה מוכרח נמי מהמשך דבריו, דאיכא נפ"מ גם בדין הנאכלת, דבחולין [ק"ד] נקט דטעמא דנאכלת היינו משום "שלא תשתכח", והיינו כטעמא דהבבלי, ולא ביאר כהירושלמי משום שלא יאמרו ראינו חלה טהורה נשרפת, ומכל זה משמע דלמד דאיכא ב' מהלכים בבבלי ובירושלמי, ולא כ' שטעם א' לשניהם וכדנקט הר"ש, אלא דלמד דלטעם של הירושלמי שני החלות, גם נאכלת וגם נשרפת, מחמת גזירה שלא יאמרו טהורה נשרפת ושלא יאמרו טמאה נאכלת, אבל בבבלי טעמא דנאכלת מחמת שלא תשתכח תורת חלה, וטעמא דנשרפת הוא מעיקר הדין, ואינו מחמת גזירה "שלא יאמרו ראינו וכו'" כהירושלמי, ופשוט.

סתירה בדברי הרא"ש בדין טומאת בארץ העמים בארץ השניה.

אולם אכתי איכא סתירה בדברי הרא"ש, דברא"ש בחולין [ק"ד] פ' דטעם הטומאה והשריפה בארץ השניה הוא משום שהוא קרוב לארץ העמים וא"א לשמור פירותיהן בטהרה, ולכן טעונות שריפה, וכ"כ התוס' [שם], ומשמע דנקט דבאמת ליכא בהו טומאת ארץ העמים, ורק בחו"ל ממש איכא טומאת העמים, וזה דלא כדבריו בהל' חלה ובפירושו למשנה דכ' דאית ביה טומאת ארץ העמים, ולהכי טמאות.

¹²² והגר"א [בירושלמי] ביאר בזה עוד, דיאמרו שחלה טהורה נשרפת שיאמרו שבא מא"י, ויאמרו טמאה נאכלת שיסברו שבא מחו"ל, והיינו דהטעות באה מזה שלא יודעים מהיכן באה החלה, ולכא' טעות זו שייכת גם בארץ השניה וגם בארץ השלישית, ואחרי שיעשו ב' הפרשות יבואו וישאלו ויאמרו להם שאינה כא"י ואינה כחו"ל, והיינו בארץ השניה.

ובנידון זה כבר הביא המשנה למלך [טומאת מת פ"א - ה"ו] סתירה גדולה ברמב"ם, דמסברא נראה דאין בה טומאת ארץ העמים, וכן דייק מהרמב"ם [תרומות פ"א - ה"ז], ולעומת זאת הביא מהמהרי"ט דאית ביה טומאת ארץ העמים, והוסיף מדברי הרמב"ם בדין חלת חו"ל משמע שבאמת יש בזה טומאה, והניח בצ"ע, ועי' בהערה ¹²³, עכ"פ בדברי הרא"ש איכא סתירה בזה, וצ"ע.

ועל דרך הפשט נראה לבאר דלעולם ליכא סתירה, והרא"ש מודה דגם לבבלי וגם לירושלמי איכא להך טומאה, דהנה כבר הק' ב"משנה ראשונה" דאין שריפה בטומאת אוירה, רק בטומאת גושה והך חלה לא נגעה בגושה, ותי' דכיון שהאדם נגע, והוא נטמא בגושה, שוב נטמא, וצריכים שריפה, ומעתה ק' דאם בכל תרומת וחלת א"י חייבין לחשוש לטומאת גושה א"כ איך אוכלים תרומת חו"ל, הא טמאה בטומאת גושה, ומוכרח דלא הצריכו שריפה מחמת טומאה זו, ועי' בחלת לחם שהוכיח כן כהנ"ל, ונראה דמה"ט לא אמרו בירושלמי כפשוטו שנשרפת מחמת הך טומאה אלא שביארו שמה ששורפים אותה מחמת טומאת ארץ העמים, ע"כ שהוא רק "גזירה" שיאמרו שטעון שריפה מחמת טומאה זו, ולמה אוכלים, אבל מעיקר הדין אין חלה זו מחויבת בשריפה. אבל בבבלי נקטו שיש חיוב שריפה מדרבנן, ולא רק משום גזירה שלא יאמרו, ומצד ארץ העמים ליכא לטמא וכהנ"ל, ולכן הוצרך הרא"ש להוסיף דבחלה עצמה גזרו טומאה מיוחדת משום שלא נזהרים כלל בטהרה לא בחו"ל ולא במקומות הסמוכים לחו"ל, ודו"ק, ולהכי לא הביא הרא"ש בבאורו לבבלי טעמא דטומאת ארץ העמים.

שיטת הרמב"ם בכל הנ"ל.

עכ"פ ביארנו דאיכא ב' דרכים בראשונים [ר"ש ורא"ש] בדין ב' חלות בחלת חו"ל אי פליגי בזה הבבלי וירושלמי, ולהלן [פרק ג'] יבואר ברמב"ם דאית ליה מהלך אחר בכל הנ"ל, ולדידיה הבבלי וירושלמי חדא נינהו, והירושלמי מתפרשת חלקו בארץ השניה וחלקו בארץ השלישית.

פרק ב

ביאור החילוק

בין תרומה לחלה בדין ב' חלות.

בטעמא של הירושלמי ושל התוס' בחילוק בין תרומה לחלה, דאין ב' תרומות אף דאיכא ב' חלות.

והנה, כל הנך גזירות שייכי נמי בתרומה, ואפי"ה לא מצאנו ב' תרומות, ורק מצאנו ב' חלות, וקשה דמאי שנא.

והביא הר"ש מהירושלמי דהק' כן, ופי' דהא דלא תיקנו כן בתרומה הוא משום שיש הפרשות נוספות [מעשרות ותרומת מעשר וחלה] אחרי הפרשת תרומה ואי יפרישו ב' תרומות אז יקלו שלא להפריש את ההפרשות הנוספות על התרומה השניה, ונמצא דבאין לידי תקלה, שהרי באמת אין התרומה שניה אלא להיכירא, אבל בחלה שאין אחריה שום הפרשה נוספת, לכן החמירו לעשות ב' הפרשות.

והנה, בתוס' בחולין [ק"ד] ג"כ הק' דמ"ש מתרומה דלא תיקנו ב' תרומות, ובחלה תיקנו ב' חלות, ופי' דבחלה איכא חשש טפי לשלא תשתכח כיון דמצוי אצל כל אדם שמגבל עיסה, אבל בתרומה לא שכיחא אלא אצל בעלי השדות וממריחי התבואה, והק' בחלת לחם [סי' א' ס"ק י"ז] דלמה הוצרכו לטעם חדש, ולמה לא ניחא להו בטעמא של הירושלמי, ויש להוסיף בזה, דאיכא גם סתירה ביניהם, דבירושלמי משמע שיש סיבה לתקן בתרומה רק דביארו דאיכא גם סיבה להימנע מלתקן בתרומה, ובתוס' משמע דליכא סיבה בתרומה כמו בחלה, נמצא דנחלקו בעיקר החילוק.

והנראה בזה, דבאמת כבר תמה הר"ש בטעמא של הירושלמי בתרומה, דהק' הר"ש, דכבר מצאנו בדוכתי טובא ש"תורם וחוזר ותורם", ורואים שלא חיישינן בזה, ולמה חששו הכא, ותי' "דהכא בחששא מועטת נמנעו מלתקן שתי תרומות", וצ"ב כוונתו, דלמה נמנעו בקל מלתקן.

¹²³ וכבר יישב המשנת יוסף [שביעית פ"ו - מ"א] את סתירת הרמב"ם, עפ"מש"כ הכפתור ופרח [פט"ו], דהכא לענין חלה אין כוונת הרמב"ם לטומאת ארץ העמים רק לטומאת הנכרים שנטמא כשגלו לבבל, וכן משמע בפ"ה המשנה הכא, ולא קידשו אלא את מה שכיבשו עולי בבל.

ונראה דבאמת לא סגי לן לא בטעמא של הירושלמי ולא בטעמא של התוס', ובאו להשלים זה את זה, דבאמת איכא הכא ב' קושיות נפרדות איך מחלקינן בין חלה לתרומה, והירושלמי והתוס' קאי בב' קושיות נפרדות, ונבאר את הדברים.

דהנה, חלה ותרומה חדא נינהו, דאף דאיכא ביניהם חילוקים אכן סו"ס דיניהם שוין ובתרווייהו איכא הפרשה לכהן להתיר את הטבל, וגם בעיקר תקנת תרומת וחלת חו"ל חדא נינהו, וכל הנך קולות שנאמרו בסוגי' בבכורות [שם] בתרומת חו"ל דלא אכפת לן בכהן המסייע בבית הגרנות, ומהני ביטול ברוב, ואוכל ואח"כ מפריש, כל הנך דינים שייכים גם בחלת חו"ל, וע"כ דחדא נינהו בעיקר התקנה, ואכתי יש להעיר בזה ועי' בהערה ¹²⁴, ודו"ק.

ומעתה י"ל דהתוס' הק' כפשוטו דגם בתרומה נוכל לחייב ב' תרומות, דכמו דבחלה איכא חששא דשמא תשתכח, כמו כן בתרומה איכא חששא כזו, ותימצו, דליכא לא תשתכח בתרומה כמו בחלה. אולם הירושלמי הק' עוד, דאף אי ליכא טעמא דשמא תשתכח בתרומה, אכן אחרי דבחלת חו"ל תיקנו ב' חלות א"כ זה עצמו כבר סיבה לתקן ב' תרומות, דחדא תקנתא היא ולא מתחלקין כיון דדיניהם שוין, והיינו דאפשר לחייב תרומה בב' תרומות כיון דפרשה חדא היא בהדי חלה, ועל זה תירצו דיבואו לידי קילקול, ועל זה הק' הר"ש שתמיד מצאנו דתורם ויחזור ויתורם, ותי' דבכל נמנעו מלתקן, וכוונתו, דאם תחילת התקנה היתה בתרומה עצמה, א"כ כבר לא חיישינן ותורם וחזור ותורם, אבל אחרי דמצד עיקר דיני תרומה ליכא תקנה, וכל התקנה היא רק לכלול דין תרומה בהדי חלה, בזה אמרינן דבכל נמנעו מלתקן.

ותירוצ' זה לא סגי ליישב קושי' התוס', דבקושי' התוס' הק' דמצד תרומה עצמה נתקן ב' תרומות, ועל זה ליכא לתרץ דחיישינן מחמת התקלה, שהרי הכא כבר דומה לכל מקום דאמרינן תורם וחזור ותורם, ודו"ק.

מבאר עוד דפולגת התוס' והירושלמי תלוי בבלי וירושלמי.

ונראה באופן אחר, דהנה כבר הבאנו [לעיל פרק א'] דשי' הרא"ש דנחלקו הבבלי וירושלמי בדינא דב' חלות, ודלא כהר"ש דהשווה טעמיהם, ונראה, דכל מה שאמרו התוס' דלא שייך שמא ישתכח, היינו לבבלי דטעמא דב' חלות מצד שמא ישתכח, אולם לפי הירושלמי דטעמא משום גזירה שיאמרו ראינו תרומה טהורה נשרפה וטמאה נאכלת, לדידהו הוצרכו לטעמא דיבואו לידי קילקול ולא יעשרו עליו, ואף דאכתי שייך טעמא של הירושלמי דיבואו לידי קילקול של המעשרות גם לבבלי שלמדו מצד שמא תשתכח, אכן נראה לבאר דאיכא חילוק בין טעמא של הירושלמי לטעמא של הבבלי.

דהנה, לפי הירושלמי בכל הפרשה איכא חיסרון, דגם בנאכלת וגם בנשרפת איכא חיסרון שיאמרו טהורה נשרפה וטמאה נאכלת, וא"כ י"ל דגדר התקנה היתה לעשות ב' חלות שוות, ואין כאן עיקר וטפל, אבל לפי הבבלי אינו כן, דעיקר החלה נשרפת שזה עיקר דינו מחמת הטמאה, ורק הוסיפו עוד חלה לאכילה שלא תשתכח, וזו של אכילה אינה עיקר, ורק עליו כתוב "שמא ישתכח", ותוס' בבכורות [שם] הביאו צד דלא בעי אפי' קריאת שם בהך חלה הנאכלת, הרי דלפי הירושלמי שני החלות שוות, לעומת הבבלי שיש עיקר שהוא הראשונה ויש שניה, וכבר ביארנו כן לעיל [סוף פרק א'].

ומעתה י"ל דכל הנך טעות שלא יבואו לעשר, היינו משום שיאמרו ששני החלות אחת הן, שכיון ששוות דבכל א' איכא חיסרון, שוב יאמרו דאין כאן רק הפרשה אחת שחלקו לכהן וחלקו לאור, ומה"ט יטעו לומר שאין מעשרות בתרומה השניה כיון שיאמרו שאינה שניה, אבל לבבלי ידעו שהיא הפרשה בפנ"ע שבאה אחרי ההפרשה הראשונה, ואינה תרומה באמת, ולהכי ליכא חשש שלא יפרישו עוד הפרשה.

¹²⁴ והיינו דאף דלשי' הרמב"ם חלוק תרומת חו"ל שהוא רק במקומות הקרובים וכמבואר ברמב"ם [תרומות שם ולהלן בהלכה ו']. מחלת חו"ל שהוא בכל מקום וכמבואר ברמב"ם בכורים [פ"ה - ה"ז], וא"כ י"ל דע"כ דתרתני נינהו, אכן זה אינו, דכבר ביארו בתוס' בקידושין [ל"ו] לגבי חלה "דדין הוא דינהג בכל מקום" כיון שדומה יותר ל"חיוב הגוף" דבא ע"י גלגול העיסה שהאדם עושה, ודלא כתרומות ומעשרות דדומות יותר ל"חובת קרקע", ומשמע דבעיקר תקנת הנביאים שתיקנו תרומת חו"ל במקומות הקרובים, בתקנה זו עצמה איכא סברא שחלה תהיה גם במקומות הרחוקים, והיינו דכשנביאים וחכמים הראשונים תיקנו תרומת חו"ל, הכא בעיקר תקנתם כבר תיקנו דין חלת חו"ל והרחיבו דין חלת חו"ל לכלול גם מקומות הרחוקים, כן מבואר בתוס'.

ומעתה מיושב נמי מה שהק' הר"ש, דהר"ש הק' בדוכותי טובא מצאנו דלא חיישינן ואמרינן תורם ויחזור ויתרום, ומ"ש הכא, ולהנ"ל נראה דתמיד לא יחשבו ששני התרומות חדא נינהו, וידעו שהשניה באה אחרי הראשונה, ורק הכא חיישינן שיאמרו ששניהם הפרשה אחת, שבכל הפרשה איכא חיסרון, וכל א' צריכה להפרשה השניה, ודו"ק.

פרק ג'

ביאור שי' הרמב"ם

בגדר הב' חלות בחלת חו"ל.

דרכו של הרמב"ם בביאור טעמא דב' חלות, דהירושלמי והבבלי משלימים זה את זה בטעמיהם, וקושי' החזו"א בזה.

הנה, הבאנו מהר"ש דטעמא ד"לא תשתכח" בבבלי וטעמא של הירושלמי שלא יאמרו ראינו וכו', דטעמא חדא ניהו, אולם ברמב"ם לא נראה כן, דמהרמב"ם משמע שיש ב' דינים נפרדים, דבארץ השניה ביאר הרמב"ם דהא דנאכלת היינו משום שיאמרו ראינו חלה טהורה נשרפה, ובארץ השלישית ביאר הרמב"ם דהא דנאכלת היינו כדי שלא תשתכח תורת חלה, ומבואר דמחלק ביניהם בטעמא דנאכלת.

ודייק החזו"א [שביעית ה' - א'] דלרמב"ם איכא ב' טעמים, דבארץ השלישית אוכלים כדי שלא תשתכח וזה כהבבלי, ובארץ השניה איכא טעמא דשלא יאמרו טהורה נשרפת כירושלמי, ודלא כהר"ש דעשאן לטעם א', וטעם זה לא מהני בארץ השלישית כיון דהתם הוא ארץ העמים ממש וטומאתו מפורסמת, ולא יאמרו ראינו טהורה נשרפת, אולם הק' בזה החזו"א, דלדידיה אכתי ק', דלמה לי טעמא דשלא יאמרו טהורה נשרפת, הא תיפוק ליה מצד שלא תשתכח, דטעם זה סגי בכל המקומות.

ועי' בזה ב"משנה ראשונה" מה שיישב בזה, דבארץ השניה דאיכא שיעור חלה בנשרפת, התם לא תשתכח תורת חלה, ורק בארץ השלישית דליכא שיעור בנשרפת, התם שייך טעמא דשמא תשתכח, ומיושב, אכן אכתי צ"ע, דהיא גופא ק', דלמה תיקנו חלה נוספת שמא תשתכח, הא יכלו לתקן שהנשרפת יהיה לה כשיעור, ותו לא, וצ"ע.

הערות נוספות בדברי הרמב"ם.

עוד יש להעיר ברמב"ם דחוץ ממה דמחלק בטעמא דהנאכלת בארץ השניה והשלישית, הרי דהרמב"ם חילק נמי בטעמא דהנשרפת, דבארץ השלישית כ' שלא יאמרו טמאה נאכלת וכטעמא דהירושלמי, ובארץ השניה לא כ' אלא דטעונה שריפה, וצ"ב.

עוד יש לעיין, בדברי הרמב"ם לעיל בהלכה ז' הקדים הרמב"ם בעיקר דין חלת חו"ל שהוא "מדברי סופרים כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל", ועי' בכס"מ שהביא את הגמ' בבכורות הנ"ל כמקור לדין זה, וק', דהגמ' רק הביא טעמא דשלא תשתכח על הדין ב' חלות בחו"ל דלהכי בעי חלה הנאכלת, ולא הביאו על עיקר דין דין ה"הפרשה" בחלת חו"ל, וכפשוטו עיקר דין הפרשת חלת חו"ל הוא כדין הפרשת תרומת חו"ל שכבר תיקנו נביאים וחכמים הראשונים וכמבואר ברמב"ם בריש הל' תרומות, והתם לא הביא הרמב"ם טעמא דשלא תשתכח, ויש להעיר בזה ועי' בהערה ¹²⁵, ומ"ש דהכא בחלת חו"ל הוצרך להביא טעם זה.

דרכו של המהר"י קורקוס בביאור שי' הרמב"ם בהנך ב' חלות.

ועי' היטב בכל דברי המהר"י קורקוס, ומדרכו ברמב"ם מבואר דעמד בהרבה מהדיוקים הנ"ל, וביאר בזה מהלך חדש בשי' הרמב"ם, ונקדים בב' הקדמות:

¹²⁵ ואף דלשי' הרמב"ם חלוק תרומת חו"ל שהוא רק במקומות הקרובים וכמבואר ברמב"ם [תרומות שם ולהלן בהלכה ו']. מחלת חו"ל שהוא בכל מקום וכמבואר ברמב"ם בכורים [פ"ה - ה"ז], והיה אפשר לומר דלכן הוצרך להוסיף טעם אחר בחלה לחייבו גם במקומות הרחוקים, אכן זה אינו דכבר ביארו בתוס' בקידושין [ל"ו] לגבי חלה "דדין הוא דינהג בכל מקום" כיון שדומה יותר ל"חויב הגוף" דבא ע"י גלגול העיסה שהאדם עושה, ודלא כתרומות ומעשרות דדומות יותר ל"חובת קרקע", ומשמע דבעיקר תקנת הנביאים שתיקנו תרומת חו"ל במקומות הקרובים, בתקנה זו עצמה איכא סברא שחלה תהיה גם במקומות הרחוקים, והיינו דכשנביאים וחכמים הראשונים תיקנו תרומת חו"ל, הכא בעיקר תקנתם כבר תיקנו דין חלת חו"ל והרחיבו דין חלת חו"ל לכלול גם מקומות הרחוקים, כן מבואר בתוס', והיה אפשר לומר דהרמב"ם פליג בסברא זו, וצ"ע, דמה שורש פלוגתתם.

[א] ארץ השניה היא א"י שיש בה קדושה ראשונה, והתם עיקרה מה"ת משא"כ ארץ השלישית דעיקרה מדבריהם, וחילוק זה מבואר כבר לעיל מיניה בירושלמי.

[ב] חלוקין הנך ארצות גם לגבי הפירסום של הטומאה, דבארץ העמים [ארץ השלישית] הטומאה מפורסמת לכל, ומאידך בארץ השניה אין הטומאה ידועה דלא ידוע שהיא ארץ העמים.

ומעתה י"ל דגדר הב' חלות בארץ השניה ושלישית חלוק ביסוד דיניהם, דבארץ השלישית השריפה היא מעיקר הדין והיא עיקר החלה, ובארץ השלישית הנאכלת היא מעיקר הדין והיא עיקר החלה, והביאור, דבארץ השניה דשורפין אותה כיון שהיא טמאה בטומאת ארץ העמים, ולהכי טעונה שריפה, [ודלא כהרא"ש דס"ל דאף שיש בה טומאה דארץ העמים אכתי לא מתחייב בשריפה מחמת זה, אלא מחמת ה"שמא יאמרו"] וממילא כבר לא בעי טעמא דשמא יאמרו טמאה נאכלת לחייבה בדין שריפה, דמעיקר הדין בעי שריפה, וגם לא שייך האי טעמא כיון שאין הטומאה מפורסמת, וליכא חששא.

ומאידך בארץ השלישית שאין כאן חלה אלא מדבריהם, הכא אין עיקר הדין של חלה זו בשריפה, דחלה זו קיל טפי ולהכי אינה טעונה שריפה מעיקר הדין, ואדרבה עיקרה לאכילה, והיא הראשונה, והחלה הנשרפת היא השניה והיא בעי טעמא דשמא יאמרו ראינו טמאה נאכלת, דהכא בעי הך טעמא והכא שייך הך טעמא, דהכא הטומאה מפורסמת.

ובזה מבואר נמי, למה בארץ השניה בעינן עוד חלה לאכילה שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת, דהטומאה אינה מפורסמת, אבל בארץ השלישית ליכא חשש כזה, דהכא כולם יודעים דבעי שריפה, ולהכי כ' הרמב"ם דהכא נאכלת משום "שלא ישתכח תורת חלה", וכוונתו שזה עיקר דינו של חלה זו.

ומעתה נמצא דהירושלמי לא הביא את הנך ב' טעמים על שני הארצות, אלא שהביאו את טעמא דשלא יאמרו נשרפה על הנאכלת בארץ השניה, והביאו את טעמא של שלא יאמרו נאכלת על הנשרפת בארץ השלישית, דנאכלת בארץ השלישית הוא מצד שלא תשתכח, וכמבואר בבלי, ונשרפת בארץ השניה היא מעיקר הדין, ודו"ק.

מבאר דפליגי הרמב"ם והראשונים איזה חלה עיקר, ומבאר דב"ש מא תשתכח" נתחדש חלות דין חדש של חלת חו"ל.

והנה, בעיקר חידושו של המהר"י קורקוס דלרמב"ם בארץ השניה עיקר החלה היא הנאכלת, כן היה משמע בפשיטות מהדין שיעור חלה דבזה חלוקין ארץ השניה מארץ השלישית, דבארץ השניה איכא שיעור דוקא לחלת אור, ובארץ השלישית איכא שיעור דוקא לחלה הנאכלת, אולם בראשונים מבואר נגד המהר"י קורקוס ומפורש בדבריהם דהעיקר היא החלת אור, דע"ל ברא"ש [פי' המשנה בד"ה ואסורה לזבים] דקרי ליה לנאכלת "שניה" כמו דבארץ השניה קרי ליה לנאכלת "שניה", וע"ע ברא"ש [הל' חלה סי' י"ד] דכ' "כש"כ חלה זו השניה שאינה אלא להיכירא בעלמא", ומבואר דגם בארץ השלישית העיקר והראשונה היא הנשרפת אף דאיכא שיעור בנאכלת.

ובתוס' בבכורות [שם] הביא צד דאפשר דלא בעינן קריאת שם בהך חלה, והיינו דאינה עיקר כלל, והוא רק שלא תשתכח, ובתוס' בחולין [שם] אמרו דלא דמי הך חלה שניה [הנאכלת] בחו"ל לחלה השניה [הנאכלת] במשנה דהכא מותר לזב וזבה "והיא קלה ביותר, אלא שאסורה לזרים דלא אשכחן דשרי לה אלא לכהנים", הרי דהוצרכו התוס' לומר שיש בה איסור זרות, וע"כ דאינו עיקר כלל, ורק חייבוהו לתת לכהן שלא תשתכח תורת חלה, והארכנו בכל זה לעיל [פרק א']. ומצאתי בזה עוד, דמפורש בט"ז [סי' שכ"ב ס"ק...], דאף דאיכא איסור זרות בהך חלה שניה, אבל אין בה קדושה, עיי"ש ה'.

אולם כשנדייק בדברי הרמב"ם נראה דכ' "ראשונה" על נשרפת ו"שניה" על נאכלת דוקא בארץ השניה, אבל בארץ השלישית לא חילקם כן, ומהכא מדוקדק כהמהר"י קורקוס, ודו"ק. והנה הסברא הפשוטה היא כהראשונים, שהרי כל תרומת חו"ל אסורה למי שטומאה יוצאה מגופו, וכדאמר שמואל בבכורות [שם], ורק התירו לטמא מת ושרץ וכדומה, ועיין בהערה ¹²⁶, ומאידך,

¹²⁶ והטעם לחילוק זה הוא משום דלא שייך הזאה בחו"ל ואין סברא לחייבם להביא את התרומה וחלה לא"י להזות שם, וכן מבואר בתוס' [שם עמוד ב'], ולכן התירו בכל טומאה שאינה יוצאה מגופו.

הך חלה השניה מותרת לזב וזבה, ובשלמא לראשונים א"ש, שהרי אין זו חלה אמיתית רק להיכירא בעלמא.

אכן לרמב"ם דהיא החלה האמיתית, הרי דע"כ דנתחדש הכא בגזירה ד"שמא ישתכח" חלה חדשה, דאף דבפרשת תרומת וחלת חו"ל נתחדש פרשה של תרומה וחלה שמותרת רק למי שאין טומאה יוצאה מגופו, אבל הכא ע"כ נתחדש חלות דין חלה מחודשת שלא מפרשת תרומת חו"ל, והחזיב בזה כדי "שלא תשתכח תורת חלה", [והיינו דאף דבלאו הכי היו מפרישין, אבל כיון שהיו שורפין, אז היה נשתכח "תורת אכילת" חלה, שלא היו מוצאים כהן טהור], ומחמת זה תיקנו חלות דין חלה מחודשת, ואישתני דינה וקיל טפי מאידך תרומות דחו"ל, דמותרת לזב וזבה וכו'.

ביאור בהקדמת הרמב"ם לעיקר דין חלת חו"ל.

ומעתה מיושבין דברי הרמב"ם דהקדים דטעמא דחלת חו"ל מד"ס שלא תשתכח תורת חלה, וכל זה ביאר לפני שהתחיל לבאר דינא דשני חלות, והכס"מ הביא מקור מהסוגי' שם בחלה השניה הנאכלת, ותמהנו, שהרי עיקר דין חלת חו"ל כתרומת חו"ל, דע"כ דבעיקר תקנת תרומת וחלת חו"ל דאז ניהו, שהרי מצאנו כמה קולות בסוגי' בבכורות [שם] בתרומת חו"ל:

א] דלא אכפת לן בכהן המסייע בבית הגרנות.

ב] דמהני ביטול ברוב.

ג] אוכל ואח"כ מפריש.

ד] טמאים יכולים לגעת בו.

ומבואר שם דכל הנך דינים שייכים גם בחלת חו"ל, וע"כ דאז ניהו בעיקר התקנה לחייב הפרשה, והתם בתרומת חו"ל לא ביאר הרמב"ם טעמא דשלא תשתכח, ולמה פי' כן הכא בעיקר דין חלת חו"ל.

ועפ"י מה שנתבאר מדברי הר"י קורקוס א"ש, דאה"נ דחלת חו"ל שייך לעיקר דין תרומת חו"ל, ומתחייב כמותו, אלא דבנוסף לזה נתחדש דין מסויים בחלת חו"ל שיש לה מחייב בפנ"ע, דמתחייב גם מצד טעמא ד"שמא ישתכח", ובמחייב החדש אישתני דינה ונתחדשה חלות דין חדש של חלה דדינה דנאכלת גם לטומאה היוצאה מגופו, ובהך מחייב חדש איכא "הפקעה" בעיקר חיובא דהפרשת חלה מפרשת תרומת חו"ל הכללית, הילכך סגי בחלה פחותה ויותר קלה מכל תרומת חו"ל.

והן הן דברי הרמב"ם דבעיקר ההפרשה כ' דמפרישין חלת חו"ל מד"ס מצד "שלא תשתכח", ושוב פי' הרמב"ם שכשיש ב' חלות, אז החלה הנאכלת היא עיקר החלה מצד "שלא תשתכח", דכיון דמבואר בסוגי' דזה עיקר ההפרשה, שוב ע"כ מוכרח דאיכא מחייב חדש בעיקר מצות ההפרשה, ודו"ק.

ועי' בהערה ¹²⁷ שביארנו שאפשר לבאר את הרמב"ם באופן אחר.

ישוּב לקושי' החזו"א על הרמב"ם.

ונראה דעפ"י הנ"ל מיושב נמי קושי' החזו"א בפשיטות, דהחזו"א הק' דבארץ השניה בכיבוש מצרים, למה הוצרכו לטעמא דשלא יאמרו חלה טהורה נשרפת, [ולכן נאכלת], הא תיפוק ליה מצד דשמא תשתכח.

ולפי"ז א"ש, דאין כוונת הגמ' בבכורות "שמא תשתכח" דבעי להוסיף חלה נוספת של אכילה כדי שלא ישתכח תורת חלה שהיא באכילה, וכמו שלמדו התוס' והר"ש, אלא דלפי הרמב"ם כוונת

¹²⁷ והיה אפשר לבאר באופן אחר, דלעולם א"צ להוסיף ולומר שב"שלא תשתכח" חיילא מחייב חדש של הפרשה שמפקיע לחלה מכל פרשת תרומה וחלת חו"ל, דהנה, כבר הבאנו לעיל בהערה [ריש פרק ג'] דתרומת חו"ל הוא רק במקומות הקרובים ובחלה חייבים גם במקומות הרחוקים, וי"ל דהרמב"ם בא לבאר טעמא דנתחייב גם במקומות הרחוקים, ואף דהבאנו דמתוס' בקידושין מוכרח דשורת הדין הוא, וא"צ לטעמא דשלא תשתכח לענין זה, אכן נראה דאולי לשיטתייהו, דנתבאר הכא דלרמב"ם נתחדש חלות דין חדש של חלה בדין "שלא תשתכח", וי"ל דהיינו לחייבו בכל חו"ל גם במקומות הרחוקים, אבל תוס' לא יכלו לפרש כן דלתוס' דעיקר החלה היא הנשרפת, א"כ לדידיה ע"כ דטעמא דשלא תשתכח הוא רק לחייבו בחלה נוספת שאינה אלא להיכירא, אבל לא לחייבו בעיקר דין הפרשת חלה, ולהכי בעי טעמא אחרת לחייב חלה גם במקומות הרחוקים.

אולם, לדרך זה לא יתיישב כל מה ששאלנו להלן [פרק ה'], עיי"ש, ולהכי הוספנו בזה עוד בביאור דברי הרמב"ם ודו"ד בזה היטב.

הגמ' היא דבחו"ל בארץ השלישית נתחדש חלה חדשה, דמחמת "שלא תשתכח" נתחדש כאן חלה לאכילה והיא עיקר החלה והיא הראשונה, דנתחדש חלה שנאכלת גם לטמאים היוצאים טומאה מגופן, אבל זה לא שייך בארץ השניה דאף דהתם איכא חששא דשלא תשתכח, אבל הכא ה"ש מא תשתכח" אינה יכולה לחייב עיקר חלה לאכילה, דאדרבה, התם עיקר החלה היא חלת האור, וכדביאר כבר המהר"י קורקוס דמחמת קדושת הארץ שהיתה בה כיבוש ראשונה שוב היא מתחייבת בשריפה מחמת הטומאה, ומה"ט בעי טעמא אחרינא לנאכלת, ודו"ק.

ונראה להוסיף בזה, דהנה, ברא"ש בחולין [ק"ד] מפורש בהדי' דגם בארץ השניה היכא דאיכא כיבוש מצרים, דגם התם נאמר טעמא דשלא תשתכח תורת חלה, עיי"ש היטב, וכל זה דלא כהרמב"ם דסובר דטעמא דנאכלת בארץ השניה היא משום שלא יאמרו וכו', והרא"ש לשיטתו אזיל, דכבר הבאנו מהרא"ש דסובר דהעיקר הוא הנשרפת, והנאכלת היא רק להיכירא ומטעמא דשמא תשתכח, וע"כ דבשמא תשתכח לא נתחדש עיקר דין חלה, ואינה אלא דין צדדי, ולהכי שפיר שייך גם בארץ השניה, והיינו כקושי' החזו"א, ודו"ק.

מבאר את פלוגתת הראשונים בתערובת חלת חו"ל ובהיתר נתינה לכהן עם הארץ.

והנה הבאנו דלרא"ש ותוס' עיקר החלה היא החלה הנאכלת, ונראה דבזה מוסבר פלוגתא נוספת בין התוס' רא"ש ורמב"ם, דהנה מפורש ברא"ש הל' כלאים [סי' י"ד] דאיכא תרי קולות בהך חלה שניה הנאכלת, ועי' בש"ך [סי' שכ"ג ס"ק ג'] שהביאו, א' יש היתר לאוכלו ל"ישראל" בתערובת של "שוה בשוה", אף דבחלה הראשונה אין היתר אלא ל"טמא" וזה דוקא ע"י תערובת של "רוב", וכן מבואר בתוס' בבכורות [ריש כ"ז:], וכן הביא הגר"א [סי' שכ"ג ס"ק ג'] ב' ההיתר לתת לכהן עם הארץ הוא דוקא בחלה השניה, ודו"ק.

אולם מפורש ברמב"ם וכן נפסק בשו"ע [ריש סי' שכ"ג] דההיתר של שוה בשוה הוא גם בחלה ראשונה וגם לזר, ועי' היטב בביאור הגר"א [שם], ויסוד פלוגתתם הוא בביאור הירושלמי שמתיר בתערובת של שוה בשוה לזר, והרא"ש ותוס' חידשו דהירושלמי דמתיר בזר ובשוה בשוה היינו רק בחלה השניה, דדייקו דבבבלי משמע שיש היתר רק לטמא וכל ההיתר הוא דוקא בתערובת של רוב, עי' בביאור הגר"א, וזה ביאור ביש חולקים ברמ"א [שם].

אבל הרמב"ם למד דכל הנפ"מ בין רוב לשוה בשוה הוא דוקא האם לכתחילה מבטלים או לא, ותרווייהו מיירי גם בזר, ולדידיה ליכא חילוק בין החלות.

ונראה דלשיטתייהו אזלי, דהרמב"ם למד דהנאכלת היא העיקר, ולא שייך להקל גביה, ותוס' והרא"ש אזלי לשיטתייהו שהעיקר הוא של אור, ושפיר שייך לחלק בין היכא דאיכא חלה שניה להיכא דליא חלה שניה.

פרק ד

בפלוגתת הראשונים

בדין חלה בזה"ז בא"י ובחו"ל.

מביא פלוגתת הרמב"ם והתוס' בחלה בזה"ז בא"י.

יעויין בתוס' בבכורות [כ"ז: בד"ה וכי הזאה יש לנו, בסוף דבריו] שהביא מההלכות גדולות דחלה בזמן הזה בא"י שאין הזאה מפרישין חלה אחת ונשרפת, והתוס' חולקים עליו, דבעי חלה שניה כמו הארץ השניה "שלא תשתכח תורת חלה", ודעת הרמב"ם [בכורים פ"ה - ה"ט] כדעת ההלכות גדולות, וצ"ב שורש פלוגתתם.

מביא את פלוגתת הרמב"ם והרא"ש בטעמא ד"שמא ישתכח".

ונראה דפליגי התוס' והרמב"ם לשיטתייהו, דהנה, נתבאר לעיל דדעת התוס' דחלה הנאכלת מצד "שלא תשתכח תורת חלה" אינה עיקר, ואינה אלא "חלה נוספת" לעיקר ההפרשה "להיכירא בעלמא", משא"כ לדעת הרמב"ם אינו כן, ולדידיה "שלא תשתכח תורת חלה" היא סיבה לתקן פרשה חדשה של חלה, והיא החלה האמיתית, והחלה הנשרפת היא ה"חלה נוספת".

ועפי"ז ביארנו דלפי הרמב"ם לא שייך טעמא ד"שמא ישתכח" בחלה הנאכלת בארץ השניה, כיון דבארץ השניה ע"כ עיקר החלה היא הנשרפת, וע"כ דהנאכלת היא "חלה צדדית", ולא מתחדש "חלה צדדית" להיכירא מכח הך "שמא תשתכח", ולהכי בעינן לטעמא של הירושלמי הכא, ולכן

הביאו הרמב"ם, ורק לדעת התוס' שהנאכלת אינה עיקר, לדידיה י"ל דטעמא ד"שלא ישתכח" מחייבת גם "חלה צדדית", וכבר מצאנו ברא"ש שביאר דגם בארץ השניה החלה הנאכלת הוא מטעם "שלא ישתכח", ודו"ק.

עפ"י הנ"ל מבאר פלוגתתם בחלת א"י בזה"ז.

ומעתה י"ל, דבשלמא לפי התוס', דטעמא ד"שמא ישתכח" הוא הטעם לכל חלה הנאכלת היכא שיש כבר את עיקר החלה לאור, וגם בארץ השניה וגם בארץ השלישית מצאנו חלה כזו, א"כ ה"ה דבא"י בזה"ז זהכל לשריפה, בכה"ג נמי יצטרכו לחלה הנאכלת מטעם זה, אולם לפי הרמב"ם אינו כן, לדידיה לא שייך טעמא ד"שלא ישתכח" בארץ השניה, דרק עיקר החלה איתרבי מטעם זה, ובא"י בזה"ז ע"כ דעיקר החלה לשריפה, וק"ו מארץ השניה, הילכך לא שייך הכא חלה חדשה, וא"ש.

מבאר למה לא שייך חלה הנאכלת כמו בארץ השניה, וגם בזה אזיל הרמב"ם לשיטתו.

אולם אכתי יש להעיר, דכמו דבארץ השניה שעיקר החלה היא החלה הנשרפת, ואפי"ה תיקנו את החלה הנאכלת מחמת חששא שיאמרו ראינו חלה טהורה נשרפת, וכדהביא הרמב"ם מהירושלמי, הרי א"כ ה"ה דהכא נימא כן, וצ"ע.

אולם נראה דגם בזה אזיל הרמב"ם לשיטתו, דכבר נתבאר ברמב"ם דלא מהני טעמא של הירושלמי בארץ השלישית כיון דהתם נתפרסמה וידועה הטומאה לכל, דכו"ע ידעי על טומאת ארץ העמים, ורק בארץ השניה שלא נתפרסמה הך טומאה שייך טעם זה, א"כ ה"ה דבזה"ז בא"י נתפרסמה נמי הא דליכא הזאה, ושוב לא יאמרו ראינו חלה טהורה שנשרפת, ודו"ק.

ביאורו של הגרי"ז בזה.

והגרי"ז [בבכורות שם] ביאר דאזלי לשיטתייהו באופן אחר, דהנה, לתוס' סוגי' דבכורות איירי בארץ הרביעית, והתם סגי בהפרשה אחת באופן שיש כהן קטן, וי"ל דהגדר בזה הוא, דבג' ארצות של המשנה נאמר דין קבוע של ב' חלות, אבל בסוגי' בבכורות נתחדש דגם היכא דליכא דין קבוע של ב' חלות, גם הכא שייך דין ב' חלות, דהכא רק מתחייב בב' חלות היכא דליכא כהן קטן, וע"כ דכל דינו של הארץ הרביעית הוא דין לא קבוע.

וי"ל א"כ דה"ה דא"י בזה"ז לא גרע מארץ הרביעית, דגם הכא מתחייב בחוב לא קבועה, אבל לפי הרמב"ם דליכא חיוב חדש בארץ הרביעית, לדידיה בעי תקנה קבועה, ולהכי לא איתרבי א"י בזה"ז, כן הבנתי מתוך דבריו.

אולם ק', שהרי ע"כ דמה דסגי בכהן קטן אינה גריעותא לתוס', שהרי להרמב"ם בארץ השלישית איכא דין זה, ומ"ש ארץ השלישית לרמב"ם מארץ הרביעית לתוס', וצ"ע.

ועו"ק בעיקר דבריו, דמדבריו משמע שהתוס' למדו דין א"י מארץ הרביעית, אבל בתוס' מפורש שאינו כן, שבהדי' למדו כן מארץ השלישית, עיי"ש, וצ"ע, ולדברינו א"ש דטעמא דשלא תשתכח היא גם השלישית וגם ברביעית, ותוס' למדו כן מטעמא דשלא תשתכח בכל הארצות, ודו"ק.

פלוגתת הראשונים בחלת חו"ל בזה"ז.

והנה, נחלקו הראשונים גם בחלת חו"ל בזה"ז, דעי' ברמב"ם [בכורים פ"ה - ה"ט] דפסק דגם לשיטתו דבא"י בזה"ז איכא רק חלה אחת לשריפה, אבל בחו"ל בזה"ז איכא תרי חלות, והוסיף הרמב"ם "כשהיה הדבר מקודם", ולכא' כוונתו בזה דאין סיבה לעקור ולשנות את התקנה, דא"י לחוד וחו"ל לחוד.

אולם הרא"ש בחולין [שם] הביא שאחרי שבא"י יש רק חלה אחת לשריפה, א"כ "ק"ו" דגם בחו"ל אין להוסיף על זה, דאין להחמיר בחו"ל טפי מא"י, אולם דחה הרא"ש, דאדרבה, הסברא נוטה איפכא דיותר צריך לחשוש לשמא תשתכח, כיון דלא אוכלים חלה בשום מקום, ולהכי הסיק דמנהג טוב לחשוש ולהפריש עוד חלה, עכ"ד.

הרי דהנידון ברא"ש הוא, דמצד א' אין להחמיר בחו"ל טפי מא"י, דק"ו פשוט הוא, ומאיזדך י"ל דחיישינן טפי כיון שאין חלה נאכלת בשום מקום, וכל זה דלא כהמשמעות ברמב"ם, דלרמב"ם אמרינן כפשוטו "כשהיה הדבר מקודם", ותו לא, אבל ברא"ש בעינן לבא לסברא חדשה לאפוקי מהק"ו הפשוט, ומה"ט הרא"ש לא החמיר לגמרי כהרמב"ם והסיק ד"מנהג טוב" להחמיר.

ונראה דאזלי בזה לשיטתייהו, דלפי הרמב"ם דבחלת חו"ל החלה הנאכלת היא העיקר, א"כ הנידון בא"י להוסיף חלה נוספת והנידון בזה בחו"ל תרתי נינהו, דבחו"ל היא החלה העיקרית, ואין שום סברא לבטל את ה"חלה העיקרית" בחו"ל מחמת זה שאין "חלה נוספת" לא"י, שפשוט שבא"י עיקר החלה היא של אור, ופשוט.

וכל מה שהרא"ש הביא "ק"ו", היינו לשיטתו דהחלה הנאכלת אינה עיקר, וא"כ אין שום נפ"מ בין חלת א"י לחלת חו"ל, ושפיר עבדינן ק"ו, אלא דעל זה הביא הרא"ש פירכא, דהשתא נתחזקה ה"שמא תשתכח", ולהכי לא עקרינן לתקנה, ודו"ק, ואף למסקנה לא הסיק אלא שהוא מנהג טוב, אבל לרמב"ם מעיקר הדין הוא, דאין כאן שום ק"ו, ודו"ק.

אולם אכתי ק', דסו"ס גם הרמב"ם מודה דבארץ השניה העיקר היא החלת אור, והתם שפיר שייד הק"ו של הרא"ש, דלא חמיר מא"י, וברמב"ם מפורש דגם הכא לא נשתנה עיקר התקנה.

ונראה דאח"כ דהארץ השניה לא חמיר מא"י, אבל אחרי שלא נשתנה חלק מהתקנה [לגבי חו"ל], שוב לא עקרינן את התקנה כלל [גם לגבי ארץ השניה], ורק לרא"ש כולוהו תלויים זה בזה, ודו"ק. ועי' עוד בב"י [שכ"ד] שהביא סברא אחרת לחלוק על הרמב"ם מ"ספר התרומה" דהא דלא מפרישין חלה נוספת בזה"ז, הוא משום דקשה לשמור את החלה מזרים וגויים, ונראה דסברא זו היא רק לש' הרא"ש ותוס' דעיקר החלה היא של אור, ואז י"ל דשל כהן היא חלה צדדית ואית ביה כמה קולות, והוסיפו בתוס' בחולין [שם] דאינה טובלת, ומעתה י"ל דאפשר לבטלה בקל, אכן לרמב"ם שזה עיקר החלה, שוב פשוט דליתא לסברא כזו.

ועי' בתוס' בחולין [שם] שג"כ הוסיף טעמא של הספר התרומה, עייש"ה, ואזיל בזה לשיטתו.

בדין ברכת המצוות באכילת חלת חו"ל בזה"ז.

ונראה להוסיף בזה עוד, דעי' ברמב"ם בסוף הל' תרומות וז"ל, "כל האוכל תרומה מברך ברכת אותו מאכל ואח"כ מברך אשר קדשנו וכו', וכך קיבלנו וראינו מברכים אפי' בחלת חו"ל וכו'", ומבואר, דגם חלת חו"ל מברכים עליו, וגם בזה"ז, וכמבואר בלשונו "וראינו", ונראה דכל זה פשוט לשיטתו, אבל לפי הרא"ש ותוס' שאינה החלה העיקרית, ויתכן דאין בה קריאת שם, ועוד, דלרא"ש בזה"ז הפרשת החלה הנאכלת אינה אלא "מנהג טוב", דמעיקר הדין סגי בשל אור, ולדידהו יש להסתפק האם באמת צריכים לברך על אכילה כזו, דיתכן דחולקים בזה על הרמב"ם, וצ"ע.

פרק ה

ביאור שי' הרמב"ם

בהא דבכהן קטן [טהור] סגי בחלה אחת.

קושי' הגרי"ז על הרמב"ם מהדין בכהן קטן.

הנה, כבר הבאנו את דברי הגמ' בבכורות שכשיש כהן קטן או כהן גדול שהוא טהור מטומאות היוצאות מגופו, דאז הדין דא"צ ב' חלות, והק' הגרי"ז [בכורות שם בד"ה ברמב"ם פירש] דלדעת הרמב"ם קאי הך דין בארץ השלישית, והתם מבואר דהטעם דנשרפת הוא משום שלא יאמרו דטמאה נאכלת, וכמבואר בירושלמי, וק', דא"כ ה"ה דבדאיכא כהן טהור ניהוש כן, והיינו, דטעמא של הירושלמי ודינא של הבבלי לענין כהן קטן לא א"ש כהדדי, והרמב"ם הביא את שניהם, וצ"ע, שו"ר דכבר עמד בזה בחלת לחם [סי' א' ס"ק כ"ב].

והוסיף בזה הגרי"ז, דבשלמא להתוס' דהך דין של הבבלי בכהן קטן קאי בארץ הרביעית, אבל בארץ השלישית ליכא דין כזה, א"כ א"ש דטעמא של הירושלמי הוא רק בארץ השלישית, ובארץ הרביעית ליתא לטעם זה, ולכן התם איכא דין דכהן קטן, אולם לרמב"ם ק', וזו תמיהא רבתי, וצ"ע ג, ועי' בהערה ¹²⁸.

¹²⁸ והיינו, דאף דלר"ש נמי משוינן טעמא של הבבלי וירושלמי, אכן כל זה לגבי הנאכלת, אבל לגבי הנשרפת לא מצאנו בר"ש דמשוינן, והכא י"ל דלבבלי בעי שריפה מעיקר הדין כיון דאסורה החלה לטמאים שטמאה יוצאה מגופם, ולהכי סגי בחלה א' בכהן קטן, ודוקא לירושלמי איכא טעמא דשמא יאמרו ראינו טמאה נאכלת, ולכן שורפין, ואח"כ דלירושלמי ליכא קולא דכהן קטן, ורק לבבלי איכא קולא דכהן קטן, א"ש, ורק לרמב"ם ק' דהביא טעמא של הירושלמי על הנשרפת.

מתמה טובא בעיקר דברי המהר"י קורקוס ממה דהתירו זב וזבה בחלה הנאכלת.

ויתירא מזו, דעיקר דרכו של המהר"י קורקוס בדברי הרמב"ם תמוה טובא, דהמהר"י קורקוס ביאר דלרמב"ם עיקר החלה היא הנאכלת, וזה לא יתכן, שהרי מוכרח בכל הראשונים דודאי דהעיקר היא החלה לאור גם בארץ השלישית, והחלה הנאכלת אינה אלא תוספת בעלמא, וכבר הבאנו מהרא"ש שפי' שהוא רק להיכירא בעלמא, ותוס' הביאו צד דלא בעי אפי' קריאת שם, דאינה עיקר, והראשונים הוכיחו דאינה עיקר, שהרי החלת אור מותרת לכהן שאין טומאה יוצאה מגופו, וכמבואר בדין דכהן קטן דמותר בו, ומתקיים אכילת חלה בחלת האור ע"י אכילת הקטן, ומבואר דהך חלה אסורה לכהן שיוצאה טומאה מגופו, וכמבואר בדינא דמתני' דאסורה בזב וזבה וכו', ומאידך, החלה הנאכלת מותרת בזב וזבה ולכל מי שטומאה יוצאה מגופו, [וכדמוכרח מיניה וביה בסוגי', דכשאין כהן קטן אז איכא תרתי, וא' לאור והשני נאכל לכהן והיינו ע"כ לכהן שטומאה יוצאה מגופו].

וביאר התוס' [בכורות שם ובחולין ק"ד] וברא"ש [בהל' חלה] דכיון דהחלה הנאכלת אינה קבועה, שהרי כשיש כהן קטן ביטלו את הנאכלת ואז אין כאן אלא א' לאור [והיא נאכלת ע"י הכהן קטן], הילכך ע"כ דהך חלה קיל טפי ומותרת לזב וזבה, הרי דמכל זה מוכרח דהעיקר היא חלת האור, והארכנו בזה לעיל [פרק א'], ומעתה תמוה, דאיך אפשר לפרש בשי' הרמב"ם דהנאכלת היא העיקר, וצ"ע.

מוסיף ביאור בשי' הרמב"ם עפ"י דרכו של המהר"י קורקוס, דשני דינים נאמרו בחלת חו"ל.

והנראה בזה, דהנה, כבר הבאנו לעיל [פרק ב'] דבאמת חלה היא תרומה, ועיקר דין חלת חו"ל כתרומת חו"ל, דמוכרח ע"כ דבעיקר תקנת תרומת וחלת חו"ל חדא נינהו, שהרי מצאנו כמה קולות בסוגי' בבכורות [שם] בתרומת חו"ל א' דלא אכפת לן בכהן המסייע בבית הגרנות, ב' דמהני ביטול ברוב, ג' אוכל ואח"כ מפריש, ד' טמאים יכולים לגעת בו, ומבואר שם דכל הנך דינים שייכים גם בחלת חו"ל, וע"כ דחדא נינהו בעיקר התקנה.

והוספנו בזה עוד, דאה"נ דחלת חו"ל שייך לעיקר פרשת תרומת חו"ל, ומתחייב כמותו, אלא דבנוסף לזה נתחדש דין מסויים בחלת חו"ל שיש לו מחייב ופרשה בפנ"ע, דמתחייב גם מצד טעמא ד"שמא ישתכח", ובמחייב החדש נתחדשה חלה חדשה דנאכלת גם לטומאה היוצאה מגופו, ובהך מחייב חדש איכא "הפקעה" מעיקר חיובא דהפרשת חלה מה"פרשה" הכללית של הפרשת תרומות ומעשרות בחו"ל, הילכך אישתני דינה של חלה זו וסגי ליה בחלה פחותה ויותר קלה מכל תרומת חו"ל.

ומעתה נראה לחדש, דס"ל להרמב"ם דגם אחרי ה"הפקעה" שתיקנו ב' חלות בחלה, אכתי לא אישתני עיקר דינו מתרומה, דביסוד הדברים חלה ותרומה חדא נינהו בעיקר תקנת חו"ל, וכדמצאנו דכל הנך קולות שנתחדשו בתרומת חו"ל נתחדשו נמי בחלת חו"ל, וי"ל א"כ דנאמרו תרי דינים בחלת חו"ל, א' איכא דין חלה מצד עיקר פרשת תרומת חו"ל, דחלה לא גרע מתרומה ואיתרבי בכל דיניה, ב' איכא דין נוסף ומסויים דמתחייב חלה מצד עצמה.

והחילוק ביניהם לענין טומאה היוצאה מגופו, דהנה, ע"כ בעיקר דין תרומת חו"ל נתחדש שלא אכפת לן בזה בטומאה שלא יוצאה מגופו, ועי' בהערה ¹²⁹, וא"כ ע"כ דבעיקר דין תרומת חו"ל נתחדש פרשה חדשה של תרומה אבל כשיש כהן שטומאה יוצאה מגופו אז ודאי דאין להקל גם בתרומת חו"ל ואז יצטרכו לשורפו, דאז הדרא דינה לעיקר פרשת תרומה דנשרפת בטומאתה, אלא דהכא מתחלקין דיני חלה ותרומה זו מזו, דבכה"ג נתחדש "הפקעה" בדיני חלה, ונאמר כבר פרשה חדשה ודין מיוחד בחלה מצד "שלא תשתכח".

והיינו, דבאופן דמתקיים עיקר פרשת תרומת חו"ל בחלה, והיינו דניתן לכהן שאין טומאה יוצאה מגופו, הכא אכתי לא נתחדש כלל "הפקעה" ואכתי ליכא שני פרשיות, והכא לא נאמר עדיין דתרומה וחלה תרתי נינהו, אלא אדרבה, גם חלה בכלל תרומה היא, והך חלה שייכת ל"פרשה"

¹²⁹ והטעם לזה, דהרי איכא טומאת מת בחו"ל, ואין שם הזאה [מחמת טומאת ארץ העמים שיטמא את המים וכמבואר בתוס' בחגיגה ריש כ"ה.], ואין סברא שהוצרכו לבא לא"י להזאה ושוב לאוכלם בא"י, וכמבואר כל זה בתוס' בבכורות [כ"ז: בד"ה וכי הזאה יש לנו].

הכללית של תרומת חו"ל, ודוקא היכא דהחלה ניתנת לכהן טמא שטומאה יוצאה מגופו, התם חיילא ההפקעה והתם נאמרה פרשה חדשה של חלה.

ישוב קושי' הגרי"ז בשי' הרמב"ם בדין כהן קטן.

ומעתה יש ליישב את שי' הרמב"ם, דכמו דלא תיקנו דינא דב' חלות בכל תרומה אף דשייך שם החשש שיאמרו ראינו תרומה טמאה נאכלת, [וכדבאנו מהירושלמי וכתבאר לעיל פרק ב'], כמו"כ לא נתקנה דינא דב' חלות בחלה זו, דחלה זו בכלל "פרשת" תרומה היא, ואף דבחלה עצמה היו צריכים לתקן, אבל סו"ס פרשה חדא היא ולא נתקנה ב' חלות בפרשה זו, [וכבר נתבאר לעיל שם בר"ש דבקל נמנעו מלתקן], אולם היכא דחיילא הפקעה, וכבר לא שייך הך "פרשה" דתרומת חו"ל בחלה, דניתנת לכהן שטומאה יוצאה מגופו, הכא כבר נתחדש פרשה חדשה של חלה מצד ה"שמא תשתכח", ובהך חלה המחודשת נאמרה ונתחדשה דינא דב' חלות, דחלות חדשה של חלה היא, ודו"ק.

ומעתה מתיישבת קושי' הגרי"ז, דהק' הגרי"ז, דאיך מפרש הרמב"ם דטעמא דחלת האור כדי שלא יאמרו חלה טמאה נאכלת ולכן איכא נמי חלת אור, דא"כ גם היכא דנותנה לכהן קטן בעינן לחלת אור, ועפ"י הנ"ל א"ש, דבדאיכא כהן קטן הדרא דינא דתרומת חו"ל, ובתרומה זו מעולם לא נתקנה ב' תרומות, וה"ה לחלה, וא"ש.

ישוב לתמיהא בשי' המהר"י קורקוס דחידוש דהנאכלת היא העיקר, דהרמב"ם חולק על הראשונים, ולדידיה אין הכהן קטן אוכל את חלת האור.

ומעתה י"ל, דהרמב"ם חולק על הראשונים בעיקר דינא דאכילת כהן קטן, שהרי התוס' והרא"ש הוכיחו דחלה הנאכלת היא השניה ואינה קבועה כיון דכשהקטן אוכל את החלת אור, שוב לא מפרישין כלל את הנאכלת, וע"כ דהעיקר היא החלה של אור, והיא אסורה לזב ודלא דהנאכלת דמותרת לזב, ותמהנו דזה סותר לעיקר דרכו של המהר"י קורקוס.

ונראה דלדברינו ברמב"ם אין לזה שום הכרח, דלעולם י"ל דבהך פרשה חדשה של ב' חלות החלה הראשונה והעיקרית היא החלה הנאכלת, וכתבאר מהמהר"י קורקוס, ואין להק' דהנאכלת מותרת לזב והנשרפת אסורה לזב, דאינו כן, אלא דמה שכהן קטן אוכל ואז ליכא ב' חלות, אין הכוונה דהותר הכהן קטן בחלת האור, וכמו שכ' התוס' והרא"ש, אלא הכוונה, דהיכא דאיכא כהן קטן, אז מעיקרא לא נתקנה כלל הך פרשה דב' חלות, דכל היכא דמתקיים בה עיקר דינא דתרומת חו"ל הרי היא כתרומה, אבל היכא דנותנה לכהן שטומאה יוצאה מגופו, התם באמת עיקר החלה היא החלה הנאכלת, והשניה היא החלת אור.

מדייק כדברינו ברמב"ם.

ונראה דדברינו מדוקדקים ברמב"ם, דהנה, בהלכה ח' כבר כתב דחלת הכהן נאכלת גם לזב וזבה וכו', ובהלכה י' הביא לדין כהן קטן וכ' "חלת חו"ל וכו' הואיל ועיקר חיובה מדבריהם אינה אסורה באכילה אלא על כהן שטומאה יוצאה עליו מגופו, והם בעלי קראין וזבים וזבות וכו', אבל שאר הטמאים במגע וכו'", וק' דלעיל מיניה כבר כ' דמותר לזב, ואיך כ' דהכא אסור לזב, וע"כ דהכא מיירי בחלת האור, וא"כ ק' דלמה סתם ופירש ד"חלת חו"ל" אסורה לזב, הול"ל ד"חלת האור" אסורה לזב, כמו שכתב לעיל ד"חלה הנאכלת" מותרת לזב, וצ"ע.

ולדברינו א"ש, דהכא לא מיירי בחלת האור כלל, אלא בעיקר דינא דהפרשת חלה מהפרשה הכללית של הפרשת תרומת חו"ל, ובפרשה זו נאסר אכילת זב וזבה, ולכן כשמאכילו לכהן קטן, התם אין הקטן אוכל את החלת אור, אלא שאוכל את עיקר חלת חו"ל מצד פרשת תרומת חו"ל, ודו"ק.

פרק ו
במצות נתינה
בחלת ותרומת חו"ל.

מבאר דרך בחלת חו"ל ליכא נתינה בחלת האור, אבל בחלת האור בארץ השניה איכא נתינה בחלת האור.

מבואר בסוגי' בבכורות דהיכא דאיכא דין ב' חלות, "דשקליה בריש מסא ושדל בתנור", ומפורש שהישראל שורפו באור, ואינו נותנו לכהן, והק' הגרי"ז [שם בד"ה דשקליה, השני] דגם בטמאה איכא דין נתינה לכהן שיהנה בשריפתה, וכמבואר ברמב"ם [פ"ב - הי"ד], וא"כ ק' דלמה הישראל שורפה בעצמו.

ותירץ, דכיון דנתקנו ב' חלות שוב י"ל דמעיקרא תיקנו דיתקיים הדין נתינה בחלה השניה הנאכלת, אולם תמה דמלשון המשנה "א' לאור" משמע כהגמ' דזה לאור לא ניתן לכהן, והמשנה קאי גם בארץ השניה שהא' לאור היא מה"ת והנאכלת לכהן הוא רק מדבריהם ורק בשל אור איכא שיעור, והתם ק' דאיך מתקיים הדין נתינה בחלה מדרבנן היכא דמתחייב בחלה מה"ת, וצ"ע. והנראה בזה, דהנה, הגרי"ז הביא מרבינו גרשום שכ' בזה"ל, "ובהכי שדינן ליה לאור, דלא מצינא למיתביה לכהן לפי שחו"ל בחזקת טומאה וכבית הפרס דמי' ולהכי יהבינן ליה לאור", והק' הגרי"ז דגם הכא מפורש דלא נותנים לשל אור לכהן, אולם יש לדייק דרבינו גרשום למד כן רק בחו"ל, ולא בארץ השניה שיש בה כיבוש עולי מצרים, דהתם י"ל דליכא טומאת ארץ העמים, וכדסתפק בזה המשנה למלך, וי"ל דלהכי ר"ג דייק כן מהגמ' ולא דייק במתני', דהתם י"ל ד"לאור" היינו שבאמת נותנים לכהן ליהנות בשריפתה.

וכן יש לדייק ברמב"ן בספר המצוות [בשורש י"ב ס"ק ב'] שהק' על הרמב"ם דאיך מנה מצות נתינה ומצות הפרשה כמצוה חדא, הא מוכרח דשני מצוות נפרדות נינהו, דבסוגי' בבכורות מבואר דבחלה טמאה הישראל שורפה ואינו נותנו לכהן אלא משליכה לאור, אף דאיכא מצוה בהפרשתה, והרמב"ן לא דייק את המשנה, ומבואר דמשנה י"ל דנותנה לכהן ליהנות, ורק בסוגי' בבכורות מבואר דליכא נתינה, והיינו כדדייקנו מרבינו גרשום הנ"ל.

ומעתה הדרא תירוצו של הגרי"ז, דלעולם י"ל דבארץ השניה באמת נותנה לכהן ליהנות בשריפתה, ודוקא בארץ השלישית הוא דאינו נותנו לכהן, ומצות הנתינה מתקיימת בנאכלת.

מביא את פלוגת הרמב"ם ורמב"ן בדין נתינה בתרומה, ומבאר דפליגי לשיטתייהו בפלוגתם בהוכחה מתרומת וחלת חו"ל.

ונראה, דעפ"י דברינו אפשר לבאר את פלוגת הרמב"ם ורמב"ן, דהרמב"ן הוכיח מסוגיין דע"כ דליכא מצות נתינה בתרומה טמאה ודלא כהרמב"ם, דכ' בהדי' בהל' תרומות דאיכא נתינה לאור ליהנות בשריפתה, ולהכי סובר הרמב"ם דאיכא נתינה בכל תרומה, ולכן לשיטתו הוא מונה הפרשת ונתינת תרומה כמצוה אחת, ונראה דאזלי עוד לשיטתייהו האם איכא הוכחה מסוגי' זו או לא, ונבאר את הדברים.

דהנה, לפי הרמב"ם עיקר החלה היא החלה הנאכלת, וכמבואר במהר"י קורקוס, וא"כ הכא י"ל שפיר כהגרי"ז דשפיר מתקיים הדין נתינה בהך חלה, ושוב לא בעי נתינה בחלה של אור שאינה אלא החלה השניה.

אבל בשי' הרמב"ן י"ל דס"ל כהראשונים דעיקר החלה היא החלה של אור, והחלה של אכילה הא הטפל, והבאנו דדנו התוס' בחולין דאפשר דליכא איסור זרים והכריעו דאיכא איסור זרים, ובתוס' בבכורות הביאו צד דאין בה אפילו קריאת שם, עכ"פ ודאי דבהך חלה דאית ביה כמה קולות דלא מתקיימת על ידה מצות נתינה של עיקר החלה שהיא החלה של אור, וא"ש הוכחת הרמב"ן, דע"כ דליכא דין נתינה בחלה טמאה, ודו"ק.

פרק ז

ביאור חדש בשי' רש"י
בדין נתינה לקטן בחלת חו"ל.

מביא את קושי' הראשונים דלמה הביאו דין כהן קטן.

והנה, בבכורות [כ"ז] מבואר דהיכא דאיכא כהן קטן סגי בחלה אחת, דאין בו טומאה היוצא מגופו, והק' התוס' דלמה לי כהן קטן, הא גם בגדול שטבל לקריו סגי, וביארו התוס' דהכא מיירי בארץ הרביעית ואפשר לחדש דהכא ליכא שיעור כלל לחלה, ולכן כיון דסגי בפורתא להכי יהבינן ליה לכהן קטן.

אולם כל זה ניחא לתוס' דאיכא ד' ארצות, אבל לפי הרמב"ם דאיכא רק ג' ארצות א"א לומר כן, דמפורש במשנה דאיכא שיעור חלה בנאכלת, וא"כ ע"כ דאיכא שיעור חלה בהך חלה דנותנים לכהן קטן, וכן כ' הרמב"ם בהדי' דאית בה שיעור, ואזיל בזה לשיטתו, וא"כ הדרא הקושי', אולם לשיטתו כבר יישב הרמב"ם קושי' זו, דכבר פירש הרמב"ם בהל' תרומות [פ"ז - ה"ט] דאיכא חידוש בכהן קטן, דגם בלא בדיקה יהבינן להו, כיון שהם בחזקת טהרה, וכן הוא במהר"י קורקוס שם, והמקור של הרמב"ם להך חידוש הוא מקושי' התוס'.

ונראה דלרש"י גם היה קשה קושי' זו, ולדידיה איכא ביאור אחר בחידוש זה, ויתיישב בזה קושי' חמורה בשי' רש"י, וכדיבואר.

מבאר את דברי רש"י התמוהין בחלה הנאכלת לכהן שהוא בן י"ג שנה.

דהנה, בדליכא כהן קטן מפרישין ב' חלות, א' לאור וא' יהבינן לכהן גדול, וכ' רש"י "כהן שהגיע לכלל מצוות", ותמה בזה הגרי"ז טובא, דמה שייך כאן גדלות של מצוות, הא העיקר הוא שרואה קרי, ואין זה ענין לגדלות למצוות.

והנראה בזה, דבקצוה"ח [רמ"ג] הביא מהפר"ח דהא דנותנים מתנות כהונה לכהנים קטנים אתינן עלה מדין דעת אחרת מקנה, אולם הקצוה"ח דחה דבריו והוכיח מהתשו' מיימוני דכיון דטובת הנאה לאו ממון, שוב ליכא דעת אחרת מקנה במתנת כהונה, וביאר בזה הקצוה"ח באופן אחר, דכיון דתרו"מ הם "חלף עבודתכם" ומבואר בתוס' בסנהדרין דקטן קונה ממונא דשכר פעולה, א"כ שפיר מתקיים מצות הנתינה גם בכהן קטן, דאף שהוא פסול לעבודה, אבל כל שבט הכהונה הם פועלים של הישראלים בזה.

ונראה לחדש, דכבר חידשו התוס' דליכא קריאת שם בהך חלה השניה שאינה אלא מחמת שלא תשתכח, שאינו עיקר החלה, וצידדו דליכא אפילו איסור לזרים, וי"ל, דאף אם רש"י חולק בכל הנ"ל, אבל גם רש"י מודה דאיכא חידוש בהך חלה, וא"כ יש לומר שרש"י סובר דבחלה ד"שלא ישתכח" לא נתחדש מעיקרא דינא ד"חלף עבודתכם", ולהכי לא מהני ביה נתינה לכהן קטן, ולהכי בעינן גדול שהגיע למצוות, ורש"י דייק כן מלשון הגמ' "כהן גדול".

ולפי"ז, מיושב קושי' התוס' והרמב"ם, דלמה נקטו דוקא כהן קטן ולא נקטו גם גדול שטבל לקריו, דרש"י למד דאיכא חידוש בכהן קטן שתקיים בו מתנת כהונה, דבכהן שאין טומאה יוצאה מגופו [כהן קטן] סגי בחלה א', והיא חלת האור, וחלת האור היא עיקר החלה ולית בה כל הנך קולות, וכמו"כ אית בה נמי דין נתינה ד"חלף עבודתכם", והכא כבר מהני בכהן קטן, וא"ש למה הביאו הכא דוקא כהן קטן.

וזהו כל השו"ט ונקודת החידוש בגמ', דבכהן טהור כתבו "קטן" ובכהן טמא כתבו "גדול", ללמדך, דחילוק נוסף איכא בין הנך ב' חלות, דחלוקין נינהו לענין "חלף עבודתכם", ונפ"מ לקטן.

מוכיח דע"כ דרש"י למד כדברינו ברמב"ם.

אולם זה ק', שכבר הבאנו מהרמב"ן ורבינו גרשום שדייקו דליכא נתינה כלל בחלת האור, וא"כ ליתא לחידוש הנ"ל, שהרי הכהן קטן אוכל להך של אור, ואם בשל אור לא בעי נתינה א"כ גם לקטן לא בעי נתינה, וא"כ ליתא לכל הדין ונפ"מ של "חלף עבודתכם", ותמיד יהני גם בגדול וגם בקטן כיון דממילא ליכא מצות נתינה, ויש לדחות ועי' בהערה ¹³⁰.

¹³⁰ והעירני בזה בחור א', דיתכן דאף דדליכא נתינה בהך של אור לדעת הרמב"ן, אכן באופן שנותנה לכהן קטן ומתקיים בה אכילה, אז י"ל דהרמב"ן מודה שיש בה נתינה, די"ל דאין כאן הפקעה על תרומה טמאה מנתינה, וכל ההפקעה מנתינה היא רק

אלא דלדרכינו ברמב"ם א"ש ואכתי יש ליישב שי' רש"י ע"ד זה, דלעיל חידשנו ב' חידושים בשי' הרמב"ם, א] כבר ביארנו דאכילה דכהן קטן אינו אכילה לחלת האור, אלא דאכילתו הוא עיקר אכילת חלה, ב] עוד ביארנו דעיקר החלה היא הנאכלת, ובאמת בנאכלת איכא דין נתינה, וכתבאר לעיל ברמב"ם דבזה יוצא ידי"ח הנתינה לשני החלות, אלא דחלה זו היא חלה מחודשת שלא מפרשת תרומת חו"ל, דבחלה זו נתחדש דניתן גם לזב וזבה ודלא ככל תרומת וחלת חו"ל, וחלה זו נתחדשה ב"ש מא תשתכח", ונראה דנתחדש בזה עוד, דבחלה זו ליכא דין "חלף עבודתכם", ולזה בעי דוקא גדול במצוות, ואלו דברי רש"י ודו"ק. ומעתה א"ש כל דברינו לעיל בדברי רש"י, דלהכי אמרו "כהן קטן" בטהור לרבותו בכל הנתינה, ולהכי אמרו "כהן גדול" בטמא למעט קטן מכלל הנתינה, ודו"ק.

פרק ח

בדין תרומת חו"ל

אוכל והולך ואח"כ מפריש.

איסור טבל וחובת הפרשה בתרומת חו"ל – הרי הדין דאוכל ואח"כ מפריש, ומביא מהאחרונים דליכא איסור טבל בחלת חו"ל.

מבואר בסוגי' בבכורות [כ"ז] דשמואל אמר דתרומת חו"ל אוכל ואח"כ מפריש ונחלקו האחרונים בביאור הך דין, וכפשוטו הגדר בזה דאין כאן איסור טבל ואינו אלא חובת הפרשה בעלמא, וכן הוא בתורת זרעים [תרומות פרק א' משנה ה' עמוד צה], ובזה ביאר למה תורם מפירות חו"ל על א"י לא חל כלום ומפירות דרבנן על של דאורייתא הדין בזה הוא דתרומה ויחזור ויתרום, וכדתנן [פ"ה דדמאי משנה י'], וחילק שתרומת חו"ל הוא סוג אחר של תרומה, והיינו דליכא בזה איסור טבל וכנ"ל, ונמצא שאינו אלא מצות הפרשה בלבד ולא תיקון הכרי, ונמצא דלגבי תיקון הכרי הרי זה כפסטר ממש – הלכך לא חיילא כלום. וכן נקט בפשיטות הגרי"ז ומהאי טעמא הקשה [כתבי הגרי"ז בכורות כ"ז] דהאיך דנו התוס' מצד הפרשה מן המוקף הא ליכא איסור טבל ואינו אלא חובת הפרשה – ודברי התוס' יבוארו להלן – וכן נקט בפשיטות במעדני ארץ תרומות [פרק א' הלכה ו' ס"ק ב'] דליכא איסור טבל ואינו אלא חובת הפרשה בעלמא.

וכדבריהם מצאנו במהרי"ט אלגאזי [פרק ד' אות מ"ז ס"ק ב'] דביאר דאין כאן טבל כלל, ורק תיקנו מצות הפרשה בלי דין טבל, ומדמה למעשר בהמה שיש מצות הפרשה ונתינה אף דליכא דין טבל, וכן הוכיח החזו"א [דמאי סי' י"ג ס"ק י"ד] ממה דהתירו להפריש חלת חו"ל ביו"ט דאין כאן תיקון הכרי, והיינו משום שאינו טובל, וכן מפורש בבית מאיר [ריש סי' שכ"ג] דגם אי אכלה כולה אין בה איסור טבל, ורק ביטל מצות הפרשה מדרבנן, ודו"ק.

מביא כמה הוכחות ברורות מהראשונים ופוסקים דאיכא איסור טבל בתרומת חו"ל.

אולם מצאנו חולקים – דס"ל דאיכא איסור טבל גם בחלת חו"ל – וכדלהלן:

א] עיין בבית מאיר [שם] ובחזו"א [שם] שהביאו שי' המהרי"ו [תשו' מ"ח] מובא בדרכי משה [סי' שכ"ג], דבאמת איכא איסור טבל, ורק דמהני מה שאוכל ואח"כ מפריש מדין ברירה דיש ברירה באיסור דרבנן, וכן מבואר שם בש"ך [ס"ק ו'] דאם אכל כולה דעבר בזה על איסור טבל.

ב] נראה דאיכא כמה הוכחות מפורשות בראשונים כדרכו של המהרי"ו דאית ביה איסור טבל, דיעויין ברא"ש בביצה [פ"א סוסי' י"ג] דכתב בהדי' שאם אוכל כולו ולא מפריש גם בסוף, דאז עבר על איסור טבל, עיי"ש דברים מפורשים.

ג] כן מפורש נמי ביראים [מצוה נ"ג].

ד] עיין ברשב"א בסוף פסקי חלה שאוכל על דעת להפריש אח"כ, ומבואר דלולי זאת איכא איסור אכילה – ואין לומר מצד הביטול מצות הפרשה שהרי בסוף הפריש – ורק דלא היה דעתו לכך, וע"כ דכה"ג לא הותר הטבל.

ה] כן יש להוכיח מהתוס' בבכורות שדן מצד הפרשה מן המוקף – וכבר תמה הגרי"ז שהרי מה שייך מוקף אם אין איסור טבל, ומוכרח דאדרבה דאיכא טבל, ודו"ק – ולהלן יבואר.

בנשרפת, דהרמב"ן למד שאין שום קיום דין בשריפה, אבל באופן שאינה נשרפת דאוכלה כהן קטן, אז י"ל דגם הרמב"ן מודה שיש בה נתינה, ודו"ק.

ו] עוד מפורש כן בירושלמי, דהנה, מבואר דהא דחלוקין תרומה מחלה לענין דין ב' חלות, דלא מפרישין ב' תרומות בחו"ל אף דמפרישין ב' חלות בחו"ל, והטעם לזה הוא דבתרומה "יש אחריה כלום", וביאר הר"ש [חלה] דהכוונה בזה דאכתי צריך להפריש מעשר ותרומת מעשר, ויחשוב שהחלה השניה היא גם חלה, ולא יפריש כנגדה, ויאכל טבל, וק', שאם אין דין טבל בתרומת חו"ל, א"כ מאי קאמר, ומוכרח דאיכא איסור טבל היכא דאוכל כולה, ויש לעיין דאולי קאי התם דוקא לענין סורי, וצ"ע, ודו"ק.

ז] עוד מפורש כן בתוס' חולין [ק"ד תחילת העמוד ב'], דתמה על אותן הארצות שלא מפרישין חלה שניה בחו"ל, וביאר דע"כ דאינה טובלת ולכן לא החמירו בה, והכא קאי בדוקא בחלה השניה, ומבואר דבחלה הראשונה שפיר טובלת, אף דאוכל ואח"כ מפריש, וע"כ כהמהרי"ו.

מביא מהחזו"א שיש תנאי בי"ד, ודן באופנים אחרים.

אולם סו"ס טעמא בעי דאף אי נימא שיש טבל בחו"ל, אכן איך הותר למפרע - ולעיל הבאנו מדין ברירה מדרבנן - אולם החזו"א [שם] ביאר דאף דלא התנה מעיקרא, ולא שייך ברירה באופן שהוא לא מתנה מעיקרא, אבל הכא י"ל דאתינן עלה מדין תנאי בי"ד.

והיה אפשר לדון בדרך אחרת - דהכא תיקנו דאפשר לתקן את הכרי למפרע בלי דין ברירה, דעשו קולא בעיקר הדין טבל, דמהני ביה הפרשה להתירה למפרע, ודו"ק.

אולם צריכים לברר סברא זו - שזה ודאי דלא מהני להחיל חלות היתר מעכשיו - שיחול למפרע - המכונה "מכאן ולהבא למפרע" וכמו דמצאנו במקצת חלויות - שכל זה לא יהני לטבל הנאכל כבר - וכל הנפ"מ יהיה רק לתרומה עצמה לומר שחלה החלות תרומה מאז - אכן לכל הנפ"מ מן הצד והיינו לגבי מה שכבר נאכל - לגבי זה לא שייך חלות מעכשיו ולמפרע.

דן בדברי התוס' דצריכים להשאיר מקצת שיריים כדי שיהיה מן המוקף - שחכמים עשו תנאי בעיקר החלות טבל מעיקרא.

ונתחיל ממה שתמה הגרי"ז על התוס' - דדן מצד הפרשה מן המוקף - עיין בזה לעיל - ועיי"ש בתוס' דמתחילה צידדו לומר שאולי צריכים להשאיר קצת שיריים יותר מהחלה ולהפריש עליו - אלא שהביאו מרש"י שא"צ לכך.

והנה בקס"ד דסברו דבעינן להשאיר קצת - הרי צ"ע דאיך זה מהני כלפי שאר הטבל שכבר נאכל - ואיך שייך להתירו, וי"ל כך דאיכא הלכה דבעינן ראשית ששיריה ניכרים - אכן מבואר דלא בעינן שכל השיריים יהיו ניכרים וסגי בחלק מהשיריים שיהיו ניכרים - ומהכא הוכיח המקד"ד דיסוד הדין של ראשית ששיריה ניכרים אינו דין בשיריים כדי שיחולו עליהם דין היתר אלא שזה דין בראשית שבלי שיש כנגדו שיריים ניכרים לא חיילא בו 'שם ראשית' - אכן א"צ שכל השיריים שיותר יהיו ניכרים - וכל זה מבואר באמרות אברהם זרעא קיימא תרומות [ציונים והערות פרק ג משנה ה].

וע"ד זו י"ל בקס"ד בתוס' שחכמים הקילו בחלת חו"ל ועשו תנאי בטבל של חו"ל שכל הדין טבל שלו מיתלי תלי בעתיד - והיינו שאם בעתיד תהיה הפרשת תרומה וחלה - דאז למפרע לא החילו חלות דין טבל - אלא דא"כ גם הפרשה זו אינה הפרשה ולעולם לא יתקיים התנאי - שאם מפרישים ליכא טבל וליכא חלה וליכא ראשית - וע"כ שהיה שיוור בהך תנאי, והיינו שהתנו שבחלק של הטבל ששם יחול החלות חלה - וכן במקצת שיריים שישאר בסוף בשעת ההפרשה - שעליו יחול ההיתר שיריים, בחלקים הללו ליכא תנאי - ואדרבה - אמרו חכמים שאם יחול חלות תרומה וחלה בחלק מסויים של החלה - א"כ כל מה שבאו להתיר מחמתו מעיקרא לא יהיה טבל - ודו"ק - וא"ש דברי התוס' דבעינן מן המוקף.

מבאר ע"ד זו גם אי לא בעי להשאיר שיריים.

אולם למסקנת התוס' סברי דא"צ שיריים כלל, ומעתה קשה שמה היתה הקולא של חכמים - וי"ל שהקילו לומר שאם בסוף יפריש הפרשה בלי שום שיריים - אז גם החלק הזה לא יהיה טבל מעיקרא למפרע - אלא דא"כ איזה חלות חלה חיילא בהך חלק, וצ"ל שחידשו בו חלות דין חדש של חלה בלי שהוא היה טבל - ובלי שהתיר שיריים ובלי שהתיר את עצמו - וכדבאנו לעיל מהאחרונים - אלא דהאחרונים למדו שמעיקרא לא היה דין טבל ולכן גם בלי שהפריש כלל לא

עבר על איסור טבל - אכן לדברינו - כל החלות המחודשת הזו אינה אלא באופן דבסוף הפריש - אבל אי עבר ולא הפריש אז ודאיד עבר על איסור טבל - וכדהבאנו מהראשונים.

דרך חדשה דמדין קביעת מקום אתינן עלה.

אולם לעולם היה נראה לומר בזה באופן אחר - ונקדים במה שהבאנו מהרשב"א - שהוא צריך לכוין בשעת אכילתו שהוא יתיר אח"כ בהפרשה - וצ"ב דמה מהני כוונה זו אי עדיין לא הפריש, ונראה להקדים בזה במה שמבואר במקדש דוד [סי' נ"ה ס"ק ה'] - שהוכיח משיטת הרמב"ם דמהני קביעת מקום של תרומה להתיר שיריים עוד לפני שהחילו חלות תרומה במקום הזה - והוכיח דמבואר מזה דמשכחת לה חלות היתר שיריים גם בלי חלות תרומה, דקביעת מקום לתרומה סגי להתיר שיריים, ועיין עוד באמרות אברהם זרעא קיימא תרומות [ציונים והערות פרק ה' משנה א'] מה שהבאנו בשיטת הראב"ד לאידך גיסא - דמשכחת לה חלות שם תרומה בלי היתר שיריים במפריש מקצת מעשר - ועיין מה שכתבנו שם בביאור שיטת הר"ש במפריש מקצת תרומה.

ועל פי כל הנ"ל נראה כך - שי"ל שהיתה קולא מיוחדת בטבל של חו"ל, שאם היה בדעתו להפריש אח"כ - וכמבואר ברשב"א - דאז אהני לן מחשבה זו להתיר את הטבל היום מכח ההפרשה של מחר.

והיינו - שחידשו שבמחשבה כזו תחול כאן ההיתר של קביעת מקום לתרומה - אלא שקשה שהרי המקום עדיין לא נקבע - ונראה שדנו את כל מה שהוא אוכל היום - שהוא נקבע כמקום החולין ביחס לתרומה וחלה של מחר שהוא המקום היום שעומד להיות תרומה - והיינו לאפוקי ממה שכבר אכל היום שהוא ודאי לא עומד להיות התרומה של מחר.

ולדרך זו א"צ לומר שחל תרומה וחלה למפרע - שזה א"א - אכן המקום שממנו הוא אוכל היום נקבע היום כמקום שבו חל ההיתר שיריים מכח מה שהיום הוא מייעד מקום אחר - שמחר יגמר הברור היכן הוא כשמחר יחול בה חלות תרומה - וזה קולא מיוחדת בהלכות קביעת מקום - ומעתה כבר לא צריך להשאיר שום שיריים - ונמצא שבאמת ההיתר של היום מישך שייכא לתרומה של מחר אכן א"צ מן המוקף - זה כל הדיון בתוס' דלמדו דודאי דאיכא חלות תרומה שמתיר את הכל - אלא שא"צ מן המוקף כיון שההיתר חל בשיריים לפני שחלה החלות תרומה וחלה.

בדין פטור חומש.

והנה אף דנתבאר דאיכא איסור טבל אבל סו"ס חלוק החובת הפרשה משאר חובת הפרשת תרומה דרבנן - דסו"ס מצאנו שמתחילה הוא אוכל ורק אח"כ הוא מפריש, ועוד קולות מצאנו בתרומה זו, דמותר לטמאותה וכדומה, ומיושב בזה מה שהעיר התורת זרעים - מובא לעיל - דלמה בתורם מפירות חו"ל על א"י לא חל כלום אף דמפירות דרבנן על של דאורייתא תרומה ויחזור ויתרום, והטעם דעיקר הך תרומה דרבנן קילא טפי מכל תרומה דרבנן, ולא משום שאינו טבל כלל - אלא משום שחלוק בעיקר החובת הפרשה בפירות חו"ל משאר הפרשה דרבנן, ולכן באמת הקילו לומר דאוכל ואח"כ מפריש - ומהאי טעמא מצאנו נמי קולא במשנה בתרומות [פרק ז משנה ג] בחובת תשלומי תרומה וחומש, ודו"ק.

סימן ט"ו
ביכורים מסוריא
וביכורים מירושלים
ומפרוורי שבירושלים.
[פרק ד' משנה י"א]¹³¹.

בהא דאין מביאין ביכורים מסוריא. / / בהא שאמרו - הקונה בסוריא כקונה בפרוורי שבירושלים. / / הבאת ביכורים ממה שגדל בירושלים. / / גדרי בעלות בירושלים. / / ראה לחייב ירושלים. / / שיטת הרמב"ם. / / בעלות בירושלים בזמן בית שני. / / קושיות על חילוק זה. / / ביאור דברי רש"י. / / גדרי בעלות להבאת ביכורים. / / איסור נטיעה וזריעה בירושלים. / / דברי הרמב"ם. / / דברי שאר האחרונים בדין ביכורים בירושלים.

בהא דאין מביאין ביכורים מסוריא.

ביש סדר למשנה כ' לבאר הטעם שאין מביאין ביכורי מסוריא לכתחילה משום מה דתנן [פ"א דביכורים משנה י'] ואלו מביאין וקורין, מן העצרת ועד החג, משבעת המינים, מפירות שבהרים מתמרים שבעמקים ומזיתי שמן מעבר הירדן, ריה"ג אומר אין מביאין ביכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש.

וכתב ביש סדר לשמנה שאף ת"ק דמתניתין מודה שכל שנטלו מעצמן אינו מביא, ולכן כ' שאין מביאין ביכורים מן סוריא כיון שהוא כיבוש יחיד וקרינן עליה שנטלו מעצמן ואינו בכלל אשר נתת לי ה', הרי שלא פירש מתניתין כפשוטו דת"ק דמתניתין דסובר שמביאין ביכורים מעבר הירדן חולק על עיקר דרשא זה וס"ל שלא דרשינן מקרא למעט מה שנטלתי מעצמי, אלא פירש שמודה לעיקר הדרשא אלא ס"ל שאף עבר הירדן הוא בכלל אשר נתת לי.

ובמתני' הכא קתני שאף דלכתחילה אין מביאין ביכורים מסוריא מ"מ אם הביא מקבלים ממנו, ולכא' לפי דברי היסל"מ צ"ל דמה דממעטין משום "ולא שנטלתי מעצמי" היינו לפוטרו רק מחובת הפרשה, אבל אם הפריש ביכוריו ביכורים, שלא נתמעטו מחלות קדושת ביכורים אלא שנפטרו מן חובת הפרשה, וע' מה שכתבנו כעין זה בפרי עץ חיים [ביכורים סי' י"א].

מיהו קשה לפרש הכי שהרי בירושלמי הק' על מה דתני אשר נתת לי לא שנטלתי לי מעצמי, מה ביניהון, אמר ר' אבין חצי שבט מנשה ביניהון, מ"ד אשר נתת לי ולא שנטלתי לי מעצמי חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן, מ"ד ארץ זבת חלב ודבש אפילו כן אינה ארץ זבח"ד, ואמאי לא אמרינן דאיכא ביניהון אם הפריש והביא, דאם הפטור הוא מטעם שאינו ארץ זבת חו"ד אף אם הביא אין מקבלין, אבל אי הפטור משום ולא שנטלתי מעצמי אם הביא מקבלין ממנו כדאיתא במתני' דחלה שם, ויש לדחות שהירושלמי רצה לפרש מה שיש ביניהון אף לכתחילה. אך היסל"מ פירש שמה שמקבלין ממנו בדיעבד היינו רק משום מעלת סוריא דאמרו הקונה שדה בסוריא כקונה בפרוור ירושלים, ולכא' לפי"ז צ"ל שהבאת ביכורים מסוריא אינו אלא מדרבנן אף למ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש, וע' מה שכתבנו בזה [ביכורים סי' מ"א].

החזו"א בערלה [סי' י"א אות כ'] הק' על מה שכ' הרמב"ם שמביאין ביכורים מסוריא דאילו ממתניתין הכא מבואר שלכתחילה אין מביאין ביכורים מסוריא, מיהו לדברי היסל"מ הנ"ל י"ל דהתנא דמתני' ס"ל דסוריא פטור מהבאת ביכורים דממעטין להו משום "ולא שנטלתי מעצמי", ולדעת היסל"מ גם חכמים מודים לדרשא זו, אכן אי נימא שחכמים פליגי על דין זה צ"ל דמתניתין דחלה שפוטור סוריא מהבאת ביכורים אזיל לריה"ג שפוטור עבר הירדן מהבאת ביכורים מטעם זה, ולפי"ז מיושב שיטת הרמב"ם שהרי הרמב"ם [פ"ב ה"א] פסק שמביאין ביכורים מעבר הירדן דפסק כחכמים, ולדידהו י"ל שמביאין ביכורים מסוריא כיון שחולקים על עיקר הפטור הנ"ל

¹³¹ ענין זה הוא מכתבי ידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א.

ופליגי על המשנה דחלה, וא"ש מה שהרמב"ם פסק כוותיהו שמביאין ביכורים מסוריא אף לכתחילה.

בהא שאמרו - הקונה בסוריא כקונה בפרוורי שבירושלים.

יש לעיין אמאי קתני "כקונה בפרוורי שבירושלים" ולא כקונה בירושלים, ומשמע קצת מזה שאין מביאין ביכורים ממה שגדל בירושלים, ואעתיק מה שכתבנו בפרי עץ חיים [ביכורים סי' ה'].

הבאת ביכורים ממה שגדל בירושלים.

הנה באבני נזר ביו"ד [סי' תל"ז] השיב על מה שכתב השואל בדין מי שהפריש ביכורים מאילן העומד בירושלים, וכתב וז"ל, "לא ידענא מה קשיא ליה, דהא בב"ק [פ"ב.] אמרינן אין נוטעים גנות ופרדסים בירושלים, אך לעיקר הדין נ"ל דאפי' היה אילן בירושלים אין מביאין ממנה ביכורים כיון דקי"ל ירושלים לא נתחלקה לשבטים [יומא י"ב.] והנה כל ישראל שותפין בו ולא מטי שוה פרוטה לכל חד, ויש לדמותה ג"כ לקודם כיבוש וחילוק דאין חייבין בביכורים, וירושלים לעולם קודם חילוק הוא", עכ"ל.

וקשה לי על דבריו דבגמ' קידושין [ל"ז:] אמרינן דמקרא דכתיב "והיה כי תבוא אל הארץ" דרשינן דלא נתחייבו בביכורים עד לאחר ירושה וישיבה, ומבואר דאי לאו קרא לפטרו ב"ד שנה היתה חובת ביכורים נוהגת, והלא הטעם שהזכיר האבנ"ז שכל ישראל שותפין בו ולא מטי שוה פרוטה לכל חד, שייך גם באותה שעה.

ובעיקר דבריו לא הבנתי דמנליה דין זה דבעינן שיעור של שוה פרוטה, וכי כתיב ביה "נתינה" דבעינן דוקא ש"פ, ועוד בהדיא תנן בפאה [פ"ג מ"ו] קרקע כל שהוא חייבת בביכורים, ואין לפטור מטעם שהן שותפין שהרי בחולין [קל"ו.] איתא שקרקע של שותפין חייבת בביכורים.

גדרי בעלות בירושלים.

ואולי יש מקום לדינו של האבני נזר ולא מטעמיה, דיש לדון במה דאמרינן שירושלים לא נתחלקה לשבטים, אי הכוונה שכל ישראל הן שותפין בה, או דלמא נעשה למקום ששייך לציבור, ויש מקום לחלק בין דין ציבור לדין שותפין שאין הציבור קבוצת שותפין הרבה אלא הוי דין מיוחד של ציבור, וחילוק זה מבואר בריש פ' ויקרא שפירש"י על הפסוק "תקריבו" [פרק א' פסוק ב'] וז"ל, מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות, ועל הפסוק "קרבנכם" פרש"י מלמד שהיא באה נדבת ציבור, וע"ש ברמב"ן, ובפסקי תוס' ערכין [אות כ"א] שכתב שהמוסר דבר לציבור הוי כמתנה ואין להנותן חלק בה, ומבואר שאין הנותן נעשה לשותף אחד בתוך הרבה שותפין, אלא הוא חלק של ציבור בכללו, וע' בזה בזרע אברהם [סי' ד' אות כ"א], ובכרם ציון באוצר התרומות [עמוד קכ"ה אות ו'], ובקובץ שיעורים [ב"ב אות ת"ד].

ואם נאמר שירושלים נעשה למקום השייך לציבור ואין לישראל דין שותפין בה, יש לומר שאין מביאין ביכורים משם כיון שאין לו בעלות מיוחדת בגוף הקרקע וגם לא הוי בכלל שותפין.

ראיה לחייב ירושלים.

אולם נראה שהדבר מפורש במשנה כאן דתנן 'אריסטון הביא ביכוריו מאפמיא וקבלו ממנו מפני שאמרו הקונה בסוריא כקונה בפרוורי בירושלים'.

הרי תנן בהדיא שגם ירושלים חייב בביכורים, אמנם יש לדייק ממשנה זו להיפך ממה דתנן "בפרוורי" ירושלים והיינו מגרשי ירושלים וכפרים שבסביבותיה כמש"כ הרע"ב, וי"ל דמהאי טעמא נקט התנא פרוורי ירושלים שהרי בקונה בירושלים עצמו אינו מביא.

אמנם ברמב"ם [פ"א תרומות ה"טו] מבואר דלא חש לדיוק זה שכ' שהקונה בסוריא כקונה בירושלים, ומבואר מדבריו שמביא מסוריא כמו שמביא ירושלים עצמו, ומבואר דאף מירושלים עצמו מביא.

וראיתי בהר צבי זרעים [ח"א סי' ט"ז] שהאריך לבאר אמאי לא אמרינן שירושלים פטור מחובת תרו"מ מאחר שלא נתחלקה לשבטים ותרו"מ ליכא אלא במה שהוא בכלל "דגגך", וכמו שהקשינו בביכורים. והיה מקום לומר שלא נתחייב בתרו"מ אלא בפרוורי ירושלים וכמו שביארנו, אבל ברמב"ם שהבאנו מבואר שגם ירושלים עצמו נתחייב בתרו"מ, אע"ג שהרמב"ם [פ"ז בית הבחירה ה"ד ובפי"ד מהל' טו"צ הי"א] פסק שירושלים לא נתחלקה לשבטים, ומבואר שגם בירושלים חייב בהבאת בתרו"מ וה"ה בביכורים.

והטעם שחייבין בתרו"מ וביכורים בירושלים ולא נפטרו מאחר שלא נתחלקה לשבטים צריך לומר שאע"ג שלא נתחלקה לשבטים מ"מ כל ישראל הן שותפין בה ולכן חייבין בביכורים כדין שותפין דעלמא שחייבין כדאמרינן בחולין [קל"ו]. ולא כמו שביארנו לעיל שנעשה לממון של ציבור.

שיטת הרמב"ם.

ואולי יש לומר שהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו שסובר שציבור הוי כמו קבוצת שותפים ולא ס"ל החילוק שבין שותפין לציבור שהבאנו לעיל, וע' מש"כ הרמב"ם [פ"א תמורה ה"א] וז"ל, וא' מן השותפין שהמיר או מי שהמיר בקרבן מקרבנות הציבור הואיל ויש לו בהן שותפות הרי"ז לוקה ואין התמורה קדש, עכ"ל.

ומבואר מדבריו דכל קרבן ציבור נחשב שיש ליחיד שותפות בו, ולכן י"ל שהרמב"ם לשיטתו מוכרח לפרש שירושלים חייב בהבאת ביכורים, אמנם לפי הראשונים דאית להו האי חילוקא בין ציבור לשותפין אולי סברי שאע"ג ששדה השותפים חייב בביכורים מ"מ אין מביאין מירושלים שדינו שנעשה ממון ציבור וכמשנ"ת.

בעלות בירושלים בזמן בית שני.

ובכרם ציון באוצר התרומות [עמ' קל"ב] הביא מש"כ ר' מאיר אריק באמרי יושר [ח"ב סי' קל"א] שכשכבשו עכו"ם לא"י קנו כל הארץ, וגם ירושלים בכלל, מדין כיבוש מלחמה, ולכן כשחזרו ישראל וקנו מידם נעשה שלהם מאחר שקנו אותו מיד העכו"ם, ולכן כ' שכל הדינים שנאמרו בירושלים מחמת זה שלא נתחלקה לשבטים אינן נוהגות אלא בזמן בית ראשון ולא לאחר חורבנה אם חזר ירושלים לרשות ישראל, אבל ע' באוצר התרומות שם מה שתמה על דין זה, והוכיח שגם בבית שני לא נתחלקה ירושלים לשבטים.

ובכרם ציון שם כ' לבאר טעם אחר בהא דאיכא חובת הפרשת תרו"מ בירושלים אע"ג שלא נתחלקה לשבטים, והקדים לזה מה שיש להקשות על דברי רש"י בכתובות [כ"ה]. ש' דלכך לא נתחייבו בתרו"מ בשבע של כיבוש משום דכתיב "דגנך" המיוחד לך, וקשה ממה דאמרינן בחולין [קל"ה:] שאע"ג דכתיב "דגנך" דידך אין דשותפות לא, כתב רחמנא "תרומותיכם" לרבות שותפים, ולכן קשה אמאי פטור מתרו"מ בזמן כיבוש וחילוק מטעם שאין כאן "דגנך" והלא הוי שותפות והל"ל שיתחייב.

וכתב ע"ז וז"ל, ונראה דשותפות שפיר הוי "דגנך" המיוחד לך דזה שייך לכל אחד מהשותפין והוי כולו של זה וכולו של זה, אבל בז' שכבשו וז' שחילקו לא היה להם דין שותפות דע"פ דין תורה מוכרח א"י להתחלק לשבטים וכל שבטו יקח נחלתו דאם לא כן אין היובל נוהג כמו שפסק הרמב"ם [פ"י מהל' שמיט' ה"ח] והוא שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולן יושבין כתקנן עכ"ל, ולכן אין דין שותפות בזה, דחלקו של יהודה אין זכות לשבט אחר בו ואף קודם שחלקו הוי זה חלקו של יהודה אלא דלא ידעו עדיין קודם הגורל, לכך נתמעט מקרא ד"דגנך" המיוחד לך אבל ירושלים דכל ישראל זוכים בה הוי דין שותפות וחייבין, עכ"ל.

קושיות על חילוק זה.

ודבריו קשין בתרתי, חדא דלפי דבריו דליכא דין שותפות על א"י בתוך הזמן של כיבוש וחילוק אמאי בעינן קרא למיפטר אותן י"ד שנה מחובת ביכורים, הלא בין כך ליכא חיוב ביכורים מאחר שאין בזה דין שותפות, ועוד נראה שאי אפשר לפרש דשותפות הוי כולו של זה וכולו של זה, דליכא בעלות כזה לשני אנשים שכאו"א הוי בעלים גמורים לכל מילי, וכן כתב הר"ן בהדיא בנדרים [מ"ה:] וז"ל, דכיון דא"א לומר דכל חד קני לכוליה חצר קנין הגוף לעולם דאי דמר לאו דמר וכו' עכ"ל.

ולכן לכל היותר יש לומר שיש לכל שותף או יורש סבה לקחת כל הקרקע אלא שבפועל אינו נוטל אלא מחצה כיון שיש לחבירו ג"כ סבה לקחת הכל וע"כ אינו נוטל אלא מחצה, ודבר זה נראה פשוט, וע' מש"כ הגר"ח בהל' תרומות, אמנם גם בחלוקת הארץ הדבר כן שיש לכל שבט סבה לקחת כל הארץ, שכל א"י הובטח לבני האבות, ואם לא היה אלא י"א שבטים היה כל א"י נתחלק בין שבטים אלו, ולכן ליכא חילוק בין שותפות של זמן כיבוש וחילוק לשותפות דעלמא, שבשניהם

ליכא בעלות גמור לכאו"א על כל חלק וחלק, ובשניהם יש סבה לקחת כל הקרקע לולא שיש להשני ג"כ אותו זכות.

ביאור דברי רש"י.

ומה שקשה על דברי רש"י בכתובות שכ' דליכא תרו"מ בזמן של כיבוש וחילוק מאחר דלא הוי בכלל "דגנך" וכיון דאותו זמן הוי בכלל שותפות כמשנ"ת למה לא יתחייב כדאמרין בחולין, אולי יש לבאר שרש"י בא לפרש החילוק שבזמן כיבוש וחילוק חייב בחלה ופטור מתרו"מ, וע"ז קאמר שהיות שרוב תבואתם היה ממה שגדלה ברשות העכו"ם וקנו מהם ולא ממה שגדלה ברשות ישראל, ולזה חובת חלה איכא שבגלגול תלוי מילתא, אבל חובת תרו"מ ליכא כיון שאין זה "תבואת זרעך" כדדרשינן בב"מ דף פ"ח: למעט לקוח, ולכן חובת חלה איכא וחובת תרו"מ ליכא, וקצת מדויק לפרש כן בדברי רש"י שלאחר שכ' דרשת "דגנך" הוסיף "תבואת זרעך", וקשה תרתי למה לי, ולפי דברינו י"ל שכוונתו למה שהבאנו מגמ' בב"מ דדרשינן "תבואת זרעך" למעט לקוח, ולכן הביא קרא זו. אמנם אין טעם זה מספיק לפטור התבואה שגדלה ברשות ישראל באותן י"ד שנה, ולזה הוסיף רש"י טעם אחר לפטור של תרו"מ והוא מה שתרו"מ תלוי בחשבון השמיטות, וטעם זה פוטר גם מה שגדל ברשות ישראל.

היוצא מכל זה שבי"ד שנה של כיבוש וחילוק נחשב ארץ ישראל כשדה של שותפין ולכן צריך קרא לפטור אותו זמן מחובת ביכורים אבל ירושלים אע"ג שלא נתחלקה לשבטים חייב להביא משם ביכורים כשאר שדה של שותפים.

גדרי בעלות להבאת ביכורים.

אך נראה דאף אם נימא שלא נתחלק הירושלים לשבטים ואינו כקרקע של שותפין, מ"מ אין לומר דמהאי טעמא א"א להביא ממה שגדל בתוכה, שהרי ביארנו בארוכה בפרי עץ חיים [ביכורים פ"א מ"ד אות ט - י"ד] שא"צ שירש קרקע זו שממנו הביא ביכורים, אלא כל שיש לו שם יורש בא"י ויש לו גם בעלות בגוף הקרקע שממנו גדלו הפירות הרי"ז מביא וקורא, ולכן כל שיש לו קנין הגוף בהקרקע שממנו הביא הביכורים סגי בהכי אף אם הוא בירושלים, כיון שכל אחד ואחד זכה בחלק במקום אחר בא"י. ושוב ראיתי כדברי בספר מורשת משה [להגר"מ קליערס ז"ל בעמח"ס תורת הארץ] סי' קכ"ז ד"ה והא, והוסיף שם דאף למ"ד קנין הפירות לאו כקנין הגוף דמי מ"מ הקנין שיש לו בירושלים דינו כקנה"ג לכו"ע.

איסור נטיעה וזריעה בירושלים.

ועל דבר הטעם האחר שכ' בשו"ת אבני נזר הנ"ל דלא משכחת לן דמביאין ביכורים ממה שגדל בירושלים כיון שאין נוטעים גנות ופרדסים בירושלים שהוא בכלל עשרה דברים שנאמרה בירושלים כדאי' בב"ק [פ"ב:], הנה בגמ' לא הוזכר אלא גינות ופרדסים, אבל בתוספתא [פ"ו נגעים ה"ב] איתא שאסור לזרוע לחרוש ולנטוע, וכן הוא ברמב"ם [פ"ז מהל' בית הבחירה הי"ד], וז"ל "ואין נוטעין בה גנות ופרדסים, ואינה נורעת ואינה נחרשת שמא תסרח" עכ"ל.

הנה גם במכתבי תורה [סי' ט'] כ' כדברי האבנ"ז, וע"ע שם מה שדן לומר שאם נטע שם הפירות פסולים להבאת ביכורים מדין מצוה הבא בעבירה, עפ"י מש"כ בשו"ת הרדב"ז [ח"א סי' תרל"ג] בשם הכפתור ופרח [פ"ו] דדקל הנטוע בירושלים פסול לולבו משום מצהב"ע, וכ"ש ביכורים שהן כקדשי מקדש.

אולם גם על זה קשה ממה שהבאנו לעיל מה שמשמע מהרמב"ם שגם בירושלים איכא חובת ביכורים, ולעיל ביארנו דלפי דעת הרמב"ם הא דאמרין שירושלים לא נתחלקה לשבטים היינו שהבעלות שיש לישראל בירושלים הוי כמו שותפות, אבל קשה אמאי לא נפסלו מהבאה מחמת האיסור ליטע שם.

איברא ראיתי בחי' הגרי"ז יוסקוביץ [באמבוהא דספרי - ח"ג סי' נ"ו] שהביא מה שכתב ביעב"ץ דלא נאמרו העשרה דברים אלא כשירושלים בבנינה שדברים אלו הן מחמת כבוד וקדושת בהמ"ק, ולכן בחורבנה ליכא דינים אלו, ע"ש.

וע' מה שכתב במור וקציעה [סי' תקמ"ה], ויש נפק"מ בזה לדין ביכורים לפי מה שכתבנו [סי' מ"ח] שי"א שחובת ביכורים נוהג גם בזמן גלות בבל, ולפי היעב"ץ מביאין גם ממה שגדל בירושלים. אמנם הגרי"ז יוסקוביץ שם [סי' נ"ה] השיג על היעב"ץ ממה שכתב בכפתור ופרח

[פרק י'] שאיסורים אלו נוהגין בירושלים גם בזה"ז. ולפי הכפתור ופרח אין מביאין ביכורים ותרומה ממה שגדל בירושלים, ולשיטה זו מדויק היטב מה דתנן הקונה בסוריא כקונה בפרוור ירושלים, דמדתנן "בפרוור" ירושלים ולא קתני בירושלים גופיה משמע שהקונה בירושלים עצמו אינו מביא ולכן בדוקא תנן בפרוור ירושלים, וכמו שביארנו לעיל.

דברי הרמב"ם.

ונראה לפרש שהרמב"ם סובר כדעת היעב"ץ ולכן סבירא ליה דמשכחת לן שמביאין תרומה ממה שגדל בירושלים, ומשכחת לן דין זה בזמן חורבן הבית שמצות תרומה עדיין נוהגת עכ"פ מדרבנן, והעשרה דברים אינן נוהגות באותה שעה, ומדויק היטב מה ששינה הרמב"ם ממה דתנן במשנה סוף חלה שאריסטון הביא ביכוריו מאפמאי וקבלו ממנו מפני שאמרו הקונה בסוריא כקונה בפרוור ירושלים, דקתני כ"פרוור" ירושלים דמשמע דליכא חובת ביכורים בירושלים עצמה, וברמב"ם כ' שהקונה בסוריא כקונה בירושלים דמשמע כירושלים עצמו, שי"ל שבדוקא דקתני, דהמשנה ע"כ איירי בזמן שבהמ"ק קיים דאל"ה אין מביאין ביכורים, ואע"ג שביארנו [סי' מ"ח שי"א] שמצות ביכורים נוהגת גם בזמן גלות בבל, אבל כתבנו שם שזה דוקא לפי השיטות דסברי שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, אבל לדעת הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות ה"ה דאית ליה שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, בודאי ליכא חובת ביכורים, ולכן ע"כ איירי מתני' בזמן שבהמ"ק קיים, ובה"ז לכו"ע נוהגין הני י' דברים ושפיר קתני דהוי כאילו הביא ביכורים מפרוור ירושלים משום שבאותה שעה אם הביא מירושלים אינן ביכורים, וע' בפירוש הרמב"ם שם שדייק לפרש "בפרוור ירושלים" ומשמע דבא לפרש המשנה כפשוטו שרק המביא ממגרשי ירושלים חייב ולא מירושלים עצמו וכמשנ"ת, והא דבחיבורו לא כ"כ היינו משום שבחיבורו בא לפרש דיני תרומה שנוהגין גם בזמן שאין בהמ"ק קיים ולפי היעב"ץ ליכא איסור זריעה בירושלים באותה שעה, אבל במתניתין דמסכת חלה דבע"כ איירי בזמן שבהמ"ק היה קיים אין לדמות סוריא אלא לפרוור ירושלים וכשנ"ת.

ומה שכתבנו שהרמב"ם סובר כדברי היעב"ץ שאין תקנות אלו נוהגין בזה"ז, יש להוסיף על זה מה שראיתי בהגה' לכפתור ופרח [שי"ל ע"י בהמ"ד להלכה בהתיישבות תשנ"ד] משער החצר [להרב דוד בן שמעון] שכ' שמה שהרי"ף והרא"ש השמיטו הדינים הנוהגין בירושלים היינו משום שבזה"ז בטלה התקנה, ולכן י"ל שהרמב"ם אזיל בזה בעקבות רבו הרי"ף דאית ליה שאין התקנות נוהגין בזה"ז, ומה שהרמב"ם הביא התקנות היינו כדרכו של הרמב"ם להביא דינים שנוהגין לעת"ל ג"כ.

ומה שכתב הרמב"ם [פ"ב ביכורים ה"א] שמביאין ביכורים מסוריא שהקונה בסוריא כקונה בירושלים, ולפי דברינו אין דין ביכורים נוהג בירושלים כיון שחיובן ליכא אלא בזמן שבהמ"ק קיים ואז קיימת איסור זריעה בירושלים והול"ל כקונה בפרוור ירושלים וכדתנן בסוף חלה, אבל י"ל שהרמב"ם נתכוון לכלול בזה גם דיני תרומה ולבאר שסוריא הוי כא"י גמור בין לדין ביכורים ובין לדין תרומה, ודבר זה מוכרח ממה שהמשיך הרמב"ם שם בדין עמון ומואב שפטורים מביכורים והוסיף בזה "אע"ג שחייבין בתרומה", ומבואר שבא ליישב החילוק דין שיש בעמון ומואב בין תרומה לביכורים, ולזה כ' שסוריא הוי כירושלים וכוונתו שדיניהם שוים בין לענין תרומה ובין לענין ביכורים.

דברי שאר האחרונים בדין ביכורים בירושלים.

ועיין באור שמח [רפ"ד ביכורים] שכ' דפשוט שאם מנה שליח רק עד לירושלים אבל מהר הבית לעזרה לקחן הבעלים בעצמו דיכול לקרות, דלא גרע ממי שגר בירושלים שאין הבאה אלא מהר הבית לעזרה, הרי דפשיטא ליה שמביאין ביכורים גם ממה שגדל בירושלים וכן פשיטא ליה להמנחת חינוך [מצוה רפ"ד], וע' מה שכתבנו עוד בזה בפרי עץ חיים [ענף ג' סי' ה'].

ציזנים

זה ערזת

מסכת

ערלז

מסכתא ערלה פרק א

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** //

ענף א' נוטע לסייג ולקורות. // דברי הירושלמי וראשונים בדין נוטע לסייג ולקורות דפטור מן הערלה, ואי בעי מעשה היכר. // כמה הערות וספקות מהמנ"ח בדין מחשבת פטור. // האם המעשה היכר הוא מה"ת או מדרבנן. // בדברי הירושלמי בנטעו לסייג וחישוב עליו למאכל. // בדברי החזו"א והאחרונים בזה, ובדין ב' מחשבות. // מה נקרא דעתו לפירות ומה נקרא דעתו לקורות ולעצים. // עומק פלוגתא הראשונים. // פלוגתא בענין בל תשחית – דהאיך קוצץ אילן מאכל לעצים ולקורות. // בדין נמלך. //

ענף ב' נטיעה לשם מצוה או לשם רית. // בדברי הירושלמי בנטע לאתרוג של מצוה, ובדברי הרא"ש בלולב, ובדברי החזו"א בזה. // בעיקר הנידון ושו"ט בירושלמי בנטע לצורך מצוה. // נפ"מ בכל הנ"ל בנטע עבור רית. // במה שיש ליישב בקושי האור שמח על הירושלמי. // בקושי החזו"א ממעשה היכר בנטע לשם מצוה, ובקושי ממה שדעתו גם לאכילה אחרי המצוה. //

ענף ג בדין פנימי וחיצון, ועליון ותחתון, ובדין זה וזה גורם וגידולי היתר. // במה שיש להעיר בפנימי למאכל והחיצון לסייג הפנימי חייב והחיצון פטור. // בדין עליון ותחתון – ובדין גידולי היתר לא מעלין את האיסור. // הערת הגר"ש רוזובסקי זצ"ל דגם בתחתון לסייג ועליון למאכל י"ל דחלק העליון למאכל יהא פטור מערלה. // במה שיש לדון מצד זה וזה גורם – דברי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בזה. // הערה של הזכרון שמואל בעיקר הדמיון לדין זה וזה גורם דמאי שנא מאילן שמקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל. // תוספת דברים בכל הנ"ל. // בדין היכר בחיצון ופנימי. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** //

ענף א בחילוק בין נוטע קודם שבאו לא", לפטור של נוטע לסייג. // בדין "שורש פטור פוטור" דנאמר בבא אבותינו לא"י וכן בחו"ל וכן בהשריש בו מאילן ישן, ולא נאמר בנטע לסייג ולמאכל. // בעיקר הסברא דמהני נמלך מסייג למאכל. // מביא מהסוג' בסוטה דמחלקין בין סייג לזקניה – דסייג לא מופקע מערלה. // בדברי הקרן אורה לדמות הרכבה לאילן של מאכל בתוך אילן של סייג לשיטת ר"י דפנימי וחיצון – ועומק שיטת רבי יוסי דתלוי בדעתו. // תוספת דברים. //

ענף ב בדין נטיעה לרבים ובדין גזול בערלה. // בדברי הבבלי וירושלמי בדין נוטע לרבים. // המשך הירושלמי בנגעים וערלה לרבים, ובדין בית בירושלים לגבי נגעי בתים וחיוב מזוזה. // בקושי הר"ש על הירושלמי בגזילה ויאוש בנטע ברשות הרבים. // דרכו של הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ליישב את הירושלמי דהכל תלוי במה דנחלקו תנאי אי איכא דין נטיעה בידים או לא ונפ"מ בעולה מאליו. // פלוגתא הבבלי וירושלמי ביאוש בקרקע. //

ענף ג ערלה בחו"ל ובא"י קודם שנכנסו, ובמה שיש לדון בדין ערלה בזה"ז. // מצאו נוטע פטור – ערלה חו"ל קודם כניסת ישראל לא"י. // בדברי החזו"א דערלה נהג מיד ב"ד שנה של כיבוש וחילוק. // בדברי החזו"א שערלה בזה"ז תלוי בדין ערלה ב"ד של כיבוש וחילוק. // הערה של הגר"ש רוזובסקי זצ"ל מכלאים בזה"ז. // חידוש במשנה למלך ובסמ"ק. // דן בדין תרומה בזה"ז אי הוי מדרבנן, ויש לדון מתרי טעמי. // על פי הנ"ל יש לדון דמה הדין בערלה בנידון זה. //

ענף ד שיטות הראשונים בנטע בספינה ובעציץ שאינו נקוב. // חילוק בין אילן לזרעים בדין אינו נקוב. // ד' שיטות בנקוב ואינו נקוב. // שיטת הרא"ש בספינה. // דעת הרע"ב. //

ענף ה שיטת הרמב"ם בספינה ובעציץ, ובעיקר החילוק בין אילן לזרעים, וחילוקים בין ערלה לתרו"מ. // כמה הקדמות בבאור שיטת הרמב"ם. // ישוב דעת הרמב"ם בספינה ועציץ. // סתירת המשניות – ומקור הירושלמי לחלק בין נטיעה לזריעה בעציץ. // ב' ביאורים בדברי הירושלמי דמחלק בין אילן לזרעים. // מה שתמה בזה בדברי יחזקאל. // יסוד גדול לחלק בין תרו"מ לערלה, ומביא דחלוקין גינהו לגבי דין בית, ונפ"מ אי איכא הלכה של 'שם שדה' או לא. // ביאור סוג' דגיטין על פי הנ"ל, וישוב בסתירה הרמב"ם בדין גוששת בספינה. // נתחדש דהא דבאילן ליכא דין נקוב ואינו נקוב – היינו דוקא בערלה ולא בתרומה ומעשר. // תוספת דברים. // פלוגתא האחרונים אי טעמא דאילן מהני נמי בספינה שאינה גוששת, וראיה מתשובת הרא"ש. // דן בדין נטיעת אילן במקדש בעציץ נקוב, וכן לגבי איסור זריעה בנחל איתן – ועוד. //

ענף ו בדין אילן שעולה מאליו. // בדברי הרמב"ם באילן העולה מאליו דמחלק בין רשה"י לרשה"ר. // בטעמא שהר"ש משאנץ בחילוק זה. // דרכו של המהר"י קורקוס ופרישה – על פי סברת החזון יחזקאל. // דברי הראב"ד בתו"כ [שם], ודברי היראים בזה. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // הערה בפשט דברי הרע"ב והר"ש. // בדברי הפוסקים במה שיש להסתפק בשיעור של 'יכול לחיות'. // בדברי הרשב"א בזה. // ביאור הך צד דבעינן ג' שנים. // תוספת דברים בכל הנ"ל, ובמה שיש לדקדק בשעת ההעברה. // בדברי הרשב"א בשם התוספתא – ומה שדן בזה החזו"א. // דברי הפוסקים במה שיש לדון האם יש לחלק בין עקרו בידים לנעקר מעצמו. // בדין איסור קציצת עצי פירות. // **משנה ד** // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד** // ביאור המשנה – אי דנים על האילן עצמו או על השורש שעשה חליפין. // פלוגתא הרא"ש והרשב"א האם יכול לחיות מהך שורש. // דרך חדשה בזה דלא נחלקו הרא"ש והרשב"א. // בענין אילן שנעקר ונשתיר בו שורש פחות מכשיעור – דמה הדין בשאר דיני התורה אי חשיב כמחובר. //

משנה ה // **רע"ב משנה ה** // ביאור הדין – ד'חזרה הזקניה להיות כבריכה'. // מחלוקת בראשונים אי איירי גם ביצא הזקניה מכלל ערלה. // בדין 'הבריכה שנה אחר שנה'. // דעת הגר"א. // דברי הירושלמי – האיך יודעין 'מקום שכחה יפה'. // יש סתירה בעיקר הדין ערלה בהברכה והרכבה. // בדין ערלה בסיפוק בגפנים ובהרכבה באילנות. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו** //

ענף א בדין ביטול במחובר. // מה שייך תערובת כה"ג בכלאים. // מחלוקת הראשונים בטעמא דלא בטל במחובר. // שיטת הרמב"ם. // במה שהקשו לביטול סכך במחובר. // דעת רבי יוסי. //

ענף ב' בדברי הרמב"ם בדין 'אם לקט יעלה באחד ומאתיים'. // במה שיש להעיר בדברי הרמב"ם בדין 'אם לקט יעלה באחד ומאתיים' – האם ספק כלאים יש לו דין כלאים לגבי השיעור של א' ממאתיים. // יש לפקפק בעיקר הגירסא של הרמב"ם בזה. // מתמה בכל הנ"ל מהדין ספק תרומה אינה מדמעת – ומחלק בין דימוע בתרומה לביטול בספק כלאים וערלה. //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ז** // בדין עלים והלולים ומי גפנים וסמדר. // בדין נזיר בכל הנ"ל. // סמדר של כל האילנות. // בדין בוסר. // "המעמיד בשרף העלים בשרף העיקרים מותר בשרף הפגים אסור מפני שהם פרי" – דברי התוס' יו"ט בזה. // תוספת דברים. // האם איכא דין פרי בשביעית – וביאור דין קטף. // בספק הירושלמי בשרף הפגין אי הו כפרי או לא. // במה שיש לדון דדילמא שרף הפגין יש להם דין זיעה בעלמא. // בחידושו של הצפת פנח [לולב פ"ה ה"ב] בבוסר ופגין שחידש שיש איסור רבעי בלי קדושה. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ח** // בדברי הראשונים בטעמא דקליפין אסורים משום ערלה. // חידוש בשיטת הרמב"ם דאיתרבו מיני צובעין אף שאינם בגדר פרי. // בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה לגבי הדין הנאה ברבעי – ובחקירת השער המלך בזה. // תוספת ביאור בהנך ב' צדדים – איסור כערלה או מצווה כמעש"ש. // סתירה ברע"ב בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה ובדין רבעי בזה. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ציונים והערות משנה ט** // ב' פירושים של רש"י בהא דמודה ר' יוסי שאם נטע והבריך והרכיב שהוא מותר. // בגדר הדין זה וזה גורם, ובהא דמבואר דלכתחילה אין ליטוע. // בדין "אין מרכיבין בכפניות של ערלה".

משנה א

[א] הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה ר' יוסי אומר אפילו אמר הפנימי למאכל והחיצון לסייג הפנימי חייב והחיצון פטור:

רע"ב משנה א

הנוטע לסייג - שיהיה האילן גדר לכרם:
ולקורות - לגדל עצים לעשות מהן קורות לבנין, ואין עיקר נטיעתו לאכול הפירות:
פטור מן הערלה - דכתיב [ויקרא יט] ונטעתם כל עץ מאכל את שהוא למאכל חייב, לסייג ולקורות ולעצים פטור:
הפנימי למאכל - נתכוין שיחור פנימי יהיה למאכל ויחור החיצון לסייג אף על פי שהכל אילן אחד החיצון פטור. ואין הלכה כרבי יוסי:

ציונים והערות משנה א

ענף א'

נוטע לסייג ולקורות.

דברי הירושלמי וראשונים בדין נוטע לסייג ולקורות דפטור מן הערלה, ואי בעי מעשה היכר.

שנינו במשנה שהנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה, ולסייג היינו שיהיה האילן גדר לכרם, ולקורות היינו שהוא מגדל את העצים לעשות מהן קורות לבנין, ולמדנו דדוקא כשחשב עליו למאכל הוא דחייב בערלה.

והר"ש הביא מהירושלמי דיליף ליה מקראי דכתיב "ונטעתם כל עץ מאכל" ודרשינן - את שהוא למאכל חייב, לסייג ולקורות ולעצים פטור, ונחלקו בירושלמי האין יליף משם - עיי"ש, עוד נחלקו בירושלמי - וכדהביא הר"ש - דדעת רשב"ג דמהני נטעה לסייג ולקורות ולעצים דדוקא בדבר שראוי להם, אבל אם נטע דבר שאין ראוי לקורות ולעצים - אז לא מהני מחשבתו לפוטרו - ואיכא איסור ערלה.

ובטעמא דרבנן דחולקים - משום דסברי שכל ההלכה של נטעה לקורות אינו אלא באופן שניכר ששינה את סדר נטיעתו - והיינו "ברוצף לקורות" וכן ב"משפה לסייג".

והביאור בשיטת חכמים מובא ונפסק בשו"ע [יו"ד סימן רצד סעיף כג]:
 "הנוטע אילן מאכל ואין דעתו לצורך אכילה, אלא להיות גדר לשדה או בשביל העצים לשרפן או לבנין, פטור, והוא שיהא ניכר שאינו לצורך אכילה, כגון אם הוא לשריפה שנטען 'רצופים' ואינו מרחיק בין אילן לאילן כראוי, ואם הוא לבנין שמשפה הענפים כדי שיתעבו, ואם לגדר שהוא במקום שצריך לגדור", עכ"ל - ובהא דבעינן להיות "מרחיק בין אילן לאילן כראוי" - עיין בט"ז שכתב שהמרחק הראוי היינו כמבואר בחו"מ [סימן רט"ז].

ונמצא דמתוך הך חומרא לשיטת רבנן דבעי מעשה ניכר שהוא לשם קורות ולשם סייג - מהכא יוצא קולא - דלכן מהני מחשבתו גם בעצים שאינם ראויים לסייג ולקורות.

וכבר דייקו שהרמב"ם השמיט את הדין של הירושלמי דבעינן מעשה היכר – ובישוב שיטתו נאמרו ב' דרכים:

א] עיין בב"י וז"ל - "אבל הרמב"ם השמיט הירושלמי הזה - ואפשר שהוא זכרוננו לברכה מפרש דרבי זעירא לא קאמר שצריך שישנה סדר נטיעתן אלא הכי קאמר כיון שדרך לשנות סדר נטיעתן מותר ואפילו לא שינה כשינה דמי", עכ"ל.

ב] בפירוש הר"ש סיריליאן ראיתי – וכ"ה בב"ח - שכתבו שהרמב"ם למד איפכא, והיינו שהירושלמי פירש ששיטת רשב"ג דבעינן דבר הראוי בנוי על שיטתו שהוא מצריך מעשה ניכר אבל לדידן שלא בעינן ראוי – היינו משום שחולקים על עיקר הדין שצריכים מעשה של היכר. ועיין בחזו"א מעשרות [סי' ב' אות ג'], ולהלכה החמיר החזו"א דבעי' היכר, וע' בתורת הארץ [פ"ט אות כ"ז] שכ' שיש להקל בחו"ל.

כמה הערות וספקות מהמנ"ח בדין מחשבת פטור.

ועיין עוד במנ"ח [מצוה רמו אות ב'] שלפי מה שמבואר שהרמב"ם למד שהכל תלוי במחשבה – והיינו דמחשבת סייג תלויה במחשבה גרידא, וא"צ מעשה היכר – אלא דאכתי יש לדון האם בעינן דיבור או דסגי במחשבה, והביא לתלות דבר זה בדין מחשבת פיגול דנחלקו בזה הראשונים אי בעי דווקא דיבור.

עוד יש לעיין - האם אזלינן בתר מחשבת הנוטע או אחר מחשבת הבעלים, ועיין במנ"ח [שם אות ג] דאף דלשון הרמב"ם דתלוי בנטיעה אכן פשוט לו מסברא דתלוי בבעלים, והסתפק אי מהני מחשבת הבעלים לאכילה בגזלן שנטעו לסייג ועדיין תחת יד הגזלן, ועיי"ש שדן עוד במחשבת קטן דיתכן שתלוי בסוגי' בחולין בדין מחשבה שנכרת מתוך מעשיו.

האם המעשה היכר הוא מה"ת או מדרבנן.

עוד העיר במנ"ח [שם] שכל הדין של מעשה היכר אינו אלא מדרבנן, ועיין נמי בפנ"י בפסחים [כ"ג. על תוד"ה נטוע] דמשמע כן.

אולם בחזו"א [הלכות ערלה אות י"ג] כתב שהוא מה"ת וז"ל, "י"א דאין דין נטע לסייג ולקורות, אלא בניכר הדבר שהוא לסייג, כגון שנטעו בפרצה של הגדר, ובנטעו לקורות שקוצץ הענפים כדי שיתעבה הסדן, ואם נטע לעצים, צריך שיטע רצופין, אבל אם אין הדבר ניכר, חייב בערלה, ומשמע לדעה זו דחייב מה"ת, דכל שלא עשה מעשה, אין בכח מחשבתו לבטלו מעץ מאכל, וי"א דבכל אופן סגי במחשבה, ונוהגין להחמיר", עכ"ל.

בדברי הירושלמי בנטעו לסייג וחישב עליו למאכל.

עיין בירושלמי כאן [פ"א ה"א – ב']. דאם נטעו לסייג וחישב עליו למאכל 'בא במחשבה', והיינו דבא לחיוב ערלה מחמת מחשבתו השניה, ולכא' הכוונה בזה דהא דחייב בערלה היינו משום דמחשבתו האחרונה מוציאה מידי המחשבה הראשונה, ומכאן ולהבא הרי הוא עומד למאכל ומה"ט חייב בערלה.

ועיין היטב במנ"ח [מצוה רמו אות ג] שכתב שגזה"כ היא שמחשבתו מוציאה מידי המעשה הראשון, ולעיל מיניה נקט המנ"ח שהפירות שגדלו לפני שחשב עליו למאכל אינם חייבים בערלה, והיינו דמחשבתו מהני מכאן ולהבא, והוסיף - דמונין שנות ערלה מזמן הנטיעה אף דרק נאסרו מכאן ולהבא, והוסיף עוד דהך פרי שגדל בהיתר ושוב חשב ואסר מכאן ולהבא, שהדין בזה הוא דרק אם הוסיף מאתיים מזמן שחשב אז נאסר על ידי המאתיים.

וע"ע בחזו"א [ערלה סי' ב' סק"ט] דג"כ פשיטא ליה דמכאן ולהבא בטלה המחשבה הראשונה – ולכן מכאן ולהבא נתחייבו בערלה.

אולם ברמב"ם [מעשר שני פ"י ה"ב] מבואר שלמד באופן אחר – וז"ל: "נטעו לסייג וחזר וחשב עליו למאכל, או שנטעו למאכל וחזר וחשב עליו לסייג, כיון שעירב בו מחשבת חיוב חייב", עכ"ל, ולמדנו מדברי הרמב"ם דהיכא דנטעו לסייג וחזר וחשב עליו למאכל דבאמת לא בטלה מחשבתו הראשונה, אלא דמ"מ כיון דאיכא גם מחשבת למאכל חייב, והיינו כלשונו - "כיון שעירב בו מחשבת חיוב", ומהכא מוכרח דלא מיפטר מערלה אלא היכא דכל מחשבתו היא אך ורק לסייג.

בדברי החזו"א והאחרונים בזה, ובדין ב' מחשבות.

והחזו"א [שם] תמה טובא בדברי הרמב"ם הללו דמשמע מדבריו דמהני להתחייב למפרע – ועיין בביאור ההלכה [שם] שכתב עוד דלפי"ז גם פירות שהיו תלושין – אי לאחר מכן יחשוב על האילן מחשבה עבור אכילה – דשוב יחול בהם דין ערלה למפרע – והוסיף שאין לו עבירה למפרע במה שלא נהג בהם דיני ערלה דרק דמכאן ולהבא דנים לחייבו משום ערלה למפרע – כל זה מתחדש לפי הרמב"ם.

והגר"ח שמו"לביץ זצ"ל העיר עוד שיש נפ"מ נוספת לדינא בין הנך ב' פירושים, דלכא"ו יש לעיין דמה הדין היכא דלכתחילה חשב עליו גם לעצים וגם למאכל, האם הוי כנוטע למאכל דחייב בערלה או לא, ופשט ספק זה מדברי הרמב"ם דאי מצאנו דחייב בחשב אח"כ מחמת המחשבה השניה שמתערבבת בראשונה, א"כ גם היכא דמעיקרא חשב עליו לסייג ולמאכל – אכתי חייב בערלה, אכן לדרכם של האחרונים בירושלמי שרק חייב מכאן ולהבא – שוב ליכא לפשוט כן – דלדרכם הביאור בירושלמי הוא שמתבטלת מחשבתו הראשונה לסייג וכעת איכא רק מחשבת אכילה, הלכך חייב, אבל כשיש ב' מחשבות בבת אחת – הרי התם לא בטלה המחשבה של סייג – ויתכן שאז באמת פטור מחמת מחשבת סייג.

וע"ע במנ"ח [שם] באחד שנטע לסייג – שוב הפקיר, שאם בא אחר וחשב עליו לאכילה דחייב, אלא דזה דווקא אי זכה בו ושוב חשב עליו – אבל אי לא זכה בו – אז לא מהני מחשבתו לאוסרו דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

מה נקרא דעתו לפירות ומה נקרא דעתו לקורות ולעצים.

יש לדון דמה נקרא דעתו לפירות ומה נקרא דעתו לקורות ולעצים – ועיין בזה בחזו"א [סי' א' אות א' ד"ה ויש לעיין] – וז"ל: "יש לעיין אי בעינן שיהא בדעתו שלא ללקוט כלל את הפירות, וכגון שהן רחוקין מביתו ואין דעתו למטרה ללקטן או שאר סיבות, או אפי' דעתו ללקטן מ"מ כיון דעיקר דעתו לסייג ולקורות פטור, ומלשון הרע"ב משמע דאף שדעתו לאכול הפירות מ"מ כיון שאין עיקר נטיעתו לפירות פטור, וכן הוא לשון הרא"ש [הלכות ערלה סי' ב'] עכ"ל. אולם יש להעיר בזה – דאע"ג דמדברי הרע"ב והרא"ש מבואר דאף שדעתו לאכול הפירות מ"מ כיון שאין עיקר נטיעתו לפירות פטור – מ"מ מדברי הרמב"ם משמע קצת דנוטע לסייג פטור דווקא באופן שאין כוונתו כלל על הפירות.

וז"ל הרמב"ם [מעשר שני ונטע רבעי פרק י' הלכה ב'] "הנוטע אילן מאכל ודעתו עליו שיהיה סייג לגינה, או שנטעו לקורות – לא לפירות – הרי זה פטור מן הערלה", עכ"ל, ומשמע קצת דבעינן דוקא שנטעו רק לדברים אלו ולא לפירות כלל, וכן הוא בלשון הטור ולשון השו"ע [יו"ד סי' רצ"ד].

ועיין בחזו"א [שם אות ב' ד"ה וכן] שהביא ראיה מהספק של הירושלמי לגבי נטעו לאתרוג – מובא להלן [ענף ב'] – וז"ל "הא דמיבעי לן אתרוג שנטעו למצוה וכו' אינו בהוה שלא יהא דעתו לאוכלו, דבשלמא בסייג ולקורות אפשר שאין דעתו ללקטו, אבל אתרוג שבידו למה לא יאכלנו, ומשמע כפי' קמא דאע"ג דדעתו לאוכלו מ"מ כיון דאכילתו זילא ליה ומצותו חמירא ליה קרי נטעו למצוה", עכ"ל.

ובישוב האי קושי' – עיין להלן [ענף ב'] שדחינו ראיה זו – דאדרבה – דווקא לשיטת החזו"א בנוטע למצוה ליכא ראיה מהכא – עיי"ש.

ולהלכה כתב החזו"א [הלכות ערלה אות י"א] וז"ל "הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה, ודוקא שאין דעתו ללקוט הפירות [אף שאוכל מהן אח"כ באקראי, או שנמלך לאכלן אחר שכבר נתבשלן] אבל אם דעתו ללקוט גם הפירות, ודעתו לסייג ולפירות, חייב בערלה, ואפשר שאם עיקרו לסייג, ופירותיו זילי ליה, אף שדעתו ללוקטן פטור, והדבר צריך הכרע", עכ"ל.

עומק פלוגתת הראשונים.

והנה אי נימא כהרא"ש והרע"ב שכל החסרון בסייג הוא בזה שאין עיקר מחשבתו לפירות – הרי לנו דבעינן עיקר מחשבתו לפירות להתחייב – ואז ע"כ שהגדר בזה הוא שהחיוב ערלה חייילא על ידי נטיעה בכוונה לפירות – ורק כשעיקר כוונתו לפירות הוא דמיקרי כוונה לפירות – ויש בזה חידוש – דחזינן דאכתי בעינן מעשה לסייג להפקיע – וכדלעיל – ומבואר דלא מהני מה שעיקר

מחשבתו לקורות וע"כ דבלי מעשה לסייג חשיב עדיין 'עיקרו לפירות' אף דחושב לקורות – וע"כ דאיכא 'סתמא' שעיקרו לפירות בלי שיש מעשה שיש בו היכר שאינו להפירות. אכן לפי הרמב"ם לא בעינן עיקר כוונתו לפירות אלא דכל כוונה לפירות מהני ודווקא בלי כוונת פירות כלל פטור – וזהו שכתב "או שנטעו לקורות – לא לפירות" – ודבריו א"ש לשיטתו וכנתבאר לעיל ממה שדייק הגר"ח שמולביץ זצ"ל שבעירבוב המחשבות אכתי חייב – והיינו אף בלי שהמחשבה של אכילה ביטלה למחשבה של קורות.

פלוגתא בענין בל תשחית – דהאיך קוצץ אילן מאכל לעצים ולקורות.

עיין בחזו"א ערלה [סי' א' אות א'] שהקשה – דהאיך מותר לקצוץ אילן מאכל לצורך קורות, ואמאי אין בזה משום איסור בל תשחית, ותירץ וז"ל: "דשוה לקורות יותר מלפירות, א"נ באינו מפסיד האילן שזומר כדרך הזומרין, א"נ שיקצוץ קורות לכשיתבש האילן", עכ"ל, וע"ע במשנה למלך [איסורי מזבח פרק ז' ה"ג] שהאיסור קציצה היינו עם השרשים ולא בקוצץ ענפים. ועיין בברכי יוסף [יו"ד סוס"י רצ"ד], וז"ל "אף דגם שלא בשעת המצור אסור לקצץ עץ מאכל, אינו אלא דוקא דרך השחתה כמ"ש הרמב"ם פ"ו דמלכים, ומה גם דנטעו מתחילה לכך וכו'", עכ"ל, ועיין בחידושי המהרי"ח שג"כ הביא חידוש זה שבנוטע לכתחילה לשם עצים דליכא בזה בל תשחית.

וכנראה שהחזו"א פליג בחידוש זה דהיכא שנוטע עץ מאכל לשם עצים לקורות או לשריפה האם יש בזה משום בל תשחית, דלדעת החזו"א אסור, ולדעת הברכ"י והמהרי"ח מותר. ועיין עוד בענין זה בשו"ת מהרי"ץ חיות [סי' ל"ג] מה שדייק מהירושלמי כאן, וע"ע בשו"ת דובב מישרים [ח"א סי' קל"ד], וראיתי מביאים חידוש בשם תורת האוהל [מהרי"ל דיסקין] שבשנות ערלה ליכא איסור קציצה כיון שפירותיו אסורים.

בדין נמלך.

יש לעיין – הרי מבואר שבנמלך לאכילה חייב בערלה מכאן ולהבא – ומונין שנות ערלה מכאן והלאה – וקשה דמה נקרא נמלך – הא ע"כ דגם בלא נמלך ובאים להתיר לאכול – הרי סו"ס הוא אוכל והאיך מותר וע"כ שלא כל אכילה מיקרי נמלך – והיינו טעמא דאכתי עומד לסייג ולקורות אלא דבאקראי הולך ואוכל את הפירות, אכן א"כ מה נקרא נמלך – ועיין בחזו"א [סימן א' ס"ק א'] דעשה אילן אחר לסייג, או שהוקרו פירות וכעת דעתו עליהו יותר מן הסייג.

ענף ב'

נטיעה לשם מצוה או לשם רית.

בדברי הירושלמי בנוטע לאתרוג של מצוה, ובדברי הרא"ש בלולב, ובדברי החזו"א בזה. ועיין בירושלמי כאן [פ"א ה"א – ב.]. – "רב חונה שאל אתרוג שנטעו למצוותו מהו שיהא חייב בערלה, חזר רב חונ' ואמ' אתרוג שנטעו למצותו חייב בערלה".

הרי לנו שבירושלמי מבואר שאתרוג שנטעו למצוה חייב משום ערלה – ועיין ברא"ש [הלכות ערלה] שכתב להחמיר גם בלולב שנטע למצוה, ותמה עליו במעדני יו"ט ובדברי חמודות שהירושלמי החמיר רק כשדעתו על הפירות ולא כשדעתו על העצים, ולכן בלולב שדעתו על העצים ללולב ואינו מתכוון לפירות אמאי יש בזה משום ערלה, ולהלכה חולק המעדני יו"ט על הרא"ש ודעתו שאין בלולב משום ערלה, וע' בזה בשו"ת אמרי בינה [ח"א שו"ת סי' י"א], ובמשפטי ארץ [הערה 18].

ועיין בחזו"א [סימן א' ס"ק ז'] שפירש את הרא"ש כך – דבירושלמי קס"ד לפטור של מצוה כיון שכתוב 'לכם' – והסתפקו האם נטיעה למצוה היא נטיעה לכם או לא – וא"כ אף אי דעתו על הפירות אפי"ה קס"ד לפטור מצד שהנטיעה אינה לכם, דהכנה למצוה קעביד ואין זה בכלל לכם – ולמסקנה נקטינן דאף נטיעה למצוה מיקרי לכם.

הלכך גם בלולב יהיה חייב עכ"פ באופן שנטע גם עבור התמרים – אלא דקס"ד לפטור בנטע עבור התמרים כיון שסו"ס עיקר נטיעתו למצוה – דהכנה למצוה קעביד ואין זה בכלל לכם, ואה"נ היכא דנוטע רק למצוה ואין דעתו כלל על התמרים דנראה דאה"נ שיהיה בזה פטור של נוטע לעצים גם לדעת הרא"ש.

אולם עיקר דרכו בירושלמי אינו פשוט – דלא משמע שהשאלה היתה סביב הנידון של לכם – ועיין בדרך אמונה [מעש"ש פ"י ה"ז - בביאור ההלכה] בזה.

בעיקר הנידון וש"ט בירושלמי בנוטע לצורך מצוה.

הרי שהבאנו מהירושלמי [פ"א ה"א – ב'] שדנו באתרוג של מצוה – "רב חונה שאל אתרוג שנטעו למצוותו מהו שיהא חייב בערלה חזר רב חונ' ואמ' אתרוג שנטעו למצותו חייב בערלה". וצ"ב עיקר הנידון בזה, ומדברי החזו"א הבאנו שהנידון הוא דקס"ד לפטור מצד שהנטיעה אינה 'לכם', דהכנה למצוה קעביד ואין זה בכלל לכם.

והגר"ח שمولביץ זצ"ל ביאר באופן אחר – והקדים – שזה פשוט דדין ערלה אינו נוהג אלא בדבר שיש לו שם אוכל, וכמבואר בברכות [לו:]: דמדמינן דין ערלה לדין ברכה, ומה שחייב בערלה ע"כ דין פרי עליו גם לענין ברכה – עיי"ש בתוס' [ד"ה קליפי] ותוס' [ד"ה והלכתא], וגדולה מזו מצינו בדברי הרא"ש בברכות [פ"ו סוף סי' ג] שאף לענין משקין היוצאין מן הפרי כשמן ויין, מ"מ הו"א שאין דין ערלה נוהג בהם.

הרי לנו שדבר שאינו אוכל בחפצא, פשוט שאין דין ערלה נוהג בו כלל, ומעתה יש לדון האם הנידון הוא דבכה"ג שלא חשב עליהם לאכילה דלאו תורת אוכל עליהם – ולהלן הבאנו שכן למד האור שמח.

אולם יש לומר באופן אחר – שבאמת חקירת הירושלמי לענין הנוטע למצוה היא – דאף בנוטע לסייג ולעצים פשוט שיש על הפירות הגדלים מן האילן 'שם אוכל' – ומחשבתו לא עוקרת את התורת אוכל ממנו, וזה מוכרח בירושלמי כאן שחייב במעשרות, ואף לסוכרים שאינו חייב במעשרות, היינו רק משום דתורת הפקר עליו, ומשו"ה פטור מתרו"מ כשאר הפקר כמבואר בירושלמי, אבל מ"מ 'פרי' הוא וראוי להתחייב בתרו"מ, ולכן ראוי הוא להתחייב בערלה משום ששם 'פרי' עליו.

אלא דהנידון בזה לפוטרו מטעם אחר, דבעינן מעשה נטיעה לצורך הפרי, וכשאנו לצורך הפרי אינו מתחייב בערלה, ובזה נסתפק הירושלמי, דאפשר דא"צ דווקא נטיעה לצורך אכילת הפרי, וסגי בזה שיש לו צורך מיוחד בפירות, ואף אם צריך להפרי לצורך קיום מצוה ג"כ נכלל בדין נוטע לצורך הפרי וחייב בערלה – וכן נקט הגר"ח שمولביץ זצ"ל בביאור הירושלמי.

והנה בירושלמי כאן רצו לדמות לזה זית שנטעו להדליק בו בחנוכה, והיינו דג"כ נטעו לצורך מצוה, ויש לדון אם מהניא מחשבה זו לחייבו בערלה, ופריך על זה, דזה דבר תורה וזה מדבריהם, וצ"ב כוונת הירושלמי, ועיי"ש בביאור הגר"א, ועיין בהערה ¹³².

ולפי האמור ביאר הגר"ח שمولביץ זצ"ל את דברי הירושלמי, דפשיט דהנוטע לצורך נר חנוכה ודאי אינו חייב בערלה משום שהיא רק מצוה דרבנן, ודווקא בנוטע לצורך אתרוג ושאר מצוות דאורייתא י"ל דחייב בערלה, ולא בנוטע לצורך מצוה דרבנן. והביאור הוא, דאף דא"צ דווקא נטיעה לצורך אכילה, מ"מ בעינן שתהיה הנטיעה לצורך הפרי עצמו, וכל זה דווקא באופן שיש צורך בעצם החפצא דהפרי, אבל אם אין לו שימוש בחפצא דהפרי, אלא רק רצונו של הנוטע להשתמש בו לאיזה צורך שאינו בפרי עצמו, אין חיוב ערלה נוהג בו.

ומהאי טעמא אמרינן דהנוטע לצורך מצוה דרבנן אין ערלה נוהגת בו, דמצוה דרבנן אין לה שייכות עם עצם הדבר, כיון שאינה נוהגת בדבר מצד עצמה, וכל תקנת חכמים היא רק לגבי הגברא שמקיים מצוה ע"י פעולתו ועיין בהערה ¹³³, אבל לגבי השמן לא חשיב שיש בו שימוש מצוה בעצם החפצא, ולכן אין מחשבה זו מועילה לחייבו בערלה, ועיין בהערה ¹³⁴ מה שיש להוסיף בזה.

¹³² הגר"א שם פירש דפריך דבכה"ג פשיטא דחייב, כיון דחיוב ערלה דאורייתא הוא, ואין מחשבת מצוה דרבנן מפקיעה חיוב דאורייתא, וכ"כ עוד מפרשים לבאר דברי הירושלמי, אכן צ"ב דאטו המצוה דחנוכה מפקיעה חיוב ערלה, הלא כיון שחשב עליו לצורך דבר אחר ולא לאכילה יש לפוטרו מערלה מדאורייתא, ועיי' חזו"א ערלה [סי' א סק"ו] מש"כ בזה.

¹³³ עמש"כ הגר"ח שمولביץ זצ"ל בענין זה במים חיים מכשירין [פרק ראשון סקכ"א] בשם הגרש"ש.

¹³⁴ והעיר בזה ידידי הגאון ר' ישראל טופיק שליט"א דכע"ז יש לפרש גם לסוכרים שקושיית הירושלמי היא דבכה"ג ודאי חייב בערלה, והיינו דס"ל דמצד עצמן עומדים הפירות לאכילה, ובסתמא אם אין בהם מחשבה אחרת מתחייבין בערלה משום שעומדים לאכילה, ורק אם חשב להשתמש בהחפץ עצמו לדבר אחר כגון לעצים או למצוה דאורייתא פוקע ממנו הך סתמא ופטור מערלה, אבל כשחשב עליו למצוה דרבנן לא חשיב שמייחד החפצא לצורך שימוש אחר.

ונראה שגם לדרכו של החזו"א שהספק הוא אי כה"ג חשיב 'לכם' יש לחלק כן – והיינו שהיה מקום לדון עד כמה דנים חיוב דרבנן כחיוב ששייך לגוף החפצא – וכנ"ל – וכל ההפקעה של 'לכם' תלויה עד כמה שחל בחפצא של הפרי והנטיעה – ודו"ק, אולם עיין בחזו"א [ס"ק ד'] שהקשה דמאי שנא נוטע לעצים שרוצה לשורפם בשריפה של רשות וזה סגי להפקיע מהחיוב ערלה, ומאי שנא חיוב דרבנן של שריפה בהדלקה לנר חנוכה – ולמה גרע משריפה של רשות – וכוונתו נראה – דאף אי נימא דעיקר פטור של מצוה היינו מצד לכם, ובזה שפיר אפשר לחלק בין דרבנן לדאורייתא, וחלוק מהפטור לשם עצים ולשם שריפה וכדומה – אכן סו"ס אכתי תיקשי דלמה לא נפטור מצד הפטור של לשם שריפה ולא לשם אכילה, והרי שריפה של מצוה לא עדיפא משריפה של רשות – וסו"ס אין כוונתו לאכילה – ועיי"ש מה שתירץ.

איברא – דלדרכו של הגר"ח שמולביץ זצ"ל לק"מ – דהא שאני שריפה של העצים משריפה והדלקה בשמן שיש בזית – שגם זה נקרא שימוש בפרי של הזית – ודלא כשריפת עצים שאין לו כלום עם הפירות של האילן – ודו"ק.

נפ"מ בכל הנ"ל בנוטע עבור ריח.

למדנו מכל הנ"ל – שאין הנידון בנוטע לשם מצוה האם חיילא בה תורת אוכל או לא – אלא שהנידון הוא האם נטיעתו חשיבא כנטיעה עבור הפרי או לא.

ויש בזה נפ"מ גדולה לדינא – דיעויין בשו"ת משיב דבר [חלק ב' סימן פ"ד] – וז"ל, "ומה שכתב מעכ"ת נ"י דתחילת נטיעתו בוואזאני' הוא כדי להריח, אין בזה כדי לפטור מן הערלה – והרי זה דומה לנוטע דקל למצות לולב או אתרוג למצוה דמכל מקום חייב בערלה, דמכל מקום עץ פרי מאכל הוא, וכמ"ש מעכ"ת נ"י, ה"נ במה שמכוין להריח, עכ"ל.

הרי לנו דזה גופא הנידון – דהאם בעינן מאכל והמחשבה עוקרת את התורת 'אוכל', וא"כ גם מחשבה להריח עוקרת, או דדנים אי הוי נטיעה לשם פרי וגם לריח מיקרי נטיעה לשם פרי שגם ריח הוא שימוש בפרי – וכמו במצוה – והכריע הנציב שהעיקר הוא השימוש של הפרי – גם לריח גם לשימוש אחר – ודו"ק.

וכעין זה מצאנו נמי במנחת שלמה [שו"ת – קמא – סי' ע"א אות ד'] וז"ל, "נראה דכמו שהנוטע זית לצורך הדלקה חייב בערלה אע"ג שאינו למאכל, שהרי אפי' בנוטע זית למנורה פסק הרמב"ם [פ"ו מעש"ש ה"ז] דחייב וכ"ש בעומד לצורך הדלקה של רשות, כך גם הנוטע אילן ע"מ לסחוט הפירות ולשתות המשקין היוצאין מהם דאע"ג שהם זיעה בעלמא, מ"מ הפרי עצמו שפיר אסור מדאורייתא משום ערלה כיון שנטיעת העץ היא עבור הפירות כדי לסחוטן ועיין בזה בירושלמי ריש מס' ערלה".

עוד הוסיף שם "ומיהו הנוטע תפוחים ואתרוגים לריח או לשוחקן ולהשתמש בהם לרפואה שפיר חייבין בערלה כנוטע זית להדלקה כיון שהפירות הם ממש ראויין לאכילת אדם".

והנה מצאנו בחי' רעק"א [סי' רצ"ד סעי' כ"ג] שהביא מהרדב"ז שהנוטע לשם ריח או לתרופות אין בו משום ערלה, וכפשוטו היה נראה שחולק בכל הנ"ל – אכן במנחת שלמה ביאר דאיירי דווקא באינם עומדים לאכילה כיון שאינם ראויים לאכילה רק לריח – וא"כ חסר בתורת אוכל ובזה לכו"ע ליכא חיוב ערלה, ודו"ק – ולהלכה עיין בחזו"א בדיני ערלה [אות י"ד] – ואכתי יש לדון בכל הנ"ל ברוצה להריח את הפירות או ברוצה להריח את העלין והעץ עצמו.

במה שיש ליישב בקושית האור שמח על הירושלמי.

והנה – בעיקר מה דפשוטו באתרוג שנטעו למצותו חייב בערלה – עיין באור שמח [לולב פ"ח ה"ב] שתמה על זה, דלכאורה דבר זה תלוי בפלוגתא דתנאי במס' פרה [פי"א מ"ח], דבמשנה שם מבואר שאזוב שליטו לעצים ונפלו עליו משקין מגבו והוא כשר, ליקטו לאוכלין ונפלו עליו משקין אע"פ שניגבו פסול, ובליקטו לחטאת הוי פלוגתא דתנאי, דלר"מ דינו כמלקט לאוכלין ופסול, ולר' יוסי ור' יהודה ור"ש דינו כמלקט לעצים וכשר – הרי לנו שנחלקו בדין זה האם מחשבה לצורך מצוה דינה כמחשבה לאוכלין או לא, ולכאורה הך פלוגתא שייכא גם הכא, ואמאי אמרינן בירושלמי בפשיטות דחייב בערלה.

ותירץ דדווקא באזוב איכא מ"ד דאינו נחשב אוכל ככה"ג, כיון שרק מחשבה לאוכלין משויא ליה אוכל, ומחשבה למצוה אינה נותנת לו 'שם אוכל', משא"כ אתרוג שהוא ראוי לאכילה גם מעיקרא,

והנידון אם מחשבת מצוה מפקיעה ממנו תורת אוכל, ובזה י"ל דלכו"ע מחשבת מצוה אינה מבטלת שם אוכל.

ובישוב קושיתו ביאר הגר"ח שמולביץ זצ"ל שעל פי דרכו הנ"ל א"ש בפשיטות – דלפי דרכו אין ענין זה שיידך למה שנחלקו במתני' דפרה לגבי אזוב שלקטו לחטאת האם חשיב שלקטו לאוכלין, דהתם הנידון אם בלקיטתו חל עליו 'שם אוכל' או לא, אבל כאן אין נידון זה שיידך כלל, ובודאי חשיב אוכל, אלא דמ"מ ס"ד דפטור מערלה כיון שלא נטעו לצורך הפירות, ואין דבר זה תלוי במתני' דהתם, דאף למ"ד שלקיטה לצורך מצוה משווא תורת אוכל, מ"מ י"ל שבנידון דידן שנטעו לצורך מצוה אין זה נחשב שנטיעה זו היא לצורך שימוש בפירות, והנ"ל איפכא שאף אם לקיטה למצוה לא משווא תורת אוכל, מ"מ סגי במחשבה זו לענין דין נטיעה החייבת בערלה, שנחשב שנטע האילן לצורך הפירות, ונמצא ששתי מחלוקות הם ואינם תלויות זו בזו. גם לדרכו של החזו"א שהנידון הוא מצד לכם יש לחלק בפשיטות – דאין זה ענין להתם אי חשיב כאוכל או לא – ופשוט.

בקושי' החזו"א ממעשה היכר בנוטע לשם מצוה, ובקושיתו ממה שדעתו גם לאכילה אחרי המצוה.

הקשה החזו"א [סימן א' ס"ק ד'] דהאיך שיידך היכר בנוטע לשם מצוה – ומאי שנא מנטיעה לשם קורות ולעצים וסייג דבעינן היכר – ותירץ דכיון שמצוה חשוב יותר גם מאכילה וגם מסייג – שוב אהני לן כוונה בלי מעשה היכר – וקשה לי – שלפי החזו"א חלוק הפטור בלשם מצוה דמצד לכם אתינן עלה מהפטור של לשם קורות וסייג – ומאן יימר דהכא בעינן מעשה היכר – הרי ב' דינים נינהו – וצ"ע.

עוד יש להעיר – הרי לעיל [ענף א'] הבאנו לדון האם כוונת לסייג ולקורות היינו לגמרי ואין דעתו לאכול כלל, ודייקנו את הרמב"ם שכתב "ודעתו עליו שיהיה סייג לגינה, או שנטעו לקורות – לא לפירות" – ומשמע קצת דבעינן דוקא שנטעו רק לדברים אלו ולא לפירות כלל, וכן הוא בלשון הטור ולשון השו"ע [יו"ד סי' רצ"ד].

והבאנו את מה שהקשה החזו"א [שם אות ב' ד"ה וכן] מאתרוג ש"אינו בהוה שלא יהא דעתו לאוכלו, דבשלמא בסייג ולקורות אפשר שאין דעתו ללקטו, אבל אתרוג שבידו למה לא יאכלנו" – ומהאי טעמא נקט דמשמע דאע"ג דדעתו לאוכלו מ"מ כיון דאכילתו זילא ליה ומצותו חמירא ליה קרי נטעו למצוה.

ובישוב האי קושי' – נראה – דאדרבה – דדווקא לשיטת החזו"א דנוטע למצוה הוא דין אחר ופטור אחר – והיינו מצד לכם – הכא יש לומר דלא אכפת לן מה שרוצה לאכול – שכיון שהמצב הוא ש"אכילתו זילא ליה ומצותו חמירא ליה" – א"כ עיקרו למצוה וזה סגי להפקיע מלכם, אבל בקורות צריכים להפקיע מהנטיעה לשם אכילה – ואולי הכא בעינן שלא יהיה כוונת אכילה כלל, ודו"ק.

ענף ג

**בדין פנימי וחיצון, ועליון ותחתון,
ובדין זה וזה גורם וגידולי היתר.**

במה שיש להעיר בפנימי למאכל והחיצון לסייג הפנימי חייב והחיצון פטור.

רבי יוסי אומר אפילו הפנימי למאכל והחיצון לסייג הפנימי חייב והחיצון פטור, ועיין בירושלמי שיש בזה חידוש שהרי אי נטע באופן שהשנה הראשונה תהיה לקורות והשנים אח"כ לפירות, אז כולו חייב גם בשנה הראשונה, הרי לנו שיש ב' צורות של חלוקה, שמחשבה על פנים לא מחייב חיצון ומחשבה על שנה שניה מחייבת את השנה הראשונה – והירושלמי מבארת שבחלוקה של שנים מיקרי עירבוב של מחשבות – לא כן בפנימי וחיצון – עיי"ש היטב, והיה מקום לומר שזה עיקר חידושו של ר' יוסי לומר דכה"ג לא מיקרי עירבוב מחשבות.

אולם עיין במשנה ראשונה שכתב שעיקר החידוש כאן שלא אמרינן שזה וזה גורם – ואז נפטור את הפנימי שיונק גם משורש של אילן החיצון שהוא אילן של פטור.

והגר"ח שמולביץ זצ"ל הקשה לאידך גיסא – שקשה דאמאי החיצון פטור, הרי לכאורה היניקות מתערבות, ומנ"ל שהחיצון העשוי לסייג אינו יונק גם מהפנימי שנטעו למאכל.

בדין עליון ותחתון – ובדין גידולי היתר לא מעלין את האיסור.

עיין בירושלמי כאן [פ"א ה"א - ב.]. דקאמר רבי יוחנן – דלפי ר' יוסי דה"ה היכא דחשב שיהיה העליון לסייג והתחתון למאכל התחתון חייב והעליון פטור, ובעי ר"ז אמאי העליון פטור מערלה, הרי גדל מתוך התחתון החייב בערלה, ומבואר בירושלמי דרבי זירא קאמר הכי משום דס"ל דגידולי היתר אינם מעלים את האיסור.

ובביאור הך דין ביאר הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בזכרון שמואל [סימן י"ג] – שלכאו' קשה הרי בפשטות גידולי היתר מבטלין את האיסור מדין ביטול ברוב, וזה לא שייך כאן, שהרי ההיתר והאיסור אין מעורבין כלל, ועוד – דהא ליכא רוב בעליון.

וביאר דוודאי דכוונת הירושלמי במאי דמדמו לה לדין גידולי היתר אי מעלין את האיסור הוא לפי מה דכתב הר"ן בנדרים [פרק הנודר מן הירק], דעיקר דינא דגידולי היתר אי מעלין את האיסור תלי בדין הגידולים גופא אם אסורין או מותרין, והיינו דמספקא לן אם הגידולין חשיבי כדבר חדש ומותרין או דהוי רק כגידול והתרחבות הדבר הראשון ואסור, וממילא יש נ"מ לענין העיקר דאי הגידולין חשיבי כדבר חדש, בכה"ג דרבו הגידולין של היתר מבטלין את העיקר האסור ואי הגידולין חשובין כחלק מהעיקר אין כאן דבר שיבטל את האיסור דהם עצמן אסורין כדין העיקר – זו דרכו של הר"ן.

וממילא דא"ש הכא דזהו מה דאמרינן בירושלמי דר"ז דאוסר פירות העליון העומד לסייג, הוא לטעמי' דגידולי היתר אין מעלין את האיסור והיינו דדנינן על האילן עצמו דכיון דהתחתון יש בו דין ערלה ממילא החלק העליון שגדל אח"כ הוי רק כאילו נתגדל התחתון והוי בכולו דין ערלה, ולמ"ד גידולי היתר מעלין את האיסור והיינו דדין הגידולין כדבר חדש ממילא אין מקום כלל למיסר את הפירות העליונים דהם גדלים בחלק האילן העומד לסייג ואין בו דין ערלה, והירושלמי לא נחת כלל לדון בענין כח הצמיחה של הפירות העליונים שצמחו גם מכח התחתון אלא איזה דין יש על האילן גופו אי חשוב כעומד לסייג ופטור או חשוב כחלק מהאילן התחתון.

והוסיף שם דלפי פ"ה הרא"ש [נדרים שם] שפירש שהגידולים ודאי מותרים והספק הוא רק לגבי העיקר אם בטל, לפי"ז צ"ע בכוונת הירושלמי, דהרי לענין הפירות שצמחו גם מכח החלק התחתון ל"ש זה כלל לדינא דגידולי היתר מעלין את האיסור – וגם הגר"ח שמולביץ זצ"ל העיר בזה.

הערת הגר"ש רוזובסקי זצ"ל דגם בתחתון לסייג ועליון למאכל י"ל דחלק העליון למאכל יהא פטור מערלה.

לפי דרך זו שהירושלמי מתפרש על פי הר"ן - הקשה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל - דלכאורה יקשה על הירושלמי - דמה טעם פליג ר"ז רק בתחתון למאכל ועליון לסייג, הא גם בתחתון לסייג ועליון למאכל י"ל כן דחלק העליון העומד למאכל יהא פטור מערלה דחשבינן ליה כהתרחבות האילן וכחלק ממנו ולא כדבר חדש ויהא דינו כדין חלק התחתון.

ותירץ דלק"מ - דנהי דחשיב חלק העליון רק כגידול התחתון, מ"מ יש לו עכשיו סיבה חדשה לאיסור מה שהוא עומד למאכל, והרי לא גרע מנוטע לסייג ונמלך עליו למאכל דמבואר בירושלמי דמהני מחשבתו לחייבו בערלה, אבל התחתון למאכל ועליון לסייג נהי דחשיב לסייג ומצד עצמו אינו חייב בערלה, מ"מ מתחייב מטעם דהוי רק כהתרחבות וכחלק מהתחתון.

במה שיש לדון מצד זה וזה גורם – דברי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בזה.

והנה - עיין בב"י [סימן רצ"ד] שתמה על הראשונים שפסקו דאף בתחתון לאכילה ועליון לסייג מחלקינן, דלכאו' דין זה תלוי בגידולי היתר מעלין את האיסור או לא – וכדהבאנו מהירושלמי, והרי קיי"ל שאין גידולי היתר מעלין את האיסור – והאיך פסקו דכה"ג מותר, וחידש מכח קושי' זו – שלמדו הראשונים שיש מחלוקת בירושלמי – עיי"ש – והם פסקו כר' יוחנן שסובר שיש להתיר גם כה"ג מצד אחר – והיינו מצד זה וזה גורם – שהעליון נגרם על ידי היתר של העליון ואיסור של התחתון, עיי"ש היטב.

וכתב ע"ז בזכרון שמואל [שם], דמה דהוי כאן זוז"ג - היינו משום דהפרי העליון צומח מהחלק העליון דאין בו דין ערלה וגם מהחלק התחתון של האילן שיש בו דין ערלה, ונמצא דגרמו לצמיחתו שני אילנות, אילן של ערלה ואילן שאין בו דין ערלה, והוי זוז"ג ומותר.

אולם הקשה כנ"ל - דא"כ גם בתחתון לסייג ועליון למאכל דהעליון אסור, אמאי לא נימא גם כאן זוז"ג דהפירות העליונים הלא צמחו גם מכח התחתון לסייג דאין בו דין ערלה, ובשלמא לפי"מ שמבואר בירושלמי דמטעם גידולי היתר שמבטלין את האיסור אתינן עלה א"ש, וכנ"ל - אולם לדברי הב"י דטעמיה דר"י דמתיר חלק העליון העומד לסייג הוא מדין זה וזה גורם דמותר ה"ה דיש לנו להתיר בעליון העומד למאכל ומדין זוז"ג דפירות העליון צמיחתם מכח שני אילנות חלק התחתון הפטור מערלה וחלק העליון החייב בערלה, וצ"ע.

הערה של הזכרון שמואל בעיקר הדמיון לדין זה וזה גורם דמאי שנא מאילן שמקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל.

ובעיקר דברי הב"י דמדמה הך דינא לדין זוז"ג העיר בזכרון שמואל שזה תמוה - וזה לשונו: "דלכאורה נראה דזוז"ג ל"ש אלא היכי דאתינן עלה למיסר מטעם ד'נגרם' ו'נוצר' מהאיסור - ובזה קי"ל דהיכא דהגרם היה מהיתר ואיסור מותר, אבל בערלה פרי הצומח מעץ ערלה אין איסורו משום ד'נגרם' מאיסור, אלא כיון שצמח מעץ ערלה ממילא חל עליו איסור מחמת עצמו - דהפרי הוא ערלה - ומנין לנו לומר דדינא דזוז"ג מהני להחשיבו כאילו לא צמח מערלה".

הגר"ש רוזובסקי זצ"ל הוכיח חילוק זה - "וראיה לדבר דבכה"ג לא שייך דינא דזוז"ג, מהא דאמרינן אילן מקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל פירותיו טבל וחולין מעורבין זה בזה, ואמאי לא נימא דהפירות פטורין לגמרי מתרו"מ משום דהוי זוז"ג דצמחו מכח א"י ומכח חו"ל, ומוכח לכאורה מזה דזוז"ג ל"ש אלא היכא דאתינן למיסר מטעם דנוצר מהאיסור ובזה כשיש גם גורם דהיתר מותר, ודו"ק והבן זה", וציין שם לחידושי הגר"ח הלוי [מאכלות אסורות פ"ג הי"א] גבי ביצה שגולדה מטריפה.

ושוב דחה - "הן אמנם מצינו להדיא דגם בכה"ג אמרינן זוז"ג מותר, והוא, ברש"י ע"ז [מ"ט] דפי' שם במה דאמרו דמודה ר' יוסי דאם נטע והבריך והרכיב שמותר דהיינו שהרכיב יחור של עץ ערלה באילן זקן ומותרין הפירות של היחור דזה וזה גורם מותר כדין ילדה שסיבכה בזקניה בטלה, ומבואר דיש לנו להתיר פירות הגדלים מכח צמיחה של שני אילנות אילן ערלה ואילן המותר ומדין זוז"ג" - ועיין בהערה ¹³⁵ הוספה בזה.

"ומה דהקשנו על דברי הב"י מאילן מקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל דלא אמרינן בכה"ג זוז"ג מותר אפשר ליישב לפי מה דכתב הר"ן שם בע"ז דטעם הדבר דזוז"ג מותר הוא מדין ביטול, ולפי"ז י"ל דלענין טבל דאפילו באלף לא בטיל לא אמרינן בזה זוז"ג, ועיין בשו"ת אבנ"מ שכ"כ לגבי חמץ בפסח, ועיין בכס"מ [פ"ה נדרים] שכתב כן לגבי איסור נדרים ושבועות, יעו"ש.

ועוד אפשר לחלק בין דין ערלה לדין חיוב פירות בתרו"מ, דבערלה נהי דאין גוף העץ אסור, מ"מ הפרי אסור משום דצמח מעץ ערלה ועל כן כשצמח הפרי משני אילנות אחד הפטור מערלה ואחד החייב בערלה יש לדון בזה מדין זוז"ג כבכל נגרם משני דברים, משא"כ לענין תרו"מ החיוב על הפירות אינו מכח הקרקע אלא מצד עצמם אלא דדווקא בא"י חייבין הפירות משום דהוי מצוה התלויה בארץ ועל כן אין לדון בזה דינא דזוז"ג, עכ"ל.

תוספת דברים בכל הנ"ל.

ועיין שם עוד בזכרון שמואל שציין לספר שערי יושר [ש"ג פכ"ה], מש"כ בענין זוז"ג לגבי אילן שמקצתו וכו' לגבי חיוב תרו"מ, ולענין הקושיא היאך שייך זה וזה גורם בזה - ע"ע בחזו"א [סי' א' אות י"ט] ובתורת זרעים להלן [משנה ה'].

ועיי"ש עוד תוספת דברים מהזכרון שמואל - ועיין עוד בדברי בעל שבט הלוי שליט"א במה שכתב בהאי ענינא בספר הזכרון לבעל מנחת יצחק זצ"ל [עמוד קצ"ה].

¹³⁵ והוסיף בזה שם "ואע"ג דהתוס' שם פליגי על רש"י ופי' דר' יוסי איירי לענין נטע אגוז של ערלה ולענין לאסור אילן הבא ממנו לעולם הואיל ובא מפרי של איסורי הנאה, עיי"ש, מ"מ מאי דפליגי תוס' על רש"י שם הוא מטעמא אחרינא אבל בעצם האיסור משמע דלא פליגי, ועיי"ש בר"ן מש"כ לשיטת רש"י".

ועיין עוד בסוגית הירושלמי שהביאו מחלוקת תנאים בנוגע לאילן שחלקו נטוע בחו"ל וחלקו נטוע בא"י לגבי תרו"מ – עיי"ש סוגי' שלמה אי שורשין חייך זמ"ז.

בדין היכר בחיצון ופנימי.

ובעיקר דין חיצון ופנימי יש לדון – דהאיך שייך היכר על החיצון בלי הפנימי – ועיין חזו"א [ס"ק ד'] שעשאו כולו במקום שעומד לסייג – גם החיצון וגם הפנימי – אלא שכוונתו היתה לאכילה בפנימי.

משנה ב

[ב] עת שבאו אבותינו לארץ מצאו נטוע פטור נטעו אף על פי שלא כבשו חייב הנוטע לרבים חייב ר' יהודה פטור הנוטע ברה"ר והעובד כוכבים שנטע והגזלן שנטע והנוטע בספינה והעולה מאליו חייב בערלה :

רע"ב משנה ב

ומצאו נטוע - פטור. דכתיב [שם] כי תבואו אל הארץ ונטעתם, פרט לנטעו עובד כוכבים עד שלא באו לארץ :

נטעו - בין ישראל בין עובדי כוכבים לאחר שבאו לארץ, אף על פי שלא כבשו ישראל את הארץ חייב דכתיב [שם] כל עץ בין נטעו ישראל בין נטעו עובד כוכבים :

הנוטע לרבים - שנטע ברשותו לצורך רבים :

חייב - דכתיב [שם] יהיה לכם ערלים להביא הנוטע לרבים :

ורבי יהודה פטור - סבר ונטעתם נמי משמע לרבים ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט. ורבנן סברי ונטעתם כל אחד לעצמו משמע. ואין הלכה כר' יהודה :

והנוטע ברשות הרבים - לצורך עצמו :

והעובד כוכבים שנטע - בשדה של ישראל :

והגזלן - שגזל קרקע ונטעה, ונתיאשו הבעלים ממנה :

והנוטע בספינה - אף על פי שאינה נקובה, אם היא של חרס לפי שאין כלי חרס עומד בפני השרשים והן מפעפעין דרך החרס ויונקים מן הקרקע. אבל של עץ בעי נקיבה :

והעולה מאליו - ודוקא במקום ישוב, אבל במקום יערים ומדברות לא :

ציונים והערות משנה ב

ענף א

בחילוק בין נטוע קודם שבאו לא"י,

לפטור של נטוע לסייג.

בדין "שורש פטור פטור" דנאמר בבאו אבותינו לא"י וכן בחו"ל וכן בהשריש בו מאילן ישן, ולא נאמר בנטע לסייג ולמאכל.

עת שבאו אבותינו לארץ, מצאו נטוע פטור, ובירושלמי כאן אמרין, "הדא אמרה שורש פטור פטור" – וצריכים להבין את כוונת הירושלמי בזה.

והביאור בזה - דלעיל מיניה [הלכה א'] בירושלמי אמרו סברא זו לגבי שורש של אילן ישן שעברו עליו ג' שנים והשריש שרשים מתוך שלו לאילן חבירו חדש שלא עברו עליו ג' שנים, ומעתה כיון שהשרשים של הישן פטורים מערלה שוב פטורים נמי החדש שיונק ממנו וזה היסוד של "שורש פטור פטור" - ועיי"ש שדנו האם שייך לומר סברא זו באילן שיונק חלקו בחו"ל וחלקו בא"י – וכאן באו לחדש שהיכא שבזמן תחילת הנטיעה היתה ההשרשה פטור מערלה כיון שהיה קודם שהגיעו בנ"י לא"י – א"כ אע"פ שאח"כ הגיעו ישראל לא"י וראוי הוא להתחייב בערלה מצד מה שגדל אח"כ - מ"מ פטור כיון שבתחילה נפטור מערלה, ועיין רדב"ז [מעש"ש פ"י ה"ט] שמבאר שזה באמת כל החידוש של המשנה.

והנה - הירושלמי לעיל הקשה דלמה באילן שחלקו לסייג וחלקו לאכילה – וכדמצאנו בשיטת ר"י - דלמה לא אמרין שיש גם גידול משרשים של פטור וזה יפטור את הכל – והיינו מדין "שורש פטור פטור" – ומאי שנא משורש אילן ישן שהשריש בו שרשים מאילן חדש שלא עברו עליו ג' שנים.

והירושלמי חילק בין הפטור סייג לפטור חו"ל ולפטור של ישן שעבר עליו ג' שנים, דכיון דבסייג מהני נמלך שחשב עליו אח"כ לאכילה – א"כ ע"כ שאינו "פטור גמור" וכלשון הגר"א [שם] – הלכך לא נאמר בזה הלכה של "שורש פטור פוטר" – ולא דמי לחו"ל ואילן ישן שפטורים לגמרי מערלה.

בעיקר הסברא דמהני נמלך מסייג למאכל.

והיה מקום להקשות על עיקר דין זה – דאדרבה – היינו צריכים לומר בכל מצב של נמלך דלא מהני להתחייב בנמלך לאכילה, דכבר היה פטור מצד הנטיעה לסייג – והיינו שעצם זה שנטע לסייג זו הסיבה שיהיה דין של "שורש פטור פוטר" – ואם אח"כ חישב עליו למאכל למה חייב. אולם אדרבה – הן הן הדברים – דגם לולי הדין "שורש פטור פוטר" למה לא פטרינן ליה גם בנמלך – הא איך נשתנה נטיעתו מפטור לחיוב במחשבתו לאכילה, וע"כ שכל הפטור של סייג אינו 'פטור גמור' – וכדהבאנו מלשון הגר"א – והפטור מיתלי תלי בדעתו, הלכך שפיר מהני נמלך, ומהאי טעמא לא נאמר בזה דין של "שורש פטור פוטר" שרק בפטור מוחלט נאמר פטור זה.

מביא מהסוגי' בסוטה דמחלקינן בין סייג לזקינה – דסייג לא מופקע מערלה.

ובאמת דסברא כעין זו מצאנו בסוטה [מ"ג] – דהנה הסוגי' איירי לענין הרכבה – ודנו שם מתי מונים ערלה לפי האילן הראשון ומתי מונים לפי השני ומתי לא מונים כלל, ויש בזה כמה כללים: א] 'ילדה' – אילן חדש, שהרכבו ב'זקינה' – אילן ישן שכבר עבר ג' שנים, בטלה ילדה בזקינה ולא מונים לילדה שנות ערלה כלל.

ב] 'ילדה' שהרכיבה בילדה – והיינו ששניהם חייבים בערלה – אז השני לא בטל בראשון, וכל אחד מונים לעצמו שנות ערלה.

ג] ילדה בילדה באופן שהילדה הראשון אין בו ערלה – וכגון שנטעו הראשון לסייג והרכיבו את השני לאכילה – דאז הדין שהילדה המורכב מונים לבד.

והקשו בגמרא – "מאי שנא ילדה בזקינה דבטלה" ואין בו דין ערלה שהזקינה ביטלה ממנו דין ערלה – "ומאי שנא ילדה בילדה דלא בטלה" – דמאי גרע סייג שפטור מערלה מזקינה שפטורה מערלה.

ותירצו – "התם [זקינה] אי מימליך עלה לאו בת מיהדר היא, הכא [סייג] אי מימליך עלה בת מיהדר היא, דהא מעיקרא לפירי קיימא, מידי דהוה אעלו מאיליהן, דתנן – עלו מאיליהן – חייבין בערלה".

ופירש רש"י – "התם – גבי זקנה לאו בת אימלוכי היא לחזור ולהיות ילדה על שום מחשבה – אבל נטע לסייג אי ממליך עלה בתוך שני ערלה לקיימה לפירות חייבת בערלה, הילכך ילדה דקא מרכיב בגוה לאכילה חייבת בערלה" – ומוסיף בזה רש"י – "ואף על גב דלא אימליך אקמייתא, הא מיהא לאכילה הוא ומהניא מחשבה, דעיקר דידה נמי אי הוה חשיב עלה הוה מהני מחשבה ואף על גב דבשעת נטיעה לאו להכי נטעה".

ומבואר דזה דמהני בה אימליך הוא ראייה שלא מופקע מערלה גם אי לא נמלך – ודו"ק, והיינו ממש כסברא הנ"ל.

בדברי הקרן אורה לדמות הרכבה לאילן של מאכל בתוך אילן של סייג לשיטת ר"י דפנימי וחיצון – ועומק שיטת רבי יוסי דתלוי בדעתו.

והנה בעיקר דין זה דמהני הרכבה לאילן של מאכל בתוך אילן של סייג – עיין בקרן אורה בסוטה [שם] שכתב דמהדין הזה יש להביא קצת ראיה לדברי הרמב"ם [מעש"ש פ"י ה"ג] שפסק כר' יוסי לעיל [משנה א'], דאפי' חיצון לסייג ופנימי למאכל זה חייב וזה פטור, דה"נ דכוותיה, דהראשונה פטורה מצד סייג והנטיעה השניה שהרכיב חייבת, אף על גב דבחד אילן הוא.

אולם שוב הקשה על עצמו דא"כ מה הקשו בגמרא דמאי שנא ילדה בילדה דלא בטלה וילדה בזקינה בטלה – והוצרכו לתרץ דחלוקין כיון דמהני נמלך בילדה לסייג – ועיקר הקושי של ביטול לא שייך לר"י כיון דאפי' באילן אחד ממש אזלינן בתר מחשבתו – מקצתו דלמאכל חייב ומקצתו לסייג פטור, ולמה יתבטל המאכל בשל הסייג.

ותירץ הקרן אורה דאדרבה – דאיכא למימר דזה טעמיה דר' יוסי – והיינו דאי בעי מימליך עליה, והביא כן מהירושלמי כאן שאמרו "סיפקה לזקנה פטור, להקדש חייב, לצד התחתון או העליון ולסייג ג"כ חייב, להקדש משום דיכול לפדותו ולחייבו, לצד העליון חייב שהוא ראוי לחשוב עליו ולחייבו".

ונראה לדייק כדברי הקרן אורה ברמב"ם [שם] שפסק כרבי יוסי – והוסיף בטעמא דמילתא – וז"ל "נטע אילן וחשב שיהיה הצד הפנימי שלו למאכל והחיצון לסייג, או שיהיה הצד התחתון למאכל והעליון לסייג, זה שחשב עליו למאכל חייב בערלה, וזה שחשב עליו לסייג או לעצים פטור, 'שהדבר תלוי בדעתו' של נוטע" – הרי שביאר בטעמו של ר' יוסי שהכל תלוי בדעתו – וכנראה שזו כוונתו שבידו להיות נמלך.

תוספת דברים.

ובעיקר הגדר של פטור נטיעה לסייג – ובדמיון לאילן שעולה מאליו – עיין במנחת שלמה [ח"א סימן ס"ט ענף ג' ס"ק ח'] מה שדן בזה.

ענף ב

בדין נטיעה לרבים

ובדין גזלן בערלה.

בדברי הבבלי וירושלמי בדין נוטע לרבים.

בדין הנוטע לרבים – פירשו הרע"ב והתוס' בפסחים [ריש כ"ג.] דהיינו 'שנטע ברשותו לצורך רבים', ודלא כרש"י בפסחים [שם] שפירש "שנטע באמצע הדרך לכל עבור ושב", והקשו עליו התוס' דגוונא זו כבר מפורש בסיפא בנטעו ברשה"ר, ושיטת רש"י צ"ע ועיי"ש במאירי.

ובביאור פלוגתת ר"י ות"ק – כבר הביא הר"ש ב' דרכים, דבבלי בפסחים שם מבואר דפליגי במיעוט וריבוי, ובירושלמי כאן – מובא בר"ש - משמע דפליגי באופן אחר.

דאמרו שם שיש סתירה בשיטת רבנן, דמצד אחד מצאנו בנגעים [פי"ב מ"ד] שאמרו שירושלים וחוצה לארץ אינן מיטמאין בנגעים, וזה משום שכתוב "בית בארץ אחוזתכם" – והיינו שחו"ל וירושלים אינו בכלל ארץ אחוזתכם – וזה משום שירושלים היא לכל השבטים וחסר בתורת 'אחוזתכם' כיון שזה לרבים, וא"כ הכא נמי בערלה נימא שנטיעה לרבים אינו בכלל ונטעתם – והיינו דקשה להו – דמאי שנא 'אחוזתכם' מ'ונטעתם'.

ולכאן יש להעיר – דריבוי של רשה"ר בערלה ומיעוטא דירושלים בנגעים לא שייכי זל"ז – דירושלים היינו מקום שלא נתחלקה ושייכא לרבים ויש לרבים זכות בזה, ודווקא זה נתמעט, ומאידך, בערלה הדין של נטיעה ל'רבים' – היינו נטיעה ידידה אלא שהוא לצורך רבים, ולכאן תרתי נינהו, ויש לומר דבערלה ונגעים נתמעט ירושלים ובתרווייהו איתרבי נטיעה לצורך רבים ברשה"י – ומזה דלא מחלקינן כן היה משמע שהירושלמי למד את הדין ערלה בנטיעה ששייכת לרבים ולא רק לצורך רבים, והיינו כעין נטיעה בירושלים.

המשך הירושלמי בנגעים וערלה לרבים, ובדין בית בירושלים לגבי נגעי בתים וחיוב מזוזה.

בהמשך הירושלמי דחו את הקושי ואמרו – דבאמת לא שייכת הדרשה בנגעים לדרשה של ערלה, דבנגעים דרשינן "אשר לו" הבית - פרט לירושלים שהיא לכל השבטים" אבל בערלה כתוב "ונטעתם – מכל מקום" – וזו שיטת רבנן.

ועיין בדבר אברהם [ח"א סימן ל"ז ס"ק ז'] שדייק שכתוב כאן חידוש, שהיה מקום לחלק בדין שירושלים לא נתחלקה - בין הקרקע של ירושלים לבית עצמו שהבית עצמו – והיינו העצים והאבנים – הם באמת שייכי ליחיד, ורק המקום והקרקע שייכא לרבים ולגבי נגעים איירי בבית.

אולם ממה שלא מחלקינן כן היה נראה שהבית עצמו נמי לא נתחלקה ונמי שייכא לכולם – ומזה יצא לחדש חידוש דין, והוא דאי בית בירושלים לא מיקרי "ביתך" - א"כ ה"ה לענין מזוזה בבתי ירושלים דלא מיקרי ביתך המיוחד, ודייק דכן משמע קצת בתוס' מגילה [כ"ו. ד"ה אף] שכתבו דמחמת מטלטליהם היו נוטלין שכר מעולי רגלים עורות הקדשים, ולא אמרו דאף מחמת גוף הבתים היו נוטלין שכר - אולם הקשה על זה דטעמא בעי - דאמאי באמת לא חשיבי הבתים שלהם – הא עצים ואבנים דידהו.

הלכך פירש את הירושלמי באופן אחר – הוא – שכוונת הירושלמי למסקנה היא מצד 'ארץ אחוזתכם' וזה המיעוט – ולא דווקא מה דנקטו קרא ד'אשר לו הבית', וממילא דלא שייך למזוזה. עוד פירש באופן אחר – דתנן בנגעים [פי"ב מ"א] 'בית הבנוי בספינה או באסקריא על ארבע קורות אינו מטמא בנגעים', ועיי"ש בר"ש, ומבואר מפיו הרא"ש [שם] משום דלא מיקרי 'בית ארץ' – והיינו דאף דהוי בכלל בית אבל לא הוי בכלל 'בית ארץ'.

ולפי"ז ביאר דינא דירושלים לענין נגעים, דאף שהעצים והאבנים שלו – מ"מ בתור 'בית ארץ' לא הוי שלו כיון שאין לו קרקע תחתיו שהקרקע לא נתחלקה לשבטים, משא"כ במזוזה דרק 'בית' בלחוד הוא דבעינן – לא 'בית ארץ', הלכך חייבים כה"ג במזוזה.

בקושי' הר"ש על הירושלמי בגזילה ויאוש בנוטע ברשות הרבים.

שנינו במשנה – הנוטע ברשות הרבים חייב בערלה, ועיין בר"ש שהביא את דברי הירושלמי דקאמר ברשות הרבים פטור, בשגזל קרקע, והקשו בירושלמי – והאם יש קרקע שנגזלת, ותיצו – "א"ר הילא אע"פ שאין קרקע נגזל יש יאוש לקרקע", והר"ש תמה על דברי הירושלמי:

א] מאי קאמר דפטור משום גזילה באופן דאיכא יאוש, הא במתני' מבואר דגזלן שנטע חייב, וא"כ אף אם יש יאוש לקרקע, אין זה סיבה לפוטרו מן הערלה.

ב] עוד הקשה דלאחר יאוש פשיטא שיש לחייבו כיון דהוי כנוטע בתוך שלו.

ג] עוד קשה דברשות הרבים לא שייך יאוש כיון דהוי של רבים ומאן מייאש.

ובישוב הקושיות עיין בב"י [סימן רצ"ד] שכתב וז"ל: "נראה ליישב דמשמע ליה לרשב"א דגזלן שנטע דחייב היינו בגזל נטיעות ונטען ומאי דמשמע דאי איאוש פטור אפשר דהיינו מדכתיב לכם ודריש משלכם ולא מן הגזל וכשלא גזל חייב אפילו ברשות הרבים מדכתיב ונטעתם לשון רבים, ומה שכתב דרשות הרבים לא שייך ביה יאוש דמאן מייאש י"ל דקרקע של ד' או ה' אחין או שותפין מיקרי שפיר הרבים ושייך בהו יאוש", עכ"ל.

וע"ע במראה הפנים על הירושלמי מה שביאר את כל הירושלמי באופן אחר, וע"ע בדברי הגר"א [שם] ובחזו"א [סימן א' ס"ק ט"ז].

דרכו של הגר"ח שמולביץ זצ"ל ליישב את הירושלמי דהכל תלוי במה דנחלקו תנאי אי איכא דין נטיעה בידים או לא ונפ"מ בעולה מאליו.

והגר"ח שמולביץ זצ"ל ביאר את הירושלמי בדרך מחודשת ליישב קושיות הר"ש – וכדלהלן: והקדים – דבמתני' מבואר שהעולה מאליו חייב בערלה, והירושלמי קאי על מילתיה דרשב"א, דפליג אמתני' וס"ל דהעולה מאליו פטור מן הערלה. ובזה יש ליישב קושיית הר"ש ממתני' דתנן דגזלן שנטע חייב בערלה, והיינו דלתנא דמתני' דגם העולה מאליו חייב בערלה, נמצא שאין שום תנאי במעשה הנטיעה, ואף היכא דנעשית ממילא חייב בערלה אם ראוי הוא להתחייב, ולכן אף גזלן שנטע חייב בערלה, דלא גרע מהעולה מאליו, אך לדעת רשב"א דהעולה מאליו פטור מן הערלה, י"ל דמהאי טעמא ס"ל דבעינן שלא תהא הנטיעה בגזילה, דבאופן זה לא חשיב נטיעת בעלים, והוי כעולה מאליו דפטור מן הערלה, ומהאי טעמא הנוטע ברה"ר פטור מן הערלה, משום שנטיעה זו בגזילה היא, ועל זה אמרו בירושלמי – דהיינו באופן שגזל הקרקע מרה"ר ונטע בה. ובזה ביאר את פירכת הירושלמי, "וכי קרקע נגזלת" – והיינו דכיון שקרקע אינה נגזלת כלל לא חייל עליה דין נטיעת גזילה, ואדרבה חשיב שחלה הנטיעה עבור בני רה"ר והויא נטיעת בעלים וחייבת בערלה.

ועל זה תירצו – דאע"פ שאין קרקע נגזלת אכן יש יאוש לקרקע, ואין כוונת הירושלמי דהכא מיירי לאחר יאוש, דהא ל"ש יאוש בבני רשה"ר דמאן מייאש, וגם אדרבה לאחר יאוש הוי כנוטע בשלו וחייב כמו שהקשה הר"ש, אלא דכוונת הירושלמי דכיון דשייך יאוש בקרקע, ועיי"ז היא יוצאת מרשות הבעלים לגמרי, שוב שייך ביה נמי גדר גזילה, וממילא דאף כשנטע לפני יאוש אכתי חשיבא נטיעת גזילה – ומה דמייתי הירושלמי דין זה שיש יאוש לקרקע, היינו להוכיח ולפרש שמהאי טעמא גם מעיקרא חשיב מעשה גזילה, וממילא שאין נטיעתו נחשבת כנטיעת בעלים, ולכן פטור מן הערלה, ומיושבים היטב כל קושיות הר"ש.

פלוגתת הבבלי וירושלמי ביאוש בקרקע.

עיינן ברשב"ם בב"ב [מ"ד.] שאין מועיל יאוש בקרקע, ועיינן בתוס' שקשה לר"י דבירושל' דכלאים [פ"ז] אמר דיאוש מועיל בקרקע דאע"פ שאינה נגזלת מ"מ מהני בה יאוש, והיינו כירושלמי דהכא, ועיינן בש"ך [סימן שע"א ס"ק ב'] דנחלקו בזה הבבלי והירושלמי.

ענף ג

**ערלה בחו"ל ובא"י קודם שנכנסו,
ובמה שיש לדון בדין ערלה בזה"ז.**

מצאו נטוע פטור - ערלת חו"ל קודם כניסת ישראל לא"י.

מבואר במשנה כאן שלפני כניסתן של ישראל לא"י לא היתה הלכה של ערלה – ויש לעיין – הרי ערלה נוהגת בין בא"י ובין בחו"ל, אלא שערלה הכתובה בתורה היא ערלת א"י, אבל סו"ס נוהגת גם בחו"ל מהללמ"ס, וזה מבואר בסוף מכילתין וכן בקידושין [ל"ח:], וכן פסק הרמב"ם [פ"י מאכ"א ה"י], וכ"ה בשו"ע [יו"ד סי' רצ"ד סעי' ח'], אלא שיש ביניהם חילוק, שספק ערלת חו"ל מותר, דאע"פ דגם ערלת חו"ל היא מה"ת, מ"מ כך נשנית ההלכה דספיקו מותר.

עכ"פ יש להקשות – דלמה אין איסור ערלה נוהגת קודם שנכנסו לא"י עכ"פ מדין ערלת חו"ל מהללמ"ס, וכתב ע"ז בחזו"א [ערלה סי' א' אות י"ב] דערלת חו"ל אינו נוהג אלא בזמן שנוהג בארץ, ויש לדון בכונתו אם ר"ל שקודם שהתחיל ערלה לנהוג בא"י לא נוהגת ערלת חו"ל, אבל לאחר שהתחיל כבר בא"י תו נוהגת בחו"ל אפי' בזמן שאינו נוהג עוד בא"י, או דלמא כוונתו דכלל זה הוא לעולם, דכל זמן שנוהגת ערלה בא"י מה"ת נוהגת ערלת חו"ל מהללמ"ס, ואם כבר פסקה ערלה להיות נוהגת בא"י מה"ת תו ליכא דין ערלת חו"ל כלל¹³⁶.

ועיינן בתפארת ישראל [אות ח'] שהעלה צד כדעת החזו"א, אמנם במשכנות יעקב [יו"ד סי' ס"ו עמ' רע"ד] כתב דהללמ"ס נוהג אפי' קודם שבאו לא"י, וכ"כ בפרשת דרכים [דרוש ט'], וכ"כ באגלי טל [זורע אות ו'] – ועיי"ש בהגה' וחידושים מה שביאר הטעם שלא נהג ערלה בא"י קודם שבאו לשם הוא משום שנטוע ברשות העכו"ם עיי"ש.

בדברי החזו"א דערלה נהג מיד בי"ד שנה של כיבוש וחילוק.

עיינן בירושלמי – "כרבי ישמעאל דאמר כל ביאות האמורות בתורה לאחר ארבע עשרה נאמרו שבע שכיבשו ושבע שחילקו, רבי הילא בשם רבי לעזר מודי רבי ישמעאל בחלה ובערלה, ותני כן 'בבואכם' לפי ששינה הכתוב משמעו שינו חכמים חיובו".

למדנו כאן דערלה נוהגת בי"ד שנה של כיבוש וחילוק, [אמנם ע' במשנה ראשונה שכתב דלא היתה נוהגת – אלא שאם נטעו אפי' קודם כיבוש חייב לאחר כיבוש, ודבריו מחודשים], ועיינן בתורת הארץ [פ"ז אות כ"ה].

ומעתה יש לדון מאיזה דין נוהגת ערלה בי"ד של כיבוש וחילוק – האם מדין ערלת א"י והוא מה"ת מקראי, או מדין הלכה למשה מסיני וכערלת חו"ל, ועיינן בחזו"א שביעית [סי' ג' אות י"ב] שהסתפק בזה, והעלה בזה כמה צדדים:

וז"ל, "ויש לעיין אי נתחייבו מיד מדין חו"ל וכו"ש קידושין [ל"ח.] דערלה נוהג בחו"ל מה"ת, א"נ מהלכה כדאמר בקידושין, ואע"ג שנוהג בחו"ל מ"מ לא התחילה מצוה זו רק כשנכנסו לארץ וכמו חדש שלא נאסרו קודם שנכנסו לארץ, או דלמא מדין א"י נתחייבו מיד".

וכתב החזו"א שיש בזה נפ"מ – "ונפק"מ לענין ספק ערלה דבחו"ל מותר ובארץ אסור" ופשט החזו"א – "ונראה דמדין א"י נאסרו בערלה מיד", עכ"ל.

בדברי החזו"א שערלה בזה"ז תלוי בדין ערלה בי"ד של כיבוש וחילוק.

וכתב עוד בחזו"א דיש נפק"מ בשאלה זו לדין ערלה בא"י בזה"ז, דאי נימא שהוא מדין ערלת א"י א"כ גם בזה"ז הוא מה"ת, והמקור לדין זה הוא מגמ' כתובות [כ"ה.] – "אמר רב הונא בריה דרב

¹³⁶ ויש לדון לצד זה אם י"ל בזמן שערלה נוהגת בא"י מדרבנן אם יש דין ערלת חו"ל מדרבנן, ומדברי החזו"א היה נראה שהוא כלל הנוהג לעולם, ולכן אם ערלה בזה"ז בא"י הוא מדרבנן ליכא דין ערלת חו"ל מדאורייתא, מיהו עיינן בחזו"א [שביעית סימן ג' ס"ק י"ב] וז"ל, "ואע"ג שנוהג בחו"ל – מ"מ לא 'התחילה' מצוה זו רק כשנכנסו לארץ, וכמו חדש שלא נאסרו קודם שנכנסו לארץ", עכ"ל, ומדויק דלא כתב דלאחר שנכנסו לארץ אכתי ערלת חו"ל תלויה בערלת א"י, ודו"ק.

יהושע - אשכחתינהו לרבנן בבי רב דיתבי וקאמרי, אפילו למאן דאמר תרומה בזמן הזה דרבנן, חלה דאורייתא, שהרי ז' שכיבשו וז' שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו בתרומה".
וביאר האחרונים - דכל מה דליכא תרומה בזה"ז מה"ת - היינו משום שקדושת תרומה תלויה בכיבוש והרי בטלה הכיבוש - אולם חלה דתחילת חיובה לא תלויה בכיבוש הראשון שהרי נתחייבו גם בז' שכיבשו וז' שחילקו - א"כ ממילא קדושתה ממשיכה גם אח"כ מה"ת - ועיין בזה במלבושי יו"ט [ח"ב חובת קרקע ריש סימן י"ז] דמהאי טעמא החיוב יהיה חיוב מה"ת גם היכא דמעיקרא היה כיבוש של עולי מצרים ומעולם לא היה כיבוש של עולי בבל, דלגבי זה כו"ע מודי דלא פקע קדושת א"י מהכיבוש עולי מצרים, שמתחילת קדושתה אינה תלויה בכיבוש עולי מצרים.

שוב הוסיפו בגמרא שרב הונא בריה דרב יהושע אמר איפכא מרבנן - דאדרבה - שהדין בזה אינו כן - "ואמינא להו אנא, אדרבה, אפילו למ"ד תרומה בזמן הזה דאורייתא - חלה דרבנן" והיינו דחלה גרע טפי - וביאר בטעמא דמילתא - "דתניא - 'בבואכם' אל הארץ - אי בבואכם, יכול משנכנסו לה שנים ושלושה מרגלים, ת"ל 'בבואכם' - בביאת כולכם אמרתי, ולא בביאת מקצתכם, וכי אסקינהו עזרא, לאו כולהו אסוק", עכ"ל - והיינו דמעולם לא נתחייבו מה"ת גם בעולי בבל כיון דלא נתקיים בהם דינא דביאת כולכם.

ועיין ברשב"א בפסקי חלה [שער ד'] שכתב דלכן מוכרח דמה שאמרו בירושלמי בחלה שבארץ שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל שהחלה היא מה"ת - דאין הכוונה מה"ת ממש אלא כעין של תורה, שהרי לאחר שחזרו בעולי בבל ע"כ שאינו מה"ת - שלא היה כאן ביאת כולכם.
ולפי"ז לכאן בערלה היה נראה דאף למ"ד דלא קדשה לעתיד לבא - מ"מ ספק ערלה בזה"ז אסור מה"ת שהרי ערלה דומה בפרט אחד לחלה - והיינו דשניהם לא תלויים בקדושת הארץ אלא בגבולי הארץ, אבל בפרט השני לא דומים, והיינו דאע"ג דבחלה מסקינן שהוא מדרבנן משום דבעינן 'ביאת כולכם' הכא בערלה ביאר החזו"א דלא בעינן ביאת כולכם, והוכיח כן, דא"כ גם בבית שני היה ראוי להתיר ספק ערלה, ולמ"ד בחו"ל מד"ס גם בבית שני כן וזה לא שמענו, ועוד כיון דלא כתיב קרא אין לנו לבדות מעצמנו.

שוב הוסיף החזו"א - דלפי מה דאמרין בנדה [מ"ז] דחלה ותרומה שוין - א"כ ה"ה ערלה, ואע"ג דנתחייבו מיד מ"מ ע"י קדושת הארץ נתחייבו, ולפי"ז למ"ד דלא נתקדשה לעתיד לבא - גם ערלה בזה"ז היא כערלת חו"ל.

והסיק החזו"א - דמ"מ קשה להקל בספיקא דהא הרבה פוסקים ס"ל דקדושה שנייה קדשה לע"ל, ואף אי לא קדשה לע"ל מ"מ מדרבנן יש לה קדושת הארץ וממילא מדרבנן יש לאסור ספיקה, ועוד דלפי הסוגיא דכתובות משמע דבדבר שנתחייבו קודם כיבוש לכו"ע לא בטלה קדושת הארץ, עכתו"ד החזו"א.

הערה של הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל מכלאים בזה"ז.

ועיין בזכרון שמואל [סי' י"ב] שג"כ מדמה ערלה לחלה על פי הסוגיא בכתובות [כ"ה], אלא שכתב דמדברי תוס' יבמות [פ"א] מבואר דכלאים בזה"ז בא"י הוא רק מדרבנן - וק' דכלאים נהגה ב"ד של כיבוש וחילוק, ולפי המתבאר בגמ' כתובות הנ"ל היינו צריכים לומר דנוהגת בא"י בזה"ז מה"ת.

וכתב בזכרון שמואל דבע"כ צ"ל דר"ה שם בכתובות חולק וס"ל דאין הוכחה מזה שנהגה ב"ד שנה של כיבוש וחילוק שנוהגת בזה"ז מה"ת, וכוונת ר"ה הוא להוכיח דהראיה לזה הוא מחלה דאם בעינן ביאת כולכם הוא רק מדרבנן בזה"ז, וקשה דתינח דאינו חייב מחמת ביאה שנייה, אבל למה לא חייב מטעם קדושה ראשונה, או מטעם שנהגה ב"ד שנה של כיבוש וחילוק, ואמאי בטלה דין זה, וע"כ דדין זה בטלה, ומוכח דר"ה פליג על סברא זו וס"ל דאף מה שנתחייבו ב"ד שנה של כיבוש וחילוק מ"מ כשגלו בטלה קדושה גם לענין זה, וע"כ היה צריך בימי עזרא ביאת כולכם לקדושה שנייה, וכעין זה כ' בשאגת אריה החדשות [סי' ח'].

תוספת גדר בדמיון בין לפני כיבוש וחילוק לדין בזה"ז.

ונראה שצריכים להוסיף ביאור בעיקר הך נידון בגמרא בכתובות כמה שמבואר - שכיון דנוהג ב"ד שנה של כיבוש וחילוק דה"ה דנוהג בזה"ז, די"ל בזה בב' אנפי:

א] משום דלא בעינן כלל קדושת הארץ אלא גבולות הארץ, ולכן י"ל דגם בזה"ז כל שהוא בתוך גבולות הארץ חייב בערלה מה"ת.

ב] עוד יש לומר דלעולם בעינן קדושת הארץ ג"כ, אלא שהיה איזה קדושה מיד בכניסתם וגם חלה בעי קדושת הארץ – אלא דלפי הך צד היו ב' דיני קדושה – ועיין בהערה ¹³⁷ שהבאנו כאן מהמשנת ר"א כמה דוכתי.

וכהך צד שני מפורש בחזו"א [שביעית סי' ג' אות ד'] – ולפי הך צד כתב החזו"א דיתכן דאפי' אם נוהגת ערלה בא"י בזמן י"ד שנה של כיבוש וחילוק מה"ת מ"מ אין זה אלא מחמת איזה קדושה שבא מיד בכניסתם, אבל בזה"ז דאולי פקעה ג"כ קדושה זו אינו מה"ת עוד ¹³⁸, וכן ביאר החזו"א את הסוגי' בנדה [מ"ז]. דחלה ותרומה שוין – וכנראה שזה הביאור במה שהבאנו לעיל מהזכרון שמואל דר"ה בכתובות חולק.

וע"ע בזה במלבושי יו"ט [חובת קרקע סי' ב'], וע"ש מה שהביא משאגת אריה בשו"ת החדשות [סי' ח'] שכתב דפליגי אמוראי בכתובות בדין זה אם מה שנוהג בא"י בי"ד שנה של כיבוש וחילוק אם הוי הוכחה שנוהג בזה"ז מה"ת או לא, ויתכן דתלוי בספק זה, אם בעינן רק גבולות הארץ, ולכן גם בזה"ז דליכא קדושה מ"מ חייב בא"י מה"ת, או דלמא בי"ד של כו"ח היה איזה קדושה והיום אין קדושה זה עוד ולכן הוא מדרבנן בא"י בזה"ז.

חידוש במשנה למלך ובסמ"ק.

והנה כתוב במשנה למלך [פ"י מאכ"א הי"א] דלמאן דפסק דקדושה שניה לא קדשה לעתיד לבוא, הוא הדין לענין ערלה בזה"ז וממילא דלפי"מ דקי"ל דספק ערלה בחזו"ל מותר, ה"נ ערלה בזה"ז אפילו בא"י ספיקה מותר דבטלה קדושת הארץ, וכדבריו מבואר נמי בסמ"ק [מצוה רט"ו] וז"ל, "שלא לאכול ערלה דכתיב שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל, ובזמן הזה הלכה למשה מסיני הוא דודאי אסור, והספק מותר", עכ"ל.

דן בדין תרומה בזה"ז אי הוי מדרבנן, ויש לדון מתרי טעמי.

והנה יש ב' טעמים אמאי תרו"מ בזה"ז הם מדרבנן:

א] משום דקדושת הארץ בטלה מה"ת דלא קידשה לעתיד לבא, וממילא דקדושתה רק מדרבנן.

ב] אפי' אם קדושתה מה"ת מ"מ אין כאן 'ביאת כולכם', ולכן הוא רק מדרבנן.

והנה בנידון הראשון האם קדושת הארץ נוהגת בזמן הזה או לא, דבר זה תלוי אם קדושה שנייה קדשה לעתיד לבוא או לא, וכבר פליגי בזה בנדה [מ"ו]: ובכמה דוכתי, ולהלכה כ' בספר התרומה בהלכות א"י שקדושה שנייה לא קדשה לעתיד לבוא, וכן דעת האו"ז [סי' רצ"ט] בשם רבנו שמחה ובטור [יו"ד סי' של"א], אבל הרמב"ם [פ"א תרומות ה"ה] פסק דקדושה שנייה קדשה לעתיד לבוא.

אולם לענין ביאת כולכם, הרי דין "ביאת כולכם" הוזכר רק לענין חלה בכתובות [כ"ה]. ובנדה [מ"ז], ודעת הראב"ד [פ"א תרומות הכ"ו] והטור [יו"ד סי' של"א] הוא דלא בעינן ביאת כולכם לענין שאר מצות התלויות בארץ.

אולם דעת הרמב"ם [תרומות פ"א הכ"ו] שגם תרומה אינה נוהגת אלא בזמן שהיה ביאת כולכם, ויש בזה ב' דרכים:

א] דרכו של הגר"ח [פ"ב שמיטה ויובל ה"ז] היא שהרמב"ם סובר כרש"י בכתובות [כ"ה] דתרומות ומעשרות תלוי במנין השמיטה, וקרא דכי תבואו האמור בשמיטה ויובל קאי גם על

¹³⁷ עיין במשנת ר' אהרן [זרעים סי' י"ז ס"ק ה', וסימן י"ח ס"ק א' וסימן ז' ס"ק ג' ובשו"ת סימן מ'] שהאריך בנידון זה – וביאר דב' מיני קדושות נינהו בקדושת א"י – קדושה דתלויה בירושה וישיבה וקדושה זו נצרכת לתרו"מ וקדושה זו מיתלי תלי בקיומו של הירושה וישיבה ופקע כשבטלה הירושה וישיבה, ותרו"מ תלויה בקדושה זו.

אולם כיון שגם חלה היא מצוה התלויה בארץ – כמבואר בירושלמי מובא בתוס' בקידושין [ל"ו] – שהקשו למה לא תני חלה במשנה שם, ומזה מוכרח שגם חלה תלויה בקדושת הארץ אף דלא מיתלי תלי בירושה וישיבה, אלא שע"כ שבנוסף לקדושה שחלה בירושה וישיבה לגבי תרו"מ איכא נמי קדושה עצמית שלא תלויה בירושה וישיבה, וכיון שהקדושה העצמית לא תלויה בירושה וישיבה שוב פשוט למה לא פקע מעולם, והרי דין 'חלה' תלויה בקדושה זו ולכן חיילא מיד כשנכנסו לא"י וגם לא פקע בגלות, ומדוייקים דברי הרמב"ם [פ"ו בית בחירה] שכתב שבטלה הקדושה "לגבי מעשרות ושביעית", וכ"ה ברמב"ם [סוף פרק א' דתרומות], ואף שיש הלכה של 'ביאת כולכם' בחיובא דחלה – ולכן בזה"ז חיוב חלה הוא מדרבנן, אכן זה אינו אלא תנאי בעלמא בחיוב חלה ולא הלכה בגוף הקדושה.

¹³⁸ ובפרט הזה חולק במשנת ר"א הנ"ל.

תרו"מ, ולפי"ז מבואר דגם לענין שביעית בעינן ביאת כולכם כיון דדין ביאת כולכם דתרומה נלמד משביעית – ועיין בזכרון שמואל במה שהעיר על הגר"ח.

ב] דרכו של הכסף משנה [תרומות שם] והמהרי"ט [סי' כ"ה] היא דדין ביאת כולכם בתרומה יליף ליה מחלה כמש"כ בספרי דדריש תרומה דכתיב גבי חלה לתרומת דגן, ולכן בעי בתרומה ביאת כולכם.

על פי הנ"ל יש לדון דמה הדין בערלה בנידון זה.

ומעתה יש לדון בדין ערלה אי בעינן ביאת כולכם – ועיין בזכרון שמואל [שם] שהביא מהצל"ח בברכות [ל"ו] דנקט בשיטת הרמב"ם דגם ערלה דומה לחלה ותרומה ובכולהו איכא דין ביאת כולכם, אולם מאידך הביא מהמהרי"ט הנ"ל דבערלה ליכא דין ביאת כולכם ואדרבה – רק בחלה ותרומה איכא דין כזה, וכן הוכיח מהכס"מ [שמיטה ויובל פ"ד הכ"ה] דס"ל דשביעית בזה"ז מה"ת – דרך תרו"מ יליף מחלה, א"כ ה"ה דערלה לא יליף, וכן הביא מהשאלת דוד דערלה בזה"ז הוא דין דאורייתא.

עוד הוסיף בזה בזכרון שמואל [בהערה שם] שמבואר בבית הלוי [ח"ג סימן ד' ס"ק א'] בשם הגר"ח דביאת כולכם בתרומות אינו תנאי מיוחד בחיוב כמו בחלה, שהרי בחלה זה תנאי ודין צדדי, אכן בתרומות הרי זה הלכה וגדר בכיבוש וחילוק דרך בביאת כולכם מיקרי כיבוש – ולפי"ז פשיטא דלא שייך כל זה בערלה שאין בו דין כיבוש וחילוק. ובהאי ענינא עיין היטב בדברי הקה"י זרעים [סימן כ"ו].

ענף ד

שיטות הראשונים

בנוטע בספינה ובעציץ שאינו נקוב

חילוק בין אילן לזרעים בדין אינו נקוב.

המשנה למלך [ביכורים פרק ב' הלכה ט'] האריך טובא בשיטות ובדינים של עציץ נקוב – וז"ל: "ודע דהא דבעינן שיהיה נקוב כדי שיחשב כמחובר הוא דוקא כשהעציץ הוא של זרעים אבל אם נטע בו אילן אף שאינו נקוב כנקוב דמי, ודבר זה למדתי אותו ממה שכתב רבינו [פ"י מעשר שני הלכה ח'] 'הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה אף על פי שאינו כארץ לזרעים הרי הוא כארץ לאילנות', ע"כ.

ודין זה הוא בירושלמי [פ"ק דערלה] והכי איתא התם הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה רבי יוסי אמר מפני שהשרשים מפעפעים אותו רבי יונה מפיך לישנא כלי חרס עומד בפני שרשים ע"כ, והר"ש [פ"ב דחלה] הביא הירושלמי הזה וכתב פי' מפעפעין כמו שאני חלב דמפעפע, שחזק יניקת האילן מפעפעת ועוברת מפיך לישניה כלומר אומרה בלשון אחרת בתמיה וכי יש כח בכלי חרס לעמוד בפני שרשי אילן ע"כ – ולהלן הבאנו מקור לחידוש זה בירושלמי.

ד' שיטות בנקוב ואינו נקוב.

עיין במשנה למלך שם שהביא סיכום של ד' שיטות בדין נקוב ואינו נקוב.

- א] סברת רש"י דשל עץ בעי נקיבה ושל חרס לא בעי.
- ב] סברת התוס' [פ"ק דגיטין] והרשב"א [שם] דשל חרס בעי נקיבה ושל עץ לא בעי.
- ג] סברת התוס' במנחות דשל חרס בעי נקיבה ושל עץ לא מהני נקיבה.
- ד] סברת הראב"ד דחרס ועץ כולם שוים בדינם ובעו נקיבה.

שיטת הרא"ש בספינה.

והנה הרא"ש [הלכות ערלה] כתב שהטעם בספינה אף על פי שאינה נקובה אם היא של חרס מפרש בירושלמי שאין כלי חרס עומד בפני השרשים והם מפעפעין דרך החרס ויונקין מן הקרקע אבל של עץ בעי נקיבה, וכתב המשנה למלך שנראה בדעת הרא"ש דס"ל כסברת הראב"ד דאית ליה דבין של עץ ובין של חרס בעיא נקיבה, אלא דשאני הכא דנטע 'אילן', ומיהו טעם זה דשאנו אילן אינו מועיל כי אם לחרס אבל של עץ אף אם נטע אילן בעי נקיבה.

דעת הרע"ב.

ובדעת הרע"ב מצאנו סתירה וכתב בזה המשנה למלך [שם] וז"ל: "ודע שרבינו עובדיה [פ"ב דחלה] כתב סתם דבספינה נקובה איירי ולא חילק בין של עץ לשל חרס אך בפ"ק דערלה כתב דבספינה של חרס איירי ואף על פי שאינה נקובה כו'.

והנראה דדעתו הוא דס"ל כמו שכתבנו לעיל בדעת הרא"ש, דלגבי זרעים אין חילוק בין של עץ לשל חרס, ולעולם בעינן שיהיה נקוב, אך לגבי אילנות יש חילוק דשל חרס לא בעי נקוב ושל עץ בעי נקוב וכן כתב שם הרב בעל תוס' יו"ט, עכ"ל.

ענף ה

שיטת הרמב"ם בספינה ובעציץ,

ובעיקר החילוק בין אילן לזרעים,

וחילוקים בין ערלה לתרו"מ.

כמה הקדמות בביאור שיטת הרמב"ם.

בשיטת הרמב"ם מצאנו כמה סתירות והמשנה למלך סלל לעצמו דרך בזה, והעמיד כמה כללים בשיטתו, ובתוך הדברים נתחדש מה המקור לירושלמי לחלק בין זרעים לנטיעה בדין עציץ שאינו נקוב, ולהלן ג' כללים בשיטת הרמב"ם.

א] הרמב"ם ס"ל כסברת ר"ת דשל חרס בעי נקיבה ושל עץ לא בעי.

ב] הרמב"ם ס"ל ג"כ דסתם עציץ המוזכר בכל מקום הוא של חרס וכמו שהכריחו התוס' מכמה מקומות.

ג] הרמב"ם ס"ל דסתם ספינה היא של עץ.

וכתב המשנה למלך דעל פי הנך כללים יתיישבו כל דברי הרמב"ם – וכדלהלן:

ישוב דעת הרמב"ם בספינה ועציץ.

דהנה, הרמב"ם [פ"א תרומות] כתב סתם דספינה גוששת דינה כארץ ולא הצריך שם נקיבה, ומאידך, להלן [שם פ"ה הלכה ט"ו] גבי עציץ הצריך שיהיה נקוב, והטעם בזה הוא דסתם ספינה היא של עץ ועץ לא בעי נקיבה אבל גבי עציץ שהוא של חרס הצריך נקיבה.

והנה לגבי ערלה עיין מה שכתב הרמב"ם [פ"י מעש"ש הלכה א'] שהנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, ואילו להלן [שם הלכה ה'] גבי ספינה לא כתב אף על פי שאינה נקובה, וביאר המשנה למלך שהטעם הוא כמה שכתב לעיל דבעציץ שהוא של חרס בעלמא בעי נקוב הלכך שפיר הוצרך ללמדנו דאעפ"י שאינו נקוב דינו כנקוב, אבל בספינה שהיא של עץ, בעלמא נמי לא בעי נקוב – וזה גם הישוב ברמב"ם למה לגבי ערלה לא התנה תנאי בספינה שתהיה גוששת, ובתרו"מ פסק דבעי גוששת, והחילוק כנ"ל בין אילנות לזרעים וערלה תמיד קאי באילנות.

שוב הקשה דא"כ למאי איצטריך במתניתין לומר דהנוטע בספינה חייב – השתא ומה עציץ דבעלמא בעי נקוב בערלה לא בעי, ספינה דבעלמא לא בעי נקוב מיבעיא.

סתירת המשניות – ומקור לירושלמי לחלק בין נטיעה לזריעה בעציץ.

עו"ק שהרמב"ם פסק דספינה אין דינה כארץ כי אם בגוששת, וס"ל ג"כ שדין זה הוא מוסכם ולא נחלק בו אדם, והיינו כמו שכתב בפירוש המשנה [פ"ב דחלה] דאימתי דרבי יהודה לפרש דברי ת"ק קא אתי, ואילו בפ"ק דערלה סתם לן תנא ולא הצריך שתהיה גוששת וא"כ הני תרי סתמי סתרי אהדי – ועיין בהערה ¹³⁹ מה שהבאנו לדון בחילוק בין עפר חו"ל לעפר מא"י.

¹³⁹ וז"ל המשנה למלך: "וכי תימא אימא דשאני התם שהיה עפר ח"ל ומש"ה בעינן שתהיה גוששת אבל אם היה עפר הארץ לא בעינן גוששת ומש"ה סתם לן תנא הכא גבי ערלה דהנוטע בספינה חייב אף בשאינה גוששת משום דהכא אין חילוק בין עפר ח"ל לעפר הארץ.

הא ודאי ליתא דלא מצינו שיהיה חילוק בין עפר ח"ל לעפר הארץ ועפר ח"ל שבא לארץ דינו כארץ ועפר הארץ שבא לח"ל דינו כח"ל וזה פשוט אין צורך להביא ראיה לזה ואם תעיין היטיב בפ"ק דגיתין תמצא שהדבר מוכרח כמו שכתבנו. ומאי דנקט במתניתין עפר ח"ל הוא לאשמועינן דאם היא גוששת דינה כארץ אף שינק מעפר ח"ל אבל לעולם שאם אינה גוששת אף שהיא מעפר הארץ אין דינה כמחובר אלא דינו הוא כדין עציץ שאינו נקוב וא"כ הדרא קושיין לדוכתה".

ובישוב סתירה זו כתב המשנה למלך דודאי דס"ל לתנא דמתניתין דע"כ דהא דבעינן גוששת – היינו לגבי זרעים, אבל לגבי אילנות אף שאינה גוששת דינה כגוששת, ומש"ה סתם תנא דהנוטע בספינה חייב, וכן כתב רבינו ולא הצריך שתהיה גוששת.

וסיים בזה המשנה למלך, וז"ל – "מכאן הולידו בירושלמי דין העציץ, דכי היכי דספינה אף על גב דבעלמא בעינן גוששת לגבי ערלה לא בעינן הכי נמי גבי עציץ אף על גב דבעלמא בעינן שיהיה נקוב גבי ערלה לא בעינן – והיינו דבירושלמי קבעו דין זה דעציץ עלה דמתני' דספינה משום דמספינה הולידו דין זה, וכדכתיבנא ודרך זה בעיני הוא כפתור ופרח", עכ"ל.

ב' ביאורים בדברי הירושלמי דמחלק בין אילן לזרעים.

ובביאור עיקר דין זה של הירושלמי – דשרשין מפעפעין – והיינו שחוזק יניקת האילן מפעפעת ועוברת, היה נראה דזה מתפרש בשני פנים, או משום דסופו לינקב שולי העציץ וכןקוב חשיב, או דחוזק השרשין יונקין גם קודם הנקיבה ואין שולי העציץ חוצץ בפניהם.

והנה במשנה למלך כתב הנך טעמי לענין כלי אדמה שהשרשין יכולין לצאת בהם אינם מכשירין את הזרעים ואף אינם נקובים כנקובים דמי, וכתב המ"ל וז"ל "ואפשר דטעמא הוא כיון דעתידין לינקב כנקוב דמי, א"נ דכיון דהוא באפשרות שינקבו, אף קודם הנקיבה יונקין מהארץ וחשיבי כמחובר", עכ"ל – וי"ל דזו נמי הסברא הכא.

מה שתמה בזה בדברי יחזקאל.

אולם כבר תמה בכל זה בדברי יחזקאל [סימן ב' ס"ק י"א] דלשני הפירושים קשה, דלפי' הראשון מה יועיל דסופו לנקב אפילו למאן דאית ליה הך כללא דכל העומד לנקוב כנקוב דמי, דהא בנקוב ממש כל שאינו מריח מן הקרקע כתלוש חשיב, וא"כ בנקוב ע"י שסופו לינקב איך יחשב כמחובר, ולפי' השני קשה מה שדנו בירושלמי [שם] בנטע בו דלעת – דמאחר דחשיב נקוב אצל האילן נקוב נמי אצל זרעים, וזה קשה – דאי טעמא דאילן משום שחוזק השרשין שלו יונקין דרך העציץ – ואין לו כח לחוץ בפניהם, א"כ בזרעים לא שייך הך טעמא כלל, ומה כל הנידון בזה, ועיין בהערה ¹⁴⁰ מה שהבאנו מהדברי יחזקאל בזה.

יסוד גדול לחלק בין תרו"מ לערלה, ומביא דחלוקין נינהו לגבי דין בית, ונפ"מ אי איכא הלכה של 'שם שדה' או לא.

ובישוב שיטת הרמב"ם והירושלמי סלל בזה הדברי יחזקאל דרך חדשה – ודלא כהמשנה למלך דחילק בין אילנות לזרעים – וייסד בזה יסוד גדול דבאמת איכא חילוק גדול בין ערלה לתרומה ומעשר ושביעית – דהנה הרמב"ם [פ"י מעש"ש ה"ח] פסק דנוטע בבית חייב בערלה, ולענין תרומה ומעשר פסק [פ"א מעשר ה"י] דנוטע בבית פטור, והכס"מ שם הראה מקורו מדברי הירושלמי רפ"ק דערלה דיליף מקרא דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה ובעי דוקא יוצא מן ה'שדה' – ו'בית' לא איקרי 'שדה', אבל בערלה ליכא דין שדה כלל יעוי"ש.

וביאר הדברי יחזקאל דלפי"ז הא דבספינה חייב במעשר אע"פ שאין עליה שם 'שדה', צ"ל דכיון דהזרעים שבתוכה יונקים מקרקע שתחתיה דאיכא עליה 'שם שדה' מיקרי 'יוצא השדה', ואע"פ שגדלים גם מהעפר שבתוך הספינה, מ"מ גם עפר הספינה בטל אצל קרקע שתחתיה וחשיב הכל שדה אחת, ואין הספינה מפסקת כיון שהיא נקובה והזרעים יונקים משני המקומות ביחד, וחשיב הך עפר שבתוך הספינה האלו מונח חוץ לספינה בקרקע שתחתיה שממנה יונקים הזרעים.

ועל פי זה ביאר דאפילו ר"י דפליג ארבנן וס"ל דבעי דוקא גוששת שאין הטעם דבלא גוששת אין הזרעים שבתוכה יונקים מקרקע שתחתיה, אלא דס"ל דאימתי בטל עפר הספינה לקרקע – היינו

¹⁴⁰ ועיין בדברי יחזקאל שם וז"ל: "ומתוך הדוחק יש ליישב קצת לפי פירוש השני דבעית ר"י לענין נטע בו דלעת הוא דאולי הדלעת מינק יניק ע"י שרשי האילן שהם קולטים יניקה מן הקרקע ומשלשלים לדלעת שבעציץ, וכיו"ב איתא במתניתין [עוקצין פ"ב מ"ט] קישות שנטעה בעציץ והגדילה ויצאת חוץ לעציץ טהורה ופי' הר"ש דמירי בעציץ שאינו נקוב וע"י הנוף חשיבי כל הקישות כמחובר, וכן מתבאר מדברי רש"י בחולין [קכ"ח.]. וז"ל קישות שנטעה בעציץ שאינו נקוב וכו' ואם הגדילה ויצאה נופה לחוץ ונוטה על הארץ ויונק מריח הארץ דרך אויר כמחובר דמיא וטהרה כל הקישות שבעציץ לפי שחוזרים ויונקים מן הנוף הנוטה חוץ לעציץ עכ"ל, וה"נ אפשר לומר דשרשי האילן משלשלים יניקה לדלעת שבעציץ אע"פ שאין דומה להיא דקישות, דהתם מועיל הך שלשול יניקה לאותו מקצת המחובר אליו משא"כ כאן דכל חדא וחדא בפ"ע עומד, מ"מ אפשר דכיון דשניהם טמונים בעפר העציץ משלשל חד לחבריה, עכ"ל.

דוקא במונחת הספינה על הקרקע אבל באויר לא, וממילא דליכא 'שם שדה' על עפר הספינה וחשיב כנוטע בבית.

ביאור סוגי' דגיטין על פי הנ"ל, וישוב בסתירה הרמב"ם בדין גוששת בספינה.

עוד הוסיף [שם] דלפי"ז יבואר דזה כל השקלא וטריא [פ"ק דגיטין], דר"ז הוה ס"ל דטעמא דלא מהני אינה גוששת משום דמובדלת מן הקרקע, ומשו"ה קאמר דעציץ נקוב המונח ע"ג יתדות באנו למחלוקת ר"י ורבנן, ולדיחויא דרבא טעמא דלא מהני גוששת הוא משום דעשויה לברוח ואין לה להתבטל אצל קרקע התחתונה כיון דאינה קבועה במקומה אבל עציץ דקבוע בטל לקרקע ומיקרי שדה, ואע"ג דבעציץ בלא"ה ליכא חסרון דנוטע בבית מ"מ כיון דכלי הוא ואינו בטל לגבי קרקע לא חשיב שדה, ואע"ג דנקוב הוא מ"מ שם כלי לא בטיל מיניה עד שינקב כזית כמבואר בפ' המצניע [צ"ה:], וכן לאידך דיחויא דאפילו רבנן מודו לגבי עציץ דמיפסק אוירא אבל מיא כארעא סמיכתא דמי, היינו דאויר המפסיק בין עפר העציץ לקרקע שתחתיה מחלקן וממילא דמה שגדל בתוך העציץ לא מיקרי יוצא מן השדה, אבל בספינה חשיב הכל כמו קרקע אחת כיון דליכא הפסק.

ולפי"ז ל"ש הנך טעמי אלא בתרומות ומעשרות ושביעית דהתם איכא דין שדה ומשו"ה בעי דוקא גוששת, אבל בערלה דליכא דין שדה משו"ה חייב בכל גווני אפילו באינה גוששת - ומיושבים דברי הרמב"ם.

והביא ראייה לסברא זו מדברי התוס' בשבת [צ"ה:] ד"ה ורמינהו וכו' בסה"ד], וז"ל, "ועוד פר"י דה"ק אין בין נקוב לשאינו נקוב לענין מעשר ופאה וכלאים - דכיון דכתיב בהו 'שדה' וכו' וכן במעשר כתיב 'היוצא השדה' שנה שנה, חשיבי תלוש בין נקוב בין שאינו נקוב, ואין בו חילוק אלא לענין הכשר זרעים וכל דדמי ליה כגון שבת שאינן תלוין בדבר שהוא חשוב 'שדה' אלא 'בתלוש ומחובר' - ובהנהו לא הוי נקוב כשאינו נקוב", עכ"ל.

הרי מבואר להדיא דאף אם נימא דעציץ נקוב יש לו דין מחובר, מ"מ לענין מעשר וכיו"ב דבעי דין שדה כתלוש חשיב, והכוונה דמה שגדל בתוך העציץ אינו בכלל 'שדה' כיון שהוא מחולק מן הקרקע ע"י העציץ הלכך לא בטל לגבי קרקע שתחתיה.

נתחדש דהא דבאילן ליכא דין נקוב ואינו נקוב - היינו דוקא בערלה ולא בתרומה ומעשר.

לפי"ז ביאר הדברי יחזקאל דכל מה שנתחדש דבאילן ליכא דין נקוב ואינו נקוב - דכל זה הוא דוקא בערלה ולא בתרומה ומעשר, דבתרומה ומעשר כיון דבעי דין 'שדה' משו"ה כל דליכא חיבור העציץ לקרקע שתחתיה ע"י יניקה ממש ליכא דין שדה על העציץ, כיון דבפ"ע עומד ולא בטיל אל הקרקע שתחתיה, אבל בערלה דליכא כלל דין שדה, א"כ י"ל דהך דין מחובר דבעי בעציץ אינו מצד עצמותו, כמו לענין שבת דעיקרו מצד מחובר הוא, אלא כיון דבעי 'ונטעתם בארץ' משו"ה כל דליכא יניקה להעציץ מן הקרקע אינו נטוע בארץ.

ולפי"ז א"ש דהיכא דהשרשים חזקים וסופם לינקב ולהתחבר בארץ דרך שולי העציץ, נטיעה זו בכלל 'ונטעתם בארץ' חשיב שהרי משנטע בעציץ חשיב כמו שנטע בקרקע ממש דסוף נטיעה זו לגדל בקרקע שתחתיה, ודו"ק.

ועד"ז מתבאר גם כל הדיון בירושלמי לענין דלעת - והיינו על פי סוגיית הש"ס דשבת [צ"ה] - דלענין הכשר זרעים לטומאה מודה ר"ש דעציץ נקוב חשיב כמחובר דהתורה רבתה טהרה אצל זרעים מקרא דעל כל זרע זרוע, והביאור - דעיקר דין מחובר בהכשר אינו מצד עצמותו כמו בשבת אלא דהוא מדין זריעה לבד שאין צריך עוד לזריעה אחרת, ולפי"ז לענין הכשר שפיר מועיל מה דסופו לינקב ג"כ כמו בערלה, דכמו דהתם חשיב דרך נטיעה בכך בקרקע שתחתיה כמו כן הכא מיקרי זרוע בקרקע התחתונה.

ולפי"ז ספיקת הירושלמי מתפרש היטב, דכיון דסופו של שרשי האילן לנקב שולי הכלי ממילא גם הדלעת סופו לצאת ע"י נקיבה ההיא, או דלא דמי דאילן נטוע מצד עצמותו כיון דדרכו לינקב מעצמו וכך הוא דרך נטיעה שלו, משא"כ בדלעת דאין לו כח לינקב מעצמו אלא ע"י שרשי האילן שבעציץ זה, ואם יעקרו אח"כ את האילן מעציץ זה תו חשיב אינו נקוב לענין הדלעת, וא"כ הך נקיבת שרשי האילן לא מהני ליחשב זריעה רק לגבי נפשיה ולא לדלעת, עכ"ל.

תוספת דברים.

ובעיקר האי ענינא – עיין היטב בדברי האגלי טל [קוצר ס"ק ו'], וע"ע אריכות דברים בקה"י [זרעים סימן כ"ה] במה שדחה, ובמה שחידש שערלה שונה מכולהו דלא בעי יניקה בארץ אלא עצם היותו באויר א"י מחייבו בערלה.

פלוגתת האחרונים אי טעמא דאילן מהני נמי בספינה שאינה גוששת, וראיה מתשובת הרא"ש.

והנה – בעיקר החידוש של המשנה למלך דהחילוק בין אילן לזרעים הוא גם באינו נקוב וגם בספינה שאינה גוששת – כבר מצאנו חולקים, דיעויין במשנה ראשונה בחלה [פ"ב מ"ב] שחולק עליו, וכתב דלענין גוששת אין לחלק בין אילן לזרעים, ואילן הנטוע בספינה שאינה גוששת אינו חייב בערלה.

וביאר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דבגיטין [ז':] מבואר שיש ב' טעמים להצריך שתהיה הספינה גוששת, או משום שיש הפסק בינה לבין הקרקע, או משום שהספינה עשויה לברוח, וביאר שי"ל דלגבי הנך מילי לא מהני כח יניקת האילן, דזה מהני רק לענין שאינו נקוב, שבכח היניקה לפעפע אע"פ שאין נקב, אבל לענין ספינה שאינה גוששת ל"מ פעפוע השרשים, ולפי"ז ה"ה בעציץ נקוב המונח ע"ג יתדות למ"ד דאינו חייב בתרו"מ אין חילוק בין זרעים לאילן, וגם הנוטע בו פטור מתרו"מ.

עוד הוסיף בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל להוכיח כדעת המשנה ראשונה דדברי הירושלמי לא נאמרו בכל מקום, דבשו"ת הרא"ש [כלל ב' סי' ד] דן בענין כרם הנטוע על הגג האם חייב בערלה או פטור כדין עציץ שאינו נקוב, והשיב דחייב, דלא מיפטר מדין עציץ שאינו נקוב אלא כשזרע בדבר המיטלטל, אבל בכה"ג שהוא דבר קבוע וגם דרך לזרוע כך חייב בערלה.

ולכאורה צ"ע מה שדן הרא"ש אם מיפטר מערלה, דהא מבואר בירושלמי כאן דבעץ שהשרשים מפעפע חייב גם בעציץ שאינו נקוב, ולמה הוצרך הרא"ש לטעמא דדרך זריעה בכך, וצ"ל דס"ל להרא"ש דמשום הא לא היה מתחייב, דכיון שמפסיק הגג או האויר עד הארץ אינם יונקים מהקרקע.

ולמדנו מדבריו שיש גבול ליניקת שרשי האילן, ולא בכל מקום אמרי' דהשרשים מפעפעים, וא"כ גם לענין ספינה שאינה גוששת ועציץ המונח ע"ג יתדות יתכן שאין חילוק בין אילן לזרעים.

דן בדין נטיעת אילן במקדש בעציץ נקוב, וכן לגבי איסור זריעה בנחל איתן – ועוד.

יש תוספת דברים במה שהבאנו מהדברי יחזקאל שיש ב' דינים בחיבור של עציץ נקוב, גם להיות מחובר וגם לענין זה שהעפר עצמו בטל לקרקע ודינו כקרקע עולם – ויש לדון שיהיה בזה נפ"מ בנוגע לכמה הלכות, וכדלהלן:

א [הגר"ח שמולביץ זצ"ל העיר בספק זה מדברי המנ"ח [מצוה תצב אות ג] דפשיטא ליה לענין איסור נטיעת אילן במקדש דהנוטע בעציץ נקוב חייב כנוטע בארץ – הרי דפשיטא ליה דעפר העציץ נקוב הוי כקרקע עולם. והעיר שחידוש זה תלוי בספק הנ"ל, דרק אם נימא דהעפר בטל לקרקע עולם שתחתיו חשיב כנוטע בעזרה, אבל אם הוי רק מחובר לקרקע אינו עובר משום נטיעה בעזרה.

ב [באפיקי ים [ח"ב סי' ד ענף א בהגה] נסתפק לענין איסור זריעה בנחל איתן, האם הזורע שם בעציץ נקוב עובר בלאו דלא יעבד, או דילמא אינו עובר כיון שלא עבד בגוף הקרקע, והעיר הגר"ח שמולביץ זצ"ל שגם ספק זה תלוי בנידון הנ"ל, דאם העפר שבעציץ בטל לקרקע עולם דינו כקרקע עצמה וחייב על זריעה בו, ואם הוי רק כמחובר אין חייבין על הזריעה בעציץ, דסו"ס לא זרע בנחל.

ג [הטור [יו"ד סי' שסד] כתב דהא דקבר המת אסור בהנאה היינו דווקא קבר של בנים, אבל העפר שתלשו משם ואח"כ הניחוהו על המת אין דינו כקבר, אלא בטל לקרקע עולם ואינו נאסר בהנאה, ולכאורה מבואר מזה דגם לגבי גוף העפר שייך ביטול, ונחשב כקרקע שתחתיו, והעיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל שאין ללמוד משם לענין עפר שבעציץ נקוב, דיש לחלק בין עפר שהניחוהו ע"ג עפר קרקע עולם, לבין עפר המונח בעציץ נקוב הנמצא על הארץ, ואכתי י"ל דבעציץ נקוב אין העפר בטל לקרקע עולם.

[ד] עיין בפירושו של הריב"ם צ"ח בלה [פ"ב מ"ב] שכתב דהא דעפר חו"ל שבא בספינה לא"י חייב במעשרות ובשביעית כעפר א"י - היינו מדכתיב כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה, ומזה ילפי' לחייב בכל עפר שדורכים עליו בא"י, ומשמע מדבריו שאין זה רק בגדר חיבור, אלא העפר עצמו מקבל דין ארץ ישראל.

ולפי דבריו העיר הגר"ח שמולביץ צ"ל דלכאורה ה"ה דאסור לזרוע בעציץ נקוב בעזרה או בנחל איתן, כיון דהוי כקרקע עולם, אך הוסיף דאכתי יש להסתפק בזה, די"ל דדווקא לענין ארץ ישראל נתרבה דהעפר חשיב ג"כ כא"י, ולא לשאר מילי, וצ"ע בזה, וע"ע ברמב"ן בגיטין [כא:]: שכ' לענין חיוב ביכורים בעציץ נקוב "וראוי לקרות עליו מן האדמה, שהרי יש לו אדמה בעציץ ואדמה מלמטה ואין מין במינו חוצץ".

ענף ו

בדין אילן שעולה מאליו.

בדברי הרמב"ם באילן העולה מאליו דמחלק בין רשה"י לרשה"ר.

עיין היטב בפירוש המשנה להרמב"ם על הדין של אילן העולה מאליו - ועיי"ש שחילק בין אם הוא ברה"י או ברה"ר, ועיין בב"י [סימן רצ"ד] שהעתיקו:

וזה"ל: "כתב הרמב"ם בפירוש המשנה דהא דתנן העולה מאליו חייב, בתנאי שיהיה צומח ברשות היחיד, אבל עולה מאליו ברשות הרבים פטור, ועל זה אמרו בספרי [קדושים פרשתא ג אות ב] ונטעתם פרט לעולה מאליו, וכן אמרו בפירוש בתוספתא [ערלה פ"א ה"ב], העולה מאליו לרבים פטור, עכ"ל.

אולם יש חולקים, דיעויין בתוס' חדשים כאן מה שהביא מהב"י - ומתוך דבריו מבואר שהב"י עצמו למד בדעת הרא"ש דחולק על הרמב"ם וס"ל דלעולם חייב, בין אם עולה מאליו ברה"ר או ברה"י.

הרי שהרמב"ם הכריח את חילוקו מכח סתירת המשנה לתוספתא שם, דבתוספתא קתני העולה מאליו פטור ואילו במתני' קתני חייב, וע"כ דהמשנה איירי ברה"י והתוספתא ברה"ר, וצ"ב דמה הסברא לחלק ביניהם, דהא ממ"נ - אי בעינן נטיעה בידים אמאי ברה"י חייב הא סו"ס לא נטע בידיו ממש, ואי לא בעינן נטיעה בידים אמאי ברה"ר פטור, ועי' בפ"י הריב"ם צ"ח שכתב דהעולה מאליו שחייב מרבין מ"כל עץ", ולהאי רבנותא יש מקום לחייב בין ברה"י בין ברה"ר.

בטעמא שהר"ש משאנץ בחילוק זה.

עוד דרך מצאנו בזה - בר"ש משאנץ על התו"כ להלן [שם ה"ד] שכתב בטעם פטור העולה מאליו לרבים, וזה"ל "פטור - דאזלינן בתר רוב דיעות דמתייאשין מפירותיו ודעתם להנות מן העץ להיסק או דבר אחר כשיצטרכו להם, אבל הנוטע לרבים רוב דיעות לא מבטלי דעת הנוטע שלא יהנה ממנו", עכ"ל.

ומבואר בדבריו דבאמת מעיקר הדין יש מקום לחייב אף העולה מאליו ברה"ר, דמרבין מ"כל עץ" או מפסוק אחר אף העולה מאליו, ומה שבכל אופן פטור הוא משום דהולכים אחר רוב דיעות שאין דעתם לפירות אלא לעץ עצמו ונמצא שהפטור כאן הוא מצד דהוי כנוטע לסייג ולכן פטור, אבל לו יצויר שדעתם של הרבים היתה מסכמת לקיים את העץ למאכל - אף בכה"ג יהיו חייבים הפירות בערלה, ולפי"ז פשוט דהעולה מאליו ברה"י חייב - דהתם בדעתו גרידא תליא מילתא ואם דעתו לקיים העץ למאכל חי.

דרכו של המהר"י קורקוס ופרישה - על פי סברת החזון יחזקאל.

עוד דרך מצאנו בזה - עיין בחזון יחזקאל בפירושו על התוספתא [ערלה פ"א ה"ב] שכתב לבאר את החילוק בין עולה מאליו ברה"י לעולה מאליו ברה"ר, דעולה מאליו ברה"י שחייב הוא משום דכיון דניחא ליה בהאי אילן אע"פ שלא נטעו חשיב כנטעו בידים, משא"כ עולה מאליו ברה"ר דלאו מקום אילנות הוא ולא ניחא ליה לאינשי בהאי אילן, לא חשיב כנטעו אדם שם ופטור מערלה, ובזה א"ש אמאי הנוטע לעצמו ברה"ר חייב, משום שניחא ליה בהאי אילן ולדידיה חשיב האי מקום למקום אילן.

הרי לנו ב' דרכים שונים בחילוק בין הנך תרי דינים:

א] לדרכו של הר"ש משאנץ לא בעינן נטיעת אדם כלל והפטור ברה"ר הוא משום דהוי כנוטע לסייג.

ב] לדרכו של החזון יחזקאל אין כאן פטור מצד סייג – אלא אדרבה – נתחדש דבעינן נטיעת אדם ומש"ה ברה"י חייב דחשיב ע"י ניהותא ידידה שנטעו בעל הרשות, וברה"ר פטור דלא חשיב שנטעוהו הרבים.

ונראה שיש מקור לדרכו של החזון יחזקאל מלשון המהר"י קורקוס [מעש"ש פ"י ה"ה] שכתב וז"ל – "דמה שאמרו חייב מיירי דעולה ברה"י דהוא כאילו נטעו", וכן מבואר נמי בלשון הפרישה [סוס"י רצ"ד אות מ"ט] וז"ל, "והטעם דכדי טפילה דחייב היינו משום דאז ניהא ליה באילן זה ובמחשבתו אחשבוה והוי 'כאילו נטעו' וקרי ביה ונטעתם וכו'", עכ"ל.

דברי הראב"ד בתו"כ [שם], ודברי היראים בזה.

אולם – עיין בפירוש הראב"ד לתו"כ [שם] דנראה דכל החילוק בין רשה"ר לרשה"י בזה הוא מגזה"כ – והיינו דמצד המיעוט אתינן עלה – והיינו דעיקר המיעוט של עולה מאליו נאמר על רשה"ר – וצ"ע.

עוד מצאנו דרך אחרת בנידון זה ביראים [מצוה ע"ה] שכתב בזה"ל:

"וטעמא – כיון דליחיד הוא 'נראה כנוטעם', ותניא ונטעתם אין לי אלא נטוע, הבא מאליו מנין ת"ל כל עץ, ואחר שריבה הכתוב ומיעט לא מסרו הכתוב אלא לחכמים", עכ"ל.

וכפשוטו היה נראה שכוונתו שאחרי שמהתורה יש ריבוי ומיעוט, א"כ הדבר מסור לחכמים לקבוע אימתי חייב ואימתי פטור, והיה נראה להם דברה"י חייב דנראה כנטוע על ידו, וברה"ר פטור דמוכח שעלה מאליו בלא נטיעת אדם – ונראה שמש"כ "לא מסרו הכתוב אלא לחכמים", אין הכוונה שזהו מדרבנן אלא דהוא מה"ת ויש לחכמים לפרש דין זה דאורייתא, אולם בתועפות ראם [אות ב'] פ"י שהוא רק מדרבנן משום דנראה כנוטעם.

משנה ג

ג] אילן שנעקר והסלע עמו שטפו נהר והסלע עמו אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב נעקר הסלע מצדו או שזעזעו המחרשה או שזעזעו ועשאו כעפר אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב:

רע"ב משנה ג

אילן שנעקר – שעקרתו הרוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר: והסלע עמו – העפר שסביב השרשים קרוי סלע, לפי שהוא נעשה שם קשה כסלע. וקאמר שאם היה אותו עפר עמו והוסיף עליו עפר ונשרש שם בארץ רואים, אם יכול לחיות מן העפר שבא עמו בלא תוספת עפר אחר, [הרי] הוא כנטוע במקומו הראשון ופטור מן הערלה. ואם לאו הרי הוא כאילן העולה מאליו וחייב: זעזעו המחרשה – ונתפזר ממנו העפר ונתגלו השרשים:

ציונים והערות משנה ג

ענף א

בגדר יכול לחיות.

בדברי הפוסקים במה שיש להסתפק בשיעור של 'יכול לחיות'.

הנה במתני' לא מפורש מהו השיעור "יכול לחיות" שבזה כבר אינו חייב להתחיל מחדש למנות שנות הערלה, והפוסקים העלו בזה כמה צדדים:

א] דבעינן שיהא ראוי לחיות לעולם.

ב] שיהא ראוי לחיות ג' שנים.

ג] שיהיה ראוי לחיות קצת זמן.

ועיין בזה במנחת שלמה [ח"א סי' ס"ט] שהאריך בענין זה בקונטרס גדול – וציין שם לדברי הרשב"א [שו"ת חלק ג' סימן רכה] שהעמיד סוגי' זו – והאריך טובא לדון בכל פרט ופרט בדברי הרשב"א.

ותחילת דברי הרשב"א בזה – "על דבר זה נתחבטתי כמה ימים – 'זמן שיכול לחיות' כמה הוא – יגעתי ולא מצאתי, ומסתברא לי, דאפי' יכול לחיות ממנו 'קצת ימים' פוטר, ואפי' אינו יכול לחיות שלש שנים כשני ימי ערלה" – עיי"ש שהאריך בזה – ולהלן הבאנו דבריו, וע"ע בפתחי תשובה [סימן רצ"ד ס"ק י"ג] מה שהעלה בנידון זה.

ועיי"ש במנח"ש שביאר שיש צד לומר דבעינן שיכול לחיות לעולם – שהסברא בזה היא – דכיון שאינו יכול לחיות מהאדמה שנעקרה עמו כמו תחילה כשהיה נטוע בארץ, שוב חשיב שפיר הך נטיעה שניה שבמקום השני כנטיעה חדשה ולא כהמשך לנטיעה קמייטא, ולכן חייב שפיר בערלה. וע"ע בזה בציץ אליעזר [ח"א סי' י"ט] שכתב שמשמע מלשון המהר"י במ"צ בפירושו למשנה דבעינן יכול לחיות לעולם, שכותב "אילן שנעקר וסלע עמו, אילן ישן שכבר עברו עליו שני ערלה שנעקר עם כל הגוש שלו, אם יכול לחיות בלא כלום חידוש אלא יניק מגושיה ולא צריך לינק מעפר אחר, הרי הוא כאשר היה, אבל אם צריך הוא לעפר אחר דבגושו בלבד היה מתייבש אע"פ שהוא ישן חייב בערלה דהו"ל עולה מאליו וחייב", עכ"ל, ודייק מכאן שמשמע מפשטות כל דברי ביאורו, וממה שמתנה באם יכול לחיות ב'לא כלום חידוש' אלא 'יניק מגופיה', וכופל ומתנה 'ולא צריך לינק מעפר אחר', מכל האריכות בזה היה מדויק שצריכים שיהיה יכול לחיות כך לעולם ביניקה מגושיה בלא עפר אחר, ובלא כלום חידוש.

איברא שבמנחת שלמה [שם] דייק לאידך גיסא – דבע"כ א"א לפרש כן בדעת הריב"מ"ץ, ואפי' א"א לומר דס"ל דבעי שיהא יכול לחיות ג' שנים, שהרי הריב"מ"צ כתב אהא דתנן אילן שנעקר וסלע עמו וז"ל, "אבל אם צריך הוא לעפר אחר – דבגושו בלבד" "היה מתיבש" אע"פ שהוא ישן חייב בערלה", עכ"ל, אלמא דס"ל דדוקא בכה"ג שהיה מתחיל האילן להתיבש מיד אז הוא דחשיב כנטיעה חדשה, משא"כ אם יכול לחיות איזה זמן ע"כ דלאו יבש הוא וחשיב שפיר כאילו הוא נטוע עדיין במקומו הראשון – ודייק מהכא שדעת הריב"מ"צ הוא כדעת שאר הפוסקים דלא בעינן כלל שיוכל לחיות ג' שנה אלא סגי גם בחיות מועט".

וסיים ע"ז במנח"ש דהוא דבר רחוק מן המציאות לומר שיכול אילן לחיות מהסלע שנעקר עמו כאילו היה נטוע ממש בארץ, והסיק דלא בעינן כן, והוסיף עוד – דמשמע מהפוסקים דכיון שנתנה 'בחניה' לדעת אם יכול לחיות או לא – הרי אי אמרת דבעינן שיוכל לחיות 'לעולם' – א"כ לעולם לא יתברר בשום פעם היתירו, וע"כ דלא בעינן שיוכל לחיות לעולם.

בדברי הרשב"א בזה.

הרשב"א שם הוכיח דמסתברא דאפי' יכול לחיות ממנו קצת ימים פוטר, ולא בעינן אפי' שיכול לחיות שלש שנים כשני ימי ערלה.

והביא לזה ראיה מהסוגי' בב"מ [ק"א]. בדין שטף נהר זיתיו ונתנן לתוך שדה חבירו, זה אומר זיתי גדלו, וזה אומר ארצי גדלה, יחלוקו, ואוקימנא בגמ' שנעקרו בגושיהן, וכן כי אתא רבין, אמר והוא שנעקרו בגושיהן ובתוך שלש שנים, אבל לאחר שלש, הכל לבעל הקרקע.

וכתב על זה הרשב"א – "והנה נראה, דאינו יכול לחיות באותן גושים לעולם, דאם כן זיתיו ועפריו גדלו, ואפי' לו כל שלש אינו יכול לחיות, דאם איתא תוך שלש, מיהא ליהוי כלהו לבעל הזיתים, דמאי אהני ליה בעל הקרקע, ואעפ"י שאין זו ראיה גמורה, שיש לדחות קצת, כיון דיכול לחיות, סתם קתני, ולא פירש, משמע לכאורה, כל שיכול לחיות קצת ימים, קאמר".

בהמשך דבריו הוסיף הרשב"א בטעמא דמילתא – "דכיון שכבר היה נטוע ועברו עליו שלש שנים, ממקום פטור בא, ואע"פ שנעקר לגמרי ונטע במקום אחר, אכתי אהני ליה נטיעתו ראשונה ופטורו, כל שיכול לחיות קצת, והיינו טעמא נמי, דכי לא נעקר ממקומו לגמרי, אלא שעדיין מחובר כל דהו במקום נטיעתו, ואפי' לו כחוט הסרבל, אותו המועט פוטר ומעמידו על היתר הראשון, אעפ"י שאינו יכול לחיות ממנו כלל, וכמו ששנינו שם אילן שנעקר ונשתתיר בו שורש, פטור, וכמה יהא השרש, רשב"ג אומר משום ר' אלעזר נ' יהודה איש ברתותא כמחט של מתוח, ומשום כך נראה לי להלכה דבחוצה לארץ, אם נעקרו גושיהן ויכולין לחיות קצת ממנו, פטורין – וכו", עכ"ל.

יש תוספת דברים בסוף דברי הרשב"א שכתב "אלא שבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי, דתניא סתם כיצד יודע אם יכול לחיות, אם לאו, חופר גומא בארץ ונוטעו בה, אם יכול לחיות, פטור, ואם לאו, חייב, עכ"ל, ולהלן יבואר בזה.

ביאור הקצו דבעינן ג' שנים.

ע' בשו"ת מנחת שלמה הנ"ל שהאריך טובא בביאור הטעם למה בעינן ג' שנים, ולבסוף פי' וז"ל, "לכן נראה דעיקר טעמו של הרשב"א שמצריך ג' שנה הוא משום דס"ל דאף אם יכול האילן לחיות מעפרו הקודם מ"מ ההעברה ממקום למקום חשובה שפיר כנטיעה חדשה, והיינו משום דמיד כשנעקר ממקומו אע"פ שהוא יכול לחיות מ"מ סו"ס כיון שאינו מחובר ממש לארץ חשובה הנטיעה השניה שבמקום השני כנטיעה חדשה וצריך להיות חייב תיכף בערלה. והא דתנן אם יכול לחיות פטור הוא רק משום דכיון שיכול עכ"פ לחיות מהעפר הקודם שהביא עמו הו"ל זה וזה גורם דקיי"ל שהוא מותר".

והמנחת שלמה הביא על זה את דברי הפרישה [סי' רצ"ד] וז"ל, "אם יכול לחיות וכו' ואם לאו חייב, ואין לדמות לזה וזה גורם שמותר, ד"ל דדוקא לעיל דאין עפר בלא יחור ואין יחור בלא עפר יכול לגדל משו"ה מחשב זה וזה גורם, משא"כ בזה דיכול העפר של קרקע לעשות הגידול בלא העפר שסביב שרשי האילן", עכ"ל.

וכתב על זה המנח"ש - דלכן סובר שפיר "שצריכים שבכל אותן ג' שנים הראשונות מהנטיעה השניה שהיה ראוי להיות ערלה יגדלו הפירות גם מהעפר הקודם שהוא פטור, ואז הוא דהו"ל שפיר זוז"ג ושרי".

והוסיף ע"ז עוד - "ולכן נראה שע"כ צ"ל כדעת הנאות דשא [סי' ל"ב] שכתב שמותר גם לכתחילה לעקור ולנטוע במקום אחר ואע"ג דבשאר זוז"ג קיי"ל דלכתחילה מיהו אסור מ"מ הכא מותר, והיינו משום דזוז"ג דהכא לא דמי כלל לשאר זוז"ג דעלמא דפליגי בה תנאי, כגון אם נטע אגוז של ערלה דהתם נעשה עכ"פ דבר חדש מחמת האגוז שהוא דבר האסור ולכן יש מקום לאסור את הפירות גם לאחר ג' אי לאו דזוז"ג שרי, משא"כ הכא הלא כבר אמרנו שלא האילן ולא הקרקע אסורים אלא שגזו"כ הוא דבג' שנים הראשונות שהאילן חי הפירות אסורים, ולכן אמרינן שפיר דאם בשעת נטיעה שניה יכול הוא לחיות מהעפר שהביא עמו ג' שנה, נמצא שהנטיעה השניה לא גרמה לו כלל שום חיות חדש במשך אותן ג' שנים הראשונות כיון שבלאו הכי היה חי.

וכן אף אם זה וזה גורם דעלמא אסור מכל מקום הכא מותר, משום דכיון שיכול לחיות גם בלא שום נטיעה אין הוספת העפר חשובה כ'נטיעה' אלא כ'השבחת האילן' אבל לא כ'נטוע מחדש'.

ונמצא דלפי"ז אין אנו צריכים כלל לומר בדעת הרשב"א שחולק על ההלכה וסובר בדין זוז"ג דגם אם האיסור וההיתר [אינו] יכול מותר, אלא סובר שפיר דאסור, ושאיני הכא משום דעכ"פ לאו חיות חדש הוא, ואף אי שאר זוז"ג אסור מ"מ הכא מותר, ולפי"ז גם אנו יש לנו לחשוש לדעת הרשב"א ולהצריך שיכול לחיות ג' שנה, עכ"ל.

תוספת דברים בכל הנ"ל, ובמה שיש לדקדק בשעת ההעברה.

ועיין עוד בזה בברכי יוסף [יו"ד סי' רצ"ד] וכן בחזו"א ערלה [סי' ב' אות י"ב], וע"ע בתורת הארץ [פ"ט אות כ"ח], ובציץ אליעזר [שו"ת ח"א סי' י"ט] ובשו"ת שבט הלוי [ח"ה סי' קנ"ו].

ועיי"ש בשבט הלוי שכתב דלכתחילה צריך להעביר השתילים באופן שלא יהיה הפסקה בין העציץ לקרקע עולם, ואם בדיעבד העבירו בדין עציץ שיאנו נקוב יש מקום להקל, וע"ע במנחת שלמה [ח"א סי' ע'] שכ' להקל משום דלא מסתבר שבהעברה עראית זו אף שאין יניקה מהקרקע יחשב כתלישה, כמו שאם יגביה העציץ י' טפחים ויורידנו דנימא שמשעת הורדה חייב למנות שנות הערלה מחדש, ועיין בדרך אמונה [פ"י מהל' מעש"ש אות ס"ה] שכתב להחמיר לא להניחו במכונית.

בדברי הרשב"א בשם התוספתא - ומה שדן בזה החזו"א.

כבר הבאנו דסוף דברי הרשב"א הסיק - "אלא שבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי, דתניא סתם כיצד יודע אם יכול לחיות, אם לאו, חופר גומא בארץ ונוטעו בה, אם יכול לחיות, פטור, ואם לאו, חייב, עכ"ל.

ולא ביאר לן מה ק' מדברי התוספתא, וכ' ע"ז בברכי יוסף "דמה שנסתפק מכח התוספתא אפשר לומר שבשלמא אי בעינן שיוכל לחיות זמן רב אמטו להכי שאלו כיצד יודע אם יוכל לחיות וקאמר חופר גומא וכו', אלא אי אמרת דבקצת ימים סגי אין כאן שאלה, דבעידנא דמעקר אילן זה, אם אינו יכול לחיות אפילו פורתא ניכר לעין תיכף ומיד", ע"ש.

והחזו"א [שם סימן ב' ס"ק י' – י"ב] כתב על זה - וז"ל "והנה הרשב"א שם דן כמה זמן היה יכול לחיות דמתני', והאריך דמסברא סגי במקצת ימים כמו דסגי בנשתייר שורש אחד דאינו יכול לחיות בזה וכו' וסיים אלא דבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי כו', והנה דברי הרשב"א סתומין לנו מפני שהתוספתא סתומה לנו, והמשך דברי הרשב"א מורין שהוא כעין מהסס בדבר מפני שהתוספתא סתומה, ואחרי שלא למדנו פירושא דתוס' מפי רבותינו - רשות לנו לעיין בה. וז"ל התוספתא וכפי שהביאה ב"י - כיצד יודע אם יכול לחיות אם לאו חופר גומא בארץ ונטעו בה אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב, ואפשר לפרש דחופר גומא בסלע קאמר ונטעו אילן ורואה אם נשרש וגדל.

וביאר בזה החזו"א – "ואפשר דבאילן שגדל כבר א"א לעמוד בזמן מועט אם אינו חי, אבל בזה שנטע רואה וא"כ הוא בודק כן בפועל וכשנשרש מותר לו להוסיף עפר סביבות הסלע ויהא פטור וכו' מיהו לישנא גומא בארץ לא משמע כן וכו'.

ואפשר לפרש דחופר גומא בארץ ממש קאמר ונטע האילן שהסלע דבוק בשרשיו, ומפני שהסלע באויר מתייבש ונופל והחמה מכה בו והרוח נושבת עליו לכן נותנו בגומא ואינו עושהו בעפר, ואם יראה שהוא יכול לחיות עושהו בעפר ופטור¹⁴¹, וגם לפי זה ק' לשון ונטעו בה דמשמע דנטעו ממש.

ולכן נראה דשיעור דיכול לחיות היינו שיעור קליטה דסתמא י"ד ימים ואין כל המקומות שוות, והנה העפר החדש שהוא נותן אינו מתאחה עם השרשים אלא אחר שיעור קליטה, והלכך אם השרשים הישנים יכולים לקיימו בחיים עד שיקלוט כוחות החדשים מקרי נטיעה אחת, שכל הכוחות החדשים הבאים על שרשים חיים ואילן חי ממשיכים החיים הראשונים [ואע"ג דהסלע מריח מעפר שסביביו ושואף רוח חיים, מ"מ לא מקרי בשביל זה כאינו יכול לחיות דהוי כהשקוה מים, ועיקר הצמיחה מתיחסת לסלע שעם השרשים שהשרשים יונקים ממנו], אבל אם ימות האילן קודם הקליטה החדשה הוי נטיעה חדשה, וזהו דתניא כיצד יודע חופר גומא בארץ ונטעו ורואה אם אין החיים פוסקים ובכל יום האילן חי וגדל הרי דחי עד החיים החדשים, והיינו אם יכול לחיות דתוס' ולא ימות באמצע, ולמדנו לפי"ז להלכה דכל שלא מת באמצע ולא בעינן ג' שנה, עכ"ל החזו"א - ועי"ש שהאריך עוד בזה בשיטת הרא"ש והרשב"א בזה.

ענף ב'

הערות נוספות במשנה.

הערה בפשט דברי הרע"ב והר"ש.

ז"ל הרע"ב – "וקאמר שאם היה אותו עפר עמו והוסיף עליו עפר ונשרש שם בארץ רואים, אם יכול לחיות מן העפר שבא עמו בלא תוספת עפר אחר, [הרי] הוא כנטוע במקומו הראשון ופטור מן הערלה. ואם לאו הרי הוא כאילן העולה מאליו וחייב", וכ"ה בר"ש – ויש להעיר על מה שאמרו "ואם לאו הרי הוא כאילן העולה מאליו", דלכא' אין זה אילן העולה מאליו, אלא כיון שהוסיף עפר הרי"ז כאילו נטעו בידים, וע' בזה בתוס' חדשים, וצ"ע.

דברי הפוסקים במה שיש לדון האם יש לחלק בין עקרו בידים לנעקר מעצמו.

יש לדייק את לשון המשנה שלא אמרו לשון "עוקר" אלא אמרו לשון בדיעבד - "אילן שנעקר שטפו נהר" וכו' – וכ"ה בתוספתא דתני 'נשבר', וכן מדוקדק בלשון הרמב"ם, והיינו שבדין עוקר בידים לא הזכירו תנאי זה אם יכול לחיות, אלא אמרו סתם שמונה משעת נטיעתו ודווקא בדין נעקר הזכירו תנאי זה – ויש לדון האם איכא סברא לחלק ולומר שבאמת בעקרו בידים דלא מהני תנאי דאם יכול לחיות - אלא דבכל אופן חייבים בערלה משעת נטיעה אחרונה.

¹⁴¹ וכעין זה איתא בכרם ציון [הלכות ערלה עמ' ל"ד] בשם הגר"א זצ"ל.

וכבר עמד בזה בציץ אליעזר [שו"ת ח"א סי' י"ט] האם יש לחלק בין נעקר או עקרו, והאריך בזה, עיי"ש [אות י"ב ואות י"ג].

ומסיק וז"ל, "אבל לענ"ד נראה שחידוש גדול הוא לחלק בהכי, כי לא מצינו בערלה שיהא תלוי בדעת אדם, כי אם בנטעו לסייג ולקורות וכדומה, מפני שכתוב 'עץ מאכל', עיין פ"א דערלה מ"א ובירושלמי, אבל עצם מנין שנות ערלה נראה מסברא שמכיון שכבר עברו על אילן זה בנטיעה שלש שנים נפטר, ואינו תלוי בדעת אדם כלל אם דעתו לבטלם או לא, שהעיקר תלוי אם כבר עברו עליו הג' שנים ולא נתבטל נטיעתו ע"י פסיקת חיותו או לא, וא"כ ממילא מכיון שבנעקר מאליו יש דין של אם יכול לחיות פטור ולא נתבטלה הנטיעה הראשונה, ה"ה אפי' אם עקרו בידים ג"כ דינא הכי שלא נתבטלה הנטיעה הראשונה מכיון שיכול עוד לחיות ממנה" - עכ"ל הציץ אליעזר.

והוסיף שם עוד להביא מכמה פוסקים שלא חילקו בזה – עיי"ש שהביא כן מהשו"ת פרח מטה אהרן [ח"א סי' ע"ה] ושיבת ציון [סי' מ"ט] – ומפורש כן גם בספר שערי צדק מבעל החכמת אדם שער משפטי הארץ [פרק ו' הי"א] שכתוב מפורש ש"אילן שגדל במקום א' ועקרו - בין בידים או שעקרו רוח או שטפו נהר ונטעו במקום אחר - ונשאר עפר סביב שרשיו שהיה יכול לחיות וכו' הרי"ז כנטע במקומו ופטור מן הערלה" - הרי מפורש בהדיא שסובר שאין חילוק בזה בין נעקר מאליו לעקרו בידים, ודו"ק.

בדין איסור קציצת עצי פירות.

ואגב יש להעיר בדין איסור קציצת עצי פירות – דיעויין בשו"ת שאילת יעב"ץ [חלק א' סימן ע"ו] וז"ל, "עוד צריך אני למודעי שאם אע"פ שעוקרין הגפן ממקומה עדיין היא חיה ויכולין לנטעה במקום אחר - אין כאן בית מיחוש לעולם דפשיטא שאין זו קציצה ולא נאסרה כלל בשום אופן, שהרי היא כנטועה במקומה, וכדקיי"ל גבי ערלה באילן שנעקר והסלע עמו אם יכול לחיות פטור מערלה, כ"ש הכא בנד"ד - כך נראה פשוט", עכ"ל.

וע"ע בנידון זה בשו"ת חתם סופר [יו"ד סי' ק"ב] ובחידושי בב"ב [כ"ו] ובפתחי תשובה [יו"ד סי' קט"ז סק"ו] ובשו"ת בית יצחק [יו"ד ח"א סי' קמ"ב אות י'], ובשו"ת שואל ומשיב [מהדו' רביעאה ח"א סוס"י כ"ח].

וז"ל התשובה בשבות יעקב [ח"א סי' קנ"ט] "ובר מן כל דין נראה דדוקא היכי שצריכין לקוץ האילן ולהשחיתו כהני עובדא שבש"ס אז איסורא איכא אמנם לפי משמעות לשון שאלתך מבואר שאילן זה נטע ממקום אחר לכאן א"כ אפשר דיכולין לחזור ולחפור ולשרש אחריו לנטוע במקום אחר דליכא השחתה כלל ומותר לכ"ע כל זה נ"ל ברור", וז"ל התשובה בשו"ת חיים שאל [חלק א סוף סימן כג] "כלל העולה דיכול ראובן לעקור האילן ממקומו ולנטועו במקום אחר ויזהר להביא גוים אומנים ויחפרו את הארץ הטב כל הנצרך להוציא שרשיו בשלימות ותכף לנטעה במקום אחר וליעביד ליה כי היכי דנחיה".

משנה ד

[ד] אילן שנעקר ונשתייר בו שורש פטור וכמה יהא השורש רבן גמליאל אומר משם רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא כמחט של מיתון :

רע"ב משנה ד

ונשתייר בו שורש - מחובר לקרקע שלא נעקר :
כמחט של מתוח - גרסינן, כלומר שיעור עובי השורש כמחט שהאורגים מותחים בו הבגד, אחר שארגוהו, להפשיטו ולהרחיבו :

ציונים והערות משנה ד

ביאור המשנה – אי דנים על האילן עצמו או על השורש שעשה חליפין.

יש לעיין בביאור דין המשנה דבמה איירי וכנראה דנחלקו בזה הראשונים, דמצד אחד יש לומר דאיירי באילן שנעקר אבל לא נעקר לגמרי כיון שנשתייר שורשו באדמה ובזה כל האילן מחובר קצת לקרקע – וכעת דנים עליו האם למנות מחדש כיון דסו"ס לא נעקר לגמרי ונשתייר בו קצת.

ומאידיך יש לומר דאיירי באופן שנעקר לגמרי – והאילן עצמו אינו מחובר כלל, ודנים על השורש שממנו גדל אילן חדש – והנידון הוא האם האילן החדש הוא המשך של האילן הקודם.

וכדרך הראשונה נראה מלשון הרמב"ם [מעשר שני פרק י הלכה יב] "וכן אילן שנעקר ונשאר 'ממנו' שורש אחד" – ומשמע שכל האילן עדיין קצת מחובר, אולם מלשון הריבמ"ץ היה נראה שנעקר לגמרי ולא דנים על האילן כלל – והיינו כדרך השניה.

וז"ל – "אילן שנעקר ונשתייר 'שם' שורש – פי' האילן נעקר 'לגמרי' – אלא עדיין נשאר שורשו בארץ 'ומוציא חליפין', הרי הוא כמות שהיה ופטור", והיינו שכעת דנים על החליפין של האילן שגדל מהך שורש, וגם משמע כן מלשוננו שכתב – ונשתייר 'שם' שורש – ודו"ק.

ומהתוספות יום טוב משמע כהרמב"ם – וז"ל – "פירוש שנעקר מהעפר שסביבו ונשתייר שורש ממנו שלא נעקר ממנו העפר שסביב אותו השרש".

ומלשון הרא"ש והר"ש קשה להכריע – דעיין בפירוש הרא"ש שכתב וז"ל: "שנעקר – לגמרי ונשתייר מעט מן השורש בארץ", וכ"ה בר"ש וכ"כ הר"ש סיריליאן.

פלוגתת הרא"ש והרשב"א האם יכול לחיות מהך שורש.

עיין היטב ברא"ש שמבאר שהשיעור הזה של עובי השורש כמחט וכו' הוא "שאז ידוע שיכול לחיות במקומו ופטור אף אם הוסיף בו עפר" – וכנראה דאיירי באילן האם הוא יכול לחיות והשיעור בשורש הוא השיעור דיכול לחיות.

אולם עיין בלשון הרשב"א בתשובה [ח"ג סי' רכ"ה] וז"ל: "דכיון שכבר היה נטוע ועברו עליו שלש שנים, ממקום פטור בא, ואע"פ שנעקר לגמרי ונטע במקום אחר, אכתי אהני ליה נטיעתו ראשונה ופטור, כל שיכול לחיות קצת, והיינו טעמא נמי, דכי לא נעקר ממקומו לגמרי, אלא שעדיין מחובר כל דהו במקום נטיעתו, ואפי' לו כחוט הסרביל, אותו המועט פוטרו ומעמידו על היתר הראשון, אעפ"י שאינו יכול לחיות ממנו כלל, וכמו ששינינו שם אילן שנעקר ונשתייר בו שורש, פטור, וכמה יהא השרש, רשב"ג אומר משום ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא כמחט של מתוח", עכ"ל.

עכ"פ מבואר מתוך דבריו שאינו יכול לחיות, ודלא כהרא"ש – ועיין בברכי יוסף [סי' רצ"ד אות י"ב] שכתב דפליגי הכא הרשב"א והרא"ש, אם איירי דיכול לחיות או לא, וע"ע בחזו"א בזה.

דרך חדשה בזה דלא נחלקו הרא"ש והרשב"א.

אולם יעויין בשו"ת שבט הלוי [ח"ה סי' קנ"ו] שכ' לבאר דברי הרשב"א והרא"ש דבאמת לא פליגי כלל – והכל ע"ד הריבמ"ץ, ותחילת הדברים שבאמת – יסוד דין אילן שנעקר ובו סלע ויסוד דין אילן שנעקר ובו שורש – שונים זה מזה, דאילן שנעקר לגמרי ורק נשאר עפר סביבו – התם ההיתר הוא מכח שיכול לחיות בעפר דזולת זה הוא עקור לגמרי, משא"כ אם נשאר על מקומו ועדיין נשאר קצת – נהי דעל שורש קטן זה ודאי אינו יכול לחיות וכמ"ש הרשב"א, מ"מ כיון דמשורש זה שוב מתפתחים ומתחלפים שאר שרשים במשך הזמן הרי לא נקרא עקור לגמרי, א"כ הרשב"א מדבר מצד השורש הקטן עצמו דעי"ז ודאי אינו יכול לחיות כלל, ואת המצב הזה ממש קורא הרא"ש דזה מיקרי – 'יכול לחיות' – והיינו שיכול לגרום חליפין והיינו כמשנ"ת בריבמ"ץ.

בענין אילן שנעקר ונשתייר בו שורש פחות מכשיעור – דמה הדין בשאר דיני התורה אי חשיב כמחובר.

בדין אילן שנעקר ונשתייר בו שורש פטור – ואמרו "כמה יהיה השורש, רשב"ג אומר וכו' כמחט של מיתון" ועיין בירושלמי [פ"א ה"ג – ד:]: – חזקיה שאל פחות מכאן כתלוש הוא, והיינו דמספקא ליה אם כשלא נשאר בו שורש כשיעור קיומו הוי כתלוש לכל דיני התורה או לא, וספק הירושלמי הוא לענין ע"ז, האם המשתחוה לו אוסרו או הוי כמחובר דאינו נאסר, וכן נסתפק הירושלמי אם כותבין עליו גיטי נשים או הוי כמחובר לקרקע ופסול לגט.

והנה בדין גט המחובר לקרקע איכא ב' הלכות, חדא דאין מגרשין בדבר המחובר לקרקע, ועוד מצינו בגיטין [כא:] דאין כותבין גט על מחובר לקרקע כיון דבעינן וכתב ונתן, ולא שיהא מחוסר קציצה.

וחקר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל האם הספק בירושלמי לענין גט הוא דדילמא הוי כתלוש לגמרי, ויכול לגרש בו אע"פ שעדיין מחובר קצת לקרקע, או דילמא פשיטא דאינו יכול לגרש בו בעודו

מחובר, וספק הירושלמי הוא רק לענין זה די"ל דאם קצצו ונתנו לה כשר, דלא חשיב ליה מחוסר קציצה כשמחובר בפחות משיעור זה.

ובמראה הפנים על הירושלמי שם כתב דספק זה נוגע גם לענין קבלת טומאה, דאם הוי כמחובר אינו מקבל טומאה ואם הוי כתלוש מקבל טומאה, ולפי"ז כתב שיש לפשוט דין זה מהא דתנן בעוקצין [פ"ג מ"ח] ביחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה, דר"י מטהר כיון דחשיב ליה כמחובר, וחכמים ס"ל דאם יכול לחיות חשיב כמחובר ואם לא הוי כתלוש. וא"כ ה"ה לענין איסורא אם יכול לחיות הוי כמחובר, ואם לאו הוי כתלוש.

ולכאורה ספק הירושלמי אם הוי כמחובר או כתלוש נוגע גם לענין מלאכות שבת, האם חשיבא תלישה ממחובר לקרקע או לא, אולם העיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דמצינו בחולין [קכז:] דתאנים שצמקו באיביהן מטמאות טומאת אוכלין והתולש מהן בשבת חייב חטאת, ומבואר דאף כשאינם יכולות לחיות, ומטמאות כתלוש, מ"מ חשיבי כמחובר לענין שבת – ומבואר דחלוקין נינהו טומאת אוכלין וחייב קוצר בשבת.

והביא עוד מתוס' בב"מ [ק': ד"ה ואמר] גבי ענבים העומדות להיבצר שכתבו דאף למ"ד דכבצורות דמו ולא חשיבי מחובר מ"מ התולש מהם בשבת חייב, ומבואר דאף אם חשיב מחובר לענין שבת מ"מ יתכן לדונו כתלוש לענין שאר מילי, ולפי"ז יל"ע הכא האם התולש מאילן שאינו יכול לחיות בשבת חייב. וצ"ע אם יש לדמות הדינים זה לזה, דיש מקום לחלק ביניהם, והעיר עוד מלשון הירושלמי שהזכיר רק הנך תרי נפ"מ – לענין ע"ז וגייטי נשים – ולא נסתפקו בסתמא אם דינו כתלוש או כמחובר לכל דיני התורה, וצ"ב.

משנה ה

[ה] אילן שנעקר ובו בריכה והוא חיה ממנה חזרה הזקינה להיות כבריכה הבריכה שנה אחר שנה ונפסקה מונה משעה שנפסקה סיפוק הגפנים וסיפוק על גבי סיפוק אף על פי שהבריכה בארץ מותר רבי מאיר אומר מקום שכחה יפה מותר ומקום שכחה רע אסור וכן בריכה שנפסקה והיא מלאה פירות אם הוסיף במאתים אסור:

רע"ב משנה ה

ובו בריכה – מנהג עובדי אדמה שחופרים גומא ולוקחים יחור אחד מן האילן וטומנין אותו באותו גומא ויוצא שורש היחור מצד אחר ונעשה שם אילן, וראש היחור נשאר מחובר באילן. ואין דין ערלה נוהג בו בעודו מחובר לאילן ויונק ממנו אף על פי שהוא יונק גם מן הקרקע. ואם נעקר אילן הזקן מן הקרקע ונמצא שכל חיותו ויניקתו עתה מן הבריכה:

חזרה הזקנה להיות כבריכה – ושניהם, הזקנה והבריכה הוו כאילו נטעו, עתה ומונים להם שלש שנים משעה שנעקר האילן:

הבריכה שנה אחר שנה – לאחר שהגדילה בריכה ראשונה לקח ממנו יחור והבריכו בארץ וכן עשה כמה פעמים זה אחר זה:

מונה – לכולן שני ערלה משנפסקה הבריכה הראשונה מן האילן:

ספוק גפנים – דרך עובדי אדמה שלוקחים זמורה ארוכה מגפן זו ומושכים אותה לגפן שבצדה ומרכיבין הזמורה בגפן וזהו הנקרא ספוק ופטור מן הערלה. והא דתנן א' הנוטע וא' המבריך וא' המרכיב חייב בערלה, התם מיירי כשחתך הזמורה מן הגפן, או היחור מן האילן ואח"כ הבריכו או הרכיבו:

מקום שכחה יפה מותר – אם הזמורה שהבריכוה בגפן כוחה יפה ויונקה מן הגפן אשר ממנה לוקחה, מותר ופטורה מן הערלה. ואם כחה רע חייבת בערלה. ואין הלכה כר"מ:

והיא מלאה פירות – אם תלשן מיד, הן מותרין מפני שגדלו בהיתר. ואם הניחן באילן וגדלו לאחר שנפסקה ואין בפירות שגדלו כבר מאתים לבטל התוספת, אסור, דערלה אוסרת עד מאתים. והוא הדין באילן זקן שנעקר ובו פירות, וחזר ושתלו:

ציונים והערות משנה ה

ביאור הדין – ד' חזרה הזקינה להיות כבריכה'.

בדין זה של אילן שנעקר ובו בריכה ואמרו בזה – שאם הוא חיה ממנה אז חזרה הזקינה להיות כבריכה – וביארו הראשונים שמנהג עובדי אדמה שחופרים גומא ולוקחים יחור אחד מן האילן

בלי לקוצצו וטומנין אותו באותו גומא, ויוצא שורש היחור מצד אחר ונעשה שם אילן, ונמצא שיש כאן ב' אילנות, האילן הראשון וראש היחור שיצא ממקום אחר, אבל ראש היחור עדיין נשאר מחובר באילן.

והדין ביחור זה הוא שאין לו דין ערלה בעודו מחובר לאילן ועדיין יונק ממנו אף על פי שהוא יונק גם מן הקרקע, דעדיין נחשב כאילן אחד עם האילן הראשון – אולם אם נעקר אילן הזקן מן הקרקע ונמצא שהיחור יונק וחי לעצמו ומונין לו שנות ערלה כאילו נטעו עכשיו.

אלו שני הדינים של 'הברכה' שקדמו לדין של המשנה – ובמשנה חידשו דין שלישי שכעת גם האילן הראשון מתחיל שנות ערלה ביחד עם היחור – כיון שכעת כל חיותו וניקתו הוא עתה מן היחור – וכאילו שנטעוהו מחדש.

ולשון הר"ש – "כשנפסקה בין לסוף שנה בין לסוף שנתים נעשית ערלה ומונין לה משעה שנפסקה - כדתי מתני' - והאי אילן שנעקר כיון שאין הברכה חיה ממנו אלא אדרבה השתא הוא חי מן הברכה, הוא תלוי בברכה ואין הברכה תלויה בו ומונין לו כברכה, דכשתצא הברכה מערלה יצא גם הוא - ומשנעקר מונה לשניהם כמו שנפסקה עכשיו".

מתלוקת בראשונים אי איירי גם ביצא הזקינה מכלל ערלה.

ויש לעיין דמה הדין אם עברו ג' שנים משעת ההברכה – האם גם אז מתחילים שנות ערלה והזקנה חוזרת להיות כברכה או לא – דאולי לאחר מג' שנים של הברכה ליכא דין ערלה כלל - ומלשון הר"ש שהבאנו - "כשנפסקה בין לסוף שנה בין לסוף שנתים נעשית ערלה ומונין לה משעה שנפסקה" משמע דדווקא באמצע שנות ערלה חוזרים למנין השנים – לא כן לאחר מנין שנות ערלה, וכן באמת דעת השואל בריב"ש [סימן רפ"ג].

אולם הריב"ש דייק מהרמב"ם דגם לאחר שיצא משנות ערלה הדין כן, וכ"כ הרשב"א בשו"ת [ח"א סימן תשצ"ה], וע"ע באשכול בהלכות ערלה בזה.

בדין 'הברכה שנה אחר שנה'.

בדין 'הברכה שנה אחר שנה' פירש הרא"ש בהלכות ערלה דקס"ד דרק הברכה א' יונקת מהאילן הראשון, ועיין במהר"י קורקוס [מעש"ש פ"י הי"ח] דקס"ד דכל הברכה יונקת רק מההברכה הקודמת לא מהאילן הראשון, וקמ"ל דכולם מהראשון.

דעת הגר"א.

ויש חידוש בשנות אליהו – שלמד שהמנין של שנות ערלה בנפסקה החיות של הזקנה אינו משעה שנפסקה אלא משעת הברכה, ולפי הגר"א פשוט שלא שייך כל הדין הזה לאחר שעברו שנות ערלה שעת ההברכה, ודו"ק, וע"ע בביאור הגר"א [יו"ד סימן רצ"ד ס"ק מ"ח] – ויש לדון בדעת הגר"א באופן שיש כמה הברכות – האם מונים מכל הברכה או מהברכה הראשונה ועיין היטב בלשון הגר"א בזה דאולי כל ההברכות בטלים לראשון.

דברי הירושלמי – האיך יודעין 'מקום שכחה יפה'.

'מקום שכחה יפה מותר' – ופירש הר"ש - דהיינו "שאם הזקינה כחה יפה מותר אע"פ שהרכיבה בארץ והוציאה שרשים דלא אמרינן הסיפוק נעשה אילן ולא מכח הזקינה הוא חי אבל כחה רע אסור דזקינה כמאן דליתה דמי".

והביא על זה את קושי' הירושלמי – דמנפ"ש קשה דמה המקרה שלפנינו - "אם דבר ברי הוא שחי מכח הזקינה, דברי הכל מותר, ואם דבר ברי הוא שהוא חי מכח הילדה, דברי הכל אסור, אלא מה אנן קיימין ב'סתם' - כיצד הוא יודע".

ועל זה אמרו בירושלמי – "רבי ביבי בשם רבי חנינא אמר - אם העלין הפוכים כלפי הילדה דבר ברי הוא שחי מכח הזקינה, ואם היו העלין הפוכין כלפי הזקינה, דבר ברי הוא שחי מכח הילדה, אמר רבי יודן בר חנן – 'סימנא' - דאכל מן חבריה בהית מסתכלת ביה" – ובזה קשה דלמה פליגי ולמה לא נבדוק לפי העלים ועל זה אמרו – "אמר רבי יודן אבוי דר' מתניא תיפתר שנשרו העלין".

יש סתירה בעיקר הדין ערלה בהברכה והרכבה.

עיין בר"ש שהקשה דמכל המשנה מבואר שהברכה פטורה מן הערלה והביא כן נמי מהתו"כ – "ונטעתם פרט למרכיב ולמבריק, מיכן אמרו סיפוק גפנים וסיפוק סיפוקי אע"פ שהבריכין בארץ

מותר", אולם יש סתירה לזה מהמבואר בפ"ק דר"ה [ט:'] – "תניא, אחד הנוטע וא' המברך וא' המרכיב לפני ר"ה ל' יום, עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית" ומפורש הכא שיש ערלה בהרכבה והרכבה ומיד מונין שנות ערלה – וזו סתירה.

ותירץ בזה הר"ש – וכן תירץ בתוס' בר"ה [שם] דהברייתא ההיא איירי דווקא באופן 'שנפסקה מאביה' – אבל כל זמן שלא נפסקה מותר וליכא ביה דין ערלה.

בדין ערלה בסיפוק בגפנים ובהרכבה באילנות.

עיין ר"ש שלשון סיפוק ולשון הרכבה חזא נינהו – אלא דסיפק בגפנים והרכבה באילנות, והרכבה היינו שמרכיבין יחור של אילן יפה באילן אחר – והר"ש הביא על זה את הסוגי' בסוטה [מ"ג:] לענין עורכי המלחמה דתניא 'חללו פרט למברך ומרכיב' והיינו שאינו חוזר – והקשו – "והא אנן תנן – אחד הנוטע ואחד המברך ואחד המרכיב" שבכולם יש דין להיות חוזר במלחמה, ומתריצין שתלוי אי הוי הרכבת איסור או הרכבת היתר, והיינו שמחמת הרכבת איסור אינו חוזר אע"פ שערלה נוהגת בה – אבל מפני הרכבת היתר חוזר.

שוב הקשו – דבמה איירי בהך הרכבת היתר – דאי מרכיב 'ילדה בילדה' – שהוא חוזר מחמת הילדה הראשונה אלא ע"כ דאיירי בהרכבה של 'ילדה בזקנה', אלא דגם זה קשה – דילדה שהרכיבו בזקנה בטלה – שהיא חיה מן הזקנה ואין בו דין ערלה.

ותירצו – דאיירי ב'ילדה בילדה' – והיינו באופן שהראשונה פטורה וכגון דנטעה להך קמייתא לסייג ולקורות דאז פטור מן הערלה – ויש חידוש דילדה בילדה לא בטלה כיון דלא מופקע מערלה כמו זקנה שהרי בילדה שייך שיחזור בו.

וכתב הרמב"ן בר"ה [ט:] ד"מהך סוגיא שמעינן דכל מקום שהזכירו הרכבה לעשותה כנטיעה לערלה ולרבעי, אינן אלא בשהרכיב יחור של מאכל בילדה שנטעה לסייג ולקורות ודעתו על הרכבה שתהא למאכל, אבל לא בשהרכיב בזקנה בין שהיא למאכל בין שהיא לקורות, מונין להרכבה זו משעת נטיעה ולא משעת הרכבה זו, דהא אפי' מחשב על הראשונה אינו מונה לה משעת מחשבה אלא משעת נטיעה".

והסיק בזה הרמב"ן – "דאי לא תימא הכי – לוקמה ילדה בילדה של שתי שנים שתחזור ליה ההרכבה לאחר שיצאו שני חזרה של ראשונה – אלא כולן למנין ראשון הן נמנין".

משנה ו

[ו] נטיעה של ערלה ושל כלאי הכרם שנתערבו בנטיעות הרי זה לא ילקוט ואם לקט יעלה באחד ומאתים ובלבד שלא יתכוין ללקוט רבי יוסי אומר אף יתכוין ללקוט ויעלו באחד ומאתים:

רע"ב משנה ו

שנתערבה בנטיעות – של היתר, ואינו מכיר הנטיעה של ערלה: ושל כלאי הכרם – כגון שהעביר עציץ נקוב תחת גפן אחת ונאסרה, ואינו מכירה בין שאר גפנים:

הרי זה לא ילקוט – דכיון שאינו מכיר אותה של איסור כולן אסורות: אף יתכוין וילקוט – דחזקה אין אדם אוסר כרמו בנטיעה אחת ולא חיישינן דלמא אתי לערב הנטיעה לכתחילה. ואף על גב דבעלמא אין מבטלין איסור לכתחלה הכא מלתא דלא שכיחא היא ולא גזור. ואין הלכה כר' יוסי:

ציונים והערות משנה ו

ענף א

בדין ביטול במחובר.

מה שייך תערובת כה"ג בכלאים.

בעיקר הך תערובת הביא הר"ש שהקשו בירושלמי – דהאיך נתערבו הנך נטיעות דבשלמא בשל ערלה ניחא דאיכא חדא דערלה ולא ידיעא, אבל דכלאי הכרם פריך בירושלמי "וכי כל הנטיעות אינן כלאים" והיינו שכל הנטיעות שסביבות הלכאים נאסרות ביחד – ומשני "כשהעביר עציץ נקוב תחת הגפן והשתא לא ידיעה הי מינייהו" – והיינו באופן שרק אחד נאסר [ולא תחת ממש].

מחלוקת הראשונים בטעמא דלא בטל במחובר.

"נטיעה של ערלה ושל כלאי הכרם שנתערבו בנטיעות הרי זה לא ילקוט, ואם לקט יעלה באחד ומאתיים" ובטעמא דדין זה מצאנו ברש"י בגיטין [נד: ד"ה הרי זה] דפירש דהא דלכתחילה לא ילקוט היינו משום דכל זמן שהיא במקומה הרי היא כמחובר דחשיבא ולא בטלה, אכן מכי לקיט לפירות ומבטל להו במאתיים הוי מבטל איסור לכתחילה.

הרי מפורש בדברי רש"י דהא דמחובר לא בטל – היינו מחמת חשיבותו, דדבר חשוב אינו בטל ברוב – וע"ע במרחשת [ח"א סי' לז ענף ו אות ח], ולפי"ז ברור דכל מה שאין ביטול במחובר היינו רק מדרבנן, דהא מדאורייתא גם דבר חשוב בטל ברוב.

אולם הגר"ח שמולביץ זצ"ל הביא בזה דמצינו שיטה אחרת בדין זה – והיינו בדברי הרמב"ם בפיה"מ [תרומות פ"ט מ"ה], דבמתני' שם מבואר שאם נתערבה ערוגה של תרומה בערוגות של חולין אין בזה דין מדומע אלא כולן אסורות, ופירש הרמב"ם בפיה"מ שם דהיינו משום שהתרומה מופרשת לעצמה ולא נתערבה בחולין.

ומשמע דס"ל דבשעה שהם מחוברים לקרקע אין כאן תערובת ול"ש ביטול ברוב, ומשמעות דבריו דמדאורייתא ליכא ביטול בכה"ג – וכן מבואר בחוות דעת [סי' קי סק"ו] – דבתערובת קרקע בקרקע ל"ש ביטול, ועי' תוס' רעק"א ומשנה ראשונה תרומות [שם].

ולפי"ז מתבאר גם דינא דמתני', דהא דכשנתערבו הנטיעות אסור ללקוט הוא משום מדאורייתא קיימי הפירות באיסורן, דכל זמן שהם מחוברים לקרקע ליכא תערובת וכנ"ל, ומשו"ה אינם בטלים ברוב.

שיטת הרמב"ם.

ובעיקר שיטת הרמב"ם עיין היטב במים חיים לפרי חדש בגיטין [שם] מה שכתב בדברי הרמב"ם [מאכלות אסורות פט"ז הלכה כ"ה] דרך אחרת בהאי ענינא דלעולם איכא ביטול אלא שהיה קנס חכמים, שלא ילקט את הפרי כדי שיעקור את הנטיעה האסורה ור"י חולק דלא קנסינן כיון דכבר נתבטלה – ועיין היטב בב"י [סימן רצ"ד] בזה – וע"ע בחזו"א [סימן ג' ס"ק ב'] מה שהרחיב בדברי הרמב"ם בזה דלעולם יש ביטול ברוב במחובר לפי הרמב"ם אלא שקנסו מדרבנן כיון דתערובת במחובר הוי יותר פשיעה – לעומת תערובת בתלוש דהוי יותר מצוי באונס.

אלא שיש לעיין מלשון הרמב"ם [מאכלות אסורות פט"ז ה"א] שהקדים כמה כללים לכל האופנים דליכא ביטול בהאי פירקין – וכתב רמב"ם [שם הלכה א] "כל השיעורים האלו שנתנו חכמים לדבר האסור שנתערב במינו המותר בשלא היה הדבר האסור מחמץ או מתבל, או דבר חשוב שהוא עומד כמות שהוא ולא נתערב ונדמע בדבר המותר, אבל אם היה מחמץ או מתבל, או דבר חשוב אסור בכל שהוא" – ומרהיט לשונו היה משמע דגם הלכה זו של מחובר מיתלי תלי בזה.

במה שהקשו לביטול סכך במחובר.

בדין זה של ביטול במחובר – הקשו הראשונים קושי גדולה על רש"י בסוגי' בסוכה [ט':] – עיין במאירי וההשלמה והמכתם שם – והיינו דאירי התם בעושה סוכתו תחת האילן – ופריך – וכי חמתו מרובה מצילתו מאי הוי, הא קא מצטרף סכך פסול [אילן] בהדי סכך כשר.

ומשני בשחבטן, ופירש"י [שם ד"ה בשחבטן] דהיינו שהשפיל ענפיו למטה ומעורבין עם הסכך הכשר ואין נראין בעין, וסכך כשר רבה עליו ומבטלה, עכ"ל.

והר"ן שם [ה']. הקשה ע"ז, דל"ש כאן דין ביטול ברוב דשאר איסורין, שהרי אפשר לברר את האיסור ע"י שיגביה ענפי האילן, והראשונים הנ"ל הקשו עוד – דהא מחובר לא בטיל כמ"ש רש"י בגיטין הנ"ל – וכן הוא בעמק סוכות – שהביא קושי' זו בשם ה"ד דוד – ות' דמדאורייתא מחובר ג"כ בטל, ורק מדרבנן לא בטל, וגבי סכך לא החמירו חכמים – וכע"ז כ' המאירי בסוכה שם בישב ד' רש"י.

ובעמק סוכות שם העיר על דבריו דמנ"ל דאינו אלא מדרבנן, וביאר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דלפי הנ"ל ניחא, דרש"י לשיטתו בגיטין הנ"ל דהא דמחובר לא בטיל הוא מדין דבר חשוב, וא"כ מדאורייתא ודאי בטל, אלא דלפי"ז אכתי תיקשי לשיטת הרמב"ם שנתבאר דס"ל דמדאורייתא לא חשיבא תערובת, דא"כ מאי משני התם בשחבטן, הא כיון דהאילן מחובר לקרקע ל"ש בו ביטול.

והערוך לנר בסוכה שם הקשה על רש"י אמאי מהני ביטול, הא הוי כדבר הראוי להתכבד בו דאינו בטל. ות"י עפ"י דהר"ן שם דלאו משום ביטול ברוב הוא, דבאמת גם במחצה סכך כשר סגי, אלא דבעי' שלא ירבה הצל הפסול על הכשר, ובזה מהני ביטול, דהצל אינו דבר חשוב. ובזה מובן הא דבטל אע"ג דהסכך הפסול ניכר, דמ"מ צל הסכך הפסול אינו ניכר. ולפי"ז מיושב גם הקושיא מהא דמחובר לא בטל, דמ"מ לגבי הצל מהני ביטול.

וכמובן שלפי"ד הר"ן הנ"ל דאין זה ככל ביטול ברוב דתערובת מבוארים דברי הגמ' שם גם לדעת הרמב"ם בפירוש המשניות בתרומות דמחובר לא חשיב תערובת כלל ולא בטל מדאורייתא, דמ"מ התם מהני ביטול ברוב.

דעת רבי יוסי.

דעת רבי יוסי דאף יתכוין וילקוט – וביארו בסוגי' בגיטין [שם] – "דחזקה אין אדם אוסר כרמו בנטיעה אחת", ופירש רש"י – "אין לך אדם נוטע ערלה בין שאר נטיעות בלא סימן, ואוסר כרמו בשביל נטיעה אחת, וכיון דלא שכיחא לא אחמור בה רבנן, אבל נפילת איסור בהיתר שכיחא" – והיינו דכיון דלא שכיח הלכך לא החמירו לאסור ביטול איסור לכתחילה – ע"ע בחזו"א [שם] מה שהוסיף בזה בביאור פלוגתתם על פי דרכו ברמב"ם.

ובטעמא דר' יוסי עיין בר"ש שהביא מהירושלמי טעם אחר בר"י – "מה טעם דרבי יוסי שכן דרך בני אדם להיות מידל בגפנים כלומר הרואה אומר מידל הוא".

ענף ב'

בדברי הרמב"ם

בדין 'אם לקט יעלה באחד ומאתיים'

במה שיש להעיר בדברי הרמב"ם בדין 'אם לקט יעלה באחד ומאתיים' – האם ספק כלאים יש לו דין כלאים לגבי השיעור של א' ממאתיים.

בדין 'אם לקט יעלה באחד ומאתיים' – עיין ברמב"ם בפיה"מ שביאר דין זה, שאם נתערב פרי מהנטיעות המסופקות בפירות אחרים, עולה באחד ומאתיים, והיינו דמתבטל רק אם יש כנגדו מאתיים פירות אחרים, ויש להעיר שסו"ס פרי זה הוא ספק ערלה, וכשנתערב בפחות ממאתיים לכאורה הוי ספק דרבנן, שהרי מדאורייתא הוא בטל ברוב, והא דערלה אינה בטלה אלא במאתיים הוי דין דרבנן, מ"מ לא הוי ספק דרבנן ולא אזלינן ביה לקולא – וכבר עמד בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל – וביאר דכללא הוא בכמה דוכתי דספק שעיקרו נולד בדאורייתא ונתגלגל לנידון אחר שבו הספק הוא מדרבנן, אזלינן ביה לחומרא כדין ספק דאורייתא, ואף הכא תחילת הספק בעוד שהיתה נטיעה הוא ספק דאורייתא, וכיון שהוכרע לחומרא יש להחמיר בו אף כשנתגלגל הספק אח"כ לענין דין ביטול באחד ומאתיים דהוי דרבנן.

אלא שהעיר עוד דלכאורה עדיין צ"ע, דאף אם נדון דבר זה כדין ספק דאורייתא כיון שמעיקרא חל הספק בדאורייתא והוכרע לאיסור, מ"מ הרי אין זה איסור ערלה אלא איסור אחר מחמת הדין דספק דאורייתא לחומרא, וא"כ אף אם יש להחמיר באיסור זה כשאר איסורי תורה, מ"מ כיון דלאו ערלה הוא קשה אמאי יעלה באחד ומאתיים, נימא דבטל ברוב כשאר איסורין שבתורה.

ומוכח מדברי הרמב"ם בפיה"מ דלא אמרינן סברא זו, אלא כיון דאיסור הספק הראשון הוא מחמת ספק ערלה, דינו כדין ערלה ואינו בטל אלא באחד ומאתיים – ועיין בהערה ¹⁴² ראייה לסברא זו.

¹⁴² והגר"ח שמולביץ זצ"ל הביא ראיה לזה מהא דתנן לקמן [פ"ב מ"א] דערלה וכלאי הכרם מצטרפין זה עם זה, ואמרינן בירושלמי [שם י:]: דטעמא דמצטרפין הוא משום דכתיב לא תאכל כל תועבה, וגם שם יש להקשות כנ"ל, דהא בכל אחד מהם לחוד ליכא שיעור לאסור, ונמצא שאין האיסור עתה לא משום ערלה ולא משום כלאי הכרם, אלא מאיסורא דכל שתיעבתי לך הרי הוא בכל תאכל, ובאיסור זה הרי לא נתחדש הדין דעולה באחד ומאתיים.

וע"כ צ"ל כנ"ל, שאף שאיסור אחר הוא, מ"מ כיון שמחמת ערלה וכלאי הכרם הוא בא, דינו כערלה וכלאי הכרם ועולה באחד ומאתיים, וה"ג בנידון דידן כיון דאיסור הספק בא מחמת הערלה, דינו כערלה ועולה באחד ומאתיים. אך שוב דחה את הראיה – די"ל דמה דילפינן מכל שתיעבתי לך הרי הוא בכל תאכל הוא רק טעם לומר דמצטרפין הערלה וכלאי הכרם זה לזה, אבל לאחר דאיכא צירוף שוב אסירא התערובת מחמת הערלה וכלאי הכרם, ולכן אוסרין באחד ומאתיים, ולא דמי לנידון דידן כאן ודאי ערלה, ואין לאסור אלא מחמת הספק, ובזה אכתי י"ל דבטל ברוב.

יש לפקפק בעיקר הגירסא של הרמב"ם בזה.

אכן יש לפקפק בעיקר גירסא זו דבאמת כך הגירסא בפיה"מ בדפוס וילנא, ופירוש זה תמוה מאוד, שאם אף לאחר לקיטת הפירות צריך ביטול בפירות אחרים של היתר אמאי לת"ק לא ילקוט, הרי לא יותר האיסור ע"י לקיטה לחוד, והו"ל למימר שלא יערבם לאחר לקיטה, וכן קשה לשון מתני' "שלא יתכוין ללקוט".

ובנדפס מחדש הובא שר"א בן הרמב"ם הגיה לשון הרמב"ם ופירש באופן אחר, ויתכן לדחוק שלזה כוונת הרמב"ם גם לפי הנוסח בדפוס וילנא.

מתמה בכל הנ"ל מהדין ספק תרומה אינה מדמעת – ומחלק בין דימוע בתרומה לביטול בספק כלאים וערלה.

בעיקר מה שחידש הגר"ח שמולביץ זצ"ל – על פי הגירסא בפיה"מ בדפוס וילנא – הקשה בזה ממה ששינוי בתרומות [פ"ג מ"א] דספק תרומה אינה מדמעת, ולפי המבואר בדעת הרמב"ם אף שם היה צ"ל דכיון דספק דאורייתא לחומרא ואיסורו מדין תרומה, חל על הספק כל דיני תרומה, ואינו בטל אלא באחד ומאה. וממה דלא אמר' הכי מוכח דאין דין הספק כדין הודאי, אלא איסור חדש הוא, ולא נאמרו בו כל החומרות שיש באיסור הודאי, ודינו להתבטל ברוב.

ואף דאיכא ג"כ חשש שמא תרומה היא, מ"מ כיון דמדאורייתא תרומה נמי בטלה ברוב, וכל הספק הכא הוא לענין דין דרבנן דאחד ומאה, אזלינן ביה לקולא, ולא שייך בזה כלל דספק דאורייתא שנתגלגל לדרבנן, וצ"ע טובא לדעת הרמב"ם מאי שנא ספק ערלה דאינו עולה אלא באחד ומאתיים, מספק תרומה דבטל ברוב.

ויישב קושיא זו על פי יסוד גדול בתוס' בנדה [מז. ד"ה אתי] בגדר דין מדומע שאינו רק חשש ואיסור תערובת מחמת הספק כשאר תערובות, אלא גם החולין שבתערובת נעשים כתרומה מדרבנן בתורת ודאי, עיי"ש שכתבו דנפ"מ בזה גם לקולא, דמה"ט פטורים מן החלה, וע"ע ביסוד הנ"ל להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה א'].

ולפי"ז י"ל, דלא תיקנו חכמים שני דינים במדומע, חדא דאין התרומה דאורייתא בטלה, ועוד דכל התערובות נעשית כתרומה מדרבנן, אלא הכל הוא דין אחד, דתיקנו חכמים שכל התערובות נעשית תרומה, וממילא אין החולין מבטלין את התרומה, ונמצא דלא דמי דין אחד ומאה בתרומה לדין אחד ומאתיים בערלה וכלאי הכרם, דבערלה איכא דין שיעור מדרבנן לביטול האיסור, דאינו בטל אלא באחד ומאתיים, אבל בתרומה דין האיסור לענין ביטול הוא ברוב כשאר איסורי תורה, אלא דאיכא דין מחודש מדרבנן דהתערובות נעשית תרומה, וממילא אין המיעוט בטל לרוב.

ומהאי טעמא חלוק ספק תרומה מספק ערלה וכלאי הכרם, דבספק ערלה וכלאי הכרם אע"פ שאיסור הספק הוא איסור חדש, מ"מ כיון שבא מחמת ספק ערלה וכלאי הכרם הרי הוא חמור כמותם, ועולה באחד ומאתיים. אבל ספק תרומה שנתערב בחולין, כיון שאין בכוחו לאסור החולין, דסוף סוף לאו תרומה הוא, ולא חידשו חכמים דין מדומע אלא בתרומה שנפלה לחולין, א"כ אף שאסור הוא מספק, בטל הוא ברוב חולין, כיון שבתרומה עצמה לא חידשו חכמים חומרא בדיני ביטולה, ורק היכא דאוסרת תערובתה בתורת מדומע אינה בטלה, וכמש"נ.

משנה ז

[ז] העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה וברבעי ובנזיר ואסורים באשרה רבי יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי רבי אליעזר אומר המעמיד בשרף הערלה אסור אמר ר' יהושע שמעתי בפירוש שהמעמיד בשרף העלים בשרף העיקרים מותר בשרף הפגים אסור מפני שהם פרי:

רע"ב משנה ז

ומי גפנים - המים היוצאים מן הגפנים כשחותכים אותם או את הזמורות בימי ניסן: הסמדר - הוא הפרח שממנו יצא הבוסר. אבל הבוסר עצמו הכל מודים שהוא פרי: מותרים בערלה - דכתיב [ויקרא יט] וערלתם ערלתו את פריו והני לאו פרי נינהו: וברבעי - נאכלין בשנה רביעית חוץ לירושלים בלא פדיון דיהיה כל פרי קדש הלולים כתיב [שם] והני לא הוי פרי: ובנזיר - מותר הנזיר לאכלם דבנזיר כתיב [במדבר ו] לא יאכל והני לאו בני אכילה נינהו:

ואסורים באשרה - דכתיב [דברים יג] ולא ידבק בידך מאומה מן החרם ואשרה הוא אילן הנעבד :

המעמיד בשרף הערלה - המעמיד גבינה בשרף הנוטף מעצי ערלה : שרף - גומ"א בלע"ז. וסבר רבי אליעזר דשרף הוי פרי, בין באילן העושה פירות בין באילן שאינו עושה פירות. ואין הלכה כר' יוסי ולא כר' אליעזר : בשרף הפגים - שרף הנוטף מן הפירות שלא בשלו כל צרכן. והלכה כרבי יהושע :

ציונים והערות משנה ז

בדין עלים והלולים ומי גפנים וסמדר.

למדנו שהעלים והלולים ומי גפנים וסמדר - כולם מותרים בערלה - וזה משום דכתיב [ויקרא יט] "וערלתם ערלתו את פרי" - והני לאו 'פרי' ניהו, ולגבי רבעי כתב הר"ש "וברבעי נמי כתיב יהיה כל פרי" ומשמע דמטעמא דלא הוי בכלל האיסור ערלה לא סגי לן ובעינן טעם מיוחד גם לגבי רבעי, ותמה בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל - דאי נתמעט מערלה ממילא גם רבעי לא שייך בו, והיינו כמבואר בירושלמי [פ"א ה"א - ב:] "כל שאין לו ערלה אין לו רבעי".

ונראה ליישב שהירושלמי קאי התם לגבי סוג אילן שנטיעתו פטורה מערלה - אכן הכא קאי באילן שחייב בערלה - אלא שדנים על הדבר שנאסר משום ערלה דמה כלול באיסור ומה לא - ובזה היה מקום לחלק בין ערלה לרבעי - ואכתי הוי חידוש.

ובדין "אסורים באשרה" - פי' הרמב"ם והר"ש דהיינו משום דכתיב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, ומשמע דאי לאו הך קרא לא היו העלים נאסרים, וגם בזה תמה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דצ"ע דלמה בעי קרא לזה, דבשלמא גבי ערלה ורבעי י"ל דתלוי בפרי, אבל באשרה הכל נעבד, ומאי ס"ד דהעלין מותרין, וצ"ע.

בדין נזיר בכל הנ"ל.

ובדין נזיר בכל הנ"ל מבואר דמותר - ועיין בר"ש שהביא מהירושלמי [הלכה ה] - דלא כרבי אליעזר דתנן בפרק ג' מינין, מכל אשר יעשה מגפן היין אפי' עלין ולולים במשמע.

ובטעמא דמילתא למה לדין מותר - עיין בנזיר [ל"ד:] - הביאו הר"ש סיריליאן - דחסר ב'שם פרי', והיינו כעין מה שנתבאר בערלה ורבעי, וכן כתב הרמב"ם בהלכות נזירות [פ"ז ה"ב], אולם עיין הכא בלשון הרע"ב שכתב "דבנזיר כתיב 'לא יאכל' - והני לאו בני אכילה ניהו", וקרוב לזה מבואר בלשון הרמב"ם בפרוש המשנה שכתב "'ואלו אינם מאכל", וצ"ע.

סמדר של כל האילנות.

מבואר במתני' דסמדר מותר בערלה, ולר' יוסי אסור משום שהוא פרי, ויש לעיין בזה דעיין בברכות [ל"ו] דנחלקו דווקא בסמדר של ענבים אבל בסמדר של כל האילנות מודי רבנן ר"י, וכבר העיר במשנה ראשונה על הרמב"ם ורא"ש שלא חילקו בזה להלכה, והחזו"א [דיני ערלה אות מ"א] פסק על פי הגמרא בברכות לחלק כן אף שהפוסקים לא חילקו כן, וע"ע שו"ת רדב"ז [סימן מ"ד].

בדין בוסר.

עיין ברמב"ם בפיה"מ שכתב דבבוסר לכו"ע אסור בערלה, דלכו"ע הוי פרי, ובירושלמי [פ"א ה"ה - ח'] מיייתי ברייתא 'פרי אתה פודה ואין אתה פודה לא בוסר ולא פגים', ומיירי לענין רבעי, וקאמר דהנך אינם נפדים, וכ' בביאור הגר"א שם דהך ברייתא פליגא אמתני', דבמתני' משמע דאין רבעי חל אלא על הפרי, והכא קאמר דחל עליהם רבעי אלא דאינם נפדים. ודברי הגר"א צ"ע, דהא בוסר הוי פרי לכו"ע כמ"ש מהרמב"ם, וא"כ ודאי חייל עליו רבעי אליבא דמתני' - כן העיר הגר"ח שמולביץ זצ"ל.

בחידושו של הצפנת פענח [לולב פ"ה ה"ב] בבוסר ופגין שחידש שיש איסור רבעי בלי קדושה.

מצאנו חידוש גדול בצפנת פענח [לולב פ"ה ה"ב] בבוסר ופגין - שיש איסור רבעי בלי קדושה - והיינו דלמדנו בירושלמי [סופ"ק דערלה] דפגי תמרה צריך לקוברן ואין בהם פדיון, והגדר בזה תמוה דאי קדשי למה לא מהני בהם פדיון וחידש דע"כ שיש בהם איסור בלי קדושה ולכן אין להם דין פדיון וצריכים לקוברם.

ע"ד זה ביאר נמי בדעת הרמב"ם [פ"ט ה"ב] דבוסר מצי ליתנו במתנה אף דדינו כרבעי - וע"כ משום שיש בו איסור בלי קדושה ולכן אינו ממון גבוה ושפיר מצי נותן במתנה - ובביאור הגדר בכל הנ"ל - עיין במה שכתבנו להלן בחידושי סוגיות.

"המעמיד בשרף העלים בשרף העיקרים מותר בשרף הפגים אסור מפני שהם פרי" - דברי התוס' יו"ט בזה.

בדין זה "המעמיד בשרף העלים בשרף העיקרים מותר בשרף הפגים אסור מפני שהם פרי" - עיין בתוספות יום טוב שהעיר דלכאורה נראה דלא אמרו דשרף עלים ועיקרים מותר, אלא באילן העושה פירות, שהרי בזה איירי הכא, שהרי אמרו ב'שרף פגים' - אולם באילן שאינו עושה פירות מודה שהשרף אסור - והיינו משום "דקטפו זהו פרי" וכמבואר כל זה ברמב"ם לענין שביעית - עיין במסכת שביעית [פ"ז מ"ו].

אולם הקשה - שהרמב"ם בהלכותיו [פרק ט"ז מאכלות אסורות] כתב שהמעמיד גבינה בשרף פגי ערלה וכו' הרי זו אסורה בהננייה, ויש להעיר דלמה לא כתב שכן נמי בשרף עלי ועיקרי אילן שאינו עושה פרי.

ואולי נימא שסמך על מה שכתב בהלכות שמטה לענין שביעית, אכן דחה שזו דוחק שהרי יש לטעות להתיר האסור, ועוד שכפי דרך חלוקת חבורו כפי מה שהוא בידינו - נמצא - שהלכות מאכלות אסורות קודם להלכות שמטה - וממילא שאין לסמוך המוקדם על המאוחר, וצ"ע.

והתוס' יו"ט הביא בזה את דברי הר"ש בשביעית [שם] שהביא את הסוגיא דפ"ק דנדה - והכריח מכח הירושלמי דאפילו מאן דמחמיר בשביעית מיקל בערלה, משום דבערלה כתיב 'פרי' ובענין פירי, אבל גבי שביעית לא בעינן 'פירי', שהשביעית נוהגת בין במאכל אדם בין במאכל בהמה, ושם העיקר הוא הנאתו וביעורין שוה, הלכך אין שרף שלו בטל לגבי העץ - עכתו"ד התוס' יו"ט.

תוספת דברים.

והנה עיקר חילוקו של הר"ש בנוי על פי דברי הירושלמי כאן שלכא' חילקו כן בהדי' ע"ד הנ"ל, עיי"ש בר"ש שפירשו כן, אולם עיין היטב בדברי הגר"א ובדברי הר"ש סיריליאן שביארו את הירושלמי כאן באופן אחר.

ובהאי ענינא ע"ע באבני נזר [או"ח סימן ס"ו] חידוש גדול דערלה תלויה במחשבה - ועיין במה שתמה עליו בורע אברהם [סימן י"ז ס"ק י'].

האם איכא דין פרי בשביעית - וביאור דין קטף.

ונוסיף עוד - דאף שהר"ש מחלק בין שביעית לערלה בקטף כיון שבשביעית העיקר הוא הנאתו וביעורין שוה ואין בזה נידון של פרי, אכן אין זה פשוט דמצאנו בזה מחלוקת.

והיינו דמצד אחד - עיין בתוס' [נדה שם] שהקשו בעיקר השו"ט עד כמה קטף הוי כפרי או לא - דממנפ"ש - דבשביעית העיקר תלוי האם הנאתו וביעורין שוה או לא, ותירץ דודאי דהנאתו וביעורין שוה, אולם כיון שאינו אלא לחלוחי העץ נחלקו אי בטל אגב העץ, או דהנאתו חשיבא, והוי כפרי, והמשמעות בתוס' דמה שהוא פרי או אינו פרי לא שייך לדיון אי תחול ביה שביעית או לא, אלא דהא דיש בו שביעית הוא משום שמה שהוא פרי זה סיבה שלכן אינו בטל אגב העץ, וממילא יש לו שביעית, ודו"ק - אבל אין דין מיוחד ב'פרי' לגבי שביעית.

אולם הגרי"ד סולובייצק זצ"ל דייק בלשון הרמב"ם [שביעית פרק ז' הלכה כ'] שחלק עליו וז"ל - "בד"א באילן מאכל, אבל באילן סרק אף היוצא מן העלין ומן העיקרים כפרי שלהן ויש לו ולדמיו שביעית", ומדויק ברמב"ם שהעיקר הוא 'פרי' או לא 'פרי' ולא הנאתו וביעורין שוה, וזה פלא.

ויצא לחדש ששיטת הרמב"ם היא דכל הדין דבעינן הנאתו וביעורין שוה בשביעית דזה נאמר דווקא במה שאינו פרי דאז חיילא קדושת שביעית רק כשיש הנאתו וביעורין שוה, אבל במה שהוא פרי חיילא ביה קדושת שביעית גם בלי הנאתו וביעורין שוה, וא"כ י"ל דקטף באמת אין הנאתו וביעורין שוה.

ובאמת דדבריו מדויקים היטב בלשון המאירי [נדה שם] שכל דבריו באו לומר שקטף שמו 'פרי' - ולא הזכיר כלל תנאה דהנאתו וביעורין שוה, ובאמת שהמעין בדברי הרשב"א בתשובה [ח"ז סימן

שנ"ו] מפורש דמדמינן ערלה ושביעית בקטף לענין מה דחשיב פרי ומה לא חשיב כפרי – והיינו כנ"ל.

ועפ"ז ביאר הגר"ד סולובייצק זצ"ל את שיטת הרמב"ם [פ"ה ה"י] במיני כבוסין – מובא בדברינו באמרות אברהם שביעית [ציונים והערות פרק ז' משנה א'] – שלכן יש קדושת שביעית אף בלי שהנאתן וביעורן שוה.

בספק הירושלמי בשרף הפגין אי הו כפרי או לא.

והנה - בירושלמי [פ"א ה"ה - ח.] נסתפקו בטעמא דדוקא המעמיד בשרף הפגין אסור, האם היינו משום דשרף הפגין הו פרי, או דכיון דהפגין הו פרי גם השרף היוצא מהם אסור, שאם משתמש בו חשיב שנהנה מהפרי.

ומבואר בירושלמי דנפ"מ לענין העמדה בשרף פגי תרומה, והיינו דאם השרף עצמו נחשב פרי הרי הוא אסור לזרים גם בתרומה, אבל אם אינו נחשב פרי, ואסור בערלה משום שע"ז נהנה מהפרי, א"כ בתרומה שאינה אסורה בהנאה אין איסור להעמיד בשרף הפגין, וכן איתא גם בירושלמי בשביעית [פ"ז ה"ב], עיי"ש בביאור הגר"א.

והעיר הגר"ח שמולביץ זצ"ל דנפ"מ בספק הירושלמי גם לענין ברכה, דאם נימא דשרף הפגין הו פרי א"כ מברכין עליו בורא פרי העץ, אבל אם נימא דאינו פרי א"כ חשיב יוצא, ורק לענין ערלה אסור משום דחשיב שנהנה מהפרי וכן"ל, אבל מ"מ הוא עצמו אינו פרי ומברכין עליו שהכל.

במה שיש לדון דדילמא שרף הפגין יש להם דין זיעה בעלמא.

והנה בעיקר מה שדנו בירושלמי דדילמא שרף הפגין אינו פרי ומ"מ אסור כיון דנהנה מהפרי – יש לתמוה בזה טובא – וכבר עמד בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל, שאם אינו נחשב פרי הו 'יוצא', ויהא מותר לגמרי משום דזיעה בעלמא הוא.

ואין לומר דשאני הכא דיוצא מהפרי בעודו מחובר לקרקע, דהא מיירי גם לענין תרומה, והתם יוצא מהפירות אחרי שנתלשו, ומשמע דדומיא דהכי בערלה אסור, ואמאי לא שרי מטעם זיעה בעלמא.

וביאר בזה דמתני' לא מיירי באיסור אכילה אלא באיסור הנאה, דאסור להעמיד בשרף הפגין משום דערלה אסורה בהנאה, וחשיב שנהנה מהפרי, ובזה ל"ש להתיר יוצא מטעם זיעה בעלמא, דמ"מ הנאה היא, ובאמת לגבי תרומה דאינה אסורה בהנאה מותר להעמיד אף בשרף הפגין, ובערלה דאסור הוא מטעם הנאה.

ובזה יישב את מה שהקשו התוס' בפסחים [כד: ד"ה אלא] אמאי אצטריך תרי טעמי להתיר משקין היוצאין מפירות ערלה חוץ מזיתים וענבים, דבגמ' בפסחים שם אמרי' דשרו משום דזיעה בעלמא נינהו, ובחולין [קכא.] ילפינן דין זה בגז"ש מביכורים ותרומה.

ולפי הנ"ל ניחא, דהכי נמי לגבי משקין היוצאין מפרי ערלה היה מקום לאסור משני טעמים, חדא דיש לדון דהמשקה עצמו נחשב פרי, ועל זה אמרו הטעם דזיעה בעלמא הוא ולא חשיב פרי, אבל מ"מ היה מקום לאסור המשקין מטעם הנאה, שאם משתמש בהם נמצא שנהנה מהפרי עצמו, ולזה איצטריך למילף מגז"ש שאין בו איסור הנאה.

משנה ח

[ח] ענקוקלות והחרצנים והזגים והתמד שלהם קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינים אסורים בערלה ובאשרה ובנזיר ומותרין ברבעי והנובלות כלם אסורות :

רע"ב משנה ח

ענקוקלות - לשון נוטריקון ענבים דלקו תלת. כלומר שלקו קודם שהביאו שליש בישולן :

החרצנים - גרעינים שבתוך הענבים :

והזגים - הקליפות שבחוץ :

והתמד - שנתן מים על גבי שמרים או על גבי החרצנים והזגין, ויש בהם טעם יין :

והנץ שלהן - פרח שעל גבי הפטמא :

והגרעינים - גרעין של כל פרי כגון הגרעינים הנמצאים בתוך התמרים והזיתים והאפרסקים, וכיוצא בהן :

אסורים בערלה - דכתיב [ויקרא יט] את פריה את הטפל לפריה :

ומותרים ברבעי - שנטע רבעי אינו אסור בהנאה, אלא נאכל לבעלים בירושלים כמעשר שני. ואין מתקדש בקדושת מעשר שני אלא דבר הראוי לאכילה: נובלות - פירות הנושרים מן האילן קודם גמר בישולן: כולן אסורות - בין בערלה בין ברבעי בין באשרה בין בנזיר:

ציונים והערות משנה ח

בדברי הראשונים בטעמא דקליפין אסורים משום ערלה.

והנה בדין קליפין וגרעינין כתב הרא"ש כאן דטעמא דאסורים בערלה – "דרשינן את פרי לרבות הטפל לפרי" – ועיין בירושלמי להלן [פרק ג' ה"א] שהביאו דרשה זו.

אולם עיין ברא"ש בברכות [ל"ו:]: דגרעינין לא צריך דרשה דפרי נינהו – וע"ע בתוס' [שם ד"ה קליפין] שכתב שיש להם ערלה וחייבים בברכת פרי העץ, ועיי"ש ברשב"א שחייבים בערלה מדין הטפל לפרי וכדברי הרא"ש כאן, וכל זה מתבאר בדברי הצ"ח בברכות שם – הביאו התוס' אנשי שם כאן על המשנה בקצרה, ויש לעיין דמנלן דהאי פרי וברכתו פרי העץ הא דילמא אינו אלא טפל לפרי וצ"ע, ועיין בשנות אליהו להלן [ריש פרק ג'] שהוכיח מהירושלמי הנ"ל שאין להם דין פרי מדאיצטריך לרבווי בתור טפל לפרי, וע"ע במשנה ראשונה שהקשה שמה ההוכחה דהוי פרי – הא דילמא אסור מצד שנחשב כהנאה מהפרי, וכל זה צ"ע.

ועיין בפירוש המשנה להרמב"ם שפירש באופן אחר – "ונאסרו בערלה קלפי רמון והנץ שלו, לא מפני שהן פרי, אלא מפני שהן ראויין לצביעה, ואסור לצבוע בערלה, אמרו בספרא לא יאכל, אין לי אלא שלא יאכל, מנין שלא יצבע ושלא יהנה, תלמוד לומר וערלתם ערלתו ערלים לרבות את כולם".

וכבר תמה בתוס' אנשי שם דלמה נייד מפירוש הסוגי' בברכות דמשמע מצד טפל לפרי אתינן עלה.

חידוש בשיטת הרמב"ם דאיתרבו מיני צובעין אף שאינם בגדר פרי.

אולם הגר"ח שמולביץ זצ"ל הקשה על הרמב"ם עוד - דאף דפירות ערלה הראויים לאכילה אסורים בצביעה, מ"מ אין ללמוד מפסוק זה דאיכא ערלה בקליפי רמון שראוי רק לצביעה ולא לאכילה, די"ל דאין להם דין פרי וא"כ מעיקרא לא חיילא בהם איסור, והו"ל להרמב"ם לפרש דאסורים משום שומר לפרי, וצ"ע.

ויישב בזה, דדרשה זו של הספרא מובא בפסחים [כ"ב] ועיי"ש בתוס' שהקשו דלמה צריך קרא לאסור הנאת צביעה, הא לא גריעא משאר הנאות דאסורות בערלה, ותירצו דס"ד חזותא לאו מילתא היא. ותירוצם תמוה דהנידון בסוגיא בב"ק [קא]. אם חזותא מילתא היא, איירי לענין בגד שצבעוהו בקליפי ערלה האם טעון שריפה, וכן כשצבעוהו בשל שביעית האם טעון ביעור, וכן לענין דיני ממונות מה הדין כשצבע בגד של אחר, האם נחשב שיש בו שבח של בעל הצבע, אבל לענין מעשה הצביעה עצמו לכאורה פשוט שאסור, שהרי באותה שעה נהנה מהאיסור עצמו שהוא בעין, ואכתי קשה למה לי קרא לאסור צביעה.

וביאר שהרמב"ם בא ליישב קושיא זו, ומפרש דאח"כ דלאסור צביעה בפירות ערלה לא אצטריך קרא, ומה דיליף מהך קרא איסור צביעה, היינו שגם קליפי ערלה שאין בהם שימוש אכילה אלא צביעה בלבד, חל עליהם שם ערלה, ובלא זה לא היו נאסרים מדין שומר לחוד, דחפצא דערלה נתחדש רק בפרי עצמו, ורק מהך קרא ילפינן דדבר הראוי לשימוש צביעה חייל עליה שם חפצא דערלה מחמת שימוש צביעה.

בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה לגבי הדין הנאה ברבעי – ובחקירת השער המלך בזה.

עיין היטב בלשון הרמב"ם בפירוש המשנה - "וז"ל - "ונאסרו בערלה קלפי רמון והנץ שלו, לא מפני שהן פרי, אלא מפני שהן ראויין לצביעה ואסור לצבוע בערלה, אמרו בספרא לא יאכל, אין לי אלא שלא יאכל, מנין שלא יצבע ושלא יהנה, תלמוד לומר וערלתם ערלתו ערלים לרבות את כולם, ומותרין בנטע רבעי, מפני שאין נטע רבעי אסור בהנאה, אלא הוא כמעשר שני נאכל לבעליו כמו שביארנו במסכת מעשר שני, ולפיכך אין מתקדש בו אלא פרי הראוי לאכילה".

והנה בשער המלך [פ"י מאכלות אסורות הט"ז] חקר האם יש איסור הנאה ברבעי או רק איסור אכילה ותלה חקירה זו בספק בגדר איסור רבעי – אי הוי מצד המשך לערלה דאית ליה איסור הנאה או דהוי איסור חדש כעין מעש"ש ומותר בהנאה, והשער המלך תלה בזה עוד האם בעינן

ביטול של א' ממאתיים כערלה [במקום שאין לו מתירין] או לא, דשיעור דא' ממאתיים הוא רק משום שכפל התורה איסורו אכילה והנאה כמבואר ברמב"ם ור"ש לגבי כלאים וערלה, והאריך בזה.

ומצד אחד דייק בלשון הרמב"ם שהבאנו כאן בפירוש המשנה דאסור רק באכילה ועוד שכתב הרמב"ם בהד' דדינו כמעש"ש שאסור רק באכילה, ומאידך הביא את לשון התוס' בקידושין [ל"ה.] בשם ר"ת, דערלה בשנה רביעית יש לו היתר לאיסורו, ומבואר דהכל איסור אחד וכפשוטו אסור גם בהנאה, ועיין בלשון החינוך דערלה יש לו היתר לאיסורו בשנה הרביעית, ובביאור הלכה הביא דכן מבואר ברבינו יונה בשערי תשובה [ש"ג] דאסור גם בהנאה. ועיין בחידושי סוגיות מה שהארכנו בזה והבאנו שהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו להלן בפירוש המשנה [ריש פ"ב].

תוספת ביאור בהנך ב' צדדים - איסור כערלה או מצווה כמעש"ש.

ונראה להוסיף בהנך ב' צדדים עוד:

דנראה שלפי הרמב"ם דאיכא איסור החדש כעין מעש"ש דאסור באכילה ומותר בהנאה, ונראה דיסוד החילוק אינו רק אי הוי איסור כהמשך לערלה או איסור חדש דומי' דמעש"ש אלא דלפי הרמב"ם יסוד האיסור אכילה מתחיל מצד זה שיש בה מצוות אכילה כמעש"ש והמצווה היא סיבת האיסור, לעומת ר"ת דמדמה לערלה ויסודו איסור בלי שייכות למצווה.

וזה מפורש ברמב"ם כאן בפירוש המשנה – מובא לשונו לעיל – שבתוך הדברים כתב "מפני שאין נטע רבעי אסור בהנאה, אלא הוא כמעשר שני נאכל לבעליו כמו שביארנו במסכת מעשר שני, ולפיכך אין מתקדש בו אלא פרי הראוי לאכילה" – הרי לנו דברים מפורשים דכל מה שנתקדש הפרי הוא מצד זה שהוא ראוי לאכילה כמעשר שני שנאכל לבעליו ועומד למצוותו.

והגרי"ז בכתבים לנזיר [ל"ד - בדברי רש"י] פירש דהיינו טעמא נמי למה ענבים שלקו לא הוי רבעי דאינו עומד לאכילה ויסוד דינא דמעש"ש מצד זה שעומד למצוותו.

וע"ד זה מבואר נמי בתורת זרעים [תרומות פ"ג מ"ט] דבמעש"ש נפסק ברמב"ם [פ"ג מעש"ש הי"א] ומקורו בירושלמי שפת שעפישה ושמן שנפסל מאכילת אדם פקע מנה קדושתה, והיינו משום שתחילת קדושתה מחמת זה שעומד למצווה, וחידש התורה זרעים דכן דין הרבעי, ודו"ק - ועיין בדברינו להלן בחידושי סוגיות מה שהארכנו עוד בזה.

סתירה ברע"ב בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה ובדין רבעי בזה.

בדין קליפי רימון מצאנו סתירה ברע"ב, דכתב בפירושו במשנה כאן בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה מצד "את לרבות את הטפל לפריו" והיינו כטעמו של הר"ש, ולפי"ז ברבעי היה צריך להתיר מצד דלא מרבינן את הטפל לפריו כמו שכתב הר"ש כאן.

אולם מאידך - כשהרע"ב בא לבאר למה ליכא רבעי - לא כתב מצד דלא מרבינן - אלא דכתב כהרמב"ם דלא איתרבי איסור הנאה ברבעי דבעינן דומי' דמעש"ש דעומד למצוותו, וכבר תמה בזה בתוס' אנשי שם דסותר משנתו בזה.

והביאור בזה על פי החקירה הנ"ל – אלא שנראה לחדש ששיטת הרע"ב דבאמת יש כאן שני דינים, והיינו דכל רבעי הוא המשך של ערלה ומצד זה היה צריך להיות אסור בקליפות מצד הריבוי של הטפל לפריו ואה"נ שרבעי אינו בכלל ריבוי זה, אכן אכתי קשה דסו"ס ערלה אסור מצד דראוי לצביעה בלי שייכות לריבוי של טפל לפריו ולמה ליכא דין זה ברבעי ועל זה הוצרך ליישב כנ"ל דרבעי אינו איסור הנאה רק דתלוי כולו במצוותו כעין מעש"ש – ובביאור הדברים עיין להלן בדברינו בחידושי סוגיות מה שהארכנו בביאור הדברים.

משנה ט

[ט] רבי יוסי אומר נוטעין יחור של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי ואין מרכיבין בכפניות של ערלה:

רע"ב משנה ט

נוטעים יחור של ערלה - שהעץ מותר בהנאה. אבל לא האגוז שהוא פרי ואסור בהנאה. ומודה רבי יוסי שאם נטע והבריך והרכיב שהוא מותר דזה וזה גורם מותר:

בכפניות - יחור שיש בו כפניות, תמרים בעודן סמדר נקראים כפניות רבי יוסי לטעמיה דאמר הסמדר אסור מפני שהוא פרי. והלכה כמותו דמותר ליטע יחור של ערלה ואין הלכה כמותו שאוסר בכפניות:

ציונים והערות משנה ט

ב' פירושם של רש"י בהא דמודה ר' יוסי שאם נטע והבריך והרכיב שהוא מותר.
בדין אין נוטעין אגוז של ערלה – עיין בראשונים שהביאו מהסוגי' בע"ז [מ"ט] - שמודה ר' יוסי שאם נטע והבריך והרכיב שהוא מותר – והיינו מצד זה וזה גורם.
ויש בזה ב' פירושים של רש"י:

בלשון ראשון פירש רש"י – "אם הבריך או הרכיב יחור של ערלה באילן זקן, מותרים פירותיהן מיד אף על פי שלא מלאו להן שני ערלה, דזה וזה גורם מותר, וה"נ אמרינן בעלמא ילדה שסיבכה בזקנה בטלה".

והקשו בזה התוס' – "אין הנדון דומה לראיה, דההיא אפילו למ"ד זה וזה גורם אסור מותר - כיון שבטלה בזקנה וכן משמע לשון בטלה".

בלשון אחר פירש רש"י – "שאם נטע האגוז של ערלה שהוא איסור הנאה, ולכשיגדל ונעשה נטיעה הבריכה והרכיבה באילן דהיתר מותר, דאותן פירות שטוען אחר זמן באין נמי ע"י האילן של היתר" – והקשה על זה רש"י – "וקשיא לי בלא הבריך ובלא הרכיב נמי איכא זה וזה גורם אגוז דאיסור וקרקע דהיתר".

והתוס' כתבו שהעיקר כלשון זה – והוסיף – "שמה שהקשה בקונט' - אפי' לא הבריך והרכיב נמי - לא דק, דאין נקרא זה וזה גורם אלא כששניהם 'מענין אחד' כמו הברכת איסור באילן היתר ששניהם אילן, וכמו זבל נבייה וקרקע דלעיל, אבל אגוז וקרקע 'שני ענינים הם', ומה שפירש בלשון ראשון וכו'".

וכתב על זה בתוס' יו"ט כאן – "אבל נראה לי שדעת הרמב"ם כדעת רש"י שכתב בפ' עשירי מהל' מעשר שני, זה וזה גורם מותר וכו', שהרי גרם לצמוח הפרי האסור והארץ המותרת ע"כ - הרי ששני ענינים קרי להו זה וזה גורם, ומשום הכי השמיט הבריך והרכיב בנידון דידן" – ודו"ק.

בגדר הדין זה וזה גורם, ובהא דמבואר דלכתחילה אין ליטוע.

והנה רבי יוסי התיר רק אי עבר ונטע - ומבואר דלכתחילה אין ליטוע - ועיין בתוס' בפסחים [כ"ו] דמבואר מהכא דכל ההיתר של זה וזה גורם אינו לכתחילה אלא בדיעבד.

ועיי"ש בר"ן [כא. מדפי הרי"ף] שג"כ דייק כן מדברי רבי יוסי – וביאר כנ"ל דאף אם זה וזה גורם מותר מ"מ לכתחילה אסור לנטוע – ובטעמא דמילתא כתב דהוי כמבטל איסור לכתחילה, ולמדנו מדבריו חידוש שהגדר בהיתר של זה וזה גורם הוא כעין ביטול, וזה כמש"כ הר"ן שם שהאיסור מתבטל בהיתר, ולכן אסור לעשות כן לכתחילה, וע"ע באבני מילואים [בשו"ת סי' ו' וסי' ז'] שהאריך בדיני זוז"ג ובדברי הר"ן הנ"ל דהיתר זוז"ג הוא מטעם ביטול.

ועיין עוד בחוות דעת [סי' צט סק"ח] שכתב לחדש דאיסורי הנאה אסור לבטלם מעיקר הדין, כיון דע"י הביטול הוא נהנה מהאיסור"נ, שמרבה ומשביח את ההיתר.

וכעין זה כ' בעל החו"ד בספרו מקור חיים [סי' תמג סק"ז] דגידולי איסור הנאה אסורים כיון שבאו לעולם מכח האיסור הנאה, וגם זה הוי כהנאה מהאיסור.

ועי' בפרי יצחק [ח"א סי' טו] שתמה עליו מהסוגיא בע"ז הנ"ל דמבואר שאם נטע אגוז של ערלה מותר משום זה וזה גורם, וע"ע בשער"י [ש"ג פכ"ה].

ועיין במנחת שלמה [ח"ב סימן נ"ח ס"ק צ"ז] שהעיר בדברי הר"ן דלמה לא כתב שהאיסור ליטוע את האגוז הוא מצד איסור הנאה – והיינו שכעת בנטיעה זו הוא נהנה בזה שיצמיח פירות, והיכח מהכא שבאופן שכוונתו שההנאה תהיה באופן המותר אינו נחשב כהנאה מאיסורי הנאה ומותר לכתחילה בהנאה זו.

בדין "אין מרכיבין בכפניות של ערלה".

בדין "אין מרכיבין בכפניות של ערלה" – עיין היטב בר"ש שהן תמרים בעודן סמדר – והביא ממה דאמרינן לעיל בירושלמי – "מתניתין דרבי דאמר סמדר אסור מפני שהוא פרי - רבי יצחק

שאל מאן אין מרכיבין כפניות של ערלה, רבי יוסי", אולם עיין בפירוש המשנה להרמב"ם שפירש באופן אחר – וכבר תמה עליו בשו"ת הרדב"ז [סימן מ"ד] מהירושלמי הנ"ל.

מסכתא ערלה פרק ב

משנה א // **רע"ב משנה א** // **ציונים והערות משנה א** // בדין עולין באחד ומאה וצריך להרים. // בעיקר החידוש שיש בדימוע דין ודאי // תוספת דברים בזה. // ביאור עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בתמורה דלשון 'דמעך' היינו תרומה. // בדין מזיק במדמע. // בגדר הדין הרמה. // בפלוגתת רש"י ותוס' אי מהני תשלומי דמיו בדין הרמה. // ישוב בקוש' רעק"א בשיטת הטור בתרומת מעשר של דמאי שמוכרה לכהנים. // בדין 'ומצטרפין זה עם זה'. // הערת הגר"ח על הרמב"ם בעיקר פלוגתת ת"ק ור"ש. //

משנה ב // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה ב** // חידוש הגר"ח שמולביץ זצ"ל בדין ערלה שנפלה למדומע // מה שיש לתמוה על הר"ש – שהרי לרבנן אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון תרומה שבו, וא"כ שפיר ראויה הערלה להצטרף עם החולין ולבטל את התרומה. // חידוש בגדר הדין מדומע שהכל נאסר מצד ודאי. // הוכחות הגר"ח שמולביץ זצ"ל לסיד זה. // מחדש שכל החידוש הזה אינו אלא כלפי אותה תערובת, ומיושב דברי הר"ש הכא. // דרך אחרת בכל הנ"ל. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // במחלוקת הראשונים בדין ערלה מעלה את הערלה במאתיים – ובספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש. //

משנה ד // **משנה ה** // **רע"ב משנה ד** // **ציונים והערות משנה ד** // בחקירת הפר"ח בגדר דין מחמץ – דלאו משום נותן טעם אתינן עלה – מקור מהרמב"ם כאן. // ראיות הפר"ח ממשנה זו. // בדברי הגר"ח דמחלק בין מחמץ לנותן טעם. // ראיות מהראשונים דמדמי מחמץ לנותן טעם. // במה שיש לדון אם מחמץ ומתבל הוא דין דאורייתא // דין מחמץ בטומאה. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **משנה ז** // **רע"ב משנה ז** // **ציונים והערות משנה ו ומשנה ז** // ביאור המשנה. // פלוגתת הראשונים בדין מחמץ במין במינו // דברי האחרונים בשיטת הרמב"ם בדין מחמץ במין במינו. //

משנה ח // **רע"ב משנה ח** // **משנה ט** // **רע"ב משנה ט** // **ציונים והערות משנה ח ומשנה ט** // ביאור המשנה. // בדברי הפמ"ג ורעק"א בזה. // במה שיש לדון דטעם פגום בתרומה מותר. //

משנה י // **רע"ב משנה י** // **ציונים והערות משנה י** // פלוגתת רש"י ור"ת בשנים ושלשה שמות ממין אחד. // ביאור הדין – אסור ומצטרפין. // דברי הרמב"ם בפירוש המשנה – "תבלין". // משנה יא // רע"ב משנה יא // משנה יב // ציונים והערות משנה יא ומשנה יב. // זה וזה גורם. // זוז"ג באיסורי אכילה. // במה שיש להסתפק בשיטת רבנן כשנפל ההיתר תחילה וקדם וסילק את ההיתר ואח"כ נפל האיסור. //

משנה יג // **רע"ב משנה יג** // **ציונים והערות משנה יג** // בדברי הראשונים במשנה. // במה שיש לדון בטומאה בלועה. //

משנה יד // **רע"ב משנה יד** // **משנה טו** // **רע"ב משנה טו** // **ציונים והערות משנה יד ומשנה טו** // ביאור החידוש במשנה כאן. // ביאור החידוש בתבלין ושאר. //

משנה טז // **רע"ב משנה טז** // **משנה יז** // **רע"ב משנה יז** // ציונים והערות משנה טז משנה יז // במה שיש לדון לפי הראשונים דפליגי בהך פלוגתא דלעיל. // דברי הרמב"ם בפירוש המשנה. // ביאורו של התוס' יו"ט בדברי הרמב"ם. // האם מיירי שנתבשלו כל השלש חתיכות בבת אחת עם חתיכות חולין או דה"ה כשכל אחד נתבשל לבדו עם חתיכות חולין. // עוד בדברי הרמב"ם. // דברי האור שמח והתורת זרעים בביאורם לדברי הרמב"ם. // במה שהרמב"ם דקדק במשנה דאו או קתני ולא שייך למשניות הקודמות. //

משנה א

[א] התרומה ותרומת מעשר של דמאי החלה והבכורים עולים באחד ומאה ומצטרפין זה עם זה וצריך להרים הערלה וכלאי הכרם עולים באחד ומאתים ומצטרפין זה עם זה ואין צריך להרים ר' שמעון אומר אינן מצטרפין רבי אליעזר אומר מצטרפין בנותן טעם אבל לא לאסור:

רע"ב משנה א

התרומה. עולין באחד ומאה - אם נפלה סאה אחת מאלו במאה סאין של חולין בטלה ומותרים לזרים. בפחות ממאה, הכל אסור לזרים. ומפקינן לה מדכתיב גבי תרומת מעשר (במדבר יח) את מקדשו ממנו מה שהורם ממנו אם חזר לתוכו מקדשו דהיינו צ"ט דממאה הפריש עשרה למעשר ומעשרה אחת לתרומת מעשר:

ומצטרפין זה עם זה - אם נפלה סאה אחת מכולן לפחות ממאה חולין מקדשתו. ובהא מודו כולי עלמא דמצטרפין, דשם אחד ניהו וכולהו מקריין תרומה דבחלה כתיב (שם טו) חלה תרימו תרומה ובכורים נמי אקרו תרומה דאמר מר ותרומת ידך אלו בכורים דכתיב בהו (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך:

וצריך להרים - הסאה שנפלה ולתת אותה לכהן, והשאר מותר לזרים. ואף על גב דבערלה וכלאי הכרם דחמירי טפי א"צ להרים והאיסור עצמו בטל שאני תרומה דיש לה בעלים וצריך להרים מפני גזל השבט אבל בכל שאר איסורים דלא שייך בהו דין גזל כשהן מתבטלין א"צ להרים:

עולין באחד ומאתים - דגבי תרומה כתיב מלאה, (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר, ובכלאי הכרם כתיב מלאה (דברים כב) פן תקדש המלאה מה מלאה האמור להלן עולה, כדילפינן מאת מקדשו ממנו, אף כאן עולה. ולפי שכפל אסורו שהוא אסור בהנאה כפלו עלייתו וצריך מאתים. וערלה ילפינן לה מכלאים לפי שהיא אסורה בהנאה כמותן:

ומצטרפין זה עם זה - ערלה וכלאי הכרם מעורבין יחד שנפלו לתוך היתר, מצטרפין לאסור ביבש עד מאתים, ובלח בקדרה בנותן טעם:

אינן מצטרפין - אפילו לאסור הקדרה בנותן טעם, כיון דשני שמות ניהו. אלא אם יש בקדרה לבטל טעם הערלה בפני עצמן, וטעם כלאי הכרם בפני עצמן, הכל מותר:

מצטרפין בנותן טעם - שצריך בקדרה בלח כדי לבטל טעם שתיהן יחד:

אבל לא לאסור - ביבש, שא"צ שיהיה בהיתר מאתים כנגד שתיהן. והלכה כר"ק:

ציונים והערות משנה א

בדין עולין באחד ומאה וצריך להרים.

בדין תרומה ותרומת מעשר 'עולים באחד ומאה' – הביאור בזה שאם נפלה סאה אחת מאלו במאה סאין של חולין, בטלה ומותרים לזרים, אבל בפחות ממאה הכל אסור לזרים. – וזה הדין מדומע.

והמקור לדין זה של מדומע הביאו הראשונים כאן ממה שכתוב בתרומת מעשר – "את מקדשו ממנו" – מה שהורם ממנו אם חזר לתוכו מקדשו, והיינו שהשיעור שתמיד מרימים מתוך טבל של מאה סאה היינו א' תרומת מעשר וצ"ט חולין, שהרי ממאה הוא מפריש עשרה למעשר, ומעשרה למעשר הוא מפריש אחת לתרומת מעשר, הרי א' ממאה והכא שנינו שהך שיעור מקדשו אי חזר לתוך הטבל.

אולם אף שבנפול לתוך מאה כבר בטל – אבל יש עדיין דין שרק עולה באחד ומאה אחרי הרמה של סאה אחת ואז מותר לזרים, – וזה הדין של 'צריך להרים' השנוי כאן, ובערלה וכלאי הכרם ליכא דין הרמה – אף דחמירי טפי – וזה משום דשאני תרומה דיש לה בעלים וצריך להרים מפני 'גזל השבט' אבל בכל שאר איסורים דלא שייך בהו דין גזל כשהן מתבטלין וא"צ להרים.

בעיקר החידוש שיש בדימוע דין ודאי

בעיקר דין דימוע – עיין היטב בתוס' בנדה [מ"ז ד"ה אתי דימוע דרבנן ומפקע חלה דרבנן] שהוכיחו האחרונים שיש בזה ב' חידושים נפרדים, א' החידוש הראשון הוא מה שהתרומה עצמה לא בטילה ויתכן שדין זה הוא מה"ת, ונאסר לזרים מה"ת, ב' החידוש השני הוא מה שהחולין

שבתערובת נהיה לתרומה, וזה פוטר מחלה ולעולם דין זה הוא מדרבנן, ונקטו שכל הדין הוא דין דרבנן, אולם עיין ברש"י במנחות [ע"ז: ד"ה מדמעת] דמשמע שזה מה"ת, וכבר העיר בזה רעק"א בגליון הש"ס בב"מ [נ"ג.], וע"ע ברש"י בפסחים [מ"ד. ד"ה מקום מגעו] שג"כ משמע שזה מה"ת, אכן בתוס' בנזיר [ל"ו. ד"ה ה"ג רש"י] מקשה שזה מדרבנן.

וע"ע לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה ו'] חידוש גדול מהגר"ח שמולביץ זצ"ל לחלק בדין ודאי בין כלאים לתרומה אי הוי ב' דינים או דין אחד.

ובעיקר החידוש שדין זה הוא דין ודאי – כן מבואר נמי בתוס' ביבמות [פ"ב. ד"ה שתי] – עיי"ש בקוה"ע [סימן ס' ס"ק ד'] שיש נפ"מ בין הב' דינים לגבי חזקת היתר, וכן מבואר נמי בכמה ראשונים, עיין בזה בחידושי רבינו דוד בפסחים [ל"ז ד"ה והמדומע] דג"כ מפורש כן, ועיין היטב ברשב"א בפסקי חלה [שער ג' ¹⁴³ - ד"ה הנוטל] ובמאירי חלה [פרק א' משנה ח'] דנמי מבואר יסוד זה שכתבו שהתרומה וחלה בתערובת פטורים לגמרי ולא נגררין אחרי רב עיסה אחרת עיי"ש היטב הסברא בזה, וע"ע באחרונים בחידוש זה – עיין עונג יו"ט [סימן פ"א ד"ה מ"מ], ובשערי יושר [שער ב' פרק י"א] שכולם למדו כן בביאור התוס' ביבמות הנ"ל, וע"ע באבני נזר [יו"ד - סימן תי"ז].

ובעיקר חידוש זה עיין עוד בחלת לחם [סימן ב' ס"ק ב'] שרצה לחדש שכהן שאוכל דימוע דמברך ברכה, והיינו שנהיה ממש לתרומה ולא רק חשש בעלמא לחשוש לתרומה שבתערובת.

תוספת דברים בזה.

וע"ע בכל הנ"ל בדברינו באמרות אברהם תרומות [בציונים והערות פרק ד' משנה ז' / פרק ה' משנה א' ומשנה ו'] שהארכנו עוד בזה.

וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ב'] שהבאנו ראיות נוספות ליסוד זה הגר"ח שמולביץ זצ"ל – וחידוש חידוש גדול בעיקר הגדרה זו.

ביאור עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בתמורה דלשון 'דמעך' היינו תרומה.

והנה - עיין ברש"י בתמורה שכתב שלשון 'דמעך' בפסוק הוא לשון תרומה כיון שיש בו דין דימוע [ובפירושו על התורה כתב רש"י שלא יודע מה לשון זה], ותמהו עליו התוס' שהרי דימוע הוא מדרבנן, ובהגהות הגר"א כתב דכשאיין בו שיעור ק' אז הדימוע הוא מה"ת, וכנראה דכוונתו לתערובת בלי ביטול כלל והיינו חד בחד, אכן זה תמוה, שהרי ממילא אסור בכל דיני התורה ואין זה חידוש דווקא בתרומה - ולמה תרומה מיקרי 'דמעך' מחמת זה.

ותירץ הגרי"ד זצ"ל דנפ"מ דבתרומה התערובת נעשית לודאי תרומה, ונפ"מ דלא מוקמינן על חזקה, ופטור חלה ועוד, וזה לשון דמעך, ויתכן א"כ שהמקור לעיקר הך חידוש שהתערובת נעשית ממש לתרומה נלמד מהלשון דמעך, ודו"ק.

אכן יש כאן חידוש גדול בדברי הגרי"ד – הרי התוס' בנדה הבינו שיתכן שעיקר הדין דלא בטל בק' הוא דאורייתא והדין שנעשית כודאי הוא דין דרבנן, אכן הכא נתחדש איפכא, דלרש"י לעולם עיקר הדין מדומע דלא בטל בק' הוא מדרבנן, ורק מה שנעשה כודאי כל היכא שלא בטל שזה מה"ת, וזה חידוש.

בדין מזיק במדמע.

והנה מצאנו בריש ב"ק דמדמע הוא אחד מהכ"ד אבות מזיקין, והגר"ש רוזובסקי זצ"ל [סימן ה' ס"ק ה'] יצא לדון דיתכן שאין דין מזיק בספק שעליו להחמיר לחשוש לאיסור דהחפצא לא הוזק, ויישב על פי הנ"ל דמדומע הוא דין ודאי, ודן שם עוד דאי הכל מדרבנן אז יתכן שלפי רש"י ליכא דינים דרבנן בהנך כ"ד אבות, אכן יתכן דאדרבה - הרי רש"י לשיטתו למד דדין מדומע הוא דין תורה, ויתכן עוד דאף אי נימא שזה מדרבנן אכן נוסף כהגר"א עפ"י הסבר של הגרי"ד הרי יש לדון דאולי זה מיקרי דאורייתא – ודוק – ואולי איירי במדומע של חד בתרי, ויש לעיין.

ובעיקר האי מילתא דשייך מזיק בדימוע – עיין במשנת ר"א ב"ק [סימן ג' ס"ק ח'] שכתב שזה הוכחה לחידוש הנ"ל דנעשה ממש לתרומה, ודומה למטמא, ודן שם בדין מנסך שאינו כן.

¹⁴³ [וי"ג שער ד'].

בגדר הדין הרמה.

והנה – הבאנו לעיל דהא דבתרומה שנפלה למאה צריך להרים דהיינו מחמת גזל השבט – והר"ש הביא את המקור מהירושלמי, והוסיפו שם דמהאי טעמא כל תרומה שאין הכהנים מקפידים עליה כגון הכליסין והחרובין והשעורין שבאדום – בכה"ג א"צ להרים.

ועיין בשערי יושר [שער ג' פרק י"א – עמוד קפ"ד] שיצא לדון האם כל החידוש שנתחדש במדומע שזה דין ודאי – האם גדר זה קיים גם כשיש כבר שיעור ביטול, אלא דאסור מחמת זה שעדיין לא היתה הרמה – ועיין בכל זה בדברינו באמרות אברהם תרומות [ציונים והערות פרק ה' משנה ח'] שהבאנו מה.

בפולגת רש"י ותוס' אי מהני תשלומי דמיו בדין הרמה.

והנה – נתבאר שהטעם שצריכים להרים – היינו מחמת הדין גזל השבט – ויש לדון האם זה בדווקא שצריך להרים ממש, או דמהני גם לשלם דמי התרומה לכהנים, די"ל דכיון דכל חיובו הוא משום גזל השבט א"כ כשמשלם דמים לכהנים מתקן הגזל.

ובדין זה נחלקו רש"י ותוס' בבכורות [כב:], דרש"י שם [ד"ה תעלה] ס"ל דיכול ליתן דמי אותה סאה לכהנים אם ירצה וסגי בזה, והתוס' [שם ד"ה תעלה] פליגי וס"ל דאף דעיקר התקנה היא משום גזל השבט מ"מ אינו יכול לפטור עצמו בדמים, אלא חייב להרים סאה אחת, ויש בה קדושת תרומה.

והתוס' שם הוכיחו כשיטתם, דהנה, גם בסאה של הרמה יש בו דין מדומע ואוסרת את כל התערובת – והיינו כשנופלת לתערובת אחרת, ובדין דימוע ידיה נחלקו ר' אליעזר ורבנן אם הסאה המורמת מדמעת לפי כולה כמו הדין דימוע של תרומה ודאי או שהיא רק מדמעת לפי חשבון, אולם הא מהית מוכרח מכל זה דכו"ע מודו שיש בה קדושה – אלא דנחלקו מה הדינים של הקדושה ביחס לדימוע, והקשו התוס' דאי נימא כרש"י דיכול לפטור עצמו אפי' בדמים, א"כ גם אם הרים סאה מהתערובת ונתנה לכהנים – בדין הוא שלא תהא בה קדושה. וממה שהיא קדושה כתרומה ע"כ דמוכרח דאיכא חיוב להרים דווקא סאה מהתערובת, ולא הוי חוב ממון בעלמא – ועיין בהערה ¹⁴⁴ מה שיש לצדד בזה ליישב שיטת רש"י.

ישוב בקושי' רעק"א בשיטת הטור בתרומת מעשר של דמאי שמוכרה לכהנים.

הנה – דעת הטור [יו"ד סוף סי' שלא] דהלוקח פירות מעם הארץ שפירותיו דמאי דחייב להפריש מהם תרומת מעשר, אכן הדין בזה הוא דרשאי למוכרה לכהן בדמים.

ועיין בתוס' רעק"א כאן ובשער המלך [הל' מעשר פ"ט ה"ב] שהקשו מהמשנה כאן דהתרומה ותרומת מעשר של דמאי עולה באחד ומאה וצריך להרים, ומבואר בירושלמי דטעמא משום גזל ממון השבט.

ולפי"ד הטור דתרומת מעשר של דמאי רשאי למוכרה לכהנים משום דהממע"ה, קשה אמאי כשנפלה למאה צריך להרים, הרי איסור התרומה כבר נתבטל, וגזל השבט אין כאן, שהרי גם לפני שנתערבה בחולין אין הכהנים יכולים לתבוע ממנו את התרומת מעשר, ורשאי למוכרה להם.

ובאמת דכמו כן יש להקשות אליבא דכו"ע, דהיכא דהתרומה שייכת לו, כגון שנפלה לו בירושה מאבי אמו כהן, או כהן שיש לו פירות תרומה ונתערבו במאה חולין, אמאי צריך להרים, הא אין כאן גזל השבט כיון שהכל שלו – ועיין בתפארת ישראל [בועז ס"ק ב'].

ועיין במעשה חושב על השער המלך [שם] שתירץ עפ"י דהתוס' בבכורות [כב: ד"ה תירום], דבתרומות [פ"ה מ"ב] תנן דלר"א סאה תרומה טמאה שנפלה למאה חולין טהורים תירום

¹⁴⁴ ובישוב שיטת רש"י דס"ל שיכול לפטור עצמו בתשלום דמים – הביא על זה הגר"ח שמולביץ זצ"ל, את מה שמצאנו בהגהות אשרי [עבודה זרה פ"ה סי' ל] דאם נתערבה חתיכת בשר של ראובן בכמה חתיכות של שמעון חייב שמעון לשלם לראובן את דמיה, ולא נעשה שותף בגוף הממון.

ומבואר דס"ל להגהות אשרי דאע"ג דקיי"ל בביצה [לח:] דממונא לא בטל, מ"מ גוף החפץ של חבריו בטל ברוב, ומה"ט אין שמעון חייב ליתן לראובן אחת מהחתיכות אלא דמי החתיכה בלבד, שהחתיכה עצמה בטלה – ועיין בהערה ¹⁴⁴.
וביאר שזה מתאים יותר עם שיטת רש"י בבכורות הנ"ל, והיינו דמה"ט כשנתערבה תרומה בחולין וחייבוהו בהרמה משום גזל השבט, הוי זה חיוב דמים בעלמא, ואינו חייב להרים סאה מתוך התערובת וליתנה לכהנים, ומ"מ סובר רש"י שאם מרים סאה מתוך התערובת, חלים עליה דיני תרומה – אולם לא זכיתי להבין האידך מתיישבין דברי רש"י על פי הנ"ל.

ותישרף, והקשו התוס' דכיון דהא דצריך להרים הוא משום גזל השבט אמאי צריך להרים בכה"ג דאסורה לאחר הרמה, הא אין כאן גזל השבט.

ותירצו דלא פלוג רבנן, והיינו דאף דטעם התקנה לחייב בהרמה הוא משום גזל השבט, מ"מ חייב בזה אף כשאין מזה נפ"מ לכהנים. ומיושבים גם דברי הטור, דאע"ג דתרומת מעשר של דמאי מוכרה לכהנים וליכא גזל השבט, מ"מ חייב בהרמה, וגם היכא דהתרומה קנויה לו ואין כאן הפסד ממון השבט מ"מ צריך להרים.

עכ"פ כל זה דלא כשיטת רש"י בבכורות הנ"ל דס"ל דיכול גם ליתן דמים, דלפמ"ש הטור דתרו"מ של דמאי מוכרה לכהן קשה אמאי צריך להרים, הרי גוף התרומה בטלה במאה ואינה אסורה, ומה דצריך להרים הוא מחמת ממון הכהנים, ולכן יכול לפטור עצמו גם בדמים, והכא דליכא הפסד ממון לכהנים כיון שיכל למוכרה להם אמאי צריך להרים.

וע"ע בתוס' רעק"א בדמאי [פ"ג מ"א ס"ק כ"ד] שהוכיח עוד דלא כהטור מהתוס' בברכות שיש דין פוסט ממון בממון כהן באיסור להאכיל דמאי לחיל המלך.

בדין 'ומצטרפין זה עם זה'.

בדין ומצטרפין זה עם זה – ביאר הר"ש דהיינו 'לאסור', והיינו שאם בין כולן יש יותר מסאה שנפל לק' נדמע הכל אף על פי שבאחד מהן אין סאה, ואף דר' שמעון חולק להלן, אבל הכא מודה ר' שמעון דכולהו איקרו 'תרומה' ו'שם אחד' להם ולא דמי לערלה וכלאי הכרם שהן ב' שמות, וחלה נמי איקרי תרומה דכתיב 'חלה תרימו תרומה', וכן בכורים כדדרשי' ביבמות [ע"ג:] ותרומת ידך אלו בכורים דכתיב בהו ולקח הכהן הטנא מידך.

הערת הגר"ח על הרמב"ם בעיקר פלוגתת ת"ק ור"ש.

והנה בעיקר מה דפליגי ת"ק ור"ש בערלה וכלאי הכרם דעולין באחד ומאתים ומצטרפין זה עם זה וכו' ר"ש אומר אינן מצטרפין – הרי מבואר בירושלמי דת"ק הוא ר"מ דאמר דכל איסורין שבתורה מצטרפין ללקות עליהן בכזית משום לא תאכל כל תועבה, ואם נימא דזהו ג"כ טעמא דת"ק בהך דשאור ותבלין להלן משנה [ט' וי'] - א"כ הא נמצא דבכל גווני אין שני איסורין מצטרפין לאסור תערובתן, אלא דטעמא דרבנן הוא משום דכולהו חשובין חד איסורא דלא תאכל כל תועבה, ולפי זה - לפי מה דקי"ל דאין שני איסורין מצטרפין לענין מלקות וכמו שפסק הרמב"ם [פ"ד ובפי"ד מאכלות אסורות], וא"כ צריך להיות הכא הלכה כר"ש דאינן מצטרפין גם לאסור תערובתן, כיון דלא קי"ל כר"מ בהך דלא תאכל כל תועבה – כך העיר הגר"ח על הרמב"ם [מעשה"ק פרק י'].

ותמה בזה שהרי הרמב"ם [פט"ו מאכלות אסורות הי"ד] פסק להדיא דערלה וכלאי הכרם מצטרפין זה עם זה, וכן פסק נמי [פט"ז שם] דשאור ותבלין של תרומה ושל כלאי הכרם מצטרפין זה עם זה ביש בין שניהם כדי לחמץ ולתבל לענין שלא יבטלו משום דינא דכל המחמץ ומתבל לא בטיל, ומבואר דס"ל דהנך שתי פלוגתות אינן תלויות כלל זה בזה.

משנה ב

[ב] התרומה מעלה את הערלה והערלה את התרומה כיצד סאה תרומה שנפלה למאה ואחר כך נפלו שלשה קבין ערלה או שלשה קבין כלאי הכרם זו היא שהתרומה מעלה את הערלה והערלה את התרומה:

רע"ב משנה ב

התרומה מעלה את הערלה - מצטרפת עם החולין לבטל את הערלה. וכן הערלה מצטרפת עם החולין לבטל את התרומה:

שנפלה למאה - לאו דוקא מאה אלא פחות ממאה, דאילו מאה ממש עולה ולא בעי צירוף אלא ה"ק התרומה שנפלה לחולין ונעשה הכל מאה:

ואח"כ נפלו שלשה קבין של ערלה - סתם מתניתין כר' יהושע דאמר בפ"ק דתרומות דתרומה עולה במאה ועוד הלכך כשנפלה סאה של תרומה לצ"ט של חולין, וחזרו ונפלו שם שלשה קבין של ערלה ומצטרפין עם החולין, שנמצאו שם צ"ט ועוד שלשה קבין חולין, הרי סאה של תרומה בטלה במאה ועוד. אי נמי מצינן לאוקמה כר' אליעזר דהלכתא כוותיה דאמר תרומה עולה באחד ומאה וכגון שנפלה סאה של תרומה לתוך צ"ט סאין וחצי סאה

של חולין ושלשה קבין הללו של ערלה שהוא חצי סאה מצטרפין עם החולין להשלים לשיעור מאה של חולין כדי שתעלה באחד ומאה:
זו היא שהתרומה מעלה את הערלה - שאותה סאה של תרומה נצטרפה עם החולין להשלים מאתיים חצאי סאין, להעלות שלשה קבין של ערלה באחד ומאתים:
והערלה את התרומה - דשלשה קבין של ערלה שהן חצי סאה, נצטרפו עם החולין לבטל סאה של תרומה באחד ומאה. דכשנפלה סאה לתוך צ"ט וחצי נאסרו, וכשחזר ונפל שם שלשה קבין ערלה או כלאים, הותרו:

ציונים והערות משנה ב

חידוש הגר"ח שמולביץ זצ"ל

בדין ערלה שנפלה למדומע

מה שיש לתמוה על הר"ש – שהרי לרבנן אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון תרומה שבו, וא"כ שפיר ראוייה הערלה להצטרף עם החולין ולבטל את התרומה.

שנינו במשנה – "התרומה מעלה את הערלה והערלה את התרומה, כיצד, סאה תרומה שנפלה למאה ואח"כ נפלו שלשה קבין ערלה ושלשה קבין כלאי הכרם, זו היא שהתרומה מעלה את הערלה והערלה את התרומה.

והנה הר"ש הביא דברי הירושלמי [פ"ב ה"ב יב:]: דלא מיירי בנפלה לתוך מאה חולין, דא"כ כבר בטלה התרומה בחולין, אלא שנפלה לתוך צ"ט חולין ונדמעו.

וכ"ה הר"ש, דהא דהתרומה מצטרפת עם החולין להתיר את הערלה, לא שיהא מותר לזרים, שהרי כבר נדמעו, אלא להתיר התערובת לכהנים, וכוונת המשנה ללמדנו דאע"פ שאסורין משום מדומע מ"מ התרומה מעלה את הערלה, דאיסורין מבטלין זה את זה.

ותמה בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל - שלכאורה דבריו תמוהים, דבתרומות [פ"ה מ"ו] פליגי רבנן ור"א בסאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ונדמעו ואח"כ נפל מהמדומע למקום אחר, דר"א ס"ל דמדמעת כתרומה ודאי, ורבנן ס"ל דאינה מדמעת אלא לפי חשבון. ומבואר בר"ש שם, דלרבנן גם החולין שבמדומע מצטרפין עם החולין שנפל לתוכם, ואם יש מאה בכל התערובת כנגד התרומה הרי היא בטלה.

ולפי"ז תמוה מש"כ הר"ש כאן דאין הערלה מצטרפת לבטל את התרומה ולהתיר התערובת לזרים כיון שכבר נדמעו החולין, וקשה הא לרבנן אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון תרומה שבו, וא"כ שפיר ראוייה הערלה להצטרף עם החולין ולבטל את התרומה, וכמו בכל דוכתא דאיסורין מבטלין זה את זה, ששני האיסורים בטלים כיון שכל אחד מהם מצטרף לבטל את חברו. ובר"ש משמע דאין הערלה מצטרפת לחולין לבטל את התרומה כיון דכבר נעשה הכל מדומע, והדברים צ"ב.

ועי' בתוס' רעק"א למשניות ובמשנה ראשונה כאן שנראה מדבריהם דפשיטא להו דמיירי אף היכא דעם הערלה איכא מאה כנגד התרומה, ואליבא דרבנן דאין המדומע מדמע לפי חשבון, ואפ"ה אין הערלה מצטרפת לבטל את התרומה¹⁴⁵, וצ"ע הטעם לזה.

חידוש בגדר הדין מדומע שהכל נאסר מצד ודאי.

וביאר בזה על פי היסוד הידוע בגדר דין מדומע, על פי התוס' בנדה [מז]. דאמרי' בגמרא דמדומע פטור מן החלה אם חיובה הוא רק מדרבנן, דאית דמיע דרבנן ומפקע חלה דרבנן, ומבואר בתוס' שם [ד"ה אתי] דאין זה הפקעה בעלמא מדרבנן שפטרוהו מחיוב חלה, אלא הגדר בזה הוא דגם החולין שבתערובת נעשים כתרומה, ומה"ט פטורים מן החלה – ועיין בציונים והערות לעיל [משנה א'] שהארכנו להביא הרבה מקורות לעיקר גדר זה.

הוכחות הגר"ח שמולביץ זצ"ל לסייד זה.

והגר"ח שמולביץ זצ"ל הביא הוכחות נוספות ליסוד זה – וכדלהלן:

¹⁴⁵ ובחי' מהרי"ח כאן ביאר כוונת הר"ש דאין התרומה בטלה כיון דליכא מאה כנגדה, עיי"ש בדבריו, אולם לשון הר"ש "שכבר נדמעו" משמע דמיירי אף היכא דהתרומה ראוייה לעלות ע"י החולין והערלה יחד, ואפ"ה אינה בטלה. ועוד, דלהגי' במשנה שבגמ' "ואח"כ נפלו שלשה קבין ערלה ושלשה קבין כלאי הכרם" איכא מאה סאין כנגד התרומה, ואפ"ה אינה בטלה.

יסוד זה מוכח ממתני' בטבול יום [פ"ג מ"ד] דלר"י ור"ש עיסת מדומע נפסלת ע"י טבוי, ומשמע דטבוי פוסל את כולה, ולא אמרי' דנפסלת רק לפי חשבון, וע"כ הוא מטעם הנ"ל דמדרבנן חייל שם תרומה על כל התערובת.

עוד הוכיח כן ליישב את קושית השב שמעתתא [ש"ג פ"ז], דהש"ש כתב דבספק אם נאסר הדבר מחמת שנתערב בו איסור ל"ש לאוקמי על חזקת היתר, כיון שלא נשתנה דינו מהיתר לאיסור, וכל איסורו מחמת האיסור המעורב בו. והקשה ע"ז מהא דאמרי' בעירובין [לו.] דבספק אם נדמעו חולין בתרומה מכשיר ר' יוסי, ומשמע שם דהוא משום שהחולין בחזקת היתר, וקשה דהא הצד לאסור הוא משום תערובת התרומה, וא"כ אינו נגד חזקת ההיתר.

ולפי הנ"ל ניחא, דאם נימא דנתערבה שם תרומה נשתנה גם דין החולין לאיסור, דכל התערובת נעשית כתרומה, ולכן יש להתירם משום דמוקמינן להו בחזקת היתר שלא נעשו מדומע.

עוד הוכיח כן ליישב בזה קושית הגרש"ש בשערי יושר [ש"א פ"ט ופ"י], שתמה על המבואר בגיטין [נג.] דמדמע חייב מן התורה למ"ד היזק שאינו ניכר שמה היזק, הרי לא נשתנה עצם דין הפירות הכשרים, אלא אסור לאוכלם משום שמעורבים הם עם האיסור, ואין ידוע מה ההיתר ומה האיסור, ובכה"ג אין זה נחשב מזיק, ואמאי חייב. ועי"ש [בפרק י] שתירץ דמיירי בדבר לח, שא"א לאכול ההיתר בלא האיסור, ונחשב שהזיק גם את ההיתר. ולפי המבואר א"צ לזה, ומיושבת קושית הגרש"ש בפשיטות, דכיון שע"י הדימוע חל על כל התערובת איסור מדרבנן בתורת ודאי, וכמ"ש דמה"ט פטורה תרומתו מחלה, ודאי אף כשמערב פירות בפירות חשיב מזיק, כיון שע"י העירוב חל אף על ההיתר איסור לזרים.

מחדש שכל החידוש הזה אינו אלא כלפי אותה תערובת, ומיושב דברי הר"ש הכא.

והנה לפי"ז צריך ביאור מאי טעמא דרבנן דס"ל דאין המדומע מדמע אלא לפי חשבון, דכיון דמדרבנן נעשית כל התערובת כתרומה, ומה"ט דינה כתרומה להיפטר מחלה ולהיפסל בטבוי, היה ראוי שתדמע כתרומה ודאי כדס"ל לר"א¹⁴⁶.

וצ"ל בטעמא דרבנן, דס"ל דכל מה שנתנו חכמים לכל המדומע דין תרומה, הוא רק כלפי אותה התערובת, דלגבי כל הדינים הראויים לחול על התערובת אמרי' דהויא כתרומה ודאי, ולכן פטורה מן החלה וטבוי פוסלה, אבל ביחס לתערובת אחרת דנים את התערובת כפי האמת שרק חלק ממנה תרומה, ורק הק' תרומה ראוייה לפסול את החולין, ומה"ט אינו מדמע אלא לפי חשבון.

ועל פי זה ביאר את דברי הר"ש במתני', דכל מה דפליגי רבנן על ר"א היינו לגבי מדומע שנפל למקו"א, אבל כאן שהנידון הוא ביחס לאותה תערובת, שנפלה הערלה לתערובת הדימוע, מודו רבנן דדנים את כל המדומע כתרומה, והילכך אינו בטל אלא אם איכא מאה כנגד כולו, וזהו שכתב הר"ש דאין הערלה מתירה את התערובת לזרים כיון שכבר נדמעה¹⁴⁷.

דרך אחרת בכל הנ"ל.

אולם אכתי קשה, דבסיפא דמתני' דתנן דהערלה מעלה את התרומה, פירש הר"ש דהיינו בגוונא דנפלה הערלה לתוך מאתיים חולין וכבר נתבטלה, וע"ז תנן דאם נפלה לשם אח"כ תרומה מצטרפת הערלה עם החולין להעלות את התרומה. וקשה אמאי צריך להך טעמא דנתבטלה הערלה, הא אף אם לא נתבטלה מעיקרא מ"מ כיון שמשלימה החולין למאה סאין תיבטל הסאה תרומה שנפלה אח"כ, וכדקיי"ל דאיסורין מבטלין זה את זה.

ולכן צ"ל בדעת הר"ש כמ"ש כ"כ בתוס' רעק"א כאן בשם הפרי חדש ביו"ד [סי' צט סקכ"א], דכל מה דקיי"ל דאיסורין מבטלין זה את זה הוא רק כשנפלו בזה אחר זה, אבל בנפלו בב"א אם ראויים הם להצטרף אינם מבטלין זה את זה, אלא אדרבה מצטרפין לאסור. והיכא דנפל האיסור הראשון ולא נתבטל ואח"כ נפל האיסור השני הוי כנפלו בבת אחת ואינם מבטלין זה את זה. ומשו"ה ביאר

¹⁴⁶ כל זה להמבואר כאן דטעמא דרבי אליעזר דמדמעת כתרומה ודאי הוא משום שנתנו חכמים למדומע דין תרומה, ולפי"ז כל מה שיפול מהמדומע מדמע לפי כולו. אבל לפי הגירסא לפנינו בתמורה [יב, א], וכן הוא בפירוש הרע"ב כאן ובמלאכ"ש ותוס' אנשי שם במתני', וכן בשבת [קמב, א] ובשפת אמת שם, טעמא דר"א הוא כמפורש בדבריו במשנה הקודמת בתרומות [גבי הסאה המורמת ממדומע כשר] דאמרינן דסאה שנפלה היא סאה שעלתה, ולפי"ז אם נפל מהמדומע יותר מסאה אינו אוסר אלא לפי סאה דתרומה [רא"כ].

¹⁴⁷ לכאורה תמוה דהא תנן בתרומות [פ"ה מ"ט] דאם נפלו חולין לתוך המדומע מצטרפין להשלים החולין למאה, ועי' תויו"ט כאן.

הר"ש דאיירי בגוונא דכבר נתבטלה הערלה לפני שנפלה התרומה, ורק בכה"ג היא מעלה את התרומה, אבל אם לא נתבטלה הוי כנפלו בב"א. ולפי"ז מיושבים גם דברי הר"ש ברישא דמתני' שפי' דאין הערלה מצטרפת להתיר את התרומה כיון שכבר נדמעו הפירות, ויש לפרש דהיינו דכיון דלא בטלה התרומה מתחילה הוי כנפלו בבת אחת, וא"צ למש"כ לעיל.

משנה ג

[ג] הערלה מעלה את הכלאים והכלאים את הערלה והערלה את הערלה כיצד סאה ערלה שנפלה למאתים ואחר כך נפלה סאה ועוד ערלה או סאה ועוד של כלאי הכרם זו היא שהערלה מעלה את הכלאים והכלאים את הערלה והערלה את הערלה :

רע"ב משנה ג

והערלה את הערלה - צריך לומר דאחד מהם נטע רבעי שהם שני שמות, דאי אפשר לאיסור של שם א' שיהיה מבטל קצתו לקצתו. וקרי תנא לנטע רבעי ערלה שמן הערלה הוא בא. ולהכי קתני הערלה את הערלה ולא קתני הכלאים את הכלאים שאין בכלאים שני שמות כמו שיש בערלה :

שנפלה למאתים - לאו למאתים דוקא דאילו מאתים ממש לא בעי צירוף. וכשנפלה סאה ערלה לתוך קצ"ט של היתר נאסרו וכשחזר ונפל שם סאה ועוד של כלאים מצטרפים עם הקצ"ט לבטל הערלה. וכן הערלה מצטרפת עם הקצ"ט לבטל סאה ועוד של כלאי הכרם. והיינו כרבי יהושע דאית ליה דערלה בטלה במאתים ועוד כמו תרומה במאה ועוד, הלכך סאה של כלאים בטלה בקצ"ט ומשהו והעוד בטל בסאה חסר משהו. וכן נמי אם נפל שם סאה ועוד של נטע רבעי, מצטרפין עם הקצ"ט לבטל את הסאה של ערלה שנפלה, ואסרה הכל, וכן סאה של ערלה מצטרפת עם הקצ"ט של היתר לבטל סאה ועוד של נטע רבעי שנפלו באחרונה :

ציונים והערות משנה ג

במחלוקת הראשונים בדין ערלה מעלה את הערלה במאתיים - ובספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש.

מבואר במשנה שהערלה מעלה את הערלה במאתיים – ופירש הרא"ש שאין הכוונה לערלה אלא הכוונה בזה לרבעי, וכבר תמה בזה החזו"א [ערלה סימן ד' ס"ק ד'] דמאי שנא מעש"ש דעולה ברוב מרבעי דעולה במאתיים.

והביאור בזה על פי מה שיש להסתפק בעיקר הגדר של רבעי, דיעויין בזרע אברהם [סימן י"ד ס"ק כ"ב] ובדרך אמונה [ריש פ"ט דמעש"ש בביאור ההלכה] דנסתפקו האם רבעי וערלה חד דינא להו דרבעי הוא המשך של האיסור ערלה בשנה הרביעית, אלא שיש בו היתר מיוחד ע"י פדיון ואכילה בירושלים כדיני מעש"ש, או שדין חדש ואיסור חדש בפני עצמו הוא.

ובשער המלך [פ"י מאכלות אסורות הט"ז] חקר האם יש איסור הנאה ברבעי או רק איסור אכילה ותלה בספק הנ"ל דרק מצד המשך לערלה אית ליה איסור הנאה, והשער המלך תלה בזה עוד האם בעינן ביטול של א' ממאתיים כערלה [במקום שאין לו מתירין] או לא, דשיעור דא' ממאתיים הוא רק משום שכפל התורה איסורו אכילה והנאה כמבואר ברמב"ם ור"ש לגבי כלאים וערלה.

ועל פי זה יש לבאר את הרא"ש שכתב שמה שמבואר במשנה ערלה מעלה את הערלה במאתיים דהכוונה בזה לרבעי, וכבר תמה בזה החזו"א דמאי שנא מעש"ש דעולה ברוב מרבעי דעולה במאתיים, ותירץ בדרך אמונה דע"כ שהרא"ש למד דרבעי בכלל ערלה היא ואסור בהנאה, וכן מבואר בשער המלך שם בדעת הרע"ב דכתב נמי כהרא"ש, ויתירא מזה הרי עצם זה שהמשנה קורא לזה ערלה ולא רבעי משמע שהטעם שיש לו ביטול של מאתיים הוא מצד היותו המשך לערלה ודין ערלה עליו.

ומאידך השער המלך [פ"י מאכלות אסורות] דייק בלשון הרמב"ם במאכלות אסורות וכן בפירוש המשנה [פ"א מ"ח] דאסור רק באכילה ושם בפירוש המשנה כתב הרמב"ם בהדי' דדינו כמעש"ש שאוסר רק באכילה, ומאידך הביא את לשון התוס' בקידושין [ל"ה]. בשם ר"ת, דערלה בשנה רביעית יש לו היתר לאיסורו, ומבואר דהכל איסור אחד וכפשוטו אסור גם בהנאה, ועיין בלשון

החינוך דערלה יש לו היתר לאיסורו בשנה הרביעית, ובביאור הלכה הביא דכן מבואר ברבינו יונה בשערי תשובה [ש"ג] דאסור גם בהנאה.

ונראה שהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו, שבמשנה כאן הוא חולק על הרא"ש שלמד ערלה מעלה ערלה דהיינו רבעי, דבשיטת הרא"ש מוכרח שיש איסור הנאה מדבעינן מאתיים, וכן"ל, אכן הר"ש והרמב"ם למדו דמיירי שכבר בטלה הערלה ראשונה במאתיים ונהיה להיתר ושוב מצטרף לבטל ערלה שניה והחידוש דאינו חוזר וניעור ולדידהו נמצא דלא מוקמינן ליה ברבעי, וא"ש דלשיטתו אין לפרש כהרא"ש.

והעולה מכל הנ"ל דמהרמב"ם משמע שרבעי הוא דין בפני עצמו ולכן אינו אסור בהנאה, וכמשמעות ברמב"ן בר"ה, ובה"ג הרא"ש ורבינו יונה ור"ת והחינוך למדו שזה המשך לדין ערלה. אולם תמה השער המלך בסתירת הרע"ב, דמצד אחד כתב כהרמב"ם בפירוש המשנה דרק אסור באכילה ומאידיך פירש כפירוש הרא"ש שערלה וערלה היינו רבעי דבעי נמי מאתיים, וע"כ דאסור נמי בהנאה, וצ"ע – ועיין מה שהארכנו בכל זה להלן בחידושי סוגיות – ושם יישבנו נמי את סתירת הרע"ב.

משנה ד

[ד] כל המחמץ והמתבל והמדמע בתרומה ובערלה ובכלאי הכרם אסור ובית שמאי אומרים אף מטמא ובית הלל אומרים לעולם אינו מטמא עד שיהא בו כביצה:

משנה ה

[ה] דוסתאי איש כפר יתמה היה מתלמידי בית שמאי ואמר שמעתי משמאי הזקן שאמר לעולם אינו מטמא עד שיהא בו כביצה:

רע"ב משנה ד

כל המחמץ והמתבל וכי' - הכי קאמר כל המחמץ והמתבל בערלה ובכלאי הכרם אסור: והמדמע בתרומה - המחמץ את העיסה בתפוחים או בשמרי יין של ערלה ושל כלאי הכרם. והמתבל את הקדרה בתבלין של כלאי הכרם או של ערלה אסור ואין עולין באחד ומאתים. וכן בתרומה כיון שהחמיצה עיסה של חולין בשאור של תרומה ונתבלה קדרה של חולין בתבלין של תרומה נעשה הכל מדומע ואסור לזרים ואינו עולה באחד ומאה:

בית שמאי אומרים אף מטמא - שאור טמא שהחמיץ עיסה טהורה או תבלין טמאין שתבלו קדרה טהורה. אף על פי שאין בשאור או בתבלין כביצה שהוא שעור טומאת אוכלין נטמאת העיסה ונטמאת הקדרה:

ובה"א עד שיהא בו כביצה - דאין אוכל מטמא פחות מכביצה ל"ש שאור ותבלין ולא שנא שאר אוכלין:

ציונים והערות משנה ד

בחקירת הפר"ח בגדר דין מחמץ - דלאו משום נותן טעם אתינן עלה - מקור מהרמב"ם כאן.

חקר הפר"ח [סימן צ"ח ס"ק ג'] בעיקר טעמא דמחמץ למה אוסר את הכל - וז"ל: "וקודם עמדי על פרק זה צריך לברר אי מאי דאסרינן מחמץ טעם האיסור הוא לפי שהשאור נותן טעם בעיסה או לפי שפעולת האיסור דהיינו השאור וחמוצו ניכר בעיסה.

ומדברי הרמב"ם שכתב בפ' המשנה למס' ערלה בפ"ב וז"ל כשילוש אדם בשאור והחמיץ הבצק אפילו יהיה אותו שאור פחות מכשיעור 'כיון שנתפרסמה פעולתו' נחוש לו ולא נחוש לא לק' ולא למאתי' - ע"כ מוכח בהדיא מדבריו שטעם האיסור מפני 'פרסום הפעולה' של חימוץ לא מפני שנותן טעם.

וזה ברור ומבואר מעצמו שאם נאמר שכל מחמץ הוא נותן טעם זה מפורסם לכל הפכו שאם אדם יהא מחמץ בתפוח מרוסק או בשאור של שעורים וכיוצא אין ספק שאף שהעיסה יהא מתחמץ מחמתן לא יהא טעם התפוחים או השאור נרגש בעיסה כלל. ואם נאמר דאע"ג שכל מחמץ אינו נותן טעם מ"מ לא אסרו מחמץ אלא היכא דאיכא טעמא - גם זה שבוש דא"כ למה תלו הענין בחמוץ כיון דבטעמא תליא מילתא".

ראיות הפר"ח ממשנה זו.

ובהמשך דבריו הוכיח סברתו ממתני' בפרק י' דתרומות:
 "ותדע דאיסור מחמץ לאו משום טעמא - דתנן [פ"י דתרומות] תפוח שרסקו שנתנו לתוך עיסה וחמצה הרי זו אסורה ואם איתא חמצה למה לי דאי מיירי מתני' בדאיכא טעמא אפי' לא חמצה נמי אסירא העיסה ואי בדליכא טעמא אפילו חמצה נמי שרי.
 ובתוספתא גרסינן דר"י פליג ומתיר וטעמי' משום דלא חשיב ליה חמוץ מעליא אלא 'קיוהא בעלמא' - ואיתא בירושלמי דפליגי במחמץ במימיו - אבל במחמץ בגופו אף רבנן מודו לפי שאינו חמוץ ברור.

מוכח בהדיא דמתני' דתפוח לאו מתורת טעמא אתינן עלה אלא מתורת מחמץ והכי מוכיח בפי' כל המנחות [נ"ד] דגרסינן התם ת"ר אין מחמיצין בתפוחים משום רחב"ג אמרו מחמיצין, כמאן אזלא הא דתנן תפוח שרסקו ונתנו בתוך העיסה וחמצה ה"ז אסורה - כמאן לימא רחב"ג היא ולא רבנן, אפי' תימא רבנן נהי דחמץ גמור לא הוי נוקשא מיהא הוי ופירש רש"י אין מחמיצין לשתי לחם ותודה בתפוחים דלא הוי חמץ מעליא, ע"כ, ואמר' עלה דנימא דסתם מתני' דתפוח אליבא דרחב"ג מתניא דהא מתני' לאו משום נותן טעם קאסר אלא משום חמוץ ולרבנן לא מקרי חמוץ אלא קיוהא בעלמא והו"ל למשרי העיסה לדידהו ודחינן דאפי' כרבנן אתיא, ונהי דחמץ גמור לא הוי והילכך אין מחמיצין בתפוחים מ"מ נוקשא מיהא הוי ואף שלא נתחמצה העיסה בחימוץ גמור אלא בחימוץ כל דהו חימוץ מקרי ולפיכך העיסה אסורה ואם איתא דמתני' דתפוח משום טעמא, לימא אפילו תימא רבנן התם משום טעמא וכל זה פשוט" - עכ"ל.

בדברי הגר"ח דמחלק בין מחמץ לנותן טעם.

וכדברי הפר"ח מבואר נמי בחידושי הגר"ח הלוי על הרמב"ם [מעשה הקרבנות פרק י'] שיצא להסתפק האם שני איסורין מצטרפין לאסור בנותן טעם במין בשאינו מינו, וזה לשונו:
 "דנהי דלענין ביטול שפיר מצטרפין, וכדתנן במחמץ ומתבל דאיסורין מצטרפין, אבל - ג.ב. לגבי נותן טעם - מאחר דדין ביטולם הלא מיתלא תלי באיסורא דטעם כעיקר, ובעיקר חלות האיסור דטעם כעיקר י"ל דליתא בשני איסורין, דכל לאשוויי איסורא וחלות שם איסור דין צירוף בו, דהדר דיניה דאין שני איסורין נפרדים מצטרפין".

והגר"ח בא לחלק בין מחמץ לנותן טעם בדין זה - וכתב "ולא דמי למחמץ ומתבל דתנן דשני איסורין מצטרפין זה עם זה, דהתם עיקר דינם הוא זהו גופיה דאינם בטלים, ולענין שלא ליבטל שפיר מצטרפין גם שני איסורין נפרדים, דצירופן הוא ממילא וכמו שנתבאר, משא"כ לענין נותן טעם דבעינן למיחל עליה איסורא דטעם כעיקר, דצריכינן דוקא לדין צירוף דאין שני איסורין מצטרפין", עכ"ל.

ועיין בחידושי הגר"ח על הש"ס [ערלה] שהאריך בדין טעם כעיקר - ובתוך הדברים חילק ביניהם בתרתי:

א) מצאנו דעיקר דין מחמץ נאמר דווקא במין במינו - ומזה מוכרח דלא שייך לדין נותן טעם, אולם עיין להלן בציונים והערות [משנה ו'] שהבאנו מחלוקת בזה.

ב) מצאנו דדין זה אינו אלא מדרבנן.

ולכן הסיק - "ופשוט שאינו נוגע כלל לדינא דטעם כעיקר - אלא מדרבנן אינם בטלים ונחשבים כניכרים ועומדים בפני עצמם" עכ"ל.

ראיות מהראשונים דמדמי מחמץ לנותן טעם.

אולם אף דפשיטא להו לאחרונים כן - אכן יעויין ברש"י חולין [צ"ט: ד"ה יש בו כדי לחמץ] דאירי בדין כדי לחמץ - וכתב "דהיינו נותן טעם לעולם אסור", וכ"כ בתוס' רי"ד ע"ז [ס"ז] - עיי"ש דברים מפורשים - וצ"ע - אלא שהפר"ח הביא מהרמב"ם בפירוש המשנה כסברתו - אלא שיש לעיין מה יענו הראשונים על כל ראיות הפר"ח ממשנה בתרומות.
 וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ו'] תוספת דברים בזה.

במה שיש לדון אם מחמץ ומתבל הוא דין דאורייתא

הבאנו את סברת הרמב"ם בפירוש המשנה במחמץ - ויש לעיין אם סברא זו היא מדאורייתא או מדרבנן, דאפשר דגם מדאורייתא אם יש באיסור כח להשפיע על ההיתר אינו בטל, ועיין בזה במשנה ראשונה כאן.

והנה לענין מחמץ הוכיח הגר"ח שמולביץ זצ"ל מדברי הר"ש דמדאורייתא לא בטל, דבחלה [פ"ג מ"ח] תנן דשאור החייב בחלה שנתערב בעיסה פטורה מפריש עליו ממקום אחר לפי חשבון השאור המעורב בו, וכ' הר"ש שם דלא חשיב מפריש מחיוב על הפטור, כיון שמדאורייתא אין השאור בטל בעיסה, חזינן דס"ל דמחמץ לא בטל מדאורייתא.

אולם יש להעיר על דבריו מהמבואר בתוס' רעק"א למשניות בחלה [שם] שהעתיק דברי הר"ש בזה"ל "דטעם כעיקר דאורייתא", ומבואר דהא דלא בטל הוא משום טעמו, וכן איתא שם בר"ש הנדמ"ח מכת"י, ולפי"ז אין ללמוד מזה לענין סברת הרמב"ם שהביא רבינו לעיל דהא דלא בטל הוא שפעולת האיסור ניכרת.

ולגבי מתבל מצינו פלוגתא, דהש"ך ביו"ד [סי' צח סק"ט] הביא מהאיסור והיתר הארוך [כלל כה דין ז] דהא דתבלין הנותן טעם לא בטל אפילו באלף כל זמן שטעמו מורגש הוא רק מדרבנן משום שטעם קלוש הוא, אולם בהגהות רעק"א לשו"ע שם הביא דברי הר"ן בחולין [לה, ב מדפי הרי"ף] דמדאורייתא לא בטל.

וכתב בגליון מהרש"א לשו"ע שם [בש"ך סק"ד] דה"ה מין בשאינו מינו ביותר משישים דקיי"ל דאם טעם האיסור ניכר אינו בטל, לפי"ד הש"ך אינו אלא חומרא דרבנן, ובסברא צ"ע אמאי מדאורייתא בטל, שהרי יש כאן טעם איסור, וא"כ כיון דמדאורייתא טעם כעיקר נמצא שמציאות האיסור קיימת, ואמאי בטל מדאורייתא, ואף לענין תבלין צ"ע הגדר בדברי האו"ה והש"ך דמדאורייתא בטל, שהרי טעם האיסור ניכר.

והעיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל שיש לעיין האם האו"ה והש"ך פליגי ע"ד הר"ש בחלה הנ"ל דס"ל דמחמץ לא בטל מדאורייתא, או יש לחלק בין מחמץ למתבל, ואף דמתבל בטל מדאורייתא מ"מ מחמץ לא בטל, עי' בש"ך יו"ד [סי' שכד סק"כ] שהביא דברי הר"ש בחלה, וכתב דיש לפרש המשנה שם באופ"א.

אולם המג"א בהל' פסח [סי' תמב סק"ט] הביא בשם האיסור והיתר [כלל כה דין ו] דהא דדבר המעמיד לא בטל אפילו באלף הוא ג"כ רק מדרבנן, ומדאורייתא בטל, וכ' המג"א שם דהטור פליג ע"ז וס"ל דדבר המעמיד לא בטל מדאורייתא, וחשיב כאילו עומד בעין, ולכן איכא ע"ז גם חובת ביעור חמץ, עיי"ש בדבריו, ומעמיד דומה למחמץ - וכמבואר בתוס' בחולין [צט, ב ד"ה לא במאה] שדימו מעמיד ומחמץ לענין זה - וא"כ משמע דהאו"ה ס"ל דגם הא דמחמץ לא בטל הוא רק מדרבנן, ופליג ע"ד הר"ש בחלה שהבאנו.

דין מחמץ בטומאה.

בית שמאי אומרים אף מטמא, וב"ה אומרים לעולם אינו מטמא עד שיהא בו כביצה. והיינו דלב"ש כשם שהמחמץ והמתבל אוסר את תערובתו, ה"ה דאם הוא טמא מטמא את העיסה, ואע"פ שאין בו כביצה מ"מ חשיב דאיכא שיעורא משום שמחמץ ומתבל את העיסה.

והעיר הגר"ח שמולביץ זצ"ל שדבר זה הוא חידוש גדול בסברא, דלכאורה הטומאה תלויה במציאות הדבר, ורק אוכל טמא שיש בו שיעור כביצה מטמא, ומה מהני ע"ז מה שנותן התבלין טעם בכל העיסה, או מה שנתפרסמה פעולת החימוץ בכל העיסה, דזה שייך רק לענין איסור והיתר, ששם א"צ שיעור בחפצא של האוסר, אבל בטומאה הרי בעי' חפצא של אוכל טמא כביצה כדי לטמא אחרים, ומאי נפ"מ לענין זה במה שמחמץ ומתבל - ועיי"ש במים חיים שהאריך בזה.

משנה ו

[ו] ולמה אמרו כל המחמץ והמתבל והמדמע להחמיר מין במינו להקל ולהחמיר מין בשאינו מינו כיצד שאור של חטים שנפל תוך עיסת חטים ויש בו כדי לחמץ בין שיש בו לעלות באחד ומאה ובין שאין בו לעלות באחד ומאה אוסר אין בו לעלות במאה ואחד בין שיש בו כדי לחמץ בין שאין בו כדי לחמץ אסור :

רע"ב משנה ו

ולמה אמרו - כמו ובמה אמרו. כלומר באיזה ענין אמרו שהמחמץ חולין בשאור של תרומה, והמתבל קדרת חולין בתבלין של תרומה והמדמע שמערב [ומבשל] חולין ותרומה יחד שאנו הולכים הכל להחמיר ומשני מין במינו. ובמה אמרו פעמים להקל ופעמים להחמיר, במין שנתערב עם שאינו מינו. ומפרש, להחמיר כיצד שאור של תרומת חטין שנפל לתוך עיסת חטין של חולין דהיינו מין במינו אוסר בנותן טעם אפילו יותר ממאה. ועד מאה אוסר אפילו בלא נתינת טעם:

משנה ז

[ז] להקל ולהחמיר מין בשאינו מינו כיצד כגון גריסין שנתבשלו עם עדשים ויש בהם בנותן טעם בין שיש בהם לעלות באחד ומאה ובין שאין בהם לעלות באחד ומאה אסור אין בהם בנותן טעם בין שיש בהם לעלות באחד ומאה ובין שאין בהם לעלות באחד ומאה מותר:

רע"ב משנה ז

גריסין - של פול של תרומה, שנתבשלו עם עדשים של חולין ונתנו בהם טעם טעמא לא בטיל אפילו ביותר ממאה. ובלא טעם אפילו בפחות ממאה שרי דהא דבעינן מאה היינו דוקא חטים בחטים דהוי מין במינו דאסמכוה אקרא את מקדשו ממנו מה שאתה מרים ממנו אם נפל לתוכו מקדשו וזהו מין במינו:

ציונים והערות משנה ו ומשנה ז**ביאור המשנה.**

והנה דין מחמץ שאוסר בכל שהוא מקורו לעיל [משנה ד'] - דתנן כל המחמץ והמתבל וכו' אולם כאן הוסיפו "ולמה אמרו כל המחמץ והמתבל והמדמע וכו'", והכוונה בזה - דבאיזה ענין אמרו לעיל את הדין הזה שהמחמץ חולין בשאור של תרומה, וכן המתבל קדרת חולין בתבלין של תרומה, וכן המדמע שמערב ומבשל חולין ותרומה יחד - שאנו הולכים הכל להחמיר - ועל זה התשובה - "מין במינו".

ובמשנה לאחר מכן [משנה ז'] הקשו - "להקל ולהחמיר מין בשאינו מינו" - והיינו שבמין בשאינו מינו אמרו שלפעמים להקל ולפעמים להחמיר - כן פירש רש"י בחולין [צ"ט.ט.] - ועיין במשנה ראשונה מה שהאריך בזה.

פלוגת הראשונים בדין מחמץ במין במינו

ופליגי הראשונים בדין מחמץ שאוסר אפי' היכא שאינו נותן טעם אם אוסר בין במינו ובין בשאינו מינו או אינו אוסר אלא במינו, דהר"ש במתני' ס"ל שאוסר אפי' בשאינו מינו, וכן ס"ל לתוס' ע"ז [ס"ט.ד"ה כתבלין].

אבל הרמב"ם חולק וס"ל דאינו אוסר אלא במינו כשאר דברים שאינן בטלים מחמת חשיבותם, כן מבואר מדבריו בפיה"מ כאן וכן בהלכות [פרק ט"ז מאכ"א ה"ב], וע' בפר"ח [יו"ד סי' צ"ח ס"ק ז' ד"ה ואכתי פש לן].

דברי האחרונים בשיטת הרמב"ם בדין מחמץ במין במינו.

והק' במחנה אפרים בחי' על הרמב"ם [פי"ב מהל' מעשר] ממה דמבואר במתניתין בפ"י דתרומות, שתפוח המחמץ עיסה אסור, והיינו אפי' מין בשאינו מינו, וכן הק' בחוות דעת [יו"ד סי' צ"ח ס"ק ג'], ותירצו דהיכא שהחמץ ממש אוסר אפי' בשאינו מינו, אבל אם כבר נתחמצה אינו אוסר באינו מינו, ורק במינו אוסר כל שיש בו כדי לחמץ, והוסיף המחנה אפרים דדין זה מדויק בלשון הרמב"ם שהרי ברמב"ם [פרק ט"ו תרומות] כשפסק דינא דמתניתין כ' "שהחמץ" אבל בהלכות מאכ"א לא כתב אלא "שיש בו כדי לחמץ", והיינו כמו שנתבאר שחלוק דין מחמץ בשאינו מינו שאוסר רק אם החמץ, ממה שמחמץ אוסר במינו דזהו אפי' אם אינו מחמץ בפועל כל שיש בו כדי לחמץ.

מיהו קשה מה שהקדים הרמב"ם בהל' תרומות "כבר ביארנו בהל' איסורי מאכלות שהמחמץ והמתבל אוסר בכל שהוא" עכ"ל, ולפי מה שנתבאר הם ב' דינים שונים, מה שמחמץ בפועל וזה

אוסר אפי' באינו מינו, ומה שאוסר רק במין במינו אפי' אם אינו מחמץ בפועל, ועיין בזה בפר"ח הנ"ל ובחזו"א [ערלה סי' ה' ס"ק ב' בסו"ד], ואולי הב' דינים תלויים זב"ז וקצ"ע.

משנה ח

[ח] שאור של חולין שנפל לתוך עסה ויש בו כדי לחמץ ואחר כך נפל שאור של תרומה או שאור של כלאי הכרם ויש בו כדי לחמץ אסור:

רע"ב משנה ח

ויש בו כדי לחמץ אסור - הא קמ"ל, דלא אמרינן הואיל ובלא שאור זה של איסור היתה העיסה מתחמצת על ידי שאור של היתר שנפל בו תחלה לא נחוש לשאור של איסור:

משנה ט

[ט] שאור של חולין שנפל לתוך עסה וחמצה ואחר כך נפל שאור של תרומה או שאור של כלאי הכרם ויש בו כדי לחמץ אסור רבי שמעון מתיר:

רע"ב משנה ט

ור"ש מתיר - ברישא לא פליג ר"ש כיון דנפל שאור של תרומה קודם שנתחמצה בשל חולין והרי היא ממחרת להתחמץ על ידי שאור של תרומה. אבל בסיפא כיון דכבר נתחמצה בשל חולין כי הדר נפיל של תרומה אינו אלא פוגם. ורבנן סברי אף על גב דבעלמא נותן טעם לפגם מותר שאני הכא שהוא עושה אותה ראויה לחמץ בה כמה עיסות אחרות. והלכה כחכמים:

ציונים והערות משנה ח ומשנה ט

ביאור המשנה.

ברישא איירי באופן ששאור של חולין נפל לתוך עיסה של חולין ויש בו כדי לחמץ אבל עדיין לא חימץ, ואחר כך נפל שאור של תרומה או שאור של כלאי הכרם וגם השאור ההוא יש בו כדי לחמץ – וחימצו שניהם כאחת – אסור, ועיין בסוג'א בע"ז [ס"ח:] – "הכי קאמרי ליה רבנן לר' שמעון - עיסה זו ראויה להחמיץ בשתי שעות, מי גרם לה שתחמיץ בשעה אחת, איסור" ולכן אסור מחמת השאור של איסור.

ובסיפא – הרי כבר נתחמצה על ידי השאור של חולין וממילא שמה שנופל אח"כ השאור של תרומה אינו אלא פוגם, וזה הטעם של ר' שמעון שחולק בסיפא, וטעמא דרבנן ביאר ר' זירא [שם] – מובא בר"ש וברא"ש כאן - דסברי דאף על גב דבעלמא נותן טעם לפגם מותר – אבל שאני הכא שהוא עושה אותה ראויה לחמץ בה כמה עיסות אחרות, ונמצא שאף אי הוי פגם לאכילת עיסה זו אבל הוי שבח לגבי עיסות אחרות.

והר"ש והרא"ש פירשו עוד באופן אחר דרבנן סברי דנותן טעם לפגם אסור גם בפגם מתחילתו. ונחלקו הראשונים האם פליגי ת"ק ור"ש גם ברישא או לא, שהרע"ב והרא"ש למדו דפליגי דווקא בסיפא והר"ש למד דפליגי גם ברישא,

והנה - בגוונא דמתני' דלעיל – משנה ח' - שנפל השאור של תרומה לעיסה לפני שנתחמצה בשל חולין – שיטת הרא"ש שמודה ר"ש דאסור, וזה משום שהתרומה משביחה את העיסה יחד עם החולין, וכיון דאיכא טעם לשבח אסור אע"פ שלבסוף נפגמת העיסה - ועיין נמי בירושלמי בזה, וע"ע במשנה ראשונה.

בדברי הפמ"ג ורעק"א בזה.

ועיין בשו"ע [יו"ד סי' קג ס"ב] שפסק דבין היכא דהשביח ולבסוף פגם ובין היכא דפגם ולבסוף השביח אסור, וכתב הפמ"ג [שם - שפתי דעת סק"ז] דבתרוייהו אינו אסור אלא מדרבנן. ועיין בהגהות רעק"א לשו"ע [שם ע"ד הש"ך סקי"ב] שכ' - דהיכא דהשתא פוגם - יכול להוסיף עליו עד שישיים וליתן אח"כ מלח ותבלין שישביח, ולא חשיב מבטל איסור לכתחילה כיון דעתה שהוא פגום נתבטל האיסור ברוב.

במה שיש לדון דטעם פגום בתרומה מותר.

והנה מבואר כאן דלמ"ד דבעלמא נותן טעם לפגם אסור גם בתרומה הדין כן שאם נפלה תרומה לתוך חולין וטעמה פגום נאסרים החולין מחמתה, והעיר בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דלכאורה כיון שנפגם טעמה ולא חזיא לכהנים – שוב פקעה קדושת תרומה שבה, וכמבואר בתרומות [פי"א מ"ח] דתנן - המערה מכד לכד ונוטף שלש טיפים, נותן לתוכה חולין, והיינו דאע"פ שהיה בכד שמן תרומה רשאי להשתמש בו לחולין אחר שהטיפ ממנו ג' טיפות, ואינו צריך לקנח הכד לגמרי מכל התרומה שבו. ומבואר במשנה שם שאם אח"כ הרכינה ומיצה ממנה מה שהיה כנוס בה הרי זו תרומה, אולם מ"מ אינו חייב לעשות כן.

והגדר בזה הוא, דסיבת איסור התרומה אינו איסור בעצם כשאר איסורי תורה, אלא יסוד איסורה הוא משום שעומדת לשימוש הכהן שיאכלה כמצותה – ועיין מה שנתבאר בדברינו באמרות אברהם - ציונים והערות במשנה [שם].

משנה י

[י] תבלין שנים ושלושה שמות ממין אחד או משלושה אסור ומצטרפין ר' שמעון אומר שנים ושלושה שמות ממין אחד או שני מינין משם אחד אינן מצטרפין:

רע"ב משנה י

תבלין שנים וג' שמות - ג' איסורין חלוקין זה מזה קרי שלשה שמות, כגון פלפלין של ערלה ושל אשרה ושל תרומה:
אסור ומצטרפין - כלומר מצטרפין יחד לאסור התבשיל שנתבשל בהם:
או שני מינים משם אחד - כגון זנגביל ופלפלין ושניהם ערלה או שניהם תרומה. ואין הלכה כר"ש:

ציונים והערות משנה י**פלוגתת רש"י ור"ת בשנים ושלושה שמות ממין אחד.**

יעיין בפירושו רש"י בשבת [פט:]: שפירש את הדין של המשנה בתבלין "שנים ושלושה שמות והן מין אחד" – "כמו פלפל ארוך פלפל לבן פלפל שחור" – ויש להעיר מהסיפא שר' שמעון אומר "ב' שמות ממין אחד או שני מינין משם אחד" והדין שאין מצטרפין – ולרש"י היכי משכחת לה שני מינין משם אחד, וביארו התוס' שם שזה כעין מה שמצינו בשבת [צ.]. דאיכא תרי גווני אהלא. אולם הקשו בתוס' [שם] על רש"י – דלמה בשביל שיש להם 'שם אחד' יש להן להצטרף יותר – שהרי מה מועיל ה'שם' לגרום את הצירוף כיון שהם 'שני מינין' והרי אין טעמם בשוה. ור"ת חולק ופירש כך - שג' עניני איסור כגון של ערלה או של כלאי הכרם ושל אשרה ושל עיר הנדחת – לזה קרינן ג' שמות והביא על זה את מה שמבואר במכות "שלא ה'שם' המביאו לידי מכות מביאו לידי תשלומים" והוכיח כן נמי מהירושלמי [ריש פ"ב דמסכת ערלה] - דקתני "התרומה ותרומת מעשר ותרומה של דמאי והחלה והבכורים עולין באחד ומאה ומצטרפין זה עם זה", וקאמר עלה בירושלמי "לרבי שמעון נצרכה אף על גב דאמר ר"ש אין שני שמות מצטרפין הכא מודה שכולם 'שם' תרומה", וע"ע ברש"י ותוס' בע"ז [ס"ו.] - וע"ע בכל הנ"ל בר"ש כאן – ועיין מה שהאריך בזה עוד.

ביאור הדין - אסור ומצטרפין.

כתוב במשנה - אסור ומצטרפין – מהרע"ב משמע שחדא קאמר כלומר שמצטרפין יחד לאסור, וכן נראה מדברי הרמב"ם בפירושו שסובר דחדא קתני, שכך כתב שיעור המשנה תבלין וכו' 'מצטרפין לאסור', וכבר עמד בה בתוס' יו"ט והביא נמי שכן יראה מלשונו בהלכותיו [פרק ט"ז מאכלות אסורות].

אולם עיין בתוס' בשבת [פט] בשם ר"ת דתרת' קאמר והיינו ד'אסורין' בנתינת טעם בקדירה, ו'מצטרפין' לאסור בתערובת יבש. וגם ברא"ש מבואר דלמד דתרת' קאמר – וז"ל – "אסור ומצטרפין - פ' אסור כל אחד לבדו אם נפל בקדירה, ומצטרפין יחד לאסור, א"נ אסורים ביבש ומצטרפין בנותן טעם".

דברי הרמב"ם בפירוש המשנה – "תבלין".

עיינ בפירוש המשנה להרמב"ם שכתב – "ושמא יעלה על דעתך שאין נקרא תבלין אלא דברים הריחניים כגון הפלפל וה"קרפה" – אלא כל מה שמשייכים בו את האוכל כגון השום והשמן והבצל והחומץ והיין, אם נתכוין באחד מאלו ובכיוצא בהן להשביח האוכל נקראין תבלין".

משנה יא

[יא] שאור של חולין ושל תרומה שנפלו לתוך עסה לא בזה כדי לחמץ ולא בזה כדי לחמץ נצטרפו וחמצו ר' אליעזר אומר אחר האחרון אני בא וחכמים אומרים בין שנפל איסור בתחלה בין בסוף לעולם אינו אוסר עד שיהא בו כדי לחמץ:

רע"ב משנה יא

אחר האחרון אני בא – אם השאור של תרומה נפל באחרונה, העיסה כולה נעשית מדומע ואם של חולין נפל באחרונה הכל מותר שהאחרון הוא שעושה החמוץ. והא דשרי ר' אליעזר כשנפל אותו של חולין אחרון היינו דוקא כשקדם וסלק את האיסור ואף על פי שהועיל קצת שסייע לאחרון דהיתר לגמור החמוץ אף על פי כן נתבטל טעמו ואינו חוזר ונעור אבל לא קדם וסלק האסור ונתחמץ על ידי שניהם אסור דסבר ר' אליעזר זה וזה גורם אסור:

לעולם אינו אוסר עד שיהא בו כדי לחמץ – דזה וזה גורם מותר. והלכה כחכמים:

משנה יב

[יב] יועזר איש הבירה היה מתלמידי בית שמאי ואמר שאלתי את רבן גמליאל הזקן עומד בשער המזרח ואמר לעולם אינו אוסר עד שיהא בו כדי לחמץ:

ציונים והערות משנה יא ומשנה יב.**זה וזה גורם.**

מבואר במתני' דלרבנן זה וזה גורם מותר, ואין השאור של תרומה אוסר עד שיהא בו כדי לחמץ. וכן התוס' בפסחים [כו. ד"ה עד] דדוקא אם רק באיסור יש כדי לחמץ ובהיתר אין כדי לחמץ העיסה אסורה, אבל אם יש גם בהיתר כדי לחמץ העיסה מותרת, דגם כה"ג חשיב זה וזה גורם ומותר.

אולם דעת התוס' בע"ז [מט. ד"ה עד] היא דהיכא דזה יכול וזה יכול מודו רבנן דהעיסה אסורה, ול"ש להתיר מטעם זה וזה גורם אלא היכא דזה אינו יכול וזה אינו יכול.

והש"ך ביו"ד [סי' פז סקל"ו] נקט להלכה כדעה זו דבזה יכול וזה יכול אסור גם לדידן דזוז"ג מותר, וכ"כ הט"ז שם [סקי"ג] והמג"א בהל' שבת [סי' שיח סקל"א].

והנה הב"י והרמ"א [או"ח סי' ס"ט] הביאו דברי השבולי הלקט [סי' פו] שפסק שאם נתן בשבת מלח באוכל הנמצא בכלי ראשון המונח על האש ונתבשל האוכל, אע"ג דעבד איסורא מ"מ המאכל מותר, ואינו נאסר כדין מעשה שבת כיון דהמלח בטל. ואף דמידי דעביד לטעמא לא בטיל, מ"מ הכא שרי מטעם זה וזה גורם, כיון שמסתמא נמלח גם מע"ש, אלא שלא נמלח כל צרכו, והוי זה וזה גורם ומותר, וכמתני' דשאור של תרומה ושל חולין שנפלו לעיסה ונצטרפו וחימצו מותר.

ותמה ע"ז הט"ז שם [סקט"ו], דלא מצינו זה וזה גורם דמותר אלא כששני הגורמים פועלים יחד, משא"כ הכא כבר עשה המלח של היתר פעולתו מאתמול, וא"כ נשלם טעם התבשיל ע"י המלח של האיסור לבדו, ואין להתיר בכה"ג מטעם זוז"ג.

ודברי הט"ז תמוהים טובא – וכבר תמה בזה בספר נהר שלום [או"ח שם סקי"ג], שהרי מחלוקת ר"א ורבנן במתני' היא באופן שהאיסור בפנ"ע אינו יכול לחמץ, וההיתר בפנ"ע ג"כ אינו יכול, ובזה פליגי ר"א ורבנן אם זוז"ג מותר או אסור, וקאמרי רבנן דבין בתחילה בין בסוף אינו אוסר משום דזוז"ג מותר – הרי לנו דמתני' משמע שאין חילוק בין היכא דנפלו האיסור וההיתר בבית אחת להיכא דנפלו בזאת"ז, וע"ע באלהיה רבה שם [סקכ"ד].

והגר"ח שמולביץ זצ"ל יישב בזה על פי האבני מילואים [תשובה סי' ז] דדוקא בשאור אמרינן דשרי אפי' כשנפל ההיתר ואחריו האיסור, משום שכשנפל הראשון אין ניכר אפילו מקצת חימוץ, ולעולם חשיב שנעשית הפעולה ע"י שניהם יחד, משא"כ בשאר זה וזה גורם אם עשה הראשון

מקצת מיד ואח"כ נפל השני חשיב שנגמר הדבר ע"י השני, א"ש דברי הט"ז, וע"ע באמרי בינה [דיני שבת סי' כב] מש"כ בזה.

זוז"ג באיסורי אכילה.

בגמ' בפסחים [כז.] ובעבודה זרה [מט.] מבואר דעיסה שנתחמצה בשאור של תרומה ושל חולין אסורה למ"ד זה וזה גורם אסור. והקשה בשערי יושר [שער ג פכ"ה] מהא דכתבו התוס' בע"ז [שם ד"ה שאם נטע] דאפילו מה שגדל מאיסור אינו נאסר אלא אם גדל מאיסור הנאה, דגם שימוש בדבר הנגרם מהאיסור נ"ח חשיב הנאה, אבל דבר הנגרם מאיסור אכילה אינו אסור, משום שאינו אוכל האיסור עצמו, והיאך אמרי' בגמ' דאפילו זה וזה גורם אסור בתרומה, הא תרומה אינה אסורה בהנאה אלא רק באכילה.

והוסיף להקשות ע"ד התוס' בע"ז מהא דאמרי' בחולין [נח.] דלמ"ד זוז"ג אסור ולד טריפה וביצת טריפה הרי הם כטריפה, וקשה דהא טריפה אינה אסורה בהנאה ואמאי שייך בה איסור זוז"ג. ות' הגרשש"ק, דבולד טריפה יש לאסור מטעם יוצא, אלא דהנידון אם חשיב יוצא מהאסור או מהמותר, וכיון שנגרם משני דברים תלוי הדבר בפלוגתא דזוז"ג, ולמ"ד זוז"ג אסור חשיב שנגרם ג"כ מהאיסור, וממילא אסור מטעם יוצא. וכן עיסה שנתחמצה בשאור של תרומה ושל חולין אסורה למ"ד זוז"ג אסור, כיון שחיווצה ע"י דבר האסור, אלא דפליגי אם בכה"ג שנגרם ההחמצה גם מדבר היתר חשיב שהדבר האסור גורם בו שבת, וזה תלוי בפלוגתא אם זוז"ג אסור – וע"ע בקהלות יעקב [ע"ז סי' יט] בזה.

במה שיש להסתפק בשיטת רבנן כשנפל ההיתר תחילה וקדם וסילק את ההיתר ואח"כ נפל האיסור.

יעויין בפסחים [כז.] ובע"ז [מט.] אמר אב"י לא שנו אלא שקדם וסילק את האיסור, אבל לא קדם וסילק את האיסור אסור, ומבואר בגמ' דאב"י למד בשיטת ר"א דזה וזה גורם אסור, ודחי הגמ' דדילמא טעמא דר"א משום דאחר אחרון אני בא. ועיין בירושלמי כאן מ"ש בטעמא דר' אליעזר. ולפי אב"י דס"ל דלר"א זה וזה גורם אסור, ומ"מ היכא דקדם וסילק את האיסור מותר כיון שנתחמצה העיסה ע"י ההיתר ולא חשיב זה וזה גורם, יש לעיין מה הדין איפכא כשנפל ההיתר תחילה וקדם וסילק את ההיתר ואח"כ נפל האיסור, ולר"א ודאי אסור בכה"ג כיון דלדידיה אפי' זה וזה גורם אסור.

והגר"ח שמולביץ זצ"ל חקר דמה הדין בכה"ג לרבנן דס"ל זה וזה גורם מותר, דאפשר דכל מה דשרו רבנן היינו היכא דנעשה החימוץ ע"י האיסור וההיתר יחד, אבל היכא דקדם וסילק את ההיתר מודו רבנן דהולכים אחר האחרון כסברת ר"א, דטעמא דר"א הוא דבקדם וסילק את הגורם הראשון לא חשיב שהראשון ג"כ פעל החימוץ, אלא רק גרם לחימוץ שנעשה ע"י השני, והילכך אינו אסור מטעם זוז"ג. וא"כ כמו"כ י"ל גם לרבנן, דהיכא דסילק את ההיתר נמצא שהחימוץ נעשה ע"י האיסור בלבד ומודו רבנן דאסור, דהא לא אשכחן דפליגי רבנן על סברת ר"א דאם קדם וסילק את הראשון הרי הוא כמאן דליתיה.

אולם י"ל דלרבנן שרי גם בכה"ג, דבטעמא דלר"א שרי בשקדם וסילק את האיסור פירש"י בפסחים [שם ד"ה לא שנו] – וז"ל "דהואיל וסילקו ועדיין לא החמיץ בטל והלך לו, ואף על גב דהועיל בה קצת, שיכול זה האחרון לגמור חימוץ על ידו, אף על פי כן כבר בטל לו, ושוב אין חוזר וניעור בו".

ומבואר דמטעם ביטול ברוב אתינן עלה, שכבר נתבטל האיסור לפני שהחמיצה העיסה. וא"כ כ"ז שייך רק לענין איסור דבטל ברוב, אבל כשנפל ההיתר בתחילה, דל"ש בו ביטול כמ"ש הר"ן בנדרים [נט: ד"ה עד] דהיתרא לא בטיל, א"כ עדיין הוא קיים בעיסה, וכשנפל אח"כ איסור וחימוץ הרי ההיתר מצטרף לפעולת החימוץ, והוי זה וזה גורם ומותר לרבנן.

משנה יג

[יג] כלים שסכן בשמן טמא וחזר וסכן בשמן טהור או שסכן בשמן טהור וחזר וסכן בשמן טמא רבי אליעזר אומר אחר הראשון אני בא וחכמים אומרים אחר האחרון:

רע"ב משנה יג

כלים שסכן - כגון מנעלים ושאר כלים של עור שסכין אותן בשמן לרככך :
וחזר וסכן בשמן טהור - לאחר שנתייבש השמן הראשון והטבילו לכלי שנטמא בשמן טמא,
 חזר וסכו בשמן טהור, וכשמשתמשים בכלי נפלט השמן לחוץ :
אחר ראשון אני בא - דסבר ר' אליעזר ראשון נפלט לחוץ :
וחכמים אומרים אחר אחרון - סברי אחרון נפלט. והלכה כחכמים :

ציונים והערות משנה יג**בדברי הראשונים במשנה.**

המשנה איירי במנעלים ושאר כלים של עור שסכין אותן בשמן כדי לרככך ואם סכן מתחלה בשמן טמא ואחר שנתייבש חזר וסכן בשמן טהור, וביאר הרא"ש דבגוונא דלא נתייבשו והמשקה עדיין טופח עליהם – אז נטמא השמן הטהור, והכלי נטמא מן השמן הראשון – והמחלוקת במשנה היא שכשמשתמשים בכלי נפלט השמן לחוץ, ובהא פליגי ר' אליעזר ורבנן, דר' אליעזר סבר ראשון נפלט לחוץ ורבנן סברי האחרון נפלט.

ועיין עוד ברא"ש דאיירי שהטבילו את הכלי – ולכן הכלי עצמו אינו מטמא אבל השמן הבלוע בו עדיין בטומאתה קאי, ונפ"מ כשיפלט יטמא.

ועיין בפירוש המשנה להרמב"ם דאיירי בכלי שאינו מקבל טומאה, ולכן המשנה לא הזכירה טבילה וניגוב, והספק הוא על השמן עצמו.

במה שיש לדון בטומאה בלועה.

ועיין במשנה ראשונה שמה שהשמן הטמא לא מטמא – דהיינו משום שטומאה בלועה אינה מטמאה, ועיין מה שדן בזה בסוגי' בחולין [ע"א] דשו"ט בששניהם בלועים, ועיין בחזון יחזקאל [תרומות פ"ח ה"א] שהקשה דלפי הרמב"ם שטומאה בלועה מטמאה למה לא נטמאה מיד השמן הטהור שנבלע בשנית, ומה נפ"מ מי נבלע קודם – הרי שניהם טמאים – עיי"ש מה שכתב בזה.

משנה יד

[יד] שאור של תרומה ושל כלאי הכרם שנפלו לתוך עסה לא בזה כדי לחמץ ולא בזה כדי לחמץ ונצטרפו וחמצו אסור לזרים ומותר לכהנים רבי שמעון מתיר לזרים ולכהנים :

רע"ב משנה יד

אסור לזרים - רבנן לטעמייהו דאמרי לעיל תבלין משנים ושלושה שמות מצטרפין לאסור הדבר הנתבל :

ומותר לכהנים - דתרומה שריא להו ואין בכלאי הכרם כדי להחמיץ :

ר"ש מתיר לזרים - לטעמיה, דאמר שנים או שלושה שמות ממין אחד אין מצטרפין :

משנה טו

[טו] תבלין של תרומה ושל כלאי הכרם שנפלו בקדירה לא באלו כדי לתבל ולא באלו כדי לתבל ונצטרפו ותבלו אסור לזרים ומותר לכהנים רבי שמעון מתיר לזרים ולכהנים :

רע"ב משנה טו

תבלין של תרומה ושל כלאי הכרם - בהא נמי רבנן לטעמייהו ור' שמעון לטעמיה. ודין תבלין כדין שאור :

ציונים והערות משנה יד ומשנה טו**ביאור החידוש במשנה כאן.**

כבר ביארו הראשונים דרבנן אזלי לטעמייהו דאמרי לעיל תבלין משנים ושלושה שמות מצטרפין לאסור הדבר הנתבל, וגם בהא דר"ש מתיר לזרים – היינו נמי לטעמיה, דאמר שנים או שלושה שמות ממין אחד אין מצטרפין, וקשה דמה קמ"ל משנה זו, ועיין במשנה ראשונה דהתם יש לומר דאיירי ביבש ביבש אבל הכא נתחדש דגם בנ"ט ס"ל לר"ש דלא מצטרפי והיינו הך דהכא בתבלין

ושאור – דאיכא בהו משום נ"ט, ומכאן תמה על התוס' בע"ז שסובר דר"ש מודה לחכמים דמצטרפים בנ"ט.

ביאור החידוש בתבלין ושאור.

ועדיין קשה דלמה לי ב' משניות, בשאור ותבלין, ועיין בתוס' יו"ט דאיצטריך לאשמעין דאי לא השמיענו אלא בשאור הוה אמינא דדוקא כששני האיסורים של מין אחד הוא דמצטרפין לאסור לזרים לרבנן, ולהכי נקט שאור משום דסתם שאור אחד מחמשת המינים דשאר בא לידי סרחון, אבל בשני מינים ושני שמות אימא מודו לרבי שמעון, להכי תני תבלין שיש בהן הרבה מינים ואפילו הכי אסירי לזרים, ואי תני תבלין הוי אמינא בהא פליג ר' שמעון אבל במין אחד מודה. ותמה בדבריו במשנה ראשונה דה' מינים לא חשיבי כמין אחד, וגם מה שפירש בתבלין שזה ב' מינים, ואולי ר"ש מודה במין אחד, וקשה שר"ש אמר בהדי' לעיל משנה י' בב' שמות ומין אחד, וע"ע מה שהאריך בזה.

משנה טז

[טז] חתיכה של קדשי קדשים של פגול ושל נותר שנתבשלו עם החתיכות אסור לזרים ומותר לכהנים רבי שמעון מתיר לזרים ולכהנים :

רע"ב משנה טז

חתיכה של קדשי קדשים - שאסורה לזרים ומותרת לכהנים :
ושל פגול ושל נותר ושל טמא - דאסירי בין לזרים בין לכהנים :
שנתבשלו עם החתיכות - של חולין ויש בחולין כדי לבטל של קדשי קדשים בפני עצמן ושל פגול נותר וטמא בפני עצמן :
אסור לזרים - רבנן לטעמייהו, דאמרי שנים ושלושה שמות מצטרפין לאסור :
ר"ש מתיר לזרים - לטעמיה דאמר שנים או שלושה שמות ממין אחד [אין] מצטרפין :

משנה יז

[יז] בשר קדשי קדשים ובשר קדשים קלים שנתבשלו עם בשר התאווה אסור לטמאים ומותר לטהורים :

רע"ב משנה יז

בשר קדשי קדשים - אסור לזרים אפילו טהורים. בשר קדשים קלים שרי לזרים טהורים ואסור לטמאים.
ובשולן עם בשר תאווה - בשר חולין דשרי אף לטמאים ויש בו כדי לבטל כל אחד בפני עצמו. מצטרפין לאסור לטמאים. אפילו לר"ש, דקדשי קדשים וקדשים קלים שם א' להם כדאמרין לעיל גבי תרומה וחלה ובכורים.
ומותר - לזרים טהורים אפילו לרבנן דקדשי קדשים אין בהם כדי לאסור :

ציונים והערות משנה טז משנה יז

במה שיש לדון לפי הראשונים דפליגי בהך פלוגתא דלעיל.
 הראשונים – הר"ש והרא"ש והרע"ב – פירשו דחכמים ור"ש אזלי לטעמייהו, וביאר במשנה ראשונה דהכא קמ"ל דהכא קס"ד דמודה ר"ש – דאע"ג דפיגול וזרות ב' שמות הן חשיבי כשם אחד דכולהו משום קדשים אתינן עלה דאין פיגול אלא בקדשים, וקמ"ל דהוי ב' שמות, ותמה דסו"ס קודם נתפגל היה עליו איסור זרות, ולא פקע מיניה כשחל האיסור פיגול, ולמה לא הוי שם אחד ענין צירוף, ועיי"ש שהביא מהסוג' במכות שקודם זריקה ליכא איסור זרות ופיגול הוא קודם זריקה – ועיין מש"כ לגבי נותר דהוי לאחר זריקה.

דברי הרמב"ם בפירוש המשנה.

אולם עיין ברמב"ם שפירש את המשנה באופן אחר מכל הראשונים, ובמשנה ראשונה העיר דאזיל לשיטתו דלדידיה ב' שמות אינם ב' שמות של איסור כמו שפירשו הראשונים אלא שמות הקריאה כפי שנקראים מפי העם – וממילא דכל זה לא שייך הכא כיון שכולם נקראים בשר ולכן לא פירש כפירוש הראשונים.

וז"ל הרמב"ם - "נותר ופגול הוא אסור על הכהנים ועל ישראל ודינו שישרף אבל איסורו על ישראל יותר חמור לפי שלא היה מותר לישראל לעולם, כשאכלו ישראל נתחייב קרבן מעילה. כמו שיתבאר במסכת מעילה, אבל לכהנים היה לו שעת הכשר קודם שהיה פגול או נותר, ועוד יתבאר דיני הפגול והנותר במסכת זבחים".

ומוסיף הרמב"ם - "ואמר כי כשנתבשלו אלו השלש חתיכות עם חתיכות חולין והוציאום אח"כ ונשאר שאר הבשר, שהוא אסור לזרים מפני בשר הקודש שנתבשל עמהם, ומותר לכהנים אף על פי שיש בו הנותר והפגול, כיון שאין איסורו על הכהנים חמור הרבה, ור"ש אומר כשם שמותר לכהנים כך מותר לזרים כיון שהפגול והנותר אסור על הכל", עכ"ל.

עוד הוסיף הרמב"ם לבאר דהכא בנתבטל הטעם בששים, אם הוא מין במינו, או שאינו בנותן טעם אם הוא בשאינו מינו, ושאלו החתיכות שיוציא יכירום שהם האסורים".

ביאורו של התוס' יו"ט בדברי הרמב"ם.

ועיין בתוס' יו"ט שהביא את כל דבריו וביאר שמה שפירש הרמב"ם שאיסורו שעל ישראל חמור לפי שלא היה מותר לישראל לעולם אבל לכהנים היתה לו שעת הכשר קודם שהיה פגול או נותר, שהפירוש בזה הוא כך, דלענין פגול דלכהנים היה להם שעת הכשר כלומר ראוי וכשר להיות מותר להם, אלו לא היה נעשה פגול אבל ודאי שקודם שנעשה פגול ג"כ אין להם היתר לאכול דדין פגול באחד מארבע עבודות, שוחט מקבל ומוליך וזורק, וקודם שנזרק הדם אסור הבשר באכילה כמ"ש הרמב"ם [פרק י"א מעשה הקרבנות], ומשום הכי דקדק הרמב"ם לכתוב בלשון 'שעת הכשר', ולא כתב היה 'מותר' שהוא הפך לשון שלא היה מותר לישראל.

ומעתה מה שכתב שלישראל לא היה מותר לעולם אבל יביאו קרבן מעילה, זה בלבד בקדשי קדשים שמועלין בהם משהוקדשו עד שיזרק הדם, כדתנן בפ"ב דמעילה וכאלו אמר הרמב"ם שאע"פ שאז היא שעת הכשר לכהנים שיהיו ראויים להם אם לא יתפגלו כמו שפירשתי, אבל לישראל אין להם היתר לעולם דקדשי קדשים אינם נאכלים אלא לכהנים כדתנן באיזהו מקומן, וכשאכלו ישראל - ר"ל בשעת הכשר שיש לכהנים דהיינו משהוקדשו עד אחר זריקת דמן, נתחייב בקרבן מעילה. כך צריכין לפרש דהא תנן בריש מעילה. דמשהותר לכהנים אין מעילה לישראל. אלא דה"ק דלישראל אין להם היתר לעולם. והיינו בקדשי קדשים שאינם נאכלין אלא לכהנים. ויש בו עוד חומרא. דאם אכלו בשעת הכשר שלכהנים נתחייב במעילה. אבל לכהנים יש שעת הכשר. כלומר ראוי להיות מותר. אם לא יתפגל. ואף על גב דפגול וכן נותר שייכים אף בקדשים קלים. מתניתין לא מפרשה אלא בקדשי קדשים. דקדשים קלים מותר לישראל כמו לכהן. ואף על גב דהמורם מהם נאכל לכהנים. כדתנן באיזהו מקומן. מכל מקום הואיל ולא שייך במורם מעילה כלל כמ"ש הרמב"ם [ריש פ"ב דמעילה], הלכך לא החמירו בפגול ונותר שלהם בישראל יותר מבכהנים. ומבואר הוא דכל זה אינו אלא חומרא בעלמא דהא בנתבטל טעמם איירי כמו שמפרש.

האם מיירי שנתבשלו כל השלש חתיכות בבת אחת עם חתיכות חולין או דה"ה כשכל אחד נתבשל לבדו עם חתיכות חולין.

עוד הוסיף בזה התוס' יו"ט שמסברא היה נראה דלאו דוקא שנתבשלו כל השלש חתיכות בבת אחת עם חתיכות חולין, אלא הוא הדין כשכל אחד נתבשל לבדו עם חתיכות חולין, דהא מטעם שהם חמורים על ישראל נגעו בהו. ולפיכך נמי מותרים לכהנים כי נתבטלו. ואין כאן שייכות להיתר מעלה את האיסור. וזהו שכתב הרמב"ם [מעשה הקרבנות פ"י] "חתיכות של קדשי קדשים. או של פגול. או של נותר. שנתבשלו עם חתיכות אחרות. אותן החתיכות אסורות לזרים. ומותרות לכהנים". עכ"ל.

ותמה בזה על הכסף משנה - שעל מה שכתב הראב"ד בהשגותיו. "והוא שהיה בשל היתר כדי להעלות את האיסור" - כתב שזה דבר פשוט. וכתבו רבינו בהדיא בפ"ה המשנה שם. "אבל קשה שלא הוה ליה לומר או או וצ"ע", עכ"ל.

ותמה בזה התוס' יו"ט דלפי מה שהתבאר מדברי פירוש המשנה מבואר דאדרבה - שאין זה ענין כלל להיתר מעלה האיסור, וניחא מה שדקדק הרמב"ם לכתוב 'או או', דאין חילוק בין נתבשלו כולם בבת אחת בין נתבשלו אחת אחת וכן"ל - ועיין להלן בזה מהגר"ח.

עוד בדברי הרמב"ם.

ועיין עוד במשנה ראשונה מה שהאריך בביאור שיטת הרמב"ם ותמה טובא בדבריו - ובעיקר סברתו דליכא ביטול באיסור חמור שלא היה לו שעת הכושר ומאי שנא מדם וחלב.

דברי האור שמח והתורת זרעים בביאורם לדברי הרמב"ם.

יש דרך מחודשת בכל הנ"ל ליישב את שיטת הרמב"ם - ונקדים בג' קושיות:

א] מבואר במשנה [ט"ז] שחתיכה של פגול ונותר שנתבשלו עם החתיכות מותר לכהנים, אלא שיש איסור זרות, ולגבי זה כתב הרמב"ם דפיגול יותר חמור לישראל ולכן לא בטל בישראל ובטל בכהן, ומאידך במשנה [י"ז] זו מבואר שלא הותר האיסור של אכילת קדשים בטומאה, וקשה דמאי שנא פגול ונותר מטומאה.

ב] עו"ק עצם חידושו של הרמב"ם לחלק בין כהנים לישראל שיש לכהן איסור קל ולישראל איסור חמור - בפיגול - ולכן נפ"מ אי איכא בהם ביטול.

ג] עו"ק דמה שורש פלוגת ר"ש ורבנן לדרכו של הרמב"ם.

ובישוב הקושיות ביארו האור שמח [מעשה"ק פ"י הי"ב - בהוספות סוף זמנים] והתורת זרעים כך, ותחילת הדברים על פי מה שמבואר דקדשים דינו כמו בתרומה דשיעורן במאה ואחד במין במינו, וזה מבואר ברמב"ם [פסוהמ"ק פרק ו' בסופן] והמקור מיבמות [פ"א - חתיכה של חטאת וכו'], ותקנה זו של דימוע בקדשים יליף מתרומה, הלכך רק בדומה לתרומה תיקנו כן, ולכן איסור פיגול ונותר לא דומה לתרומה לענין זה דליבעי נגדו שיעור מאה ואחד ורק איסור קודש דומה ורק באיסור קודש בעינן שיעור של דימוע.

ובזה חלוקין כהנים מישראל, דבכהנים ליכא איסור קודש רק איסור פיגול ונותר, הלכך לדידהו איסור פיגול ונותר הוה ככל האיסורים שבתורה דדינן בששים, ולא למדנו שיעור מאה ואחד מתרומה רק באיסור דשייך בתרומה, כמו איסור מאה ואחד לזרים, וגם האיסור לטמאים דשייך נמי בתרומה למדנו מתרומה דבעי אחד ומאה, אבל לא לענין פיגול ונותר דלא שייך בתרומה, דזה בטל בששים - וזו הכוונה שבישראל חמיר טפי, והיינו דבדידהו איכא נמי איסור קודש של זרות וזה דומה לתרומה - הלכך בזה איכא נמי איסור ולא בטל.

והוסיף האור שמח דנחלקו ר"ש ורבנן אי איכא איסור זרות גם בפיגול ונותר, דאי איכא איסור אז דומה לתרומה ולא בטל ואי ליכא איסור א"כ כהנים וישראל חדא נינהו דבתרווייהו ליכא אלא איסור נותר ופיגול - ובזה אין לדמות לתרומה.

במה שהרמב"ם דקדק במשנה דאו או קתני ולא שייך למשניות הקודמות.

כבר הבאנו מהתוס' יו"ט שהרמב"ם דקדק או או קתני - ודלא כהכס"מ - ובאמת דכבר תמה בזה הגר"ח על הרמב"ם [מעשה הקרבנות פרק י'] שלמה לא למד הרמב"ם כשאר המפרשים - ש הרמב"ם למד את דאו או קתני, ופליגי ר"ש וחכמים אם מהני דין ביטול באיסור קודש שאסור לזרים אם לא, ולמה לא למד שהמחלוקת הזו תלויה במחלוקת דלעיל בשאור של תרומה ושל כלאי הכרם שנפלו לתוך עיסה לא בזה כדי לחמץ ולא בזה כדי לחמץ ונצטרפו וחמצו אסור לזרים ומותר לכהנים ר"ש מתיר לזרים ולכהנים, תבלין של תרומה ושל כלאי הכרם וכו' לא באלו כדי לתבל ולא באלו כדי לתבל ונצטרפו ותבלו אסור לזרים ומותר לכהנים, ור"ש מתיר לזרים ולכהנים ע"כ.

והיינו שבמשניות הללו נחלקו ר"ש ורבנן בשני איסורין שאין בכל אחד כשיעור אם מצטרפין יחד לאסור אם לא, וכמו שפי' גם הרמב"ם שם כן, וכן פסק [פט"ז מאכלות אסורות], ולמה חלק הך מתניתין לפרשה בעינן אחר דאו או קתני, ולא בהפלוגתא אם שני איסורים מצטרפין, וככל הנך משניות, והא גבי הדדי תניין.

והעיר בזה הגר"ח שבאמת יש לדייק מלישנא דמתניתין דאיירי הכא באופן אחר, מדנקיט במשניות הקודמות לשון של "אין בזה כדי וכו' ואין בזה כדי וכו'" - ואילו הכא בחתיכה של קדשי קדשים לא נקיט הכי, ולהכי י"ל דפירשה הרמב"ם באופן אחר, כן צידד הגר"ח - אלא שדחה דמ"מ הא אין בזה הכרח לפרש בענין אחר מחמת דיוק זה - ועיין בזה מה שייסד בזה בעיקר פלוגתתם - ומה ההכרח של הרמב"ם ללמוד שת"ק ור"ש נחלקו הכא בענין אחר.

מסכתא ערלה פרק ג

משנה א // **רע"ב משנה א** // **משנה ב** // **רע"ב משנה ב** // **ציונים והערות משנה א ומשנה ב** // ערלה בקליפי הפרי. // בפלוגתא ר"מ וחכמים – אי יעלה באחד ומאתים או דאינו בטל. // במה שיש לדון בסוגי' בב"ק [ק"א] האם יש הוכחה מהכא דחזותא מילתא. // בדין - "מי צבע במי צבע יבטל ברוב". // בדברי הגר"א בירושלמי הנ"ל שיש שיעור ביטול בדבר חשוב. // בדברי הלח"מ בסברת זה וזה גורם בבגד שצבעו בקליפי ערלה. // בדברי הירושלמי באיסור חדש. // בדין מלקות באיסורי הנאה. //

משנה ג // **רע"ב משנה ג** // **ציונים והערות משנה ג** // דברי הר"ש בגיזת בכור ופסולי המקודשין. // בדין שריפה בשער נזיר ופטר חמור. // שני דינים בשריפה בשער נזיר. // **משנה ד** // **רע"ב משנה ד** // **משנה ה** // **ציונים והערות משנה ד ומשנה ה** // ביאור המחלוקת בדין יש שבח עצים בפת. // אי הוי מה"ת או מדרבנן. // בגדר הדין שבח עצים בפת והא דלא נאמר אלא באיסורי הנאה ולא באיסורי אכילה. // בדברי האחרונים בעיקר החקירה בגדר האיסור שבח עצים בפת. // חידוש בר"ן לחלק בין פת לתבשיל. // דין שבח עצים בפת באיסור גברא. //

משנה ו // **רע"ב משנה ו** // **ציונים והערות משנה ו** // מחלוקת הראשונים אי גרסינן כאן אחרות באחרות. // הר"ש הביא מקור לתרי רובי מכתובות [ט"ו], ודלא כהמאירי שם. // מביא ראשונים שמוכרח שתרי רובי הוא מלעלה האמיתית בגוף הרוב: מביא את הרמב"ן במלחמות בריש חולין שיש דין לבירורי ברוב נגד חזקה שאין לזה דין ודאי ומדמה ליוחסין, ומדברי רבינו גרשום בב"ב [כ"ד] ברוב נגד קרוב, ומשניהם מבואר שיש הבדל מהותי בין תרי רובי לרוב אחד כלפי ה'דין ודאי' ברוב וכלפי הריעותא ברוב, ומביא כעין זה מתוס' ב"ב [כ"ג:] ומהראשונים ביבמות [ס"ז:]. // בשיטת רש"י בדין הרמה בתערובת באיסור ערלה – ובמה שהקשו עליו. // בהא דליכא דין "יוליך הנאה לים המלח", והא דלא אמרינן הכא "ימכר כולו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו". //

משנה ז // **רע"ב משנה ז** // **משנה ח** // **רע"ב משנה ח** // **ציונים והערות משנה ז ומשנה ח** // בדברי רבי מאיר – "את שדרכו למנות מקדש". // במה שיש להעיר בדברי הר"ש ביין נסך אוסר בכל שהוא. //

משנה ט // **רע"ב משנה ט** // **ציונים והערות משנה ט** // פלוגתא הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה. // מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתא ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי.

משנה א

[א] בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק נתערב באחרים כלם ידלקו דברי ר' מאיר וחכמים אומרים יעלה באחד ומאתים:

רע"ב משנה א

בגד שצבעו בקליפי ערלה - כגון קליפי אגוזים ורמונים דגם הקליפים אסורים בהנאה כדדרשין [ברכות לו ב] את פריו את הטפל לפריו:
ידלק - שאסור בהנאה דכתיב (ויקרא יט) וערלתם ערלתו, שלא יהנה ולא יצבע ולא ידליק בו את הנר:
כולם ידלקו - ר"מ לטעמיה, דאמר לקמן את שדרכו למנות מקדש, ובגד שצבעו שדרכו למנות הוא:
וחכ"א יעלה באחד ומאתים - לטעמייהו, דאמרי לקמן בפרקין אין מקדש אלא ששה דברים בלבד. והלכה כחכמים:

משנה ב

[ב] הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה וארגו בבגד ואין ידוע איזה הוא ר' מאיר אומר ידלק הבגד וחכמים אומרים יעלה באחד ומאתים :

רע"ב משנה ב

מלא הסיט - הוא כדי הפסק שיש בין אמה לאצבע כל מה שיכול להרחיבו. והפסק שיש בין האגודל לאצבע כל מה שיכול להרחיבו הוא הסיט כפול לפי שהוא כפול ממה שיש בין אמה לאצבע. ומלא הסיט הוא שיעור חשוב לאיסור הלכך כשארגו בבגד ואין ידוע איזו הוא ר"מ אומר ידלקו לטעמיה. וחכ"א יעלו באחד ומאתים לטעמייהו, כפלוגתא דלעיל:

ציונים והערות משנה א ומשנה ב**ערלה בקליפי הפרי.**

בדין בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק מבואר - דאיסור ערלה נוהג גם בקליפי הפרי, ובירושלמי כאן [פ"ג ה"א] יליף מקרא דגם קליפות וגרעינין חייבין בערלה. ומצינו ב' דרכים בביאור דין זה, דהתוס' ברכות [ל: ד"ה קליפי] כ' דמהא דהגרעינין חייבין בערלה מוכח דמברכין עליהן בורא פרי העץ.

אולם הגר"א בשנות אליהו כאן כ' איפכא, דמהא דהוצרכו קרא לחייבם בערלה מוכח דלא חשיבי פרי, ומה"ט אין מברכין עליהן בורא פרי העץ, ורק לענין ערלה נתרבו מקרא.

כפלוגתת ר"מ וחכמים – אי יעלה באחד ומאתים או דאינו בטל.

בהנך תרי משניות מבואר דפליגי ר"מ וחכמים – אי יעלה באחד ומאתים או כולם ידלקו, והביא הר"ש דלהלן [משנה ז'] מבואר דלרבי מאיר י' דברים מקדשין - והיינו שיש עשרה דברים שלא נאמר בהם דין ביטול ברוב - ובגד הוא אחד מהן וגם סיטה הוא אחד מהם ועיין בר"ש להלן במשנה שם, אולם רבנן - אין מקדשין אלא ו' דברים, וזה לא כולל לא בגד ולא סיט.

והנה עיין בתוס' בזבחים [ע"ב:] ובב"י [ריש סימן ק"י] דלאו דווקא הנך ו' דברים דכל חתיכה שהיא ראויה להתכבד לא בטל וא"כ גם בגד לא גרע, ולמה רבנן חולקים, וכבר עמד בה המשנה ראשונה - וחילק דהכא הצבע עצמו אינו דבר חשוב רק הבגד ודו"ק.

ועיי"ש שכתב שבשיטת ר"מ אינו כן – והיינו שלפי ר"מ הצבע לבד דרכו להמנות, אולם לא נראה כן מהר"ש להלן [משנה ז'] שמנה בגד וסיט כשתים – ואי מצד הצבע הרי חדא נינהו, ועוד דפליגי בבגד וסיטה גם בלי שייכות לצבע להלן [משנה ג'] לגבי בכור ושער נזיר – וצ"ע.

במה שיש לדון בסוגי' בב"ק [ק"א] האם יש הוכחה מהכא דחזותא מילתא.

שנינו במשנה - בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק – ועיין בגמ' בב"ק [קא]. דמייתי ראייה ממתני' דחזותא מילתא היא ויש שבח סמנים ע"ג הצמר, ודחי רבא – "הנאה הנראה לעינים אסרה תורה" – והביאו על זה ברייתא – "דתניא ערלים לא יאכל אין לי אלא איסור אכילה, מנין שלא יהנה ממנו ולא יצבע בו ולא ידליק בו את הנר, תלמוד לומר וערלתם ערלתו את פרו ערלים לא יאכל לרבות את כולם", והיינו דרבא משני דגזה"כ היא בערלה דאסורה אע"ג דחזותא לאו מילתא היא, ואין ללמוד מכאן דבכל התורה חזותא מילתא.

ותמה בזה הגר"ח שמולביץ זצ"ל דצ"ע טובא, דאכתי מוכח ממתני' דחזותא מילתא היא, דהא תנן בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק, ומבואר שגם לאחר הצביעה חשיב כאילו האיסור קיים, ומה"ט טעון שריפה. ומאי משני רבא דשאני ערלה שאסרה תורה לצבוע בה את הבגד, הא מקרא ילפינן רק דאסור לצבוע, וזה י"ל דשפיר אסור אף אם חזותא לאו מילתא היא, דהנידון אם חזותא מילתא היא הוא לאחר שצבעו את הבגד, האם חשיב שהאיסור עדיין קיים או לא, אבל אף אם חזותא לאו מילתא היא מ"מ אסור לצבוע בגד בקליפי ערלה, כיון שלפני הצביעה הוא קיים בעין, והצביעה עצמה היא שימוש והנאה מערלה, וא"כ ממתני' דבגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק, דמבואר דגם אחרי הצביעה חשיב האיסור כנמצא בעין, מוכח דחזותא מילתא היא - ועיין היטב בשערי יושר [ש"ג פכ"ה] מש"כ בביאור דברי הגמ' שם.

והוסיף בזה עוד הגר"ח שמולביץ זצ"ל להקשות - דלכאורה כל עיקר ראית הגמ' ממתני' היא רק מהא דתנן דבגד שצבעו בקליפי ערלה "ידלק", דמעיקר הדין שאסור לצבוע בקליפי ערלה אין

ראיה דחזותא מילתא היא, דאף אם לאו מילתא היא לכאורה אסור לצבוע בקליפי ערלה כיון שמשתמש בקליפי הערלה עצמם שודאי שיש בקליפות ממשות, ונהנה מהם בצביעת הבגד, וע"כ דכל ראית הגמ' היא מהא דתנן "ידלק", ומוכח דגם אחר הצביעה חשיב דהאיסור עומד בעינו, וא"כ צ"ע מאי משני רבא דשאני גבי ערלה דגלי קרא, והיכא גלי לן קרא דבגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק – ועיין בספרו מים חיים מה שתירץ בזה.

בדין - "מי צבע במי צבע יבטל ברוב".

והנה עיין ברמב"ם [מאכלות אסורות פרק טז הלכה כא] "וכן בגד שארג בו מלא הסיט שצבעו בערלה ואין ידוע אי זה הוא יעלה באחד ומאתים, נתערבו סמני ערלה בסמני היתר יעלו באחד ומאתים, מי צבע במי צבע יבטל ברוב".

ובביאור הך דין שסיים הרמב"ם – "מי צבע במי צבע יבטל ברוב" – עיין ברדב"ז שהביא שכן מבואר בירושלמי – "א"ר יוחנן סמנין בסמנין במאתים מי צבעים במי צבעים בטלין ברוב".

וכתב בזה הרדב"ז – "ולכא למימר דטעמא הוי דאין כאן ממשות של איסור אלא מראה בעלמא דהא בגד שצבעו בקליפי ערלה ונתערב באחרים יעלו באחד ומאתים. וי"ל דהתם כבר נתפס הגוון בדבר שיש בו ממש. עוד י"ל דהכא כשבא לצבוע באלו המים עיקר הצבע נקלט מן הרוב ושאני סמני ערלה דממשות האיסור שם אבל במי צבעים אית ביה תרתי, חדא שאין שם ממשו של איסור אלא מראהו, ותו דאין נהנה מן המים כמות שהם אלא שהוא עתיד לצבוע בהם רוב הצבע הוי מן היתר – ועדיין צריך עיון", עכ"ל.

בדברי הגר"א בירושלמי הנ"ל שיש שיעור ביטול בדבר חשוב.

ופירש הגר"א בדברי הירושלמי, דסמנין היינו שנתערב הצבע עצמו של ערלה עם צבע אחר, וכיון שממשות איסור הערלה לפנינו אינה בטלה אלא במאתים.

אבל מי צבעים ששרה בהם צבע של ערלה בטלין ברוב, כיון שאין הערלה בעין, ואסור להשתמש בהם רק מטעם שנהנה מהערלה, וכיון דחשיבא הנאת ערלה בטלה ברוב.

ופריך הירושלמי מהא דתנן לקמן [מ"ה] תבשיל שבישלו בקליפי ערלה ידלק, ובסיפא דמתני' תנן דאם נתערב באחרים יעלו באחד ומאתים, והיינו דמהתם מוכח דהנאת ערלה לא בטלה ברוב.

ומשני פתר לה בקדירה בקדירות. ומפרש הגר"א את הת' בירושלמי, דאיירי בנתערבה הקדירה עצמה שהיא 'דבר חשוב', ומהאי טעמא אינה בטלה ברוב.

ולפירוש הגר"א צ"ל, דהא דתנן דבנתערבה באחרות שיעור ביטולה הוא במאתים אינו משום ערלה, אלא משום דדבר חשוב נמי בטל במאתים – והביא על זה הגר"ח שמו"לביץ זצ"ל שמצאנו כן בירושלמי לעיל [פ"ב ה"א י]. דבעלי חיים לר"י לא בטלי משום חשיבותם, ומ"מ בטלין במאתים.

והעיר שיש לעיין בזה – דאכתי תיקשי מהא דתנן לקמן [מ"ה] גבי פת שאפאה בעצי ערלה תידלק, ואם נתערבה באחרות תעלה בא' ומאתים, וגם מהתם יש להקשות אמאי אינה בטלה ברוב למ"ד דהנאת ערלה בטלה ברוב, ואפשר דלסברת הירושלמי צריך לאוקמי הך מתני' בככרות של בעל הבית, וכר"ע דס"ל לקמן [מ"ז] דהווי דבר חשוב ולא בטלי – וכע"ז כתב הר"ן [ע"ז כא: מדפי הרי"ף בסוף העמוד] שיש שפרשו כן המשנה בע"ז דתנן דפת שנאפתה בעצי ע"ז ונתערבה באחרות אסורות.

אולם עיקר דברי הגר"א בביאור הירושלמי דהא דאינה בטלה אלא במאתים הוא משום חשיבותה, וס"ל דכללל הוא דדבר חשוב נמי בטל במאתים, צ"ע גדול מכמה דוכתי – וכבר האריך בזה במים חיים על המשנה כאן.

בדברי הלח"מ בסברת זה וזה גורם בבגד שצבעו בקליפי ערלה.

והנה עיין בלח"מ משנה [מאכלות אסורות פרק טז הלכה כ] שהקשה – "וא"ת והא בגד שצבעו בקליפי ערלה – זה וזה גורם הוא שהצבע הבא אינו אלא ע"י הסמנים של ערלה והאור של היתר – דהסמנים בלא אור לא עבדי כלום".

ותירץ הלח"מ משנה – "וי"ל דאינו נקרא זה וזה גורם – שאינו עושה האור מה שעושים הסמנים שזה עושה פועל החמימות כדי שיקבל הצבע והסמנים עושים פועל הצביעה, ולכך כיון דאינם גורמים לדבר אחד אינו נקרא זה וזה גורם, ולא הוי כמו עצי איסור ועצי היתר דכתב רבינו לקמן

דהוי זה וזה גורם מפני ששניהם עושים פועל ההבערה והחמימות, וכן זבל דאיסור וקרקע דהיתר, שניהם עושים דבר אחד, וכן חלקו התוספות בפרק כל הצלמים בשם רבינו שמואל", עכ"ל.

בדברי הירושלמי באיסור חדש.

עיין בירושלמי [פ"ג ה"א טז:] דפריך על מימרא דר' אבהו דלשון לא תאכלו כולל איסור"נ, והא גבי חדש כתיב לא תאכלו ומותר בהנאה, ומשני שאני חדש שקבע לו הכתוב זמן. ופירש הגר"א כאן, דכיון דאינו אסור אלא עד ט"ז ניסן, מסתמא לא חמיר איסורו כ"כ שיאסר אף בהנאה. והא דחמץ אסור בהנאה לר' אבהו היינו משום שאותו חמץ שעבר עליו הפסח אסור לעולם, וכמ"ד דאסור אף לאחר זמנו.

והאור שמח [חמץ ומצה פ"ו ה"ז] ביאר דברי הירושלמי, דכיון שחדש יש לו היתר לאחר זמן נמצא שאין איסורו איסור חפצא, אלא הוא איסור גברא בלבד, שהאדם מנוע מלאכול מהחדש עד זמן מסוים, ובזה ל"ש לאסור בהנאה מדרבי אבהו.

והנה הבבלי בפסחים [כג.] ג"כ פריך לרבי אבהו אמאי חדש מותר בהנאה, ומשני דגלי רחמנא קצירכם, שלכם יהא. וכתב האו"ש, דהא דלא משני הבבלי כתי' הירושלמי, היינו משום דפליג על יסוד זה וס"ל דגם חדש הוא איסור חפצא, ועד זמן היתרו הוי כערלה וכלאים ושאר מאכלות אסורות, ולכן פריך דלר' אבהו יאסר אף בהנאה.

וכתב האו"ש, דהבבלי והירושלמי פליגי בנידון זה גם לענין עשה דוחה לא תעשה, דהירושלמי בחלה [פ"ב ה"א] קאמר לייתי עשה דאכילת מצה ולידחי ל"ת דאיסור אכילת חדש, ואזיל לשיטתו דס"ל דאיסור חדש הוא איסור גברא בלבד, ולכן שייך בו עדל"ת, אבל הבבלי דס"ל דהוי איסור חפצא לא מזכיר ענין זה, דכיון שהוא איסור חפצא אין עשה דאכילת מצה דוחה אותו, עיי"ש בדברי האו"ש.

בדין מלקות באיסורי הנאה.

יעיין בירושלמי [פ"ג ה"א טז:] שמבואר דהנהגה משור הנסקל ומחמץ שעבר עליו הפסח אינו לוקה, כיון שאין איסור הנאתם מפורש בתורה להדיא, אבל הנהגה מכלאי הכרם לוקה, דאיסור"נ דידהו ילפינן מדכתיב פן תוקדש, ומהך קרא ילפינן גם איסור אכילה וגם איסור הנאה, וכיון שאין האכילה מפורשת יותר מההנאה לוקין אף על הנאתן.

ולענין ערלה מספקא להירושלמי אם לוקין על הנאתה, וצדדי הספק הם, דאיסור הנאה מערלה ילפי' מקרא דוערלתם ערלתו, והך קרא הוא איסור עשה ולא לאו, ומספקא ליה להירושלמי אם כה"ג חשיב לאו מפורש כיון דרבי קרא דהנאה נמי אסורה, או דילמא כיון דהלאו נאמר להדיא רק באכילה לא חשיב שאיסור ההנאה מפורש בתורה.

ולענין שיעור ההנאה היכא דלוקה על הנאתו, נחלקו האחרונים, דהגרעק"א בתשובה [קמא סי' קצ] ס"ל דשיעור הנאה הוי בפרוטה, אולם הצ"ח בפסחים [כב:] נקט דהיכא דילפינן איסור"נ דידהו מקרא דכתיב ביה אכילה, גם שיעור ההנאה הוי בכזית כאכילה - וכ"כ המנ"ח [מצוה ג אות יא].

והנה בשו"ת בנין ציון החדשות [סי' פג] כתב בשם הג"ר אשר בנו של השאג"א, שהביא דברי אביו השאג"א שהאריך בתשובה בכת"י לדון אם שיעור איסור אכילת כלאי הכרם הוא בכזית, או חייב אף על פחות מכזית כיון דמצינו בגמ' [פסחים כד:] דלא כתיבא בהו אכילה ומשו"ה חייב אף שלא כדרך הנאתו, וה"נ יתחייב אף על פחות מכזית, עיי"ש שדן בדבריו.

וכבר העיר הגר"ח שמו"לביץ זצ"ל שמה שמבואר בירושלמי כאן דהיכא דאין ההנאה מפורשת בתורה אינו לוקה, אין זה מוסכם אליבא דכו"ע, דבשלטי גבורים בריש פרק כל שעה [אות ד] הביא בשם ריא"ז דאם נהנה מאיסור"נ דרך הנאתו לוקה, וזה דלא כסברת הירושלמי כאן דלעולם אין לוקין על הנאה כיון שאינה מפורשת בתורה.

והוסיף דכן משמע דעת הבבלי דשייך מלקות אף על הנאה, דבגמ' בפסחים [כד:] אמרי' דאין לוקין על כל איסורין שבתורה אלא דרך הנאתו, ואם נהנה מהן שלא כדרך הנאתו אינו לוקה. ומשמע שאם נהנה כדרך הנאה לוקה בכל איסור"נ, וכ"כ המל"מ [יסודי התורה פ"ה ה"ח]. ועיי"ש במל"מ שהוכיח מדברי התוס' בפסחים [כא: ד"ה כל] דס"ל הכי, דהתוס' הקשו אמאי ליכא כרת על ההנאה, עיי"ש בתירוצם, ומשמע דס"ל דלאו דהנאה ג"כ חמור כלאו דאכילה עכ"פ לענין מלקות.

משנה ג

[ג] האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד ידלק הבגד ומשער הנזיר ומפטר חמור בשק ידלק השק ובמוקדשין מקדשין כל שהן :

רע"ב משנה ג

מצמר הבכור - ואסור לגזוז, בכור שנאמר (דברים טו) ולא תגזז בכור צאנך. ובבכור בעל מום איירי ולהכי בעי מלא הסיט דאילו בכור תם הרי הוא מוקדשים, ותנן ובמוקדשים מקדשים כל שהוא :

משער הנזיר - ושערו אסור בהנאה שנא' (במדבר ו) קדוש יהיה גדל פרע גדולו של פרע יהיה קדוש :

ומפטר חמור - לאחר עריפה כולי עלמא מודו דאסור בהנאה דגמרינן עריפה עריפה מעגלה ערופה :

בשק - גבי צמר תנא בגד וגבי שער תנא שק דהכי אורחיה :

ציונים והערות משנה ג

דברי הר"ש בגיזת בכור ופסולי המקדשין.

והנה מבואר במשנה דגבי בכור בעי שיעור של מלא הסיט וגבי מוקדשין סגי לן בכל שהוא וקשה דמאי שנא - אטו בכור לאו מוקדשין הוא, וכבר עמד בזה הר"ש - וכתב דאולי איירי חד בתם וחד בבעל מום.

אלא שכבר העיר הר"ש דאיסור גיזת של בכור - גם פסולי המקדשין וגם בבכור - הגיזה עצמה אסורה רק מדרבנן, והטעם לזה - דהא דדרשינן "תזבח ולא גיזה" - היינו רק לענין זה שלא תגזז, אבל אם גזז לא נאסר, ואעפ"כ מחלקינן ביניהם בשיעור הביטול.

ועיקר חידוש זה הוכיח מהמבואר בסוגיא סוף פרק הלוקח בהמה [כ"ו:] דמוכחא דגיזי פסולי המקדשין מותר מדאורייתא ואפילו בעולה תמימה כדמוכח התם גבי תולש צמר מעולה תמימה.

בדין שריפה בשער נזיר ופטר חמור.

עיין במשנה שמבואר שהשק בשריפה - ועיין בסוף תמורה [לד] דפריך ממתני' דהכא אהא דתנן התם "ואלו הן הנקברין שער נזיר ופטר חמור", ומשני "כאן בנזיר טמא כאן בנזיר טהור", וביאר הר"ש דבנזיר טהור כתוב בו שריפה - "ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים", [במדבר ו], אבל בשער נזיר טמא לא כתיב שריפה.

ובפטר חמור תירצו שם - "כאן בשק כאן בשער" והטעם לזה דבשק - אי אמרת יקבר אתי איניש ומיתהני ביה הואיל ואינו כלה עד לאחר זמן, והר"ש הביא מהירושלמי דקאמר שהשק מצוי לחטט אחריו ולא השער.

והקשו שם דלמה לא בטל ברוב ותירצו "בציפרתא" וביאר הר"ש "שעשה מן האיסור צורות צפור דחשיב דמיפה לכולה שק וכגון דאי אפשר לשלופינהו דאיכא ציפרתא טובא דהתירה ולא ידיע הי מינייהו דאיסורא" ותמה הר"ש - "ודבר תימה - אי בעי תרתי מלא הסיט וציפרתא".

שני דינים בשריפה בשער נזיר.

יעויין בתורת זרעים דתמה בגדר הדין שריפה של נזיר טהור - הרי כפשוטו השריפה הוא הקיום מצוה להקריבו תחת הדוד וזה משריפה מסדר דיני הנזירות - ואינו דין שריפה בגופו שיסודו מחמת זה שהאיסור עצמו טעון שריפה, וב' ראיות לזה:

א] מבואר בנזיר [מ"ה] דאם גילח במדינה דאינו נותנו תחת הדוד ורק במקדש נותנו תחת הדוד. ב] עוד מוכרח כן ממה דבעינן לתת על השער מרוטב זבח השלמים בשעת השריפה, ומוכרח ששילוח תחת הדוד הוא ממצות הנזירות, וכן הביא ממה שתירץ כאן הירושלמי כאן שגילח במדינה וכאן שגילח במקדש.

והקשה מהכא דלמה מנה הרמב"ם את שער נזיר מהנשרפין דמשמע שיש לו דין שריפה כמו כלאים וערלה - ומה המקור להרמב"ם בזה.

ומרן הגרי"ז זצ"ל הראה לו את דברי המדרש רבא [פרשת כי תצא] דמבואר שיש ריבוי שגם בגילח במדינה דאכתי הוי בשריפה אף אי לא נותנו תחת הדוד - ומפורש שיש בזה דין שריפה

בגופו וזה המקור לרמב"ם – וע"ע בתורת זרעים דאיכא שייכות בין הנך ב' דינים עיי"ש מה שהביא מרש"י.

והגרי"ז הרחיב בעיקר יסוד זה בספרו [הלכות נזירות עמוד 52 והלאה, ובכתביו תמורה ל"ג:] לבאר עוד בהנך שני דינים ובמה שביאר בדברי הירושלמי כאן.

משנה ד

[ד] תבשיל שבשלו בקליפי ערלה ידלק נתערב באחרים יעלה באחד ומאתים :

רע"ב משנה ד

ידלק - דיש שבח עצים בתבשיל, וכן בפת :
יעלה בא' ומאתים - ובהא מודה ר"מ, דאין זה מעשרה דברים דחשיב ר' מאיר דמקדשים, כדמוכח בירושלמי :

משנה ה

[ה] תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה ואפה בו את הפת תדלק הפת נתערבה באחרות תעלה באחד ומאתים :

ציונים והערות משנה ד ומשנה ה

ביאור המחלוקת בדין יש שבח עצים בפת.

שנינו במשנה שתבשיל שבשלו בקליפי ערלה ידלק ותנור שהסיקוהו בקליפי ערלה ואפה בו את הפת תדלק הפת – והר"ש ציין לסוגי' בפסחים [כ"ו] ומבואר שם שתלוי באיזה תנור איירי, דגרסינן שם "תנו רבנן תנור שהסיקו בקליפי ערלה או בקשין של כלאי הכרם חדש יותץ, ישן יוצן" ופירש רש"י – "חדש יותץ - שהרי על ידי היסק זה של ערלה נגמר ומתקיים כולו" – "ישן - שאין היסק זה מועיל לו, אלא שאופה בו פת" – "יוצן - שלא יאפה בו פת בהיסק זה".

ובאפה בו את הפת נחלקו שם דרבי אומר הפת אסורה והיינו משום שיש שבח עצי איסור בפת, וחכמים אומרים הפת מותרת, ופירש רש"י שהם "סברי שאין שבח עצים בפת ממש".

וע"ע ברש"י להלן שם שהאריך יותר בזה דרבנן סברי אין שבח עצים בה - אלא שבח היסק, ואיסור שבה כבר כלה, ובפשוטו כוונתו כמו שביארו התוס' בשמו דרבנן סברי דהנאת ההיסק באה מחמת משהו הנשרף ולכך אין כאן גורם דאיסורא, דהחלק הנשרף כבר נעשית מצותו ושרי, ורבי סבר דהנאת ההיסק מתייחסת גם לעצים הנשארים שעדיין לא נשרפו ועדיין לא נעשית מצותו, ועיין עוד בתוס' הרשב"א [שם] ובתוס' הרא"ש [שם] שהאריכו יותר בזה.

ופשוט שאין כאן מחלוקת במציאות, דכו"ע מודי דהשריפה באה מחמת אותו משהו שכבר נשרף וכבר נתכלה, אלא דרבי ס"ל דבדיני התורה יש כאן ג"כ יחס לעצים עצמם - ולכך חשבינן ליה כנהנה ומשתמש בגוף העצים.

ואכתי צ"ב לשון רש"י שכתב דרבנן סברי "אין שבח עצים בפת ממש", דהא לפי הנ"ל אין טעמם משום דאין בשבח העצים 'ממש' אלא משום דדנים שההנאה לא מגיע מהעצים אלא מהדבר המתכלה, וצ"ע.

אי הוי מה"ת או מדרבנן.

והנה עיין בתוס' בפסחים [ע"ה] שכתבו בשם הר"י דמדאורייתא גם רבי מודה שאין כאן הנאה מהעצים, אלא דרבי אסר מדרבנן, אכן כבר הקשה השעה"מ [פ"ג חו"מ הי"א] דמסוגית הגמ' להלן [שם] משמע דלרבי אסור מדאורייתא, שהרי בגמרא הקשו דרבנן עצים דאיסורא היכי משכח"ל ומשמע מזה דלרבי א"ש דאסור מדאורייתא, ולכך אליביה שפיר משכח"ל עצים דאיסורא לענין היסק, וע"ע בזה שכן מבואר להדיא בתוס' [פסחים כ"ב: ד"ה מנין] דלמ"ד יש שבח עצים בפת הרי"ז אסור מן התורה ודו"ק.

בגדר הדין שבח עצים בפת והא דלא נאמר אלא באיסורי הנאה ולא באיסורי אכילה.

והנה בעיקר דין שבח עצים בפת – הקשו התוס' בפסחים [שם] "הקשה ה"ר אהרן לרבי הא דאמר [תרומות פ"ב מ"ג] המבשל בשבת בשוגג יאכל ואפילו בשבת, ואמאי נימא יש שבח מוקצה בפת דגחלים מוקצין הן - ואומר ר"י דלא שייך אלא באיסורי הנאה דווקא וכן פ' הקונטרס בפרק

בתרא דע"ז [ס"ו]. גבי תנור שהסיקו בכמון של תרומה" – הרי דחילקו בין איסורי אכילה לאיסורי הנאה.

וז"ל התוס' בע"ז [שם ד"ה אמר רבא] "דלא שייך לאסור שבח עצים בפת אלא דוקא באיסורי הנאה – משום דיש שבח עצים בפת היינו שבח הנאה דעצים בתוך הפת, וחשיב נהנה מן העצים – הלכך התם גבי ערלה דאסור 'בהנאה' אסרינן מהאי טעמא אבל הכא בתרומה דודאי מותרת בהנאה לזרים אין לאסור משום יש שבח עצים בפת וכו' עכ"ל, ומבואר מדבריהם דטעם האיסור הוא משום דחשיב כנהנה מן העצים – הלכך לא שייך אלא באיסור הנאה ולא באיסורי אכילה.

והנה – כבר חקרו האחרונים – עיין בקהילות יעקב [פסחים סי' י"ז] ובחידושי ר' שמואל [פסחים - דף כ"ד], שיש לחקור באיסור נגרים מאיסורי הנאה ושבח עצים בפת – האם הגדר בזה הוא שהנאפה והנגרם נהיה חפצא דאיסורא ע"י שהוא נגרם מאיסורי הנאה או שהדבר לעצמו מותר בהנאה – רק דע"י שמשתמש בנגרם ובמבושל – הרי בזה הוא נהנה בחפץ הראשון שהוא זה שגרם את ההנאה מהחפץ השני בעקיפין.

וכפשוטו נקטו שדברי התוס' מתבארים היטב לפי הצד שהדבר לעצמו מותר בהנאה אלא שע"י שמשתמש בנגרם הרי הוא נהנה בחפץ שגרם אותו, דבזה שפיר יש לחלק בין איסורי אכילה ובין איסורי הנאה, שכיון שאינו אוכל את הממשות של האיסור אלא שנהנה ממנו – א"כ שרי לאכול את הנגרם ממנו, אבל אי נימא דמה שנגרם נאסר א"כ גם באיסורי אכילה נמי נימא שיאסר באכילה.

ובחידושי ר' שמואל [שם] הוסיף דאיכא בזה נפ"מ לשיטת הרמב"ם דבאיסורי הנאה ליכא מלקות ופירש המ"מ דטעמא דמילתא משום דמיקרי שלא כדרך הנאתו, כיון דעיקר דרך הנאתו היינו באכילה – ומעתה יש לחקור דמה הדין באכל נגרם של איסור הנאה, ואי נימא שהנגרם עצמו נהיה לחתיכת איסור שאסור ליהנות ממנו – א"כ לוקה על אכילתו דזה כבר כדרכו, אבל אי נימא דחשיב כנהנה מהחפצא הראשונה בעקיפין, א"כ רק מצד הנאה אתינן עלה ולא מצד האכילה שבה, והנאה אינה כדרכה ולא לקי.

במה שיש להעיר בכל זה מהדין שריפה שזה דין באיסור הנאה עצמה, ובחילוק בין ע"ז לשאר איסורי הנאה – והגדרה חדשה בשבח עצים בפת.

אולם יש להעיר – הרי מבואר הכא במשנה דפת שאפאה בקליפי ערלה או בכלאי הכרם תשרף, ואי נימא דהפת עצמה מותרת בהנאה וכל הטעם שאסור ליהנות ממנה הוא רק משום שע"ז חשיב כנהנה מהעצים דמעיקרא – וכמבואר בתוס', א"כ אינו מובן אמאי בעינן שריפה – ולכא' מוכרח דהגדר בזה הוא שהפת עצמה נאסרה באיסור הנאה דערלה, ומה"ט איכא עלה מצות שריפה ודו"ק.

וראתי בדברי הגרי"ז בזבחים [ע"ב] שכבר עמד בזה – והעיר שבאמת הדין שריפה בפת היא הוכחה שיש בה דין איסור הנאה בגופה.

והוסיף בזה עוד שכל הדין שהנגרם ע"י איסורי הנאה בעי שריפה הוא רק בערלה דהדין שריפה הוא מחמת האיסור"נ שבה, אבל בע"ז א"צ לאבד את הנגרם הימנה, שהדין שריפה בע"ז לא הוי מחמת האיסור"נ שיש בע"ז אלא מחמת החפצא דע"ז, והנגרם לא חשיב כחפצא של ע"ז עצמה.

והיינו שחילק מיניה וביה בתוך הדין שחל בחפצא – והיינו דאף שמבואר בדין שריפה בנאפה בערלה דאינו דין איסור הנאה בעקיפין, אלא שהגדר בזה הוא שחל חלות חפצא דאיסורא בנאפה ונגרם עצמו – אולם הגדר הוא שהאיסור אנה חל בחפצא אבל לא עיקר השם ערלה – שהנאפה ונהשבח עצים בפת אינו חפצא של ערלה, אבל א"צ חפצא של ערלה, וסגי בחפצא של איסור הנאה דערלה, משא"כ בע"ז ששם הדין שריפה לא שייך לדין איסור הנאה שיש בע"ז אלא בעיקר השם ע"ז בחפצא וזה לא חיילא בדין שבח עצים ונגרם.

ועיין באשר לשלמה [מועד – בענין איסורי הנאה אפרן מותר] שהביא דבריו – והעיר דלכא' הדין נעשית מצותן שבנשרפים אפרן מותר – דין זה מיתלי תלי בדין שריפה ששייך לאיסור הנאה ולא לדין שריפה מן הצד – ועיין בזה בהערה ¹⁴⁸ – וא"כ לכא' פשוט שלא שייך לומר בע"ז נעשית מצותן מחמת השריפה שבה.

¹⁴⁸ והיינו שכבר הביא הגר"ח בספרו על הרמב"ם [חמץ ומצה] את קושי' רעק"א בפלוגתא ר"י ורבנן בחמץ אי מצוותו בשריפה או בכל דבר, דהנה – התוס' בתמורה [לג: ד"ה בהדין] מבארים דטעם שהנשרפין אפרן מותר הוא משום דכיון דמצוותו בשריפה, כל שנעשית מצוותו, פקע איסורו, משא"כ הנקברין, זה רק כדי שלא יבואו לידי תקלה, אך אין מצוה לשורפן, ולכן אפרן אסור, וא"כ בחמץ בפסח שגם לחכמים לר"י כשישרפנו מקיים מצות תשביתו אלא שחולק על ר"י – וסובר שיכול להשבית גם בעוד אופנים – אכן סו"ס השריפה היא מצוה – וא"כ צריך להיות שהאפר מותר – וזה דלא כהטור שסובר שנחלקו בזה ר"י והחכמים.

והקשה - דהתוס' בסוף תמורה הקשו - דמאי שנא ע"ז דליכא בזה היתר דנעשית מצותן משאר איסורי הנאה - וקשה שהחילוק פשוט שבע"ז שהשריפה שייכא לדין ע"ז שבו - א"כ פשוט דליכא דין נעשית מצותן להתיר את האיסור הנאה, ורק באיסור הנאה כערלה וכדומה שהשריפה שייכא לאיסור הנאה עצמו איכא להאי דין. ותירץ באשר לשלמה - דעומק קושי' התוס' היא שע"י הדין נעשית מצותן נימא שכל השם ע"ז יתבטל - שהשריפה היא דין בשם ע"ז - ואי בטל כל השם ע"ז - שוב בטל האיסור הנאה - ודו"ק.

עכ"פ - לכאן יש כאן קושי' גדולה - דכפשוטו נקטו שדברי התוס' שמחלקים בין הנאה לאכילה - דמתבארים היטב דווקא לפי הצד שהדבר לעצמו מותר בהנאה אלא שע"י שמשתמש בנגרם הרי הוא נהנה בחפץ שגרם אותו, דבזה שפיר יש לחלק בין איסורי אכילה ובין איסורי הנאה, והיינו כנ"ל - שכיון שאינו אוכל את הממשות של האיסור אלא שנהנה ממנו - א"כ שרי לאכול את הנגרם ממנו, אבל אי נימא דמה שנגרם נאסר א"כ גם באיסורי אכילה נמי נימא שיאסר באכילה. איברא - דזה תמוה מעיקר הדין תשרף ששינוי כאן - וצ"ע - וראיתי בקה"י שבאמת כתב לבאר את סברת התוס' במחלק בין אכילה להנאה - דאפי' אי נימא שאיסור נגרם הוא משום דנהיה חפצא דאיסורא ע"י שהוא נגרם מאיסורי הנאה, ומ"מ יש לחלק בזה בין איסורי הנאה ובין איסורי אכילה דלגבי איסורי הנאה כל מה שנתהווה מאיסורי הנאה הוא עצמו דבר האסור בהנאה שגם הוא בכלל מה שאסרה תורה הנאת הדבר - שזה כולל כל דבר שמתהווה ממנו, ורק בענין איסורי אכילה שלא נאסר אלא אכילת ממשות הדבר - בזה ל"ש שהיוצא ממנו יהא באיסורי אכילה שהיוצא ממנו אינו ממשות של אותו דבר שאסרה תורה - ויש להעיר דלפי דרכו של הקה"י מיושב מה שהקשינו דלמה איכא דין שריפה בנאפה בערלה - וע"כ שהוא עצמו אסור בהנאה - וכ"ה באשר לשלמה שם.

חידוש בר"ן לחלק בין פת לתבשיל.

יעויין בר"ן בע"ז [לב. מדפי הרי"ף סוד"ה וגרסינן] שהביא את דברי התוס' שם שהקשו דהמבשל בשבת יהא אסור משום שיש בתבשיל שבח עצי מוקצה, וכתב דאין זו קושיא, דלא שמענו לאסור מטעם שבח עצים אלא בפת ולא בתבשיל.

והעיר הגר"ח שמולביץ זצ"ל דקשה טובא, דהא להדיא תנן הכא דתבשיל שבישלו בעצי ערלה ידלק, ואמאי כ' דלא שמענו שבח עצים בתבשיל.

דין שבח עצים בפת באיסור גברא.

בעיקר דברי התוס' בפסחים [כו: ד"ה חדש] שחידשו דלא אסרינן מטעם שבח עצים אלא באיסורי הנאה, אבל בדבר האסור רק באכילה כמו תרומה ל"ש לאסור מטעם שבח עצים - והוכיחו כן מהא דהמבשל בשבת יאכל, ואמאי לא אסרינן ליה משום שבישלו בעצי מוקצה ויש שבח עצים בפת, וע"כ דלא שייך שבח עצים אלא באיסורי הנאה.

ובשו"ת חלקת יואב [מהדורא תנינא סי' כ] תירץ את קושיית התוס', דלא מצינו בש"ס גורם אלא באיסור חפצא כמו ערלה וכלאי הכרם, אבל באיסור גברא ל"ש לאסור את מה שנגרם מחמתו, וכיון דאמר' בפסחים [מח.] דמוקצה הוא איסור גברא, ל"ש לאסור תבשיל שנתבשל בעצי מוקצה מטעם גורם.

ותי' הגר"ח דמבואר בפסחים [כו:]: שר' יהודה למד דינו מנותר שדינו בשריפה, אם כן זה דין בחפצא, שהחמץ טעון שריפה, משא"כ לחכמים - אף שיש מצות תשביתו בכל דבר - אכן זו רק מצוה על הגברא שישבית חמץ מרשותו בכל אופן שהוא. והכלל שכשנעשית מצוותו אפרו מותר, נאמר רק כשנעשתה מצוה בחפצא, ולפי חכמים לא נעשתה מצוה בחפצא, ולכן אפרו אסור.

והנה - עיין בקובץ שיעורים [ח"ב סי' כ"א] ששאל את הגר"ח, שתוס' בתמורה כתבו שהנשרפין אפרן מותר כי נעשתה מצוותן, והרי כלל זה נאמר בקדשים שכל שנעשית מצוותו אין מועלין בו, דשם האיסור בגלל שעומדים למצוותן, [כמפורש בתוס' ישנים, יומא [נט:]: שבהמת קדשים שמתה מאליה מותרת בהנאה כי כבר אינה עומדת למצוותה], ומה זה נוגע לנשרפין של איסורי הנאה.

ותי' הגר"ח, שתוס' [זבחים טז] כ' שקדשים שמתו אסורים בהנאה מדאורייתא, למרות שלא עומדים למצוותן, ובהכרח ש'נעשית מצוותו' זה מתיר חיובי, ולא שכשנעשית מצוותו ממילא אין איסור.

ויש להעיר בכל הנ"ל - הרי רש"י בפסחים [כו] נוקט כתוס' ישנים, וביומא [נט:]: אומר שנעשית מצוותו, תו לא קרינן ביה קדשי ה', וממילא זה מותר - נמצא שהוא לא למד שהנשרפין אפרן מותר ממילא כי נעשית מצוותו, ובהכרח נוקט שהשריפה היא סימן ומודד - מזה שהתורה אמרה לשרוף, דגילתה לנו שאחר שנשרף, פנים חדשות באו לכאן, משא"כ בבשר בחלב שלא נצטוינו לשרוף - התורה לא רואה אותם אחר שריפתם כפנים חדשות.

אולם הגר"ח שמולביץ זצ"ל העיר שיש לדון בדבריו, דאף אם באיסור גברא אין לאסור מטעם גורם, מ"מ בשבח עצים י"ל דחמיר טפי, כיון דחשיב כאילו האיסור עצמו נמצא לפנינו, וזהו שהקשו התוס' דיאסר התבשיל משום שיש בו שבח עצי מוקצה.

והוסיף להעיר בזה עוד בדברי התוס' לפי מה שדן הגרעק"א בשו"ת [קמא סי' ה] דמותר להאכיל מוקצה לחולה שאין בו סכנה, כיון דלא חשיב איסור אכילה, דהמאכל בעצמותו מותר, ואינו אסור אלא מטעם מלאכה וחילול שבת, עיי"ש בדבריו.

וא"כ קשה טובא דכיון דכל האיסור הוא על הגברא, מה שייך לאסור מה שהושבח מחמת עצי מוקצה מטעם שבח עצים – והיינו דבשאר איסורים כחמץ וחדש וכה"ג, אף אם הו' איסור גברא מ"מ האיסור הוא כלפי חפץ מסוים, ושייך לאסור על הגברא גם מה שהושבח מהעצים, שהרי יצאו מהחפץ האסור לו, אבל במוקצה אין האיסור גברא מתייחס לחפץ המסויים אלא לעצם המלאכה והחילול שבת.

משנה ו

[ו] מי שהיו לו חבילי תלתן של כלאי הכרם ידלקו נתערבו באחרים כלם ידלקו דברי רבי מאיר וחכמים אומרים יעלו באחד ומאתים :

רע"ב משנה ו

חבילי תלתן - אין חבילה פחותה מכ"ה זירים :

נתערבו באחרים - גרסינן ולא גרסינן ואחרים באחרים. ואי גרסינן לה צריך לומר שנתערבו כל אותן אחרים באחרים, דלא הו' אלא חד ספיקא ואשמעינן אף על גב דאיכא תרי רובי, אסירי :

כולם ידלקו - והא דלא אמרינן ימכרו כולן חוץ מדמי איסור שבהן כדאמר ר' שמעון בן גמליאל בפרק [בתרא] דע"ז גבי יין נסך, משום דהכא חיישינן בכולהו שמא יחזור העובד כוכבים וימכרנו לישראל, מה שאין כן ביין נסך דליכא למיחש להכי :

ציונים והערות משנה ו

מחלוקת הראשונים אי גרסינן כאן אחרות באחרות.

הר"ש הביא שמשנה זו הביאו בזבחים [עב] ובפ"ק דביצה [ג] ויש ב' גירסאות, שיש גירסא ש'נתערבו באחרים' ולא הוסיפו - "ואחרים באחרים" - ויש ספרים שכתוב בהם הך הוספה "ואחרים באחרים", והביא מר"ת דלא גריס לה מדהקשו בזבחים [ע"ד] על שמואל דאסר בספק ספיקא בע"א מברייטא שאוסר - ולא משכחת דקאי כשמואל אלא ר' יהודה דברייטא שאוסר אפי' בשאר איסורין ספק ספיקא כגון רמוני בדן, ושמואל סבר לה כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא ולא מייתי מכל הנך משניות – וכן הביאו התוס' בביצה [שם] מר"ת.

ובתוס' בביצה [שם] הביאו שרבינו יצחק ב"ר ברוך אומר דשפיר גרסינן ליה – והפירוש בזה הוא כך, שנתערב גם האיסור דסד"א שמותר הואיל ואיכא 'כעין תרי רובי' - קא משמע לן. עוד הביאו מהר"ר יצחק דגרס ליה שפיר ואעפ"כ לא מצי למיפשט מהכא – "דקים לן כל דבר שיש לו חשיבות אינו בטל אלא בתרי רובי, לכך אינו בטל הכא, אבל התם מוכיח ליה מתרי רובי דקאמר אם נתערב רובא בתוך רובא והתניא וכו' אבל הכא אין כאן תרי רובי שהתערובת הראשון היה שוה".

והר"ש הביא כאן – "ויש מפרשים דאפי' גרסינן ואחרות באחרות ניהא דלא הו' ספק ספיקא דמיירי שכל האחרות נתערבו באחרות ואצטריך ליה לאשמעינן כהאי גוונא אף על גב דאיכא תרי רובי".

הר"ש הביא מקור לתרי רובי מכתובות [ט"ו], ודלא כהמאירי שם.

הרי שהראשונים הביאו שיש מושג של תרי רובי – וזה החידוש כאן אלא שלא הביאו מקור לזה – מלבד הר"ש - שהר"ש הביא מקור לעיקר סברא זו של תרי רובי מסוגי' מפורשת – וזה לשונו - "ודכוותה אמרינן בסוף פ"ק דכתובות [טו] הולכין אחר רוב העיר והוא דאיכא רוב סיעה בהדיה, ואפי' עיר קטנה ואין הולכין אחר רוב העיר גרידת' ואפי' גדולה כאנטוכיא" – והיינו בבוועל שיצא מעיר וסיעה ויש תרי רובי – לגבי פסלות וכשרות לכהונה ויוחסין.

ויש לחקור בעיקר המעלה של תרי רובי - דהנה = בתחילת הסוגי' בכתובות [שם] מבואר שכל הדין של תרי רובי היינו מצד גזירה אטו קבוע, אכן בהמשך דחו סברא זו, ואמרו דמטעמא דמעלה ביוחסין לא מהני רוב אחד ובעי תרי רובי, ויתכן שמחמת המעלה גזרינן אטו קבוע, דבעלמא לא גזרינן אטו קבוע ורק ביוחסין גזרינן כן.

אולם יתכן דחזרה בה הגמרא, ומעתה איכא דין של תרי רובי מחמת מעלת יוחסין, אולם ברור שבמאירי שם מוכרח שאינו אלא דין גזירה אטו קבוע אבל אין מעלה בגוף התרי רובי, שהרי המאירי חידש שאף באופן שיודעים שלא הגיע מהסיעה אלא מהעיר מהני, הרי דבאמת אין כאן תרי רובי, ואעפ"כ הולכים אחרי רוב העיר בכה"ג – ומפורש לשיטתו דאין כאן תרי רובי אלא שהבעילה נעשה במקום שיכלה להיות אפשרות של תרי רובי לו יצוייר ולא היו יודעים מהיכן בא - ולכא' משמע שכל כולו אינו אלא גזירה אטו קבוע – ופשוט לפי"ז שאין לדמות לסוגי' דהכא, ודלא כהר"ש הכא.

מביא ראשונים שמוכרח שתרי רובי הוא מלעלה האמיתית בגוף הרוב: מביא את הרמב"ן במלחמות בריש חולין שיש דין לבירורי ברוב נגד חזקה שאין לזה דין ודאי ומדמה ליוחסין, ומדברי רבינו גרשום בב"ב [כ"ד] ברוב נגד קרוב, ומשניהם מבואר שיש הבדל מהותי בין תרי רובי לרוב אחד כלפי ה'דין ודאי' ברוב וכלפי הריעותא ברוב, ומביא כעין זה מתוס' בב"ב [כ"ג:] ומהראשונים ביבמות [ס"ז:].

אולם מצאנו כמה ראשונים שבהם מפורש שתרי רובי בסוגי' בכתובות אינו היכר בעלמא או גזירה, אלא תרי רובי באמת, וילפינן מהכא לעוד מקומות, והיינו כשיטת הר"ש הכא: ונקדים בדברי הרמב"ן ריש חולין.

דהנה, בשחיטה נאמרה ההלכה שרוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן, ולכן תרנגולת שנמצאת שחוטה סומכין ששחטה מומחה, והביא הרי"ף שכל זה כשאנו עומד לפנינו, אבל כשעומד לפנינו צריכים לברר, וכתב על זה המלחמות [ריש חולין ג': בדפי הרי"ף] "אמר הכותב הואיל וקבלה הוא ביד רבותינו הגאונים נקבל בסבר פנים יפות, שזה הרוב 'אינו כודאי' דהא איכא חזקה כנגדו ממה שאמרו בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת, ואף על פי שסמכו על הרוב במקום דלא אפשר משום דאמר' הרי שחוטה לפניך ובהמה לא אתרעאי היכא דאפשר ודאי לעמוד על האמת וכו'", הרי לנו שנאמרה הלכה של בירור כיון שאינו 'רוב כודאי'.

והוכיח דין זה בהמשך דבריו מסוגיין, וכלשונו, "וגבי יוחסין מצינו שלא הלכו חכמים אחר רוב עד דאיכא תרי רובי משום, דמיעוט פסולי כהונה שכיח, והיאך אפשר דגבי איסור חמור כגון שחיטה סמכו חכמים על הרוב ועשאוהו כודאי לגמרי, ואפי' עומד לפנינו אין שואלין אותו, וגבי יוחסין לא סמכו עליו כלל אלא ש"מ לכתחלה חוששין וזהו שאמרו בגמ' מצא תרנגולת בשוק וכו' ולא אמרו שמוסרין חולין לכתחלה לכל אדם בלא בדיקה בסוף", עכ"ל.

ולמדנו מהרמב"ן כמה דברים:

א] יש ב' סוגים של רוב, רוב שיש לו דין ודאי ורוב שאין לו דין ודאי, ב] הדין אפשר לבירורי תלוי האם הרוב הוא כודאי או לא, ג] רוב דמהני נגד חזקה הוא רוב שיכול להכריע אבל הך רוב אינו כודאי, וזו סיבת הדין בירור, ד] ביוחסין הדין הוא דכיון דמיעוט פסולי כהונה שכיח, ולכן לא עשאוהו כודאי לגמרי, ומה"ט הצריכו תרי רובי, ה] הצד השווה ביניהם הוא שבשניהם המיעוט הוא 'מיעוט חשוב', והיינו דבשחיטה מיקרי 'מיעוט חשוב' כיון שיש סיוע ע"י החזקה, ומצאנו כעין זה בשיטת ר"מ דאמר סמוך מיעוטא לחזקה, וגם כשיש בזה 'שכיחות' למיעוט וכמו פסולי כהונה. ולמדנו מהכא דמהני הדין תרי רובי להוריד 'מיעוט חשוב' בהנך ב' אופנים, ובכה"ג הרוב נהפך לודאי, ואז א"צ לחשוש כלל למיעוט.

סברא כעין זו מצאנו נמי בלשון רבינו גרשום בב"ב [כ"ד]. שמבואר מדבריו דתרי רובי היא מעלה אמיתית שכתב שרוב אחד מיקרי "דאיתרע ליה רובא" ועצם זה שלא עוברת שם סיעה מהעולם היא הריעותא, ומדמה לרוב בנדה שהרוב אומר שהדם מגיע מהמקור והיא טמאה, אכן יש מיעוט דם מהעלייה שמשם הדם טהור, והעלייה קרוב, ואף דרוב עדיפא מקרוב אכן אכתי איתרע הך רוב מחמת הקרוב, ואעפ"כ אהני לן הרוב, עכ"פ מבואר שהתרי רובי בא לתקן את הריעותא ברוב בזה שאין כאן סיעה אחרת שעוברת כאן.

וע"ד זה מתבאר נמי מהתוס' [ב"ב כ"ג:] בשם הר"י ב"ר מרדכי שכתב דלולי הדין דרוב עדיף מקרוב הייתי אומר שתמיד קרוב עדיף, אבל בחנויות מיירי כשיש תרי רובי גם של המדינה וגם של החנויות, והיינו נמי כנ"ל שיש אלימות מסוימת כלפי הדין קרוב, וצ"ע. סברא כעין זו מצאנו נמי בריטב"א יבמות [ריש ס"ז:] שמבואר שם דר' יוסי חייש למיעוטא, ותמהו התוס' מסוגיין דר' יוסי לא חייש למיעוטא דסגי ליה ברוב של העיר, ותירצו התוס' דהכא איכא רובא דאיתא קמן ולכן לא חייש למיעוטא, אכן הריטב"א תירץ דמהני מצד התרי רובי ולכן מיקרי מיעוטא דמיעוטא, ומבואר שיש כאן מעלה אמיתית לתרי רובי, ודו"ק. הרי לנו סמוכין לדברי הר"ש מכמה ראשונים שג"כ למדו שיש כאן מעלה אמיתית בעיקר הדין של תרי רובי.

בשיטת רש"י בדין הרמה בתערובת באיסור ערלה – ובמה שהקשו עליו.

שיטת רש"י בביצה [ג':] שם נתערב אחד מהן במאתים – יעלה אחד מהן והשאר מותרין, והר"ש כאן הביא שעל סמך פירושו נהגו במין במינו כשמתבטל ברוב נהגו להסיר ממנו כשיעור האיסור והשאר מותר.

והר"ש דחה את דבריו – שא"א לומר כן דבהדיל תנן לעיל [ריש פ"ב מ"ב] ערלה וכלאי הכרם עולים בא' ומאתיים וא"צ להרים, ודווקא בתרומה משום 'גזל השבט', והא דתרומה שיעורא בק' וערלה בר' – בספרי דריש לה מקרא – וכמבואר לעיל בר"ש [פ"ב מ"א].

בהא דליכא דין "יוליד הנאה לים המלח", והא דלא אמרינן הכא "ימכר כולו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו".

הר"ש הקשה דלא מצאנו בכל הנך איסורי שיהיה דין של "יוליד הנאה לים המלח", ורק בע"ז מצאנו כן לרבי אלעזר בסוף כל הצלמים [מט:], וקיי"ל כוותיה, ומאי שנא הכא.

ותירץ הר"ש – "שמא משום דע"ז תופסת דמיה, אף על פי שאינה ניתרת בכך, מכל מקום מיחזי טפי כמוליד האיסור לים המלח", וחידש שלפי דרך זו "בגד שצבעו בקליפי שביעית – אם נתערב באחרים, כיון דשביעית תופסת דמיה הוה אמרינן יוליד הנאה לים המלח".

הר"ש מוסיף בזה – "עוד יש לחלק דהתם בכל הצלמים תנור שהסיקו בעצי ע"ז ואפה בו את הפת ונטל ממנה כרכר וארג בה את הבגד שרינן בהולכת הנאה כשנתערב, לפי שאין ממשות האיסור בעין".

עוד הקשה הר"ש – "הא דלא אמרינן בכל הני דמתניתין – 'ימכר כולו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו', כדאמר רשב"ג בפ' בתרא דע"ז [ע"ד.] גבי יין נסך, מפרש בירושלמי דחיישינן בכולהו דילמא הדר נכרי ומזבין ליה לישראל, אבל ביין נסך ליכא למיחש".

משנה ז

שהיה רבי מאיר אומר את שדרכו למנות מקדש וחכמים אומרים אינו מקדש אלא ששה דברים בלבד ורבי עקיבא אומר שבעה, ואלו הם אגוזי פרך רמוני בדין וחביות סתומות וחולפות תרדין וקולסי כרוב ודלעת יונית רבי עקיבא אומר אף ככרות של בעל הבית הראוי לערלה ערלה לכלאי הכרם כלאי הכרם :

רע"ב משנה ז

שדרכו למנות – שאין אדם מוכרו אלא במנין מפני חשיבותו :

פרך ובדין – שמות מקומות הן. ואני שמעתי אגוזי פרך, אגוזים שקליפתן רכה ונפרכין :

חלפי תרדין – עלין מצלעות התרדין :

קלסי כרוב – קלחי כרוב שבארץ ישראל, שהם גדולים וטובים :

של בעה"ב – שהן גדולים, אבל של נחתום קטנים הן :

הראוי לערלה – כגון אגוזים ורמונים וחביות סתומות :

והראוי לכלאי הכרם – כגון חלפי תרדין וקולסי כרוב ודלעת יונית. ואין הלכה כר"מ ולא כר' עקיבא :

משנה ח

כיצד נתפצעו האגוזים נתפרדו הרמונים נתפתחו החביות נתחתכו הדלועים נתפרסו הככרות יעלו באחד ומאתים :

רע"ב משנה ח

נתפצעו האגוזים - גרסינן ולא גרסינן כיצד, וקמ"ל מתניתין דדוקא שלמים לא בטילי, אבל לא שבורים ופצועים:

נתפרסו הככרות - האי סתמא כרבי עקיבא, דהלכתא כוותיה:

ציונים והערות משנה ז ומשנה ח

בדברי רבי מאיר – "את שדרכו למנות מקדש".

בדברי רבי מאיר – "את שדרכו למנות מקדש" – והיינו שאין אדם מוכרו בלא מנין מתוך חשיבותו, והביא הר"ש דבכמה דוכתי מצאנו דפליגי בזה ר"י ור"ל, דר' יוחנן אמר 'את' שדרכו לימנות שנינו ור"ל אמר 'כל' שדרכו לימנות שנינו – אף על פי שאין כל שעה מונין אותו אלא זימנין דמזבנין ליה במנין מתוך חשיבות.

עוד הביא הר"ש – "ואמרי' בירושלמי – ר' יוחנן וריש לקיש איתפלגון, חד אמר י' דברים מקדשין דברי ר"מ – פירוש – י' דברים השנויים במשנתנו, שכולן את שדרכו, וחד אמר כל הדברים מקדשין דברי ר"מ, כלומר כל שדרכו לימנות, ומסתברא דאותן י' דברים היינו הנך ו' דברים וחבילי תלתן הרי ז' ובגד שנתערב וסיט שנתערב דבתרויהו תנן לעיל דברי ר"מ, ובגד וסיט תרי מילי נינהו הרי ט', ובאורג מלא הסיט מצמר בכור ובמוקדשין כל שהן", ועיין מה שהאריך הר"ש שמצאנו טובא מלבד כל אלו.

בטעמא דדבר שבמנין.

בטעמא דדבר שבמנין – כפשוטו יש לומר שמחמת החשיבות לא בטלה שאין לרוב חשיבות כנגדה – ועיין בר"ן בפסחים [ט'] דבע"ח דחשיבי דמי לקבוע – והיינו דחסר בחשיבות של רוב – אולם עיין בבית מאיר [סימן ק"י קונטרס בדיני קבע – עמוד כ"ו:] שהביא שיתכן שאין זה משום שהוא לא בטל מחמת החשיבות דלא חשיב כרוב – אלא שאף אי יש רוב – אבל לא חשיב כמעורב – ואי ליכא תערובת ממילא ליכא ביטול אף אי איכא רוב – וכהצד הזה הביא מלשון הרמב"ם [ריש פרק ט"ז מאכלות אסורות] – ועיין בחלקת יואב [תנינא סימן ה'] מה שדם לחלק בין הטעמים.

ועיין בתשובות הרא"ש [כלל ב' סימן ב'] על ככרות דחשיבי – דלא בטלי מה"ת, ועיין היטב ברעק"א [יו"ד סימן שכ"ד – י"ב], ובעיקר ההלכה אי קיי"ל כר"מ או לא, עיין בזה בשו"ע [יו"ד ריש סימן ק"י] שהעתיק אתה רמב"ם דלא קיי"ל כר"מ, והרמ"א שם חולק – ועיין ש"ך [שם] דנחלקו הראשונים אי גם במין באינו מינו איכא דין שלא בטל בדבר שבמנין.

ועיין בתרומת הדשן [סימן ק"ג] לגבי נר חנוכה דדן אי הוי דבר שבמנין – אף דלא מונין אותם במכירתם בשוק – אבל סו"ס מונים אותם בתור נר חנוכה, והתם הנידון לבטל מהם הדין איסור הנאה של נרות חנוכה וע"ע בט"ז בזה [סימן תרע"ג ס"ק ו'], וע"ע בשבות יעקב [ח"ב סימן ל"ב] וע"ע בפמ"ג [שפתי דעת סימן ק"א ס"ק א'] בארוכה.

במה שיש להעיר בדברי הר"ש בדין נסך אוסר בכל שהוא.

הר"ש כאן כתב דאפשר דהא דתנן בע"ז [עד.] דיין נסך אוסר בכל שהוא – דקאי אפילו בחביות פתוחות, והביא דברי הירושלמי בע"ז [פ"ה ה"ב לו:] דיין נסך וע"ז ועורות לבובין אסורין ואוסרין בכל שהן משום דכתיב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, ומבואר מדבריו דגם לדידן י"ל כן. וכן מבואר ברמב"ם [הל' ע"ז פ"ז ה"ב] שפסק להלכה דיין נסך ותקרובת ע"ז אסורין בכל שהוא משום דכתיב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם.

והגרעק"א [בח' לע"ז כט:] הקשה דהא בבבלי מוכח דלא ס"ל הכי, דהגמ' בע"ז [כט:] מצריך קרא אחרינא לאסור יין נסך ותקרובת, עיי"ש דמייתי קרא דישתו יין נסיכם ללמד שיין נסך אסור, וכן מייתי קרא דויאכלו זבחי מתים ללמד דתקרובת ע"ז אסורה, ומשמע דס"ל להגמ' דקרא דלא ידבק לא קאי על הנך מילי, והניח בצ"ע.

משנה ט

ספק ערלה בארץ ישראל אסור ובסוריא מותר ובחוצה לארץ יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט כרם נטוע ירק וירק נמכר חוצה לו בארץ ישראל אסור ובסוריא מותר ובחוצה לארץ

יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד החדש אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים:

רע"ב משנה ט

ספק ערלה - כגון עובד כוכבים שיש לו נטיעות של ערלה בגינתו, ובידו פירות ואין ידוע אם משל ערלה אם משל זקנה:

בארץ ישראל - דהוי ספיקא דאורייתא לחומרא:

ובסוריא מותר - דכבוש יחיד הוא ולא שמייה כבוש והחמירו בו קצת:

ובחוצה לארץ יורד ולוקח - בתוך הגינה וקונה מן העובד כוכבים מאותם שליקט כבר, ובלבד שלא יראנו לוקט:

ובחול"ל יורד ולוקט - העובד כוכבים יורד ולוקט בפני הישראל וישראל קונה ממנו, ובלבד שלא ילקוט ישראל ביד:

בכל מקום - ואפילו בחול"ל, דכתיב (ויקרא כד) ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו' בכל מושבותיכם:

והערלה הלכה - למשה מסיני שאסור בחול"ל, ואעפ"כ ספקה מותר, שכך נאמרה ההלכה למשה בסיני שיהיה ספקה מותר בחול"ל:

והכלאים מדברי סופרים - דוקא כלאי הכרם כיון דבארץ חמירי ואסורים בהנאה מן התורה, בחול"ל גזרו בה רבנן אבל כלאי זרעים דבארץ שרו בהנאה, בחול"ל לא גזרו בהו רבנן. והרכבת האילן אסורה בחול"ל מן התורה, דכתיב (שם יט) בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה ומה בהמתך בין בארץ בין בחול"ל אף שדך בהרכבה בין בארץ בין בחול"ל:

ציונים והערות משנה ט

פלוגתת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה.

בדין ערלת חו"ל נקדים – הרי ערלה נוהגת בין בא"י ובין בחול"ל, אלא שערלה הכתובה בתורה היא ערלת א"י, אבל סו"ס נוהגת גם בחול"ל מהללמ"ס, וזה מבואר במשנה כאן – וכן הוא בקידושין [ל"ח:], וכן פסק הרמב"ם [פ"י מאכ"א ה"י], וכ"ה בשו"ע [יו"ד סי' רצ"ד סעי' ח'], ויש ביניהם חילוק, שספק ערלת חו"ל מותר, דאע"פ דגם ערלת חו"ל היא מה"ת, מ"מ כך נשנית ההלכה דספיקו מותר – וכל זה מבואר במשנה ובר"ש וברע"ב כאן.

והנה – נחלקו הראשונים האם איכא מלקות בערלת חו"ל או לא, דמדויק ברמב"ם [מאכלות אסורות פ"י ה"ט] דליכא מלקות וכן מדויק עוד להלן [שם הלכה כ"א], וכן הוא בסמ"ג [לאוין קמ"ו].

אולם הגר"ח על הרמב"ם [מאכלות אסורות פ"י ה"טו] והמלבושי יו"ט [חובת קרקע ריש סימן א'] דייקו מהשאלות דר' אחאי [קדושים] ומהבה"ג דחולקים וס"ל דליכא חילוק ביניהם ולקי גם בחול"ל, ולמדו דשורש פלוגתתם הוא האם 'הלכה' של ערלת חו"ל הוי גילוי בעיקר הדין ערלה של א"י וממילא דאיכא גם מלקות או שזה דין חדש בפני עצמו, והמלבושי יו"ט הביא גם מרש"י ומהרא"ש דאזלי בדרכו של הרמב"ם, והוסיף שם עוד [סוף סימן א'] לדון בדין שריפת ערלת חו"ל, ותלה בספק ובפלוגתא הנ"ל.

והוסיפו בזה הגר"ח [שם] והמלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן ה'], שהרמב"ם לשיטתו אזיל דאי הוי גילוי א"כ ה"ה דאיכלל בזה דין רבעי דחד דינא הוא בהדי' ערלה, ואי הוי דין בפני עצמו א"כ לא איכלל בזה רבעי, ודייקו כן מלשון הרמב"ם [מאכלות אסורות פ"י ה"טו] שכתב "יראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ וכו' שלא אמרו אלא הערלה", וכוונת הרמב"ם שה'הלכה' של ערלת חו"ל רק נאמרה בערלה, והיינו שזה דין בפני עצמו, הלכך לא איכלל בזה דיני רבעי, וליכא רבעי בחול"ל, והגאונים חולקים דס"ל דהכל הלכה אחת ופרשה אחת.

ועיין בביאור ההלכה [סוף פ"ט דמעש"ש ד"ה אסורין בערלה] שהביא צל"ח שחידש שאין ריבוי של שומר לפני [קליפות ועוד] באיסור ערלת חו"ל, והגר"ח ק"ש שליט"א רצה לתלות חידוש זה בספק הנ"ל – ועיין לעיל בהקדמה למכילתין מה שהארכנו בהאי ענינא עוד.

מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי.

עיינ בדברי הר"ש במשנה לגבי הפקעה של עכו"ם מערלה ורבעי – ותוכן הדברים הם כך – דהנה, שנינו במשנה בתרומות [פרק ג' משנה ט'] "העובד כוכבים והכותי תרומתן תרומה ומעשרותן מעשר והקדשן הקדש ר' יהודה אומר אין לעובד כוכבים כרם רבעי וחכמים אומרים יש לו תרומת העובד כוכבים מדמעת וחייבים עליה חומש ור' שמעון פוטר", הרי דנחלקו ר"י ורבנן אי עכו"ם מפקיע מידי רבעי או לא.

ודייק הר"ש כאן דמדהושמט ערלה מוכרח שרק כלפי רבעי נחלקו אי יש קנין או לא, אבל כלפי ערלה פשיטא שאין קנין, וע"ע בר"ש בתרומות [שם] שכתב דאף דרבי יהודה עצמו סובר דאין קנין אכן הכא סובר יש קנין דאיירי בסורי', ובסורי' מודי כו"ע שיש קנין, אלא דא"כ לא נתברר שורש פלוגתת ר"י וחכמים.

ועיין בשנות אליהו במשנה בתרומות שם דמבואר כהר"ש דנחלקו בסורי' ששם יש קנין בתרו"מ, והמחלוקת בין ר"י לחכמים היא האם רבעי דומה למעש"ש שבזה יש קנין בסורי' או דדמי לערלה וכלאים דאין קנין גם בסורי', ולמדנו מדבריו כדברי הר"ש דבערלה כו"ע מודי דדומה לכלאים ובתרווייהו אין קנין, ורק ברבעי מספקא לן אי הוי כמעש"ש או לא – ועיין היטב להלן בחידושי סוגיות מה שנתבאר בזה.

סליק מסכת ערלה

חידושי סוגיות

קונטרס

בגדר הדין ערלה ורבעי

ובדין קנין לעכו"ם בא"י ובדין חו"ל,
לגבי ערלה ורבעי.

פרק א ב' דינים בגדר רבעי, ובדין ערלה ורבעי בחו"ל. / / הקדמה – דברי הרמב"ם בדין ערלה ודין רבעי. / / ספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש, ובפלוגתת הרמב"ם וראשונים בזה, וסתירת הרע"ב בכל הנ"ל. / / תוספת ביאור בהנך ב' צדדים - איסור כערלה או מצווה כמעש"ש. / / מבאר את שיטת הרמב"ם דלא פודין במחובר דומי' דמעש"ש וישוב קושי' האור שמח, וכל זה עפ"י חידושו של הצפנת פענח שיש איסור בלי קדושה בבוסר ולא שייך פדיון. / / ביאור ברמב"ם שחל קדושה ברבעי מכח הדין מעש"ש שבו, והחלות קדושה הזו היא המתיר באיסור ערלה שנמשך ברבעי. / / מיושב הירושלמי דיקבר ומיושב סתירת הרע"ב בהיתר הנאה ואכילה. / / סתירה ברע"ב בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה ובדין רבעי בזה – ומיישב על פי הנ"ל. / / תוספת דברים. / / פלוגתת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה. / / ביאורו של הגר"ח בדברי הרמב"ם דב' טעמים נאמרו למה אין רבעי בחו"ל, ומבאר למה איצטריך ליה תרי טעמים. / /

פרק ב ביאור שיטת הר"ש והגר"א לחלק בין ערלה לרבעי ביש קנין לנכרי. / / מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי. / / מקדים שיש ב' דרכים בעיקר הנידון של יש קנין לעכו"ם להפקיע, ולפי הדרך דמהני להשוותו לחו"ל איכא ב' דרכים בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה, ותחילת הדברים שבערלה יש הלכה שאסורה בחו"ל. / / מהלך שלישי דלא אכפת לן ההלכה כלפי קנינו של העכו"ם, ומבאר דהחילוק בערלה הוא משום שאינו תלוי בירושה וישיבה, וזה הספק ברבעי. / / מדקדק בדברי הגר"א דשורש הספק האם מדמינן רבעי לערלה או למעש"ש, ומדקדק דהוסיף עוד להתספק האם מדמינן לכלאים. / / לפי הדרך דיש קנין לא מהני להשוותו לחו"ל אלא דמהני לנתק את השייכות בין המצווה לבעלים בר חיובא, ולפי דרך זו יש דרך בביאור דברי הגר"א בשנו"א בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה. / /

פרק ג' דרכם של אחרונים בביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתא זו / / דרכו של התורת זרעים שרמב"ם למד דגם אי אין קנין אכתי יש מקום להפקיע דין רבעי, ושורש פלוגתת רבנן ור"י האם הנכרי שייך למצוות רבעי, ונפ"מ אי פקע הקדושה או לא. / / נתחדש דגם הרמב"ם מודה דמשכחת לה דקנין העכו"ם מבטל מצוות הארץ. / / מיושב סדר המשנה בתרומות בדין רבעי. / / ב' דרכים בביאור לשון הרמב"ם "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" ובישוב הסתירה מהלכה ה' להלכה י', ומעורר על כל המהלך דלמה לא פליגי גם במעש"ש. / /

פרק ד' דרכו של המשכנות יעקב ברמב"ם דסובר יש קנין בערלה ופליגי ברבעי, עפ"י הר"ש סיריליא דעכו"ם מפריש תרומה גם בתבואה פטורה. / / דרך חדש של המשכנות יעקב ברמב"ם שחידש חידוש גדול שיש קנין לעכו"ם להתיר ערלה, ואעפ"כ יש רבעי. / / דיוק סדר המשנה ריש ערלה דאיירי בהלכות נטיעה ולא בהלכות יש קנין לעכו"ם. / / תמיהת המלבושי יו"ט בחידוש של המשכנות יעקב דמה שייך רבעי לרצונו של העכו"ם אי פטור מצד יש קנין. / / דברי הר"ש סיריליא דהעכו"ם יכול להפריש תרומה גם בלי שיש טבל, ומהכא מקור למשכנות יעקב ברמב"ם, וכמבואר במלאכת שלמה. / /

פרק ה מהלך חדש בשיטת הרמב"ם ברבעי של עכו"ם, ובפלוגתת הר"ש והרמב"ם בזה, דפליגי בחידושו של הכס"מ ביש קנין לעכו"ם. / / ביאור חדש בשיטת הרמב"ם בדעת רבי יהודה דדעתו דיש קנין לעכו"ם בעודה תחת ידו כסברת הכס"מ בביכורים וקדושת שביעית, והתם

לא מהני מה שהישראל לוקח מהעכו"ם. / / ביאור סברת חכמים שכאן יש לעכו"ם שכר ותורת מצווה הלכך לא אמרינן יש קנין גם לכס"מ, ומתמה דמאי שנא מכל המצוות, ומיישב עפ"י מה שנתחדש דרבעי תחילתה ערלה [במחבר] וסופה מעש"ש [בתלוש]. / / מבאר שהר"ש חולק לשיטתו דלית ליה האי חידוש של הכס"מ דבעודה תחת ידו דכו"ע מודי שיש קנין, ונחלקו במשנה בתרומות בשיטת ר"י כמו שנחלקו במשנה בע"ז בשיטת ר"מ. / /

פרק ו' המקור של הרמב"ם בירושלמי דאין רבעי לעכו"ם אפילו בא"י, ובדברי הרמב"ם וירושלמי על מעש"ש ורבעי בסורי' דפטורים גם מדרבנן אפילו של ישראל. / / מקור מהירושלמי דגם עכו"ם בארץ ישראל פטור מרבעי, ונתחדש עוד בירושלמי דכמו דלרבי יהודה נכרי בא"י פטור מרבעי כמו כן ישראל בסורי' פטור, ומתמה דמה שייכי הנך תרי דינים כהדדי. / / ביאורו של התורת זרעים דאין מעש"ש בסורי' כיון דכל הקדושה תלויה במצוות הבאתן, וכן ברבעי, ופליגי אי רבעי דין איסור הוא כערלה או לא, ובדברי הגר"ח בזה. / /

פרק א

ב' דינים בגדר רבעי,

ובדין ערלה ורבעי בחו"ל.

הקדמה – דברי הרמב"ם בדין ערלה ודין רבעי.

כתב הרמב"ם [מאכלות אסורות פרק י הלכה ט] – "הערלה כיצד - כל הנוטע אילן מאכל כל פירות שעושה אותו אילן שלש שנים משנטע הרי הן אסורין באכילה ובהנאה שנאמר שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל וכל האוכל מהם כזית לוקח מן התורה", ובהמשך שם [הלכה טז] – "פירות שנה רביעית כולה אסור לאכול מהן בארץ ישראל עד שיפדו, ובהלכות מעשר שני יתבאר משפטי פדיון ודין אכילתן ומאימתי מונין לערלה ולרבעי", וע"ע בספר המצוות בדין ערלה [מצות ל"ט קצ"ב] ובדין רבעי [מ"ע קי"ט].

ספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש, ובפולגת הרמב"ם וראשונים בזה, וסתירת הרע"ב בכל הנ"ל.

ויש להסתפק בעיקר הגדר של רבעי, דיעויין בזרע אברהם [סימן י"ד ס"ק כ"ב] ובדרך אמונה [ריש פ"ט דמעש"ש בביאור ההלכה] דנסתפקו האם רבעי וערלה חד דינא להו דרבעי הוא המשך של האיסור ערלה בשנה הרביעית, אלא שיש בו היתר מיוחד ע"י פדיון ואכילה בירושלים כדיני מעש"ש, או שדין חדש ואיסור חדש בפני עצמו הוא.

ובעיקר הספק עיין בדרך אמונה [שם] שהביא בזה חילוק בין הרמב"ם לבה"ג במנין המצוות אי הוי מצווה א' [בה"ג] או ב' מצוות [רמב"ם], והבה"ג פירש שמצוות רבעי בכלל ערלה היא, וברמב"ם אינו מוכרח דתמיד מביא את עשה ול"ת בנפרד, והביא מהרמב"ן [ר"ה י'] דמבואר דתרתני נינהו.

ובזרע אברהם כבר הביא מהשער המלך [פ"י מאכלות אסורות הט"ז] שחקר האם יש איסור הנאה ברבעי או רק איסור אכילה ותלה בספק הנ"ל דרק מצד המשך לערלה אית ליה איסור הנאה, והשער המלך תלה בזה עוד האם בעינן ביטול של א' ממאתיים כערלה [במקום שאין לו מתירין] או לא, דשיעור דא' ממאתיים הוא רק משום שכפל התורה איסורו אכילה והנאה כמבואר ברמב"ם ור"ש לגבי כלאים וערלה, ועיין בהערה ¹⁴⁹.

וברא"ש בערלה [פ"ב דערלה מ"ג] מבואר דמה שמבואר במשנה ערלה מעלה את הערלה במאתיים דהכוונה בזה לרבעי, וכבר תמה בזה החזו"א [ערלה סימן ד' ס"ק ד'] דמאי שנא מעש"ש דעולה ברוב מרבעי דעולה במאתיים, ותירץ בדרך אמונה דע"כ שהרא"ש למד דרבעי בכלל ערלה היא ואסור בהנאה, וכן מבואר בשער המלך שם בדעת הרע"ב דכתב נמי כהרא"ש, ויתירא מזה

¹⁴⁹ ובדרך אמונה [שם] כתב שנפ"מ נוספת לפי מה שמבואר בחזו"א באילן שאינו עומד ג' שנים, והיינו שהגזע קיים שנתיים ושוב כלה והשורש קיים ושוב עולה גזע אחר מחדש דלא מסתבר שיהיה אסור לעולם, ויש לעיין האם השיעור בזה ג' שנים או ד' שנים ותלוי אם רבעי וערלה חדא נינהו או לא.

הרי עצם זה שהמשנה קורא לזה ערלה ולא רבעי משמע שהטעם שיש לו ביטול של מאתיים הוא מצד היותו המשך לערלה ודין ערלה עליו.

ובשער המלך [פ"י מאכלות אסורות] דייק בלשון הרמב"ם במאכלות אסורות וכן בפירוש המשנה [פ"א ערלה מ"ח] דאסור רק באכילה ושם בפירוש המשנה כתב הרמב"ם בהדי' דדינו כמעש"ש שאוסר רק באכילה, ומאידיך הביא את לשון התוס' בקידושין [ל"ה.] בשם ר"ת, דערלה בשנה רביעית יש לו היתר לאיסורו, ומבואר דהכל איסור אחד וכפשוטו אסור גם בהנאה, ועיין בלשון החינוך דערלה יש לו היתר לאיסורו בשנה הרביעית, ובביאור הלכה הביא דכן מבואר ברבינו יונה בשערי תשובה [ש"ג] דאסור גם בהנאה.

ונראה שהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו, שבמשנה [פ"ב דערלה מ"ג] הוא חולק על הרא"ש שלמד ערלה מעלה ערלה דהיינו רבעי, דבשיטת הרא"ש מוכרח שיש איסור הנאה מדבעינן מאתיים, וכנ"ל, אכן הר"ש והרמב"ם למדו דמיירי שכבר בטלה הערלה ראשונה במאתיים ונהיה להיתר ושוב מצטרף לבטל ערלה שניה והחידוש דאינו חוזר וניעור ולדידהו נמצא דלא מוקמינן ליה ברבעי, וא"ש דלשיטתו אין לפרש כהרא"ש.

והעולה מכל הנ"ל דמהרמב"ם משמע שרבעי הוא דין בפני עצמו ולכן אינו אסור בהנאה, וכמשמעות ברמב"ן בר"ה, ובה"ג הרא"ש ורבינו יונה ור"ת והחינוך למדו שזה המשך לדין ערלה. אולם תמה השער המלך בסתירת הרע"ב, דמצד אחד כתב כהרמב"ם בפירוש המשנה דרק אסור באכילה ומאידיך פירש כפירוש הרא"ש שערלה וערלה היינו רבעי דבעי נמי מאתיים, וע"כ דאסור נמי בהנאה, וצ"ע ולהלן יבואר.

תוספת ביאור בהנך ב' צדדים - איסור כערלה או מצווה כמעש"ש.

ונראה להוסיף בהנך ב' צדדים עוד:

דנראה שלפי הרמב"ם דאיכא איסור החדש כעין מעש"ש דאסור באכילה ומותר בהנאה, ונראה דיסוד החילוק אינו רק אי הוי איסור כהמשך לערלה או איסור חדש דומי' דמעש"ש אלא דלפי הרמב"ם יסוד האיסור אכילה מתחיל מצד זה שיש בה מצוות אכילה כמעש"ש והמצווה היא סיבת האיסור, לעומת ר"ת דמדמה לערלה ויסודו איסור בלי שייכות למצווה.

וזה מפורש ברמב"ם, דהרמב"ם בפירוש המשנה [פ"א ערלה מ"ח] שמשם דייק השער המלך דמותר בהנאה מבאר דהכל כעין מעש"ש דיסודו מחמת המצוות אכילה, שהרמב"ם בא לחלק בין מין הצובעין דאסור בערלה ולא ברבעי, וז"ל הרמב"ם "ונאסרו בערלה קלפי רמון והנץ שלו, לא מפני שהן פרי, אלא מפני שהן ראויין לצביעה ואסור לצבוע בערלה, אמרו בספרא לא יאכל, אין לי אלא שלא יאכל, מנין שלא יצבע ושלא ינהג, תלמוד לומר וערלתם ערלתם ערלים לרבות את כולם, ומותרין בנטע רבעי, מפני שאין נטע רבעי אסור בהנאה, אלא הוא כמעשר שני נאכל לבעליו כמו שביארנו במסכת מעשר שני, ולפיכך אין מתקדש בו אלא פרי הראוי לאכילה".

הרי לנו דברים מפורשים דכל מה שנתקדש הפרי הוא מצד זה שהוא ראוי לאכילה כמעשר שני שנאכל לבעליו ועומד למצוותו.

והגרי"ז בכתבים לנזיר [ל"ד - בדברי רש"י] פירש דהיינו טעמא נמי למה ענבים שלקו לא הוי רבעי דאינו עומד לאכילה ויסוד דינא דמעש"ש מצד זה שעומד למצוותו.

וע"ד זה מבואר נמי בתורת זרעים [תרומות פ"ג מ"ט] דבמעש"ש נפסק ברמב"ם [פ"ג מעש"ש הי"א] ומקורו בירושלמי שפת שעפשה ושמן שנפסל מאכילת אדם פקע מנה קדושתה, והיינו משום שתחילת קדושתה מחמת זה שעומד למצווה, וחידוש התורת זרעים דכן דין הרבעי, ודו"ק.

מבאר את שיטת הרמב"ם דלא פודין במחובר דומי' דמעש"ש וישוב קושי' האור שמח, וכל זה עפ"י חידושו של הצפנת פענח שיש איסור בלי קדושה בבוסר ולא שייך פדיון.

והנה, עיין ברשב"א בתשובה [מיוחסות - סימן קנ"ו] שהביא פלוגת הרמב"ם [פ"ט מעש"ש ה"ב] ור"ש אי פודין במחובר או לא, דלפי הר"ש רק מדרבנן לא פודין אבל בזה"ז ובמקום תקנה פודין ולפי הרמב"ם דומי' דמעש"ש דליתא במחובר מה"ת, ועיין בהערה ¹⁵⁰ שהבאנו לשונו.

¹⁵⁰ וז"ל "ולענין פדיון אם יש במחובר ואם לאו תניא בתוספתא דמע"ש כרם רבעי ב"ש אומרים אין פודין אותם ענבים אלא יין וב"ה אומרים יין וענבים הכל מודים שאין פודין אותו במחובר, והרמב"ם ז"ל כן כתב ונתן טעם לדבריו מפני שהוא כמע"ש ואין מעשר במחובר, ורבינו שמשון ז"ל כתב בפירוש המשנה שלו אי אפשר לפרש דהוי טעמא משום דילפינן קדש ממעשר

ותמה האור שמח [רמב"ם שם] דמאן יימר דאין פדיון מעש"ש במחובר, הא משכחת לה מעש"ש במחובר במעש"ש דקרא עליו שם במחובר ושתלה דלא פקע ממנו שם מעש"ש, וכמבואר ברמב"ם [פי"א מתרומות הכ"ו] לגבי תרומה כה"ג, ולמה לא יהני בזה פדיון, ועיין בהערה ¹⁵¹ שהבאנו דבריו בזה.

ונראה בביאור שיטת הרמב"ם ונקדים בחידושו של הצפנת פענח [לולב פ"ה ה"ב] שחידש שיש איסור רבעי בלי קדושה בבוסר ופגין, דלמדנו בירושלמי [סופ"ק דערלה] דפגי תמרה צריך לקוברן ואין בהם פדיון, והגדר בזה תמוה דאי קדשי למה לא מהני בהם פדיון וחידש דע"כ שיש בהם איסור בלי קדושה ולכן אין להם דין פדיון וצריכים לקוברם, וע"ד זה ביאר בדעת הרמב"ם [פ"ט ה"ב] דבוסר מצי ליתנו במתנה אף דדינו כרבעי וע"כ משום שיש בו איסור בלי קדושה ולכן אינו ממון גבוה ושפיר מצי נותן במתנה.

הדרנא לדברי הרמב"ם, דנראה דבמחובר הרבעי אסור בלי קדושה מדין ערלה כעין בוסר, דהדין מעש"ש לא חיילא ברבעי אלא לאחר תלישה כמו בכל מעש"ש, ואף דבמעש"ש לא חיילא מצד דאכתי לא הוי טבל אכן סו"ס יליף מהתם, ושוב מה דלא פודין הוא משום דהאיסור שבו לא פודין דרק לאחר שחל בו דין מעש"ש והיינו הקדושה שבו אז מהני פדיון.

והשתא אין להקשות דסו"ס מעש"ש באופן דמשכחת לה במחובר שפיר פודין והיינו בשתלה, דאח"כ דליכא הלכה במעשה פדיון דלא משכחת לה במחובר רק דלמדנו דבמחובר אין קדושת רבעי למדנו על עצם המעשה פדיון דלא משכחת לה במחובר רק דלמדנו דבמחובר אין קדושת רבעי כמו דליכא קדושת מעש"ש וממילא דליכא פדיון, שיש בו איסור בלי קדושת רבעי, והיינו כנתחדש בצ"פ בבוסר דאינו פרי ואין בו קדושת רבעי רק איסור בעלמא, ולכן אין בו פדיון דלא משכחת לה פדיון אלא בקדושה.

ביאור ברמב"ם שחל קדושה ברבעי מכח הדין מעש"ש שבו, והחלות קדושה הזו היא היא המתיר באיסור ערלה שנמשך ברבעי.

ונראה להגדיר את עומק חידושו של הצפנת פענח, דהנה, כבר ביארנו את הצדדים, האם תחילתו איסור או דתחילתו מצווה והאיסור הוא תוצאה מהמצווה כמו במעש"ש, ונראה דבצפנת פענח למדנו חידוש, דגם לרמב"ם שרבעי הוא איסור חדש כעין מעש"ש, והוא רק אסור באכילה ולא בהנאה כמעש"ש, ואיסורו הוא מצד הקדושה והמצווה כעין מעש"ש, אכן אעפ"כ יש בזה גם איסור בלי קדושה וזה מצד ההמשך לערלה דלרמב"ם איכא תרתי, גם המשך לערלה וגם מתיר של מעש"ש.

והגדר כך, דבעצם גם הרמב"ם מודה לחינוך ולר"ת שיש מתיר לאיסור ערלה בשנה הרביעית ע"י רבעי, אלא דבזה חלוקין, דלר"ת האיסור של רבעי הוא איסור ערלה ממש אלא שחל בו היתר בניהוג דין רבעי ע"י אכילה כשאוכלו בירושלים או ע"י פדיון, [דומי' דמעש"ש], אבל הרמב"ם למד שהמתיר באיסור ערלה של השנה הרביעית הוא בזה שחל באיסור ערלה קדושת מעש"ש במקום האיסור, והיינו דחלות קדושה כעין מעש"ש מתיר את האיסור, דאף דכעת אכתי אסור מצד הקדושה שבו אבל זה עצמו המתיר, שבקדושה שייכא פדיון ושייך אכילה בירושלים ובאיסור

ואין מעשר במחובר משום דבפ' מרובה [ס"ט] משמע דפדיון במחובר מועיל דבר תורה דאמרינן התם א"ר יוחנן גזל ולא נתיימשו הבעלים וכו' הצנועין מניחים המעות ואומר כל הנלקט וכו' כלומר דקודם לקיטה היו הצנועים פודין ולא אחר לקיטה שכבר זכו בהם אחרים וכו' ומכאן קשה לדברי הרמב"ם ז"ל וכו' ומ"מ לענין מחובר קשה לן שמעתתא דמרובה אמאי דתניא בתוספתא ומעשים בכל יום דפודין אפילו במחובר ועם מה שפירש רבינו שמשון ז"ל נתיישב לי הכל שהוא ז"ל פירש דהא דאין פודין במחובר טעמא לפי שאינם בקיאים בשומא בעודו במחובר מידי דהוה אענבים לב"ש והא דמחללין במחובר גבי צנועים התם תקנתא עביד שלא יכשלו וזה נכון, ומכלל דבריו בזמן הזה שאין מדקדקים בשויו אלא כשמואל דאמר אם חללו על שוה פרוטה מחול הלכך מוקמינן ליה אדיניה דאורייתא ואפילו במחובר שפיר דמי".

¹⁵¹ וז"ל: "והא דאין פודין מעש"ש במחובר צ"ע, דאי משום דחיובא דמעשר אינו בא רק לאחר מירוח, הא במנחות [ע']. בעי ר' אבובי שכולת שמרחה בכרי, ושתלה, וקרא עליה שם במחובר מהו, כיון דמרתה טבלה, כי קרא שם קדשה לה, או דילמא כיון דשתלה פקע ליה טבלה מיניה כו', א"כ מצאנו תרומה במחובר לקרקע, ורבינו כתב בפ"א מהלכות תרומות דאם עשאה תרומה קודם שיזרענה דה"ז תרומה ודאית, א"כ במעשר שני משכחת בכה"ג, וא"כ משכחת דפודין במחובר למע"ש ונ"ר, דהקדושה חלה במחובר לקרקע צ"ל דפודין, ואפשר דאיכא בזה טעמי אחריני, דכי לא תוכל שאתו, וזהו מחמת טומאה, ובעי שיהי' באפשרי לקבל טומאה וכיו"ב עוד טעמים, ואכמ"ל בזה, ועיין ביאורי הגר"א ליו"ד [סימן של"א], ודו"ק בכ"ז".

ליכא פדיון וליכא אכילה בירושלים, וההיתר של באיסור ערלה הוא בזה שחל קדושת רבעי באיסור ערלה.

ובזה יבואר הדין איסור במחובר והדין איסור בפגין דנתחדש בצ"פ, דלעולם גם לרמב"ם רבעי הוא המשך של הג' שנים של ערלה, וזה יסוד האיסור במחובר ובבוטר שהוא איסור בלי פדיון, דאז אכתי לא חיילא ביה קדושת מעש"ש, וכשנתלש או כשהוא כבר אינו בוטר אז ילפינן ממעש"ש דחיילא ביה קדושת מעש"ש, וזה המתיר, מה דפקע האיסור וחיילא הקדושה במקומו, ומדיני הקדושה שיש בה מתיר ע"י אכילה בירושלים ופדיון, ודו"ק.

מיושב הירושלמי דיקבר ומיושב סתירת הרע"ב בהיתר הנאה ואכילה.

ונראה הוכחה גמורה לזה מהירושלמי דקשה לפי הרמב"ם דלמה יקבר הא אי רבעי אינו איסור הנאה רק איסור אכילה בעלמא, אז למה יקבר, דיהנה בו בשאר הנאות ולמה יקבר, וזו ראייה ברורה לספיקת השער המלך ואין מדייקים בראשונים שמותר בהנאה אי מפורש בירושלמי דכשאין בו פדיון דיקבר, וע"כ דהאיסור בלי קדושה הוא המשך לערלה גם לדעת הרמב"ם בזה יש מקום ליישב את קושי' השער המלך על הרע"ב דסותר משנתו אי הוי איסור אכילה או איסור הנאה, דתלוי דבפגין זה איסור הנאה ובפרי זה אסור באכילה, וא"ש.

סתירה ברע"ב בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה ובדין רבעי בזה – ומיישב על פי הנ"ל.

והנה יש כאן סתירה אחרת ברע"ב, דכתב להלן [פ"א מ"ח] בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה מצד "את לרבות את הטפל לפרי"ו והיינו כטעמו של הר"ש, ולפי"ז ברבעי היה צריך להתיר מצד דלא מרבינן את הטפל לפרי"ו כמו שכתב הר"ש שם, ומאידיך כשהרע"ב בא לבאר למה ליכא רבעי - לא כתב מצד דלא מרבינן אלא דכתב כהרמב"ם דלא איתרבי איסור הנאה ברבעי דבעינן דומי' דמעש"ש דעומד למצוותו, וכבר תמה בזה בתוס' אנשי שם דסותר משנתו בזה.

והביאור בזה דבאמת יש כאן שני דינים, דכל רבעי הוא המשך של ערלה ומצד זה היה צריך להיות אסור בקליפות מצד הריבוי של הטפל לפרי ואה"נ שרבעי אינו בכלל ריבוי זה, אכן אכתי קשה דסו"ס ערלה אסור מצד דראוי לצביעה בלי שייכות לריבוי של טפל לפרי ולמה ליכא דין זה ברבעי ועל זה הוצרך ליישב כנ"ל דרבעי אינו איסור הנאה רק דתלוי כולו במצוותו כעין מעש"ש. ויש להעיר דלפי הדברים הנ"ל מבואר דשני הנך טעמים אינם כאחד, דכל זמן שזה מחובר או פגין אז באמת אסור בהנאה מצד שצביעה איתרבי בכלל ערלה בתורת איסורי הנאה וזה הדין תקבר בפגין של רבעי דסו"ס לא איתרבי בתורת טפל לפרי, ואז ליכא סברא דהוי כעין מעש"ש ולכן תקבר, ורק אחרי פגין ובתלוש אז הוא דאיכא היתירא דמעש"ש, ודו"ק.

תוספת דברים.

בעיקר הדבר שיש ב' דינים ברבעי – נראה שיש תוספת דברים בזה לגבי ערלת חו"ל ודין רבעי בזה – וכדיבואר בהמשך הדברים.

פלוגתת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה.

ונראה להוכיח עיקר הך יסוד שיש ב' דינים ברבעי, ושהם מתחלקים זמ"ז. ונקדים בדין ערלת חו"ל – הרי ערלה נוהגת בין בא"י ובין בחו"ל, אלא שערלה הכתובה בתורה היא ערלת א"י, אבל סו"ס נוהגת גם בחו"ל מהללמ"ס, וזה מבואר בסוף מכילתין וכן בקידושין [ל"ח:], וכן פסק הרמב"ם [פ"י מאכ"א ה"י], וכ"ה בשו"ע [יו"ד סי' רצ"ד סעי' ח'], ויש ביניהם חילוק, שספק ערלת חו"ל מותר, דאע"פ דגם ערלת חו"ל היא מה"ת, מ"מ כך נשנית ההלכה דספיקו מותר.

והנה - נחלקו הראשונים האם איכא מלקות בערלת חו"ל או לא, דמדוייק ברמב"ם [מאכלות אסורות פ"י ה"ט] דליכא מלקות וכן מדוייק עוד להלן [שם הלכה כ"א], וכן הוא בסמ"ג [לאוין קמ"ו].

אולם הגר"ח על הרמב"ם [מאכלות אסורות פ"י ה"טו] והמלבושי יו"ט [חובת קרקע ריש סימן א'] דייקו מהשאלות דר' אחאי [קדושים] ומהבה"ג דחולקים וס"ל דליכא חילוק ביניהם ולקי גם בחו"ל, ולמדו דשורש פלוגתתם הוא האם 'הלכה' של ערלת חו"ל הוי גילוי בעיקר הדין ערלה של

א"י וממילא דאיכא גם מלקות או שזה דין חדש בפני עצמו, והמלבושי יו"ט הביא גם מרש"י ומהרא"ש דאזלי בדרכו של הרמב"ם, והוסיף שם עוד [סוף סימן א'] לדון בדין שריפת ערלת חו"ל, ותלה בספק ובפלוגתא הנ"ל.

והוסיפו בזה הגר"ח [שם] והמלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן ה'], שהרמב"ם לשיטתו אזיל דאי הוי גילוי א"כ ה"ה דאיכלל בזה דין רבעי דחד דינא הוא בהדי' ערלה, ואי הוי דין בפני עצמו א"כ לא איכלל בזה רבעי, ודייקו כן מלשון הרמב"ם [מאכלות אסורות פ"י ה"ו] שכתב "יראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ וכו' שלא אמרו אלא הערלה", וכוונת הרמב"ם שה'הלכה' של ערלת חו"ל רק נאמרה בערלה, והיינו שזה דין בפני עצמו, הלכך לא איכלל בזה דיני רבעי, וליכא רבעי בחו"ל, והגאונים חולקים דס"ל דהכל הלכה אחת ופרשה אחת.

ועיין בביאור ההלכה [סוף פ"ט דמעש"ש ד"ה אסורין בערלה] שהביא צ"ח שחידש שאין ריבוי של שומר לפני [קליפות ועוד] באיסור ערלת חו"ל, והגר"ח ק"ש שליט"א רצה לתלות חידוש זה בספק הנ"ל.

ביאורו של הגר"ח בדברי הרמב"ם דב' טעמים נאמרו למה אין רבעי בחו"ל, ומבאר למה איצטריך ליה תרי טעמים.

והנה – אחרי כל מה שנתבאר לעיל בדין רבעי שיש ב' דינים ברבעי – היה נראה לעיין עוד בעיקר דין רבעי בחו"ל:

דהנה מצאנו ברמב"ם תרי טעמים למה ליכא רבעי בחו"ל, וז"ל הרמב"ם [מאכלות אסורות פרק י' הלכה ט"ו] "יראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ אלא אוכל פירות שנה רביעית בלא פדיון כלל שלא אמרו אלא הערלה", וכוונת הרמב"ם שההלכה של ערלת חו"ל רק נאמרה בערלה וממילא דאין מקור לרבעי.

וממשיך הרמב"ם, "וקל וחומר הדברים ומה סוריא שהיא חייבת במעשרות ובשביעית מדבריהם אינה חייבת בנטע רבעי כמו שיתבאר בהלכות מעשר שני, חוצה לארץ לא כל שכן שלא יהיה נטע רבעי נוהג בה, אבל בארץ ישראל נוהג בה בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, והורו מקצת גאונים שכרם רבעי לבדו פודין אותו בחוצה לארץ ואחר כך יהיה מותר באכילה ואין לדבר זה עיקר".

וגוף סברת הרמב"ם דלא שייך קדושת מעש"ש בחו"ל וכן בסורי' מחמת קדושת הבאתן, כן מפורש ברמב"ם עצמו בסוף פ"ק דהלכות מעשר שני, וז"ל, "מעשר שני הואיל וטעון הבאת מקום אין מביאין אותו מחו"ל כבכור בהמה, לפיכך לא חייבו להפריש מעשר שני בסוריא".

והנה - ביאור דברי הרמב"ם לגבי סורי' מצאנו בדברי הגר"ח [שם], וביאר כך: דילפינן מדרבנן לדאורייתא, דבסורי' שיש תרו"מ מדרבנן ואעפ"כ לא חייבו מעש"ש בסורי', דרק לענין מצוות התלויות בארץ עשאוהו לא"י אבל מעש"ש דתלויות בקדושת הבאתן שאני דזה פטור אחר, דאין קדושת הבאת מקום מגידולי חו"ל, ולכן בפטור זה לא מצאנו שתקנו לחייב, הרי לנו דהדין דרבנן בסורי' מוכרח שיש דין נוסף במעש"ש דקדושתו תלויה במצוות הבאתן ואין מצוות הבאתן מחו"ל, ומזה כבר ילפינן לדאורייתא לגבי רבעי בחו"ל, שכשיש נידון האם רבעי חייב מה"ת בחו"ל דאיתרבי בהלכה של ערלה, אז ילפינן מסורי' שיש ע"כ סברא נוספת במעש"ש וגם ברבעי דתרווייהו קדשי מחמת מצוות הבאתן, וליכא קדושה מצד מצוות הבאתן מגידולי חו"ל, וממילא דחלוקין בזה ערלה ורבעי בחו"ל.

וביאר שם הגר"ח דלפי"ז מבואר שיש שני טעמים נפרדים למה ליכא רבעי בחו"ל, א] נתמעטו מעיקר ההלכה של ערלת חו"ל, וזה כנתבאר לעיל דעיקר ההלכה היא פרשה חדשה ואינו גילוי בפרשת ערלה, והגאונים נחלקו בזה, וס"ל שזה גילוי בפרשה, וכבר הבאנו דבזה תלוי פלוגתת הגאונים והרמב"ם לגבי מלקות בערלת חו"ל, ב] מטעם אחר ליכא קדושת רבעי, דס"ל לרמב"ם דדומין למעש"ש דקדושתן מצד מצוות הבאתן וזה לא שייך בגידולי חו"ל, ולכן לא יחול עליהם קדושה.

ועיין בכס"מ [שם] דגם בסברא זו מצאנו חולקים על הרמב"ם, וז"ל: "והרשב"א כתב בתשובה שטעמו של רבינו מפני שלמדו בקידושין רבעי ממעשר שני בג"ש דקדש קדש, וסבור הרב ז"ל דמה מעשר שני אינו נוהג בחוצה לארץ אף הרבעי אינו נוהג בה, והתוספות וה"ר יונה והרשב"א

והרא"ש בר"פ כיצד מברכין חולקים על דברי רבינו וסוברים דאף בח"ל נוהג נטע רבעי אלא שכתבו שאינו נוהג אלא בכרם ולא בשאר אילנות. וכן דעת רב אחא גאון וכסברת מקצת הגאונים שדחה רבינו".

הרי לנו תרי טעמים, והנפ"מ ביניהם שהטעם השני שייך גם אי נקוט דההלכה היא גילוי בפרשת ערלה, והטעם הראשון חידש עוד נפ"מ לגבי מלקות וכדומה.

איברא דלדברינו יתכן עוד, דאחרי דנתבאר דבמחבר ובפגין איכא איסור בלי קדושה, שוב מוכרח שיש שני מחייבים שונים ברבעי, גם מצד האיסור בתור המשך של ערלה וגם מצד הקדושה כעין מעש"ש, והרמב"ם היה צריך לבאר למה ליתא לשני הטעמים, והיינו דגם אי ההלכה רק קבעה את ערלה עצמה ולא רבעי, היינו אומרים שכל זה מצד האיסור אכן כמו שחל קדושת רבעי בפירות שהיה בהם ערלה א"כ ה"ה בחו"ל נימא כן אף שזה פרשה חדשה, ולזה בעינן סברא מיוחדת מצד קדושתן דתלויים במצוות הבאתן, וכן לאידך גיסא, גם אי היה דין שאין קדושה דתלוי במצוות הבאתן, אכתי היינו אומרים שיחול בו איסור ערלה כעין מחובר ופגין ודו"ק. אולם אכתי קשה לומר ששני הטעמים איצטריכא ליה:

א] לכא' נראה פשוט שפירות שלא היה עליהם דין ערלה דלא יחולו עליהם קדושת רבעי אף שזה דין אחר בגדר אחר, וא"כ אחרי שרבעי נתמעט מההלכה של חו"ל שוב היה נראה דגם מצד הקדושה דילף ממע"ש דלא יחול, וסגי לן בטעם הראשון.

ב] פרי בשנה הרביעית שאינו בפרשה של היתירא דרבעי, שאינו עומד לחול עליו קדושת הפרי לאוכלו בהיתר בירושלים, נראה פשוט דלכתחילה לא יחול האיסור של ערלה בשנה הרביעית, ורק בפגין ומחבר שבעיקר קדושתה היה שייך להגיע לקדושת רבעי אז חיילא מעיקרא ההמשך של האיסור ערלה בשנה הרביעית, ולפי"ז אחרי שיש את הטעם השני למה לי הטעם הראשון. אכן סו"ס אף דלא בעינן לשני הטעמים אכן שני הטעמים נכונים, אלא דלדברינו נתחדש ששני הטעמים דנים מצד שני מחייבים שונים אף דשני הטעמים תלויים זב"ז.

פרק ב

ביאור שיטת הר"ש והגר"א

לחלק בין ערלה לרבעי ביש קנין לנכרי.

מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי.

עיין בדברי הר"ש במשנה [סוף ערלה] לגבי הפקעה של עכו"ם מערלה ורבעי – ותוכן הדברים הם כך – דהנה, שנינו במשנה בתרומות [פרק ג' משנה ט':] "העובד כוכבים והכותי תרומתן תרומה ומעשרותן מעשר והקדשן הקדש ר' יהודה אומר אין לעובד כוכבים כרם רבעי וחכמים אומרים יש לו תרומת העובד כוכבים מדמעת וחייבים עליה חומש ור' שמעון פוטר", הרי דנחלקו ר"י ורבנן אי עכו"ם מפקיע מידי רבעי או לא.

ודייק הר"ש כאן [סוף ערלה] דמדהושמט ערלה מוכרח שרק כלפי רבעי נחלקו אי יש קנין או לא, אבל כלפי ערלה פשיטא שאין קנין, וע"ע בר"ש בתרומות [שם] שכתב דאף דרבי יהודה עצמו סובר דאין קנין אכן הכא סובר יש קנין דאיירי בסורי, ובסורי' מודי כו"ע שיש קנין, אלא דא"כ לא נתברר שורש פלוגתת ר"י וחכמים.

ועיין בשנות אליהו במשנה בתרומות שם דמבואר כהר"ש דנחלקו בסורי' ששם יש קנין בתרו"מ, והמחלוקת בין ר"י לחכמים היא האם רבעי דומה למעש"ש שבזה יש קנין בסורי' או דדמי לערלה וכלאים דאין קנין גם בסורי', ולמדנו מדבריו כדברי הר"ש דבערלה כו"ע מודי דדומה לכלאים ובתרווייהו אין קנין, ורק ברבעי מספקא לן אי הוי כמעש"ש או לא.

מקדים שיש ב' דרכים בעיקר הנידון של יש קנין לעכו"ם להפקיע, ולפי הדרך דמהני להשוותו לחו"ל איכא ב' דרכים בביאור פלוגתת רבי יהודה וחכמים וביאור החילוק בין רבעי לערלה, ותחילת הדברים שבערלה יש הלכה שאסורה בחו"ל.

ובביאור פלוגתא זו וביאור החילוק בין ערלה לרבעי בזה - נראה שיש בזה כמה וכמה דרכים, ונקדים שיש ב' דרכים עיקריים ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשרות, וזה כנתבאר בדברינו באמרות אברהם תרומות חידושי סוגיות [סימן יד]:
א] מצד זה דמהני קנינו להשוותו לחו"ל דנעקר הירושה וישיבה, וכתבאר בגר"ח בביאור שיטת הרמב"ם.

ב] שהקנין של העכו"ם מנתק את המצווה מה'בר חיובא' וממילא דמתבטלת קדושת הארץ כלפי המצוות, וכתבאר ברש"י בסוף השולח.

ונקדים בכמה דרכים לפי המהלך של הגר"ח ברמב"ם שהנידון של יש קנין מהני להשוותו לחו"ל, וסביב זה הולך הצדדים בר"ש ובגר"א.

המהלך הראשון בזה הוא שכיון שיש איסור ערלה בחו"ל מהלכה, שוב לא אכפת לך מה דמהני קנינו של העכו"ם להשוותו לחו"ל, אבל ברבעי כבר הבאנו בהקדמה בריש מכילתין דנחלקו הרמב"ם והגאונים אי הוי בכלל ההלכה, דתלוי אי גדר ההלכה הוא להכניס חו"ל לפרשת ערלת א"י או לא, ולפי הגאונים י"ל דזו פלוגתת ר"י ורבנן וקיי"ל כרבנן שיש רבעי בחו"ל.

אולם דרך זו קשה מתרי טעמי, א] נמצא דעיקר פלוגתתם הוא בדין ערלת חו"ל האם הוי ככל ערלה או לא ונפ"מ לגבי מלקות ושומר לפרי, ורבעי הוא תוצאה מפלוגתא זו, וא"כ למה נחלקו ברבעי ולא בערלת חו"ל עצמו, ב] גם ברבעי עצמו קשה דה"ה דהוי מצי ר"י וחכמים לחלוק ברבעי בחו"ל, וזה באמת שורש הפלוגתא, דרק אי חו"ל פטור שייך יש קנין ונמצא דפלוגתתם לגבי נכרי הוא תוצאה ונפ"מ מעיקר הפלוגתא.

המהלך השני בזה הוא דנראה לבאר באופן אחר את שורש הספק האם רבעי הוא בכלל ההלכה של ערלת חו"ל או לא, די"ל דאין שורש הספק כדהבאנו מהגר"ח ומלבושי יו"ט בגדר ה'הלכה' אלא בגדר 'רבעי', והיינו דאין תחילת הספק אי ההלכה היא גילוי בעיקר הפרשה וכדהבאנו בהקדמה בריש מכילתין דנחלקו הגאונים והרמב"ם בזה לענין מלקות ונשרפין ועוד - אלא דאיכא למימר דתלוי בשורש דינא דרבעי, והיינו האם ערלה ורבעי חדא נינהו או דרבעי הוא דין חדש דיליף ממע"ש, וכבר הבאנו דנחלקו הרמב"ם והראשונים בזה, ואיכא בזה כמה נפ"מ.

ומעתה יש מקום לומר דרבעי הוא איסור חדש ולכן אינו בכלל ההלכה, ושורש פלוגתת רבי יהודה ורבנן הוא בגדר רבעי האם רבעי זה ערלה שיש בו היתר וביסודו איסור הוא, או דבשנה הרביעית אין ערלה כלל רק דין חדש של רבעי שיסודו מצווה וקדושתה כבר תלויה במצווה וכמע"ש הוא. לדרך זו לא קשה מה ששאלנו דלמה לא פליגי בהלכות ערלה דבערלה עצמו ליכא חילוקים, ומה דאיכא חילוקים אחרים ברבעי לא אכפת לך, דנקטו חילוק אחד כלפי עכו"ם וה"ה לאידך חילוקים, אולם אכתי קשה הקושי השניה דלעיל, דנמצא דה"ה דהוי מצי ר"י וחכמים לחלוק ברבעי בחו"ל, וזה באמת שורש הפלוגתא, דרק אי חו"ל פטור שייך יש קנין ונמצא דפלוגתתם לגבי נכרי הוא תוצאה ונפ"מ מעיקר הפלוגתא, ולמה לא נחלקו ברבעי של חו"ל.

מהלך שלישי דלא אכפת לך ההלכה כלפי קנינו של העכו"ם, ומבאר דהחילוק בערלה הוא משום שאינו תלוי בירושה וישיבה, וזה הספק ברבעי.

לדרך השלישית נצטרך להקדים דיש מקום לומר שלא שייך ההלכה של חו"ל בא"י שנהיה לחו"ל ע"י קנינו של העכו"ם דרק בחו"ל ממש נאמרה ההלכה של ערלת חו"ל, והסברא בזה עפ"י מה שנתבאר בדברינו באמרות אברהם תרומות - חידושי סוגיות [סימן יד] דכבר ביאר הגר"ח שאין בכחו של העכו"ם להשוותו לחו"ל ממש, דלמ"ד יש קנין לעכו"ם אכתי אין לו קנין לחפור בו בורות שיחין ומערות, ולא שייך שקנינו בממונות יהיה פחות מקנינו בקדושה, וע"כ דכל קנינו בקדושה אינו להשוותו לחו"ל ממש אלא דחל דין חו"ל בקרקע ביחס לגידולין, דכאילו גדלו בחו"ל, והיינו דבתורת הפקעה חיילא דין על הארץ לענין גידוליה ולא שהקרקע הוא באמת חו"ל.

ולפי"ז י"ל דרק בחו"ל נאמרה הלכה שערלת חו"ל אסור, אבל הכא ערלת ארץ ישראל היא אלא שיש ערלת א"י דחל ביה הפקעה לדונו כערלת חו"ל, ובזה לא נאמרה ההלכה, והיינו דכמו דלעיל

נתחדש ברמב"ם דלא נאמרה ההלכה ברבעי רק בערלה אף אי רבעי היא המשך של ערלה דכך כתוב בהלכה, כמו"כ נימא בדין דרך בחו"ל נאמרה ההלכה.

ומעתה יש לדון כאן במהלך חדש, דקנינו של העכו"ם שפיר יכול להפקיע ולא אכפת לן מההלכה, אכן יש כאן דיון נוסף, וזה עפ"י מה שהבאנו באמרות אברהם תרומות חידושי סוגיות [סימן טו] מהמלוושי יו"ט - דלמה גרע ערלה מכל מצוות הארץ דלא נעקר ע"י קנין העכו"ם, וביאר דלא תלוי בירושה וישיבה, וקנינו רק אהני לן לעקור את הירושה וישיבה וזה לא אכפת לן בערלה.

וממילא י"ל דכל זה כלפי ערלה אבל ברבעי אינו כן דשפיר תלוי בירושה וישיבה, והיינו כמבואר בירושלמי במעש"ש [פ"ה ה"ב] דבי"ד שנה לא נהג רבעי, וממילא דנפ"מ בין רבעי לערלה בקנין העכו"ם האם יש קנין לעקור או לא.

ומעתה י"ל עוד דשורש פלוגתתם בחידוש הירושלמי הנ"ל דיתכן דרבעי בכלל החידוש של ירושה וישיבה, ובזה גופא נחלקו, אלא דאין בזה שום נפ"מ, וכל הנפ"מ הוא כלפי קנין העכו"ם האם כחו לעקור את קדושת הארץ כלפי רבעי או לא, ודו"ק, ע"ע בהערה ¹⁵² בזה.

וי"ל דשורש ספק זה נמי תלוי האם רבעי הוא דין חדש כדיני מעש"ש או המשך לדין ערלה, דאי הוי המשך לדין ערלה א"כ שפיר היה בי"ד שנים של כיבוש, ואי הוי דין חדש כמעש"ש אז דומה למעש"ש שתלוי בירושה וישיבה, ועיין בהערה ¹⁵³ שהבאנו מקור לעיקר סברא זו ברבנן ור"י דנחלקו כלפי הי"ד שנה.

מדקדק בדברי הגר"א דשורש הספק האם מדמינן רבעי לערלה או למעש"ש, ומדקדק דהוסיף עוד להתספק האם מדמינן לכלאים.

והנה, מלשון הגר"א משמע שהמחלוקת היא אי לדמות רבעי למעש"ש ויש קנין במעשרות או לערלה ואין קנין בזה להפקיע, ונראה דהספק הוא אי יסודו מצוה כמעש"ש או יסודו איסור, ונראה דזה נמי מתפרש ע"ד הנ"ל, והיינו דלדרכינו הנ"ל שורש הספק אי כבר היה בי"ד שנה או לא תלוי ממש בגדר דין רבעי, וכנ"ל וא"ש.

אולם כד נדקדק בדברי הגר"א יבואר דאין זו כוונתו דא"כ קשה דלמה הוסיף הגר"א לדמות לערלה ולכלאים, דמה שייטא להכא כלאים, דאי כל הספק הוא בגדרי רבעי אי הוי המשך לערלה או דין חדש א"כ לא הוי ליה להוסיף כלאים, וצ"ע.

לפי הדרך דיש קנין לא מהני להשוותו לחו"ל אלא דמהני לנתק את השייכות בין המצווה לבעלים בר חיובא, ולפי דרך זו יש דרך בביאור דברי הגר"א בשנו"א בביאור פלוגת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה.

הלכך נראה לפרש את דברי הגר"א באופן אחר לגמרי, דמזה דהגר"א כתב דומי' לערלה וכלאים משמע דאין שורש הצדדים לדמות רבעי לאיסור של ערלה משום דרבעי וערלה חדא נינהו וכנתבאר, אלא שיש ספק כללית האם רבעי הוא איסור ככל איסורים דעלמא ככלאים וכערלה או שישודו הוא מצווה כעין מעש"ש, והיינו שהדין של יש קנין ואין קנין נאמר במצוות ולא נאמר בכל האיסורים כולל כלאים, והספק ברבעי הוא ספק כללי בלי שייכות לערלה עצמה.

ועיקר הסברא בזה לחלק בין מצוות לאיסורים מובנת עפ"י מה שנתבאר באמרות אברהם תרומות חידושי סוגיות [סימן יד] ברש"י סוף השולח שהנידון של קנין העכו"ם אינו נידון להשוותו לחו"ל וכדהבאנו מהגר"ח ברמב"ם, רק הנידון הוא שהקנין של העכו"ם מנתק את המצווה מה'בר חיובא' וממילא דמתבטלת קדושת הארץ כלפי המצוות דמצווה צריכה שייכות לבר חיובא במצווה, אבל באיסורים א"צ שייכות לבר חיובא, והבאנו [שם - סימן טו פרק א] דעפ"י סברא זו חילק החזו"א בין מצוות לאיסורים דמצוות צריכות להיות שייכות לבר חיובא ולכן בהם מהני קנין העכו"ם,

¹⁵² ובאמת יש מקום לומר ששני הדרכים חדא, דמצאתי בצפנת פענח דשורש שיטת הרמב"ם לחלק בין ערלה לרבעי הוא משום שהדין ערלה לפני ירושה וישיבה הוא מההלכה של ערלה בחו"ל, דא"י היינו לאחר ירושה וישיבה, וממילא דרבעי שהוא רק לאחר ירושה וישיבה אינה בכלל ההלכה, ונמצא דהא דאין קנין העכו"ם מפקיע בין מחמת זה שאכתי קיימא ההלכה של חו"ל ובין מחמת זה שעכו"ם רק מפקיע ירושה וישיבה והכא ליכא ירושה וישיבה, תרי הנך טעמי חדא נינהו.

¹⁵³ והנה לדברינו רבי יהודה וחכמים פליגי בזה, ויש מקור גדול לזה מהירושלמי במעש"ש [פ"ה ה"ב] הנ"ל כלפי דין ירושה וישיבה ברבעי והביאו שם את רבי יהודה דסורי, וזו שיטת רבי יהודה דידן דבסורי בעכו"ם ליכא רבעי מצד יש קנין, וזה משום דיליף ממעש"ש וכדהבאנו מהגר"א, ושם אמרו דזה נמי הטעם דרבעי לא נוהג אלא לאחר ירושה וישיבה והיינו דומי' דמעש"ש, הרי דהירושלמי תלה שני הדינים אהדדי, וא"ש.

ולדרך זו א"ש החילוק בין רבעי לערלה ושורש פלוגתת רבי יהודה וחכמים ומדויק טפי מה שאמר הגר"א כלאים וערלה שזה ספק כללי האם זה איסור או מצווה. אולם בעיקר הדבר קשה מה שהוסיף הגר"א כלאים, שהרי כבר הבאנו [שם - סימן טו פרק א] דבכלאים מבואר בתוס' ובירושלמי שיש נידון של קנין העכו"ם אף שזה איסורים וזו קושי' על החזו"א, והבאנו שכבר ביאר החזו"א דחלוק איסור כלאים משאר איסורים דבעי ניהותא דבעלים, ולמה הביאו הגר"א, ויש ליישב ודו"ק.

פרק ג'

דרכם של אחרונים

בביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתא זו

דרכו של התורת זרעים שרמב"ם למד דגם אי אין קנין אכתי יש מקום להפקיע דין רבעי, ושורש פלוגתת רבנן ור"י האם הנכרי שייך למצוות רבעי, ונפ"מ אי פקע הקדושה או לא. עד כאן ביארנו את דרכם של הר"ש ודרכם של הגר"א בביאור חילוק בין רבעי לערלה, ולדרכם שורש פלוגתתם ביש קנין ואין קנין ולכן למדו דרבי יהודה קאי דווקא בסורי' אבל בא"י מודה רבי יהודה שיש רבעי לעכו"ם ששם לכו"ע אין קנין.

אולם יש דרך נוספת בביאור פלוגתתם, וזו שיטת הרמב"ם, ונקדים בדבריו בפירוש המשנה בתרומות שם, וז"ל: "אף על פי שאין הגוים חייבין במצות, אם קיימו מהם משהו מקבלים עליהן מקצת שכר. וזה מן הכללים אצלינו, והואיל ומקבלים עליהם שכר, מעשיהם בהם קיימים כמו שאתה רואה, והלכה כחכמים", והיינו שמעשיהם קיימים במצוות.

עוד כתב הרמב"ם [בהלכות מעשר שני ונטע רבעי פרק י' הלכה י'], "עכו"ם שהרכיב וכו' ויש לעכו"ם נטע רבעי, שאם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדש כנטע רבעי של ישראל", ומבואר דתלוי ברצונו של העכו"ם לקיים המצווה וזה כעין דבריו בפירוש המשנה שמעשיו קיימים במצוות כיון שיש לו שכר, ומכאן סברא זו איכא רבעי.

וביאר בזה התורת זרעים [תרומות פ"ג מ"ט], דע"כ דלרמב"ם היה מהלך אחר בביאור המשנה ולדידה א"צ לתלות את הספק בפלוגתא הרגילה של יש קנין ואין קנין, וא"ש גם לירושלמי דהפשטות בירושלמי היא דרבי יהודה קאי גם בארץ ישראל, ודלא כהר"ש והגר"א שלמדו דרבי יהודה איירי דווקא בסורי', וכבר כתב הרשב"א בב"ק [ס"ט] שהפשטות במשנה דלא מיירי בסורי'.

[ובאמת שהתורת זרעים כבר הוכיח מהרמב"ם דגרס בירושלמי דרבי יהודה לא קאי בעכו"ם בסורי' אלא דסורי' ועכו"ם הם שני פטורים נפרדים, סורי' בישראל ועכו"ם בארץ ישראל, ודלא כהגר"א דאיירי בעכו"ם בסורי', הרי דהרמב"ם אזיל לשיטתו, ועיין להלן בזה פרק ו'].

והיסוד בזה דלעולם ס"ל לרבי יהודה שאין קנין, ולענין ערלה פשיטא שחייבים בערלה בשל עכו"ם גם לדעת הרמב"ם, ומה דנקט התנא דין רבעי הוא משום שגם אחרי שיש דין ערלה על הפירות אכתי שייך דבשל עכו"ם ליכא רבעי.

והיינו דיסוד דינא דרבעי תלוי במצוות הבאתו לאכילה בירושלים, וממילא דכל קדושת הפירות נמי תלויה בזה, ודומה בזה למעש"ש, וכתוב בהם "קודש הילולים לה" שזה עיקר קדושתם - לאוכלם לפני ה', וכמו שהבאנו כבר ממה דמצאנו בירושלמי וברמב"ם דבמעש"ש דנפסלו מאכילת אדם דפקע קדושתם דקדושתם מיתלי ותלי במצוות אכילתו, כמו כן הדין ברבעי.

ויש בזה תוספת חידוש, דלא רק דקדושתם תלויה במצוות אכילה, אלא דתלוי באכילה של הבעלים, והנפ"מ בזה דלכן לא קונים אוכל שאינו ראוי לבעלים זה במעות מעש"ש, ומה"ט לא קונים חטאות ואשמות שרק ראויים לכהנים, וכמו כן לענין רבעי.

ואחרי חידוש זה פשוט דברבעי של עכו"ם אין בו קדושה כיון שהוא מופקע ממצוות אכילתו, וזו שיטת רבי יהודה דאין לעכו"ם רבעי.

וע"כ דפלוגתת רבי יהודה ורבנן היא האם עכו"ם שייכא למצוות רבעי לגבי הקיום מצווה או לא, דאי שייך למצווה זו שוב י"ל ששייך בזה קדושה, והן הן דברי הרמב"ם בהלכה י' שכתב "ויש לעכו"ם נטע רבעי, שאם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדש כנטע רבעי של ישראל", ומה"ט הביא

התנא דין זה בהדי' תרומה לומר שיש לו קצת שכר במצוות, והן הן דברי הרמב"ם בפירוש המשנה שם, ולעולם ס"ל לרמב"ם אין קנין, וחידוש לנו הרמב"ם שהנכרי שייך למצווה זו. ונראה דכל זה לשיטת הרמב"ם דנתבאר לעיל בשיטתו דשורש דינא דרבעי כדן מעש"ש ומותר בהנאה ותחילת האיסור אכילה מצד מצוות אכילה בירושלים אתינן עלה, ולשיטתו אזיל ברבעי של עכו"ם.

נתחדש דגם הרמב"ם מודה דמשכחת לה דקנין העכו"ם מבטל מצוות הארץ.

[ונראה דהכא נתחדש חידוש בעיקר המהלך של יש קנין לעכו"ם, דהנה, באמרות אברהם תרומות חידושי סוגיות [סימן יד] הבאנו דנחלקו הרמב"ם ורש"י בדין יש קנין האם מהני לאשוויי לחו"ל [רמב"ם] או דמהני לנתק את התבואה מבעלים בר חיובא ובזה פקע מצוותו מהארץ וגידוליה [רש"י], ונתבאר דלפי רש"י יש חילוק בין איסורים למצוות, וכסברת החזו"א דרק מצוות בעי זיקה לבר חיובא, עוד נתבאר שהרמב"ם מודה לעיקר סברת רש"י כל זמן שהקרקע היא תחת יד העכו"ם, דאז נתחדש דמודי כו"ע שיש קנין לעכו"ם אבל זה רק במידי דמצוות ולא באיסורים, והיינו דדין זה אינה 'הפקעה' מעיקר החיוב רק פטור זמני, ולענין זה מודה הרמב"ם דאי התנתק המצווה מבר חיובא דאז פטור.

אולם הכא נתחדש דכל זה במצוות שתחילת דינם בפירות ובגידולין, אבל במעש"ש דתחילת קדושתה בבעלים ובמצוות אכילתו בירושלים, דאז מודה הרמב"ם דבבעלים עכו"ם נפטר עיקר החיוב].

מיושב סדר המשנה בתרומות בדין רבעי.

וא"ש נמי מה שהקשה המשכנות יעקב, דהנה, המשכנות יעקב [חיו"ד סי' ס"ז עמוד רע"ד ד"ה והרא"ש] העיר כאן הערה גדולה, דלמה משנה זו דפ"ג דתרומות [דפליגי רבי יהודה ורבנן ברבעי] לא נמצאת במסכת ערלה, ולמה הוזכר דין רבעי בשל עכו"ם דווקא במסכת תרומות, ויתירא מזה, הרי סדר המשנה תמוה, דקודם למדנו דעובד כוכבים והכותי "תרומתן תרומה ומעשרותן מעשר והקדשן הקדש", ושוב הביאו את פלוגתת ר' יהודה וחכמים אי יש או אין לעובד כוכבים כרם רבעי, ושוב המשיכו בדין הקודם של "תרומת העובד כוכבים מדמעת וחייבים עליה חומש ור' שמעון פטור", וקשה דמה שייטא להכא דינא דרבעי בין כל הנך דינים.

ולפי הנ"ל א"ש דיסוד הדין אינו דין של יש קנין ואין קנין אלא שכל המשנה מיירי בחידוש שעכו"ם אינו מופקע לגמרי מהפרשה של מצוות ואף אי אין לו קיום ממש אבל אין לו הפקעה 'מהמעשים', והיינו מעשה הקדש ומעשה הפרשת תרומה, ומזה למדנו שאינו מופקע נמי מניהוג רבעי וממילא שיש לדון האם זה סגי שפירותיו לא יהיו בכלל רבעי, ודו"ק.

ב' דרכים בביאור לשון הרמב"ם "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" ובישוב הסתירה מהלכה ה' להלכה י', ומעורר על כל המהלך דלמה לא פליגי גם במעש"ש.

אולם אכתי לא איתברר לשון הרמב"ם בהלכה י' "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש", ויעויין במלבושי יו"ט במפתחות [סימן ו'] בהוספה מנכד המחבר שג"כ למד ע"ד התורת זרעים ודקדק לשון זה, ודייק עוד דלעיל בהלכה ה' כתב הרמב"ם כפשוטו שיש רבעי בשל נכרי ולא הוסיף הוספה זו "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש", ויצא לחדש דבאמת כיון שרבעי תלוי במצוות אכילה בירושלים, א"כ רק באופן שהעכו"ם יחליט לקיים מצווה זו אז יחול עליו הקדושה ואז אסור לישראל לאוכלו וכשישראל קונה ממנו אז חיילא נמי הקדושה עליו, וכל זה בכלל הלכה י', ובהלכה ה' כתוב שישראל קנה לפני שלישי וגדל אצלו ואז באמת חייב להביא ולא תלוי על החלטתו של העכו"ם.

וצריכים להוסיף דלכא' תמוה דהאיך תחול הקדושה מעצמה ע"י החלטת העכו"ם לקיים את המצווה, ונראה בביאור כוונתו דלעולם חיילא בפירות דין רבעי אלא שיש בהם הפקעה כל זמן שרשות העכו"ם רכיב עליו ואז ליכא קדושה כיון שהעכו"ם פטור ממצוות אכילה ולכן רשותו מעכבת את הקדושה אבל כשמחליט אז ממילא ליכא עיכובא, ואכתי חידוש הוא.

ויותר נראה דכוונתו בלשון זה "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" שהכוונה בזה שכיון שאם הוא ירצה הוא יכול לקיים את המצווה, לכן הפירות הם תמיד בקדושתם, והיינו דאין בעלותו סיבה להפקעת הקדושה כיון שיש צד קיום במצווה זו, ודו"ק.

אלא שיש להעיר בעיקר מהלך זה, דלפי"ז גם במעש"ש היה צריך להיות מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן, והיכן מצאנו דגם למ"ד אין קנין אבל כלפי מעש"ש יש קנין, ויש לחלק דכלפי מעש"ש אכתי מחוסר הפרשה.

פרק ד'

דרכו של המשכנות יעקב ברמב"ם דסובר יש קנין בערלה ופליגי ברבעי,

עפ"י הר"ש סיריליא דעכו"ם מפריש תרומה גם בתבואה פטורה.

דרך חדש של המשכנות יעקב ברמב"ם שחידש חידוש גדול שיש קנין לעכו"ם להתיר ערלה, ואעפ"י כ יש רבעי.

ויש דרך נוספת ברמב"ם שג"כ בנוי על כל הדיוקים ברמב"ם בהלכותיו ובפירוש המשנה, וגם מבואר בדרך זו דלא שייך לדיני יש קנין ואין קנין, ודרך זו מבואר במשכנות יעקב [חיו"ד סי' ס"ז עמוד רע"ד ד"ה והרא"ש], ועיקר חידושו בערלה, דלעולם דיוקו של הר"ש נכון דלמה התנא מיירי ברבעי ולא בערלה ומוכרח שלא חולקים בערלה אלא שהר"ש נקט דכו"ע מודי דערלה של עכו"ם אסור והמשכנות יעקב נקט דמותר, וכפשוטו דברי הרמב"ם בפירוש המשנה, שהרי מבואר במשנה בערלה [פ"א מ"ב] שהנוטע ברשות הרבים והכנעני שנטע וכו', חייבין בערלה, ומכאן הוכיח הר"ש סוף ערלה והרא"ש בתשובה שאין קנין לעכו"ם, אכן הרמב"ם בפירוש המשנה [שם] וברע"ב פירשו דמיירי בגוי שנטע בשדה ישראל, ומבואר דבשדה עכו"ם ליכא ערלה דיש קנין.

אולם הפשטות היא שהרמב"ם בהלכותיו חזר בו, דעיין בדבריו בהלכות מעש"ש [פ"י ה"ה וה"י] דמבואר דערלה שייכא גם בשל נכרי, ועיי"ש במהר"י קורקוס וכס"מ ובתוס' יו"ט ריש ערלה שכולם נקטו שהרמב"ם באמת חזר בו.

אולם המשכנות יעקב נקט שהרמב"ם לא חזר בו בהלכותיו מעיקר הך דין שיש קנין להפקיע ערלה, ולמד דכוונת הרמב"ם בהלכותיו שנטע הגוי לעצמו אבל אח"כ קנאו ישראל וגדל ברשות ישראל, ולא שגם גדל בשל עכו"ם דעל גידול שליש סובר הרמב"ם שיש קנין.

ולמד דהמקור לרמב"ם הוא מזה שהתנא הביא את דיני רבעי של עכו"ם בתרומות וגם דייקנו את סדר המשנה בתרומות, ומכל זה פירש הרמב"ם שיש לעכו"ם שכר במצוות ומעשיהם במצוות קיימים, וכוונתו שיש דין מיוחד ברבעי שיש לו מצוות אכילת רבעי בירושלים כשירצה.

וכמו דבתרומה של עכו"ם אף דפטור אבל אם רצה לנהוג במצווה זו מקבלים הימנו, וכן בהקדש שיכולים להקדיש, כמו כן ברבעי שיכולים להביא אבל אה"נ שיש קנין ובאמת דפטורים, וכל זה ברבעי אבל בערלה שזה לא ענין של מצווה פשיטא דלא משכחת לה בשל עכו"ם.

ובזה יישב את סתירת דברי הרמב"ם [מעשר שני ונטע רבעי פרק י'], דהנה בהלכה ה' כתב "הנוטע ברשות הרבים או בספינה, והעולה מאליו ברשות היחיד, ועכו"ם שנטע בין לישראל בין לעצמו וכו' חייבין בערלה וברבעי", ולהלן שם בהלכה י' "עכו"ם שהרכיב וכו' ויש לעכו"ם נטע רבעי, שאם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדש כנטע רבעי של ישראל", ותמהו בזה המשכנות יעקב והמלבושי יו"ט [חובת קרקע ריש סימן ו'] דבהלכה י' משמע דתלוי ברצון העכו"ם ובהלכה ה' משמע דדינו כערלה וכמו דערלה אינו תלוי ברצונו דאיסורים נינהו כמו כן רבעי, וצ"ע.

ותירץ בזה המשכנות יעקב [שם] דע"כ דבהלכה ה' מיירי כלפי הפירות שחל בהם חיובא דרבעי, והיינו באופן שישראל לקח את השדה מהעכו"ם וגדלו אצלו, ובהלכה י' מיירי כלפי העכו"ם עצמו שאם הוא רוצה לקיים בהם מצוות אכילה בירושלים דשפיר מקיים מצווה זו, אף בגדלו אצלו.

וגם לדרך זו שורש פלוגתת ר"י וכחמים הוא כמה העכו"ם מופקע ממצוות רבעי, והיינו דמה שיש בו קצת מצווה ומעשיהם קיימים האם זה מהני לאשוויי לפירותיו כפירות שהם עומדים למצווה או לא, זה ע"ד התורה זרעים ונכד המלבושי יו"ט אלא שהם למדו דרך אחרי שזה ממילא ערלה אז שייך דין רבעי ואז שייך הנידון האם שייכי למצווה או לא אבל המשכנות יעקב למד שהכל תלוי בשייכותו למצוות רבעי עצמו.

דיוק סדר המשנה ריש ערלה דאיירי בהלכות נטיעה ולא בהלכות יש קנין לעכו"ם.

[ויש להוסיף על דברי המשכנות יעקב דאין זה דוחק כלל להעמיד את דברי הרמב"ם בלוקח מהעכו"ם אחרי שנטע לעצמו, דדרשינן סמוכין ברמב"ם וסמך ליה לדין נכרי שנטע דין "והעולה מאליו ברשות היחיד", ופשוט שכמו שהדין "והעולה מאליו ברשות היחיד" הוא חידוש בדין 'נטיעה' דגם 'נטיעה' מאליו בכלל "ונטעתם", כמו כן בעכו"ם נתחדש שנטיעתו בכלל נטיעה המחייבת, אבל לא איירי הכא כלל מדיני יש קנין ואין קנין להפקיע מידי מצוות הארץ, דאיירי שהישראל הוא בעלים על הגידול והפירות כמו בעולה מאליו.

ולכא' פירושו של הרמב"ם במשנה ריש ערלה הוא דוחק, שהרא"ש והר"ש נקטו דמיירי בשדה עכו"ם ומכאן הוכיחו שאין קנין לעכו"ם להפקיע מידי ערלה, וזה הפשטות, והרמב"ם נדחק דמיירי בשדה ישראל וכפשוטו היה נראה שהרמב"ם דוחק.

אולם אינו כן, שהרי בתחילת מסכת ערלה נשנו כמה הלכות שכולם הם הלכות ותנאים בגוף הנטיעה דאיזה נטיעה היא נטיעה בפרשת ערלה ואיזה לא, ונאמר דין נטיעה לסייג ולקורות והיינו נטיעה שלא לשם אכילה, נטיעה בתוך שלו עבור הרבים ונטיעה ברשה"ר ונטיעת גזלן ועולה מאליו, וביניהם מביא התנא נטיעה של נכרי, הרי דודאי דבהלכות נטיעה קעסקינן, וכל זה לא שייך להלכות הפקעה מחיובא דערלה ע"י קנין העכו"ם, וכבר הבאנו שהרא"ש הביא את דרשת הירושלמי בנטיעת עכו"ם והרי הדרשה לא קאי מצד הלכות יש קנין אלא מצד נטיעת עכו"ם דזה כל הסוגי' שם, רק שהר"ש והרא"ש דייקו דסתם נטיעה של עכו"ם בשלו, ומוכרח שאין קנין לעכו"ם, אבל אינו ראה מוכרחת, דיתכן כהרמב"ם ורע"ב דמיירי בשל ישראל, דעיקר המשנה לא קאי בקנין כלל, ודו"ק].

תמיהת המלבושי יו"ט בחידוש של המשכנות יעקב דמה שייך רבעי לרצונו של העכו"ם אי פטור מצד יש קנין.

ובמלבושי יו"ט [שם] תמה טובא ודחה את דברי המשכנות יעקב, דמה שייך דע"י רצונו של העכו"ם לקיים מצוות רבעי דנתקיים מצוותו ומה זה שייך לתרומה, הרי בתרומה עצמו אין העכו"ם מקיים מצוות הפרשה מרצונו בלי שחיילא חיוב הפרשה בתבואה, והיינו דרק למ"ד אין קנין לעכו"ם מצי העכו"ם לתרום או למ"ד יש קנין בלקחו עכו"ם לאחר שליש ונעשה בו מירוח המחייב אז מצי תורם, אבל תבואה שפטורה מהפרשה לא שייך בה הפרשה של עכו"ם, ואי רבעי אינו קדוש בגדל אצל עכו"ם א"כ מה מהני אח"כ מה שירצה להביאו לירושלים, הא אין בו שום דין רבעי, וצ"ע.

ועוד דמה שייך להקדיש רבעי, הא כמו שלא שייך להקדיש פירות בקדושת מעש"ש ולהביאם מרצונו לאכילה בירושלים כמו כן ברבעי לא שייך כן, שהרי רבעי נתקדשה מעצמה, ועיי"ש שנשאר בצ"ע בביאור דברי הרמב"ם.

דברי הר"ש סיריליאן דהעכו"ם יכול להפריש תרומה גם בלי שיש טבל, ומהכא מקור למשכנות יעקב ברמב"ם, וכמבואר במלאכת שלמה.

אולם נראה שיש מקור גדול למשכנות יעקב מהר"ש סיריליאן, דהנה הר"ש סיריליאן בירושלמי [סוף פ"ג דתרומות] למד שתרומת עכו"ם אינו בטבל גמור כמו שלמדו הראשונים [או דאין קנין – רש"י – או דיש קנין אלא שגדל שליש ביד ישראל ולקחו עכו"ם ומירחו ומירוח עכו"ם חייב – תוס'], ולמד דמיירי בשל עכו"ם ופטור, ובתבואה זו מיירי שיכול להפריש תרומה, ודקדק כן מהירושלמי ועיין בהערה ¹⁵⁴, ובמעדני ארץ [תרומות פ"ד הט"ו אות ב'] דייק דמשמע הכא כעין חידושו של הראב"ד [כתוב שם – מובא בכפתור ופרח פ"ג] דממינים הפטורים שפיר מצי תורם ותרומתו תרומה, ויש גם אחרונים שסוברים שבזה"ז שתרומות ומעשרות מדרבנן אבל היכא דתרם הרי תרומתו תרומה מה"ת.

ועיין במלאכת שלמה במשניות [תרומות סוף פ"ג] שהביא את הר"ש סיריליאן, והוסיף דכנראה שהרמב"ם בפירוש המשנה למד ע"ד זה, וכוונתו פשוט עפ"י המשכנות יעקב, דליכא ערלה ואין

¹⁵⁴ דגרס עדיין היא במחלוקת עיי"ש, אכן הר"ב אשכנזי בתשובה גרס היא מחלוקת ולמד דאדרבא דהכא לא פליגי, וליכא מקור לחידוש זה.

שום דין על הפירות ואעפ"כ שפיר מצי עביד להו לרבעי, וזה ממש כתרומה שאין בה שום דין ואעפ"כ מצי משווהו לתרומה.

פרק ה

מהלך חדש

בשיטת הרמב"ם ברבעי של עכו"ם,

ובפלוגתת הר"ש והרמב"ם בזה,

דפליגי בחידושו של הכס"מ ביש קנין לעכו"ם.

ביאור חדש בשיטת הרמב"ם בדעת רבי יהודה דדעתו דיש קנין לעכו"ם בעודה תחת ידו כסברת הכס"מ בביכורים וקדושת שביעית, והתם לא מהני מה שהישראל לוקח מהעכו"ם. הדרנא לעיקר פלוגתת הרמב"ם והר"ש בפלוגתת ר"י ורבנן, דפליגי בסברת רבי יהודה שיש בזה ב' דרכים, א] סברת ר"י שיש קנין עכ"פ בסורי' וכן נקטו הר"ש והגר"א, ב] סברת רבי יהודה דלעולם אין קנין ומיירי אפילו בארץ ישראל, ומטעם אחר אין רבעי וזה משום שהקדושה תלויה במצווה, ומי שמופקע מהמצווה מופקע מכל קדושת רבעי ופרותיו פטורים מרבעי ומותרים, וזה דרכם של האחרונים ברמב"ם.

ונראה לבאר את הדברים באופן אחר קצת, ובזה נבא לשורש פלוגתתם, דהנה, יש כאן תמיהא רבתי בשיטת הרמב"ם, דכבר הבאנו באמרות אברהם תרומות חידושי סוגיות [סימן טו] את שיטת הכס"מ ברמב"ם דאף דס"ל לרמב"ם דאין לעכו"ם להפקיע מתרו"מ אבל כו"ע מודי שיש קנין לעכו"ם בעודה תחת ידו, ואח"כ כשהתבואה חוזרת לישראל שוב מתחייב.

אולם רק בתרומה מהני מה שהישראל לוקח את התרומה אח"כ כיון שיש מירוח של הישראל המחייב בתרו"מ אבל בביכורים ובקדושת שביעית בפירות אינו כן, דהתם ליכא מחייב חדש לאחר קנין הישראל, והפטור של עכו"ם קיימא ביה גם לאחר שחזר לישראל, ופטורים מביכורים ומקדושת פירות שביעית.

ולכא' יש לעיין דמה הדין ברבעי כלפי חידוש זה של הכס"מ בשיטת הרמב"ם, ולכא' היה נראה פשוט שרבעי דומה לביכורים ולקדושת שביעית דליכא מחייב חדש מצד מירוח, וא"כ מה מהני קנינו של הישראל אח"כ, ולמה חל קדושת רבעי בישראל שלקח, והיינו דבאמת שיטת הרמב"ם קשה דאיך פוסק הרמב"ם שרבעי של עכו"ם חייב, הרי אף לפי מה דקיי"ל דאין קנין לעכו"ם הא מיהת דהכא כו"ע מודי דיש קנין, וצ"ע.

ועוד דמבואר ברמב"ם דגם בעודו תחת ידו ולא מכרו לישראל עדיין אכתי מצי מקיים מצוות רבעי כיון שיש להם שכר במצוות, וזו תימא גדולה דהא כעת הרבעי הוא תחת ידו והרי כעת נקטינן דיש קנין, ועיין בהערה ¹⁵⁵ מה שיש לדון בזה לדמות לערלה וכלאים.

ונראה דאדרבא דהן דברי הרמב"ם וזו כל קושי' הרמב"ם, דלרמב"ם היה קשה בשיטת חכמים דר"י דרבעי של עכו"ם חייב, הרי כיון שנתחדש שבעודה תחת ידו יש קנין, א"כ למה חייב רבעי של עכו"ם, הא רבעי מצווה היא כביכורים וקדושת שביעית.

זו קושי' הרמב"ם, וזו גם סברת רבי יהודה למה ליכא רבעי בעכו"ם, וזה המקור לכל דברי הרמב"ם בביכורים וקדושת שביעית דלא מהני מה שאין קנין לעכו"ם, דלמד כן מרבעי, ויתירא מזה, כמו דכו"ע מודי הכא שיש קנין א"כ אמרינן יש קנין גם בארץ ישראל ולא רק בסורי', והיינו כמו שהבאנו מהירושלמי וכמו שדייקו בשיטת הרמב"ם.

¹⁵⁵ והנה כבר הבאנו באמרות אברהם תרומות חידושי סוגיות [סימן טו פרק ב'] דמצאנו בכלאים וערלה דגם תחת יד העכו"ם חייב וליתא לחידוש זה של הכס"מ, והבאנו מהמנחת שלמה שהביאור בזה הוא שבאיסורים ליתא לחידוש זה, וא"כ יתכן דרבעי הוא איסורים כמו ערלה ולכן שייך דין זה.

אולם זה אינו דבהדי' מבאר הרמב"ם שיש כאן מצווה ויש כאן שכר וממילא דשפיר שייכא הכא דינו של הכס"מ והדרא קושי' לדוכתא, ועוד, דכבר נתבאר בשיטת הרמב"ם שרבעי אינו המשך בעלמא של ערלה אלא שדין בפני עצמו הוא כמעש"ש ומה"ט תלויה בבעלים.

ביאור סברת חכמים שכאן יש לעכו"ם שכר ותורת מצווה הלכך לא אמרינן יש קנין גם לכס"מ, ומתמה דמאי שנא מכל המצוות, ומיישב עפ"י מה שנתחדש דרבעי תחילתה ערלה [במחבר] וסופה מעש"ש [בתלוש].

והיה קשה לרמב"ם דמה שיטת חכמים, וחידש בזה הרמב"ם דכיון שהעכו"ם עצמו מצי מקיים ומצי נוהג במצווה זו ויש לו שכר ומעשיהם במצוות קיימים, דשוב לא מופקע ע"י הבעלות של העכו"ם, שהרי כל הדין שחידש הכס"מ שיש קנין בעודה תחת ידו הוא משום שיש כאן מצווה והבעלים שהוא העכו"ם מופקע מהמצווה ולכן לא חיילא המצווה בפירות, אבל הכא אינו כן דהכא הנכרי עצמו שהוא הבעלים לא מופקע מהמצווה ושייך ביה מקצת שכר ולכן לא נאמר הכא כלל זה.

איברא דאכתי לא איתברר לן דמאי שנא קדושת פירות שביעית ומאי שנא ביכורים ומאי שנא תרומה דכולהו איכא כלל דבעודה תחת ידו דיש קנין ולא חיילא המצוות ולא אמרינן שיש לנכרי שכר ולכן מעשיו במצוות קיימים, ומאי שנא רבעי מכולהו דברבעי נתחדש שקנין הנכרי לא מעכב כיון שהנכרי שייך במצווה, וצ"ע, והיינו דלמה לא נימא דכמו שיש ניהוג של עכו"ם ברבעי לאוכלו בירושלים ולכן אינו מופקע מהמצווה ודין המצווה עדיין עליו, כמו כן נימא דהפרשת ביכורים שלו היא הפרשה כיון שיכול לקיים מצוות ביכורים בהבאתו למקדש [בלי קריאת הפרשה] ויכול לנהוג ניהוג של קדושת שביעית בפירות ולכן יחול קדושת מעצמן, וכן הפרשת תרומה תחול גם בעודה תחת ידו בלי המירווח של הישראל דנימא דאכתי שייך למצוות ומאי שנא ניהוג רבעי מכולהו.

ונראה עפ"י מה שהבאנו לעיל [פרק א'] בעיקר הגדר של רבעי, שהבאנו שני צדדים, או שהוא המשך של ערלה [רא"ש ור"ת ורבינו יונה] או שהוא דין חדש כמעש"ש [רמב"ם ורע"ב], אכן עפ"י הצפנת פענח רצינו לחדש אופן שלישי, והוא, שגם לפי הרמב"ם תחילתו ערלה והיינו שבשנה הרביעית יש המשך של איסור ערלה בפירות, רק שההיתר של ערלה הוא שחל בו קדושת מעש"ש ואז הותר כדין מעש"ש, ובמחבר עדיין שם ערלה עליו, וכן בפגין ולכן יקבר ולכן אין לו פדיון.

ונראה דבביכורים ותרומה וקדושת פירות שביעית ליכא שום דין בפירות לפני הניהוג והקיום מצווה של העכו"ם, ובכה"ג לא מהני מה שיש שכר ותורת מצווה לעכו"ם בניהוג קדושת שביעית והבאת ביכורים דאין כלום בפירות, אבל ברבעי הרי דין רבעי עליהם גם בלי שחל קדושת מעש"ש על הרבעי דשם רבעי עליו לענין איסור בלי שייכות לקדושה, והכא ע"י ניהוג מצוות רבעי חל קדושת רבעי על פירות שכבר חל עליהם תורת רבעי, וזו שיטת חכמים דמהני מה שיש להם שכר ותורת מצווה, ודו"ק.

איברא דלפי"ז קשה שיטת ר"י, דאי איכא קדושה ואיסור וכדמחלקינן בפגין ובמחבר, א"כ למה לא חיילא האיסור לפי ר"י, דכל ההפקעה של העכו"ם הוא רק מצד הקדושה ומר"י משמע שאין רבעי בעכו"ם והיינו דקיל טפי מרבעי של ישראל ולהנ"ל חמיר טפי שיש בו איסור בלי היתירא דלא חיילא עליו הקדושה.

ונראה דסו"ס פרשה אחת היא, גם האיסור גם הקדושה, ותלויים זב"ז, דאיסורא דרבעי הוא איסור שיש בו היתר, והיינו היתירא מחמת הקדושה ומעיקרא לא חיילא האיסור בעכו"ם באופן שאין בו היתר, ורק בפגין ובמחבר דחיילא באופן שיגיע להיתירא אז הוא דחיילא האיסור בליה קדושה, ומה שבפגין כבר א"א להגיע להיתירא אינו סיבה שיפרע האיסור, ופשוט.

[ולעיל ביארנו את דברי הגר"ח ברמב"ם במאכלות אסורות כלפי רבעי בחו"ל, דבעינן תרי טעמים לתרי סיבות של איסור, גם מצד איסור וגם מצד קדושה, אכן הכא נתבאר שתלויים זב"ז, ונמצא דלא בעינן תרי טעמי אכן סו"ס שני הטעמים נכונים].

מבאר שהר"ש חולק לשיטתו דלית ליה האי חידוש של הכס"מ דבעודה תחת ידו דכו"ע מודי שיש קנין, ונחלקו במשנה בתרומות בשיטת ר"י כמו שנחלקו במשנה בע"ז בשיטת ר"מ.

ומעתה זכינו להבין עומק פלוגתת הר"ש והגר"א נגד הרמב"ם, שהר"ש והגר"א למדו שכל הסוגי' היא סוגי' של יש קנין ואין קנין, ולכן רק קאי בסורי' דרבי יהודה בעלמא ס"ל אין קנין, אכן

הרמב"ם למד דגם בארץ ישראל שייך סברת רבי יהודה מצד הדין שחידש הכס"מ ברמב"ם דכו"ע מודי דבעודה תחת ידו שיש קנין, ושורש פלוגתתם דפליגי לשיטתייהו בעיקר האי דין שחידש הכס"מ שיש קנין לעכו"ם בעודה תחת ידו.

דהנה יעויין בדברינו באמרות אברהם תרומות חידושי סוגיות [סימן טז פרק ב'] דנתבאר שהר"ש והרמב"ם חולקים בחידושו של הכס"מ, דהנה, שיטת ר"מ בדמאי [פ"ה משנה ט'] דמעשרין מן של עכו"ם על של ישראל וכן איפכא, וזה משום שאין קנין לעכו"ם והוי ליה מן החיוב על החיוב, וכן מבואר בירושלמי שם, מובא ברמב"ם [פירוש המשנה שם] ובר"ש [שם] ובתוס' מנחות [ס"ז], והקשו התוס' ובר"ש דר"מ סותר משנתו דבפ"ק דע"ז סובר שאין מוכרים שדות לעכו"ם, והוא מטעם שהוא מפקיע ממנו דיני מעשרות, וכמבואר בגמרא [שם כ:], ומפורש א"כ שר"מ סובר יש קנין לעכו"ם, וסותר משנתו מהמשנה בדמאי.

וביאר הר"ש והתוס' דהבבלי וירושלמי חולקים בשיטת ר"מ, דהירושלמי בע"ז ביאר טעם אחר למה לא מוכרים להם שדות שזה משום דשדה עשוי להתברך מתוכה, ולעולם ר"מ סובר דאין קנין, וכשיטת הירושלמי בדמאי, אבל הבבלי במנחות פירש טעם אחר בר"מ למה מעשרין משל עכו"ם על של ישראל דלאו מטעם אין קנין אלא מטעם שמירוח עכו"ם חייב, ומיירי בגדלו אצל ישראל ומירוחן עכו"ם וקמ"ל מתני' דחייבים, אבל אה"נ בגדלו אצל עכו"ם מודה ר"מ דפטור, הרי לנו שהבבלי וירושלמי חולקים בשיטת ר"מ.

איברא דהמאירי חולק, דיעויין שם במאירי בע"ז שמבאר שלפי ר"מ אין קנין לעכו"ם, אבל כל זה אחרי שלקחו הישראל ממנו אבל בעודן תחת יד העכו"ם פטור לכו"ע, ומה"ט אין מוכרים לעכו"ם דכעת תחת ידו הוא מופקע ממעשרות, ולפי"ז א"צ לומר דנחלקו הבבלי וירושלמי בשיטת ר"מ, ודו"ק.

וכן מבואר נמי ברמב"ם, דבפירוש המשנה בדמאי למד כירושלמי דדעת ר"מ דאין קנין, ובע"ז למד כהבבלי שהוא מפקיע ממעשרות, וסותר משנתו בשיטת ר"מ, וע"כ כנ"ל וכדעת הכס"מ בשיטת ר"מ, ודו"ק.

ולפי"ז מוכרח שהתוס' והר"ש שלא תירצו כן חולקים על חידושו של הכס"מ ומאירי, ולדידהו גם בעודה תחת יד העכו"ם חייב.

ומעתה א"ש דכמו דבשיטת ר"מ ס"ל להרמב"ם דבע"ז איירי למ"ד אין קנין אבל יש קנין בעודה תחת ידו, כמו כן ביאר הרמב"ם הכא בתרומות את שיטת ר"י לגבי רבעי, ופלוגתת חכמים ור"י בנקודה זו, ולא מיירי דווקא בסורי' כשיטת ר"י בעלמא ביש קנין, וכמוש הר"ש לא למד כן בר"מ בע"ז כמו כן לא למד כן ברבי יהודה בתרומות לגבי רבעי, ולשיטתייהו אזלי.

פרק ו'

המקור של הרמב"ם בירושלמי

דאין רבעי לעכו"ם אפילו בא"י,

ובדברי הרמב"ם וירושלמי על מעש"ש ורבעי בסורי'

דפטורים גם מדרבנן אפילו של ישראל.

מקור מהירושלמי דגם עכו"ם בארץ ישראל פטור מרבעי, ונתחדש עוד בירושלמי דכמו דלרבי יהודה נכרי בא"י פטור מרבעי כמו כן ישראל בסורי' פטור, ומתמה דמה שייכי הנך תרי דינים כהדדי.

הבאנו מהר"ש והגר"א דאיירי בסורי' וכן הביאו מהתוספתא, אכן התורת זרעים הביא מקור לדרכו של הרמב"ם מהירושלמי [פרק ז' פאה ה"ה ופרק ה' מעש"ש ה"ב] דמבואר דלא מחלקינן בזה, ועפ"י דרכו נתבאר כל המהלך הנ"ל ברמב"ם, וברשב"א במרובה [ב"ק ס"ט] מבואר דפשטיה דמתני' לא איירי בסורי'.

וכעת נעיין בדברי הירושלמי.

דהנה, מפורש בירושלמי שני חידושים:

א] לפי רבי יהודה גם בארץ ישראל אין לנכרי רבעי, וע"כ דהסברא כנ"ל, דלאו מצד יש קנין אתינן עלה, וכתבאר ברמב"ם.

[ב] עוד מפורש בירושלמי דלרבי יהודה ליכא רבעי בסורי כלל, גם בשדה של ישראל, ודין זה תמוה דהיכן מרומז ברבי יהודה דין סורי כלפי בעלים ישראל, והגר"א גרס שם בירושלמי דאיירי בעכו"ם בסורי, והיינו ע"ד הר"ש וע"ד התוספתא, דקנין נכרי הוא רק בסורי ולא בארץ ישראל, אכן מוכרח שגירסת הרמב"ם בירושלמי דשני דינים שונים נאמרו, דין סורי אצל ישראל ודין עכו"ם בארץ ישראל, שהרי הרמב"ם בסוף פ"ק דמעש"ש פסק בהדי' דאין מעש"ש בסורי, והמהר"י קורקוס כבר הביא את הירושלמי הנ"ל כמקור, ועכ"ז דכך הדין בלי שייכות לנכרי, ומוכרח דנכרי הוא דין נוסף אפילו בארץ ישראל.

ועיין בביאור הגר"א בשו"ע [סימן של"א ס"ק קצ"ג – קצ"ז] שכתב על הרמב"ם הנ"ל דדבריו תמוהין דכל דברי הירושלמי רק בשל עכו"ם, והביא כן מהרשב"א בב"ק [ס"ט], דג"כ גרס בירושלמי נכי בסורי, והיינו ע"ד הר"ש, אלא שהרשב"א פירש דיתכן דרבי יהודה סתמא קאמר ולא דווקא בסורי דסובר יש קנין אפילו בארץ ישראל וכן דעת רב כהנא בב"מ [ק"א] בדעת רבי יהודה, אבל הירושלמי סובר דדעת רבי יהודה דדווקא בסורי אמרינן כן. עכ"פ שיטת הרמב"ם תמוה דמה שייך פירות ישראל בסורי לשיטת רבי יהודה בפירות עכו"ם בארץ ישראל, הרי שני דינים שונים דלא שייכי כלל אהדדי.

ביאורו של התורת זרעים דאין מעש"ש בסורי כיון דכל הקדושה תלויה במצוות הבאתן, וכן ברבעי, ופליגי אי רבעי דין איסור הוא כערלה או לא, ובדברי הגר"ח בזה.

וביאר בזה התורת זרעים דתרי הנך מילתא תלויים זב"ז, ויסוד הדברים עפ"י דברי הגר"ח שהבאנו לעיל שהרמב"ם הביא ב' טעמים למה אין רבעי בחו"ל, והטעם השני הוא משום שקדושה שתלויה במצוות הבאה לא חיילא בגידולי חו"ל, וזה ילפינן ממה דלא חייבוהו מדרבנן במעש"ש בסורי אף דחייבוהו בכל תרו"מ מדרבנן בסורי, וגם התורת זרעים למד כן [בלי להביא את דברי הגר"ח].

ועפ"י"ז ביאר התורת זרעים דזו כוונת הירושלמי בשיטת רבי יהודה, דכמו דלפי רבי יהודה ראינו דרבעי תלוי בקדושת הבאה, ולכן בבעלים עכו"ם דפקע מצוות הבאתן דאז פקע נמי הקדושה, כמו כן רבעי בסורי לא נתחייב מדרבנן, דרק תיקנו בסורי כלפי קדושת המצוות התלויות בארץ, ולא כלפי דינים שקדושתם תלויים בהבאת מקום ובמצוות הבעלים, ודו"ק.

הרי לנו שהמקור של הרמב"ם לדין שהוא חידש דליכא מעש"ש ורבעי בסורי הוא מהירושלמי הזה, ומהדמיון של הירושלמי שליטת רבי יהודה בעכו"ם מוכרח דזה נמי הסברא בעכו"ם.

מפתחות חלה

- 1 מסכתא חלה פרק א**.....
- 5 ציונים והערות משנה א**.....
- 5 ענף א' הערות במשנה**.....
- 5..... כמה מקורות לחמשה מיני דגן.....
- 6..... שיטות הראשונים בדיני צירוף המינים.....
- 7..... הפרשה מחדש על ישן בבלול.....
- 7..... ביאורים שונים בדעת ריש לקיש שעיסה מתערובת מינים ליכא מלקות.....
- 7..... דין ביטול ברוב בה' מיני דגן.....
- 7..... איסור קצירה לפני העומר בזה"ז – וחקירה בעיקר הגדר של איסור קצירה לפני העומר.....
- 8 ענף ב' בגדר התנאי של באין לידי חימוץ**.....
- 8..... במה שיש להסתפק בגדר הדין "בא לידי חימוץ".....
- 8..... בדברי האחרונים בזה.....
- 9..... מוכרח שברמב"ן יש ב' דינים בראוי לבא לידי חימוץ, דין מסויים במצה ודין כללי בכל הלכות לחם.....
- 9..... מוכיח שגם בדין כללי ב'מין' צריכים שבפועל היה יכול לבא לידי חימוץ עכ"פ בעיסה אחרת.....
- 10..... סתירת הרמב"ן בחקירה זו לגבי חלה מדבריו בהלכות 'גרירה' באורז לדבריו במצה שנילושה במי פירות.....
- 11..... הוכחה לכל הנ"ל מהדין ביטול ברוב במינים שונים לגבי חיוב חלה.....
- 11..... קוש' בדברי הרמב"ן דמה שייך טעם כעיקר טעמא דגרירה – ומהלך חדש בגרירה.....
- 12 ציונים והערות משנה ב**.....
- 12..... "נתערב אחד מהן בכל המינים".....
- 12..... דיני התורה שתלויים בחמשת מיני דגן.....
- 12..... בדין נודר מן הדגן ודיני דגן בכל התורה.....
- 13..... מעורר מהדין ברכת המוציא וברכת המזון שהושמט, וכן הדין בקטן שמרחיקים מצואתו.....
- 13..... חילוקי מינים לגבי כלאים חלה ותרומה – ולא לענין מצה.....
- 13..... ה' מינים לגבי חדש.....
- 13..... שיטת רבי יוחנן בן נורי, דאורז מין דגן הוא.....
- 14 ציונים והערות משנה ג**.....
- 14 ענף א פטור הפקר והקדש בתרו"מ**.....
- 14..... בדין פטור הפקר והקדש בתרו"מ – ובחילוקים שביניהם.....
- 14..... מקור לחילוק מהירושלמי.....
- 14..... דברי הגר"ח בכל הנ"ל.....
- 15..... בדין הפקר לאחר מירוח.....
- 15 ענף ב' בחילוקין בפטור הפקר והקדש בין חלה לתרו"מ**.....
- 15..... במקור לפטור הפקר – והאם עכו"ם והקדש הוי בגדר מיעוט ו'פוטור' או בגדר 'חסרון מחייב'.....
- 16..... הוספה חשובה.....
- 16..... דן בעיקר דין הפקר ולקט שכחה ופאה בשעת גלגול.....
- 16..... במה שיש להעיר דמאי שנא חלה מתרו"מ בפטור הקדש והפקר.....
- 17..... בדברי הגר"ח לחלק בין הפקר בחלה והפקר בתרו"מ – הדרך הראשונה.....
- 18..... הדרך השניה בגר"ח שיש ב' דינים בהפקר ובחלה רק יליף דין אחד מתרו"מ.....
- 18..... ביאור במשנה על פי דברי הגר"ח לחלק בין הפקר בחלה להפקר בתרו"מ.....
- 19..... דיוק בדברי השנות אליהו ככל הנ"ל.....
- 19..... בלימוד מ"ד שנה של ירושה וישיבה להפקר בדין חלה.....
- 19..... תוספת דברים מהחזו"א.....
- 19 ענף ג' הערות במשנה**.....
- 19..... בדין מעש"ר דניטלה תרומתו, ובעיסה של מעש"ש לגבי חלה.....
- 20..... בדין "מותר העומר" – ובהוכחת האבני נזר דשליש ביד הקדש חייב בחלה.....
- 20..... בדין פחות משליש ובהוכחת היונת אלם לדין ראוי לבא לידי חימוץ מהירושלמי בדין פחות משליש.....

- קושי' הדברי יחזקאל בגדר הדין גרירה מהירושלמי כאן – ובביאור פלוגתת ר"א ורבנן דלר"א ליכא כח החימוץ. 20
- ציונים והערות משנה ד** 21
- ענף א' הערות במשנה.** 21
- מיני קטניות – פטורים גם מדרבנן. 21
- שיטת רבי יוחנן בן נורי, דאורז מין דגן הוא. 21
- פלוגתת הראשונים אי הוי שיעור בקמח או בתבואה. 21
- בגדר השיעור של ה' רבעים, שיעור בעיסה ולא שיעור בחיוב, ובגדר צירוף סל [על פי הגר"ח]. 22
- "הסופגנין וכו' פטורין מן החלה". 22
- ענף ב' בדין דימוע.** 23
- פלוגתת התוס' והר"ש בגדר הפטור דימוע מחלה. 23
- מקור לחידוש זה מהתוס' ביבמות. 23
- מקורות בראשונים ואחרונים לחידוש זה. 23
- מה שיש לדון בחידוש זה עוד. 24
- ביאור עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בתמורה דלשון 'דמעך' היינו תרומה. 24
- בדין מזיק במדמע. 24
- ציונים והערות משנה ה** 25
- ענף א' שיטת ר"ת בדין עיסה שתחילתה סופגנין ובב' מחייבים בחלה, לישה ואפייה.** 25
- הקדמה – ב' סוגים של לישה ואפייה. 25
- פלוגתת ר"ת והרמב"ן. 25
- ביאור דברי ר"ת שיש ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה. 26
- תוספת דברים בדברי ר"ת. 26
- ענף ב' בשיטת הרמב"ן בתחילתו סופגנין, ודרכו של הגר"ח בב' מחייבים בחלה.** 26
- במה שיש לתמוה בשיטת הרמב"ן. 26
- מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש. 26
- הוספה חשובה. 27
- הוכחה מקושי' הרמב"ן דהקדש אינו פוטר – אלא חסרון חיוב. 27
- ציונים והערות משנה ו** 28
- 'המעיסה' – 'החליטה'. 28
- בדין גלגול ע"מ להקדיש. 28
- קושי' האבני נזר ממחשבה על זמן אפייה. 28
- הוכחת הגר"א לדין ע"מ לחלק לכמה אנשים. 28
- ציונים והערות משנה ז** 29
- ענף א' פלוגתת ר"י ור"ל, ובחילוקי דינים בע"מ לחלק.** 29
- פלוגתת ר"י ור"ל בירושלמי בטעמא דמתני', אי מצד שלא מדעתו אי מצד ע"מ לחלק, ובדין מירוח כרי של חבירו שלא מדעתו חבירו. 29
- ביאור החילוק בין מחשבת נחתום למחשבת נשים בע"מ לחלק. 29
- בטעמא דע"מ לחלקה. 30
- בע"מ לחלקה לאחר אפייה. 30
- מחלוקת הפוסקים בע"מ לחלק באדם אחד או באינו מקפיד. 30
- במה שיש לדון מהמשנה להלן ב' נשים שעשו ב' קבין ונגעו זה בזה דפטורין. 31
- ענף ב' פלוגתת הרמב"ם וראב"ד ב'על מנת לחלק' ושוב נמלך.** 31
- פלוגתת הרמב"ם וראב"ד בע"מ לחלק – והשגת הראב"ד מהחשש "שמא ימלך". 31
- ביאורו של הגר"ח דנחלקו אי איכא פטור של ע"מ לחלק גם היכא דנמלך. 32
- ציונים והערות משנה ח** 33
- ענף א' בעיקר הדין של עיסת הכלבים.** 33
- בין עיסת הכלבים – אי בעירב בו או במחשבה, וראיה דמהני מחשבה לפוטרו. 33

- 33.....דין מיוחד בלחם בכל דיני התורה דבעינן עומד לאכילת אדם – ויליף מקראי.
- 34.....ישוב לשיטות הראשונים דילפינן מעריסותכם – על פי יסוד הגר"ח שהלחם של מחר מונח בעיסה של היום.
- 34.....דרשה של - "לכם ולא לכלבים" – לגבי יו"ט.
- 35..... ענף ב' דרכו של הגר"ח ברמב"ם בדין לשמה במצה של עיסת הכלבים.**
- 35.....מביא את קושי הגר"ח על הרמב"ם דביאר דינא דעיסת הכלבים במצה מדין לשמה.
- 35.....מביא את דברי הגר"ח ליישב דין שלא לשמה בעיסת הכלבים תלוי בדין הפקעה מתורת לחם בחלה.
- 36.....מבאר את דברי הגר"ח בתרי אנפי, או דחסר בכוונה עצמה או דחסר בחפצא שתחול בו הלשמה.
- 36.....מבאר דלמדנו ג' חידושים מהגר"ח, והכא המקור לחידוש הגר"ח בלשמה בנתינת מים.
- 37.....תוספת דברים בכל הנ"ל.
- 37..... ציונים והערות משנה ט**
- 37..... ענף א' הערות קצרות.**
- 37.....בחידוש של ו'אסורים לזרים'.
- 38....."טעונין רחיצת ידיים".
- 38....."מן הגמור" – לאחר גלגול.
- 38.....האומר כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה לא אמר כלום עד שישיר מקצת – ומאי שנא ביכורים.
- 39..... ענף ב' פלוגתת הראשונים בדין מן הטמא על הטהור.**
- 39.....פלוגתת הראשונים אי מגזירה דשלא מן המוקף או מגזה"כ ובמה שיש להעיר בזה.
- 39.....בדין תרומת מעשר.
- 40.....ב'נפ"מ לדינא בין הנך תרי שיטות.
- 40.....מתמה על הרמב"ם מהתוספתא.
- 40..... ענף ג' בדין מן המוקף.**
- 40.....פלוגתת הראשונים בטעמא דשלא מן המוקף.
- 41.....בדברי הרשב"א בדין שלא מן המוקף בתרומת מעשר.
- 41.....חידוש בשיטת רש"י בטעמא דשלא מן המוקף.
- 42..... מסכתא חלה פרק ב.**
- 44..... ציונים והערות משנה א'**
- 44..... ענף א' בעיקר פלוגתת ר"א ור"ע, ובהוכחה מקמח שמצאנו כשנכנסו לא"י [ירושלמי].**
- 44.....ב' דרכים בפלוגתת ר"א ור"ע.
- 45.....בשו"ט בין ר"ע ור"א איכא הוכחה מקמח שמצאנו בא"י בכניסתם לא"י, ונחלקו אי זכו בא"י למפרע מזה האבות או לא.
- 45.....דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות נינהו.
- 46.....הפלוגתא בירושלמי מתבארת בתלת אנפי.
- 46.....דרך חדשה בזה.
- 46.....בדברי הירושלמי לגבי איסור חדש.
- 46.....אין עשה דוחה לא מעשה אא"כ היתה כתובה בצידה.
- ענף ב' בדברי הירושלמי בספינה שבא מחו"ל, ובשני מחייבים בחלה, לישא ותנור, לגבי הקדש**
- 47..... עכו"ם וחו"ל.**
- 47.....בדברי הירושלמי שר"ע למד שהפסוק איירי בספינה שבאה מחו"ל והגלגול בחו"ל והאפייה בא"י.
- 47.....חילוקי דינים בשיטת ר"א ור"ע בהקדש ועכו"ם וחו"ל – לגבי גלגול ואפייה.
- 47.....ביאור שיטת ר"ע שיש ב' מחייבים – עיסה ולחם, ובדברי התורת זרעים בזה.
- 48.....מוכיח כנ"ל מדברי ר"ת בבבליה רכה, ומביא כן מהפמ"ג.
- 48.....מוכיח כן עוד מגלגול חו"ל ואפאה בא"י לרבנן דר"ע.
- 48.....מוכיח מכל הנ"ל שיש דין "פוסט" בעיסת עכו"ם [לרבנן דר"ע] ובעיסת הקדש [לכו"ע], ומתמה מכמה מקומות בדברי הראשונים, דמוכרח מדבריהם שאינם בגדר "פוסט".
- 48.....מביא הוכחת האחרונים ממיעוטא ד"עריסותיכם" דכולל גם הקדש ועכו"ם וגם הפקר, ומבואר דבעי רשות המחייבת לחיבו, ולא שיש "פוסט" בכולהו.
- 49.....מתמה טובא בכל הנ"ל.
- 49..... ענף ג' פירות חו"ל שנכנסו לא"י לענין תרו"מ.**

דין זה קאי גם בתרומה - ויש לדון האם בעינן גלגול ומירוח במקום החיוב והפטור לחייב ולפטור - או דגם לאחר מכן יש דין
'שמה'..... 49
יש לדון האם יש חילוקי דינים בדרשה של 'שמה' בין תרומה לחלה, ומדייק ברמב"ם שיש לחלק ביניהם..... 50
ב' דרכים של הכס"מ בזה..... 50
תמיהא רבתי - דמה שייך לחייב תרו"מ בפירות שגדלו בחו"ל היכא שנתמרחו בא"י..... 51
ביאורו של הגר"ח שבתרו"מ איכא שעת חובתה ב'שליש' משא"כ ב'חלה' ששליש אינו כלום..... 51
דרך שניה של הגר"ח לחלק בין תרו"מ לחלה..... 51
הערת החזו"א..... 52

52 ענף ד' בקושי' הגר"ח מאי שנא שליש ביד עכו"ם משליש בחו"ל.....

בקושי' הגר"ח לדרשו של הכס"מ שיש חיוב תרו"מ מה"ת בשליש בחו"ל ובמירוח בא"י..... 52
ישובר של האחיזה וחו"א לקושי' הגר"ח מפירות חו"ל דמירוחן בא"י..... 53
חידוש האחיזה ופולגותת האחרונים בדין פירות עכו"ם בחוץ לארץ..... 53

54 ציונים והערות משנה ב.....

54 ענף א' בסוגי' דתרו"מ בספינה ובעציץ ע"ג יתדות [גיטין ז'].....

פולגותת ר"י ורבנן - ובמה איירי..... 54
מק' טובא על עיקר הדמיון בין גט לתרו"מ, ומ"ש ממובלעות, ומ"ש גוששת מאין בו נקב..... 54
פולגותת רש"י והריטב"א בסוגיין דנחלקו בביאור פולגותת ר"י ורבנן, אי מצד "יניקה", אי מצד "כמאן דמנחא"..... 55
בעציץ נקוב נתחדש תרת, א] איכא יניקה להחשב כתולש להתחייב בשבת, ב] העפר בעציץ בטלה לאדמה שמתחתיו, וחל בו
שם "שדה", וזה מהני לתרו"מ ופאה וכלאים..... 55
דרכו של רש"י והריטב"א בסוגי' על פי הנ"ל, ובקושי' הגר"ח מטביל וחולין מעורבין זה בזה..... 55
ביאור בדיחויים של רבא ומבאר דהכא מודי רש"י והריטב"א..... 56
ביאור בטענת רנב"י, ודברי רש"י שם שתלה ביניקה..... 56
מוסיף עוד ליישב עפ"י היסוד דחלוק "יניקה" מדין "שדה", ותרתו בעינן..... 57
מבאר דברמב"ן מבואר דאיכא דין נוסף כלפי מחוסר קציצה [ליישוב קושי' התוס' מחרס]..... 57
ביאור בהוכחת התוס' מפרוזבול..... 58

58 ענף ב' בדין עפר חו"ל ועפר א"י, בספינה ובעציץ.....

ביאורם של האחרונים למה קאי הסוגי' דוקא בעפר שהגיע מחו"ל, ומביא דברי המלכי צדק שמביא ע"ז פסוק "דכל מקום אשר
תדרוך"..... 58
דן ומקשה טובא בכל הנ"ל..... 59
מהלך חדש בראשונים דלמדו דמיירי דוקא בעפר חו"ל..... 59
דן בהוכחת המקד"ד מהירושלמי כחלה שקדושת א"י הוא "עפר" ולא "מקום"..... 59

60 ענף ג' עציץ שאינו נקוב וספינה שאינה גוששת לדיני חלה.....

ספינה שאינה גוששת ועציץ שאינה נקוב לענין חלה..... 60
עציץ נקוב לענין חלה..... 60
הערה לדעת הכס"מ..... 60

61 ענף ד עיסה שנלושה במי פירות חייבת בחלה, ובדין מצה בזה.....

עיסה של מי פירות לענין ברכת המוציא..... 61
במחלוקת הראשונים בתנאי של באין לידי חימוץ במצה ומתמה ממשנה זו..... 61
מוכרח שברמב"ן יש ב' דינים בראוי לבא לידי חימוץ, דין מסויים במצה ודין כללי בכל הלכות לחם..... 62
תלייה בין מי פירות לענין חיבור לטומאה ולחיוב חלה..... 62

63 ציונים והערות משנה ג.....

63 ענף א' עמידה בברכת המצות.....

שיטת המג"א דעומדים בכל ברכת המצות - ומתמה מהכא..... 63
מחלוקת בעיקר דין עמידה בברכת המצות..... 63
בדין עמידה בברכת השבת..... 64

65 ענף ב' חידושים בדין הזכרת ש"ש בהפרשת חלה טהורה וטמאה ובגדר הברכה במצוה זו.....

מתמה טובא בביאור המשנה בדין ברכה בהפרשת חלה טמאה..... 65
מבאר שיש ב' דינים בברכה של תרומה, מצד ברכת המצות ומצד הדין הזכרת ש"ש על התרומה, ונפ"מ בדין עובר לעשייתן
[שאלות]..... 65
ביאור החילוק בין הפרשה במחשבה להפרשה בקריאת שם, ונפ"מ גם בברכה..... 66

מבאר דבהפרשה בתרומה טמאה איכא דין 'לו ולא לאורו', דשריפת תרומה טמאה הוא פחות קיום דין מאכילת תרומה טמאה, דרך באכילה מתקיימת דין 'עבודה'.....
68
בעיקר הדין של מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה - שיעשנה קבין ואל יעשנה בטומאה.....
69

70 ציונים והערות משנה ד

70 ענף א' הערות בדיני המשנה

70..... בסוגי' בפסחים ובדברי הראשונים בביאור המשנה.
71..... אם צירוף של צריך נגיעה, ומה גברי הפסק בזה.
71..... טעמא ד'צירוף סל'.
71..... בביאור שיטת הרי"ף בדין צירוף סל – דמכאן הוכחה שצריך החיוב הוא בשעת אפייה.
72..... קושי' התורת זרעים דהיכן שעת חובתה.

72 ענף ב' בשיעורא דה' רבעים, ובדין תפחה העיסה, וחידוש בגדר דין "צירוף סל".

מביא את דברי הרא"ש בתשובה בעיסה שלא היתה בה שיעור ה' רבעים ותפחה בשעת אפייה, ועכשיו יש בה ה' רבעים, דלא אזלינן בחר השתא, אלא כדמעיקרא, ומחלק בין חלה לשכחה, ודבריו קשין דמה החילוק.
72..... מביא את דברי הרשב"א בתשו' שהוסיף על הרא"ש לפוטרו בכה"ג ולדמותו לעכו"ם, ומביא את דיוקו של האבני נזר דמדנין "בשעת חובתה היתה פטורה" אתנין עלה, ומתמה בזה טובא מדברי הגר"ח דהוכיח מתרי טעמי דלא שייך כן בפחות מכשיעור.
73..... מביא את הוכחת הגר"ח מצירוף סל, ומביא מהרשב"א שכבר הק' כן, ומביא מה שתירץ בזה דדנים את שתי הגלגולים של שני העיסות כאילו שהיו ביחד, ומעורר דלכא' דבריו תמוהין מאוד.
73..... מביא את דברי הגר"ח ביסוד דינא דחיוב חלה, שאין העיסה מחייבת מצד עצמה רק מצד הלחם שעתיד להיות בה.
74..... עפ"י מביא את דברי הרשב"א בהא דמדמה מיעוטא דעכו"ם לחסרון שיעור, דאין כוונתו שיש דין "בשעת חובתה היתה פטורה" בחסרון שיעור כמו בעכו"ם רק דבא לומר דדיינינן לשיעור של הלחם מ"אתחלתא דלחם".
74..... עפ"י מביא את דברי הרשב"א המחודשים דבצירוף סל דנים את ב' העיסות כאילו שהיו ביחד בגלגול, דכל הדין שיעור הוא מצד "אתחלתא דלחם".
75..... מביא מקור לכל זה מדברי המאירי בענין צירוף סל.
76..... מבאר עפ"י את מה שחילק הרא"ש בין חלה לשכחה, דבשכחה איכא ב' מחייבים משא"כ בחלה.
76.....

ענף ג' עוד בגדרי צירוף סל, ובדין צירוף סל ברשות הקדש, ודין גלגול הקדש וצירוף סל דהדיוט.

76

76..... מביא את ביאורו של התורת זרעים בגדר דין צירוף סל, ומביא את מה שחידש בדין צירוף סל ברשות הקדש.
76..... עפ"י דברי התורת זרעים בגדר דין צירוף סל, יש לדון דאולי איכא מהלך חדש בביאור דברי הרשב"א בחילוק בין תפחה לצירוף סל.
77..... מבאר דעפ"י דברינו לעיל ברשב"א בגדר הדין צירוף סל נדחו דברי התורת זרעים.
77..... דן אי איכא פטור גלגול הקדש בעיסה פחות מכשיעור היכא דנעשה בה צירוף סל אחרי פדיון.
78..... מוסיף ב' הוכחות לעיקר יסוד דברינו עפ"י תשובת הרשב"א.
78.....

79 ציונים והערות משנה ה

79..... ב' פירושים בראשונים בחילוק בין תרומה לחלה דלמה מהני לפני מירוח [בתרומה] ולא מהני לפני לישא [בחלה].
80..... דרכו של היראים בדין זה – דחידש דליכא חילוק בין חלה לתרו"מ בהקדימו בשבליים.
80..... בדברי האפיקי ים בזה ליישב סתירה בשיטת רש"י.
80..... דברי הרמב"ם בפירושו על הדין "אסורה לזרים".

81 משנה ו

81 רע"ב משנה ו

81 ציונים והערות משנה ו

81..... בשיעור של ה' רבעין – לפי הקמח או לפי התבואה.
82..... ד' שיטות בתנאים בשיעור חיוב חלה.
82..... ביאור פלוגתתם – לדרכם של התוס'.
83..... ביאור פלוגתתם – לדרכם של ר"ת.
83..... במה שיש להעיר בשיטת ר"ת.
83..... בדין צירוף סובן ומורסן – בהוצאה בשבת, בחיוב חלה ובאכילת מצה, ובמאכלות אסורות.
83..... מאי שנא צירוף מורסן לחיוב חלה מעיסת הכלבים.
84..... עירב בה מורסן – כשיש כבר שיעור בלי המורסן.

84 ציונים והערות משנה ז

- 84.....ב' טעמים לחלק בין נחתום לבעה"ב.
- 85.....דין בעה"ב שעשאו למכור.
- 85.....חידוש הנו"ב לחלק בין שיעור חלה בפרשה ושיעור חלה בנתינה.
- 85.....חידוש הנו"ב לחלק בדין שיעור חלה בנתינה – שיש בזה דין תורה ודין דרבנן.
- 86.....בדברי בן המחבר שאין כאן ב' הפרשות – זה להחיר את הטבל וזה לנתינה.
- 86.....חילוק של הנו"ב בין חלה לתרומה.
- 87.....מקורות נוספים לעיקר חידושו של הנו"ב.
- 87.....דן בלשונות הרמב"ם בדין זה ובדברי הרדב"ז.
- 88.....בדברי ר"ת בדין הנו"ל – ולשיטתו אזיל במשנה הקודמת – לגבי השיעור עיסה שמחוייב בחלה.
- 88.....מבאר עוד שיעור א' ממ"ח הוא שיעור מה"ת.
- 89..... ציונים והערות משנה ח**
- 89.....בדברי הר"ש ורש"י בביאור שיטת ר"א.
- 89.....פלוגת הראשונים אי מפריש חלה על הכל או רק על הטמאה.
- 89.....בעיקר דין מוקף – נגיעה או נשיכה – ובחילוק בין חלה לתרומה בנוטל פחות מכביצה ונותנו באמצע.
- 91..... מסכתא חלה פרק ג**
- 92..... ציונים והערות משנה א**
- 92..... ענף א' מחלוקת הראשונים ביסוד דין נתינת מים אי דינה כהבאת שלישי או לא.**
- 92.....מביא מחלוקת הראשונים בהילכתא דנתינת מים, אי עושה בה הפרשה מה"ת או לא.
- 93.....מביא דגם אי ההפרשה היא מה"ת, אבל אכתי נחלקו אי הוי כהבאת שלישי בתבואה לגבי תרו"מ או לא, ומביא את דברי הגר"ח בזה.
- 93..... ענף ב' דברי הגר"ח והמ"ב בדין לשמה במצה בנתינת מים**
- 93.....דן בנתינת מים במצה האם יש בה דין שימור לשם מצה או לא, ומביא בזה פלוגתא בין המ"ב לגר"ח האם מדמינן לנתינת מים בחלה או לא, ומבאר דהגר"ח אזיל בזה לשיטתו בדמיון להבאת שלישי.
- 94.....נפ"מ למעשה בפלוגת הראשונים בחלה האם נתינת מים בעי גס התחילת עירוב.
- 95.....נפ"מ בהנ"ל בין המ"ב והגר"ח בלשמה בנתינת מים אי בעי תחילת העירוב.
- 95.....מבאר דיסוד פלוגתם הוא האם דין לשמה הוא דין במעשה לישא או דין בחפצא של העיסה, ופלוגתם תלויה בפלוגת הרמב"ם ורש"י.
- 96.....דרך אחרת בעיקר פלוגת הראשונים בנתינת מים, ודרך אחרת בדברי הגר"ח לגבי הדין לשמה במצה.
- 96..... ציונים והערות משנה ב**
- 96..... ענף א הערות במשנה.**
- 96.....הקדמה למשניות הבאות – חיובא דגלגול וחלות פטור שחל בשעת חיוב גלגול.
- 97.....בפטור מדומע כשיש שיעור לחיוב חלה מלבד התרומה – ומה שיש לתמוה כאן במשנה.
- 97..... ענף ב' שיטות הראשונים, בדין טומאה בטבול לחלה ולתרומה.**
- 97.....ביאור דינא דמתני' בעיסה שנוולד לה ספק טומאה – ובדין משמרת תרומותי בחולין הטבולין לחלה.
- 98.....ב' דינים של טומאה בטבל, מצד משמרת, ודין נוסף מצד "עשה שינתנו לאהרן בכהונתו".
- 98.....בהא דמבאר מהכא דתרומה וחלה מעורבות בטבל.
- 98.....שיטת הריטב"א דליכא דין משמרת בטבל – וכל הנידון אינו אלא מצד הדין נוסף ד"עשה שינתנו לאהרן בכהונתו".
- 99.....מחלוקת ראשונים בדין "אין בוצרין עם ישראל העושה פירותיו בטומאה" – ופליגי אי איכא דין משמרת לאחר שלישי לפני מירוח.
- 99.....שיטת הראב"ד [מובא ברמב"ן בע"ז] – שאין איסור תורה לטמא טבל, לא מצד משמרת ולא מצד "עשה שינתן לאהרן בכהונתו", וכל האסור אינו אלא מדרבנן.
- 100.....מחלוקת ראשונים לגבי טומאה לפני גלגול לאחר נתינת מים.
- 100.....מחלוקת כללית בגדר נתינת מים.
- 100.....סיכום המחלוקות בראשונים שיוצאים מהדינים שהוזכרו במשנה.
- 101..... ציונים והערות משנה ג**
- ענף א' בגדר דין ד"בשעת חובתה היתה פטורה" בגלגול עכו"ם והקדש, ובחילוקים מה מיקרי פוטר ומה מיקרי חסרון במחייב.**
- 101.....**

מביא מהתשו' הרשב"א שהוכיח משי' ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא. 101
מוכיה כהנ"ל מדברי ר"ת בבליה רכה, ומביא כן מהפמ"ג, ומוכיה כן עוד מגלגול חו"ל ואפאה בא"י לרבנן דר"ע. 102
סיכום החילוקי דינים – מתי הוי בגדר פוטר ומתי הוי בגדר חסרון במחייב. 102
מתמה מכמה מקומות בדברי הראשונים, דמוכרח מדבריהם שאינם בגדר "פוטר". 102
מביא הוכחת האחרונים ממיעוטא ד"עריסותיכם" דכולל גם הקדש ועכו"ם וגם הפקר, ומבאר דבני רשות המחויבת לחייבו, ולא שיש "פוטר" בכולהו. 103

ענף ב' דרך חדשה בגדר הדין "בשעת חובתה היתה פטורה", ומתבאר עפ"י יסוד הגר"ח בעיקר חיובא דחלה. 103

מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ" אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד "לחם הארץ", וכל חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש. 103
תוספת דברים ביסוד הגר"ח. 104
עפ"י דברי הגר"ח מבאר עוד דכל המחייב של הגלגול אינו מצד הגלגול כלל, רק מצד הלחם העתידי שטמון בעיסה, והעיסה והגלגול מצד עצמם כלום, ומבאר בזה מהלך חדש בדין דבשעת חובתה היתה פטורה לגבי הקדש ועכו"ם, דנתחדש דנקבע שמו של הלחם בשעת הגלגול. 104
מבאר בזה את דברי הרמב"ן דמחלק בין הקדש לתחילתה סופגנין, דכל הנדון הוא מצד הפקעת שם. 105
תוספת דברים בכל הנ"ל. 106
עפ"י מבאר את הגזע"כ ד"לחם הארץ" לרבות קרימה בתנור בחו"ל, ומזה הוא דיליף ר"ע לקרימה בתנור בעכו"ם, ומבאר ביאור חדש בכוונת הרשב"א בתשו' בשי' ר"ע ובכוונת הפמ"ג בבליה רכה בהנך ב' קראי ד"עריסותיכם" ו"לחם הארץ". 106
ביאור פלוגתת רבנן ור"ע האם מדמינן חו"ל לעכו"ם או לא, וסברת ר"ע לחלק בין הקדש לעכו"ם. 106
מוכיה דגם לדין איכא חילוק בין מחשבת הקדש למחשבת עכו"ם. 107

ענף ג' תוספת עומק בעיקר פלוגתת ר"ע וחכמים, על פי דרך הנ"ל. 107

עפ"י הנ"ל מיישב קושי' המהרי"ט אלאזי מהספרי לירושלמי, ומוסיף לבאר עוד בשורש פלוגתת ר"ע ורבנן האם מדמינן ליה עכו"ם לחו"ל או לא. 107
מביא ראיה ברורה לדברינו ממיעוטא דעכו"ם לר"ע, דלמה לא מתחייב באפייה דעכו"ם אח"כ. 108
מעורר מדברי התשו' הרשב"א דמדמה חסרון שיעור לעכו"ם. 108

צינונים והערות משנה ד 109

בפטור תרו"מ בהקדש – גם בשליש וגם במירוח. 109
בדין פטור הפקר בתרו"מ – ובחילוק בין הפקר להקדש. 109
חילוק בין חלה לתרו"מ בהנ"ל. 109
מקשה להנך דלמדו דנתינת מים דומה להבאת שלישי, דלמה אין בה פטור דעכו"ם והקדש והפקר, ומעורר דלפי"ז הרשב"א סותר משנתו אי נתינת מים הוי כהבאת שלישי או לא. 110
במה שיש לתמוה לפי השיטות דמירוח עכו"ם תלוי במעשה המירוח ולא בבעלות – ומאי שנא מפטור הקדש ומאי שנא מגלגול עכו"ם. 110

צינונים והערות משנה ה ומשנה ו 112

ענף א הערות במיעוט של עכו"ם מחלה. 112

עיקר המיעוט של עכו"ם והקדש. 112
מביא מתשו' הרשב"א שהוכיח משי' ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא. 112
דרך חדשה בכל הנ"ל. 113
בדין מחשבת עכו"ם – ובחילוק בין מחשבת הקדש למחשבת עכו"ם. 113
חידוש בש"ך דמהני מעות קונות של הישראל לחייבו בחלה, או דמהני מה שדעתו לתת לישראל. 113
בקושי' הירושלמי מעיסת ארנונה – ומחדש דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו. 114
מביא סוגי' דפסחים [ו']. ומוכיה דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו. 114

ענף ב בדין שותפות העכו"ם לגבי חיוב תרומה וחיוב חלה. 115

פלוגתת הראשונים בדין עושה עיסה עם העובד כוכבים ויש בשל ישראל כשיעור חלה. 115
בגדר שותפות שיש בעלות אחת משותפת. 115
ראיות נוספות ליסוד זה. 116
חידוש גדול בשותפות עכו"ם בעיסה לגבי חלה. 116

משנה ז 116

רע"ב משנה ז 117

117 ציונים והערות משנה ז

117..... טעמא דבבלי מצד 'טעם כעיקר' וטעמא דירושלמי מצד 'גרירה'.
117..... כמה דרכים בזה – לבאר דתרווייהו איצטרכיא ליה.

118 ציונים והערות משנה ח

118..... כמה פרטים בביאור המשנה – [מאיר].
118..... ביאורים שונים למה השאור לא בטל ברוב.
118..... בביאור החילוק בין הרישא לסיפא – כנגד כולה או לפי חשבון השאור.
119..... מתמה – דלמה לי טעמים אחרים לחלק בין הפרשה ממקום אחר להפרשה מיניה וביה.
119..... בדברי הירושלמי.

119 ציונים והערות משנה ט

119..... ביאור הדינים במשנה.
120..... המשניות הללו איירי כשיש בילה.

120 ציונים והערות משנה י

120..... במקור וטעם לדין "הטבל אוסר כל שהוא".
121..... ביאור דברי התנא – "אם כן למה אמרו – הטבל אוסר כל שהוא".

123 מסכתא חלה פרק ד

124 ציונים והערות משנה א

124..... נגיעה בצירוף סל.
124..... חקירה בגדר הדין מקפידות.
125..... דרכו של הר"ש דגם בלישה של עיסה אחת נאמר דין זה – והוי מדין ע"מ לחלק.
125..... דרכו של הרמב"ם דאיכא דין מסויים של קפידה שמעכב דין צירוף.
126..... תוספת דברים.
126..... בדברי הירושלמי בדמיון בין חלה לטבול יום.

126 ציונים והערות משנה ב

126..... שיטות הראשונים בדיני צירוף המינים.
126..... ביאור האחרונים בתוס' במנחות דמבואר דמינים שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, דב'נשוק' לא נהיה לעיסה אחת.
127..... מתמה בעיקר הדמיון בין תרומה לחלה בדין מין על שאינו מינו.
127..... יסוד השערי יושר לשלל אחד מהמינים איכא סיבת המחייב, ואיכא שמות חלוקין של המינים, ולא שיש מחייב אחד בזה שבאים לידי חימוץ.
128..... שיטת ריב"נ – ובדעת הגר"א בפלוגתא רבנן ור' ישמעאל בצירוף ה' מינים בנשוק.
128..... מתמה טובא בכל הלכות הצירופים בה' מינים דמה שורשם ובמה מתחלקים זה מזה.

129 ציונים והערות משנה ג

129..... משנה – דרגות שונות של שייכות לחיוב חלה – לענין צירוף לשיעור.
129..... דרגות נוספות של שייכות לחיוב חלה לענין צירוף, ובגדר קפידה דמעכב צירוף – אך ורק לגבי העיסות שיש ביניהם קפידה.
129..... חילוק בין חלה להקדש, ובחילוק בין טבל לחלה לחלה עצמה.
130..... חידוש באבני נזר בצירוף דהקדש – דווקא בלי שיש בה שיעור.
130..... בהשוואת הירושלמי בין צירוף למעשר בהמה לצירוף של חלה כשיש ביניהם בהמות של פטור.
131.....

131 ציונים והערות משנה ד

131 ענף א' פלוגתא הגר"ח והחזו"א האם חיובא דחלה תלוי בדיני גידול בא"י או לא.

131..... במקור לדין חדש על הישן בחלה.
132..... בדברי הגר"ח שהדין 'גידול' בארץ לא שייך לגבי חיוב חלה.
132..... מחלוקת יסודית בין הגר"ח לחזו"א בעיקר הדיני גידול בארץ לענין חיוב חלה, וכמה הוכחות מהחזו"א דחיובא דחלה שייכא בגידול.
133..... דעת החזו"א דליכא קדושת הארץ כלפי חלה – רק כלפי תרומה.
133..... תוספת דברים מהחזו"א – מדברי הירושלמי על הי"ד שנה שחייבים בחלה.
133..... דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות נינהו.

- סיכום ג' דרכים – בגדר השייכות בין גידולי א"י לחיוב חלה. 134
- ענף ב פלוגתת ר' ישמעאל ות"ק בעיסת חדש וישן. 134**
- פלוגתת ר' ישמעאל ות"ק בחדש וישן אי מפריש באמצע. 134
 דיוק הירושלמי שהדין חדש על הישן בחלה הוא רק מדרבנן, ובתרומה זה מה"ת. 135
 דרך אחרת בירושלמי ליישב קושי' זו. 135
- ענף ג פלוגתת ר"ע וחכמים בהפרשה על פחות מכשיעור. 135**
- פלוגתת ר"ע וחכמים במפריש פחות מכשיעור. 135
 בדברי הירושלמי בשורש פלוגתת ר"ע וחכמים. 135
 ביאור פלוגתתם האם לדמות ללפני שלישי או לאחר שלישי – ומוכרח שה' רבעין הוא שיעור בעיסה. 136
- ציונים והערות משנה ה. 137**
- בפלוגתת ר"ע וחכמים בחזר וצירף ב' העיסות – ובמה שיש לתמוה בזה. 137
 דרכו של המהרי"ט אלגאזי לדמות למעשיו, וחילא למפרע – ובמה שיש לדון בזה. 137
 השגת האחרונים על המהרי"ט אלגאזי. 138
- ציונים והערות משנה ו. 139**
- דרכו של הרמב"ם. 139
 דרכו של הר"ש. 139
 שיטת המקור חיים שהפרשת חלה מעיסה פוטרת את כולה. 139
- ציונים והערות משנה ז. 140**
- סורי' – כיבוש יחיד, וג' דרכים בפלוגתת ר"ג ור"א. 140
 תוספת דברים. 141
 דין סורי' בשביעית. 141
 בפלוגתת הרמב"ם ורש"י ביסוד דינא דיש קנין לעכו"ם בא"י, אי מצד השוואת תורת חו"ל כלפי הפירות, אי מצד ניתוק הזיקה
 לבר חיובא. 141
 נפ"מ בין הנך תרי דרכים האם מדמינן סורי' לא"י בזה"ז. 141
 בדין שתי חלות בחוצה לארץ. 142
- ציונים והערות משנה ח. 143**
- ענף א' חילוקי דינים בג' ארצות. 143**
- הקדמה – בביאור הדינים השונים בג' ארצות לחלה ששנויים במשנה בחלה [פ"ד]. 143
 מביא סוגי' דכתובות דחלה שונה מתרומה – ולא תלוי בכיבוש וחילוק, אבל תלוי בביאת כולכם. 143
 שיטת שו"ת מה"ת ממש דשאני חלה דלא תלוי בא"י של כיבוש וחילוק. 144
 תוספת הבנה – דגם אי הוי מדרבנן – אכן מצד הארץ הוי מה"ת. 144
 בטעמא דהנך ב' חלות – ובחילוק בין הארצות. 145
- ענף ב' חילוקי דינים בב' חלות. 145**
- תוספת חידוש שמבואר בסוגי' דבכורות [כ"ז] שיש ארץ הרביעית, ויש גם חילוק דינים אחרים בג' ארצות. 145
 מבאר דחלת האור היא החלה העיקרית בכל הארצות. 146
 שיטת הרמב"ם בזה. 147
 מבאר דבאופן שיש כהן קטן, אז איכא חלה אחת, והוא אוכל רק לשל אור. 147
 שיטת הרמב"ם בזה. 147
- ענף ג' בדיני טומאה בחלת חו"ל. 147**
- בביאור דברי הבבלי והירושלמי בטעמא דא' לאור וא' לכהן, לדרכו של הר"ש. 147
 שי' הרא"ש בביאור הבבלי וירושלמי. 148
 סתירה בדברי הרא"ש בדין טומאת בארץ העמים בארץ השניה. 148
 שיטת הרמב"ם בכלל הנ"ל. 149
 בדין חלה בזה"ז. 149
- ענף ד' עוד פרטי דינים בב' חלות. 149**
- מבאר דרך בחלת חו"ל ליכא נתינה בחלת האור, אבל בחלת האור בארץ השניה איכא נתינה בחלת האור. 149
 מבאר את דברי רש"י התמוהין בחלה הנאכלת לכהן שהוא בן י"ג שנה. 149

מביא דינא דשמואל דאוכל ואח"כ מפריש, ומביא מהאחרונים דליכא איסור טבל בחלת חו"ל, ומביא מהמהרי"ו ועוד אחרונים דחולקים. 149.....

150 ציונים והערות משנה ט

150 ענף א' כמה פרטי דינים במשנה.

150..... פלוגתת הראשונים אי נותנים לעם הארץ.
150..... תוספת דברים בדברי הראשונים בזה.
151..... בדין חרמים – קרקע ומטלטלין, לאנשי המשמר או לכל הכהנים.
151..... בדברי הגרי"ז בדין מתנו"כ בבכורות – מחיים לכל כהן ולאחר שחיטה לאנשי המשמר.
151..... בדברי הגר"ח והחזו"א בזה.
151..... בדין שמן שריפה.

152 ענף ב' פלוגתת ר"י ורבנן בביכורים.

152..... בדברי המפרשים בביאור פלוגתת ר"י ורבנן בדין ביכורים לאנשי המשמר.
152..... שיטת ר"י דאינו כקדשי מקדש הלכך לא מתחלקים לאנשי המשמר – ומביא ד' נידונים בביכורים שתלויים בזה.
153..... ראייה שכל הנידון כאן הוא מה"ת – ובדברי הגר"ח בזה.
מתמה טובא בכל הנ"ל, דמבואר בהדי' דלביכורים איכא גם דיני קרבן וגם דיני תרומה, והכא רואים דתלוי בפלוגתא דתנאי.
153.....

154 ענף ג' בדין כרשינין.

154..... כרשינים – מה"ת או מדרבנן – שיטת הרמב"ם בזה.
154..... מקור מהר"ש שכרשינין הם תרומה מה"ת.
155..... בדין משמרת וטומאה בכרשינים.

155 ציונים והערות משנה י

155..... במקום 'ביתר' ו'אלכסנדר'.
156..... זמן הבאת ביכורים – בשבועות או אחרי שבועות.
157..... הבאת ביכורים קודם עצרת.
157..... ביאור בלשון הפסוק – "וביום הבכורים".
157..... הבאת ביכורים קודם עצרת.
158..... קריאה כשמביא קודם עצרת.

158 ציונים והערות משנה י"א

158 ענף א' בהא דאין מקבליים ביכורים מיין ושמן.

158..... דין מיני משקין.
159..... בדברי הרמב"ם.
159..... דברי הירושלמי.
160..... ישוב דברי הרמב"ם.
160..... מקור אחר לדברי הרמב"ם.
161..... דברי שאר ראשונים.
161..... פלוגתת רש"י ורגמ"ה.
161..... פלוגתת רש"י ותוס'.
162..... דברי הרא"ש והמכילתא.
162..... תוספת דברים במשנה.

חידושי סוגיות

163 חידושי סוגיות

171 סימן א' קונטרס בגדרי ה' מינים, [פרק א' משנה א']

171 פרק א' ביסוד דינא דה' מיני דגן, לחלה ומצה.

171 מביא כמה מקורות לדין ה' מיני דגן בחלה, ומבאר את הנפ"מ שביניהם.
171 מביא מהרידב"ז דנפ"מ לענין ביטול ואי לוקין בחלה, ונפ"מ במצה.
172 נפ"מ אי מתני' ה' מינים או ה' דברים.
172 ביאור פלוגתת הבבלי וירושלמי בצירוף בנשוק.
173 ישוב לשי' המאירי מהירושלמי, וישוב שי' רש"י במנחות מקושי' תוס' מהירושלמי.

173 פרק ב' ביאור בדברי התוס' במנחות [ע'], ובר"ש ריש כלאים.

173 ביאור האחרונים בתוס' במנחות דמבואר דמינים שאין מפרישין זע"ז אין מצטרפין נמי לשיעור חיוב חלה, דב'נשוק' לא נהיה לעיסה אחת.
173 מתמה בדברי האחרונים מיניה וביה בתוס'.
174 מוכיח דע"כ דצירוף מדין אבות ותולדות אתינן עלה.
174 דרך נוספות על פי הסברות של 'מקפדת'.

175 סימן ב' חידושים בדרכו של הגר"א בגדרי חמשה מיני דגן. [ריש מכילתין]

175 פרק א' שיטת הגר"א בדיני החמשה מינים לגבי חלה כלאים ומנחת העומר.

175 שו"ט בירושלמי לדרכו של הגר"א.
176 ביאור סברת ר' יוסי, דאף אי ש"ש ושעורה מין אחד נינהו, אבל דומה לתאנה שחורה ולבנה, ומבאר שיש מושג של מין אחד בב' צורות – וכדמצאנו כה"ג בכלאים.
176 ביאור הקס"ד לר' ישמעאל להכשיר מנחת העומר בכוסמין ש"ש ושיפון, דמדין תולדות אתינן עלה.
177 סיכום הג' שיטות בה' מיני דגן.

177 פרק ב' בפלוגתת הבבלי וירושלמי בצירוף הה' מינים בנשוק, לדרכו של הגר"א.

177 דעת הגר"א בפלוגתת רבנן ור' ישמעאל בצירוף הה' מינים בנשוק.
177 מתמה טובא בכל הלכות הצירופים בה' מינים דמה שורשם ובמה מתחלקים זה מזה.
178 מבאר כל החילוקי דינים בצירוף בנשוק עפ"י המבואר דחזינן ושעורין אבות נינהו, ויש ב' מיני צירוף, מצד אבות ותולדות ומצד מינים.
178 הוכחה נוספת דמשנה דריש פרק ד' איירי באבות ותולדות.
178 ביאור בשיטת ריב"נ על פי הנ"ל.
178 שיטת הגר"א בבבלי – ומתמה טובא לדרכו איכא סברות הפוכות בין הבבלי לירושלמי.
178 ביאור בשי' הבבלי, לדרכו של הגר"א נתחדש צירוף של תולדות זה עם זה.
179 ביאור בשיטת הטור בכל הנ"ל.

180 סימן ג' פלוגתת ר"ת והרמב"ן בדין תחילתה סופגנין. [פרק א' משנה ה']

180 פרק א' שיטת ר"ת בתחילתו סופגנין ובב' מחייבים בחלה, דין 'עריסותיכם' ודין 'לחם'.

180 הקדמה – ב' סוגים של לישא ואפייה.
180 פלוגתת ר"ת והרמב"ן.
181 ביאור דברי ר"ת שיש ב' מחייבים, מחייב מצד לחם ומחייב מצד עיסה.
181 מביא מהתשו' הרשב"א שהוכיח משי' ר"ע בגלגול נכרי וגלגול חו"ל דמוכרח שיש ב' מחייבים בחלה, בזמן הגלגול ובזמן הקרימה בתנור, ותרי קראי איכא.
182 נחלקו בגדר הפטור של עכו"ם הקדש וחו"ל, ונפ"מ לגבי המחייב של קרימה בתנור.
182 מקור גדול לפמ"ג.
183 הוספה חשובה.

183 פרק ב' פלוגתת הגר"ת והחזו"א בשיטת ר"ת.

183 הרחבה בשיטת ר"ת דאיכא ב' מחייבים, מצד עיסה ומצד לחם, ובשיטתו באילפס ואח"כ אפאז בתנור.

מביא את החידוש של החזו"א "דבישולו זה אפייתו" - ומוכיח דלפי"ז איכא תרי מחייבים בבליה עבה שבישולו, גם מצד
 183..... 'עריסותיכם' וגם מצד 'לחם'.
 184..... מביא כמה נפ"מ בין הנך תרי מחייבים.
 184..... דברי הגר"ח [בשי"ר] דכבר בעיסה חיילא דין לחם, ונפ"מ לביטול ע"י תערובת של מינים.
 184..... תוספת ביאור בדבריו - "לחם שבעיסה", דאכתי לא נתקיים בו תנאי דתוריתא דנהמא.
 185..... ביאור הוכחת הגר"ח מדברי הרא"ש בר"ת, דאיך ילפינן דין לחם דברכת המוציא מדין גלגול דמחייב בחלה.
 185..... מבאר דאיכא נפ"מ לדינא בין הגר"ח לחזו"א.
 186..... הוכחה ברורה לדרכו של הגר"ח מכל הנידון בתוס' בשי"ר יהודה דבעי תנור אחד.
 186..... מבאר עיקר סברת ר"ת לדרכו של הגר"ח.
 186..... מבאר עוד דנמצא דלפי הגר"ח דין 'עריסותיכם' ודין 'לחם' אינם ב' דינים, וב' מחייבים, אלא דביסודם תרוייהו דין א' נינהו.
 187..... סיכום בדברי הגר"ח.

פרק ג' ביאור שיטת הרמב"ן בתחילתו סופגנין, ודרכו של הגר"ח בב' מחייבים בחלה, ותוספת ביאור בשיטת ר"ת. 187

187..... פלוגת ר"ת והרמב"ן.
 187..... במה שיש לתמוה בשיטת הרמב"ן.
 188..... מביא יסוד מהגר"ח דלמד ד' 'עריסותיכם' ו'לחם הארץ' אינם תרי מחייבים, אלא דכל המחייב הוא מצד 'לחם הארץ', וכל
 188..... חיובא דשעת גלגול הוא רק מחמת הלחם העתיד להיות בה, ומביא מקור לדבריו מהר"ש.
 188..... הוספה חשובה.
 188..... ביאור בדברי הגר"ח עפ"י דבריו בהלכות חמץ ומצה, וביאור שורש פלוגת הרמב"ן ור"ת בגלגול בבליה עבה ע"מ לבשלה.
 189..... עפ"י הנ"ל מבאר שורש פלוגת הר"ש ור"ת בע"מ לחלקה דלא פליגי בסברות הפוכות.

סימן ד' דברי הגר"ח ביסוד דינא דע"מ לחלק ובשורש פלוגת הרמב"ם וראב"ד בזה. [פרק א' משנה ז'] 190

190..... דרך הראשונה של הגר"ח דנחלקו אי מחשבת חלוקה כנחלקה וליכא שיעור חלה – ונפ"מ אי הוי שעת חובתה עכשיו או לא.
 191..... דחיית הגר"ח ממחשבת חלוקה לאחר אפייה.
 191..... דחייה שניה של הגר"ח ממה דמהני חלות הפרשה – דמוכרח דלא חשיב כנחלקה.
 191..... ביאור הגר"ח בדברי הראב"ד דמדמה מחשבת חלוקה לעושה עיסתו קבין – דליכא הכא 'מחשבת פוטר'.
 192..... חידוש בדברי הגר"ח דאיכא פטור בחובת הפרשה ואעפ"י כחיילא חלות הפרשה.
 192..... ביאור הגר"ח בהשגה השניה של הראב"ד מדיחוי אצל מצוות.
 193..... ביאורו של הגר"ח בשיטת הרמב"ם דמחשבה לחלקה מתייחסת לשעת לחם של אח"כ וזה הפוטר גם עכשיו.
 193..... ביאור שיטת הרמב"ם דמחלק בין מחשבת סופגנין למחשבה דע"מ לחלקה.

סימן ה גדר הדין ארץ ישראל מוחזקות מאבותינו, ובפלוגתא בירושלמי בדין זה לגבי חיוב חלה בקמח וסולת שמצאו כשנכנסו לא"י. [פרק ב' משנה א'] 194

פרק א' דרכם של האחרונים בדין מוחזקות מאבותינו לגבי חלה. 194

194..... בשו"ט בין ר"ע ור"א בדין מוחזקות מאבותינו לגבי חלה.
 195..... כמה מקורות שא"י מוחזקות מאבותינו.
 196..... קנין למפרע דווקא בגוף ולא בפירות.
 196..... דברי האחרונים בחלוקה בין קנין וקדושה בזכות של 'מוחזקות מאבותינו'.
 196..... דרכו של הגר"א קוטלר בכל הנ"ל – דתרי מיני קדושות נינהו.
 197..... הערה גדולה משיטת הגר"ח בנידון זה.
 197..... הפלוגתא בירושלמי מתבארת בתלת אנפי.
 197..... סיכום.

פרק ב' כמה תמיהות בעיקר האי חידוש, שא"י מוחזקת מאבותינו. 197

197..... כמה קושיות בעיקר הזכות שמוחזקת לנו מאבותינו – דמוכרח דלא היו בעלים ממש.
 198..... במה שיש להעיר על הדמיון בין קריאת ביכורים לוידיי מעשרות.
 199..... דברי הגר"ח בחילוק בין אשה לגר בוידיי מעשרות וקריאת ביכורים.
 199..... מבאר שבדברי הגר"ח מבואר שיש ב' סוגים שונים של בעלות בא"י – הדין שחל ע"י ירושה ושיבה והדין שחל בדין מוחזקות מאבותינו, וכן מוכרח מיניה וביה בדברי היד רמה.

פרק ג' דרך חדשה בגדר הדין מוחזקת מאבותינו, דבעלות לחוד ורשות ושליטה לחוד. 201

נראה שהדין מוחזקת מאבותינו הוא בגדר 'שליטה' ולא בגדר 'בעלות' – כעין הזכויות של שומר בפקדון, וכעין זכות של הרבים ברשה"ר. 201
 בגדר ממון עניים, שזה הפקר מצד אחד ומאידך הרי זה ברשותם ובשליטתם שאין למנוע אותם. 203
 מביא סוגי' דפסחים [ו']. ומוכיח דסגי ברשות ושליטה של העכו"ם לפוטרו. 204
 בניחותא של בעל הקרבן על ההכשר לטומאה. 205
 מחדש ששייך החזקה דינית גם כשאין שום החזקה מציאותית – ויש לזכות תביעה על החזקה זו. 205
 סיכום – 'החזקה דינית' בא"י של כל הדורות מאברהם אבינו – וזה מתממשת לבעלות ממש – על ידי הדורות המסויימים שיזכו בבעלות של א"י, ומדמה החזקה זו לכעין אפודתיקי. 205
 ישוב לקושיות האחרונים על הדין מוחזקת מאבותינו. 206
 מבאר את ההבדל בין מה דליכא זכות לרועי אברהם ויש זכות לקבורה של שרה. 207

פרק ד' בגדר הדין 'מוחזקת מאבותינו' כלפי ירשות בכור דהוי כ'מוחזק' ולא כ'ראוי', והספק

בירושלמי לגבי קדושת א"י לחלה. 207

מתמה טובא בעיקר הדין 'מוחזק' בירושת הארץ לגבי הזכות בכור, א' קשה עלה רשב"ם שלמד שהכל מיוצאי מצרים, ועיקר הדברים תמוהין דמתים ירשו את החיים ולמה אינו ראוי. 207
 הירושה היא לאחר מיתה של יוצאי מצרים – ואעפ"כ מיקרי מוחזק ולא ראוי – ולא פליגי הרשב"ם והיד רמה מהיכן המוחזקת. 208
 ביאור הפלוגתא בירושלמי על פי הנ"ל – שיש ב' דרגות במוחזקת – ובזה פליגי לענין מה שהקדושה תלויה בקנין. 209

סימן ו' בדין מביא גט בספינה דמדמינן למשנה בפרק ב' [משנה ב']. 211

מק' טובא על עיקר הדמיון בין גט לתרו"מ, ומ"ש מובלעות, ומ"ש גוששת מאין בו נקב. 211
 ביאור עפ"י התוס' והריטב"א דהנידון מצד "לא תחלוק, ומהו חל עליו" שם חו"ל, ונהרות ועליות "חולקות רשות לעצמם" בהך תקנה. 211
 מביאר למה לא דנים על כל סלע, ומה מעלת גוששת ומה החלוק בין מובלעות וסמוכות. 212
 בדברי התוס' בעלייה. 212
 תוספת ביאור לסברא דנהרות חולקות רשות לעצמן, ותוספת ביאור למה עדיף סמוכות ומובלעות מנהרות, וביאור בדין הכותב גט "על נהרות בבל". 213

סימן ז' עמידה בברכת המצוות, ובטעמא דישיבה בברכת הפרשת חלה. [פרק ב' משנה ג']. 215

מביא פלוגתא הפוסקים אם כל ברכת המצוות בעמידה או דווקא במצוות דדינם בעמידה גם ברכתן בעמידה. 215
 מוכיח דלפי הצד שעומדים דווקא במצוה שעומדים בה, דתלית הברכה במצוה לענין עמידה היא מעיקר הדין. 216
 מבאר דכיון דהברכה שייכת למעשה המצוה, שוב שייכי דיני עמידה דמעשה המצוה לברכה מעיקר הדין. 216
 מביא ש' הראשונים דכל ברכות המצוות בעי עמידה – ומתמה במה שתירצו על הפרשת חלה. 217
 מביא טעמו של הארחות חיים שעומדים בברכת המצוות כיון שדומה לשירת הלויים, ומתמה בזה טובא. 218
 מבאר דבריו עפ"י מה שייסדנו דהברכה והמצוה חדא נינהו – ומתחברים השרות ועבודה שיש במצוות להזכרת ש"ש שיש בברכה להיות שרות שיש בה הזכרת ש"ש – כעין שירה. 218
 מביא חידושו של המג"א שבמצוות שהם לתיקון ולהכשר נמי אין דין עמידה, ומבאר דבריו. 220
 מביא סברת הראשונים שבמצוות שיש בהם הנאה אין דין עמידה בברכה שלהם, ומתמה בדבריהם. 220
 מבאר את החלוק בין מצוות דהנאה לשאר מצוות, דבמצוות דהנאה אין בהם תורת שירות, ובמצוות שאין בהם הנאה איכא תורת שירות, ונפ"מ לדין מצוות צריכות כוונה. 221
 מביא את דברי הבעל העיטור בדין עמידה בברכת להכניסו בבריתו של א"א. 221
 מביא סתירה בדין שומע כעונה אי יש בזה דין עמידה לשומע או לא, ויש בזה סתירה בין ברכת המגילה לספירת העומר, ומבאר עפ"י יסוד דינא דעמידה בעבודה וקדשים עפ"י סוגי' דזבחים ט"ז, שזה דין בעובד, וכן הוא בברכת המגילה, לעומת הדין עמידה דספירת העומר. 222

סימן ח' מחלוקת הראשונים ביסוד דין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש או לא, ובדין לשמה במצה בדין זה, ובדין נתינת מים לגבי שיעור ה' רבעים ולגבי פטור עכו"ם והקדש. [פרק ג' משנה א']. 224

פרק א' ביאור חדש בפלוגתא הראשונים בגדר הדין נתינת מים. 224

בפלוגתא הראשונים ביסוד דינא דנתינת מים, ומעורר שיש מקום ללמוד דלא כהגר"ח בביאור פלוגתתם, וכן מדויק בלשונות של הראשונים. 224

מקשה להנך דלמדו דנתינת מים דומה להבאת שליש, דלמה אין בה פטור דעכו"ם והקדש והפקר, ומעורר דלפי"ז הרשב"א
 225..... סותר משנתו אי נתינת מים הוי כהבאת שליש או לא.
 מביא את יסוד הגר"ח בעיקר חיובא דחלה, ומבאר עפי"ז את שורש פלוגתא הראשונים בדין נתינת מים אי דינה כהבאת שליש
 225..... או לא.
 מבאר עפי"ז את החילוק בין פטור עכו"ם והקדש בהבאת שליש לפטור עכו"ם והקדש בנתינת מים, וחילוק זה הוא גם
 226..... לראשונים דהשוו נתינת מים להבאת שליש, ומיישב בזה את סתירת הרשב"א.
 227..... תוספת ביאור בזה.
 מוסיף בזה לבאר דבאמת גם בעכו"ם אזלינן בתר נתינת המים, ודומה ממש להבאת שליש, רק דמהני אח"כ גלגול דישראל
 227..... להפקיע את השם לחם עכו"ם, וכדחזינן בלחם חו"ל.

פרק ב' עוד בהנ"ל, ובישוב סתירת הרשב"א. 228.....

מתמה עוד ברשב"א, דמצד א' הרשב"א מדמה שיעור דה' רבעים לפטור עכו"ם דבתרווייהו אזלינן בתר מעיקרא, ומאי דך סובר
 דחלוקין נינהו, דהרשב"א סובר דלענין עכו"ם אזלינן רק בתר גלגול, ולענין ה' רבעים מפורש בדבריו דאזלינן בתר נתינת
 228..... מים.
 228..... מבאר עפ"י הנ"ל למה חלוקין מיעוטא דעכו"ם והקדש דבעינן לזה גלגול משיעור ה' רבעים דסגי כבר בנתינת מים.

פרק ג' בדין לשמה במצה בנתינת מים. 229.....

דן בדברי הגר"ח לענין שימור לשם מצה בנתינת מים, דיתכן דתלוי בעיסה ולא באתחלתא דלחם, ונסתרו דברי הגר"ח.
 229..... בדברי הגר"ח בסוגי' דעיסת הכלבים - בגדר דין לשמה - דלמדנו ג' חידושים מהגר"ח, והכא המקור לחידוש הגר"ח בלשמה
 229..... בנתינת מים.
 230..... מכאן מקור לדבר הגר"ח ללמוד דין לשמה בנתינת מים מהדין נתינת מים בחלה.
 230..... סיכום דברי הגר"ח בזה.

סימן ט' בגדר הדין ש'חלה ותרומה' מעורבות בעיסה ובטבל, לגבי איסור משמרת בטבל. [פרק ג' משנה ב']. 231.....

מצאנו במשנה שתרומה מעורבת בטבל וחלה מעורבת בעיסה לאחר גלגול.
 231..... מביא את יסוד הראשונים ואחרונים שתרומה מעורבת כבר בתוך הטבל, ומביא כמה מקורות לזה מהאיסור אכילה וחיוב מיתה
 231..... ודיני מומן ואיסור לטמאה, ומהדין דבר הנדור, ודבר האסור.
 מתמה טובא בעיקר היסוד - שהרי מוכח שיש חילוקים בין הטבל לתרומה, ומוכרח גם שיש 'נדר' בהפרשה ומקדישו בהפרשה,
 233..... ויש בזה סתירות מיניה וביה.
 234..... מתמה מכמה דינים בטבל לפני מירוח, ובחילוקי דינים במשמרת תרומתי לפני הפרשה.

סימן י' בדברי הרמב"ן דמדמה מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש, ובגדר עקירת מחשבתו למפרע, ובישוב שיטת ר"ת במחשבת סופגנין דמאי שנא מכל המחשבות. [פרק ג' משנה ג']. 236.....

מביא דברי הרמב"ן בקושי' מה בין מחשבת סופגנין לתחילתה הקדש שפוטרה, ומבאר דמכאן מוכרח שאין הקדש בגדר פטור.
 236..... עפי"ז מבאר את תירוצו של הרמב"ן דמעשה מוציא מידי מחשבה, ומוכיח מכאן כדברינו לעיל בביאור הך כללא "דבשעת
 237..... חובתה היתה פטורה", דנקבע שמו מתחילתו בגלגול כ"לחם הקדש" ושוב לא פקע שמו.
 237..... תוספת דברים ביסוד זה.
 237..... עפי"ז מבאר את שיטת הרמב"ן בתחילתה סופגנין ממש, [ולא במחשבת סופגנין בעלמא].
 מביא שיש לדון אי בתחילתה במחשבת פטור ונמלך, האם הוא מתחייב למפרע או לא, ומוכיח מהרמב"ן דמהני רק מכאן
 ולהבא, ומביא בזה מהר"ש ורשב"א דמהני למפרע, ומביא על זה חידוש להלכה בהפרשת חלה ב"קוגעל" מבעל המנחת יצחק.
 238..... מעורר דחידוש זה ב"קוגעל" הוא דלא כהרמב"ן הנ"ל דמעשו מוציאים מידי מחשבתו, ולפי"ז לא יהינה הפרשת חלה ב"קוגעל"
 238..... לפני אפייה, ולא נהגו עלמא כהרמב"ן, ותולה בזה פלוגתא אחרת, האם העינן אפייה ממש להתחייב, או דסגי בנמלך לאפות.
 239..... מתמה בכל הנ"ל מדברי הרא"ש דמוכרח דע"כ דגם הרמב"ן מודה דמתחייב למפרע.
 מקדים להקשות בעיקר שיטת ר"ת דמאי שנא מחשבת סופגנין מכל המחשבות הפוטרות, ומחדש עפ"י הגר"ח דיתכן דר"ת
 239..... מודה בכל המחשבות חוץ ממחשבת סופגנין, דמחשבה זו סותרת לעיקר החלות אתחלתא דלחם דחיילא בעיסה מגזה"כ.
 עפי"ז מבאר דגם לרמב"ן אף דמעשו מוציאים מידי מחשבתו, אבל שוב הדרא לן גלגולו לחייבו למפרע דבמחשבתו הוא שוב
 קובע קביעת התורה דאית ביה תורת א"תחלתא דלחם", ויתחדש דרך במחשבה זו ס"ל לרמב"ן דנעקר למפרע לא כן בכל
 239..... המחשבות, ודו"ק.

סימן י"א מירוח עכו"ם, האם תלוי בבעלות או במעשה או בשניהם, והחילוק בין מירוח הקדש למירוח לעכו"ם. [פרק ג' משנה ד']..... 241

פרק א' פלוגת רש"י והראשונים במירוח ישראל ברשות עכו"ם..... 241

241..... סוגית הגמרא בגיטין [מ"ז] ובמנחות [ס"ו] לגבי מירוח עכו"ם והקדש.
פלוגת הראשונים אי מירוח ישראל ברשות עכו"ם בכלל מירוח ישראל הוא או בכלל מירוח עכו"ם הוא, ומתמה בשיטת רש"י דלמה מירוח תלוי בבעלות.
242..... מתמה על הראשונים ממיעוט של עכו"ם בחלה וממיעוט של הקדש בתרומה, ומתמה ברשב"א דבעי גם בעלות עכו"ם וגם מעשה עכו"ם.
242..... ישובו של המהריט"ץ לשיטת רש"י ד'דיגונך' היינו 'דגנך' בשעת דיגון.
243..... בביאור בשיטת הראשונים – מקדים בביאור דעת הסוברים דקצירת עכו"ם לצורך ישראל חשיבא כקצירת ישראל בחיובא דפאה, וקצירה לצורך חו"ל חשיבא כקצירת חו"ל בחיובא דפאה, ומבואר שהכל תלוי ב"שם קציר" ולא ב"מעשה קציר", ובענין שהחפצא של קציר יהיה "קציר ישראל" ו"קציר א"י".
243..... מבאר דגם במירוח מצאנו בראב"ד דתלוי אי נעשה עבור הישראל או לא, והיינו דבענין שיחול 'שם ישראל' על 'הדגן הגמור' והיינו על הדגן של שעת דיגון, ועפ"י מחלק בין הקדש לעכו"ם.
244..... ישוב קושי' האחרונים דמאי שנא מירוח עכו"ם ממירוח נמלים.
245.....

פרק ב' שיטת הרמב"ם במירוח עכו"ם ברשות ישראל, וסתירת הר"י במירוח ישראל ברשות עכו"ם..... 246

שיטת הרמב"ם ושיטה לא נודע למי דתרי גוויי מירוח עכו"ם משכחת לה, מצד הרשות ומצד המעשה, ותרומהו נתמעטו דתרי דיגונך כתיב.
246..... דרכו של המהריט"ץ בשיטת הרמב"ם דגם לרבה דלא דריש 'דגנך' רק 'דיגונך' אבל מודה לדרשה של דגנך בשעת דיגונך.
247..... סתירת הר"י וישובו של המהריט"ץ אלגאזי.
247..... דרך חדשה בזה עפ"י המהריט"ץ.
248..... דרכו של הגר"ח ברמב"ם [ביכורים פרק ב' הלכה ט"ו], שיש דין דגנך ודין דיגונך.
248.....

סימן י"ב בדין מצה וחלה מן החיטין ומן האורז, ובגדרי טעם כעיקר ובדיני גרירה. [פרק ג' משנה ז']..... 249

249..... טעמא דבבלי מצד טעם כעיקר וטעמא דירושלמי מצד גרירה.
249..... בדברי הרמב"ם דתרומהו איצטרכיא ליה – טעם כעיקר שלא יתבטל, ושוב בענין גרירה להשוות את כולה ללחם.
250..... הוכחה של הדברי יחזקאל דבאין לידי חימוץ הוא רק מצד קביעת המין, ומבאר שיש ב' דינים במצה.
250..... קושי' בדברי הרמב"ם דמה שייך טעם כעיקר לטעמא דגרירה – ומוכיח שיש מהלך חדש בגרירה – שמתייחסים לדינים של הגורר ולא למציאות של הגורר.
250..... ביאור שיטת רשב"ג.
251..... שיטת הרא"ש דחולק בדין טעם כעיקר דמהני להפוך היתר לאיסור – ונתחדש דין ברא"ש דבענין באים לידי חימוץ מחמת עצמות המין, ומחמת זה בענין דינא דגרירה.
251..... סיכום פלוגת הרמב"ם ורא"ש.
252..... הערה בשיטת הרא"ש.
252..... הערה – שהכל תלוי במחלוקת רבנן ורשב"ג.
252..... דרך חדשה בזה מהגר"ח לחלק בין הדין ה' מינים ל"שם לחם".
253.....

סימן י"ב בדין כיבוש יחיד. [פרק ד' משנה ז']..... 254

פרק א' שיטת רש"י ותוס' בכיבוש יחיד..... 254

254..... שיטת רש"י ותוס' מהו כיבוש יחיד.
254..... בדברי רש"י מה נקרא כיבוש יחיד.
255..... בדברי הרמב"ם מה נקרא כיבוש יחיד.
255..... ביאור בדין של הספרי, ומה זה שייך לכיבוש יחיד.
256..... ב' דרכים בתוס' עפ"י הספרי אי מצד סדר הכיבוש אי מצד שלא ברשות.
256..... ביאור חדש בשי' רש"י האיך למד את הספרי – דלא שייך למחלוקת בכיבוש יחיד.
256..... מוכיח ממה שרש"י מצריך אורים ותומים אף תמיד לא בענין אורים ותומים.
257..... ישוב קושי' המקד"ד דאי קנין של יחיד שמיה כיבוש א"כ כל קנין של ישראל יחול בו דין כיבוש.
257.....

פרק ב' שיטת הרמב"ם בכיבוש יחיד..... 257

257..... דרכו של הדבר אברהם בשוב דעת הרמב"ם בכיבוש יחיד.
דרכו של המשנת ר"א בעיקר הפלוגתא אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא – דנפ"מ אי בענין 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'.
257.....

258..... בדברי הקרן אורה דכיבוש יחיד היינו סמוך לגבול.
258..... דרך נוספת ברמב"ם – קרן אורה.

258 פרק ג' כיבוש עולי בבל בסוריה.

258..... בפלוגת הרמב"ם והראב"ד אי היה קידוש של עולי בבל בסוריה, ושיטת הר"ש בזה.
259..... קושית הגר"ח דמה נפ"מ אי כיבוש יחיד שמה כיבוש או לא.
259..... בדברי המקד"ד לדון האם החסרון של כיבוש יחיד בכיבוש ראשון בסוריה היה חסרון נמי בכיבוש שני בסוריה.
259..... ישוב לעיקר הקושי – שיש לומר שלא היה להם רשות לקדש בכיבוש שני רק מה שנתקדש בראשון.
260..... ביאור שיטת הראב"ד דמה מהני כיבוש יחיד בסוריה אי לא היה בו כיבוש עולי בבל.
260..... בדברי הקה"י שיש נפ"מ לשאר דינים התלויים בקדושת הארץ.
260..... חומר דסוריה יותר משאר המקומות הסמוכים לא"י.

262 סימן י"ג בגדר החלוקה של א"י לשלש ארצות. [פרק ד' משנה ח']. 262 פרק א' ג' ארצות, והנפ"מ בין כיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל.

262..... ג' ארצות – עולי בבל עולי מצרים וארץ השלישית.
263..... קדושה ראשונה – עולי מצרים או לא.
263..... במהות הקדושה – וכמה דעות באופן הקידוש בקדושה שנייה.
264..... בפלוגת רש"י ותוס' בכיבוש עולי בבל אי בעי כיבוש וקידוש או לא.
264..... חילוק בנידון הנ"ל – בין תוך גבולות א"י לחוץ לגבולות.
265..... קדושה ראשונה היתה בלי קידוש – וסגי בכיבוש לחודי.
265..... בדברי רש"י בחומש לפרש טעמא דגבולות הארץ בתורה.
265..... בדברי המקד"ד לפרש שיטת רש"י בסוריה דלא היה אורים ותומים, וקידוש בעי אורים ותומים.

פרק ב' בדברי הרמב"ם דקדושה ראשונה כיון שגלו בטלה קדושתו, כיון שתלויה בכיבוש, ודלא כקדושה שניה. 266

266..... בדברי הרמב"ם לחלק בין קדו"ר לקדו"ש אי ע"י כיבוש או חזקה.
266..... מקור וביאור בשיטת הרמב"ם – ובדברי הקוה"ע בזה.
266..... דברי הגר"ח בזה – דאיכא תנאי בכיבוש ראשון שיהיה בלי עול מלכות וזה מה שנתחדש בדין "והטיבך והרכב מאבותיך".
267..... ישוב הגר"ח לקושי מסוריה – ונתחדש שכל שלא היה בו קדו"ר בכיבוש, שוב לא חיילא ביה קדושה שניה בלי כיבוש.
267..... בדברי הר"ש שהחילוק בין כיבוש ראשון לשני אי איכא מצוה או לא.
268..... ישוב המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין קדושה ראשונה [כיבוש] לקדושה שניה [חזקה].
268..... שיטת הרמב"ם לגבי קדושת שכנה בארץ ישראל דלא בטלה לעתיד לבא.

268 פרק ג בדין הרבה כרכים שהניחום עולי בבל.

268..... בדברי רש"י דהרבה כרכים הניחום ומותר לחרוש ולזורע, ובדברי המהר"י קורקוס.
269..... דברי החזו"א ומקד"ד בזה – דהנך כרכים הם נידון בפני עצמו – ולא שייכי לשאר כיבוש עולי מצרים.
269..... הוכחת המקד"ד לחלק בין הנך כרכים לשאר כיבוש עולי מצרים, ממה דחלוקין נינהו לגבי טומאת ארץ העמים ולגבי האיסור לצאת לשם.
270..... חידוש לגבי עבר הירדן.
270..... דעת הרמב"ם דאין לחלק בין הנך כרכים לכל כיבוש מצרים.

271 סימן י"ד קונטרס בדין חלת חו"ל. [פרק ד' משנה ח']. 272 פרק א בביאור דין א' לאור וא' לכהן.

272..... הקדמה – בביאור הדינים השונים בג' ארצות לחלה ששנויים במשנה בחלה [פ"ד].
272..... מביא סוגי דכתובות דחלה שונה מתרומה – ולא תלוי בכיבוש וחילוק, אבל תלוי בביאת כולכם.
273..... שיטות שזה מה"ת ממש דשאני חלה דלא תלוי בא"י של כיבוש וחילוק.
273..... תוספת הבנה – דגם אי הוי מדרבנן – אכן מצד הארץ הוי מה"ת.
274..... בטעמא דהנך ב' חלות – ובחילוק בין הארצות.
274..... תוספת חידוש שמבואר בסוגי' דבכורות [כ"ז] שיש ארץ הרביעית, ויש גם חילוק דינים אחרים בג' ארצות.
275..... מבאר דחלת האור היא החלה העיקרית בכל הארצות.
275..... מבאר דבאופן שיש כהן קטן, אז איכא חלה אחת, והוא אוכל רק לשל אור.
276..... בביאור דברי הבבלי והירושלמי בטעמא דא' לאור וא' לכהן, לדרכו של הר"ש.
276..... שי' הרא"ש בביאור הבבלי וירושלמי.
276..... סתירה בדברי הרא"ש בדין טומאת בארץ העמים בארץ השניה.

- 277..... שיטת הרמב"ם בכל הנ"ל.
- 277 פרק ב ביאור החילוק בין תרומה לחלה בדין ב' חלות.....**
- 277..... בטעמא של הירושלמי ושל התוס' בחילוק בין תרומה לחלה, דאין ב' תרומות אף דאיכא ב' חלות.
- 278..... מבאר עוד דפלוגתת התוס' והירושלמי תלוי בבלי וירושלמי.
- 279 פרק ג' ביאור שי' הרמב"ם בגדר הב' חלות בחלת חו"ל.....**
- 279..... דרכו של הרמב"ם בביאור טעמא דב' חלות, דהירושלמי והבבלי משלימים זה את זה בטעמיהם, וקושי' החזו"א בזה.
- 279..... הערות נוספות בדברי הרמב"ם.
- 279..... דרכו של המהר"י קורקוס בביאור שי' הרמב"ם בהנך ב' חלות.
- 280..... מבאר דפליגי הרמב"ם והראשונים איזה חלה עיקר, ומבאר דב' שמא תשתכח" נתחדש חלות דין חדש של חלת חו"ל.
- 281..... ביאור בהקדמת הרמב"ם לעיקר דין חלת חו"ל.
- 281..... ישוב לקושי' החזו"א על הרמב"ם.
- 282..... מבאר את פלוגתת הראשונים בתערוכת חלת חו"ל ובהיתר נתינה לכהן עם הארץ.
- 282 פרק ד בפלוגתת הראשונים בדין חלה בזה"ז בא"י ובחו"ל.....**
- 282..... מביא פלוגתת הרמב"ם והתוס' בחלה בזה"ז בא"י.
- 282..... מביא את פלוגתת הרמב"ם והרא"ש בטעמא ד"ש"מא ישתכח".
- 283..... עפ"י הנ"ל מבאר פלוגתתם בחלת א"י בזה"ז.
- 283..... מבאר למה לא שייך חלה הנאכלת כמו בארץ השניה, וגם בזה אזיל הרמב"ם לשיטתו.
- 283..... ביאורו של הגרי"ז בזה.
- 283..... פלוגתת הראשונים בחלת חו"ל בזה"ז.
- 284..... בדין ברכת המצוות באכילת חלת חו"ל בזה"ז.
- 284 פרק ה ביאור שי' הרמב"ם בהא דבכהן קטן [טהור] סגי בחלה אחת.....**
- 284..... קושי' הגרי"ז על הרמב"ם מהדין בכהן קטן.
- 285..... מתמה טובא בעיקר דברי המהר"י קורקוס ממה דהתירו זב וזבה בחלה הנאכלת.
- 285..... מוסיף ביאור בשי' הרמב"ם עפ"י דרכו של המהר"י קורקוס, דשני דינים נאמרו בחלת חו"ל.
- 286..... ישוב קושי' הגרי"ז בשי' הרמב"ם בדין כהן קטן.
- ישוב לתמיהא בשי' המהר"י קורקוס דחידש דהנאכלת היא העיקר, דהרמב"ם חולק על הראשונים, ולדידיה אין הכהן קטן אוכל את חלת האור.
- 286..... מדייק כדברינו ברמב"ם.
- 287 פרק ו במצות נתינה בחלת ותרומת חו"ל.....**
- 287..... מבאר דרך בחלת חו"ל לליכא נתינה בחלת האור, אבל בחלת האור בארץ השניה איכא נתינה בחלת האור.
- מביא את פלוגתת הרמב"ם ורמב"ן בדין נתינה בתרומה, ומבאר דפליגי לשיטתייהו בפלוגתתם בהוכחה מתרומת וחלת חו"ל.
- 287.....
- 288 פרק ז ביאור חדש בשי' רש"י בדין נתינה לקטן בחלת חו"ל.....**
- 288..... מביא את קושי' הראשונים דלמה הביאו דין כהן קטן.
- 288..... מבאר את דברי רש"י התמוהין בחלה הנאכלת לכהן שהוא בן י"ג שנה.
- 288..... מוכיח דע"כ דרש"י למד כדברינו ברמב"ם.
- 289 פרק ח בדין תרומת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש.....**
- מביא דינא דשמואל דאוכל ואח"כ מפריש, ומביא מהאחרונים דליכא איסור טבל בחלת חו"ל, ומביא מהמהרי"ו ועוד אחרונים דחולקים.
- מביא ג' הוכחות ברורות מהראשונים דאיכא איסור טבל בתרומת חו"ל.
- 292 סימן ט"ו ביכורים מסוריא וביכורים מירושלים ומפרוורי שבירושלים. [פרק ד' משנה י"א].**
- 292..... בהא דאין מביאין ביכורים מסוריא.
- 293..... בהא שאמרו - הקונה בסוריא כקונה בפרוורי שבירושלים.
- 293..... הבאת ביכורים ממה שגדל בירושלים.
- 293..... גדרי בעלות בירושלים.
- 293..... ראייה לחייב ירושלים.
- 294..... שיטת הרמב"ם.
- 294..... בעלות בירושלים בזמן בית שני.
- 294..... קושיות על חילוק זה.

295.....	ביאור דברי רש"י.....
295.....	גדרי בעלות להבאת ביכורים.....
295.....	איסור נטיעה וזריעה בירושלים.....
296.....	דברי הרמב"ם.....
296.....	דברי שאר האחרונים בדין ביכורים בירושלים.....

מפתחות ערלה

298	מסכתא ערלה פרק א
299	משנה א
299	רע"ב משנה א
299	ציונים והערות משנה א
299	ענף א' נוטע לסייג ולקורות
299	דברי הירושלמי וראשונים בדין נוטע לסייג ולקורות דפטור מן הערלה, ואי בעי מעשה היכר
300	כמה הערות וספקות מהמנ"ח בדין מחשבת פטור
300	האם המעשה היכר הוא מה"ת או מדרבנן
300	בדברי הירושלמי בנטעו לסייג וחישב עליו למאכל
301	בדברי החזו"א והאחרונים בזה, ובדין ב' מחשבות
301	מה נקרא דעתו לפירות ומה נקרא דעתו לקורות ולעצים
301	עומק פלוגתת הראשונים
302	פלוגתא בענין בל תשחית – דהאיך קוצץ אילן מאכל לעצים ולקורות
302	בדין נמלך
302	ענף ב' נטיעה לשם מצוה או לשם ריח
302	בדברי הירושלמי בנוטע לאתרוג של מצוה, ובדברי הרא"ש בלולב, ובדברי החזו"א בזה
303	בעיקר הנידון ושו"ט בירושלמי בנוטע לצורך מצוה
304	נפ"מ בכל הנ"ל בנוטע עבור ריח
304	במה שיש ליישב בקושית האור שמח על הירושלמי
305	בקושי' החזו"א ממעשה היכר בנוטע לשם מצוה, ובקושי'ו ממה שדעתו גם לאכילה אחרי המצוה
305	ענף ג בדין פנימי וחיצון, ועליון ותחתון, ובדין זה וזה גורם וגידולי היתר
305	במה שיש להעיר בפנימי למאכל וחיצון לסייג הפנימי חייב וחיצון פטור
306	בדין עליון ותחתון – ובדין גידולי היתר לא מעלין את האיסור
306	הערת הגר"ש רוזובסקי זצ"ל דגם בתחתון לסייג ועליון למאכל י"ל דחלק העליון למאכל יהא פטור מערלה
306	במה שיש לדון מצד זה וזה גורם – דברי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בזה
307	הערה של הזכרון שמואל בעיקר הדמיון לדין זה וזה גורם דמאי שנא מאילן שמקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל
307	תוספת דברים בכל הנ"ל
308	בדין היכר בחיצון ופנימי
308	משנה ב
308	רע"ב משנה ב
308	ציונים והערות משנה ב
308	ענף א בחילוק בין נוטע קודם שבאו לא"י, לפטור של נוטע לסייג
308	בדין "שורש פטור פטור" דנאמר בבאו אבותינו לא"י וכן בחו"ל וכן בהשריש בו מאילן ישן, ולא נאמר בנטע לסייג ולמאכל
309	בעיקר הסברא דמהני נמלך מסייג למאכל
309	מביא מהסוג' בסוטה דמחלקינן בין סייג לזקינה – דסייג לא מופקע מערלה
309	בדברי הקרן אורה לדמות הרכבה לאילן של מאכל בתוך אילן של סייג לשיטת ר"י דפנימי וחיצון – ועומק שיטת רבי יוסי דתלוי בדעתו
310	תוספת דברים
310	ענף ב בדין נטיעה לרבים ובדין גזלן בערלה
310	בדברי הבבלי וירושלמי בדין נוטע לרבים
310	המשך הירושלמי בנגעים וערלה לרבים, ובדין בית בירושלים לגבי נגעי בתים וחיוב מזוזה
311	בקושי' הר"ש על הירושלמי בגזילה ויאוש בנוטע ברשות הרבים

דרכו של הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ליישב את הירושלמי דהכל תלוי במה דנחלקו תנאי אי איכא דין נטיעה בידיים או לא ונפ"מ בעולה מאליו. 311
פלוגתת הבבלי וירושלמי ביאוש בקרקע. 312

ענף ג ערלה בחו"ל ובא"י קודם שנכנסו, ובמה שיש לדון בדין ערלה בזה"ז. 312

מצאו נטוע פטור - ערלת חו"ל קודם כניסת ישראל לא"י. 312
בדברי החזו"א דערלה נהג מיד בי"ד שנה של כיבוש וחילוק. 312
בדברי החזו"א שערלה בזה"ז תלוי בדין ערלה בי"ד של כיבוש וחילוק. 312
הערה של הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל מכלאים בזה"ז. 313
תוספת גדר בדמיון בין לפני כיבוש וחילוק לדין בזה"ז. 313
חידוש במשנה למלך ובסמ"ק. 314
דן בדין תרומה בזה"ז אי הוי מדרבנן, ויש לדון מתרי טעמי. 314
על פי הנ"ל יש לדון דמה הדין בערלה בנידון זה. 315

ענף ד שיטות הראשונים בנוטע בספינה ובעציץ שאינו נקוב. 315

חילוק בין אילן לזרעים בדין אינו נקוב. 315
ד' שיטות בנקוב ואינו נקוב. 315
שיטת הרא"ש בספינה. 315
דעת הרע"ב. 316

ענף ה שיטת הרמב"ם בספינה ובעציץ, ובעיקר החילוק בין אילן לזרעים, וחילוקים בין ערלה לתרו"מ. 316

כמה הקדמות בביאור שיטת הרמב"ם. 316
ישוב דעת הרמב"ם בספינה ועציץ. 316
סתירת המשניות - ומקור לירושלמי לחלק בין נטיעה לזריעה בעציץ. 316
ב' ביאורים בדברי הירושלמי דמחלק בין אילן לזרעים. 317
מה שתמה בזה בדברי יחזקאל. 317
יסוד גדול לחלק בין תרו"מ לערלה, ומביא דחלוקין גינהו לגבי דין בית, ונפ"מ אי איכא הלכה של 'שם שדה' או לא. 317
ביאור סוגי' דגיטין על פי הנ"ל, וישוב בסתירה הרמב"ם בדין גוששת בספינה. 318
נתחדש דהא דבאילן ליכא דין נקוב ואינו נקוב - היינו דוקא בערלה ולא בתרומה ומעשר. 318
תוספת דברים. 319
פלוגתת האחרונים אי טעמא דאילן מהני נמי בספינה שאינה גוששת, וראיה מתשובת הרא"ש. 319
דן בדין נטיעת אילן במקדש בעציץ נקוב, וכן לגבי איסור זריעה בנחל איתן - ועוד. 319

ענף ו בדין אילן שעולה מאליו. 320

בדברי הרמב"ם באילן העולה מאליו דמחלק בין רשה"י לרשה"ר. 320
בטעמא שהר"ש משאנץ בחילוק זה. 320
דרכו של המהר"י קורקוס ופרישה - על פי סברת החזון יחזקאל. 320
דברי הראב"ד בתו"כ [שם], ודברי הראים בזה. 321

משנה ג. 321

רע"ב משנה ג. 321

ציונים והערות משנה ג. 321

ענף א בגדר יכול לחיות. 321

בדברי הפוסקים במה שיש להסתפק בשיעור של 'יכול לחיות'. 321
בדברי הרשב"א בזה. 322
ביאור הך צד דבעינן ג' שנים. 323
תוספת דברים בכל הנ"ל, ובמה שיש לדקדק בשעת ההעברה. 323
בדברי הרשב"א בשם התוספתא - ומה שדן בזה החזו"א. 323

ענף ב' הערות נוספות במשנה. 324

הערה בפשט דברי הרע"ב והר"ש. 324
בדברי הפוסקים במה שיש לדון האם יש לחלק בין עקרו בידיים לנעקר מעצמו. 324
בדין איסור קציצת עצי פירות. 325

משנה ד. 325

רע"ב משנה ד	325
ציונים והערות משנה ד	325
ביאור המשנה – אי דנים על האילן עצמו או על השורש שעשה חליפין.	325
פלוגתת הרא"ש והרשב"א האם יכול להיות מהך שורש.	326
דרך חדשה בזה דלא נחלקו הרא"ש והרשב"א.	326
בענין אילן שנעקר ונשתייר בו שורש פחות מכשיעור – דמה הדין בשאר דיני התורה אי חשיב כמחובר.	326
משנה ה	327
רע"ב משנה ה	327
ציונים והערות משנה ה	327
ביאור הדין – ד'חזרה הזקנה להיות כבריכה'.	327
מחלוקת בראשונים אי איירי גם ביצא הזקנה מכלל ערלה.	328
בדין 'הבריכה שנה אחר שנה'.	328
דעת הגר"א.	328
דברי הירושלמי – האיך יודעין 'מקום שכחה יפה'.	328
יש סתירה בעיקר הדין ערלה בהרכבה והרכבה.	328
בדין ערלה בסיפוק בגפנים ובהרכבה באילנות.	329
משנה ו	329
רע"ב משנה ו	329
ציונים והערות משנה ו	329
ענף א בדין ביטול במחובר.	329
מה שייך תערובת כה"ג בכלאים.	329
מחלוקת הראשונים בטעמא דלא בטל במחובר.	330
שיטת הרמב"ם.	330
במה שהקשו לביטול סכך במחובר.	330
דעת רבי יוסי.	331
ענף ב' בדברי הרמב"ם בדין 'אם לקט יעלה באחד ומאתיים'.	331
במה שיש להעיר בדברי הרמב"ם בדין 'אם לקט יעלה באחד ומאתיים' – האם ספק כלאים יש לו דין כלאים לגבי השיעור של א' ממאתיים.	331
יש לפקפק בעיקר הגירסא של הרמב"ם בזה.	332
מתמה בכל הנ"ל מהדין ספק תרומה אינה מדמעת – ומחלק בין דימוע בתרומה לביטול בספק כלאים וערלה.	332
משנה ז	332
רע"ב משנה ז	332
ציונים והערות משנה ז	333
בדין עלים והלולים ומי גפנים וסמדר.	333
בדין נזיר בכל הנ"ל.	333
סמדר של כל האילנות.	333
בדין בוסר.	333
בחידושו של הצפנת פענח [לולב פ"ה ה"ב] בבוסר ופגין שחידש שיש איסור רבעי בלי קדושה.	333
"המעמיד בשרף העלים בשרף העיקרים מותר בשרף הפגים אסור מפני שהם פרי" – דברי התוס' יו"ט בזה.	334
תוספת דברים.	334
האם איכא דין פרי בשביעית – וביאור דין קטף.	334
בספק הירושלמי בשרף הפגין אי הו כפרי או לא.	335
במה שיש לדון דדילמא שרף הפגין יש להם דין זיעה בעלמא.	335
משנה ח	335
רע"ב משנה ח	335
ציונים והערות משנה ח	336

- 336..... בדברי הראשונים בטעמא דקליפין אסורים משום ערלה.
- 336..... חידוש בשיטת הרמב"ם דאיתרבו מיני צובעין אף שאינם בגדר פרי.
- 336..... בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה לגבי הדין הנאה ברבעי – ובחקירת השער המלך בזה.
- 337..... תוספת ביאור בהנך ב' צדדים – איסור כערלה או מצווה כמעש"ש.
- 337..... סתירה ברע"ב בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה ובדין רבעי בזה.
- 337 משנה ט.**
- 337 רע"ב משנה ט.**
- 338 ציונים והערות משנה ט.**
- 338..... ב' פירושים של רש"י בהא דמודה ר' יוסי שאם נטע והבריך והרכיב שהוא מותר.
- 338..... בגדר הדין זה וזה גורם, ובהא דמבואר דלכתחילה אין ליטוע.
- 338..... בדין "אין מרכיבין בכפניות של ערלה".
- 340 מסכתא ערלה פרק ב.**
- 341 משנה א.**
- 341 רע"ב משנה א.**
- 341 ציונים והערות משנה א.**
- 341..... בדין עולין באחד ומאה וצריך להרים.
- 341..... בעיקר החידוש שיש בדימוע דין ודאי.
- 342..... תוספת דברים בזה.
- 342..... ביאור עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בתמורה דלשון 'דמעך' היינו תרומה.
- 342..... בדין מזיק במדמע.
- 343..... בגדר הדין הרמה.
- 343..... בפלוגתת רש"י ותוס' אי מהני תשלומי דמיו בדין הרמה.
- 343..... ישוב בקוש' רעק"א בשיטת הטור בתרומת מעשר של דמאי שמוכרה לכהנים.
- 344..... בדין 'ומצטרפין זה עם זה'.
- 344..... הערת הגר"ח על הרמב"ם בעיקר פלוגתת ת"ק ור"ש.
- 344 משנה ב.**
- 344 רע"ב משנה ב.**
- 345 ציונים והערות משנה ב.**
- 345 חידוש הגר"ח שמולביץ זצ"ל ל בדין ערלה שנפלה למדומע.**
- 345..... מה שיש לתמוה על הר"ש – שהרי לרבנן אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון תרומה שבו, וא"כ שפיר ראויה הערלה להצטרף עם החולין ולבטל את התרומה.
- 345..... חידוש בגדר הדין מדומע שהכל נאסר מצד ודאי.
- 345..... הוכחות הגר"ח שמולביץ זצ"ל לסיד זה.
- 346..... מחדש שכל החידוש הזה אינו אלא כלפי אותה תערובת, ומיושב דברי הר"ש הכא.
- 346..... דרך אחרת בכל הנ"ל.
- 347 משנה ג.**
- 347 רע"ב משנה ג.**
- 347 ציונים והערות משנה ג.**
- 347..... במחלוקת הראשונים בדין ערלה מעלה את הערלה במאתיים – ובספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש.
- 348 משנה ד.**
- 348 משנה ה.**
- 348 רע"ב משנה ד.**
- 348 ציונים והערות משנה ד.**

348.....	בחקירת הפר"ח בגדר דין מחמץ – דלאו משום נותן טעם אתינן עלה – מקור מהרמב"ם כאן.
349.....	ראיות הפר"ח ממשנה זו.
349.....	בדברי הגר"ח דמחלק בין מחמץ לנותן טעם.
349.....	ראיות מהראשונים דמדמי מחמץ לנותן טעם.
350.....	במה שיש לדון אם מחמץ ומתבל הוא דין דאורייתא.
350.....	דין מחמץ בטומאה.
350	משנה ו
351	רע"ב משנה ו
351	משנה ז
351	רע"ב משנה ז
351	ציונים והערות משנה ו ומשנה ז
351.....	ביאור המשנה.
351.....	פלוגת הראשונים בדין מחמץ במין במינו.
351.....	דברי האחרונים בשיטת הרמב"ם בדין מחמץ במין במינו.
352	משנה ח
352	רע"ב משנה ח
352	משנה ט
352	רע"ב משנה ט
352	ציונים והערות משנה ח ומשנה ט
352.....	ביאור המשנה.
352.....	בדברי הפמ"ג ורעק"א בזה.
353.....	במה שיש לדון דטעם פגום בתרומה מותר.
353	משנה י
353	רע"ב משנה י
353	ציונים והערות משנה י
353.....	פלוגת רש"י ור"ת בשנים ושלשה שמות ממין אחד.
353.....	ביאור הדין - אסור ומצטרפין.
354.....	דברי הרמב"ם בפירוש המשנה – "תבלין".
354	משנה יא
354	רע"ב משנה יא
354	משנה יב
354	ציונים והערות משנה יא ומשנה יב
354.....	זה וזה גורם.
355.....	זוז"ג באיסורי אכילה.
355.....	במה שיש להסתפק בשיטת רבנן כשנפל ההיתר תחילה וקדם וסילק את ההיתר ואח"כ נפל האיסור.
355	משנה יג
356	רע"ב משנה יג
356	ציונים והערות משנה יג
356.....	בדברי הראשונים במשנה.
356.....	במה שיש לדון בטומאה בלועה.
356	משנה יד
356	רע"ב משנה יד

- 356 **משנה טו**
- 356 **רע"ב משנה טו**
- 356 **ציונים והערות משנה יד ומשנה טו**
- 356..... ביאור החידוש במשנה כאן.
- 357..... ביאור החידוש בתבלין ושאור.
- 357 **משנה טז**
- 357 **רע"ב משנה טז**
- 357 **משנה יז**
- 357 **רע"ב משנה יז**
- 357 **ציונים והערות משנה טז משנה יז**
- 357..... במה שיש לדון לפי הראשונים דפליגי בהך פלוגתא דלעיל.
- 357..... דברי הרמב"ם בפירוש המשנה.
- 358..... ביאורו של התוס' יו"ט בדברי הרמב"ם.
- 358..... האם מיירי שנתבשלו כל השלש חתיכות בבת אחת עם חתיכות חולין או דה"ה כשכל אחד נתבשל לבדו עם חתיכות חולין.
- 359..... עוד בדברי הרמב"ם.
- 359..... דברי האור שמח והתורת זרעים בביאורם לדברי הרמב"ם.
- 359..... במה שהרמב"ם דקדק במשנה דאו או קתני ולא שייך למשניות הקודמות.
- 360 **מסכתא ערלה פרק ג**
- 360 **משנה א**
- 360 **רע"ב משנה א**
- 361 **משנה ב**
- 361 **רע"ב משנה ב**
- 361 **ציונים והערות משנה א ומשנה ב**
- 361..... ערלה בקליפי הפרי.
- 361..... בפלוגתת ר"מ וחכמים – אי יעלה באחד ומאתים או דאינו בטל.
- 361..... במה שיש לדון בסוגי' בב"ק [ק"א] האם יש הוכחה מהכא דחזונוא מילתא.
- 362..... בדין - "מי צבע במי צבע יבטל ברוב".
- 362..... בדברי הגר"א בירושלמי הנ"ל שיש שיעור ביטול בדבר חשוב.
- 362..... בדברי הלח"מ בסברת זה וזה גורם בבגד שצבעו בקליפי ערלה.
- 363..... בדברי הירושלמי באיסור חדש.
- 363..... בדין מלקות באיסורי הנאה.
- 364 **משנה ג**
- 364 **רע"ב משנה ג**
- 364 **ציונים והערות משנה ג**
- 364..... דברי הר"ש בגיזת בכור ופסולי המקודשין.
- 364..... בדין שריפה בשער נזיר ופטר חמור.
- 364..... שני דינים בשריפה בשער נזיר.
- 365 **משנה ד**
- 365 **רע"ב משנה ד**
- 365 **משנה ה**
- 365 **ציונים והערות משנה ד ומשנה ה**

- 365..... ביאור המחלוקת בדין יש שבח עצים בפת.
- 365..... אי הוי מה"ת או מדרבנן.
- 365..... בגדר הדין שבח עצים בפת והא דלא נאמר אלא באיסורי הנאה ולא באיסורי אכילה.
- 366..... במה שיש להעיר בכל זה מהדין שריפה שזה דין באיסור הנאה עצמה, ובחילוק בין ע"ז לשאר איסורי הנאה – והגדרה חדשה בשבח עצים בפת.
- 367..... חידוש בר"ן לחלק בין פת לתבשיל.
- 367..... דין שבח עצים בפת באיסור גברא.
- 368 משנה ו**
- 368 רע"ב משנה ו**
- 368 ציונים והערות משנה ו**
- 368..... מחלוקת הראשונים אי גרסינן כאן אחרות באחרות.
- 368..... הר"ש הביא מקור לתרי רובי מכתובות [ט"ו], ודלא כהמאירי שם.
- 369..... מביא ראשונים שמוכרח שתרי רובי הוא מלעלה האמיתית בגוף הרוב: מביא את הרמב"ן במלחמות בריש חולין שיש דין לבירורי ברוב נגד חזקה שאין לזה דין ודאי ומדמה ליוחסין, ומדברי רבינו גרשום בב"ב [כ"ד] ברוב נגד קרוב, ומשניהם מבואר שיש הבדל מהותי בין תרי רובי לרוב אחד כלפי הדין ודאי' ברוב וכלפי הריעותא ברוב, ומביא כעין זה מתוס' ב"ב [כ"ג:] ומהראשונים ביבמות [ס"ז:].
- 370..... בשיטת רש"י בדין הרמה בתערובת באיסור ערלה – ובמה שהקשו עליו.
- 370..... בהא דליכא דין "יוליך הנאה לים המלח", והא דלא אמרינן הכא "ימכר כולו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו".
- 370 משנה ז**
- 370 רע"ב משנה ז**
- 370 משנה ח**
- 371 רע"ב משנה ח**
- 371 ציונים והערות משנה ז ומשנה ח**
- 371..... בדברי רבי מאיר – "את שדרכו למנות מקדש".
- 371..... בטעמא דדבר שבמנין.
- 371..... במה שיש להעיר בדברי הר"ש ביין נסך אוסר בכל שהוא.
- 371 משנה ט**
- 372 רע"ב משנה ט**
- 372 ציונים והערות משנה ט**
- 372..... פלוגתת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה.
- 373..... מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגתת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי.
- 373 סליק מסכת ערלה**
- 374 חידושי סוגיות**
- 374 קונטרס בגדר הדין ערלה ורבעי ובדין קנין לעכו"ם בא"י ובדין חו"ל, לגבי ערלה ורבעי.**
- 375 פרק א' ב' דינים בגדר רבעי, ובדין ערלה ורבעי בחו"ל.**
- 375..... הקדמה – דברי הרמב"ם בדין ערלה ודין רבעי.
- 375..... ספק ביסוד דינא דרבעי, האם אסור בהנאה והאם הוא המשך לדין ערלה או איסור חדש, ובפלוגתת הרמב"ם וראשונים בזה, וסתירת הרע"ב בכל הנ"ל.
- 376..... תוספת ביאור בהנך ב' צדדים - איסור כערלה או מצווה כמעש"ש.
- 376..... מבאר את שיטת הרמב"ם דלא פודין במחובר דומי' דמעש"ש וישוב קושי' האור שמח, וכל זה עפ"י חידושו של הצפנת פענח שיש איסור בלי קדושה בבוסר ולא שייך פדיון.
- 377..... ביאור ברמב"ם שחל קדושה ברבעי מכח הדין מעש"ש שבו, והחלות קדושה הזו היא היא המתיר באיסור ערלה שנמשך ברבעי.
- 378..... מיושב הירושלמי דיקבר ומיושב סתירת הרע"ב בהיתר הנאה ואכילה.
- 378..... סתירה ברע"ב בטעמא דקליפי רימונים דאסור בערלה ובדין רבעי בזה – ומיישב על פי הנ"ל.
- 378..... תוספת דברים.
- 378..... פלוגתת הראשונים האם ערלת חו"ל הוא דין חדש בפני עצמו או דאיכלל בעיקר דינא דערלה.

ביאורו של הגר"ח בדברי הרמב"ם דב' טעמים נאמרו למה אין רבעי בחו"ל, ומבאר למה איצטריך ליה תרי טעמים. 379

פרק ב' ביאור שיטת הר"ש והגר"א לחלק בין ערלה לרבעי ביש קנין לנכרי. 380

מביא את המהלך של הר"ש והגר"א בביאור פלוגת ר"י וחכמים אי יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי רבעי. 380
מקדים שיש ב' דרכים בעיקר הנידון של יש קנין לעכו"ם להפקיע, ולפי הדרך דמהני להשוותו לחו"ל איכא ב' דרכים בביאור פלוגת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה, ותחילת הדברים שבערלה יש הלכה שאסורה בחו"ל. 381
מהלך שלישי דלא אכפת לן ההלכה כלפי קנינו של העכו"ם, ומבאר דהחילוק בערלה הוא משום שאינו תלוי בירושה וישיבה, וזה הספק ברבעי. 381
מדקדק בדברי הגר"א דשורש הספק האם מדמינן רבעי לערלה או למעש"ש, ומדקדק דהוסיף עוד להתספק האם מדמינן לכלאים. 382
לפי הדרך דיש קנין לא מהני להשוותו לחו"ל אלא דמהני לנתק את השייכות בין המצווה לבעלים בר חיובא, ולפי דרך זו יש דרך בביאור דברי הגר"א בשנו"א בביאור פלוגת רבי יהודה וחכמים ובביאור החילוק בין רבעי לערלה. 382

פרק ג' דרכם של אחרונים בביאור שיטת הרמב"ם בפלוגתא זו. 383

דרכו של התורת זרעים שרמב"ם למד דגם אי אין קנין אכתי יש מקום להפקיע דין רבעי, ושורש פלוגת רבנן ור"י האם הנכרי שייך למצוות רבעי, ונפ"מ אי פקע הקדושה או לא. 383
נתחדש דגם הרמב"ם מודה דמשכחת לה דקנין העכו"ם מבטל מצוות הארץ. 384
מיושב סדר המשנה בתרומות בדין רבעי. 384
ב' דרכים בביאור לשון הרמב"ם "אם בא לנהוג במצוה זו הרי הוא קדוש" ובישוב הסתירה מהלכה ה' להלכה י', ומעורר על כל המהלך דלמה לא פליגי גם במעש"ש. 384

פרק ד' דרכו של המשכנות יעקב ברמב"ם דסובר יש קנין בערלה ופליגי ברבעי, עפ"י הר"ש

סיריליא דעכו"ם מפריש תרומה גם בתבואה פטורה. 385

דרך חדש של המשכנות יעקב ברמב"ם שחידש חידוש גדול שיש קנין לעכו"ם להתיר ערלה, ואעפ"י כ יש רבעי. 385
דיוק סדר המשנה ריש ערלה דאיירי בהלכות נטיעה ולא בהלכות יש קנין לעכו"ם. 386
תמיהת המלבושי יו"ט בחידוש של המשכנות יעקב דמה שייך רבעי לרצונו של העכו"ם אי פטור מצד יש קנין. 386
דברי הר"ש סיריליא דהעכו"ם יכול להפריש תרומה גם בלי שיש טבל, ומהכא מקור למשכנות יעקב ברמב"ם, וכמבאר במלאכת שלמה. 386

פרק ה' מהלך חדש בשיטת הרמב"ם ברבעי של עכו"ם, ובפלוגת הר"ש והרמב"ם בזה, דפליגי

בחידושו של הכס"מ ביש קנין לעכו"ם. 387

ביאור חדש בשיטת הרמב"ם בדעת רבי יהודה דדעתו דיש קנין לעכו"ם בעודה תחת ידו כסברת הכס"מ בביכורים וקדושת שביעית, והתם לא מהני מה שהישראל לוקח מהעכו"ם. 387
ביאור סברת חכמים שכאן יש לעכו"ם שכר ותורת מצווה הלכך לא אמרינן יש קנין גם לכס"מ, ומתמה דמאי שנא מכל המצוות, ומיישב עפ"י מה שנתחדש דרבעי תחילתה ערלה [במחובר] וסופה מעש"ש [בתלוש]. 388
מבאר שהר"ש חולק לשיטתו דלית ליה האי חידוש של הכס"מ דבעודה תחת ידו דכו"ע מודי שיש קנין, ונחלקו במשנה בתרומות בשיטת ר"י כמו שנחלקו במשנה בע"ז בשיטת ר"מ. 388

פרק ו' המקור של הרמב"ם בירושלמי דאין רבעי לעכו"ם אפילו בא"י, ובדברי הרמב"ם

וירושלמי על מעש"ש ורבעי בסורי' דפטורים גם מדרבנן אפילו של ישראל. 389

מקור מהירושלמי דגם עכו"ם בארץ ישראל פטור מרבעי, ונתחדש עוד בירושלמי דכמו דלרבי יהודה נכרי בא"י פטור מרבעי כמו כן ישראל בסורי' פטור, ומתמה דמה שייכי הנך תרי דינים כהדדי. 389
ביאורו של התורת זרעים דאין מעש"ש בסורי' כיון דכל הקדושה תלויה במצוות הבאתן, וכן ברבעי, ופליגי אי רבעי דין איסור הוא כערלה או לא, ובדברי הגר"ח בזה. 390